Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 78 (12468) | 1984 чылдың апрель 1, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюросу эдилеглиг хуралынга министрлер А. А. Ежевский, К. Н. Беляк, В. Н. Поляков болгаш З. И. Хитрун оларның СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң көдээ ажыл-агыйга ажыглаар машиналарны бүдүрерин көвүдиргени, техниктиг деңгелин болгаш ышнарын бедидиргени уг-ланган шинтпирлериниң кайчаар күүсеттинип турарының дугайында дыңнадыгларын чугаалашкан. Сөөлгү чылдарда бо ажылга чамдык бурунгаарлаашкын чедип алдынганын айытkан. Бедик бериметлиг техниканы бүдүрерин мурнадыр өстүрери хандыртынып турар. Көдээ ажыл-агый машиналарының тудуушкунунуң чаартылгазының болгаш тударының шапкынчыткан. Машина-трактор парыгын ажыглаарының депшилгелиг хевирлерин калбаабиле шинтээдип турар апарган.

Ынчалзажок ниитизи-биле алырга, көдээге чаа техниканы бүдүрерин болгаш шинтээдип алырын организастаарының деңнели салдынган сорулгаларга ам-даа дүүшпейн турар. Техниктиг политиканы чорударында, кылып үндүрүп турар продукцияның шынарында, дериглелерин хайгааараарында, септелгезинде болгаш кадагалалыында, көдээ ажыл-агый техниказының күүлерин, ылангыя хорзун камгалаар болгаш чер ажылының индустриалдыг технологиязының, үрелиг ажыл-агыйының болгаш мал чемнери бүдүрерининң машиналарын ажыглап турарында улуг четпестер бар болуп турар. Чамдык партия комитеттери, ылангыя партия Алтай крайкому, Бурят, Запорожье, Могилев, Тула болгаш Целиноград обкомнары бо талазы-биле ажылче эргежок чугула негелделерни салбайн, организастыг ажылдарны ам-даа четпес чорудуп, күүселдениң хыналдазының, бүдүрүлгеге сагылга-чуруумну бюжыглаарының талазы-биле сула ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның хүлээп алган доктаалында көдээ ажыл-агыйга машина тудуушкунуң хөгжүдери-биле, 1984-1990 чылдарда техниканы бүдүрерин болгаш чорудуп бээрин көвүдиргени, оларны колхозтарга болгаш совхозтарга ажыттыларының ажыктыг болур чоруун бүгү хемчег-биле улгаттыгары-биле холбашкан төп болгаш чер-чер органнарының ажылын күштелдирер дугайында практиктиг хемчегларни тодаратkан.

Политбюро агроүлетпүр комплекизинде социалистиг оңчу-хөреңгини камгалаарын улам күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш. Бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалда колхозтарда, совхозтарда болгаш агроүлетпүр комплекизининң өске-даа бүдүрүлгелеринде социалистиг оңчу-хөреңгини камгалаарын хандырарының чугула ужур-дузазын демдеглээн, материалдыг үрелиг түүлдерниң үүлбүдүнга, кадагалалынга болгаш чарыгдалынга, көдээ ажыл-агый продукциязын, тудугнуң, кывар-чаар түүлдерниң болгаш өске-даа материалдарны самчыгдаар болгаш төтчегларын-биле демиселге шынгыы чуруумну тургузар талазы-биле хемчегларниң системазын айыткан.

Партияның XXVI съездиниң ССРЭ Хөйлулаарының чыындызын тургустар дугайында шинтпирии күүседири-биле холбаштыр Политбюро ажыл-агый хөйлужудулгазын болгаш эргехөйлу камгалалының органнарының ажылының дугайында хөйлужудулганы улам сайыраңгайжыдар талазы-биле хемчегларни чугаалажып көргеш.

СЭКП ТК-ның Политбюросу Совет Эвиделиниң Курупя гимназиниң дугайында чуруумну белеткээри болгаш хүлээп алыры-биле холбаштыр киргеш санаалдарны үүлдүг деп көргеш болгаш чүрттүң иштики амыдыралының болгаш ооң даштыкы политиказының чамдык өске-даа айтырыгларын база чугаалашкан.

БӨГҮН — ГЕОЛОГТУҢ ХҮНҮ

ЧУРУКТА: Хову-Аксыда № 18 геология-шинчилел партиязының улуг геологу Александр Кононенко (оң талазындан) техник-геолог Любовь Карпова, геофизик Лариса Пайвина олар-биле ажыл үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуулу

Эгелекчилерниң үлегерин эдерер

ҮШ ХОНУК МУРНАЙ

«Совет Тываның 40 чылыяга — шалыпчы 40 неделя» деп лозуң-биле республикада калбарган күш-ажылчы эөлчегиниң эгелекчилериниң кыйгырыын Кызылдың түүйбу заводунуң ажыл-ишчилери бедик көдүрлүүшкүнүг хүлээп ап, оларның үлегерин эдерип, чылдың ажыккыг ооваларын, боттарынга алган хүлээлгелерин чедимишкинниг күүседир. Совет Тываның байырлалын күш-ажылчы бедик көргүзүглериг уткуур дээш чыл эгезинден бээр бригада, ажылчын бүрүзү кызымак ажылдап кирген.

Социалистиг чарыштыг бригадалар болгаш түс-түс кижилер аразынга дээштиг организастап, оларның ажылын билдилиг удуртуп келгенивистиң түңнелдери халас барбаан. Ажылдың шынарын экижидип, күш-ажылдың сагылга-чуруумун бедитиглээнин, социалистиг чарыштың түңнелдерин хүн бүрү үндүрүп, даандырган ажыл-херек дээш заводтуң ажылчын бүрүзүнүң харыысалгазын бедитиглээнинг ачызында бо бүгү чедип алдынган.

Бригадаларның хөй кезээ март айда черле соруктуг ажылдаан. Александр Садакчылары, суггатчылары шудургу ажылдап турарлар.

Амгы үеде Алаш бүгазының дөзүнде дошту сөктап, сай-даш-биле моондактарны салып, бугалар үнчарында үңгүлээн ыяштарны кезип, тараа, сиген тарыыр шөлдерни суггарар ажылдарны Чадаананың суггарылга эргелелининг коллективи-биле шаа бедик темпилиг чорудуп турар.

Совхозка мурнакчы аргадыржулганы нептередирибиле бот-оруула-чарылгалыг суггатчы звеноларны тургускан. Суггатчы звенолардан хөөчүн суггатчы А. Кызыл-оолга база М. Ондарга удурткан звеноларның кежигүннери бир демниг, чаңгыс кижи дег ажылдап, салдынган соруглазын күүседир дээш эрес-шудургу ажылдап турар.

Ш. ООРЖАК.

* * *

Түүйбуну хептээр бригада планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Бригаданың хевилекчилери пландан ажыр 60 муң түүйбуну берген. Владимир Федоровтуң түүйбу салыкчыларының бригадазы кызымак ажылдап, эөлчегде 11 муң түүйбуну суутуга ортедир шаңгыр сөөлгө ырганын 20 муң чедирип турган. Шалыпчы ажыл-иштиң түңнелинде ай планындан 35 муң хөй түүйбуну бүдүргеи. Геннадий Марьясовтуң түүйбу салыкчылары мурнакчылардан база-ла чидим калбайн турар. Түүйбу ушту-ра ажылчын Георгий Гилёв квартында 360 муң түүйбуну суутудан ужулган. Ол пландан 100 муң сантныг түүйбу хөйнү ужулгашы ол боон турар.

Күш-ажылдың хоочуннары Евгений Бородин, Геннадий Клеин, Юрий Шолоков бистиң чоргаараларыс кижилеривис. В. Евлокимов, В. Абанкин, В. Каблуков, Н. Семенов күш-ажылга боттарының үлегер-чижээн көргүзүп, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар.

С. КРАСНОПЕРОВ,
Кызылдың түүйбу заводунуң директору.

БИР ДЕМНИГ АЖЫЛДАВЫШААН

СЭКП ТК-ның ноябрь (1983 ч.) болгаш февраль (1984 ч.) Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырыышаан, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырында Улуг-Ховунуң комсомолчу - аныяктар хөйжу бригадазы бо хүннерге чедир 100 баш хойдан-на 82 курагаанны алган.

— Бо чылдың мал кыштаглаашкынынга четчир хемчээлдиг мал чемнин эрткен чайын белеткеп алган бис. Курлавырда 210 тонна сиген ам-даа бар. Кодаанарда сиген четчири-биле чедиртингеп. Харын-даа бистиң салбырдан «Тыва» совхозта семиртилге шөлүүже мал чемни соөртуп эгелээн болдур ийин — деп, ол салбыгның эөотехниктиг Николай Монгуш чугаалады.

Суур кедээзинде даг белинде сиген ажаазындың сараатгарның ам-даа бүдүн хевээр турарын чоруп ораш эскердивис.

— Эрткен чылын сигенин хөй-ле белеткээн-дир силер, харын-даа күр артар апарган хире-дир але? — деп бо бригаданың бригадири Байыр-оол Куулардан айтырарывыска, ол мынчаар харыылады:

— Турлагларже муң ажыг тонна сигенни чедирген бис. Ниитиниң малын ооң-биле азырап турувыста көдиннарда мал чеми ам-даа артыкшылдыг.

Бригаданың малчыннарындан аныяк хөйжу Виктор Дары-Сүрүң бо хүннерге чедир 100 баш хойдан-на 104 курагаанны алган. Хоочун хөйжу Өлзей-оол Монгуш 91, Василий Донгак 89 курагаанны тус-тузунда

Ол чедиишкиннериниң үндезини чүдел? Бир талазында, малчыннарның боттарының чылдың дөрт эрилдезинде карак кылып, шүдүргү ажыл-кежигдээри чугаажок. А өске талазында, оларга боттуг дузалы чедирип турар сакманчыларның киргеш улуг-хуузу база бар. Даанган ажыл-ижинге бедик аа-харыысалгалыг сакманчылардан Улуг-Ховунуң комсомолчу-аныяктар хөйжу бригадазындан Марина Дарысүрүң, Клава Монгуш, Серенмаа Ондар, Раиса Монгуш, Клара Донгак, Белдир Хомушку, Елизавета Ховалыг дээш өскелерни-даа адап болур. Олар бо хүннерге чедир кижи бүрүзүле 70-ден 200 чедир кураганнарны менди доруктуруп алгылаан. Малчыннар болгаш сакманчылар камгалап алган чаш малды хоратпас дээш бир демниг ажылдап турарлар.

А. МОНГУШ,
Чөөн-Хемчик район.

ЧАСКЫ АЖЫЛДАРГА УТКУШТУР

Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунда часкы тарылгага белеткел ажылдары, мурнуку чылдарга бодаарга, бедик көдүрлүшкүнүт чоруп турар. Эрткен чылда суггатыг черден ортумаа-биле 15 центнер дужуттуг алган болза, бо чылын гектар чер бүрүзүнден 17 центнер дужуттуг алыр дээш совхозтуң инженер - техниктиг ажылдакчылары, суггатчылары шудургу ажылдап турарлар.

Амгы үеде Алаш бүгазының дөзүнде дошту сөктап, сай-даш-биле моондактарны салып, бугалар үнчарында үңгүлээн ыяштарны кезип, тараа, сиген тарыыр шөлдерни суггарар ажылдарны Чадаананың суггарылга эргелелининг коллективи-биле шаа бедик темпилиг чорудуп турар.

Совхозка мурнакчы аргадыржулганы нептередирибиле бот-оруула-чарылгалыг суггатчы звеноларны тургускан. Суггатчы звенолардан хөөчүн суггатчы А. Кызыл-оолга база М. Ондарга удурткан звеноларның кежигүннери бир демниг, чаңгыс кижи дег ажылдап, салдынган соруглазын күүседир дээш эрес-шудургу ажылдап турар.

Ш. ООРЖАК.

* * *

Сүт-Хөл районда Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында Комбур-оол Монгушка удурткан беш кижи составтыг звено 394 га сиген шөлдүн суггарарынга белеткел ажылдарын чорудуп турарлар. Олар Кок-Чыраа, Узун-Сумун деп черлерге буга дестерин аштаап, ыпда 563 кубометр дашты салганнар. Оон ацыда 70 гектар черни суггарар соруглага-биле суг бадар оңгаларны салып турар. Бо звеноларда Эрес-оол Ондар, Александр Ондар, Василий Ондар олар ак сетилдиг ажылдап турарлар. Звеноның кежигүннери бо юбилейлиг чылда суггарар шөлдериниң гектар бүрүзүнден 26 центнер сигенни кезип албышаан, ниитиниң малынга 650 тонна сигенни белеткөрүн хүлээгеш, хүн бүрүде күженнишкининг ажылдап турарлар. Сиген шөлдеринче дош сууп бадырып, бугалар ашталгазын үргүлчүлеп турарлар.

Б. ОНДАР.

ЭЙЛИГ – ХЕМНИҢ ХӨЙЖУЛАРЫНДА

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Эйлиг-Хем салбырының ошкү бригадазының кежигүнерги кыштаглаашкынны организастыг чорудуп, малдың чаш төлүн менди камгалап алыр дээш тура-соруктуг ажылдап турар. Демир-Сүтда кыштап орар дүржүлгелиг малчын коммунист Василий Доржу база Тыва АССРниң алдарлыг малчыны Күдер-оол Март-оол олар аныяк малчыннарга үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Бо хүннерде Василий Доржуның коданында 200 баш ошкү ооладаан, олардың анайлары оңча-менди доруттуп турар. Дагдыныкчы Күдер-оол Март-оолдуң кыштаанда төрүүр 340 баш ошкү бар. 175 баш ошкү төрээн болгаш оларның анайлары бүрүн камгалаттынган. Олар кайызы-даа бо чылын бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алганнар: төрүүр 100 баш ошкүге онаштыр 100 баш анайны доруктуруп өстүрер, бир ошкүден-не 2 килограмм дүктү кыргыыр, 15 тонна сигенни белеткээр.

Т. НУРСАТ.
Улуг-Хем район.

Ассизи хоорайның муниципалитединиң болгаш Францисканчылар орденниң төлээлекчилериниң делегациязынга

Силерниң делегейниң салым-чолу дээш, бүгү кижи төрелгетенниң тайбың келир үезин дээш сагыш-сеткилдиң ханызындан шыны-биле дуурээнинерин илереткен чагаадар-биле улуг кичээнгейиңг таныштым.

Совет болгаш италиян удуртарыңар бүгү чүрттеривистиң ажылчы чоннарын, чаагай тура-соруктуг кижилерин чаңгыс-ла күзел-чүткүл — чаа дайынның кыжаңмышкынын баш удур болдурбазы, кижи төрелгетенни термоядролуг халаптан камгалап алыры, амгы үениң бедик хөгжүлдезин камгалаары болгаш улам хөгжүдери, оңу боттарынарның үгүлгетайжикиреже шыны-биле дамдетлээнивисти шыкаш, тайбының бедик хөгжүлдези болдурары каттыштырып турар.

Италияда дайынга удур шимчээшкинниң дугайын, аңаа янзы-бүрү ниитилел болгаш политиктиг бөлүктерниң төлээлекчилериниң, оларның-биле кады католиктиг организацияларның, католик ажылчы чоннарның төлээлекчилериниң идепкейлиг киржип турарын Совет Эвилелинде бижир. Коммунистерниң болгаш католиктерниң философчу үзел-бодалдарының ылгалдыы билдингир болгай. Ынчалзада-даа тайбыңга улуг айыыл кыжаңын келгенде, бистерниң тайбың дээш кады демисежирвиске ол шаптыктавайн турар.

Европага чаа америк ракеталарны тургузуп эгелээнинии, ССРЭ-дең шеригстратегия талазы-биле артык күштүг болуруниче, делегейге тергиндээшкинче ажыы-болгаш чүткүл турар империализмниң күштериниң дыка идепкейжээнинең түңнелинде ядролуг дайынның кыжаңмышкыны баш удур болдурбазы, кижи төрелгетенни термоядролуг халаптан камгалап алыры, амгы үениң бедик хөгжүлдезин камгалаары болгаш улам сайыраңгайжыдар талазы-биле хемчегларни чугаалажып көргеш.

Бөгүн ол боттуг төрелгетенге — миллион-миллион кижилерниң кирээни турары удурлашыышкынның улуг шимчээшкининде боттанып турар-дыр. Кижилерниң узуткварының чепсектерин каткыг-даа контроль чокка, улус-соңсаал чокка эдерер будуреринге чүткүлүнүң кайы хире улуг нем-бүрүүлүүн билбес алы билирии күзеейн турар политиктерниң угаан-медерел чок, калчаалыг үүлгедишкинниринге олар удурланып турар.

Ол демисел дезегейде амгы ындыг байдалды эдип ап болурунга идегелди болдуруп турар-дыр. Оларның политиктиг, шашын-чүдүлгелиг болгаш философчу үзел-бодалдарны, социал байдалы болгаш партийжи хамаарылгазы-даа хамаан чокка, күрүне эрге-чагыргаларының болгаш хамаатылардың каттышкан, кады үндүрген күшеништиниерибиле ындыг байдалды эдип ап болур. Кижи төрелгетенни камгалап арттырарындан улуг эңнең сорулга чок. Быжыг тайбың дугайында, кижилерниң амыр-тайбың чүрттелгазының болгаш чөчектелиишкининиң дугайында күзел-бодалдар каас-ноя, хоорай чүүл болбазын дээш ажылдаарындан чугула сорулга турбас. Олче орук белен эвес, ынчалза-даа билдингир — ол болза мөсилдеңнишкинден ойталаары болгаш чавырлыышныныың, кадыг ажылдажылганын, тайбың кожа-хелбээ догуиналшкынының оруунга быжыы-биле кирери, дем чоруктуу болгаш бир демей аймыл чок болуруның принципилеринге үлдемелээш, чепсегленишкинни херек кырынга кызырарынче эгелеп киреридир.

Бистер мурнадыгыы ышкаш, бөгүн база-ла, чугаалажыышкынарның оруунче катап эглип киреринге таарымчалыг чаңгыс-даа болдунар арга, чаңгыс-даа идегел халас. эртпес үзүрлүг деп сагып турар бис. Европейни чүрттарның улустары, хайынтының калбак бөлүктеря бо талазы-биле улам улуг рольдуг болур ужурлуг.

Совет Эвилели моон-даа соңгаар тайбыңче, чавырлыышкыче болгаш улустар аразынга найыралче угланышкынының боттандырын чорударын чепсегленишкинин, хамыктың мурнунда ядротуг чепсектиг эдерер будуреринге соңсадыры дээш идепкейлиг демисежирвиге италиян улуска дамчыдарын бо таварылганы ажыглап, силерден дилеп тур мен.

Дайынга удур италиян шимчээшкинниң бүгү кижижиктиринге, ооң ишты-бүгү кезектеринге оларның эдгээлуг кыжаңмышкынны баш удур болдурбазы дээш, Европаны болгаш бистиң бүгү бөмүрзавистиг ядролуг айыылдың хелегениден чайладыры дээш оларның ажылынга чедишкиннерни күзеп тур мен.

К. ЧЕРНЕНКО.

ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов Ассизи (Италия) хоорайның - муниципалитединиң болгаш Францисканчылар орденниң төлээлекчилериниң делегациязын Кремльге март 30-де хүлээп алган.

В. В. Кузнецов СЭКП ТК-ның Чингине секретары К. У. Черненконуң Италиядан келген делегациязының тайбың угуулга-бижиннге харыызын делегация кежигүннеринге дамчыдып берген. Найыралдыг байдалга эрткен беседа болган.

Ассизи хоорайның муниципалитединиң болгаш Францисканчылар орденниң угуулга-бижиннге улустарга, удуртукчуларга, кижилерниң амыдыралынга салдар чедирип турар бүгү кижилерге тайбыңны күзеп тур бис деп чугаалап турар. Угуулга-бижиктиң авторлары тайбың дээрге, аңаа-да чараш сес эвес, хоодуң күзел эвес дээрзин демдеглээш, чаагай сеткилдиг бүгү кижилерни оңу камгалап алырының эрге-ажыктары дээш кызымакай ажылдаарынче кыйгырып турар.

(СЭТА).

СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛГАН

«Совет Тыва» совхозтуң Шөнелиг сүт-бараан фермазының коллективи он бирги беш чылдың дөртку чылының бирги кварталында чедишкинниг ажылдаан. Ферманың коллективи квартал планын март айның эгезинде-ле чедишкинниг күүсеткен.

Бирги кварталда 15 тонна бедик шынарлыг сүттү күрүнеге дужаар тургаш, 20 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Саанчылар боттарының иштики курлавырларын санап көргеш, март айда немей 10 тонна сүттү сада-га 2 миллион 250 муң түүйбүнү удурткан бис. Ол планда көрүүнениинден 80 муң түүйбү хөй болуп турар. Эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээр болза, 100 муң түүйбүнү хөйнү бүдүрүп үндүргенивис ол. Заводтуң сай-довурак карыринде ажылдап турар бригадалар бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Олар 83 муң күбометр сай-довуракты бүдүрген. Ол планның көргүзүглерден 3 хүү ажыып турар.

Квартал төнчүзүнге чедир пландан ажыр 16 муң рубльдиң продукциязы сайгартынган болгаш нормативтиг арыг продукция талазы-биле 5 муң рубльдиң продукциязын ажыр бүдүргеп. Күш-ажылдың бүдүрүктүлүү планга немей 1 хүүдай ажыр бедээн.

Ажылдап турар кижилерниң күш-ажылын шын организастап, технологтуг болгаш күш-ажылдың сагылга-чуруумун бедитиглээнин, социалистиг чарыштың түңнелдерин хүн бүрү үндүрүп, даандырган ажыл-херек дээш заводтуң ажылчын бүрүзүнүң харыысалгазын бедитиглээнинге ачызында бо бүгү чедип алдынган.

Бригадаларның хөй кезээ март айда черле соруктуг ажылдаан Александр Садакчылары, суггатчылары шудургу ажылдап турарлар.

Амгы үеде Алаш бүгазының дөзүнде дошту сөктап, сай-даш-биле моондактарны салып, бугалар үнчарында үңгүлээн ыяштарны кезип, тараа, сиген тарыыр шөлдерни суггарар ажылдарны Чадаананың суггарылга эргелелининг коллективи-биле шаа бедик темпилиг чорудуп турар.

Совхозка мурнакчы аргадыржулганы нептередирибиле бот-оруула-чарылгалыг суггатчы звеноларны тургускан. Суггатчы звенолардан хөөчүн суггатчы А. Кызыл-оолга база М. Ондарга удурткан звеноларның кежигүннери бир демниг, чаңгыс кижи дег ажылдап, салдынган соруглазын күүседир дээш эрес-шудургу ажылдап турар.

Ш. ООРЖАК.

* * *

Түүйбуну хептээр бригада планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Бригаданың хевилекчилери пландан ажыр 60 муң түүйбүнү берген. Владимир Федоровтуң түүйбу салыкчыларының бригадазы кызымак ажылдап, эөлчегде 11 муң түүйбүнү суутуга ортедир шаңгыр сөөлгө ырганын 20 муң чедирип турган. Шалыпчы ажыл-иштиң түңнелинде ай планындан 35 муң хөй түүйбүнү бүдүргеп. Геннадий Марьясовтуң түүйбу салыкчылары мурнакчылардан база-ла чидим калбайн турар. Түүйбу ушту-ра ажылчын Георгий Гилёв квартында 360 муң түүйбүнү суутудан ужулган. Ол пландан 100 муң сантныг түүйбу хөйнү ужулгашы ол боон турар.

Күш-ажылдың хоочуннары Евгений Бородин, Геннадий Клеин, Юрий Шолоков бистиң чоргаараларыс кижилеривис. В. Евлокимов, В. Абанкин, В. Каблуков, Н. Семенов күш-ажылга боттарының үлегер-чижээн көргүзүп, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар.

С. КРАСНОПЕРОВ,
Кызылдың түүйбу заводунуң директору.

Бирги кварталда саанчылар Борбак-Кара Дөчүн-оол бодунга быжыглаан 10 инээден 2 тонна 267 кг, а Нодчуттаа Салчак болгаш Александра Таваалан олар 1984 болгаш 2000 кг сүттү түс-тузунда саап ап, чедиишкинниг ажылдаан. Сүт соөртүүр машинаның чолаачызы А. Сендажы, силос соөртүкчүлери чолаачы В. Дармажап, тракторист К. Мижит-оол инек кадарчылары Ө. Монгуш, С. Самбуу, В. Мабрик ферманың чедиишкинниг болурунга улуг-хуузун киирип турарлар.

Д. САРЫГЛАР,
совхозта улуг мал эмчизи.

ОТЧЕТ-СОҢГУЛДАЛЫГ КОНФЕРЕНЦИЯ

РСФСР-ниң Номга ынактарның эки тура ниитилелиниң Тыва республика организациязының отчёт-соңгулдалыг конференциязы Политиктиг чырыдышкын бажаңында болуп эртиен.

Номга ынактарның республика организациязының баштаар черинин отчёттуг үеде чоруткан ажылының дугайында илеткелди ооң дартазы А. А. Давыдова ылаган.

Илеткелчи болгаш санал берген делегаттар Номга ынактарның республика организациязының баштаар черинин отчёттуг үеде чоруткан ажылын ханы аналиотээш, чамдык кылдынган түүлдерни демдеглээш, кичээнгейни чедир шинтпирлеттинмээн айтырыгларже угландырган.

Номга ынактарның республика организациязының баштаар черинин отчёттуг үеде чоруткан ажылын ханы аналиотээш, чамдык кылдынган түүлдерни демдеглээш, кичээнгейни чедир шинтпирлеттинмээн айтырыгларже угландырган.

Конференция организациялының баштаар черинин ревизия комиссиязын, РСФСР-ниң Номга ынактарның эки тура ниитилелиниң III съездизинге делегаттарны соңгаан.

* * *

РСФСР-ниң Номга ынактарның эки тура ниитилелиниң Тыва республика организациязының чаа соңгуткан баштаар черинин хуузалы болуп эртиен. Аңаа организациялының баштаар черинин даргазынга М. М. Суге-Мадырны, хазыысалгалыг секретарынга К. С. Дембирельди соңгаан.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бөгүн — Геологтуң хүнү

ШИНЧИЛЕЛДЕР, ДИЛЭЭШКИННЕР

Чөс дүжөри билек, геологтар чаа шинчилел маршруттарынче аъттакмитарлар. Оларның белеи эвес өруктары — Кыдыкы Соңгу чүкте болгаш Ортаакы Азияның элезиниеринде, Тянь-Шаньның дагларында, Сибирьниң тайгазында.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде чүрттүң девискээрлериниң геологтуг шинчилелиш дүргедедири, минерал-чиг-эт курлавырларын улгаттырары көрдүнген.

Геолог хүнүнүң бүдүүзүнде СЭТА-ның корреспондентилери чер иштиниң шинчилекчилериниң берге болгаш содуң ажылының дугайын чугаалаваннар.

ЧЕРНИҢ ЭҢ ХАНЫЗЫНДА

Делегейде эң ханы үттеттинген чер Кольск чартык өртүлүкта. Оон ханызы 12200 метр чедип турар. Оон аазап үлегерни шинчилээни коитиненталдыг чер картының адакы каъдында рудалар тывыдырарының байдалын тодарадырынга өртемденнерге дузалаан болгаш Чер дугайында эртемни байыдарынга идиг болган.

Амгы үениң эң ханы оңгарларын эртемденниериниң эргезинде берген. Шенелдениң сорулгазы черни чүгле ханы кылдыр казарында эвес, оон эң ханызында бодуп турар болуушкунарны шинчилээри болур. Бо беш тыдыкы төнүүзүнге чедир каскан черниң ханызы он үш километр чедер.

В. БЕЛОУСОВ,
СЭТА-ның корр.
Заполярный,
Мурманск область.

ТЮМЕНЬНИҢ ЧАЖЫТТАРЫ

Тюменьниң одалга-энергетиктиг комплексизиниң девискээринде нефть болгаш газ холумактыг чаа хевириниң бүдүмелиин Соңгу-Варьеган тывыжыгына черни үш муң метр хире казып тургаш тып алган.

Чүс-чүс миллион чылдар мурнунда Барыын-Сибирь чанызаажының орнунга далай тургаи. Геологтуг эпоха бүрүзүнден породалар артып хаап турган. Тюменьниң геологтары оларның тургузуун амдыызында чүгле үш муң метрге чедир билирдер. Областың геологтуг картазында оларның чыдар черлери хөй — 250 ажыг. Тюменьниң чажыттарын шинчилээр талазы-биле ажылдар өгелээн.

Эң ханы каттарның чажыттарын шинчилээр дизе, оларның тургузуун өөренири чугула. Ынчангаш областың девискээрлеринге чөөрбөн черлерге ханы казыышкыннарны кылыры көрдүнген. Бештайгы ажылдар эки түнелдерни берип эгелээн. Амгы үеде Покачев, Правдин, Салым, Тагрин тывыштарында чер иштиниң ажылдары чоруп эгелээн. Чоокку үеде сес муң метр эң ханы оңгарны казаар. Ажыдыышкыннар үргүлүвүлевишаан.

В. ЖИЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.

ХОВУДА КАРА СУГ

Геологтар хүнүнүң бүдүүзүнде курган хову ортузунда турар Ленинск суурда суг дамчыдар хоолай тургустуиган. Оны ажыглалга киирген-биле Ташауз областың район төптеринде төп-чүткен суг хандырылгазын киирген.

Суур чанында кара сугну Мурнуу-Кара-Кум экспедициязының Заунгуз партиязының гидрогеологтары тывыкан. Курут хову черге суг алдын-биле домей. Алдыныг бис деп билбейн турган-дыр бис деп, суурнуң чоңу ам баштактанып турарлар.

Республикага бир дугаар Ленинсиите черни ханы эвес кыдлар каскаш. Иён таладан казаар арганы ажыглаан. Ынчангаш инжер сугданы ажыглыда, чер иштинден дустуг сугну база ап болур. Оон түнелинде ажыглал үезинде суг дусталбас. Минералчыткан шыкты техниктиг херегледдерге ажыглаар.

Ажыл-агыйы нервозин ёзугаар шинчилекчилер чүгле казымал байлактарны тып, оларның курлавырдарын тодарадып турар эвес, ажыглап турар черлерни өрүмнежиринге, суг мөөнээр дерлериң түдүүн тутчурунга киржип, хереглекчилерге суг бээринге дузалажып турар. Бо чорук казымал байлактарны дүргеп ажыглаарынга дузалыг. Мыидыг арга-биле ажылдааш. чүгле өрткен чылын безин Ташауз-туң үлетпүү зоназының суг хандырылгазынга сес черни. Ильялы болгаш Тахта суурларда чамдык ажылдарны гидрогеологтуг партия кылышкан болгаш Үстюрт шаттарының малчын одарларынче суг дамчыдарынга дузалашкан.

Сөөлгү он чылдарда Түркменияда чер иштиниң сугларыныи чөөрбөн ажыг тывыштарын ажыткан. Ол суглар кара суглар дег арыг. Республиканың чоңуни дөрттүн үш кезии мындыг сугларны ижип турар.

В. ТРИШИН,
СЭТА-ның корр.
Ашхабад.

УЛАМЧЫЛАКЧЫЛАР

Чылгычы арат Кыргыс Хойтпак-оол тайга-сыннар, арга-хемнер кезип, мал малдап чораан, көрүп көрбээнзиир, онзагай даш тып ап, ону сөөлүнде барып геологтарга дамчыдып берген. Ол шынап-ла чугула үнелиг химиктиг элемент — кобальтыны, ховар металлдар-никельди, чести болгаш өске-даа бүдүмелдерни шыгжаан магалыг казымал байлактың кезии болган. Ол дээш — үлетпүү ужур-дузалыг казымал байлактыг черни ажыткаиы, шинчилээни дээш К. Хойтпак-оол, геологтар В. Уников, А. Богомол олар ССРЭ-ниң Күрүне шаңналыбиле демдеглеткен. Хойтпак-ооллуң чылгы кадарып чораан тайгаларында ам Тываның өөнүт металлургиязының баштайгызы «Тыва кобальт» комбинат, оон рудниги, металлургтарның хоорайжыгажы чаптылган.

Геологтарның ажылы казымал байлакты ажыткаиы, курлавырларын шинчилеп тодаратканы-биле кызыгаарлаттынмас. Күрүне шаңналының лауреаттарының ажылын уламчылап турарлар-дыр. Оларның кызымак, шудургу күш-ажылының ачызында руданы кайын, канчалдыр, чеже хемчээлдиг алыры тодараттының, комбинат руда-биле хандыртыныл турар.

№ 18 геология-шинчилел партиязының коллективи амгы үеде рудниктиң кыдыгларында руда курлавырлыг черлерни тывары-биле өрүмнээшкиннерни чорудуп турар. 1983 чылда эгелээн ол ажылда өрүмнеичилерниң ийи бригадазы хаара туттуиган. Нинтизи-биле 42 өрүмнээшкинниң соонда элээн улуг девискээрниң бир муң метр хире хамызынга чедир 11 скважинаны өрүмнеп, 1800 ажыг өрүмнеп, 1800 ажыг өрүмнеп, 1800 ажыг

АЙТЫРЫГЛАРГА ХАРЫЫЛАР

Бистер «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң № 2 бригадазында ажылдаа турар бис. Чоокта чаа бистиң эживис бир ажыл хүнүнде шефке киришкеш, бригадага ажылдаваан. Ол эживистиң ажыл төлевирин канчаар санап, төлеп бээр ужурлугул? Наряд-биле ажылдаар ажылчыны шефче чорутканы шын бе?

С. КУУЛАР,
бригадир.

Шериг албанын, күрүнеиниң болгаш хөй-ниитиниң хүлээлгелерин күүседири-биле ажылдан хостатканда, сургакчылаанда, бүдүрүлгеге онза-чугула таварылгалар ужурунда өске ажылче тур шилчиткенде болгаш дүрумде айыткан оон-даа өске онза чугула таварылгалар үезинде ажылчынның азы албан-хаакчызының ортумак шалыңы хевээр кадагалаттынып артар.

Мындыг таварылгаларда ооң кадагалаттынып артар ужурлуг ортумак шалыңын канчаар санап бээр чурумун ССРЭ-ниң күш-ажыл талазы-биле Улус комиссариадының 1930 чылдың апрель 2-де хүлээп алган доктаалында мынчаар **айыткан:**

шалыңының хемчээли кылган ажылындан хамааржыр болганындан үргүлчү өскерлип турар шалыңныг кижилерниң хүнде ортумак ажыл төлевирин тодарадырда, бо чылдагаанардан өске ажылче шилчиир мурнунда календарьлыг 2 айның ниити шалыңын каткаш, ону ол ийи айларда график ёзугаар ажыл хүннеринге үлептер. А бир эвес ажылдакчы 2 ай чедир ажылдаваан болза, ол кижиниң ажылче кирген хүнүнден эгелээш үстүнде чылдагаанардан өске ажылче тур шилчиткен азы ажылдан хостаткан хүнүнге чедир ап турган шалыңын ол ажылдаан үезиниң график ёзугаар ажыл хүннеринге үлептер. Ооң соонда ажылдакчының бир хүнде ортумак шалыңын ажылга үстүкү чылдагаанардан келбээн хүннеринге көвүдеткеш, ортумак шалыңын төлээр. Үстүнде айыткан чылдагаанар таварышканда наряд-биле-даа, шак-биле-даа ажылдаар кижилерни ажылдан хостап азы өске ажылче тур шилчидип болур.

Мени совхозтуң дирекциязы ажылым аайы-биле Кызыл хоорайда көдээ кадрлар билиниң бедидер школаже бир ай чартык хуусаада өөредип чорутканы. Өөредилгени чедишкиниг дооскаш келиринге, командировкамны профэвилел комитеди төлеп бээр дугайында шиитпирин үндүрген турзадаа, совхозтуң бухгалтериязы төлээринден ойталаан. Өөренип тургаш стипендия ап турган, ынчангаш төлевес дээн.

Л. МОНГУШ.

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң трактор-хову бригадазының бригадири.

«Ак-Туруг» совхозтуң бухгалтериязының «өөренип тургаш стипендия ап турган» дээш силерге командировка чарыгдалын төлеп бербээни шын эвес.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың январь 15-те хүлээп алган доктаалында билиниң бедидери-биле ортумак өөредилге черлеринге өөренип турган көдээ ажылагый кадрларының ортумак шалыңы кадагалаттынып артар, ооң кырынга айда-ла 40 рубль стипендияны төлээрин айыткан.

Баарда-кээрде орук хөлезизин, общежитие-биле хандырбаанда — бажың хөлезизин, а ол ышкаш хүн чарыгдалын совхоз силерге төлээр ужурлуг. Совхозтуң профэвилел комитеди силерге командировка чарыгдалын төлээр дугайында шиитпирин үндүрген болганда, профком бодунуң шиитпирин ыяап күүседир ужурлуг.

Эрткен 1983 чылдың эгезинде совхозтуң бухгалтериязы ферманың саанчыларынга болгаш кадарчыларынга чылдың төнчүзүнде ажылчын стаж дээш төлевирин боттандырарын аазаан. А кажан чыл төнүн, чаа чыл эгелей бергенде, өске адырларның ажылчыннарынга стаж талазы-биле төлевирин берип тургаш, инек кадарчыларынга болгаш саанчыларга санаваан. Ону негээривиске чогуур айтыышкын келбээн деп харыылаанар.

Ол ышкаш ферма ажылчыннарынга чыл санының эзлчеглиг шөлээзин 1983 чылдың эгезинден эгелеп он беш хонук эвес, а чээрби дөрт хонук кылдыр санаарын ол-ла үеде аазаан турган. Ынчалзадаа шөлээни ам-даа он беш хонукка санап турар, ол шын бе? Бир эвес чээрби дөрт хонукка санаар дугайында доктаатынган чурум чок турган болза, чүге ындыг аазаашкын берип турганыл?

Т. АДЫЯА.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1982 чылдың май 24-те хүлээп алган доктаалын ёзугаар совхозтарда болгаш күрүнеиниң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде ажылдап турар саанчыларга, кадарчыларга, аът, бызаа ажаакчыларынга, чылгычыларга, ивижилерге болгаш өске-даа ажылчыннарга чылда алыр эзлчеглиг шөлээни тракторист-машинистер-биле дөмей 24 хонук кылдыр бээрин доктаатканы.

Үстүнде айыткан ажылчыннарга 24 хонук узаткан эзлчеглиг шөлээни бээр чурумун ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күркомитеди болгаш ВЦСПС-тиң секретариады 1982 чылдың декабрь 9-та мынчаар тайылбырлаан: бо ажылчыннарның чылда алыр эзлчеглиг шөлээзи 1983 чылдың январь 1-ден эгелеп 18 хонук болур. Ооң кырынга немелде 6 хонук шөлээни ук совхозка азы күрүнеиниң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге үзүктел чок күш-ажыл стажын барымдаалап, чоорту 24 хонук чедир бээр. Бо 6 хонук немелде шөлээни алырынга чугула үзүктел чок күш-ажыл стажын 1982 чылдың январь 1-ден эгелеп санаар. Ынчангаш ук совхозка азы өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге 1982 чылдың январь 1-ден эгелеп ажылдаан кижи 3 чыл болгаш 2 хонук немелде шөлээни, а ооң соонда 4-ку болгаш 5-ки чылында 2-2 хонук азы ниитизи-биле 6 хонук немелде шөлээни беш чыл стажтыг болгаш долузу-биле алыр. Ынчангаш үстүнде айыткан ажылчын узаткан 24 хонук шөлээни чүгле 1986 чылда долузу-биле алыр ужурлуг.

Үстүнде айыткан доктаалды Сибирь болгаш Ыраккы Чөон чүк районнарынга 1983 чылдан эгелеп херек кырында ажыглап эгелей берген.

А. АЖИ,
профоблчөвүлелдиң юрист-консультантызы.

ОЛ—МАКТАЛДЫГ

Машинага аар чудуктарны чүдүрери ындыг-ла амыр эвес. Алыс боду турза узун-даа, тутса мөге-даа Сыгыр-оол Ондар «Сүт-Хөл» совхозка чүдүрүкчүлеп ажылдаандан бээр элээн каш чыл чеде берген. Машинаның чолаачызы К. Ондар чүдүрүкчүзүнге чоргаарланыр.

Чамдык өөренмээн кижилер чудук чүдүргеш, дораан-на могап-шылай бээр, ырмазырап каар болгаш каапкаш чоруй баарлар. А чүткүлдүг чүдүрүкчү Сыгыр-оол Ондар ажылдан келген чылдарында хөй-хөй кубометр чудуктарны чүдүрүп, дүжүрген. Сөөлгү үеде ол хүнде-ле ийи катап Хөндергейден чудуктарны чүдүрбүшаан, ыяш дилер черге аккеп, дүжүрүп турар. Совхозтуң дирекциязы, профэвилел комитеди Сыгыр-оол Чалбааевич Ондарны чаңгыс эвес удаа өртектиг белектер-биле шаңнап мактаан.

Б. ОНДАР.

Сүт-Хөл район.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 75, 76 «Шында»).

Тамара Ивановна **Гольдман** — республиканың кеш аарыглары эмнээр диспансериниң ажылчыны.

Василий Семёнович **Гордеев** — «Тыва суг-тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң ыяш цегиниң мастери.

Татьяна Григорьевна **Градунцова** — Кызылдың үлетпүр бараанларының садыының ажылчыны.

Пётр Петрович **Грисюк** — Тываның электри четкилериниң инженери.

Василий Игнатьевич **Губарев** — Тываның электри четкилериниң чурттал-гаажыглал участогунуң мастери.

Анна Леонтьевна **Добрякова** — аъш-чем бараанларының садыының садыгжызы.

Алефтина Николаевна **Долгополова** — № 20 аптеканың фармацеви.

Любовь Михайловна **Домашкина** — республиканың кеш аарыглары эмнээр диспансериниң лаборантызы.

Прасковья Алексеевна **Доржу** — аъш-чем бараанларының садыының ажылчыны.

Юрий Иванович **Доронин** — Тываның электри четкилериниң директорунуң оралакчызы.

Галина Фёдоровна **Дресвянникова** — Тыва респотребсоюзтуң баштаар черинин ревизору.

Ефрем Николаевич **Евдокимов** — «Тыва суг тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң ажылчыны.

Леонид Данилович **Жданов** — Тываның электри четкилериниң механизация албанының чолаачызы.

Клавдия Дмитриевна **Зайченко** — үлетпүр бараанларының садыының № 13 магазининиң ажылчыны.

Клара Ивановна **Зарубина** — № 7 ортумак школаның башкызы.

Зоя Николаевна **Иконникова** — республиканың уруглар бажыңының ажылчыны.

Мария Ивановна **Казанцева** — автоорук техникумунуң кассири.

Анастасия Ивановна **Калитко** — республиканың уруглар бажыңының кижизидикчизи.

Валентина Никитична **Киселёва** — халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң ажылчыны.

Василий Иванович **Клюев** — Тываның электри четкилериниң механизация албанының чолаачызы.

Галина Матвеевна **Клягина** — Тываның ном садыының конторазының экономизи.

Альбина Дмитриевна **Комарова** — автоорук техникумунуң башкызы.

Анна Сергеевна **Кондинская** — халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң ажылчыны.

Николай Александрович **Кочнев** — Тываның электри четкилериниң ажылчыны.

Мария Николаевна **Кочнева** — автоорук техникумунуң башкызы.

Мария Сидоровна **Кощеева** — № 1 поликлиниканың бүруткекчизи.

Мира Кузьминична **Кравченко** — № 7 ортумак школаның башкызы.

Анна Иннокентьевна **Краснова** — Тываның ном садыының конторазының бухгалтери.

Екатерина Ермиловна **Лученкова** — хоорайның уруглар эмнелгезиниң медицина сестразы.

Ананий Петрович **Малыхин** — «Тыва суг тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң ажылчыны.

Зоя Михайловна **Мамаева** — хоорайның уруглар эмнелгезиниң медицина сестразы.

Лидия Терентьевна **Мязина** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинде бригадир.

Лазарь Савельевич **Одинцов** — № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Валентина Серафимовна **Озёрская** — хоорайның уруглар эмнелгезиниң медицина сестразы.

Мария Стефановна **Ондар** — Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң килдис начальниги.

Анна Фёдоровна **Поддубных** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң ажылчыны.

Зоя Петровна **Полева** — № 2 уруглар поликлиниказының эргелекчизи.

Нина Семёновна **Полещук** — хоорайның уруглар эмнелгезиниң медицина сестразы.

Евгения Григорьевна **Поручник** — Тыва АССР-ниң Одаар чүүл үлетпүрүнүң министерствозунуң улуг экономизи.

Иван Матвеевич **Путинцев** — республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң ажылдакчызы.

Михаил Фёдорович **Садаков** — «Тыва суг тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң ажылчыны.

Олимпиада Фёдоровна **Самойленко** — «Красноярскэнергонуң» энергия хайгаараар Тыва салбырының улуг бухгалтери.

Тамара Емельяновна **Саморокова** — автоорук техникумунуң башкызы.

Газизулл Шагидулович **Сафиулин** — Тыва АССР-ниң Министерлер Чөвүлелиниң ажыл-агый эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

Лидия Николаевна **Свиридова** — автоорук техникумунуң башкызы.

Валентина Дмитриевна **Смелова** — республиканың кеш аарыглары эмнээр диспансериниң медицина сестразы.

Александр Михайлович **Соболев** — «Красноярскэнергонуң» энергия хайгаараар Тыва салбырының электромонтёру.

Анна Васильевна **Сосина** — «Красноярскэнергонуң» энергия хайгаараар Тыва салбырының электромонтёру.

Николай Харитонович **Суровцев** — аъш-чем бараанларының садыының кладовщиги.

Валентин Тарасович **Титюев** — № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Галина Владимировна **Тощева** — Кызылдың күрүнеиниң педагогика институдунуң библиотекары.

Галина Ивановна **Федосова** — автоорук техникумунуң башкызы.

Антонина Родионовна **Фефелова** — Тываның ном садыының конторазының склад эргелекчизи.

Галина Павловна **Хабарова** — үлетпүр бараанларының садыының ажылдакчызы.

Николай Сергеевич **Чайка** — Тываның электри четкилериниң мастери.

Зоя Федосеевна **Шелковникова** — халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң санитарказы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың март 21.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БЫЖЫГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ПРАГА. Чехияның Пльзень хоорайында машина кылыр «Шкода» дээр В. И. Ленин аттыг каттыжыышкынның коллективи 1 миллион киловатт күчүлүг ядролуг реакторну кылып үндүреринге белеткелди эгелээн.

Атом-биле хөделир электри станцияларынга тургузар ол хире нарын машинаны кылып үндүрер чорук Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң комплекстиг программазын ёзугаар Совет Эвилели-биле сырый кады ажылдажылгага үндезилээш, хөгжүп турар чурттуң атомнуг энергетикалында чаа угланыышкын бооп турарын Чехословакияның атомнуг энергия талазы-биле комиссиязының даргазы С. Гавел СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Атом энергиязын ажыглаар чорук ЧССР-ниң улус ажыл-агыйынга шынар талазы-биле чаа бурунгаар базым бооп турар. Чүгле атом-биле ажылдаар электри станцияларын тудуп тургаш, ам электри энергиязы ажылдап үндүрерин көвүдедип болур. Бо сорулганы бистер Совет Эвилели-биле кады сырый ажылдажылганы кылып тургаш, шиитпирлеп турар бис.

Чехословакияның Ясловск-Богуницада атомнуг электри станциязы бодун тергини эки кылдыр бадыткаан. Дерилгелериниң идегелдиг, быжыг ажылдаары немелде электри энергиязын ажылдап үндүрерин хандырып турар. Ол хоорайжыгашта ам база бир атомнуг станцияны тудуп турар. Ол ышкаш «Дукованы» болгаш «Моховце» дээр АЭС-терин тудуп тургузар ажыл үргүлчүлеп турар. 80 чылдарның төнчүзүнде Чехословакияга чаа хевириниң АЭС-терининиң үези эгелээр. Оларны 1 миллион киловатт күчүлүг энергоблоктар-биле ажылдаар болдурар 1990 чылга чедир ЧССР-ге тайбың атом бүгү электри энергияның үштүн бирин бүдүрүп үндүрүп турар апаар.

«ФОЛЬКС-ВЕРФТТИҢ» СУДНОЛАРЫ

БЕРЛИН. Балтий далайның сугларында балыктап чоруп турар совет балыкчылар ол бүдүрүлге черининиң «Штральзунд. Судоверфь «Фолькс-Верфт» деп каан марказын эки билирлер. Ооң балык тудар талазы-биле бедик бүдүрүкчүлүг дериг-херекселдер-биле, идегелдиг приборлар-биле хандыртынган амгы үениң болбаазын суднолары дыка хөй чурттарда нептереп, тараан болгаш бедин-биле үнеледип турар.

Штральзундтүнүң верфизиниң болгаш ГДР-ниң өске-даа судно кылыр бүдүрүлгелериниң кол чагыкчызы — Совет Эвилелиниң балык тудар флоду бооп турар. Чүгле эрткен чылын «Фолькс-Верфттиң» корабль тудукчулары Калининградче болгаш Балтий далайның эринде өске-даа совет порттарже үжен хире балыкчы судноларны кылгаш чорудуп берген. Бо хүннерде Штральзундудан бо чылдың беш дугаар траулер-суднозу бактаар чери — Клайпедаже бар чоруур.

ШАЙ БҮДҮРЕРИ КӨВҮДЭЭН

ХАНОЙ. Вьетнамның шай кылыр үлетпүрүнүң продукциязын амданныг сарыг шайны аартап ишкеш, ыяап-ла мактаары чугаажок. Республикада сөөлгү үеде чүгле чурт иштинде эвес, харын база делегей садыгларында хөйү-биле хереглеттинип турар кара шайны кылып үндүрери улам көвүдеп турар. Чүгле 1983 чылда безин ол адырның ажыл-ишчилери 120 муң тонна ажыг шай бүрүзүн чыып алган.

Республикада шай үлетпүрүн хөгжүдериниң комплекстиг программазын боттандырып турар. Ону ёзугаар күрүнеден бо чылын ниити хемчээли 60 муң гектар ажа бээр шай шөлүн улам калбартырынга, чаа-чаа агроүлетпүр комплекстерин тургузуп, быжыглаарынга хөй акша-хөрекгини берип турар. Гектар шөл санының-на дүжүдүн ортумаа-биле 23 хуу бедидерин база планнап турар.

Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар аңаа шай үлетпүрүн улам хөгжүдеринге улуг дузаны көргүзүп турар. ССРЭ-ниң техникуг деткимчези-биле республикада эн-не болбаазырангай дериг-херекселдерлиг шай кылыр фабрикаларны тудуп тургускан.

(СЭТА).

Социалистиг Чехословакияның селекционерлери социализм чурттарының селекционерлери-биле демнежип алгаш, үнүштерниң чаа үрезиннерин чедишкининг өстүрүп турар. Оларның сорулгазы — доңаттан, каңдаашкындан быжыг болгаш бедик дүжүттүг тараа культураларының чаа үрезиннерин өстүрери. Ындыг үрезиннерин тараан шөлдериниң дүжүдүн механизастыг арга-биле ажаан алыры энтиг болур. «Мироновская», «ильичевка» болгаш өске-даа совет кызыл-тас үрезиннери Чехословакияның шөлдеринге чаагай дүжүттүг болуп турар. Чехословакияның специалистериниң өстүргени арбай, бобы культураларының, мал чемнери үнүштериниң үрезиннери акыдүңма социалистиг чурттарның тарылга шөлдериндеи чаагай дүжүттү база берип турар.

Оломоуцеде «Осева» каттыжыышкынның коллективи часкы тарылганың бүдүүзүнде көдээниң ажыл-ишчилеринге үрезиннерин чорудуп бээрин доозуп турар.

ЧУРУКТА: «Осева» каттыжыышкынның лаборантылары Квета Стейскалова болгаш Мария Якешова оларның сиген үнүштериниң үрезиннериниң шынарын хынап турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

РАКЕТАЛАРГА УДУР

ТОКИО. (СЭТА). Хиросиманың болгаш Нагасакиниң атомнуг бомба частыышкыннарынга таварышканнарның организацияларының Бүгү-япон каттыжыышкыны АКШ-тың Оожум океанда флодунуң корабльдеринге америк ядролуг чалгынныг ракеталарны тургузарын болдурбазынче кыйгырган. Я. Накасонэниң чазааның деткип турары Вашингтонуң айыылдыг планнары Японияның ядролуг чепсек чок болур эргезин үрээрин болдуруп, ону ядролуг месилдежиишкинче киир тырттарының айыылын күштелдирип турарын медеглелде айыткан. Япония болза, Каттышкан Штаттарның ядролуг чепсекти ажыглаанының айыылдыг халавынга таварышкан кара чаңгыс чурт болгай, ынчангаш ол ядролуг чепсегленишкинни эндере бүдүреринге шиитпирлин-биле удурланыр ужурлуун медеглелде айыткан.

ЧАДТА БАЙДАЛ

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Чадтың национал-хосталга шерин Хиссен Хабрениң америк ёзунуң эрге-чагыргазынга болгаш ооң талазында чурттуң мурнуу чүгүнде хөделип турар интервентичи күштеринге удур демиселди улам күштелдирип турар.

Чадтың национал чаңгыс эптиң шилчилге чазааның НЧШЧ радиостанциязының дамчытканы-биле алырга, сөөлгү хүннерде НЧШЧ-ниң шериглери чурттуң мурнуу чүгүнге элээн хөй дайынчы хөделиишкиннерни чедишкининг кылган. Дайзын дириг күш болгаш техника-даа талазы-биле улуг когаралга таварышкан. Ломбо дээр чурттакчылыг черниң чанынга болган тулчуушкуннарга шилчилге чазааның күштери 77 солдаттарны болгаш офицерлерин, 10 автомашинаны узуткаан, хөй санныг боочепсекти, шериг дериг-херекселдерин хунаап алган.

ДҮШКҮҮРЛҮГ ҮЕ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан майысылалда байдал дүшкүүрлүг болбушаан турар. Хоорайның барыын болгаш чөөн кезектеринге чарган шугумну дургаар ында-хаая удур-дедир атылажыышкыннар бооп турар. Бейруттуң Айн-Руммана, Ашрафия, Узан болгаш өске-даа чамдык кварталдары үгер-боолар адыышкыннарынга таварышкан. Өлген болгаш балыгланган кижилер бар. Шуэйфат болгаш Сук Эль-Гарб дээр чурттакчылыг черлер районунда дайынчы хөделиишкиннер катап эгелээн.

Бейруттан үнүп чоруткан француз шериг кезээниң орнунга, месилдешкен талаларның таваржын турар черинге, иштини айыыл чок чоруктуң ливан күштериниң кезээн тургузар деп атыкалажыышкынны соксадырының хайгаарал талазы-биле шериг комитеди шиитпирлээн.

Ливанның президентизи А. Жмайель неделя санында үнер араб «Аль-Мустакбаль» солунга интервьюзунга Израиль-биле дугуржулганы күш чок болдурганы ливан улустуң күзел-соруун ёзугаар болган болгаш, Тель-Авивтиң бодунуң шериин чурттуң девискээринден үндүреринден ойталаанының түңнели болганын медеглээн.

КАРА САГЫШТЫГ ҮҮЛГЕДИГ

ЛОНДОН. (СЭТА). Совет «Луганск» танкерниң минага чазылган чери — Никарагуаның Сандино портунга болган ондактыг таварылганы «Юнити» солун «АКШ-тың каржы өнчүк-чөңгээзи-дир» деп бижээн. Никарагуаның эрик чогуунда сугларын Вашингтонуң чепсеглеп, өөреткеш, ынаар чорудуп турары контрреволюстуг идегеттер болгаш саттыныкчы өлүрүкчүлер миналан турарын ол айыткан. Ол үүлгедиг дээш харыысалганы АКШ бүрүмү-биле чүъктээр ужурлуг. АКШ Никарагуаның экономиказын божаңнадын, муңчурадыр сорулганы салганын айыткаш, «Юнити» солун, Сандино портка болган чөңгээчи үүлгедиг АКШ-тың Төп Америкада месилдежиишкин болдурарының политиказының чарылбас кезээ болурун демдеглээн.

ИРАК-ИРАН ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирак Шериг-агаар күштериниң самолёттары март чээрби чедиде Харк ортулуктан мурнуу-чөөн талада Персия мугулдурга чораан ийи судному атакалаан. Олар ооң-биле кады Дизфульдан соңгу талаже Хорремабад районунда нефть дамчыдар иран станцияга согуушкуннарны кылган. Ирак шериг төлээлекчизиниң дыңнатканы-биле алырга, ол халдаашкыннарга киришкен самолёттар боттарының аэродромнарында бүдүн чедип келген.

Ол хүн ниитизи-биле ирак самолёттар 152 дайынчы ужудуп үнүүшкүннерин кылган. Олар Басрадан чөөн талага мөөңнеттинген шериглерин болгаш дайзынның агаардан халдаашкынга удур туруштарын атакалаан. Басра болгаш Мандали хоорайларны иран үгер-бооларның адыышкыннарының түңнелинде тайбың чурттакчылар аразындан өлгеннер бар.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Иран ИРНА агентилелиниң медээлээнин ёзугаар алырга, фронтунуң участоктарының хөй кезиннге марттың чээрби чедиде удур-дедир атыкалажыышкыннар болгулаан. Хадж-Омран районунга иран үгер-боолар бир көвүрүгнү болгаш ирак хайгаарал черин узуткаан. Иран шериглер Панджвинден ырак эвеске дайзынның бөлүк шериглерин узуткаан. ИРНА-ның дыңнатканы-биле алырга, иран үгер-боолар Абадан хоорайның чуртталга кварталдарын боолаан. Элээн каш тайбың чурттакчылар өлген болгаш балыгланган.

Ажыл соксадыышкынныг шимчээшкинниң чалгыы Италияны шыва алы берген. Чазактың чонга удур политиказынга, улуг капиталдың ажылчыннар эргезинче халдаашкынынга удурланыышкынын муң-муң ажылчы чоннар массалыг чыскаалдарның болгаш ажыл соксадыышкынының үезинде илергейлеп турар. Эрге-чагыргаларның чонга удур экономиктиг политиказын буруу шапкан ажылчы чоннарның чыскаалдары Италияның Тосканыа, Ломбардия, Абруцци, Умбрия болгаш өске-даа областарының хоорайларынга болган.

ЧУРУКТА: Генуеяга болган чыскаалдың үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

⊙ **ЛОНДОН.** «Хөй националдыг күштериниң» составында кирип турар бодунуң шериглерин Ливандан үндүрер дугайында Англия албан ёзузу-биле чарлаан. Бо чылдың февральда англи шериглерин Бейруттан үндүрген болгаш ливан эриктер чоогунда дузалал суднода олурткан. АКШ-тың далай чадаг шериглери кол өзээ болуп турар НАТО-нуң эжелекчи шериглерин ливан черде турарынга удур шиитпирлиг демиселди чурттуң национал - патриотчу күштери чорудуп турар.

Ливандан итали шериглерин үндүрген. Америк далай чадаг шериглерин Бейруттуң делегей аэропортунуң девискээринден АКШ-тың алдыгы флодунуң корабльдеринче көжүрген. Француз чазак бодунуң шериглерин Бейруттан март 31-де бүрүн үндүрер дугайында шиитпирин хүлээп алган.

⊙ **АДЕН.** Империализмниң, сионизмниң болгаш реакцияның сүлчээзинге удур араб национал - хосталгалыг шимчээшкинниң отрядтарының чаңгыс эвин быжыглаарының чугулазын Йеменниң социалистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Йемен Улус Демократтыг Республиканың Дээди Улус Чөвүлелиниң Даргазы болгаш Премьер-Министри А. Н. Мухаммед демдеглээн.

Алжирниң Национал хосталга фронт партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, ооң доктаамал секретариадының даргазы М. Ш. Мессадияга баштаткан төлээлерни ол хүлээп алгаш, Палестинаның араб чонунуң бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузар дээш чорудуп турар демиселин шиитпирлин-биле деткээн болгаш Чоокку Чөөн чүкке империализмниң болгаш сионизмниң салдарын күштелдиреринче угланган Кэмп-Дэвид сүлчээзин буруу шапкан.

⊙ **МЕХИКО.** Төп Америка чурттарының улустарының демиселин деткиир сорулгалыг комитетти ында тургускан. Ооң составында Мексиканың сураглыг хөй-ниити ажылдакчылары, дээди өөредилге черлериниң профессорлары болгаш башкылары, а ол ышкаш Аргентинаның, Канаданың, АКШ-тың, Бельгияның төлээлери база кирген.

Хөй-ниитиниң ол чаа организациязының удуртукчуларының аңаа болган парлалга конференциязынга медеглээни болза, комитеттиң кол сорулгазы — АКШ-тың Никарагуага удур чепсектиг агрессиязын бөлдурбас дээш демисежири, никарагуа патриоттарның бодунуң чуртунуң национал хамаарышпас чоруун камгалаарынга дузалаары, америк империализмниң Төп Американың улустарынга удур реаксылыг ёзу-чурумну деткиир политиказын сойгалап илередири, чорулдээлиг айтырыгларны тайбың арга-биле шиитпирлээринге деткимче көргүзери болур.

⊙ **БОГОТА.** Колумбияның Коммунистиг партиязының ТК-зының күүскомунуң медеглелин ында тараткан.

Колумбияның чазааның чоокку үеде чурттуң 4 департаментилеринге чарлааны дүшкүүрлүг байдал реаксылыг күштериниң депшилгелиг күштерге удур кампаниязының түңнели болган дээрзин ол документиде айыткан. Даштыкы болгаш национал монополиялар чурттуң ажылчы чоннарының демократтыг чаалап алыышкыннарынга шаптык кадарынче реаксылыг күштерин күткүп турарын медеглелде сойгалап илереткен.

Колумбияның бүгү депшилгелиг күштериниң чаңгыс эвин реаксыга удур мөөнээрин ында кыйгырган.

Н. В. Гоголь төрүттүнген хүнүнден бээр 175 чыл болганынга

ОРУС ЛИТЕРАТУРАНЫҢ ЧОРГААРАЛЫ

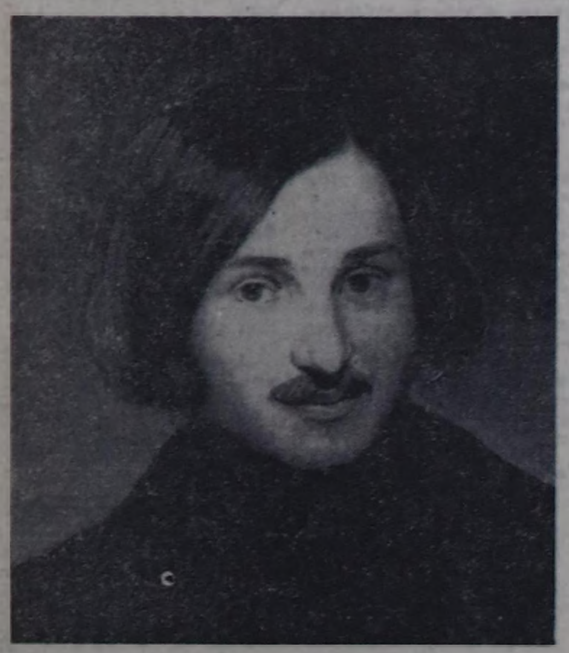

1836 чылда Петербургга Николай Васильевич Гоголь «Ревизор» деп комедиязын тургускан. 1842 чылда чогаалчының «Шинель» деп тоожузу база «Өлүг сүнезиннер» деп шүлүглел-романы үнген. Богун ук чогаалдар чокта орус литератураны-даа, делегей культуразын-даа бодаары берге. Н. В. Гоголь Украинага биче помещик кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. Оон чогаал ажылы Петербург-биле холбашкан. Оон баштайгы номнарын Пушкин биле Белинский бедин-биле үнелеп көргенниер.

«Гогольдуң көстүп келгенибиле бистиң литературавыс орус амыдыралче шымныга берген» деп, Белинский бижээн. «Гоголь орус литературада «шоодугдуг» аъш-чым-биле чугаалаарга «шүгүмчүлелдиг угланыышкынның» үндезилекчизи деп, Чернышевский санап чораан. «Бистер шуптувус Гогольдуң «Шинелинден» үнген бис» деп, Достоевский чугаалаан.

Гогольдуң чогаалдары алды томда сынып турар. Ынчалза-даа оларның дугайында чүс-чүс, хой томнуг шинчилелдер бижиттинген. Чогаалчы дириг турда-ла, оон делегейге ат-сураа алгып эгелээн. Дания чурттуг сураглыг критик Георг Брандес мынча деп бижээн: «Гогольдан» чаа салгын Россиядан Европаже дамчып эгелээнин».

Европаның сураглыг чогаалчыларын Гоголь кайгаткан. Эртнен чүс чылдың 30—40 чылдарында-ла Гогольду немец, француз, чех, англи болгаш өскө-даа дылдарже очулдурган. XIX векти төнчүзүнде XX векти эгезинде Гогольдуң дугайын араптар, японнар, кытаттар билир апарган. Индияга, Египетке, Японияга «Ревизорнуң» сөзүн түс черниң байдалыга таарыштырып ап турган. «Шинельди» тергиин эки сценажыткан кижин — поляк чогаалчы Юлиан Тувим.

Гоголь бодунуң чогаадыкчы оруун Пушкиниң салгакчызы болгаш бүзүрелдиг уламчылакчызы кылдыр эгелээн. Эки ном дээрге-ле эки кижилер дугайын бижээн болур деп санап турар. Ынчалза-даа угланныг кижилер шагдан бээр-ле ону өскээр тайылбырлап турар: бүзүлүг эки ном дээрге мөзүг-бүдүш чок кижилер дугайында ном болур.

Анатолий Васильевич Луначарский боду шыырак литератор болгай, ол Гогольдуң реализмин карикатура-биле дениеп турган. Карикатура бижиир кижи чамдыкта эң чиге портрет бижиктизинден ылап шынныг деп, ол бижээн. Гоголь шоодуг, кочулаашкын аяны-биле долгандыр турар амыдыралды сойгаладаан.

Гоголь боду каттырып база шоодуп турган. Оон катыызы ыы-сыылыг. Оон шоотканы үүлдери оон соонда катап шооттурбас дээш көстүп келбес турган. Оон кочулалдыг маадырларының аттары орус чугаада ниити аттар кылдыр чептерей берген: держиморда, собакевич, манилов, плюшкин, коробочка, ноздрев, хлестаков дээш оске-даа.

Эрги Россияның амыдыралын чазартыптар бүзулуг чаа кижилерни Гоголь бодунуң чогаалдарынга көргүзүксээн. Маадырларны дилеве-даа, ол тыппаан. Ынчалза-даа, оон чогаалдары тускай кыйгы ышкаш болуп турган.

Гоголь ниитилелдиң социал амыдыралының четпес талаларын сойгалап көргүзүп турган. Ынчангаш ол орус критиктиг реализминиң үндезилекчизи. Оон сойгалакчы катыызы чаа үүлүле, бодалче, кижизиг чорукче кыйгырып турар. Чаагай сеткилдиг болур дизе, каржы чорукка хөөн чок болур ужурлуг. Гоголь багай чорукка, үүлүле сеткил-чүрээнден хөөн чок чораан.

Шынныг эвес үүл кажандаа өндүр улуг болбас. Гогольдуң чогаалдарының амыдыралчы чоруу кажандаа элеп читпес шынның херечизи.

Гогольдуң чогаалга амыдыралга оруу чиик эвес, нарын. Ол ынакшыл, сеткили саргып, дилеп, чидирип, күзеп, хөөн чокталып, бүзүреп, идеген чораан. Богун оон сеткил саргышкынары, чигзинишиниери эрткен үе болуп артып калган. Бөгүн бистиң-биле кады чогаалчының кайгамчык чогаалдары арткан. Оон бээр 175 чыл эртседаа ук чогаалдардан кижи төрелгетен кайгамчык мастерни, деңнел чок чорукчуну бедик хүндүткел-биле көрүп чоруур.

Гавриил ПЕТРОСЯН,
ПМА-ның таймылырлакчызы.

ГӨГОЛЬДУҢ ЧОГААЛДАРЫН НОМЧУВУШААН

«Полтавщина» — мындыг аттыг орук айтыр ыяш демдек Украин ССР-ниң Юневтен ырак эвесте украин улустуң Чоннуң архитектуразының болгаш амыдыралының национал музейиниң чанында көстүп турар. XVIII—XIX чүс чылдарның национал культуразының тураскаалдарын Полтаваның суурларындан аңаа чыыш эккелген болгаш оларны хүндүткел база ынакшыл-биле кадагалап турар. Культураның ол эртинелери амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга эргим үүлелиг байлак болур. Кедээ бажыңнар, тараачыннарның күш-ажылының чепсек-херекселдери, дарганнаар чер чүүл ээрер херекселдер бичии хүрээжигештер... Тараачын бажыңнарда бурунгу шагның ховар дээш үүлдерин, амыдыралдың янзы-бүрү херекселдери, костюм айма, каасталга үүлдерин... Бо бүгү дээрге Гоголь үезиниң уран-шевер кижилериниң хөлдары-биле бүдүрген төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарыдыр.

Полтавщина-биле Украинаның ортаакы девискээрибиле улуг чогаалчының ады сырый холбаалыг болган. Ол аңаа төрүттүнген, өскен, чөпүнүң амыдыралын көрүп, билип алган. Украин кодээ черлериниң амыдыралы-биле ол аңаа танышкан. Чоннуң ырларынга, тоолдарынга Гоголь дыка ынак турган. Бүгү амыдыралында ол ынакшылга шынчы болуп арткан.

Оон баштайгы үелерде бижээн шиилериниң болуушкуннары чогум-на ол черлерге болуп турган. «Диканьканың чоогунда суурта кежээлер» деп оон чыынды номун Пушкин улуг сонуургал-биле уткаан. Номнуң автору Гоголь сураг-гай берген. Рудной Панька — чыынды номнуң маадыры. Гогольдуң тоожуларының улусчу характерин чыынды номнуң ол маадыры илергейлеп турар.

Украинаның кодээ черининиң будун чартык чүс чыл ажыг үеги төөгүзүнде адаттынган «Полтавщина» ортулукчугашка СЭТА-ның корреспондентилери янзы-бүрү солун чуруктарны тыырып турар. Гогольдуң «Кежээлериниден» одуругларны чуруктар тайылбырын бижииринге ажыглаан

. . .

«Бо дээрге бистиң кежээ хөглээшкиниг чыыштарывыс-тыр!.. Суурнуң бир бажыңынга танцылаар дээш чыылбайн турар бис... Веретеноларбээр хендир артгыыр херекселдер дагжан эгелээр, хөглүг ыр-шоор куттулуп кээр».

Ю. МОСЕНЖНИКТИҢ болгаш В. РЕПИКТИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ПАРТИЯВЫС

Башкы Ленин нөмнел чартымы
Баар оруун айтыр шолбан,
Маадырлыг совет чонуң
Баштынчызы — партиявыс —
Бажы бедик, хөрээ делгем
Базыын херии чалачывыс.
Ажыл-ишке, чуртталгага,
Аас-кежик, алдар-чолче
Айтыы баштаа чоруп орар
Авыралдыг партиявыс —
Аңы-дүңма улустарга
Ашнас чаагай моңге хүн бо.
Угба-дүңма совет чонуң
Угаан, чүрээ, алдар чолу —
Улуг чаагай, шылгарапгай
Удуртукчу партиявыс —
Улус чонуң бедип ужар
Уран-мерген чалгыыы ол.
Тайбың болгаш найыралдың
Даянгыышы, ынаныышы,
Идегелдиг мерген башкы —
Ленинчи партиявыс, —
Чечектелген чуртувус дээш
Сеңээ бистер четтирдивис.

Л. ЧАДАМБА.

ЭСКЕРИГ

Адар дашпы атсы читкеш,
Ада-не дүвүрээнин уруг билгеш.
Херии эжикти бүдүү чешкеш,
Кеденгирлеп даңгаар эртен кирип келген.
Ада кижи өттүр бодааш,
Аажок удуп чыдар ышкаш даамчыраан.
Ава күжүр сагыш човаашаш,
Айтырар дээн, ашак ону бүдүү шыырааш.
Дагаа куштуң үнүн солуп,
Дагжап үнер кырган-ава оттуп келген.
Эрте турган кижи болуп,
Эскет-чоктан уруг аъш-чем кыла берген.
«Сайгыттарым ыставайн-дыр,
Чаъс-боран болбас-тыр» — деп, оттуг үүвең —
Шуваганчы чугаалап-тур.
Чугаакыры, эртиг-ээлдээ — шуут-ла хөвең.
Чоом пөште хар дег дүшкен,
Чодураанның тоглаан чечээ мөңгүнелген,
Кырган-ава олче көрген.
Кызынга ол шын-на хөңнүн илереткен:
— Чечектелген чодураазымын,
Сесерликке часкы дүне ыдыг боор'ийин.
Эртежиниң — келин кыссыын,
Ээ, че, чүү дээр, үезин-ле келген-дир ийин.

В. СЕРЕН-ООЛ.

ИЕНИҢ ДҮВҮРЕЛИ

Районодан даргалар келген, оглунуң кичээлдеринге олуржуп, хынаар деп турар дээрзин Чимис үгбай дыңнап каапш, дүвүреп-ле үнген. Оглу кандыг байдалда чоруп турарын ие билир. Оон Мергени (Мерген Базырович болбайн канчаар) институт дооскаш, чаа-ла ийи чыл башкылап турар. Ол — литература башкызы. Оон кичээлдери солун, боду уругларга аажок ынак ижи. Ынчалза-даа сөөлгү үеде таныжы уруг Наташаан чагаа келбестээн.

Ол бүгүнү билип турган болгаш Чимис үгбай оглунга кандыг дуза чедирзе ажыл деп дүвүреп бодаанган. Хенертен ол эртен апрель бирниң хүнү дээрзин сактып келген.

Кежээ оглу школадан чедип кээрге ажаок өөрээн, кайгаан кижи бооп:— Оглум, мырыңай чаа телефон алгыра бээрге түдүп алырымга, «Кызылдан долган тур мен, эртен кежээ чеде бээр мен. Мергенге дамчыдып көрүнер» деп бир хөрээжен кижиниң чугаазын арай деп дыңнадым, бо телефонуун аарыы кирип келгени ол ыйнаан, орта чүве дыңналбас болду. Оглуның характары чайынналып, түүмзүрүй каапкан.

Эртеннде районодан келген даргалар Мерген Базыровичиниң кичээлдерин тептиин деп үнгеннер.

С. БАЛЧЫР.

Ном болгаш номчукчу

«ХАЯЛАРДА ЧУРУМАЛДАРГА» ХАМААРЫШТЫР

Тываның сураглыг шүлүкчүлериниң бирээзи Юрий Шойдакович Кюнзегеш номчукчуларга чаа белек кылдыр шүлүктериниң болгаш очулгазының чыылдазын «Хаяларда чурумалдар» деп уран-чечен ат-биле адааш сөңнээн.

Үк чыындыда кирген шүлүктерни болгаш очулганы, бирден-бирээ чокка сайгарарын ораладашпайн, а аңаа хамаарыштыр бодалдарым илередикседим.

«Девиденчиг, уяранчыг,
Черим сеңээ магаданчыг чеже-даа чыл чурттаксанчыг».

Чыындының кол утка-шыларыүстүнде киргенивис одуруглар-биле дөрт холбаалыг, үнделиин дазылы ында дээрзи билдингир.

«Соруг маңап, одар аңнап, кашпал тевер
Согуя, чалыг оолдарын эдертинкен.
Бууруп баштыг, ошкү ышкаш өлө салдыг
Буруңгуюң кижилерин танып ор мен»
(«Хаяларда чурумалдар»).

Шынап-ла шүлүкчүүн бо диригжидилге кылдыр ажыглаан одуругларының алыс утказын каазар болгуувусса, оон бистиң эрте-бурунгу өгбелеривистиң амыдырал-чурттагалгазынче оруктуу «ажыдып», оларның дузурайынга, төөгү-биле танышка бээр бис. Чеже-чеже уран-шевер даш чонукчулары, чурукчулар чурттап чораның дашзы сүүгаар билир туржук, а оларның чаңгыдыының-даа ат-сывын билбевис аргажок-даа болза, ук тураскаал көжээлерни, хаядашта чурумалдарны чурттувустуң хөгжүп келген үечадаларының кайы-бирээзиниге хамаарыштыр үнелеп, хүндүлээр үжүрлүг бис.

Чыындыда кирген шүлүктериң хөй кезии төрээн черге, оон каас-чараш бойдузунга кызыгаар чок бердинген ынакшыл-биле хөөн кирип, чалгыныңнан:

«Эр бооп өзүп дорутарда кавай болган
Эргеленген азымнерим, шимээргедер!».
(Азымнериң ыры»).

Үстүнде бижиттинген домактарны бо одуруглар бурүңү-биле бадыткап болур. Чүге дизе, азымнерим, шимээргедер дээрге-ле авторнуң төрээн азымнерин кавидыг-бир кожа-хелбээ эш-оюнуу мышкаш кылдыр бодувисе чөөкшулатканынга катыжар бис.

«Хүрең сайлыг тооруктуп Үрүңү дег аңкыр диштиг Үем уруг вошке мени Күннеп бербе»
(«Пөштер дугайында баллада»).

Мыя бо дөрт одуругда баштах хөөн, база-ла кижиниң бойдуска ынакшылы илереп келир.

«Ынакшылын сагыышы дег
Ыдык сагаан чалыыларга
Карацгыда шолбан безин
Халдып чедер дожа аал дег»
(«Ынакшылга йөрээл»).

Шынап-ла, сылдыс, айже углай удаа-дараа ужуп турар амгы үениң маадырлары сагыышка дораан кирип келир. А ынакшаан чалыыларга оларның кожа аал ышкаш апаары-даа чугаажок.

Шүлүкчүнүң номчукчуларга сүүган белээниң бир код кезээ — бурунгу Грецияның шылгарапгай шүлүкчүзү, драматург Еврипидтиң «Медея» деп драмазын тыва дылче очулдурганы болур. Ук чогаал бистиң эранын мурнунда 431 чылда көстүп келген-даа болза, грек драматургиязының эң-не шылгарапгай чогаалдарының бирээзи болуп, чурттавышаан. үзүп назывын уламчылап чоруур. А ам бистиң ак-көк Тывавыста, тыва чоннуң дылының кырында «чаладып» келгенин бо. Оны тыва театрның сценазынга көре бээр хүнүүс келир, шагывыс кагар дээрзинге идеген, бүзүрел каалы!

«Медеяны» чигүм кайчаар очулдурганың орус дылдааны-биле шүүштүрүп көрбээн мен. Оон кол чыадагааны болза, очулдурукчуның бодунга улуг бүтүрел болгаш база очулганың кайчаар ыылдынганын хереглеп турар бөрүмдээ бар болду. Очулганы номчуп дооскаш, бо бодаларже шилчий бердим. Моон дугайында бодалдарлы номчукчулар улам арбыдаар боор дээрзинге идегедим.

«Хаяларда чурумалдар» — Совет Тываның культуразының улам ыңай сайгыралдынга база бир кескү черии эзлээр ужурлуг чыынды болур. Ында кирген чогаалдарны автор чаңгыс чыл биживаан дээрзинге бүзүрээр бис. Оон номчукчулар бистерге белээ — утка-шынары хаңы, амыдырал-биле сырый холбаалыг болгаш дылының бедүүн, билдингири-биле бисти өөртүр.

М. ДОРЖУ.

МОСКВА. «Мосфильм» киностудиязында сураглыг кинорежиссёр, Ленинчи болгаш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының лауреады Юрий Озеров чаа фильм — «Москва дээш тулчуушкун» деп киноэпопеяны тыырткырып турар. Фильмниң оператор-тургузукчузу Игорь Черных, чурукчу-тургузукчулары Александр Мягков, Таңына Лапшина.

Москвада Кызыл шелге кино болүү 1941 чылда шериг парадының улуг хемчээлдиг кино тыырткырышкыныы кылган.

ЧУРУКТА: Ю. Н. Озеров (оң талазында) тыырткырышкын мурнунда белеткелди башкарып тур. Солагай талазында — артист А. М. Воеводин политудуртукчу Клочковтуң ролюнда.

В. МАСТЮКОВТУҢ болгаш В. ЕГОРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Уругларга фильм. 9.55 — А. Эшпай. Дөртку симфония. 10.35 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.20 — «Бо фантастыг делегей». 16.50 — Наби Хазриниң (Азербайджан ССР) шүлүктери. 1984 чылдың литература болгаш уран үүл талазы-биле Леминиң шаңналынга сеңээдаан. 17.25 — «Московские новости» солуунуң шаңналдары дээш чурттар аразында спортчу гимнастикага маргылдаа. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — «Ажыл-херектер болгаш кижилер». «Шенелдениң эгезинде». ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы А. К. Антонов дамчыдылгага киржир. 19.45 — «Анна Каренина». Уран-чечен фильмниң 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — Документалдыг телефильм. 21.40 — Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.30 — Концерт. 23.00 — Футбол дугайында доңчулал. 23.00 — 23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 9.15 — Документалдыг телефильм — «Семиречьениң егери». 8.35; 9.35 — Төөгү. 8-ки класс. Мурнакчы кижилериниң самодержавиеге болгаш крепостной тургузугга удур демисели (Н. Г. Чернышевский). 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — Нинги биология. 10-гу класс. 10.35; 11.45 — Музыка. 4-кү класс. Революциянның ырылары. 11.00 — «Хлеб өөредиглери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.15 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Зоология. 7-ги класс. Дириг амытаннар. 12.35 — «Карл Маркс болгаш ол үе». 13.20 — Башкыга — музыка кичээли. 1-ги класс. 5-ки дамчыдылга. 14.20 — Евгений Шварц болгаш оон тоолдары. 15.20 — Телемедээлер. 15.25 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Документалдыг фильм. 18.40 — «Аныяк өөнүк-биле ажык чугаа». 19.00 — Киновжурнал. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклималар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Улуг чапсар» деп уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 22.35 — Эртем-нептерелдиг фильмниң 1-ги сериязы. 00.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады: «Динамо» (Москва) — «Днепр».

Редакторлуг оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

АПРЕЛЬ 1ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Приключения Али-Бабы и 40 разбойников» 9.30 «Тайна «Черных дроздов» 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Арабские приключения» 9.00, 10.50, «Третий принц» 12.40, 14.30, «Легенда о княгине Ольге» 20.10 «Зеркало треснуло» 16.40, 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Воробей на льду» 10.00 «Созданы друг для друга» 11.20, 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «На чужом празднике» 11.00, «Тутси» 12.30, 14.00, 15.40, 17.30, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дума про казака Голоту» 14.00, «Три гильзы от английского карабина» 15.30, 17.20 шактарда.

АПРЕЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Без паники, майор Кардош!» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Остров сокровищ» 9.00, 10.40, 12.20, 14.30, «Тайна «Черных дроздов» 16.20, 18.20, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Легенда о княгине Ольге» 15.00, 17.30, 20.00, шактарда.

«ВОСТОК»: «Тутси» 15.00, 17.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Аты-баты шли солдаты» 18.00, 20.00 шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛААШКЫН

«Каа-Хем» хомүр-даш разрезиниге доктаамал ажылдаар дараазында кижилер кететтиниң турар: ЭКГ-4.6, ЭКГ-5, ЭШ-10/70 экскаваторларның машинистери болгаш дузалакчы машинистер. 1000 В ажыг күштүг шүүлтүм электрослесарлары, слесарь-сантехниктер, дарган, бухгалтер, профилактория техниктиг ажылдакчы, повар.

Ажыл төлевири кылганын болгаш ажылдаан шагын барымдаалаар шаңнал чурумун бүүгаар, хөй чылда ажылдаанны дээш немелде төлевирии. 13-кү шалыңны, 30 хуу район коэффициентиин бээр. Ажылдаар черге тускай автобус чедирер. **Айтырыг тодарадыр телефонар №№ 99-11-25, 99-11-26.** Эртенгиниң 8-тен кежээкиниң 17 шакка чедер.

ЧАСКЫ ТООРУКЧУЛАРГА

Бо чылдың часкы пөш тооруун белеткээри ыяш ажыл-агыйларыбыле керээни бүүгаар апрельдиң 10-да эгелээрии Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу турттакчыларга дыңнадып тур.

Садып алыкчыларның кичээнгейинге

1984 чылдан эгелээш, чылда ийи катап — февраль-апрельде болгаш август-октябрьда сезоннуг үелериниң бараанналарын бүгү чурттуң девискээринге чонга калбаа-биле садыгларын рарлалга дамчыштыр чарлаан болгай. Даараныла болгаш трикотаж ыылыгларын, эр бодгаш херээжен улустуң, бичии уругларның бөрттерии чингеткен бүүгаар хамаатылар садып ап болур.

Ук бараанналарны садып алыры чонга ажыктыг болуп, өг-бүле бюджединге немелдени садып алыкчыларның кирип алыры чигзиниг чок. Ол бараанналарны ынчаар садыгларын чурттуң экономиказынга бөга ажыктыг болур. бараан саарылгазы дүүредээр, оларның ассортиментизин шапкын чаартынар, садыг калбарар. Кызылдың үлетпүр бараанналарының «Саян» универмагы, № 5 «Детский мир», № 16 (Кечил-оол кудумчузу, 63), № 13 (Первомайская деп автобус доктаар черинің чоогунда), № 19 (сайгарылга бааланынче баар эрги орукта Жилпоселок деп адаан районда), № 22 (Улуг-Хемниң оң талазы эриинде), магазиннер хеп аймаан, трикотажты, бөрттерии дүүтен кылган аржыылдарны сезон аайы-биле садып эгелээн. Ол бараанналарның өртектерии 40 хуу чедир чингеткен. Ук кылыгларның шынары эки, а янзы-бүрү чылдагааннар-биле кышкы сезон үезинде сайгартынмаан болуп турар. Хереглээн бараанналарны садып алырынче силерии чалап тур бис. эргим садып алыкчылар.

Үстүнде айыткан магазиннер бо чылдың апрель 1-деп эгелээш, воскресенье хүшеринде бөгүн эртенгиниң 10 шактан кежээкиниң 18 шакка чедир ажылдап турар. Дүштекн чемненилге үезинде чапсар 14-тен 15 шакка чедир болур.

КЫЗЫЛДЫҢ ҮЛЕТПҮР БАРААННАРЫНЫҢ САДЫ.

Апрель бирниң хүнүнге холбаштыр чурукчуның баштактаныы, чураан.

Г. МАКАРОВ

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузугу кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45 солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2090.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1: ТС—00095

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 79 (12469) | 1984 чылдың апрель 3, вторник | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

СОВЕТТЕРДЕ ОТЧЕТТАР

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарының отчеттуг сессиялары удавас эгелээр. Отчеттуг чылдың дургузунда кылып чорутнан ажылдарын депутаттар, активтер аналиэтээр. Тыва АССР-де 112 чер-чер Советтери бар. Оң иштинде—14 район, 3—суур, 90—кодээ Советтери болгаш Кызыл хоорай Соведи кирип турар.

Эртнен чылын болган отчеттуг сессияларга - депутаттар күшкажылдың болгаш будурулгенниң сагыйга-чурумун бышыглаар, чурттанчы чон өртүзунга идеологтуг база массаллитинтиг ажылды күштелдирер талазы-биле айтырыгларны СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелдеверинге дүүштүр чугаалашканнар. Ол чугула айтырыгларны депутаттар ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуулуг кунумнуң, үнеттүрүнүң, кодээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң болгаш өскөдээ чугула айтырыглары-биле хөлбаштырган. Анда чер-чер Советтериниң депутаттарының сезен ажыг хүүзу киришип, саналдарын киирген-неп.

Чоннуң материалдыг чаагай чоруун бөдидер, оларның ажылдаарынга, амыдыралчурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле эвээш эвес хемчеглер бо-танган. Эртнен чылын республиканың чурттанчылары 1880 автомобильди, 1657 мотоциклди, барын дөрт муң соодукчуну, он ийи муң ажыг телевизорну болгаш өскөдээ амыдыралга эргемнөр чугула чүүлдерни садып алган. Бо хүннерде барын 60 муң хире киши пенсияны болгаш ажыа дузалаачызын ап турар. Эртнен чылын ол хереккө 44 миллион ажыг рубльди үндүрген. Бо фактылар дээрге Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының ачызында чоннуң материалдыг байдалының шапкын өзүп турарының чугле долу эвес чижээ-дир.

Чедишкиннер чер-чер Советтериниң отчеттуг сессияларынга демдеглеттинер. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) болгаш февраль (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң айтыышкынынарынга болгаш сүмелеринге дүүштүр соруглганы база ажаа тодарадыр.

Отчеттуг сессияларның үезинде депутаттарның чугаалажыры хөй санныг айтырыгларының иштинден харыысалга, сагыйга-чурум, кижизидиге айтырыглары чугула черни эзээр алаар. Отчеттуг үениң дургузунда чер-чер Советтериниң депутаттарындан 221 киши янзы-бүрү чылдагаанындан ол хүлээзегизинден хостаглан. Оң иштинде 7 депутатты бүзүреди шыңзыктырбаан дээш дедир ыйгыртнан. Ол дээрге Тес-Хемниң район, Таңдының Балгазын болгаш Мөөгей, Чөөн-Хемчиктиң Хөрүм-Даг, Кызылдың Элегес-Аксы база Шамбалыг болгаш өскөдээ кодээ Советтериниң депутаттары болур. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненко Москваның Куйбышев соңгулда округунуң сөңгүүчүларыгыле ужуражып тура, «Медередиңг, политика талазы-биле бышкан, чогаадыкчы ёзу-биле бодап биилир хамаатыларны күрүнениң ажыл-херектеринге уламчы-ла калбаа-биле киирштирери — бистиң улусчу эрге-чагыгавыстың органнарының, хамыктың мурнунда Советтериниң ажылының чаа-чаа чедишкиннериниче бөгүнгү дүүгүүрүвүс-түр» деп демдеглээн. Ол состер киижилер-биле ажылды күштелдирериниге, улус ажыл-агыйының айтырыгларын, социал-политиктиг соруглганы шиитпирээринге Советтериниң роликүнүң бедээнин база катап бадыткап турар.

Ынчангаш бирги ээлчегде чер-чер Советтериниң күүскомнарын удуртуп киижилерни шилиириниң талазы-биле айтырыгларны бо сессияларга хандыр сайгарары чугула. Бо талазы-биле боданыр чүүлдер хөй. Эрткен отчеттуг үениң дургузунда кодээ, суур Советтериниң күүскомнарының даргаларынан 19 киши, секретарьлардан 27 киши салушкан. Улуг-Хемниң Чаа-Хөл, Каа-Хемниң Бүрен-Хем, Чөөн-Хемчиктиң Хөрүм-Даг, Тоңунуң Азас кодээ Советтериниң күүскомнарының даргалары төлеп чок болганы дээш ажылынган дүшүртиннеер.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) болгаш февраль (1984 ч.) Пленумнарынга күштажылдың будурунчүүрүн планнаттынганындан 1 хуу бедидер, продукциянның бетүнөзин 0,5 хуу немей чиигедир соруглганы күштажылчы коллектив бүрүзүнүң мурнунга салган. Оң күүселдезин чер-чер Советтериниң күүскомнарындан, депутаттардан, эргелеп башнарыгаргга, оларның киижизидиге ажылынга киржиргезинден, хууда харыысалгазындан дыка хамаарыжыр дээрзин утпазы чугула. Ол даалга Советтериниң ажылының стилин сайзыраңгайтыдарын база негеп турар.

Бистиң чуртувустуң политиктиг системазынга Советтериниң ролію улгадып турар. Оң депутаттарынга, массаларның идегелиин болгаш хүндүткелиин хамыктың мурнунда бөттүгзанын-иин-биле, төлептиг ажыл-чагыг-биле, хууда үлегери-биле чедип алган киижилерни сөңгүүру чугула. Ынчангаш чүгле бүзүреп көргүзүп, удуртучу азы төлээ кылдыр деп-шиддер эвес, оларның үлегерин массаларга бүгү тала-биле көргүзер, арга-мергежилин нептередир херек. Бо талазы-биле чугааны база отчеттуг сессияларның хүн айтырыгынга киирери чугула.

Улус ажыл-агыйының бүгү адыяларынга камнаарга чурумун быжыглаар, нуяавыяларны, өдээр чүүлдү, электроэнергияны камнаг болгаш чөп ажыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер, ол ышкаш материалдыг эт-хереңгини тетчеглээр, самчыгдаар, ажыл-агыйны эвес чоруктарның фактыларынга эптеш чок болурун чер бүрүзүнге чедип алыр херек.

Күш-ажылдың, күрүнениң сагыйга-чурумун бүгү талазы-биле быжыглаар, организастыг чорукту күштелдирер талазы-биле ажылды туруштуг чорудары — Советтериң хүлээзегзи. Империализминиң бүрүүзү-биле даянгей байдалының чидиглеңгениниң бо үезинде ан сеткилдиг, бедик бүдүрүмчүлүг күш-ажыл чүгле хүлээзеге эвес, харын патриотчу херек болур ушуруг дээрзин киижи бүрүзү медереп билген турарын чедип алыр херек.

Ажылчы чоннарның, аныяктарның киижизидилге айтырыглары, оларның медереддиг чоруун болгаш ниитти нультуразын бедидери совет органнарның, хөй-ниитти организацияларының ничээнгейиниң төвүнге турар ушурлуг. Социалистиг хөйлөү-дүрүмнү болгаш ниитиниң керүм-чурумун быжыглаарынче зүүне шыгыры ничээнгейни салыр херек. Ол таазы-биле ажыл-агдаа чогуур негелдезинге четпейн турар. Ниитиниң керүм-чурумун үрээр чоруктарга удур демисеглеге хөй-ниитиниң, административтиг органнарның, эки тура улусчу дружиналарның, эш хуу судтарының, профилактика чөвүлелдериниң ролюн бедидер дугайында айтырыгны сессияларга киирүүдүшкүлүг чугула.

Тарылгага белеткел

СУГГАРЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

«Шекпээр» совхоз 1984 чылда бедик дүжүттү алыры-биле Дондук Ооржакка удурткан 5 кижи составтыг суггатчылар звеносун тургускаш, ажаа 2 трактордуу тускайлап быжыглаан. Звеноның кежигүннери 8 суггарылга бугаазының алдынының дестерин болгаш уинарын довурактап дооскан.

Тар-Үзүк-Аксының Дагүмунуң бугалының дожун шаптылап аштаан. Аялгатты хемниң часкы сүүн ажыглап, звено ам-херек кырында 15 га черни суггарып алган. Бо хүннерде Үзүк-Аксы, шыпаа бугаларының дестерин довурактап дооскан.

Тар-Үзүк-Аксының Дагүмунуң бугалының дожун шаптылап аштаан. Аялгатты хемниң часкы сүүн ажыглап, звено ам-херек кырында 15 га черни суггарып алган. Бо хүннерде Үзүк-Аксы, шыпаа бугаларының дестерин довурактап дооскан.

Чөөн-Хемчиктиң районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң төөн салбырларында шүүтү 7 суггатчы звено хаара тутунган. Олар дүжүт ажаалдаашыл соонда улаштырып күскү суггат ажылынче киргеш, чер дожугже 202 гектар черни суггарып алган. Аяда немей 62 гектар черге кышкы суггарылга — бүлүктелдирылганы чоруткан.

Олар ам часкы суггат ажылынга белеткенип, бугасүмүнүр үүн аштап, оң дестерин белеткеп турдулар. Чурттаар оран-сава белеткелди база доолулган. Өл-шык сиирер башгайгы суггат ажылын 700 ажыг гектар черге чорудары көрүүнген.

Суггатчы звеноларның аразындан Данзыт-оол Хирвээвич Сат удурткан звено бөлүгада керээлиниче эң баштай киргеннериниң бирээзин болуп турар. Звено кежигүннери эрткен чылын база-ла бүгай звес түннелдерни чедип ап, хөй чылдыг сигенинин гектар бүрүзүнден 50 центнер дүжүттү алган.

Звенө кежигүннериниң баштайгы ол эгелээшкинин деткип, бо чылын ол артаже Дыртыына Ооржак биле Чыргакы салбырында Канчык-оол Күуларның звеноларын шилчидер деп туроп Дыртыына Ооржактың звенозунга Чыргакы хемниң унунда Көк-Талдың 210 гектар черни доктаамал быжыглаан. А Канчык-оол Күуларның база-ла 3 кижи составтыг суггатчы звенозу Кара-Суг деп черге ажылдап чайлаар. Баштай ажаа сула тараан, оң соолунде ол-ла черге хөй чылдыг сигенин — люцернаны тарыры көрдүнген. Олар бо чылын оң чаңгыс чылдыг тарымал сигенниң гектар бүрүзүнден не 60 центнер чогаан массаны алыр умнулуг. Хүлээгенги күштүг, даанганы таптыг дээрэ ышкаш олар хүлээлгелерин күүседир даарзинге бүзүрел бар.

Ампы үеде суггат ажылынга хереглеттинер 35 шит белеткеттингеп. Суггатчылар четпип санныг резин ишнер-биле хандыртыынган. Оларның ам-ыол соруглгаш — часкы суггат ажылын не чогуур үезинде киргеш, оюу чедишкинниг доозуп, чайгы олуң суггадыгче улаштыр киреп.

А. МОНГУШ

КЫЛЫР АЖЫЛДАРНЫ ДУГУРУШКАН

Часкы хову ажылдары хүн белеткеп тудуп чоокшулап орар. Хову ажылдарын ыскажа хуусаада бедик агротехниктиг байдалга тордарын «Хемчик» совхозтуң тараажылары шиитпирлээн. Олар 1984 чылда 150 гектар черге картофельди, 15 гектар черге нугааны, 350 гектар черге күмүрузаны, 3171 гектар черге тараа культураларын болгаш хөй чылдыг сигенниг тарыыр.

Районнуң «Суггат» будурулге каттыжышкыны-биле кады совхозтуң директизязы кылып чорудар ажылдар дугайында хураалды эрттирген. Совхозта суггатчыларның участок даргазы Дупчур Саая бодунуң идеткеннерин довурактап дооскан.

Тар-Үзүк-Аксының Дагүмунуң бугалының дожун шаптылап аштаан. Аялгатты хемниң часкы сүүн ажыглап, звено ам-херек кырында 15 га черни суггарып алган. Бо хүннерде Үзүк-Аксы, шыпаа бугаларының дестерин довурактап дооскан.

Чөөн-Хемчиктиң районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң төөн салбырларында шүүтү 7 суггатчы звено хаара тутунган. Олар дүжүт ажаалдаашыл соонда улаштырып күскү суггат ажылынче киргеш, чер дожугже 202 гектар черни суггарып алган. Аяда немей 62 гектар черге кышкы суггарылга — бүлүктелдирылганы чоруткан.

Олар ам часкы суггат ажылынга белеткенип, бугасүмүнүр үүн аштап, оң дестерин белеткеп турдулар. Чурттаар оран-сава белеткелди база доолулган. Өл-шык сиирер башгайгы суггат ажылын 700 ажыг гектар черге чорудары көрүүнген.

Суггатчы звеноларның аразындан Данзыт-оол Хирвээвич Сат удурткан звено бөлүгада керээлиниче эң баштай киргеннериниң бирээзин болуп турар. Звено кежигүннери эрткен чылын база-ла бүгай звес түннелдерни чедип ап, хөй чылдыг сигенинин гектар бүрүзүнден 50 центнер дүжүттү алган.

Звенө кежигүннериниң баштайгы ол эгелээшкинин деткип, бо чылын ол артаже Дыртыына Ооржак биле Чыргакы салбырында Канчык-оол Күуларның звеноларын шилчидер деп туроп Дыртыына Ооржактың звенозунга Чыргакы хемниң унунда Көк-Талдың 210 гектар черни доктаамал быжыглаан. А Канчык-оол Күуларның база-ла 3 кижи составтыг суггатчы звенозу Кара-Суг деп черге ажылдап чайлаар. Баштай ажаа сула тараан, оң соолунде ол-ла черге хөй чылдыг сигенин — люцернаны тарыры көрдүнген. Олар бо чылын оң чаңгыс чылдыг тарымал сигенниң гектар бүрүзүнден не 60 центнер чогаан массаны алыр умнулуг. Хүлээгенги күштүг, даанганы таптыг дээрэ ышкаш олар хүлээлгелерин күүседир даарзинге бүзүрел бар.

Ампы үеде суггат ажылынга хереглеттинер 35 шит белеткеттингеп. Суггатчылар четпип санныг резин ишнер-биле хандыртыынган. Оларның ам-ыол соруглгаш — часкы суггат ажылын не чогуур үезинде киргеш, оюу чедишкинниг доозуп, чайгы олуң суггадыгче улаштыр киреп.

А. МОНГУШ

Барыын-Хемчик район.

БЕЛЕТКЕЛ ЭКИ

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң төөн салбырларында шүүтү 7 суггатчы звено хаара тутунган. Олар дүжүт ажаалдаашыл соонда улаштырып күскү суггат ажылынче киргеш, чер дожугже 202 гектар черни суггарып алган. Аяда немей 62 гектар черге кышкы суггарылга — бүлүктелдирылганы чоруткан.

Олар ам часкы суггат ажылынга белеткенип, бугасүмүнүр үүн аштап, оң дестерин белеткеп турдулар. Чурттаар оран-сава белеткелди база доолулган. Өл-шык сиирер башгайгы суггат ажылын 700 ажыг гектар черге чорудары көрүүнген.

Суггатчы звеноларның аразындан Данзыт-оол Хирвээвич Сат удурткан звено бөлүгада керээлиниче эң баштай киргеннериниң бирээзин болуп турар. Звено кежигүннери эрткен чылын база-ла бүгай звес түннелдерни чедип ап, хөй чылдыг сигенинин гектар бүрүзүнден 50 центнер дүжүттү алган.

Звенө кежигүннериниң баштайгы ол эгелээшкинин деткип, бо чылын ол артаже Дыртыына Ооржак биле Чыргакы салбырында Канчык-оол Күуларның звеноларын шилчидер деп туроп Дыртыына Ооржактың звенозунга Чыргакы хемниң унунда Көк-Талдың 210 гектар черни доктаамал быжыглаан. А Канчык-оол Күуларның база-ла 3 кижи составтыг суггатчы звенозу Кара-Суг деп черге ажылдап чайлаар. Баштай ажаа сула тараан, оң соолунде ол-ла черге хөй чылдыг сигенин — люцернаны тарыры көрдүнген. Олар бо чылын оң чаңгыс чылдыг тарымал сигенниң гектар бүрүзүнден не 60 центнер чогаан массаны алыр умнулуг. Хүлээгенги күштүг, даанганы таптыг дээрэ ышкаш олар хүлээлгелерин күүседир даарзинге бүзүрел бар.

Ампы үеде суггат ажылынга хереглеттинер 35 шит белеткеттингеп. Суггатчылар четпип санныг резин ишнер-биле хандыртыынган. Оларның ам-ыол соруглгаш — часкы суггат ажылын не чогуур үезинде киргеш, оюу чедишкинниг доозуп, чайгы олуң суггадыгче улаштыр киреп.

А. МОНГУШ

КЫЛЫР АЖЫЛДАРНЫ ДУГУРУШКАН

Часкы хову ажылдары хүн белеткеп тудуп чоокшулап орар. Хову ажылдарын ыскажа хуусаада бедик агротехниктиг байдалга тордарын «Хемчик» совхозтуң тараажылары шиитпирлээн. Олар 1984 чылда 150 гектар черге картофельди, 15 гектар черге нугааны, 350 гектар черге күмүрузаны, 3171 гектар черге тараа культураларын болгаш хөй чылдыг сигенниг тарыыр.

Районнуң «Суггат» будурулге каттыжышкыны-биле кады совхозтуң директизязы кылып чорудар ажылдар дугайында хураалды эрттирген. Совхозта суггатчыларның участок даргазы Дупчур Саая бодунуң идеткеннерин довурактап дооскан.

Тар-Үзүк-Аксының Дагүмунуң бугалының дожун шаптылап аштаан. Аялгатты хемниң часкы сүүн ажыглап, звено ам-херек кырында 15 га черни суггарып алган. Бо хүннерде Үзүк-Аксы, шыпаа бугаларының дестерин довурактап дооскан.

Чөөн-Хемчиктиң районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң төөн салбырларында шүүтү 7 суггатчы звено хаара тутунган. Олар дүжүт ажаалдаашыл соонда улаштырып күскү суггат ажылынче киргеш, чер дожугже 202 гектар черни суггарып алган. Аяда немей 62 гектар черге кышкы суггарылга — бүлүктелдирылганы чоруткан.

Олар ам часкы суггат ажылынга белеткенип, бугасүмүнүр үүн аштап, оң дестерин белеткеп турдулар. Чурттаар оран-сава белеткелди база доолулган. Өл-шык сиирер башгайгы суггат ажылын 700 ажыг гектар черге чорудары көрүүнген.

Суггатчы звеноларның аразындан Данзыт-оол Хирвээвич Сат удурткан звено бөлүгада керээлиниче эң баштай киргеннериниң бирээзин болуп турар. Звено кежигүннери эрткен чылын база-ла бүгай звес түннелдерни чедип ап, хөй чылдыг сигенинин гектар бүрүзүнден 50 центнер дүжүттү алган.

Звенө кежигүннериниң баштайгы ол эгелээшкинин деткип, бо чылын ол артаже Дыртыына Ооржак биле Чыргакы салбырында Канчык-оол Күуларның звеноларын шилчидер деп туроп Дыртыына Ооржактың звенозунга Чыргакы хемниң унунда Көк-Талдың 210 гектар черни доктаамал быжыглаан. А Канчык-оол Күуларның база-ла 3 кижи составтыг суггатчы звенозу Кара-Суг деп черге ажылдап чайлаар. Баштай ажаа сула тараан, оң соолунде ол-ла черге хөй чылдыг сигенин — люцернаны тарыры көрдүнген. Олар бо чылын оң чаңгыс чылдыг тарымал сигенниң гектар бүрүзүнден не 60 центнер чогаан массаны алыр умнулуг. Хүлээгенги күштүг, даанганы таптыг дээрэ ышкаш олар хүлээлгелерин күүседир даарзинге бүзүрел бар.

Ампы үеде суггат ажылынга хереглеттинер 35 шит белеткеттингеп. Суггатчылар четпип санныг резин ишнер-биле хандыртыынган. Оларның ам-ыол соруглгаш — часкы суггат ажылын не чогуур үезинде киргеш, оюу чедишкинниг доозуп, чайгы олуң суггадыгче улаштыр киреп.

А. МОНГУШ

Барыын-Хемчик район.

Апрель 21 — коммунистиг субботник хүнү

Апрель 21-де В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга турасхаткан коммунистиг субботник эрттирер дугайында москвачыларның эгелээшкинин Тес-Хем районнуң ажылчы чоннары чүүлдүүзүүп детпээш, ол хүн будурукчулуг ажылдаары-биле белеткелди чорудуп турар.

Будурулгелерде, совхозтарда, албан организацияларында турган коммунистиг субботник эрттирериниң штабтары ол хүн чеже киижи ажылдап үнерин, кылыр ажылдың хемчээлин тодаредип турар. Районнуң ажылчыннары, албан-хаачыллары, пенсионерлери, школачылары шүүтү «кызыл субботага» киржир. Баштайгы санаашкын бүгүлээр алырга инитизи-бизе 4300 киижи күш-ажылдың байырлалынга киржир. Оларның ажылдаан ажыдынган беш муң рубльди он бирги бетчылдың фондузунче шилчидерн көрдүнген.

Район төвүнүң коллективтери совхозтарның сүт-бараан фермаларынга малчын коданнарга дузалажыр. Механизаторлар часкы ажылдарга киржир. Суурлар чаагайжыдылгазынга болгаш тогаачыдылгазынга хөй санныг киижи ажылдаар. «Чөлүүраа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери инек кажааларын сентээрин, иеску агитацияны чыартырын шиитпирлээш, ону кылырынга белеткедди чорудуп турар. Кылыр ажылды баш бүрүнгээр тодаратпаш, ажаа белеткелди идепкейлиг чорууни турар. Коллективтер районда эвээш эвес. Бо бүгү тес-хемчидер коммунистиг субботникке идепкейлиг киржир Даярлыг хереченнеп турар.

Бистиң корр.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР

Апрель 21-де В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга турасхаткан коммунистиг субботник эрттирер дугайында москвачыларның эгелээшкинин Тес-Хем районнуң ажылчы чоннары чүүлдүүзүүп детпээш, ол хүн будурукчулуг ажылдаары-биле белеткелди чорудуп турар.

Будурулгелерде, совхозтарда, албан организацияларында турган коммунистиг субботник эрттирериниң штабтары ол хүн чеже киижи ажылдап үнерин, кылыр ажылдың хемчээлин тодаредип турар. Районнуң ажылчыннары, албан-хаачыллары, пенсионерлери, школачылары шүүтү «кызыл субботага» киржир. Баштайгы санаашкын бүгүлээр алырга инитизи-бизе 4300 киижи күш-ажылдың байырлалынга киржир. Оларның ажылдаан ажыдынган беш муң рубльди он бирги бетчылдың фондузунче шилчидерн көрдүнген.

Район төвүнүң коллективтери совхозтарның сүт-бараан фермаларынга малчын коданнарга дузалажыр. Механизаторлар часкы ажылдарга киржир. Суурлар чаагайжыдылгазынга болгаш тогаачыдылгазынга хөй санныг киижи ажылдаар. «Чөлүүраа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери инек кажааларын сентээрин, иеску агитацияны чыартырын шиитпирлээш, ону кылырынга белеткедди чорудуп турар. Кылыр ажылды баш бүрүнгээр тодаратпаш, ажаа белеткелди идепкейлиг чорууни турар. Коллективтер районда эвээш эвес. Бо бүгү тес-хемчидер коммунистиг субботникке идепкейлиг киржир Даярлыг хереченнеп турар.

Бистиң корр.

КҮШ-АЖЫЛ БАЙЫРЛАЛЫ

Улуг-Хем районнуң Арыг-Узуу ажылчын кооперациялының коллективиниң будурулге хүралы болган. Хүн айтырыы чаңгыс: В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга турасхаадып, апрель 21-де коммунистиг субботник эрттирер дугайында Москваның мурнакы будурулгелериниң эгелээшкинин деткип, күш-ажылдың ол байырлалынга коллектив кежигүннериниң, ажылчыннары, албан-хаачыллары, пенсионерлери, школачылары шүүтү «кызыл субботага» киржир. Баштайгы санаашкын бүгүлээр алырга инитизи-бизе 4300 киижи күш-ажылдың байырлалынга киржир. Оларның ажылдаан ажыдынган беш муң рубльди он бирги бетчылдың фондузунче шилчидерн көрдүнген.

Район төвүнүң коллективтери совхозтарның сүт-бараан фермаларынга малчын коданнарга дузалажыр. Механизаторлар часкы ажылдарга киржир. Суурлар чаагайжыдылгазынга болгаш тогаачыдылгазынга хөй санныг киижи ажылдаар. «Чөлүүраа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери инек кажааларын сентээрин, иеску агитацияны чыартырын шиитпирлээш, ону кылырынга белеткедди чорудуп турар. Кылыр ажылды баш бүрүнгээр тодаратпаш, ажаа белеткелди идепкейлиг чорууни турар. Коллективтер районда эвээш эвес. Бо бүгү тес-хемчидер коммунистиг субботникке идепкейлиг киржир Даярлыг хереченнеп турар.

Бистиң корр.

Улуг-Хем районнуң Арыг-Узуу ажылчын кооперациялының коллективиниң будурулге хүралы болган. Хүн айтырыы чаңгыс: В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга турасхаадып, апрель 21-де коммунистиг субботник эрттирер дугайында Москваның мурнакы будурулгелериниң эгелээшкинин деткип, күш-ажылдың ол байырлалынга коллектив кежигүннериниң, ажылчыннары, албан-хаачыллары, пенсионерлери, школачылары шүүтү «кызыл субботага» киржир. Баштайгы санаашкын бүгүлээр алырга инитизи-бизе 4300 киижи күш-ажылдың байырлалынга киржир. Оларның ажылдаан ажыдынган беш муң рубльди он бирги бетчылдың фондузунче шилчидерн көрдүнген.

Район төвүнүң коллективтери совхозтарның сүт-бараан фермаларынга малчын коданнарга дузалажыр. Механизаторлар часкы ажылдарга киржир. Суурлар чаагайжыдылгазынга болгаш тогаачыдылгазынга хөй санныг киижи ажылдаар. «Чөлүүраа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери инек кажааларын сентээрин, иеску агитацияны чыартырын шиитпирлээш, ону кылырынга белеткедди чорудуп турар. Кылыр ажылды баш бүрүнгээр тодаратпаш, ажаа белеткелди идепкейлиг чорууни турар. Коллективтер районда эвээш эвес. Бо бүгү тес-хемчидер коммунистиг субботникке идепкейлиг киржир Даярлыг хереченнеп турар.

Бистиң корр.

СЭКП КЫЗЫЛ РАЙКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

СЭКП Кызыл райкомунуң пленуму дүүн болуп эрткен. Пленум организастыг айтырыгны чугаалашкан. Мурнунда СЭКП обкомунуң көдээ ажыл-агый болгаш азыкем үлептүрүүнүң килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызынга ажылдап турган **В. С. Очур-оолду** СЭКП райкомунуң биргы секретарынга сонгаан.

ССРЭ — ИНДИЯ: РАКЕТА УЖУДУП ҮНЕРИНГЕ БЕЛЕН

Совет-индий экипажтың апрель 3-те «Салют—7»-же ужудуп үнери «Союз Т—11» корабльди бажында ингази космос ракетазын апрель 1-де дан бажында ужудуп үнер чеминде кээп турган.

Апрельдиң баштайгы хүнү Байконур космодромга магалыг аяс, ыраакы болган. Кылаң ак ракетаны ужудуп үнер шөлүнче космодромнуң шенекчилеринбиле кады совет болгаш индий журналистер. ССРЭниң Эртемнер академиязының «Интеркосмос» чөвүлелиниң телэзелекчилери үдээн.

— Ынчангаш Байконур космодромдан космос орбитазынче 11-ги каттыскан экипажтың ужудуп үнер мурнунуң үе санаашкыны эгелээн— деп, Космонавтылар белетиээр төптүн начальнигиниң оралакчызы А. Леонов тайылбырлады.— Ийи экипаж кайызы-даа, шүүтү алды космонавтылар — Ю. Малышев, Г. Стрекалов, Р. Шарма, А. Березовой, Г. Гречко, Р. Мальхотра олар корабльдиң ужудуп үнер мурнунда хынаалдазын дооскан. «Союз Т—11» корабльди белетиээр турар инженерлер космонавтыларның кезиг-даа саналы шүүтүзүн өөренип көрүп, күүсеткен. «Силерниң алдын холдарыңарның херээ болгаш найыралчы чүректериңерниң чылыы орбитага бистин-биле кады чоруур» — деп, чыыр-шөнээр черге оларның-биле байырлажыын тура, индий космонавт Р. Шарма орустап чугаалаан...

Найыралчы болгаш ботботтарынга дузалажылганың чылыг байдалы «Космонавт» аалчылар бажыңында тургустунган. Совет-индий ийи экипаж ужудуп үнер мурнунуң ө ө санал

Депутат булуңу

Бир чыл мурнунда Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга уткуштур чурттакчылыг черлерии чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле Кызыл хоорайның, Хову-Аксы суурнуң, Шекпээр кежээ Советиниң ажылчы чоннарының социалистиг хүлээлгелериниң дугайында доктаалды хүлээп алган.

Ол эгелекилериң бирээзи — Хову-Аксы суурда чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылының дугайында бөгүн номчукчуларга кысказы-биле таныштырдывыс.

КИЖИ БҮРҮЗҮН КИИРИШТИРЕР

СУУРДА бар эрин, кудумчуларда дамырактар чаржып батпаткан. Кышкы харның шуудан алгаш чыткаңы чамдык боз-күзүрүмү чоорту кестүп, ол-хар-биле борашкан.

Чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылын эгелээр үе келген. Эрээн хар адаандан «үштүнүп» келдим боз-күзүрүмүң кудеңмеңу ширбиир мижилер аштап-даа турар болза, суурнуң кежүү-байдалын шиитиинң маржалгези-биле эскилээр апаар.

«Тыва кобальт» комбинаттың девискээринде тараан ыяш хөй. Оларның аразы арыгсилиг. А көргүзүг атпаазының материалдары-биле комбинат «чедимнээ» деп болур. Чамдык саннар эргиирээн, электроннуг тыбээ ажылдавыс.

— Чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга айтырыгларже комбинаттың директзиязы, партком болгаш профбилел комитеди улуг кичээлгейин салып турар — деп, онда профбилел комитединиң даргазы А. А. Колодкин чугаалады. — Совет Тываның 40 чылынга уткуштур алган хүлээлгелериве база бар. Ынчангаш, чамдык хемчегерни ап-турар бис.

Комбинаттың конторазыныңдаа, цехтериниң-даа даштыкы хаванын чүтайлаваандан бээр дыка үр үе эрткени дораан каракка кестүп келир. Ол ажылды чылыг кээри бидек кылыр дев турар. А «Мурнакчылар алдевизиң» тургуспас деп шиитпирии комбинаттың удуртулгазы түлээп алган даарзын А. А. Колодкин чугаалады. Чылдагааны — ол-чаъстан, хардан даштыгаа турган материалдар ылбырап, үредип каар.

Мындыг шиитпир хилинчектиг задасиндирер. Будуруглериниң аң тергиин ишчилериниң дугайында көргүзүг материалы, кижи бодаарга, эң-че кескүчерге тургу дег. Үлегерлиг ажылчыларның чүүктакты, оларның чеднишкиннериниң дугайында тайыгбыр өскелерни күшажылчы тиилелгеже сорук кижирер кыйгырыг, мурнакчыларның боттарынга — моральдыг нэдиг берилишкин болуру чугаажок. Оон аңгыда девискээрин чаагайжыдарынга, көргүзүг болдурарынга база дузалаар. Оон ындыг ажыктыынның дугайында бодавайн, ол-чаъстан сес-алыксаар, хөй-хөй баш мал өлүрүп кырар, бот-боттарын мөлчүгүп фишир, удур-дедир адаан-иевирей чылыг хевирлиг куда-дойну чидни-биле шүгүмчүлеп турар болгай. Ол кончуг шын.

Бистиң Сут-Хөлге культурлут, амты үениң чегеддезинге дүүштүр эртижээн куда-дойну улуг-биче кижилер мактап чугаалажып турар. Эрткен чылдың күзүнүнде Артур Сят биле Светлана Ондар оларның кудазы болуп эрткен. Аңаа хөй арагалаашкын-даа болбаан. Хөй мал-маган-даа өлүрбээн. Ооң, кыс ийи кижиге бадылашканының дугайында дерекчилерди тыныскан. Эш-өөруг төрелдери чылыг, чаагай-хөөн-сеткил-биле өглеңгеперни бүргеп турган. Куда-дой үезинде чалыларга чагыг-сүме берген хоочун ирей-кадай улустарны көрүп-харыы-даа чоргаар мөсүүр. Чүрттап эрткен чылдарының дүрмүлгазын олар чалыны салгалга дамчыдып берип турары ол.

Баш од шинээ Сергей Куулар, Октябрина Ооржак оларның шайлалгазы Культура бажыңынга эрткен. Чаа өглеңген аныяктарга тураскаал кылдыр ооң-тогланы организастаан, аныяктарның кыска концертчигежи база болган. Аъш-чем айыыын белеткээш, делгээн. Бо куда-дойга чүтле чаалалгалыг кижилер киришкен. Коүм-чүрүм тудар дежүрныйларны ынчап тургусkан турган. Ол база-ла чүүлга тала, куда-дойну хүндүлеп көргенинии бир барымдаалы. Ооң ынай садыг ажылдакчылары Семён биле Көк-кыстың куда-дойн база демдеглекседим. Коллектив кежигүннери, аныяктарның төрелдери, эш-өөруг өглеңгеннерге васкежиктп күзээн.

Үстүнде аттарын киирген аныяктар бөгүнде васкежиктиг амыдырал, хөй-иитиниң ажыл-херектеринге идепкейлиг киржип чорууллар. Оларның куда-дойга «Металлург» Культура бажыңының чаны. Суурда эң-не эки чаагайжыттынган девискээр мында. Ол ындыг болуур үжүлүг-даа. Культура одаа — чүрттакчылыг черинң көрүнчүү. Ынчаарда К. Н. Оюн биле Л. Н. Евсеева олар өлче эптеш, ында ыяштарны, үүлүттерни, көргүзүг самбыразын топтап көрүп турда, чүрүкке тыртырын адырыс.

Суур Советиниң депутаттарының бо салгалгының удуртукчузу, капитал септелге киидирииниң инженери Л. Н. Евсеева чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылынга идепкейлиг киржип турарларының бирээзи. Ооң эгелээшкини-биле эвээш эвес чүүлдер кылдынган.

Участогу арыг-шевер, мал, куш тудар чери эмге-семселиг, одаар үүл урар, шыгжаар черин тускайлаан, ыяш, чимис аймаан тараан өг-бүлелер эвээш эвес. Оларның дүржүгазын ам даа өскелерге нептередир бис.

Д. ОНДАР,
улус депутаттарының Хову-Аксы суур Советиниң күүскомунуң даргазы.

АЯН-ШИНЧИ КИИРЕР ДЭЭШ

ХОВУ-АКСЫ суур сөөлгү чылдарда дыка-ла өзүп, хөгжээн. Нацмаларның болгаш биче улустарының он ажыг төлээлери ук суурда чурттаан, улус ажылгагыйының янзы-бүрү адырларында ажылдаан турар. Оларның шудургу күш-ажылының ачызында суурнуң чурттазына бажыңнары немежии, чаагайжып турар.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарыш, республиканың өске-даа чурттакчылыг черлериниде дег, ажыл ишчилериниң ортузунда хүнден дүнге калбарып турар. Планныг онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер күүселдези дээш күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде демисел күштелген. Ооң-биле чергелештир бистиң суурувустуң чурттакчылары ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга уткуштур хоорайларны болгаш суурларны ногаанчыдар база чаагайжыдар талазы-биле эгелээшкинии үндүрген.

Суурнуң социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң комплекстиг программазы, кудумчуларның, чурттаага болгаш албан черлериниң бажыңнарының тудугларын чараштыр төлевилээш, дыштанылга зоналарын тургусканы, аржаан суглары тыныкшы, оруктарны чаартканы — сөөлгү чылдарда чаагайжыдылгага хамаарыштыр бистиң кылып чорукан кол ажылывыс болур. Ол чорук чурттакчыларның ажылдаарынга, дыштанырынга тавтарымчалыг болуп, оларның планныг онаалдаларын иткүселдезин чедип алырынга улуг идиглиг болган.

Бо бүгү ажылдарны улус депутаттарының суур Советиниң күүскомуу чурттакчылар-биле, депутаттар-биле «Тыва кобальт» комбинаттың директция болгаш хөй-иитин организацияларыңы-биле малы кылып турар. Олар боттарының суурун чаагайжыдып алыр дээш авээш эвес чүүлдерни кылганнар.

Он бирги беш чылда суурну чаагайжыдар талазы-биле кылып чорудар ажылывыстың планын эрткен беш чылдың төнчүзүнде-ле тургускан болгаш чамдык хемчегерин ажылдап кылган бис. Бо талазы-биле ажыл ол үзүгаар чоруп келген. 1983 чылда суг дамчыдар 50 километр хоолайны кылган, ооң уламыңдан күрүне-даа, хуу-даа бажыңнарда төнчүттүнген одалга системазын кылган. Ол ышкаш одалга системазының, чурттаага базынарының капитал болгаш агар септелгезин доктаамал чорудуп келген. Ол ажылдарга 163 мүң ажыг рубль чарыгдаттынган.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак келир үениң чавтары дээш ада сагыш салымышкынны көргүзүп турар. Оларга улуг делгем школаларны, ясли-садиктерни тудуп берип, партия, совет болгаш ажылагый организарыга олче сагыш салырын дагзып келген. Ук даалганы хову-аксымжылар база эки күүседип келген. Ооң уламыңдан үерт школа, 7 уруглар сады түттүнген. Ол тудуглар суурнуң аян-шинчизин көрүштүг болдурарынга улуг салдарны чедирип турар. Ооң ацыда ажылчыларның, албан-хаакчыларының болгаш өске-даа чурттакчыларның уруглары барык шупту ясли-садиктерде оруннарны алгылаан. Бо талазы-биле айтырыг-ва чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылынга идепкейлиг киржип турарларының бирээзи. Ооң эгелээшкини-биле эвээш эвес чүүлдер кылдынган.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылынга хамаарыштыр кылыры-биле алган социалистиг хүлээлгелер база бар. Ында хөй чүүлдер кылдынган. 12-12 квартиралыг үш чурттаага бажыңын ажыглалга киргизилген бис, 50 орунлуг общежитие тудуу удавас доостур.

Чаагайжыдылга ажылын экижиргеге оруктар база улуг рольду ойнаар. Тагарин кудумчузунда машина чоруур болгаш чадаг улус кылаштаар оруктуң асфальтызы эргилеп бакыраан, ону солуур бис. Ол шыкаш автобус оруун Хову-Аксының «сууржугаш» ыдыкче узадыры база планнаттынып турар. Аңаа остановка база кылыр, чамдык черлерни асфальтылаары көрдүнген.

Суурувусту каас-шиниик, ани-шинчилиг болдурары — бүгү чурттакчыларның, хөй-иитии организацияларының, депутаттарның херээ. Ол чугула херекке суур Советиниң «Тыва кобальт» комбинатының партком-биле удам демиг ажылдаар. Чурттакчыларны аңаа улам идепкейлиг киргизиринге турган, салган сорулгавысты күүседир бис.

Д. ОНДАР,
улус депутаттарының Хову-Аксы суур Советиниң күүскомунуң даргазы.

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРДЕН

- **В. И. Ленин аттыг шөлдүң чаагайжыдылгазын кылыр.**
- **№ 1 школаның чамынга чаа сиверни тарып оңуртур.**
- **Чурттакчыларның күшү-биле 1984 чылда 480 квартираның септелгезин кылып чорудар.**
- **1985 чылга чедир 255 подъездиге септелге кылыр, оларның 36-зын чаартыр.**
- **1500 погон-метр штакетниктерни кылыр болгаш септээр. 100 дес ыяшты, 100 дес чадаң ыяшты тарып оңуртур.**
- **«Зң эки башкы», «Зң эки девискээр» дээш социалистиг чарышты уламчылаар.**
- **Бажыңнарның дээштыны хевирин чаартырыбиле 20 мүң рубльди чарыгдаар.**
- **Коммунальная кудумчузунда шөлдү чаагайжыдар, сквернии тарыыр, чечектерни оңуртур, ында оруктарны чаартыр.**
- **Чурттаага бажыңнарын болгаш социал база культура-амыдырадың тудугларының агар септелгезин, 40 мүң рубльге, капитал септелгезин 100 мүң рубльге кылыр.**

АЛДАРЛЫГ АҢЧЫ

Күнгуртугда «Тере-Хөл» совхозтуң аңчызы Даваа Серафим Ламаевич 1942 чылда шеригден халашпаан, ол Күнгуртугнуң милиция черинiң начальнигинге ажыдаан турган. Оон дараазында чылдарда аңнап эгелээш, аңныыр-тывыш планын үргүлчү ажыр күүседип келген. Ол бодунуң олчазының дугайында мыйчаар чугаалап орар: «Ийи кижи бир чылын 47 кишти, дараазындагы чылын 52 кишти. 1961 чылда эжим Кыргыс Сандак-биле 62 кишти. 500 ажыг диңгин өдүргеп бис. Ол бедик наргузугдерим үзел РСФСР-ниң алдарлыг аңчызы деп бедик атты меңээ тывыскан.

Оон соонда ийи кадарып эгелээп мен. Тожу Өдүрек деп кижи-биле 780 ажыг ийини кадарып турган бис. Үш чыл дургузунда чыдыын-на чүске онаштыр чүс баш хонашты ап турган бис. Оон соонда сардык биле ийилерни кадарган малчыннарның ажылын башкарып, бригадирлеп турган мен. Ийиниң баш сайы ийи муң беш чүс ашкан. Сарлыктар муң ажыг түрдү, оларны дужаар үеде ийи муң ажа бергеп.

Бис аңнаарда Оргу деп тайгаже чорup турдувус. Бис сынынче база чордувус. Ол Мооп-биле қызыгаарлашнак улуг хөне болгай. Хайыракан ирейни-даа аңнап турдувус.

Ургуларывыс улгатkан. Чурттаага-даа магалыг апарган. Улуг уруум Светлана Самбыла Томскиниң эмчи институдун доозкаш, Күнгуртугда эмнелге эргелекчилеп турар. Оон бичээн Даваа Роза Кызылдың башкы институдун доозкаш, Күнгуртугда өөредилге эргелекчилеп турар. Улуг оглум «Өөк» совхозта хову-трактор бригадири. Бичии оглувус Даваа Радик ийи чыл шериг албаны эрттиргеш маңаа ийи ай болгаш, Барнаулдуң педээ ажыл-агый институдунда ветеринария факультединде ам ийи дугаар курста.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Беш чылдың кижилери

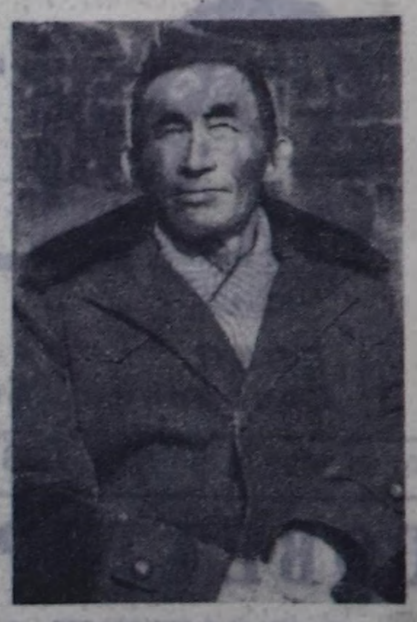

БАШКЫЛАРНЫҢ БАШКЫЗЫ

Күш-ажылдың хоочуну, башкы Игорь Чагович Эргил-оолдуң күш-ажылчы бабымы 1937 чылда Тоора-Хем эге школазынга эгелээн. Район төвү Тоора-Хем суур ынчаарда бичежек турган. Амгы үеде ышкаш ийи кат ортумак школа-даа турбаан. «Тожуның чонунуң чугаазының онзагай диалектизинге чамчыдыкпаан кижиге, ылаңгыя башкы ажылын чаа эгелээн, дүржүлгазы эвээш, ажылдакчыларындан чон дилеп, оларның ажыл-ижинге чедишкиннерии күзеп турган.

Районга эрттирген амыдырал хандырылгазының неделязында чүгле Алдан-Маадыр суурнуң чурттакчылары 33 телевизориу септедип алган. Телевизор септээр мастер В. Селиванов, идик септээр мастер Б. Шатокин, соодуккуу септээр мастер М. Базыр-оол болгаш өскелер-даа чоннуң макталын ап, эки ажылдаанаар. Чонга ачы-дуза чедирииниң неделязында 4 мүң рубльдии ачы-дузазын чонга чедирген.

И. КАНЗАЙ.

АЧЫ-ДУЗАНЫ ЧЕДИРГЕН

Республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу чонга ачы-дуза чедирииниң неделязын чоокта чаа Сут-Хөл районга эрттирген. Аңаа янзы-бүрү хевирниң ачы-дузазын чонга чедирген. Министерствонуң будурулге каттыжышкынчарының специалистери районнуң Баян-Тала, Алдан-Маадыр, Ийме суурларының чурттакчы чоннуга чедип, дыка хөй телевизорларны, соодуккуларны, хеп чүүр машиналарны септеп, баш дүгү таарар, чурукка тыртыпар талазы-биле ачы-дузалы көргүскен. Шак мындыг үнүүшкүннерии доктаамал эрттирип турарын амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларындан чон дилеп, оларның ажыл-ижинге чедишкиннерии күзеп турган.

Районга эрттирген амыдырал хандырылгазының неделязында чүгле Алдан-Маадыр суурнуң чурттакчылары 33 телевизориу септедип алган. Телевизор септээр мастер В. Селиванов, идик септээр мастер Б. Шатокин, соодуккуу септээр мастер М. Базыр-оол болгаш өскелер-даа чоннуң макталын ап, эки ажылдаанаар. Чонга ачы-дуза чедирииниң неделязында 4 мүң рубльдии ачы-дузазын чонга чедирген.

И. КАНЗАЙ.

МУРНАКЧЫЛАР

«Тыва септелге тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта ботрулга-чарылгалыг участогу районнуң тулуг организацияларының аразында эки ажылдыг мурнакчы коллективтериң бирээзи. Ук коллектив бо чылдың февральда 12 мүң рубльдиң тудугмонтаж ажылдарын кылыр тургаш, ону 47,3 мүң рубль чедиргеш, планның 112 хуу күүседкен. Шида Кок-Хуна Ооржакка удуртkан быжычылар бригадазы участоктуң бригадалар аразында социалистиг чарышка тургузуг тиилекчи болуп келген. Быкган ажылының шынары база өскелериниңдеи бедик. Бригадир болу коллективте он ажыг чыл быжычылап, чаанныкчылап ажылдап келген, мергежилии бедик, бригадада аныяктарга арга-дүржүлгазын күзедиглиг-биле дамчыдып берип турар. Аныяк быжычылар Кан-оол Хөмушку, Сергей Ооржак, Валерий Ооржак олар эки ажылдан турар.

Амгы үеде септелге тудуг участогунуң тудугжулары Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткуур дээш ыяшмак ажылдап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Эскертинмес мергежилдин кижилери

КЫЗЫМАК БОЛГАШ

Коммунал амыл-агый будуруге эргелелиңге келгеш коллективтиң мурнакчыларының дугайын чугаалаары бээр болзуңарза мурнакчыларның аразынга Оолан Оорман деп атты элбэн дыңнаар силер. Ол таварылга эвес, будуруге эргелелиниң ажылчыны ыяшмак-биле эш-өөрүнүң бүзүрелии чедип алган. О. Оорман — ишкылыга бердинген инишкилериниң бирээзи, ижи база ынаргай ажыктыг.

Чай болурга О. Оорман тарымал үнүш суггарыгдазыңга турупгар. Быжыглаан девискээринде 300 хире дес ыяшты суггарып чайлаар. Постоянный суурнуң чамдык чурттакчылары ынчангаш О. Оорманты чайгаарга танывыр апарганнар. А будуруглениң аныяк ажылчыннары С. Монгуш, Т. Хөртек, С. Монгуш олар ажыыга ыяшмак ишчи дагдыныкчызының үлегери-биле ажылдаксаарлар.

Оормактарның өг-бүлези үш уруглуг. Кыстары Алдынныс, Галина, Зинаида олар база-ла ажылынга ыяшмактар. Ада-иези кандыг болдур, уруг-дарыы база ону дээзээри ол-дур ийин.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы ажылчын О. Оорман будуруугеде кады ажылап турар ажы Д. Хомушкуныбиле аразында чаруыттыг.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Ак-Довурак хоорай.

Канчаар эрттирзе экил?

ААС-КЕЖИКТИ КҮЗЭЭЛИ

Эрткен чылдың октябрь айның бир хүнүнде бистиң суурга танывыр эшке дүш болуп ужуражы бердим. Ооң «аспизизи» элээн дыңнай берген хевирлиг.

— Куда чордум, арай бедүүнү кончуг болду. Аъш-чем, арага чылыг чонга чүтле чедишкен. Белек-селек «хирелиг» дир, улустуң хөй нуруузу азырбейн барды — деп, ол чугаалады. Арагазы төгүүнмес, аъш-чеми баш ашкан, алдын-мөңгүн белектерлиг кудажыларга тааржыр, оларның эрттирген шайлалгаларга бапыксаар кижи мен. Шыдаар улус бо байырлалды алдынчеди хонуп уламчылаптаар болгай, ынчан кижи сеткилинге бир чүвэ артып каар — деп, «кудажы» хөөрей турган.

Бо кижиниң хөөремик туразында чугаалыңга таарынымас, шуут үдүр мен. Сергей берзе, ооң аксы бир өске болу бээр боор он. Байыргаар, хөй-ле «белек» алыксаар, хөй-хөй баш мал өлүрүп кырар, бот-боттарын мөлчүгүп фишир, удур-дедир адаан-иевирей чылыг хевирлиг куда-дойну чидни-биле шүгүмчүлеп турар болгай. Ол кончуг шын.

Бистиң Сут-Хөлге культурлут, амты үениң чегеддезинге дүүштүр эртижээн куда-дойну улуг-биче кижилер мактап чугаалажып турар. Эрткен чылдың күзүнүнде Артур Сят биле Светлана Ондар оларның кудазы болуп эрткен. Аңаа хөй арагалаашкын-даа болбаан. Хөй мал-маган-даа өлүрбээн. Ооң, кыс ийи кижиге бадылашканының дугайында дерекчилерди тыныскан. Эш-өөруг төрелдери чылыг, чаагай-хөөн-сеткил-биле өглеңгеперни бүргеп турган. Куда-дой үезинде чалыларга чагыг-сүме берген хоочун ирей-кадай улустарны көрүп-харыы-даа чоргаар мөсүүр. Чүрттап эрткен чылдарының дүрмүлгазын олар чалыны салгалга дамчыдып берип турары ол.

Баш од шинээ Сергей Куулар, Октябрина Ооржак оларның шайлалгазы Культура бажыңынга эрткен. Чаа өглеңген аныяктарга тураскаал кылдыр ооң-тогланы организастаан, аныяктарның кыска концертчигежи база болган. Аъш-чем айыыын белеткээш, делгээн. Бо куда-дойга чүтле чаалалгалыг кижилер киришкен. Коүм-чүрүм тудар дежүрныйларны ынчап тургусkан турган. Ол база-ла чүүлга тала, куда-дойну хүндүлеп көргенинии бир барымдаалы. Ооң ынай садыг ажылдакчылары Семён биле Көк-кыстың куда-дойн база демдеглекседим. Коллектив кежигүннери, аныяктарның төрелдери, эш-өөруг өглеңгеннерге васкежиктп күзээн.

Үстүнде аттарын киирген аныяктар бөгүнде васкежиктиг амыдырал, хөй-иитиниң ажыл-херектеринге идепкейлиг киржип чоруурлар. Оларның куда-дойга «Металлург» Культура бажыңының чаны. Суурда эң-не эки чаагайжыттынган девискээр мында. Ол ындыг болуур үжүлүг-даа. Культура одаа — чүрттакчылыг черинң көрүнчүү. Ынчаарда К. Н. Оюн биле Л. Н. Евсеева олар өлче эптеш, ында ыяштарны, үүлүттерни, көргүзүг самбыразын топтап көрүп турда, чүрүкке тыртырын адырыс.

Суур Советиниң депутаттарының бо салгалгының удуртукчузу, капитал септелге киидирииниң инженери Л. Н. Евсеева чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылынга идепкейлиг киржип турарларының бирээзи. Ооң эгелээшкини-биле эвээш эвес чүүлдер кылдынган.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылынга хамаарыштыр кылыры-биле алган социалистиг хүлээлгелер база бар. Ында хөй чүүлдер кылдынган. 12-12 квартиралыг үш чурттаага бажыңын ажыглалга киргизилген бис, 50 орунлуг общежитие тудуу удавас доостур.

Чаагайжыдылга ажылын экижиргеге оруктар база улуг рольду ойнаар. Тагарин кудумчузунда машина чоруур болгаш чадаг улус кылаштаар оруктуң асфальтызы эргилеп бакыраан, ону солуур бис. Ол шыкаш автобус оруун Хову-Аксының «сууржугаш» ыдыкче узадыры база планнаттынып турар. Аңаа остановка база кылыр, чамдык черлерни асфальтылаары көрдүнген.

Суурувусту каас-шиниик, ани-шинчилиг болдурары — бүгү чурттакчыларның, хөй-иитии организацияларының, депутаттарның херээ. Ол чугула херекке суур Советиниң «Тыва кобальт» комбинатының партком-биле удам демиг ажылдаар. Чурттакчыларны аңаа улам идепкейлиг киргизиринге турган, салган сорулгавысты күүседир бис.

Участогу арыг-шевер, мал, куш тудар чери эмге-семселиг, одаар үүл урар, шыгжаар черин тускайлаан, ыяш, чимис аймаан тараан өг-бүлелер эвээш эвес. Оларның дүржүгазын ам даа өскелерге нептередир бис.

Д. ОНДАР,
улус депутаттарының Хову-Аксы суур Советиниң күүскомунуң даргазы.

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРДЕН

- **В. И. Ленин аттыг шөлдүң чаагайжыдылгазын кылыр.**
- **№ 1 школаның чамынга чаа сиверни тарып оңуртур.**
- **Чурттакчыларның күшү-биле 1984 чылда 480 квартираның септелгезин кылып чорудар.**
- **1985 чылга чедир 255 подъездиге септелге кылыр, оларның 36-зын чаартыр.**
- **1500 погон-метр штакетниктерни кылыр болгаш септээр. 100 дес ыяшты, 100 дес чадаң ыяшты тарып оңуртур.**
- **«Зң эки башкы», «Зң эки девискээр» дээш социалистиг чарышты уламчылаар.**
- **Бажыңнарның дээштыны хевирин чаартырыбиле 20 мүң рубльди чарыгдаар.**
- **Коммунальная кудумчузунда шөлдү чаагайжыдар, сквернии тарыыр, чечектерни оңуртур, ында оруктарны чаартыр.**
- **Чурттаага бажыңнарын болгаш социал база культура-амыдырадың тудугларының агар септелгезин, 40 мүң рубльге, капитал септелгезин 100 мүң рубльге кылыр.**

«АЙГА-ХҮНГЕ ЧЕДИР»

Март 20-де үзеп «Шын» солунда куда эрттирериниң дугайын бижээн чүүлге хачаарыштыр бо чагааны бижип олур мен.

Мен оң сес харлымда 1943 чылда өлгендим. Аңаа шайлалгага улуг, улустар-ла эртеп шайлап, эвээш-биче арагазын ишкен. Боттарывыс пай-даа араганы дыгаадывыс. Ол үе мен хөй кадарып чоодум. Сүрээден турганыммы сиптип ор мен. Шайлалганы, бөгүнгү чугаа-биле алыр болза, күш-ажыл-биле демдеглээним ол. Арага-хымыс чокка-ла чалыы чүрек айга-дүүге чедир бедик үне бергеп турган. Чүүл-үүлевес даап боор, эгин, шак бургуузуп моңгуңдиргеге болеп турдум. Аныяк кижиниң хей-аъдыы бедик-ле боор чүве. Чалыы назынның ол шынарын бөгүнгү салгалда база бар. Ол болза чүдел артык, үнелеп кетпес байлак боорда, бистиң совет күрүүнүң байлаа.

Төөгүлеп чиген алдым. Ону хөрекке албайн барып болбас. Улуг салгалдың дүржүлгалы, кичээндирии, сүмезин амгы аныяк-өскенге хөрек дер бодап чоруур мен. Төөгү аъш-чемнээрээлдиң эжин эрии бөгүнгү хүнүнүң үжүү. Мен өглеңиң турумда бөгүнгү дег колхоз, совхоз бар эвес, чон дооза хуу ажылдыг. Бистиң ада-иевистиң хой ошкузу 200 ажыг, савар ишек он ажыг, чылгы база ол-ла хире. Адавыс тараа терыыр таразының ки... Хөй аъш-төлдүг өг-бүле турган, бистиң малмагавысты хире-шаа ортумак санныг болуп турган. Аъшкының акылары — двайларым Аянга-ты сумузунга элээн шылдыг чораан. Олардан ыям-даа дилеммээн, демги төрелдерии, өскелерни-даа кудага чалаваан. Чонну ада-ие хувүретпээн чүве.

Мээң бир катым кижи душтуун ушкарып алгаш, өг-бүле-ниң күүсеминиң чүрттакчылар-биле, депутаттар-биле «Тыва кобальт» комбинатының директция болгаш хөй-иитии организацияларыңы-биле малы кылып турар. Олар боттарының суурун чаагайжыдып алыр дээш авээш эвес чүүлдерни кылганнар.

Он бирги беш чылда суурну чаагайжыдар талазы-биле кылып чорудар ажылывыстың планын эрткен беш чылдың төнчүзүнде-ле тургускан болгаш чамдык хемчегерин ажылдап кылган бис. Бо талазы-биле ажыл ол үзүгаар чоруп келген. 1983 чылда суг дамчыдар 50 километр хоолайны кылган, ооң уламыңдан күрүне-даа, хуу-даа бажыңнарда төнчүттүнген одалга системазын кылган. Ол ышкаш одалга системазының, чурттаага базынарының капитал болгаш агар септелгезин доктаамал чорудуп келген. Ол ажылдарга 163 мүң ажыг рубль чарыгдаттынган.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак келир үениң чавтары дээш ада сагыш салымышкынны көргүзүп турар. Оларга улуг делгем школаларны, ясли-садиктерни тудуп берип, партия, совет болгаш ажылагый организарыга олче сагыш салырын дагзып келген. Ук даалганы хову-аксымжылар база эки күүседип келген. Ооң уламыңдан үерт школа, 7 уруглар сады түттүнген. Ол тудуглар суурнуң аян-шинчизин көрүштүг болдурарынга улуг салдарны чедирип турар. Ооң ацыда ажылчыларның, албан-хаакчыларының болгаш өске-даа чурттакчыларның уруглары барык шупту ясли-садиктерде оруннарны алгылаан. Бо талазы-биле айтырыг-ва чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылынга идепкейлиг киржип турарларының бирээзи. Ооң эгелээшкини-биле эвээш эвес чүүлдер кылдынган.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылынга хамаарыштыр кылыры-биле алган социалистиг хүлээлгелер база бар. Ында хөй чүүлдер кылдынган. 12-12 квартиралыг үш чурттаага бажыңын ажыглалга киргизилген бис, 50 орунлуг общежитие тудуу удавас доостур.

Чаагайжыдылга ажылын экижиргеге оруктар база улуг рольду ойнаар. Тагарин кудумчузунда машина чоруур болгаш чадаг улус кылаштаар оруктуң асфальтызы эргилеп бакыраан, ону солуур бис. Ол шыкаш автобус оруун Хову-Аксының «сууржугаш» ыдыкче узадыры база планнаттынып турар. Аңаа остановка база кылыр, чамдык черлерни асфальтылаары көрдүнген.

Суурувусту каас-шиниик, ани-шинчилиг болдурары — бүгү чурттакчыларның, хөй-иитии организацияларының, депутаттарның херээ. Ол чугула херекке суур Советиниң «Тыва кобальт» комбинатының партком-биле удам демиг ажылдаар. Чурттакчыларны аңаа улам идепкейлиг киргизиринге турган, салган сорулгавысты күүседир бис.

Участогу арыг-шевер, мал, куш тудар чери эмге-семселиг, одаар үүл урар, шыгжаар черин тускайлаан, ыяш, чимис аймаан тараан өг-бүлелер эвээш эвес. Оларның дүржүгазын ам даа өскелерге нептередир бис.

Д. ОНДАР,
улус депутаттарының Хову-Аксы суур Советиниң күүскомунуң даргазы.

А. С. Бубновтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болган

Андрей Сергеевич Бубнов 1884 чылдың апрель 3-те Иваново-Вознесенск хоорайга төрүттүнген. Ленинчи шиколының шылгарақгай пролетаржы революсчуларының бирээзинге ол хамааржыр. Ооң ажыл-чорудулгазы янзы-бүрү талаларында-билә ылгалыы турар. Ол профессионал революсчу, коскү партия, күрүше болган шериг ажылдакчызы, төөгүүчү-публицист чораан. Коскү революсчулар-ленинчилер М. В. Фрунзе, Ф. А. Афанасьев болган ескилер-билә кады А. С. Бубнов 1905 чылда Иваново-Вознесенскиниң үлетпүр районунуң, ажылчыннарының революсчу демиселин организастаан болган удуртуп турган. Пастаавычыларның политиктиг стачказының түңнелинде Россияга бир дугаар ажылчын депутаттарының бүгү нимаа хоорай Соведин тургускан.

В. И. Ленин-билә ооң хууда ужуражылгалары, партия съездилериниң ажылынга киришкени, ооң партийжи дадыгышкыларының чылдары болган. В. В. Куйбышев болган еске-даа большевиктер-билә кады А. С. Бубнов Турухан крайже шолуттурген, ынаар баары-билә Енисей оруунга ак хаанның таңдыкыл шериглеринге сүрдүрүп алган бар чорда 1917 чылдың февраль революциязы тиилээн.

Коммунистиг партияның шынчы оглу А. С. Бубнов Совет эрге-чагыргаңы быжыглаар дээш революцияның хой сайның дайзынарынга удур демиселге идепкейлиг киришкен. 1924—1925 чылдарда шериг реформазын чорударынга ол улуг ролльду ойнаан. Бистиң чуруувуска культура революциязының чамдык чүгула сорулгаларын шинтирлээни А. С. Бубновтуң ады-билә холбашкан.

А. С. Бубнов кандыг-даа албан-дужаалга ажылдап тургаш, шылгарақгай революсчу, туруштуг коммунист, улустуң аас-кежик дээш демиселге бүгү күжүн бээрингe белен шынарларын илередип, инициативтиг, шинтирлиг, принципиалдыг, эрес-дидим, шүгүүчүлекти чоруун көргүзүп келген.

Андрей Сергеевич Бубнов — Совет Эвилелиниң партия болган күрүнениң коскү ажылдакчызы (1884—1940 чч.).

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

⊙ БУДАПЕШТ

Бүрүнгү венгр хоорай Дьерни фашистиг эжелекчилерден хостаанындан бээр 38 чылын таварыштыр ында совет-венгр майрал хүнери эгелээни. Бо хүннерде Дьерниң культура бажыңнарынга, албан, өөредилге черлериниге делегейде башгайгы социалистиг күрүнениң тайбыңга ынак ленинчи даштыкы политиказының, амыдыралдың бүгү талаларынга Совет Эвилелиниң чедип алган чедимишкиннериниң дугайында лекцияларны организастаар. Венгрияга хосталганы болган хамаарышпас чорукту чаалап бергең Совет Армияның тургустунганының төөгүзүнүн болган бөгүнгү хүнүнүн дугайын тоожаан хоорай делгелгезин келген кижилер улуг-биле сонуургал турар. База бир еске делгелгеде делгээн чүүлдер көрүкчүлерге Экономиктиг Дузалашылга Чөвүлелиниң ажылчорудулгазын таныштырып турар.

Совет даады өөредилге черлерин доскаш, бөгүн Дьерниң дыка хөй удептүр будүрүлгелериде ажылдап турар специалистериң клуву бо хүннерде солун ужуражышкыннарының чери болуп баар.

⊙ ПРАГА

Тус-тус өг-бүлелер бажыңнарын тударын деткиргеге Чехословакияда чаа техниканиженер албаны (ТИА-ны) тургускан. Телевизнел чогаадыл тургузарда, техниктиг документацияларны кылырда, коммуникацияларга улаш киирерде болган ескежа чүүлдерин кылырда хүүдә тудугжуларга өг албан чери дузалап турар. Хүүда тудугжулар күрүнедеп акша дузаламчызын болган чөлилии ап турар, хүүда тудуглар чөөрүп турар черлерже канализацияны, сүт дамчыдылгаларын, электри чырыын улаш киирип турар.

Чижээлээрге, хүүда бажыңнар тудуп ап туралларының кооперативтеринге Прагада 30 ажыг участокту тускайлап берген, ол участоктарга өрүктарны чедиртен болган бүгү-ле инженерлиг четпилерни кылган. Хүүда бажыңнар тударынга чөп-шөвөрелдер бээринин системазын чөөрүп чаа бодүүчүдүн кааткан. Ындыг бажыңнарны иргүлайыкта-ла хөй кижилиг өг-бүделерге таварыштыр тудуп турар.

Хүүзүнда бажыңнар тудуп алыкчыларының чуртталга-тудуг кооперативтери чуртта кооператив тудуунга немек болуп, чуртталга айтырымын шинтирлээринге чоонун акша-хөреңгилерин немей ынмиштирип турар.

⊙ УЛАН-БАТОР

Чөөн-Гобиң аймактың ажыл-агыйларында суггарылга техниказының септелгези бүрүн доовулган. Мелиораторларның 20 чыган бригадалары одарларны суггарып киришкен. Социализминиң ака-дүнма чурттарындан специалистериң техниктиг детинмчези-биле соолгу чылдарда чурттуң мурнуу-чөөн кандаачал районнарында чаа ирригация объектилерин ажыглалда киирген. Моол Арат Республиканың суггарылгалыг чер ажылын калбартырынга кол дузаламчыны Совет Эвилели көргүзүп турар. Чаашкыналдырар совет машиналар Моолдуң ховуларында ажылдап турар, а совет геологтар болган тудугжулар суун ажыглап болгу дег чаа черлерни шинчилеп, суггарылга системаларын тудуп, буталарны казып турар.

⊙ ХАНОЙ

Социалистиг Вьетнамның эң улуг порт хоорайы — Хайфонда республикаңын социалистиг индустрияның база бир эң чугула объектизи — далай суднозүүчүн Фарынг будүрүлгези ажылдап турарларның санында киирген. Хөй тонна чүктер сөөртүр 35 далай судноларының капитал сепчелгези ада чыл бүрү чөөрүдүп болур. Бо будүрүлгениң тудуунуң доовулганы чуртчу экономикалыкның хөгжүлдезинге аажок улуг үнүр-дузалыг дең. судно будүрүлгезинде ажылчыннарының массалыг митингизинге чүвө чугаалап тура, Вьетнамның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүзү, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлалакчызы, ВСР-ниң транспорт болган өөрү харылзаа министри Донг Ши Нгуен медеглээн.

⊙ ВАРШАВА

«ССРЭ-де демир-оруң транспорту болган метро» деп ат-биле Варшавада польша-совет майрал бажыңында делгелге ажыттыган, ону ССРЭ-ниң Өрүң харылзаа министерствозу база Варшавада совет эртем болган культура бажыңы организастаан.

Күүдүг совет электровозтарының, чөөрүң кижилериниге кайгамчык таарышкан вагонларының ында делгеттинген үлегер хевирлери, поездилерге болган метрога пассажирлер хандырарының дериглери демир-оруң транспортуң болган метро тудуун хөгжүдериге Совет Эвилелиниң чедимишкиннерин бүзүреалдыг көргүзүп турар.

⊙ СОФИЯ

Продукциялың шынарын бедидер дугайында партияның айтырышкының боттандырып турарының үезинде «Совет чагыдарта — ажылчың магадылал» дээш шинчээшкин Болгарияда улам улуг хемчээлдиг болуп баа чыдар.

Совет эртем болган культураның Софияда бажыңынга ол шинчээшкинниң түңнелдерин үндүрүп тура, эрткен чылың пайызылал коллективтериниң аразынга сес чыл мурнунда бо эгелээшкинниң эгелекчилериниң бирээзи болган будүрүлге — соодукчуларның Антон Иванов аттыг заводу болганы илередип. Чыл дургузунда даштыкыже үндүрөр 30 мун соодукчулар агрегаттары будүрүлгеге күүзээлээзин ол будүрүлгеге күүсээлээзинден 45 хонуң эрте күүсеттирген.

Эгелээшкини тыылган 1976 чылда амыдыралын магадыласты ажылдаприлиң ловуну-биле туртка чеди будүрүлге ажылдап турган болза, ам олар түүге Софияда безин 40 ажыг.

(СЭТА).

СОРУЛГА—БҮГҮДЕНИИ БОЛДУРАР

Күш-культура болган спорт талазы-биле ажылывыстың тодаргай программазы СЭКП ТК-ның болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болган спорттуң массалыын улам кедүрер дугайында» доктаалы болуп турар.

Бир кол сорулга болза — чоонуң кадыын камгалаар ажылды чорудары. Бо сорулгага дүүшүүр бистиң районда, ылаңгыя Карл Маркс аттыг, «Октябрь 30 чылы», «Сүт-Хөл» совхозтарның төптеринге профессионал байырлалдар болган аналаа үелерде спорттуң нептереңгей хевирлери болур тыва, хостуг хүрештерге, волейбол, хоккей, баг кагарынга маргылдааларны эртирип турар. Ылаңгыя «Кашпалдың азыры», Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсанчап аттыг кубок дээш маргылдаалар чыл бүрүде солун эрткилеп турар апарган.

Районнуң чурттакчылыг 9 сууралыындан 7 сууруда бөдүүн хевириниң стадионнары, 5 спорт залдар ажылдап турар. Сөөлгү үеде ажылагый удуртукчуларыг күш-культура болган спорт ажылыиче элээн кичээнгей салып турар апарган. Ол ышкаш совхозтарда профсөвлел, комсомол организацияларыг база бо ажылче кичээнгейин улгаттырган.

Чоонуң чурттап турар черинин айбы-биле күш-культура-кадыкшылга болган спорт-массалыг ажылдар сууларда чорун турар. Ылаңгыя Бора-Тайга суурда школачыларның, комсомолчуларның идепкейлиг киржилгези-биле күш-культуржулар агитквартираларның чурттакчыларының аралынга спортчу маргылдааларны, күдүмчүларны, бажыңнар девискээрлериң арыглаар, аштаар, ногаанчыдаар талазы-биле ажылдарны чорудуп турары эки эгелээшкини болур.

Байырлалдар үезинде спортчу маргылдааларны эртиреринге «Алдан-Маадыр» совхозта бала эки- чанчыл апарган. Алдан-маадырларның тура халымшыкының 100 чылынга туреskaадын аът чарыжын, хүрешти, спортчу оюннарны аңаа эртиргилээн. Ол ышкаш «Кадыкшыл» агит-чадаг чарышты Сүт-Аксы—Баян-Тала — Ийме — Хөр-Тайга — Кызыл-Тайга — Кара-Чыраа — Бора-Тайга — Ак-Даш—Алдан-Маадыр — Кара-Даг чаршруттуг ылдыр организастаан.

Чон ортузунга күш-культура, спортну прогапандалаарынга, спортче амыктарны хаара тударынга боттарының улуг-хуузун киирип келген спортка хандыкшылдыглар, хоочун спортчулар бистиң районда аваэш эвес. Оларга Ийме ортумак школазында хоочун башкы Д. А-Х. Сат, Баян-Тала ортумак школаның директору А. С. Ховалыг, ында күш-культура башкызы К. Кара-Сал, спорттуң национал хевирлериге спорт мастерин Кызыл-Тайга салбырда мурнакчы чолаачы Сыын-оол Күжүгет, сельхозтехникада чолаачы Николай Сыын-оол, Бора-Тайга школазында хоочун башкы С. Д. Сарыглар болган оон-даа ескелерни адап болур. Районнуң 4 совхозтарының шупузунда спорт ажылының талазы-биле методист-инструкторлар онаашкан ажылынга харыысалгалыын көргүзүп, спорт ажылын экижидер дээш кызымак ажылдап турарын демдеглээр апаар.

ГТО комплемизиниң нормативтерин хүлээп алыр талазы-биле район комиссязын тургускан. Спорттуң ажыг-ажагы хевирлериниге федерациялар база бар. Ылаңгыя хүреш федерациязы (дараазы спорттуң национал хевирлериниге РСФСР-ниң спорт мастери К. К. Монгуш) идепкейлиг ажылдап турар.

Районда ССРЭ-ниң спорт мастериниге 5 кандидат, РСФСР-ниң 5 спорт мастерлери болган 64 ижки спортчулар ямы-бүрү хевирлериниге биргы разрядчылар.

Бистиң чедимишкиннеривис оон-даа, республика-даа черегелиг маргылдааларга бар. Моон-биле чергелештир спорт болган күш-культура ажылдарын массалыг болдурарынга мооңдактап турар четпестер кончуг хөй. Ылаңгыя материалдыг база амдаа четпес. Тренировкалар кылыр, чиик атлетикага маргылдаа арттырер стадион, амгы үениң негелдезинге дүүшкен хаак баазазы чок. Бөдүүн хевириниң стадиону чок (Кызыл-Тайга сууру, салбыр эргелекчизи Караа Ооржак) сууралда, кварталдарда уругларга таарыштыр кылган спорт шөлүттүштери беэин чедимнее азы мылдыгын турган-даа болза, септелге чогундан үрелгилеп калган. Амгы бар спорт дериглерин, херекселдерин чөп ажыглап шыдавайн турар бис.

Моон соңгаар сорулгавыс — үстүнде четпестерни өөренип көргеш, районнуң спорткомитеди район иштингe спортту болгаш күш-культураны массалыг болдурар талазы-биле арганарны ажыглаар. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шинтирлеринге СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болган спорттуң массалыг чорудун улам ыңай көдүрер дугайында» доктаалынга дүүштүр ам-даа хөй ажылдарны кылып чорудар.

М. САЯЯ.

СЭКП Сүт-Хөл районнуңун пропагаида болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

Сүт-Хөл районда спорт ажылы

СОНУУРГАЛ УЛУГ-ДАА БОЛ

Бистиң районнуң школаларында, күш-культура коллективтеринде хүрештиң ағы-ааңы хевирлериниге сонуургал улуг. Районда 9 сууруңун алдында спорт залдары бар. Од сууларда, тыва, хостуг, самбо хүрештерге хандыкшылдыг бичии оолдарны, ажыктарны хаара тудуп болдурунун аргалары бар. Оларны өөредип болгу дег тренерлер четпир. Чижээ, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастериге кандидат Оюн-оол Ондар (Алдан-Маадыр суурда), тыва хүрешке арга-дужулгазы улуг, күш-культура башкызы Семен Сарыглар (Бора-Тайгада), спорттуң национал хевирлериниге РСФСР-ниң спорт мастери, Сыын-оол Күжүгет (Кызыл-Тайга суурда) база од ышкаш Баян-Талада Кан-оол Кара-Сал, Иймеде биргы разрядчы Сергей Монгуш дээш оон-даа оске дуржулгалыг спортчулар эвээш эвес. А Сүт-Хөл школазында спорт залы чок-даа болза, бар курлавырларны ажыглап, хүреш секцияларын организастап болдурунун аргалары түрээ-даа, республиканың дээре могелериниң бирээзи Николай Сыын-оол, ол ажылды ыңай-биле туурар. Бо үстүнде адаанын ыяырак спортчуларның чамдыызы ол чүүлээ ажылды дээштиг чорударынга улуун киириштирбейн келген.

Районнуң ажыл-ишчилери республикада социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, шаңналдыг черни-даа эзлеп турган болгай. А спортчулар, бистер, кылган ажылывыс кайыл деп айтырыгны тургузаар уе келген.

Акша-шалыны төлеп бергеш:— Оңредип көр! — деп чалап каэрин маңаар бе? Азы чок-ла болза боттарывыс белетиелди чорудуп турган, хууда ат-алдар дээш харын-даа 'мырынай ажылала эзер-түгениг аът биелаптар ирги' дээн хевиргиг бодал-биле шынчал сүүнүп, «думчуувус бораланып» чоруур апарганывыс од бе? Чок. Ындыг эвес.

Ам спортчу болгаш күш-культуржу кирип бүрүзүнүң кол сорулгалы спорттуң чоп ортузунга массалыг болдурар, ону хууда организастычы чорүү-биле промпостиалдаары, келир үениң инжилери кадыкшыырак, дадыкан болзун дээш түүжүру болур. Спортчу, тренер кандыг болдур, оон өөреникчилери база ындыг болуру билдингир.

Сүт-Хөл суурда спорт ажылын бичии демдеглексидим. Дооразы 5 метр, узуну 12 метр, бедии 3,5 метр спорт залы түгле ортумак школаның баазазында бар. Анаа школаның бүгү класстары хүүзедир күш-культура кичээлдерин өттиреврер. А кежээки үеде волейбол, баскетбол, хүрештиң үш хевиринге, бокска, стол теннизинге секцияларны эрттиреринге таарымалыг ареалары бисте чок. Мындыг байдалдан чыгтыкпары дегдеп спорт залдыг болгуру дыка күзенчиг. А машиноведение кабинетинде кежээки шактарда стол, сандайларны ыңай-бээр үндүр дажыглап тургаш, аңаа шывыы чок хевис чатказ, хүреш секциязын башкы Хүреп-оол Ондар эрттирип турар.

Мындыг байдалга тургаш бүүдүр спортчуларны, могелерни белеткеп алыры берге.

К. МОНГУШ,

спорттуң национал хевирлериниге РСФСР-ниң спорт мастери, Чурукта: К. Монгуш анаык могелер-биле.

СОВХОЗУВУС АДЫ ДЭЭШ

«Сүт-Хөл» совхозтуң спортчулары, аныктары, күш - культурага, спортка хандыкшылдыг ажыл-ишчилер Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказ спартакиадага идепкейлиг киржип, чон ортузунга спорт-массалыг ажылды чорударынга боттарының улуг-хуузун киирип турар.

Бистиң совхозтуң салбырлары Кызыл-Тайгада, Кара-Чыраада, Ишкинде спорт ажылын организастаавы багай эвес. Ылаңгыя тыва хүреш, самбо, волейбол, шыдыраа секцияларының салбырда ажылдап турар. Спортчу маргылдааларны организастаары чанчыл болган.

Бистиң спортчуларывыс салбырлар аразында болгаш район маргылдааларынгада совхозтуң адын камгалап, киржип турар. Волейболга Ооржак Лопсанчап аттыг кубок дээш район маргылдаазы Октябрьның 30 чылы аттыг совхозка январьның биргы чартыында эрткен. Аңаа бистиң совхозтуң оолдар командазы биргы черни алган. Февраль айда Карл Маркс аттыг совхозка «Кашпалдың азыры» аттыг кубок дээш маргылдаа база организастыг эрткен. Шыырак спортчуларывысты адаары артык эвес. Волейболга биргы разрядчылар Александр Монгуш, Владимир Ховалыг, Юрий Куулар, Вячеслав Ооржак, совхозтуң ажылчыны, хоочун шыдыраачы Хоптак-Хуна Сарыглар, хөрээженнерден шыдыраачы Сендиш Монгуш шаңналдыг черлерни ап келгилээн.

Тыва хүрешке деңзи аайы-биле маргылдааларны организастап турар бис. Артүр Ондар, Артём Монгуш., Василий Монгуш, Сыын-оол Күжүгет болгаш оон-даа ескелер боттарының денгилеринге тиилээннер. Совхозтуң спорт залы чок, секциялар чорудар аргалдер чедиппейн турар. Хүреш секциязынга ажылгаар маттар чедиппес.

Баскетбол, волейбол, футбол мячилери чедиппеэн секциялар чорударынга бергедээшкиннерни болдурун турар. Ынчалза-даа бергедээшкиннерге чылдан хап олурбайн, күш-культура, спорттуң хөгжүдери дээш моон соңгаар-даа кыымак ажылдаар бис.

М. ОНДАР.

«Сүт-Хөл» совхозтуң күш-культура, спорт талазы-биле методист-инструктор.

ЗАЛ ТУДАР БИС

Баян-Тала ортумак школазында (директору А. С. Ховалыг) өзүп орар салгалды чадыы-чымыран, спортка болгаш күш-культурага хандыкшылдыг кылдыр өстүрер дээш боттуг хемчеглерни ап турар. Школада хостуг хүрештиң, хөл бамбүүмүң, баскетболдуң, тыва хүрештиң, штанга көдүрериниң база чиик атлетиканың секцияларының ажылдап турар. Ниитизи-биле эге болгаш үстүкү класстарның өөреникчилериниң хөй иирүзүзү спортчу секцияларда хаара туттургаан. Кышкы үеде Баян-Тала ортумак школазының хоккей командазы Сүт-Аксы, Бора-Тайга, Алдан-Маадыр, Ийме школаларының командалары-биле эш хуу ужуражылгаларны кылып, шыырак белетелдиин көргүзүп келген.

Баян-Тала суурнуң чурттакчылары хөл-шыдыраа ойнаарынга аажок сонуургалдыг. Анаа өөреникчилерден эгелээш 70 ажыг харлыг кыргаанар-даа ойнап турар.

Кодээ сууралга спортту улам ыңай сайзырадырынга спорт херекселдери-биле хандырылга улуг рольдуг. Баян-Тала ортумак школазында болгаш «Октябрь 30 чылы» совхозта спорт дериг-херекселдери, спорт хеви аваэш, чедишпес.

Спорттуң дериг-херекселдерин, спорт хевин садыгларда барык сагпайн турар, ааы кончуг ховар садар. Күш-культурага хереглээр маттар чок. Чиик атлетиканы, спортчу гимнастиканы тадыг чокка эрттирери берге. Уруглар командаларының спортчу хептери шуут тывылбас. Баскетбол, волейбол бомбуктери кончуг ховар. Бо айтырыгны дарый шинтирлээрин хөй-хөй спортчулар маңап турар.

Күш-культураның болган спорттуң хөгжүлдези оон материалдыг базазында кончуг хамаарыр. Школада спортзал, бөдүүн хевириниң стадиону бар. Кышкы каток-ту доктаамал кудуп алгаш, чыл бүрүде декабрь эгезинде ажыдыышкын кылыры чаңчыл апарган.

Келир өөредилге чылының эгезинде хүреш, стол теннизи, шыдыраа секцияларыга залды боттарының күжү-биле хүүп алырын күш-культура башкыларга база школаның үстүкү класстарның оолдары саналдап үндүрген болгаш ол талазы-биле түскай доктаалды ада-не хуралыга үлээп алган. Од немелде тудугну шеф-биле кылырын планнаан.

О. САПЫН.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

«Күш-культураның болган спорттуң массалыын улам ыңай көдүрер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын амыдыралга боттандырары дээш Сүт-Хөл районда спорт ажылы канчаар чорун турарын бо болук материалдарда нарладывыс. Күш-культураны болгаш спорттуң хөгжүдер, оон массалыын чедип алыр талазы-биле эки түүлдер бар.

Чамдык кылдыытан ажылдар-биле чергелештир спорт-массалыг ажылдарда четпестер, чедир шинтирлеттинмээн айтырыглар бар. Спорттуң чамдык хевирлериниге федерацияларның ажылын чүрүмчүдер азы ындыг федерацияларны дарый тургузары түзенчиг. Спорт базазын быжыглаарынче кичээнгейни күштелдирери чугула. Ылаңгыя район төвү Сүт-Хөлде бо талазы-биле байдал кошкак. Элээн улуг маргылдаалар эрттирип болгу дег спорт зал, стадион район төвүнде чок. Ында бөдүүн хевириниң стадионуи түткан черн таарышпас болганындан ажыглал чок, эзимирей турар. Ынчангаш район хемчээлдиг маргылдааларыны совхозтарга организастаар ужурга таваржып турар.

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказ кышкы спартакиадага белетчел болгаш оны эрттиргенин чогуур негелдеге четпээн. Маргылдааларның киржикчилери колдуунда өөреникчилер болгаш биезги-ле активчи спортчулар болган. А күш-ажылчы коллективтер, албан, организация чевлери барык-ла кириштээн.

Кышкы спартакиаданың эрткенинден түңнелди үндүрбүшаан, спорттуң чайгы хевирлериниге спартакиадага белетчелди дарый эгелээри чугула. Ылаңгыя маргылдааларга массалыг киржилгени чедип алыр, спартакиаданың негелдезинде көрдүнгенин ёзугаар маргылдааларны чаңчаңы-биле эрттиреринге организастыг чорудары чугула.

Бо болук материалдарны «Шынның» корреспонденттери Ш. Ооржак биле К. Монгуш белеткээн.

«БИСТИҢ ӨРТЕМЧЕЙИВИСКЕ ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР»

ПАРИЖ. (СЭТА). «Пергамон пресс» дом үндүрер черниң Франция дах кырынга парлаан номун «Бистиң өртемчейивиске тайбыңны камгалаар» деп адаан. СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүзү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының биргы оралакчызы, ССРЭ-ниң дашкы харилчаа министри А. А. Громыкоңуң түүлдери болгаш чугаалары ол номда киргеп. «Марксизм-ленинизм» деп ниити эгелиг үргүлчү парлаттынар номчаанын системазынга киргиштир чаа номну парлаан. «Марксизм-ленинизм» деп ниити эгелиг номларынга совет даштыкы болгаш политикалыын кол документтерин, СЭКП-ниң болган Совет күрүненин удуртукчуларының түүлдерин, чугааларын парлап турар.

А. А. Громыкоңуң номун Франциз хөй-ниитизге коргузуниң түскай ёзулалы ССРЭ-ниң Францияда алчим черниге болган. Аңаа сураглыг политиктиг болган хөй-ниити ажылдакчылары, эртемденнер, журналистер олуруткан.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның найысылалын барыын, чөөн талакы секторлар кылдыр чөрген «ногаан шугумнуң» үнүнга кадыг-дошкун атмылажышкыннар болган. Артиллериялы удурлажышкак талалар ажылгаан. Түс черниң парлалгазынын, медээлер ёзугаар алырга, ол атмылажышкыннарның үезинде 150 кижи балыгланган болгаш 37 кижи өлүрткен.

Шериг-политиктиг дээди комитединиң башкайгы хураглы Бейрутка болган. Ливанга национал эттежилге талазы-биле Лозаннага болган конференцияның шинтиринге дүүштүр ол комитет тургустунган. Комитеттиң башкайгы хуралынга чурттуң президентизи А. Жмайель, Депшилге-социалистиг партияның «Амаль» деп шимчээшкининиң, а ол ышкаш барын үредилг христиан күштериниң төлөэлекчилери киришкен. Найысылалдың сырый чурттакчылыг районнарын бооларын сокседырының, барыын болгаш чөөн талакы секторларның аразынга хындада-арттырылге черлерни ажыдарыныг. Бейруттуң делегей аэропортунуң болгаш далай өртээлиниң ажылын катап эгелээримин, чепсектиг бүгү каттыжышкынныларны хоорайның кудумчуларындан үндүрериниң айтырыгларын хуралдың киржикчилери чугаалажып көргеп.

Ливаның эжелеткен мурнуу кезээнге израиль агрессордар түс черниң чурттакчыларынга удур хаанныг чаа үүлгедигин база катап ылгаан. Тир хоорайның чоогуунда Джибшит суурну израиль эжелекчилер таныларының болгаш вертолёттарның детинмчези-биле аравтанзыг ёзулаар болаваан. Оон соолуунде суурже олар шүргүп киргеш, оон чеди чурттакчыларын өлүргеп. 30 ажыг кижини балыглаан.

НИКАРАГУА НЕГЭЭН

НЬЮ-НОРК. (СЭТА). Никарагуаның чазааның негелдезин ёзугаар Каттыжкан Нацилар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралын дүвгеп чыылдырган. АКШ-тың администрациязының өөскүчкенин ёзугаар Никарагуага удур агрессчи ходелиишкиннериң дугайында айтырыгны аңаа чугаалажып көргеп.

Никарагуа улуска удур дайынызырак, эжелекчи болгаш даарбечи ходелиишкиннерни доп-дораан совсадырын Никарагуаның Каттыжкан Нацилар Организациязында доктаамал толаалекчизи Х. Чаморро Моранын КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң дартазы Х. Арнес Стельге (Перу) чоруткан чагаазында айтыкан.

ПОРТУГАЛИЯ. Чурттуң найысылалы Лиссабон хоорайның кыдында хөй ядылар эң-не хирлиг, арыг-шевер эвес чаржынчыг бажыңчыгаштарда чурттап турар (чурукта). Ында колдуунда ажыл чоктар болгаш түр кажда хлеб өртээ тып ажылдаар кижилер чурттап турар.

Чуртталга бажыңнарының чедишпес чоруу — Португалияның найысылалының эң-не чидиг социал айтырыгларының бирээзи. Лиссабонуң 90 мун ажыг чурттакчыларының бажыңнарын специалистер бустур чыгаан деп саналп. 50 мун кижи картон салазын болгаш чуга демирден кылган бажыңчыгаштарда чурттап, түрел турар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

СЦЕНАДА—ЭМЧИЛЕР

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан республиканың эмнелге ажылдакчыларының профэвилелдер комитединиң инициативазы-биле организастап эрттирген бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези «Колос» Культура бажыңынга эрткен. Ийи хүн иштинде он дөрт коллективтерниң тургусканы концерт программазын жюри кежигүннери болгаш хоорайның чурттакчы чону сонуургап көрген.

Көрүлдени республиканың эмнелге ажылдакчыларының профэвилелдер комитединиң даргазы Е. В. Черногривов ажыткаш, оон киржикчилеринге чогаадыкчы чедиишкиннерни күзээн.

Республиканың психика аарыглар эмнелгезиниң ниити ыр бөлүү композитор Р. Кенденбильдиң «Алдын Таңдым» деп ырызын бедик мергежил-биле күүсеткенин көрүкчүлер сонуургаан. Олла коллективтиң оолдар ансамблиниң күүсеткени «Сибирский край», «Голос Тувы», «Ээрбек кызы» деп ырларны күүсеткени база солун болган. Ук коллективтиң бот-тывынгыр артистериниң идик-хеви аянныг, чараш, сценага таарыштыр угулзалап даарап кааны шынарлыг.

Онкология аарыглар эмнелгезиниң база уруглар эмнелгезиниң коллективтериниң каттышкан концерт программазын көрүкчүлерге бараалгатканнар. Оларның программазында тыва улустуң «Дагын катап дарлатпас бис» деп ырызын үш үнге 40 кижи үделге чок күүсеткени эки.

Эрзинниң район эмнелгезиниң коллективи ниити ыр, танцы болгаш улустуң хөгжүм херекселдеринге бирги черни чаалап ап, кызыл тук-биле болгаш өртектиг бараанар-биле шаңнаткан. Оон аңгыда бо коллективтен Кара-оол Чамзырай «Хоор аъттың хомудалы» деп Василий Монгуштуң шүлүүн иштики сагыш-сеткилдиң хайныышкынын илередип тургаш, ёзулуг артисчи ёзу-биле күүсеткен. Алефтина Яндаа удурткан танцы бөлүүнүң танцыларын жюри кежигүннери тергини эки деп үнелээн. Эрзинчилериниң бир улуг чедиишкининиң бирээзи—орус улустуң хогжум херекселдериниң ансамблин тургузуп алганы. Коллектив бо көрүлдеге шыңгыы белеткенип, хөй ажылды кылып чорутканы илдең. Концерт программазын белеткеп тургузарынга хормейстер Валентина Эренчинниң, музыка үдекчизи Сергей Дамчык оларның киирген үлүү улуг.

Оизалап демдеглезе чогуур база бир солун программалыг концерт — Барыын-Хемчик районнуң төп эмнелге коллективиниң концерти. Олар база көрүлдеге багай эвес белеткенгенин көргүскеннер. Владимир Чысынмаа, Анатолий Монгуш оларның күүсеткени «Уголок России» деп ырызын көрүкчүлер изиг адыш часкаашкыннары-биле үдээн.

Көрүлдениң эрткен байдалын чугаалап тура, чүгле чедиишкиннерге доктаап болбас, четпестерни база айтыр апаар. Бо көрүлдеге Бии-Хем, Сүт-Хөл районнарның төлээлекчилериниң келбейн барганы негелдеге канчап-даа дүүшпес. Ол ышкаш Улуг-Хем, Бай-Тайга, Өвүр районнар ук көрүлдеге кошкак белеткелдиг киришкеннер. Оларның программазында чедир ажылдаттынмаан, чиг күүселделер таваржып турган. Чижээлээрге, Тес-Хемниң төп район эмнелгезиниң уруглар ансамбли А. Чыргал-оолдуң «Тувинский край» деп ырызын эң-не кошкак күүсеткен. А улуг-хемчилерниң театржыткан сценарийи утка-шынар талазы-биле эки-даа болза, уран номчулганы күүседикчилерниң күүседип турары болгаш музыка үделгези кошкак дээрзин жюри демдеглээн. «Саян кырында хүн» деп сценажыткан үзүндүнү чедир белеткевээн болгаш оон ханы утказын ажыдып шыдаваанар. Бот-тывынгыр артистериниң идик-хеви чаңгыс аай эвес, даарааны чевен, аянныг чараш эвес.

Республиканың эмнелге ажылдакчыларының уран чүүл көрүлдези ниитизи-биле багай эвес эрткен. Ынчалза-даа үстүнде айыттынган четпестер оон шынарын баксырадып турар дээрзи билдингир. Ол ышкаш шак ындыг көрүлделер үезинде областың профэвилелдериниң культура килдизи болгаш профоблчөвүлелдиң уран чүүл бажыңының тускай эртемниг специалистери черчерде бот-тывынгыр коллективтерге баргаш, практиктиг дузаны чедирип, үргүлчүнүң хайгааралын кылырыбиле специалистерни чорудуп турары күзенчиг.

К. САГДЫ,
жюри кежигүнү.

30 ЧЫЛДА УРУГЛАР-БИЛЕ

Ийи, үш-үш бооп эдержип алган, номнар туткан уруглар библиотекаже бар чораанар.

— Бистер библиотекага болуп турар бүгү-ле лекция, беседалардан чыдып калбайн турар бис. Оон дыка хөй солун, чүүлдерни билип ап турар бис. Ном номчуурунга ынак бис, библиотекарь кандыг номну номчуурун база сүмелеп бээр. Өөренип турарывыс эки — деп ужурашканым Аяна Саая чугаалады.

Чадаанада районнуң төп уруглар библиотеказының эргелекчизи Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Лидия Тимофеевна Тарасенко-биле ужуражып чугаалаштывыс. Библиотекада аныяк библиотекарьлар Роза Күжүгет уругларга номнарны бижип берип, Ирина Ховалыг үшкү классчылар-биле беседа эрттирип тур. Беседаны уруглар ыыт-шимээн чок, кичээнгейлиг дыңнап органнар.

Библиотеканың иштиарыг-силиг, чылыг. Номнар-биле ёзулуг-ла бай библиотека болду. Яязы-бүрү солун стендилер, хана солуннарны сонуургадым. Ылаңгыя «Бистиң чогаалчыларывыс» деп октябряттар булуңун болгаш Т. Г. Шевченкога, Н. К. Крупскаяга, Ю. А. Гагаринге тураскааткан булуңнарны дерээнн шынарлыг. Бир будун ханада орус улустуң тоолдарындан маадырларны чуруп каан. Удаваанда Лидия Тимофеевна библиотекага келген чаа номнарны ап чорааш чедип келди.

— Библиотекавыста 31 муң ном бар. Оларның кырынга бо чаа номнарны ап турарывыс бо. Бистиинде солун номнар хөй, уруглар база доктаамал номчуп турарлар—деп, Лидия Тимофеевна чугаалады. — Мындыг чараш солун номнарны канчап номчувас боор, көрүнер даан — дээш өңнүг чуруктарлыг номчугашты көргүстү.

Лидия Тимофеевна уруглар-биле 30 чылдарның иштинде ажылдап келген. Ол — уругларга ынак, биче сеткилдиг, аажок хүндүлээчел кижи болду. Оон аңгыда Л. Т. Тарасенко дуржулгалыг дагдынынчы. Ынак мергежилинге аныяктарны өөредип, арга-сүмезин берип чоруур.

Уруглар библиотеказының ажылы школа-биле сырый харылзаалыг болур ужурлуг. Ынчангаш олар хоорайның школалары-биле кады хөй чүүлдерни организастап эрттирип турарлар. Класстарга «Фашизмге удур аныяк демиселчилер», «Гайдар болгаш музыка» болгаш профессия шилип алырының дугайында беседаларны болгаш өске-даа солун лекцияларны эрттирип келгеннер. Чоокта чаа эрткен политиктиг ырлар конкурузунга өөреникчилерге таарыжып ырларны шилип берип, ук ырларның бижиттинген төөгүзү-биле оларны танышты-рып турганнар. Байырлалдарда болгаш тураскаалдыг хүннерде ном делгелгелерин организастап келген. Уруглар номчуурунга ынак болуп, библиотека-биле доктаамал харылзашсын дээш библиотекаже экскурсияларны организастап, ном дугайында лекцияларны номчуп турар. Ам библиотека 1034 номчукчулуг.

— Эрги библиотекавыска турганывыс ышкаш эвес, ам амыр-дыр бис. Чүнү-даа организастап эрттирип болур бис, улуг номчулга залы бистиң эргевисте—деп, Лидия Тимофеевна өөрүп чугаалаар.

Ам оларның планында «Төрээн республикамга чоргаарланыр мен» деп вас журналын Пионерлер бажыңының ажылдакчылары-биле кады организастап эрттирери көрдүнген. Ол ажылга белеткенип кирипкеннер. Оон аңгыда № 3 школаның библиотекары-биле ном неделязын эрттирери база планда кирип турар.

Л. Т. Тарасенко-биле кады ажылдап турар Роза Күжүгет дагдынынчызының дугайында мынча дээн:

— Бистиң коллектив эпнайыралдыг, бот-боттарынга дузалажып билир үлус. Аңаа Лидия Тимофеевнаның ролю улуг. Ол уругларга ынак, дузааргак, бодунуң ажылынга бердинген чоруу-биле бисне үлегер бооп турар. Уруглар база Лидия Тимофеевнаны аажок хүндүлээрлер. Оларга бир-ле солун, ажыктыг чүүлдү кылыр дээш кезээде-ле дүвүреп чоруур кижи.

Лидия Тимофеевнаның удурткан коллективи Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг ажыл-иш-биле уткуур дээш кызымаккай ажылдап турар.

С. БАЛЧЫР.

Улусчу чогаадылганың чоокта чаа болган танцы көрүлдезинге Тес-Хем районнуң коллективи багай эвес киржип, аңаа шаңналдыг черни ээлээн.

ЧУРУКТА: Тес-Хем районнуң төлээлекчилери күүселде үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СИТЕЦ БАЛЫ

Мугур-Аксының Культура бажыңынга «Ситец балы» деп дыштанылга кежээзи чоокта чаа эрткен.

Тускай жюри «Ситец балының» түннелин үндүрген. Күш-ажылчы коллективтер аразынга бирги черни районнуң амыдырал хандырылга эргелелинде, ийигизин район эмнелгезинде, үшкүзүн районнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелинде херээженнер бөлүктери тус-тузунда алгылаанар.

Тус-тус киржикчилерден Людмила Салчак, Зоя Балды, Дарья Алдын-оол болгаш өскелериниң-даа кеткен платьелеринге эки үнелелди жюри берген.

Тиилекчилерге белектерни, хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.
Мугур-Аксы суур.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

3. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—Мультфильмнер: «Фантазер», «Час дугайында ыр», «Ромашковтан келген паровозчугаш». 9.30 — «Анна Каренина» Уран-чечен фильм. 1-ги серия. 10.45 — ССРЭ-ниң ИХМ-ниң иштини шериглериниң оркестри ойнаар. 11.20 — «Кижи болгаш бедик». Эртем-нептерелдиг фильм. 11.40 — Сөөлгу медээлер. 11.45—14.15— Чапсар. 14.15—Сөөлгу медээлер. 14.35—«Сезен чылдарның коммунистери». Документалдыг телефильмнер: «Шөлдерде ам-даа харлыг», «Үш катап бижиттинген портрет». 15.35 — Концерт. 15.55 — Буратинонуң делгелгези. 16.25 — Чоннуң аас чогаалының «Отрар Сазы» оркестриниң концерти. 17.00 — Бистиң садывыс. 17.30 — «Чоннуң чогаадылгазы». 18.15 — Концерт. 18.40 — Документалдыг телефильм. 18.55 — Информастыг үндүрүлге. 19.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Магомаевтиң киржилгези-биле фильм-концерт. 19.35 — «Анна Каренина». Уран-чечен фильм. 2-ги серия. 21.00 — «Ye». 21.50— Космоска совет-индий кады ужудуушкунга холбаштыр. Чаа документалдыг фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.45 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Тимофееваның киржилгези-биле фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35; 9.40—Төөгү. 5-ки класс. Эрте-бурунгу Римде. 9.00— Эртем-нептерелдиг фильм. 9.10; 12.40— Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетика кижизидилгези. 10.35—11.40 — География. 6-гы класс. Мурнуу Европа. Аппенин болгаш Балкан чартык ортулуктары. 11.05 — «Шыдыраа школазы». 12.10 — Төөгү. 7-ги класс. Емельян Пугачёвка баштаткан тараачыннар дайыны. 13.10 — Мариэтта Шагинян. 1-ги фильм. 14.10 —Эртем-нептерелдиг фильм. 14.40 — М. А. Шолоховтуң маадырлары театрның сценазында. 15.20 —Телемедээлер. 15.25 —18.00 —Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Шыяанам», «Каңгывай Мерген». 18.30 — Мультфильм. 18.50 — «Азия төвү». 19.20 —СЭКП Тыва обкомунуң эртем болгаш өөредилге черлериниң килдизиниң эргелекчизи П. Т. Дамба-Хуурактың чугаазы. 19.30 — Телемедээлер. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 —Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 —Концерт. 21.00 —«Ye». 21.35 — Улустуң аялгалары. 21.50 —«Улуг чапсар». Дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 23.00 — 23.35 —«Москва панорамазы».

4. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Буратинонуң делгелгези. 9.25 — «Анна Каренина». Уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 10.30 — Документалдыг телефильм: «Чалалга биледи». 10.50 — Уруглар концерти. 11.35 —Телемедээлер. 11.40 —14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 —«Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». 15.20 — Р. Вагнер. «Тристан биле Изольда» деп операдан үзүндүлер. 15.40 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.10 — Документалдыг телефильм. 16.40 —«Алдан харга болгаш оон-даа ынай». 17.25 —Концерт. 17.45 — Венгрияны фашистиг эжелекчилерден хостаанының оюнга уткуштур ВУР-нуң телевиденнезиниң программазы. 18.30 —Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Балетмейстерлериниң болгаш балет артистериниң V Бүгүэвилел конкурузунуң түннел концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — Чогаалчы болгаш амыдырал». 22.30 — «Леокадия Масленникова ырлаар». 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 —23.35 —Неделяның спорту.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 —«Хоорай төөгүзүнүң дөрт арны». Документалдыг телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7-ги класс. Ыраккы Чөөн чүктүн бойдузу. 9.05—12.10 —Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Физика болгаш эртем-техника революциязы. 10.35—11.40 —Төөгү. 9-ку класс. Ленинчи ГОЭЛРО планы. 11.05—«Өг буле болгаш школа». 12.40 —Мариэтта Шагинян». 2-ги фильм. 13.30—Клод Дебюсси. 14.15—«Космос веги. Чыл демдеглелиниң арыннары». 15.15 —Телемедээлер. 15.20 — 18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —«Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаларның 1-ги класстарының өөреникчилеринге 14-ку телекичээл. 18.40 — Уругларга фильм. —«Цабуня». 18.55 —«Делегей байдалының допчулалы». 19.10 —«Азия төвү». 19.40 —Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—Келир үениң транспортунуң дугайында эртем-нептерелдиг фильм. 20.25 — Делегей болгаш аныяктар. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Улуг чапсар». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 22.40 — Москвага ужуражыышкыннар. 23.00—23.50 — «Силерниң чагааларыңарны ёзугаар. Музыка дамчыдылгазы.

5. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55—ССРЭ-ниң ЭА-зының академиги Д. С. Лихачёв-биле школачыларның ужуражылгазы. 9.40 —«Быжырган картошка байырлалы» деп уран-чечен фильм. 11.05 — С. Прокофьев. «Александр Невский». 11.50 — Телемедээлер. 11.55 —14.15—Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.30 — Эртем-нептерелдиг чаа фильм. 14.50—«Скрипкачы» деп чаа фильм-концерт. 15.20 — «Алдын шайба» клувунуң шаңналы дээш. 16.05 —«Шыдыраа школазы». 16.35 —«Миллионнарның ленинчи университеди». Ийи делегей —ийи политика». 17.05 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Химик». Чапсарда. — Бир эвес кадык болуксазында. Академик Н. М. Амосов-биле ужуражыышкын. 18.30 —«Ажылчын хоорай. Тампере». (Финляндия). Киноочерк. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00—«Орус балеттиң арыннары». Чаа фильм-концерт. 19.25 — «Анаа-ла кижи» деп уран-чечен фильм. 21.00 —«Ye». 21.35 —Опера сценазының мастерлери. 22.30 —Балык тудар спорт талазы-биле чурттар аразының маргылдаазы. 23.00 — «Силерниң бажыңыңарның чечектери». 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35—9.35 — А. Фадеев. «Аныяк гвардия». 7-ги класс. 9.05;12.50 —Испан дыл. 10.05 —Бистиң садывыс. 10.35; 11.40 — В. И. Ленин Л. Н. Толстой дугайында. 9-ку класс. 11.05 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. 12.10 —Төөгү. 5-ки класс. Эрте-бурунгу Римниң культуразы болгаш эртеми. 13.10 — М. Стельмах. Чогаалдарының арыннарындан. 13.55—«Бодунуң хөлегезинден дүрген». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —Уругларга фильм. 18.30 — Кызылдың 1-ги профтехучилищезиниң боттывынгыр артистериниң концерти. 19.05 — Телефильм. 19.20 —«Азия төвү». 19.50 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —«Өңнүктерниң арын-нүүрлери». 21.00 —«Ye». 21.35—«Улуг чапсар» деп уран-чечен телефильмниң 4-ку сериязы. 22.40 — Делегейниң улустарының уран чогаадылгалары. (Индия). 23.10 —Киножурнал. 23.20—00.50 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Торпедо»—«Спартак».

6. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Алдын шайба» клувунуң шаңналы дээш. 9.40 — «Анаа-ла кижи». Уран-чечен фильм. 11.15 — Концерт. 11.50—Телемедээлер. 11.55 —14.15 — Чапсар. 14.15— —Телемедээлер. 14.35—Документалдыг фильмнер. 15.15 — «Верховина» ырлап база танцылап тур». 16.05 — Москва комсомолунуң ажыл-херектери. 16.50— Орус чугаа. 17.20 — Чурук санында — хүн. 17.35 — «Тоолдуң аалчылары», «Чипполино». Мультфильм. 18.30 — «Соңгу дээрниң камгалалында». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Эртем болгаш амыдырал. 19.30 —Делегей кинозунуң мастерлери. Кинорежиссёр Стенли Крамер (АКШ). 21.00 — «Ye». 21.30 — Э. Григ. Концерт. 22.25 — Чаа документалдыг телефильм: «Москвага аян-чорук. Киров кудумчузу». 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.40— «Поэзия». Т. Г. Шевченко.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15— Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35, 9.35 — В. П. Катаев. «Полктуң оглу». 4-ку класс. 9.05; 12.35 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 —Чогаалчылар В. И. Ленин дугайында. М. Прилежаева чугаалаар. 10.35; 11.35 —Төөгү. 7-ги класс. XVIII вектиң баштайгы чартыында культура болгаш чырыдыышкын. 11.05 — Эртем-нептерелдиг фильм. 12.05 —География. 8-ки класс. Балтий чоогунуң экономиктиг району. 13.05 — Совет чурулга уран чүүлү. А. А. Пластов. 13.35— А. П. Чехов. «Иванов». 14.20 — «Чылдар болгаш кижилер». 14.50 —М. Джалильдиң шулуктери. 15.35 — Телемедээлер. 15.40 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Документалдыг фильм. 18.40 —«Уран номчулга». Тыва чечен чогаалда найырал темазы. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Азия төвү». 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Кижи болгаш хоойлу. 20.45 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.30 — А. Афиногенов. «Машенька» деп телешин. 23.05— 23.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА— «Динамо» (Минск).

7. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Спортлотонуң» 14-ку тиражы. 9.05 — Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнүнге уткуштур документалдыг телефильмнер. 10.00 — «Дамырактар». 10.35 — Оңу кылып шыдаар силер. 11.20— Чаа документалдыг телефильм. 11.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Днепр» —«Спартак». Чапсарда — Бир эвес кадык болуксазында. 2-ги дамчыдылга. 13.35 —Бөгүн делегейде. 13.50— 14.05 — Чапсар. 14.05 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клуву. 33-ку армияның хоочуннарының ужуражыышкыны. 15.30 — «Өг-буле болгаш школа». 16.00 — Чаа фильм-концерт. 16.30 — «Дем каттыжыышкыны» деп тележурнал. 17.00 — «Билдингирдаа болза, бүзүренчиг эвес». 18.00 — Индияның артистериниң көргүзүү. 18.45 —Политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенскийниң чугаазы. 19.15 — Концерт. 19.50 — «Сарыг күш» деп уран-чечен чаа фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 — Музыкалыг дамчыдылга. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) —«Динамо» (Киев). 22.45 —Концерт. 23.35 —23.45 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — Бир эвес кадык болурун күзээр болзунза. 8.30 —С. Тайеевтиң романстарын РСФСР-ниң улустуң артизи К. Плужников күүседир. 8.50 — «Бичин уруг-биле дельфин». Мультфильм. 9.00 —Уран холдар. 9.30 — «Эртенги почта». Музыка дамчыдылгазы. 10.00 —«Документалдыг экран». 11.00—Аренада цирк. 12.05 — Оренбургтуң телестудиязының программазы. 13.35 — Документалдыг телефильм—«Ачазы-биле ужуражыышкын». 14.35 —«Маневр кылырынга девискээр». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 16.45 —«Музыка киоскузу». 17.15 — М. Дярфаш. «Оттуп келгеш, ырла». Фильм-шин. 19.00 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 19.45 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —«Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.30 — Документалдыг чаа телефильм. 23.00 — 23.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Жальгирис». 2-ги кезээ.

8. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Н. Ескалиева ырлаар. 9.20 — «Оттурукчу». 9.50 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 10.50 — «Кадыкшыл». 11.35 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.05 — Совет черге ужуражыышкыннар. 12.20 — «Көдээниң шагы». 13.20 — «Музыка киоскуку». 13.50—14.05 — Чапсар. 14.05 — Уругларга фильм. «Что там, за поворотом». 1-ги, 2-ги сериялары. 16.15 — ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузунуң түннелдери. 17.05 — Документалдыг чаа телефильм. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — Мультфильм. 19.00 — Бөгүн — Агаардан халдаашкынга удур шериглер хүнү. ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң Кол командылакчызы Совет Эвилелиниң ийи дайпыр Маадыры ужар чүүл маршалы А. И. Колдуновтуң чугаазы. 19.15 — Агаардан халдаашкынга удур шериглер хүнүнге тураскааткан концерт. 20.00— «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Ye». 21.35 — Делегей болгаш аныяктар. 22.10 — Аът спортунга ССРЭ чемпионады. 22.40— «Георгий Майборода». Чаа фильм-концерт. 23.35 — 23.45 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкалаары-биле чыскаалыңар!. 8.20 — Концерт. 8.50 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 9.00—Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг фильм. 10.00 — Концерт. 11.00 — «Тоолдуң аалчылары». «Чипполино». Мультфильм. 11.55 — «Билир сен бе, эш...». 12.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 13.55 — 9-ку студия. 14.55 — Концерт. 15.45 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 16.15 — «Голубка». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку серия. 17.20 —Телеочерк. — «Жостовтуң мастерлери». 17.35 — «Ленинградтың чазы». Уран чүүлдер фестивалы. 19.00— Гандболга ССРЭ чемпионады. «Гранитас» — ЦСКА. Эр кижилериниң маргылдаазы. 19.30 — Күрүнениң Орус музейи. XIX вектиң уран чүүлү. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм. 20.15 — Кежээкиниң аялгалары. 20.45 — «Автомобиль болгаш автосонуургакчы». 21.00 — «Ye». 21.35 —«Ганганың кызы». Уран-чечен телефильм. 22.45—23.20 —Бүгүдеге стадион.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ХАМААТЫЛАРЫНГА

РСФСР-ниң Чуртталга шөлүнүң кодекизинге дүүштүр улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунун бо чылдың март 14-те үндүрген шиитпирин ёзугаар чуртталга шөлү алыр хамаатыларның бүрүткелин чорудуп турар. Ук бүрүткелди хоорайның Кочетов кудумчузунда 29 дугаарлыг бажында, № 13 кабинетте кылып турар.

Аңаа келир хамаатылар дараазында документилерни алыр: паспорттар, назы четпээн уругларының төрүттүнген дугайында херечилели, күш-ажыл дептери, ажылдап турар черинден, техниктиг инвентаризация бюрозундан, ол ышкаш чурттап турар черинден адрезин, өг-бүлезиниң составын болгаш ээлеп орар шөлүнүң хемчээлин айыткан шыизылгалар, бажың дептери, хыналда карточка.

Дараазында хамаатылар бажыңны бирги ээлчегде алыр эргелиглер:

— Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтери болгаш киржикчилери, дайынга өлүрткен азы ис чок читкен дайынчыларның өг-бүлелери;

— Совет Эвилелиниң Маадырлары болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары;

— күрүне болгаш хөйнинти албан-хүлээлгезин күүседип чораан өлген кижилериниң өг-бүлелери;

— Маадыр-нелер, хөй уругларлыг өг-бүлелер болгаш бот нелер;

— ийис уругларлыг өг-бүлелер.

Бо хамаатылар бадыткал документилерни эккээр ужурлуглар. Ол ышкаш ССР Эвилелиниң Хоойлузунда көрдүнген даңзыда кирген аарыглардан хоочураан кижилер эмчи комиссиязының түннелин эккээр.

Пенсионерлер бүрүткелири-биле хүннүң 8 шак 30 минутадан 17 шакка чедир кээп болур, а ажылдап турарлар 17 шактан 20 шакка чедир, субботада 9 шактан 15 шакка чедир келир.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче бораңнаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 7—12 метр, күштелгенде 15—20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 13—18, чамдык черлерге 2—7 градус соор. Хүндүс 2—7 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Автооруктарга көстүрү 1 км.

Кызылга чуга булуттаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 7—12 метр, күштелгенде 15—20 чедер. Дүне агаарның температуразы 13—15, хүндүс 2—4 градус соок болур.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

АПРЕЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Без паники, майор Кардош!» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Остров сокровищ» 9.00, 10.40, 12.20, 14.30, **«Тайна «Чёрных дроздов»** 16.20, 18.20 (узаткан), 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Девчата» 15.00, **Легенда о княгине Ольге»** (2 сериялыг) 17.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тутси (Милашка) 16.00 (кинолар тайылбыры) 18.40, 20.30, (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Приключения Али-Бабы и сорока разбойников» 17.00, 19.30 шактарда.

«МИР» Культура бажыңынга: «Созданы друг для друга» (2 сериялыг) 18.20 шакта.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катан үнер.

Чагыг №2091.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1: ТС — 00881.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

80 (12470) | 1984 чылдың апрель 4, среда | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 3 коп.

ЧУРУКТА: советтиндий космос экипажы: индий космонавт Ракеш Шарма (ортузунда), ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызының Совет Эвилелиниң Маадыры Ю. В. Малышев (солагай талазында), ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызының Совет Эвилелиниң Маадыры Г. М. Стрекалов (оң талазында), Ю. А. Гагарин аттыг космонавтылар белеткээр төпте.

А. ПУШКАРЕВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

● Эгелекчилерниң үлегерин эдерер ●

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

Совхоз директору В. О. Ооң биле партком секретары Ч. У. Монгуш олар бригадирни конторага келдирткеш: — Силерниң бригадага бо чылдан эгелээш бригада керээзи-биле ажылдаарын сүмелээр диштивис. Кандыг деп бодаар силер, Хүреш-оол Саин-Белекович? — дээн. Ол кезек боданып олургаш: —Болур-ла чүведир, даргалар. Мен баштай өөрүм-биле сүмележип көрейн аа —дээн. Орта чугаа ооң-биле доозулган.

Хүреш-оол Монгуштуң өскен, төрээн черн — Сут-Хөлдүң Ишкин. Ооң ада-иези ажыл-амыдырал зайыбиле Таңдыга кожуп чедип келген. Кадыр-берт черден келген кижи Чедерниң карак четпес делгем хөвуларын, ында хову-шөлдерде ажылдаан механизаторларның ажыл-ижин база сырын аайы-биле чалгаан алдын-сарала тараанын көргеш, магадаан. Ынчалдыр тараажы болур күзел аңаа чайгаарла тыптып келген.

Ооң Балгазының көдээ профессионал-техниктиг училищезинге өөренип киргеш, 1961 чылда калбак мергежилдиң механизатору документизин холга алгаш, 1974 чылга чедир чедип алган мергежили-биле совхозка ажылдап турда, оңу № 2 хову бригаданың бригадиринге томуйлаан. Хүреш-оол Саин-Белекович ам 20 ажыг чыл дургузунда бодунуң ынак мергежилинге ажылдап, тараажының байлак дуржулгазын шиңгээдип ап, ажыл-ишке кызымаккайы дээш чаңгыс эвес удаа шаннадып, мактадып келген.

Конторага болган үк чүгаанын соонда, ол бир дугаарында бодунуң кады ажылдап турары дуржулгалыг дужуду багай эвес болган. Механизаторлар күскү дужут ажаалдазынга баш удур хынамчалыг белеткенген. Ооң түнелинде 1350 гектар кызыл-тас кыска хуусаада чидириг чокка ажаап алдынган. Совхозтуң бүдүргүлге планын ёзугаар гектардан-на ортумаа-биле 6,5 центнер дужутту ажаап алыр тургаш, бригада гектар бүргүзүнден-ие 8, 6 центнер дужутту ажаап алган. Чүгле пландан ажыр продукция бүдүргени дээш бригаданың кежигүннерине совхоз чыл төнчүзүнде 27 муң рубль немелде төлевирни берген.

Күш-ажылчы чедишкиннерге соруң киргеп бригаданың механизаторлары 1984 чылдың хову ажылдарынга баш удур хынамчалыг белеткенип, шудургу ажылдаанының түнелинде тракторлар, көдээ ажыл-агый кожуг машиналары болгаш комбайннар кыска хуусаада шынарлыг септеттинген. Ам бо хүннерде бригаданың хову турлааңда техниканың агрегаттар аайы-биле четчелээшкини чоруп турар.

«Тиилелге» совхозтуң дирекциязы, партия, профавиялед комитеттери совхоз бүдүргүлгезиниң түс-түс адырларынга бригада керээзин чептердиринче доктаамал кичээнгейин салып турар. Эрткен чылын күскү дужут ажаалдазы доостуру билек, совхозтуң механизаторларының ортузунда организастаан экономиктиг школаның дыңнакчылары бригада керээзиниң өөренип эгелээн. Экономиктиг школаның чогумчалыг ажылдаарынга бүгү талазы-биле таарымчалыг байдал тургустунган. Түскай өөредилге кабинедин дерил эргежок чугула көргүзүг материалдарын четчелээн. Экономиктиг школаны дуржулгалыг пропагандист, совхозтуң кол бухгалтери С. Д. Аңгыр-оол удурткан, бригада керээзинин үжүр-дүлээш совхозтуң ажыл-амыдыралы, ылаңгыя Хүреш-оол Монгуштуң бригадазының дуржулгазы-биле холбап өөредип турар.

Экономиктиг өөредилгениң дүлээзы-биле бала түс-түс механизаторлар-биле боттуг ажылдарны чорутканының түнелинде коммунист Д. С. Дандарның удурткаңы № 3 хову бригадазының механизаторлары бо чылдан эгелеп бригада керээзи-биле ажылдаар күзелин илереткен. Бо бригаданың механизаторлары хову турлааңда чеде берген техниканы агрегаттар аайы-биле четчелээш, кожуп эгелей берген.

К. ООРЖАК.

Хову-Аксы АТБ-зиниң чолаачызы Владимир Михайлович Прибытько республикада бир онзагай рекордтуң эзиленчизи. Ол он бирги беш чылдың эрткен үш чылдарының чыл бүрүде 1 миллион тонна-километрни ажылдап кылып келген болгаш беш чылдың планын удавас күүседир четкен. Чуртуң мурнанчы чолаачыларының эгелээни «миллиончуларның» шимчээшкинин бисте деткээннерден ол шылгарап келген.

Ооң башкарганы күчүлүг КамАЗ машиназы чылдың кайы-даа эргилдезинде доктаатпан хуусаалыг техниктиг ажаалда үезинден аңгыда доктаамал рейсте. Хүлээнген амылынга бердинген, бедик сагыга-чурумнуг чолаачы ажыл дээнде амыр-дыңнын уттуптар. Ынчангаш ол 16 чыл амылдап турары бодунуң АТБ-зинде, «Тыва автотранс» каттыжышкынының өскедээ будурүлгелеринде чолаачыларга үлегерчимээн, мурнанчы бооп алдарлаан. Владимир Михайловичиниң шалыпчы күш-амылыы каш чыл уламчылыг «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп дементер-биле, дипломнар, хүндүлүг бижиктер-биле демдегледип келген.

ЧУРУКТА: Хову-Аксы АТБ-зинде миллиончу чолаачы В. Прибытько.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Часка уткуштур

ШӨЛДЕРЖЕ

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң хову ажылдыглары он бирги беш чылдың дөрткү чылында «Совет Тыванын 40 чыл оюнга—шалыпчы 40 неделя» деп эөлчегге киришпишаан, социалистиг чарышты калбарткан. Олар ам үрезин белеткээрин, техника септелгезин, ол ышкаш шөлдерже өдек сөөртүлгезин организастыг чорудуп турар.

Механизаторлар часкы тарылга үеинде 40 тонна кызыл-тасты, 60 тонна сулаңы, 50 тонна тоорукту, 12 тонна картофельди, 1 тонна хөй чылдыг сиген үрезинин чажын тарыыр планныг. Ол үрезиннер ам чажар шынарынга чедир белеткеттинген. Шөлдерже 2 тонна ажыг өдекти төккен.

Х. КАРА-ООЛ.

Часка уткуштур

механизаторлар Иван Куулар, Ичин-Доржу Хертек, Кызыл-оол Бады-Хөө олар-биле сүмелешкен. Бригаданың кежигүннери күш-ажылды организастаарының деп-шилгелиг хевири болур бригада керээзи-биле ажылдаарын шинтпирлээн.

Совхозтуң дирекциязы 1983 чылдың часкы хову ажылдарының эгелээринин мурнында бригадага 4350 гектар тарылга шөлүн, «К-700» маркалыг 8 тракторларын, 10 комбайнды, көдээ ажыл-агыйның кожуг машиналарын болгаш өскедаа эргежок чугула дериг-херекселдерни быжыглаан. Шуптуг 18 кижи составтыг күш-ажылга тура-соруктуг, найыралдыг коллектив часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге кыска хуусаада чоруткан. Айлар эрткен. Агаар-бойдустуң байдалы арай хирелиг-даа болза, тараанын 6,5 центнер дужутту ажаап алыр тургаш, бригада гектар бүргүзүнден-ие 8, 6 центнер дужутту ажаап алган. Чүгле пландан ажыр продукция бүдүргени дээш бригаданың кежигүннериңге совхоз чыл төнчүзүнде 27 муң рубль немелде төлевирни берген.

Күш-ажылчы чедишкиннерге соруң киргеп бригаданың механизаторлары 1984 чылдың хову ажылдарынга баш удур хынамчалыг белеткенип, шудургу ажылдаанының түнелинде тракторлар, көдээ ажыл-агый кожуг машиналары болгаш комбайннар кыска хуусаада шынарлыг септеттинген. Ам бо хүннерде бригаданың хову турлааңда техниканың агрегаттар аайы-биле четчелээшкини чоруп турар.

«Тиилелге» совхозтуң дирекциязы, партия, профавиялед комитеттери совхоз бүдүргүлгезиниң түс-түс адырларынга бригада керээзин чептердиринче доктаамал кичээнгейин салып турар. Эрткен чылын күскү дужут ажаалдазы доостуру билек, совхозтуң механизаторларының ортузунда организастаан экономиктиг школаның дыңнакчылары бригада керээзиниң өөренип эгелээн. Экономиктиг школаның чогумчалыг ажылдаарынга бүгү талазы-биле таарымчалыг байдал тургустунган. Түскай өөредилге кабинедин дерил эргежок чугула көргүзүг материалдарын четчелээн. Экономиктиг школаны дуржулгалыг пропагандист, совхозтуң кол бухгалтери С. Д. Аңгыр-оол удурткан, бригада керээзиниң үжүр-дүлээш совхозтуң ажыл-амыдыралы, ылаңгыя Хүреш-оол Монгуштуң бригадазының дуржулгазы-биле холбап өөредип турар.

Эрткен чылын ажыл-агыйда бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже шилчиткен яогажылар звеноузунга совхоз дирекциязының болгаш специалистериниң талазында чогуур дуза чедип-баанинден дужутту чедир албаан, азы чеди муң рубль каражалыг болган.

Бригада керээзин непередиринче угланган ажылда четпестерни чайладыры-биле немелде хемчегларни алырын, бо талазы-биле массаполитиктиг, организакчы ажылды сайзыраңгайжыдарын, күш-ажылды организастаарының өске-даа депшилгелиг хевирдерни калбаа-биле неперединиң совхозтуң дирекциязынга болгаш партиомунга райком бюрозу дааскан.

Бо чылын ол совхозка мал чеми культуралар остүрер он ийи кижи составтыг бригаданы (удуртукчузу коммунист Алдын-оол Кыдыл-оол) бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже шилчидер деп шинтпирлээнин райком бюрозу чүүлдүг деп көргеп.

Д. МОНГУШ.

Сүт-Хөл район.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ-БИЛЕ

Эрткен чылын «Алдан-Маадыр» совхозтуң төп салбырынга мал чеминиң белеткелинге олар ажылдап турганнар. Эрес-оол Монгуштуң удурткаңы он кижи составтыг ол механизастаттынган бригаданы бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже шилчиткен.

Бригада кежигүннериниң харыысалгазын ол бодиткен. Ажылдың чаа аргазы күш-ажылдың будуруккүлүүн бедидеринге, шиитиниң эңнүзүн хуматалыг, ээ ёзу-биле коорунге, коллективтиң аргаларын долу ажыглаарынга, бригада кежигүннерин кижилдеринге идигни берген. Совхозтуң дирекциязы-биле чартан керээ ёзугаар үк бригада 217 га черниң сигенин ажаап остүрерин, гектардан 26 центнер дужутту алырын хүлээнген.

Ынчангаш мал чеминиң белеткелиниң баштайгы хүннеринден-не олар бир демниг, бедик будуруккүлүг ажылдаан. Ооң түнелинде бригадага тускайлап берген сиген шөлүнүң бир гектарынга онааштыр ортумаа-биле 32,2 центнер дужутту ап, пландан ажыр 1560 центнер бирги класстың сигенин белеткээш, совхозка хүлээткен.

Чаа арга-биле ажылдаан бригада планнан ажыр бүдүрген продукциязы дээш 6162 рубльдиг орулгазын алган. Ооң кежигүн бүргүзү айда 200 рубль аванстыг ап, а сөөлгү санажылга ёзугаар чүгле бирги класстың сигени дээш 2869 рубльди немелде төлевирге алганнар. Ажыл-агыйның өске бригаларынга бодаарга, ында техниканың үрелишкинин эвээжеп, күш-ажылдың будуруккүлүү 1,3 хуу бедээн, сагыга-чурум экижээн. Бригада кежигүннериниң күш-ажылга сонуургалы улам улгатkан.

Партияның айтыышкынарын удуртулга болдургаш, совхоз бүдүргүлгезинге күш-ажылды организастаарын болгаш ооң төлевирин сайыраңгайжыдар, ылаңгыя бригада керээзин неперединиң талазы-биле «Алдан-Маадыр» совхозта үстүнде чүгаалаңывыс чижекте ышаан өске-даа чамдык ажылдарны ылаган. Ол бүгүнү совхозтуң экономиказының хөгжүдериниң перспективин айтырыглары-биле холбап, ажылдың «ажыктыын бедидеринче үгландырып келгенинден түнелинде эртнеп ажыл-агый чылын совхоз эки дооскан Шат. Четектиг хойуг бригадалары, Ак-Даш СБФ-ы, Ворбак-Тей хову-трактор бригадазы чедишкинниг ажылдаан.

«Алдан-Маадыр» совхозта бригада керээзин ажыглап турарының дугайында айтырыгны СЭКП Сүт-Хөл район комунуң бюрозунга дыңнаан, бригада керээзин неперединиң талазы-биле чамдык ажылдар кылдыңза-даа, бо чаа арга ам-даа калбаа-биле неперевээнин демдеглээн.

Эрткен чылын ажыл-агыйда бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже шилчиткен звеноузунга совхоз дирекциязының болгаш специалистериниң талазында чогуур дуза чедип-баанинден дужутту чедир албаан, азы чеди муң рубль каражалыг болган.

Бригада керээзин неперединиче угланган ажылда четпестерни чайладыры-биле немелде хемчегларни алырын, бо талазы-биле массаполитиктиг, организакчы ажылды сайзыраңгайжыдарын, күш-ажылды организастаарының өске-даа депшилгелиг хевирдерни калбаа-биле неперединиң совхозтуң дирекциязынга болгаш партиомунга райком бюрозу дааскан.

Бо чылын ол совхозка мал чеми культуралар остүрер он ийи кижи составтыг бригаданы (удуртукчузу коммунист Алдын-оол Кыдыл-оол) бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже шилчидер деп шинтпирлээнин райком бюрозу чүүлдүг деп көргеп.

Д. МОНГУШ.

Сүт-Хөл район.

ЭГЕЛЕЙ БЕРГЕН

Эрзин районнуң харылзаа белдири бо чылды бедик будуруккүлүг күш-ажыл-биле уткааш, ол-ла темпизин кошкатпайн, шалыпчы ажылдап турар. Апрель 21-ге болур коммунистиг субботникке үк коллектив баш бурунгаар кылыр ажылын тодараткан. Коллективке эртер субботникти харылзаа белдириниң начальныгы Долаан Кызыл-оол удуртуп эрттирер.

Харылзаа белдири шиитиниң-биле 300 рубльдиң ажылын кылыр. Тайбың фондузунче 140 рубльди шилчидер. Мөренниң харылзаа салбырының септелгезин долузу-биле кылыр. Аңаа хөмүр-даш болгаш оттулар ыяш турар сарайны база тудар. Нарынның, Булун-Бажының, Бай-Дагның харылзаа салбырларының ажылдакчылары боттарының черлеринге ажылдаарлар. Эрзиниң харылзаа белдириниң ажылдакчылары чаа кызыл булунну септеп, дерилгезин чорудар. Ажылдаар чер-девискээрлерге чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылганы кылыр. Эрги ипгакетиктерни солаап, чаартыр. Харылзаа белдирия долгандыр ыяш херимни чаа херим-биле солуур. Бо ажыл амгы хүннерде эгелей берген.

А. ТАВА.

Апрель 21 - коммунистиг субботник хүнү

КЫЛЫР АЖЫЛ ТОДАРААН

Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнген хүнүнүң будуруккүнде ленинчи коммунистиг субботникти эрттирери чаңчыл болган. Москваның будуруглелери бо чылдың апрель 21-де коммунистиг субботникти эрттирер деп эгелекчи саналды идип үндүрген. Москвачыларның ол сапалын бистиң республиканың ажыл-ишчилери база чүүлдүгүнүп деткээн.

1983 чылдың эгезинде күш-ажылды организастаарын экижидиринiң, ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле, күш-ажылдың болгаш будуруглениң сагыга-чурумун хажыдары-биле демисселди күштелдиреринiң талазы-биле инициативаны идип үндүрген Кызылдың № 2 автотранспорт будуруглезинiң коллективинiң ажыл-ишчилери В. И. Ленининiң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл оюнга тураскаатkан апрель 21-де болур коммунистиг субботникке кижи бүрүзү идепкейлиг киржир деп шинтпирлээн.

— Коммунистиг субботникке боттарывыстың шалыпчы ажыл-ниживис-биле бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглаадакчылары боттарының черлеринге ажылдаарлар, «Кыдыл субботаның» хүнүнде 7300 тонна янзы-бүрү чүүктү сөөртүр. Ол хүн ажылдаан акшадан 1358 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Ф. ЧЕРНОУСОВА.

СЭКП-ниң аграр политиказы — боттаныышкында

ТАРААЖЫНЫҢ ТЕХНИКТИГ КҮЧҮЗҮ

Бистиң чуртка час дээрге шөлдерге ажылдың изиг үезин. Ол — улуг, харыысалгалыг ажылдың көрүлдезин, бистиң агроүлетпүрүвүстүң аргаларынга, удуртукчуларга болгаш тараа чаштырыкчыларынга шылгалда болур.

Көдээ ажыл-агыйны механизастаары, ол адырны эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, чаартып дериири — партияның болгаш чазактың онза сагыш салыр айтырыы, ниити-күрүне үжүр-дүлээш херек бооп турар.

Ооң бүзүрелдиг бадыткалы — СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң эөлчеглиг хуралынга СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң агроүлетпүр комплекизин интенсификастаарының кол-кол айтырыгларының талазы-биле шинтпирлериниң күүсеттиниң туурайы чугаалажып көргени бооп турар. Аңаа көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң талазы-биле соолгу үеде чедип алган чүүлдерни демдеглээн.

Ынчалза-даа тараажыларның болгаш малчыннарның ажылында четпестер ам-даа бар бооп турар. Көдээ ажыл-агыйга машина-техниканы будуруп үндүрери ам-даа четпес. Комбайннарны, сигнен хээндектээр болгаш өскедаа хевирлиг машиналарны чедир кылып бербейн турар. Элээн хөй тудуг организациялары тускайлаан акша-хөрөнгүнi, чугула черлерге мөөнүевейн, чедир чарыгдавайн турар.

Ниитизи-биле көдээге чугула херектиг — чаа техниканы будуреири организастаарының болгаш оларны ажыглаарының деңнели салдынган соруглаларга четпейн турарын СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң хуралынга айыткан. Техниктиг политиканы боттандырып чорударында, продукцияның шынарында, дерилгелерни ажаап хандырарында, септелгезинде болгаш кадагалаарында, көдээ ажыл-агый техниканы кылып будуруглелерни ажыглалга киирерiнде улуг четпестер бар.

Ол бүгүнү үзүткаарының талазы-биле чугула болгаш соңгаарладып болбас соруглалар салдынган. Ажыы-биле чугаалаарга, көдээ ажыл-агый будуруглезинге эргежок чугула машиналарны болгаш херекселдерни манап четтикпейн турар специалистерниң болгаш механизаторларның соңуургалынга ол шинтпир дорт дүүжүп турар.

Бо одуругларның автору агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга чораан болганда, шак ындыг өйү келген, чугула айтырыгларны ооң киржикчилериниң ханызы-биле чугаалажып көргенiнiң херечизи бооп турар. Чижээлээрге, улуг куштуг тракторларга кожар машиналарны кылып үндүрериң кавудедиринiң, калбак хемчээлдиг, каттышкан агрегаттарны, өске-даа улуг ажыктыг дериг-херекселдерни будуреири дургедедирiнiң онзагай айтып турган.

Бистиң агроүлетпүр комплекизивисте материал-техниктиг күш улуг. Көдээниң машина-трактоо парыгы шынар талазы-биле чаартынган: соолгу беш чыл иштинде трактордарның 20 ажыг чаа хевирлерни, чүс-чүс янзы-бүрү машиналарны болгаш дерилгелерни кылып үндүрүп эгелээн. Көдээ ажыл-агый ажылдарының энергия-биле чепсегленгени үштеп ажыг катап улгатkан.

Бо бүгүнү алгаш коорге, чер болгаш мал ажылының ниити продукциязы улам ковудээр үжүрлүг-дүр. Ынчалза-даа ону будуреири ковудедиринiң темпизи көдээге моөнеттинген фондуларга дүүшпейн турар болгаш көдээ ажыл-агыйга тускайлаан курлавырлар ам-даа чедир эгиттинмейн турар.

Ол бүгү фондулар боттарының тургузуунган база хамааржып турар. Чижээ, мелиорацияның, мал ажылының улуг-улуг тудугларының инженерлиг ажылдары машиналарны болгаш дериг-херекселдерни кылып үндүрериниң мурнап чоруп турган. Ол чорук күш-ажылдың будуруккүлүүн болгаш дедир эгилденi улгаттырып, бедидеринге дорт салдарны чедирип турар.

Көдээде тургустунган күчү-ылыдалды улгаттырарының кол курлавыры — ону ажыглаарын эки организастаары, машина-трактор парыгын ажаап, ажылдарын экижидери, механизаторларның бедик будуруккүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары болуру билдингир. Чүтаа амгы үеде канчаар-даа ажоктуг машиналарның дугайында боол турар. Бо хүннерде ыяпелче ажылдап үнериңге 2,5 миллион ажыг тракторларны (эрткен чылдардан хөй), олардың иштимде күчүлүг 250 муң хире «мировчуларны» болгаш «Т—150»-нерни белеткээн. 900 муң ажыг ангадыларны, бир миллион ажыг культиваторларны, он-он муң үрезин чаштырыкчыларын, өске-даа машиналарны «чепсеглээн» бооп турар.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң хүлээп алган докладында көдээ ажыл-агыйга машина кылып үндүрериңе, көдээге 1984—1990 чылдар үезинде техниканы бээри-биле, колхозтарга болгаш совхозтарга оларның ажыглаарын бүгү хемчег-биле улгатмырары-биле холбашкан ажылдыг теп болгаш чер-чев органнарының ажылын күштелдиреринiң практиктиг хемчегларын тодарай айыткан. Ол ёзугаар-ла соруг киирикчи шинтпир-дир! Бүгү-эвилелдиң АУК-түн чугула айтырыгларының талазы-биле экономиктиг чөвүлел хуралынга оларны калбаа-биле чугаалажып көргенiниң соонда хүлээп алган шинтпир партия биле чоннуң эрге-ажыктарының чаңгыс аайын чайынандыр бадыткап турар. Бистиң партиябыстың көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче чүү хире улуг кичээнгейiн салып, ооң дугайында сагыш салышкынын чүгле экономиктиг эвес, харын база биргi черлеит социал-политиктиг соңулга кылдыр ыдыктап турарын ол шинтпирден долузу-биле көстүп чоруп чыр.

Д. СМИРНОВ,

СЭТА-ның хайгаракчызы.

Партийжи амыдырал

ПАРТИЯГА ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Киргизияның партия организациязының партияга хүлээп алыышкын болгаш аныяк коммунистер-биле кижизидилге ажылының дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдургаш, Кызыл районнуң партия организациялары чамдык ажылдарны чорудуп турар. Партияның идейлиг база организастыг быжыг туружу, оон кежигүннеринин сырый каттыжыышкыны партияның шынар составындан улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш партия райкомунуң организастыг килдизи партияга хүлээп алыышкын үезинде ленинчи кол принциптерни удуртулга болдуруп келген. Партияның хүрээлеңинге мурнакчы ажылчыннарны, аныяктарны, херээженнерни, ажыл-агыйның кол адырларында ажылдап турарларны, специалистерни партияга хүлээп алыры бирги чергенин айтырыы болуп турар.

Амгы үеде районнуң партия организацияларында 763 коммунист бактаап кирип турар, олардан 684 кижи улус ажыл-агыйында. Районнуң экономиказының кол адыры — көдээ ажыл-агый. Рай. нуң 7 совхозунда коммунистернин 74,3 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган. Сөөлгү үш чылдың иштинде партияның кежигүнүнге 146 кижини хүлээп алган, оларның 68,8 хуузу ажылчыннар.

Он бирги беш чылдың үшкү чылында мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседир дээш районнуң коммунистерни болгаш бүгү ажылчы чоннары шалыпчы ажылдаан. Ынчангаш республиканың төп зоназының районнарының аразында чарышка тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ол ышкаш Бүгү-россияның социалистиг чарыжынга бедик түңнелдерни чедип алгаш, РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Партияга хүлээп алыышкынны «Х Улуг хурал», «Кара-Хаак» совхозтарда парткомнар эки чорудуп турар. Эрткен чылын 11—12 кандидатты партияга хүлээп алган. Оларның 75—80 хуузу бүдүрүлгенин мурнакчылары, 70—75 хуузу комсомолчулар болган.

Онаашкан ажыл-херээн бедик харыысалга-биле күүседип чоруур аныяк коммунистер районда эвээш эвес. «Тиилелге» совхозтуң партному партияның кандидат кежигүнүнге кирген, көдээ ажыл-агыйның специализи Валентина Ликчарны совхозтуң сүт-бараан фермазын удуртур партийжи даалганы берген. Аныяк коммунист ажылды үеннин негелдезинге дүүштүр организастап шыдаан. Совхозтуң фермазы районнуң мурнакчы коллективтеринин одуруунче кирген.

«Х Улуг хурал» совхозтуң № 1 хойжу бригадазында партия организациязы бүдүрүлгенин харыысалгалыг участоктарында коммунистерни быжыглап, олардан партийжи негелдени күштелдиргенинин түңнелинде хойжу бригада 1983 чылда районнуң иштинге чарышка тиилекчи болуп үнгеш, партия райкомунуң, райкүүскомнуң, районнуң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң диплому-биле шаңнаткан. Мурнакчы ажылчыннарны партияга шилип, хүлээп алырынче партия организациязы кичээнгейни доктаамал салып турар. Сөөлгү чылдарда СЭКП-нин кежигүнүнге 6 кижини хүлээп алган, бо хүннерде учётта коммунистерниң чартык кезин аныяк коммунистер болуп турар. Мурнакчыларга хойжулар Николай Наныкпан, Содунам Андрей болгаш өске-даа аныяк коммунистерни адап болур.

Партияга кирер рекомендацияларны бүдүрүлгенин мурнакчыларынга, хөй-ниити амыдыралынга төлептиг комсомолчуларга, аныяк малчыннарга берип турар. Рекомендация берген коммунистерни партия хуралдарынга дыңнаарын практикалап эгелээн. 1983 чылда партия райкомунуң бюрозунга «Х Улуг хурал» совхозта парткомнуң партияга хүлээп алыышкын болгаш аныяк коммунистер-биле ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкаш, оларның дуржулгазын чүүлдүг деп көргеш, партия эге организацияларынга ону нептередир шиитпирни хүлээп алган.

Эрткен чылдың түңнелибиле «Кара-Хаак» совхозта аныяк коммунист хойжу Хүлер-оол Чорумаа төрүүр чүс баш хойдан 110 баш хураганны менди доруктургаш, бир баш хойдан-на 4,6 кг дүкту кыргып алгаш, районнуң малчыннарының ортузунга күш-ажылчы марылдаага тиилекчи бооп үнгеш, чемпион болган. Ол-ла совхозтан аныяк коммунист хойжу Геннадий Кара-Сал, чолаачы Сарыг-оол Александр социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, өскелерге үлегерин көргүзүп турарлар.

Районнуң партия организацияларында аныяк коммунистер шупту партийжи даалгаларлыг, мергежилиниң аайы-биле улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында быжыглаттынган. Партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннарын аныяк коммунистерге дагдыныкчылар кылдыр быжыглаан.

СЭКП ТК-ның июнь, декабрь (1983 ч.) болгаш февраль (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң партия организациялары партийжи-организастыг ажылдарны сайзырангайжыдар хемчеглерни ап турар. 1983—1984 өөредилге чылында партия өөредилгезинин системазында коммунистерниң 90 ажыг хуузу, аныяк коммунистерниң беш школазында оларның 99 хуузу хаара туттунган. Партия райкомунда аныяк коммунистерниң өөредилгезинге дуза чедирери-биле методиктиг тускай чөвүлелди түргускан. Бо өөредилге чылында чөвүлел бир массалыг үнүүшкүнну организастаан. Беш школада аныяк коммунистер тускай программа ёзугаар өөренип турар.

Чедиишкиннинг ажылдар-биле чергелештир партияга хүлээп алыышкын болгаш аныяк коммунистер-биле ажылда четпестер ам-даа бар. Чамдык партия организациялары партияга хүлээп алыышкынче кошкак кичээнгейни салып келген. «Көк-Тей» совхозта партбюро, «Шамбалыг» совхозта партком, районнуң хереглекчилер никтилелинде, тудуг черлеринде партия организациялары партияга хүлээп алыышкынны четпес чорудуп турар.

Районнуң коммунистерин улус ажыл-агыйының адырларында быжыглап турарында четпестер бар. Анализтеп көөрге, көдээ ажыл-агыйның орулга кинрер кол адырлары — хаван, күш ажылында, кадарчылар ортузунда коммунистерниң саны эвээш болган. Ол четпестерни чайладыры-биле партия райкому чогуур хемчеглерни ажылдап кылган, ону боттандырар дээш ажылдап турар.

Партияга кирерлерниң шилилгезин шыңгыызы-биле чорудары негеттинип турар. Партия хүрээлеңинге ажылчыннарның эн дээре төлээлерин шилип, оларның ажыл-ишке төлептинин, корум-чурумун барымдаалаары кол чугула айтырыг. Төлептиглерни партияга хүлээп ап тургаш, күш-ажылчы коллективтерге партийжи өзекти тургузары бирги чергенин айтырыы деп партия райкому санап турар. Үш чылдың иштинде 3 кандидатты СЭКП кежигүнүнге хүлээп алырындан ойталаан. Чамдык аныяк коммунистер Устав негелдезинге дүүшпес, харын-даа кем херек үүлгедиглерин кылыптар тургулаан. Ол болза шилилгениң, кижизидилге ажылының четпезинден болган. Партия организациялары шилилгени далаш-биле кылып, ажыл-агыйжы, политиктиг мөзү-шынарын өөренип көрбейн баар чоруктарны ол көргүзүп турар. Партия организациялары ындыг фактылардан шыңгыы түңнелди үндүрүп, кежигүнге кирип турарлардан, рекомендация берген коммунистерден шыңгыы негелдени СЭКП Уставын ёзугаар чорудар хүлээлгелиг.

В. ОНДАР.
СЭКП Кызыл райкомунуң организастыг килдизинин эргелекчизи.

ДАГДЫНЫКЧЫ

Намбар-оол Хенче Караевич Монгуш — Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң хоочун хойжуларының бирээзи. Шалыпчы күш-ажылы дээш ол Ленин, Октябрь революциязы орденнер-биле шаңнаткан.

Н. Х-К. Монгуш — хой ажылының ёзулуг мастери. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп атты мурнакчы ишчиге тывыскан. Ол — мал ажылында аныяктарга байлак күш-ажылчы, амыдыралчы дуржулгазын дамчыдып берип чоруур дагдыныкчы.

Мал кыштагладыышкынының айларында, хойнуң массалыг оолдаашкынының үезинде Намбар-оол Хенче-Караевичийн кыштагларга, аныяк малчыннарның, сакманчыларның аразынга бо-ла көрүп болур. Хоочун малчын уруу Күнзеңмаа Монгушту мал өстүреринге өөредин каан болгаш ам совхозтуң аныяк малчыннарының дагдыныкчызы. Күнзеңмаа Монгуш чыл санында-ла планныг онаалдазын, социалистиг хүлээлгелерин доктаамал күүседип турар. Эрткен чылын ол чүс башка онааштыр чүс он хураганны камгалап алган. Оон бо чылгы көргүзүглери база бедик болуп турар.

ЧУРУКТА: дагдыныкчы малчын Намбар-оол Монгуш.

«РСФСР-ниң Кара эвес хорзуннуг зоназының көдээ ажыл-агыйын улам ыңай хогжудер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын хүлээп алганындан бээр 10 чылынга.

ХОНУКТА ОРТУМАК СААЛДА ӨСПҮШААН

МОСКВА ОБЛАСТЬ. Балашихин районнуң С. М. Киров аттыг колхозунуң мал ажылының цеги чыл эгезинден турум эки көргүзүглериг ажылдап турар. Ажыл-агыйда саар инектерниң саны 700 баш. Колхозтуң машиналыг саалда мастерлери бо чылын оларда быжыглаан инек бүрүзүнден 5000 ажыг литр сүттү саап алырын хүлээнген.

Сүт-бараан фермазында ам ажылдың түңнел көргүзүглерин барымдаалап саналыр 11 эвено ажылдап турар. Эвено бүрүзүнде 100 хире инек быжыглаттынган. Амгы үеде колхозта бир инекке онааштыр хонукта 14 литр сүттү саап ап турар, ол дээрге эртнен чылдаазынга бодаарга бир литр хой.

ЧУРУКТА: фермада инектерге чемни үлеп турары.

А. СЕМЕХИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

АДА-ИЕЗИН САЛГАП...

Өвүр районда «Кызылтук» совхозтуң Саглы-Бажында хойжу бригадазының макталдыг малчыннарының бирээзи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Көк Калдаровна Кууларның уруу Антонина ада-иезинин изин салган, мал ажылынга ажылдаарын шиитпирлээн. Ол Саглы ортумак школазының сески клазын доосказ, ада-иезинге дузалакчылап ажылдаандан бээр бир чыл ашкан. Ада-иезинин хүн бүрүде өөредин халас барбаан, ол ам 100 хире хураганны онча-менди доруктуруп турар. Аныяк кижиге ол хире хураганны камгалап ап, чидириг чок онча-менди доруктурары берге херек: оларны иелеринге эмзирер, чамдыктарын эмнскиктээр, клеткалар иштин аштап, өдээн солуур дээш кылыр-ла ажыл хөй. Бир эвес багай азырап доруктурар болза, малдың чаш төлу аарып, чудап, чидириглерге таваржыр. Ынчангаш сакманчы кижи кежээ, кызымак, ак сеткилдиг ажылдаар дээрзин Антонина билип алган.

Д. ООРЖАК.

ТААРЫМЧА ЧОК

«Улуг-Хая» совхозта ийи сүт-бараан фермазы бар. Оларның чайлаа дыка таарымча чок. Бир ферма Шагаан-Арыгның алдыы талазында оймакка чайлаар, өскези Чаа Шагаан-Арыгның чанында чайын-даа, кыжын-даа турум турар. Саар инектерге, чаш бызааларга ымыраа-сээктиг изиг шынаа дыка таарымча чок.

Совхозтуң Барык Өдең-Шол девискээрлеринге фермаларны чайлагладыр деп саналдыг мен.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

Ленинчи субботникке уткуштур

БЕРГЕ КИЛОМЕТРЛЕРНИ ЭРТПИШААН

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Ленинчи коммунистиг субботникке келген тудугжуларның ажыл графигинге чаартылганы частын чылыг агаары киирген. Тюменьге болгаш Сибирьниң, Уралдың девискээрлеринге апрельде хар эрип эгелээн. Частын чылыг агаар-бойдузунуң үезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн тудугжулар улам бедидип турар. Чурттуң чылыдылга оруунун тудуг шөлдеринде ажыл-иш уламка калбарган. Ынчангаш коммунистиг субботник хүнүн март 31-де эрттирер кылдыр шиитпирлээн. Ол хүн организастаан коммунистиг субботниктин штабы — ССРЭ-ниң Нефть болгаш газ үлетнүрүнүн министерствозунун төп диспетчер килдизи болган. Күш-ажылчы коллективтерден рапорттар телефон дамчыштыр соксаал чокка кээп турган. Бо чылын ажыглалга киирер тудуг — Уренгой — Төп-1 аразында хоолай тудуунче ажылдап үнген бригадаларже онза кичээнгейни угландырган. Газ дамчыдар ол хоолай — Барыын Сибирьден чурттуң төп районнарынга газ дамчыдар бешки орук-тур. Оон дарвазында база бир участок бар.

Бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың дугайында рапорттар кээп турар. Бүгү коллективтер боттарының камнап алган материалдары болгаш одаар чүүлдери-биле ажылдаан. «Уралнефтегаз» тудуг трестиң Е. Волковка удурткан каңнап эптээр бригадазының кежигүннери эң-не бедик бүдүрүкчүлүг болгаш эки шынарлыг ажылдаан. Свердлов областа ажылдап турар ол мурнакчы коллектив ажылдың технологиязын доктаамал сайзырангайжыткаңы ныңнын профессионалдыг мергежилди бедиткениниң, чаартыкчы чорукту калбартканының ачызында күш-ажылчы бедик түңнелдерин чедип алган.

Волга чоогунда ажылдап турар тудугжулар ажылдың шынарын доктаамал бедидип турар. Тудугжуларның ажылын В. Беляева болгаш И. Шайхутдинов олар мергежилдиг удуртун турар. Оларның удурткан коллективтери — социалистиг чарыштың доктаамал тиилекчилери-дир.

Күш-ажылчы хүн организастыг доозулган. Адырның ажыл-ишчилериниң бүдүрген ажылдарының түңнелдерин үндүрген. Уренгой — Төп-1 аразының 3000 километр оруун туткан. Ам чүгле чээрби километр арткан. Владимир Ильич Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл оюнга чедир бүгү орук ажылдарын бүрүн доозарын тудугжулар шиитпирлээн.

Уренгой — Төп-2 аразының орук тудугжулары база бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаанар. Барыын Сибирьниң нефть, газ бар байлак черлеринге тудуг ажылдары хайныышкынныг чоруттунган. Компрессор станцияларын дериирин үргүлчүлээн.

Чурттуң одаар чүүлдер дамчыдар бүгү участоктарынга чүс-чүс километр оруктарны каңнап эптээн. Хөй километр хоолайларны ажыглалга киирериңге белеткээн. Субботник фондузунче он-он муң рубль шилчиттинген.

СЕПТЕТТИНГЕН

Өвүр районнуң септелге-тудуг участогу эртнен чылдың планын 106,5 хуу күүсеткен. Тудугжулар 8 аал чурттаар чуртталга бажының ажыглалга киирген. Чээрби ажыг чуртталга бажыннарын, район эмнелгезин, школа тудугларын септээн. Суур чаагайжыдылгазынга септелге-тудуг участогунун ажылчыннары идепкейлиин көргүскен. Ыяш олуртурундан ацгыда, штакетник, херим септелгезин олар чоруткан.

Коллективти хоочун коммунист Т. Д. Куулар дыка ур чыл удуртун келген. Тус-тус бригадалар аразында чарышка Сергей Сандыйның бригадазы тиилекчи болган. Мурнакчы бригаданың тудугжулары Владимир Даржай, Николай Амырбит, Владимир Монгуш январь, февраль айларның планын 150-175 хуу күүсеткеннер.

М. МОНГУШ
Өвүр район.

«Шынга» харыылар

«Ажылчы чоннар ортузундан, социалистиг тургузуушкуннуң мурнуку одуруундан кээп турар сөстү дыңнаары, күш-ажыл кижилери-биле сүмележири — ол дээрге бөгүн база коммунист удуртукчу бүрүзүнүң эн бирги чергелиг хүлээлгези, иштики ханы хереглели болур ужурлуг».

(СЭКП ТК-ның февраль (1984 ч.) Пленумунга партия ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненконуң чугаазындан).

ХЫНАЛДАА ДЕҢЗИНИ ТУРГУСКАН

Ак-Эрик суурда аъш-чем садыының ажылын шүгүмчүлеп бижээн чагаага харыыны Кызыл-Чыраа көдээ Совет күүскомунун даргазы В. Д. Күнзет чоруткан. Ук садыгга контроль деңзи чок турган. Ам ол деңзини тургускан.

БАДЫТКАТТЫНГАН

«Шын» солунга февраль 24-те үнген «Чагыдылга чогуур үезинде четкен турар ужурлуг» деп материалга хамаарыштыр СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржактың дыңнатканы болза, чагаада шүгүмчүлелдер бадыткаттынган.

Районнуң харылзаа белдиринде «Союзпечатьтың» (эргелекчизи Балган Монгуш) ажылында четпестерни хыналда тодараткан. Чижээ, пенсионер С. М. Таважаптың 16 рубльге чагыдылгазын чагыдылга хуусаазы эрте бергенде, 1984 чылдың мартта чоруткан.

Моон соңгаар ол чижектиг харыысалга чок чоруктарны болдурбазының хемчеглерин районнуң харылзаа белдири (начальниги Л. Ооржак) чорудуп турар.

ОРУК АЖЫГЛАЛГА КИРЕРГЕ

Таарымчалыг орук чогундан Чыраа-Бажы биле Чыргакы аразының автобус шимчээшкини хааглыг деп, улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунун даргазының оралакчызы Ф. Баранов хынаары-биле чоруткан чагаага харыылаан. Оон бижип турары болза, бо ийи суур аразынга пассажирлер аргыжылгазын «Чыраа-Бажы» совхоз чорудуп турар. Ынчангаш ук ажыл-агыйга бир автобусту үндүрүп берген.

Бо хүннерде ийи суур аразында орук тудуун кылып турар. Оон тудуу ажыглалга 1984 чылда кирер, ынчан Кызыл — Чыргакы аразынга автобус шимчээшкини ажыттынар.

ШЫҢГЫЫ САГЫНДЫРГАН

Бай-Даг суурда кежээки школаның консультация пунктузунун ажылын шүгүмчүлеп бижээн чагаага харыыны Эрзин райкүүскомунун улус өөредилге килдизинин эргелекчизи А. М. Монгуш берген.

Консультация пунктузу бүгү документилерни болгаш өөредилге отчёттарын республиканың кежээки школазынга дорт дужаап турар. Ажыл төлевири база оон дорт келир. Ук черден Бай-Дагга хыналданы январьда, мартта чоруткан. Хыналдаларның түңнелин ёзугаар алырга, саң-хөө талазы-биле онза хажыдыышкыннар илереттинмээн.

Өөредилгеде 39 кижи хаара туттунган. 8, 9, 10, 11 класстарда олар өөренип турар. Өөренип турар аныяктарның сези совхозтуң төп суурунда, арткан 31 кижи — малчыннар, саанчылар, сакманчылар. Өөредилгени чорударда ийи-чаңгыстап база бөлүк-бөлүк аайы-биле консультацияларны кылып турар, башкылар бригадалар, фермалар кезип, консультацияларны эрттирер. Өөреникчи аныяктар онаалгаларын ынчан алыр. Зачёт хүлээп алырының байдалы база ол чижектиг.

Ынчалза-даа суурда ажылдап турар аныяктар-биле кичээлдер үзүктелиишкиниг чоруп турган. Оларның кичээлге кээриниң чыылдазы кончуг куду деңнелде турганы илерээн. Бо айтырыгны көрген болгаш консультация пунктузунун эргелекчизи Д. М. Шаравинни шыңгыы сагындырган.

БИР ХАРЫЫГА ХАМААРЫШТЫР

«Шын» солунга кээп турар чамдык харыылар эренгей, ужур эдерген болуп турар. Шүгүмчүлелге таварышкан күш-ажылчы коллективтерге, бригадаларга четпейн ында ажылдап турар кижилер-биле сүмелешпейн, четпестерни эдер курлавырларны тывар талазы-биле хемчеглер албайн турар. Маңаа хамаарыштыр чижек кылдыр улус депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң күүскомунун даргазының оралакчызы РАҮК чөвүлелиниң даргазы В. Хангаевтиң «Шын» солунче чоруткан харыы чугаазында одуругларны көрүп көрээлинер.

«Хойдан-на хураган» деп мурнуку чүүл солуннун 34 дугаарынга үнген Улуг-Хем районда чаш малдың бажының хорап турарын ында шүгүмчүлеп бижээн. Мал бажының хорап турарының чылдагааны чүдел? Кымның кыштаанда, кайы ажыл-агыйда бо талазы-биле байдал дүвүренчигил? Бүрүү кымнарга онаажып турарыл? Чидиригге таваржып турар хойжуларның даңзызын көрүп болгай. Оларга дарый дуза чедирип турганының тодаргай хемчеглерин харыыга киирген болза кончуг таарымчалыг турган.

Бо талазы-биле чаңгыстаа чижекти В. Хангаев «Шынга» харыыга шүүт киирбээн. «Төрээн хойларның база чаш малдың суггарылгазының хыналдазын хойжу турлар бүрүзүнде ийи-үш катап специалистер чорудуп турар» — деп харыыда бижээн. «Ийи-үш катап хыналданың» хуусаазы билдинмес. Хүнде, хонукта, неделяда «ийи-үш катап бе?» Ол хыналда кайы кыштагга, турлагга ажыктыг болганыл? Оон түңнелдин кайы хире деп чүве билдинмейн артып калган. Бо талазы-биле эки дуржулга, ол ажылды ылап кылдыр тургузуп алган бригадалар район иштинде албан бар.

Дараазында одуруглар база иннтя болуп турар: «Төрээн, боос хойларның, чаш малдың чемгерилгезинин хуваалдазын, мал одарының долу ажыглалын тургускан.

Чылыг сүглуг, сигениг бүдүк-бүрүлүг, микро болгаш макро элементилерлиг брикеттерлиг мал чемгерер черлерни төрүүр хойларлыг кыштаг бүрүзүнде тургускан.

Хойнуң ара салыр база өлүг хураганнар төрүүр чоруун кызырары-биле төрүүр хойларны кажааның улуг аксындан үндүр база киир хай дээриниң технология ажылын база, мал суггарар деспилерниң санын көвүдедириниң болгаш мал суггарар черниң дошталы бербезин болдурбазының калбак тайылбыр ажылын чоруткан.

Чаш малга аарыглардан камгалал тарылганы чорудар болгаш оон демдеглелин бижиир кыдыраашты тургускан.

Чаш малды өстүреринин роогигиеналыг нормативтерин болгаш технологиязын сагыырының контролюн күштелдирген».

САААДААН ХАРЫЫЛАР

№ 50 «Шын» солунга үнген «Хагдынганы ол бе?» деп чүүлге **«Хемчик» совхозтуң директору Э. С. Идам-Сүрүн;**

№ 64 солунга үнген «Иштин-Хемче көрүнзе», № 27 — «Чамдык чүүлдер кылдынза-даа», № 43 — «Эз-харыысалга чогундан» деп материалдарга **улус депутаттарының район Совединиң күүскомунун даргазы А. И. Стрельников;**

хынааш харыызын чорудар ужурлуг «Ажылдаар чери чок дээр» деп чагаага **СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржак;**

№ 5 — «Хожудаан тудуглар» деп шүгүмчүлелге **«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның даргазы М. А. Кыргыс;**

№ 63 — «Кичээнгейге алза», «Аңаа сатпас ужурлуг», № 34 — «Аккан суг эвес» деп шүгүмчүлелдиг чүүлдерге **улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунун даргазы Ш. Д. Куулар;**

№ 42 — «Суурувусту утпазын» деп чагаа изи-биле чораанының соонда солунга үнген чүүлге **СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунун бирги секретары И. М. Сувандин** харыыларны бөгүнге чедир чорутпайн турар. База ол ышкаш бистиң авторларывыстың хүннүн чугула айтырыгларын көдүрген чагааларынга харыы бээрин, бо талазы-биле хемчеглер алырын улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунун даргазы М. П. Бессмертных, улус депутаттарының Бай-Тайга район Совединиң күүскомунун даргазы С. С. Байыс-оол, Торгалыг көдээ Совединиң күүскомунун даргазы В. Б. Бюрбю, улус депутаттарының Өвүр район Совединиң күүскомунун даргазы Б. Д. Монгуш чылзып, саададып турар.

ССРЭ-ниң болгаш Индияның чазактарының аразынга дугуржулганы ёзугаар космоска совет-индий кады ужудуушкунга белеткел Ю. А. Гагарин аттыг космонавтылар белеткээр төпке доозулган.

ЧУРУКТА (солагай таладан оң талазынче): индий космонавтылар Равиш Мальхотра болгаш Ракеш Шарма олар Байконур космодромнуң ужудуушкун шөлүнде.

А. Пушкаревтуң болгаш В. Кузьминниң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Совет Эвилели тайбыңче бодунуң быжыг чүткүлүн, тайбың, хамаарышпас болгаш хостуг чорук дээш демисежип турар улустарны деткиириниң принципиалдыг политиказын база катан бадыткаан. Совет-эфиоп чугаалажыышкыннар, Социалистиг Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң болгаш Эфиопияның Ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле комиссияның даргазы Менгисту Хайле Мариамның алдары дээш Кремльге болган дүштеки шайлалгага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненконуң чугаазын даштыкыда калбаа-биле чугаалажып көрүп, үнелеп турарының кол-ла утказы ындыг.

Совет удуртукчунуң чугаазы тайбыңны камгалап, быжыглаарының дугайында сагыш салыышкын-биле долдунган деп. Мурнуу Африканың Африкан национал конгрезиниң (АНК) Анголада төлээ черниң баштыңы **Урна Мокеба** медеглээн. Ядролуг чепсектиг күрүнелериң боттарының аразынга харылзааларның норма-чижектерин кады хүлээп көөрүнүң дугайында совет саналды хүлээп алыр чорук ядролуг чепсектерни кызырарынга, оон соонда узуткаарынга, кижи төрелгетеннин ядролуг дайынның кыжаныышкынындан чайладырынга идиг болурунга чигзиниг турбас. ССРЭ мурнундагызы хевээр, Африканың Мурнуу чүгүнде колониализмден болгаш расизмден хосталга дээш демисел-чилерин быжыы-биле деткип турар. АНК ындыг акыдуңма ёзунуң деткиишкининге харыы кылдыр кижи көөр хөөн чок расизмниң болгаш апартеидтиң ёзу-чурумунга удур демисежири-биле бодунуң хүрээлеңин улам сырый каттыштырар апаар. Бистер тайбың совет инициативаларны деткиир болганывыста, оларны амыдыралга боттандырар дээш туруштуг демисежир бис.

ССРЭ бо талазы-биле шиитпирлиг роль африкан күрүнелериниң боттарынга онаажып турар деп санавышаан. Африкада бүгү-ле политиктиг байдалдың экижиири дээш чайгылыш чок демисежип турарын мозамбик **«Нотисиаш»** солун бижээн. Совет Эвилели Африка дипти делегейниң политиктиг, ол ышкаш шериг-даа талазы-биле месилдежиишкин кылыр чер болдурарынга шиитпирлин-биле удурланып, Африканы азы оон чамдык районнарын кандыг-бир «таланың» «амыдыралчы эргеажыктарының» девискээри кылдыр чарлаар дээн оралдажыышкыннарны шуут хүлээп көрбейн турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненко Москвага чугаазынга КНО-нуң болгаш Африканың чаңгыс эп организациязының принциптерин ёзугаар шиитпирлеттинип шыдаттынмас айтырыгларның Африкада чогун онзалап демдеглээн.

АКШ-тың Москваның чепсегленнишкининге контроль талазы-биле инициативазынга харыылаваанны база Африканың Мурнуу чүгүнде холгаарлаашкыны дээш харыы бербээн деп шүгүмчүлээнин **«Вашингтон пост»** солун демдеглээн. Боттарының аразынга харылзааларның норма-чижектерин кады хүлээп көөрүнүң дугайында өске-даа ядролуг күрүнелер-биле дугуржулга кылыр дугайында совет саналга харыының Вашингтондан амдаа келбээнин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары демдеглээн. Ындыг дугуржулга ядролуг чепсегленнишкинин кызырарынга, оон соонда узуткаарынга идиг болур ийик.

АКШ-тың Африканы бодунуң «амыдыралчы эргеажыктарының» девискээри кылдыр көөрүн оралдажып турарын Совет Эвилели шиитпирлин-биле буруу шапкан деп, **Франс Пресс агентилел** бодунуң талазындан демдеглээн. Ол дипти делегейниң политиктиг, оон эрткеш, шериг талазы-биле месилдежиишкин кылыр чер кылдыр хуулдурарынга ССРЭ шиитпирлин-биле удур бооп турар. Делегейге тергиндээрин кордааш, милитаризмниң болгаш дүшкүүрлүг чорукту күштелдирериниң оруунче кирген күштерин делегей байдалының дорайтааны дээш харыысалганы онааган. К. У. Черненконуң чугаалааны-биле алырга, оон күрүне терроризминиң, суверенниг күрүнелериниң херектеринге холгаарлаарының политиказын улустар «тайбың чаяакчызының» политиказы кылдыр хүлээп көөр деп санаары-биле АКШ ханы алдаг-далды кылып турар. Соксаал чок милитаризмниң болгаш дүшкүүрлүг чорукту улам күштелдирериниң политиказы — делегей кырында амгы айыылдыг байдалдың кол үнер дөзу бооп турарын чехословак **«Руде право»** солун айыткан. Эфиопия ышкаш, социалистиг угланыышкынны барымдаалаан болгаш даштыкы монополияларның албадаашкынынга чагыртырын күзевейн турар күрүнелер империалистернин онза көөр хөөн чок черлери бооп турар. Африканнарның боттарының күзел-чүткүлдеринге удур кандыг-бир эрге-ажыктарны ССРЭ сүрбейн турар. Ол оон-биле чергелештир Африка дипти делегейниң политиктиг болгаш шериг талазы-биле месилдежиишкин кылыр чер болдурарынга шиитпирлиг удур.

(СЭТА).

Т. ЖИВКОВТУҢ ХАРЫЫЗЫ

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның чедиишкиннериниң болгаш шапкын социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң үндезини болза БКП-ниң эртемге үндезилеттинген политиказы база БУР-нуң Совет Эвилели, Польша-биле, өске-даа социалистиг чурттар-биле бузулбас найыралы болгаш кады ажылдажылгазы болуп турар. Ол дугайын БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков «Трибуна люду» деп польша солунга интервьюзунга медеглээн.

Бо чылын болгар улус алдарлыг юбилейин — социалистиг революцияның тиилелгезиниң 40 чыл оюн демдеглээр. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында канчаардаа аажок улуг чедиишкиннерлиг болган бис деп чоргаарал-биле чугаалап болур бис, ынчалза-даа бистер аңаа оожургавас бис деп, болгар удуртукчу демдеглээн. БКП-ниң чоокта чаа болган национал конференциязы чаа-чаа сорулгаларны, бир-ле дугаарында шынар бедидериниң херээнге чаа сорулгаларны айыткан. Шынар бедидери дээрге БУР-га сайзырангай социалистиг инитилелди тургузарының үе-чадазында үндезин айтырыг болуп турар.

Акы-дуңма Польша-биле харылзааларны хөгжүдери улуг ужур-дузалыг деп, Болгария кезээде санап келген. Ол харылзаалар марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезиленген, олар бот-боттарын хүндүлежириниң ёзузунга үре-түңнелдиг хөгжүп келген.

Делегейниң амгы байдалын чугаалап тура, Т. Живков делегейниң ийиги дайынының соолунде байдал кажан-даа бо хире нарын болгаш дүшкүүрлүг турбаан деп демдеглээн. Барыын Европага чаа америк ракеталарны тургузары ядролуг халаптың айыылын кедергей күштелдирин турар. Ол дээш харыысалганы АКШ-тың болгаш оон НАТО талазы-биле эвилелчилериниң милитаризм бөлүктери долузу-биле чүктээр апаар, олар социализм-биле удур туржуушкунну кылырын шиитпирлээн. Социалистиг дем каттыжылгазының чаңгыс эвин болгаш күчүзүн үрээр деп кордан турар империализмниң оралдажыышкыннарынга Болгария моон соңгаар-даа шиитпирлиг удур туржур, тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дээш демисежир.

Бөгүн — Венгрия Улус Республиканың национал байырлалы — Хосталга хүнү

ЧЕПЕЛЬЧИ ЧАҢЧЫЛДАР

Чурттуң күш-ажылчы коллективтери хосталганың бо чылгы оюн социалистиг Төрээн чуртунуң болгаш акы-дуңма чурттарның күчүкүжүн улгаттырарының эргеажыктарынга дүүштүр чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуп турар. Будапештинин мурнуу кезээнде чаптылып чоруткан улуг заводтарлыг «Кызыл Чепельге» ол кончуг илден көстүп турар. Чогум-на Чепельге 1945 чылда күш-ажылчы чарыш тывылган. 1977 чылдың январьда маңаа Улуг Октябрьның оюнга алдар болдурган чарышты эгелээн.

— Бистиң металлургия болгаш машина тудуунун улуг комбинадының коллективтери боттарының күш-ажылчы чаңчылдарынга шынчы — деп, партком секретары Ласло Киш СЭТА-ның корреспондентизинге беседазынга медеглээн. — Заводтар бүдүн-бүдүнү-биле чаартынып турза-даа, бистиң чаңчылдарывыс хевээр артып турар. ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган бедик хүлээлгелеривисти ыдыктыы-биле күүсеткен болгай бис: совет чагыгларны шуптузун хуусаа бетинде берген.

Венгрияның хосталган хүнүн Чепельдиң ажылчы чоннары бо чылын база күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш чарышка киржип келген. Ол хүнге чедир социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрер болгаш чаагаа чүүлдерин төлевилээр.

БУДАПЕШТ. Рожадомба бединиден (ону Чечектер бедин дээр) найысылалды көөрге, оон ниити хевири мындыг.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧЕХОСЛОВАКИЯДАН МЕДЭЭЛЕР

АЯН-ЧОРУКТУҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА ДЫҢНАДЫГ

ПРАГА. (СЭТА). Боочепсектерни эндере бүдүрер чоруктуң уламындан Европада болгаш делегейде байдалдың таарымча чогунга Чехословакия биле Югославия шыңгыы дувүрээзинин илергейлеп, ындыг эндере бүдүрүушкүннерни шеглээриниң эң дүрген хемчеглерин алыр дээш, чаа дайынның, хамыктың мурнунда ядролуг дайынның кыжаныын болдурбас дээш туржуп турар, Югославия Социалистиг Федеративтиг Республиканың Президиумунуң даргазы М. Шпиляктың Чехословак Социалистиг Республикага албанның найыралчы аян-чоруун кылганының түңнелдериниң болгаш ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак-биле оон чугаалажыышкыннарының дугайында Прагага парлаан дыңнадыгда ол дугайын чугаалаан.

Улустар аразында дүшкүүрелдиг чорукту чавырылдырарының болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның чорудулгазынче ээп киреринин эргежок чугулазын талалар демдеглеп, күш дуруушкунунге болгаш ону ажыглаар деп кыжаныының политиказынга удур, делегейниң бүгү-ле маргылдаалыг айтырыгларын деп эргенин болгаш бир дөмей айыыл чок байдалдыг турарының принципиинге үндезилендир шуут-ла тайбың аргалар-биле шиитпирлээри дээш саналдарны деткээн.

Европага бүзүрежилгени, айыыл чок чорукту быжыглаарының хемчеглериниң болгаш чепсегленнишкинин дүжүрериниң талазы-биле Мадрид ужуражыышкынының болгаш Стокгольм конференциязының чугула ужур-дузалыын моон-биле холбаштыр олар онзалап демдеглээн.

Араб күрүнелерге удур Израильдиң уламчылавышаан агрессчи үүлгедиишкиннерин Чехословакия биле Югославияның удуртукчулары шиитпирлиг буруу шапкаш, Чоокку Чөөн чүк кризизин комплекстиг болгаш чөптүг ёзу-биле шиитпирлээри харын ол кавы девискээрге быжыг тайбыңны хандырып болурун онзалап демдеглээн.

Иранның болгаш Иракты аразында айтырыгны политиктиг арга-биле шиитпирлээриниң эргежок чугулазын база дыңнадыг документиде айтып, хамаарышпас болгаш бот-эргелиг хөгжүлде дээш Төп база Мурнуу Американың улустарының демиселин бүрүн деткээн чорук ында илергейлеттинген.

Чехословак-югослав харылзааларны бүгү талалыг хөгжүдери ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга таарыжыр болгаш бүгүниити тайбыңны база деп-шилгени быжыглаарынга идиглиг деп, Г. Гусак биле М. Шпиляктың онзалап демдеглээнин дыңнадыгда демдеглээн.

ЧССР-НИҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПРАГА. (СЭТА). Делегей байдалының чидиглеңгениниң кол чылдагааны Американың Каттышкан Штаттарының болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниң агрессчи политиказы болуп турар. Оларның боочепсектерни улам-на кыркырынга эндере бүдүрүп туруп берген чоруу боттарының камгаланыр арга-мергежилин быжыглаарының харыы хемчеглерин Совет Эвилели-биле болгаш акы-дуңмалышкы өске-даа чурттар-биле кады алырынче Чехословакияны албадапкан деп, югослав телевидение айтырыгларынга харыылап тура, ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак медеглээн.

АКШ-тың дайынзырак угланыышкынынга социалистиг дем каттыжылга күрүнелери тайбыңны быжыглаарынче база боо-чепсектерни эндере бүдүрерин болдурбазынче, дүшкүүрелдиг чорукту чавырылдырарының болгаш делегейге кады ажылдажылганың политиказын уламчылаарынче угланган инициативаларын удурланыштыр тургузуп турарын ол демдеглээн. Оларның аразындан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненконуң көдүргени ол саналдарда, Варшава Керээзинин киржикчилери күрүнелериниң Прагага хүлээп алган Политиктиг декларациязында кирген. ССРЭ-ниң боттуг мөзүлүг тайбың саналдарын онзалап айытса чогуур.

Чехословакия кандыгыл дээрге, ядролуг халаптың кыжаныын болдурбас, дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын узуткаар болгаш делегейге байдалды экижидер талазы-биле кужениишкиннерге ол идепкейлиг идиг бээр бодалдыг деп, Г. Гусак онзалап демдеглээн.

• • •

ПРАГА. (СЭТА). ЮСФР-ниң Президиумунуң даргазы М. Шпиляк Чехословакияга албанның найыралчы аян-чоруун кылып чоруп турганының үезинде чехословак телевидениениң айтырыгларынга харыылап тургаш, Югославияның даштыкы политиктиг кужениишкиннериниң кол угланыышкыны — ол дээрге бирги эзлчегде боо-чепсектерни эндере бүдүреринге удур, делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары болгаш чугаалажыышкыннар политиказын уламчылаары дээш демисел болур деп айыткан. ЮСФР-ниң болгаш ЧССР-ниң аразында харылзааларны ол бедин-биле үнелеп, оларны улам ыңай чедиишкининг хөгжүдерин деткип чугаалаан.

ССРЭ — ИНДИЯ: НАЙЫРАЛДЫҢ КОСМОС ЭКИПАЖЫ

БАЙКОНУР КОСМОДРОМ. (СЭТА-ның тускай корреспондентизи Н. ЖЕЛЕЗНОВ). Совет-индий космос экспедициязы чоруптарының бүдүүзүнде болган парлалга конференциязынга экипажтың кол составын чарлаан. Командир Ю. Малышев-биле болгаш бортинженер Г. Стрекалов-биле кады орбитаже Индияның хамаатызы майор Ракеш Шарма чоруур деп турар. Делегейниң ужар чүүл федерациязының шынзылгазын аңаа тывыскан, ону Индияның баштайгы космонавтызы деп адаан.

Индияның үш өңнүг тугу совет тук-биле кады «Космонавт» гостиницаның эжиинде он хонук ажыг үеде киискип турар. Байконур болза, тайбыңче, черге болгаш космоска кады ажылдажылгаже совет кижилериниң чүткүлүнүң демдээ болган. Оон шолунден космосче 54 экипажты, оон иштинде каттышкан он экипажты үдээн.

Найыралдың он бирги экипажы сырый каттышкан чаңгыс эптиг болгаш орбитага чугула эртем программазын күүседир болгаш ийи чурттарның космос орбитазынга кады ажылдажылгазын улам-на калбартыр, быжыглаар. Совет болгаш индий хамаатылар боттарының өолдарынга чаагай күзээшкиннерни илергейлеп турар.

«Бөдүүн эвес ужудуушкунга белеткел ужудукчу кижиге, силерге чүнү бергенил?» деп журналистерниң айтырыынга Р. Шарма мынча деп харыылаан: «Космонавтикага бараан болуру — ол дээрге, кижилер мурнунга харыысалгалыг чорукка кижизидилгениң дээди школазы деп санаар мен. Мээн харыысалгам ийи дакпыр — мээн өңнүүм Р. Мальхотра-биле кады биске амгы үениң тергиин техниказын идегээн совет улустуң болгаш Индияның тугун космоска чедирерин дааскан индий улустуң мурнунга бедик харыысалгамны медереп билип турар мен».

Журналистер-биле беседага космонавтыларның кайызы-даа киришкен. Шарманы азы Мальхотраны шилип алыры биске берге болган. Оларның кайызы-даа бедик мергежилдиг, билиглиг улус, тергиин эки ужудукчулар, мергежилдиг специалистер-дир деп, Совет космонавтылар белеткелиниң удуртукчузу ужар чүүлдүн генерал-лейтенантызы В. Шаталов чугаалаан. Совет космонавтылар база тергиин дээн кижилер: А. Березовой — 211 хонукта үргүлчүлээн экспедициянын маадыры, Г. Гречко — узун хуусаалыг баштайгы экспедицияларның киржикчизи. Мээн өңнүүм Ракеш Шарма космоска Индиявыстың тугун чедиреринге чүрээм ханызындан өөрүп турар мен деп, Равиш Мальхотра орус дыл кырынга чугаалаан.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ — ДРУЖИНАЛАРЖЕ

Ниитиниң корум-чурумун камгалаар эки тура улусчу дружиналарны бистиң чуртувуска тургусканындан бээр 25 чыл оюнга тураскааткан слёт Кызылга болган. Ол чүгле байырлалга тураскааткан чыыш эвес, найысылалдың дружинниктериниң эрткен чылын канчаар ажылдаанының отчёду база болган.

Слётка хоорайның эки тура улусчу дружина штавының начальниги, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы В. И. Осипов, иштики херектер килдизиниң начальнигиниң оралакчызы Е. С. Огоренко, прокурорнуң оралакчызы А. А. Шавенков олар чүве чугаалааннар.

Эки тура улусчу дружинаның тургустунган төөгүзүнге слёттуң киржикчилери доктааганнар. Ленинградтың Киров заводунун болгаш хоорайның өске-даа бүдүрүлгелериниң ажылчыннарының эгелээшкинин ёзугаар ниитиниң корум-чурумун камгалаар эки тура улусчу дружина 1958 чылда тургустунган. Оларның ол эгелээшкининиң ажыктының барымдаалап көргеш, 1959 чылдың мартта СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Чуртка ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга ажылчы чоннар массаларының киржилгезиниң дугайында» доктаал хүлээп алган. Ниитилелге удур бүгү-ле үүлгедиишкиннер ажылчы чоннарның, хөй-ниити организацияларның кичээнгейин хаара тудар болгаш ындыг чоруктарга удур демиселди массаларның калбак киржилгези-биле чорудары чугула дээрзин үк доктаалга демдеглээн.

Эки тура улусчу дружиналарны районнарның (хоорайларның) штабтары удуртур, олче партия, совет органнарның ажылдакчыларын хаара тудар дээрзин айыткан.

Оон бээр эрткен чээрби беш чылдың дургузунда ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга эки тура улусчу дружиналарның ролю дыка улгаткан. Дружинниктер чүгле хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээрлерни эвес, айыылдыг кем-херек үүлгедиишкиннерин тударынга, оорларны илередиринге болгаш өске-даа кем-херек үүлгедиишкиннерин болдурбазынга идепкейлиг киржип келген. Дыка хөй дружинниктер чазактың орденнери болгаш медальдары-биле шаннатканнар.

Амгы үеде Кызылда 235 эки тура улусчу дружиналар болгаш комсомолчу отрядтар бар. Оларның одуруунда беш муң хире кижи хаара туттунган. Хүнде-ле дежурныйлаашкынче чеден ажыг кижи үнүп турар. Ол ышкаш күрүнениң автоинспекциязында тускайжыттынган эки тура дружиналар бар дээрзин слёттуң киржикчилери демдеглээннер, ында барык чеди чүс хире кижи киржип турар.

Хоорайның дружинниктериниң эрткен чылда кылып чоруткан ажылдарын штабтың начальниги слёттуң киржикчилеринге илеткээн. Олар ниитиниң корум-чурумун үрээр 683 кижини туткан, хөй-ниити черинге эзирик чораан болгаш кожаларынга амыр-дыш бербейн турган 628 кижини эзириктер сергедир черге чедиргеннер, орук шимчээшкининиң чурумун хажыткан 2436 чолаачыны олар илереткеннер.

Ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга төлептиг салыышкының киирип турар идепкейлиг дружинниктериниң аттарын аңаа адаан. Ындыгларга Кызылдың үлетпүр бараанарының садыының ажылдакчылары Л. Б. Хайдып, Г. Я. Шикина, аъш-чем бараанарының садыындан М. Р. Еремцова, В. Я. Иванов, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның КМК-зының ажылдакчызы В. И. Большаков, Кызылдың ТЭС-те В. Е. Илкин болгаш он-он кижилерин демдеглээн.

Ындыг-даа болза, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, хулиганнаар, күрүне ончузу оорлаар чоруктар хоорайда кызырылбайн турар дээрзин слёттуң киржикчилери дүвүрел-биле айытканнар. Бо чоруктар дружинниктериниң четпес ажылындан база болуп турар деп чугаалап болур. Чүге дээрге дежурныйлаашкынны үзүптер, азы доктааткан шагынга чедир турбас, эрте чанар чоруктар ам-даа бар. Чижээ, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң АТБ-зиниң дружинниктери эрткен чылын дежурныйлаашкынын үш катап үскен. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 8 КМК-зы, № 81 тудуг эргелели, түүйбу заводу, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң АТБ-зи, алгы заводу болгаш өске-даа коллективтер база ындыг «аарыгларлыг». Оон ангыда эвээш санныг, дружинник дээрзин бадыткаан бижин-даа, хөрек демдээ-даа чок болгулаар таварылгалар база хөй. Аңаа слёттуң киржикчилери республика типографиязын чижек кылдыр шүгүмчүлээн. Оон чээрби беш кижи үнер турда чамдыкта 7 кижи кезир, оон туржук үш дружинник суг үнгүлээн таварылгалар бар.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, хулиганнаар чоруктарга удур демиселге эки тура улусчу дружиналарның ролюнун бедини демдеглевишаан, слёттуң киржикчилери бо талазы-биле ажылды улам экижидериниң талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылганнар. Бирги эзлчегде дружинниктерниң хүрээлеңинче сагыш салыры чугула. Төлеп чок аажы-чаңын көргүзүп чоруур, сагылга-чурум хажыдарынга хандыкшылдыгларны дружинниктерниң одуруундан шуут үндүрериниң чугулазын олар демдеглээннер. Ынчангаш хоорайның албан чери, бүдүрүлге болгаш организация бүрүзүнүн партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары эки тура улусчу дружиналарның ажылын доктаамал контрольга алыры чугула.

Ниитиниң корум-чурумун камгалаар эки тура улусчу дружиналарның тургустунганындан бээр 25 чыл болганы-биле холбаштыр база корум-чурум камгалалынга идепкейлиг киржип турары дээш «Ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле албан-хүлээлгезин тергиин күүседип турары дээш» медаль-биле шаннатканнар — Кызылдың үлетпүр бараанарының садыының ажылдакчызы Л. Б. Хайдыпка болгаш Кызылдың ТЭС-тиң ажылдакчызы В. Е. Илкинге үк медальдарны СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнү, партия Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов тывыскан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле Кызылдың аъш-чем бараанарының садыының килдис начальниги В. Я. Иванов шаннаткан. Дыка хөй идепкейлиг дружинниктер республиканың Иштики херектер министерствозунуң хүндүлел бижиктери-биле, улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунуң өртектиг белектери-биле шаннатканнар.

Найысылалдың бүгү дружинниктеринге кыйгырыгны слёттуң киржикчилери хүлээп алган. Хөй-ниитиниң корум-чурумун идепкейлиг камгалаарынче, үлегерлиг корум-чурумну тургузарынче олар өөрүн кыйгырганнар.

Д. ЧЫДЫМ.

СЪЕЗД ДООЗУЛГАН

ОСЛО. («Правданың» болгаш СЭТА-ның корр.). Күш-ажылчы чоннуң эрге-ажыктарын чайгылыш чок камгалавышаан. Норвегияның Коммунистиг партиязы ажылдаар эргени хандырар дээш, социал-экономиктиг чөптүг чорук дээш, чурт бот-тускайлаң даштыкы политиктиг угланыышкынны чорудары дээш, тайбың, чавырлыышкын, боо-чепсекти дүжүрери дээш, баштайгы согуушкуннуң чаа америк чепсээн Барыын Европага тургузарынга удур чүткүлдүг демиселди чорудуп турар. НКП-ниң мында апрель 1-де доозулган XVIII съездизи үк демиселди идепкейжидериниң демдээ-биле болуп эрткен.

Съездиниң делегаттары — чурттуң бүгү-ле булуңнарындан Ослода чыглып келген төлээлер амгы үениң чугула айтырыгларын, партияның, ажылчын ангының болгаш чурттуң бүгү ажылчы чоннарының мурнунда туруп турар сорулгаларны үш хүн иштинде ажыл-херекчи, чогаадыкчы ёзу-биле чугаалажын, кылдынган ажылдың түңнелдерин үндүрген болгаш моон соңгаар ажылдаарының аргаларын тодараткан, удуртур органнарны соңгаан.

Съезд элээн каш документилерин хүлээп алган. Амгы айыылдыг байдалдың тургустунганының чылдагааны АКШ-тың кажан-даа туруп көрбээн хөй боо-чепсекти эндере бүдүрүп турары болур деп политиктиг резолюцияда айыткан, оон сорулгазы болза күш дөгээриниң туружундан политика чорудар дээш шериг талазы-биле артык күштүг болурун чедип алыры болуп турар. Рейганның администрациязы делегейни ядролуг халапче чыгап турар. Баштайгы согуушкуннуң чаа ракеталарын Барыын Европага тургузуп эгелээш, АКШ женева чугаалажыышкыннарын үскен. Норвегияның чагырыкчы бөлүктери АКШ-тың агрессчи чүткүлдеринге дүүштүр даштыкы политиктиг угланыышкынны чорудуп турарын резолюцияда шиитпирлин-биле буруу шапкан, ол чорук национал айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга шыңгыы кыжаныышкын болуп турар.

Съезд НКП-ниң удуртукчу органнарын соңгаан. Партияның даргазынга Х. Клевен база катан соңгуткан.

М. КОСТИКОВ.
В. МИНКЕВИЧ.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур

ПИОНЕРЖИ УТТУНДУРБАС ЧЫЛДАР

Тывага пионер, аревэ, комсомол ажылының хоочуну Маады Кимович МОМБУЖАЙ-биле беседа.

Революстуг Тывага пионер организациязының үндезилеттинип тургустунганынга хамаарыштыр бодумнуң пионержи, аревэчи амыдыралымдан чамдык үүлдерни сактып, амгы салгалдың пионерлеринге болгаш аныяктарынга каш сөс-биле сөмүүргадып көрейн.

Тывага пионер шимчээшкинииниң төөгүзүнден хөй-ле солун үүлдерни бижип-даа, төөгүп-даа болур. 1931 чылдың сиген, тараазын кидинне ажаап ап турган үезин чүве. Бир-ле катап черле кончуг идепкейлиг аревэчи Седип акый мойнунда кызыл «мончар» баглап алган, бир эштиг аалывыска чедип келгеш, аревэ кошкомундан бистиң Сесерлиг сумузунга пионер отряды тургузар дугайында айтыышкын келгендир, дүрүмүн база чорудукан, бо-дур дээш, хөйлениң карманындан бичии ак дептержигеш үштүп көргүстү. Бо ажылды дораан эгелевес болза хоржок, пионер кежигүнүнге 10-дан 16 хар чедир оолдар, уруглары хүлээп алыр чүве-дир, ынчангаш ындыг назылыг оолдар-даа, уруглар-даа боттарының эки туразы-биле биске бүрүткедир-дир деп чарлааш, эжи-биле ийилээ даштыгаа көк кырынга барып олуруп алды.

Оолдар, уругларның оорушку-маңнайы-даа көдүрүлген. Дыттыг-Арыг, Доора-Хадың, Калбак-Чыраа аалдарын кезип чүгүрүшкеш, оларның уругларын дораанна чыпкан бис. Седип акый демги-ле ак дептержигежин түштүшаан, аалдарның уругларын таныып болгаш шуптүзүн онча-лаанзыг, кезий, чүгүрүп көре-дир. Оон шынап-ла дүрүмнүң иштинден кол-кол үүлдерни таныштырып эгеледи: пионерге ядыы араттарның оолдар, уругларын хүлээп алыр чүве-дир; пионер кижи мурнакчы, үлегерлиг, сагылга-чүрүмнүг болур; хамыктың мурнунда бижикке өөренип алыр, а оон соонда өскелерни өөредир, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржир хүлээлгелиг; кызыл галстуктуг чоруур, ол дээрге Ленин башкының номнальнга, революциянның херээже шынчы болурунуң демдээдир деп биске тайылбырлап берди.

Акывыстың эдертип чораан эжи тыва бижикти кайгамчык эки билир кижи болган, бижип турда шуут үгүлзалаар. Оны көрүп, сонуургаар дээш чүнү-даа уттуптар бис. Ол аңыяк, чараш кижи аревэ кошкомундан келген хевирлиг. Толээ кара саадаандан саазыннар үштүп келгеш, пионер кежигүнүнге кирерин күзээн оолдар, уруглар меңээ бүрүткедир-дир дуналарым дээш, көк кырынга калбак ыяш салдырып ап, оон кырынга ийи холун салгаш дожгайып чыдып алды.

— Че, дуналарым, баштай кымыл. Самбуу бе, ады Момбужай бе, кымыл че? — деп, Седип акый айтыра-дыр. Бистер шынап-ла акывыстың адаан элчээнниң аайы-биле бүрүткедил эгеледивис. Аңаа чыылган оолдар, уруглардан ада-иезиниң адгы-ыыгуурүнүң талазы-биле таарышпас кижи-даа чок, шуптувусла дүрүм ёзугаар таажыр болган бис. Ындыг болза-даа «бодум билбес мен», «авазыс, ачавыс-даа та чүү дээр» дишкеш, ийи, үш хире оолдар, уруглар бүдүү сывырлып чоргулай барган. Ынчаллажок олар удатпаанда дедир чедип келгеш база-да бүрүткедип алганнар. Шупту он ажыг кижи бүрүткеттивис. Оон соонда кап-ла хонганда шуптувус отряд азы төвүлел хуралынга баргаш, пионерге кирип алган бис. Аалывыс уруглары шупту кызыл галстуктуг пионерлер апарган. Дораан отряд база тургустунган, амыдырал чаартыныпла эгелээн.

Отряд тургустунары билек-ле Седип акый, аревэ үүрүнүң даргазы Маады Манзырыкчы, ынчан Кызылга нам сургуулунга өөренип турган Сесерлиг чурттуг бистиң акывыс Маады Мөңге болгаш шеринге чораан өске-даа аревэчи акыларывыс бистиң пионер чыскаалының, оон ёзугалының чурумунга өөредип, күш-дамыр сургуулу кылдырып, янзы-бүрү хемчээлдиг черлерге чарыштырып, өөредип эгелээн. Нам, аревэ үүрлери отрядка кызыл тукту, барабан, горн болгаш оюнга хереглээр өске-даа үүлдерни аревэ Төп Комитединден, АРЭ кожкомундан эккеп берген. Дүүн чаа-ла довурак, хүлге боражып, малгаш, баларга былчажып, кандыг-даа организас, кижизидилге деп чүве билбес чораан оолдар, кыстар кайда боор! Сесерлиг, Баян-Хемниң аалдарынга кызыл айыраң пионерлер долган, барабан, горн дилээр, кежээлерде одаглар чырыткыланып, оюн-тоглаа делгереп. Чаа революсчу ыры-шоор-даа куттулуп үнген. Пионерлерниң хуралчыжы, одаг-оюну бүгүдениң сонуургалы апарган.

Сумуга пионер ажылы 1932 чылда улам экижээн. Нам кежигүннери ава-ачаларынга, аревэчи акы-угбаларынга баштаткан пионерлериниң чаа, солун ажыл-херээ каракка көзүлдүр-ле хайнырып турган. Отрядтың хүрээлеңи өөрүп, баштай 10 шаа пионерлиг турганындан удатпаанда 20, оон 30 четкен. Пионерлерни, пионер эвес оолдар, уругларны мобилизастап алгаш, кызыл тугун мурнунга киискидир туткаш, барабан, горнун ойнавышаан. Ленин аттыг колхоттуң кускү, часкы ажылдарынга дүзалажып эгелээн. Хой өөр оолдар, кыстар калбаа-биле кириптерге, чежедаа улуг черде тараа дораан чүлдүна бээр турган, а тараа бастырып, арыглап, савалап турувуста шуут магалыг-ла!

Отрядтың кышкы сагыш салыышкыны — мал кадарар, кажаа-хораа чылыглап, септежир, оон иштп, даштын арыглаар, чаш анай, хураган остүрүп доруктурар. Бо ажылга аал бүрүзүнүң пионерлери отрядтан даалгалыг болгаш отрядка, аревэ үүрүнге чүнү кылганын дыңнадыр чурумнуг. Час болурга суггарылга бүгалары тутчуп, септежир, чер суггарар, андазын, илинир аъды, шары мунар хүлээлгелиг, а чайын — тараа суттарар, оңу мал-маганның үреп, чиринден камгалаар, өрге-күскe-биле демисежип чоруп каар турдувус. Чаңгыс сөс-биле чүгаалааргa, чылдың дөрт эргилдезинде пионерлериң кириишпес ажылы чок турган.

Пионерлер аревэчилер-биле кады тыва бижик өөредилгезин боттарының холунга алган. 1931 чылда сумуга турускан бижик өөредилгезиниң курузун дооскан пионерлер арбаннарга, кызыл өглерге бижик башкылап, бижик билбес дыка хөй кижилерни, оларның иштинде боттарының ада-иелерин өөредип турганнар. Ынчан олар: бижик билир бир пионер бижик билбес азы бижикти бичии билир беш кижини өөрет деп, намның кыйгырыы-биле ажылдап турган. Тыва дылга эң баштай үнген номнарны, оларның иштинде «Ленин башкы», «Самбукайның чүгаазы» болгаш өске-даа чогаалдарын организастыг номчуур, чонга номчуп таныштырарын отрядтың ажыл планынга доктаамал киирип, ындыг номчулгаларны мырыкай чаңчыл кылдыр чорудуп турган.

Отряд өзүп, быжыккан түдүм чаа күштер немежип, чаа чогаадыкчы үран бодалдар төрүттүнүп, пионерлер-биле, бичии чаштар-биле ажылдың депшилгелиг хевирлерии пионерлер боттары тып, калбартып турган. Оларның иштинде айтырыг, харыы кежээлери, шеригжидилге, спорт оюннары, чаа революсчу ырылар өөренири, лама, хамнарның ажы-чанын, хуурмак ажыл-херээн кочулап, сойгалаан оюн-шин кылыры болгаш оон-даа өске революсчу утка-шынарлыг оюннар, массалыг хемчеглер кирип турган.

1931 болгаш 1932 чылдарның часкы, күскү ажылдарынга база мал ажылынга идепкейлиг киришкени дээш, ол ышкаш бижик өөредилгеин эки чорудуп, культура-массалыг ажылды үлегерлиг организастааны дээш бистиң Сесерлиг сумузунуң пионер отрядын барабан, горн, хол бөмбүктери, сетküүдер болгаш өске-даа үүлдер-биле, а аревэ үүрүн тук, ой-он пластинкалыг патефон, гармонь болгаш өртектиг өске-даа үүлдер-биле ТАРЭ Төп Комитеди болгаш АРЭ кожкомуң улай-улай шаңнаан.

Сесерлиг сумузунга В. И. Ленин аттыг пионер организациязының эге үндезинин салып, ону салгалдан салгалче хөгжүдүп келген хоочуннарның дыка хөйу кыргаң ада-ие, харын-даа кыргаң-ача, кыргаң-авай боор, Бии-Хем районнуң «Саян» совхозунда ам-даа чүрттап, ажылдап чоруур. Оларның аразында кадарчылар, саанчылар, тудугжулар, чолаачылар, культура ажылдакчылары болгаш өске-даа ажыл-ишчилер бар.

Тываның пионер шимчээшкинииниң хоочуннары бистер Совет Тываның 40 чылын демдеглеп тура, республиканың аныяк ленинчилеринге байыр чедирип, пионержи кадыкшылды, өөредилгеге, күш-ажылга улургулуг чединишкиннерни болгаш аас-кежикти күзээр бис.

Партархив ажылдакчызы, Т. ДОРЖУ беседалашкан.

Улусчу чогаадылга фестивалы

СЦЕНАДА — ЫРААЖЫЛАР

Кызылдың ураң чүүл училищезиниң концерт залынга Тываның Совет Эвилелиниң составынга эки-тура-биле каттышканынын бээр 40 чыл юбилейиниге база Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны тиилээнинден бээр 40 чыл болганынга тураскаатkан республиканың бот-тывынгыр ыраажы-солистерниң көрүүлде-конкурузун эрттирген.

Конкурстуң улусчу чогаадылга фестивалының үшкү эзелчээниң хемчээлинге эрттирген.

Конкурстуң негелдемелерии ёзугаар район бүрүзүнден-не үш ыраажы киржир. Олар идепкейлиг, утка-шынары ханы, ыраажы мергежил талазы-биле бедик, эки үдегелиг, чараш тембрлиг күүседелерии бараалгадыр соруглалыр.

Конкурска 12 район болгаш Кызыл хоорайдан шупту 40 ыраажы киришкен. Тоожу район-дан чаңгыс-даа кижи келбээнин хомуданыбыс.

РСФСР-ниң ураң чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи композитор Л. Чыргал-оолдуң даргалааны-биле жюри кежигүнерии столун эзелекеп. Бай-Тайганың ыраажылары сценага удаа-дараа үнүп кээп, ырлажып эгелээк. Олардан 16 харлыг эң аныяк Казырыпкай Байлак-оолдуң тыва улустуң «Бай-ла Тайгам», «Малчын угбамга» деп ырларны онзагай күүседкенин жюри демдеглеп, түңнел концертке киирген.

Дараазында Барыын-Хемчик районнуң дөрт ыраажызы багай эвес ырлаза-даа, түңнел концертке чаңгыс-даа кижи кирбейн барган.

Чөөн-Хемчиктен Татьяна Доржу Тухмановтуң «Россия» деп ырызын эки күүсеткеш шаңналдыг черге төлептиг болган. Мөңгүн-Тайганың ыраажыларының конкурска эки белеткенгенин демдеглевес арга чок. Үш ыраажы: Екатерина Кара-Сал Б. Чамбыттың «Төрээн Тывам — алдын черим», Борис Ламажаа Л. Чыргал-оолдуң «Ак-көк хемниң кижилери» деп кинодан Мергенниң ырын, Даржаа Хуиан-Кара «Тооруктуг-Тайга» деп ырларны конкурстуң негелдезинге дүүштүр эки күүсеткеш, өртектиг шаңналдарга четкен болгаш түңнел концертке киржир эргенин чаалап алган.

Бо конкурска бирги черниң шаңналдың Улуг-Хемниң төлээзи Любовь Цехага «Хову-биле», «Сенээ аас-кежик» деп ырларны профессионалдыг, иштиг, каасталгалыг, тембри төөгөш, шык күүсеткенин дээш тывыскан.

Шаңгы черниң шаңналдың Өвүрүңү төлээзи «Сергей Даш-оолдуң «Эглип келир кушкаштарым» деп ырынга, үшкү черниң шаңналын Мөңгүн-Тайганың төлээзи — Екатерина Кара-Салга Б. Каазыр-оолдуң «Ынак черим» деп ырын күүсеткенин дээш тывыскан.

Болуп эрткен конкурстуң түңнелии үндүрүп тура жюри четтестерии база демдеглээн. Чижээ: районнардан келген ыраажыларның баяндан өске үдегези чок болган. Бай-Тайганың Б. Казырыкайны үдээн баяннст ыраажыны үдегезинде детиирер түрүм, харын өскээр барып, шаңгыктап турган. В. Иргиттиң ырлар үүрү аянын бедиткеш, анаа эки күүседир арганы бербейн барган. Өвүрүңүң ыраажылары үдекчилерни Кызылдан диленип ужурга тавырышкан. Конкурстуң негелдезинде районнуң бүрүзүнден үш кижи келир деп айтып каан турбутне, оны хажыдып, Батыыл-Хемчиктен дөрт кижи келген.

Конкурска келген ыраажылардан чаңгыс-даа кижи чаа ыры күүсеткеш, кулакка шөөгүп калган, чылдың-ка нерүүлеге күүседип кээп турар ырларын база катап эккеп турарлар. Чижээ: А. Чыргал-оолдуң «Совет Эвилелиниң хамаатыжы», кинофильмден «Мергеннің ыры», Р. Кенденбильдиң «Орденниг Тыва» дээш чижектиг ырларны район бүрүзүнден дыңнадывыс. Чамдык ырларның авторун сөстө чарлаар тавырылга база бар. «Малчын угбамга» деп ырның авторун өске турбуже, ону Р. Кенденбильдиң деп чарлап турары ук районнуң культура ажылдакчыларының харыысалга чогун. кичээнгей салбаанын хереченип турар.

Никитизи-биле конкурс бедик дециелге эрткен болгаш республиканың эртем-методиктиг төвү ону эки организастаакын демдеглээн.

С. БЮРБЕ,
жюри кежигүнү.

ЧУРУКТАРДА: конкурстуң бирги черии алган лауреат Любовь Цеха ырлап тур. Көрүүденің шаңнал-маңналдарынга киргеи болук киржикчилер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Г. КАСПАРОВ—6,5 САННЫГ

ВИЛЬНЮС. (СЭТА-ның тускай корр.) Делегей чемпиону биле ойнаар арге дээш туржуп турар корданчылар Гарри Каспаров биле Василий Смысловтуң аразында түңнел маргылдааның онгу салыы хайым бооп доозулган. Сан 6. 5:3,5. Каспаров мурнап чоруп турар.

Бо удаада удурлашкылар база катап Тарраштын камгалалын ойнаан. Сесии салыгга таварышкан 14 көшгерии олар хөй боданып турбайн катаптаан. Агы-биле ойнаан Смыслов 15-ки көште еске көштү кылган. Делегей чемпиону чораан В. Смысловтуң байдалы нарын. Оон мурнунда салыгга үшкү удаазы кылдыр үттурган. ынчангаш хайым бүрүзү ону тиилеттиреринче чоокшуладып турар чүве болганда, ол идепкейлиг ойнаарын кызыткан. Аъттар орнашгырган соонда кара талага сула туруштут оол тыптып келген. Ак тала С шугум-биле ыйыышкын кылырга, кара тала ортузунга еске шугум-биле халдаашкын эгелээр арга тып алган. Оон түңнелинде солчулгалар болган, ынчангаш. туруш элээн бодуушпээш.

Делегей гроссмейстери Сергей Макарычевтиң бодап турары-биле алырга. оюн баш удур санап ааны-биле чоруп турган. Смыслов туруш талазы-биле артык байдалды чедип-даа алза, оюнчуң ортузу чедип турда, шала сула ойнаптарга, удурланыкчызы ону дораан ажыглай шаап алган. 38-ки көште Каспаров хайым саналдаарта, Смыслов хүлээп апкан, ынчангаш ол бо маргылдаага 7-ги хайым болган. Каспаров ам ийи сан алыр болза-ла маргылдаага шүүп үнгении ол болур. Оп бирги салыг дүүн болган.

КУБОК — ЧӨӨН-ХЕМЧИКЛЕРДЕ

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чыл оюнга тураскаатkан волейболга школачыларның республика маргылдаазы Кызылга үш хүн үргүлчүлээш. доозулган. Аңаа барык район бүрүзүнден шилиндек командалар идепкейлии-биле юрнишкен.

Кызыл, Өвүр, Чөөп-Хемчик, Сүт-Хөл районнарның школачылары ол маргылдааларга белеткелдиин өөрүзүп, мооң мурнунда чылдарга бодаарга, мергежили өскен дээрзин ол ужуражылгаларга бадытkаannар.

Түңнел оюннарга Чөөп-Хемчик биле Сүт-Хөл районнарның оолдар база Чөөп-Хемчик биле Бай-Тайга районнарның уруглар командалары аразында бирги чер дээш ойнааннар. Маңаа Чөөп-Хемчик районнуң школачылары боттарының удурланыкчыларын түс-түзүнда 2:0-2:0 саннарга үткаш, республиканың Чырыдыышкын министерствозунуң школалар аразында шилгитир кубоктарын чаалап алганнар.

Чөөп-Хемчик районнуң оолдар командазының капитаны Вячеслав Донгак биле Сүт-Хөл районнуң шилиндек командазының кежигүнү Каза Кара-Сал олар «Эң эки халдакчы» дээш тускай шаңналдарга төлептиг болуп, кайызы-даа чедп хылдыг гитаралар-биле шаңнатkannар.

Болуп эрткен маргылдааларның организакчызы Чырыдыышкын министерствозу бо удаада организастыг чамдык айтырыгларны чедир шиитпирлевээн. Өөренижилерии чүрттаар чер-биле кошкак хандырып, ол талазы-биле баш удур хемчеглерни албаан.

Кызыл хоорайның барык школа бүрүзүндө спорт залы бар-даа болза, бо маргылдааларга чүгээр ойнаптар хире чаңгыс-даа команда чок болуп, ол талазы-биле спорт ажылының кошкак чоруун бадытkаан. Чүге дээ волейбол бистиң республикада спорттуң элээн нептерээн хевирлериниң бирээзи болуп турар. Мооң соңгаар ол ажылче школачыларны хаара тудуп, спорттуң ол хевирин массалыг болдурарынче чүгле тренерлер, күш-культура башкылары эвес, харын районнарның улус чырыдыышкын киллистери, школалларның директорлары, Чырыдыышкын министерствозу сагыш салыр ужурлуг.

Д. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: уруглар аразынга түңнел маргылдаа; Сүт-Хөл районнуң спортчузу Кара Кара-Сал шаңнаткан гитаралы-биле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

МУЗЫКА БАЙЫРЛАЛЫ

Сибирьниң болгаш Уралдың областарының база хоорайларының, Красноярск крайның, Тыва АССР-ниң уругларның ураң чүүл коллективтериниң музыка байырлалы март төнчүзүнде Новосибирск хоорайга болуп эрткен. Байырлалды Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң төөгүлүг тиилелгезиниң 40 чылынга болгаш В. И. Ленинниң адын комсомолга база пионер организациязынга тывыскаанының 60 чылынга тураскааткан. Музыка байырлалының киржикчилери— бичии бот-тывынгыр артистер боттарының концерттерии көрүүнинің. Новосибирскиде опера болгаш балеттиң академиктиг театрынга, хоорайның Культура ордуларынга хөй санныг көрүкчүлерге көргүскен.

Бистиң республикадан ол байырлалга профэвилелдериниң Тыва область төвүлелиниң «Радость» деп ыры болгаш танцының уруглар ансамбли киржип, солун концертти новосибирьжилерге болгаш аңгы-аңгы черлерден келген өөрүнге көргүскен.

Концерттиң программазында В. Шаинский, А. Чыргал-оол, Р. Кенденбиль, Д. Хүреш-оол, А. Танов болгаш өске-даа композиторларның ырлары болгаш музыка чогаалдары кирип турар. Оларның аразында «Четтирдим», «Төрээн чурт», «Авай», «Чаш назын», «Чырык күзел», «Ховаганнар», «Элдепей», «Хүлүмзүрээн хүнчүгеш», «Хандагайты», «Доругунар, дагааларым» дээш өске-даа ырлар бар.

Ансамбльдиң танцы бөлүү «Ойнаар кыстар», «Ээлдек шыңгыраап» дээш база өске-даа танцыларны көрүкчүлерге сонуургатkannар. Улустуң аялгаларын чамдык бичии артистерниң хомусбиле болгаш моол хөгжүм херексели ятха (чадаган-биле) күүсеткени дыка солун болган. Оон аңгыда Кадр-оол Кара-Сал биле Орлан Монгуш олар «Хөөмейим кагбас-ла мен, хөмге суккаш соөртүп аар мен» дээш узун хөөг кылдыр сыгыртыптарга черле кайгамчык. «Радость» ансамбльдиң концерти композитор Р. Кенденбильдиң «Аъдым» деп хөй кижи күүседир ыры-танцы сюитазы-биле доостур.

Ансамбльдиң концертин солун, утка-шынарлыг кылдыр тургузар дээш нинти ыры коллективинин удуртукчузу, дирижёр Тамара Даваа, ол коллективтиң концертмейстери Лилия Бурлакова, танцы коллективиниң удуртукчузу Галина Бизак, ол коллективтиң концертмейстери Александр Гусев тывынгыр, шудургу ажылдаannар.

Новосибирскиниң опера болгаш балеттиң академиктиг театрынга байырлал киржикчилериниң каттышкан концертинге «Радость» ансамбльден «Аъдым» деп ыры-танцылыг сюита, хомусчулар ансамблиниң номери, «Ээлдек шыңгыраап» деп танцы, хөөмейжилерниң сыгыды киргеи. Өске хоорайлардан келген уругларның бот-тывынгыр ураң чүүлү-биле кады ол номерлерни театрның залынга сыңмас хөй санныг көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көргеи.

Р. ДОЛЗАТМАА.

Телевидение

АПРЕЛЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Буратинонуң делгелгези. 9.25 — «Анна Каренина». Уран-чечен фильмиин 2-ги сериязы. 10.30 — Документалдыг телефильм: «Чалаага биледи». 10.50 — Уруглар концерти. 11.35 —Телемедээлер. 11.40 —14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 —«Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». 15.20 —Р. Вагнер. «Тристан биле Изольда» деп операдан үзүндүлер. 15.40 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.10 — Документалдыг телефильм. 16.40 —«Алдан харга болгаш оон-даа ынай». 17.25 —Концерт. 17.45 — Венгрияны фашистиг эжелекчилерден хостаанының оюнга үткуштур ВУР-нуң телевидениезиниң программазы. 18.30 —Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Балетмейстерлерниң болгаш балет артистериниң V Бүгүзвилел конкурузунуң түңнел концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — Чогаалчы болгаш амыдырал». 22.30 — «Леокадия Масленникова ырлаар». 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 —23.35 —Неделяның спорту.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 —«Хоорай төөгүзүнүң дөрт арны». Документалдыг телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7-ги класс. Ыраккы Чөөп чүктүң бойдузу. 9.05—12.10 —Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — ПТУ суруулдарынга. Физика болгаш эртем-техника революциязы. 10.35—11.40 —Төөгү. 9-ку класс. Ленинчи ГОЭЛРО планы. 11.05—«Өт-буле болгаш школа». 12.40 —Мариэтта Шагинян». 2-ги фильм. 13.30—Клод Дебюсси. 14.15—«Космос веги. Чыл демдеглелиниң арыннары». 15.15 —Телемедээлер. 15.20 — 18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —«Оруе дылды өөренип тур бис». Национал школаларның 1-ги класстарының өөреникчилеринге 14-ку телекичээл. 18.40 — Уругларга фильм. —«Цабуня». 18.55 —«Делегей байдалының допчулалы». 19.10 —«Азия төвү». 19.40 —Телемедээлер. 19.50 — Чаглалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—Келиүеннің транспортунуң дугайында эртем-нептередиг фильм. 20.25 — Делегей болгаш аныяктар. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Улуг чапсар». Хөй сериялыг уранчечен телефильмниң 3-ку сериязы. 22.40 — Москвага ужуражышкынынар. 23.00—23.50 — «Силерниң чагааларыңарны бүгүнүр. Музыка дамчыдылгазы.

Агаар

Республикага шөкар булуттаар, чамдык черлерге биче боранныаар. Сонгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 7 — 12 метр. Дүне агаарның температуразы 13—18, чамдык черлерге 2—7 градус соор. Хүндүс 2—7 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Автооруктарга кестүрүү эки.

Кызылга чуга булуттаар. Сонгу-барыын түктен хаттың күжү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 13—15, хүндүс 2—4 градус соор.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

Кино

АПРЕЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Без паники, майор Кардош!» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Остров сокровищ» 9.00, 10.40, 12.20, **«Тайна Черных Дроздов»** 14.20, 16.20, 18.20, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Неподсуден» 15.00, 16.50, 18.40, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тутси» 15.00, 18.40, 20.30, **«Советское кино»** (Кинолекторий) 16.50 шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛААШКЫН

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге доктаамал ажылдаар дараазында кижилер негеттинип турар: ЭКГ-4,6, ЭКГ-5, ЭШ-10170 экскаваторларның машинистери болгаш дузалакчы машинистер. 1000 В ажыг күштүг шугум электрослесарьлары, слесарь-сантехниктер, дарган, бухгалтер, профилакторийге техниктиг ажылдакчы, повар.

Ажыл төлевирии кылганын болгаш ажылдаан шагын барымдаалаар шаңнал чурумун ёзугаар, хөй чылдаа ажылдааны дээш немелде төлевирии. 13-ку шалыкты, 30 хуу район коэффициентизии бээр. Ажылдаар черге тускай автобус чедирер. **Айтырыг тодарадыр телефоннар №№ 99-11-25, 99-11-26.** Эртенгиниң 8-тен кежээкиниң 17 шакка чедер.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информасиа килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2092.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС — 00885.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 81 (12471) | 1984 чылдың апрель 5, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

СОВЕТ-ИНДИЙ ЭКИПАЖ ОРБИТАДА

СЭТА-ның дыңнадыы

1984 чылдың апрель 3-те Москванымы-биле 17 шак 09 минута турда «Союз Т-11» космос кораблин салып үндүрерин Совет Эвилелинге боттандырган.

Совет космос кораблин каттышкан экипаж: корабльдиң командири Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Юрий Малышев, бортинженер Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Геннадий Стрекалов болгаш космонавт-шинчилекчи Индия Республиканың хамаатызы Ракеш Шарма башкарып чоруур.

«Союз Т—11» корабльди «Салют—7» — «Союз Т—10» орбита комплекизи-биле тудуштурары, 1984 чылдың февраль 8-тен эгелээш, чер чоогунун орбитазында ажылдап чоруур космонавтылар Кизим, Соловьёв болгаш Атьков олар-биле кады шинчилелдерни болгаш шенелделерни кылыры программада көрдүнген.

Совет-индий экипажтың ужудушкунун Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Индия Республиканың чазаатарының аразында дугуржулгага дүүштүр боттандырып турар.

«Союз Т—11» корабльдиң борт системалары чогумчалыг ажылдап чоруур. Космонавтылар Малышевтин, Стрекаловтуң болгаш Шарманың кадыкшыл байдалы эки.

Экипаж ужудушкун программазын күүседип кирипкен.

«Союз Т-11» корабльдиң командириниң ужудуп үнүптер мурнуу чарыында

МЕДЕГЛЕЛИ

Эргим эштер болгаш өнүктер!

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Индия Республиканың төлээлекчилери кап-даминута болгаш «Союз Т—11» корабль-биле космос ужудушкунунче чоруптар. Ол каттышкан экипажтың командири болур бедик идегелди меңээ төргүскен.

Космос делгемнин тайбың сорулгаларга шинчилээр талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш Индияның соксаал чок хөгжүлделиг кады ажылдажылгазының оруунга бистиң ужудушкунувус улуг чаа базым болуп турар.

Совет болгаш индий космонавтыларның кады ажылы бистиң чүрттарывыстың улустарының аразында найыралдыг харылзааларны улам ынай быжыглаарынга бараан болур дээрзинге бүгү-чоогунун орбитазында ажылдап чоруур космонавтылар Кизим, Соловьёв болгаш Атьков олар-биле кады шинчилелдерни болгаш шенелделерни кылыры программада көрдүнген.

Совет-индий экипажтың ужудушкунун Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Индия Республиканың чазаатарының аразында дугуржулгага дүүштүр боттандырып турар.

«Союз Т—11» корабльдиң борт системалары чогумчалыг ажылдап чоруур. Космонавтылар Малышевтин, Стрекаловтуң болгаш Шарманың кадыкшыл байдалы эки.

Экипаж ужудушкун программазын күүседип кирипкен.

«Союз Т-11» корабльдиң индий космонавт-шинчилекчизиниң ужудуп үнүптер мурнуу чарыында

МЕДЕГЛЕЛИ

Эргим эштер болгаш өнүктер!

Башкарылгалыг кады космос ужудушкунунга «Союз Т—11» корабльдиң каттышкан экипажының кежигүнү болуп, «Салют—7» космос станциязынга эртем шенелделерин кылыр аргалыг болуру Индия Республиканың хамаатызынга кайгамчык бедик алдар-дыр.

Бо дидим ажылды кылырынга мээң чүртүмнүң баштайгы төлээлекчизи болуп, Индияның соксаал чок хөгжүлделиг кады ажылдажылгазының оруунга бистиң ужудушкунувус улуг чаа базым болуп турар.

Совет болгаш индий космонавтыларның кады ажылы бистиң чүрттарывыстың улустарының аразынга найыралдыг харылзааларны улам ынай быжыглаарынга бараан болур дээрзинге бүгү-чоогунун орбитазында ажылдап чоруур космонавтылар Кизим, Соловьёв болгаш Атьков олар-биле кады шинчилелдерни болгаш шенелделерни кылыры программада көрдүнген.

Совет-индий экипажтың ужудушкунун Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Индия Республиканың чазаатарының аразында дугуржулгага дүүштүр боттандырып турар.

«Союз Т—11» корабльдиң борт системалары чогумчалыг ажылдап чоруур. Космонавтылар Малышевтин, Стрекаловтуң болгаш Шарманың кадыкшыл байдалы эки.

Экипаж ужудушкун программазын күүседип кирипкен.

КЫШТАГЛААШКЫН: ШИИТПИРЛИГ ҮЕ

Республикада мал кыштаглаашкынының шиитпиринг үези аа келген. Бо хүннерде ашыя-агыйларның, сүт-бараан фермаларының, хөйму болгаш ивижи бригадаларның, тева болгаш чылгы кодаларының, бүгү амыя-ишчилериниң аразында «Совет Тываның 40 чылынга—шалыпчы 40 неделя!» деп кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарыш улам калбарган. Оон ачызында «Тере-Хөл» болгаш «Совет Тыва» совхозтар малдың хорамчазын эртнең чылдың бо үезиндегизинден элээн эвээжеткен. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Улуг-Хөөү болгаш «О. Шынаа» совхозтуң Деспең хөйму бригадалары кыштаглаашкынны организастыг эрттирип, малдың чаш төлүн четче камгалап ап турар. СЭКП-ниң XXII, СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтар болгаш Дуржулга станциязы баштайгы кварталда эң-не хөй сүттү бүдүрген болгаш нүрүнеге сүт садар планнарын дыка ажыр күүсеткилээн. «Бай-Тал» совхозтан хөйму Таар-оол Сыргыт-оол, «Улуг-Хаядан» тевежи Иргек Кызыл-оол, «Суыпак» совхозтуң семиртилге шөлүнден Михаил Неделин бедик көргүзүглерни чедип алган. Чеоле ынчаш, кыштың кылын харлыг, чывар-хаттыг болгаш соок үези турза-даа, планныг онзаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелеоин чедишиннинг боттандырган мурнакчы коллективтер болгаш кижилер эвээш эвес. Оларның үлегерин эдерер, дуржулгазын шиңгээдир херек.

Бо кыш мурнуку чылдарныындан элээн соок болган. Ынчаза-даа кыштаглаашкында четпестерни, ыланғыя харыысалга чок, амыя-агыйны эвес чоруптарны аңаа шамнаан херээ чок. Ындыг турбуже чамдык удуртунчу ажылдакчылар болгаш малчыннар боттарының кышка удур сула белеткенгенин, кыштаглаашкынны организас чок эрттирип турарын агаар-бойдустуң таарымча чок болуушкуннарынче чуүл каап турар. Чимээлээрге, Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Алаак ферязында инек намаазын чаңгыс нәтт чуга маңза-биле туткан. Ол шаараш намаанның ханазы доштан бүтпөн, иштинде доң инек өдээ хоруналы берген, өөң ыырындан дүлүй савак тарадыр чажып каан. Мындыг ажаалданың түңнелинде совхозта ыыйыстыг бода малдың хорамчазы эртнең чылдың бо үезиндегизинден барын-ла үш нәтап көвүдээн. Республиканың бо «көргүзүү» база эвээш эвес—эртнең чылдың дөңнелинден ийи хире нәтап хөй.

Кыштаглаашкында, черле мал амылында чугула сорулга—малдың чаш төлүн онча-менди камгалап алыры болгаш бүрүн доруктурары. Бо харыысалгалыг амылда амгы үеде мантанының дег чедишиннивис база чок. Төрүүр хөйнүң 61 хуузу апрель бирге чедир төрүпкен. Оон алган 316 муң хураганның 296 муңу доругуп турар. Ара салган болгаш өлүг төрүттүнген хураганнар 28 муң ашкан. Каа-Хем райондан өске районнарның алган хураганы эртнең чылдыындан эвээш, өлгени, өлүг төрүттүнгени болгаш ара салганы хөй. Ылаңгыя Кызыл, Таңды, Бии-Хем, Өвүр, болгаш Тес-Хем районнарда чидириг хөй. Мындыг байдал партия, совет, амыялгый органнарының дээштиг хемчегларни дарый алырын негеп турар. Ам бүгү күштү, эртем-техниканың чедимшиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы малдың нинти баш санын болгаш оөң чаш төлүн бүрүн камгалаарынче, оөң продуктуулуун бедиерининче мөөңнээри чугула.

Барыын таланы районнарның хары эрип калган. Чамдык малчыннар «кыш-даа төндү, чыыыг үе келди» дээр хөөнге алзып, мал чемнерин нам чок чарыгдап, хураганнарын даштыгаа үр тургузуп турар апарган. Амыя-агыйларның удуртунчулары, тускай эртемниглер болгаш дуржулгалыг малчыннар ол хөөннүң хоралыын оларга сагындырар үшүлүг. Кыштаглаашкынның эң-не берге болгаш «кара сагыштыг» үези бо дээрзин малчын бүрүзүнге угаадыр херек.

Республиканың девисиээринде часны когурум эгелээн. Кандыг-даа малга, ыланғыя чаш төлге, ол ноңчуг айыылдыг. Ынчангаш малды ыыжык черге наварары, харын-даа нодандан үндүрбейн, сери аңаанга сигеннедири чогумчалыг. Черле ынчаш, малдың чемгерилгезин болгаш ажаалдазын кыштаглаашкынның эртнең үезинден эмнимдер херек. Ылаңгыя чоонму хүннерде хар чаап, хат хадаан болгаш хары хөртүктелген Тес-Хем, Өвүр чергелиг районнарның малчыннарындан болгаш тускай эртемниглериниден кичээнгейни улам улгаттырары негеттинип турар.

Амгы үеде мал башының хорамчалыг чоруунуң көвүдээни болгаш малдың продуктулуг чоруунуң чавызаазы кыштаглаашкынны чогуур негелдеге чедир чорутпаанында, чемгерилгениң, суггарылганың болгаш ажаалданың четпезинде, хөй-хөй тускай эртемниглерниң суула ажылдап турарында, чамдык малчыннарның даанган ажылынга эң-харыысалга чогунда, партия, совет болгаш амыялгый органнарының талазындан контроль-дуң кошпаанда дээрзин хынаалаар көргүзүп турар. Бо четпестерден түңнелдеөни үндүрер, совхоз, ферма, бригада болгаш нодан бүрүзүнге кыштаглаашкынны чедимшиннинг эрттирериниң дээштиг хемчегларин алыр болгаш практиктиг ажылды күштелдирер херек.

Кыштаглаашкынның бо сөөлгү үе чадазында бедик харыысалгалыг ажылдаары, малдың чидирин болдурбазы, оөң чаш төлүн бүрүн доруктурары, ам төрүүр 175 муң хөйнүң хураганнарын чидиргир чөн амаан алыры — хүнүнүң чугула сорулгазы. Маңаа хөлбаштыр чүнү кылза чогуурул? Чүнүң-даа мурнунза аарыг болгаш арган малдарны эмнээрин, чемгерерин болгаш ажаарын эмнидерн чугула. Бүгү малды чылыг суг-биле суггарарын хүн бүрүнүң ничээнгейнинге алыр. Хөй дугунде аза өгүн дарый аштаар, аза өнтүг черге хөй надарбас.

Малдың чаш төлүн менди камгалап айырда, хураганнарны аарыгларга удур өй-шаанда тарыыр, микроэлементилер биле болгаш минералдыг чемгермягелер-биле бүрүн хандырар. Часны когурумда чаш малдың доңарын болгаш челбинип аарыырын болдурбас талазы-биле шыңгыы хемчегларни алыр.

Кыштаглаашкынның эвээш-даа болза, эң харыысалгалыг болгаш берге үези арткан. Ону организастыг болгаш чедимшиннинг эрттирер дээш социалистиг чарышты улам калбартыылыкар!

Бөгүн «Шын» солун Күш-ажылчы алдар тугун Сүт-Хөл совхозтуң Өлекниң хойжу бригадазының мурнакчы кадарчызы Таан-оол Үрүлеевич төрүүр 100 хойдан-на 103 хураганны камгалап өстүрген болгаш хойдан-на 1,7 кг дүктү кыргып алган совхозтуң хойжуларының аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, бирги шаңнал —эрдериг аът-биле шаңнаткан.

Мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдевр, малдың баш санын өстүрер дээш социалистиг чарыштың мурнакчыларынга дең-нежилиңер!

Хүлээлгезин эки күүсеттинип турар. Төрүүр 100 хойдан-на 100 хураганны ол менди доруктуруп алган. Т. Оңдарның кыштаанда байдалы эки, хойнун, чаш хураганнарның-даа күш деңгээли шылырак.

Эрткен 1982—1983 чылда хоочун малчын Таан-оол Үрүлеевич төрүүр 100 хойдан-на 103 хураганны камгалап өстүрген болгаш хойдан-на 1,7 кг дүктү кыргып алган совхозтуң хойжуларының аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, бирги шаңнал —эрдериг аът-биле шаңнаткан.

Мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдевр, малдың баш санын өстүрер дээш социалистиг чарыштың мурнакчыларынга деңнежилиңер!

СӨЗҮ БАДЫТКАТТЫНАР

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы зөлчегге төлептиг үлүүн киниртирбишаан. «Найырал» совхозтуң өшкү кадарчызы Шагдыр Минчит-оол нияатиниң малының ажаалда хайгаараалын улам күштелдирген. Эрткен чылын төрүүр 100 баш өшкүге онаштыр кадарчы 141 аңайны менди доруктуруп өстүрген болгаш өшкү кадарчыларының аразынга чарышка тиилекти бооп, чемпион атты чаалап алган.

Амгы үеде мурнакчы малчынның кодаңында төрүүр 309 баш өшкү кыштыг хүр-менди ажып турар. Оөң кыштаа одар-белчиңрлиг Ир-Сайыр деп черде. Бо хүнүерде 40 өшкү төрээн болгаш оларның анайлары онча-менди доругуп өскен. Шагдыр Минчит-оол бо чылын төрүүр 100 баш өшкүден-не 100 аңайны онча камгалап өстүрер болгаш бир баш өшкүге онаштыр 1 килограмм дүктү алыр. 15 тонна сигенни белеткээр планныг. Малчынның сөзү ажыл-херээ-биле бадыткаттынар дээрзинге бүзүреп боор.

Т. НУРСАТ.

М А Л Ч Ы Н

АВАШКЫЛАР

Мөңгүн-Тайга районда «Мөген-Бүрен» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзин Хертек Саичы-Доржуевна Сагаан мал ажылынга үр үеде ажылдап келген. Оөң кыштап турары Чарыс сыннарының кадар оттуг мээстери хөй малга ноңчуг таарымчалыг, ыжык одарларлыг.

Хертек Сагаан оң бирги беш чылдың эрткен үшкү, өзек чылында чүс баш төрүүр хойга онааштыр 101 хураганны доруктурган болгаш бир баш-тус чер үжээлдиг хоюндан-на 1 килограмм 330 грамм дүктү кыргып алган.

Ам малчының кодаңында 322 баш хөй бар. Олар шупту семис. Бо хүннерде оөң хойларының олдаашкыны доозулган. Малчын бодуүн чуглары саймаңчылар Чечек болгаш Белекхейбиле кады чаш хураганнарны онча-менди доруктуруп турар. Авашкылар чаа төрүттүнген хураганнарындан чаңгыс-даа башты хоратпас база улуг малдың хоразар чоруун болдурбас дээш күжеңишкиниг ажылдап турар. Олар зооветеринарлыг өөредилгеге кыймакшай өөренип, малдың чамдык аарыгларын боттары эмнеп ап турарлар.

Хертек Саичы-Доржуевна социалистиг чарышка Марыс-оол Сааяны кыйгырган болгаш юбилейлиг чылда чүс хойга онааштыр чүс хураганны, бир хойдан 1 килограмм 600 грамм дүктү кыргып, 3 тонна сигенни кезип алыр, 15 тонна өдекти белер болгаш кыштаанның бөдүүн септелгезин боттарының күжү-биле кылып алырын хүлээнген.

У-Д. ИРГИТ.

«Союз Т-11» корабльдиң командири полковник Юрий Васильевич МАЛЫШЕВ

Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Юрий Васильевич Малышев 1941 чылдың август 27-де Волгоград областың Николаевск хоорайынга төрүттүнген.

Ол 1968 чылда ужудукчуларның Харьковта даңзы ужар чүүл училищезин дооскан. Оөң соонда Шериг-Аглар Күштеринге албан эрттирген. «1-ги чергениң шериг ужудукчузу» болгаш 3-ку чергениң ужудукчу-шылгакчызы» деп мергежилдиг.

Юрий Васильевич 1964 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Ю. В. Малышев космонавтылар отрядынга 1967 чылда кирген.

Юрий Васильевич 1977 чылда Ю. А. Гагирин аттыг шериг-агаар академиязын бот-өөредилге-биле дооскан.

Ю. В. Малышев космоска баштайгы ужудушкунун «Союз Т-2» корабльдиң болгаш «Салют-6» станцияга барган экспедициязының командири бооп, 1980 чылда кылган.

«Союз Т-11» корабльдиң бортинженери Геннадий Михайлович СТРЕКАЛОВ

Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Геннадий Михайлович Стрекалов 1940 чылдың октябрь 28-те Москва областың Мытищи хоорайынга төрүттүнген.

1965 чылда ол Москванын Бауман аттыг даңзы техниктиг училищезин дооскаш, конструктор бюрозунга ажылдап эгелээн. Геннадий Михайлович эгелекчи болгаш бедик билиглиг инженер кылдыр бодуп хөргүзүп, космос аппараттарын чогаадып тургузарынга болгаш шенээриинге киржип турган.

Г. М. Стрекалов—1972 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Ону космонавтылар отрядынга 1973 чылда кинрген. Геннадий Михайлович космоска ийи удаа ужудушкун кылган: баштай — 1980 чылда «Союз Т-3» корабльге база орбитаның «Салют-6» станциязынга болгаш оөң соонда—1983 чылдың апрельде «Союз Т-8» корабльге ужуткан.

«Союз Т-11» корабльдиң космонавт-шинчилекчизи майор Ракеш ШАРМА

Индия Республиканың хамаатызы Ракеш Шарма 1949 чылдың январь 13-те Патиала хоорайга төрүттүнген.

Ол 1966 чылда Камгалалдың национал академиязынга кирген. Ракеш Шарма ону дооскан соонда индий Шериг-Агаар Күштеринге албан эрттирип эгелээн. Оөң соонда агыы-аңгы эскадрильяларга, амгы үениң самолёттарынга ужудуп турган.

Ракеш Шарма ужудукчу - шылгакчыларның курузун дооскан соонда, янзы-бүрү хевирлиг самолёттарны шенээриинге киришкен.

1982 чылда майор Ракеш Шарма Ю. А. Гагарин аттыг космонавтылар белеткээр төпке белеткелди эгелээн. Ол «Союз Т» корабльге болгаш орбитаның «Салют» станциязынга ужудушкуннарга белетиненириниң долу курузун эрткеш.

НАЙЫРАЛДЫҢ КОСМОСЧУ БЕДИИ

Совет-индий экипаждың ужудуп үнген черинден репортаж

Совет-индий экипажка сөөлгү айтыышкыннарны бээри-биле келген инженерлер болгаш эмчилер бүгү оң хонуктуң иштинде кызыгчай чок ажылданнар. Бөгүн Байконурдан ужудуп үнер ужурлуг чүрттар аразының оң бирги экспедициязының эртем программазы база-ла, мурнундагызы ышкаш, улуг болгаш космос эртеминиң бүгү хевирлери кирип турар. «Союз Т—11» корабльдиң космонавт-шинчээчизи Ракеш Шарманы бо хүннерде бортжурналды холга тудуп алган чораанын болгаш «Космонавт» гостиницаның делгем, чырык өрээлдеринге-даа, оөң казах ёвүбиле белеткеп каан үзүм-чигирлиг, хайындырган рис чип органын-даа көруп болур турган.

Экипажтарының космодромго чоруурунуң мурнунда, Москвага турган-ла бистер космонавтылар алдаларын шылгалдаларны бештерге дужаганын, түңнел комплекстиг белеткелди илдик чокка эрттиргенин билип алган бис. Ынчалза-даа кол шылгалданың ам болурун Р. Шарма хулумзурбушаан, биске чугаалаан.

Ракеш Шарма болгаш оөң өнүүү Равиш Мальхотра бо хүнге чедир, кижи үнүп шыдаттынмас дагның шыпшык бажыңче чүткээн шудургу альпинистер ышкаш, белеткенип келгеннер. Космонавтылар белеткээр топтуң начальнигиниң оралакчызы ужар чүүлдүг генерал-лейтенантызы А. Леонов индий ужудукчуларның Сылдыстыг хоорайжыгашка будун чартык чылда кылган ажылын ынчаар үнелеп чугаалаан. Чаңгыс эвес мун шакта ужудушкунну кылган, сургакшаан ужудукчуларның ачы-хавыяазының узун дан зызы эвес, а оларның кызымаккай ажылы болгаш кайгамчыктыг кижизинг шынарлары совет космос академиязынга оларны хүндүткелге чедирген. Ону доосканнарны, боттарының чүрттарының туктарын космос орбитазынга чедир көдүргеннерни: Владимир Ремекти болгаш Мирослав Гермашевскийни, Зигмунд Йен болгаш Георгий Иванову, Берталан Фаркаш болгаш Фам Туаны, Арнальдо Тамайо Мендести болгаш Жугдэрдэмидийн Гуррагчаны, Думитру Прунариуну болгаш Жанлу Кретьенни сактып көрээлиптер. Олар космоска акыдүмда ёвүзүнүң талазы-биле индий өнүүүнге чүректин хапсыжыдан чедишкиниг болдуун күзээнин бөгүн космодромче дамчытканнар.

Ийи индий ужудукчу Сылдыстыг хоорайжыгашка эрттиргени айларын авс-беждиктиг үе деп санап турар. Чаңгыс херекти будуруп турарывыс-биле кады, бистиң кызымаккай ажылывыс совет-индий найыралдың түгүн космостуң бедиңче көдүрер деп билип, найыралдыг өг-бүле бооп чүрттап турган бис — деп, Р. Мальхотра чугаалаан. Юрий Гагариниң Индияга чорааш чугаалаан сөстери коңчуг-ла шын болган. Бирги космонавт индий космонавт-биле кады космоска четкен болзумза, дыка-ла өөрүүр ийик мен деп, Индияның чонунга чугаалаан болгай. Бөгүн Юрийниң херээн оөң дүмалары тургулчулеп турар. Экипажты «Союз Т—11» корабльдиң баштайгы шылгакчыларының бирээзи Юрий Малышев баштап чоруур. Экипаждың бортинженери Г. Стрекалов космоска ийи удаа ужудушкунну кылган.

Космодромда час шагдала дүшкен. Бөгүн эртенден эгелээш, соңгу чүктен өткүт хат хадып турган, ынчалза-даа хун бодуңун эргезин алган: чер иштинден хек-даваннарның ногаан, чидиг баштары көстүп үнүп келгилээн, теректериниң мочургаларының часкы чүктары кыланайнып турар апарган. «Космонавт» гостиницаже кирер ажык кырында орустап база хинджилеп: «Космостуң чагырыкчыларынга алдар!» —деп, бижип каан транспарантыны аскан.

Индиядан калчыларны космодром байырлыг ёвулалбиле үткүп алган. Индия Республикадың ССРЭ-де элчини С. Нурул Хасан баштаан индий делегация экипажты ужудушкунче удаа-биле келген. Оөң составында эртеминиер, Индияның ШАК-тың толзалекчилери, космос шинчилелиниң индий организациязының удуртукчулары кирип турар. Аалчыларны ССРЭ-ниң ЭА-зының оралакчы президентизи, академик Котельниковка баштаткан бөлүк совет эртеминиер үдеп келген.

Үш космонавт автобус чанынга чедип келгеш, күрүне комиссиязының дargалыышы мынчаар тода айтыкаан: «Совет-индий экипаж ужудушкунга белен!». Оөң соонда, ийи шак болганда, черден ракетаны чоорту көдүрүп үндүргени оттуг бомбак шарның соонда соңгуневөөң чүкче ийлүп бар чораан ышты көргөн бис. Совет-индий экспедиция аътаныпкан.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның тускай корр.

БАЙКОНУР космодром.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур

ПЛАННАТТЫНГАНЫНДАН БЕДИК БОЛУР

Тожу районнуң амыдырал хандырылга комбинады чонга ачы-дуза чедирериниң кол-кол көргүзүглерин: идик сентээрин 128, идикти даараарын 132, радиотелеаппаратура сентээрин 113, транспорт ачы-дузазын чедирерин 120 хуу боттандырып, эрткен чылын чарыштың мурнуку одуруунче кирген. 1983 чылда ниитизи-биле комбинат 42 муң рубльдиг ажылдарын кылыр тургаш, херек кырында 44 муңга чедирген. Ол болза, ооң мурнунда чылда турганынга деңнээрге, 5 муң рубль хөй.

Оң бирги беш чылдың баштайгы ийи чылында амыдырал хандырылга комбинады багай ажылдап, планныг онаалдаларын чедир күүседейн, удуртур организацияларының талазындан-даа, чурттакчы чондан-даа мөзөш эвес чемелээшкинге таваржып турган. Амыдырал хандырылгазының ол будуруглези эрткен чылын ковчудаашкынынган уштунуп, бурунгаар базымны кылган болгаш чедимишкинниг ажылдап болурун бадыткаан. Чүнүң ачызы-биле шак ындыг бедик көргүзүглер чедип алдынганыл?

Бир-ле дугаарында амыдырал хандырылга комбинадынга кижилер-биле ажылды СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелдезинге дүүштүр экижиткенин онзалап демдеглээр херек. Мурнуку чылдарда комбинаттың удуртулгазы сагылга-чүрүмну хамыдар чоруктарга удур шинтпирлиг хемчеглерни албайн турган. Эрткен чылдың августа амыдырал хандырылга комбинадының директорунга Надежда Тимофеевна Скобеева томуйлаткан. Ук будуруглениң ажыл-чорудулгазынга чаартылгалар чогум-на ооң эгелээн.

Надежда Тимофеевна олла амыдырал хандырылга комбинадынга тос чыл ажыр ажылдап келген. Ол боду ажылынга кызымак, бичe сеткилдиг, кижилерге сагыш коваңгыр, топтуг-томаанныг. Бодунга-даа, эш-өөрүнге-даа бир дөмей негелделиг. Ынчангаш бүгү ажылчыннар Надежда Тимофеевнаны хүндүлээр, ооң сөзүн дыңнаар. Чаңгыс будуруглеге үр чылдарда ажылдап келген болгаш, ол кижиниң аажы-чаңын, ажылга мергежилдиин, кандыг чүвеге сундулуун эки билир, ажылды аайлап, башкарарының арга-дүржулгазын-даа эвээш эвести мөөнеп алган.

Комбинаттың ажылының экижириинге чогумчалыг салдарлыг болган база бир чүве болза, күш-ажылдың болгаш будуруглетиң сагыла-чүрүмүн шынгыратканы. Ажыл шагы үскен, прогул кылган кижилерни хүралсуглаага тургузуп, шыңгыы чугаалажып, чогуур хемчегин ап турар апарган. Ооң түнелинде эрткен чылын ажыл шагы үзер чоруктарның саны мурнунда чылдыындан 72 кижи-хүнге кызырыткан. А күш-ажылдың будуруккүлүү бир ажылчынга онаалтыр 1983 чылда улгаткан.

Ажылчыннарның база түстүг цехтериң аразынга социалистиг чарышты дээштиг кылдыр организастааны, ооң түнелинээ айлап, кварталдап үндурүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап турары ажылдың чедимишкинин магадылаан. Мурнуку чылдарда ажылчыннарга онаалданы комбинаттың удуртулгазы берип каар, оларның социалистиг хүлээлгези ол болуур турган. Ам ындыг эвес. Ажылчын кижи берлингеен онаалданы өөренип көргеш, бодунуң күрлавырларын, болдунар аргазын тодаргылып, санап турган, аңаа үнүп дезилээш, бедиткен социалистиг хүлээлгезин алыр. Бүгү-ле үнер дөстериң, курлавыларыңы ажылчын барымдаалап көргеп болганда, ооң хүлээлгези херек кырында боттуг.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) болгаш февраль (1984 ч.) Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырары-биле, «Совет Тываның 40 чыл юнга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгны деткиишаан, Тожунуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылчылери он бирги беш чылдың дөртку чылын чедимишкинниг эгелээн. Комбинатта шупту 34 кижи ажылдап турар. Ында эң-не улуг цех — даараңылганыы. Чондан чагыгны хүлээп алгаш, ону күүседип турар он чеди кижи бар. Олар янзы-бүрү хеп аймаан чагыг өзүгаар кылыр. Даараңылга цетки бо чылдың бирги кварталында 4.3 муң рубльдиг чагыгларын даараар тургаш, ону хүүсаадан эрте ажыр боттандырган.

Даараңылга цегинде онаашкан ажылынга кызымак, бедик арга-мергежилдиг, планның доктаамал ажыр күүседип турар мурнакчылар эвээш эвес. Оларга 20 чыл стажтыг, Тожу район Советиниң депутады, райкүүском кежигүнү, будуруглеге улусчу контроль болүүнүң даргазы Светлана Базанаевна Миртейни, комсомол организациязының секретары Екатерина Иргитти, партия организациязының секретары Екатерина Кыргыс-ооловна Чигжитти хамаарыштырып болур. Даараныкчылар цегиниң ажылын Светлана Кодергеевна Сая мергежилдиг удуртул турар. Оларның бүдүрген продукциязынга чагыкчыларның талазындан нелеле-хомудалдар эвээш эвес кээп турган болза, эрткен чылдан бээр кылыгларның шынары экижээн, ынчангаш хомудалдар кирбес апарган.

Ийик септээр болгаш даараар цех эвээш эвес чагыларны хүлээп ап турар. Ол цех чоокка чедир-ле мастерлер-биле четчелеттинмээн турган. Ам ында ийик даараар болгаш септээр беш кижи бар. Чыл эгезинден бээр ээлээн хөй идикверни чагыкчыларга даарап берген. Идиктиң шынары багай дээш бо аразында хомудал кирбээн чорук үк цехтиң продукциязының шынары экижээнин база хереченлеп турар.

Ылаңгыя чурук тыртыгар черниң ажылы чоңнуң макталын чедип алган. Аңаа аныяк мастер Михаил Кол эрткен чылдың октябрьдан бээр ажылдаан. Ооң тыртырган чуруктарының шынары эки, чагыгны чогуур үезинде күүседип турар. Комбинатта баш дүтү таарар чер база бар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң даалгазын — күш-ажылдың будуруккүлүүн планнаттынганындан бир хүү бедидерин, продукциялың бот-үнезин чартык хүү немей чингедирин амыдыралга боттандырарыбиле комбинаттың коллективин бодунуң курлавыларын, болдувар арганы саман көрөш, бо чылын күш-ажылдың будуруккүлүүн планнаттынганындан бедидер, продукциямың бөтүнезин 2,5 хүү чингедир деп бедиткен хүлээлгени алган. Ол хүлээлге ам херек кырында боттакып эгелээн. Оны чедип алырыбиле бышкак ийик даараарындан аңгыда, хөй ийик даараар салбырны ыяш белеткекчилериниң сууру Ырбанда ажыткан. Ам ындыг салбырны Тоора-Хемге база ажыдар деп турар. Амыдырал хандырылга комбинадының чагыг хүлээп алыр пунктуларын районнуң ийи совхозунда тургускан. Чондан чагыгны барып хүлээп алыры-биле эрги машинаны база септеп-селип алган. Бөрт даараар мастерни база өөредип, белеткээн.

Амыдырал хандырылга комбинадының ажыл-ишчилери улам-на бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш, эрес-шудургу, күжениишкинниг ажылдап турар. Олар сөзүнге ээ болуп, алган бедик хүлээлгезин күүседир дээрзинге ынанып болур.

К. АРАКЧАА.

ЧУРУКТАРДА: комбинаттың мурнакчы ажылчыннары, даараныкчылар Светлана Базанаевна Миртей (солагай талада) болгаш Екатерина Мыйыс-ооловна Иргит.

Авторнуң фотолары.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР

Эрзинниң харылзаачылары партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) болгаш февраль (1984 ч.) Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, шуруунда салдынган планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир. Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш шалыпчы ажылдап турар. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы шимчээшкинге коллектив кежигүннери чыл эгезинден бээр идепкейлиг киржил келген.

Харылзаа белдириниң ажылдакчылары март айда 6438 рубльдиң продукциязын күүседир тургаш, 6527 рубльдиң продукциязын күүседип, Нарын суурда харылзаа салбыры (начальниги Марина Майдаровна Бады) 107,3 хуу, хоорайлар аразында телефон харылзаазы чорудар ажылдакчылар 121,4 хуу күүсеткен. Коллектив 1983 чылда районнуң албан черлериниң, будуруглеринiң аразында калбарган чарышка тиилекчи болуп, партия райкомунун, райкүүскомунун база ВЛКСМ райкомунун шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Районнуң харылзаа белдириниң аңгы-аңгы адырларында социалистиг хүлээлгелерин, планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, чоңнуң хүндүткелин чедип алган ажылдакчылар бар. Чижээлээрге, почтачы район Советиниң депутады, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы С. М-Х. Кешпи, Эрзин көдээ Советиниң депутады М. С. Куулар, телефонист Л. Делгер-оол, телеграфист Р. Т. Самдан одар планныг онаалдаларын 100—115 хуу чедирген. Ол ышкаш аныяк монтёр Р. Нурзет, радио белдириниң электромонтёру О. Комбу даанган ажылынга харылсаалгалыг болгаш мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Бо чылын харылзаачылар чурттакчы чонну, будуруглеге болгаш албан черлерин, организацияларын хожудаашкын болдурбайн, бедик шынарлыг телефон харылзаазы-биле хандырар. 300 телефон номерин немей киирер хүлээлгелиг. Оон аңгыда Нарынның харылзаа салбырынга капитал септелгени, Мөренниң харылзаа салбырынга радио белдирин киирери кордүлген.

Кылдыныр турар ажылдар-биле чергелештир эрткен чылда «Чаа орук», «Мөрен» совхозтарга 50 номерлиг автоматтыг станцияны кылыр турган. Түс черниң харылзаа ажылдакчылары ботарының күжү-биле кылыр ужурлуг түүлдерни доозкан. Ындыг түрбүже республиканың будуруглеге-техниктиг харылзаа эргелелиниң септелгеге-тудуг участогу (начальнигы Виктор Викторович Цитцер) телефон шугумун чедир тутпаанындан бо ажыл ара соксаан. Районнуң совхозтарының электрон шугумун чедир кылыры негеттинип турар. Бо бүгү ажылдар бүрүн кыллынарга, телеграф, телефон харылзаазының үзүктелир чоруктары чидип, радио точкаларының ажылының шынары экижир.

М. САМДАН.

КЕРЭЭНИ ЧАРГАН

Шөлдерде ам-даа хар чыпышаан, ынчалза-даа агаар-бойдус хүнден хүнче чылыр, час бодүүнүң эргезин эзлеп эгелээн. Удавас механизаторлар хову-шөлдерже үнүптер болгаш он бирги беш чылдың дөртку чылының дүжүдүн алыр дээш часкы хову ажылдарын эгелээр. Кызыл районда «Сукпак» совхозтуң чер ажылдакчылары ол кампанияга ажылагыйжы өзү-биле ужуражып турарлар.

Совхозта техника септелгези дооступ турар. Ам ында 39 трактор болгаш үрезин чажар машиналарның, культиваторларның шуптузу белениинiң шугумунда чыскаттынган. Ол ышкаш мал чемни белеткээр машиналарның болгаш тараа ажаан алыр комбайннарның септелгези база дооступ турар.

Беш муң гектар шелге тараа культураларын тарып өстүрер бригаданың ажылын дүржулгалыг механизатор Сергей Иванович Осипов удуртуп баштаар, а Юрий Антонович Лямстың удурткаңы белүүк механизаторларны нииттиин малынга мал чемниң белеткелинге ажылдаар. Ол ийи бригада коллективтиг керээ өзугаар ажылдаары-биле совхозтуң удуртулгазы-биле керээни чарган болгаш ында оларның ажылдап кылыры бүгү ажылдарның хемчээли болгаш хевирлери, кыварчаар чүүлдер чарыгдалдары, артык кезектер хереглелдери, күш-ажыл төлевирлери тодараттынган. Бригаладаларның кежигүннери керээлиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткенде, оларга немелде шаңналдарны ажыл-агый төлеп баар.

Совхоз часкы тарылгага тараа культураларының 500 тонна эки шынарлыг үрезинин белеткеп алган. Хөй чылдыг сигненнери өстүрериңге мелиораторларның дузазы-биле 160 гектар суггаттыг чердер белеткеттинген. Оларны Улуг-Хемниң эриинде тургускан станция таварыштыр «Фрегат» деп тургузуглар-биле суггарар. Суггаттыг болгаш өске-даа шөлдерже бо хүннерге чедир алды муң тонна органиктиг чемнигчидилгелерни чедирген.

Кышкы өөредилге үезинде хөй-хөй механизаторлар көдээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң агротехниказының үндезиннерин өөренип, боттарының мергежилиң бедиткеннер.

Совхозтуң механизаторлары юбилейлиг чылда тараа культураларының бедик дүжүдүн алыр болгаш ниитизиниң малынга болдунар шаабиле хөй мал чемни белеткеп алыр дээш чүтүүлдүг ажылдап турарлар.

В. МААДЫР-ООЛ.

Чер-чер Советтеринде

ДЕМНИГ, ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ БОЛУРГА

О. Шынаа көдээ Советиниң тургустунга-ла он чыл болган. Ынчан чаа тургустунган көдээ Советтиң депутаттарын сонгуп турда «О. Шынаа» совхозка ажыл-ишчи көдураүүшкүнүүт хүн болган. Чижээ, Деспен салбырның чурттакчылары ол хүн дөрт кажаанның көргежин коптарган. Хой мал ажыл-агый угланыышкынныг совхоз болганындан малчынар тустуста коданнарын аштап-арыглаан болгаш өске-даа кол-кол ажылдарны кылганнар. О. Шынаа көдээ Советинге болуп эртикен ол сонгулда совет демократиянның күштүүнүң, амыдыралчылыының черечиин болган. Сонгулда үезинде депутаттарга сонгукчуларның берген чагыглары болгаш оларның күүселдезининиң дугайын бирги организастыг сессиязынга чугаалашкаш, көдээ Советтиң социалистиг хүлээлгезин хүлээп алган. Баштайгы базымнар ол.

Ынчан турганы-биле Советтиң бөгүнгү ажыл-амыдыралын деннеп көөр болза ажыл-агый талазы-биле алзоп кескү чаартылгалар болган. Ону көрүп көрээдинер.

Көдээ Совет тургустунганда ооң девискээринге 180 өрээ сангаттыкыл турган болза ол ам—246 четкен. Суурнуң кудумчуларында чаа төлевилелдиң чурталга бажыңнары чыл санында немежил турар. Ол бажыңнарның дулгуурлерин колдуунда аныяк өг-бүлелерге тыпсын турары чаагай чанчыл. Чижээ, эрткен чылыш чаа туттунган он бажыңның чедизин чаа өг-бүле туткананыяктарга берген.

Суур улуг, делгем, дорт кудумчуларлыг. Ында 320 олуттуг школа, аъш-чем, үлетнүр барааннар магазиннери, интернат, 90 орунтуг ясли-сад, дарылаа-сабыры, участок эмнелгези дээш өске-даа албан черлериниң объектилери бар. Суурнуң чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей угландырып турарыңдан, ол чаагайжып турар. Бижиг корум-чүрүмнүт, бедик культуралыг кудумчу, квартал, бажың дээш социалистиг чарыш чарлаттынган. Чарыштың негелделери ажылдап ыядынган. Бо хүннерде ооң негелдези Совет Тываның 40 чылынче улганган. Көдээ Советтиң депутаттарының, активиниң, суурнуң чурттакчыларының киржилгези-биле О. Шынаа суурга 2500 ажыг тарымал үнүштерни олуурткан, штакетниктерни чаарткан, Чаагайжыдылгага ылангыя суурнуң херээженнер чөвүдели (даргазы А. Эртине) идепкейлиг киржил келген. Ооң удуртулгазыбиле агитквартираларда дамчыштыр улуг ажылдар кылдының турар. Херээженнер чөвүдели — көдээ суурда шынап-ла улуг күш. Суурнуң чеди агитквартирazы демнежил алгаш, солуун кежээлерни, янзы-бүрү ужуражылгаларны, номчулга конференцияларын эрттирип турар. Тыва оюннар кежээни солуун болуп эрткен. Ол дыштанылга кежээлерин ажыктыг кылдыр организастап турарындан, чурттакчы чон аңаа идепкейлиг киржип турар.

Хөй-ниитизиниң корум-чүрүмүн быжыглаар ажыл Советтиң девискээринде багай эвес. Эки тыва улусчу дружинаның эш хуу судунуң ажылы кескү, ап чорудун хемчеглериниң дээштии бедээн. Ооң түнелинде хөй-ниитизиниң корум-чүрүмүн үрээр чоруктар кескүүн-биле кааптырылган. Харын-даа чок деп болур.

Хөй-ниитизиниң корум-чүрүмү кайда-ла быжыг болдур, будуруглеге, ажыл-агый көргүзүглери бедик болуру чугаажок. «О. Шынаа» совхозтуң ишчилери эът, сүт будүрериниң эрткен чылдың планныг онаалдазын ажыр күүсеткен. Ажылдың темпизи бо чылын кошкаваан. Совхоз бо чылдың эът сатар планын чартык чылдыындан ажыр мартта күүседипкен. Кыштаглаашкын багай эвес эртип турар. Совхозтуң дирекциязы мурнакчы ажылишчилерниң ажыл-ижин үнелеп, шаңнап-мактап турар. Эрткен кварталда безин 1983 рубльди мурнакчыларны шаңнаарынга үндүрген.

Советтиң девискээринде «О. Шынаа» совхозтуң ажыл-агыйының кол угланыышкыны хөй ажылы болгаш ол адырны улам хөгжүдериниң айтырыын сессияларга чугаалажып турар. Көдээ Советтиң чоокта чаа болган сессиязынга ажыл-агыйда мал кыштаглаашкынының чорун турарының дугайын чугаалашкан. Совхоз директорунуң илеткелин депутаттар сайгарып чугаалашкаш, ол талазы-биле шиитпир хүлээп алган.

О. Шынаа көдээ Советтиң ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле үткүүр дээш мынчаар ажылдап, чурттап турар.

Ө. ЧИНМИТ.
Тес-Хем район.

ӨШКҮЛЕР ТӨРҮП ЭГЕЛЭЭН

Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» совхозтуң өшкү кадарчызы Сайчы Салчактың коданында төрүүр 318 өшкү ныштап турар. Бо хүнгерге чедир 258 өшкү төрээн. 260 аңай менди-даагай доругуп турар. Мал чемни четчир, одары түм. Сакманчылары — кадарчының бодунуң үругларының. Олар ада-иезинге эки ындалажып, ниитизиниң малының чаш төлүн онча-менди кажгалап доруктурар дээш кызымак ажылдап турарлар. Өшкүнүң солдаашкыны уламчылап турар.

Х. САМДАНЧАП.

ҮЕ МАНАВАС

Эрткен чылын «Шекпээр» совхозтың ужу чемниң белеткээр база картофель ногаа өстүрер бот-оруглуга-чарыллгалыг дээворларны тургускан турган. Одарның ажылының түнелиниң коңчуг чавыс көргүзүглерлиг болган. Чижээлээрге, бир гектардан-на кукурузаны 87 центнерни, картофельди 37 центнерни ногаа аймаан чүгле 25 центнерни ажаан алган. Оны чылдагааны — тарылганы орай эгелээнинде база техника аймаанның чедиишпес боон турганында. Эвеко чаңгыс эрээ машинаның септеп ап турган, картофельди 9 хонук олуртуп келген. А ногаа рассадазы чоок болганындан ол-бо диленип турда, ногаа тарыыры орайтаан. Күзүн капуста ажаалдазынга кандыг-даа техника быжыглаваан. Ынчангаш белеткел черинче оон дүжүдүн сөөртүр транспорт чок болганындан ол ногаа шөлүнге артып каарга, ону шиектер дойлаан, чамдыызын өске улус ажаап алган баргаан. А Бичe-Тей болгаш Аянтаты салбырларның картофели күзүн доңуп калган.

Бо чылын совхоз эрткен чылдаазындан-даа хөй мал чемни, картофель болгаш ногаа аймаа тарып өстүрер сорулганы салган. Ынчалзада анаа белеткел ам базала эрткен чылда ышкаш кошкак. Техника септелгезин чорудуп турарының темпизи куду. Үе маңаар эвес, совхозтуң кол инженери М. Б. Сарыглар, кол агроному С. К. Ооржак, хову бригадазының бригадири болгаш звенолар удуртукчулары чүнү бодап турар ирги?

Д. ООРЖАК.
Барыын-Хемчик район.

Канчаар эрттирзе экил?

КАШ КАТАП ЭРТТИРГЕШ ЧООР

Куда дугайында айтырыгны солунда көдүрген-дир. Аңаа кээп турар харыыларны номчудум.

Мен эрги Тыва үезинден бээр куда-дойну көрүп келдим. Назы-харым улгады берген болгаш хөйну көрген, хөйну билип алган мен. Шаанда шагда шайлалгага кыс болгаш оолдун ада-иезинин чоок төрелдери — акыры, чаавазы, утбазы, чесгезин болгаш чүгле кады турар кожалары киржип, ону эрттиржир чораан. Ырак-узактан улус чалап турбас. Хөй дээрге-ле 25—30 кижи келир. Аңаа хөй арага-дары-даа кудуп, мал-маган-даа өлүрүп турбас болдур ийин.

Ынчангы чон калбаа-биле ужук-бижик билбес турган, будуулук чораан. Ынчалзада-даа тыва кижилер боттарының бар аргазы-биле амыдыралдың чөптүг негелдезин өзугаар чаагай чанчылдарны тургузуп алган. Улуг салгалдың мерген угааны, байлак дүржулгазы салгалдан салгал дамчып келген. Ол үнелиг эртинеин черге тоо-быдарадыр чидириптес дээш камнап, хумагалап чораан. Кайы-даа чоңнуң аразынга, кандыг-даа диптерге көргүзүп болур угаанбодалдың культуразы биске турган. Ам ол бүгү эртине, дамырактарның хемче кинр акканы дег, совет чоңнуң ниити культуразынче катчып кирген. Көшкүн, будуулук амыдырал чеже-даа куду базып чорза, тыванын оглу-кызы ыр-шоордан, амыдыралдың чаагай талаларыпдан туттунуп алгаш, бурунгаар, аас-кежикче чүткүп чораан. Ынчангаш бөгүнгү салгал ада-өгбелеринге чоргаарланыр.

Ажыг арага-хымыс, дашпыкыдан сөөртүп экпеп турган арага аймаа, опиум, оттар дээш баш төөредир, угаан албаарадыр янзы-бүрү чүүлдер турган. Улуг улус оглу-кызын хай деп кижизидип, херек апаргында, чагырып турган, даштыыртан, өскээртен кээп турар багай салдарга алыспайн турган.

Бөгүнгү амыдырал эрги шаг-биле канчап-даа дөмейлешпеан билдингир. Чурттапга ажыкээн. Аныяктар эртем-билиглиг, ниитилел амыдыралының дүржулгазын экп өөренип алган болгаш шүүт-ла бот-тускайлан апарган. Ол чаагай чорукту чалыы салгалдың бир кезин чедир ажыглавайн, «азып, тенип» турар деп бодаар мен. Бо байдалдың үржүүбиле шыдаамас, четтикпес, далажыксаар чоруктар бар. Ынчангаш ада-иезин даалгадып, «шымда-шымда» деп хөй-хөй шүүделге чедирип, «бай» куда-дой ажыдып турар. Куда дүшкеш, уламчылап турып бээр. Чангыс классечыларын база тускай шайладыр, өөренип турганы улуг ооралларда башкыларын, өөрү студентилерни база шайладыр. Кымыга база ресторанналар хөлөнилээр, чанып келгеш, база... Ооң ажыы бар бе?

Бир эвес ол бүгүнү бодунуң ажылдап алган акшазыбиле арттырып турган болза кижи чүү дээр боор. Ынчан херек ангы-ла мынаан. Бодунуң күжү-биле ажылдап алган акшазын кым-даа кижи камнаар апаар. Бо таварылгада куда-дойга чарыгдаар аъш-чемниң хемчээли, кымнарны чалаары ылап тодаратгына бээр.

Х. ДАМДЫН-ООЛ.
«Искра» совхоз.

ИЙИ КОДАНДА

Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң хойну бригадазының малчыннары Чылаа Ынаалайнын болгаш Шойжал-оол Базырның коданнарында хой ооллаашкыны доостур чоошкулаай. Кайыдаа малчынның төрээн хойларының хураганнары четче алдынып турар.

Ч. Ынаалайның коданында сакманчы О. Дадарыкай чүс ажыг хураганны менди ап, сагыш коваңгыр ажаап доруктурүп турар. Хандырылга талазы-биле малчыннарның хомудалы чок. Коданнарда мал чемнери четчири-биле чедиртинген. Чолаачылар Д. Чигжит болгаш Б. Чула суглу үзүктел чоокка аалдарга чедирип турар. Автомагазин график аайы-биле малчын коданнарны эргип турар. Мал амчызы Чамзы Номчу-Белек малчыннарже үнүүшкүннерни үргүлчү кылып, хойларның болгаш мал төлүнүң кадыкшыл байдалын хайгаарап, эмнээшкиннерни чорудуп турар.

Амгы үеде үстүнде ийи малчынның кайызы-даа хойларны болгаш хураганнарны менди-чаагай кыш ажырар дээш шудургу ажылдап турар.

Ч. САДИ.

ХҮЛЭЭНГЕН

Борбак Ендановичиң Ондар бичиимнеде эмдик богба, чаваа өөредириңге, молдургалар чарыштырарынга сонуургалдыы-биле үлүг, бичe улустарны магададып чораан. Ол шериг албанын эрттиргеш, төрээн совхозунга чолаачылап эгелээн болгаш оон бээр үзүктел чок 27 чыл иштинде янзыбүрү маркалыг машиналарга чолаачылаан.

Борбак Ондар ам 52 харлыг. Ол омак-хөлүг, оюнбаштактыг, аш-өөрүнге дуза-гаргак, бичe сеткилдиг кижи. Ол совхозтуң партком кежигүнүнге, көдээ Совет депутадынга хөй удаа соңгудуп келген.

Б. Ондар — ой бир уругларының адазы. Ооң оолдары болгаш күдээлери базала механизаторлап ажылдап турар. Өөнүң ээзи Маадырже Байыр Ондар ургуларын эки кижизидип турар. Ол база-ла совхозка үр чылдарда эки ажылдап келген.

Борбак Ендановичи Совет Тываның 40 чыл юнга турацкаадып ам мунуп турар машиназын база чүс муң километр чедир капитал септелге чок эдилээрин хүлээнген.

В. ТОЙЛУГ-ООЛ.
Сүт-Хөл район.

ОЙНААР БОЛГАШ ХӨГЛЭЭР

А. Нарадының «Канчаар эрттирзе экил?» деп чүүлүүнде куда дугайында көдүрген айтырыы солун болгаш амыдыралчы болуп турар. Куда-дой өглениип турар оолдун, кыстың чурталгазынга чаңгыс катап эртер болуушкун. Ынчап кээрде ону утундурбас кылдыр эрттирери күзенчиг.

Уттундурбас кылдыр эрттирери — үжүп, тургузже арагалаары, идээлегижеге аъш-чем чиири авес-ле болгай. База ол ышкаш кудадой үезинде «касса» ажыдып, аңаа акша дилеп чыыры эвес. Ол чоруктуу чамдык аныяктарны азырадыкчы хөөнге киире бээр хоралыг чаңчыл кылдыр көөр болза эки.

Бир катап Эрзин районнуң Сарыг-Булуң суурга эрткен кудага чалаттырган мен. Аъш-чем, арага-дары столга делгеттинген. Тускай танцы шөлүн база дерип кылган, биче хемчээлдиг-даа болза. Кескү черлерде куда байырлалының дугайында үлегер домактар, йөрээлдерни бижээш аскан.

Куда-даа эгеледи. Ийи дашка араганы көдүргеп. Өглениишкен аныяктарга тураскаатаан концерт ооң соонда эгелээн. Оон улаштыр чалаткан кижилерниң боттарының күзели-биле күүседир ийи-чаңгыстың номерлерин көргүзүп эгелээн. Ырлар, шүлүктер, танцылар улажып-ла турган. Өглениишкен оол, кыстың башталгазы-биле вальс танцызы сөөлзүредир болган. Хоглеп, хөөрежир дээш арага безин хойну ижер чай көнгүс чок. Ааскежиктиг чалыыларны артырып каап, келген чон тарап чаңган. Ынчангаш бо байырлал сагыжымга артып калган.

Бистиң чамдык черлерге куда-байырлалга байдал шоолуг-ла байырымыг эвес. Өглениишкин өзулалы кудукку деннелге эртип турар. Хонук-хонуу-биле ажыл хүнү үзүп, арагалаар, кайы-даа таланың ада-иелери, төрелдери аразында бот-боттарының бай-шыдалдыын көөргеттинер чорук канчап-даа таарышпас. Үүг-даа чүве өйчижектиг болгай. Оон ыңай кудага чалаттаан, хамаарылга чок улустар келир. Хамаарылга чок болганындан оларның харыысалгазы чок болуп турар, чүгле хырын бодап келген.

Куданы хөглүг база оюнтоглаалыг кылдыр эрттирерин күзээр-дир мен. Ынчан куда-дой болган хүн өглениишкенниңнин бүгү назынынга уттундурбас кылдыр артып калыр.

Ч. ӨӨЛЕТ.
Самагалдай.

БАЙДАЛ ЫНДЫГ ТУРБУЖЕ

«Канчаар эрттирзе экил?» деп айтырыгны көдүргениңге каттыштым. Чүге дээрге оон чугулазы коңчуг. Солунда бижип турары-биле алырга, чер-черде партия организациялары, көдээ Советтер, профэвилел болгаш комсомол организациялары куда-дой эрттиреринiң дугайын кичээнгейге ап, чоңнуң чурттап турар черлериниң аайы-биле чугааны кылып турар-дыр. Оон чижээнге Кочетово суурда № 4 агитквартираны киирип болур. Шак ындыг янзылыг чугааны Торгалыг, Чаа-Сүүр даэш чижектиг черлерге база эрттирери күзенчиг.

Бисте мындыг. Чайын шайлалгалар эгелээр. Ында-мында аалдарга, фермаларга тыва арагаларыны ылдыр чыып кирер. Куда-дойга он ажыг хой, бир инек азы сарлык эъди үнер. Тоолда дег «эът—даг», «арага — далай». Байдал ындыг турбуже кандыг-даа кичээнгейни көдээ Совет, хөй-ниити организациялар олче салбайн турар.

Д. ООРЖАК.
Саглы.

Кижи, ооң хостуг үези

ҮЕНИ ЧӨП АЖЫГЛА

Бистиң Сүт-Хөл районуң Суг-Аксы суурда У. Чолдайны көөрге кезээде-ле халаң әзирик, ол-бо улуска шүрүлгән. кижилерге чөңгэлзэн чоруур, төлеп чок аажы-чаңныг кижилерниң бирээзи. Чолдай хып дээн аныяк, әртем-билиглиг, ажы-төлдүг кижи-дир. Ол хирезинде ооң кино көрүп, ном номчуп, хөй-ниитиг ажылы кылчып чораанын кижи кажан-даа көрбес. Бо удаада У. Чолдайны көргеш, дораан-на «Шын» солунда Кызыл хоорайдан Ч. Кууларның бижээн «Кижи, ооң хостуг үези» деп чүүлү, көдүрүп турар айтырыы сагыжымга кирип келди. Чолдай, шынап-ла, солунда бижип турары ышкаш, «бодунуң, өг-бүлезиниң, ажы-төлүүң амыдыралын оорлап турар» кижилериң биразын ол-дур.

Хостуг үезин бодунга ажыктыг кылдыр эрттирип билири дээрге кижиниң үгаан-бодалын байыдарынга, кадыын камгалап алырынга, бүгү талазы-биле сайзыраарынга болгаш даарта ажылдаарда күжүн катап тургузуп алырынга ажыктыг кылдыр организастап чорударыдыр Ол дугайын парлалгада бижип, радио, телевидениеде чугаалап турар болгай. У. Чолдайга ол дугайын «барып дыштанып ал, даарта ажылдаар болгай» — деп, чугаалаарымга, «сээң херээң эвес-тир» — дээш, дедир шоорлур болду. Ол болгаш ооң эштери коңчуг чаныш чоруурлар-дыр. Мээң суурумуң кижилери канчаар чүрттап, ажылдап, хостуг үезин канчаар эрттирип турары меңээ хамаан чок эвес. Суурувустуң келир үези, бурунгаар хөгжүлдези, арын-шырайы, аян-шинчиияи-даа бистиң боттарывыстан хамааржыр болгай. Чолдай ышкаш кижилерге эрте дээре боданып, хостуг үезин бодунга, өг-бүлезинге ажыктыг кылдыр эрттирип, бодун төлептиг, кижизиг аажы-чанга кижизидерин сүмелексээр-дир мен. Амыдырал чаңгыс черге турар эвес. Үе арткен түдүм-на бүгү чүве орайтап бар чыдар болгай. «Үениң үнезин билир кижиге үени чидирери — эң улуг чидириг» — деп, бир чогаалчы коңчуг шын чүгаалаан. Халас чүрттап эрткен хүн бүрүзү харааданчыг болур ужурлуг.

Бистиң суурувуста уйгудыжын харамнанмайн, кижилерге бараан болуп, хостуг үезинде өскелерге ажыктыг ажылды кылып чоруур кижилер хөй. Ындыг кижилерни чон түгле мактап чугаалажыр, оларны каяа-даа кижилер хүндүлээр. Оларның бирээзининң дугайын чугаалап көрейн. Чижээ, районда паспорт столунуң начальниги Наталья Ондаровна Сундуй дижик. Ол хостуг үезин шын хуваап ап, ону бодунга-даа, ниитилелге-даа ажыктыг кылдыр эрттирип билир. Наталья Ондаровна Суг-Аксы суурнуң Культура бажыңында танцы бөлүмүн удуртуп, хостуг үезин ажыктыг кылдыр организастап турар. Ол кижилер-биле харылзаа, оларның-биле аргыжып чугаалажыры кижиге түгле ажыктыг, кижи одардан хөй чүвени өөренип, сагыш-сеткилин, үгаан-бодалын байыдып ап турар база ол ышкаш хостуг ие кижилер муриунга харыысалгалыг болур чоруктан кижини хоставас деп санап турар.

Кижиге хостуг үениң ужур-дузазы коңчуг улуг деп чүве билдингир. Кижи чогум-на хостуг үезинде өске кижилер-биле харылзажып, сагыш-сеткилин чугаалажыр, хостуг үезинде долгандыр турар бойдус-биле чоокшулажып, ооң чарашкаазын магадап, өөнүктежип, ону хандыр билип алыр. Ынчан бис билинивисти улам делгемчидип, үгаан-бодалывысты байыдып ап, мөзүшынар талазы-биле өзүп турар бис. Бир эвес бис үевисти чөп ажыглап билбес болзувусса, амыдыралдан чылып каап турарывыс ол деп бодаар мен. «Амыдыралда турум байдал чок, ким чаңгыс черде турарыл, ол кижи амыдыралдан чылып каап турар» — деп, В. Белинский чугаалаан. Эң ылаңгыя бистиң шапкын хөгжүлделиг үевисте кижи хостуг шагын бодунга ажыктыг кылдыр эрттирери кижиниң бүгү талазы-биле сайзыраарынга, бодун бодуу төлептиг кижи кылдыр кижизидерингө коңгулер дугайында» хүлээп алган доктаалын өзугаар ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга инек садып алыры-биле 500 рубль, быяа садып алырынга 250 рубль чедир чээлиин Күрбанк 5 чыл хуусаа иштинде төлээр кылдыр бээрин чөпшээрээн.

Ук чээлини алырда ажылчын азы албан-хаакчы ажылдап турар организацияның удуртукчузунга билдиришкин киирер. А ол дилег өзугаар удуртукчу чээли акшаны тускайлап бээр дугайында чагыгны Күрбанкыга киирер. Кызылда чүрттап турар кижилер чээли алырынга кандыг документилер херегил дээрзин хоорайның Күрбанк эргелениниң конторазындан билип ап болур.

Дачага куштуг, тоолайны, арыларны тударын чөпшээреп турар, а инек болгаш өске малды сад болгаш огород ниитилелиниң чөпшээрели-биле (онза-чугула таварылгада) тудуп болур.

Март 14-те үнген «Шын» солунунуң арнында Ч. Кууларның кижиниң хостуг үезиниң дугайында чугула айтырыгны көдүрген-дир. Кижиниң хостуг үези-биле кылып турар ажылы түдүш харылзаалыг деп, ол коңчуг шын чугаалап турар. Шынап-ла, кижиниң канчаар дыштаның алырындан, хостуг үезин бодунга ажыктыг кылдыр эрттирип билириңден ажылдаар шиңээзин, ажылының шынары, күш-ажылдың бүдүүкчулуу дорт хамааржыр. Ч. Кууларның бижип турары Улуг-Хемниң Арыт-Үзүүнден Чудур, бистиң суурда У. Чолдай болгаш ооң эштери ышкаш дүрзүтүрүзүн ышкыныпкан, магазиннер эжин кадарып, бажын үүп чадап эленейнин, тендинейнип кылаштап тура хүнзээр болза, ажылдың шынарының, күш-ажылдың бүдүүкчулуунуң дугайында кандыг чугаа турар боор.

Хостуг үезин шын уһаап, чөп ажыглап, ажыктыг кылдыр эрттирип өөренип алырын эң ылаңгыя аныяк өскенге коңчуг-ла сүмелексээрдир мен. Кижи бүрүзү бодунуң амгы үезинин, келир үезиниң дугайын боданып, хүн бүрү шүгдүнүп, өске кижилерниң аразында мен кандыг кижи мен, мээң кандыг четпес талаларым барыл, төлептиг кижи болур дизе, чүнү канчалза экил? — деп айтырыгларны бодунга түргүзүп, четпес талаларын эдип ап чоруур ужурлуг. Ол ындыг-ла белең эвес болбайн аан. Ынчалза-даа кижиде кандыг-даа бергелерни ажып эртип ыдаар күш бар. Ол күш — кижиниң изиг күзели-дир. Ол күш сээң ажыл-херээңден, бодунга болгаш өске кижилерге хамаарылгандан, хостуг үешагыныг канчаар эрттирип турарыңдан көстүг бээр. Хостуг үезин канчаар эрттирип турарыңдан кижиниң амыдыралга, ажыл-ишке хамаарылгазы билдинге бээр. «Бодунуң болгаш өскениң үезин камнап билбези — ол дээрге өзулуг культура чок чоруук-тур...» — деп, Н. Крупская чугаалаан.

А. БОРАШ.

Юристиң тайылбыры

ЧЭЭЛИ АП БОЛУР

«Экии, эргим редакция! Чоннуң хууда дузалал ажылагыйынга ямал садыл алыры-биле чээли акшаны берип турган чүве болгай. «Кызыл тудуг» эргелелинге ол айтырыгны тургузарывыска, «Бисте ол дүрүм ам-даа чок» деп харыылап каар. Чүге ындыг чүве ирги? Бир эвес ол чээли акшаны берип турар болза, инек садып алырынга чеже түңнүг ап болурул база кандыг документилер аңаа негеттинерил? База бир айтырыг — дачага инек тудуп болур бе? Бо айтырыгларны билип алыксан тур мен. Ынчангаш аңаа харыылап бээриңерни диледим.

Д. ОНДАР.

Кызыл хоорай.

Профоблчөвүлелдиң юрисконсультантызы А. Х. Ажыдан үстүнде айтырыгга харыылап бээрин дилээн бис.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың январь 8-те «Хамаатыларның хүүда ажыл-агыйынга көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүделиктиг талазы-биле немелде хемчегулер дугайында» хүлээп алган доктаалын өзугаар ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга инек садып алыры-биле 500 рубль, быяа садып алырынга 250 рубль чедир чээлиин Күрбанк 5 чыл хуусаа иштинде чугаалаан. Ынчалзажок Польша Улус Республика чааскаан эвес. Ооң кол күжү — ССРЭ-биле эвилел. Интернационалдыг харылзаалар аңы-дуңма партияларны болгаш күрүнелерни холбаштырып турар деп, ПУР-нуң удуртукчузу айтыкан. Варшава Кереэзиниң Организациязы — Европага болгаш бүгү делегейге айыыл чок чоруукту хандырарының беттуг фактору-дур. Делегейниң амгы нарын байдалының үезинде Варшава Кереэзи кайгамчык улуг роль-ду ойнап турар. Ооң күчүзү Польшаның кызыгаарларын камгалап турар.

Улусчу Польшаның хөгжүлдезиниң эрткен 40 чылдарының дургузунда социалистиг чаартылгалар социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле кады ажылдажылганың ачызында боттанып келген деп, В. Ярузельский демделээн.

АЖЫЛЧЫННАРНЫҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

Бо хүннерде британ оруудуктарында ажылчы чоннарның күчүлүг шинчээшкини калбарып турар. Хөмүр-даш үлетпүрүнүң национал эргелелиниң хөй шахталарны хаар болгаш ажылдай инжилерин массалыы-биле үндүрериниң дугайында ялаңнарынга удур шахтёрларның шимчээшкини М. Тэтчериң чазаа-биле ажылчын аңгыяң аразында ёзулуг месилдежиишкин болуу берген. Шахтёрларның ажыл соксадыышкыны болгаш чүрттүң калбак демократтыг хөй-ниитизииниң оларның-биле эп-сеткил катыштырылгазы Англияның ажылчы чоннарының конзерваторларның улуска удур политиказынга өйтур шавыышкынын ылырынга шинтпирлиниң дугайында хереченлел турар.

Ажылчы чоннарның амыдырал байдалын улам дорайтадып тургаш, улуг капиталга таарымчалыг байдалдарны тургузар соруулгалыг «шыңгыы камналгаже» чазак черинең угланыышкынын ажылчы чоннар бүрүү шаап шүгүмүчлеп турар. «Бистер бичин болгаш ортумак-даа будуруге черлерингө хөгжүдүрүнүң эң калбак аргаларын берип турар бис» — деп, улуг эвес хүү будуруге черлериниң төлээлекчилериниң чоокта чаа Лондонга болган конференциязынга премьер-министр М. Тэтчер чугаалаан. Ындыг сөстер херек кырында бойдалга шүүт дүүшпейн турар. ортумак болгаш бичии-бичии фирмаларның ядарап, хоозураар чоруу М. Тэтчериң чазааның экономика талазыбиле политиказының түңнели боол турарын ол бадыткап турар. Англияның улуг салдарлыг «Гардиан» солуну февраль айда хоозураан, сандараан улуг эвес будуруглелериниң саныңың 1983 чылдың төнчүзүнде турганындан 13 хүүдан ажыг болганының дугайында дыңнадыгны тайылбырлап, бижээш ындыг түңнелди кылган.

Англияда ындыг түңнелдерни көргүзүп турар медээлер дыка хөй боол турар. Великобританияның садыг болгаш үлетпүр министерствозунуң дыңнаткыны-биле алырга, чүрттүң даштыкы садыг талазы-биле өре-шиирези январь айда 339 миллион фунт стерлинг-акша боол турган. Амгы консервативтиг чазактың эрге-чагыргазы холга алган үези 1979 чылдан бээр чүрттө үлетпүр будуруглезиниң хемчээлиниң 7,5 хүү кызырылганын, үлетпүрүнүң болбаазырадыгға адырларының продукциязының үндүрериниң 14 катап эвээжээнин лейбористиг партияның баштыңы Н. Киннок «Дейли экспресс» солунга бижээн.

Ол бүгү хамаан чоокта М. Тэтчериң чазаа байларның улам-на байыырының болгаш ядыыларның улам ядараарының политиказын үргүлчүдээр деп турар. Чоокта чаа 1984—1985 саңнээ чылынга күрүне бюджединиң хүлээп алганынга холбаштыр британ хөй-ниитиг ындыг түңнелди үндүрүп турар.

Ол бюджетти Британияның оппозистиг партияларының шыңгыы бүрүү шаап, шүгүмчүлеп турар. «Консерваторларның доктаатткан күрбюджединг Британияның ажыл чок кижилерияге кандыг-даа идегелди бербейн турар» деп, либералдыг партияның удуртукчузу Д. Стал чугаалаан. Ол ядыларның айтырының улам шыңгыырадыр апаар. «Великобританияның Компартиязының чиңгине секретары Г. Макленнан оны ииделеп чок чоруктуң бюджеди деп адаан. Саң министри боо-чепсектиг эдилер бүдүрериге, ядролуг ракеталарын тургузарынга, «Трайдент» программаны боттандырарынга күрүмө чарыг далдарын кызырбайн турарын англи коммунистериң удуртукчузу айтыкан.

Ажылчы чоннарның амгы үеде малбак ажыл соксадыышкынын демисели чазактың ап чорудуп турар хемчегериниң улуг «летаимчин албайн турарының» дугайын база көргүзүп турар. Дагаалларының моон-биле үш неделя үргүлүүлеп турар шинти-национал ажыл соксадыышкыны үш келген түдүм-на улам күштелип турар. Ында чүрттүң шахтёрларының 80 ажыт хуузу киржип турар.

Хөмүр-даш үлетпүрүнүң национал эргелелиниң оң-оң шахталарны хаар болгаш 20 мың ажылчыннарны ажылдан үндүрер талазы-биле планнарындан ойталаазызына ажылчыннар чаңгыс эштиг хөделиишкин болгаш быжыг эдсеткил каттыштырылгалы-биле харылзап турарлар. Министерстиң болгаш кочегарларны, демир-орукчуларны болгаш дайжызарны, металлургтарны болгаш порт ажылчыннарын каттыштырган эң кол алдам англи профсоюзтелдерге шахтёрлар-биле эп-сеткил каттыштырылганын илередирип-биле Хөмүр-даш сөөртүүн соксадыр деп шинтпирлээн. Великобританияның дайынчылдарының национал профсоюзтелдиниң чиңгине секретары Дж. Слейтер «дагыларның ажыл соксадыышкынының айтырыышкынга үнеринерин болдурбас бис» — деп, чугаалаан. М. Тэтчериң чазаның үлүспе удур утпаныышкынын бүрүү шавырымыг кампаниязының үезинде ажылчы чоннарның хөделиишкинерин улам башкарары-биле тред-юнионнарның саналын өзугаар түскай топ черин тургускан.

Англи коммунистер Великобританияның демократтыг күштерин шүүдүүн каттыштырбышаан, удурланыышкынның бүүлүг компаниязын улам калбартып чоруулариче кижгырып турар. Лондонга болгаш Ливерпульга болгулаал хөй киржикчилерлиг митингилер үезинде англи чазактың «шыңгыы камналга» утпаныышкынын бүрүү шаап, шүгүмчүлээн.

А. ЕВСТИГНЕЕВ,
СЭТА-ның корр.

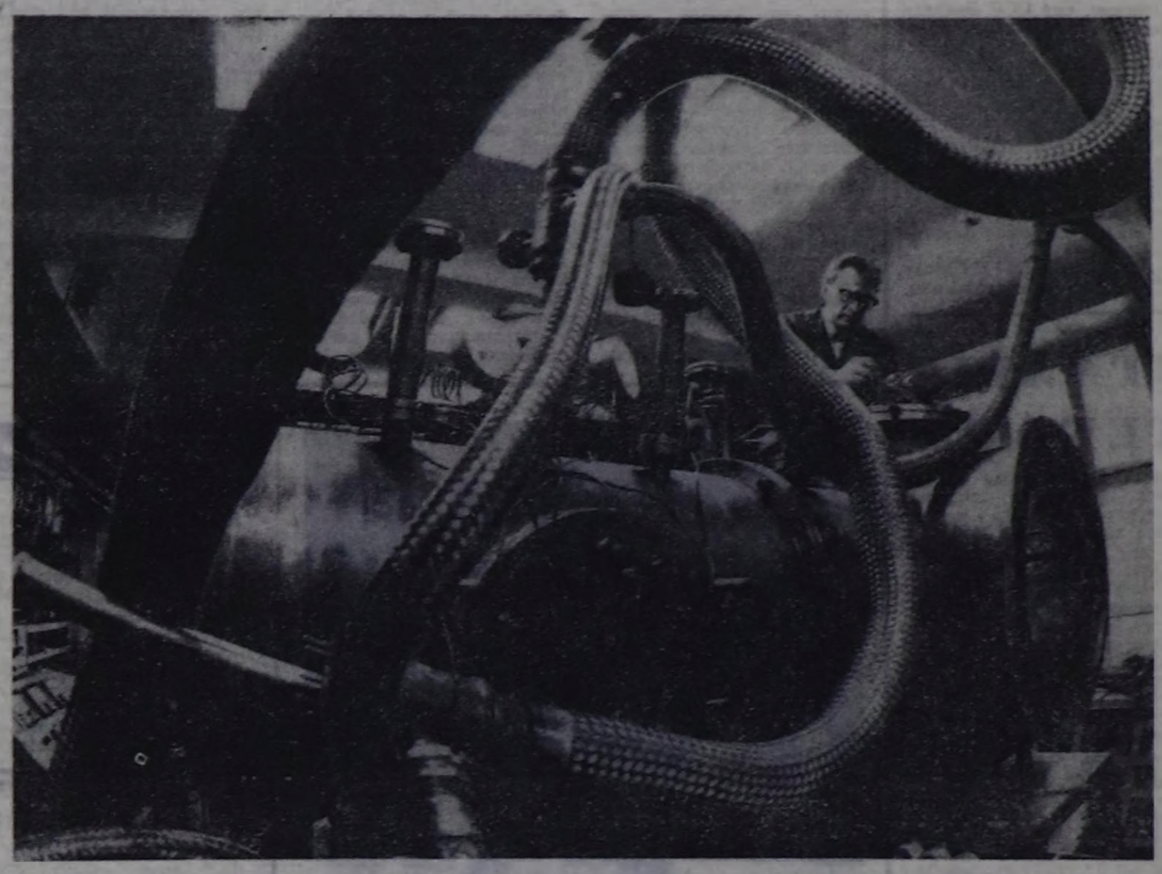

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының дугуржулгазынга дүүштүр электроэнергетиканың чаа дериг-херексеэдерин чогаадып кылыр, бүдүрер талазы-биле ажылдарны социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының 50 ажыт эртем болгаш бүдүрүге организацияларында чорудуп турар. Оң ажылдарның башкарыкчызы болгаш идепкейлиг киржичизи — Москвада Г. М. Кржижановский аттыг Энергетиканың эртем-шинчилел күрүне институту.

ЧУРУКТА: тоолу дүрген дамчылар кабельниң чаа шенелде чеперииниң системазы.

Р. ДЕНИСОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанда байдалды чидиглендирерин Тель-Авив оралдашпышаан. Бекаа шынаазында сирий шериглерге удур ээлчегликтиг өнчүк-чөңгээни база катап кылган. Султан-Якуб болгаш Янта деп чурттакчылыг черлериң аразында сирий шериглериң туруштарын израиль шериглер артиллерия-биле боолап турган. Израиль танкылар 25 километр чоокшулап келгеш, сирий шериглерни база боолаан. Сирияның артиллериязы харыы оттуу ажыткан.

Ливанда удурланыышкак талаларның аразында аткылажыышкынар ол чурттуң найысылалын барыын болгаш чөөн секторлар кылдыр чарган «ногаан шугумга», даглыг Метн районга болган. Чепсектиг месилдежиишкинниң үезинде артиллерияны, ракеталарны болгаш миномёттарны ажыглаан.

Израиль эжелекчилерге удур элээн каш халдаашкынынарны Ливанның патриоттары кылган. Сайда хоорайның кудумчуларының бирээзинге партизаннарның миназынга израиль танк чазылган. Марджайюн районга интервеитилериниң туружун гранатомёт-биле боолаан.

Партизаннарның дидим халдаашкынынарындан корткан израиль шериглер Сайда хоорайга тайбың чурттакчыларның автомашиналарын боолаан түннелинде дөрт ливан хамаатылар балыгланган.

Ливанның мурнуу девискээрин израиль эжелелдеи хостаар дээш демиселди деткээн национал конференция ливан найысылалга болган.

ИНДИРА ГАНДИ:
«Чоргаараалдың улуг өөрүшкүзү»

ДЕЛИ. (СЭТА). «Совет космонавтылар-биле кады индий кижи космоска ужудуп чорупканынга бүгү индий улус өөрүп, чоргаараланып турар. Бо кады ужудуушкун совет-индий найыралдың ачызында болдунган деп бистиң чонувус санап турар. Совет-индий найырал аң улам бедик чадавас кодурулген» деп, Индияның премьер-министри Индира Ганди СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Совет-индий кады ажылдажылганы премьер-министр бедия-биле үнелээн. «Совет Эвилели болгаш Индия — тайбың дээш, кижилерниң чаагай чоруун бедидер дээш демиселге идегелдиг өөнүктер-дир. Индия амгы үеде экономиктиг болгаш техниктиг хөгжүлдениң талазы-биле кайгамчык улуг планнарны амыдырала боттандырып турар. Ол планнарны чеднишкиниг боттандырарынга бойдус болгаш кижи курлавырлары бистө бар. Ынчалзажок биске амгы үениң технологиязы эргежок чугула. Мурнакчы технологияны шингээдип алыр талазы-биле Совет Эвилели биске дузалап турар» деп, Н. Ганди демделээн.

Хамаарышпас Индияның баштайгы премьер-министри болгаш бодунуң ачазы Джавахарлал Неру черниң баштайгы космонавтызы Ю. А. Гагариниң ужудушкуун «Тайбың херээниң өөдүрчаагай типлелгези» деп адаанын Индира Ганди сактып чугаалаан болгаш делегейниң амгы нарын байдалының үезинде тайбыңны камгалаарының, ядролуг халапты кыжаныышкынын чайладырының эргежок чугулазын онзалап демделээн.

Юристиң тайылбыры

ЧЭЭЛИ АП БОЛУР

«Экии, эргим редакция! Чоннуң хууда дузалал ажылагыйынга ямал садыл алыры-биле чээли акшаны берип турган чүве болгай. «Кызыл тудуг» эргелелинге ол айтырыгны тургузарывыска, «Бисте ол дүрүм ам-даа чок» деп харыылап каар. Чүге ындыг чүве ирги? Бир эвес ол чээли акшаны берип турар болза, инек садып алырынга чеже түңнүг ап болурул база кандыг документилер аңаа негеттинерил? База бир айтырыг — дачага инек тудуп болур бе? Бо айтырыгларны билип алыксан тур мен. Ынчангаш аңаа харыылап бээриңерни диледим.

Д. ОНДАР.

Кызыл хоорай.

Профоблчөвүлелдиң юрисконсультантызы А. Х. Ажыдан үстүнде айтырыгга харыылап бээрин дилээн бис.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың январь 8-те «Хамаатыларның хүүда ажыл-агыйынга көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүделиктиг талазы-биле немелде хемчегулер дугайында» хүлээп алган доктаалын өзугаар ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга инек садып алыры-биле 500 рубль, быяа садып алырынга 250 рубль чедир чээлиин Күрбанк 5 чыл хуусаа иштинде төлээр кылдыр бээрин чөпшээрээн.

Ук чээлини алырда ажылчын азы албан-хаакчы ажылдап турар организацияның удуртукчузунга билдиришкин киирер. А ол дилег өзугаар удуртукчу чээли акшаны тускайлап бээр дугайында чагыгны Күрбанкыга киирер. Кызылда чүрттап турар кижилер чээли алырынга кандыг документилер херегил дээрзин хоорайның Күрбанк эргелелиниң конторазындан билип ап болур.

Дачага куштуг, тоолайны, арыларны тударын чөпшээреп турар, а инек болгаш өске малды сад болгаш огород ниитилелиниң чөпшээрели-биле (онза-чугула таварылгада) тудуп болур.

В. ЯРУЗЕЛЬСКИЙНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВАРШАВА. (СЭТА). СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеңиң чоруудуп турар ленинчи тайбың политиказын, тайбыцкы быжыглаарыңче, чавырлышкынче, боо-чепсектиг эдерге бүдүрериң соксадырыңче угланган хөй санныг совет инициативаларың Польша Улус Республика бүрүң деткип турар деп, Польшаның Каттышкак ажылчын партиязының ТӨ-ныңң Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский Болгарияның «Работническо дело» солунунга берген интервьюзунга медеглээн.

Совет Эвилели-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаары, социалистиг дем каттыжылгазынга Польшаның турушгарын быжыктырары, тайбың дээш демиселге идепкейлиг киржири Польша Улус Республиканың даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының кол угланыышкынары болуп турарын ол демделээн.

Делегей байдалының чидиглениин дээш буруу Барың Европага ядролуг чаа ракеталарны тургузуп эгелээн, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң империалистиг бөлүктериниң бүрүң онаажып турар деп, В. Ярузельский чугаалаан. Шериг күчүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден болгаш социализминиң өске-даа чурттарындан артык күштүг болурунче АКШ-тың болгаш НАТО-нуң чагыыкчы бөлүктери чүткүп турар. АКШ баштаан империалистиг күштер ПУР-нуң иштики херектерин каржызы-биле холгаарлап, аңаа удур психологтуг дайынны чорудуп турар.

Ынчалзажок Польша Улус Республика чааскаан эвес. Ооң кол күжү — ССРЭ-биле эвилел. Интернационалдыг харылзаалар аңы-дуңма партияларны болгаш күрүнелерни холбаштырып турар деп, ПУР-нуң удуртукчузу айтыкан. Варшава Кереэзиниң Организациязы — Европага болгаш бүгү делегейге айыыл чок чоруукту хандырарының беттуг фактору-дур. Делегейниң амгы нарын байдалының үезинде Варшава Кереэзи кайгамчык улуг роль-ду ойнап турар. Ооң күчүзү Польшаның кызыгаарларын камгалап турар.

Улусчу Польшаның хөгжүлдезиниң эрткен 40 чылдарының дургузунда социалистиг чаартылгалар социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле кады ажылдажылганың ачызында боттанып келген деп, В. Ярузельский демделээн.

ЧИЛИДЕ УДУРЛАНЫЫШКЫННАР

АЛЖИР. (СЭТА). Дерзин шериг-фашистиг чазакка удур чоннуң демиселин болгаш шинтпирлиг удурланыышкынар Чилиде улам калбарып турар. Фашистиг хүйтаның картаачыны Пиночеттиң кара чаңгыс чөлегинижи болуп артып калган чепсектиг күштерде безин чөрүлдээлер сөөлгү үеде күштелген. Ол дугайында Пиночеттиң кара-бажыңында хоругдалда чыдар Улусчу-демократтыг шимчээшкинниң (УДШ) даргазы Мануэль Альмейданың медеглелинде айыткан. Ооң медеглелин Алжирниң «Эль-Муджахид» солунунга дамчыдып берген турган.

Улусчу-демократтыг шимчээшкинниң чөөн үзелдиг күштериниң эвилели чурттуң хосталгалыг шимчээшкинниге кол рольду ойнап турарын медеглелде демделээн. Ол эвилел бодунуң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының кол угланыышкынары болуп турарын ол демделээн.

Делегей байдалының чидиглениин дээш буруу Барың Европага ядролуг чаа ракеталарны тургузуп эгелээн, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң империалистиг бөлүктериниң бүрүң онаажып турар деп, В. Ярузельский чугаалаан. Шериг күчүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден болгаш социализминиң өске-даа чурттарындан артык күштүг болурунче АКШ-тың болгаш НАТО-нуң чагыыкчы бөлүктери чүткүп турар. АКШ баштаан империалистиг күштер ПУР-нуң иштики херектерин каржызы-биле холгаарлап, аңаа удур психологтуг дайынны чорудуп турар.

Ынчалзажок Польша Улус Республика чааскаан эвес. Ооң кол күжү — ССРЭ-биле эвилел. Интернационалдыг харылзаалар аңы-дуңма партияларны болгаш күрүнелерни холбаштырып турар деп, ПУР-нуң удуртукчузу айтыкан. Варшава Кереэзиниң Организациязы — Европага болгаш бүгү делегейге айыыл чок чоруукту хандырарының беттуг фактору-дур. Делегейниң амгы нарын байдалының үезинде Варшава Кереэзи кайгамчык улуг роль-ду ойнап турар. Ооң күчүзү Польшаның кызыгаарларын камгалап турар.

Улусчу Польшаның хөгжүлдезиниң эрткен 40 чылдарының дургузунда социалистиг чаартылгалар социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле кады ажылдажылганың ачызында боттанып келген деп, В. Ярузельский демделээн.

ДАЙЫН ЧОРУДУЛГАЗЫ

БАГДАД. (СЭТА). Иракның кол шериг командылалыының эдилеглиг дыңнадыын ёзугаар алырга, Басра хоорайның чөөн чүгүнде районда — мурнуу фронт участогунда дайын чорудулгалары үргүлчүлеп турар. Ирак самолёттар сөөлгү хүннерде 122 дайынчы ужудуушкуннарны кылган болгаш дайзынның дириг күжүнге база техниказынга улуг когаралды чедирген. Ирак шериглериниң мөөңнелеген турушгарынга согуушкуннарны вертолёттар болгаш артиллерия база кылган. Иракның, Басра, Мандалы, Аш-Шихаби хоорайларын иран артиллерия боолап түрар.

Иракның самолёттары болгаш шериг корабльдери чамдык иран садыг судноларынче халдаашкыынарны кылганынга холбаштыр Иракның шериг командылалыының төлээлекчизи тайылбыр кылгаш, иран суднолар Иракның «хоруглуг» деп чарлаан зоназынга кирип келир болза, оларга согуушкуннарны ирак шериглер моон соңгаар-даа таварышпырар апаар деп медеглээн.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **БУДАПЕШТ.** «Икарус» заводтуң конвейериден юбилейлиг 10 муң дугаар автобусту будурүп чидурген. Ол автобусту Польша Улус Республикага чорудары-биле будурген. Чыл бүрүде акы-дуңма Польшага 200 ындыг автобустарны чорудуп берип турар.

⊙ **БРЮССЕЛЬ.** Чер ажылының продуктуларының садып алыр өртектерин ортумаа-биле бир хүү кызырар дугайында «Ниити рынок» чүрттарының көдээ ажыл-агый министрлериниң чөвүлелиниң шинтпирин ол рынокту кежигүннери чүрттарының ийи улуг фермерлер организацияларының удуртукчулары шыңгыы шүгүмчүлээн.

⊙ **АММАН.** Израиль шериглериң эжелээни Иордан хемиин оң талакы девискээрлерин болгаш Газа секторуң шыва алган турган чыскаалдарның 1170 ажыг киржикчилери палестиннерни израиль эрге-чагыргалар тудуп хоругдаан. Хоругдатырганнарның аразында 50 хире херээженнер бар. Оларны суд шинткели чокка израиль кара-бажыңнарда хоругдаан болуп турар.

⊙ **ВАШИНГТОН.** Юрист Джакоб Стейнни тускай прокурор кылдыр судьялар коллегиязы томуйлаан дугайында чарлаан. АКШ-тың президентизи Рейганның кол дузалакчызы Миэтин херээниң истелгезин кылдыын Дж. Стейнге дааскан. Саңхөө талазы-биле Миэтин хөй санныг хажыдыышкынарын тускай прокурор истээр, хынаар деп турар.

(СЭТА).

САЛЬВАДОР. «Президент соңгуудазы» даар хоозуп шуугаазынны чоңга удур американчы ёзу-чурумнуң солдаттарының автоматтарының дузазы-биле эрттирген. ЮПИ агентилелдиң корреспондентизиниң Сан-Сальвадордан дамчыткының ёзугаар алырга, айыыл чок чоруктуң каржы хемчегерии бүгү чуртка ан чоруткан. Автоматтарын адырынга белеп кылдыр тудуп алган полицейжизер болгаш солдаттар соңгуудазы участоктарын бүзээлеткен турган. Чалча чазак шериглериниң вертолёттары наймыылалдың болгаш чурттуң өске-даа хоорайларының кырынга ужуп чоруп турган.

ЧУРУКТА: Сальвадорда «демократтыяның» каржы камгалакчызы.

АП — СЭТА-ның фотозу.

САЛВАДОРДА ПАРТИЗАННАР ЭЭЛЕП АЛГАН

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорга соңгулдалар дээр хоозуп хөлээшкинниң үезинде дерзин чазак патриоттуг күштерге удур ийи-мун солдаттарны ыдаалаан. Ынчалзажок АКШ-ка саттынган чалча чазак шериглери Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузуның отрядтарының чедишкинниг шавар халдаашкынын моондактап ыдаваан. Партизаннар дидим шимчээшкинниң кылып, дайзынның тылынче шуругп киргеш, Баррюс хоорайны ээлеп алган. Чалча чазак шериглери улуг когаралга таварышкан.

Партизаннарның болгаш дуглаларынга киржип турар апарган.

Сальвадорнуң дерзин чазаның шериглериңе дузаламчыны Ак бажың сөөлгү үеде улам күштелдирген. Ол дугайын АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц медеглээн.

Сальвадорда «демократтыяны» камгалаарынга ол чуртта чалча чазак шериглериңе дузаламчыны улам-на күштелдирериң АКШ-тың камгалал министриниң орлакчызы Фред Икле америк конгресстен негээн.

ДАЙЫН ЧОРУДУЛГАЗЫ

БАГДАД. (СЭТА). Иракның кол шериг командылалыының эдилеглиг дыңнадыын ёзугаар алырга, Басра хоорайның чөөн чүгүнде районда — мурнуу фронт участогунда дайын чорудулгалары үргүлчүлеп турар. Ирак самолёттар сөөлгү хүннерде 122 дайынчы ужудуушкуннарны кылган болгаш дайзынның дириг күжүнге база техниказынга улуг когаралды чедирген. Ирак шериглериниң мөөңнелеген турушгарынга согуушкуннарны вертолёттар болгаш артиллерия база кылган. Иракның, Басра, Мандалы, Аш-Шихаби хоорайларын иран артиллерия боолап түрар.

Иракның самолёттары болгаш шериг корабльдери чамдык иран садыг судноларынче халдаашкыынарны кылганынга холбаштыр Иракның шериг командылалыының төлээлекчизи тайылбыр кылгаш, иран суднолар Иракның «хоруглуг» деп чарлаан зоназынга кирип келир болза, оларга согуушкуннарны ирак шериглер моон соңгаар-даа таварышпырар апаар деп медеглээн.

Ленинчи шаңналга киирери-биле саналдаан

МОСКВА. Совет Эвилелиниң Улуг театрының балет артизи, ССРЭ-ниң улустуң артизи Наталья Бессмертнованы (чурукта) сөөлгү чылдарда балет шиилеринге рольдарны күүсеткени дээш, «Ромео болгаш Джульетага» Джульетаның, «Алдын чүс чылга» Ританың рольдарын ойнааны дээш Ленинчи шаңналга киирер кылдыр саналдаан.

1961 чылда Наталья Бессмертнова Москваның хореография училищезин дооскан сөөлүнде, ону ССР Эвилелиниң Улуг театрының балет бөлүүнге чалаан. Баштай «Шопенианага» ойнаан. Театрга ажылдап кирген чылдарының дургузунда Бессмертнова хөй кол рольдарны күүсеткен. «Ынакшыл дугайында легендага» Ширинниң, «Спартакка» Фригияның, «Иван Грозныйга» Анастасияның, «Ангарага» Валентинаның рольдарын база чедиишкиниг ойнаан.

А. КОНЬКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА ҮНДҮРҮЛГЕ САНЫНДА...

«Улуг-Хем» чечен-чогаал альманахтың № 54 болгаш 55 үндүрүлгелеринде проза чогаалдарының чамдыктарын сайгарып көөр бодалдыг мен. Тываның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оолдуң «Алдан дургун» деп романындан эгелер номчукчуларның кичээнгей, сонуургалын кошкатпайн келген. Автор ук үениң тыныжын, чоннуң амыдыралчуртталга, күзел-чүткүлүн диргизи чуруп көргүскен. Сөөлгү 54 дугаар альманахта «Байысаалгага белеткел» деп эге парлаттынган чамдык эгелерден-даа артык каракка көскү чурумалдыг бижиттинген. Мында чогаалдың-даа, аңгы демиселиниң-даа дүшкүүрлүг үези болуп, ноян-дүжүметтериниң, байларның кандыг-кандыг арыг эвес аргалар-биле байып, хээли ап, онаалдага эт-малды хавырып ап турганы тодарап, алданнарга удур канчаар хоп-нүгүл шам-мегелер кылып турганы илереп турар. Ону автор психологтуг тодазы-биле байысаалга үезинде сойгалап, чуруп көргүзүп турар. Ол ышкаш Хемчиктиң эрге-чагырга туткан ноян, дүжүметтер эриндел-шаажылалдарны кайы хамаан чокка хоойлуну «ужурдан хажыдып турганы» база билдинип турар. Ынчалза-даа «класстарлыг аңгыга суд, чазак дөмей-ле, эрге-дужаалдыг, эт-хөреңгилериниң талазында апаарын» база автор тода көргүскен. Бо эгелер номчукчунуң сеткил-сагыжын хайныктырып, доюлдуруп кээр күштүг, солун. Чогаалчы ол үениң социал бөлүктериниң дыл-домаан, аажы-чаңын, улустуң аас чогаалын кайгамчык элбээ-биле чогумчалыг ажыглаан.

Ук эгелериниң ужур-утказы — алдан-маадырларның демиселиниң канчаар кокпаланып күштелгенин, ол демиселдиң чөптүүн, шыннынын тодаргай чуруп, көргүзүп, автор ону бадыткап шыдаанында.

Тываның комсомол шаңналының лауреады С. С. Сүрүң-оол сөөлгү ийи альманахта чаа бижээни «Ол дугайында соонда» деп үш көжегелиг комедиязын парлаткан. Каттырынчыг шиниң кол маадырлары АРШтың дайынчылары болгаш дааранынчы, ажылчын аныяктар база ава. Шинде автор ол үениң аныяктарының аажы-чан, оюн-баштаан көргүзүп, ылаңгыя ол үениң ыры-кожамыын элбээ-биле билдилиг ажыглаан. Чогаалдың маадырларының аттарын безин автор арай хөлүн эрттир аяннаш, бөлүглештир тып ап, каттырынчыг болурунга чайгаар-ла таарыштыр бодап алган: Алдын-оол, Мөңгүн-оол, Хүлер-оол, Кара-кыс, Көк-кыс, Хунажык, Дегежик дээш. Шинин номчуурга каттырынчыг, солун-дур, а ону таарыштыр режиссуралааш, сценага салыпса, оон-даа солун боор деп бодап турар мен.

Е. Д. Танованың «Ширбиилиң холдан салба» деп Тывага хамааты дайын үезинде бир аалга бээзи, кунчуу болгаш кенни-биле болган таварылганы чураан чечен чугаазын; Кара-оол Маспык-оолдуң хаван ажаакчызы Е. А. Жирнованың дугайында чылыг чымчаа-биле бижээн боттуг амыдыралды көргүскен очеригин; Күжүгет Серекейниң «Истелге» деп суд прокуратура ажылдакчыларының дугайында тоожудан үзүндүлерин; Тываның алдарлыг чогаалчызы К. Кудажының «Хайгааралдарым хайырлалдары» деп; Донгак Арагачының «Төтчеглекчини тутканы» деп; Куулар Оргунуң «Салдап чоруур шляпа» деп бойдус, аңныыр темазынга бижиттинген бөлүк чечен чугааларын; Александр Даржайның кээргенчиг салым-чаяанныг болган бир и е н и ң болгаш ооң оглунуң аас-кежиин, амыдырал - чуртталгазының дугайында чидиг психологтуг болгаш сюжет-тургузуглуг «Изиг хүннер» деп тоожузундан үзүндүнү. Хөвеңмей Ойдан-оолдуң «Тайга-таңды кижилери» деп ивижи аңчы дугайында чурумалын база номчуп таныжар бис. Кежик-оол Тулуштуң «Мээң хоорайым — мээң аалым» деп бүгү-эвилел чергелиг шалыпчы тудуг — Чаа Шагаан-Арыгның интернационалчы эп-найыралдыг кижилериниң дугайында ийи бичин чурумалын болгаш өске-даа публицистиг чүүлдерни, критика библиографияны, медээлерни номчукчулар 54—55 дугаар альманахтардан сонуургап номчуурлар.

Мында очерктериниң иштинден аныяк автор башкы Саая Хеймер-оолдуң 54-кү альманахта «Шуурган» деп уран-чечен очеригин онзалап демдеглексеп турар мен. Бо ёзулуг-ла эки бижиттинген уран-чечен очерк. Мен ону харын-даа чогаалчыларга болгаш журналистерге «уран-чечен очерк бижиириниң үлегер-чижээ бо-дур, шак бо аныяк автордан өөрениңер» деп кыйгырынсап турар мен. Очеркти номчуурга солун, номчуттунгур, чурумалдыг. Очерктиң маадыры Хунанның сактыышкыннары кылдыр ооң амыдыралының эн-не солун, онзагай талаларын чуруп көргүзүп шыдаан. Чурумал бүрүзүп кончуг дээштиг деңнелге, метафора, дириг-жидилгелер-биле билдилиг күштелдирип турар: «ыт дижи дег шиш-шиш хаялар дистинишкен кыряан», «хат... чалгыындан... хана ыяштары човуурталаан дег кыжырт кылынгылаан», «хат дээрге, чалчык кижи дег, бичин када соксаш кылынгаш, катап база оон-даа каржы, оон-даа калчаалыг сыыгайнып кээр», «кудай дээвириниң дежиктеринден сылдыстар караа чивеңейни бергилээн...»

Оон аңгыда бо очеркте көдээ кижи Москва, делгелге чорааш көрген, билгенин магадап-сонуургап, деңнеп бодап чоруурун аажок тывынгыр чараш көргүскен, улуг эвес бо чогаалда баштак, кочу-шоодуг хөөннерин, аргаларын база чаптанчыг кылдыр ажыглап турар...

Аныяк автор Күжүгет Серекейниң «Истелге» деп тоожузунда чамдык хөлүн эрттир оонак-хээнек чүвелер дугайында арай арбыдады-даа бижиттингилей бергилээн черлер бар.

А Хөвеңмей Ойдан-оолдуң «Тайга-таңды кижилери» деп очерк чурумалында бөрүлерин, адыгны белени-биле боолап турары номчукчуга улуг бүзүренчиг эвес. Оон ыңай ол Кол Сарыг-оолдуң чогум ивижи кадарчы бе, аңчы бе азы хөй-ниитичи бе— кайы талазын колдады көргүзер сорулгалыг турганы билдинмес. Биргизи болза — чедиишкиннери, түннелдери кандыгыл, ийигизи болза — канчап хоочун аңчы апарганыл — бадыткалы кайыл, ушкузу болза — чүге чүгле анаа күзелин көргүзүп каанып? Херек кырында оон ыңай чүнү кылганыл? Ол күзел бүдер бе, бүтпес бе, билдинмес.

Альманахта проза болгаш поэзиядан аңгы доктаамал рубрикалар барык чок. Уругларга «Сылдысчыгаш» деп булуң харын үнүп турары эки. Кижи бодаарга «Критика болгаш библиография» деп рубрика үргүлчү турза эки болгу дег. Чүге дээрге чогаалдарның ниити болгаш жанрлар аайы-биле допчуларын, чыл, квартал түннелдерин, чогаалчыларның чогаадыкчы ажыл-ижиниң дугайында чүүлдерни, чаа чогаалдар, дугайында дарый сайгарылганы критиктер барык кылбайн турар. Сөөлгү альманахта А. К. Калзанның «Тыва литература амгы үеде» деп чүүлү харын проза чогаалының, роман жанрының сөөлгү үеде тыва литературада сайзыралын объективтин-биле сайгарып анализтээн эки чүүл болган. А өске жанрлар? Өске критиктер чүнү бижээн? Рецензия, үнелээшкин албаан аңгы-аңгы авторларның чырыкче үнгүлээн чогаалдары болгаш ниити чыындылары улам-на көвүдеп турар. Ынчангаш альманахтың редколлегиязы бо рубриканы доктаамал болдуруп, критиктер-биле ажыл чорударын багай организастап турар. Альманахка номчукчуларның сонуургал, үнелээшкиннерин шуут организаставайн турарындан, чогаалчылар-биле номчукчулар аразының харылзаазы кончуг кошкак. Чогаалдарны чүгле номчукчуларга бижип турар. А номчукчулар эң кол, эң чугула критиктер ол. Ынчангаш оларның тус чогаалдарга сонуургал, үнелелдерин альманах арыннарынга доктаамал эвес-даа бол, оода ында-хаая чырыдып турары күзенчиг.

Ч. СЕРЕН-ООЛ.

ДУРЖУЛГАЛЫГ БИБЛИОТЕКАРЬ

Эрткен чылдың социалистиг чарыжының түңнели-биле Таңды районнуң библиотекаларындан Хову-Аксы суурда Чечек Хертековна Оюн эргелекчилээн библиотеканың ажылы дээре ажылдыгларның бирээзи болган. Ч. Х. Оюн-биле февраль айда библиотека ажылдакчыларының семинарынга танышкан бис. Семинар үезинде-ле ону бодунуң ажылын эки билир, ол дээш сагыш аарып чоруур кижи-дир дээрзин эскердим. Ооң соонда директорувус М. Ф. Домарева-биле ооң дугайында чугаалажырымга мынча деп чугаалады. Чечек Хертековна библиотека системазында он бир чыл ажылдап турар. Ол — дуржулгалыг специалист. Эрткен чылын ооң номчукчулары 5071 экземпляр номну пландан ажыр номчаан. Ол ышкаш 1982 чылга деңнээрге 70 номчукчу немешкен. Политиктиг номнар пропагандалаары — библиотекарьларның кол сорулгаларының бирээзи. Хөй-ниити политиктиг литература библиотекада ниити номчуттунган номнарның он дөрт хуузу болуп турар. Ч. Х. Оюннуң библиотеказы хөй-ниити политиктиг хүннерин демдеглеп, стендилерни, хана солуннарны, делгелгелерни кылып келген. Ол ышкаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ооң соондагы СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле лекция, беседалар эртип турган. Оларның көвей кезин «Он бирги беш чыл— күш-ажылдың болгаш тайбыңның беш чылы». «Сагылга-чурумну быжыглаары — хүннүң негелдези», «Ажылчын минутаны камна» дээн чижектиг темаларга эртип турган. Ч. Х. Оюн ылаңгыя чуртшинчилел литературазын пропагандалаарынче кичээнгейин угландырып келген. Совет Тываның 40 чыл оюн демдеглеп эрттирер төөгүлүг бо чылда ук темага хамаарышкан 639 номнарны номчукчуларга үлээн. Амгы үеде библиотека «Номчукчу бүрүзүнге —чуртшинчилел темазынга ном» деп девизтиң адаа-биле ажылдап турар.

Библиотека школа-биле дорт харылзаалыг ажылдап турар. Школачылар ортузунга солун, ажыктыг хөй чүүлдер болуп келген. Чижээлээрге, «Ээлдек чорук— хүн бүрүде» деп диспут, С. Б. Пюрбюнун ажыл-чорудулгазы болгаш амыдыралының дугайында беседа, «Профессияже аян-чорук» деп ном делгелгези, күш-ажылдың хоочуну АТБ-ниң чолаачызы А. Д. Болат-биле ужуражылга дээш оон-даа өске.

Суурда 76 специалистер библиотекадан номнарны бижидип номчуп турарлар. Оларга Ч. Х. Оюн тааржыр номнарны шилип берип, библиотекалар аразының абонементизи-биле чурттуң өске хоорайларының библиотекаларындан номнарны чагыдып берип турар. Оон номчукчулары специалистер боттарының ажылының аайы-биле янзы-бүрү лекция, беседаларны организастап эрттирип. Чечек Хертековнадан арга-сүмени ап турарлар.

Библиотекада кошкак деп санадып турар ажыл — бүдүрүлгеге хамаарышкан номнарны пропагандалаары. Оон аңгыда арга-ыяш ажылагыйы, АТБ, нефть баазазы суурдан ырак черде турар болганда ол организацияларже үнүүшкүннерин удаадараа чорудары чугула.

Дуржулгалыг библиотекарьга Совет Тываның 40 чыл оюн уткуп тура үстүнде айыттынган четпестерни чайладып, чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннерлиг болурун күзеп каалыңар.

Е. БУГДАЕВ.

1966—1967 чылдарда төрүттүнген аныяктар аразынга самбо хүрешке республиканың хууда бирги чери дээш ажык маргылдаа «Херел» спорт залынга эрткен неделяда доозулган Аңаа Өвүр, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Тес-Хем, Каа-Хем, Сүт-Хөл, Бай-Тайга районнарның болгаш Кызыл хоорайның аныяк мөгелери киришкеннер.

Ийи хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде Мерген Дандай-оол (Өвүр), Хүлер-оол Сат, Артур Ондар, Уран-оол Ондар, (Сүт-Хөл), Шолбан Монгуш, Хүлер-оол Монгуш (Өвүр), Геннадий Мартемьянов, Андрей Юдин (Кызыл) олар тус-тус деңзилерге тиилекчилер болганнар.

Сибирь зоназының бирги чери дээш Омск хоорайга болур маргылдааже ол самбистер национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастери Д. Ооржактың удуртулгазы-биле чорупкан.

ЧУРУКТА: самбога маргылдаа үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СПОРТ

БИРГИ ЧЕР ДЭЭШ

Шыдыраага Бай-Тайга районнуң бирги чери дээш маргылдаа Тээли суурга болган. Аңаа районнуң он бир шилиндек шыдыраачылары киришкеннер.

Үш хүн үргүлчүлээн спортчу чидиг демиселдиң түңнелинде хоочун шыдыраачы Д. Ооржак 9.5 санны алгаш, тиилекчи болган. «Тээли» совхозтуң шыдыраачызы Шыдыраа Хертек, райпонуң төлээзи Кан-оол Хүргүл олар ийиги, ушкү черлерни үлешкеннер.

Шак-биле дүрген ойнаарынга «Тээли» совхозтуң шыдыраачызы Виктор Очур кымга-даа уттурбаан.

С. САРЫГ-ООЛ.

Шыдыраага Самагалдай суурнуң бирги чери дээш ажык маргылдаа районнуң Культура бажыңынга чоокта чаа болган. Аңаа районнуң культура ажылдакчыларының коллективи идепкейлиг киришкен.

Маргылдааның түңнелинде районнуң кино четкизиниң директору А. Иргит бирги черни вэлээн, Н. Дондувай, С. Темек олар ийиги, ушкү черлерни үлешкеннер.

Ө. ЧИҢМИТ.

ЧАРЛАЛДАР

Бин-Хемниң «Өөк», Каа-Хемниң «Красное знамя», «Улуг Октябрь», «Енисей», «Бурунгаар», «Совет Тыва», Кызыл районнуң «Тиилелге», «Шамбалыг», «Кара-Хаак», Таңдының «Коммунизмниң херели», С. К. Тока аттыг совхозтары Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл болгаш Улуг-Хем районнардан хойжуларны, механизаторларны, инек кадарчыларын ажылдап чедип кээрибиле чалап турарын Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди дыңнадып тур. Айыткан совхозтарга өг-бүлезибиле кады ажылдап чедип кээр кижилерге Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күркомитеди хары угда акша пособиезин тыпсыр. Оларны ажылга хүлээп алыр совхозтар баштайгы ийи чылда чогуур чиигелделерни тыпсыр: квартира хөлезини халас болур, хөмүрдашты, одаар ыяшты, электри одалгазын, электри чырыдылгазын, тус черлерге доктааттынган нормалар ёзугаар газты халас бээр болгаш өске-даа чүүлдербиле база хандырар. **Билдинмээн айтырыгларны дараазында адрестен айтырып алыр:** Кызыл хоорай, В. И. Ленин шөлү, Советтер бажыңы, кабинет № 422, Күш-ажыл талазы-биле күркомитет. **Телефоннары** 2-34-42, 2-41-03. Оон аңгыда Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем райкүүскомнарның күш-ажыл талазы-биле килдистеринден болгаш үстүнде айыткан совхозтарның кадрлар килдистеринден база айтырып ап болур.

Садып алыкчыларның кичээнгейинге

1984 чылдан эгелээш, чылда ийи катап—февраль-апрельде болгаш август-октябрьда сезоннуг үелериниң барааннарын бүгү чурттуң девискээринге чонга калбаа-биле садыглаарын парлалга дамчыштыр чарлаан болгай. Дааранылга болгаш трикотаж кылыгларын, эр болгаш херээжен улустуң, бичин үругларның бөрттерин чингеткен ёзугаар хамаатылар садып ап болур.

Ук барааннарны садып алыры чонга ажыктыг болуп, өг-бүле бюджединге немелдени садып алыкчыларның киирип алыры чигзиниг чок. Ол барааннарны ынчаар садыглаары чурттуң экономиказынга база ажыктыг болур: бараан саарылгазы дүргедээр, оларның ассортиментизи шапкын чаартынар, садыг калбарар. Кызылдың үлетпүр барааннарының «Саян» универмагы, № 5 «Детский мир», № 16 (Кечил-оол кудумчузу, 63), № 13 (Первомайская деп автобус доктаар черниң чоогунда), № 19 (сайгарылга баазазынче баар эрги орукта Жилпоселок деп адаан районда), № 22 (Улуг-Хемниң оң талакы эриинде), магазиннер хеп аймаан, трикотажты, бөрттерни, дүктен кылган аржыылдарны сезон аайы-биле садып эгелээн. Ол барааннарның өртектерин 40 хуу чедир чингеткен. Ук кылыгларның шынары эки, а янзы-бүрү чылдагааннар-биле кышкы сезон үезинде сайгартынмаан болуп турар. Хереглээн барааннарны садып алырынче силерни чалап тур бис, эргим садып алыкчылар.

Үстүнде айыткан магазиннер бо чылдың апрель 1-деп эгелээш, воскресенье хүннеринде безин эртенгиниң 10 шактан кежээкиниң 18 шакка чедир ажылдап турар. Дүъштеки чемненилге үезинде чапсар 14-тен 15 шакка чедир болур.

КЫЗЫЛДЫҢ ҮЛЕТПҮР БАРААННАРЫНЫҢ САДЫЫ.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге доктаамал ажылдаар дараазында кижилер негеттинип турар: ЭКГ-4.6, ЭКГ-5, ЭШ-10170 экскаваторларның машинистери болгаш вузалакчы машинистер, 1000 В ажыг күштүг шугум электрослесарьлары, слесарь-сантехниктер, дарган, бухгалтер, профилакторийге техниктиг ажылдакчы, повар.

Ажыл төлевири кылганын болгаш ажылдаан шагын барымдаалаар шаңнал чурумун ёзугаар, хөй чылда ажылдааны дээш немелде төлевирни, 13-кү шалыңны, 30 хуу район коэффициентизин бээр. Ажылдаар черге тускай автобус чедирер. **Айтырыг тодарадыр телефоннар** №№ 99-11-25, 99-11-26. Эртенгиниң 8-тен кежээкиниң 17 шакка чедер.

ССРЭ-ниң составынга Тываның каттыжып киргенинден бээр 40 чылынга тураскааткан улусчу театрларның болгаш шин коллективтериниң республика көрүлдезин улус чогаадылгазының эртем-методиктиг республика төвү ВЛКСМ обкому-биле болгаш Бүгү-россияның театр ниитилелиниң Тыва салбыры-биле кады эрттирер деп турар.

Республика көрүлдези апрель 7—8-те эртенгиниң 8 шакта хөгжүм-шин театрынга эгелээр.

Театр уран чүүлүнүң бүгү сонуургактарын чалап турар. Залче кирери хостуг.

Секретарь - машинакчылар курстарынга өөренирин күзээннерин ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг школазы чалап турар. 8—10 класс билиглиг кижилерни курстарга хүлээп алыр. Өөреткени дээш төлевир 85 рубль. А, В, С, Д категорияның чолаачыларын белеткээр курстарга өөренирин күзээннерин база чалап турар. Кичээлдер 1984 чылдың апрель 12-де эгелээр.

Школаның адрези: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчу, бажың 49, телефону 2-25-28.

Надежда Эзирикпеновна Оюнга 1983 чылдың февраль 26-да тывыскан ДТ-1 сериялыг № 282781 диплом читкен, ынчангаш ону күш чок деп санаар.

ЧУРУКТАР—ХЕРЕЧИЛЕР

Латвияда сураглыг төөгүчү болгаш этнограф Иоганн Кристоф Броценниң (1742—1823 чылдарда чурттап чораан) 10 томнуг чыынды чогаалдарының баштайгы томунда он сес чүс чылдың төнчүзүнде болгаш он тос чүс чылдың эгезинде Рига хоорайның архитектура талазы-биле тураскаалдыг тудугларын, кожайлар болгаш ядыылар чурттап тургулаан бажыңнарны чуруктарга көргүзүп, тайылбырлап бижип турар.

Янзы-бүрү ызыгуурлуг болгаш националдыг кижилерни ол үедеги ядик-хевибиле чуруп көргүскени база солун. Автор далай кыдыы можуларның чурумалдыг черлерни база чураан.

Виттенберг болгаш Лейпциг университеттериниң аныяк философия доктору Иоганн Кристоф Броце 1768 чылда Ригага чедип келген болгаш хөй чыл иштинде аңаа лицей башкылап ректорлап ажылдап. Лифляндияже, Курляндияже, Эсляндияже аян-чоруктар кылып, ында хоорайларның овур-хевирин, чурттакчы чоннуң ажыл, амыдыралын, аажы-чаңчылдарын хандыр шинчилеп өөренип көрүп, делгереңгей тайылбырлап бижээн.

Броценни арттырган холбиле бижээн 100 ажыг томнарын Литва ССР-ниң Эртемнер академиязының библиотеказында кадагалап турар болгаш ол төөгү болгаш эртем-билиг талазы-биле улуг ужур-дузалыг.

(СЭТА).

СОНУУРГАКТАРГА

ИЗИГ БУС МЕТАЛЛГА БАЗА АЖЫКТЫГ

Изиг бус чүгле кижилерниң кадыынга дузалыг эвес, база ол ышкаш металлды быжыктырарынга база дузалыг дээрзин Харьковта демир-орук транспортунуң инженерлер институдунуң эртемденнери ажыткан. Олар тепловоз шимчедикчилериниң кезектерин быжыктырар чаа арганы тыпкан.

Ак-кызыл кылдыр хайнып турган шойну тускай херексел дузазы-биле изиг буска кадыктырар. Металлдың кыры ынчаар быжыга бээр болгаш ону үс үзеп-чаарынга кылагар болгаш ооң эдилели үр хуусаалыг апаар.

Ол чаа ажыдыышкынны Полтаваның тепловоз септээр заводунга практика кырынга хынап көрген болгаш ону калбаа-биле нептередирин сүмелээн.

(СЭТА).

ТВ

АПРЕЛЬ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — ССРЭ-ниң ЭА-зының академиги Д. С. Лихачёв-биле школачыларның ужуражылгазы. 9.40 —«Быжырган картошка байырлалы» деп уран-чечен фильм. 11.05 — С. Прокофьев «Александр Невский». 11.50 — Телемедээлер. 11.55 —14.15—Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.30 — Эртем-нептерелдиг чаа фильм. 14.50—«Скрипкачы» деп чаа фильм-концерт. 15.20 — «Алдын шайба» клувунун шаңналы дээш. 16.05 —«Шыдыраа школазы». 16.35 —«Миллионнарның ленинчи университеди», Ийи делегей —ийи политика». 17.05 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Химик». Чапсарда. — Бир эвес кадык болуксазыңза. Академик Н. М. Амосов-биле ужуражыышкын. 18.30 —«Ажылчын хоорай. Тампере». (Финляндия). Киноочерк. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00—«Орус балеттиң арыннары». Чаа фильм-концерт. 19.25 — «Аңаа-ла кижи» деп уран-чечен фильм. 21.00 —«Ye». 21.35 —Опера сценазының мастерлери. 22.30 — Балык тудар спорт талазы-биле чурттар аразының маргылдаазы. 23.00 — «Силерниң бажыңынарның чечектери». 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35—9.35 — А. Фадеев. «Аныяк гвардия», 7-ги класс. 9.05:12.50 —Испан дыл. 10.05 —Бистиң садывыс. 10.35; 11.40 — В. И. Ленин Л. Н. Толстой дугайында. 9-кү класс. 11.05 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. 12.10 —Төөгү. 5-ки класс. Эртe-бурунгу Римниң культуразы болгаш эртеми. 13.10 — М. Стельмах. Чогаалдарының арыннарындан. 13.55—«Бодунун холегезинден дүрген». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —Уругларга фильм. 18.30 — Кызылдың 1-ги профтехучилищезиниң боттывынгыр артистериниң концерти. 19.05 — Телефильм. 19.20 —«Азия төвү». 19.50 —Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —«Өңнүктериниң арын-нүүрлери». 21.00 —«Ye». 21.35—«Улуг чапсар» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 22.40 — Делегейниң улустарының уран чогаадылгалары (Индия). 23.10 —Киножурнал. 23.20—00.50 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Торпедо»—«Спартак».

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүктен хаттың күжү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 13—18, чамдык черлерге 23—28 градус соор. Хүндүс 1—6, чамдык черлерге 10—15 градус соок болур.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 16—18, хүндүс 4—6 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Операция начинается после полудня» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Остров сокровищ» 9.00, 10.40, 12.20, **«Тайна «Чёрных дроздов»** 14.20, 16.20, 18.20 (узаткан), 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Карнавал» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Легенда о княгине Ольге» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тутси» 17.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2093.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүнө комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00890.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 82 (12472) | 1984 чылдың апрель 6, пятница | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

ОРБИТАДА СОВЕТ-ИНДИЙ ЭКИПАЖ

Орбита комплекизинде беш совет болгаш индий космонавт ажылдап чоруур

СЭТА-ныҢ ДЫҢНАДЫЫ

«Союз Т-11» космос кораблин 1984 чылдың апрель 4-те «Салют-7»—«Союз Т-10» орбита комплекизи-биле туштуруп алган.

Тудуштурулга белдирииниҢ герметиктиг байдалын хынап көргеш сөөлүнде «Союз Т-11» корабльдиҢ экипажының кежигүннери космонавтылар Малышев, Стрекалов болгаш Шарма олар «Салют-7» станцияже шилчип киргеннер.

Чер чоогунуң космос делгемниде «Салют-7»—«Союз Т-10»—«Союз Т-11» эртем-шинчилел комплекизинде алды кижи: космонавтылар Леонид Кизим, Владимир Соловьев, Олег Атьков, Юрий Малышев, Геннадий Стрекалов болгаш Ракеш Шарма составтыг каттышкан экипаж ажылдап чоруур.

Совет ЭвилелиниҢ болгаш Индияның эртемденнериниҢ кады ажылдап кылганы эртем-шинчилелдериниҢ программазын чеди хүн дургузунда күүседири көрдүнгеш. ЧерниҢ бойдус куравырларын шинчилээри болгаш бойдусту өөренип көөрү, космоста материалдыг түүлдерни шенеп көөрү болгаш медицина шинчилелдери база шелелдерни планнаттынган.

Космонавтылар КизимниҢ, СоловьевтиҢ, Атьковтуң, МалышевтиҢ, Стрекаловтуң болгаш Шарманың кадыкшыл байдалы эки. «Салют-7»—«Союз Т-10»—«Союз Т-11» орбита комплекизиниҢ борт системалары чогумчалыг ажылдап чоруур.

Совет Эвилелиниң болгаш Индияның космонавтыларының кады ажылы космос делгемниң тайбың шиңгээдин алыр соруглаларга бистиҢ найыралдыг чурттарывыстың сырый кады ажылдажылгазының төөгүзүнде чайыннанчак чаа арынны ажыдып турар.

«Салют-7»—«Союз Т-10»—«Союз Т-11» эртем-шинчилел орбита комплекизинге каттышкан экипажы космонавтылар Леонид Денисович КИЗИМГЕ, Владимир Алексеевич СОЛОВЬЕВКА, Олег Юрьевич АТЬКОВКА, Юрий Васильевич МАЛЫШЕВКЕ, Геннадий Михайлович СТРЕКАЛОВКА, Ракеш ШАРМАГА

«Салют-7»—«Союз Т-10» — «Союз Т-11» эртем-шинчилел орбита комплекизинге кады ажылыларның чедиишкининг эгелээни-биле холбаштыр силерге чүректиң ханызындан ийиг байыр чедирип тур мен.

СилериҢ ужудуушкуңар космос делгемниң тайбың шиңгээдип алырынга ССРЭ-ниҢ болгаш Индияның хөй чылдарда чаагай үре-түнелдиг хөгжээн кады ажылдажылгазының дүрүм ёзугаар түнели болуп, совет болгаш индий улустарның чаңчыл болган найыралын тодаргай көргүзүп турар-дыр.

Бедик идегелди силер шыырыдып, эртемге болгаш практиканга түүлда ужур-дузалыг кады шинчилелдериҢ база шелелдериниҢ планнаттынган программазын алдарлы-биле күүседиринерге бүдүрээр мен.

Салдынган соруглаларны чедиишкининг күүседиринерии болгаш Черже менди-чаагай зөп келтиримерни күзедим.

К. ЧЕРНЕНКО.

Совет-индий кады космос экипажынга

Космоска кады ужудуушкунга киржип турар совет болгаш индий өөнүктерге изиг байырны чедирери менээ онза өөрүнчүг-дүр. Бо ужудуушкунну боттандырар дээш күжениишкининг ажылдаан ийи чүрттүң хамаатыларынга өөрүп четтирип турар бис. Баштайгы индий космонавт космоста чоруп турары менээ онза өөрүнчүг-дүр. СилериҢ ужудуушкуңар индий-совет найыралдың дээдээ, бистиҢ ийи чүртүвүс бот-боттарынга ажыктыг кылдыр, бүгү кижи төрелгетенниҢ чаагай чоруунга бараан болдуруп, эртем депшилгениҢ херээжене чогумчалыг кады ажылдажып шыдаарының шылгаранга үлегерь болуп турар. Силерге даапдырган түүлда даалгаларны чедиишкининг күүседириңге силерге эң-не чаагай күзээшкиннерни илергейледим.

Гьяни ЗАЙЛ СИНГХ,
Индия Республиканың Президентизи.

Совет-индий кады космос экипажынга

Космоска силериҢ кады ужудуушкуңуңар-биле холбаштыр Индияның чазаа болгаш бүгү чоңу мээң-биле кады изиг байырны силерге чедирип, чаагай күзээшкиннерни илергейлеп тур бис. Хынамчалыг белеткелдиҢ болгаш күженииишкининиҢ күш-ажылдың айлары ынчаган чедиишкининиҢ салып үндүрүүшкүн-биле демдеглеттингеи-дир. Ужудуушкуңну боттандырар дээш кады ажылдаан хөй санныг совет болгаш индий хамаатыларга өөрүп четтириишкинни илергейлеп тур бис. Бо дээрге Индияга ёзулуг-ла төөгүлүг болуушкун-дур.

Бо ужудуушкун болза, бистиҢ чүрттарывыстың аразында харылзааларның төөгүзүнге чугула болуушкун-дур. Ол дээрге бистиҢ улустарывыстың чаагай чоруунга бараан кылдыр чогумчалыг кады ажылдажылганың база бир чайыннанчак чижээ-дир, ол кады ажылдажылганың хөгжүлдезинге бистиҢ найыралывыс идигин доктамал берип турар. СилерниҢ кады күженииишкиннер эртем депшилгезинге дузалыг болур.

БистиҢ сагыш-сеткиливис силериҢ-биле кады космоста. Силерге дааскан соруглаларны чедиишкининг күүседиринге эң-не чаагай күзээшкиннерни силерге илергейлеп, чаагай ужудуушкуну күзеп тур бис.

Индира ГАНДИ,
Индия Республиканың Премьер-Министри.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Константин Устинович ЧЕРНЕНКОГА, Индия Республиканың Премьер-Министри дээрги Индира ГАНДИГЕ

Бистер, «Салют-7»—«Союз Т-10»—«Союз Т-11» орбита комплекизиниҢ экипажыныҢ совет болгаш индий кежигүннери, космоска кады чоруудар эртем-шинчилелдериниҢ планнаттынган программалын күүседип киришкенивисти өөрүшкү-биле дыңнадып тур бис. Орбита комплекизиниң бүгү борт системалары чогумчалыг ажылдап чор. боттарывыстың кадыкшыл байдалывыс эки. Бо ужудуушкун дээрге кызымак чүткүлдүг ажылдың түнелиди база улуг идегелдиг болгаш күзелдериҢ боттанышкыны-дыр.

Бо төөгүлүг болуушкуныҢ киржикчилери болуп алдар биске онаашканынга чоргаарланып тур бис. ол болуушкун ССРЭ биле Индияның аразында хөй таланыг кады ажылдажылганың хөгжүлдезинге база бир чугула базым болуп, эртемниҢ чаа-чаа соруглаларын боттандырарынга бистиҢ чүрттарывыстың күженииишкиннерин каттыштырып турар. Биске даандырган харысалганы долуту-биле биилип, биилгеривисти болгаш дуржулгавысты ужудуушкун программазын чедиишкининиҢ доозарынче утлаарывысты бүзүредип тур бис. Совет Эвилели биле Индияның аразында найырал чечектелип база бижыгып турул.

«Салют-7»—«Союз Т-10»—«Союз Т-11» эртем-шинчилел орбита комплекизиниҢ каттышкан экипажы

Л. КИЗИМ	Ю. МАЛЫШЕВ
В. СОЛОВЬЕВ	Г. СТРЕКАЛОВ
О. АТЬКОВ	Р. ШАРМА

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Константин Устинович ЧЕРНЕНКОГА

«Салют-7»—«Союз Т-10»—«Союз Т-11» эртем-шинчилел орбита комплекизиниҢ каттышкан экипажы изиг байыр чедириишкининер база чаагай күзээшкиннериҢер дээш Силерге сеткилдиҢ ханызындан өөрүп четтирдивис.

Биске көргүскен бүзүрелди алдарлыы-биле күүседиривисти, кады ужудуушкуныҢ программазын чедиишкининиҢ боттандырарынга бүгү-ле күжүвүстү, билиивисти болгаш дуржулгавысты бээривисти бүзүредип тур бис.

«Салют-7»—«Союз Т-10»—«Союз Т-11» эртем-шинчилел орбита комплекизиниҢ каттышкан экипажы

Л. КИЗИМ	Ю. МАЛЫШЕВ
В. СОЛОВЬЕВ	Г. СТРЕКАЛОВ
О. АТЬКОВ	Р. ШАРМА

Индия Республиканың Президентизи дээрги Гьяни Заил СИНГХКЕ

Изиг байыр чедириишкининер база чаагай күзээшкиннер дээш Силерге ханызы-биле өөрүп четтирдивис.

Бистер, «Салют—7»—«Союз Т—10»—«Союз Т—11» эртем-шинчилел орбита комплекизиниҢ совет-индий экипажыныҢ кежигүннери, космос делгемнерин тайбың соруглаларга шинчилээр талазы-биле кады ужудуушкуныҢ программазын чедиишкининиҢ күүседир дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырывысты бүзүредип тур бис.

«Салют—7» — «Союз Т—10»—«Союз Т—11» эртем-шинчилел орбита комплекизиниҢ каттышкан экипажы

Л. КИЗИМ	Ю. МАЛЫШЕВ
В. СОЛОВЬЕВ	Г. СТРЕКАЛОВ
О. АТЬКОВ	Р. ШАРМА

Индия Республиканың Премьер-Министри дээрги Индира Гандиге

«Салют—7» — «Союз Т—10» — «Союз Т—11» эртем-шинчилел орбита комплекизиниге каттышкан совет-индий экипажтың кады ажылының эгелээни-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедириишкининер база чаагай күзээшкининер дээш Силерге өөрүп четтирдивис.

Биске көргүскен бүзүрелди күүседиривисти, кады ужудуушкуныҢ программазын чедиишкининиҢ боттандырар дээш бүгү чүүлдерни кылырывысты бүзүредип тур бис.

«Салют—7» — «Союз Т—10»—«Союз Т—11» эртем-шинчилел орбита комплекизиниҢ каттышкан экипажы

Л. КИЗИМ	Ю. МАЛЫШЕР
В. СОЛОВЬЕВ	Г. СТРЕКАЛОВ
О. АТЬКОВ	Р. ШАРМА

Апрель 21 — КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

500 РУБЛЬДИ

Владимир Ильич ЛенининиҢ төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга турас-кааткан коммунистиг субботникти апрель 21-де эртинер дугайында Москваның журнакчы бүдүрүлгелериниҢ эгелекчи саналын Кызыл үлетпүр садыгының коллективи бир үн-биле деткип, коммунистиг күш-ажылдың байырлалы «кызыл суббота» хүнүнде шупту чаңгыс кижи дег ажылдаарын бүдүрүлге коллективтеринге эрткилээн митингилерге шиитпирлээн. Күш-ажыл байырлалында кызыл ажылдарның хемчээлин, аңаа кижилериниҢ каяа ажылдаарын баш удур тодаратқан.

Үлетпүр садыгның чаидык коллективтеринииҢ ажыл-ишчилери боттарының дыштаныр хүннерин ажыглап, коммунистиг субботникти эрте эрттирерин шиитпирлээн. Ынчангаш № № 1, 2, 4 болгаш 6 садыг каттыжышкыннарының садыгжылары апрель 1-де боттарының дыштаныр хүнүнде коммунистиг субботникти эрттирер деп дүгүрүшкаш, ол хүн чаңгыс кижи дег ажылдаан. Маңаа 155 кижи киришкен болгаш 70 муң рубльдиҢ барааның саарган.

№ 1 садыг каттыжышкының коллективи 30 муң рубльдиҢ, № 4 садыг каттыжышкының садыгжылары 21 муң рубльдиҢ барааның садып сайгаргаш, өскелерден көргүзүглери бедик болган. Бо дөрт садыг каттыжышкынна р ы н ы ң ажыл-ишчилери ол хүн ажылдан алган акшазындан 500 рубльдя беш чылдың фондузунче шилчидер.

Үлетпүр садыгның өске коллективтеринде коммунистиг субботникке белеткел ажылдары бо хүннерде улам калбарган. Күш-ажылдың байырлалында кижи бүрүзү бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга белеп.

С. ТҮЛҮШ.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР ДЭЭШ

Москваның күш-ажылчы коллективтериниҢ эгелээшкинии — коммунистиг субботникти апрель 21-де эртирерин — Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилери изин-биле деткип, «кызыл суббота» хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээнер. Субботник штавы (даргазы совхозтуң үлүг экономизи Е. А. Шахматова) кылыр ажылдарның болгаш аңаа белеткелдериниҢ планын тургусиан бадылаан.

Субботникке шиитизи-биле 250 кижи киржир. Ол хүн оларның 150-и боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаар. Көк-Хавак сүт-бараан фермазының саанчылары 27 центнер сүттү саап алырлар. Ферма күрүнеге 1030 рубльге эки шынарлыг сүттү дужаар. Ол хүн он механизатор кампан алган кыварчаар материалдары-биле ажылдаар.

Хаван комплекизиниҢ чайлааның тудуунга он кижи киржир. Ол ышкаш чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле ажылдарны база чорударын планнаан. Чижээлээрге, сүт-бараан фермазының коллективи 60 дос ыяшты олуртур. Бо хүнүерде ыяш тарыыр черлерни белеткеп эгелей берген.

Ажыл-агый субботникте кылдыгаан ажылдарның ниити түңүнден 380 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер. Көк-Тейжилер субботникке идепкейлиг киржир дээш белеткенип киришкен.

С. ЗАЙЦЕВ.

СоцинтерниҢ удуртур ажылдакчыларының кыйгырыынга

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ ХАРЫЫЗЫ

Социалистиг интернационалдың даргазы Вилли БРАНДТЫГА

Социалистиг интернационалда бактааган социалистиг, социал-демократтыг болгаш лейбористиг партияларның удуртукчуларынга

СилериҢ кыйгырыыңар-биле улуг кичээнгейлиг таныштым. Европада, ниити делегей херектеринде байдалдың дыка баксыраанынга сагышсыраашкын биске бүрүү-биле билдингир.

Чепсегленишкинии, ооң иштинде ядролуг чепсекти эңдере бүдүрер чорук уламна бедик темпилиг, улам-на айыылдыг болуп кел чыдар. Ооң-биле чергелештир ядролуг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының айтырыгларының талазы-биле чугаалажышкынныр чорудулгазын саидаратқан. оңу фактылар өзугаар ынчаар кылган болуп турар.

Бо бүгү — күштерниң тургустуган дең чоруун үреэриче, шериг-стратегия талазы-биле Совет Эвилелиндең артык күштүг чоруктуң чедип алырынче угланган билдингир политиканың түнелиг-дир. Кандыг-даа онзагай түүл болбайн турар дээр ооскүтүрүлгалыг медегледдер-биле, тайбыынче кандыг-даа хоолун көөргеттинишкинниг чүткүл-биле ыңдыг политиканың бүгү хорадын чажырып черле шыдавас.

Эки талаже бурунгаар шинчээшкинниң чедип алырының эргежок чугулазының талазы-биле силериҢ кыйырыыңарда плереттинген турушка каттыжып турар бис. Ийе, чугаа кылыры, ооң биле кады Совет ЭвилелиҢ биле АКШ-тың аразында чугаа кылыры эргежок чугула. Ынчалза-даа чугаа болурда, ак сеткилдиг, ажылхерекчи, деп болгаш бир дөмей айыыл чок чоруктуң прищивии барымдаалаан. Дугуржулгаларны ажылдап кылырынче угланган чугаа херек боол турар. Совет ЭвилелиниҢ херекти ынчаар чорударынче тура-соруу-даа, шиитпирлип-даа четчир.

Ынчалза-даа оңу чедип алырда АКШ-тың талазындан база чогуур белеткел [illegible] Америка администрация соңлгу чеде ССРЭ биле чугаа кылырынче чүткүлдүүн бүзүредип турар-даа болза, оңу тодаргай кандыг-даа түүлдер-биле быжыктырбайн турар. Ол хамаан чок, ындыг бүзүредиглер тодаргай херектер-биле шуут каржып турар. Европо черинде тургускан америк ракета бурузу-ле айыылга чедирерингe чаа бэзымны кылып турар. Ол ёзулуг

• • •

К. У. Черненконуң угулга-биижин Европага кады ажылдажылга болгаш айыыл чок чорук талазы-биле чаавулел хураадың киржикчилерге күрүнелериҢ баштыңнарынга, социтерниде бактааган социалистиг, социал-демократтыг болгаш лейбористиг партияларның удуртукчуларының кыйгырыынга харыы боол турар.

В. Брандтының болгаш ескеда ажылдакчыларның ат салган кыйгырыында делегей байдалының шыңгыы бажыраанын болгаш боочепсекти эңдере бүдүрериниҢ темпизиптиҢ улгатканы келир үеге перспективаларны хөөн карартып турарының ангылап чугаалап турар. Болуушкуңнар ынчаар уламчылаар чүве болза, ол болур ийик. Каттыжкан күш-биле политиктиг күлел-соруктуг көргүзүп турган, байдалды эки талазынче өскертип болур.

Улустар аразынга идегежиринииҢ байдалын катап тургузары чугула — ол эң-не эрежок чугула чүүл боол турар. Бо талазы-биле стокгольм конференциязы бала ажыктыг рольду күүседип болур. Совет Эвилели ол конференциянын ужурдузазын болгаш соруглаларын чогум-на ынчаар биилип көргеш, бирги ээлчегде улуг хемчээлдиг хемчеглериниҢ дугайында дугуржуп алырын — ядролуг чепсекти бир дутаарында ажыглаарындан, ниитизи-биле шериг күжүн ажыглаарындан ойталаары дээш демисежип турар.

Сөөлгү үеде Барыын чүкте янзы-бүрү бөлүктер, оларның-биле кады Социалистиг интернационал, хөй-хөй социалистиг болгаш социал-демократтыг партиялар боттарының талазындан ядролуг байдалның айыылын эвээжедиринче, делегейниҢ дүшкүүрлүг чорууи кошкадырынче угланган инициативаларны база кылган. Чавырлыышкын чорудулгазын база катап бүрүнгаар шинчедиринче боттуг түткүлдүң барыын дугайын ол чугаалап турар-дыр.

Ынчалза-даа ол боду чайгаар-ла бүде бербес. Байдалды орталандырарының дээштиг болгаш сонгаарладып бозбас хемчеглерин алыры негеттинип турар.

Совет Эвилели дайын айыылын эвээжедири дээш, тайбыны быжыглаары дээш демисеглге бүгү-ле күрүнелер-биле, бүгү-ле тайбыга ынакшылдыг хөй-нинти нүштер-биле калбак болгаш идегейлиг кады ажылдаарынга белеп. Ол Социалистиг интернационалда бактааган партияларга база бүрүнү-биле хамаарыжыр.

Совет Эвилели боо-чепсекти эңдере бүдүрериҢ соңсадырынче, чавырлыышкынче катап эглип киреринче, Европаның болгаш делегейниң-даа айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланыышкынны моон соңгаар-даа чайгылыш чокка боттандырып чорудар апаарын бодумнуң таламдан эң тодаргайы-биле демдеглексеп тур мен.

Хүндүлел-биле

К. ЧЕРНЕНКО.

• • •

А. С. Тавакайга «Тыва АССР-ниң улустуң артизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва совет театр ураң чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыяазы дээш Тываның хөгжүм-шиин республика театрының артизи Александр Сүлдемович **Тавакайга «Тыва АССР-ниң улустуң артизи»** хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1984 чылдың апрель 3.

Г. К. Мясниковка «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тываның совет театр ураң чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыяалары дээш **«Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи»** хүндүлүг атты Тываның хөгжүм-шиин республика театрының артизи Геннадий Константинович **Мясниковка** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың апрель 3.

И. Г. Бяковка «Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет культура талазы-биле ачы-хавыяалары дээш **«Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты Тожумуң киночеткизиниң киреңкиязының Сыстыг-Хем суурда киномеханиги Иван Григорьевич **Бяковка** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың апрель 3.

Д. Б. Кежиктигге, В. С. Нанактаевке «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Музыка ураң чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыяалары дээш **«Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи»** хүндүлүг атты Тываның Күрүне филармониязының «Аян» ыр-хөгжүм ансамблиниң артизи Демир-оол Бадарчиевич **Кежиктигге**, Тываның Күрүне филармониязының ырлың болгаш таныл-ыкшыл ансамблиниң артизи Виталий Семенович **Нанактаевке** почеттуг «Саян» ансамблиниң тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1984 чылдың апрель 3.

Дузалал ажыл-агыйы — ниитиге ажыктыг

ҮЛҮГ-ХУУЗУН КИИРИШТИРЗИН ДЭЭШ

Кызыл районнуң ажыл-агыйларының ишчилери Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырбышаан, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин улам көвүдедириниң, оон шынарын экижидериниң чаа арга-курлавырларын дилеп тып турар.

Он бирги беш чылда районнуң аъш-чем программазын боттандырар соруглабиле көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин специализастаары уламчызап турар. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедиринге совхозтарга боттуг дузаны бүдүрүлге черлериниң, хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйы чедирер. Ынчангаш районнуң чер-чер Советтеринниң күүскомнары бүдүрүлгелерге чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринге улуг кичээнгейни угландырып келген болгаш ол талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Ажыл-агый удуртукчуларындан, чер-чер Советтеринниң күүском даргаларындан ол талазы-биле айтырыг шыңгыыраан. Алдынып турар ол хемчеглер чамдык көскү түңнелдерни берген. СЭКП райкомунуң, район болгаш көдээ Советтерниң күүскомнарының ап чорудуп турары хемчеглер ниитиниң малының продуктулуг чөрүүн бедидеринге идиглиг болган. Чижээ, инектен саап алыр сүттүң хемчээли, малдың бүгү хевириниң хүнде ортумак денгээи өскен, сүттүң болгаш шогаанның шынары элээн белээн. Совхозтар, белетчел, садыг организациялары көдээ ажыл-агый продуктуларын кадагалап шыгжаарынче, транспортка оны үрелбес кылдыр чүдүрүп, дүжүреринче чогуур кичээнгейин угландырып турар апарган.

«Тиилелге», «Көк-Тей», «Сукпак», «Кара-Хаак» совхозтарда, Кызылдыңküш фабриказында Аъш-чем программазын боттандырарынга дорт киржиринің соруглалары салдынган болгаш ол программа багай эвес күүсеттинип турар. Үстүнде коллективтер эътти. чуурганы, иогаа аймаан бүдүрүп турар.

Дузалал ажыл-агыйы тудуп турар бүдүрүлгелерге доктаап көрээлинер. Чугула бо айтырыг Кызыл ыяш ажыл-агый черинде багай эвес тургустунган. Айтырыгны мында ийиги чергенин кылдыр көрбейн турар. Бүдүрүлгениң дузалал ажыл-агыйы чыл санында 500 килограмм ары-чигирин садып турар, мыйыстыг бода мал бар, кат-чимистиг чыып ап турар. Кызылдың холушкак садыынын дузалал ажыл-агыйында хаванны тудуп турар болгаш чыл санында 30 центнер хаван эъдип садып турар. Кур-Чер, Кара-Хаак школаларының коллемтивтери картофельдиң, иогаанның багай эвес дүжүдүн ап, хаванны өстүрүп турар.

Чер-чер көдээ Советтериниң күүскомнары дузалал ажыл-агыйлыг хамаатыларга оларның дагаа, мал садып, мал чеми белеткеп алырынга дуза чедирип келген. Чижээ, Кызылдың küш фабриказы чыл санында чурттакчы чонга 330—340 муң дагаа оолларын, 1982—1983 чылдарда 15—20 муң баш өдүректи саткан. Суурнуң чурттакчы чонунга хаван оолларын, мыйыстыг бода мал садары көвүдээн. Дузалал ажыл-агыйлыг өг-бүлелерге мал чеминге сиген кезип белеткеп алыр черлер көрдүнген, оон ыңай ону садып ап болур. Ол ышкаш мал өстүрер талазы-биле дутуржулга системазы совхоттар биле чурттакчы чон аразында хөгжүп эгелээн. Хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйынга мал садып алырынга район Совединиң күүскому 7.5 муң рубль чээлини үндүрген.

Чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйында мыйыстыг бода малдың, өшкүнүң, хаванның баш саны өскен. Оон-биле кады өг-бүлелер огородту күзелдни-биле тарып өстүрүп турарлар. Картофельдиң, иогаанның, кат-чимистиң багай эвес дүжүдүн ап турар. Баян-Кол, Сукпак, Кара-Хаак көдээ Советтериниң күүскомнарының чоннуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринче улуг кичээнгей угландырып турарындан ук Советтериниң девискээринде чугула бо айтырыг багай эвес шинтпирлеттинип турар. Шамбалыг, Кур-Чер көдээ Советтеринде база бо ажыл эляэн көскү апарган.

Районнуң чер-чер Советтери чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйын сайзырадыр талазы-биле чамдык байлак арга-дүржулганы мөөнээн. Оон чижээн Баян-Кол көдээ Совединиң ажылынган көрүп болур. Мында чугула бо ажыл «Дузалал ажыл-агыйы — ниитиниң херээ» деп кыйгырыгның адаа-биле тургустунган. Ынчангаш көдээ Советтиң девискээринде чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйы сайзыраан.

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглер алдынып турза-даа, чедир көөр, шиитпирлээр айтырыглар бар. Чижээ, «Терек-Хөл», «Х Улуг хурал», «Шамбалыг» совхозтарда сүт саалдазының хемчээли чавыс. Оон-биле кады чамдык ажыл-агыйларда уксажыдылга ажылынче кичээнгей угландырза чогуур чүүлдер бар. Ажыл-агыйларда, хойжу бригадаларда, сүт-баразын фермаларында малдың отчёт-учёду кошкак. Чамдык көдээ Советтериң күүскомнары, ажыл-агый удуртукчулары бо айтырыгны ам-даа негелдеге дүүштүр тургуспайн турар.

Школаларга, уруглар ясли-садынга, эмнелге черлеринге дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринче кичээнгейде. Үстүнде албан черлериниң дузалал ажыл-агыйыга хаван өстүрүп болурунуң аргазы бар, чем артыын хаван чемгереринге ажыглап болурхур. Ындыг турбуже Чербиниң дузалал школазында, Чербиниң школа-интернадында, Элегес школазында, ясли-садтарда бо айтырыгже кичээнгей кошкак. Чамдык албан черлеринге, чижээ, орук-септелге-тудуг участогунга, ыяш ажыл-агый черинге дузалал ажыл-агыйынга ажыглаары-биле чер көрүп каарга, ону чеп ажыглавайн турар. Маиаа «Сукпак» совхозту ап көрээлинер. Ук ажыл-агыйда тургустунган улуг эвес ферма уруглар албан черин, совхозтуң ажылчыннарын сүт-биле хандырып турар.

Аъш-чем программазын чугаалап тура, алдынган көдээ ажыл-агый продукциязын шын шыгжап, ажаарының чугулазын демдеглээр апаар. Районнуң совхозтарында, белеткел черлеринде ол талазы-биле чедир көөр айтырыглар бар. Чижээ, «Кара-Хаак» совхозка күзүн ногаа ажаалдазының үезинде совхозтуң бүргузу-биле чидириглер боля болур.

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга ажыл-агый, бригада, коллектив бүргузунуң, өг-бүлелерниң идепкейлиг киржирин чедип алырынче районнуң чер-чер Советтериниң күүскомнары улуг кичээнгейни угландырып, чаа арга-хевирлерни дилеп, тып турар.

Д. ЧЫМБА.
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛ КОЛЛЕКТИВИ

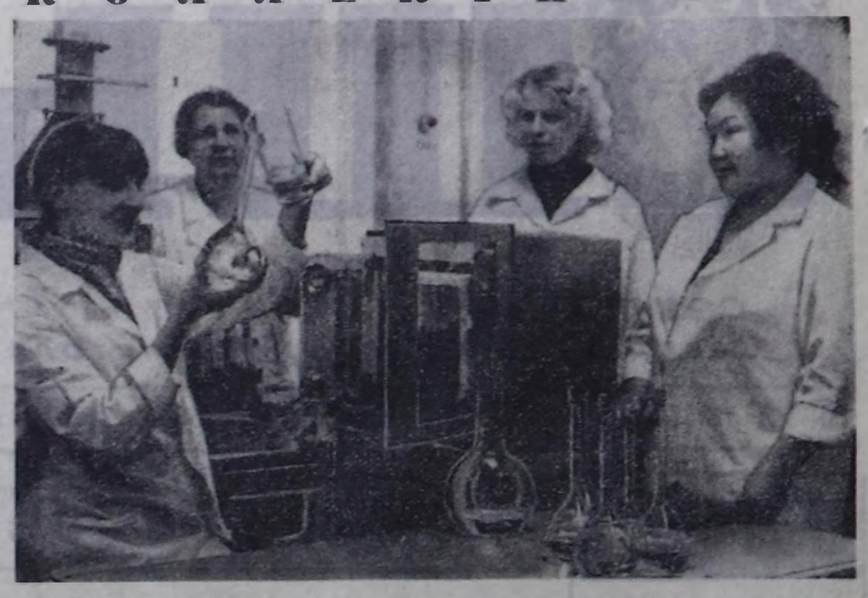

Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехинде автоматиканың болгаш хынаар-хемчээр приборларның төп лабораторнязының лаборантылар бригадазынга коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты мооң мурнунда-ла тывыскан. Ол сураглыг бригадада Л. Перцева, П. Породникова, Н. Горикова, С. Оюң лабораторауг ажылдарны бедик шынар-биле боттандырып, бүдүрүлгеден макталды ап турарлар.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажылдың бригадазы ажыл-ниң үезинде.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДЕРИГ-ХЕРЕКСЕЛДЕРНИ ИЙИ ЭЭЛЧЕГЛИГ АЖЫЛДАДЫР

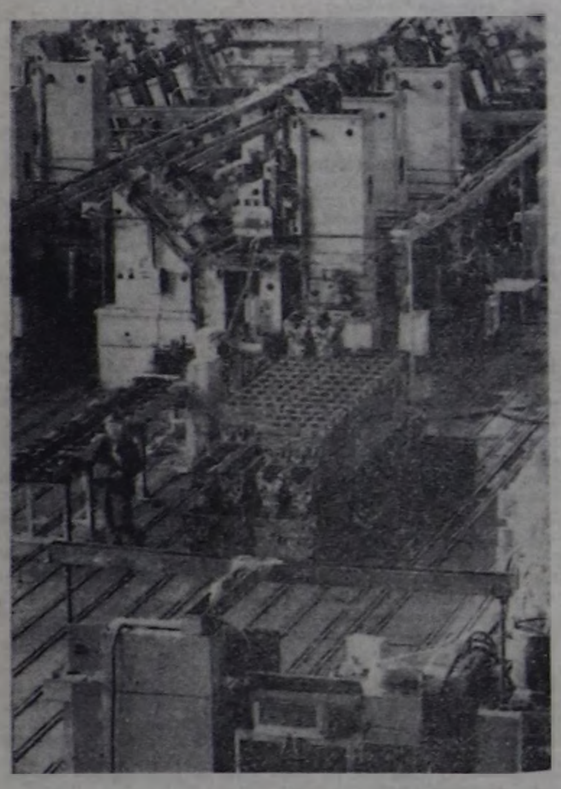

МОСКВА. 1983 чылда Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелдерин ёзугаар Серго Орджоникидзе аттыг «Станок тудуунуң заводу» бүдүрүлге каттыжышкынының коллективин социалистиг чарыштың тимлекчизи кылдыр саналаан. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчилер Кызыл тугу-биле ол коллективти шаңнаан болгаш ону ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чеднишкиннериниң делгелгезиниң Бүгү-эвилел Хүндүлел самбызазынга киргеи.

Кол дериг-херекселдерни ажылдың ийи ээлчеглиг чурумувче шилчидер дугайында чугула эгелээшкинии бүдүрүлге коллективи кылган. Ийи ээлчег-биле үзүктелишкин чок ажыглаар дериг-херекселдериниң санын көвүдедип, станок парыгының 66 хуузун ийи ээлчеглиг ажылдаар чурумче шилчидерин станок тудукчулары шиитпирлээн.

Бүгү участоктарның ортаа кезиивде бригадалар амгы үеде чаңгыс аай наряд-биле ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Серго Орджоникидзе аттыг станок заводунда чыып эптээр цехтиң ажылчыннарының ээлчеглиг автоматтыг шугуумну белеткеп турары.

А. СЕНЦОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХҮНДҮТКЕЛИН ЧЕДИП АЛГАН

Партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң адилекчизи Натпит-оол Казак —партийжи даалгазынга болгаш ажыл-хүлээлгезинге төлептиглериниң бирээзи. Ол ак сеткилдиг, шынчы, харыысалгалыг болгаш йеге-делиг болганы-биле чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чедип алган. Алызындан ажыл-ишке кызымаккай, ажыл-агыйның кандыг-даа адырларынга ажылдаанда, партийжи даалганы алганда, ону эчизинге чедир күүсеттээн шаанда оон сеткили ооскургавас.

«Küш-ажылдың хостуу» совхозка Натпит-оол Казак гидротехник болуп ажылдап эгелээнден бээр он чыл ашкы. Оон удурткаңы суггатчылар бригадазы суггарылга бугаларын чыл бүрүде аштап, арык бугаларын немей казып келгенинден сиген шөлдериниң суггаттыг черлери делгемчээн. Оон удурткаңы коллективте 37 суггатчы доктаамал быжыглаттыган. Олар чылдан чылче бедик дүжүттү өстүрүп, социалистиг чарыштың тимлекчилери болуп келгеннер. Звеноларның суггатчылары оң бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында 1373 гектар черни суггарып, оон иштинде 462 гектар шөлге ийи ээлчеглиг суггатты хандырганы-биле бир гектардан-на тарымал сигенниң 28-тен 34 центнер чедир дүжүдүн алган. Суггатчы звеноларның удуртукчулары Сергей Сарыг-Лама, Май-оол Ширин-оол, Григорий Моңгул-оол, Дадар-оол Ооржак, Сумуяа Калаа-Сүрүң, Дөрбет-оол Артаа, Серен Доспан оларның будүүрүкчүлүү küш-ажылын үнелеп көргеш, совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел болгаш комсомол комитеттери хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнап, мактаан.

— Чыл бүрүде сиген шөлүн доштадырып, күскү уеде суггарар турган бис. Эрткен күзүн ол ажыл чоруттунмайн барган. Чүге дээрге ажаап алган сараат сигеннерни шөлдерден чайладыр сөөртүрүп четтикпээн. Ынчалза-даа эрткен чылдың сентябрь-октябрьда 340 гектар тарымал болгаш одар шөлдерин суггарып аптывыс —деп, гидротехник Казак Натпит-оол чугаалады.

Бригада 1984 чылда 1400 гектар шөлге, оон иштинден 500 гектар чайгаар үнер сиген шөлүнге суггатты чорудар соруглаганы салган болгаш тарымал сигенниң бир гектарындан 33 центнерни, ыык сигенинден 16 центнер дүжүттү остүрерин хүлээнген. Оны боттандырары-биле суггарылга бугаларының дөстерин довуракпан, часкы сугну ажыглаар болгаш сараттар орнунга арткан кажааларыы чайладыр ажылдарыы бригада кежигүннери эгелээн.

Натпит-оол Чамзырынович Торгалыг көдээ Совединиң депутадыы бала совхозта улусчу контроль болүүнүң хайгыылчызы хүлээлгелерин идепкейлиг күүседип турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

УРАНАНЫҢ ХАНДЫКШЫЛЫ

Урана Куулар Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазының онгу клазының өөреникчизи. Үлегерлиг сагылга-чурумнуг, билиглерже чүткүлдүг, ажыл-ишке кежээ, хөй-ниитги херээнге идепкейлиг кижи болуп өскен. Шак ындыг эки шынарларны чедип алырынга ада-иези, школаның башкылары, комсомол, пионер организациялары аңаа дузалаадыны чугаажок. Урана сеткил, тоску класстарны чүтле беш демдектерлиг дооскан. Математикага, физикага, ылангыя химияга хандыкшылдыг өөреникчилерниң бирээзи. Ынчангаш оон бо эртемнерге билии шыырак.

1982 чылда Барыын-Хемчик районнуң школачыларының аразынга химия олимпиадазы болуп эрткен. Урана аңаа школазының адын камгалап киришкеш, бирги черни алгаш, республика олимпиадазынга киржир эргени алган. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының болгаш Тыва АССР-ниң Чыргыышкын министерствозунуң эрттиргени химия олимпиадазынга киришкеш, кымгаа аштырбаан. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Математика, физика, химия эртемнерниге Тываның салым-чаяанныг уругларының санынга ол кирген. Ынчангаш Урана чайгы дыштанылга үезинде Новосибирскиниң Академгородокта салым-чаяанныг уруглар өөренир школазынга бир ай өөренип, дыштанган. Үе кыска-даа болуп, химияга теоретиктиг болгаш практиктиг билиин улам ханыладып, байыткан. Ямбыбүрү нацияның оолдар, кыстары-биле ол аңаа таныжып ап, оларның-биле акы-дүүмаңның быжыг найыралчы харылзаазын туда берген.

Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң школачыларының химия олимпиадалары 1982 чылда Читага, эрткен чылын Барнаулга болган. Орта маргылдажыр Тываның шилиндек өөреникчилериниң аразынга Урана база кирген. Бердинген даалганы ол багай эвес күүседип, шыырак билиглиг химиктериниң аразынга кирген.

Эрткен чылын июнь айда Шушенскоеге школачыларның лесничество болгаш бөйдүстүң аныяк өөнүктериниң алдыгы Бүгү-россия слёду эрткен. Тывадан сес өөреникчи кириишкеп, оон составынга Урана Куулар кирер аас-кежиктиг болган. РСФСР-ниң крайларындан, автономнуг республикаларындан, областарындан, округтарындан 900 хире өөреникчи аңаа кириишкен. Ботаниктерниң аразынга маргылдаага ол идепкейлиг кириишкен. Ынчангаш эң дээре чзэрби ботаниктерниң аразынга Урана кирген.

Химияга хандыкшылдыг урут чайгы дыштанылга үезинде химияга, биологияга салым-чаяанныг крайның оолдары, уругларыбиле кады Атаманово суурга өөренип, дыштанган. Августа крайның школачыларының химия олимпиадазы болган, аңаа Урана бирги шаңналды алган.

Часкы дыштанылга үезинде Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң школачыларының химия олимпиадазы Якутск хоорайга болган. Аңаа Урана база киржип, Тываның адын камгалап чораан.

Урана Куулар онгу классеты дооскаш, чурттуң кайы-бир университединиң химия факультединиге өөренип киргеш, химия эртеминге тускай эртемни чедип алыр күзелдиг. Оон күзели боттаныр дээрзинге идегелдиг.

Школаның болгаш районнуң комсомол, пионер организацияларының ажылынга Урана идепкейлиг киржип турар. Хөй-ниитичи, идепкейлиг, организакчы комсомолчуну ВЛКСМ Тыва өбкомунуң кежигүннүте, комсомол Барыын-Хемчик райкомунуң бюро кежигүннүге сонгуп, улуг идегелди көргүскен.

Т. ХЕРТЕК.
Барыын-Хемчик район.

«ЧЕЧЕКТИҢ» ЭЭЛЕРИ

Арыг кылаң суглуг хемни кешкеш, кезек теректерлиг арыгны эрте бээрге, эрик кырында сан дорт шөйүлген бажыңнар көстүп келир.

Ол кудумчуунуң ады — Эрик. Ында чурттакчыларның күзелдяи-биле чыглыр чери — «Чечек» агитквартираны аңаа барган кижи оюп эртпес. Оон ажылында өөредиглиг, солуң чүүлдер бар.

Бо агитквартираның ажылын көдээ Совет депутады М. Чыргал, агитатор башкылар Р. Куулар, А. Саая, агитквартира эзээи, хоочун башкы Б. Саая олар башкарып келгеннер. Аңаа хуралдар, политичээлдер, кежээлерде ужуражылгалар, темалыг кежээлер, аас журналдары план ёзугаар эртип, чон ортузунга кижизидилге ажылы, корум-чурум, суур чаагайжыдылгазы, дузалал ажыл-агыйны сайзырадыры чергелиг хүнүүн чугула айтырыгларын чугаалажып, шиитпирлеп келгеннер.

Агитквартира Совет Тываның 40 чыл оюнга төлептиг ужуражырынга белеткеннип, тускай бүлүүнү көрүштүг дерээн. Ажыл планын, социалистиг чарыштың негелделерин, оон күүселдезин оон билип ап, мурнакчыларның, үлегерлиг өг-бүлелерниң альбомнарын сонуургап көрүп болур.

Активчилер Эрик кудумчузунга чаагайжыдылганы эки организастаан. Өреге бүрүзү эрткен чазын ногаа, чечек олуртуп, өстүреринге, херим, кажаалар септеп, чугайлаарынга киришкен. Суурга хөй-ниитиниң корум-чурумун тударынга, малчыннарга шефтээшкиннерге, уран чүүл көрүлдезинге, аъш-чем, шевер холдар делгелгелеринге чурттакчыларның киржилгези идепкейлиг. Бо чылын аңаа шагааны кижизидикчи утка-шынарлыг, солуң эрттирип, национал оюнарны организастаан.

ЧИТКЕН ШАК, ТОЙМАГЛАТТЫНГАН ТЕЛЕВИЗОР...

Хандырылгаңар
кандыгыл?

Амыдырал хандырылга албанының ачы-дузазын алырлавас кижи кайда-даа чок. Эт-херексели-даа үрелип бээрге, идик-хеви-даа орлуу бээрге, чаа хеп-даа даарадыр дээнде амыдырал хандырылга албанының хүлээп алышкын пунктулары, мастерскаялар биске күзелдинибиле бараан болур.

Республиканың амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылыы сөөлгү чылдарда зкижээн. Оон материал-техниктиг баазазы чыл санында быжыглыг турар. 82 чаа дериг-херекселдерни чоңга бараан болурунга ажыглап турар. Ол талазы-биле «Шын» солуунуң хөй санныг авторлары бижип, өөрүп четтиргенин илередип-даа турар.

Ындыг-даа болза, редакцияның почтазында кээп турар чагаалардың аразында амыдырал хандырылга ажылдакчыларының четпес талааларын, олардың доңгун ажыылын, чагыгларга дыннангыр эвезин хомудап бижээн чагаалар база бар. Оларны дарый кичээнгейге ап, хемчег алыры-биле редакция чогуур черлерже зорудуп-даа турар.

Амыдырал хандырылгазы. Бо сестерниң утказы безин ханы. Шынап-ла кижи бүрүзүнүң негелде-хереглединиле ол холбашкан. Оон ажылдакчыларының мергежилиниң, чагыгны хонукхүүсээзында күүсеткенинден, шынарындан кижизиниң сагыш-сеткили, ажыл-ижинге бүдүрүкчүлүү хамааржыр. Ынчалза-даа ук албанның чамдык ажылдакчылары боттарының даанган хүлээлгезинге ак сеткилдиг эвес чоруун көргүзүп, чурттакчыларның киирген чагыгларын тоомчага албас чоруктар барын чамдык чагаалар бадыткаар.

Моңгун-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурда ажылчын Малдавай Иргиттиң чагаазы. Ол чагаада «Зим» 2802 деп хол шагының паспортун. Кызылдың амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң шак септээр мастерскаязының бергени № 314032 квитанциязы база кошкан. Хамааты М. Иргит 1982 чылдың сентябрь айда ук мастерскаяга шагын дужаап каан. Ниити түңү 6 рубль 94 көпеек хөлезилиг чагыгны хүлээп алгаш, оон ажылдакчылары келир хуусаазын айыткан.

Ол уеден бээр мынчага чедир Малдавай Иргит хол шагы чок хевээр. Айыткан хуусаазындан он ажыг хонук орайтадыр (геология-шинчилел болүүнде ажылдап турар болгаш хуусаазында кээп шыдаваан) келгеш, шагын шагда-ла белеп деп бодаан.

Септеттинген шактар аразында М. Иргиттиң шагы чок болган. Аңаа орган ажылдакчы ында черни бир кылдыр чинчерлээш, ийи хонгаш келирин сүмелээн. Ийи хонгаш кээрге, база-ла түңнел чок — тывылбаан. Мастер ам катап-ла ийи хонук маңаарын дилээн. М. Иргит чаңгыс шак ужун ол хире маңап шыдаваын, ырак-узак Мугур-Аксыны чоруурун чугаалаан. Ук шакты тыпкаш, Моңгун-Тайганың амыдырал хандырылга комбинадын дамчыштыр чорудуптарын оон ажылдакчылары бүзүреткеш, бажыңының адрезин бижип алырга. М. Иргит чаңгыс шак ужун ол бүзүрээн кырган кижи чүүг-даа канчаар ужурун тыплайн, редакцияже бижээн.

Ол чагааның изи-биле «Шынның» корреспондентизи Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунга чедип, будүрүлге-техниктиг каттыжышкынының начальныгын Л. А. Очур-биле ужурашкан. Любовь Анатольевна ук хомудалдың дугайын билир. Оон шынап-ла министерствонуң контролюнда турарын чугаалап, ону септээринге хамаарыштыр даалганы «Телерадиобыттехника» будүрүлге каттыжышкынының директору В. А. Кагриманяига берген дээрзин ол чугаалап, оон күүсеттинмейн барган чылдагаанын тодарадырын ораддашкан.

Чылдагаан чаңгыс деп баш удур чугаалап болур. Ол дээрге күүседикчи сагылга-чурумнуң чогу ол-дур. Планныг даалганың, социалистиг хүлээлгениң күүсеттинмейн баары, чондан хомудалдар кирер чорук күүседикчи сагылга-чурумдан дыка хамааржыр. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга чедишкиннернин дүлгүүру — кадрларның харыысалгазын бедидеринде, боттарының албан-хүлээлгелерин хажык чок күүседири, саалдынган соруглаганы ыяап-ла боттандырары дээш олардан негелдени бедидеря чугула дээрзин айыткан болгай.

Күүседикчи сагылга-чурумнуң ук министерствонуң чамдык будүрүлгелеринде кошкаанның дугайында ёске бир чагаа бадыткаан. Эрзин районнуң Нарында идик кылыр цехтиң ажылчыны Е. Аракчаа «материаллар маңап олурбас» дээш соруглабиле Кызылга келгеш, «Тувоабувьбыт» каттыжышкыннан материал сөөртүп алган. Бир удаада монуажылчын кижиниң будүрүлгези дээш сагыш аарып, чагыгларны шалып күүседири дээш кыыткаңы деп үнелеп болур. Ынчалза-даа ол «сагыш човаашкыннан» ук министерстволуң 1980 чылдада ажыглап эгелээни төптүүнүң сөөртүлге албанының чуруму хажыттынган. Ол чүл дээрге неделя санында материал сөөрткен машиналарның районнарже үнүп турары болур. Эрзинге неделяда бир удаа идик кылыр материалларны оон дузазы-биле чедирип турар. Ындыг албанның ажыттынганы-биле ажылчыннарның боттарының материалдар алырын хоруп каан.

Оны биле тура, Е. Аракчаа будү материал ап киргеш, сан-түүну будай алганынган 689 дм. хөмөү ук каттыжышкындан чедир албаан. (Оны сөөлүнде, март 12-де, «Тувоабувьбыт» эде саналаш, фактуразын шын кылдыр тургускан). Күүседикчи сагылга-чурумнуң чогундан, инструкцияны хажыткаңындан ындыг будулгазынга четкени ол. Е. Аракчаа Кызылга чорук аайы-биле келгеш, ында материал чогундан ажылдың саадап турарын каттыжышкынның удурткучуларынга чугаалап, төптүткен сөөртүлгеден негээн болза, мындыг чүве болбас ийик.

Участок бүрүзүнге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн планнаттынганындан 1 хуу бедидер, продукцияның ботунезин 0.5 хуу чингедир деп даалганы партия берген болгай. Ол даалга чүгле план күүселденни чедип алырыы-биле кызыгаарлаттынарын эвес, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын, кылган ижинге бедик харыысалгалыг болурун негеп турар.

Д. ИРГИТ.

СҮТ-ХӨЛДЕН МЕДЭЭЛЕР

КЕЛИР КЫШКА

Чадаананың ыяш ажыл-агыйының Сүт-Хөл участогумуң коллективи бо чылын 1900 кубометр оттулар ыяш белеткээр хүлээлгелиг. Ыяш белетчелиндже Халадa Моңгушка удуртkан 10 кижи составтыг тускай звено доктаамал ажылдап турар. Олар мотордуг хирээлер болгаш ёске-даа чевсек-херекселдер-биле четчир хандыртыган. Оларның белеткээн ыяжын школалар, эмнелге, уруглар албан черлери болгаш ёске-даа организациялар кереэ ёзугаар садып алыр.

Хөндергейден, Ишкининиң Ооргадаи 900 кубометр тонпакты Чадаананың одалга конторазынга, Хайыракан школазынга, Ишкининиң ясли-садынга ыяш ажыл-агыйының машиналары-биле чедирип берген.

Ыяш белеткелчилеринден Быстай-оол Моңгуш, Удаш Ондар, Мезил-оол Моңгуш олар эки ажылдап турар. Одаар ыяш белеткелии звено уламчылдап турар.

ЧАА ТУДУГЛАР

Район төвү Суг-Аксы суурда албан черлериниң болгаш чурттаганым тудуу шапкын чорун турар. Чаа бажыңнар удаа-дараа немей дужаттынып турар. Эрткен чылдан бээр чурттаганың 20 хире бажыңнары, валчылар бажыңы ажыглалга киргеи. Чыргыышкын министерствозунуң сургакчыладыл чорутканы А. Сметанинниң удуртканы тудугжулар бригадазы райкүүскомнуң улус ооредилге килдилиниң бажыңы кыска хуусаада тудуп доозуп, чоокта чаа ажыглалга киргеи. Ында Петр болгаш Сергей Килиннер эки ажылы-биле макталдыг. Олда бригада ам башкылар чурттаар бажыңнар тудуунда шалыпчы ажылдап турар.

Б. ОНДАР.

Чагаалар допчулалы

Чагыкчы Алексей Лодайович Эник Таңдының чоннуң амыдырал хандырылгазының будүрүлге аргелелиниден ук телевизорнуң «салым-чолун» сүрээлээн каш-даа четкеш, оон огулуг харыы албаан. Оон ажылдакчылары чунуда билбезин, ол дугайында республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозундан айтырарын сүмелээннер. А. Эник ол бүзүгаар ук министерствоже «сегин» тып алган. Назыхары дегээн кырган кижи чүүг-даа канчаар ужурун тыплайн, редакцияже бижээн.

Ол чагааның изи-биле «Шынның» корреспондентизи Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунга чедип, будүрүлге-техниктиг каттыжышкынының начальныгын Л. А. Очур-биле ужурашкан. Любовь Анатольевна ук хомудалдың дугайын билир. Оон шынап-ла министерствонуң контролюнда турарын чугаалап, ону септээринге хамаарыштыр даалганы «Телерадиобыттехника» будүрүлге каттыжышкынының директору В. А. Кагриманяига берген дээрзин ол чугаалап, оон күүсеттинмейн барган чылдагаанын тодарадырын ораддашкан.

Чылдагаан чаңгыс деп баш удур чугаалап болур. Ол дээрге күүседикчи сагылга-чурумнуң чогу ол-дур. Планныг даалганың, социалистиг хүлээлгениң күүсеттинмейн баары, чондан хомудалдар кирер чорук күүседикчи сагылга-чурумдан дыка хамааржыр. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга чедишкиннернин дүлгүүру — кадрларның харыысалгазын бедидеринде, боттарының албан-хүлээлгелерин хажык чок күүседири, саалдынган соруглаганы ыяап-ла боттандырары дээш олардан негелдени бедидеря чугула дээрзин айыткан болгай.

Күүседикчи сагылга-чурумнуң ук министерствонуң чамдык будүрүлгелеринде кошкаанның дугайында ёске бир чагаа бадыткаан. Эрзин районнуң Нарында идик кылыр цехтиң ажылчыны Е. Аракчаа «материаллар маңап олурбас» дээш соруглабиле Кызылга келгеш, «Тувоабувьбыт» каттыжышкыннан материал сөөртүп алган. Бир удаада монуажылчын кижиниң будүрүлгези дээш сагыш аарып, чагыгларны шалып күүседири дээш кыыткаңы деп үнелеп болур. Ынчалза-даа ол «сагыш човаашкыннан» ук министерстволуң 1980 чылдада ажыглап эгелээни төптүүнүң сөөртүлге албанының чуруму хажыттынган. Ол чүл дээрге неделя санында материал сөөрткен машиналарның районнарже үнүп турары болур. Эрзинге неделяда бир удаа идик кылыр материалларны оон дузазы-биле чедирип турар. Ындыг албанның ажыттынганы-биле ажылчыннарның боттарының материалдар алырын хоруп каан.

Оны биле тура, Е. Аракчаа будү материал ап киргеш, сан-түүну будай алганынган 689 дм. хөмөү ук каттыжышкындан чедир албаан. (Оны сөөлүнде, март 12-де, «Тувоабувьбыт» эде саналаш, фактуразын шын кылдыр тургускан). Күүседикчи сагылга-чурумнуң чогундан, инструкцияны хажыткаңындан ындыг будулгазынга четкени ол. Е. Аракчаа Кызылга чорук аайы-биле келгеш, ында материал чогундан ажылдың саадап турарын каттыжышкынның удурткучуларынга чугаалап, төптүткен сөөртүлгеден негээн болза, мындыг чүве болбас ийик.

Участок бүрүзүнге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн планнаттынганындан 1 хуу бедидер, продукцияның ботунезин 0.5 хуу чингедир деп даалганы партия берген болгай. Ол даалга чүгле план күүселденни чедип алырыы-биле кызыгаарлаттынарын эвес, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын, кылган ижинге бедик харыысалгалыг болурун негеп турар.

Д. ИРГИТ.

БҮГҮ УЛУСТУҢ БАЙЛАА

Балык курлавырлары — бүгү улустуң байлаа. Чогум-на ынчангаш ол курлавыларны билдилиг ажыглап, балыктың баш санын өстүрер дугайында сагыш салыры эргежок чугула. Чурттуң суг хөлбектеринге балыктың баш санын көвүдедириниң бир кол фактору— үүргене салып турар үезинде оларны камгалаары болур.

Көдээ ажыл-агыйның, үлетпүрнүң болгаш энергетиканың дүрген темпилиг сайзырал турары-биле балык-байлаңныг хөлбектерден суг алыр чөвүктүң хемчээли улгатkан. Балык-байлаңныг хөлбектерден сугну ап, хову-шөлдерни сугларып турар үеде янзы-бүрү назылыг балык-байлаңны, ооң чаш төлдерин, личинкаларын болгаш үүргенелерин суг-биле кады узуп, улуг когаралды чедирип турар таварылгалар тургулаар.

Балык камгалалының органнарының чоруткан хынаалаларындан алгаш көөрге, Совет Эвилелиниң балык ажыл-агыйлыг суг хөлбектеринде 30 чыгам министерстволарының болгаш ведомстволарның организацияларына болгаш будүүлгелеринге хамаарыштуг турар янзы-бүрү күүлүг 11 муң ажыг суг мөөнүүр черлер бар боол турар. Оларның барык 8 муң хирезин суггарылгага болгаш энергетиканга ажыглап турар.

Эң улуг суггарылга системаларының болгаш будүүлгелериң ап турар суу секундада он-он. харын-даа чүс-чүс кубометр чедип турар. Балык бодунуң өзүлдезиниң бүгү үе-чадазында суггарылгага ажыглаар кылдыр суг мөөнүүр кылдыр белеткээн черлерге хөйү-биле өлүп, хорап турар. Балык ажыл-агыйлыг хөлбектерден суг алырының база аңаа объектилер тударының чүрүмүн СССР-ниң Министолер Чөвүлелиниң 1958 чылдың сентябрь 15-те бадылаанны № 1045 «Балык курлавырларын камгалаар болгаш ССРЭ-ниң суг хөлбектеринге балыктаашкынны таарыштыр башкарар дугайында» дүрүмүнде, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың июнь 11-деги № 462 база Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1972 чылдың июнь 8-теги № 331 доктаалдарында тодаргай айыткан.

Ынчалза-даа чазактың доктаалдарын хажыдып, суг мөөнүүр черлерни балык камгалаар дериг-херекселдербиле дерип кылбаан боол турар. Суг мөөнүүр черлерни төлевилеп тудуп турар организациялар балык камгалаар органнарның бо айтырыг талазы-биле негелделерин болганчок-ла күүсетпейн баар-дыр.

Бистиң республиканың балык камгалаар инспекциязының үүдүнда суг мөөнүүр 56 черлер бар. Оларның чартыынган хөй балык камгалаар дерилгелери чок болганын хыналда илереткен. Моон түңнелинде балык, байлаңнар, личинкалар болгаш үүргене тарылга төлдеринче суг-биле кады аккаш, кедизинде баргаш өлүп, кырлып турар.

Сөөлгү беш чылдарны алгаш көөрге, суг мөөнүүр черлерде балык камгалаар черлери чок болган дээш ажыл-агыйлар удуртукчуларынга, ниити түңү 2780 рубль штрафты 96 кижиге онаагаң. Шак мындыг хемчегларни ап турза-даа, ажыл-агыйларның удуртукчулары бо ажылче чогуур кичээнгейни салбайн турар. 1982 чылда албан-дужаалдыг 20 кижи, 1983 чылда 15 кижи торгаал алган. Кызыл районнуң «Кара-Хаак», Каа-Хемниң «Ленинчи орук», Барыын-Хемчиктиң «Дөн-Терезин», Улуг-Хемниң «Ак-Туруг» совхозтарның суггарылга системалары 1983 чылда балык камгалаар черлерни кылып албайн ажыглап турган. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары суг мөөнүүр черлерниң баштарынга бок шүүрээр четкилер салып каары-биле кызыгаарлаттынып турар. Шак мындыг четкилерни балык хос эрте бергеш, суггарылга бугаларынга кээп чыгып турар.

Балык камгалаар дериглелер 4х4 миллиметр үттерлиг четкилерлиг болур ужуурлуг. Сугну ажыл-агыйлыкы эвес ажыглаар чоруктар база суггарылга системаларын шын эвес ажыглаары хөй санныг балык-байлаңныг, ылаңгыя ооң ооллариның часкы-кускы үелерде өлүп хораар чоруунга чедирип турар. Суг хөлбектериниң балык ажыл-агый фондузун катап тургузары дыка берге. Чижээ, кадыргы 4—5 харлыында, мыйыт 5—6, бел 6—7 харлыында бир дугаар үүргене салыр. Балыктың чаңгыс чылда үүргенелери 1000 чеде бээр. Ол үүргемелерден чүгле бир-мйи хире балык өзер.

Суг мөөнүүр черлерде балык камгалаар черлери чок болган дээш ажыл-агыйлар удуртукчуларынга, ниити түңү 2780 рубль штрафты 96 кижиге онаагаң. Шак мындыг хемчегларни ап турза-даа, ажыл-агыйларның удуртукчулары бо ажылче чогуур кичээнгейни салбайн турар. 1982 чылда албан-дужаалдыг 20 кижи, 1983 чылда 15 кижи торгаал алган. Кызыл районнуң «Кара-Хаак», Каа-Хемниң «Ленинчи орук», Барыын-Хемчиктиң «Дөн-Терезин», Улуг-Хемниң «Ак-Туруг» совхозтарның суггарылга системалары 1983 чылда балык камгалаар черлерни кылып албайн ажыглап турган. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары суг мөөнүүр черлерниң баштарынга бок шүүрээр четкилер салып каары-биле кызыгаарлаттынып турар. Шак мындыг четкилерни балык хос эрте бергеш, суггарылга бугаларынга кээп чыгып турар.

Балык камгалаар дериглелер 4х4 миллиметр үттерлиг четкилерлиг болур ужуурлуг. Сугну ажыл-агыйлыкы эвес ажыглаар чоруктар база суггарылга системаларын шын эвес ажыглаары хөй санныг балык-байлаңныг, ылаңгыя ооң ооллариның часкы-кускы үелерде өлүп хораар чоруунга чедирип турар. Суг хөлбектериниң балык ажыл-агый фондузун катап тургузары дыка берге. Чижээ, кадыргы 4—5 харлыында, мыйыт 5—6, бел 6—7 харлыында бир дугаар үүргене салыр. Балыктың чаңгыс чылда үүргенелери 1000 чеде бээр. Ол үүргемелерден чүгле бир-мйи хире балык өзер.

Суг мөөнүүр черлерде балык камгалаар дериг-херекселдербиле дерип кылбаан боол турар. Суг мөөнүүр черлерни төлевилеп тудуп турар организациялар балык камгалаар органнарның бо айтырыг талазы-биле негелделерин болганчок-ла күүсетпейн баар-дыр.

Бистиң республиканың балык камгалаар инспекциязының үүдүнда суг мөөнүүр 56 черлер бар. Оларның чартыынган хөй балык камгалаар дерилгелери чок болганын хыналда илереткен. Моон түңнелинде балык, байлаңнар, личинкалар болгаш үүргене тарылга төлдеринче суг-биле кады аккаш, кедизинде баргаш өлүп, кырлып турар.

Сөөлгү беш чылдарны алгаш көөрге, суг мөөнүүр черлерде балык камгалаар черлери чок болган дээш ажыл-агыйлар удуртукчуларынга, ниити түңү 2780 рубль штрафты 96 кижиге онаагаң. Шак мындыг хемчегларни ап турза-даа, ажыл-агыйларның удуртукчулары бо ажылче чогуур кичээнгейни салбайн турар. 1982 чылда албан-дужаалдыг 20 кижи, 1983 чылда 15 кижи торгаал алган. Кызыл районнуң «Кара-Хаак», Каа-Хемниң «Ленинчи орук», Барыын-Хемчиктиң «Дөн-Терезин», Улуг-Хемниң «Ак-Туруг» совхозтарның суггарылга системалары 1983 чылда балык камгалаар черлерни кылып албайн ажыглап турган. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары суг мөөнүүр черлерниң баштарынга бок шүүрээр четкилер салып каары-биле кызыгаарлаттынып турар. Шак мындыг четкилерни балык хос эрте бергеш, суггарылга бугаларынга кээп чыгып турар.

Балык камгалаар дериглелер 4х4 миллиметр үттерлиг четкилерлиг болур ужуурлуг. Сугну ажыл-агыйлыкы эвес ажыглаар чоруктар база суггарылга системаларын шын эвес ажыглаары хөй санныг балык-байлаңныг, ылаңгыя ооң ооллариның часкы-кускы үелерде өлүп хораар чоруунга чедирип турар. Суг хөлбектериниң балык ажыл-агый фондузун катап тургузары дыка берге. Чижээ, кадыргы 4—5 харлыында, мыйыт 5—6, бел 6—7 харлыында бир дугаар үүргене салыр. Балыктың чаңгыс чылда үүргенелери 1000 чеде бээр. Ол үүргемелерден чүгле бир-мйи хире балык өзер.

«Радость» ансамбль март төнчүзүнде Новосибирск хоорайга Сибирьниң болгаш Уралдың областарының уругларның уран чүүл коллективтериниң музыка байырлалынга киржип чораан. Профоблчөвүлелдиң «Радость» ансамблиниң концерт көргүзүү.

ОЛ—ЭРТИНЕ ЧЫЫКЧЫЗЫ

Чадаг кижи улуг арт кырынга үнүп келген. Дээр диңмиреп, сүггүр чаашкын, демир-хуундан саарган дег, шыдажыр аргажок кылдыр кудуп эгелээн. Ыңай-бээр көргүлээн. Тайганың тазы. Чаглактаныр чер-даа чок. Соок чаашкынга идик-хеп өткеш, мага-ботту шаптап эгелээн. Ол кижи шыырныгып, доңуп-даа чораан болза, сапык идиктерин ужулгаш, хойнунда кыдырааштарын олче суккаш, оларның үнүн куду баштандыр так бөле тудуп алгаш, оруун уламчылап чорупкан. «Кыдырааштарны-ла өттүруп болбас» — деп, ол баштай боданган.

Ол кыдырааштарын чүге ынчаар камнап чорааныл? Чүге дээрге ооң иштинде алдын эртине — Моген-Буренниң кырганнарының ыдып берген тоолдары, ырлары, кожамыктары, тывызыктары бар. Оларны Кызылга, Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүн эртем-шинчилел институдунга бурунгу-биле чедирер. Оон башка хоржок. Ол төөгү ужур-дузалыг айтырыг-дыр. Ондар Дарыма ону нымдан-даа артык билир.

Тыва улустуң аас чогаалын чыыр дээш Ондар Дарыманың четпээн-барбаан чери чок. Хемчик делгемнерин, Эрзин-Тестиң ховуларын, Мөңгүн-Тайганың, Актың, Манчүректиң, Алдыы, Үстүү Ишкиннерниң тайгаларын — черле ынчаш Тываның девискээрин аай-дедир кезип каапкан. Ол аас чогаалын барык дөртен чыл иштинде чыып келген. Ооң колдуунда ужуражыр кижилери — кырганнар. Чижээ, Аянгатының Чанчы-Хөө Чапаажыкович Ооржак, Сүт-Хөлдүң Маңнай Назыйович Ооржак, Хүргүл-оол Сазыг-Хунаевич Монгуш, Мөңгүн-Тайганың Шошкуй Сундуйович Салчак олар-биле Дарыма чаңгыс удаа эвес катап ужуражып, хөөрежип, хөйну билип, бижип алган. Мугур-Аксында Самбуу Чувурекович Саая база аас чогаалының кадагалакчыларының бирээзи. Оон ыткан тоолдары, кожамыктары улусчу чогаалдың алдын шыгжамырынче кирген.

Оон аас чогаалынга хандыкшылы чүден укталганыл?

Хамыктың мурнунда ооң кырган-авазы Монгуш Инежик улустуң аас-чогаалын эки билир чораан. Бичии Дарыма кыштың узун дүнелеринде удуур бетинде-ле кырган-авазының тоолдарын дыңнап өзүп келген. Манчүрек, Үстүү-Чыраалыг-Ойда аал. Кышкы дүне. Дээрде сылдыстар чивеннешкен. Дарыма шуглак иштинче кире бээр. Кырган-авазы эгелээрле:

«Шыяан-ам: эртенгиниң эртезинде, бурунгунун мурнунда, эңге-доңга турар шагда, тениң мыйызы дээринге шаштыгып, тевениң кудуруу черинге дөжелип, калбак чүве хадып, калбаңайнып турар шагда, борбак чүве чуглуп, борбаңайнып турар шагда чүвең иргин ийин...» Төнмес-батпас тоол-даа шөйлүп-ле эгелээр. Бичии Дарыма ону таалап дыңнап, күчүлүг маадырларның болгаш калчаа дайзыннарның демиселин дыңнааш, бирде өөрүп, чамдыкта мүңгарап, коргуп-даа чыткылаар.

Ооң кырган-авазы хостуг үезинде ырлаарынга ынак, бичии уругларны чыып алгаш, оларны тывызык тыптырар турган. Чаштыг-Кадай уругларны черле чалгаарадыр эвес, ынчангаш ооң өөнден уруглар узулбес. Ында даады-ла тывызыктаан, ырлаан, тоолдаан турар.

Кырган-авазы шак ынчаар улустуң аас-чогаалынга ооң сонуургалын, ооң уламындан ынакшылын оттурган. Ол бодунуң билир тоолдарын, тывызыктарын эш-өөрүнге ыдып берип чораан. А олар бодунуң улуунде ажинге база чугаалап бээр. Ынчангаш Дарыма школачы үезинде-ле аас-чогаалын чыып, бижип эгелээн.

Ол хандыкшыл сөөлүнде барып. Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүн эртем-шинчилел институдунга кээп ажылдай бергенде, шуут кылыр эртем ажылы апарган. Эрткен он-он чылдар иштинде ол үре-түнчеллиг ажылдаан. Ондар Киш-Чалааевич Дарыманың идепкейлиг киржилгези-биле дараазында тоол номнары үнгүлээн: «Тыва улустуң тоолдары» (1964), «Тыва тоолдар» (1967), «Маңнайның тоолдары» (1970), «Демир-Шилги аъттыг Тевене-Моге» (1972), «Арзылан-Мерген» (1974), «Бора-Шокар аъттыг Боралдай» (1983).

Ондар Дарыма аас чогаалының өске хевирлерин — ырларны, кожамыктарны, тывызыктарны, улегер-домактарны чыырынга база идепкейлиг киржип келген. Ол тыва хөгжүм херексел-деринге, ылаңгыя хомустаарынга ынак.

Дарыма хөөмейлеп, каргыраалай бергенде, анаа эвес болдур ийин. Ол база ужурлуг. Чүге дээрге ооң адазы Ондар Киш-Чалаа кончуг хөөмейлээр, каргыраалаар, сыгыртыр кижи чүве-дир. Сураглыг хөөмейжи Ондар Хунаштаар-оол безин ооң өөренген. Кандыг-даа чүве уктуг-дөстүг болур дижири-ле чөп.

Аас чогаалын чыыры — нарын ажыл. Кандыг-бир кырган кижиге баргаш, ооң чугаазын ол-ла хевээрзин бижип алыр ол-ла деп бодаар болза, шуут шын эвес. Аас чогаалын эки билир кижи ону бижиир ужурлуг. Ол эртинени бажында шыгжап чоруур кижилер ам шуут ховартаан дээрзи билдингир. Тоолчу уран кижилерни кайы ырактан аъттыг, чадаг адап-сурап чеде бээрге аалында бар-чогу база бар. А бир эвес бар-даа болза, ооң-биле чугаалажып таныжары, сеткил-сагыжын ажыдып алыры берге херек. Ылаңгыя назы дөгүй берген кырган-биле таптыг чугаалажыр апаар. Ооң-моон келдим, билир чүвең чугаалап олур дээр болза, кым зэ көөр боор. Кижиниң сеткили сенчилени-даа бергей-ле...

Ынчангаш бо ажылга кижилерни хундулеп билири, оларның-биле кижизиг чугаалажыр билди херек. Ажыы-биле чугаалаарга, аалдар тыппайн, аъттыг-чадаг азып тенип, аштап-суксап, доңуп-дожап-даа чораанын Ондар Киш-Чалааевич кайын уттур. Кыштың соогунда-даа, чайның изиннде-даа ырак-чоок аалдар кезиири белен эвес. Хат-шуурганга-даа хөй удаа таварышкан. Бир чайын Сүт-Хөл девискээринге аас чогаалы чыып чораан. Алдыы Ишкинден Өртең-Адырже ажып бар чораан. Эртен дээр аяс, харын-даа каан турган. Изин-даа аажок. Тайга черге агаар өскерлиичел. Хенертен булуттар диргелип, дээр диңмиреп, чаъс чаап келген. Кыдырааштар өттүруп болбас болгай. Ыңай-бээр көрзүнген. Харын-даа ишти хос чудук чыткан. Демгилерин ооң иштинче супкаш камгалап алган.

Ондар Дарыма 1968 чылда «Тывыңарам, тывыңарам» деп номну сес чыл эрткенде «Тыва улустуң тывызыктарының» чыындызы болуп, парлалгага белеткээн. Ол дээрге ур үениң иштинде күженишкинниг шинчилел ажылының түңнели-дир. Ооң-биле чергелештир Ондар Киш-Чалааевич чоннуң сеткилиниң үну — кожамыктарны, ырларны чыгжып келген. «Тыва кожамыктар» (1968), «Тыва улустуң ырлары» (1973) парлалгага үнгүлээн. Ол номнарда ооң Тыва черниң булуңнарын эргип-кезип, улуг улустар-биле чугаалажып турган, чыып бижээн кожамыктары, ырлары көвей.

Ооң аңгыда Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүн эртем-шинчилел институдунга чоннуң муң-муң чылдарда шыгжап чорааны аас чогаалының 266 том алдын эртинези кадагалаттынып чыдар. Амгы үениң кижилери, ылаңгыя аныяктар, ооң чүгле эвээш кезин-биле танышкан. Үези келирге, ол алдын үүжени «бүзүп», чонга таныштырар апаар. Ынчан чон бистиң бурунгуларывыстың мерген угаанныын, сагынгыр-тывынгырын билип ап, ол бодалдарын амыдыралга ажыглап, ажы-төлүнге чаагай чагыг кылдыр арттырып, салгалдан салгалче дамчыыр.

Төрээн чонунуң алдын эртинезин могаг-шылаг чок чыып келген кижини Москваның, Ленинградтың, Алтайның, Башкирияның, Якутияның болгаш Бурятияның эртемденнери чалап, ооң аас чогаалын чыыр болгаш хевир аайы-биле эңмелеп-секселээрининң арга-дуржулгазын айтырып турган.

Кел дээн эки, Ондар Киш-Чалааевич ол чыыштарга баргаш, кымнарның-биле ужурашпаан дээр: чоннуң мерген сөзүнүн дириг эдилекчилери кырганнар-биле, оларның херээн салгаан аныяктар-биле, аас чогаалын шинчилээрге мергежээн эртемденнер-биле. Ол бүгү кижилерниң сорулгазы чаңгыс: чоннуң алдын эртинезин амгы болгаш келир үениң салгалдарынга бараан болдурар. Ынчангаш бо талазы-биле кылыр ажыл-ла хөй. Чижээ, чоннуң чогаалын чыырындан аңгыда, ону аныяктар ортузунга калбаа-биле нептередир, хөй кезектиг номнар кылдыр парлаар, өөренир апаар.

Аас чогаалында мерген болгаш уран-чечен бодалдар-биле чергелештир чоннуң чаагай чаңчылдары, күзелдери, йөрээлдери бар. Чоннуң муң-муң чылдарда сагып келген чаңчылдарын тоовайн, кижи ёзулуг кижи болуп болур бе? «Ада сөзүн ажырып болбас, не сөзүн ижип болбас» дижириниң ужуру-даа ында.

Моон алгаш көөрге, аас чогаалының кижизидикчи ужур-дузазы улуг. Ону амдаа четче ажыглавайн турар бис. Парлалга суртаалындан аңгыда, аас суртаалын ажыглаар үе шагда келген. Тыва филармонияга аас чогаалының тускай бөлүүн тургузарын үе негеп келген.

Ондар Дарыманың ады даштыкыда база билдингир. Герман Демократтыг Республикадан келген немец эртемден Эрика Таубе алдан чылдарның ийиги чартыында тыва улустуң аас чогаалын шинчилеп, тыва улустуң тоолдарының чыындызын 1978 чылда Берлинге немец дыл кырынга үндүрген. Ук эртемден Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүн эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчыларынга ооң иштинде Ондар Дарымага өөрүп четтиргенин илереткен. Тываның аас чогаалы-биле немец чон шак ынчаар танышкан.

Боттарының алдын эртинезин чүгле угаан-медерелинге салгалдан салгалче дамчыдып келген тываларның аас чогаалын бижиктиң дузазы-биле чыып. Совет Эвилелиниң улустарының дылдарында, харын-даа даштыкыда безин парлап турары өөрүнчүг. Амгы үеде О. Дарыма Сибирь улустарының аас чогаалының 60 томнуг үндүрүлгезиниң 3-кү томун белеткеп турар.

Улустуң аас чогаалы — чоннуң чогаадыкчы бодалының алдын үүжези. Тыва улустуң аас чогаалының хевир бурузунде ханы философчу бодалдар синниккен. Ол дээрге бистиң бурунгуларывыстың, амгы ада-нелеривистиң аныяктарга, өзүп орар салгалга мерген угаанныг чагыг-сүмези, бистиң амыдыралывыстың төөгүзү болгаш дуржулгазы-дыр. Ону чыыр талазы-биле Ондар Киш-Чалааевич Дарыма хөй чылдарда ажылдап келген болгаш ажылдап-даа турар.

М. БАЙЫР-ООЛ.

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ШКОЛАЧЫЛАР КОНЦЕРТИ

Бай-Тайга районнуң школачыларының Совет Тываның 40 чылынга база комсомол болгаш пионер организацияларынга В. И. Лениниң адын тывысканындан бээр 60 чыл болур юбилейинге тураскааткан уран чүүл көрүлдези Тээли суурга болуп эрткен. Анаа районнуң ортумак болгаш сес чыл школаларындан ниитизи-биле 420 өөреникчи киржип, боттарының талантызын чонга бараалгаткан.

Ийи хүн үргүлчүлээн көрүлдениң түңнелин жюри үндүрген. Бирги черни Бай-Тал ортумак школазы, ийиги болгаш үшкү черлерни Тээли, Кара-Хөл ортумак школалары алган. Сес чыл школаларындан бирги черни Тээлиниң № 1 сес чыл школазынга тывыскан. Ук школа ам үш чыл улаштыр бирги черни эзлеп турары ол. Ооң мурнунда ортумак школаларны аңгы түңневейн турда, олар база-ла бирги черни ап турганнар.

С. САЛЧАК.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан уран чүүл коллективтериниң көрүлдези эрткен дыштаныр хүнде Улуг-Хемниң Чаа Чаа-Хөл көдээ клувунга болуп эрткен. Көрүлдени Чаа Чаа-Хөл фермазының концерти-биле ажыткан. Концерттиң киржикчилериниң аразында күш-ажылдың хоочуннары Т. Допчун-оол, Х. Комбу болгаш өскелер-даа бар. Олар көрүкчүлерни солун күүселделери-биле өөрткеннер.

Совхозта «Чодураа» ясли-садтың коллективиниң күүсеткени «Ивижилер», «Аяк-чар» деп танцызын чон сонуургаан. Ооң аңгыда Кара-Тал суурнуң чурттакчылары «Октябрьның ачызында» деп хөгжүм-литературалыг композициязы болгаш өске-даа күүселделери дээш мактатканнар.

Көрүлде ам-даа уламчылавышаан.

З. КУЛБУЗЕК.

ИДЕПКЕЙЛИГ

Дыртай-оол Монгушович Көшкендей Кызылга механиктер курузун чедиишкинниг дооскаш, төрээн сууру Чыргакыга кээп ажылдаа-ла он алды чыл бооп турар. Бо үениң иштинде ай, квартал планын ажыр күүседип, хой-ниити ажылынга идепкейлиг киржип келген. Макталга ёзулуг-ла төлептиг кижи.

Дыртай-оол Монгушович — уран чүүлге сундулугларның бирээзи. Чоннуң культурлуг дыштанылгазын чөп организастаар ажылга доктаамал киржип, оюн-концерттерге идепкейжи чоруун көргүзүп келген. Чоокта чаа район төвүнге эрткен уран номчулга конкурузунга киришкеш шаңнаткан.

М. КОҢЗАҢ-ООЛ.

ЧАДАГ-ТЕРГЕЛЕР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Москвада Политехниктиг музейде совет чадаг-терге тудуунун 60 чылынга тураскааткан делгелге ажыттынган. Амгы үениң чаа, чараш машиналары-биле чергелештир баштайгы үениң бөдүүн чадаг-тергелерин ында делгеп көргүскен.

Алдан чыл мурнунда Харьковка баштайгы чадаг-тергени кылган. Ооң соонда ындыг ийи дугуйлуг машиналарны Пензага база кылып турар апарган. Ол үениң дээре дээн чадаг-тергежилери Пенза биле Москва аразынга дүрген чарышка маргылдажып турган.

(СЭТА).

Кижи, ооң ажыл-херээ

ИДЕГЕЛ

Хар чүгле тайга-сыннарның сүвүр-сүвүр баштарында агарар, долгандыр бойдус кышкы энчээнден чүмүбиле адырлып, чечек-чимис четчип үнериниң бүдүүзү — часкы чаагай шагда Любовь Ичин-Норбу дун уруун божаан. Артында-ла боду ышкаш хүргүл карактарлыг кыс. Бичии кижи ай, хүн эрткен тудум өзүп доругун орган. Ынчап чорза-чорза, ортумак школаны доозупкан. Чаңчыл ёзугаар аткан даңны бүгү клазы-биле кады үткүп алганнар. Улуг Совет чурттуң ол-бо чүктеринче дээди, ортумак өөредилге черлеринче өөренип кирер күзелдиглер хөй болган. Надя ышкаш төрээн совхозунун бүдүрүлгезинге ажылдап артар деп бодап алганнар база-ла эвээш эвес.

Ол кым болурун ынчан тодаргай шиитпирлеп албаан. Ооң кадында ава күжүр база аарыг, а адазы Семён Идам-Сүрүновичиниң ажылы даады даң хаяазындан кара кежээге чедир уламчылаар турган. Ынчанган төлээде ол бети дээрге бир чыл хире ажылдаар ужурлуг.

Чогум-на ынчан ооң моон соңгаарги салым-хуузу тодараттынып, ол чыл келир үедеги ажыл-ижинче, биргээр чугаалаарга, нежик-чаяанынче ону углап-шиглээн чыл болган. Аазын эзп өскен хайыралыг авазын очалаңдан адырып алыр дээш дүн-хүн чокка демисешкен ак халаттыг кижилериниң буянныг ижи ооң сеткил-сагыжын доюлдуруп хөлзеткен. Бир эртен иезиниң чөвээнде соок суг сиңирген пөстү солуп берип, ийи карааның чаштары бүлдеңейнип ора, ол боду бодунга даңгыраглаан: «Улуг, биче кижилерни кезээде хай-халаптыг аарыглардан чарып алыр эмчи болур мен!».

Күзел күштүг. Ол шак ынчаар Красноярск хоорайның медицина училищезинге өөренип кирип алган. Хөглүг студент чылдар каржып-солчуп эрте берген. Ам эң харыысалгалыг, бот-тускайлаң ажылдаар үениң келгени бо.

Крайның кадык камгалал килдизинге чугаа кыска болган:

— Силерниң Тыва республиканар-биле бистиң крайывыстың кайызынын-даа агаар-бойдузу барык чүүлдеш, ширини болгай. Ынчангаш бис силерни Соңгу Доштуг океан чоогунче ажылдадып чорудар-дыр бис. Шыдаптар дээрзиңерни алыс бүдүжүцер, эки өөредилгеңер, училищениң амыдыралынга идепкейлиг киржилгеңер-биле шынзыттынар. Че, кандыг деп бодап тур силер?

«Соңгу Доштуг океан... Кезээде доң чыдар чер. Хатдуву, соок, хар. Бирде айайы-биле чүгле карангы дүннер турар дээни кай...» Ынчалдыр бодап келирге, эъткежи безин соолаш кылган ышкаш болган. Ынчалзажок эмчи кижиниң буянныг ачыдузазы океанда балыкчыга, ужу-кыдыы көзүлбес тундрада ивижиге, мүңгаш эзимтайгада аңчыга, октаргайда космонавтыга дээш кымгадаа эң чугула херек болганда чөпшээрежир апаар. База Гипократтың даңгыраан мырынай дүүн чаа-ла хүлээп алган болгай бис. Үш чылда чүү боор. Оон эзп чанала бергей мен. Ындыг сагыш-биле ол дидимнели аарак ыыткыр чугаалаан:

— Ажырбас, кайнаар-даа күзелдиим-биле баар мен...

Ол-ла хүн ооң ажылдаар чери база тодарай берген. Күш-ажылчы баштайгы базымын дарый эгелээри-биле ол саат чокка ынаар хапкан. Көдээ фельдшер дээрге-ле эмчи кижиниң бүгү шынарларын бодунга сиңирип алган турар ужурлуг. Бир эвес херек болза, ол хирург, терапевт, педиатр, акушер-гинеколог-даа болган турары албан. Чүге дээрге ооң эргелекчилээни медицина пунктузунуң эмчи дузаламчызын чедирер черинин девискээри делгем. Ийнде, чалалга баарга челбинген, аар зараан, ужун-доңан, божуур четкен, бертинген дээш кандыг-даа кижи манаан болур болгай. Ооң кадында ужу-кыдыы көзүлбес тундрада кодан-сүрүү-биле туттунушкан ивижилерни, хөлдерде, хемнерде балыкчыларны, аңчыларны кайда чок дээр. Ол бүгү өскен-төрээн Тожузун-даа сагындыргылаар.

Соңгу чүкке ажылдап келген эмчиниң эң баштай турумчуп чурттаанны «Хантай» совхозтуң төвү база ындыг аттыг хөлдүң эриинде турар. Бо хөлдүң чаңгыс үзүн дурту безин хөй-хөй километр шөйүлген. Ол ажылагый Дудинка хоорайдан 230 километр ыракта. «Колла чүүл, мергежилинге бердинип ажылдаары» — деп, ол быжыы-биле шиитпирлеп алган. Чалалга кайыын-даа келир тундрадан, биезги делгем хөлдүн ынды-бетинден, океан эриинден... Шагның барык дөрт эргилдезинде хар шуглактыг чернин улуг улузу мынча дээр болган:

— Бисте июнь айны — час, июльду — чай, а августу — күс дижир чүве болгай. Арткан үеде черни ак хар эзлээр. Биргээр чугаалаарга, өске айларда кыш турардыр ийин але. Сен ам бистиң долган кижи болганың ол. Бир тээ, ындыг болганда эрте дээре иви кежинден чылыг хеп-сындан даарадып, ивилерни шанактап база эзертеп мунуп өөренип ал, кызым.

Кырганнарның сүмезин ол хүлээп алган. Шынап-ла болур-чогуур ажыктыг чүүлдерниң шуптузунга өөренип алырын кызыткан. Чижээ, иви туржук, ыттар шанактап. «Буран» дээр хар мотоциклин мунуп, демги хөлге саат чокка эжиндирер моторлуг хеме башкарып... Океанның соок тыныжы, үргүлчүлелдиг үзүн кыш, хатшуурган, ийи ай хиреде дүне-даа, хүндүс-даа дөмей карангы турар үе, чүгле шак азы дээр шаар кылаңнашкан сылдыстар ачызында эртен, кежээ деп үе тодарал билдинер полярлыг дүн-даа ам аңаа коргунчуг эвес апарган. «Эки кылган ажыл элеп читпес алдар» — дижири чөп. Ажыл-ишке ижиккен фельдшер эмчиниң дугайын чылыг сөстерин 60 ажыг нацияның төлээлекчилери, чаңгыс демниг эзлеп чурттаан округтуң чурттакчылары боттарының «Совет Таймыр» солунундан бо-ла номчуур болу бергеннер. Ынчап тура совхозтуң коммунистери ону ленинчи Коммунистиг партияның хүрээлеңинге киирип алган. Хамаарышкан участогу-биле чергелештир ажыл-иштиң адыр бурузунге чедиишкиннер дээш демисешкен, идепкейлиг хөй-ниитичи аныяк коммунисти эш-өөрү удаваанда боттарының баштыңынга соңгуп алганнар. А элээн үе эрткенде оон-даа бедик бүзүрелди ол чаалап алган. Күш-ажылдың Кызыл Тук, Улустарның найыралы орденнерлиг Таймыр национал округта база бир улуг дээн «Хантай» совхозтуң партком секретарынга депшиттирген.

Шак ынчаар ажыл-агыйның партия комитедин баштап, ол дөрт чыл дургузунда ажылдаан Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи, ажыл-ижинге улегер-чижектиг коммунист Надежда Семёновна Ичин-Норбу СЭКП ТК-ның чанында партияның дээди школазын чедиишкинниг дооскаш келирге, ону партия Дудинка хоорай комитединге ажылдаары-биле чоруткан.

Надежда Семёновна Таймырдан төрээн Тывазынга, төрел чонунга, Тоора-Хемде дүнмалары Таисия, Владимир, Михаил Ичин-Норбуларның өг-бүлелеринге барык чылдың аалдап кээп турар.

С. МОНГАЛ.

КОНЦЕРТЧЕ ЧАЛАЛГА

1984 чылдың апрель 11-ден 13-ке чедир Бүгү-эвилел конкурузунуң болгаш республиканың Комсомол шаңналының лауреады—Азербайджанның күрүнениң Кара Караев аттыг камерлиг оркестриниң концерти болур.

Концерттер: апрель 11-де **ШАГААН-АРЫГ** хоорайга 20 шакта; **ТУРАН** хоорайга — апрель 12-де, 20 шакта; **КЫЗЫЛ** хоорайга — апрель 13-те, 19 шакта, уран чүүлдер училищезиниң улуг залынга болур.

Камерлиг оркестриниң концерттеринче хамаатыларны чалап тур.

• • •

Бо чылдың апрель 11-де хөгжүм-шин театрынга РСФСР-ниң алдарлыг артизи, чурттар аразының конкурстарының лауреады эстрада ыраажызы **Светлана РЕЗАНОВАНЫҢ** болгаш **Вадим АНИКЕЙЧИКТИҢ** концерти болур. **Программада:** совет композиторларның эстрада ырыларын инструменталдыг ансамбль үдээр.

Концертке Москонцерттиң артистери база киржир.

Эгелээри 18.30 болгаш 20.30 шактарда.

ТВ

АПРЕЛЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Алдын шайба» клувунун шаңналы дээш. 9.40 — «Анаа-ла кижи». Уран-чечен фильм. 11.15 — Концерт. 11.50 — Телемедээлер. 11.55 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.15 — «Верховина» ырлап база танцылап тур». 16.05 — Москва комсомолунуң ажыл-херектери. 16.50 — Орус чугаа. 17.20 — Чурук санында — хүн. 17.35 — «Тоолдуң аалчылары». «Чипполино». Мультфильм. 18.30 — «Соңгу дээрниң камгалалында». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.30 — Делегей кинозунун мастерлери. Кинорежиссёр Стейли Крамер (АКШ). 21.00 — «Ye». 21.30 — Э. Григ. Концерт. 22.25 — Чаа документалдыг телефильм: «Москвага аян-чорук. Киров кудумчузу». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.40 — «Поэзия». Т. Г. Шевченко.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — В. П. Катаев. «Полктуң оглу». 4-кү класс. 9.05; 12.35 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — Чогаалчылар В. И. Ленин дугайында. М. Прилежаева чугаалаар. 10.35; 11.35 — Төөгү. 7-ги класс. XVIII вектиң баштайгы чартыында культура болгаш чырыдыышкын. 11.05 — Эртем-нептерелдиг фильм. 12.05 — География. 8-ки класс. Балтий чоогунун экономиктиг району. 13.05 — Совет чурулга уран чүүлү. А. А. Пластов. 13.35 — А. П. Чехов. «Иванов». 14.20 — «Чылдар болгаш кижилер». 14.50 — М. Джалильдиң шулуктери. 15.35 — Телемедээлер. 15.40 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Документалдыг фильм. 18.40 — «Уран номчулга». Тыва чечен чогаалда найырал темазы. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Азия төвү». 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Кижи болгаш хоойлу. 20.45 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.30 — А. Афиногенов. «Машенька» деп телешин. 23.05 — 23.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Минск).

АГААР

Республикага шокар булуттаар. Дүне агаарның температуразы 13—18, чамдык черлерге 2—7 градус соор. Хүндүс 2—7 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 13—15, хүндүс 2—4 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Операция начинается после полудня» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Миклухо-Маклай» 11.00, 14.50, «Мария Мирабелла» 9.30, «Остров сокровищ» 12.50, «Без паники, майор Кардош!» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Арабские приключения» 11.00, 13.30, 15.00, «Суета-сует» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Третий принц» 15.00, «Тихий Дон» (1-ги серия) 17.00, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» «Тутси» 18.00, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизинин 2-41-27, информация килдизинин 2-20-60, культура килдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2094.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1; ТС — 00895.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 83 (12473) | 1984 чылдың апрель 7, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеден | Өртээ 3 көп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Делегейниң ажылчы чониарының байырлалы — Май 1-ге СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозу эвээчеглиг дуралыга бадылаан.

1983 чылда СЭКП-ге хүлээп алышкынның түңнелдериниң болгаш оон составкыга өскерилгелериниң дугайында айтырыгны Политбюронуң хуралынга чугаалажып көрген. Амгы үеде 18,5 миллион хире коммунистерни каттыштырып турар бистиң партиавыстың хүрээленип өстүрериниң болгаш СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының айтыышкынарынга дүүштүр боттанып турарын ол айтырыгны чугаалажып көрген үеде демдеглээн. Ажылчынар болгаш колхозчулар-биле партияның хүрээленип колдадыр өстүрериниң бижиг угланышкын үргүлүлел турар. СЭКП-ниң хүрээленигге хүлээп алдынгаварның арасында улус ажылагыйының хөй специалистери, интеллигенцияның аныяктарның эң эки төлээлекчилери бар. Партийжи чаа күштериниң материалдыг бүдүрүлгеге кирери көвүдеп турар. Нефть, хөмүр-даш, газ, электроника, микробиология үлетүрлериниң, химиялаа чепсек-херекселдериниң ышкаш, ындыг адырларның бүдүрүлгелериниң коммунистериниң саны эң-не өзүлдеглиг болган. Көдээниң партия организацияларында малчынарының болгаш механизаторларының саны көвүдеп турар. Чаа киргинер-биле ажылды, оларның идей-политиктиг болгаш мөзү-шынар канчалышкынын партия комитеттери күштелдирип турар. СЭКП-ниң Уставын, партийжи амыдыралдың норма-чижектерин сагыры дээш партия кежигүнериниң болгаш кежигүне кандидаттардан негелде бедип, коммунистериниң бот-боттарындан негелдезип база күштелип турар.

Оон-биле чергелештир, партияга хүлээп алышкын болгаш коммунистерни кижизидер талазы-биле партия организацияларының ажылының практиказында четпестер ам-даа бар. Улетпүрүн, тудугуун транспөрттүг кол адырларында боттарын эки кылдыр көргүзүп, кадржаан ажылчынвар-биле партияның хүрээленин өстүрер дугайында, бригадаларның болгаш мал фермаларының коллективтерин коммунистер-биле быжыглаар дугайында партияның чамдык комитеттери доктаамал сагыш салбайн турар. Аныяк коммунистер-биле ажыл чамдык черлерде чогуур деңнелде тургустунмаан.

СЭКП-ге хүлээп алышкынбиле холбашкан ажылды эвээдерининг, партияның хүрээленинге кирип турар кижилерден негелдезип бедидеринин талазы-биле, партияга чаа кирип турарларны түс-түлүнда ылап шилип алырын болгаш коммунистерни кижизидерин хандырар талазы-биле чугула хемчеглерни алырын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга Политбюро дааскан.

Совет школаның реформазын амыдыралга боттандырар талазы-биле практиктиг хемчеглер дугайында саналдарны СЭКП ТК-ның Политбюрозунга чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп көргеп.

Ол хемчегзер ниити билиг школазының ажылын, школачыларның күш-ажылга кижизидилгезин болгаш профессия шилип алырын эвээдеринче, профессионал-техниктиг өөредилгени улам хөгжүдеринче, уругларның школадан дашкаар хөй-ниити кижизидилгезиниң деңнелик бедидеринге, а ол ышкаш башкы кадрларны белеткээрин сайзырадыгайдып, оларның ажыл-амыдыралынга эки байдалдарны тургузарынга, башкыларның болгаш улус өөредилгезиниң өске-даа ажылдакчыларының ажыл төлевирин бедидеринге угланган.

Эштер К. У. Черненко, Г. А. Алиев, А. А. Громыко, Д. Ф. Устинов оларның Эфиопиянып Административтиг түр шериг чөвүлелиниң болгаш ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле Комиссияның даргазы Менгисту Хайле Мариам-биле ужуражышкынарының болгаш беседаларының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозунга чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп көргеп. Совет Эвилели биле Эфиопияның, СЭКП биле КОПТЭ-ниң үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазын улам калбартырының улуг ужур-дузалыын, оларның делегейниң амгы байдалының, империализм база неоколониализм күштеринге удур, социал хөгжүлде, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселдиң эң чугула айтырыгларының талазы-биле оларның бодалдарының чаңгыс аайын ацаа онзалап демдеглээн.

А. А. Громыкоуң МАРН ТК-ның кежигүнү, Моол Арат Республиканың даштыкы херектер министри М. Дугэрсүрэн-биле болгаш Индонезияның даштыкы херектер министри М. Кусумаатмаджабиле чугаалажышкынарының дугайында дыңнадыын Политбюро чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп санаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга бистиң чурттуң даштыкы болгаш иштикидаа политиказының чамдык өске-даа айтырыгларын база чугаалажып көргеп.

КАТТЫШКАН ЭКИПАЖ АЖЫЛДАП ТУРАР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). «Салют-7» — «Союз Т-10» — «Союз Т-11» башкарылгалыг орбита комплексизинге совет-индий экипажтың апрель 5-те ажылчын хүнү Москваныы-биле эртенгинниң 10 шакта эгелээн болгаш 24 шак турда доозулган.

Медицина шинчилелдери болгаш шенелделери каттышкан экипажтың ол хүнгү кады ажылдарының программазынга кол черни ээлээн. Ол шинчилелдерни болгаш шенелделерни экспедициязында чеде берген космонавтылар Юрий Малышев, Геннадий Стрекалов, Ракеш Шарма чорудуп турар. Кол экспедицияның экипажы — Леонид Кизим, Владимир Соловьев болгаш Олег Атьков амгы үеде оларга дузалажып, эртем аппаратуразының ажылын хынап турарлар.

Хүнүң баштайгы чартыында «Онтоинез» деп шенелделеп кылган. Деңзи чок байдалдарга чанчыгарының нарын үезинде шинчиишкинниг өскерилгелериниң тыптып келирининг чылдагаанчарын тодаргайлаарга ол шенелдемни түңнелдерни дузалаар, а ол ышкаш чер кырының байдалдарын хайгаарап көөр талазы-биле космонавтыларга ажыктыг болур.

Хүнүң ийиги чартыында чоруткан «Профилактика», «Йога», «Мембрана» деп шенелделериниң сорулгазы — ужудуушкуниуң баштайгы үе-чадазында кижиниң организмизиле профилактиктиг түүлдериниң салдарының ажыктыының болгаш деңзи чок байдалга минералдыг солчуушкуниуң онзагай түүлдериниң дугайында медээлерни алыры болган.

Ужудуушкуниуң көрдүнген программазынга дүүштүр Юрий Малышев, Геннадий Стрекалов болгаш Ракеш Шарма «Союз Т-10» кораблъге черже эзэ келирлер. Ынчангаш космонавтылар «Союз Т-11» кораблъде боттарының сандайларын, оруннарын алыргаш, «Союз Т-10» кораблъдың хөндурар аппаратызынга эртеп алырлар.

Чер чоогуюуң орбитазынга боттарының ажылының дугайында космонавтылар телевидение харылзаалаарының үезинде чугаалаарлар.

Экипажтың илеткелдерин болгаш телеметриктиг хемчээшкиннерниң медээлерин бүзүгаар алырга, «Салют-7» — «Союз Т-10» — «Союз Т-11» эртем-шинчилел комплексизиниң ужудуушкуну планнаттынган программага бүрүн дүүштүр чоруп турар.

Леонид Кизинниң, Владимир Соловьевтуң, Олег Атьковтуң, Юрий Малышевтиң, Геннадий Стрекаловтуң болгаш Ракеш Шарманың кадыкшыл байдалы эки.

БИРГИ ЧЕРДЕ

Он бирги беш чылдың хаспа километрлиг хөй Инектиң чемгерилгезин, ажаалдазын болгаш суггадын экижиткенниң ачызы ол.

Ооң бирги беш чылдың баштайгы кварталында Дуржулга станциязының Төп сүт-бараан фермазы 200 тонна сүттү күрүнеге садар планның 260 тонна кылдыр күүседкен. Ук фермаанын хүнде бүдүрер сүдү эрткен чылдың деңнелиндеп ийи чүс килограмм хире көвүдээн. Сүттүң бараанныы 90 хуудан чавызавайн турар, а үскүрү 3,9—4,5 хуу.

Ук ферма сүт саар планын болгаш социалистиг хүлээлгезин күүседкейн турар саанчы чок. Оон түңнелинде айда бир инекке онаштыр 133 килограмм сүт саар план 166 килограмм чедир күүсеттинип турар. Бо көргүзүг эрткен чылдыынган

Төп сүт-бараан фермазында Оюн Анай, Куулар Уран, Кыргыс Миячей, Нина Волошина ышкаш мурнакчылар хөй. Валентина Курзакова эрткен айда бир инекке онаштыр 140 килограмм сүт саар тургаш, 201 килограммны саггап. Бо көргүзүг эрткен чылдың бо үезинин деңнелиндеп 43 килограмм хөй. В. Курзакова ферма бирги черде.

ЧУРУКТА: В. Курзакова.

К. ЧООДУ.

ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАН

ОРДЖОНИКИДЗЕ, апрель 4. (СЭТА). Соңгу Осетияның найысылалының — Орджоникидзениң кудуючулары, шөлдери болгаш проспектилери байырлал шинчи кинр дериттинген. Хоорайның ажылчы чоннарының культура болгаш ажыл-агый тургузуушкунунга чедишкиннери дээш, оларның революсчу шимчээшкинге болгаш Ала-Чурттуң Улуг дайынының чылдарында немеп-фашистиг эжелекчилерге удур демиселге ачы-хавыяазын демдеглевишаан, хоорайның тургустунганындан бээр 200 чыл оон-биле холбаштыр ол Куш-ажылдың Кызыл Тук ордени биле шаңнаткан.

Бедик шаңналды тыпсырынга холбаштыр партияның хоорай комитединиң болгаш улус депутаттарының хоорай Совединиң күүсекомуюн партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилеринбиле каттышкан байырлыг хуралы аңаа болган.

Хүндүлүг президиумга СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң составын улуг көдүрлүүшкун-биле сонгаан.

Чыылганнарга чылыыбиле үткүткан СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачев чүве чугаалаан. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өөмүзээнинден ол хоорайның чурттакчыларынга бедик шаңнал-биле үүректиң ханызындан байыр чедир

Политиктиг өөредилге чоруп тур

ШЫНАРЫ ДЭЭШ

Бистин районда аныяк коммунистерниң школазында (пропагандизи Л.-Б. Х. Ондар) 37, марксизм-ленинизминиң үндезилерин өөренир он школада 211 коммунист, эртемниг коммунизмниң ийи школазында 51 дыңнакчы өөренип турар. Политиктиг өөредилгениң массалыг хевирлериниң 26 бөлүктеринде 607 дыңнакчывыс 391-и коммунистер.

Чаа өөредилге чылының четчелекошкинин ылып турган, пропагандист кадрлар шилип, оларны тус-тус школаларга хуваарыкче кичээнгейин үлгаттырган. Партия өөредилгези-биле кады ажылчы чонуң экономиктиг өөредилгези районда багай эвес эртип турар. Коммунистиг күш-ажылдың 34 школаларында 860 дыңнакчы, а тодаргай экономиканың дөрт школазында 143 дыңнакчы өөренүе чоруур программазыл чедишкинниг доозун турар. Совхозтарның парткомнары, үлетпүрбүдүрүлге болгаш албан черлеринде, организацияларда партия организациялары партия өөредилгезинче, ажылчы чонуң экономиктиг өөредилгезинче кичээнгейни күштелдирип, өөредилгениң ажыктыын, оон идей-теоретиктиг, методиктиг база организакчы дениелии бедидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Аныяк коммунистерниң өөредилгези (пропагандизи, СЭКП райкомунуң оргкилдезиниң эргелекчизи Данзы-Белек Хавыкпанович Ондар) ай санында программа ёзугаар бедик методиктиг, теоретиктиг дедиелге эртип келген. Кичээлдерге партияның иштики туругуун, оон аваргарлы ролюн көргүскен темаларны партия, чазактың чугула документилерин — пленумнар, съездилер материалдарын, бистин Коммунистиг партиябыстың тайбыңга ынанчылдыг даштыкы база интернационалчы иштики политиказынга дүүштүр өөренгилээн.

«Октябрь 30 чылы» совхозта марксизм-ленинизминиң үндезиннерии өөренир школаларның партия төөгүзү (пропагандизи Светлана Дойдуевна Ондар), политэкономия (пропагандизи Дыртына Дамзыл-ооловна Салчак) өөренир салбырларының ажыл-чорудулгазы үдегерлиг.

Ажылчы чон ортузунга масса-политиктиг ажылды, мурнакчы арга-дүржүлгаавы, он бирги бөш чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин долдур күүседириге болгаш күш-ажылга коммунистиг хамаарылга дээш шимчээшкинге ажылчы чонну кижизидеринге коммунистиг күш-ажыл школаларының ролю улуг. Совхоз девискээринде ындыг чеди школада 226 дыңнакчы өөренип турар. Ниитизи-биле совхозтуң ажылчыннарының 73 хуузу экономиктиг өөредилгениң школаларында хаара туттунган. Кызыл-Хадының ногаа бригадазының базазында тургустунган экономиктиг өөредилге школазы (пропагандизи В. К. Ооржак) эки ажылдап, кичээлдерни үе-шагында эртирип, теоретиктиг материалдарны практика-биле холбап, дыңнакчыларга чугула бөлүгни берип турар. Ол совхозтуң Сыын-Чүрээ, Дүвүрең малчын бригадаларында база Булуң-Терек сүт-барааң фермазында экономиктиг өөредилгениң шынарны, оон методиктиг дениели бедик, организастыг эртип турар. Совхоз төвүнде экономиктиг өөредилге кабинеди чаа дериттинген. Ында өөредилгеге ажылаар булуңнар, сан-фактылар, совхозтуң экономиктиг көргүзүглерии болгаш өске-даа көргүзүг материалдарын азып делгээн.

Политиктиг өөредилгениң шынарынче, оон дыңнакчыларга дээштиг болуруиче салгыш салбас, кичээлдериң

Школа болгаш амыдырал

ПРОФЕССИЯ КҮШ-АЖЫЛДАН ЭГЕЛЭЭР

Уругларны эртемнерге өөредип, кижизидери-биле чергелештир күш-ажылчы кижизидилге школаларга черле туруп келген. Ынчалза-даа күш-ажылчы кижизидилгени школаларда чаңгыс ай эвес чорудуп турар. Чамдык школалар ону өөредилге-биле деңге көрүп, уругларны эңгы-бүрү профессияга өөредип келген, ынчангаш кажан олар школаны доскаш соонда улус ажыл-агыйынга аныяк кадрлар болуп кирип турар. Ындыларга Туранның № 1 болгаш Сарыг-Септи № 2 школалары хамааржыр.

А бир чамдык школаларда күш-ажылчы кижизидилгени чорудуп турза-даа, ук хамаарышкан черде совхозтарның болгаш бүдүрүлгелериң талазындан чогуур дузаламчы-деткимчени албайн келгени-биле кандыгдаа сайзырал чок болуп келген.

СЭКП ТК-ның «Ниити билит болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкынары» деп телевилелинде «Школа бүрүзү бааза бүдүрүлгелиг болур ужурлуг. Бааза бүдүрүлгелер боттарының структура салбырлар эргезинге школа болгаш школалар аразының мастерскаяларын, өөредилге-бүдүрүлге комбинаттарын, өөредилге цехтерин болгаш участоктарын, өөреникчилер ажылдаар тускай черлерни, өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының стационар ховуртулагларын, күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагерьлерин тургузарын хөөлүжудуп доктаадыры чугула» деп көрүп турар.

Бистиң республиканың школаларында күш-ажылга кижизидилгеге үндезилээн өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларын болгаш күш-ажылдың дыштанылга лагерьлерин соолгу чылдарда тургузуп эгелээн. Оларның чамдыктары быжыг бааланы тургузуп ап турар. Бо талазы-биле Таңды районда алдан ажылдар бар. Бо районда ниитизи-биле 6 школада өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары тургустунган. Элегестиң, Дүргенниң болгаш Межегейниң, Балгазының ортумак школаларында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары районда көскү черни ээлеп турар. Мында чүгле Межегей ортумак школазының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазын чижекке ап көрээл. Бригаданың төвүн школадан 10 км хире Кара-Булуң деп черде тургускан. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз өөреникчилер бригадазынга хөй өрээлдиг бажыңны 1983 чылда тудуп берген. Ында ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдал тургустунган. Эрткен чылын ол өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазынга 80 кижи ажылдап турган. Олар 1200 кижи-хүн ажылдаан. Совхоз өөреникчилерни чемгерип, оске-даа хандырылганы кылганындан аңгыда, школаже 1812 рубльди шилчидип берген. Ол бригаданың кежигүннериниң Москвага 30 өөреникчи экскурсиялап чорааннар.

Эрткен чылын ол бригада 25 гектарга турнепс, 5 гектарга кукуруза, 5 гектарга капустаны тарааш ажаап турганнар. Ооң багай эвес дүжүтту алганнар. Ооң-биле чергелештир совхозтуң ногаа бригадазынга база өөреникчилерниң 3 звенозу ажылдап турган.

Школаның бүдүрүлге бригадазындан аңгыда, дыштанылга болгаш күш-ажыл лагеринге 108 өөреникчи ажылдап турган. Олар 2978 рубльдиң ажылын кылган. Өөреникчилер ниитизе ажыктыг ажыл бүрүзүнге киришкен. Чижээлээрге, хой чуур бригадага 49 өөреникчи, витаминниг мал чемнери белеткээр бригадага 6 өөреникчи, септелге-тудуг бригадазынга 10 өөреникчи тустузунда эки ажылданнар. Ол ышкаш өөреникчилер хой кыргааш, 3892 килограмм дүктү дужааган. Иниек саары, кадарчыларга дузалажыры дээш оске-даа ажылдарга өөреникчилер база киришкеннер.

Межегей ортумак школазында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазын болгаш дыштанылганың күш-ажылчы лагерин организастап тургузарынга школа директору Кара-кыс Кожай-ооловна Монгуш болгаш башкылар Р. Н. Гонсоровская, К. Ч. Маадыр, А. Н. Артеменко, М. Б. Чульдум, бригаданың доктаамал удуртукчузу В. Ч. Монгуш (машиноведение башкызы) олар хөй ажылды кылып турар.

Бо чылын өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазының шөлүн калбартып, мурнунда тарып турган культураларны көвүдедирин көрүп турар. Картофель болгаш шыдаттынар хире болза алзон каш гектарга кызыл-тас тарыырын бодап, планнап турар. Ону кылыр дээш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң директорузы-биле кады дугуржуп, белеткеткээрге ажылдарын чорудуп турар.

Межегей школазында интернационалчы кижизидилгени школаның болгаш совхозтуң ажыл-амыдыралы-биле холбаштыр тургускан. Школада өөреникчилерниң дең кезии тыва уруглар, оон өскелери орус болгаш өскедаа националдыглар. Олар өөредилгеге-даа, ажылгада-даа, дыштанылгага-даа кады чорууллар. Школада корум-чуруи үрээшкиннери болбайн турар. Ол дээрге интернационалчы болгаш күш-ажылга кижизидилгениң дээштиг салдары болур.

Ынчангаш күш-ажылчы кижизидилгени моон соңгаар улам сайзырадыры чаа салгалдың кижилерин өстүрериниге улуг базым болур.

Ам район төвүнүң школазының дугайында каш сөс. Бай-Хаак ортумак школазы Тывага баштай тургустунган школаларның бирээзи болур. 1930 чылда ол школа-биле кожалаштыр тыва эге школа база тургустунуп келген. Олар кады сайзырап, улус өөредилгезинге хөй чылдарда улуг ачы-дузаны чедирип келген. Сөөлгү чылдарда амыдыралдың негелдезизиле ийи школа каттышкан. Бай-Хаак ортумак школазы өөредилге болгаш кижизидилге талазы-биле эки черниг школаларның бирээзи болуп келген. Ол школаның доозукчулары чурттуң тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниче чеднишкинниг-биле кирип турар. Ол школаны доскаш, улус ажылагыйының янзы-бүрү адырларынга ажылдап артып калганнар-даа, тускай эртемни чедип алгаш келгеннерда районнуң экономика болгаш культуразының сайзыралы дээш идепкейлиг-биле ажылдап чоруурлар. Оларның кижизидилгезинге школага күш-ажылчы кижизидилге эге базымны кылганы чугаажок.

Школа бергелерге база таваржып турар. Район төвүнде албан черлери, бүдүрүлгелер элээн хей. Оларның чамдыызы шыдаар хирезиг-биле школага дузалажып турар. Районнуң ыяш ажылагыйы лесничество херээнге ургуларны өөредиринге дуза чедирип, тускай черни үзүп берген. Ол ышкаш райпо баштаар чери садыг херээнге, № 585 КМК болгаш № 7 КМК тудуг херээнге өөредири-биле ажылдарны чорудуп турар. Ажыл бардаа болза, чогуур деңнелинге чедир чоруттунмайн келген.

Школада өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы тургустунмаан. Ооң кол чылдагааны район төвүнде мал азы чер ажылынга хамааржыр тускай бааза чогунда деп турар. Ол хирезинде Бай-Хаак суурнуң чанында Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязы турар. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз база ырак эвесте. Бо ажыл-агыйларның девискээринге олардың дузазы-биле өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазын тургузуп болурунуң кандыг-даа аргазы бар.

Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазын эң-не таарымчалыг черге тургузар ужурлуг. Чижээ, Бай-Хаак суурдан 5 километр хире черде Уургайлыг дээр эзим эдээ. Аңаа Тывага баштай тургустунган суурларның бирээзи Уургайлыг турган. Ам ол суурнуң орнунда чүгле чаңгыс эргн бажыңчыгаш арткан. Суурга чурттап чораанналрның он-оң чылдарда тараа, ногаа тарып өстүрүп, чемшчидип чораан черлерин Кызылда чамдык пенсионерлериң болгаш оске-даа албан черлеринде кижилерниң участоктары кылдыр үлеттинген болгаш оларны тус-тузунда кажаалап алганнары-даа бар. Тайгадан баткан суг чайны чайладыр эргн бугалар уйун ажыр агыш чыдар. Ук девискээрниң чаражы дээрге Таңды эдээнге ховар дээн черлериң бирээзи.

Тыванның хоочун улуг школазы бодунуң бүдүрүлге бригадазын тургузуп алыры чугула херек эвес бе? Өөреникчилер профессияны күш-ажылдан эгелээр. Ынчангаш аңаа сагыш салыры чүгле школаның бодундан хамаарышпас. Оларга боттуг дуза база херек.

А. АРАПЧОР,
«Шынның» корр.

КОСМОСКА НАЙЫРАЛДЫҢ ЭВИЛЕҢ МЕНДИЛЕЖИИШКИНИ

Байконур космодромнан ужудуп үнген. бир хонук болганда совет-индий экспедиция ээл-чөрүүнүң соруглазынга четкен: апрель 4-те «Союз Т-11» корабль 18-ги долганыта орбитанын «Салют-7» — «Союз Т-10» артем комплекизи-биле тудушкан. Станцияга бирлде дугаарында алды космонавт ажылдап эгелээн. Оларның аразында — Индия Республиканың хамаатызы Ракеш Шарма бала бар.

— «Юпитерлер» орбиталга чеднишкинниг чеде бергеникер-биле байыр чедириивис. Байдалынар кандыгыл?

— Мында бүгү чүве эки! Корабльдиң агаар эрттирбезин болгаш ооң системаларының ажылдаарын хынап эгелединивис.

Ол дээрге космостуң чаа шинчилекчилери-биле ужудуушкун башкарар төптүң ажылдакчыларының баштайгы чугаазы-дыр. А ооң ийнги долганыг үезинде-зе Ю. С. Малышев, Г. Стрекалов болгаш Р. Шарма олар хонуп бадар аппаратган корабльдин чурттаар кезээнче шилчээн болгаш скафандрларын ужулган, чемненген. Космоска чурталга бодунуң шинче кирип эгелээни ол, ынчаарга экипажтың кол сагыш салыышкыны тутчулга-биле холбашкан ажылдарже утпаган.

Чылыг динамиказының, чылыг физиказының болгаш металлургияның талазы-биле нарын айтырыгларны шинчилеп, шинтирлээри-биле ЭДЧ кежигүнү беш чурттар: ПУР-нуң, БУР-нуң, ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң каттышкан күжү-биле «Интерполигон» дээр улуг шинчилел төвүн Москвада тургузуп турар. Ол чурттарның аразында энергетика дериг-херекселдериниң чаа хевирлерин тургузар талазы-биле 1976 чылда дуттуржулга чедип алдынган.

Социалистиг дем каттыжышкынының улуг эртем төвтеринің кады ажылдажылгазы «Интерполигонуң» дузазы-биле ол чурттарның эрге-ажыктарынга таварыштыр чамдык айтырыгларны шинтирлээри хандырар. Чижээ, Чехословакияга чаа хевирниң электри машиналарының фарфор үлеттүрүнге кол чиг-эт болур каолинниң магниттиг арыглаашкынының талазы-биле, дериглерниң талазы-биле ажыл үгулга боон турар. Польша Улус Республика кригогеникиг херекселдерге изоляция материалдарын тургузарының айтырыгларын шинтирлээр ужурлуг. ,

«Интерполигон» комплекизин чүгле амгы эвес, харын улуг базымны кылырынга хуналаан болгаш космос техниказының талазы-биле эң совлгу чедиишкиннерин ажыглаарынга чедиргеп».

...Эң-не харыысалгалыг уе чедип келгени бо. Бо уеде ужудуушкун башкарар төптүң улуг залына ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, Индия Республиканың ССРЭ-де элчизи С. Нуруз Хасан, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы-президентизи, «Интеркосмос» чөвүлелиниң даргазы академик В. А. Котельников, индий делегациязының кежигүннери, найыралдыг чурттуң болук журналистери чедип келген. Бомбүрзектим кырында кылыйткан «Салют-7» станцияның түүлгэ кезээ телевизор экранынга көстүп келди. Үш чүс, чүс бежен, чеден беш, чээрби беш... метр. Корабль секунда бүрүзүнде орбита комплекизинче чоошкулай орары тутчулга кезээнин канчаар оскерип — улгадып кел чызарындан илдең. Станцияга болгаш корабльде саналга машиналарының айыткадын дүүлгээр автоматика корабльди бүзүредиг шын чоокшулаашкын келген. Кайы-хе секунда артнап... Олгла—тутчулга болдунган.

— Тудуштурулга бүткен— деп, космостан Ю. Малышев илеткеди.

Залга улус демниг адыш часкаан. Индияның күрүне түүн орбитага бир дугаар кодургени ол. Совет болган индий улустарның найыралының төөгүзүнде база бир чаа чаймыныачак арынны киир бижээни ол.

Залга диинги база катап үлү — алды космонавтыларның шуптузунуң арыннары экранга чыры көстүп келди. Түүлгэ кезээнин агаар эрттирбезин хынаан соонда «Союз Т-11»-ниң экипажы «Салют-7» станциязже шилчин кирген. Олар Л. Кизим, В. Соловьев болган О. Атьков олар-биле кады ССРЭ-ниң болган Индияның артемденериниң ажылдап кылганы чеди хонукта кылыр артемшинчилелдериниң программазын күүседип киришпээр.

В. ОВЧАРОВ,
СЭТА-ның мээр. УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП.

КОНГРЕСС ДООЗУЛГАН

МЕДЕЛЬИН. (СЭТА). Латин Американың чайгыс звинің конгрези бодунуң ажылын Колумбияның ол хоорайынга дооскан. «Төп Америкага болгаш Кариб бассейнге тайбың дээш» деп лозунунуң адва-биле конгресс болуп эрткен. Латин Американың 16 чурттарының 100 ажыг делегаттары конгресстиң ажылынга киришкен. Түннел декларацияны шуулганның киржинчилери бир үн-биле түүлдүг деп хүлээп алган. Төп Америкага болгаш Кариб бассейнге АКШ-тың агрессчи политиказын, тус девискээрлериң чурттарының ишткы херээнге америк империализмниң каржы холгаарлаашкынын. Төп Америкада национал-хосталгалыг шимчээшкинни боой тудар дээн Рейганның администрациязының оралдажыышкынарын декларацияда шынгыы бүрүү шаңкан.

Төп Американың болгаш Кариб бассейниниң чурттарын америк монополиялар аразынгыс ёзу-биле моолуп. АКШ-тың талазындан ол чурттарның ишткы херектеринге ажыы-биле болгаш чажыды-биле холгаарлаш турар деп, документтерде демдеглээн. Төп Американың болгаш Кариб бассейниниң улустарының ёзулуг демократиянын оруу-биле хөгжүүр дээн шинчээшкинни мооидактаар дээш Американың Каттышкан Штаттары сулчээлерин чаңгыс эвес удаа организастап, шериг күжүн ажыттап келген. Гренадага удур АКШ-тың ченсектиг интервенциязы бо талазы-биле тодаргай херечи болган.

Токионуң Санья дээр районунда күш-ажыл биржазының чанында дан бажындан эгелээш-ле, муң-муң кижилер (чурукта) ээлчег маңап, дистиндир туруптар. Олар дээрге, Японияның «экономиктиг хуулгаазының» орууның кыдында артып калган болгаш дүш боол кылыр ажыл маңаан ажылчыннар-дыр. Хоорайның соңгу талазында найысылалдың ол улуг эвес районунда чаңгыс хүнгеп ажылдаар ындыг 9 муң кижи дангыда турар. Ынчалза-даа ында күш-ажыл биржазы ажыл-биле үүлгес 500 кижини хандырып шыдаар аргалыг. Оларның аразында «аас-кежиктиг» болганнар безин доктаамал ажылдаар черлер адырынга кордавайн турарлар — оларга амыдыралының бүгү дургузунда «чаңгыс-ла хүнде кылыр ажыл» онаажып турар болгаш тудуг ажылдарынга хол-биле кылырының аар-берге ажылдарындан аңгыда чүү-даа бербейн турар.

Саңында күш-ажыл биржазының түңнээнинің хереченилел турары-биле алырга, ында дангылаткан кижилерниң аразында 4 муңу шагда-ла ажыл чок кижилер боол турар. Күш-ажылдың ындыг биржалары япон хоорай санында бар.

Ажылчыннарны бүдүрүлгелерден роботтар болгаш микроэлектроника кызыл үндүрүп турар. Кижи орнуна ажылдаар аргалыг ындыг болбаазырангай херекселдерни улуг-улуг бүдүрүлгелерде улам калбаа-биле ажыглап турар апарган. Японияда чыл келген тудум-на улам хөйү-биле ылдырап-хоозураап, дүжүп турар улуг эвес он-оң муң фирмаларның ажылчы чоннары ажыл чоктарның санына немежип кирип турарлар. Бо чылдың февраль айының төөгүзүнде түңнелдерин ёзугаар алырга, чуртта ажыл чок кылдыр демдеглеткен 1 миллион 650 муң кижи саналтының турар. Ол болза, соолгу үеде эң хөй санныг ажыл чок кижилер-дир. Ынчалза-даа профавилелдерниң санап турары-биле алырга, ажыл чок кижилерниң саны тускай статистиказдан кашпаа катап хөй боол турар.

Бо чуруктү «Сэйкан Асахи» журналдан алган.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕККЕ 7,8 МИЛЛИАРД ДОЛЛАР

ВАШИНГТОН. 1985 чылда федералдыг бюджетти ёзугаар АКШ-тың энергетика министерствозу ядролуг чепсектин кезектерин бүдүрер болгаш эптеп кылырынга, ол ышкаш ону шенээринге 7,8 млрд. долларны азы 1984 сан-хөө чылынган 1,1 млрд. доллар хөйнү алыр ужурлуг. Ол акша-хөрөнгү диптер аразынга ужугар «Трайдент-1» ракеталарга ядролуг частыр чүүлдерин, 203 миллиметр аастыг үтербоолар огунга ажыглаар, чалгыныыг ракеталарга болгаш «Першинг-2» ракеталарга болгаш «В-61» деп тактиктиг ядролуг бомбаларга быжыдаар нейтронныг частыр чүүлдерни кылгаш, эптээр чаа цехтерни тударын эгелээн. Аңаа оларны эптээриниң 60 хире шугумнарын тургузарын көргеп.

«Вашингтон пост» солуннуң самаанызы-биле алырга, элээп каш чыл ниитизе 3 млрд. долларны ядролуг чепсектерни шенээр чаа моделерни тургузарынга болгаш эрги моделерни калбартырынга чарыглаар. Чижээ, Невада штатта Пахьют-Меса дээр шолду кылып турар. Аңаа 1985 чылда чер аразынга ядролуг бүгү чазыдырышкынарның үшүүн бир кезиин кылыр деп турар.

СВАПО-НУҢ ПАТРИОТТАРЫНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ЛУАНДА. (СЭТА). Мурнуу Барыын Африканың Улусчу организациязының (СВАПО) патриоттары Намибияны Мурнуу Африка Республиканың расисчилериниң эжелелиндеи хостаар дээш демиселди улам калбартып, бүгү намибиялыктың деткимчезин ап турар деп, Анголаның АНГОП информация агентствозунуң тайылбырында айыткан. Намибияның улусчу-хосталга армиязының (ПЛАН) дайынчылары амгы үеде Цумеб, Скаванго, Отави, Омаруру хоорайларның районнарынга, а ол ышкаш Намибияның административтиг төвү Виндхуктуң чоогунга дайынчы халдаашкыннарны чедиишкиниг чорудуп турарын АНГОП демдеглээн. СВАПО-ның контролунда зоналарга социал-экономиктиг улуг чаартылгаларны боттандырып турар.

Преториянын расисчи ёзучуруму патриоттарга удур чүс муң шериглерни ыдаалаан. Шаажылакчы ол шериглер тайбың чурттакчыларга удур өлүрүкчү үүлгедиглерни кылып турар. Расисчилериниң хавыыг ол үүлгедиглериниң соругазы — Намибияның чонун болгаш патриоттарын коргудары, өлүрүкчү чоруктуң дузазы-биле боттарының тергиндезин хевээр арттырары болуп турар.

Каттышкан Нациалар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң № 435 резолюциязынга үндезилээш, Намибияны хостаар дээш патриоттарның демиселди шинтирлиг үе-чадазынче киргеи.

НИКАРАГУАГА УДУР ҮҮЛГЕДИГЛЕР

МЕДЕЛЬИН. (Колумбия). СЭТА-ның корреспондентизи Г. Кочуктуң Никарагуадан дамчыгаанны болза: АКШ-тың Рейган баштаан администрациязы Никарагуага удур үргедекчи хөделиишкиннерни сөөлгү үеде удамна калбарткан. «Билдиямес» катерлер болгаш самолёттар Никарагуаның үлетпүр төптерин, сырый чурттакчылыг хоорайларын хүнүн-не боолап, бомбалап турар апарган. Араатанзыг ол халдаашкыннарның түңнелиниде республиканың тайбың чурттакчылары, оларның аразында херээженнер, кырганнар, бичии чаштар өлүртүп, балыглаттырып турар. Ол дугайын Латин Американың чаңгыс эвиниң Медельинге болган конгрезинге Никарагуаның төлээлекчизи Рогелио Рамирес медеглээн.

АКШ-тың төп разведка эргелелиниң удуртулгазы болгаш контролю-биле хөделип турар чепсектиг контрреволюстуг дээрбечилер Никарагуаның кызыгаар районнарынче, суурларынче, хоорайларынче шуургуп киргеш, тараачыннарны, улусчу эргечагырганың төлээлекчилерин араатанзыг ёзу-биле өлүрүп, оларның эт-хөреңгизиин, малын үптеп, будүрүлге черлерин үргедеп, чурттаалга бекиинээрин өрттелип келгенкер. Ол дээрбечилер Никарагуа улуска удур ханныг үүлгедиглерин соолгу үеде улам калбартканнар. Ынчалзажок сандиножу революцияны камгалаарынга бүгү Никарагуа улус бүрүн шинтирлиг деп. Р. Рамирес чугаалаан. Сандиножу революция Никарагуа улуска хосталганы болгаш хамаарышпас чоруктуң хандырып берген.

Американың Каттышкан Штаттары Гондурас-биле сулчээлежин алгаш, арткен чылдың августан бээр Никарагуаның болгаш Сальвадорнуң кызыгаар чоогунга перинг өөредилгелерин соксаал чокка чорудуп турар деп Мексиканың делегады Альфонсо Велес Плиего медеглээн.

ЧОННУҢ КҮЗЕЛИНГЕ ЧӨРҮШТҮР

РИМ. (СЭТА). Америк ядролуг чаа ракеталарны чурттуң девискээрине тургузар азы тургуспас дээр дугайында айтырыгга хамаарыштыр Италияның чазаанын туружу италь улустуң хөй нуруузунуң күзел-соруузунга шүүт-ла чөрүшкек болуп турар. Италияның янзы-бүрү районнарында, хоорайларында болган хөй муң кижи киржикчилиг митингилер болгаш хуралдар ол дугайында тодаргай херечилеп турар. Комизода баазага (Сицилия ортулук) тургускан чалгынныг 13 америк ядролуг ракеталарны оперативтиг белен байдалга киргеп дугайында чарлаан соолгуде дайынга удур митингилер, чыскаалдар, хуралдар чурттуң хөй районнарынга, хоорайларынга болуп эрткен болгаш ам-даа үргүлчүлеп турар.

Баштайгы согуушкун кылырының америк ядролуг ракеталарны салып үндүрер чер кылдыр Сицилияны хуулдурар дээн Пентагонуң болгаш НАТО-ның айылдыг планнары Италияның национал эрге-ажыктарынга чөрүшкек, шүүт удур болуп турарын массалыг митингилерниң болгаш хуралдарның киржикчилери медеглээн. Комизода эккеп тургускан ракеталар тайбыцга болгаш улустарның айыыл чок чоруунга дорт кыжанышкын болуп турар.

РАКЕШ ШАРМА – БАШТАЙГЫ ИНДИЙ КОСМОНАВТ

ДЕЛИ. (СЭТА). Совет Эвилели — космостуң эң баштайгы изекчилериниң чүрту. Космосту тайбың соруглаларга ажыглаар, улус ажыл-агыйының соруглаларын чедиишкинниг шинтирлээр талазы-биле хөгжүү орар чурттарга ССРЭ акыдуманың ёзуу-биле дузалап турар деп. Индияның космос шинчилээр организациязының эртемденнери болгаш специалистери СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээннер. Ол организация Индияның Банталор хоорайында туруп турар.

Космоска совет-индий космонавтыларның кады ужудуушкуну болгаш эртемшинчилел ажылдары, ында баштайгы индий космонавт Р. Шарманың киржилгези дээрге. Индияга төөгүлүг болуушкун-дур деп. Индияның Шрихарикота ортулуунда ракетодромнуң директору доктор Н. Пан чугаалаан. Космоска ужудуушкун кылырынга ээ нарын белеткелди индий ужудукчуларның чедиишкинниг эрткенинге сеткилимниң ханызындан чоргаарланыр мен деп. ол медеглээн.

КАБУЛ. (СЭТА). Совет болгаш индий космонавтыларның чер чоогунда орбитада ажылы — ийи чурттуң эртем шинчилелдериниң талазы-биле кады ажылының чайыннанчак үлегери боол турар деп. Бахтар агентилелдиң тайылбыр чүүлүнде чугаалап турар. Совет Эвилели космос делгеминиң бүгү кижи төрелгениниң эрге-ажыктарынга дүүштүр тайбың соруглаларга ажыглаттынган турарынче шын-на сеткили-биле чүткүп турар. Каттышкан Штаттар ССРЭ-ге шуут чөруштүр. космосче ядролуг чепсекти үндүрүп тургузар, деп турар болгаш космос делгемнерин милитаризастаарын болдурбазының дугайында совет тала-биле чугаалажырындан ойталап турар.

КАТМАНДУ. (СЭТА). «Азияның улустарын космосту шинчилээринче киришпиирип турар. Моолдүң болгаш Вьетнамның соонда «Союз Т-11» совет корабльбиле Индияның хамаатызы космосче ужудуп үнүпкен» —деп, непал РСС агентилелдыңнаткан. Ол чурттуң солуннары болгаш радиозу корабльди салып үндүргенин болгаш ужуп чоруп турарын, а ол ышкаш советиндий экипаж кежигүннерниң допчу намдарларын тодаргай бижип, дамчыдып турар.

АЯК ШАЙНЫ ААРТАП ОРА...

АТОМ-ХАЛАП БҮРГЕВЕЗИН

Черим чараш
Чечек шыпкан, омак-хөглүг,
чырык чаагай.
Эстип хайнып,
Элезин-кум болу бээрин
күзевес мен.
Ие кижи
Изиг уян сеткил-чүрээ,
өөрүшкүзү.
Биче чаштар
Бир-ле дугаар базым
кылып атпаңназын.
Үзүктел чок
Үүле-ишке үлүүн кадып,
тыпчып алган,
Ынакшааннар
Ыржым эттүр таалал
ыры аян тутсун.
Черим чараш
Челээш тыртып
Холбеңейнип чайыннап
тур.
Аткан даңын.
Агаар, дээрин атом-халап
бүргевезин.

М. БОЛАТ.

ТООЛЧУ АДА

Тоолчу ада —
Тоолду ыт-ла.
Тодаргайлаайн,
Доктаадып аайн.
Эрес, маадыр эр,
Эргим төрээн чер,
Хайыралдыг-дыр,
Кайгамчык-тыр.
Арттыг, хемниг хөл.
Арга-каскак шөл
Аътка, ботка өй,
Аян-чорук хөй.
Өскүс-оолдуң
Өлбес чоруун,
Ол-ла хевээр
Ону дөзээр.
Дидим херээн
Дизе сөглээн;
Күзел кыптыр,
Күш-даа чыглыр
Тоолчу бодуң,
Тоолуң солун,
Ону дыңнааш,
Удуп чадааш,
Улам бодааш,
Орай удааш,
Дүжеп, таалап,
Дүннү атсып ап,
Башкым-тоолчум
Магалыг хондум,
Хүндүс малдааш,
Хүнзеп тоолдааш,
Кежээ келгеш,
Хевим кеткеш,
Аянныг ыдып,
Алдарым кыптып,
Тоолдап чор мен,
Тоолду чыыр мен!
Тоолчу ада —
Тоолду ыт-ла!

О. ДАРЫМА.

БАШТАЙГЫ ШЕНЕЛДЕЛЕР

ЧУРУКТА: бо дошкун-шоваа молдурганың амыдыралы ону эртемденнер бир-ле дугаар тарымал арга-биле шил сава иштинге үрелендирип өстүргени-биле онзаланып ылгалып турар. Ол Көдээ ажыл-агыйның дириг амытаннар өстүрериниң болгаш генетиказының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң дуржулга фермазында кончуг эки өзүп турар. Совет эртемденнериң малдың чаш төлүн кылымал арга-биле үрелендирери болгаш өстүрери, ооң соонда, ону инекче тарымал арга-биле боозадыры сөөлгү үеде биология эртеминде чугула базым апарган. Молдурганың дириг дензизи 400 кг ажыг.

А. ПУШКАРЕВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«Космос-1514» биоспутникке эртем-шинчилел программазы ёзугаар кылып чоруткан экспериментилериниң бирээзи — лабораторияда азырап турар ак күскелерге чоруткан эртем-шенелде ажылы болур.

Спутниктиң иштинге тускай савага ужуп үнеринге чедир 12 хонук бурунгаар кылымал арга-биле үрелендирип каан 10 күскелерни салып үндүрген турган. Күскелериң төрүүр хуусаазы 22—23 хонук, ооң иштинде олар 5 хире хонукту дензи чок байдалга эрттиргеннер. Биоспутниктиң программада көрдүнген ужудуушкуну доозулган соонда, 6—7 хонганда күскелер кадык оолдарны төрээннер. Амгы үеде эртемденнер оларның өзүлдезин хайгаарап, шинчилелдерин чорудуп турар.

ЧААГАЙ СЕТКИЛДИҢ ЭСТАФЕТАЗЫ

Эрткен чылдагы № 190 «Известияга» «Ол дириг артар болгаш кылаштаар» деп эгелиг репортаж парлаттынган. «Вадактей» деп литва колхозка үшле харлыг бичин Раса деп уруг-биле болган аарберге таварылганың дугайын ында бижип турар. Ооң дугайын мооң адаанда кызыра очулдурган.

Чайгы аяс хүн турган. Механизатор Витаут Парасавючас суур чоогундан сиген кезип алырын чөпшээреткеш, кежээликтей «Беларусь» трактор-биле сиген кезер машинаны алгаш, кадайы, уруглары-биле кады чорупкан. Чечек шыпкан шыкка ийис кыстары (олар чаа-ла үш харлыг)— Раса биле Ашура, тос харлыг акызы ол ынчаар ойнап халчып турганнар. Чечектер чулуп, сырый үнген узун сиген аразынга барык көзүлбес чыгыы ойнап тургаш, Ашура-биле акызы чоруй баарга, бичин Раса аңаа чааскаан чыдып калган. Чанында трактор дагжап келгенин безин ол дыңнаваан.

Удаваанда авазы хенертен корга хона берген. Уруунуң ойнап турган черинче углай маңнай бергеш, дилеп эгелээн. Кескен сиген аразын ол-бо дилегилээн. Удаваанда аваның карактары туманналып, угааның оскунупкаш, моорап барып дүшкен. Расаның бутчугаштары дискек адаандан чок болган!

Иениң ажыг-шүжүүн чүге деңнээрил? Иениң изиг чүрээ ону тура халыырынче албадапкан. 32 харлыг ава Вита бутчугаштарның ханын доктаадып, дыңзыдыр баглаары чугула деп сакты хона берген. Платьезиниң курун үзе соккаш, дискектериниң үстүнден дыңзыдыр бооп каан.

Бо ог-бүледе болган ажыг-човулаңның дугайын шупту колхозчулар дыңнап каан болган. Кижи бүрүзү-ле оларга дуза чедирерин бодап турган. Витаут биле Вита бо колхозка келгеш, чүгле беш чыл болганнар. Колхозка ажылдап, уруглары өстүрүп, чай-кызыг чок турганнар. Шупту-ла кожалары-биле экидир таныжып безин четтикпээннер. Кымбир кижиге ажыг-човулаң таварышканда, кижилер бот-боттарынга дузалаксаар, совет кижилериниң мөзү-бүдүжү ындыг. Колхоз даргазы бодунуң «Жигулизинге» эмчини олуртуп алгаш, чоруп каан.

...Раса орнунда ыыт чок чыткан. Уруглар-даа ыыт-ташпаан. Вита ашаандан оожум айтырган:

— Буттар кайдал?

— Ында, шыкта артып калган.

— Баргаш тып эккел, эмчилер даарап каары-даа чадавас...

Бутчугаштар бичин сандаликтери-биле кады шалыңныг сиген аразында чытканын ачазы тып алгаш, пөске ораагаш, эккелген.

Шак ынчан фельдшер Расаның буттарын шарып каан, ам район эмнелгезинче чоруурy арткан. Ынчан кежээкиниң он шак үези турган. Район эмнелгезиниң кезип эмнээр салбырынга Агаңаускас хан төктүүшкүнүн доктаадып, буттарының аарыырын бичин чүгээртеткен. Ооң соонда ук эмчи уруттуң үстүп калган буттарын арыглааш, тускай целлофан хапка суккаш, дош-биле долгандыр ораагаш, база катап хаптап каан. Ооң соонда Вильнюс-биле харылзашкан. Доктор Виктус Москва эмчилери-биле чугаалажыр болган.

Мечислав Пранович Виткус бодунуң бүгү амыдыралын кижилериниң кадыкшылынга бараан болдурган. Баштайгы медээ ёзугаар кижилерге дуза көргүзүп чаңчыккан. Ооң чүткүлдүг чоруунуң ачызында 1982 чылда Вильнюста микрохирургияның эртем-шинчилел институдун ажыткан. Улуг дуржулгалыг кезер эмчилер 220 ажыг кезиишкинни чедиишкинниг боттандырган. Олар кезиишкиннерни, дүн-хүн-даа дивес, чамдыкта 16, 20 шак дургузунда безин кылыр. Бо удаада базала үш аар таварылга болган. Бүгү-ле херекселдер кезиишкинде, хостуг чер чок. Ынчангаш доктор Москваже долгап эгелээн. Дүн ортузунда эмчилер дилээри ындыг-ла амыр эвес болбайн аан. Ынчалза-даа «Уругну эртенгиниң алды шак бетинде клиникага эккелицер» дээнин ол телефондан дыңнап четтиккен.

Караңгы дүне тускай самолётту канчап тып алырыл? Латвияның хамаатты ужар чүүл эргелелинче долгап тургаш, курлавырда экипажты чөпшээрдип алган. Чиик самолёт тывылбаан. Чүгле Ту—134 деп улуг пассажир лайнери бар болган. Караңгы дүне агаар-бойдустуң берге байдалында ужудары ындыг белен бе, самолётту база кончуг дүрген белеткээр, ужударда дүрген, дорт чоруур апаар... Самолёттуң экипажы район төвүнге ужуп кээп, Расаны ап алганнар. Уругну кезер эмчи Агануаскас биле авазы үдеп чораан. Агаарга ужудуп чорда, Расаның хан базыышкыны айыылдыы-биле чавызай берген. Суук хан солукчуларын бичин Расаже куткан, оруктуң бүгү дургузунда хан кудар херекселди уругнуң бажының кырынга эалчежип тудуп чорааш, Москвага эккелгеннер. Район төвүнге самолёт хонуп турда, 2 шак 56 минута турган, 4 шак 20 минута турда. Шереметьево аэропортунга хонупканнар. Дүрген дуза чедирериниң машиназы база КАИ белен болган.

Нарын кезиишкиннер эмчизи Рамази Датиашвили ол кежээ клиникадан медээ келирин манагзынып олурган, ынчалза-даа ону телефоннуң хоорайлар аразының узун-узун медээзи кайгадыпкан. Дыңнаан чүүлүнүң ужурун ылавылап ора, берге болгаш нарын кезиишкин болур-дур деп боданган.

Литва колхоз суурундан эгелээн чаагай сеткилдиң эстафетазы ам дүнеки Москваның кудумчуларында уламчылавышаан.

Нарын кезиишкиннер эмчизи Датиашвили арткан хензиг ує дургузунда бүгүле чүүлдерни долгандыр болап таарыштырып апкан. Бичин уругну каяа кессе экил? Эң-не таарымчалыг чер — Филатов эмнелгези. Ооң эмчилери бичин уругларны эмнээринге улуг дуржулгалыг. Уруглар анестезиологтары база ында-ла болгай.

Ук эмнелгениң дежурный персоналы даңгаар эртен дүвүреп-ле эгелээн. Баштайгы он ийи хонукта уругнуң чыдар черин таныштырган, ийи литр донор ханы база белен. Кезер эмчи Яков Бранд улузун оттурбас дээш бажыңындан чылбыртып үнген. Чуртта уругларның кол анестезиологу А. А. Бунатян база дүнеки медээ-биле туруп келген. Кезер эмчи сестразы Елена Антонюк ол дүне даартагы экзаменге белеткенип орган. Бот-өөредилге-биле өөренип турар. Башкы экзамен билеттерин столга салып турда, ол кезиишкин өрээлинге турган.

Беш шак 30 минута турда, Датиашвили биле Бранд Расаны Филатов эмнелгезиниң чанынга машинадан уткуп алганнар. Бичин уруг угаанын ышкынмаан болган. Ол бүгү эмчилерин өөрткен. Уругнуң буттарын улай даараары кайы хире берге турган дээр силер. Кемдээшкин болгандан бээр он ийи шак эрте берген. Кезиишкин тос шак үргүлчүлээн. Эң нарын ине, эң чиңге удазыннар-биле кончуг топтап тургаш, үстүп үрелген нервилерни, дамырларны улаар дивес силер бе! Эмчилериниң буянныг холдары Расаның буттарын нарын кезиишкин-биле улапкан.

Раса сес ай дургузунда эмчиге чыткан. Ол чүгле дириг арткан эвес, харын кылаштап турар, кац кадык! Төрээн колхозунче, ада-иезинче чоокта чаа чана берген.

Бичин Расаның дугайын «Известияга» парлаан соонда чүс-чүс кижилер солунче бижип, эмнелге-биле харылзажып, бистин чүртувустун хой националдыг кижилериниң быжыг найыралының, эмчилериниң буянының дугайын бижип турган. Бо төөгү чүгле бистин чүртувуска эвес, харын даштыкы информация агентилелдеринге база дыңналы берген. Кайгамчык кезиишкиниң дугайы, совет кижилериниң чаагай сеткили, буянныг чоруу оларны кайгаткан.

Раса, сен удавас өзүп кээр сен. Бо бүгүнүң дугайын авац сеңээ чугаалаар боор. Июнь айның дүнезинде болган дувүрээзин дугайын. Ту—134-ке дүнеки ужудуушкун, тос шак үргүлчүлээн кезиишкин болгаш сен дээш сагыш салган эңме сан чок кижилериниң дувүрелин билип алыр боор сен.

Е. ВОСТРУХОВ,
В. ТОЛСТОВ.

Келир өйже кезе көрген. Херни-херни базымныг.

Амыр-шөлээн өзүп орар. Амдыызында хензиглер.

КАРАА КӨСКҮ АПААР

50 метр хире черден хыл көрүп шыдаар силер бе? Ол черле болдунмазы шын. Чүге дээрге бо таварылгада кижиниң карааның көөрүнүң хемчээли бир секунда-булуң болуп турар. А херек кырында көстүп болур хемчээли бир минута-булуң болур ужурлуг. Ол эртем ёзугаар санап каан хемчээл-дир. А кажан космонавт Юрий Глазков Бразилияның кыры-биле ужуп эртип чыткаш, чазаглыг орукка бар чораан автобусту көрүп каан мен деп чугаазын чамдык кижилер шуут элдепсинген. Чепсеглеп-мээн карак-биле 300 км. бедиктен автобус канчап көстү бээр боор, ол аразында көөрүнүң булуңу каш-ла секунда-булуң ышкажыл. Ынчалза-даа октаргайның деңзи чок байдалынга карактың көөрү оранчок экижиир деп чүвени өске космонавтар база демдеглеп турарлар...

Ону чогум чүнүң-биле тайылбырлаарыл? Деңзи чок байдал карактың шимчээшкинин чингедиптер, ынчангаш ооң көөрү аажок чидиир деп чамдык эртемденнер демдеглеп турар. Ол талазы-биле шинчилел ажылдары ам-даа уламчылап турар.

Ю. МАРКОВ.

МЫЙЫСТЫГ БУРГАННАР

Ыдыктыг дириг амытаннар аразындан көскү черни инектер, бугалар эзлеп турар дээрзинге чүдүлгелиг кижилер бүзүрээр. Ону 200 миллион ажыг ыдык инектиг, бугалыг Индияга хамаарыштырып болур. Ол ыдыктыг амытаннарга бак чаңнаар кижини бурган каржызыбиле шаажылаар деп ынчаар санап турар. Инек өлүрген кижини амы-тыны-биле шиидер турганы ооң херечизи.

Кижиге эргежок чугула чемнерни бербишаан, чер ажылынга ажыктыг боорга, индийлер оларны хүндүлээр. Бүдүн чартык он чыл бурунгаар чаа хоойлу хүлээп алырын чазак чарлаан. Инектерин, бугаларны өлүрүп болурунуң дугайында чаа хоойлу хүлээп алыр деп турарынга удур чүдүлгелиг бүгү индий чон массалыг демонстрациялар кылып, чуртка айыылдыг чорук өөскүдер хире апаарга, чаа хоойлу хүлээп алырын чазак соксаткан.

(1984 чылдың календарындан).

БОЙДУСТА ХУУЛГААЗЫН БОЛУУШКУН

...«Эрткен чүс чылда Сен-Реверьен деп француз хоорайга улуг диңмирээшкин үезинде чаңнык бир бажыңның хоолайынга дүшкеш, хоолайны куду дамчып баткаш, бажыңның адаккы каъдынга келген. Стол кырынга ойнаар теннис шариги хире хемчээлдиг ол борбак чаңнык (шаровая молния) бир өрээлге чуглуп кирип келгеш, чуггаш кургадыр салып каан чыткан саваларны оожум аңдара октапкан. Ол саваларның аразында бустуучал шил савалар безин бузулбаан болган. Ол-ла саваларның аразындан чаңнык катташтыр чыый салгылап каан тавактарны кончуг «сонуургаан». Борбак чаңнык ол тавактарның ортузундан дорт үттей шаап эрте берген болган. Ооң тывызыксыг чүвези чүл дээрге тавактарның ойбак черлери шутпузунда эвес, бир тавак ажылдыр болган! Чаңнык бир, үш, беш, чеди, тос болгаш өске-даа саарзык дугаарлыг тавактарның дувун ол шаапкан, а эжеш дугаарлыг тавактар бүдүн болганы элдеп.

Демги борбак чаңнык савалар-биле «ойнаанының» сөөлүнде хенертен соңгаже углай агараш дээш соңга шилдерин буза шаап эрткеш, даштыгаар ужугуп үнгеш, черге барып часты берген. Ол частыышкын чогум айыыл чок болган. Ынчалза-даа бажыңның соңга шилдери электрижий берген болганындан ооң чанынга турган аныяк уругну сопкан. Уруг баштай угаанын оскунган. Ооң соонда ол уругнуң буттары мунчу кижи болуп арткан».

Бойдустуң ол айыылдыг болгаш хуулгаазын болуушкунунга боду таваржып турган В. Аккуратов № 1 «Техника—молодёжи» журналда (1982 ч.) мынчап бижип турар:—Ооң эгелээш-ле мен ындыг борбак чаңнык дугайын сонуургап чоруур апарган мен. Ооң хөй-хөй болуушкуннары-биле база танышкан мен. Оларның аразында эң тывызык болгаш коргунчуу 1978 чылдың август 17-де Барыын Кавказтың дагларынга 3900 метр бедикке хонуп чыткаш бистин альпинистеривистин таварышканы болуушкун болур. Альпинизм талазы-биле делегейниң спорт мастери В. Кавуненко госпитальга чыдырда чеде бээримге меңээ ол хуулгаазын болуушкуннун дугайында мынчаар чугаалаан:

«Уйгум кадында майгында бир-ле кижи кирип келген ышкаш болду. Отту чаштап келдим. Бажым көдүрүп кээримге, черден бир метр хире бедикте чидиг сарыг өңнүг, бичин борбак чүве астына берген тур. Пат кайгап каан мен! Ол-ла дораан демги шар эживис Коровинниң удуур шоодайының иштинче киргеш көзүлбейн барган соонда, эжим алгыра каапты. «Мяч» ооң үнгеш чыткан кижилериниң бирде бирээзиниң, бирде өскезиниң удуур шоодайларынче чаштынып чоруп тур. Ол шар мээң шоодайымны орттендир чиптерге, аарышкылыынга шуут шыдавайн барган мен, мээң кежимни изиг демир-биле чиртипкен ышкаш болду. Дораан угааным оскунуп, билинместей берген болган мен. Бичин болганда катап миннип келдим. Демги-ле шар ам базала шоодайларже үттеп кирип чоруп тур. Кижилер база-ла коргунчуг кылдыр алгыржып эгелээннер. Ол шар шоодайларже «кирерин» каш-даа катап ынчаар катаптады. Мырыңай халаптыг чүве боор. Мен беш-алды-даа катап угааным оскунган мен. Бир миннип кээримге, демги шар канчап-даа барганы билдинмес, чок болду. Бүгү мага-бодум изип-хайнып-ла тур. Хол-будум шуут шимчеттинмес. База катап угааным оскунупкан мен...

Бисти вертолёт-биле эмчиге эккелген. Менде чеди балыг бар болган. Ол балыглар чогум өртең база эвес, борбак эъттерни сөөгүнден оя соп алгаш баргылаан. Мээң эштерим Шигин, Карпов, Башкиров, Коровин сугларны ол шар база-ла шак ынчаар хилинчектээн. Шоодайларны өттүр чип каан черлериниң хемчээли стол кырынга ойнаар теннис шариги хире, а бистин эъттеривистиң оя чирткен хемчээли 15—18 см. чедип турар. Бис канчаар-даа камгаланыр аргажок чыпшыр тарбыдап каан чүве дег, чыткан болган бис».

Бойдустун бо элдептиг болуушкунун кижилер шагшаандан тура көрүп келген. Ооң камгаланырының бир аргазы —кандыг-бир демир эвес бүдүмел-биле ону (чижээ, ном-биле) доза тудуптар. Ол элдептиг болуушкуннун дугайын улам тода билип алыр деп бодаар болзуңарза. 1982 чылдың № 1 «Техника молодёжи», 1984 чылдың № 1 «Московский комсомолец», 1984 чылдың № 3 «Журналист» журналдардан болгаш 1983 чылдың № 51 «Литературная газета» солундан номчуп болур силер.

АЛДЫН-ӨДҮРЕК

(Т о о л)

Шыяан ам, бир-ле шагда Алдын-Өдүрек хөлчүк кылыында хыыргыыш аразынга чуургалар төрүп алган чүвең иргин. Бир-ле катап оолдарының чоогунга чемнеп чип чорда, чылан кулбурап союп кел чыткан-дыр эвеспе. Алдын-Өдүрек оолдарынче чыланны чагдатпас дээш улам ырадыр будулдуруп, куюдуп чорда, ооң адырлыр аргажок болу берген. Ынчап баар орта хөлчүк кырынче бедип ужа бээрге, демги чылан эдерти көрүп чыдарын Алдын-Өдүрек эккерип кааш оолдарынче ужуп чеде бээрге, хоржок деп билгеш, чыландан ырак эвес черге хонуп алгаш, сириңейнип-бырыңайнып орган иргин.

Ынчап орда кызыл-кымыскаяк Алдын-Өдүректи көрүп кааш:

— Бо чоп кончуг сириңейнип-бырыңайнып олур сен? — деп айтырган-дыр эвеспе.

— Мен канчап сирилеп, сүртевес боор мен, мени чылан шагар, чиир дээш карак салбайн кайгап, сүрүп чоруп берди. Мен болза чаш оолдарлыг амытан-на болгай мен. Оолдарымга ужуп чеде бээримге мээң хонган уумну углап-шиглеп үнгеп, союп чеде-ле бээр болгай, кандыг арга кылзымза эки ирги? — деп-тир эвеспе.

Кызыл-кымыскаяк тургаш:

— Сен коргуп сүрээдеве, сеңээ таптыг дузаны көргүзер апаар-дыр мен, өңнүк — деп-тир.

— Кай ындыг бе? — дээш, Алдын-Өдүрек чыланны бодаарга шылба, сыдым дег узун, кызыл-кымыскаякты бодаарга ажырым-даа четпес, азаның бичези дег кылдыр сагындырып-тыр.

Кызыл-кымыскаяк-даа чүзү боор, ийи мыйызын башкы холдары-биле суйбап-суйбап алгаш, кызыл тей дег кымыскаяк өөнге халып чедип келгеш, кыймыңнаан-имилээн кызыл-кымыскаяк өөнге. Алдын-Өдүректиң девидеп-мөгүдеп келгенин, шагар чыланның ол чоокта чем эреп чоруурун чугаалаарга:

— Чылгаарга чылгам чедер эвес бис, чылан хөөкүйнүң өсэн агартыр аңдаштандырып-тар-дыр, кайда хараныр, кайда соястап чор кулбураан кулугур, айтып бер, өңнүк—дижип. Алдын-Өдүректи эдерткеш удаткан-дудеткен чок чыланның чанынга чеде бергеннер.

Чылан дүрлүп, тырлып, сыгыр караа кыланайнып, шагар дылы караңайнып, араамытан кызыл-кымыскаяктарны-даа көрбейн, Алдын-Өдүрекче чааланып чыдырда, хеп-хенертен улуг кызыл-кымыскаяк өөрүн:

— «Чыланны ызырыңар!» — дээр орта чыланны шыва үтлей берген, чүгле каш катап өеэ агараш, дырлаш дээн соонда, чылан:

— Кара кезээде имилээн кыймыңнаан кулугурлар, силерниң аксыңарга чем эреп чорааш, чиш болдум, ... башка силерге чагдавас-даа турган мен — деп-тир.

Улуг кызыл-кымыскаяк тургаш:

— Чыланнар кезээде ындыг силер, дыйлаңнашкан, дылы караңнаан, өрге-күске-даа болза будүнге сыырыпкаш даамчырай берген чыткылаар — дээш, чыланны улам-улам үглеп, «азаның бичиизи кежээ» дээн ышкаш өрге чылгаар ол чок, чылан чылгаар шык чок кылдыр ырадыпкан-дыр, оо!

Алдын-Өдүрек өөрүшкүзүн өөр-өңнүктеринге чугаалаарының магазы-биле чугаалап, эки эдержип чоруур боор дугурушкаш, оолдарын азырап чүрттап чоруй барган-дыр оо!

ТВ

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Спортлотонуң» 14-кү тиражы. 9.05 — Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнүнге уткуштур документалдыг телефильмнер. 10.00 — «Дамырактар». 10.35 — Ону кылып шыдаар силер. 11.20— Чаа документалдыг телефильм. 11.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Днепр» —«Спартак». Чапсарда — Бир эвес кадык болуксазыңза. 2-ги дамчыдылга. 13.35 —Бөгүн делегейде. 13.50— 14.05 — Чапсар. 14.05 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клуву. 33-кү армияның хоочуннарының ужуражыышкыны. 15.30 — «Өг-бүле болгаш школа». 16.00 — Чаа фильм-концерт. 16.30 — «Дем каттыжыышкыны» деп тележурнал. 17.00 — «Билдингирдаа болза, бүзүренчиг эвес». 18.00 — Индияның артистериниң көргүзүү. 18.45 —Политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенскийниң чугаазы. 19.15 — Концерт. 19.50 — «Сарыг күш» деп уран-чечен чаа фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 — Музыкалыг дамчыдылга. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) —«Динамо» (Киев). 22.45 —Концерт. 23.35 —23.45 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — Бир эвес кадык болурун күзээр болзуңза. 8.30 —С. Танеевтиң романстарын РСФСР-ниң улустуң артизи К. Плужников күүседир. 8.50 — «Бичин уруг-биле дельфин». Мультфильм. 9.00 —Уран холдар. 9.30 — «Эртенги почта». Музыка дамчыдылгазы. 10.00 —«Документалдыг экран». 11.00—Аренада цирк. 12.05 — Оренбургтуң телестудиязының программазы. 13.35 — Документалдыг телефильм—«Ачазы-биле ужуражыышкын». 14.35 —«Маневр кылырынга девискээр». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 16.45 —«Музыка киоскузу». 17.15 — М. Дярфаш. «Оттуп келгеш, ырла». Фильм-шин. 19.00 — «Кино көрүкчүзүнүн эдериничизи». 19.45 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —«Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.30 — Документалдыг чаа телефильм. 23.00 — 23.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Жальгирис». 2-ги кезээ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге өл хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 7—12 метр, күштелгенде 18—23 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус, чамдык черлерге 12 градус соор. Хүндүс 0—5 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор.

Кызылга чуга булуттаар. Мурнуу-барыын чүктен хат күштелгенде секундада 15—20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 2—4 градус соор, хүндүс 2—4 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Операция начнётся - после полудня» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Миклухо-Маклай» 9.20, 13.00, **«Остров сокровищ»** 11.10, 14.50, **«Дорогая Умрао»** 16.40, **«Без паники, майор Кардош!»** 19.20, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Приключения Робинзона Крузо, моряка из Йорка» 13.30, **«Тайна «Чёрных дроздов»** 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Приключения Али-Бабы и сорока разбойников» 14.30, **«Тихий Дон»** 17.10, 19.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-2[illegible], көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2095.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00899

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 84 (12474) 1984 чылдың апрель 8, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуул

Часкы ажылдарга уткуштур

БЕЛЕТКЕЛИ ЭКИ

Бин-Хем районда «Саян» совхозтуң механизаторлары хову ажылдарынче үнүнтеринге белен — үрезин чаштырар машиналарны, андазыннарны, илиирлерни, культиваторларны бүрүн септеп дооскан.

— Марттың төнчүзүнге чедир тракторлар септелгезин доозуптар бис. Амгы үеде тракторлар септелгезибиле катай комбайннарның болгаш сиген кестирер техниканың септелгезин база кылып тур бис. Комбайннар септелгезин Михаил Сауленко удуртуп чорудуп турар — деп, ажыл-агыйның кол инженери Николай Петрович Дубровский чугаалады.

Михаил Иванович Сауленко — чүгле совхозта эвес, а республикада хоочун, дуржулгалыг, мурнакчы механизаторларның бирээзи. Ол эрткен чылдың дүжүт ажаалдазының үезинде 530 тонна тарааны бастырган. Ам М. Сауленко техника септелгезинде база эң идепкейлиг ажылдап турар. Февральдың түңнели-биле ол социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Ооң даанган ажылынга кызымак, харыысалгалыын механизатор өөрү үнелээр болгаш аңаа чоргаарланыр.

Шупту 34 комбайнның ам 20 ажыын септеп дооскан. Мында септелгениң шынарынче улуг кичээнгейин салып турар. Ынчалза-даа хову ажылдарының үезинде техниканың улуг-даа, бичиндаа үрелиишкиннери болу берин болур. Ынчангаш ажыл-агыйның салбыр бүрүзүнде үрелиишкиннерни удур септээр звеноларны болгаш техниктиг хандырылга агрегаттарын организастап тургускан. Ажыл-агыйның төн салбырында тургустунган звенону болгаш агрегаттарның ажылын В. Ивкин биле С. Ооржак удуртурлар.

Саянчылар чоокшулап орар часкы хову ажылдарынга уткуштур бедик харыысалгалыг белеткенгеннер.

Г. КУДРЯВЦЕВА.

ЧУРУКТА: механизаторлар М. Сауленко болгаш А. Шаңоол.

В. ШАЙФУЛИННИҢ фотозу.

ЧЕДИИШКИННИ БЫЖЫГЛААР

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизиниң база ооң соонда болгулаан Пленумнарның шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга. Аъш-чем программазын күүседиринге төлептиг үлүүн киирер дээш чүткүлдүг ажылдап, социалистиг чарышты улам калбарткан. 1983 чылда ферма 575 тонна сүттү бүдүрүп, 480 тонна сүттү күрүнеге садар тургаш, 664 тоннаны бүдүргеш 511 тоннаны күрүнеге дужааган болгаш чыл планын ноябрьда күүсеткен.

Ам бистиң хүлээлгевис чедиишкинни быжыглаар база он бирги беш чылдың 4-кү чылында күженишкинни кошкатпайн, алган хүлээлгелеривисти долдур болгаш ажыр күүседир дээш багай эвес ажылдап эгелединис. Тодаргайлаарга, 1984 чылдың бирги кварталында 145 тонна сүттү бүдүргеш, ооң 122 тонназын күрүнеге дужаар тургаш, март 25-ке чедир 166 тоннаны бүдүргеш, 133 тонна сүттү күрүнеге дужаадывыс.

Фермада 11 коммунист, 13 комсомолчу ниити коллективтиң өзээ болуп, план даалгаларны күүседиринге чонну организастаар талазы-биле биче эвес ажылдарны кылып чоруткан. Ынчангаш онаашкан ажылхерээнге кызымак мурнакчыларның саны өскен. Ферманың чээрби бир саанчыларындан он алды кижи бодунга алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен.

Бо чедиишкинде ферманың кадарчыларының киирген улуг-хуузу база улуг. Олар чайгы үеде одар-белчиирин шын организастаанындан сүт саалдазы кайыдаа үеде кудулаваан.

Ам бисте кол сорулга чайлаглаашкынны организастыг эрттирери. 1984—85 чылдың кыжынга амдыгааштан эгелеп белеткелди күштелдирери болур. Кыштаглаашкынның үүрмек септелгезин 1984 чылдың июнь 1-де, а ниити септелгени октябрьда доозарын шиитпирлээн бис. Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш ферманың коллективи, кижи бүрүзү бир демниг ажылдап, бар-ла курлавырларны ажыглаар.

А. ТУГАРЖАП,
ферма эргелекчизи.
Улуг-Хем район.

⊙

Нина Дугар-ооловна Дүндүпей Кызылдың дааранылга фабриказында ам беш чыл ажылдап турар. Ол ортумак школаны дооскаш, баштай хеп быжар цехке өөреникчилеп кирген. Ол кыска үениң иштинде мергежилин, хоочуннардан арга-сүмени айтырып, оларның байлак дуржулгазын өөренип тургаш, шиңгээдип апкан. Ооң ажылынга чүткүлдүүн, кызымаан өөренип көргеш, фабриканың администрациязы харыысалгазы улуг ажылче шилчиткен. Н. Д. Дүндүпей ам майык салыкчылында ажылдап турар.

Мурнакчы бүдүрүлгечи Н. Д. Дүндүпейни фабриканың коммунистери 1981 чылда партияның хүрээлеңинге хүлээп алган. Ол — ам фабрикада партбюро, улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү. Н. Д. Дүндүпей партияның XIX область конференциязының делегадынга соңгуткаш, ооң ажылынга киришкен, ам ооң шиитпирлериниң күүселдези дээш, он бирги беш чылдың дөртү чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг боттандырары дээш кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Н. Д. Дүндүпей.

В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

⊙

ОРБИТАГА КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Каттышкан экипаж: Леонид Кизим, Владимир Соловьев, Олег Атьков, Юрий Малышев, Геннадий Стрекалов болгаш Индияның хамаатызы Ракеш Шарма «Салют-7» — «Союз Т-10» — «Союз Т-11» деп орбита комплекизинге шинчилел болгаш шенелде ажылдарын үргүлчүлеп турар.

Кады ужудуушкуннуң ийнги хүнүнде медицина болгаш географтыг шинчилелдерин, кино болгаш фото-чуруктар тырттырарын, телевидение репортажын программада көрдүнгенин ёзугаар боттандырган.

«Ректор», «Баллиста-3» шенелделерниң программазын ёзугаар күүсеткен медицина шинчилелдеринге космонавтыларның чүрек, хан-дамыр системазының байдалын тодаргайлаан. Ону тодарадырынга чүректиң биоэлектрилиг идепкейлиин шинчилээриниң болгаш чүрек ажылынга холбаштыр мага-боттуң микросайгарылгазын бүрүткээриниң методтарын ажыглаан.

Күш-шыдалдың шыңган эттеринге деңзи чок байдалдың салдарын шинчилээрин уламчылаар болгаш профилактиканың херекселдерин сайзыраңгайжыдар сорулга-биле космонавт-шинчилекчи Ракеш Шарма «Його» системазын ёзугаар күш-дамыр мергежилдерин хүн бүрүде кылып турар. Ол шенелдениң үезинде шыңган эттериниң шимченгир болгаш электриктиг идепкейлиин «Миокоми» болгаш «Бриз» деп бижин бүрүткээр аппаратураларның дузазы-биле хынан көрүп турар.

«Терра» шенелдениң программазын ёзугаар геофизиктиг шинчилелдериниң баштайгы кезээн күүсеткен. Орбита комплекизиниң ужудуушкуну кажан Индияның девискээриниң кырынга келгенде, каттышкан экспедицияның экипажы Никобар болгаш Лаккад ортулуктарның чер кырын, Индостан чартык ортулукта дээрбектериниң тургузуун, Гималайның доштуг болгаш харлыг черлерин хайгааран, чурукка тырттырганнар. Индий океанның чамдык районнарының биопродуктулуун тодаргайлаар сорулга-биле ол океанның суг девискээрлерин хайгааран, чурукка тырттырган.

Орбита комплекизиниң порт системалары болгаш эртем аппаратуразы чогумчалыг ажылдап чоруур.

Космонавтылар Кизимниң, Соловьевтуң, Атьковтуң, Малышевтиң, Стрекаловтуң болгаш Шарманың кадыкшыл байдалы эки. Каттышкан экипажтың кежигүннери бот-боттарын бүрүн билчип, чедиишкинниг ажылдап турар.

АДА-ЧУРТ ЛИТЕРАТУРАЗЫНЫҢ ЧОРГААРАЛЫ

Н. В. Гогольдуң төрүттүнген хүнүнден бээр 175 чылынга тураскааткан байырлыг хурал

Николай Васильевич Гогольдуң чечен чогаалдары күчүлүг болгаш өлүм чок. Шылгараңгай чогаалдарның тургузукчузу болбушаан, Ада-чурт литературазын ол алдаржыткан, делегей культуразынга кайгамчык үнелиг улуг салыышкының киирген. Чоннуң эгээртинмес күштерин ол ханызы-биле өттүр көрүүшкүн-биле илергейлээн. Россияның келир улуг үезин баш бурунгаар чугаалап каан.

Гогольдуң алдары төөгүге мөңге артар. Ооң төрүттүнген хүнүнден бээр 175 чыл болуп турар, а кайгамчык мерген угаанныг чогаалчының — патриотчунуң номнарын бистиң хүннеривистиң кижилери сорук кириишкинниг болгаш сарыылдыг угаанның чаагай үнер дөзу кылдыр номчуп турар. Апрель 6-да, Эвилелдер бажынының Колониалыг залынга болган байырлыг кежээ улуг орус чогаалчыга бүгү чоннуң ынааның болгаш ханы хүндүткелдиң илергейлээшкини кылдыр эрткен.

Эштер В. И. Воротников, П. Н. Демичев, М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның килдистер эргелекчилери Б. И. Стукалин, В. Ф. Шауро, а ол ышкаш Украин ССР-ниң делегациязы, эвилелдешкен өске-даа республикаларның литература хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, культураның болгаш эртеминиң ажылдакчылары, Москва бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери кежээге олурушкан.

«Гогольдуң дугайында сөс» деп илеткелди ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң секретары С. Михалков кылган.

— Гоголь деп кыска ат күчүлүг болгаш хөглүг, чечен болгаш арыг-чаагай, часкы чаңнык дег кылдыр дыңналып турар — деп, оратор чугаалаан. Кажан Пушкин алдарның көскү чадазынга четкен турган үеде, литератураже кирген Гоголь реалисчи уран чүүлдүң ол улуг кижизи-биле кады орус реализмни мырыңай онзагай, кажан-даа турбаан утка-шынар-биле болгаш чаа хевирлер-биле байлак болдурган. Гогольдуң чогаалдары «натуралдыг школаны» ажыткан. XIX чүс чылда бистиң литературавыстың кол угланыышкыны болган критиктиг реализм деп билиишкинни бадыткаан.

Орус уран чүүлдүң амыдырал-биле эвилелин Гоголь изин-биле болгаш маадырлыы-биле бадыткаан, чогумна ол орукка орус уран чүүл бодунуң үе-чадазы-биле хандыр дорт чугаалажырының үнелиг аргазын болгаш ёзулуг бышкан чорукту ап болур дээрзинге быжыы-биле бүзүрээн.

Шылгараңгай чогаалчы В. Н. Гоголь байлак идейлиг болгаш уран-чечен эртинени биске арттырып берген. Ооң кайгамчык чаагай болгаш буянныг сеткилин бөдүүн кижиге тергиин улуг кичээнгейлиниге, аңаа ынаанга, ооң хилинчек-човаланын, куду көрүүшкүнүн сагыш човап көөрүнге илергейлеттинген. Өлүм чок «Ревизорну» Гоголь биживишаан, ол үеге чедир чагдынган, каастанган маадырларны сценадан дүжүрген. Хаан чазааның каржы ёзу-чурумнарының алыс дерзин мөзүзүн «Ревизор» кам-хайыра чокка сойгалап илереткен. Дерзин хаан ёзу-чурумнарын чүгле революция «ревизиялап» шыдаан.

Ооң бижээни «Өлүг сүнезиннер» — чогаалчының шоодуглуг мерген угаанының тергинин болган. Ук чогаалын ол шүлүглел-дир деп чөптүү-биле адаан. Литератураның янзы-бүрү жанрларын чүгле Гоголь ынчаарда сырый холбаштырып, чоннуң човуланыышкынны амыдыралын шыны-биле көргүзүп, дерзин чүүлдергс килеңниг удурланыышкынны илергейлеп, сорук киирикчи күзелдерин йөрээп шыдаар болган.

В. Н. Гогольдуң уран-чечен угаан-бодал байлактарының аразында улустарның бүзүлбас дайынчы эштежилгезиниң — найыралының онзагай черни эзлээнин демдеглээри эргежок чугула. Ынчаарга ол найыралдың гимнизин Тарас Бульба алдарлыы-биле күүсеткен. Ук найыралдың — эштежилгениң киржикчилериниң бирээзи Гоголь боду болган. Ынчаарда аныяк турган Гогольдуң баштайгы тоожуларынга Александр Сергеевич Пушкин изиг байыр чедирген болгаш «Ревизорга» база «Өлүг сүнезиннерге» бедик үнелээшкинин берген.

Улуг орус чогаалчының уран-чечен чогаадылгазының өлүм чок өндүр-чаагай эртине-байлааның дугайында чурттуң чечен чогаал хөй-ниитизиниң төлээлекчилери — М. Алексеев, Г. Бердников, Г. Боровик, Р. Щедрин (Москва), П. Загребельный (Киев), А. Чепуров (Ленинград), С. Азимов (Ташкент) чылыы-биле чугаалааннар.

(СЭТА-ның корр.).

«РСФСР-ниң алдарлыг экономизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Экономиктиг ажылдың талазы-биле ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш **«РСФСР-ниң алдарлыг экономизи»** хүндүлүг атты Тыва АССР-ниң саң министри Будегечи Конзулакович **Будегечиевке** тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың апрель 6.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессиязы 1984 чылдың апрель 14-те эртенгиниң 10 шакта СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга ажыттынар. Хүн айтырыы: «1983 чылда улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунуң ажылының дугайында отчёт».

Апрель 21 — коммунистиг субботник хүнү

ШТАБКА ЧУГААЛАШКАН

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 114 чыл болур оюнга тураскааткан коммунистиг субботникти апрель 21-де эрттирер дугайында Москва хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң кыйгырыын республиканың ажыл-ишчилери калбаа-биле деткип турар. Оларның-биле бир дөмей, Ак-Довурак хоорайның ажылчы чоннары ол күш-ажылчы байырлалга бүгү талалыг белеткелди чорудуп турар.

Хоорайда коммунистиг субботникке белеткел ажылдарын чорударының болгаш эрттиреринин штавы тургустунган. Штабтың баштайгы хуралын эрттирген. Аңаа хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының коллективтери каяа, чүнү кылырын, ажылдарның хемчээлин тодарадып чугаалашкан.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары ол хүнде 300 тонна сорттуг даг-дүгүн арыглаар, 60 муң рубльдиң продукциязын садып-саарар, коллективтен 70 кижи боттарының камнап алган одаар чүүлү, чиг-эт болгаш материалдары-биле ажылдаар. Ооң-биле чергелештир чаагайжыдылга талазы-биле хөй ажылдар кылдынар. Хоорайның № 4 уруглар ойнаар шөлүн, автобус доктаар черлерин дериир, чуртталга бажыңнарының даштын, ында олурткан ыяштарның девискээрин арыглап аштаар. Комбинаттан субботникке 3000 кижи киржир. Беш чылдың фондузунче 10500 рубльди шилчидер.

Автотранспорт бүдүрүлгезинден ол хүнде 470 кижи ажылдап үнер. Оларның 250-ни боттарының ажылдаар черлеринге үлүүн кадар. Транспорттуң чолаачылары улус ажыл-агыйының 150 ажыг тонна чүъгүн сөөртүр, олардан 30 кижи боттарының камнап алган кывар-чаар чүүлү-биле ажылдаар.

Коммунистиг субботникке 9300 кижи киржир. Ооң иштинден 2304 кижи боттарының ажылдап турар черлеринге, 100 кижи камнап алган материалдары болгаш чиг-эди-биле ажылдаар. Ол ышкаш дужаар объектилерге 460 кижи баар. Ол хүн 3 муң ажыг рубльдиң бараанныг, ооң иштинде 2 муң рубльдиң чоннуң хереглел бараанна-рын бүдүрер. Он бирги беш чылдың фондузунче 155 муң рубльди шилчидер.

М. ООРЖАК
Барыын-Хемчик район.

ЧАШТАР КАДЫКШЫЛЫ—КЕЛИР ҮЕНИҢ БАЙЛАА

Кадыкшылдың чаңчыл ёзугаар апрельдиң баштайгы чартыында демдеглеттинер хүнүнүң темазы. «Ажы-төлдүң кадыкшылы — келир үениң байлаа» деп тема болуп турар. Иелерниң болгаш ажы-төлдүң кадыкшылының бистиң чуртувуста камгалалының дугайын СЭТА-ның корреспондентизи З. Хромованың дилээн ёзугаар ССРЭ-ниң кадык камгалал министри С. П. БУРЕНКОВ мынчаар чугаалаан.

— Чаш назын үези — кижиниң амыдырал-чуртталгазынга эң чугула үе-чада-дыр. Дараазындагы бүгү чылдарда ооң кадыкшылының үндезини харын ол үеде быжыгып тургустунар. Ажы-төлдүң кадыкшылын камгалаар дээш харын социал болгаш медицина хемчеглериниң комплекизин план ёзугаар боттандырып турар. Келир үениң салгакчыларының кадыкшылын быжыглаарынче болгаш оларның чогумчалыг сайзыралынче угланган СЭКП-ниң политиказы кадык камгалалының Бүгү-делегей организациязының бо чылын чарлаттынган лозунунуң амыдыралда боттанышкынының чырыткыланчак үлегер-чижээ болур. Совет эрге-чагырганың догуннап келгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, иениң болгаш чаштың камгалалы күрүнениң эң чугула сорулгазы кылдыр хүлээп көрдүнген. «Бүгү-ле эң эки чүүлдерни — ажы-төлге» деп ленинчи принцип бистиң ниитилеливистиң кол барымдаалаар туруш-бодалы апарган. Өг-бүле дугайында сагыш салыышкыны, иениң болгаш чаштың кадыкшылын камгалаары ССРЭ Конституциязынга хоойлу кылдыр быжыглаттынган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединде болгаш Нацпоналдар Совединде Херээженнериниң күш-ажылының болгаш амыдыралының айтырыгларының, иениң болгаш чаштың камгалалының талазы-биле доктаамал комиссияларны тургускан.

Ажы-төлдүң амыдыралынга болгаш чогаадыкчы сайзыралынга эң-не таарышкан байдалдарны тургузарын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-зының Пленумнарының шиитпирлеринде эң чугула сорулга кылдыр онзалап айыткан. Иелерниң болгаш чаштарның эрге-ажыктарының дугайында доктаамал сагыш салыышкынның херечизи — кадык камгалалының болгаш медицина эртеминиң талазы-биле соолгу чылдарда хүлээп алдынган доктаалдар болур. Олар болза, сааттанганының болгаш божаанының талазы-биле 100 хуу төлевирлиг шөлээни ажыл стажындан хамаарылга чокка бүгү херээженнерге тыпсып турарын, аараан уругну ажаап-тежээгени дээш төлевирлиг хүннерниң санын көвүдеткени болур. Школа назыны четпээн уруглар албан черлерин колхозтарга улам ыңай хөгжүдер, уруглар чемгерер продуктуларны үлетпүрге бүдүрерин калбартыр, уруглар барааннарын бүдүрерин көвүдедир, оларның шынарын бедидер талазы-биле болгаш өске-даа хемчеглер алдынып турар.

Ажы-төлдүң кадыкшылының камгалалы ооң төрүттүнериниң ырак мурнунда эгелээр болгаш херээженнериниң кадыын камгалаар талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар. Чаштарның амыдыралының бүгү дургузунда оларның сайзыралы болгаш кижизидилгези дээш бисте медицина контролюн тургускан. Хөй катап он-он муң эмчилер-педиатрлар уругларның кадыкшылы дээш туржуп турар. Педиатрия факультеттери болгаш специализастаан медицина институттары ол эмчи кадрларны белеткеп турар.

Профилактика, диспансер методу чергелиг ажылдар совет кадык камгалалының кезээнде кол угланыышкыны болуп келген. Ол бирги эзлчегде ажы-төлдүң кадыкшылының албан черлеринге хамааржыр. Уругларның 14 муң чыгам амбулатор-поликлиника албан черлери калбак профилактика хемчеглерин боттандырып турар. Профилактика ажылының кабинеттерин оларда организастаан, чаштың амыдыралының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, ооң күш-дамыр кижизидилгезиниң болгаш дадыгыышкынының амгы үеге таарышкан методтарын нептередип чорудуп турар.

Педиатрия албанының кол кижизи участоктуң эмчи педиатри болур. Уругларның бүгү-ле амбулаторполиклиника албан черлериниң ажылының кол хевири диспансеризация апарган.

Медицина эртеминиң болгаш практиканың демнежилгези чылдың күштелип орар. Педиатрияның талазынга шинчилээшкиннерин он-он эртем-шинчилел институттары болгаш медицинаның дээди өөредилге черлериниң чүс-чүс кафедралары кылып турар.

Ие херээженнериниң болгаш ажы-төлдүң кадыкшылын камгалаарынга херек кырында бүгү совет кижилер киржип турар. Чижээ, божулганың болгаш херээженнер консультацияларының 66 бажыңын, уругларның 75 эмнелгелерин болгаш поликлиникаларын, иениң болгаш чаштың камгалалының талазы-биле Бүгү-эвилел эртем-шинчилел төвүнүң Москвада, ол ышкаш Ивановода, Киевте болгаш Кишинёвта, эвилелдешкен республикаларның өске-даа хоорайларында бажыңнарының баштайгы эзлчеглерин Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниктериниң акша-хөреңгилери-биле туткан.

Кадык камгалалының Бүгү-делегей организациязы 36 чыл мурнунда ажылдап эгелээн. Бистиң чуртувус — ооң эң идепкейлиг организакчыларының бирээзи. Ол черле билдингир: кижи бүрүзүнүң кадыкшылының дугайында сагыш салыышкын. Совет күрүнениң догуннаашкынының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле бирги чергениң чугула херээ апарган болгай. Халас медицина дузаламчызын бүгү хамаатыларга делегейде бир дугаарында ССРЭ-де хандырган. Ам делегейде үш эмчиниң бирээзи-ле — совет эмчи. Кадык камгалалынга күрүне чарыгдалдары чылдың көвүдеп орар. Ол бүгү чүүлдер Ада-чурттуң кадык камгалалының бүгү деңнелдеринге профилактиканың, диагностиканың болгаш кадыкты катап тургузар эмнээшкинниң айтырыгларын идепкейлиг шиитпирлээр арганы биске берип турар. Совет медиктер боттарының чедиишкиннерин, дуржулгазын болгаш билиглерин даштыкы медиктер-биле ак сеткилдиг хуваажып турар. Чижек кылдыр делегейге оспаны узуткаар талазы-биле кадык камгалалының Бүгү-делегей организациязының сорулгаларын шиитпирлээринге Совет Эвилелиниң киирген аажок улуг салыышкынын сактып көрээли.

Медицина — делегейде эң-не буянныг эртем. Ооң сорулгазы — кижиниң амытынын камгалап алыр дээш бүгү чүүлдерни кылыры. Боо-чепсектерни эндере бүдүреринге удур, ядролуг дайынны өөскүдүп үндүреринге удур, тайбың дээш демиселчилерниң мурнуу одуруунда совет эмчилерниң чоруп турары дүрүм ёзугаар чүүл-дүр. Планетаны болгаш Чер кырынга амыдырал-чуртталганы камгалап арттыргаш, харын «Ажы-төлдүң кадыкшылы — келир үениң байлаа» деп лозуңну боттандырып шыдаар бис.

З. ХРОМОВА.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

КҮР ЧЕР ФРОНТУЗУНУҢ МААДЫРЫ

Алексей Маресьевтиң маадырлыг чоруун тайбың ажыл-иштиң фронтузунга Карагында чурттуг механизатор И. Иванов катаптаан. Ол ужудукчу-маадыр ышкаш базалда дайын үезинде ийи будуннан чарылган турган. Ынчалза-даа ынак ажылынга эргип кээр күштү, тура-соруктү ол тыпкан. Бо чылын хоочун тараажы тарылга агрегадын бодунуң үжен дугаар күр чер чазынче башкарып кирер.

Механизатордуң үр чылдарда черниң кежиин четтирер дээш кылып келген ажылын кызыл-тастың 300 мың центнер чаагай дужудубилеп санаар. Ол дээрге барык 12 миллион чурттакчылыг хоорайның бир ай иштинде чиир нормазы-дыр.

Ленинград хоорайның үндезин чурттакчызы Иван Иванович Иванов фашистер-биле демиселдиң үезинде төрээн хоорайын камгалап, баштай матростап, ооң соонда адыгжы полкка хайгылчылап турган. Нева эриннге дошкун сегиржип алышкын үезинде аар балыгланган, ооң соонда бертик-бежел болган.

— Мен Ленинград камгалалының үезинде бир-ле дугаар хлебтиң ёзулуг үнезин, «амыдырал» база «хлеб» деп сөстерниң ханы төрелдешкээн билгем. Ооң эгелээш-ле хлеб менээ чер кырында бүгү-ле үнелиг чүвени хемчээр хемчээлим апарган —деп, ол чугаалап олурар.

Иванны трактор, хову ажылынын дугайында күзелбодалы-биле буттарын чедир эмнедип алыр кылдыр бодунуң үезинде Казахстанче чоруткан турган. Ол анаа бичии кадаа чедип келгеш, ооң соонда бүгү назынында артып каар ужурга тавайышкан. Госпиталь соолунде ол «Коллективтиг» деп бичии колхозка аът-биле суг сөөртүп ажылдап турган, сөөлүреди принцепшиктиң мергежилин шимчээдип алган. Аңаа хей-аът киргеш, тракторнуң тыныш тудуп алган. Ынчалза-даа ол машина аңаа баштай чагыртпайн барган. Күзелин чедип алыр дээш Иван үйгу-чыдын чок ажылдаан. Дайын шөлүнге каңналган бижиг күш-дамыр, күштүг тура-соруг аңаа дузалаан. Иван ай-айыбиле шыгыы тренировкалап, тракторну бодунга чагыртыр кылдыр албадап эгелээн. Баштай-ла ийи шимчээшкин кылгаш, трактордуң кабиназынче кирип олуруп алырын шиңгээдип алган. Ооң соолунде ол рычагтарын башкарып өөренген. Механизаторлар күрзуун база дооскан.

1954 чылда Казахстанга майгын хоорайларлыг, чүс-чүс, муң-муң тракторларлыг, дүвүреңгир час келген. Довурак-доозуннуг ээн күруг ховуларга күр черинн баштайгы хүннерни эгелээн. И. Иванов ынчан дуржулгалыг механизатор апарган турган.

Баштайгы чылында олар 6 муң гектар күр черни, дараазында чылын оон-даа хөйну аңдарган. «Коллективтиг» деп бичии колхоз ам «Чаа орук» деп тараа бүдүрер улуг колхоз апарган. Амыдырал мурнуку одуруунга ажыл-агыйның хөгжүлдезинге чедирген улуг ачы-хавыяазы дээш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты чедип алган Иван Иванович Иванов чоруп турган.

— Амыдыралым аас-кежиктиг болган, ынак өг-бүлем база бар-дыр. Биске алдарлыг ажыл-херектериң —тараа өстүрериниң эстафетазын дамчыдып берген деп чүвени бодалтарга, чүректи өөрүшкү долуп кээрдир —деп, ол чугаалап орар.

Бөгүн — Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериниң хүнү

АГААР КЫЗЫГААРЖЫЛАРЫНЫҢ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫ

Генерал-полковник С. Ф. РОМАНОВ, агаардан халдаашкынга удур камгалал шериниң Кол штабының начальниги, Совет Эвилелиниң Маадыры

Бөгүн совет улус, ооң Чепсектиг Күштерин АХК шериниң хүнүн демдеглеп турар. Совет улус СЭКП-ниң XXVI съездизиниң база ооң сөөлүнде болган ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш кызымак ажылдап, ол бирги беш чылдың даалгаларын чедишкинниг күүседип турар үеде бо байырлалды демдеглеп турар-дыр бис.

Амгы нарын. АКШ-тың болгаш ооң НАТО талазыбиле эвилелчилериниң бүрүзү-биле айыылдыг кылдыр чидигленген делегей байдалында АХК шерин бистиң Төрээн чүртүвүстүң агаар кызыгаарларын идегелдиг камгалап турар.

Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериниң тургустунганы болгаш сайзырааны Владимир Ильич Ленинниң ады-биле тудуш ходбаалыг. Революцияның баштыңчызының айтышкыны-биле тургустунган Самолётка удур кан дивизиондан олар кыска хуусаада сурлуг дайынчы күш апарган болгаш аныяк Совет республиканы камгалаарынга улуг үлүүн киирген. АХК кезектери Петроградче, Москваже, Тулаже, Бакуже болгаш чүрттүң өске-даа чүгула төптеринче дайзынның ужар чүүлүнүң халдаашкынарын ойтур шаап турган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салышкынының ачызында АХК шерии үргүлчү сайзыраңгайжып келген. Оларны чаа дайынчы техника-биле хандырып келген болгаш чаа-чаа кезектерни, каттыжыышкынарны тургускан. Ада-чүрттүң Улуг дайынының мурнунда Совет Эвилелиниң агаардан халдаашкынга удур камгалал системазы ол үениң агаардан халдаашкын чепсектериниң хөгжүдезининң деңнелинге дүгжүп турган.

Ада-чүрттүң Улуг дайынының үезинде АХК шерии 7300 ажыг самолёттарны, 1000 ажыг танкыларны, 1500 ажыг үгер-бооларны болгаш миномёттарны, өскедаа хөй санныг шериг техниказын база дайзынның дириг күжүн үзүткээн. Дайынчы маадырлыг чоруктары дээш АХК-ның 80 муң ажыг дайынчылары орден, медальдар-биле шаңнаткан, оларның 92-зи Совет Эвилелиниң Маадырлары болган, а ужудукчу А. Карповка ол атты ийи удаа тывыскан. 29 каттыжыышкының болгаш кезек гвардейжи атты алган. 11 — хүндүлүг аттарга төлептиг болган. 34 маадыр-дайынчының аттарын шериг кезектерининң даңзызынга мөңгеде киир бижээн.

Агаардан халдаашкынга удур камгалалдың амгы шериглери — үчүлүг болгаш белбаазың чепсектиг шынар талазы-биле шүүт чаа шериг. Ында зүңдүүштелдир адар ракеталарлыг радиотехника шериглери, хыдыкчы ужар чүүл дээш янзыбүрү шериглер бар.

Ракета шериглериниң от күчүзү кедергей улуг. Янзыбүрү хевирииң ракета комплекстери амгы болгаш келир үениң-даа агаардан халдаашкын чепсектерин кандыг-даа бедикке, кандыг-даа дүргедээшкинниг чоруун орда, агаар-бойдустуң байдалы кандыг-даа турда, хоноктуң кайы-даа шагында үзүткэл шыдаар.

Хыдыкчы ужар чүүлдүң ракеталар ап чоруур, үнден дүрген ужар самолёттары дайзынның кайдыг-даа самолёттарын чок кылыр арталыг.

Радиотехника шериглери агаардан халдаан дайзынны чогуур үезинде билип, тып каар эң чаа радиолокация комплекстерлиг.

АХК шериниң сүрлүг чепсээ идея талазы-биле кайналган, эки өөретиен. Коммунистиг партияга болгаш социалистиг күрүнезинге кызыгаар чок бердинген дайынчыларның идегелдиг болгаш билдилиг холдарында. Бистиң офицер кадрларывыс АХК шериниң ёзулуг-ла алдын фондузу, олар колдуунда шуптузу дээди шериг эртемниг. Бистиң кезектеривиске кээп турар аныяктарның 70-ден хөй нуруузу дээди болгаш ортумак эртемниг. Шериг коллективтеринииң дайынчы өзээ — коммунистер болгаш комсомолчулар. олар бистиң шериглериниң 90 хуузу.

АХК шерии дээрге кеззээде дайынчы белен чоруктур шериглери-дир. Тайбың үеде олар чугула күрүне ужур-дузалыг сорулганы күүседип. «ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының дугайында» Хообйлу ёзугаар АХК шерииңге дараскан хүлээлгезин боттандырып, бистиң Төрээн чүртүвүстүң агаар кызыгаарын камгалап, дайынчы дежурныйлаашкынны чорудуп турар. Ону серемчилелдиг кылыры — агаар кызыгаарының үреттинмезиниң эң чугула негелделериниң бирээзи. Совет Эвилелиниң агаар кызыгаары он-он муң километр дурттуг. Ол дүнеда, хүндүс-даа, кандыг-даа агаар турда, агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң кошкаш кынмас хайгааралында туруп турар.

АХК шериглериниде социалистиг чарыштың эгелекчилери — гвардия подполковниги В. Нечаев командылаан Смоленскиниң гвардейжи ракета полугу алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар. Ол полк тергиин деп алын алды удаа бадыткаан. Подполковник В. Хевсурашвилиниң командылааны радиотехника кезээ АХК шериглериниң Шериг чөвүлелиниң Хүндүлел дептеринге кирр бижиткен. аңаа ССРЭ-ниң камгалал министриниң «Эрес-дидим болгаш дайынчы маадырлыг чорук дээш» вымпелин тывыскан.

Маадырлыг чорук дээш, дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чедишкиннери дээш АХК-ның дыка хөй шериглери тайбың үеде күруне шаңналдарын алган, а ужудукчу полковник И. Шуковка Совет Эвилелиниң Маадыры деп бедик атты тывыскан.

Социалистиг дем каттыжылгазының акы-дүңма армияларының дайынчыларыбиле кады чаңгыс одуругга АХК шерии социализмниң чаалап алышкынарын серемчилиг камгалап турар. Коммунистиг партияга болгаш совет улуска кызыгаар чок бердинген үк шериглер серемчилелди болгаш дайынчы белен чоруктуг чүткүлдүг бедидип, бистиң Төрээн чүртүвүстүң агаар кызыгаарларын ынаныштыг камгалап турар.

(СЭТА).

АЛДАР ОРУУ-БИЛЕ

ССРЭ-ден «Найырал поездизиниң» пассажирлерин — боттарының чажыттарын Праганың аныяктары чоокта чаа өөрүшкү-биле уткуп алганнар. Ол дээрге бүгү-эвилелдиң шериг-спортчу оюну «Орлёнокчуул» тниплекчилери — өөреникчилер, ПТУ, техникумнар сургууулдары-дыр. Оларны ЧССР-же фашизмни тинлээнинiң 40 чылынга алдар болдурган бүгү-эвилелдиң «Память» маршруду эккелген.

Совет комсомолчулар Лидице суурга баргаш, гитлержилерниң араатанзыг аажылаашкыннарынга таварышкан чурттакчыларга тураскаалга барып, чечектер салганнар. Дайынның тайбың амыдыралга чедирген каража, когаралының, нинти күш-биле Тинлелгени канчаар чедип алганының хереченин олар Чехословакияга чорааш көргеннер.

В. САГИДОВ.
Прага.

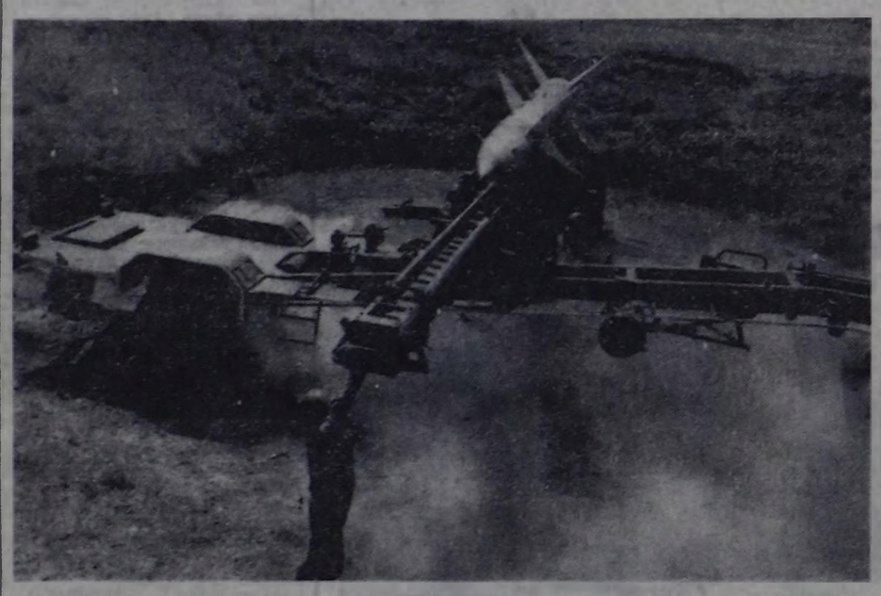

**Закавказьенің Кызыл Туктуг шериг округунуң Н кезээнии Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглери «Кеззээде серемчилелдиг, социализмниң чаалап алышкынарын камгаларынга доктаамал белеп болур!» деп лозуң адаа-биле боттарының шериг өөредилгезин эрттирип турар. Дайынчы белеткелдиң өөредилгелеринге кезектии солдаттары болгаш офицерлери дайынчы мергежилин доктаамал бедидип турар. Солдат бүрүзү ортумак эртеминг. Оларның башкарып турары техниканың чаштынып чыткан черинче каш тарбыдалтым. От-даа өштү. Дүн база душкен. Карагында ынаар, дайынның камгалалында от кызаш кыннып каап турду. Таакпылап турарлары ол. Бис карагты ажыглап оңгу казып алдывыс. Ол дүне хар чаашкан, кылыны хөлчок. Чер чырыыры билек, немецтер боолап эгеледи-лер. Улаштыр хүндүску тулчуушкунче шилчээн. Ол хүн бүдүмче балыгладыптым. Чаа чаттан харда бүдүм ханы аттыга берип-тир. Ынчалза-даа атпышаан чыдыр мен. Бир көөрүмге, балыг кижи сөөртүп алган кижи кел чоо. Келзе-ле командиривис Оолакты сөөртүп алган Сундуй ийин моң Хүндүс-ле балыгладыптын чоп, чүге мынчага чорбаан сен ? дээш командир чемелей-дир. Шупту кады үнген чоруптувус. Чаттан хар эрип чыткан. Бут чырынай кылаштанмас. Соовустан дайынның аткан огу сыы. кайнып эртип. соо-мурнувуска каап дүшкүлеп турду. Ол чорун ора база балыгластаан. Доспанга дужа бердим. Чоорту балыг кижилер көвүдеп келдивис. Санитар черя турган черизинiң

Кичээнгейге алыңар: солун дуржулга

БҮГҮ ДЕҢНЕЛГЕ САНААШКЫН

Бот-орулга-чарылгалыг санаашкынны бүгү талалыг ажыглан кииреринге эң калбак аргаларны ажыдары эргежок чугула деп чүве кижи бүрүзүнге билдингир. Анаа шаптыктап турар бүгү чүүлдерни чайладыр херек.

(Эш К. У. Черненконуң Москваның Куйбышев районунуң соңгукчулары-биле ужуражыышкынынга чугаазындан).

Найысылалдың бажың тудуунуң № 1 комбинадының специалистериниң бодап турары-биле алырга, ажылхеректиң ёзулуг эззин кижизидип алырда, долу бот-орулга-чарылгалыг саналгаже шилчилге шуут албан херек. Бүдүрүлге коллективи депшилгелиг ол арганы адакы эвеноларга ажыглап киирерин быжыглаарынче болгаш нептередиринче угланыышкынны алган. Ол чорук ёзу барымдаалаарын болдурбас, ажылдакчы бүрүзүнүң идепкейлиг ажылдаарынга салдарлыг.

Комбинаттың бажың эптээр ийиги эргелелиниң ажылы-биле таныжарын СЭТА-ның корреспондентизинге анаа сүмелээн. РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу В. А. Капустинниң удуртканы комплекстиг бригада Москваның чаа микрорайонунда — Крылатскиде ажылдап турар. Эң шалыпчы мастерлер ажылдап турда, шынап-ла, от-көс-ле. Олар чыл эгезинден бээр 17 каъттыг ийиги бажыңны доозуп турарын айтырга-ла четчир боор.

Бот-орулга-чарылгалыг арганы ажыглап киирген чүнү берип турарыл деп айтырыгга Владимир Александрович мынчаар харыылаар:

— Ажыл-херек тодаргай апарган. Хүн бүрүзүнүң болгаш улаштыр ажылдаарынын-даа тодаргай планын боттандырары кол эки чүүл ол болуп турар. Ол дээрге бригадага доктаатканы планны барымдаалап тургаш, күштү шын таарыштыр тургузары, кайы ажылдарны кажан кылырын боттарының шын шилип алыры-дыр.

Чижээ, бир бүдүн каът — секцияны эптеп кылырынга чэрби муң хире рубльди чарыгдаарын көргеп болур. Ол чурагай — тудугнуң смета-өртээ — ажылчыннарга оон мурнунда улуг-ла хамаарылга чок турган. Чүл дээрге кижилер тудуг-монтаж ажылдарының хуусаалары, ажылдың шынары дээш сагыш салыр, ол дээш шаннал-мактал алыр турган.

Бот-орулга-чарылгалыг ажылдаарга күрүнеңиң чарыгдааны рубль бүрүзү дээш харыысалга кончуг бедиир. Херек болза мында чүгле кижилерниң материалдыг сонуургалында эвес, а коллективке тургустунар социалистиг ажыл-агыйжы сагыш салыышкында болур.

Тудуг шөлүнге сонуургалдыг зэ кылдыр бодун медереп билген тудугжу смета-өртекти кудуладырының курлавырларын дилеп, тудуг ажылдарын дүргедедиринге безин үй-балай чашканналчак чорукту болдурбас. Бригаданың кайы-даа кежигүнү ам анаа-ла куруг черде ажылдап турар машина, механизм чаны-биле, куруг агып турган суг чаны-биле анаа эртпес.

Бригадирниң бодап турары-биле алырга, тудугнуң өртек-үнезин кудуладырының кол курлавыры болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери бооп хевээр артып турар. Чогум-на тудуг конвейериниге эң чугула ол ийи көргүзүг эң сырый холбаалыг бооп илереп турар. Бажыңны эптеп кылыры техниканың, чижээ, суургалыг кранның дузазы-биле бүдер болгай. А ол кран кады холбаалыг организацияныы — механизация эргелелиниң болур болгай. Ол механизмни шакта ажыглаарының үнези чеди рубль хире. Бригада кранны дүн-хүнү-биле ажыглап турар. Ынчангаш механизация эргелелинге хонукта-ла 160 рубльди бажыңның өртээнден төлеп берип турар апаар.

А бир эвес күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрүп, шалыпкын ажылдаар болза? Ол-ла кранны ажыглааны дээш чарыгдалдар эвээжээр. Ындыг чорукка кранны башкарып турар механизаторлар боттары безин сонуургалдыг.

— Бистиң экипажывысты бригадада доктаамал быжыглаан — деп, кран машинизи В. Кузнецов чугаалады. — А шуут дорту-биле чугаалаар болза, оон деп эргелиг кежигүннери апарган. Тудугжулар-биле деңге ажылдың шалыпкын болуру дээш кызылып турар бис. Оортан ниити херек эки болур, биске база ажыктыг.

Тодаргай саннарны ап көөр болза хамык чүве илдеп: В. Капустинниң эптекчилери тудугнуң бо талазы-биле нормативтерин усчок мурнады, дөрт подъездилиг бажыңны 17 хонук мурнады тудуп турар. Бир бажың бүрүзүнге бригада ортумаа-биле 3 муң рубльди камнап ап турар-дыр. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга немей 1 хуу бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин база 0.7 хуу эвээжедир деп бедиткен хүлээлгелерни ап тура, бригада чогум-на бо чүүлдерни санап көргеп.

— Суургалыг кранга холбаштыр чижек бот-орулга-чарылгалыг ажылга хамаарыштыр бо-ла таваржыр чүүл-дүр — деп, бажың эптээр эргелелдиң партком секретары В. Козуля чугаалады. — Мындыг чүүл шаннал фондузуң боду шиитпирлээр улуг эргелерлиг апарганында болуп болур. Эптекчилерниң чедиишкинниг ажылдаары холбаалыг кожаларындан — кран башкарыкчыларындан улуг хамаарылгалыг. Ынчангаш бригада чөвүлели шаннал фондузундан механизаторларга немелде төлевирин бээрин шиитпирлээн. Ындыг санажылганы практика эки деп бадыткаан.

Эптекчилерниң келир үеде планнарындан база бир чижек. Эргелелдиң партком улуг эвес хемчээлдиг экономиктиг шенелдени саналдаан. Оон утказы инженер-техниктиг ажылдакчыларның сонуургалын бедидериниче угланган. Бүдүрүлге чорудуун долузу-биле каттыштырары дээш комплекстиг бригадага улуг прорабты киириштир санаан. Ынчангаш ол бригада кежигүнү болганда, эптээрниң хуусаалары болгаш шынары дээш шаннал-ды база алыр апаар.

А ол чорук эптекчилерге ажыктыг бе? Ол айтырыгга коллективтиң ниити бодалын илередип. В. Капустин мынчаар харыылаар:

— Ийе, ажыктыг болуру маргыш чок. Шаннал фондузундан удуртукчуга немей төлелге улуг артык талаларлыг деп чүвеге бүзүреп турар бис. Оон магадылалы чүл дээрге, экономистерниң, инженерлерниң киржилгени-биле кылган шынныг санаашкыннар-дыр.

Бажың тудуунуң бүдүрүлгезинде ам бүгү чүүлдерни шуптү деңнелдерге санап өөрени берген. Ажылхеректиң ёзулуг эзэн болур дизе, анаа-ла душпужеге кылыр эрге чок, бүдүрүлгениң хөгжүлдезинин динамиказын билир ужурлуг. Хөй-хөй ажылчыннар боттарының ажылдап турар участоктарының «орулгазын», «карылгазын» тергини эки билирлер. Бот-орулга-чарылгалыг ажылдаанда олар чүгле орулгалыг ажылдаарынга улуг сонуургалдыг, бухгалтерлерден артык санап билир апаар.

Я. АЛИ-ЗАДЕ.
СЭТА-ның корр.

Москва.

Бомбүрзектиң судалы

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ЧАВЫРЛЫЫШКЫННЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ

Социнтерниниң удуртур ажылдакчыларының кыйгырыынга СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары К. У. Черненконуң харыызы делегейниң хөй-ниитизинин, парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Солуннар ол харыыны калбаа-биле тайылбырлап, делгереңгей допчулалын парлаан.

Тайбыңны камгалаар, дайын кыжаныышкынын чайладыр дээш Совет Эвилели шиитпирлиг демиселди соксаал чокка чорудуп турар деп. Болгарияның **«Работническо дело»** солуну бижээн. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр дээш быжыг тура-сорукту болгаш шиитпирлиг чорукту ССРЭ илергейлеп турар. Ынчалзажок дайын белеткелин соксадыры-биле холбашкан кол айтырыгларны чогумчалыг кылдыр шиитпирлээринден АКШ-тың чазаа үргүлчү ойталап турар. Ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар айтырыглар талазы-биле чугаалажыышкыннарны АКШ-тың администрациязы өжегерээн моондактап үскен.

Делегей херектеринге чогумчалыг шиитпирни чедип алыр төлээде, ак сеткилдиг ажыл-херекчи чугаалажыышкыннар эргежок чугула. Деп болгаш бир дөмей айыыл чок болурунуң принцивинге дүүшкен дугуржулгаларны ажылдап кылырынче угланган ындыг чугаалажыышкыннарны чорудары дээш Совет Эвилели туржуп турар деп. Герман Демократтыг Республиканың **«Нойес дойчланд»** солуну демдеглээн. Америк администрация база ындыг чугаалажыышкыннарны «күзеп турар» деп бүгү улустарга «бүзүретпишаан». ССРЭ-ниң туружундан сыр өске турушту эзлеп, хоозун медеглелдерин тодаргай базымнар-биле бадыткавайн турар. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага АКШ эккеп тургуспушаан, айыылдыг базымнарны кылып, Европаның болгаш бүгү делегейниң хөй-ниитизинин ханы сеткил дүвүрээшкинин болдуруп турар.

Делегей байдалының чидигленгени — күштерниң деп чоруун үрээринче, шериг-стратегия талазы-биле Совет Эвилелинден артык күштүг болурун чедип алырынче угланган билдингир политиканың түннели-дир деп, К. У. Черненко айыткан деп, **Венгрияның телевиденнезинин** тайылбырында демдеглээн. Делегейде онзагай чүү-даа болбайн турар дээр хоозун медеглелдер-биле ол политиканың өлүмнүг айыылын чажырып шыдавастар.

ССРЭ-биле чугаалажыышкыннар кылырын күзээн хевирлиг медеглелдерин АКШ тодаргай базымнар-биле бадыткап көргүзер ужурлуг деп, К. У. Черненко айыткан-дыр деп, **«Нью-Йорк таймс»** солун бижээн. Совет Эвилелинден шериг-стратегтиг артык күштүг болурун чедип алырын АКШ оралдажып турар-дыр деп, солун оон ыңай демдеглээн. Чугаалажыышкыннарга белеңин Вашингтон бадыткаар ужурлуг. Хамык ужур чугаалажыышкыннарга кылырынга белеңинин дугайында медеглелдерде эвес, а ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле чугаалажыышкыннарже орукта моондактарны чайладырынга херек кырында белен болурунда-дыр.

АКШ-тың ядролуг чаа ракеталарын Европада тургузуп турарын Москва бүрүү шапкан болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадырын чедип алырынга бодунун белеңин айыткан-дыр деп, **«Вашингтон пост»** солун демдеглээн. Дем каттыштырган күженишкиннер-биле, политиктиг тура-сорук бар турда, байдалды экижидип болур деп, совет удуртукчу медеглээн. Күрүнелер аразында идегежир чоруктун байдалын катап челип алыры чугула.

Москваның бодалын ёзугаар алырга, ядролуг чепсектиг күрүнелериниң аразынга харылзаалары таарыштыр тодаргайлаар ужурлуг норма-чижектериниң дугайында совет саналды К. У. Черненко сагындырып айыткандыр деп, америк **АП** информация агентствозу дыңнаткан. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас, ядролуг боо-чепсектерин кызырар болгаш бүрүн узуткаар, улуг күрүнелериниң аразынга харылзаларны болгаш делегей байдалын ниитизи-биле экижидер айтырыглар талазы-биле дугуржулгаларны чедип алырын ССРЭ саналдап турар-дыр деп, ол агентство демдеглээн.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр дээш ССРЭ кезээде шиитпирлиг демисежин келген болгаш моон соңгаар-даа демисежирин К. У. Черненко бадыткавандыр деп, Англияның **«Гардиан»** солуну бижээн. Ол сорулганы чедип алырынче совет даштыны политиктиг саналдарының комплекиан угланган. «Чепсегленишкинин дужүреринге хамаарыштыр Москваның саналдарының талазы-биле дугуржулгалар чедип алдынар болза, делегей байдалынга, америк-совет харылзаларга ёзулуг эргилдени кылып болур деп, ССРЭ санап турар-дыр» деп, Англияның **Рейтер** информация агентствозу демдеглээн.

Чугаалажыышкын н а р н ы кылырынга күзел дугайында бодунун медеглелдерин америк администрация тодаргай базым-биле бадыткаваанын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненко айыткан-дыр деп, Францияның **«Юманите»** солуну бижээн. Совет Эвилелиниң тайбын хөй саналдарын АКШ-тың хүлээвээнин совет удуртукчу тодаргай айыткан.

(СЭТА).

БЕРЛИН. Бичин уругларның албан черлерин Герман Демократтыг Республикада калбаа-биле туткан. Ынчангаш аныяк салгакчыларның дагдыныкчы кадрлары хөйүбиле негеттинин турар.

Аныяк хамаатыларның дугайында сагыш салырын даандырган кижилерниң мурнунга харыысалгалыг улуг сорулганы күрүне салын турар — бичин уругларның амыдыралының эң-не харыысалгалыг үе-чадазында оларның чогумчалыг өзүлдезинге бүгү тала-биле идигин бээр. Тускай медицина училищелериниң студентилериниң чедип алган эргежок чугула билиглерин практика-биле уруглар яслилеринге хынап, быжыглап турар.

ЧУРУКТА: бичин уругнуң шын эштирин студентилер болгаш өөредилге инструктору хынап турар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЬНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Совет кыжаныышкын» дээр хоозун хоп-мегениң АКШ-тың даштыкы политиказының болгаш оон шериг доктриназының үндезини бооп турарын АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Г. Холлдун ында парлап үндүрген медеглелинде чугаалап турар.

Администрацияның нептередип турары коммунизмге удур идеологтуг хораны агрессия үүлгедиишкин бүрүзүн азы Гренадаже халдап киреринге холгаарлаашкынны кылырын. Никарагуаның чазаан дужүрер оралдажыышкынны болгаш Кубага удур сүлчээлерни кылырын чажырарының кажар аргазы бооп турар. Ол Төн Американың эриктериниң чанында болгаш Перси мугулдурда-даа күчүлүг шериг-далай судноларын белен кылдыр тургускан. Сальвадорда, Гватемалада, Чилиде, Мурнуу-Африка Республикада диктаторжу, күчүлээшкин эргечагыргаларын чепсеглээри-биле миллиард-миллиард акша-хөреңгини чарыгдап турар. Ол бүгүнү «каржы-халаптыг айыылдың империязындан» делегейни камгалаары-биле кылып турар кылдыр тайылбырлап турар.

Бир эвес оларны баш удур соксатпас болза, ядролуг дайынга чедирип болур үүлгедиишкиннерин агартыры-биле ындыг хоозун чүлчуруушкунну кылып турарын Г. Холл айыткан. Рейганның администрациязы Барыын Европада Совет Эвилелиниң кызыгаарларының чанында баштайгы согуушкуннуң чепсектери болур «Першинг-2»-лерни болгаш чалгынныг ракеталарны тургузуп, «космос дайынарын» өөскүдүп, чорударының дугайында сарыыл чок планнарны кылыры-биле ындыг айыылдыг байдалды тургузуп турар-дыр. Рейганның амы соңгулда мурнунда тайбын болгаш ССРЭ-биле чугаалажыышкыннарны катап эгелээр дугайында хоозун чүлчуруушкуннары дээрге, АКШ-тың ядролуг дайынга белеткелдеринден кижилериниң кичээнгейин чардыктырарын күзээн чүгле кажар пропаганда бооп турарын Г. Холл айыткан. Чогум-на олар «совет кыжаныышкын» дээр хоозун чүүлден боттарын «камгалаар» ужурлуг деп, американнарга бүзүредирин Вашингтон оралдажып турар. Ынчаарга шынныг чорук чүл дизе, АКШ-ты долгандыр совет шериг болгаш ядролуг-даа баазаларның чогу болгаш Совет Эвилелин база өске-даа социалистиг чурттарны барык 600 америк шериг болгаш ядролуг баазаларның долганып алган турары болур. Ындыг баазалар Барыын чүктүн Норвегияда, Данияда, Исландияда, Великобританияда, Испанияда, Италияда, Грецияда, ГФР-де, Турцияда, Израильде тургустунган. Чөөн чүкте — Японияда, Мурнуу Көрейде, Таиландыда, Филиппиннерде бар. Мурнуу талада баазаларның шугуму Австралияны, Индий океанда Диего-Гарсия ортулукту, Перси мугулдурну, Мурнуу Африканы таварты эрткен. Ол девискээрлериниң сугларында суг адаанга чоруур америк хемелер болгаш авианосецтер үзүк-соксаал чокка эштип чоруп турар.

Бир чагааның изи-биле

ХЫНАП КӨӨРГЕ...

«Шын» солун редакциязынга». Шак мындыг эгелиг чагаалар редакцияның почтазынга үргүлчү кээр. Ажылчы чоннар боттарының өөрүшкүзүн, ажыл-агыйжы эвес, негелде-хомудалдарынга дыңнангыр эвес чоруктарны чугаалап, ажыл-агыйда, амыдырал-чуртталгада сагыш-сеткилди дүвүредип чоруур айтырыгларга хамаарышкан чагааларын эдип-чазап тургаш, солун арнынга чырыдарын дилеп-даа каан болгулаар. Чамдык таварылгаларда шугумчүлелдиг, негелде-хомудалдарлыг чагааларны солунга үндүрер мурнунда хынаар апаар. Ынчангаш чагааның авторлары-биле барып таныжып, оларның-биле чугаалажып, бижээн чүүлүн хынап, көрүп алыры артык эвес.

Редакцияга келген бир чагааның авторлары мынчаар бижээн:

«Кочетов кудумчузунда № 47 бажыңның чурттакчылары бистер силерден дуза дилеп бижип ор бис. Хооркүүскомче чеже-даа катап билдириишкин бижээн бис. Бо бажыңга моон соңгаар чурттаар арга чок болган. Бирээде, үүрмек-даа, капиталдаа септелгени чаңгыс-даа катап чорудуп көрбээн. Бажыңның дээвириниң малгажы төктүп бадып турар. Шалазы дужүк. Бажыңның доразында чылыглаан черин асфальт кылыр дээш ап каапканындан кышкы үеде доңуп турар бис. Эрткен-дүшкен машиналарның болгаш кижилериниң даащ-шимээнинден дүне орта удуттунмас. Суглаар чер чок болганындан «Улуг-Хем» ресторандан суглап ижер улус-тур бис. Арыгланыр чер база чок. Ынчангаш хемчээн ап, дузалажып көрүцер. Пилипенко, Власова, Догуй-оол, Денисов, Кудинов, Копиенко оларның өг-бүлелери».

Мындыг дүвүренчиг чагааны алгаш, чүвенин ужурун тып, чагааны бижээн чурттакчыларның амыдырал байдалын хынап көөрү-биле солуннун корреспондентизи ук бажыңга чораан.

Бо бажыңда 1968 чылдан бээр чурттап орар Екатерина Васильевна Власованың чугаазы:

— Бажың септедип алыр дээш № 1 бажың эргелелинге чеже-даа катап барган мен. 1968 чылдан бээр септелге чорутпаан. Картошка шыгжап чиир дээрге, кыжын соок болганындан доңуп каар-дыр. Печкавысты 13 чыл бурунгаар септээн олчаан. Шоолуг чылыг-даа бербес, ышталырын канчаар ону! Уруглар ойнаар чер базин чок.

№ 1 квартираның чурттакчызы. Статистика эргелелиниң салалга төвүнүн ажылдакчызы Л. П. Кудинова:

— Чанывыска турган бажыңны мындаа чаа бузуп каапты. Эрткен, дүшкен чон караандан чажырар дээн чүве ийикпе, бистиң бажыңны долгандыр херимнеп каан. Хоорайның чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң тудугжулары чүгле херимнеп кааш, бо бажыңның даштын чүдедип каапкаш барган. Мээң бажыңымның эжиниң аксында чыдар бузук түүйбуларны, бустунган бажыңдан артып калган бокту көрүп тур ышкажыл силер. Бажыңны бузуп, ону сөөртүп тура богун та чүге аштап каавытпас улус чүвел? Кижи баар, базар-даа чер чок, кончуун көрүцерем? — деп, харын менден удур айтырар болду.

Редакцияга келген чагааның авторлары — № 47 бажыңның чурттакчыларының хомудал чагаазын тудуп алгаш, хоорайның чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги Л. Р. Хасанова-биле ужуражып, чагаада бижиттинген фактылар бадыткаттынып турарын сөглеп четкен бис. Бо чагаага хамаарыштыр бижимел харыыны редакцияже бир-ийи хонуктан чорудуптарын Лилиан Рахимовна биске аазаан чүве. Ол арай озалдаан харыыны маңаа киирип көрээл:

«Кочетов кудумчузунда № 47 бажыңның чурттакчыларының коллективтиг билдириишкинин хынап көргеш, чагаада айыткан фактыларның чамдыктары бадыткаттынып турарын чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелели дыңнадып тур. Ук бажыңны бүдүрүлге-ажыглалдың № 1 чуртталга участогунга 1980 чылда дамчыдып берген. Бо эрткен үенин иштинде №№ 1, 2 квартираларның печкаларының болгаш шалазының үүрмек септелгезин чоруткан. Бажыңның кырында шывыының чартык-чамдыын септээн. Бо бажыңның чурттакчылары сугну «Улуг-Хем» ресторандан алыры тускай көрдүнген. Оон өске суг алыр арга бо бажыңда чок бооп турар. Аштакчы кижи чок болуп турганы-биле кезек када бок төгер черни болгаш девискээрни аштавайн турганы шын. Ам байдал экижээн.

Чаңгыс каът ыяш бажыңнарга капитал септелге чорудары таарымча чок бооп турарындан ындыг септелгени чорудары планда көрдүнмээн.

Чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң начальниги Л. Р. Хасанова».

Л. Р. Хасанованың харыызын алгаш, шугумчүлелдиг чагаада айыткан чүүлдерни чайладыр талазы-биле чүү кылдынганын барып көрген бис. № 1 квартираның кирер эжиниң аксында бокту, бажың девискээринде чуунду-бок төгер черни аштап арыглаш, арыгланыр черниң оңгарын казып эгелей берген болган. Ол бажың девискээрин моон мурнунда эки кылып, эрги бажыңны бузуп, сөөртүп турган үеде, бажың даштында бокту арыглап, аштап каапкан турган болза, мындыг хомудалдар турбас турганы магат чок. Кажан чурттакчылар шыдажыр арга чок болуп келгеш, солун-сеткүүл черлериниче чагаа хомудал бижиирге, ынчан барып кылырга кайын тааржыр деп. Эш Л. Р. Хасанова чурттакчылар ижер сугну «Улуг-Хем» ресторандан барып алыр кылдыр тускай көрген дээни база-ла чиктиг. Ниитинин чемненилге черинден суглап ижип турар чурттакчыларны кижи көрбээн-не чүве-дир. Ону ынчаар кым чөпшээрээнил? Маңаа харыы чок. Чоокку үенин иштинде бо бажыңны бузары көрдүнмээн дээн хирезинде-ле, бо бажыңны бускуже чедир үүрмек бичин септелгени чорудар дээни база-ла элдептиг.

М. ОЮН.
«Шынның» корр.

БАДЫТКАН ТУРАР

«Көк-Тей» совхозтуң Көк-Хавак сүт-бараан фермазы бирги кварталда күрүнеге 156 тонна сүт садар планын 170 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Республиканың мурнакчы саанчыларының бирээзи, аныяк коммунист С. Х. Арандол бир саар ниекке онааштыр 720 килограмм сүттү саап ап, планын 127 хуу күүсеткеш, саанчылар ортузунда социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Саанчылар Н. Чадамба болгаш В. Серенсол тус-тузунда бир ниектен 665 болгаш 639 килограмм сүттү саап ап, планныг онаалдаларын база-ла ажыр күүсеткениер.

Бызаа ажаакчылары Л. Войткевич, В. Трупп болгаш Ч. Чыпсынак чаш бызааларның ажаалда-тежээлдезинче улуг кичээнгейин салып, бызааларының хүн бүрүде немелде деңзизин бедидип турар.

С. ЗАЙЦЕВ.

ВЕНАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫНДА

ВЕНА. (СЭТА). Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти ийи талага кызырарының дугайында чугаалажыышкыннарның пленарлыг хуралынга БУРнуң делегациязының удуртукчузу Л. Шопов чүве чугаалаан. Баштайгы согуушкуннуң америк ракета-ядролуг чепсээн чамдык барыын-европа чурттарында үндезин чокка тургусканының, ол ышкаш НАТО чурттарының анаа хевирлиг боо-чепсектерин улам көвүдедип турарының түңнелинде онза дүшкүүрленген делегей байдалын экижидериниң эргежок чугулазын ол айыткан.

Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелериниң тодаргай саналдары болгаш эгелээшкиннери делегей байдалын чогумчалыг кылдыр экижидериниң оруун ажыдып турарын болгаш төлээлекчи чугаалаан. Ынчалза-даа НАТО чурттары янзы-бүрү чылдагаанар хаккаш, Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти кызырарының айтырыгларын кайы-даа талага таарымчалыг шиитпирлээринден былдап турарын ол демдеглээн.

ГВИНЕЯДА БАЙДАЛ

КОНАКРИ. (СЭТА). Чепсектиг күштериниң төлээлекчилериниң чуртта эрге-чагырганы холга алганының соонда, Гвинеяда байдал чоорту чогумчалыг бооп кел чыдар. Күрүне албан черлери болгаш магазиннер, телефон болгаш телеграф харылзаалары ажылдап турар.

Национал катап тургузуушкуннуң шериг комитеди (НКШК) чурттуң чаа удуртулгазының кол сорулгаларын айыткан дыңнадыг парлаан. НКШК-ның демократияның принциптерин барымдаалаарын болгаш национал чаңгыс эпти быжыглаарынче угланыышкынны боттандырарын ол документиде айыткан.

Шериг комитеди чаа гвинея чазактың составын чарлаан. Ында чепсектиг күштериниң 18 төлээлекчилери болгаш 8 хамааты кижи кирген. Республиканың президентизи полковник Лансана Конте, премьер-министри — Диара Траоре болган. Даштыкы херектер министринге капитан Фасине Туре, камгалал министринге — капитан Лансине Кейта томуйлаткан.

АЗИЯ НЕДЕЛЯЗЫ

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар апрель 5-тен 12-ге чедир Азия неделязын эрттирип турар. Бо чылын ону делегей айтырыгларын шиитпирлээринге империализмниң шериг күжүн ыят чокка ажыглап турарынга удур эрттирип турар. Америк шериглер Ливанга удур дорт агрессияны кылып турар. АКШ Перси мугулдурда, Индий болгаш Оожум океаннарда шериг күжүн улгаттырып, ол девискээрлерде бодунун шериг баазаларының санын улам көвүдедип, ядролуг ракеталарының күжүн улгаттырып турар.

Вашингтон Пакистанның шериг эрге-чагырганынга боо-чепсектерин массалыы-биле барип турар. АКШ Мурнуу-Чөөн Азияда чимзениишкиннерин калбартып, АСЕАН чурттары-биле Индий-Кыдаттың күрүнелерин шериг талазы-биле чогуштурарын оралдажып турар.

Азияга тергиндээриниң ындыг политиказынга удур Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар туржуп турар.

М. ЯКОВЛЕВ.
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

ЧУРУКТА: «Кижиге үш чүүл эргежок чугула: ажыл, ажыл төлевири, хлеб» деп бижимелдиг плакат ГФР-де ажыл чок чоруктуң көвүдээнин херечилен турар... Ажылдаар эрге дээш Дюссельдорфка болган чысквалга ажыл чок кижилериниң кадайлары, уруглары база киришкен.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫЗЫЛ СУББОТАЛАР

Сөзү: С. Молдурганыы. Аялгазы: Д. Хүреш-оолдуу.

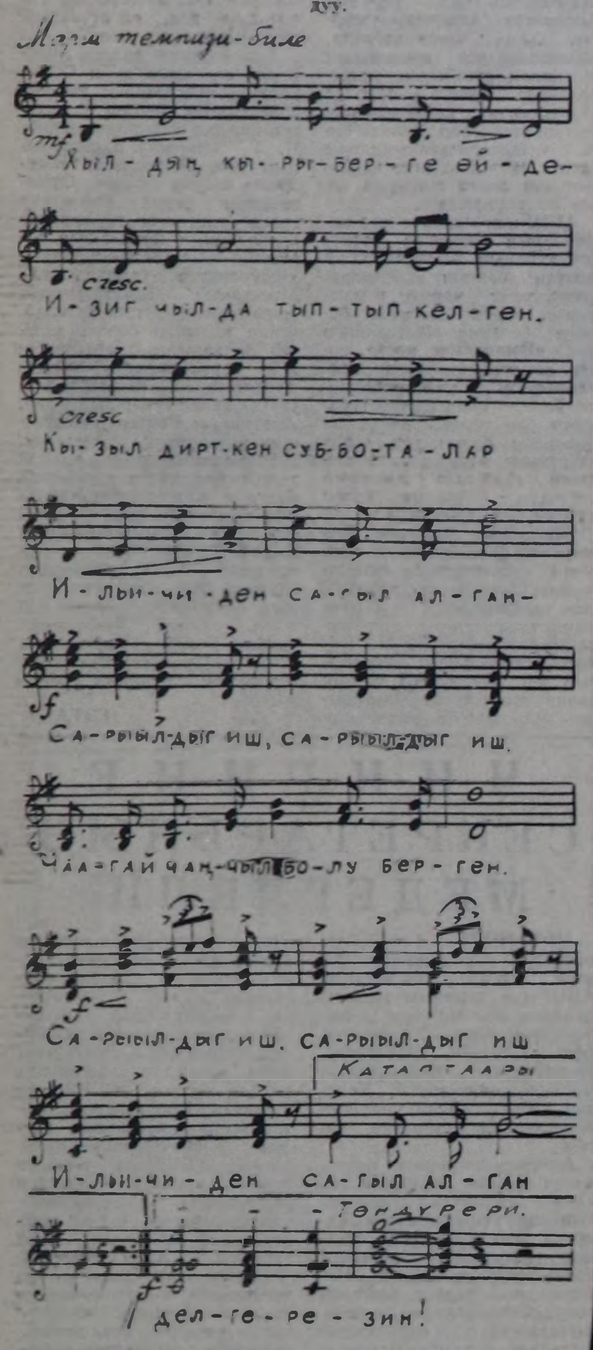

Хылдың кыры — берге өйде
Изиг чылда тыптып
келген.
Кызыл дирткен субботалар
Ильичиден сагыл алган —
Сарыылдыг иш,
сарыылдыг иш
Чаагай чаңчыл болу
берген.
Эрги төре озаң богун
Чонну баштаан Ленин
ширбээн.
Чоон чудук ужун тутчуп,
Эки үүле таваан салган —
Эгелээшкин, эгелээшкин
Эгезинде — Ленин хевээр!
Даартагыны чоокшуладыр
Мөөң күш болуп хуулуп
алгаш,
Бөгүн «Кызыл субботада»,
Дайынчы дег, бутта тур
бис —
Кызыл туктар, кызыл
туктар
Кырывыста
киискивишаан.
Ажыл-иштиң байырында
Төрүттүнген чаагай кежик
Ада-чуртту күчү киирип,
Төөгүвүске артып
калыр —
Сурагжаан иш, сурагжаан
иш —
Субботниктер делгерезин!

МАССАЛЫГ ЭРТКЕН

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан Кызыл хоорайның ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң, бүдүрүлгелер коллективтериниң, албан организацияларның болгаш школаларының аразында кышкы спартакиаданың түңнел маргылдаазы «Тайга» станциязынга ийи хүн үргүлчүлээн. Аңаа ниитизи-биле 50 хире күш-культуржу коллективтерден 300 ажыг кижи киришкен.

Баштайгы хүнде ийиги бөлүкке 10 километриниң дистанциязынга № 14 ортумак школаның күш-культура башкызы Владимир Чуруто тиилекчи болган. «Тыва суг тудут» трестиң хаакчылары А. Паникаров, Н. Иванов олар ийиги, үшкү черлерни ээлээн.

Бүдүрүлге коллективтериниң аразынга хууда бирги черни Ыяш ажыл-агый министерствозунуң спортчузу В. Перминов ээлээн. А. Долгополов (электри четкилери) биле Иштики херектер министерствозунуң хаакчызы Альберт Зверев олар тиилекчиден бичин-ле озалдап, финишке келген.

35—55 хар чедир назылыг херээжен спортчуларның аразынга «Тыва суг тудут» трестиң төлээзи 47 харлыг Л. Колобова 3 километр дистанцияны кашпагай эрткеш, тиилекчи болган.

Дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң хаакчыларының аразынга биатлонга ССРЭ-ниң спорт мастери Сергей Бабкин (Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының башкызы) мурнаан. № 1 профтехучилищениң спортчулары Родион болгаш Василий Маскырлар ийиги-үшкү шаңналдарга төлептиг болган.

В. МОНГУШ.

Тоожудан үзүндү

НОГААН ОРТУЛУК

С. СҮРҮН-ООЛ.

— Од Сашаны кажан, кайыын тып алдың? — деп сонуургадым.

— Кайыын тып кайыын тывар боор, бо эмнелгеге-ле көстүп келчик...

Өпей-оолдуң чугаазы узун болду, ынчалза-даа ону ол тын тынмайн, шөйүп турбайн, эгелеп ал-ла төнчүзүнге чедирипти. Оозун бодаарга, ол дугайын чугаалаары аңаа таалал турган боор.

Өпей-оол, шынап-ла, районда баштайгы чолаачыларның бирээзи. Чолаачылаар эргени Кызылга алган. Маңаа кел сал-ла, эмнелге черинге ажылдап кирген. Олла чайын аңаа Саша чедип келген, хаш арынныг, арган, чиңге уруг. Боду чазык, үргүлчү хулумзуруп, каттырып чоруур. Кижилерге чышпык деп чүвези болза-даа кедергей, аңаа улуг, бичеде ылгал чок. Оларның-биле хөлчок таныжы, харын-даа төрели ышкаш чугаалажыр. Кедергей-даа эвилен. Дуртсыны саң-дорт. Черле чараш уруг.

Бир хүн бир кадай божуп чыдар-ла болгай. Чамдыктары чоогунда эмнелгелерге божуп турары билдингир. А малчыннар район эмнелгезинче далбайтыр, оон «дүрген дуза» дилээр, чок болза эмчи чалаар. Шаанда шаг дег өөнге тырттыг баглап, тудар-сыйбаар кадайлар дилеп турар кижилер ам кайда боор. Эмчи херек болбайн.

Саша район эмнелгезиниң акушери деп дужаалды холга алган. Ол-ла хүн Теректиг деп черден бир эр аъттың кара маңы-биле келген, оон аңгы бир аътты чедип алган. Кадайының эъди аараан. Саша чоруур апарган. Ынчан Өпей-оол даштыгаа машиназының иштинге олурган. Демги аът четкен малчын база оон чанынга турган. Холунда сумка туткан Саша маңнап келгеш. Өпей-оолдан айтырган:

— Адың кымыл, оол?

— Өпей-оол.

— Кайнаар баар деп тур сен?

Оозу эктин кыскан. Оон Саша малчында барган:

— Аалыңар ырак бе? Каш километрил?

Үжен деп-ле турар улус бо.

— Машина чеде бээр бе?

— Чогум өдекче кире албас. Бертинде кадыр эл бар. Оон өгге чедир үш чүс хире метр — деп, келген эр харыылаан.

— Хы, хей чүве ышкажыл. Мени мунзун дээн машина ыйнаан бо — дээш, Саша эргелекчиже дедир халаан соонда, дедир маң-биле келгеш, аъттыг эрге дужааган: — Сен, аъдың четкеш, халдып ор. Ол кадыр элиң баарынга бисти манап турар сен. Бис соондан чеде бээр бис — дээш, машиназының хөрээнге олура каапкаш, Өпей-оолдан айтырган: — Сен ол Теректиг деп черни билир сен ыйнаан, Өпей?

Өпей-оол дивээн, чассыткан-даа ышкаш, Өпей диген. Ол чер чурттуг кижи, ам чолаачы кижи билбейн канчаар.

— Ийе, билир мен. Бо эрни-даа таныыр мен — дээш, доо ырап бар чыткан эрниң адын адаан.

— Ындыг болза ол бар чытсын. Боже эг — деп. Саша холу-биле айтып, командылаан: — Культура бажыңынга барыптаалы, оон эргелекчизинге даалга берип каайн — дээш, бот-хууда ала хөңнүнде тадылады каттыргылаан. — Көнгүс ажыл кылбас, чүгле эрги кинолар долгаар, өске ажыл чок чүве ышкаш. Бо-ла хевээр турар болза, кижи чалгаарап өлүп болур чер-дир бо. Дүүн кежээ баар-базар чер тыппадым. Удуп, дыштаныр дээрге, бажың-балгаттыг, орун-дөжектиг эвес. Кире бээр дээрге, таныш-көрүштүг эвес. Эмнелгеге узун сандай кырынга хондум, соок сандай. Кижи дыжы катканың ханар.

Саша Культура бажыңынче кире бергеш, алага барган. Өпей-оол манап чадааш, соондан чеде бээрге, эргелекчиниң өрээлинде улустар шууташкан. Бакылай бээрге, Саша гитара тудуп алган, хап турган. Ону боду үдевишаан, бир-ле орус ыры алгырып-алгырып бадырыпкан. Ону Культура бажыңының эргелекчизи, өске-даа үш-дөрт оолдар, уруглар дыңнап органнар... Ырының узуну-даа кончуг, төнместеп туруп бээрге. Өпей-оол оларның кырынче кире берген. Саша олче көрнүп кээрге, чолаачы холунда шагынче айыткаш, чоруур деп имнээн, Саша алгырыпкан:

— Ой халак уттупкан! — депкеш, гитаразын стол кырынга салып кааш, эргелекчиге чугаалаан: — Көрдүң бе, дугурушкан. Кежээнинне танцы албан. Твисти чиндиңнедип тургай бис аан.

— А ыры? — деп, демгизи ону салыр хөңну чок хевирлиг, оон баарынга уннаштыр турупкан.

— Ыры база. Катай-хаара...

Теректиг кайы сен дээш, тутсупканнар. Суурдан үнге-ле, бичин ховужук кешкеннер. Орук оон ыңай ыяштар аразы-биле, хемчигеш уну-биле дыйлаң-шыйлаң өскеп каан. Саша бир-ле чүве дугайын бодап азы күзеп чораан боор, ол аразынга ак хар ашпаан. Өпей-оол база бук дивээн. Машина бир черге өпеш кыннырга, Саша кожаш дээш, ам чугаазы унуп келген:

— Кижи өс-баары үзүп кагдың, оол.

— Моон ыңай орук багай.

— Ындыг болза, шапкан херээ чүү боор.

Чолаачы ыыттаваан.

— Мээң чанымга кандыгдаа оолдуң, ол хамаан чок кандыг-даа ашактарның чугаазы унуп кээр чүве. Сен кандаай кижи сен, сөс тыппас чүве ышкаш. Азы дылың ызырып алгаш чоруур кижи сен бе? — деп, Саша чемелеп үнүп келген.

— Черле чаңым ындыг.

— Багай-дыр. Ындыг кижи кыстарга солун эвес.

— Тыпты бээр ыйнаан.

Саша бар шаа-биле каттырган.

— «Тыпты бээр ыйнаан?» Чадавас. Ынчалза-даа аргачадаарда-ла тыптыр боор. Ашак тыппаан азы ашаанга хостурган уруглар канчаар болду. Азы дулгуяк кадайлар күзей бээр чадавас. Ындыг аа?

Демгизи эктин кызып каан.

— Өглүг сен ыйнаан, Өпей?

— Чок.

— Таныш уруун бар бе?

— Чок.

— Бажыңың бар бе?

— Бар.

— Чааскаан сен бе?

— Ийе.

— Мени бажыңынга тургузуп ап көрем... Шынап, каш өрээл чүвел оон?

— Ийи.

— Ол-дур — деп, Саша амырай берген. — Менээ бажыңны та кажан, чежен бээр. Та бир чыл, та ийи чыл. Канчап, чакпыыл ыт ышкаш, хоорай кезип кыдаштап турар боор. Өрээлин бирээзинге мен чыдып алыйн. Чемненири ажырбас, столоваялап турар мен. Бажыңын иштин, идик-хевин чуп берип турар мен. Хөлезинин дээр болзунза, төлээр мен. Ындыг-дыр аа, Өпей?

Өпей-оолдуң чүгле чырыы чырташ кылынган. Ам бот, ам чараш кыс ындыг айтырыг ундуруп кээрге, кымдаа кайын дек белен харыылай аар. Шынында оон сөстеринге бүзүревээн-даа, ойнап олур ыйнаан деп бодаан.

Болчашкан черинге халдып кээрге, аът четкен эр манап турган.

— Кандыг кончуг дүрген болган чоор? — деп, Саша кайгаан. — Аъттар эвес, чалгынныг куштар эвеспе боларың?

— Мен дорттаптым. Силерни манай бээр боор дээш, ийи аътты элий-селий мунуп, аксын-даа тыртпадым ынчаш — дээш, аъттарның эзэн ийи аъдын ийи кижиге дыннарындан ийи сөңге тудускан.

— Силер, эмчи, бо өле аътты мунуптуңар. Бистер бо чолаачы-биле бо кара аътка ушкажыптаал.

Араазай өле аът, Саша плажының адакы өөгүн чешкен, эдектерин аңдара туткулааш, юбказының эдээн өру чыыра тырттынгаш, эзеңгиже будун сунган. Оргу черге буду эзеңгиге кайын чедер. Кадарчы ону адактап, эзер кырынга олуртупкан. А чыкпак кара аътты чолаачыны мун дээрге, ынаваан, ынчаш дойлаар өйде бодум кылаштап чеде бээр мен деп баштактанган.

Ак-ак, ийи өг. Дундүүнден ыш бурунайнып турган өгге дүшкеннер. Орун кырында бичин уруг карактарын шийипкен, хаваан дүүпкен күрлүп чыткан. Оон будунун адаанда кижи ортузу хире кадай олче шала ийлендир эзгип алган олурган. Сашаны көрүп кааш, демги кадай тура халаан.

— Экии, эмчи — дээш, ол кадай холун сунуп келген. Саша экилешкеш, тонун ужулгаш, чүък кырынче октапкан.

— Дун божуп турар кижи ыйнаан?

— Ийе, уруум-уруум даадай, эмчи.

— Уруунар бе? Каш харлыг кижил?

— Уруувус. Он чедилээр кижи ыйнаан бо.

— Ашаа кайыл, күдээңер?

— Мында чок. Бар-ла дээр-дир.

— Мындыг-ла болгай силер, мелегейңер. Бир дугаар божуур кижини эмчигедаа барып шинчитпес. Та кажан угаан кирер улус бис ыйнаан. Бистер аан, тывалар — деп, боду хууда кончуттунган.

— Совхоз-даа эмнелгези мыя бо-дур, район-даа эмнелгези мыя бо-дур. Шинчидип турган болза, бо шакта эмнелгеге чытпас бе.

— Харын аан, урукум, бо ашактың кончуу ол-дур — деп, кадай даштын турган ашаанче чүүй каар бодаан. Оозу оон бодун чемелээн:

— Калчаараан, ашактың багы деп. Кадай кижи бодун чүнү көрүп турган сен?!

— Че алгышпаңар — дээш, Саша халадын эде тырттынгылап, чыткан уругда барган. Ол-бо тудуп, суйбап көргеш: Машинага чоруй аар сен бе? — деп, айтырыпкаш, боду-ла харыылап каан: — Хей боор, чыгадып келген кижи-дир — дээш, кадайга чугаалаан: — Изиг сугдан. Чүү-хөө чуп, хайындырып алыр-дыр.

— Ой, ашак кайда бардың? Даштын олагга сугдан изит! Шайдан хайындыр! Эъттен дул!

Ашаа хыйланган:

— Дем-не чүнү кылып орган сен. Шай безин хайындырып албаан?

— Ол чүзүл бо мелегей ашактың. Мында девидеп турган кижини. Аалчыларга эрги шайны чүү кижи кудуп чораан.

Эъди аараан уруг дүнекиниң он ийи шак ажып турда божаан. Оол уруг болган. Уруг сыртыы база саадавайн чаларай берген. Өг иштиниң, ол ышкаш кожазында өгнүн эзлериниң амырап турарын чүү дээр! Саша медучилищеге өөренип тура, божуур бажыңнарга практика эрттирип, кадайларны божудуп турган болбайн аан. Ынчалза-даа ынчан өскелерниң — башкыларның, дуржулгалыг акушерлерниң хайгааралы-биле ажылдап турган. Ам боду чааскаан божуткан. Ол болза оон тускайлан ажылының эгези болган. Ынчангаш оон база-ла өөрбес аргазы чок.

(Уланчылыг).

МОТОКРОСС

Автомотога хандыкшылдыглар ниитилелиниң чыл бүрүде эрттирер мотоциклге чарыштарының маргылдаалары Кызылдың тууйбу заводунун довурак алыр участогунун девискээринге эрткен дыштаныр хүнде болган. Аңаа ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазындан, автоорук техникумундан, № 1 профтехучилищеден, автомото хандыкшылдыглар ниитилелиндеп, Сарыг-Септиң спорттехниктиг клувундан болгаш Шагаан-Арыг хоорайдан шилиндек комадалар бирги чер дээш турушканнар.

Нарын, берге оруктарлыг стартче баштай-ла 125 куб. см. ишкир шимчедикчилиг мотоциклдер-биле аныяк оолдар үнүпкеннер. Маңаа автоорук техникумунуң спортчузу Сергей Федченко тиилелгени чедип алган. Оон чаңгыс командада эжи Виктор Мусихин ийиги черни ээлээн.

250-ден 500 куб. м. ишкир хемчээлдиг шимчедикчилиг мотоциклдерге Юрий Гаврилов (автоорук техникуму), Олег Лощев, Сергей Булгаков (ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы) олар мурнааннар. «Тиилелгеже чүткүл дээш» база «Эң аныяк спортчу» деп тускай шаңналдарны Валерий Краяускаска болгаш А. Рачковскийге тывыскан.

К. ВАСИН.

ЧУРУКТА: старт үезн.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КАШПАГАЙ ХҮРЕШКЕННЕР

Хостуг хүрешке Сибирь зоназының бирги черн дээш ажык маргылдаа Новосибирск хоорайга чоокта чаа болган. Аңаа республиканың шилиндек командазы багай эвес киржип, чамдык эки түннелдерни чедип алган.

52 килограмм деңзилиг мөгелериниң аразынга хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат М. Допуй-оол кашпагай, чараш хүрешкеш, тиилелгени чедип ап, зона чемпиону атка төлептиг болган. С. Тагаланов бодунун деңзизинге ийиги черни ээлээн. М. Ондар, Д. Донгак, С. Самороков олар база шаңналдарга четкеннер.

К. БИЛДЕЙ.

ТВ

АПРЕЛЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Н. Ескалиева ырлаар. 9.20 — «Оттурукчу». 9.50 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 10.50 — «Кадыкшыл». 11.35 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.05 — Совет черге ужуражыышкыннар. 12.20 — «Көдээниң шагы». 13.20 — «Музыка киоскуку». 13.50—14.05 — Чапсар. 14.05 — Уругларга фильм: «Что там, за поворотом». 1-ги, 2-ги сериялары. 16.15 — ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузунун түннелдери. 17.05 — Документалдыг чаа телефильм. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — Мультфильм. 19.00 — Бөгүн — Агаардан халдаашкынга удур шериглер хүнү. ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң Кол командылакчызы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ужар чүүл маршалы А. И. Колдуновтун чугаазы. 19.15 — Агаардан халдаашкынга удур шериглер хүнүнге тураскааткан концерт. 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Ye». 21.35 — Тайбың болгаш аныяктар. 22.10 — Аът спортунга ССРЭ чемпионады. 22.40 — «Георгий Майборода». Чаа фильм-концерт. 23.35 — 23.45 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.20 — Концерт. 8.50 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг фильм. 10.00 — Концерт. 11.00 — «Тоолдуң аалчылары». «Чипполино». Мультфильм. 11.55 — «Билир сен бе, эш...». 12.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 13.55 — 9-ку студия. 14.55 — Концерт. 15.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.15 — «Голубка» Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку серия. 17.20 — Телеочерк. — «Жостовтун мастерлери». 17.35 — «Ленинградтың чазы». Уран чүүл фестивалы. 19.00 — Гандболга ССРЭ чемпионады. «Гранитас» — ЦСКА. Эр улус. 19.30 — Күрүнениң Орус музейи. XIX вектиң уран чүүлү. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм. 20.15 — Кежээкиниң аялгалары. 20.45 — «Автомобиль болгаш автосонуургакчы». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ганганың кызы». Уран-чечен телефильм. 22.45—23.20 — Бүгүдеге стадион.

АПРЕЛЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Н. Рыленков. «Чаш чораан чылдары». 9.25 — «Тоолдуң аалчылары». «Чипполино». Мультфильм. 10.20 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 11.20 — Телемедээлер. 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Астраханьда камгалалдыг чер дугайында документалдыг фильм. 15.05 — Авалар школазы. 15.35 — «Билиг — күш». 16.10 — Концерт. 16.30 — Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. А. Джанибеков-биле школачылар ужуражыр. 17.15 — Делегейниң улустарының уран чогаадылгалары (Индия). 18.00 — «Керчь. Тураскаал болгаш алдар». Документалдыг телефильм. 18.30 — Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 18.45 — Чурукчулар дугайында чечен чугаалар. В. Перов. 19.25 — «Ажыл-херектер болгаш кижилер». 19.55 — «Ускорение» деп уран-чечен чаа телефильмниң 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Шаандакы болгаш амгы ырылар. 22.15 — Футбол дугайында. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35; 9.35 — Н. В. Гоголь. «Өлүг сүнезиннер». 8-ки класс. 9.05 — Эртем болгаш амыдырал. 10.05 — АБВГД-жигеш. 10.35; 11.40 — Ада-чурттун Улуг дайынының үезиниң чечен чогаалдары. 10-гу класс. 11.05 — Орус чугаа. 12.10 — География. 6-ты класс. Мурнуу Азия. Индостан болгаш Индий-Ганг чавызаажы. 12.40 — Башкыга — музыка кичээли. 2-ги класс. 4-ку дамчыдылга. 13.40 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Частың аалчылары. 14.00 — Сээн Ленинчи библиотекан. Миллионнарга салгалдар. 14.30 — В. Вишневский. Чогаалчы-коммунист. 15.20 — Телемедээлер. 15.25 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.35 — «Челээш». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.15 — «Территория». Уран-чечен фильм.

В. ПИВОВАРОВТУҢ «Каа-Хем өрү Сизимниң бөрзектери» деп фотоэтюду.

КОНЦЕРТЧЕ ЧАЛАЛГА

1984 чылдың апрель 11-ден 13-ке чедир Бүгү-эвилел конкурузунун болгаш республиканың Комсомол шаңналының лауреады—Азербайджанның күрүнениң Кара Караев аттыг камерлиг оркестриниң концерти болур.

Концерттер: апрель 11-де **ШАГААН-АРЫГ** хоорайга 20 шакта; **ТУРАН** хоорайга — апрель 12-де, 20 шакта; **КЫЗЫЛ** хоорайга — апрель 13-те, 19 шакта, уран чүүлдер училищезиниң улуг залынга болур.

Камерлиг оркестриниң концерттеринче көрүкчүлерни чалап тур.

* * *

Бо чылдың апрель 11-де хөгжүм-шин театрынга РСФСР-ниң алдарлыг артизи, чурттар аразының конкурстарының лауреады эстрада ыраажызы **Светлана РЕЗАНОВАНЫҢ** болгаш **Вадим АНИКЕЙЧИКТИҢ** концерти болур. **Программада:** совет композиторларның эстрада ырыларын инструменталдыг ансамбль үдээр.

Концертке Москонцерттиң артистери база киржир.

Эгелээри 18.30 болгаш 20.30 шактарда.

КИНО

АПРЕЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник № 122 9.30, «Операция начнётся после полудня» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Остров сокровищ» 9.00, 14.10, «Миклухо—Маклай» 10.50, «Мария, Мирабелла» 12.40, «Дорогая Умрао» 16.00, «Без паники, майор Кардош!» 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Арабские приключения» 11.00, «Приключения Робинзона Крузо, моряка из Йорка» 12.30, «Тайна чёрных дроздов» 14.00, 15.40, 17.30, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Третий принц» 10.00, «Приключения Али-Бабы и сорока разбойников» 12.00, 14.30, 17.10, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Воробей на льду» 14.00, «Легенда о княгине Ольге» 15.30, 18.00 шактарда.

АПРЕЛЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Провинциалка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Легенда о дикой природе» 9.00, 13.00, «Светофор» (К-клуб) 10.40, 15.00, «Операция начнётся после полудня» 16.35, 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Без паники, майор Кардош!» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна чёрных дроздов» 15.00, 17.40, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Всего одна ночь» 18.00, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2096.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 00901.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 85 (12475) 1984 чылдың апрель 10, вторник

1925 чылда үндезилеттингеи

Өртээ 3 көп.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЙЫРЛАЛГА БЕЛЕН

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга тураскаадыкан коммунистиг субботникти апрель 21-де эртирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин «Бай-Тал» совхозтуң ажыл-ишчилери бир үнбиле деткивишаан, күш-ажыл байырлалының ол хүнүнде чаңгыс кижи дег ажылдаарын хүлээнгеннер.

Совхоз директору М. С. Ооржак баштаан тос кижи составтыг субботник штабы кызыл субботада чеже кижиниң ажылче үнерин база кылыр ажылдарыны тодараткан, күш-ажылчы байырлалга бай-талчылар белен.

Ажыл-агыйдан субботникке 506 кижи киржир. Совхоз бүдүрүлгезинде ажылдап турар 420 кижиниң 162-зи боттарының ажылдаар черлерин ээлээр. Артканнары Хемчик хемни кежир тутқан улуг көвүргүнү септээр, Туралыгның хойжу бригадазының төвүнден малчын коданнарже беш километр черге электри чагыларының орнуи каспышаан, электри удазыннарын шөер. 60 гектар черни чарар, 22 гектар тарылга шөлүн суггарар, 20 кубометр дилиг материалдарын белеткээр болгаш оон-даа өске ажылдарны кылырын тодараткан. Школачылар, пенсионерлер болгаш чаш уруглуг нелер суур чаагайжыдылгазының ажылдарынга калбаа-биле киржир. Ол хүн нинтизи-биле 1552 рубль түнге өртектиг ажылдар кылдынар болгаш оон 850 рубльди он бирги беш чыл фондузунче шилчиндер.

Күш-ажылдың байырлалында ажылдаар кижилерни бригадаларга, звеноларга хуваай үскен,

ЧАРЫШТЫҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

Республиканың улус ажыг-агыйында ажылдап турарларның 94 хуузу амгы үеде социалистиг чарышта хаара туттунган, ынчангаш күш-ажылчы маргылдаа аажок улуг күүлүг күш болу берген.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң оң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин, «Социалистиг чарышты организастаарын сайзырадыгаймыдарының, оң түңнелдерин үндурериниң болгаш тиилеңчилерни шаңнап-мантаарының практиказының дугайында» партия ТК-ның доктаалын партия организацияларының удуртулга болдургаш, чарышты организастаарын эжиидер, ажыктыын, дээштиин бедидер дээш ажылдап турарлар. Чарыштың кирминчилериниң кол ынчээнгейин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, продукцияның шынарын эжиидеринче, оң бот-үнезин чигедиринче, материалдыг, күш-ажылчы, сан-хөө нурлавырларын чөптүг ажыглаарынче, камнаарынче, план болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, мурнакчы дуржулганы, бот-орулга-чарыглганы, бригада керээзин нептередириниче улгандырган. Чарыштың кижизидикчи роюю өскен, оң тодаргай хереченизи күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкин болуур, ында дөртен беш муң кижи киржип турар.

Республиканың дыка хөй күш-ажылчы коллективтери бүдүрүлгелериниң ажыктыын бедидер, иштики нурлавырларны дилеп тывар, планныг онаалдаларны, хүлээлгелерни, уткуштур планнарны күүседир дээш шалыпчы ажылдап, бо талазы-биле эвээш эвес дуржулганы мөөнмеп алган. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарышка Кызыл районнуң «Тиилелге» совхоз, бүгү-россияның чарыжында Кызыл район, «Алдан-Маадыр», «Тес-Хем» совхозтар тиилеңчи болганнар. Он бирги беш чылдың эртнен үш чылының планныг онаалдаларын 46 бүдүрүлге, 50 цех, 15 участок, 90 бригада болгаш чүс-чүс ажылчыннар хуусаа бетинде күүсетнеп.

СЭКП ТК-ның февраль (1984 ч.) Пленумунуң болгаш «Социалистиг чарышты организастаарын сайзырадгаймыдарының, оң түңнелдерин үндурериниң болгаш тиилеңчилерин шаңнап-мантаарының практиказының дугайында» партия ТК-ның доктаалынга дүүштүр социалистиг чарышты канчаар организастап турарын аналиэтеп көөрге, оң улуг аргаларны бүдүрүлгелерде, совхозтарда, албан организацияларда ам-даа долузу-биле ажыглаттынмайн турар. Күш-ажылчы маргылдааны четпес организастап, оң хевирлерин амгы үениң сорулгаларынга дүүштүр ажыглавайн, чарыштың кирминчилериниң күмененишкиннерин колдуунда тончу түңнелдер эвес, чүгле сан көргүзүглерин хандырарыынче угландырган келгени четпес. Долу бериме-биле ажылдаваын, ортуман түңнелдери-биле оожургап орар коллективтер болгаш удуртукчулар бисте бар. Ынчангаш коллективтерде партия организацияларының болгаш чарыштың организанчылары ол бүгүнү эскербейин, шыңгыы негелде кылбайн ажылдап турар. Чарыштың түңнелдерин үндурериниң, шаңнап-мантаарының хемчегларын ажыглаарында, мурнакчыларның дуржулганын өөренириниң болгаш нептередириниң практиказында четпестер эвээш эвес.

Үстүнде адаан болгаш өске-даа четпестерниң чылдагаанындан планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүсетпейн турар бүдүрүлгелер, совхозтар бар. Бо чылдың эртнен ийи айында он бир бүдүрүлге продукция сайгарарының, он тос бүдүрүлге продукция бүдүрериниң планын күүсетпээн. Элегес-Аксының хана материалдары ныыр, Кызылдың алгы заводтары, «Тудуг кезектери» комбинат, Чадаананың хлеб заводу болгаш өскелер-даа орта хамаарыыр. Республиканың тудугжулары планныг онаалдазын 1983 чылда болгаш бо чылдың эртнен айларында күүсетпээн, ындыг турбуже, «Тыва тудуг» тресте, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелеринде парткомнар, «Шагонартыжстрой» тресте партбюро, бо адырның профэвилел обиому (даргазы М. Самданчап) чарышты ажыктыг дээштиг организастаарының тодаргай хемчегларин албайн турар.

Кедээ амыг-агыйда бүдүрүлгелеринде күш-ажылчы маргылдааның ажыктыыны, дээштиин ам-даа партияның негелделеринге четпес. Оң уламындан бо чылдың эртнен ийи айында сүттү бүдүрем болгаш күүнеге садары эртнен чылдың ол үезинден кудуласаан. Малдың ямзы-бүрү чылдагаанындан хораары, чидери Улуг-Хем, Тоожу, Кызыл районнарда көөрдээн.

Бо хүннерде республиканың бүдүрүлгелери, совхозтары, албан организацияларга бо чылдың бирги кварталының түңнелдерин үндүрүп, чедимишиннерниң, четпестерниң аналазын кылып, чарыштың тиилеңчилерин илередип турар.

Амгы үеде партия, совет, профэвилел, ажыл-агый органнарының сорулгазы болза, бирги кварталдың түңнелдерин хандыр сайгарып көөр, ноя-ла кичээнгейни чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседирине угландырыгаш, ажыл-агыйжы, организастыг болгаш политика-кижизидилгелиг хемчегларни боттандырары болуур.

«Совет Тываның 40 чыл оюнга— шалыпчы 40 неделя» деп шалыпчы эзлегни В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта партия, профэвилел, комсомол организацияларының идепкейлиг организастап, ону неделя санында түңнеп турар. Ында чарыштың планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседириниң кол шимчедикчи нүүлү болдурганындан комбинатта хожудап турар коллектив чок.

Ынчангаш чер-черге чарышты ынчаар организастап, күш-ажылчы маргылдааның ажыктыын бедидеринче кичээнгейни салыры, «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп лозуңнуг социалистиг чарышты организастаарын эжиидери, оң дээштиин бедидери чугула. Оң түңнелдерин неделя санында үндүрерин чедип аяглаш, күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн планнаң ажыр бир хуу өстүрер, продукцияның бот-үнезин чартык хуу немей чигедир дугайында партияның даалгазын күүседир, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар хемчегларни боттандырар.

Партия Кызыл хооркому, райкомнары, эге организациялары социалистиг чарыштың дээштиин бедидери-биле коммунистерниң авангардчы ролюн, профэвилел комитеттериниң, ажыл-агыйдың удуртукчуларының харыысалгазын бедидер хүлээлгелиг.

Социалистиг чарыштың ажыктыын бедидип турган, бо чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шудургу ажылдарны чорудары партия организацияларының чугула сорулгазы болур.

«Правда» солуннуң айтырыгларынга К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ харыылары

Айтырыг: Амгы үеде делегейде байдалды канчаар көрүп турар Силер? Чижээ, Американың Каттышкан Штаттарының политиказында эки талалыг өскерлиишкиннерниң кандыг-бир демдектери бар ирги бе?

Харыы: Делегейде байдалдың экижиевейи турары хомданчыг-дыр. Байдал амдаа дыка айыылдыг болуп турар. АКШ-тың администрациязы мурнакчы хевээр шериг күчүзүнүн талазы-биле артык күштүг болурунче боттарының өзу-чурумнарын өске улустарга албадаарынче чүткүп турары-биле ол байдал тайыглыраттынар-дыр. Джорджтаунск университединге президент Р. Рейганның чоокта чаа чугаазы ол дугайын база катап бадыткаан.

Тайбыңга ынак бис дээр шуугаазынар чамдыкта Вашингтондан дыңналып турза-даа, ол чугааларны практиктиг ажыл-херек-биле быжыглаарынга белеп чорук-туп хензиг-даа демдектерни үк шуугаазыннардан көзүлбейн турар. Өске сөс-биле чугаалаарга, чаа соглээн сөстери чаа политиканы болдурбайн турар-дыр.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры дээн ышкаш, ындыг эң чугула айтырыгны ап көрээли.

Ындыг эндере бүдүрүүшкүнүң айыылдыын болгаш перспектива чогум Ак бажында медереп биле берген эвес ирги бе? Чок, ол чөрле ындыг эвес. Харын-даа АКШ ядролуг чепсекти тургузарының болгаш эндере бүдүрериниң улам-на чаа программаларын боттандырып турар-дыр. Барыын Европага америк ядролуг ракеталарны тургузары үргүлчүлеп турар. Күштериниң дең байдалын үрээр дээш ол бүгү чүүлдерни кылып турарлар.

Ындыг хөделиишкиннер боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының сорулгазынга дүүшлейн турар. Ядролуг боо-чепсекти кыскаартаарының болгаш кызырарының чорудулгазын АКШ-тың өжегерээн соксатканы. Европада стратегтиг болгаш ядролуг боо-чепсектерниң талазы-биле чугаалажышкынарыны үскени ынчангаш таварылга эвес-тир.

Эң чугула бо айтырыглар талазы-биле АКШ-тың туружунда эки талалыг кандыг-даа өскерлиишкиннерниң болбаанын америк тала-биле бистиң харылзааларывыс көргүзүп турар.

Женевага чугаалажышкыннарны үскен бодунуң мурнуку туружун Вашингтон катаптап. Барыын Европага бодунуң ракеталарын тургузарын үргүлчүлевишаан, чугаалажышкыннар катап эгелээринге белениинин дугайында ам шуугап турар-дыр. Чүнүң дугайында чугаалажышкыннар кылырыл? деп айтырыгны салза чогуур. Совет Эвилелиниң болгаш бистиң эвилелчилеривисче угландыр чеже база кандыг ракеталарны Европага АКШ-тың тургузарының дугайында бе? Ындыг чугаалажышкыннарны кылырынга дириишпес бис.

Чугаалажышкынчарның ажыктыынга бистерни бүдүреткен херээ-даа чок. Барыын Европага америк чаа ракеталарны тургузуп эгелегиже чедир турган байдалды катап тургузарыче угланган хемчегларни Каттышкан Штаттар болгаш оларның-биле кады НАТО-нуң өске-даа чурттарын алыр болза, чугаалажышкынчарны кылырынга Совет Эвилелли белеп. Чугаалажышкынчарже боттуг орук ол-дур.

Айтырыг: Боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш чепсегленишкинни дүжүрериниң өске айтырыгларында байдал кандыг болуп турарыл?

Харыы: Өске айтырыгларны шиитпирлээрин Каттышкан Штаттар база мөөндактап турар. Ийи-тал айтырыгларга доктаал көрүнүр.

Хамыктың мурнунда космос дугайында айтырыг. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин космос делгеминче шилчидерин болдурбас дугайында дүжүргүлганы чедип алырынче Совет Эвилелли хөй чылдар дургузунда чүткүп турар. Бо айтырыгны АКШ-тың удуртулгазының мурнунга доктаамал салып турар бис. Космосту милитаризастаары кайы хире халаптыг үржүктарлыг болурун эки билир болгаш бо айтырыгны тургузуп турар бис.

Космоска боо-чепсекти эндере бүдүрериниң калбак программазын боттандырып киргижиниң дугайында, контрольдаары нарын деп чылдаг-биле космос делгемин милитаризастаарын болдурбас дугайында Совет Эвилелли-биле дугуржурунга өжегерээн хөөн чогунуң дугайында америк президент АКШ-тың конгрезинге чоокта чаа тускай дыңнаткан.

Дугуржуп алырын каржы болгаш ажыы-биле күзевейн турар. Угаан-сарыылды доармчыладывышаан, бо айтырыг талазы-биле дугуржулга болдуммас дээрзин көргүзер дээш бистии-биле чугаалажырынга белеңин чүгле илергейлеп турар-дыр. Политиктиг чугаалажышкынчарны Вашингтонда шак ынчаар билип турар.

Эң чугула база бир өске айтырыгны — химиктиг чепсекти хоруур дугайында айтырыгны ап көрээли.

Химиктиг чепсекти чогаадырып, будуреринь мөөнүзерин хоруур болгаш оны үзүткаар дугайында конвенцияны чарар дугайында ССРЭ болгаш социалистиг өскедаа чурттар чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле Женева комитединге чугула инициативаны 1972 чылдала кылган. Олар ындыг конвенцияның төлевилелин ынчаарда кииргеннер.

Дараазында чылдарда ол айтырыгже бистер чаңгыс эвес удаа эглип, бодувустүн саналдарывысты тодаргайдап-келген бис. Ынчалзажок химиктиг чепсекти бүрүн хоруур дугайында конвенцияны чарарынга АКШ ол бүгү чылдарда мөөндактап келген. Чүгле хөөрүн шүүгаашкын кылып турган.

Химиктиг чепсекти хоруурунүн талалакчылары кылыдыр боттарын көргүзериин Вашингтонда ораладыкын турар-дыр. Бо айтырыгга хамаарыштыр кандыг-бир тодаргай саналдарны Женевага киирерин америк удурткулар элээп каш айлар дургузунда аалап келгеннер. Аеэшкыннар дээрге, зашкыпнар-ла болгай — олар чогум кандыг болуур черле биледиимес, президентиниң чугаалап ап көөрге, химиктиг чепсекти эндере будуреринь болгаш чаартырыныкк программазын АКШ-та калбартып, ол чепсекти америк девискээрде болгаш даштыкыда база тургузуп турар.

База бир чижек. Ядролуг чепсекти чер адаанга чазылдырарын кызыгаарлаар дугайында совет-америк ийи кереэзин амга чедир күштүг болдурбаан. Ол керээлерге барык он чыл буруңгаар ат салдынган, оларны күштүг болдурарын АКШ-ка хөй удаа саналдап келген бис. Олар оны ынчаар кылырындан бөгүнге чедир ойталап турарлар.

Ол соруга-биле кандыг-даа кажарлаашкыннарны кылып турарлар. Ол керээлерни күштүг болдурары ядролуг чепсектиң шенелделерин бүгү-нинти болгаш бүрүн хоруур дугайында чугаалажышкынарга моондак болу баэр деп баштай чылдак кылып турганнар. Оон соонда ол чугаалажышкынчарны үскен болгаш контроль кылыры нарын деп чылдак кылып эгелээннер.

Хамык ужур контрольда эвес — аңаа холбаштыр тодаргай түүлдерни ап салдынган ол керээлерде айытпан. Хамык ужур — кандыг-бир кызыгаарлаашкынга киреринге Вашингтонның хөөн чогунда, ынчаарга ындыг кызыгаарлаашкынар ядролуг чепсекти эндере будуреринге болгаш сайзырангайжыдарына моондактаар иинк.

Каттышкан Штаттар дуружун алырын күзевейн, контроль дугайында үргүлчү чугаалап турарын барымдаалаш, контроль дугайында айтырыгны көдүргеним ол. Боо-чепсекти кызырар болгаш чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле хемчегларни дугайында дугуржурунга ёзулуг күзел бар болза, контроль моондак болбас иинк. Эрткен үениң дуржулганы ону бадыткаан.

АКШ-тың политиказын болгаш практиктиг ажыл-херелерин-даа барымдаалап алыр болза, бис боо-чепсектерни кызырарының болгаш чепсегленишкинни дүжүрерин тодаргай хемчегларинге дүүшкен ядегелдиг контрольга олардан эвээш эвес, а харын-даа артык сонуургалдыг боор бис.

Айтырыг: Амгы үеде Совет Эвилели АКШ-биле дугуржулгалар кылыр хөөнү чок. ол президент сонгулдаларының түңнелии маңаа турар дээш чижектиг чугаалар Барыын чүкте бар. Бо талазы-биле чүнү чугаалап болур силер?

Харыы: Харыы мындыг. Ындыг бодаалдарны тарадып турар кижилер дээрге бистиң политиказывысты бидбес ийикпе, азы шуут сагыштыы-биле ону хажыды көргүзери кызыдып турарлар-дыр (ындыызы маргыш чок боор). Бистиң политиказывыс принципиалдыг болгаш ямзы-бүрү чылдагаанындан хамаарылга чок.

Совет-америк харылзаалар-ның бүгү дургузунда Вашингтонга аңгы-аңгы администрацияларны көрүп келдивис. Америк удурткулганың талазындан Совет Эвилели-биле харылзааларны боттуг көрүп, ол дээш харыысалганы медереп билип турар таварылгаларда ажылкелген. Ол ышкаш транспорт организациялары тудугларга материалдар чедирер керээлиг даалгаларын күүсетпейн турар.

Ол ышкаш тудут программазын күүседиринге материал-техниктиг хандырылганы тодаргай организастаары чугула. Тудут индустриязының болгаш материалдарының үлегнүрүнүң ажылы негелдеге дүүшпес боол артпышаан. Тудут үлетпүрүн хөгжүдеринге бисте хөй акша-хөреңгини үндурген болгаш, оларның күчүлери амгы үеде четпир, харын-даа артар. Ынчалзажок оларның долу эвес ажылдап турарындан, ажылды организастаанының куду деңнелдиниден тудуглар чедир хандыртынмайн келгеп. Түс черинь тудуг материалдарын ажыглаарынга районнарда түттүнгулаан сезонныг түүйбу цехтери чүгула чернь ээлээр ужурлуг. Ынчалзажок оларның күчүлерни шиңгээдир ажылче кичээнгей салдынмаан. Тудуг ыяжы, дилиг материалдары-биле хандырылга ам-даа четпес боол келген. Материал-техниктиг хандырылгада узуктелиишкиннер тудуг шөлдеринге ажылчынарның, механизмнерниң хөй аңаа турар чоруурга чедирип, планныг даалгаларны күүседиринге тудугларны чогуур хүүсалында ажыглалга киирериңге шаптыктап турар. Республиканың хандырылга органнары, трестерниң будуруле-техниктиг комплектация эргеледери тудугларны фондулар-биле, материалдар-биле четпес хемчээлдиг хандырып

КАПИТАЛ ТУДУГ: шиитпирлиг үе

Капитал тудуг айтырыгларының талазы-биле төвүлел хурал апрель 7-де болуп эрткен. Хуралды СЭКП обкомуун секретары А. И. Ванжа удуртуп эрттирген болгаш тудуг организацияларының база тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң бирги кварталда ажылының түңнелдерин сайгарган болгаш 1984 чылда тудуг-монтаж ажылдарының, тудугларны ажыглалга киирериниң планын күүседир талазы-биле сорулгаларны тодараткан илеткелди аңаа кылган.

Бо чылдың бирги кварталында ниитизи-биле 13,8 миллион рубльдиг тудуг-монтаж ажылдары кылдынган, 7,6 миллион рубль түнүүг кол фондуларны ажыглалга киирген азы ол дээрге эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга, 33,7 хуу хөй. Республикада эрткен үш айларда 12,4 муң дөрбелчин метр чурттарга шелү ажыглалда киргеп. эрткен чылдыындан ол 3,5 муң дөрбелчин метр хөй. «Тыва көдээ тудуг», «Тыва суг тудуг», «Тыва сепгелге-тудуг» трестерниң, «Көдээ электри тудугнуң» ТМЭ зиниң, Кызыл ТЭС—ТЭ-ниң, «Тыва автотранс» каттыжышкынының КМК-зының болгаш өске-даа чамдык тудуг организацияларының коллективтери эрткен чылдыындан эки ажылдап, бирги кварталдың планныг даалгаларын ажыр күүсеткилээн. АУК-туң будуруле тудугларын шапкынчыткан. Чамдык районнарда капитал тудугну удуртуруида эки талалар көстүп келген. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Бай-Тайга районнарның тудуг организациялары квартал планын бүрүн күүсеткеп.

Ынчалзажок квартал түңнелдеринден алгаш көөрге, элээн хөй партия болгаш совет органнар, ажыл-агыйжы удуртукчулар боттарының ажылын СЭКП ТК-ның декабрь, февраль Пленумнарының негелделеринге дүүштүр эде тургуспайн турарын керечилеп турар. Ниитизи-биле республикада кол фондуларны ажыглалга киирерин үш айда чүгле 67,8 хуу күүсеткен. 51 тудуг организацияларындан 24 организация керээлиг ажылдар планын күүсетпээн, олар 3,6 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир ылбаан. Ол дээрге бир-ле дугаарында «Тыва тудуг», «Шагонартыжстрой» ышкаш улуг трестерге хамаарыыр. СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар хожудап турар тудуг организацияларының ажылын экижидер талазы-биле чогуур хемчегларни албайн, план чүрүмүн хажыдып турар удуртукчуларга хамаарыштыр эптеш чок чорукту ам-даа тургуспаан.

Республика ужур дузалыг ажыглалга киирер ужурлуг тудугларда байдал дүвүренчиг бооп артпышаан. «Тудуг кезектери» комбинаттың удуг панельдиг бажың тудуунуң цегниң чаа тудуун «Тыва тудуг» трест коңчуг сула деңнелдиг тудуп келген. Аңаа эрткен кварталда кылыр ажылдарның чүгле 43 хуузу боттанган. Чуртталга болгаш социал-культура тудугларында улуг хожудаашкын бар. Ам самыдаа чурттарга, чырыдышкын, культура, кадык камгалалының тудуунуң ажыглалга киирер планы күүсеттинмейн келген. Оон-биле чергелештир ажыглалга киирип турар тудугларның шынары куду бооп артпышаан.

Боттарының күжү-биле тудуглар кылырының планнары база күүсеттинмейн келген болгаш ында улуг хажыдыышкыннар бар. Республиканың совхозтары, дыка хөй будуруглелер боттарының күжү-биле тудугну кылып турар-даа болза, тудуг баазазын быжыглаар, мергежилдиг кадрлар-биле хандыртынар талазы-биле чогуур хемчегларни албайн турар.

Капитал тудугнуң хожудап турарының кол чылдагаанынары тудуг организацияларынга онаажыр-даа болза, бо талазы-биле бүүүнү тудугларны туттуруп турар чагыкчылар — министерстволар, ведомстволар, будуруглелер база чүктээр аңаар. Тудугларны чогуур үезинде акшаландырар, төлевилел-смета документация-биле хандырары олардан хамааржыр болгай. Амгы байдалды ап көөрге мында: 1984 чылдың капитал салыышкынынарының 61,6 хуузу ам-даа керээлерде кирбээн, акшаландырышкыны чок. Чаңгыс Кедээ аажыл-агый министерстводу безин 40 миллион рубльге акшаландырымышкыны ажыттаан.

Тудуг программазын күүседиринге материал-техниктиг хандырылганы тодаргай организастаары чугула. Тудуг индустриязының болгаш материалдарының үлегнүрүнүң ажылы негелдеге дүүшпес бооп артпышаан. Тудуг үлетпүрүн хөгжүдеринге шаптыктап турар. Республиканың хандырылга органнары, трестерниң будуруле-техниктиг комплектация эргеледери тудугларны фондулар-биле, материалдар-биле четпес хемчээлдиг хандырып чоруурга чедирип, планныг даалгаларны күүседиринге тудугларны чогуур хүүсалында ажыглалга киирериңге шаптыктап турар. Республиканың хандырылга органнары, трестерниң будуруле-техниктиг комплектация эргелелдери тудугларны фондулар-биле, материалдар-биле четпес хемчээлдиг хандырып

(Үлемчызы 3-ку арыыда).

СЭКП-ниң аграр политиказы—

боттаныышкында

КОЛ АДЫРДА ЧУГУЛА УЕ

Бистиң районнуң көдээ ажыл-агыйының кол адыры — мал ажылы. Ынчангаш партия организациялары мал ажылының продуктулуун бедидерин боттандырары бирги сорулга кылдыр шийтпирлеп келген. Ону Аъш-чем программазын боттандырар талазыбиле партияның айтыышкынарынга дүүштүр чорудуп, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап уткуштур планнарны ажылдап кылгаш, ооң күүселдези дээш социалистиг чарышты калбарткан.

Ажыл-агыйларның, партия организацияларының мурнунда сорулгаларны күүседириниң бир чугула үүлү—нитининиң малын хур-чаагай кыш ажырары болур. Бо кыштың баштайгы чартыында соок бинче, хар чуга эртсе-даа февральдың эгезинде бүргеп, хар чаап, берге хүнер эрткилээн. Агаар-бойдустуң ындыг нарын байдалдары турза-даа бистиң малчыннарывыс малдың чидирин болдурбас дээш күженишкинин моонээн.

Партия организациялары, совхозтар директциялары малчыннарны, ортумак звеконуң кадрларып шилиир, тааришпыр тургузар, оларның ажыл-ишчи, чогаадыкчы инициативазын, харыысалгазын бедиперинче, участок бүрүзүнге ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче доктаамал кичээнгейни салып турар.

Чоокку хүннерге чедир районда төрүүр 42 муң ажыг хойдан 34 муң ажыг хой оолдаан, чаш төлүү менди алдынган. Ленин аттыг, «Нарын» совхозтарда кыштаглаашкын организастыг эртип турар. Ол ажыл-агыйларда төрүүр чүс хойга онааштыр сезен ажыг, тозан чедир хураган менди алдынган. Ажыл-херекти эки билир, инициативалыг кадрлар удурткан коллективтерде түңнелдер эки.

Чижээ, «Чаа орук» совхозтуң № 3 хойжу бригадазын аныяк коммунист Николай Дирчинчап удуртуп, ында ажылды билдилии-биле организастаан. Ам ында хой оолдаашкыны адакталган, чаш хураганнар менди алдынган. Бригаданың малчыннары «Совет Тыванның 40 чыл оюнга—40 шалыпчы неделя» деп социалистиг чарышка кириишпишаан, кышкы уеде малдың ажаалда, чемгерилгезин күштелдирген. Ылаңгыя хураганнарны чемгерерде сигенни пресс шпагынга дизе багдааш кажаа иштинге хере баглап бээр. Ынчаар чемгерерге бир талазында хөй хураганнарга сигенни чедиштиреринге таарымчалыг, ийи талазында мал черминге тотчелээшкин болдурбас, камналгалыг.

Бо бригадада хойжулар хураганнарга сиген, баглаарының технологизазынга дыка өөренгеннер. Чамдык хойжулар хураган чемгерер сигенни ол-ла хүнде удур баглавайн, бир-ийи хүнүүн баш удур баглааш белеткеп алырлар.

Ленин аттыг совхозтуң № 1 хойжу-бригадазының бригадири коммунист Маадыр Кыныраа ында ажылды база эки организастаан. Бригадада хураган чемгерер чулуитуг чымчак сигтен эвээш болганы-биле хову сигенни ажыглап турар. Ону хураганнарга чымчадып бээря-биле дузап каан изиг сугга хондур суккаш чемгерер.

Ажыл-агыйларда бо чылын немей төрээн тоглу хойларның судуу эвээш, хураганнарын тоттурбайн баар чоруктар бар.

Ындыг хойну бодуң чемгербишаан, хураганын хайгаарап, суланы сокташ, сугга хайындыргаш ооң суун дузап, сүттээш, ооң-биле эмискиктеп доруктурар.

Хүлээнген ажыл-херээнге харыысалгалыы, кызымакнайы-биле эки көргүзүглерни чедип ап келген хойжулар районда хөй. «Мөрен» совхозта Ленин болгаш «Хүндүлелдин Демдээ» орденнериниң эдилекчизи Орус Намдалды, «Чаа орук» совхозта Анай Севилбааны, Спартак Сидоону, Маруся Соянны, Ленин аттыг совхозта Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Доржатмаа Күлдүнүү, өскелерни-даа адап болур.

Районнуң мал ажылында кылдыынган чамдык ажылдар-биле чергелештир четпестерниң барын, чамдык берге байдалдарның тургустунуп келгенин чугаалаза чогуур. Марттың баштайгы он хонуунда районнуң девискээринге хар улуг чаттаны-биле совхозтарда мал одарларын далбыйлаар ужурга таваржыскан. Чаттан хар шык болгаш удур донганындан мал дүүү база тастап турар. «Чаа орук», «Мөрен», өске-даа совхозтарның одар девискээринде аза огунуң элбек үнгенин-биле шээр малга берге байдал таваржып турар. Аная удур демиселди күштелдирип, ооң малды камгалап алыры-биле район организацияларындан болгаш совхозтар төптеринден тускай звеноларны үндүрүп, аза огунга туттурган малдарны арыглап аштаарын организастаан.

Бригадаларда берге байдалдыг коданнарны шыңгыы учётка алгаш, ында район организацияларын хүваагаан. Олар малчыннарга шеф дузаламчызын чедирбишаан, эдлечкин дежурныйлаашкынны организастап турарлар. Малдың чаш төлүнүң ижин-шойүнүү аарыгларын болдурбазы-биле минералдыг брикеттерни кылгаш, төрүүр коданныг аалдарже тарадып бергилээн. Ындыг брикеттерни кылыры совхозтар күш четпейн турарын өөренип көргеш, район организацияларының күжү-биле база кылгылаан.

Үекиң негелделеринге дүүштүр алыр болза ажыл-херекке удуртулга чогуур деннелге четпейн турарын чажырар аргажок. Районда партия, совет органнарның, ылаңгыя райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелининиң, совхозтар директорларының удуртулганының кошкаандан мал ажылында четпестерни чайладыры-биле ап чоруткан хемчеглер күзенчиг түңнелдерни бербейн турар. Ылаңгыя малдың янзы-бүрү чылдагааннардан хораар чоруу арткен чылдың бо үезинде деннелинден кызырылбаан. Инектиң, хойнуң кызыраар, ара салыр чоруу хөй.

Мал ажылында отчёт-учёттуң багай тургустунганы-биле малды орнап-солуур чажырар фактылар читпейн турар. Марттың эгезинде республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң киржилгези-биле совхозтарга чоруткан мал санаашкынының түңнелинде 8969 хураганйы күүне отчётдунга киирбээни илеразн.

Ол ышкаш инектиң эдержилгезин хожудаашкыныг, багай организастаанындан Ленин аттыг, «Нарын» совхозтарда инектиң торүүшкуну хожудап планныг онаалдалар күүседириңге шаптыктыг болуп турар.

База бир бергедеп турар айтырыг: бирги кварталда күүнеге эът садарын күүсетпээни болур. Район хөй ажылдыг. Ынчангаш күүнеге эът садарының планын колдуунда хөй эъди-биле күүседип турар. Мыныстыг бода мал бисте эвээш, эр моллургаларны чогуур деңзизи чедерге-ле «Сукпак» совхозка дужаап келген. Совхозтарда чылгы мал бар-даа болза эътке дужаарынга чөпшээревейн турар. Мындыг байдалдарывысты база өөренип көрүп турар бис.

СЭКП ТК-ныц февраль (1984 ч.) Пленумунга бодунуң чугаазынга эш К. У. Черненко партия Төп Комитедиң болгаш ооң Политбюрозу күүне аппарадының ажылын сайгыраңгай-жыдарының, партийжи удуртулганың стилич экижиериниң айтырыгларынче улуг кичээнгейни сөөлгү үеде салып келгенин онзалап айтыкан. Үстүнде негелдени удуртулга болдурүп, районнуң партия организациялары ооң чогуур түңнелдерни үндүрүп турар.

Ол негелделерге дүүштүр ажылды аналиэтевишаан, районнуң улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнан ажыр бир хуу бедидериңге, продукциянның бот-үнезин чартык хуу чигедириңге малчыннар салыышкынын киирерлер.

А. МОНГУШ,
СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары.

Чарыштың эгелекчилеринде

ДЕМНИГ ИШТИҢ ТҮҢНЕЛИ

Кылыдың үлетпүр барааннар садының «Саян» универмагының хөй националдыг коллективи Совет Тыванның 40 чылын күш-ажылчы эки көргүзүглерлиг уткуур дээш «Совет Тыванның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп девизтиң адаа-биле ажылдап турарлар. Күш-ажылчы ол маргылдааның түңнелии неделя санында үндүрүп, ооң тнилекчилерин адап турар. Чарыштың мурнакчызы болуп, мурнуку одургже үнүп келир мурнакчы бригадалар «Саянда» аъзээш эвес. Оларның бирээзинге магазинниң «Сувенир» салбыры хамааржыр. Ук бригаданың садыгжылары Совет Тыванның 40 чылынга тураскаатқан социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар болгаш неделя түңнели-биле аңаа чаңгыс эвес удаа мурнаннар. Ч. Саая удурткан (бригадир оң талада чуруктa) комсомолчу-аныяктар бригадазы бо чылдың бирги кварталының планыг онаалдазын хүүсаадан эрте күүседипкен. Ол — демниг ажылдың түңнели.

Металлдан болгаш адгыдан кылган кылыглар садар салбыр база комсомолчу-аныяктарныы. Аныяк бригадир А. Семёнова удурткан бо салбырның садыгжылары (чуруктa бригаданың кежигүннерэ) эки ажылдаваш, бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

М. СҮНДҮЙ.
Авторнуң фотолары.

Лекция пропагандазы

СОРУЛГАНЫ ЧЕДИП АЛЫР

Идеология фронтузунуң ажылдакчылары — чон оруузунга коммунистиг кижизидилге ажылын күштелдирер, кижилериниң уган-медерелиндө синниккен социалистиг идеалдарны материалдыг чогаадыкчы күш кылдыр хуулдурар дээш ажылдар сорулгалыглар. Амгы үениң негелдези-биле совет кижи бүрүзү бүдүрүлгениң долу ергелиг аазы болган. Ол негелдени улам күштелдирери-биле бистиң чуртувуска 1983 чылда «Күш-Ажылчы коллективэ» дугайында хоойлу хүлээп алдынган. Ол хоойлу ажылчы чоңнуң бүдүрүлгеге бот-ишкейкейин улам кадыреринче үгланган. Лекторларның кол сорулгазы чүл дээ. лекция пропагандазының ылыы-биле бо хоойлунуң чүкаазын чонга хандыр тайылбырлаары болур.

СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) база июнь болгаш декабрь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринин күүселдезинин дугайында лекцияларны чон оруузунга Тес-Хем районда «Билиг» нитилели (дарганы Б. С. Данзар) кылып чорудуп келген. Тодаргайларга, районнуң «Билиг» нитилелиниде он эге организацияларда 154 лектор хаара туттунган. 1983 чылда олар чон мурнунга 1290 лекцияларны янзы-бүрү темаларга номчаанпар. Лекция пропагандазына мергежээн, ол ажылга стажы улуг, ам бо хүннерге чедир чон мурнунга лекцияны хөйүү номчуп турар лекторлар биле эвээш эвес. Оларга Д. Ч. Доржу, Р. Н. Калдар-оол, Д. М. Монгал, С. А. Артына, С. К. Кашпык-оол дээш өскелер-даа хамааржыр.

Партиянын болгаш чаазактың хун бүүүде үндүрүп турар доктаалларын, шиитпирлерин чонга пропагандалаар ажылны көдээ ажылагай бүдүрүлге эргелелиниде, районнуң кижи эмнелгезинде, Семагалдай ортумак школада болгаш СЭКП райкомунуң чанында «Билиг» нитилелинин эге организацияларының дээштиг таныштырып турар. СЭКП райкомунуң чанында тургустунган лекторлар болуу районнуң «Билиг» нитилел организациязының чон оруузунга лекция пропагандазын калбартып чорударының кол өзээ, даянар күжү болур.

«Билиг» нитилели 1984 чылда районнуң 21 организацияларында лекция номчуруу-биле 1255 рубльге кераа чарган. Бо ажылды күүседир кол күш райком чанында лекторлар болуу болгаш республика төвүнден келэп турар лекторлар болур. Маңаа совхозтарның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглеря, көдээ черлерде ажылдап, чурттап турар ортумак болгаш дээш эртемнигиер эмчилер, башкылар, культура-чыдыынын албан черлериниң ажылдакчылары дөрт киржир хүлээлгелиг болгаш киржип-даа турарлар.

Районда чамдык совхозтар он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын багай эвес күүсеткеннер. Чижээ, «Тес-Хем» совхоз чыл түңнелиниле күш-ажылчы чедиишкининиң күүсеткен түрарынче угланган лекция пропагандазын калбартыр, ооң-биле чергелештир Совет Тыванын 40 чыл оюнга тураскаатқан темаларга лекцияларны номчуурда күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-херээ-биле холбаштырары, ажыл-агыйда четпестерни болгаш чедиишкиннерни илередип, четпестернин үнүп кээп турар чылдагаанын тодаралыр, ону болдурбас дээш канчаар ажылдаза эки хөрэзин тайылбырлаар, лекцияның дээштии ажыл-агыйга кескү түүнел үнген турарын чедип алыры болур.

Бо-ла сорулгаларны чедип алыр дээш, Тес-Хем районнуң «Билиг» нитилели ам-даа эвээш эвес ажылдарны кылыры негеттинип турар.

В. ЧИҢМИТ.

Кижилер болгаш чылдар

КҮШ-АЖЫЛГА ДАДЫККАН

Кижиниң күш-ажылчы намдары. Ооң эгези кандыгдаа болур. Бистиң үевисте аныяк ажылчыннарның-даа, специалистериң-даа күш-ажылчы намдары, хоочуннарның, дүржүлгалыг эш-өөрүнүң арагына эгелээр. Ол эки чаңчыл. Аныяк кижиниң мергежил чедип алырынга, коллективке чаңчыгарынга ол дыка дузалыг.

Эрзин райпозунуң баштаар черинин даргазы, күш-ажылдың хоочуну Александр Дадаевич Ширининиң күш-ажылчы базымы онзагай. Ол 1941 чылда, Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелеп турар үеде, кожуун секретарыңдан эгелээн. Ол чеже-даа шериг албанын эртиирип каапкан, үжүк бижиктин эки билир болза, кожуун секретарының хүлээлгези дыка нарын, харыысалгалыг болган. Ынчан район шөөлүг хөгжүвээн. суурда кашла бажың бар. араттарның хөй кезии көшкүн амыдыралдыг, бир хүн — мында, даарта — дугде.

Александр Ширин кожуунуң доктаал-саавырын белеткеп, четчелээриниден ангыда, ооң иштики ажылдарын кылырындан өске, суларга организас-массалыг ажылдарны кылырыга база идепкейлиг киржир. Ширинге чамдыкта хонуктуң 24 шагы чедишпейн баар, ынчалза-даа күш-ажылга хандыкшыл, аныяк чүрек ол бүгүнү шыдажып эрткен. Гитлержи фашизминиң дээзин үүлгедиим. Совет Армизяның фронтуун участокторында тиилелгелерин, тыва эки турачыларның маадырлыг чоруктарын суму санай аалдарны кезип таныштырып четтингип турган.

Кижиге кажан-даа «чопу—чоорган» болур. Александр Ширининиң күш-ажылынга партия райкомунуң, кожуунуң өске-даа ажылдакчылары, араттар дузалажып турган. Ылаңгыя белек чыыр үеде олар дыка идепкейлиглер. Районнуң чурттакчылары белеп чыыр үени билир, ынчан ыяк белеткелдиг орар, төлээ кижини саадатпас дээш бүгүле чүүлдерни кылырлар.

Александр Дадаевичини, элээн каш чыл эрткенде, кожуунуң колхоз тудуунуң килдизинин эргелекчизиге томуйлаан. Ол — мырыңай дыка нарын ажыл, сууржуң амыдырал-биле холбашкан. Чүгле бажың-балгат тудар эвес. араттарны сууржуң амыдыралче хаара тударының талазы-биле тайылбыр ажылын база кылып чорудар апаар.

А бажың тудуп билир кижилер ховар. машина-балгат чок. Аъттарны тергелээш, арга кирип, ыяштап чоруптар. Ооң чурттакчылар бир бөлүк болуп алгаш, бир шевер кижиниң удуртулгазы-биле бажыңны тудуп кирипгер. Хөглүг-даа, солун-даа. Ынчан туттунган бажыннарның чамдыызы ам-даа Эрзинде бар.

Коммунист А. Ширининиң хереглекчилер кооперациязын удуртур деп даалга алганындан бээр 28 чыл эрткен. Бо үениң дургузунда Эрзин райпозунуң баштаар черин даргалап келген.

Александр Дадаевич кооперация шугумунга ажылдап эгелеп турда ынчан ооң материал-техниктиг базазы шоолуг эвес турган. Район төвүнге каш магазин, малчыннарже колдуунда дерги садыы чедер. Кызылдан барааннаар машина-балгат база чедишпес.

Бо үениң дургузунда райпога немешкен тудуг бүрүзү, келген машина бүрүзү Александр Дадаевичиниң сеткилин өөртүр, чүге дээргe ол өзүлдеге ооң үлүү кирген. Ында бедик мергежилдиг кадрлар база хоочун удуртукчунуң чагыгсумезии, арга-дүржулгазын ажыглап келген. Ылаңгыя Моңге Даидыг, Ланчыы Бөөдей, Мария Калинкина, Мария Татур, Зинаида Бүдүү, Анай Соян олар Александр Дадаевичиниң башкыыс деп хүндүлээрлер.

Хоочун коммунистиң удуртқан райпозу Тыва респотребсоюзта мурнакчы ажылдыг коллективтерниң бирээзи. Планныг онаалданы, социалистиг хүлээлгелиг багай эвес күүседип келген.

Александр Дадаевич Ширин ажылдаарда дан бажында, суур чаа оттуп турда келир. Кабинединге кирип келгеш, садып алыкчыларның чагыгларын кичээнгейлиг өөренип көөр. Ол чагыглар ооң блокнодундан ыраак. Күүсеттингенин сеткил ханыышкын-биле баллаар, ол-бо чылдагаанар дээш боттанмайн барганы дээш дүүрээр.

Александр Дадаевич бодаңмышаан, сонгаже көргүлээр. Бүгү назынында чурттап, холу-биле тутканы Эрзин суурнуң бажыңнары каран көзүлбес черже дистинишкен. Ында өөрүшкүмаңнайлыг чораан кижилерниң идик-хевиинче чамдыкта А. Д. Ширин топтап көөр, чаңгыс чер чурттугларынга чедип, хой кажааларының көрженин коптарганнар.

Шефчилер, коммунистер Оолак Очур-оол, Михаил Сотпа, комсомолчулар Владимир Иргит, Илья Дастан, Б. Адыг-Тулуш болгаш ооңдаа өскелер кызымак, шалыпчы ажылдааннар.

Ажыл соонда шефчилер боттарының белеткээни концертии хойжуларга бараалгатканнар.

А. БЕГЗИ.

КАЙЫЫН КЕЗЕРИЛ?

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга бадылааны чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга көдээниң чурттакчыларының салыышкыны улуг дээрзин демделээн. Ону бистер ишти-биле деткип турар бис. Ынчангаш, шыдаар шаавыс-биле малды, куштуу тудуп, ногааны тарып, артыкшылдыын күүнеге садып турар бис.

Бурунгу чылын чүве. База-ла малга бичии сиген кезип алыр дээш Чербиниң Даспы бажында Хам-Дытка чеде бердим. «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыннары ооң кессе чогуур черлериндеп сигенни кескеш, сараатпан каапкан болду. 20 ажыг сараат тур. Сигенчилер ажылын доозуп турган.

— Доозулган иштин соо-биле, машина-трактор кирбес бута-сумуң үннарындан сигеннеп ап болур бе?—деп, трактористер звенозунуң удуртукчузундан, ол оолдардан айтырган мен.

— Ажырбас, акым, мында ажылывысты доосканывыс ол. Ой-чик черже техника баар эвес, кезип алыңар харын — деп, олар чөпшээреэннер.

Ол-ла бугa үннарындан тонна чедер-четпес сигенни чыынчарлап кезип, болуп алганымда «Кара-Хаак» совхозтуң партком секретары А. С. Маадыров келгеш, совхозтуң девискээринде хуу малга сиген кезери хоругдуг чүве деп чугаалады.

— Кайыын кезер мен ынчаш?

А. С. Маадыров хуу малдыг кижилер машина-балгат четпес, ырак-узак черлерден сигеннеп ап болурун чугаалааш, ол кезип алган бичии сигенимни хавырып алыр ужурлуг чүве дээрзин чугаалады. Удурланмаан мен. Ол сигенимни чудуруп алгаш барганнар. А демги менээ сиген чөпшээрепкен ажылчыннарывыны хурал кылгаш хемчег ап турган болган.

Эрткен чылын база сигеннээр деп белеткени бердим. Даргалардан чөпшээрел албайн сиген кезип алгаш, оомну хавыртып кезээн болганымда Чербинин ыяш ажыл-агый черинин удуртукчузу В. П. Барковка чеде бердим. Совхоз девискээринде-даа, хуу улуска тускайлаандаа черни ол эки билир.

Барков менээ Бачыттыгның дөңгеликтерлиг черин айтып бергеш, таңма баскан чөпшээрел бижиин-даа кылып берген. Аңаа баргаш, хол кадыыры-биле кезек-черниң сигенин кезип алдым.

Элээн каш хонганда ону хөпээнией каар дээш чеде бердим. Шык черниң сигенин аңдара каап, кургадып турумда «Кара-Хаак» совхозтуң директору В. Б. Ярмольник эки-менди чок кырымда-ла келди.

— Чүге моон сиген кезип турар кижи сен, сенээ ындыг чөпшээрелди кым берди?

Ыяш ажыл-агый черинин берген бижиин көргүстүм.

— Бо хемден сигенни чүгле мээң чөпшээрелимбиле кезер ужурлуг чүве. Ол саазының хей чүве-дир. документ эвес. Хуу малдыг кижилер шуут бээр ис баспазын!

Оон-даа аңгы эки-бак сестер-биле соглеткеш, ол сигенимни база хавыртып алган мен.

Ам чаа чыл үнүп келди. База малга чем белеткээр уе келир болгай. Чербиде чурттап турар кижи-дир мен, онуң долгандыр сигенневейн, ам кайнаар баар ужурлуг кижи боор мен?

М. ЭРГЕП.

АДАЗЫН САЛГААН

«Саян» совхозтуң хоочун чолаачызы Николай Калбакович Хууракка Сесерлиг салбырында эң хүндүлүг кижилериниң бирээзи. Ол чоңаачылап ажылдаавдан бээр үжен чыл чедип турар.

Сес уругларның адазы чүгле ажылынга кызымаабиле мактадыг эвес, төлептиг ажы-чаңы-биле чонунга хүндүткелдиг. Ооң ийи оглу адазының изин салган. чолаачының мергежилин шилип алган. Улегерлиг өгбүлениң оолдарының база харыысалгазы бедик. мактадып турарлар. Оларның дугайында «адазын салгаан» деп чугаалажыр.

С. УДУМБОРА.
Бии-Хем район.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ-БИЛЕ

Ээн тайгаларга диинээн, киштээн анчыларга таваржырга, чааскаан чоруп турары харааланчыгдаа, коргунчуг-даа, аарыпаржыла канчаарыл, чанында эштиг эвес.

Бригада болуп алгаш аннаары кончуг ажыктыг деп чүвеки бистин «Хемчик» аныяр-тывыш ажылагыйының анчылары эки билбес. Коллектив болуп алгаш ажылдап тургаш, күүүне планы күүседиря ажыктыг. Чүге дээрге, бир талазында дүржүлгалыг анчылардан канчаар аннаарын аныяктар өөренип алыр. Ол ышкаш бригада кежигүнү кижи бодунга бергинген онаалда-даалгаанын күүседир дээш кызып аннаар болгай.

Мынчангаш мен бодаарымга бригада болуп алгаш аннаарындан ажыктыг чүве чок. Коллектив кежигүннериниң канчаар ажылдап турарын контрольдап тургай. Ол ышкаш бригадага бижыглаан участокторун ан-менин дескн алырын база ооң өзүп көвүдээрин хайгаараар ажылларны чорударда ажыктыг. Ооң ынай тайга-тандыга, анчы турлагларга анчыларны чедирерде, аъш-чем чедирип алырга машина-балгатка камналгалыг.

Анчыларга хөй уе-шак камнаттынар. Куш-ажылын будурукчулуу бедиир. Мурнакчы, дүржүлгалыг анчыларны ажылгагый ажылынаан хостаап, антывышче угландырза чугула. Ынчаар тургузарга бригаданың ниитизи-биле тывыш продукциязы көвүдээр. Ажылчын бүрүзүнүң шалыны ооң күш-ажылчы киржилгезинден хамаарылгалыг болганда, кызып үре-түнелдиг аннаарындан дөрт хамаарлыг.

Бистин «Хемчик» аныяр-тывыш ажылагыйында мурнакчы анчылар Даваа Дамбаевич Оюржактың удуртқан 6 кижи составтыг штатта анчыларның бригадазы арткен 1983 чылдың күскү-кышкы олук сезонунда 5494 рубль түнге олуктy дужааганнар.

Чангыс-чангыс болуп алгаш аннаан штаттыг анчылар Тамир Демиргалиевич Хайруллин 738 рубльге, Николай Николаевич Баскаков 242 рубльге, Валерий Леонидович Завьялов 710 рубльге туспулунда олуктy дужааган болза, бригада кежигүннерин кижи санында 915 рубль түнге эки шынарлыг олуктy дужааган.

Моон алгаш көөрге, бригада кежигүннериниң күш-ажылының будурукчулуу оранчок улуг болуп турардыр. Чангыс анчының кылыр ажылы хөй болган ужурунда ол ажылынга чедишпес болгаш каклага кирген олуктy күске-күжүгенге, кушка чиртип, дүгүн хыраңып, кежин ол соктадып алган болур.

Хөй кижи черле эки, орук-чирик-даа аштап, арыглап алырда, бойдустуң байлаан чөп ажыглаарынга кончуг таарымчалыг. «Хемчик» аныяр-тывыш ажыл-агыйының коллективи келир аныяр сезонунуң планныг онаалдаларын күүседирин чедип алырыбиле, ийи-чангыс анчыларбиле эвес, бригада кераази-биле аннаар анчы бригадаларны сезон үезинден тура-ла организастап аткарары чугула.

А. ДОНГАК.
Чоон-Хемчик район.

ШЕФЧИЛЕР

Улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга райкүүскомунуң коллективиниң болук ажылдакчылары «Мөген-Бүрен» совхозтуң хойжулары Бойду Иргит, Багай-оол Саая оларның кыштагларынга чедип, хой кажааларының көржениң коптарганнар.

Шефчилер, коммунистер Оолак Очур-оол, Михаил Сотпа, комсомолчулар Владимир Иргит, Илья Дастан, Б. Адыг-Тулуш болгаш ооңдаа өскелер кызымак, шалыпчы ажылдааннар.

Ажыл соонда шефчилер боттарының белеткээни концертии хойжуларга бараалгатканнар.

А. БЕГЗИ.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ НЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен неңи «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Лариса Кыргыс-ооловна **Монге** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Чедиг уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечек Дайгыр-ооловна **Дагба** — районнуң хереглекчилер ниитилелиниң техниктиг ажылчыны.

Бакаан Хертековна **Сотпа** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Хертековна **Хавааол** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Хомушкуевна **Аптыы** — «Тээли» совхозта уруглар садигиниң иянзы.

Александра Күжүгетовна **Байыс** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Маңмара Сендажиевна **Донгак** — Тээлиниң харызаа белдириниң ажылчыны.

Мира Байыртыевна **Иргит** — Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң районда будуруулге эргелелиниң даараныкчызы.

Тамара Агаржааевна **Күжүгет** — Тээли суурда бажың эзэм.

Докпаш Самбууевна **Намдак** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Дүпчүр-ооловна **Салчак** — Тээли сес чыл школаның техниктиг ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен нелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Раиса Салчаковна **Бодунат** — Бай-Тал ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Валентина Сарыгларовна **Намзырай** — районнуң күрстраховаииезиниң агентизи.

Кара Салчаковна **Тойбухаа** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 КМК-ның маляры.

Вера Кенден-ооловна **Хортуй-оол** — Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң районда будуруулге эргелелиниң даараныкчызы.

(Уланчылыг).

Бөгүн — Одессаны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанының 40 чылының хүнү

ӨЛҮМ ЧОК МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

Генерал-полковник А. С. Желтов, Совет Эвилелиниң Маадыры, Дайын хоочуннарының Совет комитединиң даргазы

Кара далайда эң улуг дээш порт, Украинаның мурнуу чүгүнде чугула үлетпүр төвү — Одесса незээде стратегтиг улуг ужурдузалыг хоорай болуп келген. Бистиң Төрээн чурттувусче фашист аг-шеригниң халдаан баштайгы хүннеринде-ле гитлержи ужар үүл хоорайны бомбалап эгелээн. 1941 чылдың августа гитлержи шеригler хоорайны бүзээлеткен. Фашист командылал Одессаны дораан эжелеп аптар деп кордаан. Оларның ооду хей чүве болган.

Кол күштерден үзе кирдирген совет дайынчылар немец-фашист шеригниң калчаалыг ыйыдыышкынын 73 хоногун иштинде дүн-хүн чок кайгамчык маадырлыгыбиле ойтур шаап келген. Олар дайзынның дыка улуг күжүн чардыктырып, Украинаны болгаш Донбассты «чаңгыс дег» дүргеп эжелеп алыр дээн планын үскен.

Мурнуда салган соруглагы эчизинге чедир күүсетпеш, совет шеригler Дээди Кол командылалдың дужаалы-биле хоорайны каггаш. Севастополь камгалалыңче кирген. Чагыртпаан хоорайдан үүп чоруп тургаш, совет дайынчылар маңаа тнилелгелиг ээл кээриге быжыы-биле бүзүреп турганнар. Ол хүн мелеген — 1944 чылдың апрель 10.

Мен ынчал 3-кү Украин фронтузунуң Шериг Төвүлелиниң кежигүнү турдум. Одессаны хостаары-биле холбашкан болуушкуннарны сактып ор мен. Дайзынның Одессада болуп-леннишкинин узуткаарын генерал-полковник В. И. Чуйков командылаан 8-ки гвардейжи армияның, генерал-лейтенант И. Т. Шлемин командылаан 6-гы армияның база генерал-лейтенант В. Д. Цветаев командылаан 5-ки армияның кежектеринге даскан.

Фронтунуң шеригlерниң шаап халдаашкынының түңнелинде дайзын Молдавияже болгаш Румынияже аткаардап турган кол күштеринден үзе кирдиргем. Бистиң шеригlеривистиң өлүмнүг бүзээлелиинден үнер аргазын бодап, немец-фашистиг командылал совет кежиттерниң оон мурнуунда хевел апкарып Одесса — Тирасполь оруун дургаар соңгу чүкче улуг күштер-биле чаза таварыыр деп оралдажыышкын кылган. Раздельная станциязының чөн-навызынга апрель 6-да болган 7-де улуг тулчуушкуннар болган. Дайзын маңаа 10 муң солдаттарын болгаш офицерлерин өлүрткен болган туттурган.

Апрель 8-те шуут-ла хоорай чанынга тулчуп турдувус. Одессаже чоокшулаан тудум-на гитлержилерниң удурланыышкыны киткеп турган. Хензик черня безин бистиң дайынчыларывыс штурм-биле алыр умурга таварыжын турду. Хоорай чоогу мугулдурларлыг, хей санныг тейлерлиг, коргалгарлыг болган дайзынның камгаланырынга хөлчок эптиг. Ынчалза-даа фронтунуң шеригlери чүткүлдүт бурунгаарлаан Одесса кестүл келген: хоорай өртекеп турган.

Тулчуушкуннарның сөөлгү үе-чадазы келген. Камгалалга белеткээн даш бажыңнарны ажыглаан, гитлержилер хоорайга удурланыышкын кылыры илдең турган. Оон ангыда совет патриоттарны чок кылырын.

ЧУРУКТА: Одессаны хостаанының киржикчилери (солагай талазындан оң талазынче) — **Павел Иванович Новиков, Никон Иванович Попель, Алексей Иванович Беляев, Тит Филиппович Морозов, Совет Эвилелиниң Маадыры Михаил Степанович Шейкин, Павел Васильевич Яновин, Владимир Васильевич Бородин, Алдар ордениң бүгү үш чергелериниң эдилекчизи Леонид Арефович Бужак.**

КАПИТАЛ ТУДУГ: шиитпирлиг үе

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

селдезин хынаар, тетчеглекчи, самчыгдакчы база немей бижилгелер, карак чаар чоруктар-биле демиселди күштелдирер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни ап чорудары эргежок чугула.

Тудугларны ажыглалга киирериниң, тудугуң барааның продукциязының болгаш күш-ажылдың бүдүрүүлүүнүң планнарын күүседиринге мурнакчы дуржулганы нептередиринге, коллективтерге дээштиг социалистиг чарышты организастаарында четпестерин илеткелчи шүтүмчүлээн болгаш бо талазы-биле бот-туг ажылды соңгаарладыышкын чок кичээнгейге алырының чугулазын демдеглээн.

Партия организациялары идеолоштуг, масса-политиктиг ажылга кескү агитацияны болгаш политиктиг плакаттарны кошкак ажыглап турар. Ылаңгыя «Тыва тудуг», «Тыва септелге-тудуг», «Шагонартжыстрой» трестерде, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкында болгаш өске-даа тудуг организацияларында ону амыдырвалдан хооруп чорудуп турарынга күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-херектеринге оон салдары кошкак болуп артпышаан.

Илеткелчи оон соонда бирги чартык чылда, никитизи-биле будуң чылда шиитпирлээр ужурдуг улуг соруглаларга доктааган. Чыл төнчүзүнге чедир тос ай четпес уе артнан. Ам-даа 144,5 миллион рубльдиг кол фондуларың ажыглалга киирерн, 128,9 миллион рубль капитал салыышкыннарын шингээдири, 94,4 миллион рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын боттандырары эргежок чугула. Агроүлетпүр комплекизиниң, чуртталга болгаш социал-амыдырал объектилерин тударынга улуг капитал салыышкынларын шингээдири негеттинип турар. «Тудуг кезектерн» комбинаттың улуг панельдары бажың түзүүнүң цегин, «Тыва септелге-тудуг» трестиң ыяш болбаазырадыр цегин, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның асфальтбетон заводун, чайгы уеде ажылдаар түүйбү цехтерин ажыглалга киирерин хандырар.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар ажыглалга кирер тудугларның графиктеринин ажылдап кылган организастехниктиг хемчеглерниң күүселдези дээш тодаргай контрольду тургузар, күш-ажылчы коллективтерге, бригадаларга, ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар ортузунга социалистиг чарыштың база идеологтуг, масса-политиктиг ажылдың дээштинн улам бедиседирн хандырар хүлээлгелиг. Коллективтерде организакчы болгаш кижизидикчи улуг ажыл-биле быжыглаттынган тудугжуларның сорук киришкинниг күш-ажылы он бирги беш чылдыг — 1984 чылдың — республиканың юбилейлиг чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедишкинниг күүседиринге бүдүрелдиг магалылалы болур дээрзин, А. И. Ванжа түңнелинде чугаалаан. Хуралга санал бергеннер коллективтерде ажыл-ниитиң байдалын сайгарып, четпестерни эдип алырының аргаларын айтып, планның даалгаларны, хүлээлгелерни күүседиринге бөттарының үлүүн киирерни айыткан.

М. САЯ.

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгр улустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш фашизмге удур демиселге амы-тынын берген совет дайынчыларга турскаалдың байырлыг ажылдыышкыны Венгрияны фашистиг күлданыышкындан хостаанындан бээр 39 чылын — Венгрияның национал байырлалын тавыштыр Серегче хоорайга болган. Турускаал ажыдарының ёзулалынга партия, аныяктар болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, Венгрияның коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң хооруннары киришкен.

Фашистиг эжелекчилерден Венгрияны хостаан совет дайынчыларның турскаалдарынга болгаш акызунма хөөрүнге чечектер салыышкыннары болгаш массалыг митингилер Будапештиге, Дебрецениге, Мишкольцеге болгаш ВУР-нуң өскеда хоорайларынга база болган.

Ак сеткилдиг чугаалажыышкыннар дээш

Боо-чепсекти эндере будуреринн бурун соксадыр, делегей байдалын үндезинни-биле экижидерин чедип алыр дээш ак сеткилдиг, үре-түнелдиг чугаалажыышкынарны кылырын ССРЭ саналдап турар. Ден эргелиг болгаш бир демей айыыл чок болурунун принцибиниг дүүшкен дугуржулгаларны чедип алырынче угланган ындыг Американың Каттыышкан Штаттары-биле чорудары дээш ССРЭ туружп келген болгаш туружп-даа турар. Социнтерниин удуртуп ажылдамчыларының кыйгырыынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының харыызы ол дугаймн тодаргай бадыткаан-дыр деп, делегейнин хөй чурттарының күүүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, парлалга информация агентстволары демдеглеп турар.

Чугаалажыышкынна р н ы кылырынче бодуунун чүткүлүн Совет Эвилели бадыткап турар-дыр, ол дээрге —эң чугула барымдаа-дыр деп. Италияның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Социнтерниин даргазының орлалчызы **Б. Краки**я демдеглээн. Тайбынның болгаш быжыг туруштуг делегей байдалының эрге-ажыктарынга дүүштүп ёзулуг чугаалажыышкыннар катап эгелээр дээрзинге идегелди ол илергейлээн.

Тайбынче чайгылыш чок чүткүлүн, делегей харылзаларын чогумчалыг болдуттарының оруунда мооңдактарыны чайладыр дээш бүгүде, урутларывыс-биле харылзаа-холбааны шын тургузуп алырывыс кончуг чугула. Ада-не-биле урутларның соруглаазы, соңгурганы дугжуп турар болуур ужурлуг. Чүү чүве урутларны дүвүредип, оларның хөрээн ойгуп чоруурул, ону ажыыбиле чугаалажып, сагыш-сетинилин ада-неэзиге ажылдып, чүнү-даа чажырбайн чугаалаарын бис олардап чедип алыр ужурдут бис. Бир эвес бис бичин кижиге, эң ылаңгыя эллэди назылыг урутларывыска бүзүревес болзувусса, олар база биске бүзүревес. Өг-бүлеге ада-не-биле урутларның аразынга быжыг найырал, чаңгыс аай, бот-боттарын эки билчир чорук кончуг күзенчиг. Бичин урутлар база ындыг өг-бүлени күзээрлер.

Бир эвес мен урууминуң азы оглуминуң күзел-бодалын бодуминуң ышкаш хүлээп алыр болзумза, олар мээң күзел-бодалымны база шакла ынчаар хүлээп алырлар. Ынчан бис бот-боттарывыстың өөрүшкүвүстү-даа, мунгаралывысты-даа билчир бис. Кол-ла чүве—бичин кижиниң бир чүвени күүсединче албадаарында эвес, а ол чүвени оларның-биле деңге сүмележип, оон чугулазын азы чугула эвезин өг-бүлеге дугуржуп чугаалажып алырында. бот-боттарын шын билчиринде. Чүгле ынчан бичин кижилер биске сагыш-сетинилин ажыдар, биске бүзүрээр, бистиң ёзулуг өнүүктеривис болур.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ШПИОН «МОУХОК»

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың № 244 шериг разведка батальонунуң «Моухок» деп реактивтиг самолёдуу Гондураста америк ужар чүүл базазындан үнгеш. Сальвадорже угландыр ужуп чорупкан. Ук самолёттуу шпион аппаратуразы-биле недергей дерээн. Сальвадорнуң партизан отрядтарының турар черлерин тодаргайлап ялередир болгаш олче американы чазактың шажылакчы шеригlерни ыдаавар соруглазы самолёттуң шпиончу ужудукчуларының мурнунга салган. Чүгле «Моухок» эвес, харын-даа америк хөй шпион самолёттарның Сальвадорнуң кырынга ужудуушкуннары хүн бүрүдө болуп, Латин Американың ол чурттунуң иштинги херектеринге АКШ-тың теп разведка эргелелиниң болгаш Пентагонуң каржы шериг холгаар-лашкынларының ёзулуг уеде улам-на күштелгенин тодаргай хереченлеп, сойгалап турар.

Гондурастың Пальмеролында шериг базазын ол чурттун американчы шериг чагырыкчылары АКШ-тың шериг командылалының эргезинге бүрүн дамчыдып бергенин, оорган америк шпион самолёттар үүле Сальвадорнуң эвес, харындаа Никарагуаның болгаш өске-даа чурттарның агаар делгеминге хүн бүрүде шүүгүп, шпиончу медээлерни чыып, Латин Американың хамаарышпас күүнелериниң бүрүн эргезин, хамаарышпас чоруун карыыдыбиле үреп турарын «Ю-эс-эй тудей» деп америк солун биижээн.

Америк шпион самолёттарның ол ужудуушкуннары Төп Америкада болгаш Карыб бассейнде чурттарның улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкинин боой тударынче угланган.

Пальмерола — АКШ-тың Гондураста үүле чаңгыс шериг базазы эвес-тир. Ындыг базалар Гондурастың девискээринде элээ маш. «Ю-эс-эй тудей» солуунуң биижээнин ёзугаар алырга, Гондурас амгы уеде АКШ-тың теннижи болуп, Төп Американың болгаш Карыб бассейнниң улустарынга, оларның национал-хосталгалыг шимчээшкинниринге удур америк империализмниң шериг, политиктиг, экономиктиг, психологтуг хөделишкинниеринге дуза-лап, анва доотту-биле киржип турар. АКШ-тың 2 муң хире шеригlери амгы уеде Гондурастың девискээринде турул. Трухильо болгаш өске-даа шериг базаларынга сомосажы даярбечилерни белеткеп, никарагуа улуска удур хаанныг үүлгедиглерни кылырынче оларны ыдалап турар.

Ынчалзажок АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң Төп Америка чурттарынга удур зайынзырак, эжелекчи, өөзээтен хөделишкинниеринге үүле оон-биле кызыгаардаттынмайн турар деп, «Ю-эс-эй-тудей» биижээн. Гондурастың Пуэрто-Кастилья ортаалын шериг ужар үүл күштеринин базазы ыядыр эде дериирин, ол чурттун девискээринге шериг чепсээн шыгжаар ийи улуг складтарны мөзей тударын АКШ-тың камгалал министерствозу амгы уеде планнап турар.

НИКАРАГУА ЧАЗААНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Хамаарышпас даштыкы политиктиг угланыышкынын ойталаар кылдыр Никарагуаны албадаарын Рейганның администрациязы база катап оралдашканын Никарагуа. ның чазааның медеглелинде айыткан. Ынчалзажок Никарагуаның чазаа бодуунун даштыкы политиктиг угланыышкынындан болгаш чуртка революстуг чаартылгаларның программазын боттандырарындан кажан-даа ойталавазын ук документинде демдеглээн.

АКШ-тың президентизиниң Латин Америкада түскай төлээлекчизи Г. Шлаудеман болгаш күруне секретарының ёзулалакчызы чоокта чаа Никарагуаның наймыылалы Манагуа хоорайга барып чораан болгаш АКШ-тың Никарагуаның аразынга харылзааларны чөгүмчалыг болдурарынга хамаарышкан тодаргай кандыгдаа саналдарны киирбээн. Харын-даа Никарагуаның революстуг чазаанче ыяшкын кылыры оралдашкаанар.

Төп Американың чурттарынга хамаарышпыр бодуунун даштыкы политиктизин Рейганның администрациязы моон соңгаар-даа күш дөгээриинң туружу-биле чорудар деп бодап турарын АКШ-тың төлээлекчилериниң Төп Американың чамдык чурттарынга база Никарагуага кээп чораанны сойгалап илереткен деп чазактың медеглелинде айыткан.

ПАРТИЯНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ

КАИР. (СЭТА). Чурттуң улусчу хуралынга (парламентизинге) бо чылдың майда болуур соңгулдаларга утку-штуур политиктиг программаны Египеттиң Национал депшилгелиг (чөөн үзелдиг) партиязы чарлаан. Национал-депшилгелиг (чөөн үзелдиг) партияның чиигине секретары Халед Мохи эд-Дин парлалга конференциязынга чүве чугаалаан болгаш оон удуртқан партиязы турул келгенинин чеди чылдарының дургузунда египет ниитилелде политиктиг депшилгелиг күштерни хамыктыр мурнунда Гамаль Абдель Насериң империализмге удур угланыышкынының талалакчыларын, Египеттиң социалистиг угланыышкын-биле хөгжүлдезин дээш туружуп турар бүгү күштерни сырый каттыштырган деп медеглээн.

НДП амгы уеде политиктиг улуг салдарлыг күш болуп турар. Партия бодуунун бүгү ажыл-чорудулгазы болгаш демиселн-биле Египеттиң ажылчы чонидарының эрге-ажыктарын камгалап турар. Кэмп-Дэвидтиң чаылдырыкчы сулчазынге удур бистиң партиявыс ШИИТПИРЛИГ демисежип турар деп. НДП-ниң чиигние секретары чугаалаан. Сулчээчи болгаш чарылтырыкчы ол дугуржулга Египеттиң национал эрге-ажыктарынга чөрүшкек болуп турар деп, ол айыткан.

Ада - иелерге

СҮМЕЛЕЖИР

Киижиндилге ажылы, эң ылаңгыя элээди урутларның кижизидилгези нарын болган хөй талалыг. Элээди урутларны чамдыкта чежедаа чагып сургаарга, шынгыы бүрүүдадырга азы кончуп-даа чугаалаарга, дерзиниленип, туразы улгадыры, улуг киижилерни тоол көрбези дам баар. Ол чүге ындыгыл, оон чылдагааны чүдел?

Оон чылдагааны чаңгыс — киижизидилге ажылының таарымча чок тургустунганында. Чижээ, мындыг таварылганы көрүп көрээлинер. Үжен хар иштинде аныяк не киижи эжинге мынчап хомудап чугаалап олурганын дыңнаан мен: — Мээң 7 класста өөренип турар уруумнуң сөөлгү уеде музыкага сонуургалы читкен, музыка башкызының онаалгазын кылбастаан, та чүүү канчалза эки чүве ыйнаан.

Мен бодаарымга, бо таварылганың чылдагааны аныяк не уруунуң иштики сагыш-сеткилин ам-даа чедир билбезинде, музыкага хандыкпылының чиде бергенинин чылдагаанын чедир өөренип көрбейн турарында. Чамдык ада-нелер уруунуң азы оглунуң богун чүрүм үреевейн, эки азы ортумак өөренип турарынга өөрүп орарлар, а даарта оларныбиле алырга, «хенертен» чүрүм үрептерге, ам кээп янзы-бүрү өске чылдагааннарга, кудумчуга, кожаларынга, оон эштеримге шамнап эгелээр. А херек кырында уруунуң азы оглунуң «хенертен» чүрүм үрептеринин чылдагаанны шагда-ла тургустунуп келген болур.

Уруглар киижизидилгезинге дуржулгалыг, өскелерден өөренип, педагогика номнарын номчуп чоруур ада-нелер уруглары-биле беседаны кылып, оларның иштики сагыш-сеткилин өөренип көрүп, оларның-биле ижинкара, ажыт-чажыт чокка чугаалажыр, ынчангаш бот-боттарынга бүзүрежир, бичинлери улугларга иштики сагыш-сеткилин, чажыттарын дорт ажыдар, шиитпирлеп, харылзап чадап чоруур айтырыгларын боттары аразында сүмележир болур. Чүгле ындыг таварылгада уруглар улуг киижилерге бүзүрээр, ада-незин ёзулуг өнүүктери кылдыр санаар.

Киижиниң эртер чуртталгазында элээди назын эң-не нарын, берге үе болур. Ол дээрге 11-ден 16 харның аразында үе-дир. Ол уеде элээди уругларның амыдыралынга, черле ынчангаш организминге-даа улуг өскерлиишкиннер болур. Оон ужурунда улуг улус-биле уругларның аразында болганчом-ла чөрүлдээлер болгаш бот-боттарын билиишпес чоруук эгелээр.

Элээди уруг дээрге бичин кижи эвес-тир. Олар боттары база ынчаар бодап чоруурлар. Ынчангаш оларның улгадып, өзүп орарын улуг улус эскербес, тоол көрбес, оларны ам-даа чаш уруг кылдыр санаар болза, оларның сеткили аажок хомудаар, аңаа чөпшээрешпес, харын-даа дорт удурланыр. База бир чижек. Сергейниң ачазы ажылындан мастерниң шынныг эвес болганынга хомудаан чедип келген. Кадайы олургаш: — Сеңээ черле таарыжыр кижи бар эвес, бодуң буруулуг болдуң ыйнаан — деп удурланган. Чанында элээди оглу турдала, олар аңаа аразында изиг-изиг маргышканнар. Демги оглу тургаш: — Моон соңгаар сени ачам дивес мен. Сени көөр хөнүүм чогул, ам дедир келбес мен — дээш, үнүп чорупкан.

Элээди уруглар өг-бүлеге-даа, школага-даа улуг киижилер деп көрбес, оларны биеэги-ле хевээр бичии кижилер кылдыр көөр болза, уруглар боттарын улуг киижилер деп санаар, оларныбиле деңге чугаалажыр кижилерни өскээртен, кудумчудан дилеп эгелээрлер. Чогум-на ынчан олар багай салдарлыг кижилер көгүлдезиниге кирип, оларның күткүүшкүнүнге, көгүлдезинге алзып, оларның-биле кады кем-херек үлгединиш-киннеринге-даа кирип болур. Ындыг чижектер хөй.

Элээди уруглар чассыдыгга база кончут хөнүү чок. Эң ылаңгыя эштери көрүп турда чассыдарга аажок эпчоксунар. Ол ийи харлыг Лена демдеглел кыдыраажынга мынчаар биижээн болган: «Авам мен дег турганын уттупкан боор. Эжим уруг мени кинолаал деп чедип келгенде, холуң хавын кет, аржылың шарыт-тын.» — дээш шаг-ла болду. Мен бичии урут эвес-тир мен. Авам бодуңун чассыдыы-биле мени эпчоксундуруп турду». Оон айтыда элээди урутларны үрүлчү сургап, оларга боттарының күзелин дөгеп, айтышкынынар бергеш, оларны күүсединиринге негеп, дорт кижизидерге, ындыг кижизидилге сорулгазын чедип албас. «Мен урутнуң нези азы адазы кижи-дир мен» дээр хөөн-биле оларны албадаар болза, оларга ол аажок сугуг болур болгаш оларның талазындан улут улустуу хүндүлевес чорук, чөрүлдээлиг айтырыглар тургустунуп болур.

Бистер, улут улустар боттарывыс аравыста чугаалажып олурувуста, бодувустун четпес талаларывысты аажок миниип орар бис, а кажан уругларывыс-биле чугаалажы бергенивисте ам оларны сургап, өөредип, кижизидип эгелээр бис. Ол чорук элээди урутларга кончут таарышпас.

Чогум чүүү канчалза эки? Бо айтырыг ада-нени үргүлчү дүвүредир ужурлуг. Бир-ле дугаарында, урутларывыс-биле харылзаа-холбааны шын тургузуп алырывыс кончуг чугула. Ада-не-биле урутларның соруглаазы, соңгурганы дугжуп турар болуур ужурлуг. Чүү чүве урутларны дүвүредип, оларның хөрээн ойгуп чоруурул, ону ажыыбиле чугаалажып, сагыш-сетинилин ада-неэзиге ажылдып, чүнү-даа чажырбайн чугаалаарын бис олардап чедип алыр ужурдут бис. Бир эвес бис бичии кижиге, эң ылаңгыя элээди назылыг урутларывыска бүзүревес болзувусса, олар база биске бүзүревес. Өг-бүлеге ада-не-биле урутларның аразынга быжыг найырал, чаңгыс аай, бот-боттарын эки билчир чорук кончуг күзенчиг. Бичии урутлар база ындыг өг-бүлени күзээрлер.

Бир эвес мен урууминуң азы оглуминуң күзел-бодалын бодуминуң ышкаш хүлээп алыр болзумза, олар мээң күзел-бодалымны база шакла ынчаар хүлээп алырлар. Ынчан бис бот-боттарывыстың өөрүшкүвүстү-даа, мунгаралывысты-даа билчир бис. Кол-ла чүве—бичии кижиниң бир чүвени күүсединче албадаарында эвес, а ол чүвени оларның-биле деңге сүмележип, оон чугулазын азы чугула эвезин өг-бүлеге дугуржуп чугаалажып алырында. бот-боттарын шын билчиринде. Чүгле ынчан бичии кижилер биске сагыш-сетинилин ажыдар, биске бүзүрээр, бистиң ёзулуг өнүүктеривис болур.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Республиканың бүгү школалары-биле бир дөмей. Кызылда № 4 ортумак школада күш-ажылга кижизидилге бирги чергенин чугула айтырыы болуп, кичээнгейнин төвүнде турар. Школада күш-ажыл кичээлдери эрттирер тускай кабинеттер чогуур дериг-херекселдер-биле дериттинген. Уруглар аңаа солун ажылдарны чорудуп, хөй ажыктыг чүүлдерге өөрешип ап турарлар.

А. Л. Ермаков улус өөредилгезинге 25 чыл ажылдап келген. Ол — № 4 ортумак школада күш-ажыл кичээлинин башкызы. Алексей Логинович Абаканның политехникумун дооскан, судиолар модели кылыр талазы-биле улуг мастер. Оон өөреникчилери ындыг модельдер кылырынга республикада бирги черни эзлеп турар.

ЧУРУКТА: уруглар күш-ажыл кичээлинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ДЕМНИГДЕ

Суурнуң чурттакчы чонунун болгаш аныяк-өскенинин коммунистиг кижизидилгезинге көдээ клубтарның ажылы чугула черни эзлээр ужурлуг. Ылаңгыя школа дооскаш суурга ажылдап арткан аныяктарның база школачыларның хостуг үезин, дыштанылгазын шын организастаары клуб ажылдакчыларындан улуу-биле хамааржыр. Клубка эрттирип турар хемчеглерниң ажыктыы, оларның дээштин аныяктарның болгаш школачыларның сагылга-чурумунга салдарлыг болур дээрзи чугаажок. Оларның сеткилинге кирер, солун, тааржыр чүүлдерни организастаар болза, аңаа идепкейлиг киржирлер. Оон чижээнге эрткен чылын бистин клубка эрткен митингини ап көрзөли.

Митингини школаның башкылары болгаш үстүкү класстарның өөреникчилери организастаан. Эгезинде школада өөредилге эргелекчизи Н. П. Ондар американ милитаристерниң чорудуп турары делегейниң душкүүрлүг байдалының дугайында чугаазын кежээниң киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнаан. Улаштыр суурнуң чурттакчылары, башкылар, өөреникчилер солун чугааны кылганнар. Ол кежээге школачылар идепкейлиг киржип, дайынга удурланган хөй санныг плакат - лозуннарны кылып, американ милитаристерниң үүлгедини сойгалап, бүрүү шапкан килеңин алереткеннер.

Бистин Кызыл-Арыг суурда дузалал школазындан аңгыда, өске кандыг-даа бүдүрүлге черн, организациялар чок. Ындыг болганда клуб биле школа чаңгыс демниг ажылдавас артажок. Ындыг болганда клуб ажылы кайы хире чоруп турар болдур, ук школада кижизидилге ажылы ындыг деңнелде турар дизе частырыг болбас. Мурнуку чылдарда турган администрация клуб ажылын (директору Г. Лехер) школадан аңгы көрүп турганы канчап-даа таарышпас. Оон аңгыда мурнунда турган комсомол эге организациязының секретары аныяктарны хаара тудуп шыдавайн турганындан олар хөй-ниити, клуб ажылынга кошкак киржип турганнар.

Амгы үеде школа директору, комсомол организациязының секретары бистер-биле, клуб ажылдакчылары-биле, сырый харылзаалыг ажылдап, аныяктарның идепкейин көдүрүп турарлар. Оларның боттарының хөй-ниитичи чоруу өскелерге үлегер-чижек болуп турар.

Клувувуста солун чүүлдер удаа-дараа эртип турар. Школада аныяк башкы Алексей Хертек ийи удаа эстафета маргылдаазын база эрттирген. Амгы хүнперде шин бөлгүмүн организастаар сорулгалыг бис.

М. АЙЫЗАН,
көдээ клубтуң директору.

ЫРЛАР КУТТУЛУП ТУРДА

Чөөн-Хемчик районнуң школачыларының бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези болуп эрткен. Районнуң Культура бажыңының залын көрүкчүлер чык долдур олурупкан. СЭКП райкомунуң ийиги секретары Д. Н. Ховалыг баштаан жюри кежигүннери олуттарын эзлепкеннер.

Болуп эрткен уран чүүл көрүлдезинге районнуң 13 школазындан ниитизи-биле 400 ажыг өөреникчи киришкен. Бо чылгы уран чүүл көрүлдези организастыг байдалга эрткенин жюри демдеглээн.

Чадаананың № 3 ортумак школаның өөреникчилериниң Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур бараалгаткан концерти көрүкчүлериниң сонуургалын хайныктырган. Сценада каас-шиник кылдыр кеттинген аныяк артистер үнүп келген. Бо школаның өөреникчилери уран чүүл көрүлдезинге бар аргаларны ажыглап тургаш, быжырымчалыг белеткенген. Оларның репертуарында дайынчы, революсчу, күш-ажылчы, интернационалчы болгаш Төрээн чурт дугайында бедик шынарлыг номерлер эвээш эвес болган. Олар концертин «Революция күштү берген» деп музыкалыг көргүзүг-биле ажыткан. Көргүзүгнү ол школаның аныяк башкызы А. А. Шаалы эки белеткээн.

Школачыларның уран чүүл көргүзүглери көрүкчүлериниң сагыш-сеткилин хайныктырган. Оон-биле кады Тываның ССР Эвилелинин составынга эки турабиле каттышканындан бээр 40 чыл оюнга тураскааткан ханы политиктиг утка-шынарлыг номерлерни чыылганнар сонуургаанар.

«Эзлдек шыңгырааш» деп тыва улустун классиктиг танцызын ол школаның танцы бөлүү чараш күүсеткен. Аңаа районнуң Культура бажыңының ажылдакчызы З. Балчырак хореография талазы-биле бедик үнелелди берген. Национал хөгжүм херекселдери-биле аныяк салгалды өөредиринге № 3 школаның музыка башкылары эвээш эвес күштү үндүрүп, үре-түннелдиг ажылдап турарын сыгыт-хөөмей ансамблиниң дээштиг номери бадыткаан. Эрги дуржулгазын катаптаайн, чогаадыкчы ёзу-биле чаартып кылып, национал чаңчылдарны сагывышаан, чаа утканы киирип, таарымчалыг күүседилгелерни кылганы солун.

Аңаа олурган көрүкчү бүрүзү башкы А. Шаалының тургусчуп белеткээн танцы бүрүзүн магадаан. «Хандагайты» деп улустун ырызын ниити ыр бөлүү бедик деңнелге күүсеткен. Хылдыг хөгжүм херекселдери-биле ойнаарынга бо школаның өөреникчилери сонуургалдыын, мергежилдиин көргүскен. Олар тыва, орус улустарның эрги аялгаларын дээштиг ойнаан. Школаның танцы бөлүүнүн «Улуг-Хемниңчалгыглары» деп танцызы дээштиг номерлерниң санында кирген. 6-8 класстың оолдарының «Эрги марш» деп ансамбли тускай шаңналга төлептиг болган. Төрээн чурт, тиилелге, күш-ажыл, найырал дугайында күүселделер онзагайы-биле ылгалган. Тайбың — бөгүн бөмбүрзектиң бүгү кижилериниң кичээнгейиниң төвүнде. «Өндүр-чаагай черивиске тайбың мөңге турзун!» деп композиция онзагай байдалын көргүзүп, кичээнгейниң төвүнден үнмээн. Хеп талазы-биле, тема аайы-биле № 3 школа таарымчалыг белеткенгени көрүкчү бүрүзүнүн сеткилинге таарышкан. Ылаңгыя ол школаның 7, 8, 9 класстарының өөреникчилери номер бүрүзүнүн эң-не идепкейлиг киришкенин демдеглезе чогуур.

Чөөн-Хемчик районнуң школаларының уран чүүл көрүлдезинге бирги черни Чадаананың № 3 школазының коллективи ап, хүндүлел бижик болгаш өнүг телевизор-биле шаңнаткан. Ийиги черни Чыраа-Бажы ортумак школазы, үшкү черни Чадаананың № 1 ортумак школазы ап, тус-тус шаңналдарны алган. 8 чыл школаларындан бирги черни Хорум-Даг школазы ап, шаңналга төлептиг болган.

Элдиг-Хем, Чыргакының школалары багай эвес белеткелдиин көргүскен. Үеник негелдезинге дүгжүп турар тус-тус номер бүрүзүн шаңнаан. Оларга Теве-Хая, Хайыракан, Бажын-Алаак, Хөндергей, Шеми школаларының тус-тус шаңналдыг чер эзлээн номерлери хамааржыр.

К. МОНГУШ.
«Шынның» корр.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

10 ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Совет Эвилелинин ийи дакпыр Маадыры. ССРЭ-ниң ужудукчу - космонавтызы В. А. Джанибеков-биле өөреникчилериниң ужуражыышкыны. 9.40 — «Ускорение». Дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң 1-ги сериязы. 10.45 — Документалдыг телефильм. 11.15 — Моолдуң уран чүүл коллективтериниң концерти. 11.45 — Телемедээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг телефильм. 15.00 — Сээн ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин. «Лев Толстой — орус революцияның көрүнчүү». 15.45 — Улустуң аялгалары. 16.00 — Бистин корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.40 — «Горизонт». «Авам, ачам болгаш мен — спортчу өг-буле». 17.30 — Документалдыг фильм. 18.00 — Концерт. 18.15 — Кадык болур дизинзе. 18.25 — Хоккейге делегей турнири. «Швеция кубогу». ССРЭ биле Финляндияның шилиндек командалары ойнаар. Чапсар аразында — Бөгүн делегейде. 19.50 — «Ускорение». Фильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Документалдыг телефильм. 22.25 — Свен Грюнберг ойнаар. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35, 9.35 — Төөгү. 5-ки класс. Бурунгу Римге культура болгаш эртем сайзыралы. 9.05, 13.10 — Француз дыл. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Чаартылга болгаш чогаадылга. 10.40 — В. Луговскийниң шулук чогаалы. 11.20 — Эртем-нептерелдиг фильм. 11.40 — «Шыдыраа школазы». 12.10 — Астрономия. 10-гу класс. Галактика. 12.40 — Төөгү. 9-ку класс. Индустриализация шугуму. 13.40 — Эртем-нептерелдиг фильм. 13.55 — Тележурнал. 14.30 — Совет драматургияда В. И. Ленинниң овур-хевири. 15.20 — Телемедээлер. 15.25 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — «Азия төвү». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Тываның композиторлары республиканың 40 чылынга». Дамчыдылгага Тыва АССР-ниң улустуң артизи, композитор Р. Кенденбиль киржир. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Чурулга уран чүүлү. Тайылбыр. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.10 — «Нежданный гость». Уран-чечен фильм.

11. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.30 — Ырының болгаш танцының «Русь» ансамблиниң концерти. 9.50 — «Ускорение». Фильмниң 2-ги сериязы. 10.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.55 — Телемедээлер. 12.00 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 14.45 — Орус чугаа. 15.15 — Кижи — черниң эзэн. 16.15 — Неделя дургузунда спорт. 16.45 — «Он алды хардан ору». 17.30 — Эртем болгаш амыдырал. 18.00 — И.-С. Бах. Чакона. Гитарист Н. Эпес күүседир (Испания). 18.15 — Кадык болур дизинзе. 18.25 — Хоккейге делегей турнири. «Швеция кубогу». Швециянын болгаш ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. Чапсар аразында — Бөгүн делегейде. 19.50 — «Ускорение». Фильмниң 3-ку сериязы. 21.00 — «Ye». 21.40 — Останкино. Концерт студиязындан башкыларга концерт. 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35, 9.35 — География. 7-ги класс. Ортаа Азияның бойдузу. 9.05, 12.30 — Немец дыл. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Төөгү. В. И. Ленин. «Апрель тезистери». 10.35, 11.40 — А. Толстой. «Орус характер». 6-гы класс. 11.05 — «Өг-буле болгаш школа». 12.10 — Бойдус эртеми. 4-ку класс. 13.00 — Төөгү. 9-ку класс. ССР Эвилелинин тургустунганы. 13.30 — Н. Думбадзе. Чогаалдарының арыннарындан. 14.30 — Космос веги. 15.30 — Телемедээлер. 15.35 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сылдысчыгаш». 18.45 — Ойнаарактар фильмми. 19.00 — Делегей байдалының допчулалы». 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар»: 20.15 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Нефтичи». 21.00 — «Ye». 21.40 — 23.05 — «Они встретились в пути». Уран-чечен фильм.

12. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.45 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Мультфильм. 9.20 — Ф. Шопенниң этюдтарын фортепианога делегей конкурстарының лауреады П. Егоров күүседир. 9.50 — «Ускорение». Фильмниң 3-ку сериязы. 11.20 — Эстон ССР-ниң Күрүнениң үлегерлиг эр хорунда бичин оолдар хорунуң концерти. 11.40 — Телемедээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.15 — Кутаиси хоорайның ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 15.50 — Документалдыг фильм. 16.30 — Концерт залында — өөреникчилер. 17.15 — «Шыдыраа школазы». 17.45 — Миллионнарның Ленинчи университеди. 18.15 — Кадык болур дизинзе. 18.30 — Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Космонавтылар хүнүнге. «Кижи. Чер Октаргай». 19.55 — «Ускорение». Фильмниң 4-ку сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — В. Панова — «Свадьба как свадьба». Телешин. 23.10 — «Час». Киночурумал. 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35, 9.45 — Бойдус эртеми. 4-ку класс. Хөрзүн болгаш оон камгалалы. 8.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 9.15, 12.45 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Л. Н. Толстой. «Дайын болгаш тайбын». 10.40, 11.35 — Зоология. 7-ги класс. 11.05 — Авалар школазы. 12.00 — М. А. Шолохов. «Кижиниң салым-чолу». 13.15 — Совет чурулга уран чүүлү. Е. А. Кибрик. 14.05 — «След на земле». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.40 — «Өөредир болгаш кижизидер». Туранның № 2 школазында орус дыл кичээлдеринге техниктиг херекселдер ажыглап турары. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар». 20.15 — Люберцы хоорайның «Весняночка» ансамблиниң концерти. 20.25 — Тайбын болгаш аныяктар. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.20 — «Барьер неизвестности». Уран-чечен фильм.

13. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт залында — өөреникчилер. 9.40 — «Ускорение». Фильмниң 4-ку сериязы. 10.45 — Документалдыг телефильм. 11.15 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Т. Таүэр арфага ойнаар. 11.45 — Телемедээлер. 11.50 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.30 — Харьковтуң «Кадыыр болгаш маска» заводуннуң Культура ордузунуң гитаристер ансамблиниң концерти. 16.00 — Бүгүдеге стадион. 16.30 — Эртемденнер. Москва чоогунуң агроүлетпүр комплекстеринге. 17.00 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клуву. 18.30 — Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — О. Сулейменов. «Чер, кижиге мөгейип көр» деп поэмазын автор боду номчуур. 19.35 — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары чугаалап турлар. 19.50 — Хоккейге делегей турнири. «Швецияның кубогу». ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. 21.00 — «Ye». 21.30 — Силерни космонавтылар чалап тур. 23.15 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 «Ye». 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.45; 9.45 — География. 8-ки класс. Прибалтиканың экономиктиг району. 9.05; 12.30 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ-ниң сургуулдарынга. Ниити биология. Экологтуг системалар. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. Пугачёвка баштаткан тараачыннар дайыны. 11.05 — 12.10 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. 13.00 — Хоойлуну билир сен бе? 13.45 — Эртем-нептерелдиг фильм. 13.55 — Драматургия болгаш театр. А. П. Чехов. «Чайка». 14.40 — Москва хоорайның өөреникчилери-биле № 180 ПТУ-ниң сургуулдарының ужуражыышкыны. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.35 — «Бистин аалчыларывыс». Дамчыдылгага Шушенскоениң улусчу чурук галереязының директору Л. М. Рудакова, 60 маадыр аттыг музейниң директору Т. И. Сотнам, чурукчу Ю. Г. Курский киржир. 19.10 — Мультфильм. 19.16 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Аас-кежиимни дилеп чор мен». Дамчыдылгага Минскиниң ортумак школазының башкызы Л. Смолик. Черкас областа «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы В. Гонтар, ужудукчу И. Копец, КАМаз ажылчыны И. Лимонова киржир. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Когда уходят киты». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Арарат» — «Динамо» (Киев).

14. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.20 — Ырының болгаш танцының «Кенюль» ансамблиниң улусчу коллективиниң концерти. 9.50 — «Спортлотонуң 15-ки тиражы. 10.00 — Чонга эки шынарлыг, хөй бараанны. 10.30 — Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады В. Щербаков балалайкага ойнаар. 10.45 — Чурукчулар дугайында. Д. Моор. 11.05 — И. Брамс. Оркестрлиг скрипка концерти. 11.45 — Документалдыг телефильм. 12.15 ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары чугаалап турлар. 12.40 — «Сактыр-дыр сен бе, эш?». 13.45 — 14.00 — Чапсар. 14.00 — Аренада цирк. 14.20 — Тележурнал. 14.55 — Бөгүн делегейде. 15.10 — «Эш ыр». Бүгү-эвилел телеконкурузу. 15.50 — «Поэзия». А. Жаров. 16.20 — Мультфильм. 17.15 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.45 — Документалдыг фильм. 19.35 — «Двенадцатая ночь». Кинокомедия. 21.00 — «Ye». 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. В. Силантьевтиң чогаадыкчы ажылының дугайында дамчыдылга. 21.35 — Эртем-нептерелдиг фильмнер. 23.05 — 23.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизинзе. 8.30 — «Эртенги почта». 9.00 — Мультфильмнер. 9.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.35 — Е. Винокуровтуң шулук чогаалы. 11.40 — Свердловскиниң телестудиязының программазы. 12.30 — Документалдыг телефильм. 13.00 — Концерт. 13.15 — «Камера делегейже көрүп тур». 14.25 — «Музыка киоскузу». 14.55 — Документалдыг телефильм. 15.45 — Гандболга ССР-ниң чемпионады. Эр улус. ЗИЛ-ЦСКА. 16.15 — Л. Радищев. «Весна на марше». Телешин. 17.30 — «Кадыкшыл». 18.15 «Ленинград чазы». Уран чүүл фестивалы. 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — М. Шолохов — «Аңдарган кур чер». Чогаалдан узунду. РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Каюров номчуур. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кто поедет в Трускавец». Уран-чечен фильм. 22.50 — Концерт. 23.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Динамо». (Минск). 23.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Металлист» — «Спартак».

15 ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Телеконкурс. Үрер хөгжүм оркестрлери. 9.20 — «Оттурукчу». 9.50 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен». 10.50 — «Кадыкшыл». 11.35 — «Эртенги почта». 12.00 — «Көдээниң шагы». 13.05 — «Музыка киоскузу». 13.35 — 13.50 — Чапсар. 13.50 — Г. Камал аттыг Татарияның күрүнениң үлегерлиг театрының фильм-шинзи. 16.10 — Мультфильм. 16.20 — «Делегей панорамазы». 17.05 — Бөгүн — Совет эртемниң хүнү. 18.20 — «Аян-чорукчулар клуву». 19.20 — «Доживем до понедельника». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Тайбың болгаш аныяктар. 22.10 — Стол теннизинге Европа чемпионады. 22.40 — «Аве сол». Риганың камерлиг концерти. 23.10 — 23.20 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже, чыскаалынар! 8.20 — Концерт. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг телефильм. 10.10 — ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг симфониктиг оркестриниң концерти. 11.05 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 12.05 — Мексикан ыраажы Росарио Андраде биле ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Норейканың концерти. 13.10 — «Кинопанорама». 14.45 — Бүгү-эвилелдиң студент тудуг отрядтарының 25 чылынга уткуштур Останкино концерт студиязынга ужуражыышкын. 16.20 — Бистиң корреспондендилеривис чугаалап турлар. 16.50 — «Голубка». Дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң 4-ку сериязы. 18.00 — «Черге, дээрге, далайга». 18.00 — Ленинчи шаңналдың лауреаттары — сураглыг совет күүседикчилер. Е. Светлановтуң чогаадыкчы ажылының дугайында фильм-концерт. 19.30 — Күрүнениң орус музейн. А. Венецианов, П. Федотов болгаш оларның үезиниң чурукчулары. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфониктиг оркестриниң концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Комедия давно минувших дней». Уран-чечен фильм. 22.45 — 23.40 — Гандболга ССРЭ чемпионады. Эр улус. ЦСКА — СКА (Минск).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттын күжү секундада 7—12 метр, күштелгенде 23 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 5—10 градус соор, хүндүс 5—10 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 8—10 градус соор, хүндүс 8—10 градус чылыг болур.

КИНО

АПРЕЛЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Провинциалка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.40, «Легенда о дикой природе» 11.00, 13.00, Киноклуб: «Для вас, юноши!» 15.00, «Операция начнётся после полудня» 16.50, 18.45, 20.40 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Без паники, майор Кардош!» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна чёрных дроздов» 15.00, 17.40, 20.00 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Суета сует» 18.00, 20.00 шактарда.

КОНЦЕРТЧЕ ЧАЛАЛГА

1984 чылдың апрель 11-ден 13-ке чедир Бүгү-эвилел конкурузунуң болгаш республиканың Комсомол шаңналының лауреады — Азербайджанның күрүнениң Кара Караев аттыг камерлиг оркестриниң концерти болур.

Концерттер: апрель 11-де **ШАГААН-АРЫГ** хоорайга 20 шакта; **ТУРАН** хоорайга — апрель 12-де 20 шакта; **КЫЗЫЛ** хоорайга — апрель 13-те 19 шакта, уран чүүлдер училищезиниң улуг залынга болур.

Камерлиг оркестриниң концерттеринче көрүкчүлерни чалап тур.

• • •

Бо чылдың апрель 11-де хөгжүм-шин театрынга РСФСР-ниң алдарлыг артизи, делегей конкурстарының лауреады эстрада ыраажызы **Светлана РЕЗАНОВАНЫҢ** болгаш **Вадим АНИКЕЙЧИКТИҢ** концерти болур. **Программада:** совет композиторларның эстрада ырыларын инструменталдыг ансамбль үдээр.

Концертке Москонцерттиң артистери база киржир.

Эгелээри 18.30 болгаш 20.30 шактарда.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессиязы 1984 чылдың апрель 14-те эртенгиниң 10 шакта СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга ажыттынар. Хүн айтырыы: «1983 чылда улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунуң ажылының дугайында отчёт».

Азербайджан ССР-ден келген артистерниң концерттери бо чылдың апрель 11-де Шагаан-Арыг хоорайга, апрель 12-де Туран хоорайга болур. Бүгү-эвилел конкурузунуң болгаш Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады Кара Караев аттыг күрүнениң камерлиг оркестриниң концертиниң уран чүүл удуртукчузу болгаш кол дирижёр Сарвар Галиев. Программада Барыын Европаның, орус, совет композиторларның ырылары бар.

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, эстрада ырларының делегей конкурстарының лауреады **Светлана Резанованың** болгаш **Вадим Аникейчиктиң** концерттери бо чылдың апрель 12-де Хову-Аксы суурга, апрель 13-те «Мир» деп Культура бажыңынга болур. Москонцерттиң артистери концерттерге киржир.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге доктаамал ажылдаар дараазында кижилер негеттинип турар: ЭКГ-4.6, ЭКГ-5, ЭШ-10170 экскаваторларның машинистери болгаш дузалакчы машинистер, 1000 вольт ажыг күштүг шугум электрослесарьлары, слесарь-сантехниктер, дарган, бухгалтер, профилакторийге техниктиг ажылдакчы, повар.

Ажыл төлевири кылганын болгаш ажылдаан шагын барымдаалаар шаңнал чурумун ёзугаар, хөй чылда ажылдааны дээш немелде төлевирни, 13-ку шалыңны, 30 хуу район коэффициентизин бээр. Ажылдаар черге тускай автобус чедирер.

Айтырыг тодарадыр телефоннар №№ 99-11-25, 99-11-26. Эртенгиниң 8-тен кежээкиниң 17 шакка чедер.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакториуң 2-24-63, редакториуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2097.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00336

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 86 (12476) | 1984 чылдың апрель 11, среда | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

ДҮҮН МОСКВАГА СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУ БОЛГАН.

СЭКП ТК-НЫҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫ ЭШ К. У. ЧЕРНЕНКО ПЛЕНУМГА ДЕЛГЕРЕҢГЕЙ ЧҮВЕ ЧУГААЛААН.

ЧУГААЛАШКАН АЙТЫРЫГЛАРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧОГУУР ДОКТААЛДАРНЫ ПЛЕНУМ ХҮЛЭЭП АЛГАН.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1984 чылдың апрель 10-да Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму болган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязын эрттирери-биле холбаалыг организастыг болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң саналдарын Пленум көрген болгаш чүүлдүг деп санаан. Пленум ооң соонда ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ол айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП ТК-ның секретары эш М. В. Зимянин кылган. Илеткел талазы-биле санал бээринге эштер Усманходжаев И. Б. — Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, Федирко П. С. — СЭКП Красноярск крайкомунун бирги секретары, Дементьева Р. Ф. —СЭКП Москва хооркомунун ийиги секретары, Александров А. П. — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи, Петров В. А.— Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Харьковтуң «Малышев аттыг завод» бүдүрүлге каттыжыышкынының токары — олар кириштикен.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненко Пленумга делгереңгей чүве чугаалаан.

Пленум «Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам ыңай экижидер дугайында» база «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының дугайында» доктаалдарны хүлээп алган.

Эш К. У. Черненконуң чугаазын болгаш Пленумнуң доктаалдарын парлаалгага парлаар.

СЭКП ТК-ның Пленуму ажылын ооң-биле доозкан.

Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам ыңай экижидер дугайында СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНУҢ ДОКТААЛЫ

СЭКП Төп Комитединиң доктаадыры болза:

1. Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам ыңай экижидериниң, Коммунистиг партияның социал-экономиктиг политиказын боттандырарынга, бүгү улусчу күрүнеии болгаш социалистиг демократияны сайзыраңгайжыдарынга оларның ролүн бедидериниң кол угланыышкыннарының дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң ТК-ның Пленумунга чугаазынга кодүрген чүүлдерии болгаш түңнелдерии бүрүнү-биле чүүлдүг деп санаар.

2. Эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-лары, партияның крайкомнары болгаш обкомнары партиянын XXVI съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерии удуртулга болдурбушаан, совет органнарга партийжи удуртулганын деңнелии бедидеринче улганган эргежок чугула хемчегларии алыр, улус депутаттарының Совет бүрүзү бодунуң ажыл-чорудулгазының утка-шынарын болгаш стилин шиитпирлиг сайзыраңгайжыткан, ССРЭ Конституциязында көрдүнген бодунуң аргаларын болгаш бүрүн эргелерин дээштиг боттандырып ажыглаан турарын чедип алыр үүрлуг.

Ажыл-агый тургузуушкунунга, күрүне планнарын күүседиринге, социалистиг бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң комплекстиг чорүүн, эргелеп башкарылгага девиекээр болгаш адырлар эге үндезиннерии шын холбаштырарын хандырарынга Советтерниң ролүн чайгылыш чок көдүрер. Ажылчы чоннарның хереглелдерии улам долу хандырары, чонну аъш-чем-биле хандырар, чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерии калбартыр болгаш шынарын бедидер, чуртталга болгаш социал-культура үүрг-дузалыг объектилерни тудар планнарны күүседир, ачы-дуза чедирилгезин, совет кижилериниң амыдырал-чурттал-гаымның бүгү талааларын бүгү-ле хемчегларбиле экижидер дээш Советтериин харыысалгазын күштелдирер.

Чон ортузунга Советтериин политика-кижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылын совет кижилерниң билиниң деңнелин, күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейлиин бедидеринче угландырбышаан сайзыраңгайжыдар, чурттуң ажылчы чоннарны чурттуң бүгү нацияларын болгаш бичe улустарын хүндүлээринии болгаш эп-найыралдыг бодурунуң, Совет Төрээн чуртка ынак чоруктуң, социализмниң улуг чаалап алышкыннарын камгалаарынга белеп бодурунуң ёзузунга кижизидер.

Эргелеп башкарылга органнарынга улус депутаттарының контролунуң дээштиин бедидер. Советтер бүгү чалының эрге-дужаалдыг кижилериниң болгаш ажыл-агый удуртукчуларының ажыл-чорудулгазын негелделиг болгаш боттуг үнелеп көөрүк, сөңгүкчуларның чагыларын боттандырарынче, административтиг аппаратты сайзыраңгайжыдарынче болгаш кызырарынче, эрге-хөөйлүнү быжыглаарынче, Совет эрге-чагырганыя Хөөйлуларының алдар-адын бедидеринче улуг кичээнгейни салган турарын чедип алыр.

Советтериин сессияларын, күүсекчи комитеттериин болгаш доктаамал комиссияларның хуралдарын белеткээриниң база эрттиреринии практиказын экижидер, бар курлавырларны илередип тыварынга, четпестерии шүүмүлээринге, бүгү талаалыг үндезилелдиг шиитпирлерни ажылдап кылырынга оларны долу ажыглаар. Депутаттарның негелделерии улам долу ажыглаар. Ёзу барымдаалаарының фактыларын шиитпирлиг чайладыр, Советтериин массалар-биле харылаалаарын бүгү талаалыг быжыглаар.

3. Партия комитеттери Советтер кадрларын шилип алырын, таларыштыр тургузарын болгаш кижизидерии экижидер, партия болгаш совет органнарның функцияларын тодаргай ангылаарын хандырар. Советтериин депутаттарынга сөңгүткен коммунистерден негелдеии күштелдирер. Депутат хүлээлгелерии күүседиринге, ажылчы чоннарның негелделхереглелдеринге кичээнгейлиг болурунга коммунистер үлегер-чижээн көргүзер, чоннуң соңгаан бүгү депутаттарын боттарын долгандыр каттыштырар, оларның чогаадыкчы идепкейин деткиир болгаш улгап башкарар үүрлуг. Советтерде болгаш оларның күүсекчи органнарында партийжи болуктериин болгаш партия организацияларының идепкейин шудурту хөгжүдер.

Улус депутаттарының дээди болгаш чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазының бүгү талааларын хөгжүдери, хөөйлүжудулганын, эргелеп башкарыганын болгаш контролдуун чайгыс аай болурунуң ленинчи принцивин оларның боттандырары, күрүне ажыл-херээн билдилиг эргелеп башкарарынга миллион-миллион ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштирери ниити партийжи чугула соруулга болур деп, СЭКП ТК-ның Пленуму санаан чүр.

Улус депутаттарының дээди болгаш чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазының бүгү талаалары хөгжүдүлганын, эргелеп башкарыганын болгаш контролдуун чайгыс аай болурунуң ленинчи принцивин оларның боттандырары, күрүне ажыл-херээн билдилиг эргелеп башкарарынга миллион-миллион ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштирери ниити партийжи чугула соруулга болур деп, СЭКП ТК-ның Пленуму санаан чүр.

Шиитпирлээринге Советтер улам идепкейлиг чоруун көргүзер үүрлуг оске-даа айтырыглар бар. Чижээлээрге, ажылчы чоннарның төп органнарже хаяа эвес бижип турары квартираларын соок боол турары, хоорайда азы суурда санитария чок чорук, транспорт ажылында четпестер, кудумчуларны багай чыдып турары, хөй-ниитн черлериие хулиганнаашкын дээн ышкаш фактыларбиле улус депутаттары эптежип болур бе?

Ниитиин-биле чугаалаарга, Советтериң байлак аргалары-биле ол аргаларны ажылхерек кырында ажыглап турарының аразында тодаргай чөрүлдээлер, хажыдыышкыннар бар болуп турар. Маңаа хамаарыштыр Советтериин долу эргезин «аңаа-ла декрет үндүрүп чарлап каары-биле кызыгаарлавас», ону «херек кырында тургузары, эргелеп башкарылганың хүн бүрүдеги доктаамал ажылынга хынаары чугула» деп ленинчи бодалды уттуп болбас херек.

Моон кылыр түңнелдер билдингир-дир. Советтериин ажыл-херээнии ажыктыын бедидер, ёзу барымдаалаарының кандыг-даа элементилерии чайладыры-биле оларның ажыл-чорудулгазынга партийжи салдарның бүгү методтарын долузу-биле ажыглаар херек. Ол дээрге үеңиң негелдеан-дир. Ону бүгү партия комитеттериден негеп турар. Партия Советтерге бодунуң удуртукчу ролүн депутат коммунистерии дамчыштыр боттандырып турар болгавда база-ла негеп турары ол. Маңаа оларның үлегер-чижээ, депутат хүлээлгелерин-ге харыысалгалыг болуру чугула. Олар Советтериин ажылынга организастыг чоруктуң эгелекчилеря болуп, чоннуң төлөөлекчилерин боттарын долгандыр сырый каттыштырып, оларның чогаадыкчы идепкейинге идиг бээр болгаш башкарар хүлээлгелиг.

Бо хүннерде Советтерге удуртулгавыста бистиң ниити-партийжи кол сорулгавыс чогум-на ындыг болуп турар-дыр, эштер. Оларның Конституцияда магадылаттынган бүрүн эргелери оларның ажыл-чорудулгазының алыс утказының-даа, стилиин-даа талазы-биле доктаамал болгаш чер-черлерге кескү болуруи чедип алыр үүрлуг бис.

Сессияларның-даа ажылын ап көрүнер. Массаларның эрге-ажылын болгаш коллективтиг дүрүлгазын илергейлеп турар ёзулуг улусчу эрге-чагырга органнары болур Советтериң алыс утказы чогум-на аңаа эң-не ёзулуу-биле көргүстүнер. Бистиң ажыл-агый черектериивисээ харыысалгалыг болуру үүрлуг бис.

(Төнчүзү 2-ги арында).

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының дугайында СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНУҢ ДОКТААЛЫ

СЭКП ТК-ның секретары эш М. В. Зимянииниң илеткелин СЭКП Төп Комитеди дыннап чугаалашкаш, сайзыраңгай социалистиг шиитилелди планныг, бүгү талалыг болбаазыраңгайжыдарынаң тудуш чугула кеззэ болур ниити билиг болгаш профессионал школаның политиктиг, социал-экономиктиг болгаш идеологтуг улуг ужур-дузазын демдеглеп тур.

Аныяктарны өөредириниң болгаш кижизидериниң, оларны амгы үениң байдалдарында амыдыралга болгаш күш-ажылга белеткээриниң эртемге үндезилеттинген угланыышкыиын СЭКП ТК-ның «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары» деп төлевилелинге ажылдап кылган. Чаңгыс аай, күш-ажылчы, политехниктиг школа дугайында ленинчи идеяларны ында үлам ыңай сайзыраткан, XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 чылда) болгаш февраль (1984 чылда) Пленумнарының айтыышкынарында дүүштүр улус өөредилгезиниң талазы-биле партияның стратегтиг шугумун айыткан.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның ажылын шынар талазы-биле чаа деңнелче реформа көдүрер, ооң ажыл-чорудулгазында бар четпестерни чайладыр, эртемниң үндезиннерии өөреникчилериң ханызы-биле шинээдип алырын, оларны коммунистиг быжыг бүзүрелдерге, күш-ажылга ынак, ажы-чаң талазы-биле төлептиг чорукка, бистиң хөй национадыг Төрээн чуртувуска ынак болгаш ону камгалаарына белеп болурунуң ёзузунга, пролетаржы интернационализмниң ёзузунга кижизидерии хандырар сорулгалыг. Реформаны боттандырары бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле өөредилгени холбаштырарынга үндезилээш, школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезин болгаш профессионалдыг угланыышкынын, профессионал-техниктиг училищелерге бедик мергежилдиг ажылчын кадрларны белеткээрин үндезиин-биле экижидеринге, аныяктарның бүгү-ниити ортумак билиин бүгү-ниити профессионалдыг билиг-биле четчелээринге арганы бээр.

ТК-ның төлевилели бүгү улустуң чугаалажып көрүп турар үезинде чаңгыс ап-сеткилдиг чүүлдүгзүнүүшкүнүү болгаш деткимчеии алган. Ону чугаалажып көөрүнүң талазы-биле хуралдарга 120 миллион кижи киришкен, 7 миллион кижи саиал берген. Школа реформазының талазы-биле хөй материалдарны парлалгага чырыткан. Бо айтырыг талазы биле ажылчы чоннарның муң-муң чагбалары партия болгаш совет органнарга келген. Төлевилелди чугаалажып көргени социалистиг тургузугнуң ёзулуг демократчызын, партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эвин чаа күш биле илереткен.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарын чугаалажырынга киришкен. СЭКП ТК-ның төлевилелин деткээн, боттарының тодаргай саналдарын болгаш сүмелерии киирген бүгү совет кижилерге—ажылчыларга болгаш колхозчуларга, специалистерге болгаш эртемденнерге, башкыларга болгаш сургуулдарга СЭКП ТК ханы өөрүп четтиришкинин илергейлеп тур.

СЭКП Төп Комитединиң доктаадыры болза:

1. Бүгү улустуң чугаалажып көрүүшкүнүүнүң үезинде кирген саналдарны болгаш сүмелерии барымдаалап чедир ажылдап кылдынган «Ниити билиг болгаш профессионал школаның кол угланыышкыннарын» ниитизи-биле деткиир.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң Пленумга чугаазында улус өөредилгезиниң хөгжүдезиниң талазы-биле программалыг чүүлдерии болгаш түңнелдерии бүгү талалыг деткиир болгаш оларны партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, хөй-ниитн организацияларының база күш-ажылчы коллективтериин ажыл-чорудулгазының үндезини кылдыр тургузар. Чоннуң эртем-билиин болгаш культуразын бедидери чурттуң идей-политиктиг, экономиктиг болгаш камгалал күүзүзүнүң быжыгарының, социалистиг демократияның хөгжүлдезиниң, совет ниитилелдиң коммунизмче орукка чедишкинниг бүрүнгаарлаашкынының ээ чугула үндезини болур дээрии бо ажылга барымдаалап көөр.

2. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының чагаалажып көрүүшкүнүүнүң ээ чугула үндезини болур дээрии бо ажылга барымдаалап көөр.

3. «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарын» боттандырар талазы-биле организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-лары, партия крайкомнары, обкомнары, округкомнары, хооркомнары болгаш райкомнары, партия эге организацияларының, министерстволар болгаш ведомстволар, совет, ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол органнарының удуртукчуларын, таларыштыр тургузарын болгаш кижизидерии экижидер, партия болгаш совет органнарның функцияларын тодаргай ангылаарын хандырар. Советтериин депутаттарынга сөңгүткен коммунистерден негелдеии күштелдирер. Депутат хүлээлгелерии күүседиринге, ажылчы чоннарның негелделхереглелдеринге кичээнгейлиг болурунга коммунистер үлегер-чижээн көргүзер, чоннуң соңгаан бүгү депутаттарын боттарын долгандыр каттыштырар, оларның чогаадыкчы идепкейин деткиир болгаш улгап башкарар үүрлуг. Советтерде болгаш оларның күүсекчи органнарында партийжи болуктериин болгаш партия организацияларының идепкейин шудурту хөгжүдер.

Улус депутаттарының дээди болгаш чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазының бүгү талаларын хөгжүдери, хөөйлүжудулганын, эргелеп башкарыганын болгаш контролдуун чайгыс аай болурунуң ленинчи принцивин оларның боттандырары, күрүне ажыл-херээн билдилиг эргелеп башкарарынга миллион-миллион ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштирери ниити партийжи чугула соруулга болур деп, СЭКП ТК-ның Пленуму санаан чүр.

Шиитпирлээринге Советтер улам идепкейлиг чоруун көргүзер үүрлуг оске-даа айтырыглар бар. Чижээлээрге, ажылчы чоннарның төп органнарже хаяа эвес бижип турары квартираларын соок боол турары, хоорайда азы суурда санитария чок чорук, транспорт ажылында четпестер, кудумчуларны багай чыдып турары, хөй-ниитн черлериие хулиганнаашкын дээн ышкаш фактыларбиле улус депутаттары эптежип болур бе?

Ниитиин-биле чугаалаарга, Советтериң байлак аргалары-биле ол аргаларны ажылхерек кырында ажыглап турарының аразында тодаргай чөрүлдээлер, хажыдыышкыннар бар болуп турар. Маңаа хамаарыштыр Советтериин долу эргезин «аңаа-ла декрет үндүрүп чарлап каары-биле кызыгаарлавас», ону «херек кырында тургузары, эргелеп башкарылганың хүн бүрүдеги доктаамал ажылынга хынаары чугула» деп ленинчи бодалды уттуп болбас херек.

Моон кылыр түңнелдер билдингир-дир. Советтериин ажыл-херээнии ажыктыын бедидер, ёзу барымдаалаарының кандыг-даа элементилерии чайладыры-биле оларның ажыл-чорудулгазынга партийжи салдарның бүгү методтарын долузу-биле ажыглаар херек. Ол дээрге үеңиң негелдеан-дир. Ону бүгү партия комитеттериден негеп турар. Партия Советтерге бодунуң удуртукчу ролүн депутат коммунистерии дамчыштыр боттандырып турар болгавда база-ла негеп турары ол. Маңаа оларның үлегер-чижээ, депутат хүлээлгелерин-ге харыысалгалыг болуру чугула. Олар Советтериин ажылынга организастыг чоруктуң эгелекчилеря болуп, чоннуң төлөөлекчилерин боттарын долгандыр сырый каттыштырып, оларның чогаадыкчы идепкейинге идиг бээр болгаш башкарар хүлээлгелиг.

Бо хүннерде Советтерге удуртулгавыста бистиң ниити-партийжи кол сорулгавыс чогум-на ындыг болуп турар-дыр, эштер. Оларның Конституцияда магадылаттынган бүрүн эргелери оларның ажыл-чорудулгазының алыс утказының-даа, стилиин-даа талазы-биле доктаамал болгаш чер-черлерге кескү болуруи чедип алыр үүрлуг бис.

Сессияларның-даа ажылын ап көрүнер. Массаларның эрге-ажылын болгаш коллективтиг дүрүлгазын илергейлеп турар ёзулуг улусчу эрге-чагырга органнары болур Советтериң алыс утказы чогум-на аңаа эң-не ёзулуу-биле көргүстүнер. Бистиң ажыл-агый черектериивисээ харыысалгалыг болуру үүрлуг бис.

(Төнчүзү 2-ги арында).

1984 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬ 10-ДА СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНГА

эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эштер!

ССРЭ-ниң чаа соңгуткан Дээди Совединиң бирги сессиязы даарта ажыттынар. Болуп эрткен соңгулдаларның түңнелдерииге бүгү талалыг үнелээшкинии ТК-ның Политбюрозунга берген бис. Партияның политиктиг угланыышкынын ажылчы чоннарның бүрүн болгаш бүгү-ниити деткиип турарын соңгулдалар бадыткап көргүскен. Совет эрге-чагырганың авторителиниң маргылдаа чок өскүлдезин 180 миллион ажыг соңгукчуларның санал-оналы бадыткаан. Чоннуң илергейлээн идеелиинге үндезилээш, бистиң ажылывысты бүдүрелдиг уламчылап болур.

СЭКП-ниң XXVI съездиин ол ажылдың кол угланыышкыннарын тодаргайлаан. Ол угланыышкыннарны ТК-ның дараазында болган Пленумнары сайзыраткан болгаш улам-на тодараткан. Түргүстүнүп келген айтырыгларны чогуур үеинде шиитпирлээр болгаш хөгжүлдениң төөгү талазы-биле эргежок чугула үе-чадаларын ажа халып болбас кылдыр коммунизмче бүрүнгаар шимчээшкиниң ындыг стратегиязының дугайында чугаа болуп турар. Бодунуң бүдүжүнүң болгаш характеринии талазы-биле коммунистиг формацияның башгайы чадазынга хамаарышкан улуг болгаш нарын эвээш эвес сорулгаларны партияның дээди сорулгаларынче орукка ам-даа шиитпирлээр апаарывыстың дугайында чугаа болуп турар. Сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдар талазы-биле улуг болгаш күжекиишкиниг ажылдың кол утказы чогум-на ында болуп турарын чугаалаар херек.

Массаларның инициативазын болгаш чогаадылгазын калбартып хөгжүтпейн, шиитилел амыдыралының кол айтырыгларын шиитпирлээринге оларның ээ-не идепкейлиг киржилгези чокка ол ажылды күүседири болдунмас дээрии чөвле билдингир. Бистиң экономикавыстың өзүлдезин дүргедедиринге эргежок чугула хемчеглерии ап чорударда, ону чедип ап келген бис. Идеологтуг ажыл-чорудулганы шиитпирлиг экижидериивче партияның күштерии угландырарында, ону база чедип ап келген бис. Ол угланыышкынны моон соңгаардаа чорудар бис.

Социалистиг демократияның, ниитилелдиң политиктиг бүгү системазының улам ыңай сайзырааныңдан тывылган, массаларны идепкейжидеринии, күрлавырларын канчаар ажыглаза экил дээрзинге хамаарыштыр хаңызы-биле бодап көөрүнге кайгамчык эки арганы Пленумга бөгүи тургускан айтырыгларның характерии бериип турар. ССРЭ-ниң политиктиг үндезиин, социалистиг тургузуушкуннуң күчүлүг чепсээ —Советтериин ажыл-чорудулгазын хамыктың мурнунда экижидериге ол курлавырларны ээ эки ажыглаары чугула.

Октябрь революциязының соонгадарый В. И. Ленин Советтерии күрүне удуртулгазының **үгле** ажылчы чоннарта эвес, а харын ажылчы чоннарны **дамчыштыр** ажылдаар органнары кылдыр тургузар деп сорулганы салганын сагындырып каайн. Амгы үеде ол сорулга колдуунда шиитпирлеттингеи деп бүрүи эрге-биле чугаалап болур. 2 млн. 300 муң депутаттар, ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш интеллигенциянын база бүгү нацияларның болгаш бичe улустарның ажылчы чоннарының төлөөлекчилери, он-он миллион активчилер — бистe күрүне херээн эргелеп башкарып турар кижилер ол-дур.

Бистер Советтериин бүгү чадаларының эрге-хүлээлгелерии доктаамал, ылангыя ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алган соонда, улам калбартып келген бис. Ол чорук оларның ажыл-чорудулгазынга хооллужудулганың, эргелеп башкарылганың болгаш контролдуун чаңгыс аай болурунуң дугайында ленинчи принципти улам долу боттандырарынга дузалаан.

Ындыг болзажок Советтериң ажылында канчаарда-даа ажоок улуг аргалар амдаа чедир ажыглаттынмайн турар дээрзин миннир херек, эштер. Маңаа хамаарыштыр мындыг чижектен чугаалап көрейн. Ажылагый болгаш культура тургузуушкунунга чер-чер Советтериниң ролүн бедидер сорулга-биле бисте хөй санныг шиитпирлер хүлээп алдынган. Ол бүгү чер-черге экономиканы комплекстиг хөгжүдерии хандырар, тус черииң эрге-ажыын бодаар чорукка удур улам быжыг моондактыг тургузар, чоннуң хөй талалыг негелде-хереглелдерии улам долу хандырар, ооң хандырылгазын экижидер арганы бээр боор деп санап, шын-даа санап турган бис.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хүлээп алдынган шиитпирлер эки шиитпирлер. Ынчаарга олар оожум болгаш кезик-чамдыктай күүсеттинип турар. Хөй-хөй министерстволар чер-чер Советтерии барымдаалавайн ажылдаарын ыйдып турарлар. Боттарының ажыл-чорудулгалын үлетпүр объектилериин тударынга болгаш чаартырынга мөөнүзээш, олар чамдыкта чуртталга тудуунче, социал-амыдырал болгаш культура объектилериин тудуунче чогуур кичээнгейни салбайн баарлар. Чамдык таварылгада Советтер боттары-даа оларга берип каан эргелерни бүрүн ажыглаарынче чүткүлдүг чоруун көргүспейн турарлар. Ооң түңнелинде чуртталга бажыңнары, эмнелгелер, үруглар албан черлери айыттынган хуусаазында дужааттынмайн баар чоруктар кайы хөй. Чедир кылдынмаан объектилер чамдыкта белеп тудуглар кылдыр-даа хүлээттинип турар болгай. Бойдус камгалалының нормаларын үрээр чоруктар бар.

Шиитпирлээринге Советтер улам идепкейлиг чоруун көргүзер үүрлуг оске-даа айтырыглар бар. Чижээлээрге, ажылчы чоннарның төп органнарже хаяа эвес бижип турары квартираларын соок боол турары, хоорайда азы суурда санитария чок чорук, транспорт ажылында четпестер, кудумчуларны багай чыдып турары, хөй-ниитн черлериие хулиганнаашкын дээн ышкаш фактыларбиле улус депутаттары эптежип болур бе?

Ниитиин-биле чугаалаарга, Советтериң байлак аргалары-биле ол аргаларны ажылхерек кырында ажыглап турарының аразында тодаргай чөрүлдээлер, хажыдыышкыннар бар болуп турар. Маңаа хамаарыштыр Советтериин долу эргезин «аңаа-ла декрет үндүрүп чарлап каары-биле кызыгаарлавас», ону «херек кырында тургузары, эргелеп башкарылганың хүн бүрүдеги доктаамал ажылынга хынаары чугула» деп ленинчи бодалды уттуп болбас херек.

Моон кылыр түңнелдер билдингир-дир. Советтериин ажыл-херээнии ажыктыын бедидер, ёзу барымдаалаарының кандыг-даа элементилерии чайладыры-биле оларның ажыл-чорудулгазынга партийжи салдарның бүгү методтарын долузу-биле ажыглаар херек. Ол дээрге үеңиң негелдеан-дир. Ону бүгү партия комитеттериден негеп турар. Партия Советтерге бодунуң удуртукчу ролүн депутат коммунистерии дамчыштыр боттандырып турар болгавда база-ла негеп турары ол. Маңаа оларның үлегер-чижээ, депутат хүлээлгелерин-ге харыысалгалыг болуру чугула. Олар Советтериин ажылынга организастыг чоруктуң эгелекчилеря болуп, чоннуң төлөөлекчилерин боттарын долгандыр сырый каттыштырып, оларның чогаадыкчы идепкейинге идиг бээр болгаш башкарар хүлээлгелиг.

Бо хүннерде Советтерге удуртулгавыста бистиң ниити-партийжи кол сорулгавыс чогум-на ындыг болуп турар-дыр, эштер. Оларның Конституцияда магадылаттынган бүрүн эргелери оларның ажыл-чорудулгазының алыс утказының-даа, стилиин-даа талазы-биле доктаамал болгаш чер-черлерге кескү болуруи чедип алыр үүрлуг бис.

Сессияларның-даа ажылын ап көрүнер. Массаларның эрге-ажылын болгаш коллективтиг дүрүлгазын илергейлеп турар ёзулуг улусчу эрге-чагырга органнары болур Советтериң алыс утказы чогум-на аңаа эң-не ёзулуу-биле көргүстүнер. Бистиң ажыл-агый черектериивисээ харыысалгалыг болуру үүрлуг бис.

(Төнчүзү 2-ги арында).

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

ке сессияларның ужур-дузазы улут. Анаа планнарны, отчеттарны доктаамал чугаалажып көрүп база бадылап турар. Бистин экономиказыстың хөгжүдезинин чугула айтырыгларын анаа тургузуп турар. Херектиң ужурун алырга, олар ол хире шынгыы, боттуг ёнаал-омал солчулгазын болдурар ужурлуг. Ынчалза-даа чамдыкта ыдыг эвес болгулаар.

Ынчалла-даа херектин ужуру чүгле ында эвес. Ажыл-агый хөрээн боттандырары анаа дээштиг контрольду тургузары ышкаш, тодаргай-даа, шалыпкын-даа чоруукту негизер. Ону чүгле сессияларга чугаалажыр болза, олар чеже-даа идепкейлиг эртее тодаргай шалыпкын чоруукту чедип алыры берге дээрэм билдингир.

Совет бүрүзү доктаамал комиссияларлыг. Чогум-на аргага-мергежилдиг болуруудур. Ол дээрге харылзашкак будурулгелер-биле айтырыгларны шиитпирлээрде бир демниг ажылдавы-дыр. Ол ышкаш ажылчы чоннарның, негелде-херектелдериниг доктаамал сагыш салыр болгаш кичээнгейлиг болуру албан. Кайы-бир удуртукчуның кайы хире чедишкинин ажылдап турарын көөрде, чүгле планның көргүзүглерин, көрээ дүгүржүлгә даалгаларны долдуп болгаш ой-шаанда күүсеткенинин талазы-биле эвес, харын кижилерниң ажылдаарын болгаш аныдырал-чуртталгазын экижидеринче угланган боттуг күженинишкиннерин барымдаалаар бис.

Бистер ам улус ажыл-агыйын башкарарының системаларын бүгү талазын сайгыраңгайжыдарынче киирип, экономика талазы-биле ажыл-чорудулганың чаа-чаа хевирлерин болгаш структураларын анаа-мергежилдиг болуруудур. Ол дээрге харылзашкак будурулгелер-биле айтырыгларны шиитпирлээрде бир демниг ажылдавы-дыр. Ол ышкаш ажылчы чоннарны, негелде-херектелдерини доктаамал сагыш салыр болгаш кичээнгейлиг болуру албан. Кайы-бир удуртукчуның кайы хире чедишкинин негелде доктаамал сагыш салыр болгаш чер-чергелерге, депутаттың негелдезин ышкаш, контрольдуң шак ыдыы дээштиг хевири бар болгай. Ону кайы хире ажылдап турарын сонуургап көрдүм. Байдал каңдыгыл дээрге бүгү-ле Советтерде сөөлүү чылдарда чортумаа-биле үжен депутатка чаңгыс негелде ондаакып турар. Ук сан ыдыг-да хөйну чугаалавайн турар-даа болза, ону ТК-же, чолуннарже. Советтерниң бүгү-ле чадаларынче ажылчы чоннарның бижип турары чугааларының агымы-биле дөңнеп көрүнер. Кижилерниң амыдыралының эң чүгле, улуг айтырыгларын хөй-хөй чагаалларда көдүрүп турар. Ажылчы чоннарның шак ол сагыш салышкыннарының дүгайын улус депутаттары эки билип турар дээрзинге бүтүрээр ием. Оларны Советтерге илередип, ниити, тодаргай, ажык чугаалажышкыныга киирериг аныдыктар эки бирбес болгулаар.

Ыдыг чижектерни бо-ла көрүү болур. Бистиң чамдыктарывыс шак ыдыг байдалга чаңгыс эвес удаа таварышкылаан. Беш чылдың азы чыл планын чап-чаа-ла чугаалажып көрээш, бир үн-биле бадылаан. Планны күүседирип ам хөөлүү ёзугаар чүүл апырган. Сөөлүнде барып оон чүү болуп турар дээр силер? Ол-бо областарның, ол-бо ведомстволарының төлээлери планнга кердүнгенинден ажыр чаа материалдыг болгаш сан-хөө курлавыларын үндезинел чок черге негеп эгелээриниң фактыларын билир бис. Ол дээрге бистиң хоочураан варымыс-тыр. Чамдык эштер ынчаар чаңчыл берген болгаш оны амыдыралдың негелдезин болдура берген. Немелде курлавырлар суранырда ажыглаар «шимченгир чоруун» чамдык кижилер ажыл-херекчи чоруктуң херечизин деп санаан турар.

Херек кырында ол ыдыг эвес болгай. Ёзулуг ажыл-херекчи чорук планнарны тургузарда, оларны комиссияларга, Советтериң сессияларында чечектелиишкинниге болгаш чоокшулажылгазында идиг бээр еске-даа чүүлдерни доктаамал дилеп тывары дээрзи ол-дур. Амыдыралдан тыпсынган бо айтырыг ТК-ның кежигүннериниң-даа. Дээди Советтиң депутаттарының-даа ынчангайн херек-дүүзер, санаар болгаш чаңгылыш чобана күүседир херек. Бо дээрге чүгле ажыл-агый чүрүмү болбас. Ол болза партийжи, политиктиг харысаглаашың айтырыы болур. Совет эрге-чагырганың хоойлуларының ат-алдарын бижыглаар дугайында үнүп-даа мурнунда сагыш салыр кижилер ылаңгыя удуртукчу-коммунистер бистер болгулаар чугаажок.

Хоойлу шынгыы, ынчалза-даа чөптүг деп аңаа эвес чугаалап турар. Бистиң хоойлуларывыс шынап-ла шынгыы. Оларны сагыыры база шак ыдыг шынгыы болур үчүгүлүг. Ынчаннас болза корум-чүрүмну, организастыг чорукту, социалистиг хоойлу-дүрүмну бижыглаар талазы-биле бүгү салыпкынналар хилис баар. Кижилериң инициативазын кызар. Барын чүүлдарда санаа турары шыкаш, оларның амыдыралыч «кызамдаар» дээш ынчап турар эвес-ле болгай бис. Биске Хоойлунуң чүгле шынгыызы эвес, оон чөптүүзү, эң-не делгереңгей утка-биле элырга, чөптүү чугула болуп турар. Хоойлу мурнунга кижи бүрүзүнүң дең харыысалгалыы-биле-даа, бистиң эрге-хоойлу нормаларывыс, бистиң хоойлуларывыс ажылчы чоннарның эрге-хөй.

Чиизелээрге, депутаттың негелдезин ышкаш, контрольдуң шак ыдыы дээштиг хевири бар болгай. Ону кайы хире ажыглап турарын сонуургап көрдүм. Байдал каңдыгыл дээрге бүгү-ле Советтерде сөөлүү чылдарда чортумаа-биле үжен депутатка чаңгыс негелде ондаакып турар. Ук сан ыдыг-да хөйну чугаалавайн турар-даа болза, ону ТК-же, чолуннарже. Советтерниң бүгү-ле чадаларынче ажылчы чоннарның бижип турары чугааларының агымы-биле дөңнеп көрүнер. Кижилерниң амыдыралының эң чүгле, улуг айтырыгларын хөй-хөй чагаалларда көдүрүп турар. Ажылчы чоннарның шак ол сагыш салышкыннарының дугайын улус депутаттары эки билип турар дээрзинге бүтүрээр ием. Оларны Советтерге илередип, ниити, тодаргай, ажык чугаалажышкыныга киирериг аныдыктар эки бирбес болгулаар.

Ыдыг чижектерни бо-ла көрүү болур. Бистиң чамдыктарывыс шак ыдыг байдалга чаңгыс эвес удаа таварышкылаан. Беш чылдың азы чыл планын чап-чаа-ла чугаалажып көрээш, бир үн-биле бадылаан. Планны күүседирип ам хөөлүү ёзугаар чүүл апырган. Сөөлүнде барып оон чүү болуп турар дээр силер? Ол-бо областарның, ол-бо ведомстволарының төлээлери планнга кердүнгенинден ажыр чаа материалдыг болгаш сан-хөө курлавыларын үндезинел чок черге негеп эгелээриниң фактыларын билир бис. Ол дээрге бистиң хоочураан варымыс-тыр. Чамдык эштер ынчаар чаңчыл берген болгаш оны амыдыралдың негелдезин болдура берген. Немелде курлавырлар суранырда ажыглаар «шимченгир чоруун» чамдык кижилер ажыл-херекчи чоруктуң херечизин деп санаан турар.

Херек кырында ол ыдыг эвес болгай. Ёзулуг ажыл-херекчи чорук планнарны тургузарда, оларны комиссияларга, Советтериң сессияларында чечектелиишкинниге болгаш чоокшулажылгазында идиг бээр еске-даа чүүлдерни доктаамал дилеп тывары дээрзи ол-дур. Амыдыралдан тыпсынган бо айтырыг ТК-ның кежигүннериниң-даа. Дээди Советтиң депутаттарының-даа ынчангайн херек-дүүзер, санаар болгаш чаңгылыш чобана күүседир херек. Бо дээрге чүгле ажыл-агый чүрүмү болбас. Ол болза партийжи, политиктиг харысаглаашың айтырыы болур. Совет эрге-чагырганың хоойлуларының ат-алдарын бижыглаар дугайында үнүп-даа мурнунда сагыш салыр кижилер ылаңгыя удуртукчу-коммунистер бистер болгулаар чугаажок.

Хоойлу шынгыы, ынчалза-даа чөптүг деп аңаа эвес чугаалап турар. Бистиң хоойлуларывыс шынап-ла шынгыы. Оларны сагыыры база шак ыдыг шынгыы болур үчүгүлүг. Ынчаннас болза корум-чүрүмну, организастыг чорукту, социалистиг хоойлу-дүрүмну бижыглаар талазы-биле бүгү салыпкынналар хилис баар. Кижилериң инициативазын кызар. Барын чүүлдарда санаа турары шыкаш, оларның амыдыралыч «кызамдаар» дээш ынчап турар эвес-ле болгай бис. Биске Хоойлунуң чүгле шынгыызы эвес, оон чөптүүзү, эң-не делгереңгей утка-биле элырга, чөптүү чугула болуп турар. Хоойлу мурнунга кижи бүрүзүнүң дең харыысалгалыы-биле-даа, бистиң эрге-хоойлу нормаларывыс, бистиң хоойлуларывыс ажылчы чоннарның эрге-

ажыктарын камгалаарынче, оларның күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин хөгжүдеринче угланганыбиле-даа чөптүг болуп турар.

Дээди Советтиң онгу чыыышының хоойлужудулга талазы-биле улуг ажылының угланыышкыны шак ыдыг болгай. Оон хүдээп алганы Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлузун чижекке адап көрейн. Ол шүүтүмү ССРЭ-ниң Дээди Советиндаа, республикаларның Дээди Советтери-даа мооң соңгаар уламчылаары чугаамок. Кол-ла чүве чүл дээрге, ам күштүг-даа, чаа-даа хоойлуларны социалистиг демократияның чечектелиишкинин-ге, будурулгени, күрүнени, ниитилелди әргелеп башкарыышта эң хөй кадбак масаларның сонуургадыг кирижилгезинче хаара тударынга бараан болдурары чугула.

Эштер! Национаддар аразында харылзаалары сайзырангайжыдар соруглаар эң айтыышындаа бистиң чүртүвүс ышкаш чүртпа Дүшпези чугаажок. Национал аайы-биле өскележиир чорукту узутпаарынга, улустарның аку-дүүма найыразын быжыглаарынга шыларангай рольдуг болган Советтер национал айтырының утка-шынарын сайзырагай социализмниң байдалдарында ылаавылап көөр үжурлулар. Ол дээрге, ажылды коллективисчи, интернационалчы үндезинге, ажыл-херектиң бүгү-ле байдалдарын өөренип көрүп турган кылбас болза, үредүнелди чедип алыры берге адыр чогум-на харыы ол.

Бүгү Советтериң, бирги эдлерге ССРЭ-ниң Дээди Советиниң, структуразында-да, бүгү ажыл-чорудулгазында-даа — интернационалчы болгаш национал чүүлдериниң чаңгыс аайы илдең-биле сиңиишкен. Ол чорук ССР Эвилелин быжыглаарынга эки бараан болуп келген болгаш болуп-даа турар. Оон-биле чергелештир, бистиң чүртүвүста националдар аразының тургустунган харылзааларында шимчеш дивес, өскерилге чок, чаа байдалдарның болгаш үениң салдарынга алыспас чүүлдер чок деп база санаавайн турар бис. Ол чүл дээрге, ажылдың ам туруп турар болгаш бадыткаттынган организастыг хевирлерин болгаш методтарын сайзыраттыштаап, национаддарның чечектелиишкинниге болгаш чоокшулажылгазынга идиг бээр еске-даа чүүлдерни доктаамал дилеп тывары дээрзи ол-дур. Амыдыралдан тыпсынган бо айтырыг ТК-ның кежигүннериниң-даа. Дээди Советтиң депутаттарының-даа ынчангайн херек-дүүзер, санаар болгаш чаңгылыш чобана күүседир херек. Бо дээрге чүгле ажыл-агый чүрүмү болбас. Ол болза партийжи, политиктиг харысаглаашың айтырыы болур. Совет эрге-чагырганың хоойлуларының ат-алдарын бижыглаар дугайында үнүп-даа мурнунда сагыш салыр кижилер ылаңгыя удуртукчу-коммунистер бистер болгулаар чугаажок.

Хоойлу шынгыы, ынчалза-даа чөптүг деп аңаа эвес чугаалап турар. Бистиң хоойлуларывыс шынап-ла шынгыы. Оларны сагыыры база шак ыдыг шынгыы болур үчүгүлүг. Ынчаннас болза корум-чүрүмну, организастыг чорукту, социалистиг хоойлу-дүрүмну бижыглаар талазы-биле бүгү салыпкынналар хилис баар. Кижилериң инициативазын кызар. Барын чүүлдарда санаа турары шыкаш, оларның амыдыралыч «кызамдаар» дээш ынчап турар эвес-ле болгай бис. Биске Хоойлунуң чүгле шынгыызы эвес, оон чөптүүзү, эң-не делгереңгей утка-биле элырга, чөптүү чугула болуп турар. Хоойлу мурнунга кижи бүрүзүнүң дең харыысалгалыы-биле-даа, бистиң эрге-хоойлу нормаларывыс, бистиң хоойлуларывыс ажылчы чоннарның эрге-

рылзааларывысты хөгжүдер дээш хөй чүүлдерни кылып, делегейниң чугула ужураашылгаларынга, чамдыкта нарын болгулаар чугаалажышкынынарга бистиң чүртүвүстүң төлүзелеп турарлар. Ындыг-даа болза, ол харыысалгалыг депутаттарның хөй эвес бөлүү киржип турар. А чамдыктары депутат хүлээлгелерин күүседирин колдуундала протокол характерлиг хемчеглерге киржири-биле кыызгаарлап турар. Ол черле таарымча чок боор.

Даштыкы херектер талазы-биле комиссиялар делегейге ажыл чорудар ведомстволарның болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын дүүштүрериниче болгаш контрольдаарынче кичээнгейлиг улаттырып, олардың төлөөлекчилерин боттарының хуралдарынга докладтамал дыннаары могумчалыг болгу дег. Өскээр чугаалаарга ол комиссияларга кирип турар депутаттарның ажылының кыызгаарлаан делгемчидери негеттинип келген.

Бистин Төрээн чүртүвүстүң камгалал күчүзүн улам ыңай быжыглаар талазы-биле Советтериң ажылының дугайында онзалап чугаалаары күзенчиг-дир. Бистиң чүртүвүстүң айыыл чок чоруун хандырар болгаш совет кижилериң тайбың күш-ажылын идегелдиг камгалаар талазы-биле доктаамал болгаш бүгү талалыг күженинишкинни амгы байдал бистен негеп турар. Ол айтырыгларны шиитпирлээринге Советтер боттарының салыышкынын киирер ужурлуг.

Ынчангаш, эштер, бистиң чокувүстүң, чүртүвүстүң хүн бүрү амыдыралы дээш Советтер доктаамал сагыш салган турарыы депутат коммунистер, партия комитеттери, бүгү партия чедип алыр ужурлуг.

Амгы үеде совет улустуң кичээнгейин **школа реформазы** хаара тудуп турар. Ол дээрге ниити-политиктиг улуг айтырыг болур. Ынчангаш оны ТК-ның Пленумунга чугаалажып турар ужуру-дааышында.

Совет ниитилелдиң бистиң улуг соруглаарывысче бүзүрелдии-биле бүрүнгаарлаарын чедип алыр дизе, чаа салгал бүрүзүн биилгиниң болгаш ниити культураның, профессионал мергежилдиң болгаш хамааты идепкейлиг чоруктуң бедик деңнелиниче көдүрер херек. Социал депшилгениң негелдезин ыңдыг деп болур.

Эртем-техниктиг революцияның информациялыг калбаабиле озуданиниң байдалдарында бо Хоойлу өөренип турарларта-даа, өөредип турарларга-даа — аңаа педагогтан министрге чедир туруп көрбээн бедик негелдени салып турар. Реформа ол негелдезерни күүседирииге эргежок чугула бүгү чүүлдерни-даа тургузар-даа ужурлуг. Бодаавыже, чырыдыышкын талазында-даа, оон иштинде ону удурлуруда-даа бар четпестерни чайладыр аңаар.

Амгы үеде, бүгү улус чугаалажып көргениниң соонда, школа реформазының дугайында ТК-ның төлевилели ми-лиоонарның коллективтиг угаан-бодалы болгаш амыдыралчы дуржулгазы-биле чепсегелиишкинниг ыңай-бүрү адырларында амгы үениң деригелдери-биле чепсегелиишкинниг элээш каш миллион ажылдаар чердерни тускайлаар азы тургузар аңаар. Айтырыгны чогум-на шак ынчаар тургузуп турар, эштер. Ынчангаш Күрплан бо улус херекти он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир чүртүүн экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинин кол угланыышкыныарынга туулуш кылдыр киир бижиир аңаар.

Школа биле будурулгени улам сырый чоокшулаштырганывыс тудум-на, реформаның беримчези улам долу хемчээлдиг болур.

Ол кижизидилгелиг, политиктиг беримче. Совет аныяктар бедик культуралыг, эртем-билиглиг болгаш күш-ажылга хандымышылдыг боот тускайлаң амыдыралче кирер ужурлуг. Бистиң уругларывыс каймызда болза,— ажылчы азы агроном, эртемден азы инженер-даа дийик — олар ангы талазы-биле дадыгыышкынны күш-ажылчы коллективтерге алыр ужурлуг. Оларның будурулге-биле таныжылгазы биске херектиг чоннарны эргежок чугула бүгү ниитилелге тодаргай — улуг эвес-даа болза, маап-ла боттуг түннелди берген турар ужурлуг. Ортумак өөредилгениң дооскан соонда школаларның болгаш ПТУ-ларның быжыг билиглер болгаш күш-ажылчы чогуур чаңчылдарбиле чепсегелиишкинниг хөй миллион доозукчуларын улус ажыл-агыйынга ажылдап кирер.

Мооң-биле кады школачының кылып шыдаптары бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле кижизидилгеге бистиң ам кылып турарывыс чүткүл, оон бүгү принципиалдыг чүгулазы турзажок, уругларның кол күш-ажылы — ол дээрге өөредилге, эртемперниң үндезиниерни быжыы-биле шингээдип алыры болур деп, шынныг чүүлдү солувас дээрзин демдеглексеп тур мен. Мооң ужурунда школага бүгү ниити билиг эртемперни, оон иштинде гуманитар эртемперни база башкыларын экижидер негелде тургустунуп турар. Ол чокка

наттәрниң ажылыга коруммурумну экижидериндеи эгелээш, башкыларның амыдыралының байдалын экижидерииге чедир сагыш салза чогуур.

Ынчаарга, сентябрьниң 1-ден эгелеп башкыларның болгаш улус өөредилгезиниң өске-даа ажылдакчыларының шалыны үе-чадалап 30—35 хуу өөрү эгелээрии дыннадып каап болур мен. Бо хемчег алды миллиоң кижиге хамаарлыр. Ол болза чылда-ла үш чартык миллиард хире рубльди негеп турар. Шыдыг үүнү Курбоджеттен тып үнүүрүп алыры аңаа чүве эвес-тир. Ынчалзада-даа бис ону чоокшуп акшазын кончуг шын, ажыл-агыйжы салыышкыныче кирбеним ол деп санап турар бис.

Школе реформазы — чаңгыс ай хемчег эвес. Ынчангаш херек болза оон чүгле ийи беш чылга сонгаттынганында эвес болуп турар. Кажан чугаа дириг кижилер дугайында-ла, дарын-даа уруглар дугаларывысты хөгжүдер, ынчангаш оон корткан херээ чок. Бистиң стратегтиг ут-шинивисти —бүгү тала-биле сайзырангай кижиниң хевирлеп кижизидерии хайгаарал салбазы чугула.

Реформа-биле холбаштыр туруп келир, ынчалза-даа оон хемчээлиидеп хөй-биле дашкаар аппаар ыдыг айтырыгларның характерии болгаш хемчээлдерии боду ылаптыг билирии база чугула. Чижээ, үстүкү классчыларның будурүкчүдүр күш-ажылын организастаарынга экономиканың ыңай-бүрү адырларынга амгы үениң деригелдери-биле чепсегелиишкинниг элээш каш миллион доозукчуларын улус ажыл-агыйынга ажылдап кирер.

Мооң-биле кады школачының кылып шыдаптары бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле кижизидилгеге бистиң ам кылып турарывыс чүткүл, оон бүгү принципиалдыг чүгулазы турзажок, уругларның кол күш-ажылы — ол дээрге өөредилге, эртемперниң үндезиниерии быжыы-биле шингээдип алыры болур деп, шынныг чүүлдү солувас дээрзин демдеглексеп тур мен. Мооң ужурунда школага бүгү ниити билиг эртемперни, оон иштинде гуманитар эртемперни база башкыларын экижидер негелде тургустунуп турар. Ол чокка

коммунистиг тургузуушкунуң бүгү участоктарын бодуңнуң херээн эки билир, арыг профессионал-даа, угаан-бодал-даа талазы-биле уругулуг озуп шыдаар аргалыг кижилер-биле бөгүн, а ыдыктыг перспективада-даа идегелдиг кандыралары болдунмас.

Бүгү өөредилге чорудулгазы бөгүн дыка улуг хемчээлге мировоззрение утка-шынарлыг болур. Өөредилге программаларын чингедип, чаа, эки өөредилге номнарын тургузуп тура, оларны идея талазы-биле чингедир, башкылаашкынның эртем деңнелиин чавыздып болбас. Школаның хүлээлгези — өөреникчилерге марксизми-ленинчи бүзүрелдиии, бот-тускайдан, чогаадыкчы бодалга аргалыын хевирлеп кижизидерии, социалистиг Төрээн чуртуңуң салым-чолу дээш бодуңуң харыысалгазын медереп билирин хөгжүдери болур. Биске өөрээнишкек узел-бодалдарны күш-ажылчы коллективтерге алыр ужурлуг. Башкыларның макаа угаангыр дузаазы чугула дээрзи билдингир. Школаларның пионер дружиналарының болгаш комсомол организацияларының ажылынга ёзу барымдаалаар, чалгаараачыг байдалдаар турбас ужурлуг.

Школаның роли чеже-даа улут болза, өөрүп орар кижиниң чүгле чангыс ой кижизитпейн турар. Ажыл-чаңның үндезинидеп, амыдыралга эге туруштар — бо бүгү өг-бүлеге хевирлеттинер. Школага — бирээнии, өг-бүлеге — өскеии уғаадып сургаар болза, оорган экиии маңаан херээ чок. Ындыг чүүлдерге партия болгаш комсомол организацияларыы, күш-ажылчы коллективтер хамаарылга чок боон артпас ужурлуг.

Реформа улус өөредилгезиниң бүгү системазының холбаалыг хөгжүдезиие эки байдалдарны тургузуп турар. Бистиң экономиктиг, социал болгаш угаан-бодал дешилгевистиң темпилериие, харыындаа чүрттүң камгаланыр аргага-шимчээшиие улуг салдарлыг дээрии школа аңаа база хамаржыры билдингир. Чогумна аңаа бистиң бирги чергелиг сагыш салыышкынывыстың — ажыл-агый чорудулгазының социалистиг системазының эртем-техниктиг революциялыың эң чаа дээш чедиишкиннери-биле тудуш холбашгазының кижиден хамаржыр аргалары тургустунар.

Партияның XXVI съездиинге, ТК-ның июнь Пленумунга ССРЭ-ниң Дээди өөредилге министерствозуиуң ажылында улут чергелерии демдеглээн. Ынчалзажок дээди школаның мурнунга тургустунган соруглаар аңаа чедир күүсеттинмээн. Шимченгир эвес чорук, эрги ёзу-биле ажылдаар чаңчыл аң-даа хевээр артып турары ол боор. Мында боттуг чылдагаанаар бар-даа болза, чүү чүве кандыг болуп турарын сайгарып көрүп, ажыл-херекти экижидери чугула.

Ниитизи-биле алырга, эштер, XXVI съездиинии шиитпирлери бүгү ажылдарда канчаар күүсеттинип турарын кичээнгейлиг өөрсиип көөр херек. Партияның чаа съездизи удавас болур, аңаа амдан эгелеп белеткенир херек.

Бистерге, коммунистерге, съездиге белеткел — ол дээрге чедип алганын түнээриниң, угаан көөрүүнү, чедип алган эки чүүлдериисти идепкейлиг быжыглаарының үезин-дир. Ол дээрге эрттирипкей частырыглардан кичээндиргии олырының, четпестерии бот-шүүмчүлекчи ёзу-биле сайгарарының, оларны ажыл эртеринин оруктарын болгаш кол-ла чүве— чаа улам улут соруглаарны шиитпирлээриниң оруктарын тодарадырының үези-дир.

Ол соруглаарны боттандырары кадрлардан эң шиитпирлиг хамаарыр. Кадрлар — партияның болгаш курүнеиниң ёзулуг-ла алдын фондузу. Ынчангаш ол доктаамал немежир, чаа күштер-биле долдуунар ужурлуг. Партия организацияларынга отчёт-сонгуулдалыг кампаниянын көргүскенинден алырга, чамдык удуртукчу коммунистер оларга көргүскеи идегелди бадыткап шыдаавайн турар ышкажыл. Кадрлар-биле ажылга чиге, тодаргай бодап ылгаан система чугула херек. Маңаа кадр составын кезээде салып турарыы-даа, база ол ышкаш оон солушпайн туруп бээрдаа таарышпас. Бисте бүгү партия комитеттери депшидер курлавырлыг деп болур болгай. Чүге дээрге XXVII съездиге партия Программазының чаа эдилгезии чугаалажып көөрү-биле киирер деп турар болгай бис. Чогум-на ынчангаш аңаа пынгыы теоретиктиг үндезинии чүгле тургузар эвес, а харын ону эки үндезилеттинген экономиктиг планнар болгаш бүрүнгаар көргүшкүмер-биле тудуш холбаштырар ужурлуг. Ол чорук сайзырангай социализмни улам ыңай хөгжүдериниң болгаш коммуиизмче чоорту чедериниң кандыг болгуруңун обтелаавтыг, боттуг чоруун көргүзер аңаар.

Ынчангаш, XXVII съездиже үтүүй бар чоруй, идеяларын, быжыг достуг үндезинии тургузар ужурлуг бис. «Улам ниити, улам калбак азы улам бүрүнгаар көрдүнген болгаш үрүдчүлеллиг адыш часкаашкыларыы чангыс эвес удаа үзе кирип турган).

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының дугайында

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНУҢ ДОКТААЛЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Школа болгаш улустуң башкызыының дугайында сагыш салыышкыны — партияның болгаш күрүнеиниң ең чүгула соруглаары деп, ТК-ның Пленуму онзалап демдеглеп тур. Башкыларның болгаш улус өөредилгезиниң өске-даа ажылдакчыларының шалың төлевирии көскүзү-биле бедидеер чугула деп, СЭКП Төп Комитедиң санап тур.

4. «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарын» боттандырар талазы-биле комплекстиг хемчеглерии ССРЭ-ниң Чырыдыышкын министерствозу, ССРЭ-ниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитеди. ССРЭниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозу ажылдап кылыр болгаш боттандырар. Ажыл-херекти ведомствоиуң эрге-ажыын харал көөр, улус өөредилгезиниң удуртулгазында ёзу барымдаалаар болгаш биорократчы чорукту шиитпирлии-биле чайладыр, ажылдың стилин сайзырангайжыдар. Школаларның ажыл-чорудулгазының бүгү амыдыралчы айтырыгларын шиитпирлээрииге инициативаны, туруптут болгаш ажыл-херекчи чорукту улам илертейлээр. Школалар болгаш профтехучилищелер директорлары-биле ажылче оиза кичээнгейии салыр. Педагог кадрларны белеткээриниң деңнелии бедидеер, башкыларның мергежилии бедидериниң болгаш аттестациялыың системазын сайзырангайжыдар.

Ниити билиг болгаш профессионал школаны удуртуруп экижидер, аныяк салгалды өөредир болгаш кижизидер талазы-биле чаңгыс ай күрүне политиказын чорудар соруглаа-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, эвилелдешкеи болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, улус депутаттарының крайлар болгаш областар, хоорайлар болгаш районнар Советтериниң күүскомнарыиыи чайынга ведомстволар аразының улус өөредилгезиниң талазы-биле комиссияларын тургузар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели үш ай хуусаа иштинде комиссиялар дутайында Дүрүмнү ажылдап кылыр.

5. Эвилелдешкеи болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары улус өөредилгезин удуртурумуң деңнелии бедидер. Чырыдыышкының материалдыг баазазын быжыглаар, школаларны болгаш профтехучилищелерии тударының, школа тудугларының болгаш дериглелериниң септелгезиниң планнарын күүседирии хандырар, школаларны эргежок чугула инвентарьбиле, өөредилге-көргүзүлге пособиелери-биле хандырарын экижидер. Педагог кадрларның, оларның ажылдаар болгаш амыдырап чурттаар байдалын экижидер дугайында доктаамал сагыш салыр.

Күш-ажыл өөредилгезин, кижизидилгезин, өөреникчиларииң профессионал угланыышкыныи эки тургузар соруглаа-биле школа болгаш профтехучилище бүрүзүнге бааза болур будурулгени, организацияны, албан черии быжыглаар.

6. ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкеи республикаларның министерстволары болгаш ведомстволары боттарынга чагыртқан будурулгелерге, организацияларга болгаш албан черлериие өөреникчилериың күш-ажыл өөредилгезиие эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузар. Ол соруглага деригелерии, ажылдаар черлерии, мергежилдиг кадрларны, чиг-эттии болгаш материалдарны тускайлап бээр, өөреникчилериың күш-ажылын ылаптыг организастаарын хандырар. Бааза болур будурулгелериің удуртукчулары өөредилге черлериниң директорлары-биле кады школачыларының күш-ажыл өөредилгези, оларның күш-ажылының айыыл чок болуру дээш хууда харыысалгалыг болур.

7. ВЛКСМ ТК, чер-черде комсомол организацияларынга ниити билиг школаларында, профессионал-техниктиг училищелерде болгаш техникумнарда комсомол организацияларының ажыл-чорудулгазын үндезинии-биле экижидер хемчеглерии алыр. Организакчы болгаш кижизидикчи ажылдың кол төөүн шуут школаже болгаш классче шилчидер. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылга башкыларга дузалаар, школаларның комсомол организацияларының ажылын бот-ажыл-чорудулгалыг эгелерге тургузар. Коммунизм дээш бүзүрелдиг демиселчилерии, патриоттарны болгаш интернационалчыларны кижизидериичче, өөреникчилерии бедик хамааты болгаш ажыы-чаң шынарларынга, коллективизмге, күш-ажылга ынак болгаш өөредилгеге харыысалгалыг база бистиң амыдыралывыстың үзеңдериие болгаш негелдезиие таарышпас чоруктарга эптеш чок болурунга кижизидериичче бүгү күжениишкиннер угланган турар ужурлуг. Өөреникчи аныяктарны комсомолга киреринге эки белеткээр.

Комсомол комитеттери октябряттарже, пионер организацияларынче улуг кичээнгейии салыр, школадан дашкаар албан черлериие болгаш бичии база алаадыуруглардың чүрттап турар черииң аайы-биле кижизидилге ажылын организастаарынга идепкейлиг киржир, өөреникчилериің ажыктыг эгелээшкиннерии болгаш инициативаларын деткиир ужурлуг. Аныяк башкылар болгаш пионер вожатыйлары-биле ажылды сайзырангайжыдар.

8. ВЦСПС, профэвилелдер ТК-лары, чер-черде профэвилел организацияларының ажылын экижидер, педагогика коллективтериниң чогаадыкчы инициативазын болгаш идепкейин хөгжүдеринге оларның ролюн бедидер, мурнакчы дүрүкулганы нептередиринге дузалаар. Башкыларның күш-ажылының болгаш дыштанылгазының байдалдарын, культура хандырылгазын, санаторий эмнелгезин экижидер дугайында кичээнгейии салыр. Пионер лагерьлериниң, күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлериниң, школачыларың күш-ажылчы каттыжыышкыннарының ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдар. Бар материалдыг баазаны — культура ордуларын, клубтарны, библиотекаларны, спорт тудугларын уруглар-биле ажылга ажыктыг ажыглаар.

9. Төп, республика, чер-черде солуннар болгаш журналдар, телевидение болгаш радио дамчыдылгазының редакциялары реформаның бедик соруглаарын болгаш гуманиспи ужурутказын ажылчы чоннарга калбаа-биле тайылбырлаар, бистиң ниитилелливистиң бүгү талалыг дешилгезиниг оон ужур-дузазын көргүзер. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырар талазы-биле партия болгаш совет органнарының ажылын доктаамал чырыдар, партия организацияларының болгаш өөредилге черлериниң коллективтериниң эки дуржулгазын, совет башкының бердиинеи күш-ажылын пропагандалаар.

Өөреникчи аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле школаларга улуг дузаны чогаадыкчы эвилелдер, чогаалчылар чурукчулар, композиторлар, театр болгаш киноиуң ажылдакчылары, культура албан черлериниң ажылдакчылары көргүзер ужурлуг.

* * *

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының боттанышкыны бүгү партияның болгаш чонның хан-дамырдан тудуш херээ болур болгаш өөрү орар салгалдарның өөредилгезин база коммунистиг кижизидилгезин улам ыңай экижидерииге, бистиң ниитилелливистиң экономиктиг болгаш социал дешилгезиниң дургедезиринге дузалаар дээрзинге быжыг будурелии СЭКП ТК-ның Пленуму илергейлеп тур.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязында

Апрель 10-да СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының хуралы болган. Комиссияның даргазы Г. Ф. Сизов хуралга чүве чугаалаан, Төп ревизия комиссиязының ажылын иденкейжидерин улам ыкай бедидериниң айтырыгларын таймылдыраан.

Сагылга-чуруму чайгылыш чок быжыглаарынче, кадрларны харыысалгазын бедидеринче, камналга чурумун күштелдиреринче, әргелел ашкарадывында бюрократизмге болгаш өзу барымдаалаар чорукка удур шиитпирлиг демиселди чорударынче угландыр бистин партиявыстың болгаш оон Төп Комитединиң хүлээп алган шугумунга дүүштүр Төп ревизия комиссиязыга болгаш чер-чергинин партия организацияларының ревизия комиссияларынга сналаттынган албан-хүлээлгелерини күүседеңнеринге контрольду күштелдирер талазыбиле оларның ажылынның деңнелии болгаш иденкейни дыка бедиткен турар ужурлуг деп ол демдеглээн.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының ажылынга демократтыг эгелээшкинерин күштелдирер болгаш чер-черниң партия организацияларының ажыглалга киирер эң чугула объектилерге мөөңнээрин, тудуг программазы өзүп турар девискээрлерге ажылдарының хемчээлин улгаттыраарын айыткан.

Тудуг будурулгезинге күш-ажылды организастаарын үндезини-биле экижидериниң болгаш ажыл шагының чидиринин бодундурбазының, тудуг техниказының, материалдыг курлавырларның ажыглалынга чогуур чуруму тургузарының эргежок чугулазы демдеглеттинген.

Тудугларны четчелээриниң болгаш материал-техниктиг хандырылгазының айтырыгларын кыска хүүсаада шиитпирлээр сорулга ССРЭ-ниң Күрпланының, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазының, министерстволарның болгаш ведомстволарның мурнунда салдынган. Чагыкчы министерстволар тудугларны шынарлыг төлевилел-сметата документациязы-биле, акша-хөреңги-биле өй-шаанда хандырар, а ол ышкаш бедик мергежилиг ажылдакчы кижилерни чогуур үезинде белетээр хүлээлгелиг. Технологтуг дериг-херекселдерни, приборларны белеткээринче болгаш комплектилиг чедирериче машинатудушкун индустриязының будурулгелериниң харыысалгазын болгаш сагылга-чуруму бедидеринин, оларның шынарынче болгаш идегелдинче кол кичээнгейни салыры чугулазын демдеглээн.

Тудуг организацияларының коллективтериниң шуут бодумга организачы болгаш политика-кижизидилгелиг ажылдың деңнелии болгаш түңнелдиин бедидерин, оны будурулгеның тодаргай айтырыглары-биле, күш-ажылдың болгаш күүсединчи сагылга-чуруму быжыглаары-биле сырый холбаштырарын партия комитеттеринге сүмелээн. Ажылчыннарның күш-ажылының болгаш амыдырал-чурттал газыңың байдалдарын жижидер, оларның билиг-мергежилин бедидер, турум коллективтерин тургузар дээш негелдени тудугларның удурткучуларыдан күштелдирер.

Капитал тудугуун планнарын хандырар талазы-биле айтырыгны чугаалажып тура, хуралдың киржикчилери алдынып турар хемчегларини дугайында дыңнатпышаан, бар четпестерни база ол хереките кошкак чөрлерни чайладырыныг угланган чамдык шугумчулекчи саналдарны киргеннер.

Хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүннери, СЭКП ТК-ниң секретарьлары М. С. Горбачев болгаш Г. В. Романов, СЭКП ТК-ниң секретарьлары И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков болгаш өскелер-даа кирипкен.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП Төп Комитединге апрель 9-та эвилелдешкен республикаларның Компартияларының, партия крайкомнарының, обкомнарының секретарьларының, министерстволарның болгаш ведомстволарның удурткучуларының чөвүлел хуралы болуп эртикен. Анаа СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.), февраль (1984 ч.) Пленумнарының негелделеринге, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш К. У. Черненкоуң чугааларында түүлдерге болгаш түңнелдерге дүүштүр капитал тудугуңуң 1984 чылда планнарының күүселдезиин хандырарының айтырыгларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих илеткел кылган.

Капитал тудугга 1983 чылда чамдык эки түңнелдер чедип алдынганын чөвүлел хуралга демдеглээн. Оон мурнуда чылдынга деңнээргө кол фондуларны ажыглалга киирери көвүдээн, дооруулбаан тудугларның нормада көрдүнгенинден артып турар хемчээлин кызырылган. Чүе-чүс улуг үлетпүр будурулгелери, агроүлетпүр комплекизинниң объектилери ажыглалда киргеи чурттала, культура-амыдырал тудуунуң улуг программазы боттанган.

Ынчалзажок улус ажылагыйының бо эң чугула адырында ажыл-херектериниң байдалы улуг дүвүрелди болдуруп турар. Керээлиг хөй-хей министерстволар планнарын күүседип шыдаавайн, күчүлерни болгаш объектилерни доктаатка хуусаазында ажыглалга киирерин хандырбайн турар.

Одалга-энергетика комплекизининиң, машина тудуушкун адырларының, кара болгаш өнүүг металлургияның, химия үлетпүрүнүң, агроүлетпүр комплекизининиң адырларының, транспорттуң, чоңга барааннар кылыр будурулгелериниң күчүлерин көвүдедир, а ол ышкаш чурттала бажыннарының, школалар, эмнелгелер, уруглар албан черлериниң тудуунуң болгаш коммунал-амыдырал объектилериниң талазы-биле улуг сорулгаларны 1984 чылда шиитпирлээри көрдүнген деп демдеглеттинген.

Министерстволарның болгаш ведомстволарның удурткучуларының, партия болгаш совет органнарының кичээнгейин чыл эгезинден тура болдуңган хожуудаашкыны ажып эртеринче угланган шыңгыы хемчегларни алырынче. 1984 чылдың болгаш бо беш чылдың капитал тудуг планнарын чүле күүседир эвес, а харын ажыр күүседирин хандырарынче угландырган.

Керээлиг министерстволарның болгаш чер-черде органнарның бирги черге-ниң сорулгазы кылдыр күштерни болгаш чепсек-херекселдерни ажыглалга киирер эң чугула объектилерге мөөңнээрин, тудуг программазы өзүп турар девискээрлерге ажылдарының хемчээлин улгаттырарын айыткан.

Тудуг будурулгезинге күш-ажылды организастаарын үндезини-биле экижидериниң болгаш ажыл шагының чидирин бодундурбазының, тудуг техниказының, материалдыг курлавырларның ажыглалынга чогуур чуруму тургузарының эргежок чугулазы демдеглеттинген.

Тудугларны четчелээриниң болгаш материал-техниктиг хандырылгазының айтырыгларын кыска хүүсаада шиитпирлээр сорулга ССРЭ-ниң Күрпланының, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазының, министерстволарның болгаш ведомстволарның мурнунда салдынган. Чагыкчы министерстволар тудугларны шынарлыг төлевилел-сметата документациязы-биле, акша-хөреңги-биле өй-шаанда хандырар, а ол ышкаш бедик мергежилиг ажылдакчы кижилерни чогуур үезинде белетээр хүлээлгелиг. Технологтуг дериг-херекселдерни, приборларны белеткээринче болгаш комплектилиг чедирериче машинатудушкун индустриязының будурулгелериниң харыысалгазын болгаш сагылга-чуруму бедидеринин, оларның шынарынче болгаш идегелдинче кол кичээнгейни салыры чугулазын демдеглээн.

Тудуг организацияларының коллективтериниң шуут бодумга организачы болгаш политика-кижизидилгелиг ажылдың деңнелии болгаш түңнелдиин бедидерин, оны будурулгеның тодаргай айтырыглары-биле, күш-ажылдың болгаш күүсединчи сагылга-чуруму быжыглаары-биле сырый холбаштырарын партия комитеттеринге сүмелээн. Ажылчыннарның күш-ажылының болгаш амыдырал-чурттал газыңың байдалдарын жижидер, оларның билиг-мергежилин бедидер, турум коллективтерин тургузар дээш негелдени тудугларның удурткучуларыдан күштелдирер.

Капитал тудугуун планнарын хандырар талазы-биле айтырыгны чугаалажып тура, хуралдың киржикчилери алдынып турар хемчегларини дугайында дыңнатпышаан, бар четпестерни база ол хереките кошкак чөрлерни чайладырыныг угланган чамдык шугумчулекчи саналдарны киргеннер.

Хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүннери, СЭКП ТК-ниң секретарьлары М. С. Горбачев болгаш Г. В. Романов, СЭКП ТК-ниң секретарьлары И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков болгаш өскелер-даа кирипкен.

Беш чылдың кижилери

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Дуржулга станциязының Төп сүт-бараан фермазының коллективи он бирги беш чылдың дөртүү чылында күрүмеге сүт садар планын Совет Тывазының 40 чыл оюнга чедир күүседирин хүлээлгеген. Үк коллектив бирги кварталдың планнаг онаалдазын хүүсаадан чартык ай эрте күүсединкен. Бо күш-ажылчы чедишкинге саанчылар-даа, ишек кадарчылары-даа төлептиг үлүүн кирген.

Нина Волошина кварталда 8730 килограмм сүт саар тургаш, ол планын 12662 килограмм кылдыр күүсеткен. Оон дагдынын алганы аныяк саанчы Ирина Куулар база-да ыңдыг план алган, оозун 10682 килограмм кылдыр күүсеткен. Кварталда бир инектен-не 291 килограмм сүт саар онаалдазын Волошина 408, а Куулар 356 килограмм кылдыр күүсеткен. Ынчангаш бо ийи саанчы Совет Тываның 40 чылынга турускаткан социалистиг чарыштың мурнуку одурүүнда киргеп.

Фермаңың планныг онаалдазының амыдыралга боттанырынга көскү үлүүнү ишек кадарчызы Сергей Оюн база киирип турар. Ол кыштың чыкылдама соогунуң үезинде безин инектерни рацион ёзугаар тоттур чемгерип, чылыг сүт-биле сүттаарын, үлетерлиг ажаан келген. Сергей мал чемин соортүрде-даа, кажаа иштин иштаарда-даа шанактыг аътты ажыглаан турар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: саанчылар Н. Волошина, И. Куулар.

ӨШКҮ ООЛДАП ЭГЕЛЭЭН

Бай-Тайга районнуң амыдагыйларында өшкү ооллаашкыны эгелээн. Ниитизи-биле районда төрүүр 11700 ажыг өшкү бар.

«Тээли» совхозта 1178, «Кара-Хөлдө» 1005, «Бай-Талда» 655, «Мурнакчыда» 150 өшкү төрээн. 2965 анай камгалап алдынган. «Кара-Хөл», «Бай-Тал» совхозтарда өшкү ооллаашкыны организастыг чоруп турар.

Чаш мал төлүн хорамча чок доруктуруп алыр дээш малчыннар күжекиишкининг ажылдап турар. Сандуу Салчак, Севен Күжүгет, Бораоол Доңгак («Тээли» совхоз); Данар-оол Иргит, Өзүкоол Иргит («Бай-Тал» совхоз) оларның коданнарында байдал эки. Комсомолчу саакманчылардан Саара Дамбый, Татьяна Мөчек, Полина 408, а Куулар 356 килограмм кылдыр күүсеткен. Ынчангаш бо ийи саанчы Совет Тываның 40 чылынга турускаткан социалистиг чарыштың мурнуку одурүүнда киргеп.

Фермаңың планныг онаалдазының амыдыралга боттанырынга көскү үлүүнү ишек кадарчызы Сергей Оюн база киирип турар. Ол кыштың чыкылдама соогунуң үезинде безин инектерни рацион ёзугаар тоттур чемгерип, чылыг сүт-биле сүттаарын, үлетерлиг ажаан келген. Сергей мал чемин соортүрде-даа, кажаа иштин иштаарда-даа шанактыг аътты ажыглаан турар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: саанчылар Н. Волошина, И. Куулар.

МАЛЧЫНГА ДУЗАЛАШКАН

«Бай-Тал» совхозтуң хоочун малчыны Күшпаадак Данзының кыштаа Туралыгның хойжу бригада төвүнде. Ында хөй ооллаашкыны доозулган болгаш чаш хураганнар онча-меңди доругуп турар.

Бригада төвүнүң малчыннарынга совхозтуң ажыл-чыпары болгаш үстүкү класстың өөреникчилери шефчилер чоокта чорааш, дузаны чедирген. Хөй кажаалының көрежиин хоорап, кажаанның иштин, даштын арыглаан. Шефчилерден тракторист Кундус-оол Бодунат, ажылчыннар Күүсаал Куулар, Виктор Доржу, Алексей Бадыргы болган оон-даа өскелер кызымак ажылдааннар. Малчын шефчилерге өөрүп четтиргенин илергейлээн. Кайы-даа ноданнарга шеф дузазын чедиреря совхозта уламчылап турар.

Х. КАРА-ООЛ.

КАДАРЧЫНЫҢ КАРГЫРААЗЫ

Чигжит Куулар Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг үткүүр дээш төрүүр 100 хойдан 90 хураганны алыр, улуг малдың баш санын онча-меңди камгалаар деп бедиткен хүлээлгени алган шудургу ажылдап турар. Кадарчының каргыраазы хайларда чаңгыланыл чыдып калды, а мен кадарчының олчазын, чаа төрээн хураганнарны чүүлтеп алгаш, оон аалынче базыптым.

Деспек кырында кыштагда аңкыр өгге киреримге, кижи-даа чок. Аалдың херээжен ээзи Татьяна Куулар ийи уруу, оглубиле хураганнар арасында ажылдап тур. Шору улгады берген чүс хире аяк хураган чадагай кажаа иштинде дешкилежип тур. Чаштары делгем, чырык, чылыг кажаада сиген, сула чип турлар. Иешкилер ында ажылын доозашаш, чадагай кажаа иштинде хураганнарыга шагжаларга чаагай чыттыг көк меде сигенни каап бердилер. Чай аразында малчындан айтырдым:

— Хураганнарнар дашты-гаа хүнээр бе?

— Чок. Чүгле удуг-улуун 20-30 минута дургузунда дашты-таа агаарладып турар бис. Ынчаар үндүрүп турарга, олар соокка белен алыспас, арыг-силиг-даа боор — дей-дир. Кижи бодаарга, ол кончуг чөп болгу дег.

Кажаалардың иштин, даштын арыды шырбип каан. Сиген кажаалгарында көк сигенни, савазыны, чуруминг чыскаагаи болду.

Кадарчының социалистиг чарышка кыйгырган малчыны «Хөндергей» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи, бодунуң акызы Хөпүр-оол Самовыч Куулар болду. Сөөлгү түңнелдер-биле алырга, алышкылар молдуу деңге чоруп орар.

Малчыннарның аяк шайын вартап, ажыл-ижкин совхуургап көргеш, бригадамче улаштыр бастым. Кара-кара хаяларда кадарчының каргыраазы ам-даа дыңналбышаан. «Ким күш-ажылга бердингенил, ол иезээде оман-сергек, хөлүг болур» деп 96 харлыг кырган-авам шуваганчының сөстерни сактып базып ордум.

Х. ООРЖАК,
механизатор.
Чөөн-Хемчик район.

БИЧИИЗИНДЕН СОНУУРГАЛДЫГ

Улут-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң трактористи Дорта Монгушович Байбаков совхозта мурнакчыларның бирээзи. Ол бичиизинден тура техникага конуут сонуургалдыг. Школага өөренип тургаш, хостуг шактарында машина-трактор мастерскаязында септелге кылган акыларынга дузалажып ажылдаарынга ынак чораан.

Ооң күзелин боттанып, тракторист-машинистиң шынызылгазын алгаш, 1970 чылда күш-ажылчы базымынче кирипкен. Аныяк оолга баштай «ДТ-54» маркалыг эрги тракторну быжыглаан. Ол ээлчег онаалдаларын ажыр күүседип, мактадыпдаа турган. Ажылга ооң кызымаан эдилээн техниказынга камнынын совхозтуң удуртулгазы эскерип көргеш, чаа келген «ДТ-75» тракторну хүлээдип берген. Дорта Монгушович ол трактورунга 9 чыл ажыг удуртелиишкин чок макталдыг ажылдаан.

Амгы уеде ынаныштыг хөлгезин — сөөлгү уеде будурүп үндүрген «МТЗ-80» тракторну ол улуг септелге чок 4 чыл башкарып келген. Ол трактورну даштындан көөрге, ээзиниң хумагалыг камнынындан, чаа чыгыы кылдыр сагындырар.

Машина-трактор мастерскаязында партия организациязының коммунистери Дорта Байбаковту 1982 чылда боттарының хүрээлеңинге кадып, улуг бүүрелди көргүзүп, СЭКП кежигүнүнге кирипкен. Ону кайнаардаа чорударга чажам дивес, бичии сетиилдиг, дузаарган, Ынчангаш коллективинин ажыл-ишчилери ону мактаар, хүндүлээр. Ооң башкарганы трактор чылдың кайы-даа үезинде ажылче үнеринге белен.

— Техниканы башкарырынга, ону септел-селиримге совхозтуң хоочун трактористери Пека Бүрүн-оол, Сандан-оол Сандак Тайбын Намнай болгаш өскелер-даа улут дузаны мейээ көргүзүп, арга-дуражулгазын харам чокка дамчыдып, мурнакчыларның одурүүнга киреринге болгаш эки ажылдаарынга улуг идигни берген — деп, ол шыпы-на сетиилин илеретти.

Эки ажылы дээш совхозтуң директизы Д. Байбаковту дипломнар, хүндүлел бижиктер-биле база өртектиг белектер, акша-биле хөй удаа шаңнап, мактап келген. Ол онгу беш чылды 4,5 чылда күүсеткени дээш ВЛКСМ Төп Комитединиң «5 чылдың аныяк гвардейжизи» деп херек демдээ-биле база диплом-биле шаңнаткан. Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында бригаданың иштинге кадбарган социалистиг чарыштың нийги черин эелээп, диплом болгаш 150 рубль-биле шаңнаткан. Ол 1983 чылда 850 эталон ганы кылып турган, ону 852 эталонга кылдыр күүседип, 377 кг кывар-чаар материалды камнап алган. Дорта Монгушович 1984 чылда хүлээлгезинде 900 эталон гектар черни ажылдап кызыбышаан. 400 кг кывар-чаар материалды камнап алырын хүлээлгеген.

Аныяк механизатор чүгле онаашкан ажылынга кызымак эвес, хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Ол — механизаторлар ортузунда агитатор, дружина советиниң кежигүнү, Ак-Туруг кожээ Советиниң депутады.

Дорта Байбаковтуң өөнүң ээзи Светлана Седен-ооловна столоваяда дузалакчы повар боон, 8 чыл ажыг эки ажылдап турар. Ол үш уругнуң иези. Улуг оглу школада эки өөренип турар.

Партияның XIX область конференциязынга киришкеш, аныяк механизатор ажыктыг хөй түүлдерин билип алган болгаш ажылдап турар коллективинде механизаторларга конференциянын үндүрген шиитпирин чүгаалап берип, ону амыдыралга чедишкинниг боттандырарынче эш-өөрүн эвилелдеп, тура-соруктуг ажылдап турар.

С. СОТНАМ.

РСФСР-ниң автономнуг республикаларында

ЛИТЕРАТУРА ОРУКТАРЫ

Орджоникидзе хоорайның 200 чыл болурунга ооң литература талазы-биле картазы тургустунган. Ол дээрге онзагай ажыл — автономнуг республиканың төөгүүлериниң, чогаалчыларының, чүрт шинчилекчилериниң болгаш музей ажылдакчыларының хөй чылла чорудуп келген шинчилелдериниң түңнели. Владикавказка (амгы Орджоникидзе), ыагы-ыагы чылдарда кээп чораан чогаалчылар дугайында хөй материалдың чыгдынганы бо. Соңгу Кавказ болгаш Шериг-грузин орук-биле чорум чорааннар Теректи ң эриинде хоорайга албан доктаар турган А. Грибоедов, А. Пушкин, М. Лермонтов, Л. Толстой, А. Чехов, совет үеде — М. Горький, В. Маяковский, С. Есенин болгаш өскелер-даа анаа чораан. Тифлисче бар чораан. Теректе хоорайны А. Пушкин бир дугаарында 1829 чылдың чазында көргеп. Ол хоорайның бир бажыңчыгажында доктаап, «Калмык кыс» деп шүлүктүң бдуругларын бижээн.

«Арзрумче аян-чорук», «Тазит» деп чогаалдарында даг черниң онзагай чурумалын ол бижип көргүскен. Терек болгаш Казбек, Владикавказ дугайын М. Лермонтов бижээн болгаш чураан. Кавказ Лев Толстойга чогаал талазы-биле «кавайы» болу берген.

Теректе хоорайга М. Горький он катап чораан. «Правда» солуунуң корреспондентизи болуп бо хоорайга А. Серафимович чораан. М. Булгаковтуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы бага моон эгелээн.

В. ШАНАЕВ,
СЭТА-ның корр.
Орджоникидзе хоорай.

БЮДЖЕТ ТУРАСКААТКАН

Совет Тываның 40 чыл оюнга турускаткан агитквартиралар аразында уран үүл көрүлдези Баян-Кол суурда эгелээн. Эрик кудумчузунуң бот-тывыңгыр артистери 60 ажыг ниити «Төрээн Тывам төөгүзү» деп литературлуг монтажты чонга бараалгаткан. Екатерина болгаш Айлан Баазаңнар, Владимир Симрин болгаш оон-даа өскелер анаа идепкейлиг киришкеннер.

Ол кежээ Культура баңнының амданыг азыы-чемниң делгелээн база болган. Анаа койну Байыр Монгуш, ясли-садыктың ажылчыны Нек-ыс Чымба, диспетчер Инесса Хөлевчик олар үнделеңчи болганнар.

А. ОЙДУП-ООЛ.

ЭСТОН ССР. Пярнуның агроүлетпүр комплекизининиң ажылының беш чылдарының дургузунда районга эвээш эвес чедишкиннер бар болган. Хөй чылдар дургузунда хожудангай турган район ам республикада мурнакчылардың одуруумга кирген. Ол район 1983 чылда Бүгүзэвилелдиң социалистиг чарышының тиилелиичизи болуп, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туу-биле шаңнаткан.

Черниң ажыглалын эниидер, мал чемнерин будуреринө нөөдедир, ажылдың стилии улам ыкай сайзырааңгаймыдар талазы-биле перспективтиг айтырыгларны шиитпирлээринче кичээнгейни Пярнуның район наттыжышкынының угландырганы чедишкиннерни хандырган. Районнуң агроүлетпүр наттыжышкынының ажылишчилери 100 гектар ажыглал чер бүрүзүнгө онааштыр нүрүнеге 1180 центнер сүтту болгаш 223 центнер эттти садарын 1984 чылдың социалистиг хүлээлгелеринде айытыкан.

Пярнустуң агроүлетпүр район наттыжышкынының девискээринде балык тывыштыг «Пярну налур» деп колхоз бар.

ЧУРУКТА: колхозтуң балык консервилээр цегинде.

З. ТАРИПЕАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Апрель 21 — коммунистиг субботник хүнү

БОТТАРЫНЫҢ УЧАСТОКТАРЫНГА

Чөөн-Хемчик районуң ажыл-агыйлары, будурүлгелери В. И. Ленинниң төрүттүнгел хүвүндел бээр 114 чыл оюнга турускаткан коммунистиг субботникке белеткенип турар.

Чадаанада райүлетпүр комбинадындан апрель 21-де коммунистиг субботникке 93 кижи үнер. оларның 46-ы боттарының ажылчын туруттарынга ажылдаар.

Пилорама болгаш чазаныга цехиниң ажылчыннары бедик будурунчулуг ажылдаар. Олар 10 кубометр дилиг материалдарын 1000 погон-метр штакет херимни белеткээр.

Ниитизи-биле комбинаттың коллективи 1200 рубльдиг продукциязын будурер болгаш беш чыл фондузунче 260 рубльди шилчидерин баш бурунгаар санап тодаратқан.

• • •

«Искра» совхозта коммунистиг субботник штабын тургускан болгаш коммунистиг субботниктиң хүнүнде бригада, коллектив азы агитквартира бүрүзү кала, кандыг ажылды, чежени кылып болурун санап тодарадып турар.

Хову-трактор бригадазындан шупту 56 кижи субботникке киржикир. Бригаданың К-700 3 трактору, ДТ-75 10 санныг трактору, 3 автомашиназы долу күш-биле ажыглаттынар. Олар хүнүле 5 гонны сүттарар, 200 га чөрге өдек төгөрлер.

Совхозтуң хойжу 2 бригадазы, Арыт-Бажы сүт-бараан фермазы долу составбиле шупту 96 кижи коммунистиг субботникке киржикир болгаш олар ол хүн ажылдап алган акшазы 530 рубльди беш чыл фондузунче шилчидерлер.

Хойжулар кодан бүрүзүнге 10 тонна өлекти бөлөр, кыштагларның бөлүүн септелгезин кылып доозар.

Совхоз конторазының, школаның, машина-трактор мастерскаязының коллективтери субботникке идепкейлиг киржир. Оларның хөй кезии боттарының ажылчын туруттарынга ажылдаар болгаш артканнары школаны, контораны, мастерскаяны, девискээрлерни арыглап аштаарлар.

Суурнуң 14 агитквартираларының чурттакчылары 130 кижи субботникке үнер. Олар суурнуң кудумчуларын, бажыннар девискээрин аштап арыглаарын, кудумчуларда херимчерни септеп, чугайлап, будуурун демнивиле кылырлар.

«Искра» совхозтуң ажылынчылары субботник түңүнде 2000 рубльдиг ажылын кылып будурер болгаш ажылдап алган шалыны 600 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

БУДУРУКЧУЛУГ АЖЫЛДААР

Кызылда № 14 механизация эргелелиниң коллективи еске будурүлгелериниң коллективтеринбиле бир дөмей, коммунистиг субботникке белеткелди эрте чорутқан.

Кол инженер И. Г. Бахаевка удуртқан 12 кижи составтыг субботник штабы ол хүн кылыр ажылдарны планнаан. Субботникче 230 кижи ажылдап үнер. Оларның иштинде 147 кижи боттарының ажылдаар участокторынга баар. Ажылчыннар чүгле боттарының күжү-биле ол хүн 50 погон-метр черни казып белеткээр.

Оон аңгыда 1800 кубометр чер ажылдарын кылып, 3 тонна демир кесикпиднаны чыып дужаар. Ажылдап турар черлериниң девискээрлериниң богун аштап арыглаар болгаш чаа туттуунган кызыл-булунмуң шалазын база ханаларын будуурлар. Ол хүн ниитизи-биле 4400 рубльдиң ажылы кылдынар. Тайбын фондузунче 580 рубльди шилчидер.

Ч. КЕНДЕН.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Совет Тываның 40 чыл оюнга турускаткан агитквартиралар аразында уран үүл көрүлдези Баян-Кол суурда эгелээн. Эрик кудумчузунуң бот-тывыңгыр артистери 60 ажыг ниити «Төрээн Тывам төөгүзү» деп литературлуг монтажты чонга бараалгаткан. Екатерина болгаш Айлан Баазаңнар, Владимир Симрин болгаш оон-даа өскелер анаа идепкейлиг киришкеннер.

Ол кежээ Культура баңнының амданыг азыы-чемниң делгелээн база болган. Анаа койну Байыр Монгуш, ясли-садыктың ажылчыны Нек-ыс Чымба, диспетчер Инесса Хөлевчик олар үнделеңчи болганнар.

А. ОЙДУП-ООЛ.

ГАРРИ КАСПАРОВ: ШҮҮЛДЕГЕ ТИИЛЭЭН

Азербайджан ССР. Бөмбүрзиктиң аң аныын гроссмейстери— Баку чурттуг Гарри Каспаров демиселин ам база уламчылаар. Василий Смыслов-биле Вильнюска өөң ужурамыышынывы чеднишкинниг довступ. 8,5:4,5 санга тиилээн, ол ам делегей чемпиону атты чедип алыр дээш Карпов-биле бо чылын иижүи шенеттир.

Лондонга доозулган маргылдаа соолунде эрткен үш ай дургузунда ол чүгле шыдыраага белетченип турган эвес, харын экзаменнерни чедишкинниг дужааган. Ол Азербайджанның даштыкы дылдарның педагогика институдунуң IV курузунда өөренип турар. Шиолаларга, үлеттүүр будурулгелерге, эртем аябан черлеринге болгаш телевиденнеге ол хөй удаа чүве чугаалаан.

Чоокта чаа Гарри Каспаров СЭКП кежигүнүнге кирген.

ЧУРУКТА: коммунист Гарри Каспаров.

Юристиң тайылбыры

«Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары

АЙТЫРЫГ: «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаар кылдыр киирер чурумунуң дугайында чугаалап көрүңерем.

ХАРЫЫ: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну 1983 чылдың декабрь 9-та «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаар кылдыр киирериниң болгаш ол медальды тыныс ырының чурумунуң дугайында инструкцияны бадылаан.

«Күш-ажылдың хоочуну» медальды улус ажыл-агыйында, эртемге, культурага, улус өөредилгезинге, кадык камгалалга, күрүне аяан черлериге болгаш хөй-ниити организацияларыга хөй чылдарда ак сеткиздиг ажылдаан ажылчыннарга, колхозчуларга болгаш албан-хаакчыларга хөй чыл ажылдаан база назылап кырааны дээш пенсия алыр үезинге чедир ажылдаан күш-ажыл стажы четкен соонда күш-ажылчы ачы-хавыязы дээш тыныс.

«Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаар дугайында дилегни бүдүрүлгенин, албан черинин, организациянын администрациязы, колхоз баштаар чери, партияның, профсөвилелдиң соңгулдалыг органнары-биле кады күш-ажылчы коллективтиң саналын барымдаалап киирер.

Ук медаль-биле шаңнаар дугайында дилегни партияның хоорайда район, хоорай, район, округ болгаш совет органнар киирип болур.

Шаңнаткан кижиге медальды оон ажылдап турар коллективинге байырлыг байдалга тыныс. Медаль-биле кады доктаатты-ган форманың бадыткал бижиин тыныс.

ЧЕТТИРДИМ

Чоокта чаа үш дугаар уруумну божуп. Эрзин суурнуң эмнелгезинге чыттым. Адар божаан аныяк нени эмчилер канчаар каракгап, кадыын экижиктенииниң черечиин болдум. Божудулга бажыныңның улуг эмчизи Бөмбүрүк Ижневна Эренчин, эмчи сестразы Лидия Ооржаковна Донгак олар не-чаштарның кадыын камгалаар дээш кайы-хире күш үндүрүп, үйгу-дыжын болдавайн ажылдап турарын көрдүм. Ылаңгыя бир дугаар божуп турар иениң чанынга дыштаныр хүнүн-даа барымдаалавайн хондур-дүүдүр олуруп, бүгү-ле аргадурмулгазын ажыглап эмнеп турар. Бо дээрге олардың ажылдап арткан чылдарында чаңгыс эвес тавырылга дээрзи билдингир.

Буянныг эмчилерге өөрүп четтиргенимни илереттинщаан, ажыл-ижиигге чаа-чаа чедишкиннерни күзедиям.

А. МОНГУШ.

Хандагайтының Наймырал Культура бажыңынга ол хүн кижи бажы киирбт. Районнуң беш ортумак школаларының башкыларының аразынга уран чүүл көрүлдези эртип турганы ол.

Көрүлдеми Саглы ортумак школазының башкылары «Совет Тывам» деп литература-хөгжүмүүр композиция-биле ажытканнар.

Школа бүрүзү-ле литература-хөгжүмүүр композиция-биле концертин әгелээн болганда, оларның дөгерезин баш санай сайгарары артык боор. Композиция бүрүзү Совет Тываның удавас болур 40 чыл оюнга тураскаатыңган. Ынчангаш беш школаның беш литература-хөгжүмүүр композицияларын «Чечектел-де, Тараан Тывам» деп торгалыг-жыларның көргүзүүнүң адынга каттыштырып ап болур.

ТАЛАНТЫЛАР ИЛЕРЭЭН

Улусчу чогаадылга фестивалы

Композицияда ажытлаттыңып турар кол өзек материал —В. Кок-оолдуң «Самбажык» деп шииэинден үзүндү болуп турар. Моңу Саглы, Торгалыг, Хандагайты школаларының башкылары ажыглаан. Үк шиидэ көргүзүп турары ышкаш, доңгу кеткен, ийи холдарын киичилеп каан маалының моногу. Ынчалам-даа ол болуушкунну дуву даглаш-биле көргүзе ханнаан, дораан-на Ада-чурт лайының чылдарынче, амгы хүнперже «шурап келир» коллективтер база бар болган.

Ийи-чаңгыстың номерлерин көргүскен бот-тывынгыр артистериниң аразынга салымчаланның киржикчилериниң арбызап турары өөрүнүүр. Оларга хоочун башкылар С. Кууларр (Саглы школазы), К. Хөвалыг (Солчур), Д. Серен-оол (Торгалыг), С. Донгак, Д. Устинова (Хандагайты) даап өскелер-даа хамаарыжыр.

Танцы талазы-биле Чаа-Суур школазының коллективи «Аяк-шайым» деп ырның аллагазының хөөнү-биле чараш тыва танцы үзүгүүн алганын чахтаар апаар.

Хөйүүн ырларындан Солчур ортумак школазының коллективинден күүседип келген «Кызыл» деп ыр түнел концертке киргеи. Ырның музыказын ол школаның директору Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Зинаида Донгак чогаатқан. А көрүлде үезинде музыканың автору баяпта боду удеш, өскелерге үлегерлиг болгу дег чижектп көргүскеп.

Түнпел концертке 34 янзы-бүрү күүседиглер шилиттингем. Ол доозулган соонда, көрүлденин түнпелии жюри үнүдүрген. Анаа райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи Шыдыраа Саая көрүлденин арткан байдалын кыскалы-биле сайгарып чугаалаан, түнпелдерни чарлаан.

Бо көрүлдеге райониуп школаларыңдан 143 башкы киришкеп. Хөйүүн ырын эки күүсеткени дээш, бирги черни Торгалыг школазының коллективи алган, ийигизинде Солчур школазы киргеп.

Эр улус ансамблиниң талазы-биле бирги черни Саглы ортумак школазы, хөрөжеп улустуң ансамбліпге болгаш өрүе хөгжүм хереклеринге шынарлыг күүседиглери дээш, бирги черни торгалыгжылар алганнар.

Тыва национал хөгжүм хереклеринге аяны-бүрү аллаларыны чедимчелиг ойнаан. Солчур школазының бот-тывынгыр артистери база бирги черже үнгеннер. Ийик-дең талазы-биле бирги черде — торгалыгжылар, ийигизинде— Солчур школазы.

Тыва улусчуң аянныг, кижилерни хей-аът киирер сыгыт-хөөмейин чүгле чангыс Чаа-Суур школазының төлөзи А. Түлүш күүсеткеш, тускай шаңнал болган дипломну алган. Чаңгыс-да күүседиг болганы шынап-да хөөмай. Моңу арбыдатса чүгүда.

Д. МОНГУШ.

«САЯН» ОН БЕШ ХАРЛААР

Тываның күрүенниң «Саян» ансамбль Ленинград хоорайда Тываның 40 чылынга тураскаатнан концерт программазын белеткеп турар. Ансамбль программазының чаартып, улам сниглбип, эдип-чазап турар.

«Саяның» чаа программазында хөйүүн күүседиглерибиле чаа ырларны кииргени оон программазын улам байыдып турар. Тываның улустуң артизи Күүне шаңналының лауреады Алексей Чыргал-оолдуң «Кызыл» деп ыры-биле концертти ажыдар. Оон ангыда өске-даа композиторларның чаа-чаа ырларын ансамбльдиң ниити ыр болуу күүседир.

Ансамбльде бо чылып чаа талантылыг аныяк артистер база немешкеп. Олар ону удам күш киирер дээрзи чугаажок. Тыва улустуң национал үран чүүлү —сыгыт, хөөмей, каргыраапы аныяк артистер оңзагай чогаадыкчы ёзу-биле күүседип турарлар. Бистиң ансамбль тыва улустуң бүрүн шагдан бээр эдилеп, ойнап чораан хөгжүм хереклериниден быжаанчы, игил, хомустуң ийи хевири, домра, амырга дээп чижектиг хевирлериниле немей дериттинген.

Удавас «Саян» ансамбль түргустунганындан бээр он беш чыл болур. Ол үениң иштинде чедип алган чедишкиннеривис эвээш эвес. Тыва чоннуң культуразын, үран чүүлүн бистиң чүртүвүстүң хей национал чоңунга, акыдыпма даштыкы чурттарга хей удаа бараалгадып, коңцерттерни көргүзүп келдивис. Ансамбль түргустунганындан бээр Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты бистиң артистерден алды кижи чедип алган. Аравыста ансамбльдиң үндезилекчилери Светлана Сүрүн, Монгуш Донгак, Евгения Салчак, Көжер-оол Оюн Надежда Куулар, үран чүүл удуртукчузу Виталий Ивакатаев олар ансамбльдиң кол дагдыныкчылары. Олар аныяк артистерге арга-сүмезин берип, профессионал дузаны чедирип чоруурлар.

Бистиң аныяк артистеривистен ансамбльдиң солистери Борис Монгуш, Геннадий Тумат чоокта чаа Москвага болуп арткан «Русская зима» деп фестивальга база Париж хоорайга фольклор талазы-биле арткан көрүлдеге чедишкиннерниг киришкеш келгейнер.

Совет Тываның 40 чыл оюн чедишкинниг үткүүр даап бистиң ансамбльдиң артистеря кызымаккай өөрсиип, ажылдап турарлар.

С. ДАМБА-ДОРЖУ,
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессиязы 1984 чылдың апрель 14-те эртенгиниң 10 шакта СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга ажыттынар. Хүн айтырыы: «1983 чылда улус депутаттарының хоорай Совединин күүскомунуң ажылының дугайында отчёт».

Бир чогааның изи-биле

КЫМ ТӨЛЕП ЧОК БОЛГАНЫЛ

Редакцияга келген чагаа дүвүренчиг болган. Хову-Аксы суурда аныяк кыс Аринаның (адын өскертип кагдывыс) дутайында бижээн. Оон төлеп чок ажызын, хөй-ниити черн —магазиннерге, автобуска эзирик чанчаттынарын, долгандыр чонун үндүлевезин автор бижээн.

Ындыг чагаа сеткил-сагышты хөлзетпес арга чок. Шынап-ла чээрби ажыг харлыг, ол хиреэинде орта кылган-туткан ажылы чок аныяктар бистиң аравыста ам-даа бары чажыт эвес болгай. Арина база ындыг кижилерниң бирээзи болган-дыр. Авторнуң аныяк ажы дээш сагыш салып чоруурун, оон сеткилиниң аарааның чагаада «чурумсагылга деп чүве билбес шак ындыг аныяк кыстың дыраваан үвүргей баштыг, кажан-даа аштап, чүгааны билдинмес, өңү өшкен, ында-мында орбак-дыдыктыг тонпут, эргн сапожкалыг ады аландизи чеде берген кидис идиктерлиг, арны-бажы хапыгыр, көрүжү хөлүгүр, аксы-сөзү «оо-хоран».

Ындыг бодалдарга хөректи өйдүрбүшаан, авлчылар хопай бамыпче бесии бар-байн, дорт-ла чагаанның авторун дилеп чоруптум. Шилгедек сыннып, хөглүг характырлыг, амыдыралдың аас-кежиин ол кайгамчык характер-биле кезе кайгап чоруур кылдыр комсомолчу чүркүчү М. Сарыгларны бодавышаан, базып ор мен.

— Культура бажыңы кайда ирги?— деп. бир чорумал кижиден айтырдым.

— Тодаргайлаар болза, бистиң суурвуста Культура бажыңы чок болгай. «Хоорайжыгашта» «Металлург» Культура ордузу бар, а «сууржугашта» — бичии клуб бар. Силерге Культура ордузу херек турган боор. Дорт-ла базыптынар, девискээри-даа улуг, бодудаа көскү, ногаан шивилер бүргээн бажың ол — дээш, чугаакыр чорумалым холубиле айытты.

— Четтирдим.

— Кижи четтирер чүү боор, культуравыс одаанче кирип моорланар.

«Чүркүчү кижи эртип, ажылдап турар черниинг адын безин орта билбес» деп, иштимде бодумну агартып, авторлуу чемелеп бөзыптым. Та чүге чүве, бирле кижи меңээ чигзиннишкин сымыранган чүве дег болган. Сеткилдиң дувында бир-ле дувурел төрүттүүнүп. Культура ордузун Культура бажыңы-биле салчаштырган чоруктан каразыг тыптып келген. Соора бижиттиие бергенинде барымдаа бар эвес. од чигзиннишкинии дүрген чайладыры-биле демги кижиниң айытқан үүнче шалыпкын-шалыпкын базыптым.

«Металлург» Культура ордузунуң чүркүчүзү суурда чүрүк чүркүчү дег кижилерни чакгыстап салаа базып санаан. Оларның аразында Сарыглар деп кижи чок болду. Хову-Аксының чурттакчыларның аразында барыпга чигзинди.

Дашкаар үнүп келдим. Башта бодап саарлып тур. Чагааны үштүп келгеш, ат салган черин катап көрдүм. «М. Сарыглар. Культура бажыңында чүркүчү, комсомолчу».

Автор өске ат салып каан эвес пиинаи? Ол бодалдап дораан чайладым. Кижиниң амыдыралы кандыг-даа болгай, бөгүн чүркүчүлап тургаш, даарта өске ажылчедаа шилчий бергей-ле. Культура ордузунуң ажылдакчылары билбейн тур болгай аан.

Көдээ Советтен-даа, милициянның паспорт столундан-даа сураглаш, Сарыгларны тыппаан мен. Ындыг кижи Хову-Аксында чок болган. Шынап-ла өске ат салганы шын. Ынчалза-даа фактылар домей-ле хынаар болгай. Шын адын салбас чылдагаанчар туруп болур, ол чүгүла эвес—кол-ла чүве— фактыда.

Авторнуң айытканы албан черинге четкеш, оон үдуртукчузун дораан тып алдым. Ажыл-агыйжы аап-саап түүлер дугайында кезек чугаалашкаш. Аринаның дутайында айтырдым.

— Бир чыл ажыр кады ажылдап келдивис. Ажылынга бердинген, кандыгдаа даалга бээрге чажам дивес ыыс-ла болгай. Чурттап турар черн — «сууржугашта»-даа болза, ажылынга озалдап көрбээн...

— Арага-дарыга хамаарылгазы кандыг ирги? — деп, овааргыччалыг айтырдым.

— Ындыг сураг дыңналбадыг. Оон башка бичии суурга дораай чугаалажы бээр болгай. Оон аңаа-маңаа ширик чораанының дутайында сүвө дыңналбадыг.

Аринаның төлеп чок ажызының дугайында келген чагаанның дутайында чугаалаш, оны көргүстүм-даа. Дарга дыка эдлепсинди. Ында бижээн сос. домак бурузүүге бүзүревезин чугаалады. Оон аңгыда М. Сарыглар деп кижи дутайында дыңнаваан болду.

Аринаны чаладывыс. Чедип келди. Кыскажак дурт-сыныгыт, хөглүг шырайлыг, аныяк кыс кирип келгеш, бистиң-биле аалдак мендилешти. Даргазы оон ажылдамыдыралын сонуургады. Ол чугаалады. Көдээ суурда кижи бүрүзүнүң амыдыралы адыш оюунда чүве-биле дөмей болгай. ол бүгү чүүлдер удуртукчуга илдең дээрзи хажыныңдан көскү.

— «Компаниялаарың» кайы хирел?— деп. дарга айтырды. Арина баштай айтырыгның үжүрүп билбейн баарды. А кажан арага дутайында билип кааш, ол холун чайды.

— «Компаниялаар» чай чок-тур ийин, хостуг үеде аштанып, чугдынар... деэш кылыр ажыл эйдерик. Ыяш чарып, суг узуп турда-ла үе эртер.

Аныяк кыстың шыныи чугаалап турарыига бузүредим. Арагачы кижи дашкындап-на илдең болгай. Ону үвүргей баштыг, орбак топпуг кылдыр бодап чораанын дээш эгенгенем аажок. Харын-дал ону кымның-даа билбезин чаныг болган.

Херектиң үжүрүн билип кааш Аринаның характырындан чаш төктүп келген. Кылагар карак чаштары. Арыг сеткилдиң чаштары. Кижиге бүгүлдеткен кижиин чаңгыс удаа чаныңдан көргенним ол. Чугаалаар чүведаа тыппас холдарын кайнаар-даа салырын билбес боор чүве чорду. Аринаның сагыш-сеткилин ол үеде билген болза! Кара будут хөме алчык бе, суггур чаъс кудулчук бе, казырга-хат бөлдепип келчик бе?

Чүгле аңаа эвес, ол хүн хөй черге четкеп, хөй кижи-биле хөөрешкен мен. Аринаның дутайында багай чүве чугаалаар кижи тывылбаан. Суурнуң профилактика чевүлелинде «кара дамыда» оон ады чок, эзирик-тер сергедир черге хонмаан.

«М. Сарыглар» деп кижи база тывылбаан. Чагааны ким бижээнин ылавыдап, сураваан мен. Чогум херек апарган болза, өске ат салган болуур автонуу тыварда чүү боор аан. Ынчалза-даа арын-нүүр чок, кара сагыштыг, солуп арныга нүгул чүве бижээш, шынчы кыстың арыг адын бужартадырын ораллашкан, өөдежок кижини көөр хөнүүм чок болган. Арина эвес, а автор төлеп чок болган-дыр. Ол чеже-даа улус аразынга эки кижи болуп, ак сеткилдиг эш болуп, кем чок кижи болуп чорда, бодумун-на арын-нүүрү оон бодуи «хирээлеп» чоруур эвеспе. Ол Аринаны хенертен кудумчуга. Культура ордузунга көрүп каар болза-ла, түрээ дөмей-ле палят дээр. арны кыыып кээр. Мегелеп хулумзуруур. солуп-сеткүүлюмчувас. чаагай амыдыралды билбес. дужуп хараар. бүгү-ле чүвени дора көөр. солгузу чок кижи чагааның автору ол. Оон адында-даа, фамилиязында-даа Сарыглар деп ат чок, оон ады эвес. оон арын-нүүрү чок. «Сеткилп өйгеп» авторну көрбээн мен, сураан дыңнаваан мен. ынчалза-даа аңаа хамаарышыр бергеп бо «үшелел» шын дээрзинге бүзүреэр мен.

Д. ЧЫДЫМ,
«Шынның» корр.

ЧОНГА ТААРЫМЧАЛЫГ

Чурттакчылыг черлерге чылдың-на июльдан эгелеп диспансеризацияны чорудары көрдүнген. Ол ажылды 50 эмнелге-профилактика чери бистиң республиканың хоорайларында, суурларында чорудуп турар. 876 эмня болгаш 2770 ортумак эртемниг медицина ажылдакчызы аңаа каржил турар. Республика эмнелгези чыл дургузунда дугаары 48 тудуг эргелелиниң, пассажирлер АТБ-ниң, № 1 АТБ-ниң, «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективтеринге диспансеризацияны чорудар.

Медицина шинчилгезининң бетинде баар кабинеттер диспансеризацияга улуг ролдуг болуп турар. Терапевтерниң ажылын чиигедир, хан базымшыкпын ширчил, өкту көрүп база өске-даа шинчилгени чорудар. Шак ындыг шинчилгелер чорудар кабинеттерни Кызылдың, Ак-Довуракты, Самагалдайның поликлиникаларында турғускан.

Чамдык таварылгаларда поликлиникаларга кижи хөй боор. Чоннуң үезин камнаар талазы-биле ажылды организастаарын экижидери — чугула сорулга. Эмнелге албан черлеринде бо айтырыгны шиитпирлээрде, регистратура дамчыштыр ажылды чорударын сайзыраңгайжыдып, базыңче чалалга кылырын организастаарын экижидип, эмчиже талон-биле киреринии системазын киирген.

Республиканың эмнелге албан черлеринде районнуң чурттакчыларынга массалыг шинчилгелер чорудар тускай бригаданы турғускан. Чүгле эрткен чылын бешн чурттакчыларның 60 хуузу шак ындыг шинчилгени эрттиргеп. Ажыл үеде чурттакчыларга диспансеризацияны улам экижидип, ону организастыг болгаш шынарлыг чорудар дээш бүгү хемчеглер алдыкыл турар. Диспансеризацияның чаа системазын иди чадага чорудар. Бирги чадазы бо чылдан 1989 чылга чедер. Ол үеларде чурттакчы бүрүзүнүң үчёдун кылып, медицина шинчилгезиниң чалалгазын оларга бээр. Чыл санында чорудар бо шинчилгениң кол сорулгазы— аарыгны баш бурунгаар тодарадыры болур. Диспансеризацияның ийиги чадазында чаа аппаратураларны ажыглап турғаш, нарын шинчилгелерни кандыг-даа казы-харлыгларга чорудары.

Профилактиктиг көрүлденин чедишкинниг эргени чурттакчы чоннуң боттарындан оңза хамаарыжыр. Кандыг-бир аарыгдан аарып эгелеп чораш, эмчиге баарынче далашпайн баар чанчылдыг бис. Чүрек-дамыр, мыжык аарыглары тыптып келгенде медицина дузалакчызынга өйүн эрттирипкеш чедериниг чажыт эвес. Моон илаяндан профилактиктиг шинчилгеге чоруттунмайн турар.

Бистиң чурттывыстың чоннуң кадыкшылын быжыглаар хемчеглер хүн бүрү чоруттунуп турар. Ынчангаш кадыкшылды быжыктырып, баш бурунгаар камгалаарынга профилактиктиг шинчилгелер улдг үлүр-дузалыг.

Г. ПРОКУДИНА,
республиканың санитар чыгдыкшыл бажыңының кол эмчизи.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 11-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.30 — Ырының болгаш танцының «Русь» ансамблиниң концерти. 9.50 — «Ускорение» Фильмиңи 2-ги сериязы. 10.55 — «Аян-чоруккулар клубу». 11.55 — Телемедээлер. 12.00 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Эртем-неперелдиг фильм. 14.45 — Орус чугаа. 15.15 — Кижи — черниң эзии. 16.15 — Неделя дургузунда спорт. 16.45 — «Он алды хардан өрү». 17.30 — Эртем болгаш амыдырал. 18.00 — И. С. Бах Чаюва. Гитарист Н. Этес күүседир (Испания). 18.15 — Кадык болур дизинзе. 18.25 — Хоккейге делегей турнири. «Швеция кубогу» Швецияның болгаш СССР-ниң шилиидек командалары ойнаар. Чапсар аразында — Богун делегейде. 19.50 — «Ускорение». Фильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.40 — Останкино. Концерт студиязындан башкыларга концерт. 23.15 — 23.30 — Богун делегейде.

МОСКВАДАН ИЛИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35, 9.35 — География. 7-ги класс. Орта Азияның бойдузу. 9.05, 12.30 — Немец дыл. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Теогу. В. И. Ленин. «Апрель тезистери.» 10.35, 11.40 — А. Толстой. «Орус характер» 6-гы класс. 11.05 — «Ог-буле болгаш школа». 12.10 — Бойдус эртеми. 4-кү класс. 13.00 — Теогу. 9-ку класс. ССР Эвилелиниң тургустунганы. 13.30 — И. Думбадзе. Чогаалдарының арлынарындан. 14.30 — Космос вести. 15.30 — Телемедээлер. 15.35 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сыллысчыгаш». 18.45 — Ойнаактар фильмии. 19.00 — Делегей байдалының допчулалы. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чаңдалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг үдүнар, чаштар»: 20.15 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Нефтчи». 21.00 — «Ye». 21.40 — 23.05 — «Они встретились в пути». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дургени секундада 7—12 метр.

Дуне 7—12 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 5—10 градус, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дургени 5—10 метр.

Дуне 3—5 градус соор, хүндүс 8—10 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Провинциалка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан) 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Легенда о дикой природе» 9.00, 13.00. Киноклуб: «Всегда готов!» 10.40, 15.00, «Нет повести печальнее» 16.45, 18.40, «Операция начнётся после полудня» 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Не могу сказать прощай» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна «Черных дроздов» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Хамаатыларның хуузунда ажыглалында араалыг бүгү бооларны 1984 чылдың январь 1-деп май 1-ге чедир катап бүрүтпээрин Тыва АССР-ниң Иштики хереглер министерствозу үргүлчүлеп турарын ук бооларның эзлеринге дыңнадып тур.

Айыткан бооларны катап бүрүткетпээн кижилер бооларны кадагалаарынга чопшээрелдиң хуузадыңдан хамаарылга чокка ол бооларны айыглаар аргазын чок болуур.

Бо бүрүткедир айтырыг талазы-биле Кызыл хоорайның Ленин кудумчуда № 18 бажыңның 317-ги кабинетке кээп, тайылбырны ап болур. Паспортуң, боону болгаш ону эдилээриниң чопшээрелин алгаш келир.

Азербайджан ССР-ден келген артистериң концерттери бо чылдың апрель 11-де Шагаан-Арыг хоорайга, апрель 12-де Туран хоорайга болур. Бүгу-эвилел конкурузунуң болгаш Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады Кара Караев аттыг күрүненин камерлиг оркестриниң концертиниң үран чүүл удуртукчузу болгаш кол дирижёр Сарвар Галиев. Программада Барыын Европаның, орус, совет композиторларның ырылары бар.

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, эстрада ырларының делегей конкурстарының лауреады **Светлана Резановың** болгаш **Вадим Аникейчиктиң** концерттери бо чылдың апрель 12-де Хову-Аксы суурга, апрель 13-те «Мир» деп Культура бажыңга болур. Москонцерттиң артистери концерттерге киржир.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетүүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2097.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00340

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 87 (12477) | 1984 чылдың апрель 12, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы дүүн Москвага ажыттынган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазынга ССРЭ-ниң Дээди Соведи бир үн-биле соңгаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы бодунуң ажылын бөгүн үргүлчүлээр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы

ПАРТИЯНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ, ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

Коммунистерниң ленинчи партиязының политиктиг угланыышкының бүгү чон деңнип, үүлдүгүнүп турар. Социалистиг демократияның, совет ниитилелдиг политиктиг бүгү системазының чайынаачок тинилгезин болган ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар ол дугайын бүзүрелдиг бадыткаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа соңгуткан он бирги чыыжының депутаттары — тодаргай сорулгалар-биле чепсегленген чонның бүрүн эргелиг төлээлекчилери — оон бирги сессиязынга чыылганнар. Ол сорулгаларны СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлеринде, аңаа эш К. У. Черненконуң чугаазында тодаргайлап айыткан, сайзыраңгай социализмниң болбаазыраңгайжыдар талазы-биле ажылдың чүгүлә угланыышкыннарың ханызы-биле бүгү талалыг анализтээн.

Пленумга чугаалажып көрген айтырыглар коммунист бүрүзүнге, совет кижи бүрүзүнге амыдыралчы чугула ужур-дузалыг болуп турар. Оларны боттандырар талазы-биле харыысалгалыг роль улус депутаттарының Советтеринге хамааржып турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы политиктиг көдүрүлүшкүнүнүң болгаш ажыл-херекчи чорудуның

КҮШ-АЖЫЛДЫ БОЛГАШ ЭРТЕМ-БИЛИГНИ— ПАРТИЯГА, ТӨРЭЭН ЧУРТКА

ПАРТИЯНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ, ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ге-чагыргавыстың дээди органының ажылының кандыг болуру, оон дээштии болгаш ажыктыг хамаажыр.

Ынчангаш ол ажыл чиге болгаш тодаргай болган турар кылдыр шупту кады ажылдап көрээлиңер, ынчангаш ол бистиң иштики хөгжүлдевистиң болгаш тайбың, дедегейге айыыл чок чорук дээш демиселдиң сорулгаларын хандырзын.

Массаларның күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейи сөөлгү үеде носкуу-зу-биле бедээн. Ол дээрге экономика болгаш идей-политиктиг нижиндиилге талазы-биле бистиң чоруткан ажылывыстың дөрт түннели-дир.

Ол сорулгага Советтерниң ажыл-чорудулгазының бүгү талаларын өөскүдери, социалистиг демократияны, бистиң ниитилелдиң политиктиг бүгү системазын улам ынай сайзырангайжыдарыы-ларга Советтерниң ролю кандыг болуунче болгаш кайдыг болуу үзүрлүүнче онзагай кичээнгейин угландырар херек.

Олар боттарының контрольдар эргезин идепкейлиг боттандырары чугула, чагырганында турар организациялар-га, эрге-дужаалдыг кижилерге улам негелдиг болуп чоруурлуг.

Советтериниң хөйлүжүдүлге-даа, күүсекчи-даа, контрольдар-даа ажыл-чорудулганы массалардың эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни партия болгаш күрүне кылып турар. Совет кижилер Коммунистиг партияның чонның тура-соруун болгаш чаагай күзелин илереткен политиказын, оон шиитпирлерин бүрүнү-биле деткип турар. СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель Пленумнарының түннелерин чүртүп бүгү-ле черле-рииде изиг-биле чүүлдүгүүп турар. Эш К. У. Черненкону СЭКП ТК-ның Чиигине секретарыга сөңгааны сеткил ханыышкынны болдурган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Дээди Соведи СЭКП-ниң XXVI съеадизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседиринче угланган массаларның политиктиг болгаш күш-ажылчы күчүлүг көдүрүүшкүнүнүң үезинде бодунуң ажылын эгелээн. Бистиң мурнувуста улуг ажыл маңан турар. СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга эш К. У. Черненко ол дугайын делегеренгей болган бадыткалдыг чугаалаан. Т. Н. Хренников Депутаттарның өөмүзээнинде-ден олар СЭКП-ниң политиказын чайгылыш чокка, бижыы-биле амыдыралга боттандырар, улуг совет улуска шынчы болгаш ак сеткилдиг бараан болурун партия Төп Комитединге бүзүреткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национаадар Совединиң бирги хуралының ажыттынганын чарлаан.

Национаадар Соведи Палата Даргазын болгаш оон оралакчыларын сөңгүүрүнче киргеи.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары депутаттар төлээлекчилериниң чөвүлелиниң даасканын бүгээр Национаадар Совединиң Даргазынга депутат **А. Э. Восстуу** сөңгүүрүн ол саналдаан.

Ол санал чангыс үн-биле хүлээп алдынган.

Палата даргазының оралакчыларын чангыс үн-биле сөңгээр Карагандының металлургия комбинадының бирги горновойу **Т. Д. Адам-Юсупов**, РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин даргазының ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин секретары **Ю. В. Бондарев**, Ленинабад областың «Майның бирги» колхозунуң колхозчузу **Ф. Тохрова**, Москвея областың Белыничиниң № 1 школазының башкызы **Е. Я. Лобачёва**.

Депутаттар Эвилел Совединиң болгаш Национаадар Совединиң ийи ангы болгаш каттышкан хуралларының ажылдаар чүрүмүн бадылаавышаар. Даргазында айтырыгларны чугааламчын көөрү-биле киргеи:

1. Эвилел Совединиң болгаш Национаадар Совединиң мандат комиссияларын сөңгүүру.

2. Эвилел Совединиң болгаш Национаадар Совединиң доктаамал комиссияларын тургузары.

3. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумун сөңгүүру.

4. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузары.

5. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары.

6. Ниити билиг болгаш профессионал школаларның реформазының кол угланыышкынарының дугайы.

7. ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитедин тургузары.

8. ССРЭ-ниң Дээди судун сөңгүүру.

9. ССРЭ-ниң Чиигине прокуроруң томүйлаары.

Национаадар Соведи сессиавың хүн чүрүмүн болгаш айтырыгларны чугааламчырының чүрүмүн чангыс үн-биле бадылаан.

Национаадар Совединиң мандат комиссиязының даргазы **О. С. Мирошхинниң** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Национаадар Совединиң ийиги хуралы ажыттынган. Оюу А. Э. Восс даргалаан.

Национаадар Соведи мандат комиссиязының даргазы **О. С. Мирошхинниң** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Национаадар Совединиң сөңгүттүг депутаттарының бүрүн эргезин хынаан. Киргеи бүгү материалдарны хынап көргеш, Национаадар Совединиң мандат комиссиязы бүгү округтарга сөңгүүлдаларның ССРЭ Конституциязынга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сөңгүүлдаалар дугайында Хоойлуга бүрүн дүүштүр эрткенин тодаратқан. Национаадар Совединиң депутаттарының кайы-бирээзиниң сөңгүүлдаларның түннелдевиниң хамаарыштыр чигзинин тургускан хомудалдар болгаш билдирилишкиннер сөңгүүлдаалар комиссияларынга-даа, мандат комиссиязынга-даа кирбээн.

1984 чылдың март 4-те сөңгүткан болгаш Төп сөңгүүлда комиссиязынга бүрүткеткен Национаадар Совединиң 749 депутадының бүрүн эргезин мандат комиссиязының илеткелин ёзугаар ССРЭ-ниң Конституциязының 110 үүлүнге дүүштүр үүлдүт деп көөр дугайында доктаалды Национаадар Соведи хүлээп алган.

Хүн чүрүмүнүң дараазында айтырыы — Национаадар Совединиң доктаамал комиссияларын тургузар талазы-биле депутат **А. Ф. Рюйтельге** сөс берген.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары К. У. Черненконуң чугаазында Совет күрүне тургузуун, социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдеринии, оларда салдыган ынчаар-даа ажыктыг ажыглаарының улуг ачызы, коммунистерниң болгаш партия кежигүнүң эвестериниң сөңгүлда платформазын Төрээн чыргун экономиктиг болгаш камгаланыр күүч-шыдалың улам быжыглаарынче угланган партияның политиказын ажылчы чоннарның, совет ниитилелдиң бүгү кезектериниң бүгү-ниити деткил тулаарын база катап бүзүрелдии-биле көөрүлеп.

Бистиң ниитилелдистиң кайгамчык чогаадыкчы, тургузуучу амыдырал-биле чүртүп турарын, боттуг социализмниң демократиязында массаларның ниитилел-политиктиг ёзулдезинге кызыгаар чок улуг аргаларының барын сөңгүлда кампаниязының бүгү үезинде тодаргай-биле көргүскеи.

Улус депутаттарының ажылын улам ынай экижидеринии, ёзуп олтурар салгакчыларны соведиринии болгаш коммунистиг кижизидилгезинии херектерин сайзырангайжыдарының чугула сорулгаларын тодаратқан СЭКП ТК-ның дүүн болган Пленумунуң шиитпирлери, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш К. У. Черненко Пленумга чугаазы совединиң чүрүктерине улуг сөңгүргалды болдурган.

Партияның принципиалдыг политиктиг айтышкынларын амыдыралга боттандырар талазы-биле идепкейлиг, салдынган сорулгаларны үе угланган ажыл —ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, улус депутаттарының бүгү Совет черинии ажылын бөгүн тодарадыл турар нол чүүл ол-дур. Сөңгүүлдаар түүнүзе бадылаттырган кандидаттар шупту-зу бадылаашкынарының эң хөй үезинии алган дирин чөпшээреп көрүнер.

(Диимиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Шупту туруп келген).

Хүралдың дарталакчызы оон адынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Н. А. Тихоновтан** киргеи медеглелди номчаан.

«ССРЭ Конституциязының 129 үүлүнге дүүштүр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бодунуң эрге-хүлээлгелери доозулган деп санап.

Депутат К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эштер депутаттар!

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазын төөлээр дүтээнда айтыышкыны шиитпирээр ужурлуг-дур бис.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы албан-дужаалга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүң хөгжүдеринге, совет кижилерниң культурааны, чонның чаагай чорууның ёзулдезинии, будурулгенин болгаш эргелеп башкарылганың бүгү талазынга организастыг чорукту болгаш сагыыга-чурумну бедидеринии эң чүгүлә айтырыглары турар үжүрлүг.

Дээди Совединиң мурнунгы чыыжында ажылдап турган ышкаш, колдүүнда ындыг доктаамал комиссияларны палаталарга тургузар, оларның ажыл-чорудулгазының талазынга чүгле чамдык тодарадылгаларны кылыр болгаш чамдык комиссияларның аттарынга чогуур оскерилгелерни көөр деп санаа киргеи.

Кодээ ажыл-агыйны болгаш агроүлетпүр комплекстиң өске-даа адыларын эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглеөнии боттандырарын кичээнгейге албышаан, кодээ ажыл-агый талазы-биле комиссияны агроүлетпүр комплекизиннин талазы-биле комиссия кылдыр эде тургузарын саналдаан.

СЭКП ТК-ның Политбюзозунуң даалгазы-биле чонның хереглел бараанарын бүдүрерии болгаш хандырылга системазын хөгжүдеринің комплекстиг программазын ажылдап кылганы-биле холбаштыр башкарылганында чонның хереглел бараанарын бүдүрери, садыг, амыдырал хандырылгазы болгаш коммунал ажылагый кирип турар комиссияларның ажыл-чорудулгазының кавызын ылавылаары чугула. Чонның хереглел бараанарының болгаш чонга ачы-дуза чедиреринің талазы-биле комиссияны база чурытталга-коммунал болгаш хоорай ажыл-агыйының комиссиязын тургузар деп саналды киирген.

Бо өскерилгелерни барымдаалавышаан, комиссияларны сонгаан.

Национаадар Совединиң ийиги хуралы моон-биле доозулган.

Эвилел Совединде

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

СЭКП ТК-ның февраль Пленумунуң шиитпирлерин, партия Төп Комитединиң Чиигние секретарыга эш К. У. Черненкону сонгаанын бүгү улус чүүлдүгүүп деткээн.

СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга эш К. У. Черненконуң чырыткалынчак чугаазын чүртүүн коммунистер, бүгү ажылчы чоннары чүүлдүгүүнүүнүн-биле угаанарын, Коммунистиг тургузуучу ажоок улуг айтырыгларны база ханыыш-биле көрген. Ол чугаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга онза чугула болуп турар.

Депутаттарның мурнунда улуг болгаш харыысалгалыг сорулгалар туруп турар. Боттарывыстың бүгү энергиявысты болгаш билиивисти коммунизм тургузуушкуунга бээривисти, ажылчынарның, колхозчуларның болгаш интеллигенциянның Эвилелин, ССРЭ-ниң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының найыралың бүгү талазы биле быжыглаарынга идиг бээрин социалистиг Төрээн чыртувустуң экономиктиг база камгалал күчүүн быжыглаарын депутаттың мандазы биске хүлээндирип турар деп, оратор демделээн.

Бедик бүзүреткен шынзыдар дээш оларның кижи бүрүзү бодунуң күжүн харамнаныыс дээраин бүгү депутаттарның өмүүзээниден Б. Е. Патон сессиавың бедик индирээзи бүзүреткен. Олар боттарының бүгү ажыл-чорудулгазы-биле төрээн Коммунистиг партиязының политиказын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырар, совет улуска шынчы болгаш ак сеткилдиг бараан болурлар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң бирги хуралының ажыттынганын чарлаан.

Эвилел Соведи Палатаның Даргазын болгаш оон оралакчыларын сөңгүүрүнче киргеи.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары **В. И. Долгихке** сөс бергеи. Төлээлекчилер чөвүлелиниң даасканын бүгээр Эвилел Совединиң Даргазынга депутат **Л. Н. Толкуновту** сөңгүүрүн ол саналдаан.

Саналды бир үн-биле хүлээп алган.

Палата Даргазының оралакчыларынга: Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **П. П. Гришкявичус**, Ашхабад областың «Теже-ел» колхозунуң колхозчузу **О. С. Кулова**, Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи **Б. Е. Патон**, Антрениң хоорай тудуунуң эргелелиниң малыры **Х. А. Нарматова** олар бир үн-биле сөңгүткеи.

Эвилел Совединиң болгаш Национаадар Совединиң туспуста болгаш каттышкан хуралдарының хүн айтырыын депутаттар бадылаан. Даразында айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле киргеи:

1. Национаадар Совединиң болгаш Эвилел Совединиң мандат комиссияларын сөңгүүру.

2. Национаадар Совединиң болгаш Эвилел Совединиң доктаамал комиссияларын тургузары.

3. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумун сөңгүүру.

4. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузары.

5. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

6. Ниити билиг болгаш профессионал школаларның реформазының кол угланыышкынарының дугайы.

7. ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитедин тургузары.

8. ССРЭ-ниң Дээди судун сөңгүүру.

9. ССРЭ-ниң Чиигние прокуроруң томүйлаары.

Эвилел Соведи сессиавың хүн айтырыын болгаш ажылдаарының чүрүмүн бир үн-биле бадылаан.

Эвилел Совединиң мандат комиссиязын 35 депутат составтыг сөңгаан. Оон даргазынга **К. С. Демирчяниң** сөс бергеи.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң бирги хуралы оон-биле доозулган.

• • •

Эвилел Совединиң ийиги хуралы Палаталарның хуралдаар залынга 15 шакта ажыттынган. Депутат Л. Н. Толкунов даргалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Эвилел Совединге сөңгүткеи депутаттарның бүрүн эргелерин хынаан түннелдевиниң дугайында мандат комиссиязының даргазы **К. С. Демирчяниң** илеткелин Эвилел Соведи дыннаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сөңгүлдаар боттарының бүгү ажыл-чорудулгазы-биле төрээн Коммунистиг партиязының политиказын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырар, совет улуска шынчы болгаш ак сеткилдиг бараан болурлар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң бирги хуралының ажыттынганын чарлаан.

Эвилел Соведи Палатаның Даргазын болгаш оон оралакчыларын сөңгүүрүнче киргеи.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары **В. И. Долгихке** сөс бергеи. Төлээлекчилер чөвүлелиниң даасканын бүгээр Эвилел Совединиң Даргазынга депутат **Л. Н. Толкуновту** сөңгүүрүн ол саналдаан.

Саналды бир үн-биле хүлээп алган.

Палата Даргазының оралакчыларынга: Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **П. П. Гришкявичус**, Ашхабад областың «Теже-ел» колхозунуң колхозчузу **О. С. Кулова**, Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи **Б. Е. Патон**, Антрениң хоорай тудуунуң эргелелиниң малыры **Х. А. Нарматова** олар бир үн-биле сөңгүткеи.

Эвилел Совединиң болгаш Национаадар Совединиң туспуста болгаш каттышкан хуралдарының хүн айтырыын депутаттар бадылаан. Даразында айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле киргеи:

1. Национаадар Совединиң болгаш Эвилел Совединиң мандат комиссияларын сөңгүүру.

2. Национаадар Совединиң болгаш Эвилел Совединиң доктаамал комиссияларын тургузары.

Сессияга составтың бадылаар үжүрлүг системазының чазаавыстың мурнунда бөгүн улуг, чугула сорулгалар туруп турар.

Чүүл-даа мурнунда чугаа болза, беш чылды чедиишкиниг доозарының дугайында болуп турар.

Оң бирги беш чыл амгы үеде бистиң Төрээн чүртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күүч-шыдалының өзүлдези, чонның материалдыг болгаш угаан-бодал деңнелиишиң бедиири оортан хамаажыр улуг хемчээлдиг комплекстиг программаларны күүседиринге ажык харыысалгалыг үе-чадада келген.

Оон-биле кады шүүт амдан эгелеп чаа, он иштиң бешь чылды төлевилеер талазы-биле эң пландыкчыл ажылды чорудар херек.

Чугаа болза, ниитилел будурулгезиниң хөгжүлдениң оруктарынче шиитпирлер чайгылыш чок боттандырбышаан, бистиң бүгү ажылагый механизмивисти планнаарын, эргелеп башкарарын, сайзыраңгайжыдарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга Н. А. Тихоновту томүйлаан.

Ооң-биле кады чугаа совет улустуң, социализмниң ажыдумма чурттарының улустарының амыдырап-чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче, термодролуг халаптың айыылыындан кижи төрелгетеенни чарып алырынче, тайбыңны болгаш улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган идепкейлиг даштыкы политиканы партия болгаш күрүне шаңналдарын күүседиринге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаарының дугайында болуп турар. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Соведи докталына ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүрүн эргелерин ССРЭ-ниң чаа сөңгүткан Дээди Совединиң мурнунга хүлээдип бергенииң дугайында медеглелин бир үн-биле хүлээп алган болгаш ССРЭ-ниң чазаавының ажыл-чорудулгазын түүлдүг деп көрген.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга Н. А. Тихоновту томүйлаан.

ССРЭ-ниң чазаавың составының дугайында ат кырында саналды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң киирерин аңаа дааскаан.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи чаа чазакты туруларынга чедир бодунуң хүлээдиелерин күүседирин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дааскаан.

Оон соонда сессия ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаарының дугайында айтырыгны чугаалажырынче угланган идепкейлиг шиитпирлээринге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаарының дугайында боот турар. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Эвилел Совединге сөңгүткеи депутаттарның бүрүн эргелерин хынаан түннелдевиниң дугайында мандат комиссиязының даргазы **К. С. Демирчяниң** илеткелин Эвилел Соведи дыннаан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сөңгүлдаар боттарының бүгү ажыл-чорудулгазы-биле төрээн Коммунистиг партиязының политиказын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырар, совет улуска шынчы болгаш ак сеткилдиг бараан болурлар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң бирги хуралының ажыттынганын чарлаан.

Эвилел Соведи Палатаның Даргазын болгаш оон оралакчыларын сөңгүүрүнче киргеи.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары **В. И. Долгихке** сөс бергеи. Төлээлекчилер чөвүлелиниң даасканын бүгээр Эвилел Совединиң Даргазынга депутат **Л. Н. Толкуновту** сөңгүүрүн ол саналдаан.

Саналды бир үн-биле хүлээп алган.

Палата Даргазының оралакчыларынга: Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **П. П. Гришкявичус**, Ашхабад областың «Теже-ел» колхозунуң колхозчузу **О. С. Кулова**, Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи **Б. Е. Патон**, Антрениң хоорай тудуунуң эргелелиниң малыры **Х. А. Нарматова** олар бир үн-биле сөңгүткеи.

Эвилел Совединиң болгаш Национаадар Совединиң туспуста болгаш каттышкан хуралдарының хүн айтырыын депутаттар бадылаан. Даразында айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле киргеи:

1. Национаадар Совединиң болгаш Эвилел Совединиң мандат комиссияларын сөңгүүру.

2. Национаадар Совединиң болгаш Эвилел Совединиң доктаамал комиссияларын тургузары.

Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыларның, улусчу интеллигенцияның аң-эки төлээлекчилери дээш сөңгүкчүлер боттарының бадылаашкынарын бир эң-сеткилдиг бергеннер.

Улус ажыл-агыйының хөй адырларында будурулгенин мурнакчылары Эвилел Совединиң депутаттарынга сөңгүткеннер. Эвилел Совединиң ССРЭ-ниң чазаавының составының дугайында ат кырында саналды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң киирерин аңаа даасканын.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи чаа чазакты туруларынга чедир бодунуң хүлээдиелерин күүседирин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даасканын.

Оон соонда сессия ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаарының дугайында айтырыгны чугаалажырынче угланган идепкейлиг шиитпирлээринге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаарының дугайында боот турар. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Соведи докталына ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүрүн эргелерин ССРЭ-ниң чаа сөңгүткан Дээди Совединиң мурнунга хүлээдип бергенииң дугайында медеглелин бир үн-биле хүлээп алган болгаш ССРЭ-ниң чазаавының ажыл-чорудулгазын түүлдүг деп көрген.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга Н. А. Тихоновту томүйлаан.

ССРЭ-ниң чазаавың

Тувинская республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 89 (12479) | 1984 чылдың апрель 14, суббота | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Каа-Хем участогу үш айларның планын чедиишкиниг күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 115,3 хуу четкен. Бараанының продукция бүдүрериниң планын 117,2 хуу кылдыр боттанды ргаи.

Участоктар аразында социалистиг чарыш калбарган. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылты эдилеттге өруүменчилер идепкейлиг киржип турарлар. Бүдүрүлгенин мурнакчызы өрүмнээр станоктуң чашкакызы В. А. Колошин неделялап түлеп турар чарышка наш удаа тиилекчи болуп келген. Ол хуи нормазын бүдүп чартык чедирип турар. Дуржулгалыг ажылчын чыл планын хуусаа бетинде доозарын хүлээгеп ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы ажылчын В. А. Колошин.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секрозары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң даргалааны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы апрель 13-те Кремльге болган.

Хуралды ажытпышаан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаамал ажылдаар органының составынга сонгукаы-биле холбаштыр Президиумуң кежигүнеринге **К. У. Черненко** байыр чедирген болгаш партияның база Дээди Совединиң даандырганы харыысалгалыг хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүседиринче Президиумуң бүгү кежигүнерин боттарының бүгү күжүн болгаш энергиязын бөөр дээрзинге бүзүрелди илергейлээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы **В. В. Кузнецов** хуралга чүве чугаалаан болгаш күрүнениң дээди албан-дужаалынга — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга сонгукаы-биле холбаштыр К. У. Черненкога Президиум кежигүнериниң өнүгээзинден чүректиг ханыдыгаан ийиг байырны чедирген. Бүрүн бир эп-сеткилдиг болгаш сырый каттыжышкынның байдалынга кайгамчык улуг сорук кирнишкин-биле хүлээп алдынган ол шиитпир партияның болгаш бистиң бүгү чоңувустуң күзел-соруун илергейлеп турар. Ол шиитпир Коммунистиг партияның удуртукчу ролю-биле сырый холбашкан болгаш совет шиитиледдиң база күрүненин ажыл-чорудулгазының углануышкыннарын айтыкан. Эш К. У. Черненконуң чугаазын коммунистер, чүрттүн бүгү ажылчы чоннары кайгамчыктыг үжүр-дүзалыг политиктиг документ кылдыр, чоннуң чаагай чорууның болгаш тайбың амыдыралының дугайында, социалистиг Төрээн чүрттүн чечектелгенининиң дугайында партияның доктаамал сагыш салыышкынының бүзүрелдиг бадыткашкыны кылдыр хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Константин Устинович Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгуур дугайында амгы сессияның шиитпиринге совет кижилер ийиг байырны чедирип турар. Төрээн ленинчи партиязынга чоннуң кызыгаар чок идегели, оларның күзел-соруунуң болгаш угаан-бодалының чаңгыс эви ол эш чугула күрүне актыында, ону бүгү чоннуң үнелээшкининде тодаргай илергейлеттинип турар. Эш К. У. Черненконуң ажыл-херекти болгаш хүүзүнде шыгыранган мөзүг-шынарларын, коммунистиг тургузуушкунуун улуг херээнге ооң бүрүүзүнде берип турары политиктиг мерген уттаанын болгаш организакчы таланттыын ында хүлээп көрген. Совет күрүнениң баштыңының алган-дужаалынга К. У. Черненкону соңгааны-биле холбаштыр аңаа чүректиг ханыдыгаан ийиг байырны оратор чедирген болгаш чаагай кадыкшылды, совет улустуң чаагай чорууның, тайбыңның болгаш социал-депшилгениң херээнге хөй талалыг ажыл-чорудулгазын, га улуг чедиишкиннерни күзээн.

Ниитил билиг болгаш профессионаал школаның реформазын чугаалажып көргенинин түнелдерин апрель Пленумуң чугаалажып көрген болгаш чогуур доктаалды хүлээп алганын Г. А. Алиев ооң ыңай онзалап демделээн.

XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) болгаш февраль (1984 ч.) Пленумнарының айтышкыннарын партия барымдаалавышаан, сайзырангай социализмниң байдалдарында улус ооредилгезин сайзырангайжыдарының болгаш аныяк салгакчыларны кижизидиринин стратегтиг программазын ажылдап кылган деп, илеткелчи уламчылап чугаалаан. Ол программа совет кижи бүрүзүнүң, совет өг-бүле бүрүзүнүң үнзезин эрге-ажыктары-биле, чүрттүн социал-күрүмүнү быжыглаарын тодаргай шын шилээн-дир. Тайбыңным, боо-чепсекти эдере бүдүрериң кыичыктыобазының, делегейниң бүгү улустарының бот-боттарыңга ажыктыг кады ажылдажылганың политиказының ССРЭ-ниң Дээди Соведи мурнукүүн ышкаш, моон соңгаар-даа чайгылыш чок болгаш тодаргай сорулгалыг чорудар апаар.

«Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң докладаалын чайгылыш чок удуртулга кылдыр хүлээп алыының болгаш күүседиринип, ону чүрттүн күрүне эрге-чагырганының дээди болгаш чеп-чер органнарының бүгү ажыл-чорудулгазының үндезини болдурарының эргежок чугулазын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну бо айтыыр талазы-биле доктаалында айыткан.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумуның шиитпирлеринге дүүштүр сорулгаларны сессияларга чугаалажып көөрүн, ол шиитпирлерин боттандырар болгаш ССРЭ Конституциязының, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Конституцияларының, Советтер дугайында хөөйлүжүдулганың оларга доктаадып турганы бүрүн эргелерин улам ажыктыг боттандырар талазы-биле тодаргай хемчегларин ажылдап кылырын болгаш боттандырарын улус депутаттарының Советтериге сүмелээн. Улус депутаттарының Совет бүрүзүү Пленумнуң шиитпирлеринден практиктиг түнелдерни үндүрер, оларның хажык чок күүселдиин хандырар үжүрүлгэ.

Улус депутаттарының черчер Советтеринге боттарының эргелерин ажыглаарыңга шүдүрүг чорукту көргүспушаан, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртурунун деңнелин улам ыңай бедидерин хандырарын, чер-черде экономиканың комплекстиг хөгжүлдениче, эргелер башкарылгага демискээр болгаш адыр аймаг-биле үндезинирер сайзырангайжыдарын ыңай сайзырангайжыдарының талазы-биле хемчегларын алыр. Советтериң сессияларының ажылын идепкейжидер, депутаттарның негелделериниң практиказын калбартыр болгаш экижидер, хөөйлүларны сагыш турары, сонгукчуларның чагыларының боттанышкынызы отчеттуг органнарның ажылы дээш оларның доктаамал комиссияларының контролюнуң дээштиг чорууң бедидер.

Боттарының ажылының уткалын болгаш стилин хөгжүдүп база экижидип, чоннуң калбак массалары-биле харылзааларын үргүлчү быжыглап тургаш, улус депутаттарының бүгү Советтери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртулгазы биле сайзырангай социализмни болбаазыранайжыдарының шиитпирлеп турар сорулгаларын күүседиринге телеттиг садыышкының киирер дээрзинге бүзүрелин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуң илеткеп.

1984 болгаш 1985 чылдарда ССРЭ-ниң Дээди Совединге чорудары-биле төлевилээн кол хемчегларнің планын Президиум чүүлдүг деп көрген.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ НИИТИ БИЛИГ БОЛГАШ ПРОФЕССИОНАЛ ШКОЛАНЫҢ РЕФОРМАЗЫНЫҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. АЛИЕВТИҢ илеткели

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа чыыжының бирги сессиязы СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң, партия болгаш күрүне амыдыралының кол айтырыгларының талазы-биле ооң хүлээп алган шиитпирлериниң тодаргайлакчы салдары-биле болуп эртип турар-дыр деп, Г. А. Алиев чугаалаан. Эш К. У. Черненконуң Пленумга чугаазы совет кижилерниң, делегейниң бүгү хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде турар. Совет эрге-чагырганың дээди ооганының, Советтериниң бүгү системазының ажылын экижидериниң амгы үе-чадада сорулгаларын ында тодаргайлаан, школа реформазының болгаш ону боттандырар аргаларының политиктиг ханы үнелээшкинин бергеи СЭКП-ниң моон соңгааргы ажыл-чорудулгазының углануышкыннарын айтыкан. Эш К. У. Черненконуң чугаазының коммунистер, чүрттүн бүгү ажылчы чоннары кайгамчыктыг үжүр-дүзалыг политиктиг документ кылдыр, чоннуң чаагай чорууның болгаш тайбың амыдыралының дугайында, социалистиг Төрээн чүрттүн чечектелгенининиң дугайында партияның доктаамал сагыш салыышкынының бүзүрелдиг бадыткашкыны кылдыр хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Константин Устинович Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгуур дугайында амгы сессияның шиитпиринге совет кижилер ийиг байырны чедирип турар. Төрээн ленинчи партиязынга чоннуң кызыгаар чок идегели, оларның күзел-соруунуң болгаш угаан-бодалының чаңгыс эви ол эш чугула күрүне актыында, ону бүгү чоннуң үнелээшкининде тодаргай илергейлеттинип турар. Эш К. У. Черненконуң ажыл-херекти болгаш хүүзүнде шыгыранган мөзүг-шынарларын, коммунистиг тургузуушкунуун улуг херээнге ооң бүрүүзүнде берип турары политиктиг мерген уттаанын болгаш организакчы таланттыын ында хүлээп көрген. Совет күрүнениң баштыңының алган-дужаалынга К. У. Черненкону соңгааны-биле холбаштыр аңаа чүректиг ханыдыгаан ийиг байырны оратор чедирген болгаш чаагай кадыкшылды, совет улустуң чаагай чорууның, тайбыңның болгаш социал-депшилгениң херээнге хөй талалыг ажыл-чорудулгазын, га улуг чедиишкиннерни күзээн.

Ниитил билиг болгаш профессионаал школаның реформазын чугаалажып көргенинин түнелдерин апрель Пленумуң чугаалажып көрген болгаш чогуур доктаалды хүлээп алганын Г. А. Алиев ооң ыңай онзалап демделээн.

XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) болгаш февраль (1984 ч.) Пленумнарының айтышкыннарын партия барымдаалавышаан, сайзырангай социализмниң байдалдарында улус ооредилгезин сайзырангайжыдарының болгаш аныяк салгакчыларны кижизидиринин стратегтиг программазын ажылдап кылган деп, илеткелчи уламчылап чугаалаан. Ол программа совет кижи бүрүзүнүң, совет өг-бүле бүрүзүнүң үнзезин эрге-ажыктары-биле, чүрттүн социал-күрүмүнү быжыглаарын тодаргай шын шилээн-дир. Тайбыңным, боо-чепсекти эдере бүдүрериң кыичыктыобазының, делегейниң бүгү улустарының бот-боттарыңга ажыктыг кады ажылдажылганың политиказының ССРЭ-ниң Дээди Соведи мурнукүүн ышкаш, моон соңгаар-даа чайгылыш чок болгаш тодаргай сорулгалыг чорудар апаар.

«Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң докладаалын чайгылыш чок удуртулга кылдыр хүлээп алыының болгаш күүседиринип, ону чүрттүн күрүне эрге-чагырганының дээди болгаш чеп-чер органнарының бүгү ажыл-чорудулгазының үндезини болдурарының эргежок чугулазын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну бо айтыыр талазы-биле доктаалында айыткан.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумуның шиитпирлеринге дүүштүр сорулгаларны сессияларга чугаалажып көөрүн, ол шиитпирлерин боттандырар болгаш ССРЭ Конституциязының, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Конституцияларының, Советтер дугайында хөөйлүжүдулганың оларга доктаадып турганы бүрүн эргелерин улам ажыктыг боттандырар талазы-биле тодаргай хемчегларин ажылдап кылырын болгаш боттандырарын улус депутаттарының Советтериге сүмелээн. Улус депутаттарының Совет бүрүзүү Пленумнуң шиитпирлеринден практиктиг түнелдерни үндүрер, оларның хажык чок күүселдиин хандырар үжүрүлгэ.

Улус депутаттарының черчер Советтеринге боттарының эргелерин ажыглаарыңга шүдүрүг чорукту көргүспушаан, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртурунун деңнелин улам ыңай бедидерин хандырарын, чер-черде экономиканың комплекстиг хөгжүлдениче, эргелер башкарылгага демискээр болгаш адыр аймаг-биле үндезинирер сайзырангайжыдарын ыңай сайзырангайжыдарының талазы-биле хемчегларын алыр. Советтериң сессияларының ажылын идепкейжидер, депутаттарның негелделериниң практиказын калбартыр болгаш экижидер, хөөйлүларны сагыш турары, сонгукчуларның чагыларының боттанышкынызы отчеттуг органнарның ажылы дээш оларның доктаамал комиссияларының контролюнуң дээштиг чорууң бедидер.

Боттарының ажылының уткалын болгаш стилин хөгжүдүп база экижидип, чоннуң калбак массалары-биле харылзааларын үргүлчү быжыглап тургаш, улус депутаттарының бүгү Советтери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртулгазы биле сайзырангай социализмни болбаазыранайжыдарының шиитпирлеп турар сорулгаларын күүседиринге телеттиг садыышкының киирер дээрзинге бүзүрелин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуң илеткеп.

1984 болгаш 1985 чылдарда ССРЭ-ниң Дээди Совединге чорудары-биле төлевилээн кол хемчегларнің планын Президиум чүүлдүг деп көрген.

(СЭТА).

(Допчулал парлаан «Правда», «Известия», «Учительскар газета» солунгарга илеткелди дозулу-биле парлаан).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжыныың бирги сессиязы

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

чүгле шынгээдип алыр эвес, а оңу боттарының ажыл-херектери-биле байыдар» деп, чугаалаваны дег. шак ындыг белеткел солдарга болгаш кыстарга херек.

Реформаның кол угланыышкынарын тодарадып тура, СЭКП бирги социалистиг күрүнеиин делегей культуразының бедиинче кайгамчык оккур көдүрүлгенинге, экономиктиг болгаш социал шапкыы дешлигазинге үнелеп четпес рольду ойнаан совет улус өөредилгезиниң байлак дүржулгазыга база чедишкиннерине дайнган. Массаларның чыры-дыышкынының бисте системазын байыдып турар.

СЭКП-ниң программалыг ян чүтүлга сорулгазын боттандырарына —бүгү талазы-биле сайзырангай кижизидилгени хөлбаштырары тааржыр кылдыр бөгүн бистиң чугаалажып турарывыс документ тодаргайлап турар. Ында көрүнген хемчеглерни боттандырары өөредилге болгаш кижизидилге ажылын школага боттуг бүдүрүлге-биле элээн долу харылзаштырар, школага өй-өйде кылыр күш-ажылды доктаамал болгаш нйиги чергении турганындан — оңу кол кылдыр чорудар арганы бээр.

Бистиң аныяктарывыстың социал өзүлдезиниң бүгү чорудулгазынга ол аажок улуг ужур-дузалыг болур. Күш-ажылга янак кылдыр кижизидилге —ол дээрге кижиниң кол шынарын кижизидери, нинтилёл амыдыралының-даа, кижи бүрүзүнүң амыдыралының-даа тургустунар кол үндезинин чаазы болур. Чонның эргежилы дээш. Ада-чүртүнүң чагай чорүү дээш күш-ажылга ол чүгле хамаатыы кылдыр бадыткаттынар. Социализм дээрге — ажылчы чоннарның нинтилели-дир. Ынчангаш чүгле күш-ажыл маңдаа ат-алдарыы-даа, төлептиг мөзүг-шынарыы-даа, кижилериң түрүжүп-даа тодарадыр. Бо бистиң социал талазы-биле чөптүг чорудуустуң принциви-дир, ол чайгылыш чок.

Аныяктарның бүгү-нинти ортумак өөредилгезин бүгүнинти профессионал өөредилге-биле немээр болгаш олче шилчилгени хандыраар ужурлуг амгы үениң совет школазын күш-ажылчы кижизидилгени күштелдиреринче реформа база үгландырып турар. Бүгү аныяк кижилер, оон иштинде ортумак нинти билиг школаларының доозукчулары боттарының күш-ажылчы ажыл-чорудулгазының эгезинде-ле тодаргай мергежилди шингээдип алырын чедип алыр сорулга салдынып турар. Ол бистиң ян улуг социал чедишкинниис болур болгаш улус ажыл-агыйынга кадрлар белеткээринің хөрээн чүгле экижидер эвес, харын-даа аныяк кижилерге күш-ажылга медерелдиг негелдени болдурарыны болгаш боттарының амыдыралчы перспективаларын шын шилип алырынга оларга дузалаар, нинти билиг школазының социал үлүзелгезин болгаш ролүн көскүзү-биле байлакшыдарынга чедирер.

Реформа болза профтехөөредилге системазының ат-алдарын болгаш ужур-дузазын көскүзү-биле көдүрер деп, илеткелчи демдеглээн. Долу эвес ортумак школаны дооскан соонда школачыларны профтехучилищелерже хүлээп алыры барык ийи катап ажыглаар. Өөредилге черинің чаңгыс аай хевири — «профессионал-техниктиг ортумак училище» тургустунар.

Реформаның принципиалдыг негелдези — школага профессионал өөредилгени өөреникчилериң ынтыжилиг белеткелиниң деннелиң улам ынай бедидерп-биле, оларның угаан-бодалыының хөй талазыг өзүлдези-биле ханы холбаарын хандырарын чүгулаап көөру болур.

Профессионал белеткелди политехниктиг өөредилге-биле шын холбаштырарының ужур-дузазын демдеглээри база катап бүзүрелдии-биле бадыткаан-дыр силер.

Космоска оон-даа улуг эртем-технологтуг комплекстерни тургузар хүн ырак эвес. Чер чоогунун космос делгеминге моон-даа хөй ажылды кылыр апаар. Ынчалзажок космоска ажыл кажан-даа солун болгаш берге-даа болур. Ол кижиден канчаар-даа аажок күжениишкинни болгаш эрес-дидим, чоғаадыкчы болгаш маадырлыг чоруктарны кезээде негээр апаар.

Бистер эштер Ляхов биле Александровтуң эрес-маадырлыг чорүүн демдеглеп тура, оларның ужудуушкунун белеткээн болгаш оңу эрттиреринге киришкен бүгү кижилерге сагыш-сеткилдин ханызындан өөруп четтирип турар бис. А ындыг кижилер, эштер, хөй-хөй мун боол турар.

Космоста ээлчег үргүлчүлеп турар. Амгы үеде космос «бажыңында» Леонид Кизим, Владимир Соловьёв болгаш Олег Атьков олар чызымаккайы-биле ажылдап турар. Мырыңай чаа советтиидий экипажтың чүрттээ аразының каттышкан ужудуушкуну чедишкинниг доозулган.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бистер космосту план ёлүгаар шингээдип ап турарывыс бис. Оон-биле кады бистер оңу чүгле тайбын сөөлгаларга, бүгү кижи төрелгетениң чаагай чорүүнга ажыглаары дээш туржуп турар бис.

Космос тайбын турар ужурлуг!

Эргим эштер! Космос чырыкчыларының маадырлыг ажылын Төрээн чурт бедиибиле үнелеп турар. Эртемшинчилел комплекизиниге үргүлчүлелдиг космос ужудуушкунун чедишкинниин күүсеткени база ол үеде көргүскен эрес-дидим болгаш маадырлыг чорүү дээш Совет Эвилелиниң Маадыры Владимир Афанасьевич Ляхов Ленин орден болгаш ийиги «Алдын Сылдыс» медаль-биле шанналаан, Александр Павлович Александровка Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскаш, Ленин орден болгаш «Алдын Сылдыс» медаль-биле шанналаан, анаа база-ла ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тывыскан.

Эргим Владимир Афанасьевич болгаш Александр Павлович, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Совет Чазактың өмүнээзинден Төрээн чурттуң бедик шанналары дээш силерге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен. Силерге бижыг кадыкшылды, ас-чежиин, бистиң Төрээн чурттувустуң болгаш бүгү кижи төрелгетениң чаагай чорүү дээш космосту шингээдир талазы-биле кызымаккай күш-ажылыңарга чаа-чаа чедишкиннерлиг болурун күүседим.

Орбитада комплексте оларның кылган ажылын бедии-биле үнелээни дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет Чазакка чүректиң ханызындан өөруп четтиргенин В. А. Ляхов биле А. П. Александров боттарының чугаалавыга илереткен. Төрээн чурттуң бедик шанналарын Константин Устинович Черненконуң тывысканы Совединиң Президиумунуң, Совет Чазактың өмүнээзинден Төрээн чурттуң бедик шанналы

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 85. 87 «Шында»).

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле медальдың II чергези-биле

Тамара Шыраповна **Сегбе** — Берт-Даг суурда бажың эвээн.

Наталья Бадыевна **Суваңоол** — районнуң хереглекчилер ниитилелиниң ажылчыны.

Херелмаа Шыраповна **Чавырык** — Берт-Даг ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Партизан Дамчатовна **Ханмаа** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Сандараа Дажиевна **Бады** — Булуң-Терек суурда бажың эвээн.

Майны Кыргысовна **Дыртык** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Галина Ховалыговна **Бүрбү** — Арыг-Бажында харылзаа салбырының техниктиг ажылчыны.

Вера Сакаковна **Каазут** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Дувут-ооловна **Сувакпит** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Серенмаа Донгаковна **Доржу-ool** — «Улуг-Хая совхозтуң ажылчыны.

Раиса Түлүшовна **Очур** — «Красноярск ГЭСстройнуң» КМК-3-түң ажылчыны.

Дойлунмаа Эрелчиновна **Сат** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Лина Донгаковна **Сүрүнмаа** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Сатовна **Чозуттуу** — Иштии-Хем суурда бажың эвээн.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Оюмаа Андреевна **Балчый** Чаа Чаа-Хөлде медпунктуда фельдшер.

Содгукчу Чоодуевна **Батхар** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Александра Комбуй-ооловна **Бүрбү** — улус депутатарының Чаа-Хөл кедээ Совединиң күүсекчи комитединиң секретары.

Кара-Кыс Кыргысовна **Дамба-Хуурак** — «Найырал» совхозта ажылчын кооперациязының бухгалтери.

Ульяна Түлүшовна **Долаан** — Жданов аттыг совхозта ажылчын.

Зоя Кабыновна **Достук** — Булуң-Терек суурда бажың эвээн.

Анна Дагбаевна **Лопсан** — Чаа Чаа-Хөл суурда бажың эвээн.

Раиса Донгаковна **Наизырай** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Зоя Маадыевна **Хорлуу** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Түлүшовна **Очур** — «Красноярск ГЭСстройнуң» КМК-3-түң ажылчыны.

Екатерина Моңгушевна **Хуурак** — Арыскан суурда бажың эвээн.

Светлана Донгаковна **Шивит-ool** — Чааты ортумак школазының башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың март 30.

Айтырыцар, харыылап берээли

ПЕНСИЯГА ХАМААРЫШТЫР

Пенсионер Монгуш дээрзи дижик, 25 чыл ажыг уе дургузунда колхоз-совхозка малчыннаан, ам-даа ажылдап турар. Ол аразында колхоз совхоз кылдыр эде тургустунган. Колхозка ажылдап турган үези-биле катай санаарга. Монгуштуң үзүктел чок ажыл стажы 25 чыл ажыг, а оңу совхоз тургустунганындан бээр санаар болза, 25 чыл четпес. Бо таварылгада колхозка ажылдап турган ажыл стажын санавас даап-дыр, чылдагааны чүдел? Оңу тайылбырлап бээрин диледим.

База бир айтырыым бар. Пенсионер кижи чөптүг дыштанылгазынче үнер бетинде, эвээш түңнүг шалыңныг черге ажылдап турган. ынчангаш пенсиязының хемчээлин ол ёзугаар тургускан. Ук кижи совхозта ам-даа ажылдавышаан. Улуг хемчээлдиг шалыңныг черге ам ажылдаар дээрге совхозта ындыг ажыл чок. Ындыг болганда, ук пенсионер өске организациядан өрү төлевирлиг ажыл тып алгаш, совхозтан үнгеш, анаа ажылдай берзе, үзүктел чок ажыл стажыңга ооң хамаарылгалы кандыг болурул?

Б-С. МОНГУШ.

Улуг-Хем районда Ак-Туруг суурнуң чурттакчызы Б-С. Монгуштуң үстүнде айтырыынга харыылап бээрин Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң пенсия килдизиниң начальниги М. Д. Даржайдан дилээн бис.

Номчукчуунуң редакциняже чоруткан чагаазында бирги айтырыгга харыы: назылап кыраанны дээш алыр пенсияга 20 хүү немелде санаарынга негеттинер эргежок чүгүла үзүктел чок күш-ажыл стажыңга (эр улустан, үрүг чок херээжен кижилерден 25 чыл, үргүлүг херээжен улустан — 20 чыл) колхоз стажы кирбес. Колхоз тургустунганындан эгелээш (1950 ч.), колхоз совхоз кылдыр эде тургустунадаа бээрге (1977 ч.) чайгыс ол-ла мал ажылынга, ол-ла черге бо хүнге-даа чедип ажылдап чорүүр болза, колхозка ажылдаан күш-ажыл стажың үзүктел чок күш-ажыл стажыңга санавас. Колхозка ажылдаан күш-ажыл стажы, чүгле ниити күш-ажыл стажыңга санаттынар. Колхозка үзүктел чок ажылдаан күш-ажыл стажы 20 хүү немелде бээринге негеттинер чаңгыс бүдүүлгеге. албан черинге, организацияга ажылдаан үзүктел чок стажка кирбес, назылап кыраанны дээш алыр пенсияга 10 хүү немелде бээринге херек ангы-авгы черлерге ажылдаан үзүктел чок күш-ажыл стажыңга база санаттынмас. **(Күүгүне пенсиязы тыпсырыынын болгаш төлээринии Дүрүмнериниң 116 үүлү).**

Номчукчуунуң ийиги айтырыын көрүп көрээлиннер.

Назылап кыраанының пенсиязын алыр үжүрлүг хамаарты ажылдан бодунуң күзели-биле үнгеш, каяа база кайы-даа хире ие эрткенде ажылдай бээр болза, оларның үзүктел чок ажыл стажы артар. Инвалид болганы дээш пенсия ап турарлар ажылдан бодунуң күзели-биле үнгенде, инвалид болүүнден үнген соонда, үш ай иштинде ажылга кирип алган болза, үзүктел чок күш-ажыл стажы хевээр артар. Ынчангаш пенсионер үлүг хемчээлдиг шалыңдан пенсиязынга эде саналга кылдыртыры-биле совхозтан үнгеш, албан черинге, чижээ, райпога ажылдай бээр болза, анаа ажылдаан үени үк кижиниң үзүктел чок ажыл стажынга немей санаар.

Бижикчи дараазында айтырыынга пенсияны өстүрериниң байдалдарын билип алыксап турар-дыр. Ында мындыг одурүглар бар «...өрү төлевирлиг ажылга пйи ай ажылдаан дижик, пенсияның хемчээлин оңу барымдаалап өстүрүп болуур бе? Аңаа хамаарыштыр дараазында чүүлдү билип алыры чүгүл.

Күүгүне пенсиязы тыпсырыының болгаш төлээринии Дүрүмүнүн 125 дугаарлы чүүлү мындыг: бир эвес пенсионер аңаа пенсияны тывыскан соонда мурнунда пенсия санаан шалыңындан үлүг хемчээлдиг шалыңга ийи чылдан эвээш эвес уе ништинде ажылдаан болза, ол шалын-биле пенсияны өстүрүп, эде санадып болуур. Ынчан ийи чылдың ай бүрүзүнүң шалыңы мурнунда пенсия тургузуп санаан ортумак шалыңдан үлүг болуур албан эвес, бир айда эвээш, ескезинде — көвей-даа боол болуур. Демги ийи чылдың ортумак шалыңының хемчээли мурнундаазындан көвей болуур болза, пенсияны эде санап болуур. Ынчангаш түңнел кандыгыл? Үлүг шалыңныг черге 2—3 ай хамаанчок, бир чыл 10 ай-даа ажылдаан болза, пенсияга эде саналга чөрүдээры Дүрүмде көрүнмээн. ыяап-да 24 ай ажылдаары негеттинип турар.

ЧОНГА КЫЙГЫРЫГ

КАБУЛ. (СЭТА). АКШ баштаан делегей империализминиң Чоокку Чөөн чүкке, Перси мугулдүрүнүң зоназынга, делегейниң өске-даа районнарынга агрессчи ходелинишкиннерни Афганистан Демократтыг Республиканың Национал ада-чурт фронтузунуң 4-кү пленумунун киржикчилериниң афган улуска кыйгырыында демдеглээн. АДР-ниң эң-не массалыг ол хөй-ниитиң организациязының Төп чөвүлелиниң бүгү кежигүнери чүүлдүг деп санаан документиге Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өскедаа чурттарның тайбынны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче, ядролут дайынны болдурбазынче өгланган быжыг туружун изин-биле деткээн.

Национал ада-чурт фронтузунуң можулар болгаш чер-чер чөвүлелдериниң удуртукчу органнарының кежигүннери, НАФ-тың составынга кирип турар хөйнииги организацияларының төлөзлекчилери пленумуң ажылынга киришкен.

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

СЭКП ТК-ниң Чиггине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эң К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязынга чугаалары, Пленумнуң болгаш сессиянның документилери делегейниң хөй-ниитизиниң болгаш парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде турүп турар. Коммунистиг тургузуушкунуң улуг соруллаларын Совет Эвилелиң делегейниң амгы нарын байдалдарында чедиишкиннииг боттандырбышаан, ядролуг дайынның кыжанышкынын чайладыр, тайбыны камгалаар база быжыглаар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып, шиитпирлиг демиселди чорудуп турар деп, даштыкы чуртталның массалыг информациянын чепсектери — парлалга, телевидение, радио болгаш информацияның агентилери демдеглеп турар. К. У. Черненконуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыыларын делегей парлалгазы калбаа-биле тайылбырлаарын ам-даа үргүлүлеп турар.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлери, аңаа болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязынга К. У. Черненконуң чугаалары социалистиг демократтыны, совет ниитилелдиң политиктиг бүгү системазын улам ыңай сайзырангайжыдарынче, тайбыны быжыглаарынче совет улустуң чогаадыкчы улуг күжүн эвилелдеп турар деп, Герман Демократтыг Республиканың **«Нойес дойчланд»** солуну бижээн. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының системазын бүгү талалыг сайзырангайжыдарынче, эргелеп башкарарының бар органнарын, хамыктың мурнунда Советтерни улам-на ажыктыг кылдыр ажыглаашкынын. Экономиктиг ажыл-чорудулганың чаа хевирлериниң болгаш структураларын дилеп, тыварынче Совет Эвилелиниң амгы үеде эгелеп киргизиниң К. У. Черненко бодунуң чугааларынга онзалаш демдеглээн. ССРЭниң ажылчы чонзарыының хереглелдерин болгаш негелделерин улам долу хандырар дугайында доктаамал сагыш салыышкынны СЭКП илергейлеп турар. Тайбың болгаш улустарның аймыл чок чоруу дээш, социализмниң делегейге туруштарын бүгү талалыг бажыглаар, хосталгалыг шимчээшкиниер-биле эң-четкил каттыштырылгазын калбартыр дээш демисел Совет Эвилелиниң хүн бүрүде сагыш салыышкыннарының бирээзи болуп турар.

СЭКП ТК-ның Чиггине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга болгаш ССРЭниң Дээди Совединиң он бирги сессиязының чугаалары СЭКП-ниң ленинчи угланыышкынын база катап бадыткап, коммунистиг ниитилелди улам ыңай тургузарының яргалары тодаргайлап турар деп, Болгарияның **«Работническо дело»** солуну демдеглээн. Чонуң чагай чорууның дугайында сагыш салыышкыны — СЭКП-ниң кол соруглазы.

СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлери — коммунистиг тургузуушкунуун теориязын хөгжүдеринге СЭКП-ниң улуг чаа салыышкыны-дыр деп, Польшаның **«Трибуна люду»** солуну бижээн. Сайзырангай социализмни болбаазырангайжыдарыныш чорудулганынга йулуг мөргеспчи-ленинчи ханы аналаты СЭКП ТК-ниң Пленуму бергеш, ССРЭ-ниң хөгжүлдезиниң коз айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң туружун Пленумнуң хүлээп алган документилериниң тодаргай айыткан, СЭКП-ниң, совет улустуң шиитпирлеш турарын хүн бүрүнүң болгаш стратегиг соруглаларны тодаргайлаан.

АКШ-тың **«Нью-Йорк таймс»** солуну К. У. Черненконуң Пленумга чугаазының допчылалын парлаан болгаш Советтерниң ажыл-чорудулгазын улам-на идепкейжидиринии, социалистиг демократтыны улам ыңай сайзырангайжыдарының эргежок чүгүлазының дугайында совет удуртукчуңуң чугулалап айыткыныче онза кичээнгейни угландырган.

Совет удуртулганың политиказының чайгылаш чогуг болгаш уламчылаашкының СЭКП ТК-ның Пленумунга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга К. У. Черненконуң чугаалары тодаргай бадыткап турар-дыр деп, Англияның **«Файненшл таймс»** солуну демдеглээн. Совет кижилериниң хереглелдерин болгаш негелделерин улам долу хандырар дугайында СЭКП-ниң соксаал чок сагыш салыышкынын совет удуртукчуңуң чугаалары хереченлеп турар-дыр деп, солун бижээн.

Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының системазын бүгү тала-биле сайзырангайжыдарының, совет хоойлуларыны шыңгыы сагыырының болгаш улус ажыл-агый планнарын ыяапла күүседиринии эргежок чүгүлазын СЭКП ТК-ның Чиггине секретары, ССРЭниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко онзалап демдеглээн. Барыын Германияның ДПА информация агентилели айыткан, ССРЭ-ниң чанунуң амыдырал дешилелиин белидеринииң оруктарынче улуг кичээнгейни ол угландырган. Чонуң хереглелдеринче чогуур кичээнгейим угландырбайн турар чамдык чер-чер болгаш төп организацияларны совет удуртукчу шыңгыы шүүтүмчүлээн. ССРЭ-ниң айыыл чок чоруун болгаш совет кижилериниң хайбың нүүшажылын идегелдит кангалаарын хандырар талазы-биле доктаамал болгаш бүгү талалыг күжемишкиннерни кылырын делегейниң амгы үеде эгелеп турар деп, СЭКП ТК-ның Чиггине секретары айыткан.

Сайзырангай социализмни улам ыңай болбаазырангайжыдары массаларның инициативазын болгаш чогаадылгазын бүгү талалыг калбартыры-биле сыры хозаалыг деп, совет удуртукчу онзалап демдеглээн деп, Францияның **«Юманите»** солуну бижээн. Аъш-чемниң, энергетиканың ышкаш, ыңдыг социал-экономиктиг улуг программаларның боттанышкыны канчаар чоруп турарынга ханы анализти доктаамал кылырынче К. У. Черненко кыйгырган.

«Правда» солуннуң айтырыгларынга К. У. Черненконуң харыыларын, Кувейтниң **КУНА** информация агентилели калбаа-биле тайылбырлаан. Делегейдең дүшкүүрлүг чоруктуң күштелгенииң харыысалгазы АКШ-тың амгы администрациязынга бүрүн онаажыш турарын совет удуртукчу дорту-биле айыткан-дыр деп, агентилелдиң тайылбырында демдеглээн.

(СЭТА).

МИНИСТРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуага Каттышкан Штаттарның агрессиязы хүн бүрүде уламна каржы болгаш ажык болуп бар чыдар деп, Национал ада-чурт фронтузунуң 4-кү пленумунун киржикчилериниң афган улуска кыйгырыында демдеглээн. АДР-ниң эң-не массалыг ол хөй-ниитиң организациязының Төп чөвүлелиниң бүгү кежигүнери чүүлдүг деп санаан документиге Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өскедаа чурттарның тайбынны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче, ядролут дайынны болдурбазынче өгланган быжыг туружун изин-биле деткээн.

Национал ада-чурт фронтузунуң можулар болгаш чер-чер чөвүлелдериниң удуртукчу органнарының кежигүннери, НАФ-тың составынга кирип турар хөйниити организацияларының төлөзлекчилери пленумуң ажылынга киришкен.

ВАШИНГТОННУҢ ЫЙЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Дужуп бериишкиннерни кылырынче Японияны Американың Каттышкан Штаттары албаапкан. Америк садыг шургуушкунун күштелдирер дугуржулгага Япония ат салыр үжүрга таварышкан. Садыг чүгаалажыышкынынарынга АКШтың төлөзлекчилери Броктун болгаш Японияның чер, ыяш болгаш балык ажыл-агыйынын министри Ямамуранын аразынга шыңгыы чугаалажыышкыннар дөрт түн үргүлчүлээн. Дугуржулга чарлынган дугайында ол чугаалажыышкынынарның соолунде чарлаан.

Дугуржулганың түңнелинде Японияның хөй фермерлери херек кырында хоозураарынга чедер. Шак ындыг дужуп бериишкиннерни кылыр кылдыр Японияны АКШ ыйыышкынының болгаш кижанышкынының дузалы-биле албаапкан.

ЭРГИЛДЕ КЫЛЫРЫН ОРАЛДАШКАН

ПАРИЖ. (СЭТА). Яундеден медээлерин ёзугаар алырга, күүгүне эргилдезиниң оралдажыышкынын Камерунда баскан болуп турар. Күүгүне албан черлерин камгалаар соруглалыг республика гвардиязының мезектери күүгүне эргилдезин кылырын оралдашкан. Эрткен пятницада хүнүнде сулчээчилер аэропортту, радиостанциязын, чүрттүүн найысылалында чүтүлә өске-даа элээн черлерин холга апкан турган. Ынчалзажок армияның хөй нуруузу чазактың талазынга шынчы болуп арткан. Яундеге болгаш оон чоогуурга, а ол ышкаш Дуала хоорайга аткылажыышкыннар будун дүн дургузунда үргүлчүлээн. Тулчуушкуннарга артиллерияны ажыглаан. Телефон болгаш телеграф харылзаалы үзүлген.

Чазакка шынчы шеригler үймээнчилерни бүрүнү-биле үндүр сывырган деп. Камерунуң президентизи П. Бийя национал радио дамчыштыр чугаазынга медеглээн. Чүртта байдалды чазак контрольдап турар деп, ол чугаалаан. Шөлээн байдалды камгалаарынче чонну күүгүне баштыңы кыйгырган.

ФРАНЦИЯ. Муң-муң тракторлар болгаш чүк машиналары Франциянын автомашиналар оруктарын болгаш демир-орук шугуларын мынчаар дуглай турупкан түңнелинде, чүрттүн хөй хоорайларында күүгүне албан черлери муңгаштаалышкынга таварышкан турган. Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң багай салдарлыг кодээ ажыл-агый политиказынга удурланышкынын илергейлээн 40 муң француз фермерлер ниити националдың кампаниязынга киришкен.

ЧҮРУКТА: тракторларга олурган фермерлер Страсбург хоорайның кудумчуларының бирээзин дуглай турупкан.

АП — СЭТА-ның телефотозу.

СИРИЯНЫҢ ТУРУЖУ

БЕЙРУТ. (СЭТА). ССРЭниң болгаш Сириянын аразында найыралдыг харылзаалар хөй чылдарның дургузунда хөгжүп, хөй шылгалдаларга канналган деп, САР-ның ораланчы президентизи А. Х. Хаддам «Аль-Мустакбаль» солунга бергеи интервьюзунга медеглээн. Америк-израиль агрессиягa удур сирий улустуң демисселинге Совет Эвилелиң дузалавышаан, бодунуң хүлээлгелериниң болгаш принциптеринге шынчызын бадыткаан деп, ол чугаалаан. ССРЭ-биле кады ажылдажылганы бижыглаары болгаш улам-на калбартыры Сирияга эргежок чүгүлә деп, А. Х. Хаддам айыткан.

Ливанда байдалга Сириянын оралакчы президентизи база доктааган. Ол күүгүнеге албадал-биле чарган Израильдиң дугуржулгазын күш чок болдурганы ливан, сирий болгаш өске-даа араб улустарның чүгүлә тинилелгези болган деп, ол демдеглээн. Албадалдыг дугуржулганы израиль эжелелден Ливанны хостаарынга, оон чаңгыс эвин болгаш хамаарышпас чорууң катап тургузарынга оруктуу ажыктаан деп, А. Х. Хаддам чугаалаан.

АКШ. Имер арыг сугнуг хемнерже, халлерже болгаш өскезээ сугнуг черлерже хоралыг будумелер артыкчыларын шак ынчаар топ турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭҢ-НЕ ҮНЕЛИИН ОСКУНГАНДА...

Буржуаз чурттарда чурттап турар даштыкы ашакка барып алгаш, Төрээн чуртундан чоруй барган совет херээженнер таварышкылаар болгай. Оларның салым-хуузунуң кандыг болуп турарының дугайында медээ бар чүве ирги бе? Өске чурттан олар аас-кежик тып ап турар бе?

Л. МАКСИМОВИЧ.

Даштыкы ашакка баргаңыдан чүс ажыг ындыг чурттарда чамдык совет херээженнер чурттап турар. Совет чазак оларга чөпшээрелди берген. ССРЭ-ниң эр-даа, херээжен-даа хамаатызы даштыкы чурттун хамаатызы-биле өг-бүле тударга, ол ышкаш чара бадылажырга, оларның хамаатызы эргези өскерилбес дээрзин хоойлу айтып турар. Бир эвес ССРЭ хамаатызы хамаатызы эргезин чидирген таварылгада, өске чурттун хамаатызы бодунуң хамаатызы эргезин чидирбес, а бир эвес даштыкының хамаатызы ындыг эргезин чидирер болза, ССРЭ хамаатызының эргези хевээр артар. А үрүг төрүттүнүп келзе, аңаа кайы чурттун хамаатызыл дээрзин ада-иенин чөпшээрели-биле бээр. Ынчангаш даштыкыда совет херээженнериң хөй кезии үрүгларынга совет хамаатызы эргени берип турар.

Ынчалза-даа ажыт-чажыт чок болуп көрээли: багын чугаалаарга, бачыды арлыр, чамдыктары ынаар чүгле ашак дээш эвес, бодунуң сагыжынга мегелеткеш, «хостуг болгаш бай Барыын чуктун» кисель эриктерлиг сут хемнериниге эштикээш, кандыг-ла бир арга-биле байыксаш-даа чоруп турар чадавас.

Даштыкыга барганнарның хөй кезии ооң амыдыралчурталгазынга дораан эриге бээр: буржуаз ниитилелдии онзагайы, ооң сан-түн чок «хосталгазы» болгаш эргелери хөөнге дээптер. Ол дугайын олар Төрээн чуртунче бижээн чагааларынга төөгүп турарлар:

«Ажыл-ижинден чарлып деп чүве берге-ле-дир! Ооң улай чурттаар оран-сава чок артар сен — ооң өртээн каичап төлээр. Аарый берген дижик сен. Чуну кандыг? — деп Франциядан Е. О бижип турар. — Эмчи дээш эм алганың база эмнелгеге барганың дээш чунуң-биле төлээр сен? Совет чуртка турган, ол дугайын кижи бодавайн-даа чоруур. А олар аас-кежиктиглер болганы ол бе? Бо дугайын сайгарып тура, Австралиядан Ненела Петровна Лаваге аныяк совет херээженнерге чагып турар: «Барыын чуктун меге пропагандазынга алыскаш, совет амыдыралдың аас-кежиин хоозун мегеге орнаанывыс ол-дур. Боттарывыс бурүүлүг бис. Ол дээш боттарывысты диюитге шаажылап чор бис.»

«Совет үрүглар садтарын яслилерин бо-ла сактып каар мен. Ол дээрге кайгамчык чүве-дир! А мында, Англияда, ол чергелиг айтырыглаже чазак сагыш-даа салбас. Каш-ла үрүг чыып, бодунга ажыл тып алыр дээш херээжен дижик, үрүгларны каяа тургузарыл? Хүрээ-хиттин бир дыштанып өөрээлии ачылап ап болтур. Бажыңдан ойнаарак, аяк-сава дажыглаар сен... Ол дугайын совет херээженнер дужевес-даа» — деп, Лорина Аггрей Англиядан бижээн.

Дыка хөй херээженнер ажыл дилеп чоруп турар. Чүгле хлеб тып чиир дээш ажылдаар аан.

Хырын тодуг, эгин будун амыдыраар дээш ажыл дилээр чорук даштыкыда, ыланғыя аныяктар мурнунда, чидиг айтырыг. Ол дугайын бодунуң үрүүнга хамаарыштыр Лия Аверинова мынчаар бижээн:

«Ону ам Англияда чүү манап турарыл? Бо чылын школа доосту. Уламтыр өөренириңге акша чок болганда, ажылдаар апаар. Ажылды кайыын тып алырыл? Лиза амга дээр айыл чок, моон соңгаан ол канчап амыдыраарыл?...».

Боттарының үүлгеткен херээн миниң турда, дыка хөй херээженнер боттарын шыңгыы бүрүүдадып турар.

— «Төрээн чурттувус мурнунга бүрүүлүг бис. ол дугайын коңчуг эки мелереп билип тур мен — деп Н. И. Киподен бижээн.— Ынчалза-даа менээ бузуреңер. Өңгүр, чараш пөстер, «хөглүг» чурттарга дээш келгеннер бистин аравыста бар боол магат. Шуптуг кижи ындыг эвес. Хөй кезиивис ынакшыл, ашактарывыска ынак шылывыска арыг, шынчы-выс коргузер дээш келген бис. Бүгү-ле өөрүшкү, аас кежик мурнувуста деп тенек сеткип, аныяк чорааш, туман аразынга эштип чораанывыс ол. Кажан туман арлы бээрге, эртеп орүүн тола көстүр... Частырыымны эдип, чурттумче ээп чамары дээш, хөй-ле чүүлдү бээр ийик мен. Чуртумче канчап дедир чанар мен ам?».

Төрээн чуртун каггаш чоруп тура, олар кажан-даа, канчап-даа эттинмес чазыгны кылганнар.

«Совет үрүгларга муң катап чагып тур мен: чоруурунар мурнунда катап-катап боданыңар... Эки, хөглүг сеткил-хөөн, чедиишкиннер чүгле кезек уеде чүве-дир. Барыын чуктун каас-чараш амыдыралы коңчуг дүрген шокараш кынныр, чырыткыланчак өңнер силернин сеткилиңерге дораан оңуп каар. Ооң соонда хоозун, чалгаарангыг апаар. Өске чуртка чараш амыдыралды кым-даа көрбес. Төрээн суурумну фашистер өрттедипкен, аданем база шаажылаткан, баар, чанар черим чок турган, бээр тояп келген мен. Частырыымны кажан-даа эдип шыдаваспма хомудаар мен... Ольга Гущина, Бельгия».

Бо чагааларда журналистин бодап тыпканы кандыг-даа чогаадыы чок. Сестер оларның боттарыныы. Моон соңгаар канчаар чурттаарыл? Ажы-төлүү канчаарыл? деп айтырыглар оларның сеткил-сагыжын оя «чип», хоочургай аарыг дег, ыстадып-ла чоруур. Ынчангаш бодун боду коңчуп, төңчү чокка шиидип турары ол: чүну үүлгеднп алдым? Чүге-ле бээр келдим?

Алла ОСАДЧАЯ.

Степан САРЫГ-ООЛ, Тываның улустуң чогаалчызы

ЛЕНИНГЕ АЛДАР

Чаагай, улуг аас-кежик чурттаалганың
Чаяакчызы — Ленининң херел чырыы
Өртемчейге секүн-чиңүү бүрүзүнде
Өөрүшкү, байырлавлы шаңнап турар:
Эрзин, Тестен, Каргы, Саглы бажы чедир
Эрээн шөкар сүрүг шыпкан ховуларда
Хөглүг-омак кадарчылар — чылгычылар
Хөөмейлеп ырлажып тур, өөрүп тур.
Тайгазындан Барлык чедир чапты берген
Байлак-чиңис хөрзүннерлиг шынааларның,
Далай-хөл дег, дүжүдүнде эштиң турар
Тараачын чоң ыры-шоору диңмиттелди.
Каа-Хем бажы, Бии-Хем бажы хөлдер, хемнер,
Хаңыракан, аң-мең турлаа сыннарында
Алдын, мөңгүн, демир казар дагжыларның,
Аңчы, быжаң артельчилер ыры долду.
Ыглаар, сыктаар мүңгаралды, түргедилди
Ырлаар, хөглээр өөрүшкүге солуп берген
Изиг чүрек, ынак ада — чырык херел
Ленинге тыва чондан алдар, мактал!

ОЛ ЧАСТАН ЭГЕЛЕП...

Ынчан 1964 чылдың апрель турган. Чээрби чыл бурунгаар Надя Рушеваның баштайгы делегелгелерин организастап эгелээн үе. Чуруккучуның амыдыралында бо онзагай болуушкуннар оон дээш догаргарынга болгаш келир үеде чогаадыкчы ажылын сайгарадыргынга улуг идиг болган. Частын айында Москваның күрүне университединге болгаш «Юность» журналдың редакциязынга чуруккучуун ийи делгелгелери ажыттынган.

«Юность» журналдың ынчангы кол чуруккузу Ю. А. Цяшевский Надяның чуруктарын ажык сонуургаан. «Онзагай» чуруктарны ол кол редактор чогаалчы Борис Николаевич Полевойга көргүскен. Рушеваның өг-бүлезин журналдың ажылдакчыларынга ынчаар танышкан. Школачы уругнуң чуруктарын Борис Николаевич көргеш, оларны редакцияга делгээрин сүмелээн.

Кайгамчык чогаалдарның автору бичии уруг-биле сураглыг чогаалчының ужуражышкыны март 5-те болган. Ол бүгүнү чогаалчы «Хуулгаазын шыйыг» деп очеркте сөөлүнде барып бижээн. Чуруккуның адазы Николай Константинович Рушев делгелге организастаарының айтырыын чугаалашкан соонда, чогаалчы-биле редакция иштин корүп, өрээлден үне берген үеде. Надя кабинетке турган сүйбелектер араазында Микенден эккелген. олурар кырган ирей дүрзүзүү сиилбээн бурунгу шагның бичии бузук скульптуразын топтап олура, он беш минута дургузунда ооң ийи хевирин чуруй шаапкан. Бир гизинде кырганның мурнунда бузулган сава чанында бичии оол чуруп каан. Өскээнинде оолду өлүг кылдыр көргүскен. Баштайгызында ашак оолче шыңгыы көрүп алган олурар болза, сөөлүндээнинде кажыдалдыг көрүш-биле олген ооллде көрүп алган, олурар кылдыр чуруур-дур. Кандыг талаже ооң сонуургалын күштелдирзе экил? Хемчээлдери ажырбас-тыр. Надяның шүгүмүлелдери чидиг-ле».

«Юность» журналдың редакциязынга болган делгелгете бодаарга, бо делгелге үр болбаан. Николай Константиновна кадайы Наталья Дойдазовна биле уруу Надяга делгелге дугайында чугаалавайн, хеп-хенертен белек кылыр бодал-биле делгелгеже бүдүү эдертип эккелген. Бедиктен Москваны моон көөрге, чаран-ла болгай. Чээрби ийи каттаан алдыгы каътче дүжүп келгеш, университеттиң хуралдаар залынче олар кирип келгеннер. Чымыган чон адыш часкай бээрге, он ийи харлыг уруг сүрээдээниинден баштай аваазынган куспактаныпкаш, ооң соонда ыглапкаш, үне халаан. Залга турган журналист В. Пономарев «Известия» солунга бо делгелгениң дугайында чылыыбиле бижээн.

Бо ийи делгелге соонда Надяның ады билдингир апарган. «Смена», «Советский Союз» журналдарга, топ солуннарга ооң дугайында бижип эгелээн. Бо бүгү мактаашкыннын ажыы бар бе дээш маргылдаалар үнүп келген. Бодунга ол менээргени бербес бе дээн сезигнишкин база турган. Ачазы уруунуң талантызын сайгырадырынга улуг үлүг киирген. Ол делгелгелерден корткан херээ чок деп үргүлүү демдеглээр чораан.

Часкы ийи делгелгениң шимээни читпээнде, Рушевтерниң өг-бүлези чайгы каникулдар эгелээри билек, Крымның Судакче дыштанып чорупкан. Орта ажылдап турган археологтар чанындан Надя мраавас турган. «Юностьө журналдыңга көргени дег ындыг дүрзүжүгеш тыпты бээрин каңчап билир. Судак соонда өг-бүле дыштанылгазын Москва чоогунда Шкинь суурга эрттирген. Орта Надя ойнаарактар театры тургузуп, бодунуң чогаатканы көргүзүглерин суурнуң уруглары-биле ойнаар турган. Бичин уругларның оюнун улуг улус безин сонуургап көрүп турган.

Аллар Надяга күш четпээн деп болур. Ол мени хөй удаа бижээн деп мактанмаан-дыр, биезиң-ле хевээр томаанныг, оожум, чурук чураанда чүүдээ уттуптар, оон салдыкпастай бээр турган. Делгелгелер ооң холунга бүзүредип, дидим шинтпирлеп берген чадавас. Деткиишкин кымны-даа чалгынналдырар, хей-аъдыг кодүрер болгай.

Үстүкү класстарга тургашла, ол Л. Н. Толстойнуң «Дайын болгаш тайбың» деп романынга, А. С. Пушкиниин чогаалдарынга бөлүк чуруктарны чуруп каалкан. Тоску классчы Надя ээ нарын улуг хемчээлдиг чогаалдарның маадырларын бодунуу-биле бир янзы чуруп турар апарган. Школачы Надяның делгелгелери, хары угда Ленинград, Москва хоорайларга ажыттынган Ооң соон дарый та чеже делгеле болган, моон сонгаар та каяа болур. Ынчалза-даа 1964 чылдың чазында ажыттынган баштайгы ийи делгелге аныяк талантының адын ажыдарынга, эрның чазыктырарынга улуг идиг болган. Чээрби чыл эрткен... Надяның боду чок-даа болза, оон чуруктары мөгеде артар. Делгелгете келгеш кижи бүрүзү таалалды алыр, чараш чүүл-биле ужуражыкпаның сеткилиниң ханызынга ыыт жан артар.

В. КИСЕЛЕВ.

Ынак ырларывыс

СУРАГЖААН МАРШ БОЛГАШ ООҢ АВТОРУ

Ийе, шынап-ла ол — марш. Дыка хөй кижилериниң ынак ырызы сөөлүнде бижиттинген. Ол уяанчыг болгаш амыдыралга кедергей ынак, бүзүрел сиңниккен аялганы аң-не баштай шериг оркестри күүседеткен. Ол чартык чүс чыл мурнунда болган. «Прощание славянки» — «Славян кыс үдеп турда». Ол марштуң биилбес кижи кайда боор! Ону пластинкаларда бижиткен, улус аңаа ынак.

Сөөлүнде келгеш ыры апарган марш база ооң автору — Василий Иванович Агапкин дугайында маңаа бичии төөгүүл.

1941 чылдың ноябрь 2-де Москва хоорайның шериг комендантызы генерал-майор Синилов 1-ги чергениң интендантызы В. И. Агапкинни кыйгыртткан. Ол ынчан Ф. Э. Дзержинский аттыг мотоадыгжы дивизиняың үрер хөгжүм оркестрлериниң начальныгы турган. Комендантының дужаалы бо: «Кызыл шөлге шериг парадый эрттирерине каттышкан оркестрни белеткээр».

Бир хонганда музыкантылар баштайгы белеткелди кылган. Парадка белеткенип турар деп чүвени кымдаа билбээн. Харын кайгалдаа: «Гитлер Москваже чүткүп турда, чүү-бир концерт белеткеп де...».

Ноябрь 6-да Москвага турлай кезекчерниң командирлери дужаал алган — ноябрь 7-ниң эртенинде шеригнерин Кызыл шөлче үндүрер

Маадырлыг парад эртенгиниң 8 шакта эгелээн.

Шеригнер Кызыл шөлден дорт-ла фронтуже чоруп турган. Олар Агапкинниң оркестрин дыңнап эрткеннер. Черчецкийниң «Парады», шаандагы орус марш «Маадыр», «Аъттыг шериг челижин» чаңгыланган, оларның аразында капельмейстерниң бодунуң чогаалы — «Славян кыс үдеп турда»...

Василий Иванович Агапкин 1912 чылда-ла бүгү Россияга сураггай берген. Ынчан Балканның улустарыг осман ажелелге үдүр база катап көдүрлүп үнген. Орус кижилер шериг хөделиишиннерин үргүлүү сонуургап, славян акы-дүнмаларының тиилелгелеринге өөрүп турган. Чогум-на харын ынчан күрлавырда 7-ги аъттыг шериг полугунуң аныяк музыкантызы Василий Агапкин марш бижиир деп шинтпирлеп алган.

Үр болбаанда мотоларны парлаан. Ооң картында чуруук: аныяк херээжен дайынчыны үдеп турар, ыракта Балкан даглары, отряд шериг көстүр. Бижик: «Славян кыс үдеп турда» — Балканда болуушкуннарга холбаштыр марш. Бүгү славян хөрээженнерге турасказаткан. Агапкинниң чогаалы».

Марштың аялгазынга дыка хөй шүлүүлүглер сөстер бижиглээн. 1914 чылдың сентябрь 1-де Александр Блок «Петроградтың боран алаяры» деп шүлүк бижээн, ону ук марштың аялгазыбиле ырлап болур турган.

1965 чылдың чайынында Хабаровскиге А. Ф. Фёдоровтуң ол аялгага тааржыптыр бижээн ырын бир дугаар күүседткен. Ол сөөлүнде баргаш сураггай бергениол...

Василий Иванович Агапкин 1884 чылдың февраль 3-те Астраханьга төрүттүнгеи. Сес хар алды айлыг тургаш ол өскүс калган.

Бир-ле катап ол шериг музыкантыларга таваржы берген, оларның аразында ооң чажыттары бар болган. Оларның бирээзиниң сүмезин ёзугаар, Вася сонгу неэниден дилээн: мени капельмейстерге чедирин көр... Василий Агапкин он беш харлыында ол оркестриниң эң эки кларнетизи апарган.

1909 чылдың декабрьда В. И. Агапкин Тамбовка музыка училишезиняе кирип алган. Бодунуң кайгамчык марыжын ол анаа бижээн.

Василий Иванович сурлуг 41 чылда дайынчыларны Кызыл шөлден үдээн, а тиилелгелиг 45 чылда ол оларны утку алган.

1945 чылдың июнь 24-те Кызыл шөлге Тиилелге Парады болган. Сураглыг капельмейстер болгаш композитор генерал-майор С. А. Чернецкий удуртқан каттышкан оркестр дайынчы марштарны, ооң иштинде «Славян кыс үдеп турда» маршты ойнаан. Полковник Агапкин Чернецкийге дирижёрларынга дузалажып турган.

Василий Иванович дайын сөөлүнде музыка ажылын уламчылаан. «Эрмитаж» садынга үргүлүү ойнаар оркестрни ол дирижёрлап турган. Ол ам сураглыг «Ак-кок дүн», «Хуулгаазын дүш» деп вальстарыны бижээн.

Вл. ЛЕВЧЕНКО.
(«Советская Россия» солуиндан).

Республиканың дыка хөй күш-ажылчы коллективтеринде бот-тывынгыр уран чүүлге хандыкшыл улут. Уран чүүл бөлгүмнери доктаамал эртип концерт. оюн көргүзүглериниге тывынгыр, уран артаганы ажыглап, чараштыр каастап турар коллективтериң бирээзинге Кызыл хоорайның харылзаа белдирииң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи хамаржыр Ол коллектив республика конкурстарынга шаннадыг черлерни аэлеп, мактадып, үнеледип-даа турар.

ЧУРУКТА: Кызылдың харылзаа белдириниң бот-тывынгыр артистери күүселде үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Төрээн чер-чуртка ынакшыл-биле

МУГУР-АКСЫ

Улуг-Хемге
дамбылар чыып,
чүгүлүп баткан.
Узун Барлык
шапкын Хемчик
унуп хээлээн
Самолёттар
кылаш дилеш
четсе чедер
Саадак арттан
чараш көстүр
Мугур-Аксы.
Ийис төрээн
үебашкы дег,
Каргы, Мугур
Ийи хемниң
белдиринде
чапты берген.
Мөңгүн-Тайга
меңгизинге
чаймналган
Бодуун чонуун
төрээн чери —
Мугур-Аксы.
Өрү көөрге,
кылаглар көк,
арыг дээрлиг,
Өскээр көөрге,
сүүр баштыг
тайгаларлыг,
Кара сүс дег,
дүне-хүндүс
ырлап чадар
Каргы, Мугур
онмас чечээ —
Мугур-Аксы.

С. МАЙНАК.

ЭРТЕНГИ СҮТ-ХӨЛ

Сүт-Хөл кыдыын эрээн кожаа шыва алгам.
Сүстүүрүме чаагай оъду хатка эстээн.
Үнген хүнге чылчырыктаан чечек херлир,
Үнгүрлерже тарбаланнар караш кыннып
Чаа хүнну уткуурымда, хөөмүя арыыр.
Чалгыларны артыылам чип ковапканзыг.
Эрткен, баргаи эрээн-шокар болуушкуннар
Эзилгештиң дээрже тарап үнген ышкаш,
Шалынарны абыызында дозуп алгаш,
Сеткилимде чеклеленген, тыныш болган
Чалыы оолга сунар дээнин күзелимни
Доза шапла, будавайн көр, сергек салгын.
Ломактарым шалын суу дег, арыг, шыннынын
Черим чажы—дамдыларын хереченээр.
Сувуп-сувуп билеңнерге бүзээлеткен
Сүт-Хөлүм дег, чалгып келир сеткилдиг мен,
Өскен черим уруу хени өлейлээрге.
Өөрүшкүм, аксым хенин кызыгаар чок.
Эртенги хүн шомуун алган бөддүс оттур
Эргилдир-ле хамык чүүлдер эргим апаар..

А. ХОВАЛЫГ.

ФРОНТУДАН ЧАГААЛАР

Тулчуп турган дайынчы үезектерден чагааларны Минскиниң бир эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчызы Л. Колосов Ада-чурттуң Улуг дайыңы төнгенден бээр барык 40 чыл болганда алган. Солдат ол үш-бүлүүчүктерни болгаш почта карточкаларын аңгы-аңгы кижилерге чоруткан. Фронтудан келген ол төөгүлүг апарган медээлерин оларның аэлери ындыг чагааларның хаптарының чыыкчызынга дамчыдып бээр деп шинтпирлээнинер. Ам Лев Леонидовичиде «көжер почта» темазынга чыгдынган эң хөй чагаалар бар.

— Фронтудан болгаш фронтуже чоруп турган чагааларның почта таңмаларының хевирлерин чыып турар кижи мен — деп, Л. Колосов тайылбырлаар. — «Кызыл шеригниң», «төлевес» дээн бижиктерлиг болгаш ай, хүнүн салган ол таңмаларны баштай көөрге ында үүлдаа чок ыяшаш кылдыр сагындырар. А бир эвес кичээнгейлиг сайгарып таңмаларның хевири, бижиктери канчаар өскерлип келгенин тодарадып кээр болза, «көжер почтаның», ол хамаан чок шериг кезектерининң кажан каяа чоруп турганыныңң төөгүзүн безин бижип каап болур.

Ол ховар чылдарда эң баштайгы «көжер почта» таңмалыг чагаа 1941 чылдың сентябрь 9-ка хамаарыжыр. Ындыг таңмалыг чагаа хавы Л. Колосовтуң бодунуң эрги альбомунга чораан. Ону үшкү чергениң шериг эмчизи Ревковскийге чоруткан турган. Лев Леонидовичиниң төрели болур шериг эмчизи Тиилелгеге бичии-ле чедип шыдаваан. Ооң ады-биле холбашкан документилер дилеп турган Л. Колосов дайын үезинде бодунуң чоок кижилериниң чагаа харылзаазының чылдагынга душ боор таваржы бертен. Оон бээр ол ындыг онзагай чылдаңы кылып эгелээн.

«Шериг дыңналдазы көргеи» деп бижик «көжер почтаның» тывылганы-биле кады көстүп келген. Л. Колосовтуң чылдагында ындыг бижик бир дугаарында 1941 чылдың сентябрь 20-де таңма баскан чагаа хавында бар. Пенза областың Николаевка суурже чагаазынга кызыл шеригжи Давыдов мынчаар бижээн: «Бистиң орус ат-алдарывысты сыкпас деп ачамның чагыы күүсеттинер...»

«Көжер почта» чылдагының тургузарынга Колосовка сес чыл негеттинген. Ол ам шуут аңгы-аңгы адырларлыг. Чижээ, Ленинград бүзээлелиниге хамаарышкан болгаш Ыраккы Чөөн чүк» «көжер почтазы» дээш... Ол хамаан чок даштыкыдан келген чагаалар безин бар. Ону Л. Колосов түскай делгирде кылып алган. Чүл дээрге Лев Леонидовичиниң хоочун өөнүү. Варшавада ыяш-техниктиг институттуң профессору Збигнев Сериниский Минскиде ажинге Польша шеригниң дайынчыларының чагааларының чылдагының чорудуп берген.

Чагаалар хаптары чараш эвес, чамдык черлери саргарып, орулгулап. алегнилеп калган-даа болза, олар чылдан чылче улам үнелиг апар чыдар. төөгү-даа, чылда-даа талазы-биле олар онзагай ужур-дуза кирип турар. Л. Колосовтуң «көжер почтазы» делегейниң дөрт болгаш чурттуң дыка хөй делгелгелериниң медальдарыбиле демдеглеткен. Олар ам Севастопольче орукта — Тиилелге хүнүнүң бетинде фронтучу чагаалар Маадырхоорайларның филателисчи делгелгелеринге киржир.

Г. НОВИКОВ,
СЭТА-ның корр.

Минск.

ӨШКҮ ЭЭП ӨСКЕН ЭЗИРИК

Чыл эрте кирбес, соок когурумнуг, берге частарда безин чери ыжык, чылыг болгаш эрте чазын-на оъду четчип, көк үүлү кээр Эрзиниг Кара-Сугга мээң ада-нем бо-ла барып хоюптар улус чүве. Бир-ле чазын көшкеш, аңаа барып хонуп алганнар. Хемниң аксы, өзен черде чаңгыс өг бар.

— Ол кымның аалы боор? — деп айтырарымга:

— Аңчы-Кара деп прейниң өө-дүр. Ооң шын адын Кээргевес дээр. Ол чайкыш-даа чок бо хемнер оруунган көшпес. чон аразынга-даа кирбес, кезээзеле чаңгыс өг чурттап чоруур. Ажыл-даа ылбас. безин чазын тараа тарып албас. Күс боорга тараа кылган улустан тараа дилеп. чамдыкта үүштап каан хулбус мойнаа-даа берип. диленип чоруур-ла болгай — деп. авам чугаалап олурар чүве.

Бир-ле хүн суглап чораап көөрүмге. хемни өрү дорут аъттыг кижи чортуп ор Келзе-ле кара салдыг. сыгдытыр карактарлыг. коңзагар кара. кончуу сүргей мен.

Бир кежээ авам инек саггап. Аңаа дузалажып. бызаа тыртып турумда хемни өрү ырак эвесте боо «дог» диди. Эртен эрте хоюм сурүп алгаш. ол-ле черимге чеде бергеш. көрүнүп чоруурумга чүве-даа көзүлбес. Чудукка сандайланып алгаш олурумда. үстүүртен куду ийи кускун «кук-кук» деп ужуп келгеш. менден ырак эвесте дыт аразында конупту. Бускун секке хонар дээн деп бодаап. аңаа чоокшулап чедип чорумда. кускуннар ужа бергеннер. Чеде бээримге. эликти өлүргеш. иштин ында үштүп каапкан. дөрт сыргаан одура кескеш. дүюгларын сыырганның снирлери-биле кошкаш. дыт будуунда азып каан. я сыргактарын чигле-ле чара шатыылап. чилиин чиикен чарык сөөктер. Чаш эзирикти дөрт хонганда ол-ла чоокта шеттер аразындап душ болуп таваашкып тып алгаш. улуг сарыг өшкүге эмзирип. өөскеп алган бис.

Ооң соонда үр болбаандаа. бир эртей удуп-оттуп чыдарымга. авам-на дувураэн хевирлиг:

— Өдекке чедир хып кээр эвеспе ? — деп. ындыг. Тура халааш көөрүмге. өрү хем иштии муңгаш. ыш бургураар. аърга өртгенип тур.

— Кайын дээн өжер. Бо өрт улуг шүүт үндүрзе хөнну-ле-дир. Дүүн дүүште Кээргевес ирей өрү өскеп бар чыткан чүве. Арта 5 эттинер чаа ан боозу чүктеп алган. Ону аңаа кым берди ыйнаан? — деп. ачам хыйланып олурган чүве. Ыт эзре бергеп. Авам огден бакылап көргеш. Аңчы-Кара ирей-ле дүргени сургей шоошкудуп бадып чыдыр диди. Оон мен-даа хоюм кадарып чорупкан мен. Шала кежиллиптей ол өртгүп даваш-шимээни-даа чугле киирээр. далыраар. Хүндүс безин кызыл чалбыраашкестүп. улуг кара кожагарның бажына чедер четкен хемнин иштии кара талдар ол-бо талазын куду хөмеваарып бадып-ла орган. Хамык ярат чон-даа өжүрүп шүүдээн. Каяа өжер. 3 хире хонганда улуг чаъс ийи хүн иштинде чагган соонда ам-на ошкеп. Ол хемнин арга-ыяжы. бүүрелчин арээннери. хамык ап-мең. куш. оларның чаш төлү кайда боор. шупту дескеп. дескээни өрттелген. Чоинун «өрттен артпас. олдеп артар» деп үлегер домаа-ла шын. Ол тоганчы төтчелекчи илереп. хоойлу-дурум ёзугаар бодунуң бүрүзүн хулээп чорупкан. Бичии элик оглу эзирик сарыг өшкүну ээп. улуг элик боол өскен.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Бойдуска ынакшыл-биле

Шыдыраага бодал херек

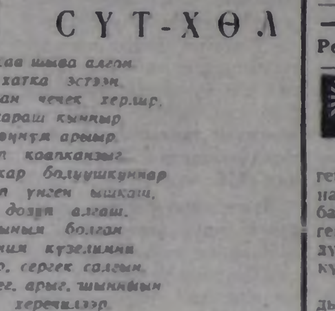

Ак тала эгелээш, ийи коштен удар.

А. БЫЛЕВСКИЙ
тургускан.

ТВ

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.20 — Ырыаның болгаш танцының «Кешюль» ансамблиниң улусчу коллективиниң концерти. 9.50 — «Спортлотогуң 15-ки тиражы. 10.00 — Чонга эки шынарлыг, хөй баранны. 10.30 — Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады В. Щербаков балалайкага обнаар. 10.45 — В. П. Бекетовтуң беседазы. Чуруккучулар дугайында. Д. Моор. 11.05 — И. Брамс. Оркестрлиг скрипка концерти. 11.45 — Документалдыг телефильм. 12.15 ССРЭ-ниң Дээди Соведииниң депутаттарты чугаалаан турлар. 12.40 — «Сактыр-дыр сеи бе, эш!». 13.45 — 14.00 — Чапсар. 14.00 — Арепада цирк. 14.20 — Тележурнал. 14.35 — Бөгүн делегейде. 15.10 — «Эш ыр». Бүгү-эвилел телеконкуруузу. 15.50 — «Покзия». А. Жаров. 16.20 — Мультфильм. 17.15 — Политиктиг тайылбырлакчы 17.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.45 — Документалдыг фильм. 19.35 — «Двенадцатая ночь». Кинокомедия. 21.00 — «Ye». 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. В. Силантьевтиң чогаадыкчы ажылының дугайында дамчыдылга. 21.35 — Эртем-нептередиг фильмнер. 23.05 — 23.15 — Телемедээлер.

ИПИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизинде. 8.30 — «Эртенги почта». 9.00 — Мультфильмнер. 9.35 — «Аян-чоруккулар клубуе». 10.35 — Е. Винокуровтуң шүлүк чогаалы. 11.40 — Свердловскиниң телестудиязының программазы. 12.30 — Документалдыг телефильм. 13.00 — Концерт. 13.15 — «Камера делегейже көрүп тур». 14.25 — «Музыка киоскузу» 14.55 — Документалдыг телефильм. 15.45 — Ганзболга ССР-ниң чемпионады. Эр улус. ЗИЛ-ЦСКА. 16.15 — Л. Радищев «Весна на марше». Телешин. 17.30 — «Кадыкшыл». 18.15 «Ленинград чазы». Уран чүүл фестивалы. 19.45 — Делегей байдалының доп чылалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — М. Шолохов. — «Андаргай кур чер». Чогаалдан үзүндү. РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Каюров номчуур. 21.00 — «Ye» 21.35 — «Кто поедет в Трускавец». Уран-чечен фильм. 22.50 — Концерт. 23.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Динамо» (Минск). 23.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Металлист» — «Спартак».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп аязыр, чамдык районнарга өл хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргеии секүндада 5—10 метр, дүне хат 25 метр чедир күштелир.

Дүне 5—10 градус. чамдык черлерге 0—5 градус соор.

Кызылга бүргеп аязып, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргеии 5—10 метр. дүне хат 25 метр чедир күштелир.

Дүне 8—10 градус соор. хүндүс 6—8 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 8» 9.00. «Сказка странствий» 10.20, 12.20, «Лгунья» 14.20. 16.10, 20.00. «Меня это не касается» 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Арабские приключения» 14.30. «Операция начинается после полудня» 16.10, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Провинциалка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЛЕКЦИЯ БОЛУР

1984 чылдың апрель 14-те хүндүскүнүн 16.00 шакта СЭКП Кызыл хооркомунуң хуралдаар залынга лекция болур. Темазы: «Латин Америка чурттарының айтырыглары». РСФСР-ниң «Билиг» нииттилелиниң лекторуу, төөгү эртемнериниң кандидазы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Латин Америка институдунуң эртем ажылдакчызы Эдуард Владимирович Левыкин лекцияны номчуур.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң орлакчыларының 2-35-24. 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдыраа болгаш үлетпүү килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи баргалда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 20100.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. бажын № 1: ТС—00353

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 90 (12480) | 1984 чылдың апрель 15, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин! Партияның болгаш чоннуң чайгылыш чок чангыс эви, улуг Ленинниң чагыгларынга шынчы чоруқ—бистиң бүгү тиилелгеливистиң үндезини!

Бистиң улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

1984 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

1. Делегейниң ажылчы чоннарының империализмге удур, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселге эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май 1 делгерезин!

2. Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

Пролетаржы, социалистиг интернационализм делгерезин!

3. Мөңгеде дириг революстуг интернационалчы өредиг — марксизм-ленинизм делгерезин!

4. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларга акыдүңнаның байыры!

Бүгү делегейниң коммунистериниң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны быжыгып турзун!

5. Делегей социализминиң, делегей пролетариадының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң эвилели быжыгып турзун!

6. Социалистиг чурттарның улустарынга акы-дүңнаның байыры!

Социалистиг дем каттыжылга чурттарның чаңгыс эви, кады ажылдажылгазы, сырый каттыжышкыны, социализмниң чаалап алышкынныңарын, чер кырынга тайбыңны быжыглаар база камгалаар деп оларның чайгылыш чок шимтимрлиг чоруу делгерезин!

7. Колониалдыг дарыалдан хосталган болгаш социалистиг хөгжүлдениң оруун шилип алган улустарга акы-дүңнаның байыры!

8. Национал хамаарышпас чоруун быжыглаар болгаш социал дешилге дээш маадырлыг демиселди чорудуп турар улустарга акы-дүңнаның байыры!

9. Капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызынга акы-дүңнаның байыры!

10. Хосталга, демократия болгаш социализм дээш фашистиг кинданнарда хилинчектеттирген демиселчилерге акы-дүңнаның байыры!

Империализмге болгаш реакцияга хоруглаттырганнарга хосталга!

11. Делегейниң улустары! Империалистиг агрессияга болгаш күүлээшкинге удур, Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада дүшкүүрүг чоруктуң база кризистиг байдалдарының одагларын үзуткаар дээш шимтимрлиг демисежиңер!

12. Империализмге, колониализмге болгаш расизмге удур, политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чоруун быжыглаар дээш демисежин турар Африканың улустарынга акы-дүңнаның байыры!

Мурнуу Африканың болгаш Намибияның улустарынга хосталга дээш демисежиңер!

13. Империализмге болгаш реакцияга удур, тайбың болгаш боттарының чурттарының демократтыг хөгжүлдезин дээш демисежин турар Латин Американың улустарынга изиг байыр!

Делегейниң улустары! Никарагуага удур АКШ-тың агрессчи үүлгединишкинниңерин соксадырын болгаш Гренададан америк шериглерни үндүрерин негенер!

14. Араб чурттарның улустары! Израиль агрессияга болгаш империализмниң албадаашкынынга удур демиселге боттарыңарның хүрээлеңиңерин сырый каттыштырыңар!

Совет-араб найырал быжыгып турзун!

15. Делегейниң улустары! Эжелеткен бүгү араб черлерден израиль шериглерин үндүрерин болгаш Ливанның база еске-даа араб чурттарның херектеринге империалистиг холгаарлаашкынны соксадырын чедип алыңар!

Палестинаның араб чонунуң чөптүг демиселя-биле эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаңар!

Чоокку Чөөн түкке—быжыг болгаш чөптүг тайбың дээш!

16. Европа чурттарының улустары! Ядролуг америк чаа ракеталарны Барыын Европадан үндүрер дээш демиселди күштелдиригер!

Европага тайбың, айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш!

17. Азия чурттарының улустары! Империализмге, неоколониализмге болгаш гегемонизмге удур, тайбың болгаш аймыл чок чорук дээш демисежиңер!

Азия тайбыңның, бүзүрежилгениң болгаш кады ажылдажылганың диви болзун!

18. Планетаның кижилери! Империализмниң агрессчи күштеринге удур, ядролуг дайынның кыжанын чайладыр дээш демиселеди калбаа-биле нептередиңер! Ядролуг, химиктиг болгаш массалыг узуткаашкынның чеңээнии еске-даа хевирлерин хоруурун негенер!

Боо-чепсекти эңдере бүдүрер чорукту болдурбаал, чавырлышкынны болгаш тайбыңны камгалаал!

19. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!

Тайбыңның совет программазын амыдыралга боттандыраал!

20. Коммунизмниң тургузукчузу, тайбың дээш туруштуг болгаш чайгылыш чок демиселчи —улуг совет улуска алдар!

21. Коммунистер! Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының төгүлүг шимтимрлерин күүседир дээш бүгү чоннуң демиселиниң авангардынга болуңар!

Сайзыраңгай социализм иниталелин бүгү талалыг болбаазыраңгайжыдары — партияның болгаш чоннуң стратегтиг соруглазы!

22. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бүдүрүлгении ажыктыын болгаш продукцияның шынарын бедидер дээш социалистиг чарышты калбак нептередиңер! 1984 чылдың планын болгаш иниталелин-биле беш чылдың онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседикил!

23. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер, продукцияның бот-үнезин чигедир талазы-биле планны ажыр күүседир дээш чүткүлдүг демисежиңер!

24. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Эртем-техниктиг дешилгении дүргедедиңер! Эртемниң, техникамың, чеднишкиннерин болгаш мурнакчы дүржулганы бүдүрүллеге кызымак нептередиңер!

Улус ажыл-агыйы интенсивтиг хөгжүзүн!

25. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң ажыглалын экижиңерин чедип алыңар!

Чаа күчүлерни эң дүрген шиңгээдип алыр дээш демисежиңер!

26. Совет Эвилелиниң хамаатылары! Камналга болгаш хуматалал дээш бүгү чоннуң шимчээшкинниңе идепкейлиг киржиңер! Материалдыг, энергетиктиг, күш-ажыл болгаш сан-хөө курлавырларын ажыктыг кылдыр ажыглаңар!

27. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылчы коллективтериң эргелерин экономиктиг, социал болгаш киижизидилге соруглаларын шимтимрлээриге, социалистиг демократтыны улам ыңай хөгжүдеринге улам долу ажыглаңар!

28. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бүдүрүлгени организастаарын сайзыраңгайжыдарынга идепкейлиг киржиңер!

Керээлиг хүлээлгелерни чугаа чок күүседирин чедип алыңар!

29. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Организастыг чорукту болгаш күш-ажылдың сагыыга-чурумун бүгү хемчег-биле бедидиңер!

Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш каингалал күүзүн шалыпчы, патриотчу күш-ажыл-биле быжыглаал!

30. Одалга-энергетика комплекизиниң ажылдакчылары! Нефть, газ, хөмүр-даш тывыжын, электроэнергияны бүдүреринге көүдедиңер!

31. Совет металлургтар! Чурттуң металлга хереглелдерин идегелдиг хандырыңар!

Каналгалыг металл продукциязының шынарын бедидиңер, кылып үндүрериниң калбартыңар!

32. Машина тудукчулары! Бедик бүдүрүкчүлүг, каналгалыг болгаш идегелдиг машиналарны, приборларны, механизация болгаш автоматизация херекселдерин чогаадып түргузуңар!

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын техника талазы-биле чаартыр дериниң дүргедедиңер!

33. Химия үлетүрүүнүң ажыллакчылары! Химия продукциязынга болгаш материалдарынга улус ажыл-агыйының база чоннуң хереглелдерин улам долу хандырыңар!

34. Үлетүүр ажылдакчылары! Чонга бедик шынарлыг бараанарны бүдүрерин көүдедиңер! Совет кижилерниң улам өзүп орар хереглелдерин улам долу барымдаалап, ассортиментиин чаартырын дүргедедиңер!

Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрери — улус ажыл-агыйының бүгү адырларының херээ!

35. Транспорт болгаш харылзаа ажылдакчылары! Улус ажыл-агый чүктерин үзүктелишкин чок соорткуруп, чонну хандырарының бедик культуразын чедип алыңар!

36. Тудугжулар болгаш монтажниктер! Капитал тудугуңун ажыктыын бедидиңер!

Каналгалыг, экө шынарлыг кылдыр, амгы үениң техниктиг үндезининге дүүштүр тудуңар! Ажыглалга киңрер тудугларны хуусазында дужаалар!

37. Агроүлетүүр комплекизиниң ажылдакчылары! Чурттуң аъш-чем болгаш көдээ ажыл-агый чит-эдп-биле идегелдиг хандырарын, шөлдерни болгаш феомаларының продукцииязының бүрүн кадагалалыг чедип алыңар!

Аъш-чем программазын күүседир дээш демисежиңер!

38. Колхозчулар, совхозтар, ажылдакчылары! Чер ажылының эртемге үндезилеттингеп системазын улам идепкейлиг нептередиңер!

Тараанны, техниктиг болгаш көдээ ажыл-агыйның еске-даа культураларын бүдүрерин көүдедиңер!

Часкы хову ажылдарын эки организастап, бедик шынарлыг болдурун хандырыңар!

39. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Мал ажылының продуктулуун бүгү хемчег-биле бедидип, ооң чем баазазын быжыглаңар!

Эът, сүт, чуурга, дүк бүдүрерни көүдедиңер!

40. Садыгның, ниитиниң чеменелгезининң, амыдырал болгаш коммунал хандырылгазының ажылдакчылары! Күш-ажылдың шынарын болгаш культуразын бедидип ачы-дүзе чедирериниң янзы-бүрү хевирлериниг чоннуң өзүп турар хереглелдерин улам долу хандырыңар!

41. Чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар! Техниктиг деңшилге, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиказын улам ыңай быжыглаар дээш демиселичилериниң бирги одуруунга турунар!

42. Совет эртемденнер! Шинчилел ажылдарының түңнелдиг болурун бедидиңер! Эртемниң чедиишкиннерин практикага нептередирилге идепкейлиг идиг беригер!

43. Идеология фронтузунуң ажылдакчылары! Партияның идеяларын массаларга бүзүрелдиг болгаш чүткүлдүг нептередип, сайзыраңгай социализм иниталелиниң чедиишкиннерин хаяа болгаш чырыткылаңдыр көөгүзүңер! Империалистиг хоралакчы пропагандаңы идепкейлиг сойгалаңар!

Идеологтуг ажыл—бүгү партияның, коммунист бүрүзүнүң херээ!

44. Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары, культура ажылдакчылары! Коммунистиг идейлиг, партийжи болгаш улусчу болурунуң түгүн бедик тудуңар!

Бистиң улуг Төрээн чуртувуска төлептиг чогаалдарны тургузуңар!

45. Улус өөредилгезиниң ажылдакчылары! Өзүп орар салгалды өөредирин болгаш коммунистиг ёзуга киижизидерин бүгү хемчег-биле экижиңер! Школачыларны иниттиге ажыктыг күш-ажылга ынак болдуруңар!

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырарынга идепкейлиг киржиңер!

46. Кадык камгалал ажылдакчылары! Чоннуң медицина хандырылгазын экижиңер! Эмнелге болгаш санитар албан чергелериниң ажылынның культуразын бедидиңер!

47. Күш-культура шимчээшкинниниң массалыг чоруун бедидиңер! Күш-культуржулар болгаш спортчулар! Совет спорттуң алдарын улгаттырыңар!

48. Совет профэвилелдери! Ажылчы чоннарның күш-ажылчы идепкейлин болгаш чогаалынчы инициативазын бүгү хемчег-биле хөгжүдүңер!

Эргелеп башкарылганың школазы, ажыл-агый башкарылгазының школазы, коммунизмниң школазы—совет профэвилелдерни делгерезин!

49. Коммунистиг партияның дайынчы дузалакчызы болгаш идегелдиг курлавыры, коммунизмниң аныяк тургузуучуларының мурнакчы отряды — Ленинчи комсомол делгерезин!

50. Оолдар болгаш кыстар! Билиглериң, культураңы, профессионал мергежилдиг кылымак шиңгээдип алыңар!

Бистиң Төрээн чуртувустуң чалбыыштыг патриотчуларын, Ленинниң херээ дээш, коммунизм дээш эрес-шудургу демиселчилер болуңар!

51. Алдарлыг хоочуннар, аныяктарның дагдыынчылары! Аныяк салгалга боттарыңарның идейлиг бүзүреливериңерни болгаш амыдыралчы байлак дуржулганарны дамчыдып бериңер!

Оолдарны болгаш кыстарны Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чанчылдарынга киижизидиңер!

52. Советтер чуртуңуң херээженнери! Бүдүрүлге болгаш ниитилел амыдыралынга идепкейлиг киржиңер!

Ие-херээженнерге алдар!

Бүгү Черниң уругларынга тайбың болгаш аас-кежик дээш!

53. Совет дайынчылар! Дайынчы болгаш политиктиг белеткелди сайзыраңгайжыдыңар!

Совет улустуң тайбың күш-ажылын, социализмниң төгүлүг чаалап алышкынныңарын серемчилелдиг болгаш идегелдиг камгалаңар!

ССРЭ-ниң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

54. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң чиигележир чүве чон эрес-маадырлыг болгаш чоруу чүс-чүс чылдарда чурттаа турзун!

Бистиң Төрээн чуртувустуң алдары, хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселге амы-тынын берген маадырларга моңге алдар!

55. Бистиң ниитилелливистиң күжүнүң амылыралчы үндезини —Совет Эвилелиниң улустарының бүзүлбас интернационалчы чангыс эви болгаш акы-дүңнаның найыралы делгерезин!

56. Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыларның болгаш улусчу интеллигенциниң бузулбас эвилели делгерезин!

57. Эрге-чагырганың ёзулуг демократтыг органнары —улус депутаттарының Советтери делгерезин!

Советтер чуртуңуң хамаатылары! Күрүне болгаш ниитилел херектерни эргелеп башкарарынга идепкейлиг киржиңер!

58. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин! Партияның болгаш чоннуң чайгылыш чок чангыс эви, улуг Ленинниң чагыгларынга шынчы чоруқ—бистиң бүгү тиилелгеливистиң үндезини!

59. Бистиң улуг Төрээн чуртувус—Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

60. Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди

ЭРТЕМ БАЙЫРЛАЛЫНГА ТУРАСКААТКАН

Эртем-техниктиг деңшилге чаагай салдарын чедирбейн турар ажыл-чорудулганың ындыг адырын тывары берге. Ядролуг физика, астрофизика, химия. Чер дугайында эртемнер, биология, медицина адырларга деңшилгени дүргедедир аргалыг 16 улуг ажыдымышкынар бистиң чуртувуска түгле эртикен чылын безин бүрүткеттингеп. Эртемденериниң иделкейлиг киржилгези-биле чаа машиналарның, дериг-херекселдериниң, аппараттарның, приборларның болгаш автоматизацияның херекселдериниң 3.5 муң хевирлерин 1983 чылда тургускан.

Совет эртемниң хүнүнге тураскаатказ байырлыг хүрээл апрель 13-те Эвилелдер бажыңының Колониалыг залынга болган.

СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының адырлар аайы-биле академияларның удуртукчулары, чамдык министерстволарының болгаш ведомстволарының харыысалгалыг ажылдакчылары, найыссалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери президиумга олурган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик А. П. Александров илеткел кылган. Чурттуң эртем-техниктиг күчүзүн быжыглаарыга, Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын боттандырарынга совет эртемденериниң салымшкынының дугайында ол чугаалаан болгаш ажылдап кылдынган эртем-шинчилелдерин улус ажыл-агый практиказынга дүрген шиңгээдип ажыглаарының чугулазын онзалап демдеглээн.

Партияның XXVI съездизиниң айыткан харыысалгалыг соруглаларын чеднишкиннинг күүседириңе совет эртемденнер бүгү күштерин киңрер дээрзин хуралдың киржикчилерин бүдүреткен.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1984 чылдың апрель 28-тиң суббота хүнүн апрель 30-ниң понедельник хүнүнче шилчидерин болгаш 1984 чылдың апрель 29-ту ажыл хүнү кылдыр санаарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүледи доктааткан.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыглавааны 1984 чылдың апрель 29-туң дыштанылга хүнүн оларның чыл шөлдээзинге кириштирин, шөлдээ хүннеринде төлевирээ тыпсыр чурум дугаар төлээр кылдыр доктааткан.

«СЕТКИЛ-ЧҮРЕК ХАЙНЫГЫП КЕЛИР»

Кызыл аэропортунга чангыс хүнде-ле хөй удаа хонуп турар самолеттарывыс бирээзи-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары дүүн эвээ келгенивер. Чурттуң наймылалывыдан ужудуп келгеннериниң эзры-шырайында өөрүшкү кезек сырыннап каан турар аис хүнүңүң хереливиге чайынналаан. Оларның хөй кезии ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутатывыга бо чылдың март 4-те бир дугаар соңгуткан болгаш күүгүс эрге-чагыргалының Дээди органының шуулганывыга бир дугаар киришкенин ол.

— Кремльдиң Съездилер ордузу кайгамчык-тыр — деп, «Тыва сеткилге-тудуг» трестиң Кызылда сеткилге-тудуг эргелининде шеверлекчилер бригадазының бригадири Г. А. Иванова чугаалады. — Төрээн чуртувустуң чүрээзинде ол улуг тудугну көргеш-ле, тудугжу кижиниң сеткил-чүрээ хайныгын кээр. Ындыг чаагай суурганы тударывыга киржир күзел төрүттүүнүн келир. Сессияга көргеш, дииниээн бүгү-ле чүүлдерим улам шудургу ажылдаарывыче, ажылдың шынарын чедип алырынче, планның хүлээлгелериин күүселдезивиче хей-аът киирген. Бригадада өөрүмге чугаалаар-ла түүлдерим хей.

— ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралынга СЭКП ТК-ның Чигинде секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң экономиканың ажыктыг чоруун дыка бедидериниң талазы-биле салган соруглалары удуртукчу киижиге дыка хөйүү хүлээзидирин турар — деп, Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң директору В. О. Оюн чугаалады.— Совет кижилериниң амыдырал байдалын чайгылыш чоока экижиңер төлээде амгы үеде кажангызындан-даа артык улуг, ыяк бодап кылган шимтимрлер болгаш организакчы улуг ажыл херек дээрзин Константин Устинович айыткан. Ол соруглаларга дүүштүр бодумунуң ажыл-агыймда бүгү байдалдарны хынызы-биле аналиэтеп, часкы, чайгы кампанияларның дугайында элээн боданыдым. Шулуургу күш-ажыл, организакчы чорук түгле удуртукчулардан эвес, совхозтуң специалистеринден база негеттиниир турар. Ажыл-агыйның экономиказын улам бижыглаар, оон ишчилеринии амыдырал байдалын экижиңер талазы-биле улуг-улуг соруглалар бистиң муниувуста салдынган. Оон түңнелин үе көргүзер.

Хойжулар А. Т. Аракчаа биле Б. Д. Тейиң база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга бир дугаар соңгуду. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга эң бир дугаар киришкеннер. Республиканың ийи аңгы районунда чурттаи турар-дыр болза, чаңгыс үүлеэкеректи бүдүрүп турар бо хойжуларның сагыш-сеткилин база дыка көдүлүүшкүнүр дээрзин оларның чугааларынан илдеи. Анфиса Тулушевна Аракчаа Совет Тыванын юбилейининг чылында төрүүр чүс баш хойга онаалыр 110 хураганны ап, ындыг эки көргүзүг-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ол бирги чыжыынын бирги сессиязынга киришкен.

— Бодүүм хойжу кижи мен — деп, Анфиса Тулушевна чугаалады.— Чаңгыс чер чурттугларым меңээ бедик бүзүрелди көргүзүп, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан. Күрүнениң ажыл-херээн эргелеп башкарарынга киржирим-биле найысылаа Москвага кедим, шил дег ордуга хуралдаар аас-кежиин меңээ Совет эрге-чагырга бергенин илередир сеткүл дээжикин тыпсыр киижи-дир мен. Ындыг ат-алдарны, хүндүткелдя меңээ шалыпчы күш-ажыл дээш зоонум көргүскен. Оларның ол-бүзүрелиг ышкыскырар болгай. Ынчангаш, ам-даа кеш даанаар күжелиишкинниг ажылдарымны хүлээдим.

Ак-Довуракта ажылынын А. А-К. Хертектиң чугаазы бо бүгү хемчег-биле экижиңер! Школачыларны иниттиге ажыктыг күш-ажылга ынак болдуруңар!

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырарынга идепкейлиг киржиңер!

46. Кадык камгалал ажылдакчылары! Чоннуң медицина хандырылгазын экижиңер! Эмнелге болгаш санитар албан чергелериниң ажылынның культуразын бедидиңер!

47. Күш-культура шимчээшкинниниң массалыг чоруун бедидиңер! Күш-культуржулар болгаш спортчулар! Совет спорттуң алдарын улгаттырыңар!

48. Совет профэвилелдери! Ажылчы чоннарның күш-ажылчы идепкейлин болгаш чогаалынчы инициативазын бүгү хемчег-биле хөгжүдүңер!

Эргелеп башкарылганың школазы, ажыл-агый башкарылгазының школазы, коммунизмниң школазы—совет профэвилелдерни делгерезин!

49. Коммунистиг партияның дайынчы дузалакчызы болгаш идегелдиг курлавыры, коммунизмниң аныяк тургузуучуларының мурнакчы отряды — Ленинчи комсомол делгерезин!

50. Оолдар болгаш кыстар! Билиглериң, культураңы, профессионал мергежилдиг кылымак шиңгээдип алыңар!

Бистиң Төрээн чуртувустуң чалбыыштыг патриотчуларын, Ленинниң херээ дээш, коммунизм дээш эрес-шудургу демиселчилер болуңар!

51. Алдарлыг хоочуннар, аныяктарның дагдыынчылары! Аныяк салгалга боттарыңарның идейлиг бүзүреливериңерни болгаш амыдыралчы байлак дуржулганарны дамчыдып бериңер!

Оолдарны болгаш кыстарны Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чанчылдарынга киижизидиңер!

52. Советтер чуртуңуң херээженнери! Бүдүрүлге болгаш ниитилел амыдыралынга идепкейлиг киржиңер!

Ие-херээженнерге алдар!

Бүгү Черниң уругларынга тайбың болгаш аас-кежик дээш!

53. Совет дайынчылар! Дайынчы болгаш политиктиг белеткелди сайзыраңгайжыдыңар!

Совет улустуң тайбың күш-ажылын, социализмниң төгүлүг чаалап алышкынныңарын серемчилелдиг болгаш идегелдиг камгалаңар!

ССРЭ-ниң Эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

54. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң чиигележир чүве чон эрес-маадырлыг болгаш чоруу чүс-чүс чылдарда чурттаа турзун!

Бистиң Төрээн чуртувустуң алдары, хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселге амы-тынын берген маадырларга моңге алдар!

55. Бистиң ниитилелливистиң күжүнүң амылыралчы үндезини —Совет Эвилелиниң улустарының бүзүлбас интернационалчы чангыс эви болгаш акы-дүңнаның найыралы делгерезин!

56. Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыларның болгаш улусчу интеллигенциниң бузулбас эвилели делгерезин!

57. Эрге-чагырганың ёзулуг демократтыг органнары —улус депутаттарының Советтери делгерезин!

Советтер чуртуңуң хамаатылары! Күрүне болгаш ниитилел херектерни эргелеп башкарарынга идепкейлиг киржиңер!

58. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин! Партияның болгаш чоннуң чайгылыш чок чангыс эви, улуг Ленинниң чагыгларынга шынчы чоруқ—бистиң бүгү тиилелгеливистиң үндезини!

59. Бистиң улуг Төрээн чуртувус—Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

60. Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди

ЭРТЕМ БАЙЫРЛАЛЫНГА ТУРАСКААТКАН

Эртем-техниктиг деңшилге чаагай салдарын чедирбейн турар ажыл-чорудулганың ындыг адырын тывары берге. Ядролуг физика, астрофизика, химия. Чер дугайында эртемнер, биология, медицина адырларга деңшилгени дүргедедир аргалыг 16 улуг ажыдымышкынар бистиң чуртувуска түгле эртикен чылын безин бүрүткеттингеп. Эртемденериниң иделкейлиг киржилгези-биле чаа машиналарның, дериг-херекселдериниң, аппараттарның, приборларның болгаш автоматизацияның херекселдериниң 3.5 муң хевирлерин 1983 чылда тургускан.

Совет эртемниң хүнүнге тураскаатказ байырлыг хүрээл апрель 13-те Эвилелдер бажыңының Колониалыг залынга болган.

СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының адырлар аайы-биле академияларның удуртукчулары, чамдык министерстволарының болгаш ведомстволарының харыысалгалыг ажылдакчылары, найыссалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери президиумга олурган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик А. П. Александров илеткел кылган. Чурттуң эртем-техниктиг күчүзүн быжыглаарыга, Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын боттандырарынга совет эртемденериниң салымшкынының дугайында ол чугаалаан болгаш ажылдап кылдынган эртем-шинчилелдерин улус ажыл-агый практиказынга дүрген шиңгээдип ажыглаарының чугулазын онзалап демдеглээн.

Партияның XXVI съездизиниң айыткан харыысалгалыг соруглаларын чеднишкиннинг күүседириңе совет эртемденнер бүгү күштерин киңрер дээрзин хуралдың киржикчилерин бүдүреткен.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1984 чылдың апрель 28-тиң суббота хүнүн апрель 30-ниң понедельник хүнүнче шилчидерин болгаш 1984 чылдың апрель 29-ту ажыл хүнү кылдыр санаарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүледи доктааткан.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыглавааны 1984 чылдың апрель 29-туң дыштанылга хүнүн оларның чыл шөлдээзинге кириштирин, шөлдээ хүннеринде төлевирээ тыпсыр чурум дугаар төлээр кылдыр доктааткан.

«СЕТКИЛ-ЧҮРЕК ХАЙНЫГЫП КЕЛИР»

Кызыл аэропортунга чангыс хүнде-ле хөй удаа хонуп турар самолеттарывыс бирээзи-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары дүүн эвээ келгенивер. Чурттуң наймылалывыдан ужудуп келгеннериниң эзры-шырайында өөрүшкү кезек сырыннап каан турар аис хүнүңүң хереливиге чайынналаан. Оларның хөй кезии ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутатывыга бо чылдың март 4-те бир дугаар соңгуткан болгаш күүгүс эрге-чагырганың Дээди органының шуулганывыга бир дугаар киришкенин ол.

— Кремльдиң Съездилер ордузу кайгамчык-тыр — деп, «Тыва сеткилге-тудуг» трестиң Кызылда сеткилге-тудуг эргелининде шеверлекчилер бригадазының бригадири Г. А. Иванова чугаалады. — Төрээн чуртувустуң чүрээзинде ол улуг тудугну көргеш-ле, тудугжу кижиниң сеткил-чүрээ хайныгын кээр. Ындыг чаагай суурганы тударывыга киржир күзел төрүттүүнүн келир. Сессияга көргеш, дииниээн бүгү-ле чүүлдерим улам шудургу ажылдаарывыче, ажылдың шынарын чедип алырынче, планның хүлээлгелериин күүселдезивиче хей-аът киирген. Бригадада өөрүмге чугаалаар-ла түүлдерим хей.

— ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралынга СЭКП ТК-ның Чигинде секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң экономиканың ажыктыг чоруун дыка бедидериниң талазы-биле салган соруглалары удуртукчу киижиге дыка хөйүү хүлээзидирин турар — деп, Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң директору В. О. Оюн чугаалады.— Совет кижилериниң амыдырал байдалын чайгылыш чоока экижиңер төлээде амгы үеде кажангызындан-даа артык улуг, ыяк бодап кылган шимтимрлер болгаш организакчы улуг ажыл херек дээрзин Константин Устинович айыткан. Ол соруглаларга дүүштүр бодумунуң ажыл-агыймда бүгү байдалдарны хынызы-биле аналиэтеп, часкы, чайгы кампанияларның дугайында элээн боданыдым. Шулуургу күш-ажыл, организакчы чорук түгле удуртукчулардан эвес, совхозтуң специалистеринден база негеттиниир турар. Ажыл-агыйның экономиказын улам бижыглаар, оон ишчилеринии амыдырал байдалын экижиңер талазы-биле улуг-улуг соруглалар бистиң муниувуста салдынган. Оон түңнелин үе көргүзер.

Хойжулар А. Т. Аракчаа биле Б. Д. Тейиң база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга бир дугаар соңгуду. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга эң бир дугаар киришкеннер. Республиканың ийи аңгы районунда чурттаи турар-дыр болза, чаңгыс үүлеэкеректи бүдүрүп турар бо хойжуларның сагыш-сеткилин база дыка көдүлүүшкүнүр дээрзин оларның чугааларынан илдеи. Анфиса Тулушевна Аракчаа Совет Тыванын юбилейининг чылында төрүүр чүс баш хойга онаалыр 110 хураганны ап, ындыг эки көргүзүг-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ол бирги чыжыынын бирги сессиязынга киришкен.

— Бодүүм хойжу кижи мен — деп, Анфиса Тулушевна чугаалады.— Чаңгыс чер чурттугларым меңээ бедик бүзүрелди көргүзүп, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан. Күрүнениң ажыл-херээн эргелеп башкарарынга киржирим-биле найысылаа Москвага кедим, шил дег ордуга хуралдаар аас-кежиин меңээ Совет эрге-чагырга бергенин илередир сеткүл дээжикин тыпсыр киижи-дир мен. Ындыг ат-алдарны, хүндүткелдя меңээ шалыпчы күш-ажыл дээш зоонум көргүскен. Оларның ол-бүзүрелиг ышкыскырар болгай. Ынчангаш, ам-даа кеш даанаар күжелиишкинниг ажылдарымны хүлээдим.

Ак-Довуракта ажылынын А. А-К. Хертектиң чугаазы бо бүгү хемчег-биле экижиңер! Школачыларны иниттиге ажыктыг күш-ажылга ынак болдуруңар!

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырарынга идепкейлиг киржиңер!

46. Кадык камгалал ажылдакчылары! Чоннуң медицина хандырылгазын экижиңер! Эмнелге болгаш санитар албан чергелериниң ажылынның культуразын бедидиңер!

47. Күш-культура шимчээшкинниниң массалыг чоруун бедидиңер! Күш-культуржулар болгаш спортчулар! Совет спорттуң алдарын улгаттырыңар!

48. Совет профэвилелдери! Ажылчы чоннарның күш-ажылчы идепкейлин болгаш чогаалынчы инициативазын бүгү хемчег-биле хөгжүдүңер!

Эргелеп башкарылганың школазы, ажыл-агый башкарылгазының школазы, коммунизмниң школазы—совет профэвилелдерни делгерезин!

49. Коммунистиг партияның дайынчы дузалакчызы болгаш идегелдиг курлавыры, коммунизмниң аныяк тургузуучуларының мурнакчы отряды — Ленинчи комсомол делгерезин!

50. Оолдар болгаш кыстар! Билиглериң, культураңы, профессионал мергежилдиг кылымак шиңгээдип алыңар!

Бистиң Төрээн чуртувустуң чалбыыштыг патриотчуларын, Ленинниң херээ дээш, коммунизм дээш эрес-шудургу демиселчилер болуңар!

51. Алдарлыг хоочуннар, аныяктарның дагдыынчылары! Аныяк салгалга боттарыңарның идейлиг бүзүреливериңерни болгаш амыдыралчы байлак дуржулганарны дамчыдып бериңер!

Оолдарны болгаш кыстарны Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чанчылдарынга киижизидиңер!

52. Советтер чуртуңуң херээженнери! Бүдүрүлге болгаш ниитилел амыдыралынга идепкейлиг киржиңер!

Ие-херээженнерге алдар!

Бүгү Черниң уругларынга тайбың болгаш аас-кежик дээш!

53. Совет дайынчылар! Дайынчы болгаш политиктиг белеткелди сайзыраңгайжыдыңар!

Совет улустуң тайбың күш-ажылын, социализмниң төгүлүг чаалап алышкынныңарын серемчилелдиг болгаш идегелдиг камгалаңар!

ССРЭ-ниң Эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

54. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң чиигележир чүве чон эрес-маадырлыг болгаш чоруу чүс-чүс чылдарда чурттаа турзун!

Бистиң Төрээн чуртувустуң алдары, хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселге амы-тынын берген маадырларга моңге алдар!

55. Бистиң ниитилелливистиң күжүнүң амылыралчы үндезини —

НИИТИ БИЛИГ БОЛГАШ ПРОФЕССИОНАЛ ШКОЛАНЫҢ РЕФОРМАЗЫНЫҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Апрель 10-да СЭКП ТК-ның Пленуму болгаш апрель 12-де ССРЭ-ниң Дээди Соведи чүүлдүг деп көрген)

Сайзырагай социализмни планныг болгаш бүгү талалыг болбаазыраңгайжыдарынче, оон бүзүнүг будуушынарын удаа долу илертейлээринче, кижиниң чогаадыкчы идепкейлиин улам ынай бедидеринче партияның угланыышкыны совет школаның мурнунга улуг болгаш харыысалгалыг соруглаларны салып турар.

Кижилерниң амыдыралының бүгү-ле талаларынга — материалдыг будуруглеге, нииттилел харылзааларынга, угаан-бодал культуразынга хаана чаартылгалар-биле бистиң үеэш демдеглеттингеш. Эртем-техниктиг революция улам-на калбарып турар. Экономиканы шапкын хөгжүдеринче шилчиишкин боттанып турар. Социал-экономиктиг улуг хемчээлдиг комплекстиг программаларны боттандырып турар. Социалистиг демократтыны хөгжүдериниң амыдыралдың совет хевирин быжыглаарыныл, чаа кижини кижизидериниң чүтүлгә айтыыглары шинтирлеттинип турар.

Амгы үе чыдың төнчүүнүң болгаш дараазында үе чыдың эгезинниң кайгамчык улуг соруглагларын бүгү школага өөренип кирер кижилер шинтирлээр апаар.

I. Школа сайзыраңгай социализмниң болбаазыралының үезинде

1. Улуг өөредилгезиниң социалистиг системазының тургустунганы болгаш хөгжүдээн совет нииттилелдиң төөгүзүнден, бистиң чоңуустуң маадырлыг революстут болгаш күш-ажылчы тинлелгелеринден чарылбас тудуш. Улуг Октябрь. социализмниң тинлелгези билигтерни утаан-бодал культуразының бүгү байлактарын шинээдип алырынга, таланттыларын болгаш садымчаяның көргүзеринге калбак аргаларны ажылчы чоннарга ажыдып берген. Сөөк-язы болгаш националындан, эр, хереэженниден, шажын-чүдүлгезинден, өнүү-хөреңги болгаш социал байдалындан хамаарылга чокка эртем-билиглерни чедип алырынга бүгү хамаатыларның херек кырында ден эргелиин хандырган ёзулуг улустуң школа делегей төөгүзүнде бир-ле дүгаар тургустунган. Эртем-билигниң болгаш культураның, нииттилелдиң чаагай чорууңга ак сеткилдиг күш-ажылдың бедик авторитедип социализм бадыткап турар.

Улус өөредилгезиниң совет системазын улуг Ленин үндезилеп тургускан. Чаңгыс аай, күш-ажылчы, политехниктиг школаның ленинчи идеяларын Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне амыдыралга чайгылыш чокка боттандырып турар.

Массалыг бижик билбес чоруктан аныяктарның бүгүнниити ортумак өөредилгезинче шапкыя базынны төөгүлүг кыска хуусаада чурт кылган. Бедик мергежилдиг ажылчыл кадрларны планныг белеткээринге кол үндезини, ёзулуг дарганнаар чери болган профессионал-техниктиг өөредилгениң системазы тургустунган. Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге калбаа-биле хөгжээн. Аңгыларның болгаш социал бөлүктериниң, нацияларның болгаш биче улустарның, эр болгаш хереэжен кижилериниң эртем-билигиниң денмелдери дыка чоокшулашкан.

Өөредилгениң совет системазының тургустунганы болгаш хөгжээни социалистиг сайзыралдың, амгы үениң эртемниң, техниказының болгаш культуразының бедиктеринче Советтер чүртүлүг Октябрьның хереэн олар уламчылаар, чурттуң төөгүлүг салым-чолу дээш, нииттилелдиң бүгү талалыг депшилгези, коммунистиг тургузуушкунуң оруу-биле оон чедишкинниг бүрүнгаар шимчээшкини дээш харыысалга олларга онаажыр апаар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң программалыг айтыышкынынарынга дүүлтүр школа реформазын чорудуп турар, оон ажылын сайзыраңгай социализм нииттилелиниң байдалдарынга болгаш негелдеринге дүүшкен шынар талазы-биле чаа деннелче көдүрер соруглалыг. Ол дээрге өг-бүле бүрүзүнүң, бүгү совет улустуң эргележиктиг чүткүлдүг боттандырар херек.

Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың утка-шынарында болгаш арга-хевирлериңде база школа амыдыралында, өөреникчилериниң билиглерни дээш демдек салырында ёзу барымдаалаар бүгү чүүлдерни үндезини-биле чайлаарлыры, хүү сүрер чоруктарны болдурбазы чугула.

3. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырары дээрге— дараазында чугула соруглагларны шинтирлээри болур:

— өөредилгениң болгаш кижизидилгениң шынарын бедидер; эртем бүрүзүн башкылаарының эртемге үндезилээн деңнелин бедидерин, эртемнериниң үндезиннериниң быжыг шинээдип алырын, идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш бедик идейлиг, быжыг моралдыг база эки чүүлдерге сонуургалдыг, күш-ажылдың болгаш сагылга-чуруминуң бедик культуразын көргүзүп чоруур моөгу-шынарлыг кижи кылыдыр кижизидерин партия чедип ап турар.

Аныяктарны өөредириниң, оларның политиктиг, күш-ажылчы болгаш моөгу-шынар кижизидилгезиниң бүгү хереэн эжижидериниң эң чүтүлә соруглагы нииттилелдиң болгаш профессионал школаның реформазының эргежок чугулазын негеп турар. Аныяк салгакчыларны өстүрерде, өөредилге болгаш кижизидерде, оларның чурттаар болгаш ажылдаар нииттилелбайдалдарын школа эң-ле долузу-биле барымдаалап көөр ужурлуг.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын эртеминиң болгаш техниканың эң мурнакчы бедиктеринче үндүрери, будуруглени бүрүнү-биле автоматчыдарын боттандырары, күш-ажылдың будуруктулуун үндезини-биле бедидерин хандырары, продукциянның шынарын делегейниң эң тергиин үлегерлеринге чедир көдүрери бистиң мурнуузуста салдынган соруглга боол турар. Бот-тускайлаң амыдыралче кирип турар амыяк кижиден — ажылчыннан, техниктен, инженерден — амгы чаа үеэш болгаш күш-дамыр талазы-биле сайзыралды, будуруглениң эртем-техниктиг болгаш экономиктиг үндезиннерин хандыр билирин, күш-ажылды медерелдиг, чогаадыкчы ёзу-биле көөрүн бо чүүлдер негээр.

Өөредилгениң сопиал функциязы база ажоок байлакшын турар. Дээдиө өөредилге черинге өөредилгезин уламчылаарынга эргежок чугула бедик деңнелдиг билиглер-биле хандырбышаан, оон-биле кады школа аныяктарны улус ажылагыйында нииттиге ажыктыг күш-ажылга хандышыдар болгаш белеткээр ужурлуг. Күш-ажылга кижизидилгени кижини кижизидериниң чугула фактору болгаш улус ажыл-агыйының күш-ажыл курдавырларынга хереглелдерин хандырарынга хереглелдерин партия бөдүүнүң соруглазы кылдыр көрүп турар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң программалыг айтыышкынынарынга дүүлтүр школа реформазын чорудуп турар, оон ажылын сайзыраңгай социализм нииттилелиниң байдалдарынга болгаш негелдеринге дүүшкен шынар талазы-биле чаа деннелче көдүрер соруглалыг. Ол дээрге өг-бүленниң, школаның болгаш хөй-нииттиниң быжыг харылзаазын

НИИТИ БИЛИГ БОЛГАШ ПРОФЕССИОНАЛ ШКОЛАНЫҢ РЕФОРМАЗЫНЫҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Уталчызы. Эгези 2-гн арыда).

жүлдези-биле тудуш холбаштырар арганы бээр өөредилге-кижизидилге комплекстерин дуржулга кылдыр тургузар. Чер болгаида өөредилге черлериниге, плюнерлер бажыңнарынга, клубтарга болгаш культура ордуларынга бот-тывыкгыр уран чүүлдүн болгумиериниң ажылын чүрүмчүдүп тургузар, оларның, өөреникчилерниң идей-политиктиг кижизидилгезинге ролюн шинтпирлии-биле көдүрер, оларны удуртарунга ёзу барымдаалаар, эрекгейлээр болгаш чүве бүрүзүнге айтыр чорукту болдурбазы эргежок чугула. Н. К. Крупская, А. С. Макаренко болгаш улус өөредилгезиниң еске-даа шылгарангай ажылдакчыларывың улуг ужур-дузалыын айтып чораны өөреникчилер коллективтериниң ажыктыг эгелээшкиниерин болгаш бот-башкарыгазында чүрүүн бүгү талалыг деткиишаан, оларның харысалгазыны бедидер база бир демнинң бажыглаар херек.

Өөредилгениң шынарын бедидеринге, медерелдиг салгына-чүрүмүнүн болгаш аажы-чаң культуразының хевирлеттинериниге, нинтилелге ажыктыг дыштанылганы организастаарынга, өөреникчилерниң бот-хандырылгазын сайзырадырынга башкылар коллективтериниң идегелдиг даянып күжү комсомол болгаш пионер организацияларыңың болгаш пионержи чыыштарның кижизидилгезинге спортчу организацияларның болгаш клубтарның, будурулгелериниң болгаш албан черлериниң баазазын калбаа-биле ажыглаар херек.

Гигиена айтырыгларынче кичээнгейни улгаттырар. Школачы бүрүзү гигиена болгаш медицина талазы-биле билиглериниң көрдүгенен хемчээлин шиңгээткен, аныяадан бодунуң мага-бодун билир болгаш оны чогуур кадык-шырак байдалга ап чоруур болуру чугула.

18. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлениниге албан эрттиреринге белеткелди. Совет Армияга ынаж чорукту кижизидерин, социалистиг Ада-чуртувуң хамаатызы мен деп чоргаралдын, оны камгалаарынга кезээде белениниң бедик медерелин хевирлээрин, өөреникчилерниң шериг-патриоттуг кижизидилгезинин үндезини кылдыр тургузар. Нинти билиг болгаш профессионал школаларга шеригниң эге белеткелининг ажыктыгын дээш ада-иелерниң өөреникчилер коллективтериниң амыдыралынга ролюн бедидер, оларны белеткээрин болгаш шилип алырын эвижидер.

IV. Күш-ажылчы кижизидилге, өөредилге, профессионал угланыышкын

20. Школаның ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдарынга аныяк салгалды күш-ажылга белеткээрин үндезинни-биле эвижидерин оңза ужур-дузалыг деп партия көрүп турар.

Өөредилгее медерелдиг хамаарылганы чедип алырынга, хамааты турушка, кижиниң аажы-чаң болгаш интеллектуалдыг хевирлээшкинниге, күш-дамыр сайзыралыга шын тургустунган күш-ажылчы кижизидилге, өөредилге болгаш профессионал угланыышкын, школачыларның нинтилелге ажыктыг, бүдүрүкчү күш-ажылга дөрт киржилгези солуттунмас факторлар болур. Школа доозукчуларының оон соңгаарры салым-чолу кандыг-даа болур болза, күш-ажылчы дадыгыышкын ажыл-чорудулганың кандыг-даа хевириңге оларга хереглеттинер. Бо бүгүнү өөреникчилер эки билген, башкылар, ада-иелер, бүгү хөй-нинти ханызы-биле хүлээп көөрү чугула.

Өөредилгени бүдүрүкчү күш-ажыл-биле холбаштырары өөреникчилерни эге класстардан-на доктаамал, организастыг, оларның кадыкшылынга болгаш назыны-биле ажыктыг күш-ажылче — нинтилелге чугула ёзулуг күш-ажылче киириштирерин көрүп турар.

21. Школага күш-ажылчы кижизидилгениң болгаш өөредилгениң сорулгазы болза өөреникчилерни күш-ажылга ынаж болурунга болгаш күш-ажылдың кижилерин хүндүлээринге чанчыктырары, амгы үениң үлегүр болгаш көдээ ажыл-агый будурулгезиниң, тудугунуң, транспорттуң, амыдырал хандырылгазының үндезиннерн-биле өөреникчилерни таныштырары, өөредилге болгаш нинтилелге ажыктыг ажыл үезинде оларны күш-ажылчы чанчылдарга болгаш билиглерге хевирлээри; профессияны медерелдиг-биле шилиринге болгаш эге профессионал белеткелди чедип алырынга хандыкшыдары болур.

Шак-ла ындыг сорулга-биле өөреникчилерни күш-ажылчы өөредилгезинге болгаш нинтилелге ажыктыг, будурукчулуг күш-ажылынга үени элээн көвүделири база чайгы дыштанылганы элээн кылырып тургаш чыл санында күш-ажыл практиказын эртгирери көрдүнгеи. Школаларның, профтехучилищелериниң, техникумнарның, будурулге коллективтериниң, өг-бүлезиниң болгаш хөй-нинтиниң кады ажылдажылгазынга үндезилеттинген, күш-ажылчы белеткелдиң янзы-бүрү угланыышкынарын болгаш хевирлерин каттыштырып турар комплекстиг программаларны ажылдап кылыры чугула.

Эге школаның өөреникчилери (I—IV класстар) янзы-бүрү материалдар-биле хол-биле кылыр ажылдарның амыдырала чугула бөдүүн аргаларынга, көдээ ажыл-агыйның үнүштерин өстүрериниге, өөредилге-көргүзүг пособиелерин септээринге, ойнаарактар, школага, уруглар садыңга, бажыңына болгаш еске-даа черлерге янзы-бүрү ажыктыг херекселдер белеткээринге өөренип алырлар. Бо үе-чадада-ла уругларның билип аш шыдаарры чамдык профессиялар-биле танышылга эгелээр.

Долу эвес ортумак школага (V—IX) класстар) өөреникчилерниң элээн үндезинни-биле ажылды организастаарынга туружуга кылдыр элээн хөй хөсрайларга болгаш көдээ районнарга профессия шилип алырынга төптөрин тургузар. Олар боттарының ажыл-чорудулгазынга школалар аразының өөредилге-будурулге комбинаттарынга, школаларда, училищелерде, будурулгелерде профессия алырының кабинеттеринге даянып болгаш амгы үениң профессияларын өөреникчилерге таныштырар, улус ажыл-агыйының кадрларга хереглелериниң дугайын тайылырлап дыңнадыр, өөреникчилериниң психофизиологтуг онзагай байдалдарын, ажыл-чорудулганың тодаргай хевирлеринге оларның аргаларын болгаш сонуургалдыын тодарадыр, аңаа үндезилээш чогуур практиктиг сумелерин ажылдап кылыр ужурлуг.

Өөреникчилериң күш-ажылчы кижизидилгезиниң өөредилгезиниң болгаш профессия шилип алырының системазы долу эвес ортумак школавысының үеделе-иелер-биле ажылды организастаарынга туружуга кылдыр элээн хөй хөсрайларга болгаш көдээ районнарга профессия шилип алырының төптөрин тургузар. Олар боттарының ажыл-чорудулгазынга школалар аразының өөредилге-будурулге комбинаттарынга, школаларда, училищелерде, будурулгелерде профессия алырының кабинеттеринге даянып болгаш амгы үениң профессиялары

ШЫН 4-кү арын 1984 ч. апрель 15

НИИТИ БИЛИГ БОЛГАШ ПРОФЕССИОНАЛ ШКОЛАНЫҢ РЕФОРМАЗЫНЫҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 2, 3 арыннарда).

лаштырып база каттыштырып турар. Эргелеп башкарарының органнары өзүп орар салгакчыларны өөредир база кижизидер талазы-биле чангыс ай күүрүне политиказын чайгылыш чок чорудуп, тургустунуп келген айтырыгларны чогуур үезинде чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлеп, амгы үениң негелдеринге дүүштүр бүгү өөредилге черлеринниң ажылының дениелин бедидерин хандырар хүлээлгелиг.

Ындыг политиканы улам дес-дараалаштыр чорудар, өөредилге системазының янзы-бүрү звеноларының ажыл-чорудулгалын дээштиг хөлбөштүрүп, чырыдыышкының болгаш профессиональный ышкының чангис

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 91 (12481) | 1984 чылдың апрель 17, вторник | 1925 чылда үнедилеттингеш | Өртээ 3 кеп.

ДРУЖИННИКТЕР

Өжүннеринде кызыл пөс баглаан кижилер бистиң республикавыстың хөөрайларынга, суурларывыңа хүнүң көстүп келир. Ол дээрге милицияның шынчы дузалаачылары — эки тура улусчу дружиналарның кежигүннери-дир.

Эки тура улусчу дружинаны бистиң чүртүвүскә тургусканыдан бээр 25 чылын чоокта чаа демдеглээн. Бо үениң дургузунда өөң кежигүннери боттарының хүлээлгелерин эң сеткилдиг күүседип, кем-херек үүлгедикчилерин илередиринге, оларның чамдыктарын болдурбазынга биче эвес улуг-хуузун киирип келгеннер.

Бистиң республикавыста чүс-чүс дружинниктер бар. Олар үлегерлиг корум-чурумну тургузарынга, хөй-ниитиниң өнчү-хөрөңгизин камгалаарынга идепкейлиг киржип турарлар. Эң тергиин эки тура улусчу дружинниктери чоокта чаа чазактың орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан. Оларның аразында Өвүр районда Чаа-Суур көдээ Совединде эки тура улусчу дружинаның командири «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаткан С. Ч. Седен, «Ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле албан-хүлээлгезин тергиин күүседип турары дээш» медаль-биле шаңнатканнар — М. И. Баавыя (Бай-Тайга), С. Г. Кудрявцев (Каа-Хем), Д. К. Кыргыс (Эрзин), Л. Б. Хайдып (Кызыл хөөрай) болгаш өскелер-даа бар. В. С. Дамдын-оол (Улуг-Хем), Е. Б. Маады (Бии-Хем), Л. Д. Новиков (Чөөн-Хемчик), Н. Д. Кызыл-оол (Тес-Хем), Б. Б. Оюмаа (Сут-Хөл), Н. Т. Сөсүл оларга РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Хүндүлел бижиктери-биле шаңнатканнар.

Эки тура улусчу дружинаның амыдын биядылиг удуртуп турар черлер база эвээш эвес. Аңаа чиикен кылдыр Каа-Хем районда Суг-Бажы суурну адап болур. Ында эки тура улусчу дружинаның амылын «Совет Тыва» совхозтуң директору С. Д. Седен-оол удуртуп турар. Ол штабты хүннүң хуралдадып, эртикен хоногта болган байдалды анализтеп, корум-чурум хамыктынан ниижилерге чөгүүр хемчегни дарый хүлээдип турар. Оон түңнелинде корум-чурум хамыдар чорук ында коскузуу-биле кызырылган.

СЭКП ТК-ның февраль (1984 ч.) Пленумунга бүдүүлгениң амыдыхерелтеринге, хөй-ниитиниң амыдыралынга амылыг чоннарның идепкейлиг киржилгезин херек, ол киржилгеге — социалистиг ниитилелдиң күнүнүң үндезинин дээрзин демдеглээн. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко ол соруглаларны улам делгереңгейн-биле удуртканы. «Хөөйлү шыңгыы, ынчалза-даа чөптүг деп аңаа эвес чугаалал турар—деп, ол демдеглээн.— Бистиң хөөйлуларывыс шынаргыла шыңгыы. Оларны сагыры база шак ындыг шыңгыы болур үүрлүг. Ынчанмас болза корум-чурумну, организастыг чөрүүтү, социалистиг хөөйлү-дүүнүнү быжыглаар талазы-биле бүгү салыышкыннар хилис баар».

Организастыг болгаш корум-чурумнуг чорук дугайында айтырыг дээрге эң чугула айтырыг болуп артар. Аңаа хөөйлу-дүүнүнү шыңгыы сагыры, ниитиниң корум-чурумун камгалаары, медерелдиг сагыга-чурумга кижи бүрүзүн кижизидери, амыдыралдың социалистиг хевириниң нормаларын шыңгыы сагыры болур. Бо херекке эки тура улусчу дружиналарның ролю база улуг. Олар кижини кижиниң хүндүлеп көөрүн чедип алыр, хамаатыларның эрге-амыктарын камгалаар дээш мурнуку одуругга турмур хүлээлгелиг-лер. Ол чүгле дружинниктиң эвес, кижиниң хамааты хүлээлгезин база болур. Социалистиг өнчүнү камнаар болгаш быжыглаарын, күрүнениң эт-херекгизин самыгдаар болгаш төтчегләәр чоруктар-биле шиитпирлиг демисежирин, ниитилелге удур үүлгедиглелге эптеш чок болурун хамааты кижиниң хүлээлгези деп ССРЭ Конституциязында көргөн.

Ындыг-даа болза, арагалаашкынга, хулиганнаашкынга, оорлаар чоруктарга, чижеңнерге удур демисел ам-даа көшкак чоруп турар. Оон уламнаан кем-херек үүлгедир чоруктар кызырылбайн турар. Оон чылдагаанын анализтеп көөрге, эки тура улусчу дружиналарның, профилактика чөвүлелдеринге амылынче кичээнгей салбайн, чоннуң чүрттап турар черинге айыы-биле кижизидилге амылын куштелдирбейн турар черлерде корум-чурум хамыдышкыны болуп турар. Ылангыя Кызыл хөөрайны, Барыын-Хемчикти, Чөөн-Хемчикти, Сут-Хөлдү болгаш өскелерде районнарны бо талазы-биле амылы ношкак дээш СЭКП Тыва обкомунуң бе чылдың март эгезинде болган пленумунга шүгүмчүлээн турган.

Эки тура улусчу дружиналарның амылын контрольга алыры, кем-херек үүлгедир чоруктарга удур демиселди куштелдирери чер-черде партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының кичээнгейиниң төвүнге турар үүрлүг. Олар чон ортузунга кижизидилге амылын куштелдирер, профилактиктиг хемчегларниң дээштиин бедидер, социалистиг хөөйлүүнү болгаш ниитиниң корум-чурумун хамыдар чоруктарны үндезини-биле үзүткаар дээш амылчы чоннарны мобилизастаар хүлээлгелиг.

Бо соруглаларны боттандырары-биле эки тура улусчу дружиналарның нүмүнге даянары база чугула. Хөөйлу-дүүрүм үрээр чоруктарны болдурбазынга, социалистиг ниити чурттапларның дүрүмнерин үндүлээрингә амылчы чоннуң кижизидер талазы-биле оларның ролю улуг. Эки тура дружинниктер боттарының хөй-ниитичи хүлээлгезин бедик бүдүрүмүчүлүг нүш-амылы, тергиин эки өөредилгези-биле ам-даа чедиишкинниг холбаар үүрлүг.

Хамаатыларның амыр-дыңын камгалаары, хөй-ниитиниң корум-чурумун тударынга кол нүш —улусчу дружинниктер. Оларның одуруун төлептиглер эрлээр, амылчы чоннарның хүндүтнелин олар чазап алыр үүрлүг. Салдынган сөрүлга-даа, үениң негелдези-даа ындыг.

Эки тура улусчу дружинаның штабы чер-чер Советтериниң чанында турар болганда бо талазы-биле амылдың ниити түңнели хөй кезинде Советтерден хамааржыр дээрзи биядингир. Дружинниктерни четчелээр, оларның демүржүйлаар графигин Совет органнар тургузар, контрольдаар хүлээлгелиг. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга Советтериң амыл-ижиниң дугайында делгереңгей чугаалавышаан, оларның калбак эргелерин база матап тодаратқан. Оны совет органнар чедиммелиг амыглап, участок төлээлекчилериңден, эш хуу судтарындан, профилактика чөвүлелдериңден, бирги үеличегде эки тура улусчу дружиналардан негелдени күштелдирер үүрлүг.

Төрээн чүртка үүлелиг металлдарның чиг-эдин — концентратты берип турар «Тыва кобальт» комбинат күш-ажылчы чаагай чаңчылдарлыг. Коллектив бо чылдың бирги кварталының продукциин сайгарарының болгаш бүдүрериниң планныг даалгаларын ажыр күүседип, чаа черлерже ханылап киреринге дээш соксаал чок ажылды коллектив шүдүргү чорудуп турар.

Даг мастери С. В. Потехинниң удуртканы ээлчет планныг даалгаларны ажыр күүседир болгаш руда курлавырын көвүдедир талазы-биле мурнуку одурутка чоруп турарларның бирээзи. Ээлчет бирги кварталның планын база ажыр күүскеткен.

ЧУРУКТА: рудниктиң С. В. Потехинге удуртқан ээлчегиниң ажылчыннары, өрүмнекчи Михаил Кылин (ортузунда) болган ооң дузалакчылары Алексей Янгулов (солагай талазында) биле Николай Цимбал олар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ТЫВА—ХАКАСИЯ

Тыва АССР биле Хакас автономнуг областың социалистиг чарыжының 1984 чылдың бирги кварталында түңнелдери

	План күүседилгези	Тыва АССР: 1983 чылга деңнээргө хуу-биле	Тыва АССР: план күүседилгези	Хакас АО: 1983 чылга деңнээргө хуу-биле
ҮЛЕТПҮР				
Продукция сайгарылгазы	104	108	102	90
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	105	106	102	93
ТУДУГ				
Капитал салыышкыннар	72	96	102	102
Керээлиг ажылдар хемчээли	86	98	92	117
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	94	96	94	100,8
Чүрттаалга шөлүн ажыглалга киирери	76	148	150	82
ТРАНСПОРТ				
Ниити ажыглалдың автотранспорту-биле чүк сөөртүлгези т. км	93	97	99,8	99
АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ				
Чонга амыдырал ачы-дузазы	103	106	100,5	107
ооң иштинде көдээ черлерге	101	105	102	108
САДЫГ				
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	100,8	106	101	105
КӨДЭӘ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКЦИЯЗЫН КҮРҮНЕГЕ САДАРЫ				
Мал болгаш куш	107	103	121	122
Сүт	110	97	100,8	98
Чуурга	103	106	108	93
МАЛДЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
Бир ынекке оналаттыр сүт саалдазы, кг	272	99	450	97
Бир дагаадан алган чуурга	42	96	56	100,5

МУРНАКЧЫ ЦЕХ

Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунуң коллективи Совет Тыванның 40 чыл ооңнга үткүштүр социалистиг чарышка кедүлүүшкүнүг киржип турар. Бирги кварталда коллектив бараанның продукция бүдүрериниң планын 106,3 хуу, продукция сайгарарын 105,1 хуу күүсеткен. Мартта 161 мүн рубльдың продукциязын бүдүргеп, азы ол талазы-биле план 149,1 хуу күүсеттингеп.

Пунктуның үш пеги планныг онаалдаларын ажыр күүседип, эки ажылдан келген. Ылангыя үшкү цех, ай, квартал планын 120 хуудан кудулаттайн турар. Ында аныяк-даа болза, ажылынга дүржүлгелиг бригадир Михаил Оюнның бригадазы мурнуку одурутка. Бригада кежигүннери колдуунда-ла ында доктаамал үр чыл ажылдан келген кижилер. Бригадир М. Оюн, мурнакчы ажылчыннар Семён Монгуш, А. Монгуш, Ю. Түптенги, В. Воробьёв, Р. Мачасумов оларның хөрек чурүктарын бүдүүлгенин хүндүлел самбызында киргеп.

А. ЧООДУ.

Тес-Хем район.

БИСТИҢ КҮШ-АЖЫЛЫВЫС — ТАЙБЫҢГА БАРААН БОЛУР

Делегейде байдал эң-не айыылдыг болуп артышаан турары совет ажылчын кижиге — меңээ ханы сеткил дүвүрээшкинин болдуруп турар-дыр. АКШ-тың администрациязы мурнуку хевээр күшке даянып, шериг күүүзүнүң талазы-биле артык күштүг болуруңче чүткүп турарының үржүүндан делегей байдалы чидиг болган айыылдыг болу бергенин «Правда» солуунуң айтырыгларынга эш К. У. Черненконуң харыыларында тодаргай айытқан.

Бүгү чүрттар-биле, оларның аразында Американың Каттышкан Штаттары-биле тааржыычылыг харылзаалар-лыг болуруңче совет кижилер кезээде чүткүп келгеп. Бажың бүрүзүнге, совет кижи бүрүзүнге, өг-бүле бүрүзүнге халаптыг дайын таварышптырын келгенин бистиң чоңувус коңчуг эки билир. Ада-чүрттүң Улуг дайынының чылдарында бичии турган мен. Мээң улуг акым Юрий өлген дугайында дыңнадыг мөңээ эң-не аар-берге болган. АКШ-тың түгүнүң адаа-биле кел чораан эвилелчи транспортту мээң акым ынчаарда камгалавышаан, фашистерниң торпедазының согуушкунун бодунга хүлээп алган болгаш тиилелгенин чүрттаар байдалдың экижидеринче ада сагыш салыышкынын угландырын түңнелинге бистиң школчуң шиитпирлиг задчилиг № 1 школазының коллективи, өскелерде коллективтер-биле бир дөмей, түгүле эки ажылывыс-биле харылаан бис. Бистиң школада ажылчын ажыяктар өөренип турар болганда бередилге, ниижидилге ажылдың бедик зеңделче көдүрерин негеп турар-дыр. Оон-биле кады Коммунистиг партия, ленинчи Төп Комитет улус чыдыышкын ажылдамчыларывыс ажыдаар, чүрттаар байдалдың экижидеринче ада сагыш салыышкынын угландырын түңнелинге бистиң школчуң шиитпирлиг задчилиг № 1 школазының коллективи, өскелерде коллективтер-биле бир дөмей, түгүле эки ажылывыс-биле харылаан бис. Бистиң школада ажылчын ажыяктар өөренип турар болганда бередилге, ниижидилге ажылдың шыңгыын ниижидээ соруглага-биле, күш-ажылчы коллективтер-биле харылзаанны күштелдиреринге кичээнгейни салып бис.

А. КУЗНЕЦОВА,
Кызылдың ажылчын ядыяктарның задчилиг № 1 школазының директору.

ЭКИ АЖЫЛЫВЫС-БИЛЕ ХАРЫЫЛААР БИС

СЭКП Төп Комитединиң апрель Пленумунга эш К. У. Черненконуң чугаазын болгаш Пленумнуң доктаалын бистиң школаның коллективи ханы сонуургал-биле тамыжып турар. Төп Комитеттиң Пленумунга «Ниити билиг болгаш профессиональ школаның реформазының кол угланыышкыннарын» чугаалажып көргени бистерни, башкыларны, улам эки ажылдаарынче сорук киирген. Школа реформазын бүгү совет улус калбаа-биле сайгарып, боттарының саналга-оналын киногеп болгай. СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Константин Устинович Черненко бодунуң чугаазынга мынчаар демдеглээн: «Совет ниитилелдиң бистиң улуг соруглаларывысче бүзүрелдиниле бүрүнгаарлаарын чедип алыр дээш, чаа салгал бүрүзүн билигниң болгаш ниити культураның, профессионал мергежилдиң болгаш хамаатының идепкейлиг чорукчуң бедик деңнелиниче көдүрер херек. Социал дешилгенин негелдези ындыг деп болуур». Бо дээрге бистиң ажылывысты чаа негелделерге дүүштүр эде көөрүвүстүр, өөредилге, кижилдилге ажылын бедик зеңделче көдүрерин негеп турар-дыр. Оон-биле кады Коммунистиг партия, ленинчи Төп Комитет улус чыдыышкын ажылдамчыларывыс ажыдаар, чүрттаар байдалдың экижидеринче ада сагыш салыышкынын угландырын түңнелинге бистиң школчуң шиитпирлиг задчилиг № 1 школазының коллективи, өскелерде коллективтер-биле харылзаанны күштелдиреринге кичээнгейни салып бис. Бистиң школада ажылчын ажыяктар өөренип турар болганда бередилге, ниижидилге ажылдың шыңгыын ниижидээ соруглага-биле, күш-ажылчы

I. КАДРЛАРНЫҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

«Пер ажылының чамдык айтырыглары ам-даа оожум шиңгиртелттинип турар деп бөгүн дорту-биле чугаалаар херек. Хөй-хөй совхозтарның директорлары болгаш агрономнары эрги ёзу-биле ажылдап турар болгаш чер ажылының чаа зона системазын комплекстиг шингээдип алырының чугулазын болгаш ужур-дузазын ам-даа чедир медереп билбейн турар» деп партияның XIX область конференциязынга илеткелге СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин онаалап айыткан. Ону маңаа, чер ажылының ажылдакчыларының социалистиг чарыжын чыгыдып тура, демдеглээри чугула.

«Тинилелге» совхозтуң директору Вадим Орамбалович Оюң —дээди эртемниг болгаш дуржулгалыг агроном. Ынчангаш ол чер ажылын чаа ёзу-биле хөгжүдерин болгаш чер ажылының кадрларын кижизидерин бодунуң дорт хүлээлгези кылдыр көруп турар. Ол тарылга шелдеринге келгенде, хөрзүнну ажылдап кылганының шынарын, техниканы ажылдаарынга таарыштырганын, үрезиниң гектар черге чажарыдың чижек-нормазын өйлээнин болгаш кымның, канчаар ажылдап турарын үргүлүң көөр. Чарыш түңнели үндүрүп турда, кымның мурнакчылазы кымның хожудай бээрин, баш бүрүнгаар эндевес. Ол туржук кайы шөлдүң үүт хире дужут бээрин безин часпас. Директор чер ажылының тускай эртемниглерин, механизаторларны болгаш өске-даа кадрларны база ындыг болурунга өөредип, чагыг-сөзүн берип турар. Ооң уламындан олардан ооң негелдеэн бедик. Кадрларның харыысалгалыг болуп турар ужуру ында. Совхозта хову ажылын кол агроном Павел Кара-Сал удуртуп турар. Ол база дуржулгалыг специалист, ук черниң хөрзүнүн, агаар-бойдузун болгаш ында ажылдап турар кадрларның ажы-чаңын эки билир.

Улустуң болгаш ажылды удуртуп башкарарда, социалистиг чарышты организастаарда болгаш ооң түңнелин үндүрерде бүгү чүлдерни билген турары, оларның аразында харылзааны шын тодарадыры эргежок чүгула.

Кандыг-даа ажылдың үредүңнелдиг, социалистиг чарыштың дээштиг болуру удуртукчу кадрларның бедик мергежилдиг, негелделиг болгаш организакчы будуштуг болурундан улуг хамааржыр. Партком, дирекция, көдээ Совет күүскому болгаш профэвилел комитеди кадрларны шын шилип алырыче, ажылга таарыштыр хувааргыче болгаш бедик беримчелиг ажылдадырыче кичээнгейин үргүлүү улгатырып келген. Ам чер ажылында ортумак звеноңуң удуртукчулары шупту тускай эртемниг болгаш дуржулгалыг. Оларның аразында өөредилге черлеринге болгаш курстарга билиин бедитпейн турар кижи чок. Агрономнар К. Куулар билиин Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң бешки курузунда, А. Оюн ол-ла институттуң дөртки курузунда бот-өөредилге-биле бедилип турарлар.

Совхозта хову-трактор бригадаларының удуртукчулары база бедик мергежилдиг, хоочун болгаш хүндүлүг кижилер. Олардан Б. Ооржак Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң бешки курузунда өөренип турар. Д. Дандар бо ажылга он беш чыл болган, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутадынга сонгудуп чораан. Х. Монгуш база он ажыг чыл дургузунда бригадирлеп келген. Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору. Бо удуртукчулар ажылчыннарга үлегерин үргүлүү көргүзүп, чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап, даанган ажыл-херээн ак сеткилдиг күүседип келгеннер. Социалистиг чарышты организастаарынга болгаш ооң түңнелин үндүрерине активни киржип келген улус база бо.

Чер ажылында кол кижи — механизатор. Техниканы бедик будуруккүлүг болгаш камнаг ажылдаары, кыварчаар материалдарны камнаары, чер ажылының культуразын бедидери болгаш бедик дүжүтү өстүрери — оларның социалистиг чарыжының чайлаш чок негелделери ол. Ук негелделерни чедишкиннииг күүседип, чарыштың тинилекчизи болуру механизатороның шалыпкын болгаш шынарлыг ажылдаарындан хамааржыр. Бо чорук мергежил чавыста, дуржулга эвээште болдунмас.

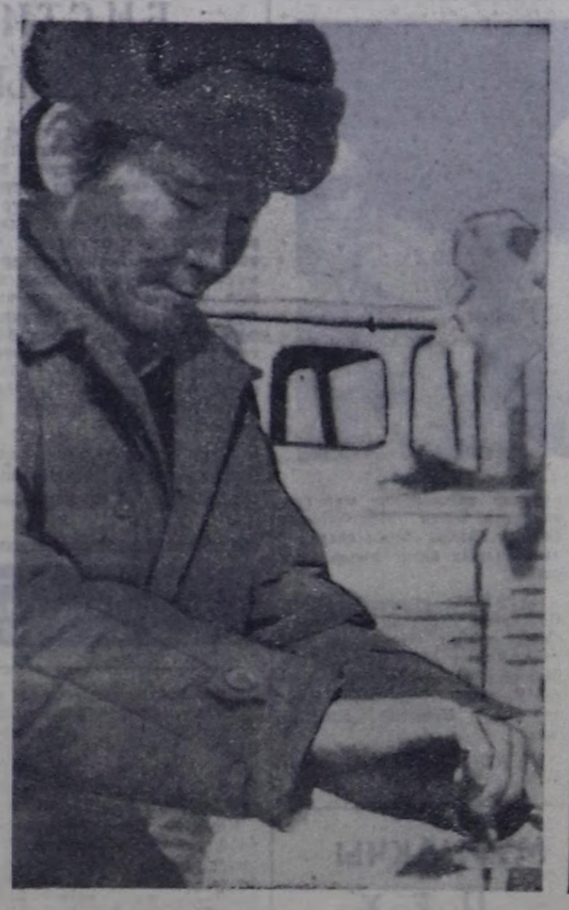

Механизатор Донгак Кызыл-оол.

Кур-Чер суурда өөредилге комбинады бар. Ортумак школа дооскан, шериг албанындан халажып келген болгаш өске-даа аныяктар аңаа механизатор мергежилди чедип ап, агрономның эртеминиң үндезиннерин шингээдип ап турарлар. Ооң ачызында совхозтуң чер ажылдыларынга чылдың-на 25—30 кижи немежип турар. Ооң ында мергежил бедидериниң курстарынга механизатор бүрүзүнүң чылдың-на өөренири албан. Өөредилгеге киришпээн азы шылгалда тудуп шыдаваан механизаторнуң класың чавызадыры көрдүнген. Ынчангаш бо кадрларның мергежил бедидеринге сонуургалы аажок улуг. А бедик мергежил — күш-ажылдың будуруккүлүүн болгаш шынарын бедидеринге, камналганы улгаттырарынга болгаш курлавырларны тыварынга, бо бүгүнүң ачызында социалистиг чарыштың тинилекчизи болурунга идегелдиг болгаш ылаптыг магадылал.

Монгуш Хүреш-оолдуң удуртқан бот-орулга-чарылгалыг бригадазы, тракторист Люндуп Кызыл-оол, комбайнер Бады-Хөө Кызыл-оол олар 1983 чылда хову бригадаларының болгаш звеноларының республика социалистиг чарыжының тинилекчилери болганнар. А Люндуп Кызыл-оол К-700 трактор-биле 2500 чижек-гектарны ажылдап кылыр үлүүн 4050 гектар чедиргеш, чер ажылының талазы-биле республикада «1983 чылдың чемпиону» атты алган ийи кижиниң бирээзи болган.

Бүгү тракторларның ийи эзелчеглиг ажылдаарынга механизаторлар бүрүн четчир. Олар хүлээнген техниказын үзеп-чаап, эдиктирип, таарыштырып, «Совет Тываның 40 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр!» деп кыйгырыгның адаа-биле бедик дүжүт дээш чаржып кириптеринге хынамчалыг белеткеннип турарлар. Кайы ажыл-агыйда бедик мергежилдиг болгаш чаңгыс деминг кадрлар хөй болдур, чедишкин оон чайлавас.

ДУРЖУЛГА АРНЫ

Социалистиг чарыштың тинилекчизи болуру —белен эвес херек. Кызыл районда «Тинилелге» совхозтуң Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тинилекчилериниң аразынга киргени ук ажыл-агыйның бүгү тала-биле быжыглыг келгенин, ооң СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып турар чонунуң тура-соруктуун болгаш демнээн херечилеп турар. Совхозтуң дирекцизи, көдээ Советтиң күүскому, комсомол болгаш профэвилел комитеттери база хөй-ниити организациялары парткомнуң удуртулгазы-биле ажыл-агыйны мурнакчыларының одуруунче үндүрер дээш бүгү аргаларны ажыглап, курлавырларны тыптынып, шудургу ажылдап келгеннер.

«Тинилелге» совхоз чангыс суурлуг, ажыл кылып шыдаар алды чүс хире кижилиг. Он бирги беш чылдың эгезинде совхозка 75 кижи мурнакчы турган болза, ындыг улустуң саны дараазында чылда 105 четкен. А эрткен чылдың түңнели-биле алырга, мурнакчылар 155 болган. Мындыг чедишкин оларның социалистиг чарышка идепкейлиг болгаш массалыг киржип турарыбиле тайылбырлаттынар.

Совхозта 1350 баш мыйыстыг бода мал, 21600 шаар мал, 650 хаван, 300 ажыг чылгы бар. Кодээ ажылагый продуктуларын күүнеге садарының үш чыл планнарын совхозтуң ажыл-ишчилери ажыр күүсеткен. Эът садарының планы 102,8 хуу, сүттүү — 103 хуу, тараанны 107,8 хуу боттанган. Чер ажылының культуразын бедиткенинден, анаа эртемтехниканың чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы дидим шингээткенинден дүжүттен алыр орулга 900 мун рубль четкен. Совхоз эрткен чылын планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеш, улус ажыл-агыйынга чедип алган чедишкиннери дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туг-биле шаңналган болгаш ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедишкиннериниң делгелтезиниң Хүндүлел самбырааның Кирген.

«Тинилелге» совхозтуң ажылчы чону Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң ажылчыннарының болгаш түскай эртемниглериниң ССР Эвилелиниң составынга Тываның каттыжканынан бээр дөртен чыл болур оюн күш-ажылчы белектер-биле үткүүр талазы-биле өгедээшкинин деткип, ол байырлалга турааттаткан социалистиг чарышты улам шапкынчыткан. Оюн уламындан бо чылдың бирги кварталында күүнеге эът - садар планын 2,2 катап ажыр, сүт садарын 114 хуу күүсеткен. Сүт планза кирдүгенинден 16 тонна хөй саттынган.

Совет Тываның дөртен чыл оюнга чедишкиниң ужуражыры, бо чылдың болгаш ниити беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүндээдилерин долдур болгаш ажыр күүседири мал кыштаглаашкынын организастыг болгаш бедик деннелге эртүргенинден улуг хамааржыр. Тинилелгелер малды кыштан хүр ажырар, малдың чаа төлүн чидириг чок кагналап алыр, мал ажылының продуктуларын көвүдедир дээш бо хүннерде чай-кызыг чок ажылдап турарлар.

Республикага күр болгаш курукказ черлерни шингээдип алырынга «Тинилелге» совхоз улуг рольду ойнаан. Чедерниң, Онгачанның ээн чыткан ховулары ам элбек дүжүттүң ораны болу берген. Тываның тараалаг чери ол. Эрткен чылын ээ-не хөй тарааны —12360 тонналы — ол совхоз бүдүрген. Оюн дараазында Дүржулга станциязы 8722 тонналы, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 5800 тонналы, «Улуг Октябрь»—3800 тонналы бүдүрген. 16 мун тонна тараа бүдүрген Каа-Хем, 14 мун тонналы бүдүрген Таңды болгаш 19 мунну бүдүрген Кызыл районнан өске районнарның тараазы «Тинилелге» совхозтуудан эвээш болган..

«Тинилелгенин» тараажылары он бирги беш чылдың дөртку чылының часкы хову ажылдарынга шудургу белеткенип турарлар. Олар техниканы септелгезин, үредин арыглаашкынын, хову турлагларының белеткелин шагдалдоскан. «Шын» солун социалистиг чарышка тураскаатқан арынның түскай үндүрүлгезин болуп оларның ажылвжынге бараалгаткан.

Бо арынны «Шынның» түскай корр. К. ЧООДУ белеткээн.

Фото-чуруктар авторнуу.

2 БИР ДЕМ-БИЛЕ

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның «Социалистиг чарышты организастаарын сайзырангайжыдарының, ооң түңнелдерин үндүрериниң болгаш тинилекчилерни шаңнал-мактаарының практиказының дугайында» доктаалын удуртулга болдургаш, совхозтуң парткому, дирекцизи, көдээ Совет күүскому болгаш профэвилел комитеди хову ажылдарынга социалистиг чарышты бедик деннелге организастаар, ооң дээштиин чедип алыр талазы-биле хемчеглерни ап турар.

— Социалистиг чарышка хамаарышкан бүгү ажылдарны бир дем-биле кылып турар бис— деп, профэвилел комитединиң даргазы Юндеш-оол Монгуш чугаалады.

— Чарыштың негелделерин ажылдап кылырынга-даа, чарышты организастаарынга-даа, тинилекчилерни илередиринге болгаш шаңнал-мактаарыңга-даа тускай комиссиядан аңгыда партком, дирекция, көдээ Совет күүскому, ВЛКСМ комитеди үргүлүү киржип турар.

Чамдык ажыл-агыйларда ышкаш, социалистиг чарышты чүгле профкомуң херээ кылдыр көөр дээш мында чок. Ук ажылда четшеглерни чайладырынга ол кончуг чугула. Черле ынчаш, совхозтуң тускай эртемниглери хурал-суглаа эрттирген санында мурнакчыларны болгаш хоюудап турарларды адап, оларның көргүзүглерин деннеп, бедик будуруккүлүг. Шынарлыг болгаш камналгалыг ажылдаарыңче кижи бүрүзүн кыйгырып, социалистиг чарышты организастаарынга үлүг-хүзүн киирип турар.

Социалистиг чарышты организастаар талазы-биле ажылда чедир ыяшынмайн турар чүүлдер бо совхозта ам-даа хөй. Ынчалзажок демнит ажылдавашының аңызында профком ук ажылды районуң, туржук республиканың чамдык ажыл-агыйларындан кесигүзү-биле экижиткен. Ону күш-ажылчы чедишкиннер бадыткап турар.

Профэвилел ажылын, ыңаңгыя социалистиг чарышты организастаарын бедик деннелге тургузар дээш профком чогуур хемчеглерни ап турар. Ооң профэвилел активчилери-биле хире-хире хуралдар болгаш семинарлар эрттирери чугуулуг берген. Профком даргазы боду база чоокта чаа чурттуң бир хөрээлиинга ай хүүсаалыг өөредилгени эрткен. Ук удуртукчу бо ажылга үр болган болгаш, дуржулгазы база улуг. Бо бүгү чүүлдер чер ажылының ажылдакчылары машина-техника, электри, хоран болгаш өске-даа айылдыг чүүлдер-биле холбашкан болганда, социалистиг чарыштың негелделеринде онзагай черии ажылга айыыл чок чорукту сагыыры ээлеп турар. Ынчангаш бо талазы-биле тайылбыр ажылын үргүлүү чорудары болгаш өске-даа хемчеглерни алыры хову ажылында чаңчыл болу берген. Чамдык ажылчыннарга камгалал хепти, ижер сүттү берип, ажыл шагын хонукта дөрт шак чедир кызырыпдаа турар. Улустуң ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган: чурттаар чер, чем-аъш, телевизор, онаваар херекселдер бүрүн бедеткеттинген. Чарыш киржикчилериниң ажылының шынарлыг болгаш будуруккүлүг болурунга бо хандырылгалар дөрт хамаарылгалыг дээрэи билдингир.

Совхозта социалистиг чарышты үениң негелдезинге, ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдар талазы-биле чорудуп турар хемчеглерге дүүшкен турарын чедип алыр дээш профэвилел комитеди, дирекция, көдээ Совет күүскому, ВЛКСМ комитеди болгаш хөй-ниити организациялары парткомуң удуртулгазы-биле чаңгыс дем-биле ажылдап турар. Олар чарышты чогаадыкчы өзу-биле ажыглаар, чаа эгелээшкиннерни деткиир болгаш неп-терединер, эрги болгаш экономика талазы-биле ажыы эвээш чүүлдерни чайладыр хемчеглерни ап келгеннер. Ооң ында планнарны бүгү көргүзүглер аайы-биле күүседиринге, мурнакчы кижилериң бүгүнгү бедик көргүзүглери даарта бүгү коллективтиң болган турарынга социалистиг чарыштың дээштиин бедидип турарлар. Демниг ажыл — түңнелдиг.

3. АЖЫЛДААНЫҢ АЛЫР

Партияның экономиктиг политиказын боттандырарынга, будуруглгени эргелеп башкарарынче ажылчы чонну хаара тударынга, күш-ажылды коммунистиг өзубиле көөрүнге оларны кижизидеринге, эртем-техниканың чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы шингээдиринге, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын ажыглаарынга, сагылга-чүрүмнү бүгү тала-биле быжыглаарынга социалистиг чарыштың ролю улуг. «Тинилелге» совхозтуң чер ажылдыглары, харын ооң ачызында бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Чижээлээрге, олар эрткен чылын бир гектарга онааштыр 8,6 центнер тараанны өстүргеи. Комбайнер К. Бады-Хөө тараа ажаарынга селөн үлүүн ийи катап ажыр күүседткен. К. Люндуп чылда кылыр планындан 1550 чижек-гектарны азы бир ылчирбелиг тракторнуң чыл нормазындан хөйну ажылдап кылган. Ажылдың мындыг будуруккүлүүн бедидеринге бүжыг быра.

Совет кижи шыдаар шаабиле ажылдаар, ажылдаан шаа-биле алыр ужурлут. Ынчалзажок чамдык ажылагыйларга механизаторларның акша өкпелээн турарын бо-ла көрүп болгр. Бо чорук төлевирнің бичизинден эвес, а ажылды багай организастап турарындан болуп турар. Чижээлээрге, ажылды башкарып турар азы кылып турар кижиниң хуусаазын механизатор кижи бодула уламдыктыра бербес болза, совхозтуң талазындан септекчини хомудадыр чүве чок: ажылдаар чер арыг-силиг, чылыг, чырык, артык кезектер четчир. Завод кылган артык кезектер тывылба-даа, мастерскаяның чондурар, каңнаар, септээр, дарганнаар цехтери чамдык артык кезектерни дораан кылып бериптер. Хуусаадан эрте дооскан шынарлыг септелге дээш чээрби хуу чедир немелде төлевирни база бээр. Механизатор ооң соонда база бир тракторну септеп четтигип болур. А ол дээрге немелде акша-дыр. Эрткен чылын совхозтуң бир механизатору ортумаа-биле айда 222 рубль ажылдаан турда, холга алыр акша немелде төлевир-биле кады 271 рубль болган. Ортумаа-биле алырга ыңдыг, а социалистиг чарыштың мурнакчыларының айда алган акшазы 300 рубльден эвээш эвес.

Совхозта эң бедик төлевир —бригада керээзин ёзуглаар ажылдап турар коллективте. Ол дээрге Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору коммунист Хүреш-оол Сайын-Белекович Монгуштуң удуртқан № 2 хову-трактор бригадазының кежигүннери-дир. Бригада эрткен чылын гектардан-на планда көрүнгенинден 2,1 центнер хөй дүжүттү алган. Ынчангаш тараа бүдүрерине күш-ажыл төлевири 38944 рубль, саваң дээш төлевир 2424 рубль азы каттыштыр 41368 рубль болган. Механизаторларга үе-үелеп төлээн авансының түңү 10715 рубль. Немелде продукция дээш коллектив кежигүннерине 25653 азы кижи бүрүзүнге 1222 рубль берген. Ооң түңнелинде ортумаа-биле кижи бүрүзүнге ажыл төлевири айда 396 рубль болган. Бригада керээлиг коллективте ажыл бүрүзү социалистиг чарышка үндезилеттинген дээрэин бодаары чүгула. Күш-ажылды организастаарының бо депшилгелиг аргазының үк коллективтиң кежигүннеринге-даа, күрүнеге-даа ажыктыы моон илден.

Он алды кежигүннүг бо бригаданың ажылчыннарынга материалдыг болгаш мораль-дыг идик берилгинин ооң-биле кыызгаарлаттынмаан. Үк бригададан тос кижи, школачылардан 18 кижи Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң Москвада делгелгезинге четкен. Оларның орук шүүделинге, аъш-чемнинге болгаш хонар черинин хөлзээнинге база эвээш эвес акшаны совхоз үндүрген. Ол чарыгдал социалистиг чарыштың негелдезинге айыттынган турган.

Планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин үргүлүү долдур болгаш ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнакчы одуруун үргүлүү эзелеп турар мурнакчыларга совхоз бүгү деткимчеин көргүзүп турар. Эрткен чайын механизатор Ооржак Вагай-оол Үш-Белдир курортна, а ында эргелеткизин Седия Биче-оол Сочиге дыштанып, кадыын быжыглаап келген. Совхоз «Чедер» курортка бодуюң пансионадынга база чылдың-на үжен кижини дыштандырып турар.

Социалистиг чарыштың тинилекчилеринге 5-7-10 хонук, ай, квартал, чартык чыл болгаш чыл түңнелдеринде база байырлалдарда шаңналдарны тыпсыры чаңчыл болу берген. Партком, дирекция, көдээ Совет күүскому, ВЛКСМ болгаш профэвилел комитеттериниң хүндүлүг бижиктерни база берип турар. Шаңналдарны байырлыг байдалга тыпсырын, социалистиг чарыштың тинилекчилерин хүралларга, хана солуннарга чарлаарын чүрүмчүткан. Совхозта ураң үүл коллективтериниң күш-ажылдың мурнакчыларын мактап ырлаары болгаш шүлүктээри чаңчыл апар чоруур. Социалистиг чарыштың тинилекчилериниң өг-бүлезинге байыр чедирген болгаш четтиргенин илереткен телеграммаларны база чорудуп турар. Мотоцикл, хевис, шак, дуран, радиоприёмник болгаш өске-даа өртемниг шаңналын мурнакчылар ап турар. Күш-ажылчы алдарның түгүн бо-ла кедүрер. «Социалистиг чарыштың тинилекчизиниң». «Беш чылдың мурнакчызының» хөрек демдектери болгаш күрүнеңиң орден-хавыяларынга, хүндүлүг аттарга чедир шаңналдарның кайызын ол дээр! Депутаттарны база-да мурнакчылардан депшидер. Бажың болгаш өске-даа чүүлдерни база-ла социалистиг чарыштың мурнакчылары бир дугаарында алыр. Совхозта хүндүлүг болгаш алдарлыг кижилер ол. Оларның ышкаш болуур дизе-ле, шыдаар шаа-биле ажылдаар ачаар. А ажылдааның алыры — социалистиг чарыштың мурнакчызының чарыш негелдезинде айыттынган бүгүн эргези.

4. ДАЯНЫП ТУРАР

Механизатор Тас-оол Монгуш эрткен күзүн шөлээ алгаш, диңнеп чорупкан. Өөру ажылыңга четтикпейн турда, ол хүүсаазын оранчок эрттирр аңнаан. Бо таварылга каш чыл бурунгаар болган болза, билдиртпейн эрте бээр турган магатчок. Ам чүрүм үрекчилериниң негелде ышкыгыраан. Ынчангаш өөру оңу Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуңуң негелдезинге даянгаш, коллективтен үндүрерин шиитпирлээн. Ынчалзажок оон бодунуң бүрүүзүн миннип турарын болгаш хөй үруг-дарыглыын барымдаалааш, тракторга эвес, а сүтбараан фермазынга септекчи кылдыр хүлээп алган.

Чылдагаан чок черге күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үрээни дээш Тас-оол шынгыы кеземчени алган. Бирээде, бодуңуң мергежээн болгаш хөй акшалыг ажылын ышкынган. Ол 12 чыл трактористээн дээш 20 хуу немелдени ап турган, а үш чыл эртерге 25 хууну ап эгелээр турган. А ол дээрге чылда 600—700 рубль немелде-дир. Ийинде, ач-не кол чүве —өг-бүлезинин, эш-өөрүнүң, чоңуңуң мурнунга арын-нүүр талазыбиле эпчок байдалга таварышкан. Бо бүгүден ооң түңнел үндүрери чайлаш чок. Социалистиг чарыштың кижизидикчи уткашынары ол. Ындыг хевирлиг кижизидилгенин Сарыглар Начын-оол, Валерий Монгуш болгаш өске-даа кеземчеге таварышкан ажылчыннар бо хүннерде эртип турар.

Күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң доктаатгынган чүрүмүн хажыдар улустуң хуралга сайгарары, хана солунга чарлаары, оларның шалыңын болгаш шаңналын кызырары болгаш казыры, эрээш төлевирлиг ажылдарже шилчидери, сагындырыгдан эгелээш ажылдан үндүрериңге чедир хемчеглер кижи бүрүзүн кичээндирип турар. Кым бодунуң частырыын эдип, бүрүүзүн миннип шыдаар болдур, ол база катап социалистиг чарыштың тинилекчизи болуп болур.

5. БИРЭЭ—БОДАЛДА, ИЙИ—САГЫШТА

Социалистиг чарыштың түңнелин үндүрериңге сан-түң эргежок чүгула. Ол чокта кымның эки-даа, кымның багайдаа ажылдааны билдинмес — деңнелге тывылбас. Ынчангаш отчёт-учёттуң шинчыларыдыры —социалистиг чарышты бедик деннелге организастаарының кол аргазы. Ук ажылды экижидер талазы-биле хемчеглерни бухгалтерия аппарады болгаш профэвилел комитеди хүн бүрүнүң контролюнда тургускан.

— Бо чылын дүжүт ажавлаазының тинилекчизинге дериглхерекселдиг ат бээр бодалдыг бис. Ынчалзажок сагышта өске ийи вариант база бар: эрткен чылын Бады-Хөө Кызыл-оол ышкаш, тинилекчи «ат эвес, мотоциклден хайырлап көрүнер» диже, ону берип болур. А ол тывылба-за, телевизор...

Профком даргазы Юндеш-оолдуң чугаазы ындыг болду. Ук совхозта чүгле ол эвес, а кижи бүрүзү бирээ бодалга турда, өскени сагышка ап, бир ажыл будуп турда, өскени курлавырлап чаңчыга берген. Кандыг-даа ажылды кылырда, олар баштай ооң бүгү аргаларын «деңнелеп», планнап, курлавырларны тыптынып ап турарлар. Оон уламындан социалистиг чарыш улам дээштиг болуп турар болгаш эрткен чылдың түңнели-биле инити орулга 672 мун рубль четкен.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң күшажылдың будуруккүлүүн планнан ажыр бир хуу бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин чартык хуу немей чингедир талазы-биле айтышкыны совхозтуң чер ажылдыгларының социалистиг чарыжының кол чериң эзелеп турар. Эрткен чылдарның чурагайларын ап көөр болза, мында чедишкин чок эвес. Көрүнерден: 1982 чылда бир ажылчыга онааштыр 3858 рубльдиң көдээ ажыл-агый продукциязы бүдүртүнген, ону чаңгыс кижи-хүнге хамаарыштыр алыр болза, чер ажылынга — 2,01 рубль, мал ажылынга — 1,71 рубль болган. Эрткен чылын ажылчын бүрүзүнге онааштыр 5032 рубль түңнүг продукция будуртүнген азы чарыгдаттынган чаңгыс кижи-хүн хову ажылынга 4,62 (мурнукузундан ийи ажыг катап хөй) рубльдиң, мал ажылынга чүгле 1,48 рубльдиң продукциязын берген.

Совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюнуң чылында оон-даа бедик көргүзүглерни чедип алыр соруглага-биле социалистиг чарышты улам шапкынчыктан болгаш күш-ажылдың будуруккүлүүн планнан ажыр бир хуу өстүргенинден 22 мун рубль, а продукциязың бот-үнезин көрдүгенинден чартык хуу кызыргазындан 19 мун рубль түңнүг орулганы алыр соруглганы салганнар. Партиянның экономиктиг политиказы «Тинилелге» совхозта ынчаар боттанып турар.

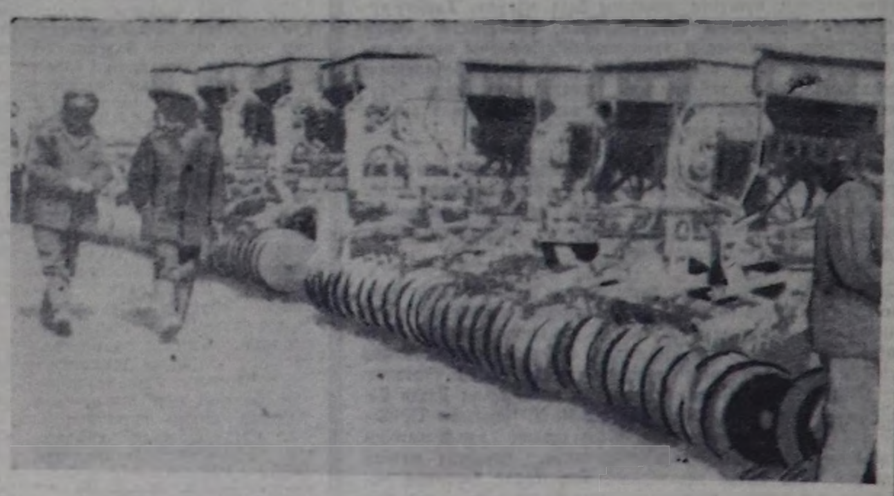

Сеялкалар белекиниң шугумунда.

Совет Эвилелиниң Маадыры атты тургусканының 50 чылынга

СЫЛДЫСТАРНЫҢ АЛДЫН ХЕРЕЛИ

Шылгаралдың дээди чергези — Совет Эвилелиниң Маадыры атты бистиң чуртувуска тургусканындан бээр (1934 ч.) апрель 16-да 50 чыл болган.

Бистиң күрүневистиң мурнунга маадырлыг чорук-биле холбашкан хууда болгаш коллективтиг ачыхавылазы дээш тыпсыр ол ат эрес-дидим болгаш коргуш чок чоруктуң, совет кижилериниң бодунуң төрээн социалистиг чуртунга кызыгаар чок ынаанын символу апарган.

— Ук атты апрель 16-да тургускан, а апрель 20-деле доштарга буза кыстырган «Челюскин» пароходтан экспедицияны камгалап алганы дээш эрес-дидим ужудукчулар А. Ляпидевский, С. Леваневский, В. Молоков, Н. Каманин, М. Слепнов, М. Водопьянов, И. Доронин оларга Совет Эвилелиниң Маадыры аттарны тывыскан болгай — деп, Совет Эвилелиниң баштайгы Маадырларының бирээзи ужар чүүлдүң генерал-полковниги М. М. Громов чугаалады.

Ол-ла чылын 12411 километр хемчээлге 75 шак иштинде рекордчу ужудуушкунум дээш ол дээди шаңналды меңээ база тывысты. Ийи чыл эрткенде Москвадан Ыраккы Чөөн чүкче ара хондуруушкун чок ужудуушкуну дээш В. Чкалов, Г. Байдуков, А. Беляков Совет Эвилелиниң Маадырлары болган.

Баштайгы үеде ол бедик атты алганнарга тускай демдек тывыспайн турган чүве. 1939 чылдың август 1-де ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар «Алдын Сылдыс» медальды тургускан. Ооң тайылбырында медальды алдындан кылыр болгаш ооң деңзизи 21,5 грамм болур деп бижээн.

1941 чылдың эгезинге чедир Совет Эвилелиниң Маадыры аттыг кижилер 600 турган. Маадырларның даңзызынга херээжен ужудукчулар П. Осипенко, М. Раскова, В. Гризодубова, поляржылар О. Шмидт, И. Папанин олар немешкен...

Оон бээр хөй чылдар эрткен, бистиң чонувус эвээш эвес шылгалдаларга шүүлген. Ооң кайгамчык мөзүшынары Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында онзагай күш-биле илерээн.

Дайын чылдарында Армияның болгаш Флоттуң 11.800 ажыг дайынчылары, партизаннар, чажыт ажылдакчылар Алдын Сылдыстар-биле шаңнаткан, оларның аразында кургаг черниң 8 муң шериглери, 2000 ажыг ужудукчулар, 500 ажыг далайжылар бар. Оларның кижи бүрүзүнүң ады бүгү улустуң маадырлыг чоруунуң чыл бижилгезинде кирген.

Алдын Сылдыс-биле ийи удаа шаңнатканнарның аразында 68 кижи тараачын уктуг, 47-зи — ажылчын. Совет Эвилелиниң Маадырларының аразындан чеди муң беш чүс ажыг кижи — коммунистер. Республика, край, область бүрүзү, нация, биче улус бүрүзү маадырларлыг.

Совет кижилериниң маадырлыг чоруу шынап-ла массалыг. Днеприн шаап халдап кежериниң үезинде маадырлыг чоруу дээш ийи муң ажыг солдаттар, сержантылар, офицерлер болгаш генералдар шылгаралдың дээди чергези-биле шаңнаткан.

Взводтар, экипажтар, оттядтар бүрүнү-биле маадырлар апарып турган... Тарановка суур чанынга фашистерниң куяктыг 40 араатаннарының оруун гвардия лейтенантызы П. Широнинниң командылааны взвод доза турупкан. Танкылар эртип шыдаваан. Взводтуң бүгү 25 гвардейжилеринге Совет Эвилелиниң Маадыры аттарны тывыскан.

Хууда маадырлыг чорук үлегер-чижек болу бээр. Ийи чүс ажыг кижи Александр Матросов ышкаш дайзынның от точказын хөрээ-биле дуглаан, чеден ажыг экипаж Гастеллонуң үлегерин эдерген.

Амгы үеде 12,5 муң чедип турар Совет Эвилелиниң Маадырларының күчүлүг отряды соксаал чок өзүп турар. Дайын сөөлүнде чылдарда оларның санынга космонавтылар, шылгакчы-ужудукчулар, суг адааның атомнуг хемелериниң экипажтары немешкен.

Маадырларның алдарлыг бөлүүнге Афганистан Улус Республиказында бодунуң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин күүседип турар эрес-дидим совет дайынчылар база кирген. Оларның бирээзи — батальон командири чораан, амгы үеде майор М. В. Фрунзе аттыг Шериг академиязының дыңнакчызы Руслан Аушев.

— Бистиң ында шериглеривис улуг салгалдарның маадырлыг чаңчылдарын уламчылап турар — деп, ол чугаалады. — Чаңгыс чижек. Ыракта аалче душман дээрбечилер халдаанда, ук черниң эрге-чагыргалары бистен дуза дилээн. Бандиттер улгады берген херээжен кижини балыглапкан. Сержант Михаил Зорин ону тулчуушкун шөлүнден, амы-тыныын артынга каггаш, ундуруп эккелген. Бистиң дайынчыларывыс интернационалчы хүлээлгезин ынчаар күүседип турар.

Маадырлыг херектерин кым-даа утпас, маадырларның аттарын судноларга, заводтарга, колхозтарга тывыскылаан. Маадырларның эрес-дидими болгаш коргуш чоғу совет кижи бүрүзүнге Төрээн чуртунга, ленинчи чырык идеалдарга, коммунизмниң херээнге шынчы чоруктуң кайгамчыктыг үлегер-чижээ болуп турар. Ындыг болганда, маадырлар ам-даа немежир.

О. МОСКОВСКИЙ.
СЭТА-ның корр

ООҢ АЖЫЛЫ ДЭЭРДЕ

Оожум океанның ужудукчузу подполковник Юрий Иванович Чурилов 35 харлыында Совет Эвилелиниң Маадыры болу берген. Ылгавырның ындыг дээди чергезин ол тайбың үеде чурттуң Чепсектиг Күштериниң дайынчы күчүзүн быжыглаарынга бодунуң төлептиг салыышкыны дээш, эрес-маадырлыг чоруу дээш, дайынчы бедик мергежили дээш алган.

Подполковник Ю. Чурилов 1-ги класстың шериг ужудукчузу. Эштип чоруур аэродромга—хемелерге удур «Минск» крейсерге ыраккы океан походтары —ооң эрткен оруу. Самолет башкарарының уран аргазын ол шиңгээдип алган болгаш бодунуң байлак дуржулгазын агаар дайынчыларынга дамчыдып берип турар.

Ооң ажылы берге болгаш чамдыкта харын-даа айыылдыг. Эрик аэродромнарындан-даа, хемелерге удур крейсерниң кырындан-даа ужуп үнүп, дээрже дорт аттыктыр үнер, агаарның эң нарын байдалдарынга чалгынныг машинаны башкарар ужурга таваржыр.

Үнер аргажок хире байдалдардан коммунист Чурилов ийи катап тиилекчи болуп үнген. Анаа-ла боду тын менди үнген эвес, самолётту камгалап ап шыдаан. Ындыг байдалдарның бирээзи бир чыл бурунгаар болган. Хонуушкун кылып чавызаар үеде үрелиишкиниг байдал тургустуна берген. Бир эвес Чурилов парашют-биле бадып келген болза, ону кым-даа чемелевес турган. Ынчалза-даа ужудукчу сөөлгү аргага чедир тутчуп келген. Кажан самолёттуң дүгүйлары бичин бурунгаарлап чоруй шак шимчевейн баарга, ол эң берге ужудуушкунну көрүп турган кижилер шуптузу чиигеш кылдыр тынганнар, а ооң соонда эрес чорук кылган ужудукчуга байыр чедиргеннер.

Төрээн чурттуң шаңналын аңаа тывыскан соонда, Москвадан ээп келгеш, даразында хүн аэродромга эштериниң аразынга барган. Оон база бир хонганда, Совет Эвилелиниң Маадыры подполковник Юрий Чурилов Ада-чурттуң тайбың дээрин камгалаары-биле агаарже көдүрлүп үне берген.

ЧУРУКТАРДА: Совет Эвилелиниң Маадыры подполковник Юрий Иванович Чурилов; «Минск» крейсер походта.

Фотозу С. КОЗЛОВТУУ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

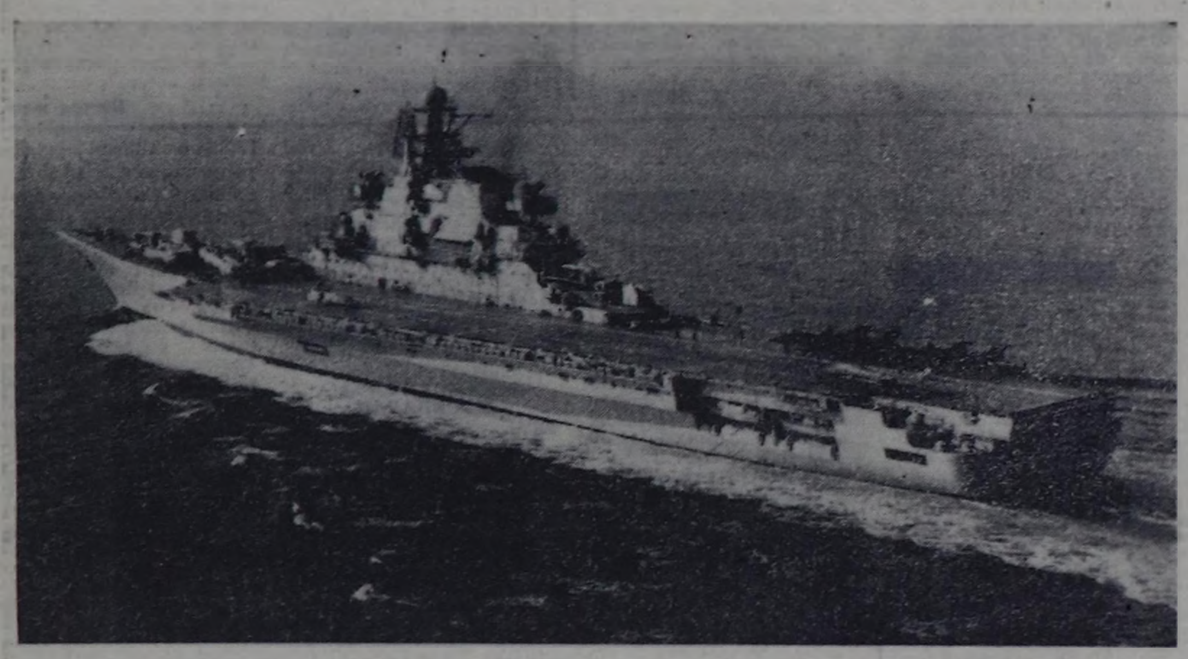

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧАЛГЫННЫГ МАШИНАЛАРНЫ — КӨДЭЭГЕ

ПРАГА. Чехословакияның көдээ ажыл-агый кооперативтериниң болгаш күрүне ажыл-агыйларының шөлдериниң кырында чалгынныг машиналар — частың чайлаш чок эдеринчилери-дир. «Словайр» деп көдээ ажыл-агый ужар чүүлүнүң ужудукчулары бо чылын 5,5 миллион гектар тарылга шөлүн болбаазырадырынга киржир. Ол дээрге, бүгү чурттуң тарылга шөлүнүң барык ортаа кезин-дир.

Көдээ ажыл-агый ужар чүүлү амгы үеде Чехословакияның көдээ черлериниң амыдыралынга быжыы-биле кирген. Чалгынныг машиналарның отрядтары — тараажыларның бедик дүжүт дээш демиселинге идепкейлиг дузалакчылар-дыр. 1990 чылга чедир агаардан болбаазырадыр тарылга шөлү 6,6 миллион гектар чедир көвүдээр.

ГДР-НИҢ ДЕМИР-ОРУКЧУЛАРЫНЫН ИНИЦИАТИВАЗЫ

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың тургустунганындан бээр 35 чылынга алдар кылдыр бо чылын пландан ажыр миллион тонна чүъктерни дажыглаарын ГДР-ниң демир-орукчулары хүлээнген. Курлавырларны бүрүн ажыглаарының, чаа техниканы ажыглалга киирериниң, демир-оруктарны улам ынай электрижидериниң күселибиле демир-орукчулар боттарының ол хүлээлгезин күүседир деп турар.

Чаа электровозту шенээрин Хеннингсдорфта (Потсдам округ) вагон тудуунуң заводунга дооскан. Ук электровоз шакта 140 километр чедир дүрген чоруур аргалыг. Чурттуң демир-оруктарынга 100 муң километр эрткен сөөлүнде ону массалыы-биле бүдүрүп кирипкен. Амгы үениң негелделеринге бүрүн дүүшкен конструкциялыг чаа локомотивти пассажирлер аргыштырарынга-даа, чүък сөөртүрүнге-даа ажыглап болур.

Демир-оруктарны электрижидер сорулга дүрген темпилиг шиитпирлеттинип турар. Демир-оруктарны чаартыр талазы-биле ГДР-де хүлээп алдынган программага дүүштүр амгы беш чыл планының (1981—1985 чылдарда) чылдарында ам-даа 800 муң километр демир-оруктарны электрижидер. Ынчангаш 1985 чылда чуртта бүгү сөөртүлгелерниң үштүн бир кезини күчүлүг болгаш камналгалыг демир-оруктар-биле боттандырар.

АЖЫЛДЫҢ ХОСТУГ ҮЕЗИНДЕ ДУЗАЛАЖЫЛГА

СОФИЯ. Бедик мергежилдиг 300 ажыг специалистерни Шумен округтуң чонунга ачы-дуза чедирериниң ажылынга сөөлгү чылда киириштирген. Дыштаныр хүннеринде болгаш кол ажылындан хостуг үезинде чонга ачы-дуза чедирериге олар киржип, чоннуң чагыгларын күүседип турар. Чонга ачы-дуза чедирериге киришкени дээш немелде төлевирин олар ап турар. Ажылдың ындыг хевири күрүнеге, чонга болгаш мастерлериниң боттарынга бир дөмей ажыктыг. Оларның дузазы-биле ачы-дуза чедирерин сөөлгү үеде улам-на калбарткан.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының депшилгедиг өске-даа аргаларын округта ажыглап турар. Телевизорлар болгаш өске-даа эт-херекселдер септээрин көвүдеткен. Чоннуң херегледерин улам долу хандырар дээш комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларын ажыткан.

ЧАА КҮЧҮЛЕРНИ АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

БУДАПЕШТ. Ак-демир чартык фабрикаттарын бүдүрер талазы-биле чаа күчүлерни ажыглалга киирген байырлыг ёзулал Секешфехерварның комбинадынга болган. Ындыг чартык фабрикаттарны бүдүрери чылда 65 тонна чедир немей көвүдээр. Чуртту немец-фашистиг эжелекчилерден хостаан хүнден бээр 39 чыл оюнга тураскаал кылдыр чаа күчүлерни ажыглалга киирген. Оларны ажыглалга киргениниң байырлыг ёзулалынга Венгрия Улус Республиканың үлетпүр министри Л. Капойн киришкен. ССРЭ-ниң эртем-техниктиг дузаламчызының ачызында алюминий бүдүрүлгези Венгрияда көвүдээнин ол онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ГРЕЦИЯНЫҢ ТУРУЖУ

АФИНЫ. (СЭТА). НАТО-нуң ядролуг планнаашкын бөлүүнүң Чешмага (Турция) болган сессиязынга Греция ядролуг чепсекти канчаардаа тургузарынга удурун илереткеш, аңаа онзагай турушту эзлээн. Чагырыкчы партия болур Бүгү-грециянын социалистиг шимчээшкининиң (ПАСОК) парламент бөлүүнүң хуралынга чүве чугаалааш, премьер-министр А. Папандреу ынча дээн. Барыын Германияның элээн хөй чурттарының девискээрлеринге ортумак ыракшылдың америк ядролуг ракеталарын тургузар дээн НАТО-нуң планнарының күүсеттинип турарынга холбаштыр Грециянын премьер-министри чугаалааш, «ядролуг месилдежишкининиң үнүп кээп болур кыжаныышкынының хүн келген тудум-на улам улгадып турарын бөгүн европейжилер дувүреп эгелеп турар-дыр. Ооң шагда-ла мурнунда ынчаар кылыр турган» — деп, демдеглээн.

АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергерниң болгаш өске-даа америк база патожу эмиссарларның Грециянга чоокта чаа чорааш барганнарын айыткаш, А. Папандреу Грециянын девискээринде америк шериг баазаларын ажыглаар дугайында чоокта чаа чарган грек-америк дугуржулганың тодаргай хуусаалыын (беш чыл) болгаш ооң төнгениниң соонда баазаларны чурттуң девискээринден үндүрерин база катап медеглээн.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ

Делегейниң хөй-ниитизи болгаш парлалгазы СЭКП ТК-ның Пленумунуң түннелдерин болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының ажылын калбаа-биле чугаалажып, тайылбырлап турар. Даштыкы солуннар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга бир үн-биле соңгааның көску черлерге дыңнадып парлаан.

Янзы-бүрү чурттарның массалыг информация чепсектери Совет Эвилели бодунуң иштики хөгжүлдезиниң канчаар-даа аажок улуг сорулгаларын шиитпирлээрибиле чергелештир делегейниң душкүүрлүг чоруун чавырылдырар. ССРЭ-ниң айыыл чок чоруун хандырар, делегейге тайбыңны камгалаар дээш даштыкы политиканы чорудуп турарын демдеглеп турарлар.

Улустуң чаагай чоруун бедидери, черге тайбыңны камгалаары дээш сагыш салыышкын — совет удуртулганың кичээнгейиниң төвүнде туруп турарын СЭКП ТК-ның Пленумунуң түннелдери, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы бүзүреллиг көргүскен деп, болгар **«Работническо дело»** бижээн.

Совет улус, делегейниң улустары К. У. Черненкону коммунизм болгаш тайбын дээш туруштуг демиселчи, шылгаттынган удуртукчу-ленинчи деп билир деп, **«Нойес дойчланд»** (ГДР) солун демдеглээн. К. У. Черненко хөй чылдар иштинде ССРЭ-ниң экономика болгаш камгалал күчүзүн өстүрер дээш, чоннуң чаагай чоруун бедидер дээш хөйну кылган. Ол социалистиг демократияның теориязын болгаш практиказын ажылдап кылырынга улуг салыышкынны киирген.

К. У. Черненкону бедик болгаш харыысалгалыг албан-дужаалга соңгааны СЭКП-ниң политиказын совет улустуң деткип турарының бүзүрелдиг бадытнаашкыны-дыр деп, польша **«Трибуна люду»** бижээн.

«Правда» солуннуң айтырыгларынга К. У. Черненконуң харыыларынга делегейниң амгы үеде кризистиг байдалында эң чугула айтырыгларны шиитпирлээриниң боттуг аргалары айыттынган деп, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ТК-ның секретары **В. Биляк** медеглээн.

«Нью-Йорк таймс» солун К. У. Черненконуң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга бир үн-биле соңгааның дыңнатпышаан, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы албан-дужаалларны дакпырлаары Совет Эвилелиниң даштыкы политиказын чорударынга улуг ужур-дузалыг деп демдеглээн.

Америк **Эн-би-си** телекомпания ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының албан-дужаалынга К. У. Черненкону соңгааны совет удуртулганың политиказының ургулчулелдиин көргүзүп турар дээн.

АКШ-тың Тайбын чөвүлелиниң күүсекчи директору **М. Майерсон** мынча дээн чепсегленишкинни дужурериниң айтырыгларынга ССРЭ-ниң туружунуң принципиалдыын болгаш чайгылыш чогун совет удуртукчу база катап тода болгаш дорт чугаалаан. Р. Рейганның администрациязы тургустунуп келген шериг стратегтиг деп чорукту урээрин. Совет Эвилелинден шериг талазы-биле артык күштүг болурун оралдажып турар. Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкыннарның үзүлгениниң кол чылдагааны ол. А Совет Эвилелинче болгаш ооң эвилелчилеринче угланган кандыг болгаш каш ракеталарны АКШ Европага тургузарының дугайында хевирлиг «чугаалажыышкыннарга» Совет Эвилели киришпес дээрзин К. У. Черненко дорт чугаалаан.

«К. У. Черненкону күрүне баштыңының эрге-дужаалынга соңгааны совет кижилериниң мурнунга ооң бедик авторитедин херечилеп турар» деп, **француз телевидение** айыткан.

Австри **«Зальцбургер нахрихтен»** солун совет удуртукчу ажылчы чоннар дугайында ургулчу сагыш салырынче кыйгырган деп демдеглээн. Бодавыже, ол айтырыг К. У. Черненконун ажыл-чорудулгазында кол черни эзлеп турар хевирлиг дээн.

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы делегейде душкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче, бөмбүрзекке тайбыңны камгалаарынче угланган дээрзин япон **«Номиури»** демдеглээн.

Делегейде болуушкуннарның айыылдыг апар чоруурун болдурбас дээш Совет Эвилели чүткүлдүг демисежип турар деп, сураглыг бангладеш эртемден. Дакка университединиң профессору М. Ахтаруззаман медеглээн. Вашингтоннуң авыластыг сөстер-биле чагдыңып алган агрессчи чүткүлдерин Москва бүзүреллди-биле сойгалап турар. Совет Эвилелиниң кыйгырып турары ышкаш, чугле ак сеткилдиг чугаалажыышкыннар аргазы биле дайын айыылын чайладып болур деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

ИНТЕРВЕНЦИЯ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

ПАРИЖ (СЭТА). Францияның премьер-министри П. Моруаның национал хуралга санал-опал солчуушкунунуп үезинде чугаалаанының кол-ла утказын ёзугаар алырга, халдап кирер күштер чидиригге таваржып турар-даа болза, Чадта интервенция үргүлчүлээр апаар. Францияның Чадка хамаарыштыр эжелекчи политиказын камгалаары-биле ол чуртка «Ливияның кыжаныышкынының» дугайында үндезин чок, хоозун чүүлдү база катап ажыглап чугаалаан. Ооң-биле кады премьер-министр француз шериглер боттарының мурнуку шугумунун турары 16-гы параллельди эртип киргеш, бир эвес «дайзынны сүрери» эргежок чугула апарза, Соңгу чүкче улам бурунгаарлаарынга белеиин база билдингири-биле чугаалаан.

Ооң ындыг туружунга элээн хөй депутаттар, шиитпирлиг-биле удурланган. Мырыңай чоокта чаа Ливанга шкаш, аныяк француздар база-ла ындыг ажыы чок хүлээлгеня күүседир дээш хей черге өлүм-чидимге таваржып турар-дыр деп, республиканы деткириниң каттыжыышкынының парламент бөлүүнүң даргазы К. Лаббе медеглээн. Санал-опал солчуушкунунуң дугайын тайылбырлааш, «Котидьен де пари» солун амгы үеде социалистер боттарының эрге-чагырганы холга алырының мурнунда буруу шаап турганы шериг-биле холгаарлаашкын кылырының аргазын ажыглап турарын айыткан.

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА). Ассошиэйтед пресс агентилел Чадтың херектеринге шериг-биле холгаарлаашкынны француздарның буруу шаап удурланып турарының улам күштелиишкинин айыткан. Парижтиң даштыкыда боо-чепсектиг үүлгедиишкиннеринге Францияның улам хөй кижилериниң удурланып эгелеп турарын кижилериниң бодалдарын айтырганының түннелдери көргүзүп турарын ол агентилелдиң корреспондентизи Тулузадан дамчыткан. Ливанга болгаш Чадка шериг кезектериниң чидириглерге таварышканының соонда ындыг бодалдар дыка күштелген.

КИЛЕҢНЭЭШКИН ЧАЛГЫЫ УЛГАТКАН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Бот догуннаашкынныг Никарагуага хамаарыштыр Рейганның администрациязының дээрбечи политиказынга удур килеңнээшкиниң чалгыы АКШ-та улам күштелип турар. Сенаттың соонда төлээлекчилер палатазының даштыкы херектер талазы-биле комиссиязы Никарагуаның порттарын Төп разведка эргелелиниң миналаар чоруун буруу шапкан резолюцияны чүүлдүг деп көрген. Хайгааракчылар ол талазы-биле бадылаашкынны Ак бажыңның Төп Америкада агрессчи сорулгазынга бүзүревес чоруктуң илерээшкини кылдыр көруп турарлар.

Төлээлекчилер палатазының баштыңы Никарагуаның сугларын миналаар чорукту «делегей терроризминиң эң-не тодаргай илерээшкини-дир» деп чугаалаан. Ындыг үүлгедиишкинни резолюцияның автору конгрессмен М. Барнс «дайын үүлгедиишкини» болгаш «делегей хоойлуларын эң-не каржызы-биле үрээр чоруктур» деп адаан.

«Нью-Йорк таймс» солун Ак бажыңның эззинин чугле политиктиг удурланыкчылары — демократтыг партияның төлээлекчилери эвес, харын база ооң эвилелчилери, республиканчылар безин администрацияның политиказын буруу шаап турарын демдеглээш, амгы үеде конгрессте «Рейганга удур ёзулуг үймээнниң» эгелээнин бижээн.

БАЙДАЛ ДҮШКҮҮРЛҮГ ОЛЧААН

БЕЙРУТ (СЭТА) Израильдиң шериглери Ливанга тайбыңны хайгаарап, тударының талазы-биле араб чурттар аразында шериглериниң сирия кезээ-биле удур-дедир турар шугумну дургаар байдалды улам-на дүшкүүрлүг болдуруп турар. Агрессорнуң шериглери Бекаа оргулаажының Барыын кезээнде сирия шериглериниң туруштарынче үгер-боолар-биле атпышаан турар.

Тель-Авив Ливандан эжелеп алганы районнарында шериглериниң күжүн улам улгаттырып турар. Бейруттуң «Ас-Сафир» солунунуң бижээнин ёзугаар алырга, Камед Эль-Лозуже болгаш ооң кожазында чурттакчылыг черлерже израиль шериг командылалы он-он танкыларны, бронетранспортёрларны болгаш өске-даа шериг техниказын чоруткан.

СОКСАДЫР

ТОКИО. (СЭТА). Азияның болгаш Африканың чурттарының эп-сеткил каттыштырарының япон комитеди АКШ-тың президентизи Рейганче Никарагуага удур чепсектиг интервенцияны доп-дораан соксадырын негээн телеграмманы чоруткан. Диктатураның болгаш реакцияның талазынга туруп алгаш, Төп Американың херектеринге Вашингтоннуң каржызы-биле холгаарлаашкынынга удурланган медеглелдиң адаанга хол үжүүн чыырының кампаниязының эгелээнин ол чарлаан.

ЧИЛИ. Пиночеттиң каржы эрге-чагыргазының араатанзыг хемчеглери оиза байдалды болгаш комендант шагын тургусса-даа, ажылчыннар, тараачыннар, албан-хаакчылар, шажын-чүдүлгелиглер, сургуул аныяктар Чилиниң ажылчы чоннарының национал удуртулга чөвүлелиниң национал удурланыышкынның эзлчеглиг хүнүн эрттирер дугайында кыйгырыын калбаа-биле деткээн. Чурттуң бүгү-ле улуг-улуг хоорайларынга массалыг удурланыышкын чыскаалдары болган. Сантьягога дээди өөредилге черлериниң болгаш школаларның хөй кезин хагдынган, дыка хөй албан черлери болгаш магазиннер ажылдаваан, транспорт турупкан. Чилилер Пиночеттиң доп-дораан дүжерин негеп, хөй төлээлекчилерлиг түр чазакты тургузарын, диктаторжу эрге-чагырганың кара-бажыңнарында кандыг-даа суд болгаш истелге чокка хоругдаттырган политиктиг ажылдакчыларны хостаарын болгаш эргелеп-башкарылганың демократтыг хевирлерин катап тургузарын негеп турар.

Шериг эрге-чагыргалары чыскаалчыларны тарадыр сывырар дээш шаажылакчыларның тускай кезектерин ажыглаан.

ЧУРУКТА: Сантьягода удурланыышкын шимчээшкининиң киржикчилери.

АП-СЭТА-ның фотозу.

Бистиң календарывыс

Борис Васильевич Щукин (1894—1939) — сураглыг совет актёр, ССРЭ-ниң улустуң артизи. Сл бүгү талалыг актер чораан, ооң уран чүүлү комедия-даа, драма-даа аймаа-биле тудуш. Б. В. Щукинниң актер мергежилиниң эң бедик чадазы В. И. Лениниң овур-хевирин тургусканы болур. «Боолуг кижи» деп шинге, «Ленин октябрьда», «Ленин 1918 чылда» деп киноларга бо актер баштыңчының кайгамчык өндүр чаагайын, ооң өттүр көөр угаанныын, кайгамчык улуг күжүн тодаргай ойнаан көргүскем.

Совет театрның хөгжүлдезинге Щукинниң чогаадылгазының ужур-дузазы кончуг улуг. Ол болза чаартыкчы-чурукчу, ооң арга-методунга актерларның хөй-хөй салгалдары өөренип келген болгаш өөренип-даа турар.

Чурукта: ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. В. Щукин.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

Б. В. Щукинниң төрүттүнгенинден бээр 90 чылынга

УТТУНДУРБАС ЧЫЛДАР

ССРЭ-ниң улустуң артизи Борис Васильевич Щукинниң ады Тываның хөгжүм-шии театрының намдар төөгүзү-биле сырый холбаалыг. Алдарлыг артистиң адын эдилээн Москва хоорайда театрның дээди школазынга актёр мергежилиниң болгаш театр уран чүүлүнүң нарын чажыттарын шиңгээдип, ол талазы-биле тускай арга-дуржулгалыг алдарлыг башкыларның тайылбырын, өөредиглерин дыннап, билип алыр аас-кежик тыва чоннуң бөлүк оолдар, кыстарынга база таварышкан.

...Залда чыылганнар-ла хөй. Оларның арын-шырайларында хүлүмзүрүг чайнаан, хөглүг-омаа-даа аажок. Чыылганнарның мурнунда белетнеп каан столдар артында сураглыг артистер-башкылар.

— Бистиң училище чыл санында хөй санныг студентилерни хүлээп ап турар. Шак бо училищеге өөренир аас-кежик бо чылын силерге таварышкан-дыр, эргим бирги курсчулар! Чаа өөредилге чылы-биле! — деп, училищениң ректору чораан ССРЭ-ниң улустуң артизи, уран чүүлдүн доктору профессор Борис Евгеньевич Захава ол кежээнин байырлыг хуралын ажыткан.

Училищениң допчу намдар төөгүзүн болгаш өөренир эртемнер аайы-биле кандыг башкылар ажылдаарын таныштырган соонда, кызыл чечектерни бирги курсчуларның кижи санынга тутсуп берген. Ооң соонда Борис Евгеньевич мындыг сөстербиле ол кежээнин байырлыг чыыжын хагган:

— Алдарлыг совет актёр, талантылыг режиссёр, училищениң эң-не баштайгы башкызы Евгений Багратионович Вахтанговтуң ынак чечээ «Гвоздика» силерниң холдарыңарда! Ындыг болганда силерниң мурнуңарда актёр мергежилин шиңгээдип алыр бүрүн эрге ажыттынган. Актёр болуру — берге мергежил. Аңаа чүгле идепкейлиг чогаадыкчы күш-ажыл, чайгылыш чок турасорук негеттинер. Белен чүве турбас. Училищеге өөренип эртер чылдарыңарның дургузунда, кандыг-даа бергелерге таваржыр апаар силер. Ындыг моондактарга торулбайн, чүгле бурунгаар, эргим бирги курсчулар! Чоруунар чогузун!

Ол шактан-на Москваның Б. В. Щукин аттыг театр училищезинге тыва национал студияның сургуулдарының амыдырал-чурттулгазы, чогаадыкчы ажыл-ижи эгелээн.

1913 чылдың төнчүзүнде, Москва хоорайга, «Москва студентилериниң бот-тывынгыр театр студиязы» тургустунган. Студияны удуртуру-биле Академиктиг уран чүүл театрының аныяк режиссёру Евгений Вахтанговту чалаан.

Студийжилерниң кол-ла сорулгазы Вахтанговтуң удуртулгазы-биле тургускан театрга талантылыг артистерни «каңнаары» турган.

1939 чылда ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. В. Щукинниң мөчээнинин соонда, Евгений Вахтангов аттыг театрда быжыглаттынган техникумну училище кылдыр эде адааш, алдарлыг совет актёрга мөнге тураскаал болдуруп, ук училищени Борис Васильевич Щукин аттыг кылдыр тургускан. Ол өөредилге чери 1945 чылдың октябрь 29-та Совет күрүнеиин доктаалы-биле чурттуң дээди өөредилге черлериниң санынга кирген.

Янзы-бүрү киноларда ойнап, көрүкчүлерниң хүндүткелин болгаш сонуургалын чаалап ап турар хөй-ле алдарлыг артистер училищени дооскан.

Тыва национал студияны училищениң арга-дуржулгалыг башкыларының бирээзи, доцент Татьяна Кирилловна Коптева удуртуп, баштап турган. Шынап-ла, белен чүве каяа турар. Училищеге өөренип келген чылдарның дургузунда тыва студияның амыдыралынга элээн бергелер таварышкылаан. Ынчалза-даа студентилерниң аразында быжыг харылзаа, бот-боттарынга дузалажыр чорук бергелерни торулбайн эртеринге дузалаан.

Тыва национал студияның адын сыкпайн, Виктор Наксыл дөрт чыл иштинде Станиславский аттыг стипендияның эдилекчизи болуп, училищениң тергини эки өөредилгелиг студентилериниң санынга кирип, кызымаккай тура-соруктуг өөренген.

1978 чылдың чайынында Москваның Б. В. Щукин аттыг театр училищезинин тыва студиязының сургуулдары төрээн Тывазынга ээп чанып иээп, республиканың хөгжүм-шии театрының чогаадыкчы составынга чаа аныяк чогаадыкчы салгал болуп немешкен. Щукинчилерниң «Ай туттурган дүне», «Ынакшаанларның амы-тынынга четтингени», «Кара сагыш болгаш ханы ынакшыл», «Терезин шляпа» деп аттарлыг диплом шиилерин тыва көрүкчүлер сонуургал-биле көрүп, улуг үнелелди берген.

Училище доосканындан бээр эрткен чылдарның дургузунда ооң доозукчуларының чогаадыкчы уран талантызы өзүп, теория кырынга билип алган чүүлдерин практикага ажыглап, тыва театрның репертуарында бар шиилерниң нургулайында көрүштүг овур-хевирлерни щукинчилер тургузуп эгелээн.

Алдарлыг совет артистиң адын эдилээн театрның дээди школазынга өөренип чораан чылдары тыва чоннуң бөлүк оолдар, кыстарынга кажанда-даа үттундурбас.

А. ШОЮН.

•СПОРТ•СПОРТ•СПОРТ•

ЧИИК АТЛЕТИКА КРОЗУ

«Спартак» спорт ниитилелиниң Кызыл хоорай чөвүлели-школачылар аразынга болгаш маңнаарынга хандыкшылдыглар клувунуң бирги чери дээш чиик атлетика маргылдаазын эрттирген. Аңаа барык 200 хире шилиндек спортчулар киришкен.

Стартче баштай-ла школачы уруглар үнүпкеннер. 1000 метрниң дистанциязын 3 минута 55,8 секундада эрткеш, школа-интернаттың спортчузу Т. Гаркуша тиилээн. Ооң чаңгыс командада эжи А. Очур 1500 метрниң дистанциязынга өскелерни мурнаан.

Оолдар аразынга № 14 школаның төлээзи В. Тимновту бо удаада кым-даа эртпээн. 2000 метр дистанцияның сөөлгү каш метр черинге келгеш, ол мурнап чораан А. Михайловту (школа-интернат) эрткеш, 5 секунда баштап келген. Эдик Даваа 3 километр хемчээлге тиилээн. Эр улус аразынга В. Иргашов, С. Лямин, В. Четвертаков болгаш херээженнерден А. Алтухова олар тиилекчи болганнар.

Маргылдааның түңнелинде Дзержинский аттыг школа-интернаттың аныяк спортчулары, команда аайы-биле тиилээн. № 14 школаның төлээлери ийиги черде. № 2 школа үшкү шаңналга төлептиг болган.

Республиканың «Спартак» спорт ниитилелиниң бирги чери дээш чиик атлетика крозунуң маргылдаалары эрткен воскресеньеде Кызылга болган. Аңаа Хову-Аксының спортчулары база эки киришкен.

Е. ШИШОВ.

«ЫЙГАЛЫКТЫҢ ШОЛБАНЫ»

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозта РСФСР-ниң алдарлыг механизатору Сыргымай Кара-Салга тураскааткан «Ыйгалыктың шолбаны» деп аттыг кубок дээш волейболга, тыва хүрешке маргылдаалар болгулаан.

Эрги-Барлык ортумак школазының спорт залынга болган волейбол маргылдаазынга 6 команда киришкен. Түңнелинде Ак-Довурак хоорайның шилиндек командазы бирги черни эзлээш, кубокту чаалап алган «Барлык» совхозтуң спортчулары ийиги черде.

Тыва хүрешке Александр Мижит-Доржу шүүлген.

О. АКААЖЫК.

ХООЧУННАР ТИИЛЭЭН

Республиканың бирги чери дээш «Херел» спорт залынга болган хоочуннарның волейбол маргылдаазынга демниг, найыралдыг ойнааш, Кызыл хоорайның шилиндек командазы бирги черни бүзүрелдии-биле эзлээш, республиканың спорт комитединиң шилчиир кубогун, өртектиг белектерин чаалап алган. Кызыл гарнизонунуң офицери В. Некрасов бо удаада эки ойнап, көрүкчүлерни сонуургаткан.

Чөөн-Хемчик биле Барыын-Хемчик районнарның спортчулары ийиги-үшкү шаңналдарга төлептиг болганнар.

Маргылдаа организастыг эрткен.

Бистиң корр.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

17. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Урутларга фильм. 10.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы!. 11.05 — Телемедээлер. 11.10—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери». 15.05 — «Билиг—күш». 15.50 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.20 — Ленинградтан уругларга дамчыдылга — «Уругларга аңчыгаштар дугайында». 16.55 — «Сирияга аян-чорук». 17.30 — «Оглу—курсант» 18.00 — Футбол дугайында допчулал. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — «Бөгүн делегейде». 19.00 — «Адажиолар болгаш вариациялар». Музыкалыг дамчыдылга. 19.30 — А. М. Горький. «Хүннүн уруглары». Фильм-шин. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Хүннүн уруглары» деп фильм-шиниң уланчызы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Спартак».

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35; 9.45 — Бойдус дугайында, 2-ги класс. Аңнар часты канчаар уткуурул. 8.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 9.15; 12.35 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. Эстетика кижизидилгези. 1-ги дамчыдылга. 10.35; 11.40 — География. 6-гы класс. Мурнуу Азия. 11.05 — Шыдыраа. 12.10 — Төөгү. 7-ги класс. М. В. Ломоносов. 13.05 — Н. С. Лесков. Амыдыралының болгаш чогаалдарының арыннары. 14.00 — Төөгүнүң арыннары. «Ада-чурттуң маадыралары». (Совет Эвилелиниң Маадыры аттың 50 чылынга). 14.45 — «Драматургия болгаш театр». К. Симонов — «Орус кижилер». 15.30 Стол теннизинге Европа чемпионады. 16.00 — Телемедээлер. 16.05—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — «Азия төвү». 19.00 — Телемедээлер. 19.10 — «Бистиң чүректеривиске кезээде дириг». В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнге тураскааткан музыка-литературлуг композиция. 19.30 — Телефильм. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». 21.30 — «Без году неделя». Уран-чечен телефильм.

18. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Ленинден өөренир». 1-ги дамчыдылга. 9.25 — А. М. Горький. «Хүннүн уруглары» Фильм-шин. 11.55 — Телемедээлер. 12.00—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чаа документалдыг фильм: «Сээн чериң». 15.25 — Концерт. 15.50 — Экологтуг хүн демдеглели. 16.10 — «Мультфильм. 16.20 — «...Алдан болгаш оон-даа улуг назылыг». Киноочерк. 17.30 — Эртем болгаш амыдырал. 18.00 — Эртем-нептерелдиг фильм. 18.15 — Неделяның спорту. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 19.30 — Совет ырылар концерти. 20.10 — Документалдыг фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 — Улусчу хорларның ийиги Бүгү-россия көрүлдези. 22.10 — Эртем-нептерелдиг фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футболга чурттар аразының ужуражыышкыны. ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң шилиндек футбол командалары ойнаар. Чапсар үезинде — «Бир эвес кадык болуксазыңза».

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Садты чаяар» Телефильм. 8.35; 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Галактикалар. 9.05; 13.35 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. Физика. Электри энергиязын кылып үндүрери болгаш дамчыдары. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. Индустриализацияже угланыышкын. 11.05 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.10 — Нинти биология. 10-гу класс. Биосфера болгаш кижи. 12.40 — Зоология. 7-ги класс. Дириг амытаннарның ажыы болгаш оларны камгалаары. 13.05 — Музыка. 2-ги класс. Э. Григ — «Пер гюнт». 14.05 — Совет монументалдыг болгаш портрет скульптуразы. 14.35 — Драматургия болгаш театр. А. П. Чехов. «Ваня акый». 15.20 — Чурукчулар дугайында рассказтар. Д. Моор. 16.00 — Телемедээлер. 16.05—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаларның 1-ги класстарынга 15-ки телекичээл. 18.35 — Уругларга телефильм. 18.50 — «Делегейде болуушкуннарның допчулалы». 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Стол теннизинге Европа чемпионады. 20.50 — Документалдыг фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Мээң аалымның кижилери» деп үш сериялыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 1-ги серия. 22.40 — 23.25 — Киноконцерт.

19. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Ленинден өөренир». 2-ги дамчыдылга» 9.05 — «Доживём до понедельника». Уран-чечен фильм. 10.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.45 — Телемедээлер. 11.50 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Кижи болгаш бойдус». Телефильмнер. 15.15 — Армян ССР-ниң улустуң артизи Э. Узунянның концерти. 16.00 — И. Знедонис. «Чаш чораанындан». 16.40 — Киноочерк — «Найыралдың оруктары. ССРЭ—ПУР». 17.05 — «Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 17.35 — «Хөглүг нотажыгаштар». 17.45 — БАМ-ны тудуп турар бис. 18.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». 19.30 — «Дилевээн ынакшыл» деп уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Спортчу гимнастикага ССРЭ чемпионады. 22.20 — И. Гайди. Концерт. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм — «Ооң бүгү чурттагазы». 8.35; 9.45 — Бойдус дугайында. 4-кү класс. Янзы-бүрү үнүштер. 8.55 — Эртем-нептерелдиг фильм — «Сайгактар». 9.15; 12.35 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. В. В. Маяковский: 10.35; 11.40 — Зоология. 7-ги класс. Сарбашкыннар. 11.00 — Бистиң сад. 11.30 — Эртем нептерелдиг фильм. «Черемошаны куду». 12.05 — Төөгү. 10-гу класс. Коллективизацияже угланыышкын. 13.05 — И. В. Гёте. Амыдыралының болгаш чогаалдарының арыннары. 14.00 — Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм — «Дагын куда». 15.25 — П. Богдановтуң шулүктери. Автор номчуур. 15.40 — «Бойдустуң чажыттары». Эртем-нептерелдиг фильм. 16.00 — Телемедээлер. 16.05 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Улуг найыралдың арыннары». Телефильм. 18.45 — «Азия төвү». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Совет Тыва — салгалдарның салымында». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — М. Равель — «Вальс». 20.30 — «Хоорайларга кундустар херек бе?». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Мээң аалымның кижилери» деп чаа уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.45—23.20 — В. Маяковскийниң шулүктерин РСФСР-ниң алдарлыг артизи Киндинов номчуур.

20. ПЯТНИЦА

АПРЕЛЬ 20-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Ленинден өөренир». 3-кү дамчыдылга. 9.25 — «Ырлавайн барып шыдавас мен». Концерт. 10.00 — «Дилевээн ынакшыл» деп уран-чечен фильм. 11.30 — Телемедээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг телефильм. 15.00 — Орус чугаа. 15.30 — Концерт. 17.30 — Бистиң сад. 18.00 — «Ийи океанның аразында». Документалдыг телефильм. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чагаалардан манаңар». Уран-чечен фильм. 20.30 — «Ye». 20.55 — В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл болганынга тураскааткан байырлыг хурал болгаш концерт. Кремльдиң съездилер ордузундан дамчыдылга. 00.30 — 00.40 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ыяштар улуг кылдыр өзер болзун». Телефильм. 8.35 — 9.35 — Музыка. 1-ги класс. 1-ги дамчыдылга. Инструменталдыг симфония оркестри. 8.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 9.05; 13.20 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.55 — «Кичээнинцер — водород». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. Эстетика кижизидилгези. Театр — уран чүүлдүң бир хевири. 10.35—11.40 — Б. Полевой — «Езулуг кижи дугайында төөжү». 5-ки класс. 11.05 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.10 — Физика. 8-ки класс. 12.40 — Томас Мюнцер. 13.50 — Школачыларга эртем тайылбырлыг дамчыдылга — «Билир болгаш кылып бил». 14.35 — Даштыкының чурулга уран чүүлү. Дрезден галереязының ховар чуруктары. 15.05 — «Дамырактар». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи. Н. Мешко чорудар. 15.40 — Николай Тихоновтуң шулүктери. 16.15 — Телемедээлер. 16.20 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — «Чогаалчы болгаш үе». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Улустуң аялгалары. 20.30 — «Ye». 20.55 — Концерт. 22.05 — 23.20 — «Мээң аалымның кижилери» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы.

21. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 9.10 — «Спортлотонуң» 16-гы тиражы. 9.20 — «Айыыл чок шимчээшкин». 9.50 — «Лениниана». Н. А. Андреевтиң скульптуразы. 10.05 — ССРЭ-ниң улустарының ырылары болгаш танцылары. 10.35 — «Өг-бүле болгаш школа». 11.05 — «Үнүштер дугайында». 11.50 — Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 12.20 «Өңнүктерниң арыннары» деп дамчыдылга. 13.05 — «Дем каттыжыышкыны». 13.35 — Бөгүн делегейде. 13.50 — 14.05 — Чапсар. 14.05 — «Биддингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 15.05 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 15.35 — Мультфильм. 15.55 — Коммунистиг субботниктиң хүн демдеглелдери. 16.10 — 16.10 — ССРЭ-ниң спортчу гимнастикага чемпионады. 17.25 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктерниң клуву. 2-ги Агаар армиязының хоочуннарының ужуражыышкыны. 18.55 — Коммунистиг субботниктиң хүн демдеглели. 19.10 — Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.40 — «Ульяновтарның өг-бүлези». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Концерт. 21.10 — 00.30 — «Ийистер». Музыкалыг телефильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 8.30 — Документалдыг фильмнер. 9.05 — «Эртенги почта». 9.35 — «Документалдыг телефильм. 10.25 — В. Кожевников «Март — апрель». 10.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10 — Украин телевидениениң программазы. 12.10 А. Арбузов — «Иркутск төөгүзү». 15.35 — «Макаровтар». Документалдыг телефильм. 16.45 — «Өскениң хоорайында час». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 19.00 — «Кадыкшыл». 19.45 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Коммунистиг субботниктиң хүн демдеглели. 20.30 — «Музыка киоскузу». 21.00 — «Ye». 21.35 — Г. Фере, Б. Спитковский — «Мээн ак-көк ортулуум». Фильм-шин. 23.05 — «Парус болгаш далай». Документалдыг телефильм. 23.15 — 00.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Рига) — «Химик».

22. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Куба Республика дугайында телеочерк. 9.25 — «Оттурукчу». 9.55 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 — «Эртенги почта». 12.10 — Совет черге ужуражыышкыннар. 12.25 — Көдээниң шагы. 13.25 — «Музыка киоскузу». 13.55 — 14.10 — Чапсар 14.10 — Уругларга фильм. 15.10 — «Пионержи салгалдарның ырылары». 16.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.00 — «Балаково. Атомнуг... тудугда... 18.00 — «Делегей панорамазы» 18.45 — Мультфильм. 19.20 — Спортчу гимнастикага ССРЭ чемпионады. 20.00 — «Амыдыралдың күжү». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Тайбың болгаш аныяктар. 22.10 — Концерт. 23.00 — 23.10 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.35 — Документалдыг телефильм. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — «Улус чогаадылгалары». 10.15 — Документалдыг фильм. 10.35 — Концерт. 11.00 — Стол теннизинге Европа чемпионады. 11.35 — Ульяновскиниң телестудиязының программазы. 12.35 — «Дириг амытаннар амымдыралы». 13.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 14.05 — Концерт. 14.55 — «Билир сен ыйнаан, эш...» 15.55 — «Бонивурнуң чүрээ». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 17.00 — Фильм-концерт. 17.15 — Бүгүдеге стадион. 17.45 — Москваның музыка бажыңнары. 1-ги дамчыдылга. 19.00 — Күрүнениң Орус музейн. «Орус скульптура». 19.30 — Эртем-нептерелдиг фильмнер. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чээрби тостуң чазы» деп уран-чечен телефильм. 23.10 — Документалдыг телефильм. 23.30 — 00.40 — Стол теннизинге Европа чемпионадындан.

ЧАРЛАЛДАР

Кызылдың үлетпүр бараанларының садыынга ажылдаары-биле садыгжыларны, садыгжылар өөреникчилерин, ажыл-агый эргелекчизин, бызанчыны чалап турар.

АДРЕЗИ: Кызыл, Октябрьская кудумчу, бажың № 29, кадрлар килдизи. Телефон. № 2-42-49.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге доктаамал ажылдаар дараазында кижилер негеттинип турар: ЭКГ-4.6, ЭКГ-5, ЭШ-10170 экскаваторларның машинистери болгаш дузалакчы машинистер, 1000 вольт ажыг күштүг шугум электрослесарьлары, слесарь-сантехниктер, дарган, бухгалтер, профилакторийге техниктиг ажылдакчы, повар.

Ажыл төлевири кылганын болгаш ажылдаан шагын барымдаалаар, шаңнал чурумун ёзугаар, хөй чылда ажылдааны дээш немелде төлевирин, 13-кү шалыңны, 30 хуу район коэффициентизин бээр. Ажылдаар черге тускай автобус чедирер.

Айтырыг тодарадыр телефоннар №№ 99-11-25, 99-11-26. Эртенгиниң 8-тен кежээкиниң 17 шакка чедер.

КӨРҮКЧҮЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Совет Тываның 40 чылының байырлалының хүннеринде найысылал Москвага болуп эртер тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң хүннеринде көргүзер шиилерниң шилилгезин РСФСР-ниң Культура министерствозунуң комиссиязы апрель 18-тен эгелээш республиканың хөгжүм-шии театрынга эрттирер.

Эргим көрүкчүлер! Апрель айның репертуарын кичээнгейлиг хайгаарап тургаш, дараазында шиилерни көөрүнче силерни чаладывыс.

18.04.84. Ч. АЙТМАТОВ.
«ХҮННҮҢ ДУРТУ ЧҮС ЧЫЛ АЖЫГ»
(Романга үндезилээн ийи кезектиг шии).

22.04.84. Ч. АЙТМАТОВ
«ХҮННҮҢ ДУРТУ ЧҮС ЧЫЛ АЖЫГ»
(Романга үндезилээн ийи кезектиг шии)

23.04.84. Л. ГАВРИЛОВА.
«АНЧЫ-КАРА БОЛГАШ АНГЫР-ЧЕЧЕК»
(Тоол).

24.04.84. О. ПЕРЕКАЛИН.
«ХАЙНЫЫШКЫННЫГ ШУГУМ»
(2 көжегелиг шии).

25.04.84. В. КӨК-ООЛ.
«ХАЙЫРААН БОТ»
(2 кезектиг шии).

26.04.84. «ТЕАТРЖЫТКАН КОНЦЕРТ»

28.04.84. Н. ГОГОЛЬ.
«КАДАЙЛАНЫЫШКЫН»
(2 көжегелиг комедия)

29.04.84. Г. ХУГАЕВ
«СЕТКИЛ-САГЫШ КВАРТЕДИ»
(лириктиг комедия)

Шиилерниң эгелээри кежээкиниң 19.30 шакта.

ТЫВАНЫҢ КҮРҮНЕ ФИЛАРМОНИЯЗЫНЫҢ «ТООЛДАР ТЕАТРЫНЫҢ» АПРЕЛЬДЕ ОЮН КӨРГҮЗЕР ЧЕРЛЕРИ:

Апрель 17-ден 21-ге чедир — Эрзин район:
Апрель 18-те — Мөрен.
Апрель 19-та — Бай-Даг.
Апрель 20-де — Нарын.
Апрель 21-де — Эрзин.
Апрель 22-ден 25-ке чедир — Тес-Хем район:
Апрель 22-де Чодураа.
Апрель 23-те — Ак-Эрик.
Апрель 24-те — Берт-Даг.
Апрель 25-те — Самагалдай.
Коллектив ийи шиини бараалгадып турар.

Уруглар садтарынга болгаш школачыларга, а ол ышкаш үстүкү класстың өөреникчилеринге болгаш улуг кижилерге «Сказка о великане и ведьме», «Одноглазый Дев».

ДИРЕКЦИЯ

Редакториуң оралакчызы К. К. САТ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге өл хар чаар.

Кызылга чуга булуттаар, агаарның температуразы 3-5 градус соор, хүндүе 6-8 градус чылыг болур.

КИНО

АПРЕЛЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Послесловие» 15.00. «Люблю, Жду. Лена». 9.30, 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Третий принц» 9.30, 13.10, «Случай в квадрате 36-80» 11.20, «Подружка» (К-клуб) 15.00 «Одиноким предоставляется общежитие» 17.05, 18.55, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Лгунья» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Разиня» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Операция начнётся после полудня» 19.30 шакта.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакториуң 2-24-63, редакториуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2101.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00905

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 92 (12482) | 1984 чылдың апрель 18, среда | 1925 чылда үдезилеттингеп | Өртээ 3 көп

ПАРТИЯНЫҢ ХЕРЭЭ—БҮГҮ ЧОННУҢ ХЕРЭЭ

Эртем неделя бистиң чуртувустуң аныдыралынга өң улуг политиктиг болуушкунар-биле демдеглеттингеп. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленуму, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы Москвага болуп эртикен. Бүгү совет кижилериниң, делегейниң өң калбак хөй-ниитизиниң кичээнгейи ынаар углангап турган.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязын эртирери-биле холбаштыр организастыг болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле Политбюроның саналдарын чугаалажып көргеп болгаш деткээн. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланышкынарының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш К. У. Черненко Пленумга делгереңгей чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оон соонда эртикен сессиязынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Константин Устинович Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң Даргазынга бир үн-биле соңгаан. Совет ниитилелдиң болгаш күрүмениң эң дээди эрге-аажыктарын бармдаалаан ССРЭ Конституциязында быжыглаан. СЭКП-ниң удуртукчу ролю-биле тудуш холбашкан ол шиитпирни совет кижилер чаптыс оп-сеткилдиг изиг дегинишкин-биле уткаан. Олар эш К. У. Черненкону коммунизм болгаш тайбың дээш быжыг туруштуг демисеңиң, шылгараңгай политиктиг болгаш организастыг арга-мергежилдиг, кайгамчык улуг амыдыралчы дуржулгалыг шылгаттынган ленинчи удуртукчу деп билир. Ону партияның болгаш күрүмениң дээдиг албан-дужаалдарынга соңгааны ниити херекке, бөгүнде бистиң мурнувуста туруп турар кайгамчык улуг соруглаларны күүседиргиниң улуг ажыктыг. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүмениң иштики болгаш даштыкы политиказын амыдыралга улам чедиишкиниг боттандырар арганы бээр.

Эш К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаазын коммунистер, бүгү ажылчы чоннар өң чугула ужур-дузалыг документ, чонның чаагай чорууның болгаш тайбың амыдыралының дугайында, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш социал депшилгезин дургедедиринин дугайында партияның сагыш салышкыныны бүзүрелдиг бадыткалы кылдыр үлээп алган. Чугаазының программалыг үүлдерин болгаш түнелдерин Пленум долу бүрүү-биле деткээн болгаш бөгүн олар партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, хөй-ниитиг организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң бүгү ажыл-чорудулгазының үндезини болур ужурлуг.

Апрель Пленумунуң документилери болгаш шиитпирлери СЭКП-ниң XXVI съездизинин кол-кол угланышкынарын тодаратканы, ТК-ның оон даараазындагы Пленумнарынга хөгжүттүнген болгаш улам тодаргайлаттынган бүгү улустуң чогаадыкчы ажылынга чаа күштүг берип турар. Чугаа болза, бистиң чуртувустуң коммунизмче бурумгаарлаашкынывыс, ажыл-херектерге маажымнаашкын азы хөгжүлдениң тоотүде эргежок чугула чадаларым ажа халымыры ышкаш, индыг үүлдер-биле ниити чүве чок стратегтиг бурумгаарлаашкынывыс дугайында болуп турар. Партияның салганы эң дээди соруглаларынче оруккаа бис тургустунуп келгенинин болгаш хевиринин талазы-биле коммунистиг формацияның бирги фазазынга хамааржыр ам-даа өөрөш өвес улуг болгаш нарын айтырыглары шиитпирлээр ужурлуг бис. Чогумна ынчангаш сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдарының талазы-биле улуг болгаш күжениишкинниг ажылдың бөгүнгү кол утказы ында бооп турар.

Ындыг ажылды массаларның инициативазын болгаш чогаадыкчы чоруун улам калбартпайн тура, оларны ниитилел амыдыралының үндезинге айтырыгларын шиитпирлээрниче идепкейлиг хаара түтпайн күүседип шыдавас, ол айтырыгларже партия доктаамал сагыш салып турар. Социалистиг демократияны, ниитилелдиң бүгү политиктиг системазыны улам ындай сайзыраңгайжыдарынга массаларны идепкейжиндиринің бар курлавырлаарын улам экы ажылгаларының эргежок чугулазының айытпышаан, «ол угланышкынны бис моон соңгаар-даа чорудар бис» деп, эш К. У. Черненко демдеглээн.

Маңаа ССРЭ-ниң политиктиг үндезини, социалистиг тургузуушкунуңуң күчүлүг чепсээ — Советтерниң ажыл-чорудулгазын улам ындай сайзынаңгайжыдары бирги чергелиг ужурдузалыг. Ажылчыннарны, тараачыннарны, интеллигенцинны, бүгү нациларны болгаш бичe улустарны төлээлээн 2 миллион 300 муң депутаттар, он-он миллион активчилер бар, чогум-на оларны дамчыштыр бисте күрүмениң херээ боттанып турар, олар улус депутаттарының Советтериниң арга-шинээзинин көргүзүп-дүр.

Бүгү чаданың Советтериниң эрге-хүлээлгелерин калбартыр талазы-биле партияның доктаамал болгаш тодаргай угланышкынныг күжениишкинниери — младшгы ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алган соонда — оларның ажыл-чорудулгазынга дооллуулуглаының, эргелеп башкарылганың болгаш контролдуун чаңгыс аай болурунуң дугайында ленинчи принципти улам долу боттандырарынга сөлдарлыг болган. Ындыг болзажок Советтериниң улуг потенциалы ам-даа долу ажыглаттышмайн турар, чижээ, чер-чер Советтериниң ажылагый болгаш культура тургузуушкунуңга ролюо оожум өзүп турар. Хөй-хөй министерстволар боттарының ажыл-чорудулгазын белеп объектилериниң тудуунга болгаш чаартылгазынга моөцнеп, Советтерни кыймынга кааптарын ам-даа кымдып, дыка хөй таварылгаларда чурттаалга, социал-амыдырал болгаш культура тудугларынче чогуур кичээнгей салбайн баар. А Советтер бо таварылгаларда боттарының өргелерин ажыглаар талазы-биле шудургу чоруун көргүспейн баары бола таваржыр. Советтериниң улам идепкейлиг болгаш дайынчы чоруун негээр өске-даа айтырыглар бар.

Советтериниң сайзыраңгай социализм үезинде ажыл-чорудулгазының кол угланышкынарын ханы сайгарып көргеш, СЭКП ТК-ның Пленуму оон ажыктыын бедидер, ужур эдерер чоруктуң кандыг-даа ылеөрээшкинин оон «айладыр дээш аңаа партийжи салдарның бүгү аргаларын ажыглаарының эргежок чугузазын айыткан. Ол дээрге үүнүң негелдези-дир. Ол негелдени бүгү партия комитеттеринге, партияның Советтерге удуртукчу ролюн оларны дамчыштыр боттандырып турары коммунист депутаттарга база салып турар деп чүве билдингир. Советтериниң Конституциязында быжыглаттынган долу эргелери оларның ажыл-чорудулгазының утказынга болгаш стилинге доктаамал болгаш бүгү чергелерге илереттинген турарын олар шудургу чедип алыр хүлээлгелиг. Бо үүлдер Советтериниң сессияларының-даа, оларның доктаамал комиссияларының-даа ажылынга, хүлээп алган шиитпирлерниң дээштиг контролюн организастарынга-даа хамааржыр.

Ам бис он бирги беш чылдың шуут айлап санажыр өң харысаалгалыг үе-чадазында келгенивисте бо негелдени күүседир улам улуг ужур-дузалыг. Ажыл-херектерниң байдалы бистиң ажыл-агый чорудулгавыста күжениишкинии улам ындай бедидерииің эргежок чугулазын негеп турар. «Бистер шуптувус, кижи бүрүзүн ботхарысалгавысты ханчап-даа кошкадың болбас ужурлуг бис — деп, эш К. У. Черненко демдеглээн. — Күрүне планының күүселдези дээш сагыш салырын, харын-даа дүвүрээзинии минутада-даа соксадын болбас ужурлуг бис. Бо чылын план күүселдезин үзер, ажылхеректи чедир кылбас чорук дээш негелде кажангызындаа артык шиитпи болур дээрзин дугуржуп алмылыпар, оон өске партийжи туруш биске турбас».

Министрлериниң, бүгү чергениң удуртучуларының улус ажыл-агыйжы болгаш социал соруглаларны шиитпирлээрииге ролюн болгаш харысалгазын СЭКП ТК-ның Пленуму чаа улуг күш-биле демдеглээн. Олбо удуртукчу кайы хире чедиишкиниг ажылдап турааның партия болгаш ажылчы чоннар планныг даалгаларны болгаш керээлиг хүлээлгелерин оон долу болгаш чогуур үезинде күүседип турары-биле чергелештир, кижилериң күш-ажыл болгаш чурттаалга байдалдарын экижидериниче угланган оон бөгүүр күжениишкиннерин барымдаалап үнелеп көөр апаар.

Амгы үеде бистиң чуртувустa улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының системазын бүгү талаалыг сайзыраңгайжыдары боттанып, экономиктиг ажыл-чорудулганың чаа хевирлерин база тургузуун дилээрин калбаа-биле чорудуп турар. Ажылдың ол чугула угланышкынарын бүгү хемчеглер-биле детквивааан, партия оон-биле кады эргелеп башкарылганың ам бар болуп турар системазын нәмгиг ажыглаарындан бистиң ол чарлыктырбас ужурлуг деп айтып турар. Пленумнуң улуг кичээнгейин угландырганы административтиг аппаратты кызырарының айтырыы оон-биле тудуш харылзаалыг. Бүдүүргеде болгаш эргелеп башкарылгага хаара түттунган ажылдакчыларының санының эң чогумчалыг болуурун бижиг туруштуг чедип алыры, административтиг аппараттың ковудээриниң чылдагааннарын чайладыры, эргелеп башкарылга ажылын организастаарын болгаш техниктиг дериигзинин доктаамал экижидерии эргежок чугула.

Амгы байдалдарда совет хоойлуудугланы улам ындай сайзыраңгайжыдары, хүлээп алган хоойлуларыны хажык чок күүседир онзагай ужур-дузалыг апарган. Хоойлуларны ким-даа үрээр, оюп эртер эрге чок. Бо чугаа бадылаттынган планнарга база эң дөрт хамаажыр. План хоойлу апарганда ону хүндүлээр, сагыыр болгаш хажык чок күүседир херек. Ол дээрге чүгле ажыл-агыйжы сагыыга-чурумнуң айтыры өвес деп Пленумга демдеглээн. Ол дээрге партийжи, политиктиг харысалганын айтырыы, чүге дээрге бистиң эрге-хоойлу нормалаарывыс, бистиң хоойлуудугланывыс ажылчы чоннарның эргеажыктарын камгалаарынче, күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин хөгжүдеринче угланган бооп турары-биле ол чугула.

Партия бодунуң национал политиказының өскерилбезин болгаш хажык чогун база катаң бадытказын. Советтериниң, партия организацияларының кичээнгейин бистиң чуртувус мышкаш ындыг хөй националдыг чуртка националдар араазының харылзааларын сайзыраңгайжыдарының соруглалары хүнүң айтырымындан дүшпес дээрзинче угландырган. Бистиң күрүнеивисте нациялар араазының харылзаалары кандыг-ла бир доктаамалчаан, өскерилге чок, байдалдарның болгаш үеним салдарынга алыспас чүүл эвес. А ол чүл дээрге, ажылдың бодун экн деп көргүскен организастыг хевирлерни болгаш аргаларын хөгжүтпүшаан, нациялариың чечектелиишкинниге база улам чоокшулажымышкынынга салдарлыг өскедаа арга-хевирлерии доктаамал дилеп тывары херек деп билир апаар.

Школа херээнин реформазы чергелиг ындыг аажок улуг ниити политиктиг ужур-дузалыг айтырыгга Пленум делегереңгей үнелеп көрүүшкүнну берген. «Совет ниитилел бурунгаар, бистиң өндүр улуг үчиг соруглаларывысче бүзүредиг бурумгаарлаан турар төлээде, чаа салгал бүрүүзү эртем-билигиниң болгаш культураның, профессионал мергежилдиң болгаш хамаатыг идепкейниң улам бедик деңнелиниче көдүрлүр ужурлуг. Ол дээрге социал депшилгении хооллуудур деп чугаалаан болур» деп, эш К. У. Черненко чугаалаан.

Реформа болза, ниити билиг болгаш профессионал школаның ажылын шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрер. Оон ажыл-чорудулгазында бар четпестерни чайладыр, эртемнериң үндезиниерии өөренниклеринің ханы шиңгээдип алырын, оларга бижиг коммунистиг бүзүрелдиң, күш-ажылга ынакшылдың, арыг аажы-чаңга чаңчыгарының, оларны бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувуска ынакшылдың болгаш ону камгаазарынга белен болурунун ёзугузунга, пролетаржы интернационализминиң ёзугузунга кижизидерин хандырар хүлээлелиг. Реформаны боттандырары өөреднишкинии будуруучулуг күш-ажыл-биле дүүштүрериңге үндезилээш, школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезин болгаш профессионал угланышкының, профессионал-техниктиг үчилищелерге мергежилдиг ажылчын кадрлар белеткээрин үндезинин-биле экижидер, аныяктарның бүгү-ниитин ортумак өөредилгезин, бүгү-ниитин профессионал өөредилге-биле долдурар арганы бээр.

Реформа дугайында ТК-ның төлевилелиин бүгү чон чугаалашкан, милионнарның коллективтиг үгааны болгаш дуржулгазы-биле ол түңнеттинген. Ам реформаның идеялары амыдырала бүрүн боттанган турар ужурлуг — партия айтырыны ынчалдыр тургузуп турар. Маңаа кол чүве — школаны чаартыр талазы-биле бүгү ажылды материалдыг болгаш организастыг бижиг базага үндезилендир чорудары, чаңгыс аай. күш-ажылчы политехниктиг школаның ленинчи идеяларын амгы үеним негелделериңге таарыштыр чайгылыш чок хөгжүдери болур. Оон-биле кады бистиң стратегтиг угланышкынывысты — бүгү талазы-биле сайзыраңгай кижини чаңчыктырып кижи, индерии кичээнгейге чугулалап көөр, совет улус өөредилгезиниң чоргаарланын болуру ындыг үнелиг үүлдерии думаалаар ужурлуг.

Школа херээнин реформазын калбак хемчээлдиг социал-экономиктиг хемчет кылдыр ажылдан кылбышаан, маңаа башкыга онаажыр онза рольду партия айтып, улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының ниитилелге ат-алдарын бедидер, оларның күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын улам ыңай экижидер талазы-биле чаа базыынарыы тодаргайлаан. Башкыларга болгаш улус өөредилгезиниң өскедаа ажылдакчыларыңга ажыл төлевирии бо чылдың сентябрь 1-деи эгелээш-ле чоорту, үе-чадалаш ортумаабиле 30—35 хуу бедидип эгелээр. Ол хемчег 6 милион кижиге хамааржыр болгаш чылда-ла 3,5 милиард хире рубль негеттинер. Ынча хөй акша-хөреңгини тывары чиик эвес, оны партия чонның акша-хөреңгизин коңчуг шын, ажылагыйжы салыышкын ёзугузубиле ажыглааны кылдыр санап турар. Ол болза совет кижилериниң культуразының болгаш медерелдиг чоруунуң өзүлдезиндиреп, аныяк салгалдың талантыларының хөгжүлдезинден илергейлеттинер. Ынчалдыр көөр чорук социалистиг тургузутуңун алыс будуүүнден болдунуп турар.

Школа херээнин реформазы перспективтиг будуттуг, ийи беш чылга тааржыдыр санаа көрдүнген. Ынчалзажок ооң-биле холбаалыг ындыг айтырыгларының характерин болгаш хемчээлдерии бөгүн бистиң ниитилел амыдыралының, экономиктиг үүлдерии, ылаңчылдың хөй чүүлдер талазы-биле ол моон-даа хандыр болуп турар. Чижээ, школаның болгаш будуүлгенин дең-зиниң хөделиишкинии чүткүлдүг быжыглаары, экономиканың ажыл-бүрү адырларынга үстүкү класслыг чадырлыкчүлүг ажылдан болгу дег ёзулуг амгы үеним дериг-херекселдерии-биле деритингеп ажылдаар каш-каш милионнан черлерии тургузарынга чогуур үезинде белеткенири эргежок чугула. Министерство болгаш ведомство будуүзүнден, комсомолдан болгаш профсоюзулерииден күш-ажылчы коллективтерден улуг күжениишкиннер негеттинер. Бүгү удусчу херек дугайында чугаа чоруп турары бо. ынчангаш кымда ооң хажыызынга аргын шыдавас.

Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам экижидер. ҮЭКП-ниң социал-экономиктиг политиказын боттандырарынга оларның ролюн бедидер, бүгү улустуң күрүне ёзугун болгаш социалистиг демократияны сайзыраңгайжыдар талазы-биле партияның салып турар күжениишкиниери даштыкы политиктиг ажыл-чорудулганың талазын база дүрүм ёзугаар хаара түдүп турар. Ядролуг дайынны болдурбас. Чер кырынга тайбыңны камгалаар болгаш бижиглаар, делегей политиказында дүшкүүрелдиг чорукту дүжүрер, боо-тенсектерии эдерер бүдүрер чорукту болдурбас дээш СЭКП биле Совет күрүне ажык улуг күжениишкиннерни салып турар. Оларның үргүлчү сагыш салып турар үүлдериниң аразында социализминиң делегей туруштарын, хосталгалыг шинчээшкиниер-биле эң-сеткил каттыштырылгазын быжыглаары кирип турар. Улус депутаттарының Советтериниң болгаш бирги ээлчегде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының Даштыкы херектер талазы-биле доктаамал комиссияларының ажыл-чорудулгазы ын калбак хемчээлдиг.

Бистиң Төрээн чуртувустуң кампаланыр аргазын улам ыңай быжыглаарын партия оңза ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар. Чуртувустуң айыыл чок чорууң болгаш совет кижилериниң тайбың ажыл-иижиниң идегелдиг кампалалын хандырар талазы-биле доктаамал болгаш бүгү талаалыг күжениишкиниер салырын амгы үеним байдалы бистең негеп турар. Ол соругланы шиитпирлээрииге Советтер боттарының салыышкынын киирер ужурлуг.

Чоннуң, партияның сагыш салып турары бүгү-ле үүлдериниң дугайында доктаамал болгаш ажыл-иижи сагыш салыышкынын илергейлеишаан, партия XXVI съездиниң шиитпирлери бүгү адырларда канчаар күүсеттинин турарын кичээнгейлиг көөрүнүү эргежок чугулалын айтып турар. СЭКПниң чаа, XXVII съездизи үдавас болур болгай, ынчангаш аңаа амдан ягелеп белеткенир херек.

Коммунистерге съездиге белеткел — чедип алдынган үүлдерии хандыр бодап көөрүнүү, түңнээрининг, бистиң чедип алганывыс бүгү-ле үүлдерии идепкейлиг быжыглаарының үези-дир. Ооң-биле кады бо дээрге, болдунган чазыглардан түүлеларии үндурериниң, четпестерии бот-шүүлүүчүлекчи ёзу-биле анализтээрининг, оларны ажыл эртериниң оруктарын болгаш кол үүлдү — чаа улуг соруглаларны шиитпирлээрииің оруктарын тодарадырының үези-дир.

Чаа, он ийиги беш чылды ажылдан кылырынче партия бирги чергениң кичээнгейин салып турар. Эң чоокку он чылда чурттуң хөгжүлдезиниң кол айтырыгларын болгаш перспективаларын тодарадыры база чугула. «Чүге дээрге XXVII съездиге партия Программазының чаа эдилгезин чугаалажып көөр кылдыр киирер деп турар болгай бис — деп, эш К. У. Черненко демдеглээн. — Чогум-на мынчангаш аңаа шыңгыы теоретиктиг үндезинии чүгле тургузар эвес, харын оны эки үндезилеттингеп экономиктиг планнар болгаш бүрүнгаар көрүүшкүннер-биле тудуш холбаштырар ужурлуг. Ол чорук сайзыраңгай социализмни улам болбаазыраңгай мыдараның болгаш коммунизмге чоорту чедериниң объективтиг, боттуг чоруун көргүзер аңаар».

Ол соруга-биле партия бодунуң коллективтиг бодалын, үүлге ниити теоретиктиг эвес, харын-даа практиктиг бодалын идепкейжиндиринче чүткүл салып турар. Чаа дуржулга-биле байыттынган теория, марксизм-ленинчи теорияга үндезилеттининп тывылган дуржулга — ол дээрге, СЭКП-ниң күжүнүң кезээде эң чугула үвер дозу болуп келген болгаш болуп-дааттурар

Апрель (1984 ч.) Пленуму, аңаа хүлээп алдынган шиитпирлер, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭниң Дээди Совединиң Президиумуунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаалары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының ажыглывыга тодаргайлаачы салдарлыг чедиргеи. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуун сессияга бир эң-сеткилдиг соңгаан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиин тургускан, бодунуң моон соңгааргы ажылчорудулгазының дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Медеглелии, Ниити билиг болгаш профессионал школаның кол угланышкынарын үүлдүг деп санаан.

Бистиң ниитилелдиктиң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында чоокку үеде болгаш перспективтиг соруглаларны боттандырарының тодаргай айтышкынары-биле партияны, бүгү совет удусту СЭКП ТК-ның Пленуму, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы чепсеглээн. Ол айтышкынынары совет кижи бүрүзүнге чедирери амгы үеде эргежок чугула болуп турар. Бо талазы-биле парталлганың, радионуң болгаш телевидениениң ролю улуг. Оларның кол соруглазы — массаларның инициативазын деткиири, мурнакчы дуржулганы нептередири, социалистиг чарышты улам-на калбартыры, курлавырларны тыварынга болгаш ажыглаарынга, четпестерии болгаш бергелерии ажыл эртеринге дузалавары болур.

Ленинчи партиязың долгандыр сырый каттышкан совет кижилер хүлээп алдынган шиитпирлерии оон шылгаттынган удуртулгазыбиле амыдыралга чедиишкиниг боттандырар, коммунистиг тургузуушкунуун улуг орунга чаа-чаа типлелгелерии чедип алыр дээрзинге быжыг бүзүрелдиг СЭКП ТК-ның Пленуму, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы иларгейлээн.

(«Правданың» 1984 чылдың апрель 16-да шуруукуу чүүлү).

Ленинчи комсомол аттыг Бүгү-эвилелдиң шалыпчы комсомол отрядының баштайгы белүү Тюмень область чеде берген. Олар Барыын Сибирьниң нефть тывыштыг эң чугула участоктарынга ажылдаар.

Комсомолга В. И. Ленинниң адын тывысканындан бээр 60 чылынга алдарлыг комсомолчу ажыл-деректериниң эстафетазын Тюмень область барган комсомолчулар болгаш аныяктар хүлээп алыр.

ЧУРУКТА: Ленинчи комсомол аттыг Бүгү-эвилелдиң шалыпчы комсомол отрядының командири Александр Пеньковтуң хүндүткелдиг белээн хүлээп ап турары.

И. САПОЖКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш продукциянын шынарын бедидер дээш социалистиг чарышты калбак нептерединер! 1984 чылдың планын болгаш ниитизи-биле беш чылдың онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседиил!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Апрель 21 · КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

МЫНЧААР АЖЫЛДААР БИС

В. И. Ленинниң төрүттүнген үнүнден бээр 114 чыл болур оонга тураскаатkан коммунистиг субботниктиң апрель 21-де эрттирер дугайында Москваның мурнакчы будүрүлгелериниң кыйгырыын Кызыл районнуң ажыл-ишчилери деткиир турар. Ылангыя ол патриотчу эвилелиниини «Тинзелге», «Сүктаак» совхозтарының коллективтери түүлдүлгүнүп. күш-ажылдың ол улуг байырлалын бедик көдүрүүшкүнүг организастап арттирер, бедик будүрүкчүлүг күш-ажыл-биле демдеглээр талазы-биле район иштинге инициативаны көдүргеннер. Районнуң бүгү ажылагыйлары, үлетпүр будүрүлгелери, организациялары, күш-ажылчы коллективтери ол желээшкинин деткээн будүрүлге дүүралдарын эрттирип, аңаа коллектив бүрүзүнүң кылыр ажылдарын тодарадып, күш-ажылчы байырлалга бүгү талаалыг белеткелди чорудуп турарлар.

Районга коммунистиг субботникке белеткел ажылдарын чорударының болгаш эрттирериниң район штавын партия райкомунуң секретары Ю. А. Захариинский баштадыр 12 кижи составтыг кылдыр бүрүзүнге бадылаан. Штабтың ажыл планын, ооң кежигүннериниң ажыл хуваалдазын баштайгы түрелга кылгаш бадылаан. «Тинзелге» совхозта, Кызылдың күш фабриказында коммунистиг субботникке белеткел ажылдарының чорун турарының дугайында айтырыгны ниити хуралга чугаалашкан.

Бо хүннерде районнуң ажыл-агыйларында, будүрүлгелериңде, организацияларынга субботникте кылыр ажылдарның хемчээлии, кирижиккилер санын, ол хүн ажыглаар машина-техниканың санын тодараткан.

«Кызыл суббота» хүнүнде шиитпир-биле 8 720 кижи ажылче үнер. Боттарының ажылдаар черлериңге 2215 кижи ажылдаар. Кедээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери 74 п. суттуг будүрер, 116 п. немелге деңнии алыр, 10 п. ногаанны теплицадан чыыр, 75 тонна сабаны пресстеп, хөвү-шөлдерден үндүр соортур, 3730 га черге тарылга мурнуун белеткел ажылдарын чорудар, 5 кажаанның көрженин контарар, 47 километр суггарылга буталарының унун аштаар. Школаларга 450 кубометр токпак ышты белеткээр.

Районнуң үлетпүр будүрүлгелери 1,2 муң рубльдиң бараанныг продукциязын ооң иштинде 0,4 муң ажыг рубльдиң чонның хереглеп бараанныын будүрер. Тудуг организациялары 14,3 муң рубльдиң тудугмонтаж ажылдарын кылыр. Ол ышкаш дужаар объектилерге 187 кижи ажылдаар.

Ниитизи-биле 57 кижи боттарының камнап алган материалдары-биле, чиг-эдиибиле ажылдаар. Ооң-биле чергелештир чурттакчылыг суурларны чаагайжыдар талазы-биле хөй ажылдар кылдынар. Суурларга бажыннар, херимнер селтээр, чугайлаар, бок аштаар ажылдардан аңгыда 400 дөс ыяшты олуртуру планда көрдүнген.

Районнуң ажыл-ишчилери 11-ги беш чылдың фондузунче 8698 рубльдиң шилчидер. Бүгү суурларга коммунистиг субботник «Шупту коммунистиг субботникче!», «Бодин будүрүкчүлүг ашылыысты — Төрээн чуртка!» деп лозун адаа-биле эртер, будүрүкчүлүг күш-ажылдың түмнелии хана солуннарга чыыдар.

В. САТ,
СЭКП Кызыл райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

КЫЛЫР АЖЫЛ ТОДАРАТТЫНГАН

«Хемчик» совхозтуң дирекциязы, парткому В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл оюнга тураскаатkан коммунистиг субботникке белеткелди чорудуп турар. Совхоз директору Э. Саая баштадыр 11 кижи составтыг штабты тургускан. Москваның мурнакчы коллективтериниң ленинчи субботникти апрель 21-де эрттирер дугайында эгелээшкинин совхозтуң ажыл-ишчидери бүрүүү-биле деткиир. күш-ажылдың байыдалының хүнүнде сүүр чаагайжыдылгазынга, часкы хөвү ажылдарынга, кыштагларның көрженин коптарарынга болгаш тоожак белеткелдиге идепкейлиг ажылдаарлар.

Ниитизи-биле ол хүн субботникке 1200 ажыг кижи киржир. Ортумак школаның башкылары, өөреникчилери, сүүрнүң чүрттакчылыг сууру чаагайжыдылгазынга ажылдааш, херимнерии, штакетниктерии септээр, бажынарның даштын чугайлаар, кудумчуларны аштап, арыглаар.

Механизаторлар 150 га черинің шыгын базымнар, суггатчылар 50 га черии суггаар.

Ниитизи-биле 1500 рубльдиң ажылдарын совхозтуң ажыл-ишчилери кылгаш, ажылдан алганы шалыны 800 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

У. МОНГУШ,
О. ХОМУШКУ.

КҮҮСЕЛДЕ ТҮННЕЛИН ЧУГААЛАШКАН

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы болган. Аңаа министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, улус депутаттарының районнар Советтериниң күүскомнарының даргалары киришкен. 1984 чылдың бирги кварталында Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинин күрүне планының күүселдезиниң болгаш СЭКП ТК-ның февраль (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниг. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш К. У. Черненконуң чугаазында айтыышкынынарга дүүштүр моөн соңгааргы соруглаларның дугайында айтырыгны чугаалашкан. Илеткелдерни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралак чызы, республиканың Күрплан комитединиң даргазы Д. С. Монгуш, сан-хөөмиинистри Б. К. Будегечиев олар кылганнар.

Хуралга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Б. Ондар чүве чугаалаан.

(Бистиң корр).

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

«Чыраа-Бажы» совхозта Удуй-оол Сундуевич Монгуштуң удуртканы 14 кижи составтыг бригада часкы хөвү ажылдарынче кирипкен. Шанчыг-Арты деп черде кызыл-тас тарыыры көрдүнген. 592 га шөлде часкы белеткел ажылдарын эгелей берген. Бо хүннерде 233 га чер аңдартынган. Бригаданың шалыпчылары трактористер Дадар-оол Сат, Маадыр-оол Куулар улуг-нормазын ажыр күүседип турар.

А. ШАГЖЫ.

«Сут-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери часкы хөвү ажылдарынче кирген. Ажыл-агыйның Инек-Даш. Ишкин хөвү-трактор бригадалары суггарылганы шынарлыг чорудуп турар. Оюн-оол Лакпаның удуртканы суггатчылар бригадазы Инек-Дашта 100 гектар хире шөлдү суггарган. Шөлдерде шык базырыпкынын Кара-Чыраа, Инек-Даш хөвү-трактор бригадалары бо хүннерде 50 хуу чедирс берген.

Бистиң корр.

Советтерде отчёттар

ЧЕДИИШКИННЕР — АЖЫЛДЫҢ ЭГЕЗИ

(Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессиязындан)

Хоорай Совединиң тоску сессиязынга чыылган депутаттар эрткен чылын күүскомнуң кылган ажылының түңнелин чугаалажып, ооң даргазы Ш. Д. Кууларның илеткелин дыңнаанкар. Партияның XXVI съездизиниң, ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш найысылалдың ажылчы чоннарының кылган чүүлдери эвээш эвес дээрзин депутаттар демдеглеп, чамдык сорулгаларны тодаратканнар.

Найысылалдың ажыл-агый, социал-культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээр, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер, күш-ажыл, материал болгаш одалга-энергетика курлавырларын хумагалаар талазы-биле чамдык ажылдарны хоорай Совединиң күүскому депутаттарны, доктаамал комиссияларны, депутаттар бөлүктерин дамчыштыр кылып чоруткан дээрзин илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа демдеглээннер. Ооң түңнелинде социалистиг чарышты организастаары коллектив бүрүзүнде экижээн, планныг онаалдалар база социалистиг хүлээлгелер күүселдезин чедип ап турар бригадаларның, цехтерниң, организацияларның саны өскен.

Хоорайның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң комплекстиг планнаашкынының практиказын сайзырангайжыдарынче, бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш албан черлериниң ажылын удуртуп башкарарын болгаш хайгаараарын күштелдиреринче кичээнгей салдынган. Үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң, садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң, чуртталга-коммунал ажыл-агыйының болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырлары чамдык чедиишкиннерин чедип алган. Ылаңгыя хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери продукция сайгарарының хемчээлин 1839 мун рубльге өстүрген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле план чедиишкинниг күүсеттинген.

Отчёттуг үениң дургузунда найысылалдың тудугжулары 27,6 мун дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, 280 олуттуг ийи уруглар садын, 4-кү микрорайонга үлетпүр барааннырының магазинин, хөгжүм-шин театрының дузалал-бүдүрүлге корпузун, шакта 150 тн. бус ажылдап үндүрер ийи котёл агрегадын болгаш өске-даа чугула объектилерни ажыглалга киирген. Транспорт сөөртүлгениң бүгү хевирлерин чедиишкинниг күүсеткен. Ол ышкаш чонга коммунал-ачы-дуза чедирер ажылдарның хемчээли өскен.

Улус өөредилгезиниң, кадык камгалал болгаш культура хандырылгазының чамдык чедиишкиннерин илеткелчи болгаш депутаттар сессияга демдеглээннер. Школаларга өөредилге-кижизидилге ажылын күштелдирер, чонга эмнелге-профилактика дузазын көргүзер талазы-биле немелде хемчеглер алдынган, культура албан черлериниң ажылчы чоннарның хостут үезин чөп ажыглаарынга ролю улгаткан.

Организас - массалыг ажылдың деннели база бедээн деп, депутаттар демдеглээннер. Советтиң сессияларын ССРЭ Конституциязының негелдезин ёзугаар доктааттынган үезинде чыып, күүском, ооң килдистери болгаш эргелелдери Советтиң база чоннуң мурнунга отчёттарын доктаамал берип келген. Үстүнү албан черлериниң база бодунуң үндүргени шиитпирлериниң күүселдези дээш контрольду күштелдирген. Күүском, доктаамал комиссиялар, депутаттар соңгукчуларның чагыгларын күүседир дээш эвээш эвес ажылдарны кылганнар.

СЭКП ТК-ның «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның чагаалары-биле болгаш саналдары-биле ажылды улам ынай экижидер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалын удуртулга болдургаш, күүском-даа, ооң килдистери болгаш эргелелдери-даа хамаатыларның, организацияларның билдириишкиннерин, саналдарын болгаш хомудалдарын сайгарып көөрүн экижиткен дээрзин депутаттар демдеглээн. Ол ышкаш хамаатыларны хууда айтырыг талазы-биле хүлээп алыр чорукту массалар-биле сырый харылзаалыг болурунуң, оларның негелделерин болгаш хереглелдерин хандыр билип алырының дээштиг аргазы деп, күүском санаа турар. Ол ажылды экижиткениниң түңнелинде чамдык четпестер болгаш чедир кылбаан чүүлдер илереттинген.

Москваның Куйбышев районунуң соңгукчулары-биле ужуражыышкын үезинде СЭКП ТК-ның Чюгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко «Чедип алдынган чүүлдер — улуг ажылдың чүгле эгезидир... Ажыл-херектер артында соңгаарладып болбас ажыл-херектер бисте дыка хөй» — деп чугаалаан. Хоорай Совединиң сессиязының киржикчилери ол сорулгаларга дүүштүр чамдык четпестерни база сайгарып чугаалашканнар. Ылаңгыя планныг онаалдазын эрткен чылын күүсетпээн бүдүрүлгелер оларның дүвүрелин болдурган. Хоорайның беш бүдүрүлгези сөглээн сөзүнге эз болбаан, чыл планын үскен. А беш чылдың эгезинден бээр бүгү бүдүрүлгелерниң үжен ажыг хуузу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чавызаткан, а 11 бүдүрүлге — шалын төлевириниң өзүлде темпизин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнден улгаттырган. Ол ышкаш чоннуң хереглел барааннырының бүдүрүүшкүнүнде көскү четпестер ам-даа бар.

Тудуг организацияларында четпестер сессияның киржикчилериниң кичээнгейиниң төвүнге турган. Капитал салыышкынның лимиди чүгле 80 ажыг хуу күүсеттинген, кол фондуларны ажыглалга киирериниң планы 59-ла хуу күүсеттинген. Ылаңгыя чуртталга шөлүнүң болгаш социал-культура объектилериниң тудуу дыка хожудаашкынга таварышкан. Бо талазы-биле улуг хожудаашкыннарны «Тыва автотранс», «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыннары, харылзааның бүдүрүлгетехниктиг эргелели болдурган. Ол ышкаш коммунал ажыглалдың объектилери база чогуур хуусаазында күрүне комиссиязынга дужаттынмаан. Керээлиг тудуг организацияларының ажылы кошкак.

Ажылчы чоннуң хандырылгазының айтырыынче Коммунистиг партия болгаш Совет чазак хүн бүрү сагыш салып турар. Ол дээрге хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылдакчы бүрүзүнден үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаарын хүн бүрү негеп турар сорулга болур. Шынап-ла улус ажыл-агыйының кайы-даа адырында ажылдап, азы өөредилге черинде өөренип-даа турар кижиниң бүдүрүкчүлүг ажылы, өөредилгези хандырылгадан кол хамаарыжыр. Ындыг-даа болза, хоорайның садыг, амыдырал хандырылга болгаш коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелери эртken чылын чогуур негелдеге чедир ажылдавайн турарын санал бергеннер сессияга шүгүмчүлээннер. Амыдырал хандырылга адырының ажылдакчылары чагыгларны күүседир хуусаазын үрээр, ону куду шынарлыг кылдыр чоруктарны катаптап турарындан хөй санныг хомудалдар кирип турар. Чуртталга-коммунал ажыл-агыйның бүдүрүлгелери чылыдылга болгаш суг хандырылгазын үзүптер таварылгаларны чаңгыс эвес удаа тургускан. Чуртталга бажыңнарының септелгезин чогуур үезинде кылбас, а кылза-даа шынар чок кылдыр чорудар таварылгалар база тургулаан.

«Күрүне планының күүселдези дээш сагыш салырын, харын-даа дүвүрээзинни минутада-даа соксадып болбас ужурлуг бис — деп. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненко чугаалаан. — Бо чылын план күүселдезин үзер ажыл-херекти чедир кылбас чоруктар дээш негелде кажангызындан-даа артык шыңгыы болур...». Бистиң республикавыстың юбилейн удавас болур бо чылда ук негелде биске ийи дамыр дээрзин сессияның киржикчилери демдеглеп, хоорайжыларның мурнунга чаа-чаа сорулгаларны тодаратканнар.

Д. ИРГИТ.

Таңдының чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде мастер Анна Дмитриевна Шабанованың ажылын чагыкчылар кезээде тергини эки деп үнелээр. Ол чаңгыс чер чуртугларының идик даараар азы ону септээр дээн чагыгларын хуусаазында, эки шынарлыг кылдыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: А. Д. Шабанова.

Чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң платье даараар бригадазында планныг онаалдазын 105—110 хуудан кудулаткайн турарларның бирээзинге Анастасия Прохоровна Курашкина хамаарыжыр. Ооң даараан хеви бедик шынарлыы-биле база онзагай.

ЧУРУКТА: А. П. Курашкина.

Ол-ла бүдүрүлгениң хоочуну, аныяктарның хүндүлүг дагдыныкчызы Елизавета Савельевна Нефедова дыка хөй аныяктарны амыдырал хандырылганың мергежилинге өөреткен. Ооң өөреникчилери чүгле бүдүрүлге планын чедиишкинниг күүседиринге эвес, сагылга-чурумнуг, бодунга негелделиг чорукка база башкызындан өөренип ап турар.

ЧУРУКТА: Е. С. Нефедова.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

●Профэвилел амыдыралы●

«КЫМ МУРНАП ТУРАРЫЛ?»

В. К. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат — онзагай бүдүрүлге. Чурттуң улус ажыл-агыйынга үнелиг байлак — даг-дүгүн казып, арыглаар, эрес-кежээ кижилер Ак-Довуракта чурттап, ажылдап турар. Хөй-хөй аныяк кижилер анаа барып, ажылчын аңгының одуруунга немешкеннер.

Бо коллективтиң чедиишкининге республика чоргаарланыр. «Совет Тываның 40 чыл оюнга — шалыпчы 40 неделя!» деп лозун-биле социалистиг чарышка комбинаттың бүгү участоктары ам хаара туттунган, хожудаашкын чок ажылдап турар.

Ол чарыштың мурнакчыларын — төлептиг кижилерин комбинаттың хүндүлел самбыразындан көрүп болур. Ол ышкаш «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде. «Тыва тудуг» трестин 48-ки тудуг эргелелинде, Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозта, Кызылдың 14-кү механизация эргелелинде, автосептелге заводунда хүндүлел самбыралары база көрүштүг.

Бүдүрүлгелерде оларның аттары янзы-бүрү. Чижээ, «Тыва тудуг» тресте «Бистиң мурнакчыларывыс», Кызылдың төп ажаалга кассазында — «Социалистиг чарыштың тиилекчилери». Чер ажылы кылыр тудуг эргелелинде — «Бүдүрүлгениң мурнакчылары». 3 дугаар тускайжыттынган тудуг эргелелинде — «Кым мурнап турарыл?», «Эң эки кижилер», «Бистиң шолбаннарывыс» дээн ышкаш аттарлыг.

Бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның күш-ажылдың иштини чурумунуң Дүрүмүн ёзугаар шаңнал-макталдың ол хевирин хүндүлел самбыразы деп адаар. Партияның болгаш чазактың доктаалын ёзугаар бистиң чуртувустуң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде Бүгү-эвилелдиң Хүндүлел самбыразын тургускан болгаш ажыткан. Хүндүлел самбыразы бо хире улуг мобилизакчы ужур-дузалыг. Ол — коллективтиң көрүнчүү.

База бир чижек. Хыналда кылып чораш, «Тыва көдээ тудуг» трестиң 62 дугаар КМК-зының хүндүлел самбыразының чанынга доктаай бергеш:

— Мында чуруу кирген мурнакчылар дугайты каш сөстен чугаалап көрүнерем — деп, бөлүк ажылчыннардан диледивис.

— Чуруу кирген болган-да, эки-ле ажылдап турар улус ыйнаан — диштилер. Бир аныяк оол бисче кайгап көргүлээш, (чуруктарны ол черле эскербейн эртип турган боор) чугаалай каапты:

— Ында шуптузун бижип каан-на болгай...

Дүрүмнүң негелдезин ёзугаар алырга, мурнакчыларның ат, фамилиязын, чедиишкиннериниң дугайында көргүзүглерин шуптузун бижиир. Социалистиг чарышка шылгараан ажылдакчыларның, бүдүрүлгелерниң шылгараңгай чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларның аттарын хүндүлел самбыразынга киирип, чуруктарын азар, күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын допчузу-биле бижиир ужурлуг.

Хүндүлел самбыразын шак ынчаар тургусканда ажылчыннар ону оюп эртпестер. Мурнакчыларның дуржулгазын олар билип алыксаар, чаартыкчының бодундан-даа арга-сүме айтырарлар.

«Тыва кобальт» комбинатта партия, профэвилел, комсомол организациялары хүндүлел самбыразын эки тургускан. Аңаа эң эки кижилериниң чуруктарын киирбишаан, оларны тус-туста характеристиказын кыска, тодаргайы-биле бижип турар. Ынчангаш мурнакчыларның чуруу чүге ында киргени хөйге эки билдине бээр.

Хөйге көскү болуру — социалистиг чарыштың чугула негелдези. Мурнакчыларның, чаартыкчыларның үлегери-биле холбашкан кижизидилге ажылы — чарыштың ол ленинчи принцивин боттандырарының чугула чүүлү.

Ол дугайында сорулгаларны СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринде болгаш социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрериниң болгаш ооң тиилекчилерин шаңнап, мактаарын организастаарының практиказын сайзырангайжыдар дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан.

Чижээлээрге, аппаратчик, экскаватор азы суурга кран машинизи, даараныкчы кижи курлавырны тып, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдааш, мурнакчыларны четкеш, ашкан дижик. Хүндүлел самбыразынга ол чаа мурнакчының чуруу кирип, коллективке бир чаа чүүл болу бээр. Бисте чамдыкта ону эскет чокка кылып, чартык чылда, азы чылда бир удаа улуг байырлалдар таварыштыр чаартып тургулаар. Бо ажылды хөйге калбаа-биле чарлап, көскү, кижизидикчи ужур-дузалыг кылдыр тургузары чугула.

Ол ышкаш хүндүлел самбыразында коммунистер бар бе? Күш-ажылчы коллективте оларның башкарыкчы ролюн ооң безин кижи эскерип, билип ап болур. Коммунист кижи күш-ажылга-даа, хөй-ниити ажылынга-даа, каяа-даа хөйге үлегер болуп чоруур болгай. Хүндүлел самбыразынга мурнакчыларны киирип тура, бо дугайын база утпаза эки.

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур, беш чылдың дөртку чылының онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш шалыпчы иш чер болганда хайныккан, «Күш-ажылы дээш — алдар, мактал!» — бо хүннерниң хозуну ол. Ону боттандырарда ёзу барымдаалаар чорукту болдурбайн, чогаадыкчы ёзу-биле организастаары чугула.

Д. ООРЖАК,
профоблчөвүлелдиң инструктору.

СЕМИНАР БОЛГАН

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңы партия райкомнарының политиктиг чырыдыышкын кабинеттериниң эргелекчилериниң семинарын организастап эрттирген. Партия чырыдыышкынының болгаш экономиктиг өөредилгениң школаларынга өөредилге чылын организастыг доозары-биле болгаш 1984—1985 өөредилге чылынга белеткел ажылдарын чорудары-биле холбашкан айтырыгларны аңаа чугаалашкан.

Политиктиг чырыдыышкын кабинеттериниң эргелекчилериниң чер-черде партийжи болгаш экономиктиг өөредилгелериниң школаларының ажылын удуртуп турарының байдалының дугайында информацияларны дыңнап, арга-дуржулга солчуушкунун кылган.

Барыын-Хемчик, Өвүр, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Тожу райкомнарының политиктиг чырыдыышкын кабинеттериниң эргелекчилери Н. А. Амырда, Э. С. Монгуш, Л. М. Разогреева, И. И. Балдир, А. Ш. Чиргалан олар пропагандистериниң дуржулга солчуп иептередир өзек школаларын тургузарынга, өөредилге талазы-биле айтырыгларны партия хуралдарынга чугаалажып, пропагандистериниң отчёттарын дыңнап турарын, оларның кичээл эрттирер аргаларының дуржулгазының дугайында чугула санал-оналдыг дыңнадыгларны кылган.

Партия обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының консультантылары партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилгениң школаларынга курстар аайы-биле өөредилге чылын канчаар түңнеп доозарының болгаш чаа өөредилге чылынга четчелээшкинин тургузарының талазы-биле сүмелерин бергеннер.

Семинарның ажылын түңнеп тура, Политчырыдыышкын бажыңының эргелекчизи К. О. Хелиң-оол өөредилге чылын организастыг доозар база 1984-1985 өөредилге чылынга уткуштур белеткелдер талазы-биле сорулгаларга доктааган. Семинар ажылын ооң-биле дооскан.

Б. БАРБА.

ШКОЛА СЕПТЕЛГЕЗИ

Сут-Аксы ортумак школазының коллективи часкы дыштанылга хүннеринде школаның чамдык септелге ажылдарын амдыгааштан чорудуп эгелээн. Школада бүдүрүлге талазы-биле өөредилге эргелекчизи Хүреңоол Салбагарович Ондарның удуртулгазы-биле башкылар болгаш ажылчыннар чамдык ажылдарны кылганнар. Ылаңгыя үш класстың шала манзаларын солаш, ону будаан. Чамдык класстарның дээвиирлерин, хаалгаларын солуп чаарткаш, чаа шывыглар-биле шып кылган. Бо класстар колдуунда-ла келир өөредилге чылынга белен болганнар. Борта башкылар-даа, ажылчыннар-даа идепкейлиг ажылдааннар.

Б. ОНДАР.
Сут-Хөл район.

Черниң кежиин четтирер дизе

НОГААНЫ КӨВҮДЕДИР

Аъш-чем программазында ногаа аймаа өстүрериниң дугайында айтырыг кол черни эзлеп турар. Оларның бедик дүжүдүн алыры агротехниктиг чурумну бүрүн сагып, чогуур үезинде эки сорттуг үрезиннер-биле тарыырындан хамаарыжыр. Ногаа өстүрери — харыысалгалыг, колдуунда хол-биле кылыр, белен эвес ажыл. Маңаа хамаарыштыр Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозту ап көөр болза, өске-даа ажыл-агыйларда байдал база ындыг магатчок.

Мооң мурнунда, тодаргайлаарга, чеден чылдарда картофель, кат, ногаа аймааның багай эвес дүжүдүн ажаап ап, кожавыста чурттакчылыг черлерин-даа, район иштинин организацияларын-даа болдунар шаа-биле хандырып турдувус. Арбузту база тарып, өстүрүп турган бис.

Сөөлгү чылдарда картофель, ногаа дүжүду чылдыңна кудулап орар. Чүге дээрге ажыл-агыйның удуртукчулары, ногаа ажылынче кичээнгей салбастаан, план эвээш дээш ногаажыларга техника быжыглавастаан, тарыыр шөлдүн хемчээлин база кызырган. Шупту ажылдарны хол-биле кылыр.

Бо чылын совхоз 4 гектар черге капуста, бир-бир гектар черге помидор болгаш огурец, 10 гектар черге картофель тарыыр планныг. Ол кончуг эвээш. Картофель, ногаа аймааның ниити шөлүн 40—50 гектар чедир улгаттырып, механизастаан тускай бригаданы организастааш, бригада керээзи-биле ажылдаар кылдыр тургусса деп саналдыг мен.

Мооң мурнунда чылдарда эзлчештирип тарып турган шөлдеривисте ам шуптузунда хөй чылдыг сиген тарып турар. Кол агроном Б. Кууларга ол дугайында айтырыгны база тургускан бис, ынчалза-даа ол ам-даа шиитпирлеттинмээн. Оон ыңай күзүн быжа бээрге, дүжүттү шыгжап, кадагалаар чер база чок. Чадаанада белеткел чери хааржак-сава чок дээш, ногаа хүлээп албас таварылга биске чаңгыс эвес удаа тургулаан. Ынчап турда соок дүжер, хөй-хөй кижилериниң күш-ажылы халас барып, ажыл-агыйга улуг каража болур.

Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкыны, совхозтуң удуртулгазы бо талазы-биле хемчээн ап, ногаажыларга боттуг дузаны көргүзер боор деп идегеп тур мен.

Б. КУУЛАР.

⊙ ⊙

ЭДЕ КЫЛЫРЫ ЧУГУЛА

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозта Базырык бугазының дөзүн республиканың суг ажыл-агый чери үш-ле чыл бурунгаар демир хаалгалар-биле ажыдып, хаап турар кылдыр эде кылгаш, 8 километр хире черни бетоннап кылып берген. Баштайгы дээрезинде тараажылар өөрүп-даа турдувус. Оон чоорту, ону ажыглап тургаш, өөрүшкүвүс өжүп эгелээн. Чүге дээрге ук буганың унунда 1550 гектар тараа болгаш сиген шөлдери бар. А буганы чүгле 230 гектар хире шөлдү суггарарынга таарымчалыг кылдыр кылган. Мооң мурнунда чылдарда ол шөлдерден тараанык, сигенниң, кукурузаның элбек дүжүдүн ап турдувус. Чаа буга кылган соонда, бо шөлдерден дүжүт алыр хамаан чок. Улут-Буга, Чинге-Сумун деп черлериниң бугалар унунун тал-хараганнары курган эгелээн. Мооң чылдагааны — чаа буганы кылгаш, буганың бажындан эгелээш, өске участоктарже чарар белдирлер кылыр ужурлуг турда, өттүр-ле 8 километр черде системаже дорт чиңге канал бадырыпкан. Ынаар бүдүн Барлыктың суун аксып каан. Биске суг хөйү-биле хереглеттине бергенде, хемниң суун чиңге каналга өй кылдыр аксырга, өске арткан суглар хемни куду халас агып чайлаар, а бистиң шөлдеривиске суг чедишпес. Бо талазы-биле хамаарыжыр черлерге айтырыгны тургузуп келген. Эрткен чылын Кедээ ажыл-агый министерствозундан болгаш суг ажыл-агый черлеринден комиссия келгеш, хыналданы чоруткан соонда, төлевилелин шын эвес кылган деп түңнелди үндүрген. Бо талазы-биле Бай-Тайга районда суг ажыл-агый эргелели (начальниги Сайдакпан Хертек) буга оруун эде кылыры-биле даалга берген. Ол организация мынчага чедир аңаа безин келбээн.

Совхоз боду ону эде кылып ап болурунуң аргазы бар. Ынчалза-даа аңаа күчүлүг техника негеттиниң турар. Ынчангаш Базырык бугазының өөжүн дарый эде кылып бээрин тараажылар четтикпейн манап турар.

А. КАНЧЫЫР,
совхозтуң мелиоратор-агроному.

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР

Тожу районнуң ыяш ажыл-агый чери мооң мурнунда чылдарда үргүлчү-ле мурнакчыларның одуруунга чоруп, айның, кварталдың болгаш чылдың планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Социалистиг чарышка тиилекчи болуп, шаңнал-макталга безин чедип турган. Ыяш ажыл-агый черинге кылган ажылдың, бүдүрген продукциялың хемчээли чылдан чылче көвүдеп турар.

Бүдүрүлге черинин эрткен чылда канчаар ажылдааныңың түңнели мындыг. Бараанныг продукцияны 623 мун рубльге бүдүрген. Ол болза, ооң мурнунда чылдыындан 7,2 хуу хөй, 643,8 мун рубльдин продукциязын сайгарып, чыл планын база ажыр боттандырган. 8737 кубометр ыяшты, ооң иштинде тудуг ыяжын 8613 кубометрин кезип, сөөртүп белеткээн. Дилген материалдарны 3737 кубометрин белеткээн, ол планнаттынганындан 2,3 хуу хөй болган.

Үстүнде сан-чурагайлардан ап көөрге, ыяш ажыл-агый чери эрткен чылын бедик көргүзүглерлиг кылдыр ажылдааны тодаргайдыр. Ынчалзажок ол чүгле эрткен үенин. Ам канчаар ажылдап турарыл?

Бо чылдың эгезинде ыяш ажыл-агый черинин ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары он бирги беш чылдың дөртку чылының планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседир, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг балек-биле уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин-даа алгылаан. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгны деткээш, кылган ажылдың түңнелин чеди хонук санында үндүрерин шиитпирлээн. Аңаа бодап көөрге, ажыл бүдүнгүр, шалыпкын эгелээн болгу дег. Ынчалзажок херек кырында ындыг эвес болган.

Ыяш ажыл-агый черинин бо чылдың эрткен ийи айларында канчаар ажылдааның база-ла чамдык сантүннерден көрүп болур. Бирги кварталда сайгарар ужурлуг бараанныг продукцияның хемчээлин 160 мун рубльге планнаан. А январь, февраль айларда 50-50 мун рубльдин бараанныг продукциязын сайгарар тургаш, ооң чартыынга-ла өйлешкен. Тудугга хереглээр ыяшты 2,5 мун кубометрин кезип, сөөртүр онаалданы 1,9 мун кубометр кылдыр боттандырган. Дилген материалдарны бүдүрерин 900 кубометрин кылырын 500 кубометрге чедирген. Оон ыңай культура-амыдыралга хереглээр бараанныр кылып үндүрериниң көрдүнген планы база чедир боттанмаан.

Мурнунда мурнакчы ажылдап турган бүдүрүлге хенертен чаңгыс черге таптап, «буруй» бергениниң чылдагааны чүдел? Ыяш ажыл-агый черинин директору Валентин Петрович Новиков мындыг тайылбырны кылды:

— Мурнунда чылдарда шынап-ла мактадып турган улус болгай бис. Бо чылын чамдык боттуг чылдагааннар уржуундан хожудап, оон-моон арай чемеледип тур бис. СЭКП Тыва обкомунуң чоокта болуп эрткен пленумунга бистиң ыяш ажыл-агый черин четпес ажылдап турар деп шүгүмчүлээни черле чөптүг. Оон чогуур түңнелди кылып, хожудаашкындан уштунарының хемчеглерин ап тур бис. Черле ынчаш, кол-кол көргүзүглер талазы-биле квартал планы күүсеттинген турар. Бүгү күштү олче мобилизастап, бар болдунар аргаларны, курлавырларны ажыглап тур бис.

Шынап-ла ыяш ажыл-агый черинин ажылынга чамдык боттуг чылдагааннар багай салдарны чедирген дээрзинге чөпшээрешпейн барып болбас. Тудуг кылыр болгаш дилер ыяшты кезип, сөөртүрүнүн планын күүседиринге бир кол шаптык болган чүве — оттулар хөй токпак-ыяш кагарынче кижи күжүн база техниканы чардыктырганы. Район төвү Тоора-Хемде от салыр котельнаялар саны он ажыг. Олар улам-на көвүдеп, «өзүп» турар. А аңаа одаарынга хереглээр токпак-ыяш белеткээрин чүгле чаңгыс ыяш ажыл-агый черинге онаап каан. Албан организацияларда боду оттулар ыяжын белеткеп алган чаңгыс-даа чер чок. Суурнуң бүгү чурттакчылары база одаар ыяшты оон алыр, олче көргеш орар. Ынчап кээр орта, одаар ыяш белеткээри чылдың-на улам нарыыдан, шиитпирлеттинмес «хоочураан» айтырыг болуп туруп берген. Бо кыш соок болган, котельнаялар саны өскен төлээде, кагар токпак-ыяштың хемчээли көвүдээн. Ол чорук чаңгыс - ыяш ажыл-агый черинин эктинге аар чүк кылдыр салдынып, ооң планныг онаалда күүседиринге шаптыкты таварыштырган. Ажыы-биле чугаалаарга, токпак-ыяш белеткээри ыяш ажыл-агый черинин сметазынга-даа, сайгарар продукциязының хемчээлинге-даа кирбейн турар. Чүгле тудуг болгаш манзы кылдыр ажыглаттынмас деп холуттунган, азы аргадан аңаа-ла багай дээш кезип каапкан ыяштарны ыяш ажыл-агый черн токпак-ыяш кылдыр белеткээри көрдүнген. Ам херек кырында ыяш ажыл-агый чери район төвүнүн албан организацияларынга болгаш чурттакчыларынга оттулар ыяш белеткээр чер болу берген. Ол айтырыгны район хемчээлинге шиитпирлеп шыдаваан болганда, республиканың хамаарышкан үстүкү органнары ону шиитпирлээринче чогуур кичээнгейни салыр үе келбээн бе? Токпак-ыяш белеткээри кайы хире улуг хемчээлдиг ажыл болуп турарыл дээрзип чаңгыс мындыг чижектен-не көрүп болур. Ыяш ажыл-агый чери чүгле бодунуң ажылчыннарынга безин одалга сезонунда 3000 кубометр токпак-ыяшты белеткеп берип турар. Район хөмүр-даш ажыглавайн турар ынчангаш оттулар ыяш белеткээринин айтырыы тидии-биле тургустунуп турар.

Ыяш дилер цех — бүдүрүлгениң кол черлериниң бирээзи. Ол дуглаг чок чадагай черде ажылдап турар. Дилер материалдар үндүрериниң хемчээли улуг. Оон ужурунда ук цехте хүндүскү болгаш дүнеки эзлчегниң ийи бригадазын тургускан. Бо кыштың соогу кайы хире улуг болганы билдингир. 40 градус ажыг чыккылама соокта даштыгаа, чадагай черге, ажылдаары берге херек. Оон ужурундан ажылчыннар соокка алзып аарыыр таварылгалар эвээш эвес болуп турган. Оларны солуптар ажылчын күжү тывары ындыг-ла амыр эвес. Дилер хирээни даштын чадагай, соок черде тургускан болганда, оон бистери хыраалап, доңаш, дораан-на сынып үрелир. Ону артык кезектер-биле солуур, септеп кылыр херек. Ындыг чылдагааннардан дилер цех февральда чартык ай хире орта ажылдаваан. Бо чоруктар бүдүрүлгени база соңгаар тыртып турган. Моон соңгаар ыяш дилер цехти чылыг оран-сава иштинге тургузар айтырыгны шиитпирлээри эргежок чугула.

— Бистиң ажыл-агыйывыс ырак-узак, орук-чирин, аргыжары берге черде туруп турар — деп, Валентин Петрович түңнелинде чугаалады. — Машина-техника бар-даа болза, орук-чирин берге черге бо-ла үрели бээр-дир. А техниканы, септеп-селип алырынга артык кезектер херек болгай. Ону кайыын белени-биле ап алыр бис? Үстүнде боттуг чылдагааннарга ону база немээр ужурлуг. Черле ынчаш, бистиң ажылчыннарывыс квартал планын үспес дээш, ам шудургу ажылдап турлар. Дилер цех ийи эзлчег-биле үзүктелиишкин чок ажылдап кирипкен. Ынчангаш квартал планындан арткан 100 кубометр дилген материалдарны чедир бээри чигзиниг чок. Ында Виктор Хаваевич Сатка удурткан комсомолчу - аныяктар бригадазы үлегерлиг ажылдап, эзлчег онаалдазын 110 хуу чедир ажыр күүседип турар.

Чазанылга цегинде Иван Семенович Зайцевтин бригадазы база шалыпкын ажылдап турар. Ыяш сөөртүр машиналарның чолаачылары Валерий Самбукай, Николай Доронин эки ажылдап турар. Ооң-биле чергелештир, холу салдынчак ажылдап, бүдүрүлгениң деңдески ажылдаарынга шаптык ужураштырып турар кижилерни маңаа ыыттавайн барып болбас. Чазанылга цегинде соңга рамазы, эжиктер, чаактар кылып турар Павел Кулипановтун, ыяш дилер цехте Владимир Оржактың бригадалары кошкак ажылдап, өскелерни соңгаар тыртып турар. Ол дугайын хурал-суглаага база чугаалажып көрген, чогуур хемчээн алган. Чарыштың түңнелин ай санында, неделяда үндүрүп, мурнакчы бригаданы шаңнап-мактап, түңнелин көскү черге азып турар. Ол чорук ажылды шапкынчыдарынга идигни бээрдир.

А. АРАКЧАА.

БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕРДЕ

Райпонуң белеткел конторазының коллективи Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг күш-ажылчы белектерлиг уткууру дээш күжениишкиниг ажылдап турар. Олар бирги кварталда 53,5 мун рубльдиң продукциязын, чигэдин чоңдан киир садып алыр тургаш, ону 64,4 мун рубльге күүсеткен. Квартал планын ниитизи-биле 120 хуу күүседип, чедиишкиниг ажылдааннар.

Белеткелчилериң аразында социалистиг чарышка Алдан Маадырда Шончуңмаа Ондар тергиндээн. Ол саарылга планын 106 хуу күүсеткен. Көшпес Ак. Баян-Кол, Манчүрек ол ынчаар малчыннарны Ш. Ондар эргип-кезип, ажылдап турар. Төп складта алгы дузаар ажылчын Михаил Тумат кварталда база багай эвес ажылдаан. Сүт-Хөлдүң белеткекчилери чурттакчы чон ортузунга тайылбыр ажылдарын чорудуп, ыңай-бээр үнүүшкүннерин кылып турарлар. Ийиги кварталдың планын ажыр күүседир дээш белеткелчилер шалыпчы ёзу-биле ажылдап кирипкеннер.

О. БОРАШ.
Сүт-Хөл район.

НЕГЕЛДЕ—ХАРЫЫСАЛГА

Оң бирги беш чылдың өзек чылының болгаш бо чылдың баштайгы кварталының түнелдери республиканың мал ажылында бурунгаар базымнар чок эвес дээрзин көргүзүп турар. Ынчалза-даа элээн хөй ажыл-агыйлар болгаш чамдык районнар планныг онаалдаларны боттарының күжү-биле эвес, а чоонуң дузалал ажыл-агыйының ачызы-биле боттандырып турары черле таарышпас. Бо чорук планны ындыг арга-биле күүседткен совхозтуң дугайында шын эвес үнелиг тургузуп кээр. Маңаа Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнарның күрүнеге продукт садар талазы-биле үш чыл планнарын күүседип шыдаваанын, оларда мал бажының өзер туржук улам эвээжеп турарын айтыры чугула. Үк районнарда мал ажылын четпес чорудуп турары моон илден. Ол дугайын республиканың көдээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненко мал ажылының тускай эртемниглериниң эрткен субботада болган республика хуралынга кылган илеткелинге демдеглээн.

Мыйыстыг бода малды ап көрээл. Республикада будуруп турар эът-тиң дөртен хүүзүн ол берип турар. Ындыг турбуже бо малды өстүрериндe улуг четпестер бар. Чижээлээрге, 1984 чылдың январь бирге чедир оон бажын эрткен чылдың ол үезинде турганындан 3,5 хүү өстүрери көрдүнген турган, а херек кырында боттанганы 0,6 хүү. План чүгле Моңгун-Тайга, Барыын-Хемчик болгаш Сүт-Хөл районнарда күүсеттинген.

Мал бажында өзүлде чок болганда, бо беш чылдың болгаш оон соңгаарга-даа онаалдаларны түнүн-биле күүседирил? Мал ажылының тускай эртемниглериниң ажылының дугайында щитпирлиг түннел үндүрер, ажылга хамаарылгазын шүүт өскертир болгаш бодунуң хүдээлгезин күүседир талазы-биле харыысалгазын бедидер үези ам келген. Олар ылаңгыя төрүүр малга хамаарышкан ажылдарны ыракта чедир кылбайн турарлар. Малды ажаарының болгаш чемгерериниң чурумун үргүлүү хажыдып турарындан малдың, ылаңгыя чаш төлдүң хорамчазы коңчуг хөй. Мал ажылының тускай эртемниглери мал эдержилгезин болгаш тарып боозадылганы чогуур деннелге чедирбейн турар, оон уламындан малдың кызырааp чоруу кызырылбайн турар. Төрүүр малдың хорамчазы дыка улуг.

Кайы ажыл-агыйның тускай эртемниглери үрежидилгени бедик деннелге чоруткан болдур, ында чаш төлду хөйнү ап турар. Оон чижээ, эрткен чылын чүс башка онааштыр сезен-сезен бызаа алган «Коммунизмниң херели», «Енисей», «Ленинчи орук», сезен үштү алган СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг болгаш сезем чедиин алган Карл Маркс аттыг совхоздардан көрүп болур. А «Искра» 36, «Чыраа-Бажы» 35, «Чаа орук» 34 бызааны чүс инекке онааштыр алган. Өвүр районда төрүүр инектерниң 51 хүүзү төл бергээн, оларның 30 хүүзү кызыр болган. Эрткен чылын республика оң чеди муң хире бызааны чедир албаан. Бо чылгы байдал база оон дээредевес. Январь бирниң медээзи-биле эрткен чылдың ол үезинден 530 бызаа хөй хораан.

Чаш малдың хорамчазы ажаалданың болгаш чемгерилгениң четпезинден болуп турар. «Өөк» совхозтуң чемней берген инектерин силос-биле чемгерип турганы илерээн. «Саян» совхоз чаш бызаалларны эмни аарыг инектер суду-биле чемгерип турган. Мындыг таварылгалар ажыл-агыйларда хөй. Зоотехниктерниң, мал эмчилериниң болгаш өске-даа ажылдакчыларның харыысалгага чогундан, ажыл-агыйжы эвезинден ол болуп турар. А «Чаа орук» совхозтуң бызаалары массалыыбиле өлүп эгелей берген турда, оларны эмнеп, ажаалдазын болгаш чемгерилгезин экижидиптерге, хорамча хенертен эвээжээн. Ындыг болганда малдың чаш төлүнүң ажаалдазынче, чемгерилгезинче болгаш аарыгларга удур профилактиказынче кичээнгейни бедидери негеттинип турар. Чаш малды курлаг кажаага тургузары, хөлүн эрттир изиритирбези, харын серии байдалга чаңчыктырары, шынарлыг болгаш хоолулуг чемнер-биле чемгерери, чогуур үезинде сыкыртып эмнээри чугула.

Планнар күүсеттинип турза-даа, бүтүү будурери болгаш күрүнеге садары эрткен чылдың деңнелиниң эвээш. Ынчангаш сүт будуреринкөвүдедир талазы-биле ажылдарны бедик деңнелге тургузар херек. Ылаңгыя саар инектерни чылыг душкуже чер одарыынче үндүрбес, харын немелде чемнер-биле хандырары, оларга сүгнү чылыдып бээри чугула. Хүн чурумун база шынгыы сагыыр.

Беш чылдың үшкү чылында республика чүс хойга онааштыр дыка эвээш хураган алган. Бо чылгы байдал база хирелиг. Мооң кол чылдагааны, ажаалга болгаш чемгерилгеден аңыда, хойнуң төрүүр үезин үзамдыктырып турарывыста. Хойнуң сес хүүзү декабрьда, 31 хүүзү — январьда, 9 хүүзү мартта төрээн. Төрүүр хой ам-даа бар. Декабрьда болгаш январьда төрүттүнген хураганнарны майда үзер ужурлуг, ынчаар дээрге оларның аразында хөй чаш хураган бар. Хой төрүүрүн үзамдыктырар чорук чүгле хураган үзеринге эвес, хураганнарны чаңчыс аай чемгерериниге, ажаарынга болгаш профилактика ажылдарын, черле бүгү зооветеринарлыг ажылдарны чорударынга таарымча чок болуп турар. Бо четпестерни чайладырының чаңчыс аргазы — үрежидилгени эң кыска хүүсаада бедик шынарлыг чорудары. Бо дээрге зоотехниктериң болгаш мал эмчилериниң кады кылыр ажылы-дыр. Ынчалзажок чамдык тускай эртемниглер харыысалга чогун болгаш бо-линиинг кызыызын көргүзүп турар. Мал бажының хорап турарында оларның буруузу эвээш эвес. Ылаңгыя «Кызыл тараачын» совхозтун чүс ажыг хою минералдыг немелделерин шын эвес бергенинден өлген турда, ол ажыл-агыйның тускай эртемниглерин агартыры берге. Черле ынчаш мал ажылының тускай эртемниглериниң харыысалгазын бедидер, олардан негелдени шыңгыыдадыр үе келген. Ол дугайын илеткелчи-даа, санал берген эштер-даа хуралга онзалап демдеглээн.

«Бирээде, эртмен ажылагый чылының болгаш бо чылдың баштайгы кварталының түнелдерин чугаалаштывыс. Ийиде, мал ажылында чедишкиннерни болгаш четпестерни сайгарып көрдувус. Үште, мал ажылында кызза чогуур ажылдарывысты дугуржуп алдывыс — деп, СЭКП обкомунуң ийги секретары **П. И. Кравченко** түнел сөзүнге чугаалаан — Ажылдың технологизының эжижидип турган, чедишкиннерни чедип алыр ужурлуг бис.

Мал бажын өстүрериниң болгаш мал ажылының продуктулуун бедидериниң кол аргазы ажылдың технологизын сагыыры болуур дээрзин ол чугулалал айыткан. Ылаңгыя мал үрежидилгезинге белеткелди амдыгааштан эгелээр. Кыртылданы, малды үзерин, чайлагладырын чогуур үезинде зооветеринарлыг негелде ёзугаар чорудар. Тарып боозадылганы чорударда, мал эрте-даа, орай-даа төрүүр болза, эң кыска хуусаада, аргалыг-ла болза 15—20 хоңук дургузунда төрээн турар кылдыр таарыштырары чугула. А инектерни тарып боозадырын январьдан июльга чедир чорудар.

Ажыл-агыйларда рацион үе-шагның болгаш мал-маганның байдалының аайы-биле тургустунмайн турар. Оон уламындан бөдүүн, чулуктур, концентрат чемнерни малга бээрининг дараалашкаа азы кажан бээри сагыттынмайн турар. Ынчангаш мал ажылының тускай эртемниглериниң харыысалгазын бедидерин хурал үезинин чугула негелдээн кылдыр көрген.

К. ЧООДУ.

Гавана — социалистиг Кубаның найысылалы, ангы үениң кайгамчык чараш хоорайы. Ол чыл келген тудунна улам чаагайжыды, чаартыдыр туттунуп турар. ЭДЧ кежигүүн чурттарының, ханыктың иеринде аазап каш бажың түлар комбинаттарыны республикага халаска белекке бергени. Совет Эвилелиниң ажы-дүжүнде ёзулуңуп дузалажылыының ачызында Гаванада таарымчалыг кылдыр төлевилеттиңген 12 болгаш 18 кават бажыңнарны тудуп турар.

ЧУРУКТА: Куба найысылалдың ниити хевээри.

Пресса Латина — СЭТА-ның фотозу.

ШЫННЫГ ЧОРУК ТИИЛЭЭР

СЭКП болгаш Совет Чазак улустуң күжүн социал-экономиктиг сорулгаларны чедишкиниг күүседирииче моондегээлээн, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун коншкадырыынче, киижи төрелгезинге термоядролуг халаптан чайладырынче, быжыг тайбыңны тургузарыынче утланган дашпаңы политиканы идепкейжидериче онза кичээнгейни салып турар. Дыка хөй чурттарның сураглыг күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының, массалыг информасия чепсектёриниң, СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиязының, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң хуралының түңнелдеринге холбаштыр үнеледдериң кол-ла утказы ындыг.

Чехословак **«Руде право»** солун Совет Эвилели бодуунуң тайбың бүрүнгаарлаашкынын күштелдирип турар деп бижээн. **«Правда»** солунга харыыларында, СЭКП ТК-ның Пленумунга, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиязынга, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң хуралынга чугааларынга К. У. Черненко Совет Эвилелиниң леninчи дашпаңы политиказының быжыг болгаш чайгылыы чогун, оон тайбың политиказын моондаа соңгаар чорударынга шиитпирлиин база катап бадыткаан.

ГДР-ниң Тайбың чөвүлелиниң президентизи д-р **Г. Дрефаль** ССРЭ-ниң тайбың, чавырлыышкын, улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыглаары болгаш боо-чепсекти дужүрери дээш чайгылыш чок демисежип турарын К. У. Черненконуң чугаалары эң-не күштүү-биле бадыткап турар-дыр деп, демдеглээн. Ынчалза-даа тодаргай совет саналдарны АКШ-тың чагырыкчы болуктери база АКШ-тың НАТО-да чамдык эвилелчилериниң найысылалдарында-даа чедир үнелевейн турарын харааладаар ужурга таварыкыр-дыр.

Француз **«Монд»** солун «Европада ядролуг чепсегленишкинниң айтырыгларынга

НЬЮ-ЙОРК. Бо эзлчег Бронск хоорайның эмнелгелериниң бирээзинге элээн каш хүннер дургузунда үргүлүчүлеп келген. Ядыы байдалга таварышкан 15 муң хире америкаанар халас чем бээрин шыдалыкпайы-биле манап келгеннер.

Халас чемни — чаржыкчыг муңуу маңаанарның эзлчээ — Американың Каттыышкан Штаттарының хүн бүрүде амыдыралы-дыр. Ядыы болгаш аштаңгы чорук бүгү чуртта улам-на калбарганын бадыткаан медээлер хүн бүрүде АКШ-тан кээп турар. Ындыг берге байдал — Рейганның чонга удур, милитаристиг политиказының дорт түңнели-дир.

АДН—СЭТА-ның телефотозу.

НИКАРАГУАНЫ БҮЗЭЭЛЭЭН ШЕРИГЛЕР

МАНАГУА. (СЭТА). АКШ-тың чазаа Никарагуаны долгандыр шериг мөөңнээрин улам-на кызаладып, оон улузунга удур кем-бүрүүлүг агрессиязын күштелдирип турар деп, Национал хосталганыг Сандинону Фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү. Национал катап тургузуушкун чазааның удуртукчу чевүлелиниң координатору Д. Ортега медеглээн.

Ол «Улуска кыйгырыг» дээр радиотелепрограммага түвө чугаалаан. Каттышкан Штаттарның бодунун-на мынып турары-биле алырга, Никарагуаның порттарының чанында сугларда 600 ажыг миналарны быдалап, салган болгаш ТРЭ-ниң хөлезинеликчилериниң Никарагуаже Гондурастан база Коста-Рикадан шүргүп кириишкиннерин үштап-баштап турарын дыннаткан. Нуэва-Сеговияг, Хинотега, Селая болгаш Чинандега департаментилериниң сонгу районнарында контрреволюстуг идегеттер-биле тулчуушкуннар чоруп турар. Мурнуу чүкке дээрбечилер Сан-Хуан-Дель-Норте порттуң эжелеп алыр дээш кадыг-дошкун шүргүүшкүннарын кылганнар.

Никарагуаның улузу эң-не улут күүш-шыдалдыг империалистиг күрүнеге деткиткен интервентилерге маадырлыг, шиитпирлиг ойтур шавышкынны тавырыштырып турарын Д. Ортега чугаалаан. Американнарның тергиидэшкинин никарагуалардың үүрткаңы деңнелиг социал-экономиктиг чаартылгаларның оруу-биле чоруп турарын Рейганның администрациязы түүлдүгүнер хөөнү чок боол турардыр. Империализмниң хорааларкы түлегидишкиннериниң чылдагааны болза, чүртта ёзулуг-ла революстуг чаартылгаларның боол турарында.

Россияга Октябрь революциязы бала-ла контрреволюстуг идегеттерден болгаш даштыкы интервентилерден камгаланыр үжүрга таварышкан. Хосталганы чедип алган Куба база-ла империалистиг агрессияның болгаш бүзэзлээшкинниң үржүктарынга таварыштан келген Вьетнам ёзулуг хосталганы болгаш хамаарышпас чорукту чедип алыр дээш канчаарааа аажок улуг караажа-когаралга таварышкан. Никарагуаның удузу боттарының хамаарышпас, бот тодаратынар эргеанн камгалап алырынга база долу шиитпирлиг.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Чоокку хүннерде ливан патриоттар интервентилерге удур ийи удаа чедишкинниг хөделиишкиннерни кылганнар. Набатиядан ырак эвесте партизаннарның бир бөлүү израиль таныылдарны кедеп чыткан, оларны гранаталар-биле хөме октагылаан түнелинде, элээн хөй солдат балыглаган. Ол ышкаш партизаннар ийи израиль тайкыны экипажы-биле кады узутпаан. Агрессор алды кижизин өлүртүп, он ийизин балыгладып чидирген. Сөөлгү алды неделя иштинде 100 ажыг эжелекчилерни ливан патриоттар чүрттүп мурнуу талазынга өлүрген азы балыглаан.

ИЙИ КОДАНДА...

«Чаа орук» совхозтуң Ямаалыкта малчыннарның ажыл-ижи, амыдырал байдалы-биле таныжып көрдувус.

Ажыл-агыйның мурнакчы аныяк малчыны Сергей Сидоонуң коданы арыг-силиг, мал-маган чемгерер дериг-херекселдери чурум-чыскаалдыг салдынган болду. Кыштагның кедээ талазында дилиндектей тыртып каан далбый изинде даадыл-ла кара баштыг ак хойлар тавааp өттап чорлар. Аалда ажылыш хайыккан тур. Херээжен кижилерниң бирээзи чадагай кажаа иштинде хойларга сиген берген, ийи аныяк уруг чаш хураган кажаазының ол-бо талаларында сигеннерни боой баглап, хураганнарга чылыг сугну кудуп, коошпаларга суланы уруп берип, чай-шөлээн чок ажылдаан турлар. Мал-маганы канчаар кыш ажып турарын айтырарывыска, өгнүң хереажен эзэн Зина Хүлер-ооловна мынчаар харыылады:

— Хар-чам кылын, соок кыш турза-даа, малывыстың күш-деңгели эки ийин. Мал чеминиң шынары куду-даа болза, оюу чымчадыр хайындырааш берип турарывыстан малывыс баксыравайн тур.

Сергей биле Зина он чыл бурунгаар комсомолчу путёвка-биле мал ажылынче киргеннер. Оларның кайызыда ажылгыр, чугаакыр, хей-аътты, аажы-чанының безин дөмейи аажок. Демнигде кандыг-даа ажыл канчап дескежир. Шынап-ла бо түткүлдүг, кежээ малчыннар чыл санында-ла чедишкинниг болуп, чүс хойга онааштыр, кандыг-даа берге кыш болгаинда, тозандан өрү хураганны төрээн совхозунга өстүрүп берип келгеннер. Аныяк коммунист хойжуларның хойлары кыштаанда мал кажааларын багай шинарлыг септээн, ынчангаш малы чудап, баксырап турар. Совхозтуң удуртулгазы моон түнел үндүрер, негелдени шыңгыыдадыры, дээштиг хемчеглерни алып ужулуг.

К. ХЕРТЕК.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

ЛОНДОН

Дайынга удур шимчэшкинниң ишкинчилери сеөлгү хүннерде баштайгы солгуулуунуң америк ядролуг ракеталарны англи черде тургузуп турарынга удурлашкышкыныңг күүлүг чыскаалдарын кылган. Чалгының ракеталарның баштайгы батареязын оперативтиг байдалче шилчитпен чер — Гринам-Коммон дээр агаар шеринниң базазының чанында болган чыскаалга муң-муң киижи киришпел. Великобританияның Сонгу-Барыын талазында Бертонвудта (Чешир графство) шериг базазын 8 муң чыскаалчылар бот-боттарының холдарындан туттунчуп алгаш, долгандыр чыскаалып чоруп турганнар. Ол үнүүшкүннерни Великобританияның дайынга удур улус организациаларының бирээзи — ядролуг чепсекти дужүрери дээш шимчэшкинниң саналы-биле ылган.

КАИР

Ливанга удур араатанзыг авиатора үндүрүг төлекчизи израильдерге аар үүрге боол турар. Египеттиң «Ас-Сияси» содуунуң бижип турары-биле алырга, Ливанче халдап кирген чорук болгаш ол чүртту эжелээрии үргүлүчүлеп турары Израильдың канчаар-даа ажаок хөй — 4,5 млрд. долларыны чарыгдаарынче албадаан. Израиль интервенциязы үргүлүчүлээрии хүн санында-ла 800 муң долларны чип турар.

НЬЮ-ЙОРК

«Бистиң чаазавыста Никарагуаның чазаан дужүрерии чедип алыр дээш оралдажыр кандыг-даа эртеги чок. Бистер бот-боттарын хүндүлээрииге үндешкээш, тайбың шиитпиринiң планын ажылдап кыдырынче түткүүр ужурлуг бис» — деп, сураглыг америк политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының демократтыг партиязының президентиниң албан дужаалынга бодунуң кандидатураазын депшидерим оралдажыр турар Джесси Джексон Дейтонга (Огайо) штат.

«Ындыг турбуже, оон оруунга бистер порттарга миналар салып турар-дыр бис. Ол — өнчүк-чоңгээлиг террорлуг үүлгедиишкиннер-дир» — деп, ол девискээрде дайынны улам калбартыр талазы-биле Ак бажыңның хемчегелериге хамаарыштыр ол чугаалаан. «Администрация күрүне терроризминиң политиказын чоруудуп турар» — деп, ол демдеглээн.

ТОКИО

Диктатурага удур студентилериниң Мурнуу Көрейниң 50 ажыт университеттериниң шыва алган массалыг шимчэшкинниниң киржикчилеринге Сеулдуң эрге-чагыргалары кадыг-дошкун истеп-сүүшкүн кылыры-биле кыжанган. Мында кээп турар медээлерии ёзугаар алырга, өөредилге министри Квон И. Хемтиң тускай үндүрген айтышкынында «бир эвес хөлзээшкиннер доп-дораан соңсаттынмас болза, корум-чурум үрээриниң эгелекчилерии кээргел чонга шиидерин» айтыр турар.

КАМПАЛА

Африка күрүнелериниң болгаш делегейниң депшилгелиг бүгү чурттарының мурнунда эң чугула сорулга — Намибияның улустарының хамаарышпас чорууң чедип алыры, Мурнуу-Африка Республикада сөөлзы ылгаарының нем-бүрүүлүг системазының үзүүлгелери боол турарын Уганданың чагыраачы Улустуң конгресс партиязының администрациязының секретарының хүзээлгезин күүседип турар Дан Лакиди аңаа медеглээн.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Олимпийжи комитединиң медеглели

Лос-Анджелес хоорайга (АКШ) XXIII Олимпиада оюннары эгелээриниге чедир үш ай хире хуусаа арткан. Ынчангаш Олимпийжи национал комитеттер Олимпиада оюннарыңга киржир дугайында шиитпир хүлээп алырының хуусаазы чоокшулап турар.

АКШ-тың президентизи Р. Рейган Олимпиада хартиязының негелделерии болгаш олимпийжи дүрүмнерни, чаңчылдарны АКШ-тың чазаа хажытпас дугайында документтини (президент боду ат салган) Олимпиаданың Делегей комитединге дамчыдып берген. Ынчалза-даа чамдык чүгүла айтырыгларга хамаарыштыр хүлээлгелер болгаш разаашкыннар күүсеттинмейн турарын фактылар хереченип турар. АКШ-тың администрациязы Олимпийжи оюннарны соңгулдалар мурнунда боттарының эрге-ажыынга ажыглаарын бодап турар.

ССРЭ-ниң Олимпиадага киржириге үдүр кампанияны АКШ-та калбарткан. Реаксылыг политиктиг, эмигрант болгаш шажын-чудулгелиг хөй санныг бөлүктер олимпиада кампаниязынга үдүр каттыжып турар. Чижээ, «Советтерии хоруур» деп коалиция америк күрүне албан чөрлериниң веткимчезин ап турар. ССРЭ-ниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның спортчуларынга. албан кижилериниге ажыы-биле ыжаныр турар. Совет делегациязының Олимпиадага киржилгези АКШ-тың айыыл чок байдалынга кыжаныг болуур деп нүүлдээшкиини ында тарадып турар.

Олимпиаданы хүлээп ап турар чүрт өске чурттарның национал делегациязыларының айыыл чок чорууң дээш харыысалгалыг болуру билдингир болгай. Лос-Анджелесте амгы үеде тургустунуп турар байдал алдынып турар хемчеглериниң ажыктынга чиглиишкинии болдуруп келир-дир. Оюннар үезинде политиктиг чыскаалдарны, митингилерни эрттиреринге белеткел дугайында болгаш социалистиг чурттарга удур үткалыг лозуңнар плакаттарны кудумчуларда ам бо хүннерде безин аскылап каанын америк пардалгала дыннадып турар. Спортчуларының хамааты эргелерии кызып, оларга дорамчы-даашкынны таварыштырып болдурунга нараязышкын улам-на үлгадып келир-дир.

Американың разведка албанына бараан болуп, социалистиг чурттарга удур ажылдап турар «Свободная Европа» радиостанциязының төлээлекчилерии Оюннар үезинде ыйнаар чорудар деп турары кичээнишкинии болдурбас аргажок. Ол дээрге Олимпиада хартиязының 51 дүрүмүн дорту-биле үрээри болуур.

Олимпиада хартиязының 59 дүрүмүн ёзугаар көрдүнгени «олимпийжи шынзылга оон ээзинге Олимпий оюннарының организакчы хоорайже чедерде ол чурттуң кызыгаарын эрттирериниге документ болуур» ужурлуг. Монреальга, Москвага болгаш Сараевога моон мүнүүн. да Олимпий оюннарының үезинде ындыг дүрүмнер турган. Ынчалза-даа бистиң делегациязының бүгү кежигүнериниң дыңзыгын эрттиреринге чөпшээрел алыры-биле Москвада АКШ-тың элчин черинге дужаар дугайында ССРЭ-ниң олимпийжи национал комитединге бо чылдың апрель эгезинде дыннатсан. Оон-биле кадыг-бир кижини таарышпас деп көөр болза, эрттиреринге чөпшээревес эргени бодунга арттырып турар, ону херек кырында ажыглап эгелээн.

АКШ-тың күрүне департаментизи ССРЭ-ниң олимпийжи национал комитединиң атташеизиниң кандидатуразын Оргкомитетке чөпшээрешкен турда-ла эрттирилгени бербээн. Күрзепартамент Лос-Анджелестиң олимпийжи Оргкомитединиң хемчеглериниң үргүлүү «эдерии» бодунуң эргезинде кылдыр санап, а чамдык айтырыгларга шүүтла холгаарлап турар. Ынчангаш ССРЭ-ниң олимпийжи национал комитединиң ЛАООК биле эрткен чылдың декабрьда чарганы дүгүржулганы америк таладан каржызы-биле үреп турар, ыр Лос-Анджелеске болуур. Оюннарны соксаал чокка коммерциализастап турарын, га делегейниң хөй-ниитиниң ашуурээшкинин идергейлеп турар. Олимпиадаран орулга үндүрүп алыры дээш кайдыг-даа бүжар аргалардан чалданмайн турарлар. Олимпиада хартиязының 62 дүрүмүнде олимпийжи оттуу ажык-кончаа сүрер чорукка ажыглаарын хораан түрбүшеп, ону ыят чогу-биле үреп турар. Лос-Анджелесте өртек-тер өзерии контрольдавайн турар. чаңчылчаан халас ачы-дуза чедирилгези дээш безин улут түүнү төлээр кылдыр кылган.

Олимпиада хартиязының хажыдыышкынары, күрүне эрге-чагыргазының деткимчезин алган реаксылыг болук-термин Совет Эвилелиниге үдүр калбарткаңы кампания ашуурениг байдалды болдурган. Оон-биле холбаштыр ССРЭ-ниң олимпийжи национал комитеди Олимпиаданың делегей комитединге болгаш оон президентизи Х. А. Самаранчыга дилег кылган. Лос-Анджелеске болуур Олимпий оюннарының мурнуу чарыында түргустунуп келген байдалды Олимпиаданың делегей комитединиң күүсеномунуң эзлчег чок хуралынга тугаалажып көөрүи болгаш Олимпиада хартиязын шыңгыы сагыырын болгаш Олимпиаданың киржиикчилериниң, ажлчыларының, айыыл чок чорууң хандырар дээштиг хемчеглерии алырын америк таладан негээрии ында киирген.

ССРЭ-ниң олимпийжи национал комитеди олимпийжи национал комитеттерге, спорт делегей федерациаларынга, делегейниң спортчу хөй-ниитизинге олимпийжи шимчэшкинниң принциптерин болгаш чаагай чаңчылдарын камгалаары, Оюннарны планетаның бүгү улустарынга тайбыңның болгаш найыралдың байырлалы кылдыр арттырары дээш күжениишкинин каттыштырарынга кыйгырган. Найыралчы байдал болгаш бот-боттарын билчир чорук делегейниң спортчу аныяктарының аразында хамаарылгарының кезээде үндезини болуп турган.

№ 1 ПРОФЕССИОНАЛ-ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕДЕ

Республиканың көдээ ажыл-агыйынга механизатор кадрларны Кызылдың № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищези белеткеп турар. Училищениң башкылар коллективи сургуулдарны быжыг профессионал билиг биле чепсеглээриинден аңгыда оларның күш-дамыр кижизидилгезинче сагыш салып, күш-культура болгаш спортка аныяктарның дожтаамал киржилгезин чедип алыр дээш чамдык тодаргай ажылдарны кылып чоруткан.

Тываның хоочун спортчуларының бирээзи «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг эдилекчизи Седип-оол Ховалыгович Аракчаа ол профтехучилищеде күш-культура болгаш спорт ажылын удуртуп турар.

— Бистиң № 1 профессионал-техниктиг училищеде 8 спорт секциялары ажылдап турар. Ында нитиизи-биле 218 аныяк оолдар, кыстар хаара туттунуп, волейбол, хостуг хүреш, стол теннизи, хаак даэн ышкаш хевирлерге оларның соңуургалы улгадып турарлар. Спорттуң шериг-техниктиг хевирлери мотокроссока, боодалгага бистe хандыкпылдыгларның саны эвээш эвес — деп, тренер башкы чугаалаар.

Училищеде спорттуң сайзырап бар чоруур хевирлериниң бирээзи волейбол деп болур. Волейболга училищениң шилиндек командазы «Трудовые резервы» спорт нитилелиниң бирги чери дээш Кызыл хоорай база республика чергелиг маргылдааларга каш удаа тиилекчи болуп келген. Бо чылдың июнь 16-дан 22-ге чедир Барнаулга Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң профтехучилищелер аразынга болур спартакиадазынга киржири-биле белеткелди чорудуп турар. Волейболга мооң мурнунда Сибирь зо. назының маргылдаазынга училищениң спортчулары үшкү черни ээлээш, шыырак командаларның аразында кирген.

Аныяк спортчулар, волейболистер Александр Шактар-оол, Маадыр-оол Шойдук, Мерген Маадыр-оол, Геннадий Монгуш болгаш оон-даа өскелер училищениң спортчу адын кызымаа-биле камгалап турарлар.

Хоорайның бирги чери дээш училищелер аразында кышкы спартакиадага коллектив ийиги черни ээлээн. Келир үениң механизаторлары, хаакчылар Василий болгаш Радион Маскырлар, Шолбан Нанчат олар боттарының үе-чергелериниң аразынга тиилекчилер болганнар. Оларга училищениң сургуулдары, башкылар коллективи чоргаарланыр. Мооң-ла көрөсска чоокта чаа болуп эртикен республика маргылдаазынга училищениң спортчулары багай эвес киришкен.

Күс санында эртип турар чадаг чарыш байырлалынга училищениң сургуул бүрүзү киржип, аңаа массалыг чоруукту көргүзүп келген.

Хостуг хүрешке училищениң шилиндек командазы Улан-Удэ хоорайга болган зона маргылдаазынга багай эвес киришкеш келген.

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатказ чайгы спартакиадага белеткелди эгелээн. Ынчангаш ол талазы-биле кылып чорудар спортчу организасс-массалыг ажылдарның план-графигин туртуснаш, башкылар, сургуулдар аразынга ону чугаалажып, чедер-четпес түүлдерни немей кылгаш, «Трудовые резервы» спорт нитилелинге бадылаан.

Ол план-графикте апрель-май айларда училищениң бөлүктер аразынга ГТО нормаларының дужаалдазын, чайгы хевирлерге маргылдааларны, эш хуузунуң ужуражылгаларын, туристчи походтарны организастаарын көргеш.

Тренер башкылар шупту сес кижи. Оларның аразында хаак тренери Екатерина Чурутө, хостуг хүрешке Николай Хунажык олар багай эвес түшелдерлиг болуп, социалистиг чарышка тиилээннер. Стол теннизиниң тренери Василий Оюн база эки ажылы-биле коллективтиң хүндүткелин чедип алган.

1983-1984 өөредилге чылында училище хостуг хүрешке болгаш хаакка спорт мастеринге ийи-ийи кандидатты, 11 бирги разрядчыларны болгаш эге биликтиг 60 судьяларны белеткээн.

— Училищевистиң спорт баазазы амдыызында чүгээр. «Тайга» станциязында училищениң спортчуларынга болгаш туристеринге таарышыр бажыңны кылган. Училищениң чанында 2 спорт залы бар. Ындыг-даа болза, дериг-херекселдер четпес чорук бисти дыка дүвүредип турар. Спорт хевви база чок. Волейбол, баскетбол мячилери, хоккей клюшкалары, ботинкалар тывылбас. Оларны магазиннерде сатпайн турар — деп, башкы С. Х. Аракчаа хомудап чугаалаан.

Ол шын. Ол айтырыг чүгле № 1 профтехучилищеде эвес, харын өске-даа училищелерде берге байдалда турун турар. Ону шиитпирлээринче «Трудовые резервы» спорт нитилелиң республиканың профтехөөредилге эргелели сагыш салыр ужурлут.

О. БЕЛЕК-ООЛ.

ШЯУЛЯЙНЫҢ МАСТЕРЛЕРИ

ЛИТВА ССР. Шяуляй хоорайның чурттакчызы, чиирбейден янзы-бүрү эт-херекселдер өрүп, аргыыр иергежилдиг Иоана Рудускене амыдыралга аргыш кылган эт-херекселдерни ажыглаарының аргазын үргүлчү дилеп турар. Оон кылган түүлдери онзалынчак, каасчараш аян-шинчизя-биле ылгалып турар. Ол бодунуң ажылынга шаг-шаандан бээр улустуң уран-шевер чаңчылдарын ажыглап, амгы үениң аян-шинчизининг негелделерин ёзугаар ажылдап турар. Иоана Рудускененің кылган түүлдери чүгле каасталга болбайн, харын база ахыдыралга ажыглаттынып турар, ол — чыриктыларның, бажың херекселдерниң элээн хей комплектилериниң чогаадыкчызы...

Улусчу мастер, уран-шевер Иоана Рудускененің хууда ийи делгелгезин кылган, ийи дугаарында аңаа оон бүгү өг-бүлезин: үш кызы, ийи күдээзин болгаш уруунуң уруу база киришкеннер.

ЧУРУКТА: Шяуляй хоорайда өрүкчү өг-бүле кежигүнери. Солагай талдан оң талазынче: кызы Гражина Барускене, күдээзи Чеословас Кибартас, кызы Бируте Умбартене, Иоана Рудускене, күдээзи Саулюс Барускас болгаш кызы Ангеле Пуоджюнене.

А. ДИЛИСТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ШЫДЫРАА

ЛЬВОВ. (СЭТА). Чурттуң шыдыраа талазы-биле бирги черн дээш чемпионат маргылдаазында соңгаарлаткан салыгларны чедир ойнаанының түнелинде Чехов ийи аштырыышкынарга таваржып, Эйнгорнга болгаш Белявскийге уттурган. Балашов Тукмановту, Лпутян — Эльвести уткан.

Чернин биле Псахистин, Эйнгорн — Саловтуң, Михальчишин — Новиковтуң, Асеев — Соколовтуң, Белявский — Лпутяннын, Лернер— Саловтуң, Балашов — Соколовтуң, Михальчишин — Белявскийниң салыгларының хайым болуп доозулган.

Тос салыгның сөөлүнде делегей мастери Соколов (Москва) мурнавыпаан. Ол 6 санныг. Гроссмейстер Белявский, Михальчишин, а ол ышкаш делегей мастери Лернер ам дээрезинде Соколовка чартык сан четпес. Бирги чер дээш маргылдаага эң баштай киржип турар мастерлер Выжманавин болгаш Новиков, а ол ышкаш гросемейстер Дорфман (Львов) 5—5 саннарлыг.

ОСЛО. (СЭТА). Шыдыраа талазы-биле ында эгелээн делегей маргылдаазының дөртку салыының сөөлүнде Карпов мурнай берген болгаш 3 санныг. Эзлчеглиг салыгта ол Гортту (ЧССР) уткан.

Өске салыгларның түнелиндe шыдыр: Агдестейн (Норвегия), Ведбергти (Швеция), уткан. Адорьян (Венгрия) Макарыч-биле хайымнашкан. Майлстың (Англия) болгаш Хюбнериң (ГФР), Де Фирмианның (АКШ) болгаш Арнасонуун (Исландия) салыгларын соңгаарлаткан.

КАИ ЭКРАНЫ

СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ, ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУР

Частың келгени-биле холбаштыр республиканың оруктарында автомототранспорт көвүдеп, шимчээшкин улгаткан. Оон-биле холбаштыр, ылаңгыя хууда автомототранспорттуң башкарыкчылары бо үеде овааырымчалыг болуп ужурлуг. Орукка шимчээшкин дүрүмнерин катаптап өөренири база артык эвес.

Часкы, чайгы үеде автомототранспортту болгаш оруктарны, кудумчуларны ажыглаарынга холбаштыр белеткел ажылдарын чорудуп, ол талазы-биле апрель 1-ден 30-га чедир республикага орукка шимчээшкиниң айыыл чок чоруунуң көрүлдезин чарлаан.

Орук озал-ондааның кол чылдагаанналарының бирээзи дүргедээшкинни нормадан ажырары болуп турар дээрзин утпаза чугуур. Чижек кылдыр каш фактылардан маңаа демдеглээри артык эвес. Чоокта чаа Чадаана—Ийме аразының 12 км-де оруунга «Октябрь 30 чылы» совхозтуң чолаачызы Г. Куулар «ГАЗ-53» маркалыг автомашинаны эзирик мунуп чорааш, нормадан ажыр дүргедеткен. Оон түнелинде ол машинаны доктаадып шыдавайн, орук озал-ондаан болдурган. Ук чолаачы ол черинге амы-тынындан чарылган, эзирик пассажир аар кемдээн.

Автомашинаны эзирик башкарар таварылгалар амдаа эвээжевейн турар. Хову-Аксы—Кызыл оруунуң 3-ку километринге В. Мельников «Иж-Ю» деп маркалыг мотоциклди эзирик башкарып чорааш, мурнуунга чораан тракторога үскен. Түнелинде пассажири амы-тынындан чарылган. Автомототранспортту эзирик башкарары дээрге-ле кеминг херек үүлгеткени ол деп билзе чогуур.

Сөөлгү үеним чиик автомашиналарында айыылдан камгалаар курлар бар. Ону ажыглаарының дугайында база утпаза чугула.

Чолаачыларның болгаш чадаг кижилериң талазындан орукка шимчээшкин дүрүмнерин үреп турар чоруктар бар. Бо чылдың эрткен айларының болгаш 20 хоңуктарының түңдели-биле алырга, эрткен чылдыц ол үезинге дөңээрге оруктранспорт озал-ондааның саны өскен. Ону хөй кезиниде эзирик чолаачылар болгаш чадаг кижилер кылып турар.

Март 22-де Кочетов болгаш Октябрьская кудумчуларының белдиринге Куртудугнүң инженери хамааты Л. Пономарева светофорнуң кызыл медээзи хып турда, кудумчуну кежии бар чорааш мотоциклге тавартканн. Хамаатының бажының мээзи кемдээн, мотоциклдиң башкарыкчызы база балыгланган. Бодунуң харыысалга, чүрүм чок чоруу-биле хамааты А. Чепрасова база ындыг чүүлге таварышкан.

Автотранспорттуң гаражтан үнер болгаш ооң дедир келир шагын, хүнүн контрольга алыр чорук ам-даа кошкак артышаан. КАИ рейдизиниң үезинде илерээни болза, Оюн Күрседи кудумчузунда № 42 «в» бажыңның чанынга күүлүг «Урал-375» маркалыг чүк машинаны кыштадыр турган. Дутаарлары чок. Хынап көөрге ол «Тере-Хөл» совхозтуң техниказы болган.

«Сельхозхимия» каттыжышкынының «ЗИЛ-554» маркалыг автомашиназы Крюкова кудумчузунда № 99 бажыңның чанынга үш ай улаштыр аңаа туруп келген.

Февраль айның төнчүзүнде Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазынга хамааржыр УАЗ-469 маркалыг 10—39 твз дугаарлыг автомашинаны КАИ ажылдакчылары туткан. А бир неделя хире болганда ооң чолаачызы чедип келген. Ол будурулгениң механиги Троегубовтуң чугаазы-биле алырга, машинаны өске гаражка тургузуп каарга оорлаан болган. Механик биле чолаачы ону будун неделя эрте бергенде билип каанны ол бе? Ындыг чижектер хөй. Маңаа түгле харыысалга негеттинер дээрзин кым-даа билир. Ону утпаза эки.

Шимчээшкиниин айыыл чок болурунуң көрүлдезиниң үезинде хоорай рейдилерин чорудары, албан черлерингe, будурулгелерге лекция, беседаларны номчуруу, темалыг кинофильмнерни көргүзери болгаш ооң-даа өске организастыг хемчеглер көрдүнген. Көрүлде үезинде чүрүм хажыткан чолаачыларны, чадаг кижилерни тускай хемчет алыры-биле ажылдаар, өөренир черлеринче дыңнадыр.

Албан организацияларның удуртукчулары, харыысалгалыг ажылдакчылар улусчу дружиналарның КАИ-ге дежурныйлаар графигин шыңгыы сагыырынче сагыш салыры — көрүлдениң чугула негелделериниң бирээзи.

В. КЛЯВИНА,
КАИ-ниң ажылдакчызы.

СТАЖЫ—50 ЧЫЛ

Кырган-аваазының аңаазы революция мурнунда-ла чолаачылап турган... Ооп ону улуг улустуң чугаазындан билир, дыңнаан. Шериг албан-хүлээлге эрттирип турган, чолаачы болурун ооң ыяк шиитпирлеп алганы-даа ында. Дарья Афанасьевна Смазнова боду бо хүннерде Москвада тудугга ажыглаар үүктер сөөртүп турар .Ында онзагай чүү деп? Москвада чолаачылар-ла хөй болгай. Оларның аразында — херээженнер база эвээш эвес. Ындыг-даа болза Дарья Афанасьевнаның эрткен күш-ажылчы оруу солун. Машина башкарар шынзылганы ол 1931 чылда холга алган. Оон бээр-ле ол чартык век ажыг үеде машина башкарып келгени бо. Ол үениң дургузунда кандыг марканың машинаын ону башкарбаан дээрил? Ынчангаш ажыл-амыдыралындан кандыг-бир солун таварылганы албан «...маркалыг машинага чорумда» деп сестер-биле эгелээш, түгле ынчан ам чугаазын уламчылаар чаңчылдыг. Сактып чугаадаар чүве-ле хөй. Чүүдаа уттундурбаан.

1934 чылда Дарья Афанасьевна ГАЗ-АА машинабиле Москвага хлеб сөөртүп турган. Мурнакчы чолаачыны ынчан Ленинград хоорайже чоруткан, ол аңаа баргаш, чүк сөөртүрүнүң чаа дешилгелиг аргазынга чолаачыларны өөреткен. А 1935 чылда ай чыгыы хуусаада Надежда Константиновна Крупская-биле кады ажылдаан. Дарья Афанасьевна ол дугайын ам чоргаарал-биле сактып чугаалаар. Чолаачы кыстың аргыырынга, даараарынга Н. К. Крупскаяның өөредип турганы уттундурбаан.

1937 чыл база онзагай. Москваның бөлүк мурнакчы чолаачыларын Кремльге келдирткеш, эки ажылы дээш оларга байыр чедиргенин канчап уттур боор. Ооң сооңда дайынның кадыгдошкун чылдары.... Дайын соондагы, бо хүннерге чедир эрес-маадырлыг тайбың күш-ажыл. Чылдар... Дарья Афанасьевна хүндүлүг дыштанылгазында. Хостуг үе хөйдүр, бажың бетинде сандайга олурупкаш, кожаларыбиле шынап-ла чүүү чугаалажып, көөрежиш болбазыл че? База солун. Сагыш ышкаш болбаан, ажыл чок олуртунмас болган. «Аргашиңээм бар, машина башкарып ам-даа ажыллап шыдаар мен, мынча хөй чыл чолаачылап келгеш, ажыл чок дөмей-ле олуртунмас» дээн бодал оңу оожуктурбастаан.

Д. А. Смазнова ол ажылын өскезинге кажан-даа солуп көрбээн, ынча хөй чыл эрткенде, ол дугайын ам чугаалаан-даа ажыы бар деп бе? Амыдырал-чурттал-газын кажан кезээде автомобиль, мотор-биле холбаан кижилерни «хан-дамыры-биле тудуш кылдыр төрүттүнген кижи» дижирин дыңнаан болур.

Дарья Афанасьевна Смазнова —амыдырадга бодунуң туружун тып алган кижилериң бирээзи. Ак сеткилдиг, бодүүн ижи-биле чоңунга ол төлептиг бараан болуп чоруур, коммунизм тургузукчузу. Дарья Афанасьевна бодунга хамаарышыр кажан-даа ол сестерни чугаалавас. Ооң будужу ындыг. Езулуг кижи бодуя маадыр кылдыр көрбезин-биле үнелиг болгай.

...Машиназының сөңгаларының шилдерин аштап чодуп турда Дарья Афанасьевнаны көрген болзунарза, ооң арын-шырайы, «Бөгүн байдалывыс кандыгыл, ажырбас боор аа?» деп машиназындан айтырганзыг-даа сагындырар. Аңаа харыы дыңналбазы биллингир. Дарья Афанасьевна кажан руль артынга олурупкаш, моторну хөлдиритперге, ооң арнының чайгаар чырый бээри —машиназының харыызын дыңнаанны ол болур турган боор. Ол —оларның чажыды болуп артар ыйнаан.

Б. БАНЧЕВСКИЙ.
«За рулём» журналдан.

ИНСПЕКТОР АЖЫЛ ҮЕЗИНДЕ

1971 чылдың февраль. Тываның транспорт эргелелиниң Кызылда автомобиль школазының тыва бөлүүнүң доозукчулары сөөлгү шылгалданы дужаап турган. Ынчан комсомолчу Владимир Куулар ук школаны эки дооскан курсантыларның бирээзи болган. Чолаачының шынзылгазын алган дораанна Владимир Кызылдың автотранспорт будурулгелериниң бирээзинге чолаачылап ажылдай берген соонда, үр болбаанда оңу шеригже келдирти берген. Кызымак, эрес-кежээ солдатка ийи чыл билдиртпейн эрте-даа берзе, шеригге автомобиль талазы-биле улам хандыр өөренген билии болгаш практиктиг кичээлдер уттундурбаан.

Совет Армияның хүрээлениинден халажып келгеш, Владимир Куулар Кызыл хоорхүүскомунуң яштики херектер килдизиниң КАИ салбырынга орук хайгааралының инспектору болуп ажылдай берген. Ажылга баштайгы үеде бергелер турар. Ындыг-даа болза, аңаа доктаамал ажылдаар дээн күзели ону улам сорук киирип, туруштуг болуруңче албадап турган.

Ооң бээр 10 чыл чоокшулап турар. Бо үениң иштинде орук хайгааралының инспектору, биче сержант В. Кууларның дуржулгазы элээн улгаткан. Дөрт чыл бурунгаар Москва Олимпиадазының үезинде ол аңаа эки ажылдаан, «Ниитиниң корум-чүрүмүн камгалаар талазы-биле албан-хүлээлгезин тергиин күүседип турара дээш» медаль-биле шаңнаткаш келген.

Часкы, чайгы үеде автотранспортту болгаш оруктарны, кудумчуларны ажыглаарынга үткуштур белеткел ажылдарын чорудуп, ол талазы-биле апрель 1-ден 30-га чедир республикага орукка шимчээшкиниң айыыл чок чоруунуң көрүлдези чарлаттынган. Бо ажылга В. Куулар харыысалгалының көргүзүп, чадаг кижилер, чолаачылар, ылаңгыя школачылар-биле беседаны чорудуп, будурулгелерге эвээш эвес лекцияларны номчаан.

Чүрүм үрекчилерин каш удаа илередип, түткан, оларның аразында хамаатыларның хууда автомашиналарын оорлааннар база бар болган.

Эвилең-ээлдек, ажылынга негелделиг болгаш шынчы болурга, чолаачылар оңу хүндүлээр. Ол чоп, чолаачылар-биле хөй ажылдап турар дээрзи ооң илдең.

Аныяк коммунист Владимир Куулар бо чылын күрүненің Кызылда педагогика институдун бот-өөредилге-биле доозарынга белеткенип турар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: (солагай талда) КАИ-ниң орук-хайгаарал инспектору коммунист В. Куулар чолаачы-биле беседалажып тур.

АВТОРНУҢ фотозу.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Ленинден өөренир». 1-ги дамчыдылга. 9.25 — А. М. Горький. «Хүнүүн уруглары» Фильм-шин. 11.55 — Телемедээлер. 12.00—14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Чаа документалдыг фильм: «Сээң чериң». 15.25—Концерт. 15.50 — Экологтуг хүн демдеглели. 16.10 — «Мультфильм. 16.20 — «...Алдан болгаш оон-даа улуг назылыг». Киноочерк. 17.30 — Эртем болгаш амыдырал. 18.00 — Эртем-нептерелдиг фильм. 18.15 — Неделяның спорту. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Ажыл-херектер болгаш кижилер. 19.30 —Совет ырылар концерти. 20.10 — Документалдыг фильм. 21.00 —«Үе». 21.30 — Улусчу хорларның ийиги Бүгү-россия корулдези. 22.10 —Эртем-нептерелдиг фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футболга чурттар аразының ужуражылышкыны. ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң шилиндек футбол командалары ойнаар. Чапсар үезинде—«Бир эвес кадык болуксазына».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Садты чаяар» Телефильм. 8.35: 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. Галактикалар. 9.05: 13.35— Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. Физика. Электрия энергиязын кылып үндүрери болгаш дамчыдары. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. Индустриализацияже углаңмышкын. 11.05 —«Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.10 — Ниити биология. 10-гу класс. Биосфера болгаш кижи. 12.40 —Зоология. 7-ги класс. Дириг амытанмарның ажыы болгаш оларны камгалаары. 13.05 — Музыка. 2-ги класс. Э. Григ — «Пер гюнт». 14.05 —Совет монументалдыг болгаш портрет скульптуразы. 14.35 — Драматургия болгаш театр. А. П. Чехов. «Ваня акый». 15.20 — Чуруктуулар дутайында рассказтар. Д. Моор. 16.00 — Телемедээлер. 16.05—18.00 —Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаларның 1-ги класстарынга 15-ки телекичээл. 18.35 — Уругларга телефильм. 18.50 — «Делегейге болуушкунарның допчулалы». 19.05 — «Азия төвү». 19.35 —Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—Стол теннизинге Европа чемпионады. 20.50 — Документалдыг фильм. 21.00 —«Үе». 21.30 — «Мээң аалымның кижилери» деп үш сериялыг телефильмнин баштайгы үндүрулгези. 1-ги серия. 22.40 —23.25 — Киноконцерт.

Солуунуң дараазында номери апрель 20-де үнер.

Редакторлуг оралакчызы К. К. САТ.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Красноярскиниң кооперативтиг техникумунуң Кызылда өөредилге-консультативтиг пунктузу 1984—1985 өөредилге чылында бот-өөредилгелиг салбырга сургуулдарны дараазында тускай эртемнерге белеткээри-биле хүлээп алышкынны чарлап турар:

Аъш-чемниң эвес барааннарны башкарары (товароведение);

Аъш-чем барааннарын башкарары;

Бухгалтерия учёду;

Кооператив садыынга планнаашкын.

Чүгле кооператив садыында ажылдап турар болгаш 10 класс билиглиг аныяктарны хүлээп алыр, өөренирининң хуусаазы ийи чыл.

Киреринге күзээннер дараазында документилерни дужаар:

Техникум директорунга биллирииткин;

Школа доосказының дугайында аттестат шынзылга:

№ 86 майыктың эмчи шынзылгазы:

Күш-ажыл дептериниң хоолгазын хереглекчилер нитилели шынзыткан турар;

Хереглекчилер нитилелиниң өөредилгe-биле чоруттан, 21.00. «Послесловие» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Третий принц» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, «Одиноким предоставляется общежитие» 18.40 (узатkан), «Без паники, ваше Кардош!». 16.50, 21.00 шактарда.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ХАМААТЫЛАРЫНГА

РСФСР-ниң Чуртталга шөлүүнүң кодексизиниг дүүштүү улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң бо чылдың март 14-те үндүрген шиитпирин ёзугаар чуртталга шөлү алыр хамаатыларның бурүткелин чорудуп турар. Ук бурүткелди хоорайның Кочетов кудумчузунда 29 дугаарлыг бажыңда, № 13 кабинетте кылып турар.

Аңаа келир хамаатылар дараазында документилерни алыр: паспорттар, назы четпээн уругларының төрүттүнген дугайында хереглелери, күш-ажыл дептери, ажылдап турар черинден, техниктиг инвентаризация бюрозундан, ол ышкаш чурттап турар черинден адрезин, өг-бүлезиниң составын болгаш ээлеп орар шөлүнүң хемчээлин айыткан шынзылгалар, бажың дептери, хыналда карточка.

Дараазында хамаатылар бажыңны бирги ээлчегe алыр эргелиглер:

— Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтери болган кижилер, дайынга өлүрткен азы яс чок читкен дайынчыларның өг-бүлелери;

— Совет Эвилелиниң Маадырлары болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары;

— күрүне болгаш хөй-ниитиң албан-хүлээлгезин күүседип чораан өлген кижилерниң өг-бүлелери. —

Маадыр-нелер, хөй уруглардыг өг-бүлелер болгаш бот нелер:

Ийис уругларлыг өг-бүлелер.

Бо хамаатылар бадыткал документилерни эккээр ужурлуглар. Ол ышкаш ССР Эвилелиниң Хоойлузунда көрдүнген дандыда кирген аарыглардан хоочурган кижилер эмчи комиссиязының түнелинги эккээр.

Пенсионерлер бурүткедири-биле хүнүң 8 шак 30 минутадан 17 шакка чедир кээп болур, а ажылдап турарлар 17 шактан 20 шакка чедир, субботада 9 шактан 15 шакка чедир келир.

КИНО

АПРЕЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Люблю. Жду. Лена» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«Кызыгаар» совхозтуң партком секретары Улзан-оол Чылбак-оолович ЭРЕНДЕЙНИҢ ур аараан мөчээнин СЭКП Тес-Хем райкому, улус депутаттарының район Советиниң күүскому хаңы кажыдал-биле дыңнадып, ооң төрелдериниге болгаш чоок кижилериниге кажыдалын йлергейлеп тур

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторлуг 2-24-63, редакторлуг оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажылдыраа болгаш үзелтүүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизининг 2-41-27, информация килдизининг 2-20-60, культура килдизининг 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизининг 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2102.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС—00909

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 93 (12483) | 1984 чылдың апрель 20, пятница | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур

СЭКП Тыва обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

БИРГИ КВАРТАЛДЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ-БИЛЕ

Республиканың үлетпүр, тудуг, транспорт, харылзаа, садыг, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга адырларының 1984 чылдың бирги кварталында планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң түңнелдерин СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

Планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле үлетпүрүнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш харылзааның, садыгның база чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелери болгаш организациялары тодарғай хемчеглерни ап турар деп хүлээп алган доктаалда айыткан. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң планныг даалгаларын күүсетпээн. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң 40 хуузу күш-ажыдың бүдүрүкчүлүүн пландан 1 хуу бедитпээн, үжен хире хуузу —продукцияның бот-үнезин планнаанындан 0,5 хуу чиигедирин чедип албаан. Ол даалганы күүседир талазы-биле боттарының ажылын эде тургуспаан черлерге Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитеди, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу, Сельхозтехкүрком, «Тыва тудуг» болгаш «Шагонарстяжстрой» трестери, «Тыва автотранс» каттыжыышкыны хамаажыр деп айыткан. Бүдүрүлгелериниң 20 ажыг хуузунда, ылаңгыя эът комбинаттарында. Үстүү-Елисейниң балык заводунда, Чадаананың райүлетпүр комбинадында, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунда ажылдакчыларның саны планнаттынганындан хөй болуп турар.

Бо чылдың бирги кварталында Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Кызылдың алгы заводу, «Тудуг келектери» комбинат, «Тыва автотранс» каттыжыышкыны, «Тыва тудуг» трест, Тес-Хем райпозу, Улуг-Хемниң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелери кошкак ажылдаан.

Планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседириңге күш-ажылчы коллективтерни СЭКП Кызыл хоорком, райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарыңа, министерстволарга болгаш ведомстволарга, хооррайкүүскомнарга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларыңа СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому даасхан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер продукцияның бот-үнезин чиигедир, чоннуң хереглел барааннарының бүдүрүүшкүүн көвүдедир, ачы-дузаны кажбартыр болгаш ооң шынарын экижидер, бар четпестерни чайладыр, ай планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң доктаамал күүселдезин хандырар талазы-биле немелде хемчеглерни алыр болгаш боттандырар.

Күш-ажылчы коллективтерде ажыл-херекке партийжи удуртулганы күштелдирер, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга, улус ажыл-агыйының планнарын күүседириңге улус депутаттарының чер-чер Советтериниң, профэвилел организацияларының ролюн болгаш харыысалгазын бедидер. Ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чоруктарга удур шинтпирлиг демиселди чорудар ажылдаар чер бүрүзүңге канналга санын ажыдар. Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чүрүмүн коллектив бүрүзүңге быжыглаар, ажылдап турарларның күш-ажылының болгаш амыдырал-чуртталгазының байдалдарын экижидер.

Мурнакчы эгелээшкинерни идепкейлин-биле детким бологш нептередир. Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбартыр.

1984 чылдың бирги кварталының социалистиг чарыжынга дараазында коллективтерни тиилекчи деп саналг болгаш оларга СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң **шилчнир Кызыл туктарын, акша шаңналын тыпсырын шинтпирлээн.**

ХООРАЙЛАРДАН БОЛГАШ РАЙОННАРДАН

— үлетпүр продукциязын бүдүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 103 хуу, ону сайгарарын 101,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 107,5 хуу, үүрмектеп садар бараан саарылгазын — 101,7 хуу, амыдыралдың ачы-дуза чедирилгезин — 102 хуу күүсеткен **Каа-Хем районга:**

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— үлетпүр продукциязын бүдүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 120 хуу, ону сайгарарын 113,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин — 104 хуу күүсеткен **Кызылдың даараңылга фабриказының коллективинге:**

ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

— тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 103,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин — 100,2 хуу күүсеткен **«Тыва сеңгелге тудуг» трестиң коллективинге:**

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— чүүк соорткүүнүң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 101,2 хуу, пассажирлер аргыстыгарын — 100,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин — 103,8 хуу күүсеткен **Шагаан-Арыг АТБ-зиниң коллективинге.**

САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

— үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 105,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин — 114,1 хуу күүсеткен **Кызыл райпозунуң коллективинге:**

КОММУНАЛ-АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— чоңга ачы-дуза чедирииниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 103,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин — 103,1 хуу күүсеткен **Өвүр районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективинге.**

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зының, Чадаана АТБ-зиниң, «Тыва автоорук» эргелелиниң, Тываның ном садыының, Тыва коммүнэнергонуң эки ажылын демдеглээн.

• • •

1984 чылдың бирги кварталында мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер болгаш ону менди тургузар талазы-биле районнарның база совхозтарның аразында социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) база ооң дараазындагы Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырар, Совет Тываның 40 чыл ооң төлептиг уткуур дээш республиканың көдээ ажыл-агыйының ажылчилери күш-ажылчы шалыпчы эдлеп турул, он бирги беш чылдың дерткы чылының планныг онаалдаларын чедишкиниң күүседир дээш шудургу ажылдап турар дээрзин хүлээп алган доктаалда демдеглээн. 1984 чылдың апрель 1-де байдалбиле республика күрүнеге эът садарының квартал планын 107,3 хуу, сүттү — 109,9 хуу, үүрганы — 103,4 хуу күүсеткен. Эрткен чылдыңдан эът 3,2 хууну, үүрганы — 5,9 хууну хөйнү саткан.

Бо чылдың бирги кварталында мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазыбиле социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни «Торгалыг» болгаш «Көк-Тей» совхозтар чедип алган.

Ооң-биле чергелештир бо чылдың бирги кварталында районнарда болгаш совхозтарның хөй кезиниңде бар арганарны ажыглап турары четпес деп, СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому айыткан. Малдың чүзүн аайы-биле бажын өстүрбүшан, мал продуктуларын бүдүрер болгаш көвүдедир талазы-биле тодарғай хемчеглерни районнар болгаш совхозтар бүрүзүңде чедир албайн турар. СЭКП райкомнарының, райкүүскомнарның, парткомнарның, профэвилел болгаш комсомол организацияларының талазы-биле организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды кошкатканының түңнелинде күрүнеге эът садарының квартал планын Эрзин, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, сүттү — Тес-Хем болгаш Эрзин районнар күүсетпээн, Сүт-Хөл, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Эрзин, Бии-Хем, Таңды, Кызыл, Каа-Хем районнар сүт садарын 1983 чылдың бирги кварталдаазындан кудулаткан. Күрүнеге эът садар планын 17, сүттү — 13 совхоз үскен.

Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем районнар мыйыстыг бода малдың, хойнуң болгаш өшкүнүң баш санын эрткен чылдың бирги кварталдаазындан кудулаткан. Эрткен чылдың бо үезинге денгээрге малдың чаш төлүн авазошти алган чергелерге Мөңгүн-Тайга, Тес-Хем, Бай-Тайга, Өвүр, Таңды, Кызыл, Барыын-Хемчик районнар хамаажыр. Таңды, Кызыл, Эрзин, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда малдың өлүп хораар чоруу эрткен чылдың бо үезинден 1,5—2,5 катап хөй болуп, дувуренчиг байдалды тургузуп турар. Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарда «Революциянның чалбыыжы», «Коммунизминиң херели», «Чодураа», «Шамбалыг», «Каря-Хаак», «Улуг-Хая» совхозтарда малдың өлүп хораар чоруу хөй. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле ажылдарже районнарның көдээ ажыл-агый органнарының удуртукчулары кошкак кичээнгей салып, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруктарны болдурбазының хемчеглерин чедип боттандырбайн турар деп ук доктаалда айтып турар.

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1984 чылдың бирги кварталында калбарган социалистиг чарышка дараазында совхозтарны тиилекчи деп саналг болгаш оларга **шилчнир Кызыл туктарны, 300—300 рубль түңнүг акша шаңналын тыпсырын шинтпирлээн.**

— чүрүүн зонадан — «ТОРГАЛЫГ» совхозту;

төп зонадан — «КӨК-ТЕЙ» совхозту.

Барыын зонаның совхозтары, республиканың бүгү районнары мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, мал бажының өзүлдезин чедип алыр болгаш ооң менди турарын хандырар талазыбиле социалистиг чарыштың негелделерин күүсетпээнин өөренип көргеш, районнарның база барыын зонаның совхозтарының кайызыңгадаа шаңналдыг черлерин

• • •

1984 чылдың бирги кварталында малдың чедер массалыг информациязының болгаш пропагандаңың чепсектериниң мурнуңга партияның салган соруглаларын күүседириңге чүрттүү журналистер организацияларының киржилгелериниң тодарғай программазын дугурушкан. Коммунистиг партияның ленинчи үелаңнымшкынының чайгылыш чогуп. Төрээн чүрттүү экономиктиг болгаш камгалал күүлүү улам быжыглаар, ажылчы чоннарның чаагай чорууп бедидер, социалистиг демократияны бүгү талалыг хөгжүдер дээш моон-даа соңгаар бүгү үүлдерни кылыр деп ооң быжыг шинтпирлиң кескү, бүгү мүш-биле база бүдүрелдиг кылдыр пропагандалаар дээш бүгү күжүн, билиглерин, дуржулгазын болгаш мергежилин бөөр дээрин олар СЭКП ТК-га, Политбюрога бүзүткеткен.

Пленумга даштыкы организациялар-биле харылзааларны улам ынай хөгжүдер. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак политиказын пропагандалаарын күштелдирер талазыбиле Журналистер эвилелиниң ажылының дугайында айтырыгны база чугаалашкан.

Чер-черде журналистер организацияларынга отчёт-соңгудаалар-лыг хуралдарны, конференцияларны болгаш съездилерни эрттиреринең хуусааларының дугайында айтырыгны пленумга көргеш.

Пленумнуң ажылынга СЭКП ТК-ның Пропаганда кылдызының эргелекчизи Б. И. Стукалин киришкен.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ ЖУРНАЛИСТЕР ЭВИЛЕЛИНИҢ БАШТААР ЧЕРИНИҢ ПЛЕНУМУ

Апрель 18-те Москвага ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черинең пленуму болуп эрткен. Ооң киржикчилери СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының шинтпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары К. У. Черненконуң ук Пленумнарга база Москваның Куйбышев сонгулда округунуң сонгукчулары-биле ужуражыышкынынга чугааларында айтымшкыннарны болгаш түңнелдерни амыдыралга боттандырар талазы-биле Журналистер эвилелиниң сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черинең даргазы, «Правда» солуннуң кол редакторы В. Г. Афанасьевтиң илеткелинде болгаш саналдарда ол Пленумнарның документилерин ылаң-биле чүүлдүгүзүнгеш. СЭКП ТК-ның база Политбюронуң политиктиг шугуманын болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын чаңгыс эп-сеткил-биле деткээни илергейлеттинген.

Пленумнуң киржикчилери амгы үеде массалыг информацияның болгаш пропагандаңың чепсектериниң мурнуңга партияның салган соруглаларын күүседириңге чүрттүү журналистер организацияларының киржилгелериниң тодарғай программазын дугурушкан. Коммунистиг партияның ленинчи үелаңнымшкынының чайгылыш чогуп. Төрээн чүрттүү экономиктиг болгаш камгалал күүлүү улам быжыглаар, ажылчы чоннарның чаагай чорууп бедидер, социалистиг демократияны бүгү талалыг хөгжүдер дээш моон-даа соңгаар бүгү үүлдерни кылыр деп ооң быжыг шинтпирлиң кескү, бүгү мүш-биле база бүдүрелдиг кылдыр пропагандалаар дээш бүгү күжүн, билиглерин, дуржулгазын болгаш мергежилин бөөр дээрин олар СЭКП ТК-га, Политбюрога бүзүткеткен.

Пленумга даштыкы организациялар-биле харылзааларны улам ынай хөгжүдер. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак политиказын пропагандалаарын күштелдирер талазыбиле Журналистер эвилелиниң ажылының дугайында айтырыгны база чугаалашкан.

Чер-черде журналистер организацияларынга отчёт-соңгудаалар-лыг хуралдарны, конференцияларны болгаш съездилерни эрттиреринең хуусааларының дугайында айтырыгны пленумга көргеш.

Пленумнуң ажылынга СЭКП ТК-ның Пропаганда кылдызының эргелекчизи Б. И. Стукалин киришкен.

(СЭТА).

Үүректиң ханызындан өөрүп четтириишкин

ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазының албан-дужаалынга соңгааны-биле холбаштыр медээ байыр чедирген партия, күрүне органнарынга, хөй-нимти организацияларынга, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, тудутларның, колхозтарның болгаш совхозтарның, өөредилге черлериниң күш-ажылчы коллективтеринге, партияның хоочунмарынга, Совет Армиязының болгаш Флоттуң дайынчыларынга, бүгү совет кижилерге үүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни илергейлеп тур мен.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң тодаргайлааны, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шинтпирлеринде сайзыраткан бистиң партиливыстың ленинчи политиказы, экономика, политика болгаш культура талазыбиле бистиң Төрээн чүртувустуң деңнелгезин хандырарынче ооң шинтпирлиг үлаңнышкынын совет улустуң чайгылыш чок деткээнин кыладыр ол байыр чедиришкинерин санап тур мен, эргим эштер.

Социалистиг чурттарның, социализмниң туруштарын улам ыдай быжыглаар, ажылчы чоннарның эргеважыктары дээш, тайбыңның болгаш демократияның, хереэниң тиилелгези дээш нимти демиселге совет коммунистер-биле сырый каттышкан акы-дүүнүң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының удуртукчуларынга сагыш-сеткилдиң хамызындан өөрүп четтирдим.

Медээ чорутkан байыр чедиришкиннерни дээш дашткы чурттарның күрүне болгаш хөй-нимти ажылдакчыларынга база хамаатыларынга ханызы-биле өөрүп четтиргенимни илергейлеп тур мен. Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуланашкыының үеге шылгатыткан ленинчи принцииин Совет Эвилелиэ барыидаалаашаан, дайынны болдурбазынга, бүгү күрүнелериниң аразынга дем эргелиг болгаш бот-боттарынга ажыттыг кады ажылдажылганы хөгжүдерниге идигни тодаргай херектер-биле ноон соңгаар-даа бээрин база катап бадыткаарынга бо тавырылганы ажыглаар болаан ийик, мен.

К. ЧЕРНЕНКО.

СЭКП ТК-ГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

Албанның найыралчы аян-чоруун кылып, Совет Эвилелиге келген ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, ПУР-нуң национал камгалал министри броня генералы Ф. Сивицкийни СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко апрель 18-те хүлээп алган.

Европада тургустуунуң турар шериг-политиктиг байдалды, ол ышкаш ССРЭниң болгаш ПУР-нуң аразынга кады ажылдажылганы улам ыдай хөгжүдериниң айтырыгларын акы-дүүнүң найыралчы болгаш чүректиң ханызындан авилең байдалга болуп эрткен беседанның үезинде чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов беседага киришкен.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчызы В. В. Шарапов, ПУР-нуң ССРЭ-де элчини С. Конолек беседага киришкен.

(СЭТА).

ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ПУР-нуң национал камгалал министри броня генералы Ф. Сивицкийге Ленин орденим апрель 18-те тывыскан. Делегейниң ийиги дайынының чылдарында кады демиселге ачы-хавыяларны болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң болгаш Польша шеригниң аразынга дайын соолгудени үеде кады ажылдажылганы быжыглаарының хереэнге хууда улуг салыышкыны дээш Ф. Сивицкий шаңналткан.

Шаңналды тыпсын турган үеде эш К. У. Черненко түүе чугаалаан.

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бистиң аалчывыс — Польша Улус Республиканың национал камгалал министри броня генералы Флориан Сивицкий ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар Ленин орден-биле шаңнаткан. Бөгүн ол шаңналды аңаа тыпсыры мөңгө өөрүнүүр-дүр.

Делегейниң ийиги дайынының чылдарында фашизмге удур кады демиселге ооң дайынчы ачы-хавыяларын болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң болгаш Польша шеригниң аразынга дайын соолгудени үеде нимти ажылдажылганы быжыглаарының хереэнге хууда улуг салыышкыны дээш ССРЭниң дээди шаңналы Ленин орден-биле эш Сивицкийни шаңнакап демдеглээн.

Солдаттан камгалал министри албан-дужаалга чедир эш Сивицкий дайынчы улуг оруктуу эртken. Варшава Кереэзин быжыглаар талазыбиле эвилечи күрүнелериниң коллективтиг күжениишкиннерниге интернационалдыы коммунист Ф. Сивицкий улуг үлүүн киирип турар. Ынчаарга Варшава Кереэзин ядролуг дайынны болдурбас дээш, социализмге удур «ыдыктыг походту» организастаар дээн империализмниң эң-не реакциялыг болуктеринин оралдажыышынарын үзер дээш демиселге идегелдиг камгалал болуп турар.

Бедик шаңнал-биле холбаштыр Силерге үүректиң ханызындан изиг байырны чедирип тур мен, эргим эш Сивицкий. Быжыг кадыкшылды күш-ажылчы польша улустуң чаагай чорууңга, польша черге социализмниң туруштарын улам ыдай быжыктырарының, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң болгаш Польша шеригниң аразынга, бистиң партиларывыстың, чурттарывыстың болгаш улустарывыстың аразынга акы-дүүнүң харылзааларын быжыглаарының хереэнге бараан болдурган чаагай ажылыңарга улуг чедишкиннерни күзеп тур мен.

• • •

Броня генералы Ф. Сивицкий харыы үүре чугаалаан.

Ф. СИВИЦКИЙНИҢ чугаазы

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы эргим хундулуг эш Константин Устинович Черненко!

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Соединиң Президиумунуң мени шаңнааны хүндулуг дээди шаңнаалы халы өөрүп четтиришкин болгаш сагыш-сеткилдиң дүвүреэшкини-биле хүлээп алдым. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының кежигүнүнге болгаш Улусчу польша шеригниң дайынчызынга Ленин орден — ол дээрге ооң ажыл-чорудулгазын эң-не бедии-биле үнелеп көргенинин демдээ-дир. Бо шаңнал ооң-биле холбаштыр улуг Ленининиң идеяларын болгаш өөредиңиң амыдыралга боттандырар дээш кезээде идепкейлиг демиселчи болдурунга улуг хүлээлге-дир.

Мени бо орден-биле шаңнаанының политиктиг, хамыктын мурнунда интернационалчы улуг ужур-дузаын бурунгу-биле билип тур мен. Бо орденни хундулуг эш Чиигине секретарь Силер бодунар менээ тывыскаңнарны бодумга кайгамчык улуг алдар кылдыр санал тур мен.

Бо бедик шаңнал болза, ленинчи партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчузунуң талазыдан улусчу Польшаны болгаш ооң чепсектиг күштерин найыралчы ёзу-биле көргенинин илергейлээшкини болуп турар деп билип тур мен. Бүгү кижи төрелгетенге дээди үнелиг чүүлдү —айыыл чок чоруукту болгаш тайбыңны камгалаар дээш моган-шылаг чок демиселчи Силерни мээң ада-чурттугларым эки билир.

Америк империализмниң бурүүзу-биле өөскээн делегейниң амгы дыка дүшкүүрлүг байдалында бистиң маркисчи-ленинчи партиларывыстың чаңгыс эвес, ийи күрүнелеривистиң бүгү талалыг быжыг харылзаалары, польша болгаш Совет Чепсектиг Күштериниң чепсек талазы-биле бүлүбас акы-дүүнүң чорууп Польша Улус Республиканың социалистиг тайбың хөгжүлдезиниң болгаш айыыл чок чорууның быжыг үндезини болуп турарыңга хамыга-биле бүүреп турар бис.

Алдарлыг Совет Армиязибиле акы-дүүнүң кады ажылдажылганы болгаш дем каттыштырылганы, ооң бүгү талалыг болгаш дээштиг дуламчызын бистиң чепсектиг күштеривисте эң-не бедии-биле үнелеп турар. Марксизм-ленинизмниң принциптеринге болгаш улам ыдай хөгжүлделиг шериг эртеминге үндезилеттинген ооң байлак дуржулгазы Улусчу польша шеригниң улам ыдай сайзыраарыңга кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуп турар. Ынчангаш Советтер чүрүнге бо ялчорувусту база бедии-биле үнелеп турар бис.

Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының, ооң Бирги секретары армия генералы эш В. Ярузельскийниң даандырган соруглаларын Улусчу польша шеригниң күүсетпишаан, бодунуң дайынчы чорууң соксаал чокка быжыглаар, социалистиг дем каттыжылгазының камгалал күүзүүге интернационалчы салыышкынын киирер, бистиң идегелдиг эвилечивис — Совет Армия-биле акы-дүүнүң харылзааларын ханыладыр болгаш быжыглаар даарзын бүүредиринең чөпшээрел көрүүдер, СЭКП ТК-ның эш Чиигние секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы.

Дээди шаңналды — Ленин орденин менээ тывыскаңы дээш чүректиң ханызындан база катап өөрүп четтирдим.

• • •

Шаңнал тыпсырының бүүлалынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов, ПУР-нуң ССРЭ-де элчини С. Конолек, СЭКП ТК-ның Чиигние секретарының дузалакчызы В. В. Шарапов киришкен.

(СЭТА).

ЛЕНИНЧИ НОМЧУЛГАЛАР

Октябрьның баштыңчызының төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга турраскаатkан Ленинчи номчулгалар Москвага апрель 18-те СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизмниң институдунга болган. Номчулгаларның темазы — В. И. Ленинниң «Базым бурунгаар, ийи базым аткаар» деп номунуң парлаттынганындан бээр 80 чыл болганы.

Ленинниң марксисчи теоретиктиг бодаалдың хөгжүлдезинге, революсчу пролетар шимчээшкинниниң практиктиг сорулгаларын шинтпирлээринге, чаа хевирлиг партиязын тургузарынга чүгүлээ үе-чада болган бо ажылдың төөгүлүг ужур-дузазын эртемденнер илеткелдеринге илереткеннер. Партия дузайында ленинчи өөредиг сайзыраңгай социализм нимтилелиниң, социал депшилге дээш бүгү демиселчилериниң амгы үеде-даа күчүлүг күжү болуп турары илеткелдерде демдеглеттинген.

Партия болгаш эртем ажылдакчылары, СЭКП-ниң хоочунмары, Москваның хөй-нимтизиниң төлээлекчилери номчулгаларга киришкен.

ССРЭ-НИҢ ӨРТЕКТЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮРҮНЕ КОМИТЕДИНДЕ

Дузап каан болгаш амдан киирген иваси сельд балыктың үүрмектеп садар күрүне өртээн СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шинтпиринге дүүштүр 1984 чылдың апрель 20-дең эгелеп 37—40 хуу чиигеткен дутайын ССРЭ-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитеди дыннадып тур.

Кошкан болгаш өртүмек кыдыр дузаан досканнар сельд иваси балыктың үүрмектеп садар өртээ килограмма 2 рубль 50 көпеек турганындан 1 рубль 50 көпеек чедир, малзада савазаан тускай дузаттынган сельд иваси балыктың килограмма өртээ 3 рубль 20 көпеек турганындан 2 рубль чедир чиигеэн. Сельд иваси балыктан кылган лавзалыг продукцияның өске-даа чамдык хевирлериниң өртектерин база чиигеткеңер.

Үүрмектеп садар өртектерни чиигеткенинең мынта түүн чыла онаштыр алырга 450 миллион рубль болуп.

ДААРТА—ШУПТУ КОММУНИСТИГ СУББОТНИКЧЕ!

ЭҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Этезин улут Ленинниң салганы бо хүнгү коммунистиг субботниктер Совет республика чүк-чүктен дайзынның дээрбазынге бүзәлетпен, кадыг-берге 1919 чылдың дошкүн чазында Москва-Сортировочная демир-орук станцилыдан эгелээн. Баштайгы субботниктериң киржикчилериниң саны чүгэе 15 кижи турган. Ынчалзадаа оларның ол эгелээшкинин В. И. Ленин төөгүлүг ужур-дузалыг болгаш келир үелиг деп өттүр соглээн. Ооң ол чугаазы совет кижилериң амыдыралында бottамын турар.

Ажылчын субботниктериң идеязы салгалдан салгалче дамчып чоруур. Сөөлгү чылдарның ленинчи коммунистиг субботниктери чоннуң революсчу, күш-ажылчы чаңчылдарының амыдыралчы харылзаазын түпүшаан, амыдырадың совет овур-хевириниң база бир көскү демдээ апаргаш. Ажылчы чоннуң ол ак сеткилдиг, боттарының күзелдин-биле ажылдаар төлевир чок күш-ажылчы байырлалында совет кижилерниң найырал, коллективизм, интернационализм, чоннуң болгаш партияның херазинге бердингенин, социалистиг Төрээн чуртунуң чечектелиишкинии дээш хөйну кылыр күзелдин дээн ышкаш шынарлары сиңиккен.

Совет чоннуң чогаадыкчы күш-ажылының болгаш алдарлыг тиилеп алышкынарының төөгү бижидилгезинде 10-гу болгаш 11-ги беш чылдарның «кызыл субботниктери» база кирген. Оларның кайызынга-даа миллион-миллион совет кижилер ажылдаан. Он бирги беш чылдың чүгле баштайгы үш чылында безин субботниктерге 471 млн. хире кижи киришкен, 2 млрд. ажыг рубльге үлетпүр продукциязын бүдүргөн, беш чылдың фондузунче 540 млн. ажыг рубльди шилчиткен. Бо сан-түң бистиң чуртувуста болуп турар коммунистиг субботниктерниң бүгү чоннуу аваргакын, хемчээлиниң улгатканын, ленинчи идеяларның чонда сиңиккенин, совет кижилериң Коммунистиг партияны долгандыр сырый харылзаазын дөрт хереченлеп турар.

Бо чылдың апрель 21—күш-ажылдың чаңчыл болган байырлалы. В. И. Ленининң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл оюнга тураскаатkан Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги. Советтер чуртунуң школачыларындан эгелээш улуг назылыг пенсионерлерниге чедир—бүгү чону фабрика-заводтарга, хову-шөлдерге, шахталарга Төрээн чуртунуң чечектелиишкини дээш ак сеткилдиг, эң бүдүрүкчүлүг ажылдаарлар. Субботник хүнүнде бистиң чуртувус миллион-миллион тонна каңны, прокатты, хөмүр-дашты, нефтини, үлетпүр продукциязын, чоннуң хереглеп барааннарын немей алыр. Ол хүн совет кижилериң кылыр ажылын четче санаары безин берге. Субботник хүнүнде бистиң калбак делгем Төрээн чуртувус чаа хевир кире бээр — хоорайлар, суурлар, кудумчулар, микрорайоннар врыг, чараш апаар, час шинчи кире бээр.

Бо чылдың коммунистиг субботнигин совет улус СЭКПниң XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырар дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрүүшкүн-биле ажылдап турар үеде эртип турар.

Коммунистиг субботник болза курлавырларны илередириниң, ажылдың ажыктыын, продукцияның шынарын экижидириниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң көрүлдезии болур. Ынчангаш кижи бүрүзүнүң ажылдаар черинге эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче кол кичээнгей салдынган.

Бистиң республикадан дөртен ийи муң ажыг кижи боттарының коллективтеринге ажылдаар, оларның ишкинден үш муң хире ажыл-ишчин камнап алган чиг-эдиматериалы, электри энергиязы-биле ажылдаар. «Кызыл субботаны» бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап эртирериниге В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат. Кызылдың даарангыга фабриказының, Улуг-Хем үлетпүр ыяш ажылагый черининң, эът комбинадының, күш фабриказының, республика типографиязының болгаш чамдык түдүт, транспорт организацияларының, республиканың совхозтарының коммунистиг субботник эртирер штабтары белеткел ажылдарын хынамчалыг чоруткан.

Субботник хүнүнде көдээ ажыл-агый ажылдарынга чорудар хемчеглерни организастыг эртирер. Шык базырышкынының ажылын, суггарылганы, шөлдерге чемнишчидилгени төгерин, сүт-бараан фермазынга, хойжу бригадаларга болгаш өске-даа черлерге ажылдарыны шалыпкын, шынарлыг чорудары, улустуң күш-ажылчы идепкейин көдүрери, оларны хей-аът кирип, ажылче мөөнөзэри чугула.

Республиканың хоорайларын, суурларын чаагайжыдар талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдар көрдүнген. Орта киржир кижилерге четчир хемчээлдиг ажылдың фронтузун тодарадырыкче, дериг-херекселдер-биле хандырарынче улус депутаттарының хоорай, суур, көдээ Советтериниң күүскомнары, чуртталга-коммунал албан черлери кичээнгейни салып, ажылды организастыг чорудар хүлээлгелиг.

Коммунистиг субботниктың чеднишкининг эрттирери транспорттуң, харылзаазының, материал-техниктиг хандырылганың албанындан удуу-биле хамаарыжыр чүве болганда, оларның ажылын чогуур деңнелге тургузар. Хей-ниитиниң чемненилге, садыг черлерин, урутларын ясли, садтары, амыдырал-хандырылга организлары, пассажир транспорту күш-ажылдың байырлалын эрттирериниге төлептиг үлүүн киирер.

Күш-ажылдың байырлалы кайы хире чоруп турарының, ооң түңнелдериниң дугайында агитаторлар, политинформаторлар ажыл-ишчилерге чугаалап бээрин, күш-ажылчы бедик көргүзүглер чедип алырыпга тураскаатkан агитхуудустар, «чаңпыктар» үндүрерин партия организациялары чедип алыр.

Даарта болур Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигинге республикадан 144 муң ажыг кижи киржир, баш удур санаашкыннар ёзугаар алырта, оларның ажылдап алган акшазындан 200 муң ажыг рубльди бесө чылдың фондузунче шилчиндер.

Ийи орденниг төрээн Тывавыстың ажылчы чоннары «кызыл субботага» идепкейлиг киржип, эң бүдүрүкчүлүг ажылдаар, экономиктиг, хей продукцияны бүдүрер, ажылдың организастыг чорууп бедик деңнелге тургузар дээш, чаңгыс кижи дег, ажылче үнерлер.

Шупту коммунистиг субботникче!

Саннар болгаш фактылар

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИНИҢ ЭСТАФЕТАЗЫ

Апрель 21-де Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигин эрттирер дээш найысылалдың мурнакчы бүдүрүлгелериниң кыйгызынга бүгү чурт харыны берген. Чаңчыл ёзугаар ол В. И. Ленининң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга тураскааттынар. Коммунистиг күш-ажылдың идеалдары ажылчы чоннуң деткимчелин албайн турар деп бүржуаз пропагандаңың холмеге иүгүлдээшкинии шыңгыы буруу шапкан миллион-миллион совет кижилер боттарының кызыгаар чок бердинген күш-ажылы-биле башпыңчынын чагыларынга шынчылын бадыткан. «Улуг эгелээшкин» деп адаан баштайгы коммунистиг субботниктерден «кайгамчык улуг үүле-херектиң чугулаашкыны эгезин көргеннер. Боттарының холу-биле кылып тургусканы бүгү-ле чүве бодувуска, бодувустуң ниити чаагай чорууруска херек дээрзин бистиң чуртувустуң ажылчы чоюу билир. Ону дараазында санныр, фактылар херечилеп турар.

1978 ч. «Кызыл суббота» хүнүнде 150 млн. кижи бедик көдүрлүүшкүнүүр ажылдаан. 801 млн. рубльдин бүдүрүлге продукциязы алдынган.

1979 ч. Субботникке 152,5 миллион кижи киришкен. Үлетпүр бүдүрүлгелер 838 млн. рубльге продукцияны бүдүрген.

1980 ч. Бүгү-эвилелдиң ленинчи коммунистиг субботнигинче 155 млн. кижи үнген. Ол хүн 872 миллион рубльдиг ажылдары кылдыган.

1981 ч. Субботниктиң кызыл тугунуң адаанга ол хүн 156 млн. кижи чыылган. Үлетпүр бүдүрүлгелер 880 млн. ажыг рубльдиг ажылдарын кылган. Он бирги беш чыл фондузунче 179 млн. рубльди шилчиткен.

1982 ч. Субботникке 157 млн. ажыг кижи киришкен. Беш чыл фондузунче 180 млн. рубль шилчиттинген. 908 млн. рубльдиг продукцияны бүдүрүнгөн.

1983 ч. Күш-ажылдың байырлалынга 158 млн. кижи киришкеш, ажылдап алган акшазындан он бирги беш чыл фондузунче 183 млн. ажыг рубльди шилчиткен.

«Кызыл суббота» хүнеринден үнген акша-хөреңгизиниге кадык камгалал албан черлери, школалар, урутлар садтары болгаш яслилер, пионер лагерьлери туттунуп турар. Эрткен беш чылда чижээлээрге, ындыг сорулгаларга 1 млрд. 27 млн. рубль шилчиттинген; оон 670,5 млн. рубль кадык камгалал албан черлериниң тудуумга, 333,5 млн. — школалар болгаш школа назы четпээн уруглар алаан черлерине үнген.

Оларның араазында эң улуг дээш объектилер — Бүгү-эвилелдиң онкология болгаш кардиология төптери, акушерствоның болгаш гинекологияның Москвада эртем-шинчилел институту, Сүзүктүде экспериментальды патология болгаш терапия институту тутунган.

Онгу беш чылда субботник хөреңгизи-биле: 31 муң орунныг эмнелгелер, ээлчегде 26,2 муң кижи хүлээп аар амбулатор-поликлиниктиг албан черлери; 3,1 муң орунныг санаторийдер; 8,5 муң орунныг профессионал-техниктиг өөредилге черлери; 124,4 муң орунныг школа назы четпээн уруглар албан черлери туттунган.

Бо беш чылда: 9 муң орунныг эмнелгелер; ээлчегде 23 муң кижи хүлээп аар амбулатор - поликлиниктиг албан черлери; 20 муң орунныг школа назы четпээн уруглар албан черлери ажыглалда кирген.

Экн тураныг, коллективтиг халас күш-ажылга медерелдиг киржилге — совет патриотизминиң чыыткыланчак херечензи. Коммунистиг субботниктерни ынчанган бисте күш-ажыл байырлалы деп адап турар. Улуг эгелээшкинниң эстафетазы уламчылап турар.

⊙

МУҢНУ ШИЛЧИДЕР

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери «кызыл суббота» хүнүнде кылыр ажылдарының хемчээлин тодаратkан. Анаа белеткел ажылдарын организастаарын субботник штабы доозуп турар.

Субботник хүнүнде суурда көвүрүглерни септээр, 250 ыяшты олуртур, хеример чугайлаар база Дагыр-Шеминиң бута үнүн чаартыр болгаш богун аштаар. Коммунистиг күш-ажылдың ол байырлалынга Чыраа-Бажының чурттакчылары идепкейлиг киржир болгаш он бирги беш чылдың фондузунче 1000 рубльди шилчидерлер.

БАЯН-КОЛЧУЛАР – ШКОЛАГА

Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозунуң болгаш Баян-Кол суурнуң ажылчынарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш чурттакчыларының чаагай чаңчылы бар: чылдың-на, Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнген хүнүнге тураскаатkан коммунистиг субботник хүннеринде, боттарының төрээн суурун чаагайжыдар, чырыдышкын, кадык камгаладлы болгаш культура албан черлерине халас шефтеп, ажылдаарлар.

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга тураскаатkан коммунистиг субботник хүнүнүң бирги ээлчээ кылдыр суурнуң бүгү организацияларының коллективтери, чурттакчылары эрткен дыштанып хүнде Баян-Кол ортумак школазынга одаар ыяш белеткелинче чаңчыл ёзугаар үнген. Субботникти эрттирер штабтың планнаанын ёзугаар эртен артеле ажылче 360 ажыг кижи үнүпкен. Ыяш сөөртүрү-биле 153 автомашинаны болгаш 5 тракторну тускайлаан. Ыяшты чарар 22 механиктиг хирээлиг, балдылыг 208 кижи ажылдап эгелээн. Белен ыяшты чүдүрүп, чыскаап тургузарынга школаның үстүкү класстарының 200 ажыг өөреникчилери база шалыпчы ёзу-биле ажылдап турганнар.

Штабтың шинтпирии ёзугаар Баян-Кол суурнуң кудумчуларының коллективтериниң аразынга социалистиг чарышты организастаан. Тус-тус кудумчуларын чурттакчыларын бригадаларга үзүп, удуртукчуларын томуйлаан. Ажыл Баян-Кол хемниң унунга хайныышкынныг чоруп турган. Ниитизи-биле чарышка алды кудумчу төлээлекчилери киришкен.

Өөреникчилер кескен ыяшты чыскаай тургузуп, хүлээдириндеи аңгыда, ыяштың кескен черинин чонгузун, будук-бүрүзүн дораанга чогуур негелде ёзугаар арыглап турганнар.

Машина-техникалыг механизаторлар болгаш бригадалар кежигүннери ол хүн ёзулуг-ла соруктуг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Ол дугайын А. Монгуштуң удуртканы түскай комиссияның үндүргенин түңнелдери көргүскен. Ол хүн 250 кубометр оттулар ыяшты хирээлээш, чарар турганболза, ол херек кырында—302 кубометр кылдыр күүсеттинген болган.

Чарыштың бирги черин С. Б. Чымбаның удурткаңы Заречная, ийигизин —Д. Б. Баданайның — Сенчен-оол, а үшкүзүн — А. С. Хопеенчиктиң удурткаңы — Набережная кудумчузунуң бригадалары эзлээн. Комиссия ажылдың шынарын экн деп үнелеп, белен оттулар ыяшты хемчээп хүлээп алган.

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнде — бо чылдың коммунистиг субботнигинде, «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчынары, а он ышкаш Баян-Кол суурнуң чурттакчылары-даа «кызыл субботаже» бир демнит үнүп, ажылдаарынга база-ла белеп.

К. МЕНДОТОВА.
Кызыл район.

ЧАҢГЫС КИЖИ ДЕГ

Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга тураскааткан Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигиниң эрттирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин Барыын-Хемчик районнуң «Дөн-Терезин» совхозунуң ажыл-ишчилери үүлдүгүзүүр деткээш, күш-ажыл байырлалының хүнүнде чаңгыс кижи дег ажылдаарын хүлээнгенен.

Коммунистиг субботникти эрттирер штабты тургускан болгаш ол хүн кылыр ажылдарны тодараткан. Бо хүннерде белеткел ажылдары совхоз бүдүрүлгезиниң участок бүрүзүнде калбарган. «Кызыл суббота» хүнүнде кымның каяа ажылдаарын хувааттынган.

Ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде янзы-бүрү ажылдарга 292 кижи ажылдаар. Олар ол хүн 876 рубльдиң ажылдарын кылыр болгаш анаа ажылдаан акшазындан 550 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидерин шинтпирлээн. Коммунистиг субботник хүнүнде 100 тонна курган одекти бөлер, 4,5 тонна картофельди сорттап, олуртурунга белеткээр, 19 га черин суггарар. Эдегейде болгаш Тейде тараа, кукуруза болгаш иогаа шөлдерин суггарар. Тайгага 60 кубометр тудуг ыяжын белеткээр. Малчыннар 500 ангор өшкүнү кыргыыр болгаш боттарының кыштагларының үүрмек септелгезин чорудар. Күш-ажылдың байырлалында 20 автомашина, 7 трактор ажылдап хүнээр.

Бистиң корр.

МУРНАКЧЫ ЭЭЛЧЕГЛЕР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының цехтери болгаш ээлчеглери Совет Тываның 40 чылынга болгаш комбинаттың ажыглалга киргенининиң 20 чылын чедиишкинниг уткуурүнүн социалистиг чарыжын калбарткан. Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте бүдүрүлгениң хоочу коммунист Десли Дүктен-оол удурткан № 2 ээлчегиниң арыглакчылары эрткен айда 727 тонна сорттуг даг-дүгү арыглаар планны тургаш, ону 903 тонна кылдыр күүсеткен. Ук ээлчегниң коллективи ол үеде 96,3 муң рубльдиң арыг продукциязын бээр тургаш, ону база 115,4 муң чедиргеш, планын 119,8 хуу ботандырган. Боня Куулардың № 3 ээлчээниң коллективи даг-дүгү бүдүрелиниң планын 117,4 хуу, арыг продукция бүдүрелин 108,5 хуу ёскеткен.

Фабриканың бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехинде Сергей Кууларның удурткаңы № 4 ээлчег база шылгараан. Ол коллектив 1036 тонна сорттуг даг-дүгү арыглаар тургаш, ону 1100 тонна кылдыр күүсеткен.

Үстүнде ээлчеглерден Десли Дүктен-оолдуң № 2 ээлчээ, чаңгыс бо удаадаа эвес, планын доктаамал ажыр күүседип келгенин демдеглезе чогуур. Ай планын ажыр күүсеткен мурнакчы ээлчеглерни шилчиир вымпелдер болгаш 250 рубль хемчээлдиг акшалар-биле шаннаан.

О. МӨҢГЕ-БАЙЫР.

⊙

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭРТТИРЕР

Тываның электри четкилериниң коллективтери апрель 21-де эртер коммунистиг субботникке белеткелди чорудуп, кандыг ажылдарны кылырын штабка тодаратkан. Чижээ, Кызылдың электри-чылыг станциязының коллективинден ол хүн 130 кижи камнаттынган одаар чүүл-биле энергияны ажылдап үндүрериниге үлүүн киирер. Электри четкилериниң Кызылда бүдүрүлге албан организация коллективтериниң дыка хей кежигүннери электри станциязында тудуп турар чаа котёлдүң тудуунга ажылдаар.

Ниитизи-биле Кызылга электри четкилериндеи субботникке 570 хире кижи киржир болгаш 17 муң рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрер, беш чыл фондузунче бир муң рубльди шилчидерин планнаан.

Республиканың электри четкилериниң Кызылда болгаш районнарда коллективтери субботник хүнүнде электри-биле хандырылганы экижидип, ол хүн ажылдааарынга үзүктелиишкин чок, таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш баш удур белеткелди чорудуп турар. Бүдүн коллективтен барык 800 кижи субботникке киржир. Ол хүн бедик бүдүрүкчүлүг, организастыг ажылдаарынга эргежок чугула белеткел ажылдары коллектив бүрүзүнде калбарган.

К. АЛЕКСЕЕВ.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги сессиязының түңнелдериниң талазы-биле лекциялар, беседалар, илеткелдерниң чижек тематиказы

Эш К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаазы, Пленумнуң докладдары — партия биле чоннуң ажыл-чорудулгазының программазы.

СЭКП-ниң удуртукчу роли-ниң совет ниитилелге улам өзүп турары.

Советтер — ССРЭ-ниң политиктиг үндезини, социалистиг тургузуушкунуңуң күчүлүг чепсээ.

Күрүнеми эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарың калбак киржилгези — социалистиг тургузуутуун ёзулуг демократизминиң чайыннанчак идерээнгизи.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга Советтерниң ролюнуң өзүп турары.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдирер талазы-биле Советтерниң сорулгазы.

Советтерниң ажыл-чорудулгазынга хоойлужудулганын, эргелеп башкарылганын болгаш контрольдуң чаңгыс аайынга дугайында ленинчи принцип.

Депутаттарның негелдеери — Совет арге-чагырга органнарының шинтпирлериниң күүселдезии контрольдаарының дээштиг хевири.

Сагылга чурум болгаш организастыг чорук— амыдыралдың социалистиг тургузуунуң чарылбас онзагай чүүлдери.

Күрүне планы — хоойлу. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер продукцияның бот-үнезин чигедир талазы-биле планны ажыр күүседири — күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң патриотчу хүлээлгези.

Хоойлуларны шыңгыы сагыры — хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези.

Совет хоойлужудулга — ажылчы чоннарның эргеажыктарының камгалалында.

Күш-ажылчы коллектив дугайында хоойлуның бистиң бүдүрүлгеде ажыглаттынып турары.

ССРЭ-ниң улустарының найыралы — социализмниң улуг чаалап алыышкыны.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыкны камгалаары, ядролуг дайынны чайладыры дээш демисели.

Совет Эвилелиниң делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар боо-чепсек эндере бүдүрерин соксадыр талазы-биле инициативалары.

Социализмниң делегейге туруштарын быжыглаары — тайбыңны камгалаарының чугула фактору.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының политиктиг, социал-экономиктиг болгаш идеологтут ужур-дузазы.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының боттандырары — партия биле чоннуң хандамырындан тудуш херээ.

Кижиниң бүгү талазы-биле сайзырангай кылдыр кижизидери — бистиң стратегтиг сорулгавыс.

Чаңгыс аай күш-ажылчы, политехниктиг школа дугайында ленинчи идеяларны улам ыцай хөгжүдери.

Школа болгаш улусчу башкы дугайында сагыш салыышкын — партийни болгаш күрүне ужур-дузалыг чугула сорулга.

Бүдүрүлге биле школаны чоокшулаштырары — школа реформазының кол угланыышкынарының бирээзи.

Аныяктарны ниитилелге ажыктыг күш-ажылга ынак кылдыр кижизидери —бирги чергелиг чугула сорулгазы.

Бистиң бүдүрүлгевистиң школаны шефтеп турары.

Өөреникчи бүрүзүн марксисчи-ленинчи бүзүрелге. Төрээн чуртту салым-хууза дээш харысалганы медереп билиринге кижизидери — школаның бедик хүлээлгези.

Аныяктарны аңгы талазы-биле дадыктырары — күш-ажылчы коллективтериниң чугула сорулгазы.

Аныяк салгалды кижизидеринге ог-бүленин ролюн бедидери.

Урутларывысты канчаар кижизидип турар бис? (күш-ажылчы коллективиниң чижээ-биле чугаалаар).

Школа реформазы— улус өөредилгезиниң бүгү системазын хөгжүдериниң үндезини.

Өзүп орар салгалды коммунистиг кижизидилгезин улам сайзырангайдар талазы-биле комсомолдуң сорулгалары.

Школа реформазын боттандырарынга профэвилелдериниң ролю.

1984 чылдың бирги кварталында бистиң бүдүрүлгевис канчаар ажылдаакыл?

Беш чылдың харыысалгалыг ээлчээнде ажыл-агыйны күженишкиниг чорударының деңнелин бедидээри.

1984 чылдың планын бүгү көргүзүглер талазы-биле долу болгаш ажыр күүседилин.

Көскү агитация

ХӨЙ-НИИТИНИҢ САНАЛЫНГА ДАЯНЫР

«Тудут-механизация» трестиң 14-кү механизация эргелелинде коллективтиң ажыл-ишчилерин кыйгырган көскү агитация кайы ыракtан көстүр. Камдыгдаа будурулге чери девискээринче кирер эжиинден эгелээр. Улуг хаалгадан кирип келгеге ян көскү черде харимин дургвар азып кылган улуг хемчээлдиг паноплакаттар, көргүзүг самбыралары кичээнгейни хаара тулар. Будурулгениң мурнакчылары беш кижи: аар кран машинизи В. М. Вилькс, суургалыг кран машинизи А. Г. Рыбакова, бульдозерист В. А. Семёнов, автомобильдиг кран машинизи Н. В. Ротов, экскаватор машинизи А. Т. Эльмояров олар Хүндулел самбыразында улуг фото-чуруктардан хүндүткелдиг көрүп орарлар. Олар-биле кожа беш чылдың мурнакчылары — дөрт кижиниң база мергежилиниң аайы-биле социалистиг чарыштың бо чылдың марта тнилекчилери — үш кижиниң аттарын тускай самбырада көскү кылдыр бижээш, көргүзүглерин айтып каан.

Цехтерде, ынай-бээр эртер черлерде, вестибюльде лозунгар, плакаттар, булуңнар долу. Олар будурулгениң адынга, ооң ажыл-амыдыралынга дүүштүр характеристиканы берип турар.

— Көскү агитацияны чүден эгелеп база түге үндезилеп кылып турар силер? —деп, партия организациязының секретары Н. В. Кузинадан айтырдывыс.

— Кижилерден эгелеп, оларның күш-ажылынга үндезилеп кылып турар бис. Коллектив кежигүннериниң чогаадыкчы ажыл-иженге, күжүнге бүзүрелдя сиңирерин, бүгү-ле шаптараазынларны ажып эртип шыдаар чогаадыкчы күш-ажылдың кижилериниң сагыш-сеткилинге чоргааралды оттуралары —кол соруглавыс. Ону боттандырарынга башкарымчы роль партия организациязының организаторчы болгаш политика - кижизидилгелиг ажылыңдан хамаарыжыр — деп, Нина Васильевна чугаалады.

Ындыг улуг сорулга кайы-ның дораан-на база хары угда боттаны бээр чүве, шыдамыкай чорук херек. Будурулгечи соруглалар-биле чергелештир эргелелге даштыны байдалды база психологтуг климатты үндезинниг-биле чаартырын коммунистер шинтпирлээн. Ынчангаш көскү агитациянын даштыгва болгаш бажың иштинге турар янзы-бүрү хевирлерин чаартып, ооң угланыышкынын хүнүң айтырыглары-биле холбап, дезискээрнин, цехтерниң эмгессекелиг, арыг-силиг турарының кичээнгейин салып турар.

Кижилерниң сеткил-хөөнүн сергедириңге, коллективтиң амыдыралынга омаанылдыг, харыысалгалыг чоруктуг доктаамал чорударынга көскү агитация улуг ролдуг. Партийжи кыйгырыглар, он бирги беш чылдың планнарының күүселдезинге совет кижилериниң тнилелгелериниң дугайында саннар, фактылар, мурнакчы дүржулга дугайында тодаргай информацилар — бо бүгү өңгүр плакаттарда, стендилерде, лозунгарда, булуңнарда чырыттынган.

Даштыкы дерилде-шимелде дугайын чугаалажып турорывыс дыка-ааш, бир ажылчын мынча дидиг:

— Ол дээрге ажылчынның даштыкы хевири-дир. Арыг-силиг ажылдаар чер ажылчынга улуг салдарлыг: ажылдаар шаг-шинек, будурукчу күш бедик болур. Каастала ажыктыг херек — плакаттардан, стендилерден, көргүзүг самбыраларындан хөй-ле солун, угаадылгалыг чүүлдерни билип аар бис.

Экономиктиг өөредилге кабинеди-биле ооңка чаа кызыл-булуң дериттинип турар. Анаа планнаан көскү агитациянын чамдык хевирлериниң эскиэтерин соңуурган көрдүвүс. Оларның колдуу ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга тураскаттынган, Ында кылыр ажылдар ам-даа хөй. Ооң долу деридлеэн коммунистиг субботник хүнүнде доостур.

Механизация эргелелиниң удуртукчулары болгаш партия организациязы планныг онаалдалар күүселдезинге болгаш ажылчыннарның политиктиг өөрүлдезинге көскү агитациянын ажыктын үнелеп, ону улам сайзырангайдылып, чаартырынче кичээнгей салып, ооң арга-хевирин байлакшыдарынче хөй-ниитининң сапал-онаалын ап турар.

В. САТ.

«Тыва кодээ тудут» трестиң № 62 КМК-зымда Юрий Иванович Мамонтовтуң удуртканы бызаңчы-бетончулар бригадазы мурнакчыларының одуруунда. Хөй эвес кижилиг ол бригада амгы үеде Сукпак суурда шенелде-үлегерлиг кварталда бажыңнарның тудуунда ыяшбиле кылыр ажылдарда хаара туттунган. Бригаданың турум, доктаамал бедик көргүзүглерлиг ажылдаарынга ында улуг арга-дүржулгалыг, бедик сагылга-чуруунуг хоочун тудугжулар салдарын чедирип турар. Ындыгларга Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Василий Павлович Фадеев, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан Владимир Петрович Маслов болгаш өскелер-даа хамааржыр. Олар аныяктарга арга-дүржулгазын айтып берип, күш-ажылчы сагылга-чуруунга үлегер боом турар.

ЧУРУКТА: бригадир Ю. Мамонтов (ортузунда) хоочун тудугжулар В. Маслов (солагай талазында) болгаш В. Фадеев олар-биле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Политиктиг, экономиктиг өөредилге

ЧАА СОРУЛГАНЫ САЛГАН

Бай-Тал совхозтуң девискээринде партия болгаш комсомол өөредилгелериниң чеди, экономиктиг өөредилгениң база ынча школалары ажылдап турар. Оларда хаара туттунган 412 дыңнакчыларның көвей кезии ажылчыннар.

Сөөлгү үеде партком политөөредилгениң организастыг чорууң, пропагандистериниң ажыл-чорудулгазын шыңгыраткан. Ылаигыя, малчыннар өөредилгезинче чогуур кичээнгейни угландырып, ооң айда ийи удаа доктаамал эрткен турарын чедип алган. Бо өөредилге чылында пропагандистериниң семинарын парткомга ийи удаа чылдырып эрттирген. Пропагандистерге ажыл-агыйның будурулге көргүзүглериниң сан-чурагайларын ай санында бериp турар. Ажыл-агый бо чылдың бирги кварталында курунеге эът садарының планын хуусаа бетинде 100 хуу күүсетмен, малдың болгаш чаш төлдүн хораар чоруу эрткен чылдың бо үезинге дөңнээрге, ийи катап кыпырылган. Машина-техниканың эдилеңге, кадагалалыңга турган четпестерни эдип, корум-чурум үрээр чоруктар-биле ажылды экижидиринче совхозтуң дирекциязы, кодээ Совет доктаамал кичээнгейни угландырган. Өөредилгени эки чорудуп турган, малчыннарның мергежилин бедидип, класстар тыпсыр, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп ат бээрни доктаамал чорудуп турар.

Политэкономиктиг өөредилгени удуртуп турарының талазы-биле парткомиуң ажылында четпестер бар. Өөредилгени ажыл-агыйжы айтырыглар-биле ханы холбавайн, дыңнакчыларның план болгаш социалистиг хүлээлге күүселдезинiң байдалын ай санында анализтеп түңневейн турар. Бо чылдың январь, февраль айларында «Сээң социалистиг хүлээлген» деп кичээлдерни экономиктиг өөредилгениң школаларында эрттирзе-даа, чамдык черлерге ооң шынары дээштиг эвес болган. Чаа хүлээлгелерни чедип сайгарып, анализтевээн. План болгаш хүлээлгелер күүселдезинiң талазы-биле эрткен чылдагы четпестерниң чылдагаанын чедип тодаратпаан. СЭКП ТК-ниң декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шинтпирлеринге дүүштүр күш-ажылдың будурукчулуун пландан ажып 1 хуу өстүрер, продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чингедир таласы-биле ажыл-агыйның, бригадаларның, түс-түс кижилерниң көргүзүглерин ай санында санап түңневейн турар. Ол талазы-биле көргүзүглер ферма, бригадалар төптеринде чүве.

Даштыг-Тей, Мешпең-Хөл хөйжу бригадалар төптеринде, машина-трактор мастерскаяларында кызыл-булуннар кышка удуп септелге белеткелдиң чедир кылдымчаанындан бо өөредилге чылында ажыглаттынмаан, чамдык кызыл-булуннарда столдар, сандайлар чедишпес, дыңнакчыларның өөренириңге таарымчалыг байдал тургустуумаан. Кичээлдерге ажыглаар көргүзүг материалдары болгаш техниктиг херекселдер садып алыр хемчеглер алдынмайн турар.

Б. БАРБА.

Бай-Тайга район.

Кижи, ооң хостуг үези

ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРЗЕ

Март 14-те үнген № 64 «Шынга» парлаттынган «Кижи, ооң хостуг үези» деп ажык чугааны автор Ч. Куулар эгелээн. Ону номчаш, кижи бодунуң, күш-ажылы коллективиниң кежигүннериниң, чурттап турар суурунуң аныяктарының, ажыл-ишчи чонунуң хостуг шак, үезин канчаар эрттирип турарын шугдунуп бөдәй бээр-дир. Хостуг үе. Ол дээрге кижиниң онаашкан ажылынга чарыгдаан үезинден арткан үе деп билип турар мен. Хостуг, чайлыг үезинде кижи театрга азы клубка кино, концерт көргей, лекция-даа дынаай. Ном номчууру, спорттуң маргылдааларга, уран чүүлге киржири чугула. Аргыттынары, даараныры бистерге — херээженнерге хостуг үезин чөп ажыглаар ажыктыг чүүл ол. Уран чүүл кижилерниң сеткил-сагышынга чараш, эки чүүлдерни арттырар, совет культурага кижизидер. Суурувус улуг эвес. Ынчалза-даа хостуг үезиң ниитилелге-даа, бодунга-даа ажыктыг кылдыр шын ажыглап билир, хөй-ниитичи идепкейлиглер долу. Оларга бухгалтер Елена Нообуевна Сандууйу. № 2 КМК-да секретарь-машинакчы Галина Сатовна Оолакайны, башкы Мария Ивановна Хомушкуну хамаарыштырып болуур. Ындыгларны ооң-даа хөйну адап, оларның чараш ажы-чанын, будуштуг мөзүшынарын дөзеп аныксанчыг.

Үлегерлиг эш-ажуунуң эки талазын эскербес, хостуг үешагын чөптүг ажыглап билбес, чараш чүүлге, кижизиг чоруукче чүткүлүг кошкак, бодунга бот-ыналда деп үве чок-ийи-чаңгыс аныяктарның аравыста бар болуп турары хомудавчыг. Ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, кандыг-даа өөредилге чергеринде хаара туттуимайн, ада-иезинин, төрелериниң азыралында олурар, маңгысталчак амыдыралга амдажып, алдын өртектиг үешагын арагалаашкынга үндүрүп турарлар чок эвес. Ындыгларга хамаарыштыр чүрттап турар черинiң аайы-биле кижизидилге ажылын күштелдирери негеттинип турар.

Ажыл дээрге азы клубка кандыг-бир кежээ, үжураажылга-даа чарлап каарга, аңаа идепкейлиг кээп киржир, сонуургаар туржуу, аксы чыттыг келгеш, шоошодаа үндүрер, улуг, бичекижилерге хүндүткел чок аныяктарны канчалза экил? Бо айтырыг кижи бүрүзүн дүвүредир үжурлуг. Совхозтуң комсомол комитеди аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирип, хостуг үени чөп ажыглаарының айтырыын хурал-суглаага чугаалажып, дисвүүнээ аңаа хамаарыштыр организастап чорутса эки деп саналдыг мен.

З. МААДЫ.

Улуг-Хем район,
Чаа Чаа-Хөл суур.

Канчаар эрттирзе экил?

САНАЛЫМ КИИРИКСЕДИМ

Куданы канчаар эрттирзе экил? Бо айтырыгга хамаарыштыр саналым киирикседим. Оглу кады чурттаар дээни кысты ада-иезинге чугаалаан соонда, олар кудагайларга барып, «кыс дилеп» алыры артык эвес деп бодаар мен. Ол орта кудаңы каяа, кажан эрттирерин сүмелешкей-даа. Куда эрттирер хүнүн көдээ Совет күүскому, совхоз дирекциязы, профэвилел болгаш комсомол комитеттери-биле дугуржуп алыры кончуг таарымчалыг.

Куда эрттирерде ниитининң сезонунуг ажыл-агыйын көрүп, партия, профэвилел өөрөнип көөру чугула. Чамдык эштерниң саналын алгаш көөрге, кудага хөлүн эрттир улуг өртектиг белек сунган ажыы бар бе дээр хөөнүнуг-дур. Мен орта таарышпас-тыр мен. Оглунуң азы кызының кудазынга адаже чүректиң ханызынан чылыг-чымчак чагыг-сүмезин бербишаан, мунар машина-балгадын-даа бергей-ле. Ол дээрге белек ышкажыл.

Кижиниң назынында куда хүнү чаңгыс катап эртер. Ол үттүндурбас хүн кижиниң бүгү чуртталгазында сагыжынга артар үжурлуг. Ындыг болбастың аргазы чок. Сад чаңгыс чазын чечектелир деп ырлап турары-даа шын. Номчукчуларның кудага хөй янзы оюн-тоглаа организастала деп саналынга каттыжар мен.

О. ТАС-ООЛ.

Кызыл район.

СҮМЕҢЕР КАНДЫГЫЛ?

Бижикчи А. Нарадының № 68 «Шында» үнген чүүлүгге хамаарыштыр номчукчулар боттарының чөптүг саналдарын киирип турардыр. Социалистиг өг-буле тударының-биле ийи уруг аразында харылзажып, дугуржуп алганда, чурттап, ажылдап турар черинiң аайы-биле бажынны бериp, деткинiри чевле чөптүг. Боттарының күзели-биле огленген үүрларынга кудашкылар кайчаар белек-селээн тыпсыры оларның херээ.

Куда эрттиреде ниитининң сезонунуг ажыл-агыйын көрүп, партия, профэвилел болгаш комсомол комитеттери база көдээ Совет күүскомнары-биле дугуржуру албан. Ооң кылыр ай, хүнүн доктаадып алза эки. Чамдык кудаларны көөрге «харыы шай» деп чанчылы база бар. Ол харыы шайдан ыда улам үзамдыгып, ажыл-агый үстүрүп, массалыг арагалаашкынче шилчиири чажыт эвес болуп турар. Келген аалчыларны хондүр-дүндүр арагаладыр чорукту болдүр-база чогуур. Кандыг-бир хеөек-чорук кылыр дээш чөпшээредип алган машиназын айыткан шагында ажыглааш, харыысалгалыг кижилерге хүлээдип бээри чугула.

Бо айтырыгны сайгарып турган, 40—50 чылдарны сактып кээр бис. Ынчан үедаа, амыдырал-даа амгы шагга четпези билдингир. Ийе, ынчан бис амыдыралывысты ийи стакан, чаңгыс сакпын, орун, стол, сандайдан эгелээн бис. Ооң күшажыл кылып чораашаа, акшакөпеектиң үнезин көрүп, чоорту эт-сеп саттынып алган бис. Бодуңуң ол эт-севинге кижи камналгалыг болур чүве. Амгы аныяктарга камналга, хүмагалалды сүмелээри черле артык эвес.

Кудага болгулай бээр багай чанчылдардан үштүнаа ой келген. Чижээлээрге, байыыргаар, өкпелээр, арага негээр, шоош-содаа үндүрер дээш ооң-даа өске.

О. ТАС-ООЛ.

Кызыл район.

СҮМЕҢЕР КАНДЫГЫЛ?

Бижикчи А. Нарадының № 68 «Шында» үнген чүүлүгге хамаарыштыр номчукчулар боттарының чөптүг саналдарын киирип турардыр. Социалистиг өг-буле тударының-биле ийи уруг аразында харылзажып, дугуржуп алганда, чурттап, ажылдап турар черинiң аайы-биле бажынны бериp, деткинiри чевле чөптүг. Боттарының күзели-биле огленген үүрларынга кудашкылар кайчаар белек-селээн тыпсыры оларның херээ.

Куда эрттиреде ниитининң сезонунуг ажыл-агыйын көрүп, партия, профэвилел болгаш комсомол комитеттери база көдээ Совет күүскомнары-биле дугуржуру албан. Ооң кылыр ай, хүнүн доктаадып алза эки. Чамдык кудаларны көөрге «харыы шай» деп чанчылы база бар. Ол харыы шайдан ыда улам үзамдыгып, ажыл-агый үстүрүп, массалыг арагалаашкынче шилчиири чажыт эвес болуп турар. Келген аалчыларны хондүр-дүндүр арагаладыр чорукту болдүр-база чогуур. Кандыг-бир хеөек-чорук кылыр дээш чөпшээредип алган машиназын айыткан шагында ажыглааш, харыысалгалыг кижилерге хүлээдип бээри чугула.

Амгы үеде өг-буле бүрүзү дүрүмде айытканын өзүгаар мал-маган тудуп орар. Ындыг болганда, национал чемнернiң эң-не хүндүлүү — аваржы, быштактан кылгаш чүге столга делгеп болбас деп? Бо дээрге ада-огбелеривистиң чаагай чанчылдарының бирээзи болгай. Бо талазы-биле номчукчуның саналы кандыгыл? Черле ынчаш келир үениң аныяктары быжыг туруштуг өг-буле тударынга кандыг ажыктыг сүмелерни киирип-сээр силер, номчукчу?

Ч. СУНДУЙ.

Тес-Хем район.

Кооперативтерде

МУРНАКЧЫЛАРГА ДАЯНГАШ

Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының коллективи Совет Тываның 40 чыл ооң төлептиг үткүүр дээш кооператорлар аразында социалистиг чарышкө идепкейлиг киржип турар. Ооң түңнели экө болуп, бо чылдың баштайгы кварталын чедишкинiниг дооскан. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 100,4 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бо үезинден коллектив янзы-бүрү бараанларны 22 мун рубльге хөйүү сатkан.

Ниитининң чеменилге бүдүрүлелери база экө ажылдаан. Ооң коллективтери ниитининбиле планны 230 хуу күүсеткен, хлеб бижырыкчыларны квартал планын 100,5 хуу боттандырган.

Бо чедишкиннер дээрге, кооператорларның аразында социалистиг чарышты дээптиг организастаарының, күш-ажылдың сагылга-чурумун коллективке күштелдиргенiниң, кижи бүрүзүнүң ажылынга ээ-харыысалгалыын деткиннiниң түңнели болган. Хөй-ниити организацияларның күжүнге даянып, бо чедишкиннерни улам бижыглаар соруглаңы салган бис.

Кооператорларның мурнакчыларының үлегерин, оларның арга-дүржулгазын нептередир талазы-биле ажыл ам-даа күштелир. Коллективте ажыл-ишчин, даянган херээнге бердиленнер-ээвээш эвес. Ак-Туруг суурда аъш-чем магазинин эргелекчизи Н. Күдер, Арыг-Узүүнде Т. Комбу, автомагазин садыгжызы С. Даваа болгаш өскелер-даа ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Ол шилээш хлеб бижырыкчызы А. Нурзут-оол, чолаачы А. Хирлигбей, склад эргелекчизи Л. Монгуш болгаш өскелер-даа күш-ажылга төлептиг хамаарыларының үлегерин көргүзүп турар.

Ч. АЙЫР-САНАА,
ажылчын кооперациязының баштаар черинiң даргазы.

«Шынга» харыы

ПЛАНДА КИРГЕН

Бо чылдың февраль 5-те № 31 «Шынга» «Ээ көрнүү хүнү кайыл?» деп үүл парлаттынган. Улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитединiң даргазы Ч. Удумбараның дыңнатканы болза, ниити ажыглаар автопарк чогундан район төвү-биле чурттакчылыг суурларже автобус шимчээшкинiнiң ажыдар арга чок. Кызыл — Сарыг-Сеп маршруттуг автобустар ыңгыр рейсти база кылып шыдавас. Чүге дээрге Дерзиг-Аксыдан Сарыг-Сеп суурже ортумак школаның өөренiкчилерин чедирип турар.

Келир чылын Сарыг-Сеп суурга 5 автобус кирер гараж тудуун кылыры көрдүнгенiн септелге-тудут участогунуң планында киирген. Кажан ол ажыглаага киирерге, район иштинге автобус шимчээшкинiнiң айтырыы үзе шиитпирлеттинер.

УЧЁДУН ЭКИЖИТКЕН

Эрги Чаа-Хөлде складка турган он-он муң рубль өртектиг артык кевектер кожуртуимейн барган. А складты үреп каапканның шугумчүлээн чүүлду «Ээ-харыысалга чогундан» деп эгенiң адаанга бо чылдың № 43 «Шынга» парлаан.

Чагаада айыттынган фактыларның хөй кезии бадыткаттынган. Харыысалгалыг эштер кол инженер С. Саанга болгаш МТМ эргелекчизи Д. Демчикке административтиг хемчегни онаагап. Амгы үеде артык кевектерни «Найырал» совхозтуң складынче сөөртүп эккелген. Оларны шыгжаарының контролюн болгаш үчёдун экижиткен. Ол дугайын райкүүсюмнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги В. Хангаев дыңнаткан.

БАДЫТКАТТЫНГАН

Бо чылдың февраль 7-де № 32 «Шынга» «Автомагазин келирге-ле...» деп үүл үнген. Ында хүн бүрүнүң чиик өртектиг эргежок чугула бараанларың эккээрiн бодавас, чагыгны күүсетпейн баарын хомудап бижээн. «Тиилелге» совхозта ажылчын кооперациязының баштаар черинiң даргазы А. К. Оюн автомагазин көдээ Совет күүскомунуң бадылап каан графигин барымдаалап малчыннарже үлүүшкүнүү кылып турарын дыңнаткан. Автомагазин эргелекчизи эш Татьяна Монгушту баштаар черге сайгарып көрген. «Шамбалыг» совхозтуң малчыннарының хомудалы бадыткаттыкган болгаш аңаа шыңгыы доңгулданы берген.

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛГАН

Бо чылдың март 23-те бистиң солуунуң мурнукү үүлүнге Көдээ ажыл-агый министерствозунуң эдээн хөй совхозтары күүсетпейн турары-биле планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүсетпейн турары дээш шүгүмчүлеткен турган. Ол шүгүмчүлелге тайылбыр харыыны көдээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненко редакцияга берген:

— Республиканың чамдык совхозтарында часкы хову ажылдарынга белеткелдиң сула чорун турарын болгаш мал кыштаглаашкынының организас чогун солуңның шугумчүлээн. Ылангыя Улуг Хем, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнар сүт будүрерiн болгаш ону күүгенге садарын дыка авазжетмен, малдың хорамчазы база хөй турган.

Илереттинген четпестерни чайладыр талазы-биле боттуг хемчеглерни министерство алган. Чижээлээрге, ол районнарның совхозтарын тараа болгаш сиген үрезиннери-биле хандырган. Апрельдиң эгезинге чедир бүгү үрезинниң 73 хуузу арыглаттынган, ол үрезинниң тарылга эгелээрiнге чедир белен болдурар талазы-биле бүгү хемчеглер алдынып турар.

Республиканың совхозтарының часкы хову ажылдарынга белеткелiн база хынап көрген. Хыналданың түңнелиин совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агый эргелелдериниң будүрүлге хүлээлгелерiнга чугаалашкан. Ынчан арткан техниканы дүрген болгаш бедик шыралыг септээрiн ажылчын планнарны даярый тургуларын ажыл-агыйлар удуртукчуларынга болгаш тускай эртемниглерге хамаарыштыр хемчеглерни министерство болгаш көдээ ажыл-агый эргелелдерiн алган.

Министерство көдээ ажыл-агый эргелелдериниң начальниктериниң, совхозтар директорларының болгаш зооветажылдакчыларның хуралын чыгган, анаа кыштаглаашкынның байдалын, кыргылдага, чайгы семиртилгеге белеткелди база чугаалажып, четпестерни чок кылырының немелде хемчеглерiн алган.

ШАҢНАЛ АКШАЗЫН КАЗААН

Бо чылдың март 6-да үнген № 58 «Шынга» бижикчи И. Дартай-оол Ийи-Тал суурда холушкак бараанар магазининде чамдык чугула бараанарның ховар кээп турарын «Шилип алза кандыгыл?» деп эгенiң адаанга шугумчүлээн. Ук үүлге хамаарыштыр харыыны Улуг-Хем райпозунуң баштаар черiниң даргазы В. А. Дронин чоруткан. Ооң бижээни болза:

«Солунда парлаттынган материалды баштаар черiниң калбак хуралынга чугаалаашкан бис. Фактылар бүрүнү-биле бадыткаттынган. Кызылдың садыг базазындан кижис идик айманан үүктелиишкинiниг чоруткаңнаан кезек үеде саттаанны шын. Бо чылын садыл алмичыларның негелде-керегленiн өөренип көргеш, ук бараанарны 40 хуу хөйну чагыттывыс. Бараанарны үүктелдирбес талазы-биле контрольдаарын райпо баштаар черiниң даргазының садыг таазы-биле оралакчызы В. П. Шиповаловага дааскан.

Үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарының ассортиментизин элбедир талазы-биле хемчеглер ажылдап кылдынган. Ук бараанарны чогуур үезинде негевейн, үүктелиишкин болдурган тоннa чугайны 1982 чылдың ыңгы чартыында будүрген. Заводка адиглерни 1983 чылда база кылган белгаш 170 мун түүйбүну, 80 тонна чугайны будүрген. Нияитизи-биле 224 мун түүйбүну, 100 тонна чугайны завод будүрген. Ол продукциязы совхозтарга, албан черлерiнге болгаш организацияларга саарган. Бо чылын коллектив будүрүлгениң технологтуг дерилгелерiн болгаш кылыгларын колдуунда доозар болгаш 1500 мун түүйбүну база 100 тонна чугайны будүрер.

Ынчангаш төлевилелге кирдүнген күүгенiң ажыглаарының аргалары, байдалдары тургустуунуң орар.

ЭМЧИЛЕР — ДРУЖИННИКТЕР

Улусчу дружинаның тургустуунгандан бээр 25 чылынга чедишкинiниг ужуражыр дээш Тес-Хемниң райсэс эмнелгезинде дружина болуу (командири Р. И. Калдар-оол) багай эвес ажылдал, район төвүнде эки ажылдыг болуп деп санадыл турар.

Хөй-ниитининң корум-чурумун камгалаарынга эмчилер Н. Самбуу, К. Танова, К. Самбуу, медицина сестралары В. Көрген-оол, Л. Кара-оол, К. Чимит олар идепкейлиг киржип турарлар. Бо дружинниктер эрткен чылын «Арагалаашкың болгаш кемнерек үүлгедиишкинiң» деп ниити темага беш лекцияларны, хөй саннаг бесседаларны райониуң чурттакчы чонунга номчаанар.

Бөлүк кварталдан тургускан план ёзугаар ажылдап, кижи бүрүзү социалистиг хүлээлгелиг, ооң күүселдезi дээш демисеккп турар. Улусчу дружинниктер боттарының хөй-ниитичи ажылчерелерiн ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чылының байыралынга база бистиң чурттувуска улусчу дружиналарның тургустуунгандан бээр 25 чыл болганынга тураскаатkан.

Ч. БОРБАЙ-ООЛ.

АРГАЛАР ТУРГУСТУНУП ОРАР

«Шын» солунга бо чылдың март бирээде «Тудут ажылын шапкынчыдар» деп муруужу үүл үнген. Ында шугумчүлелге хамаарыштыр Эрзинде туүйбу заводунуң директору Т. Ч. Куулардың дыңнатканы болза, заводтуң тудуу 1978 чылда эгелээн, ажыглалга киргеп деп санаан чылы — 1981. Херек кырында алырга, ооң технологтуг дерилгелери болгаш кылыглары төлевилели-биле карышкак. Ооң түңнелиинде дыка хөй үүлдерни аас кылыр база таарыштыр тудар апарган.

Бо будурулге баштайгы продукциязым, 54 мун тонна туүйбүну болгаш 20

ПРАКТИКАГА АЖЫГЛААР

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы ажыттынгандан бээр 10 чыл болган. Ам филиалда 1000 ажыг кижи өөренип турар. Институтту 500 ажыг кижи дооскан. Келир үениң инженер кадрларын белеткээринге оларның өөредилгезин амыдырал-биле холбаары, аңаа холбаштыр эртем ажылын чорудары эң чугула. Бо талазы-биле филиалда кандыг ажылдарны чорудуп турарын ооң директору Д. Б. БУЗУР-ООЛ мооң адаанда кысказы-биле чугаалап турар.

Дээди өөредилге черин доозун үнер специалист-инженерлер институтка өөренип турар үеде келир үеде мергежилдиг хамаарышкан билиглерин шиңгээдип албышаан, боттары практиктиг ажыл-херектерин эки билир, будурулгени башкарарының командирлери болур ужурлуг. Бистиң студентилери-вистиң бедик мергежилдиг кадрлар болурунга оларны өөредип турар башкы кадрларның бедик мергежилдиг болуру кончуг чугула. Бисте ажылдап турар башкыларның 20 хуузу — эртем кандидаттары. Ол ам-даа чавыс хуу. Ынчангаш филиалдың доозукчуларындан 2-3 кижини чылдың-на стажировкалатпышаан, аспирантураже өөредип чорудуп турар бис. Чижээлээрге, баштайгы доозукчуларның бирээзи А. Н. Городецкий бо чылын аспирантураны дооскаш, диссертациязын камгалаан. Ийиги доозукчулардан Борис Кара-Сал келир чылын аспирантураны доозар.

Келир үениң инженерлеринге бодунуң мергежилин ыяк билири-биле чергелештир чогаадыкчы чорук негеттинер. Ынчанмас болза олар будурулгени сайзырадырынга улуг-хуузун бүрүн киирип шыдавастар ийик. Ооң ужурунда студентилерниң башкылары чаа чүүлдүң тургузукчулары-эртем д е н н ер болур болза кончуг эки. Филиалдың башкылары бо талазы-биле элээн ажылдарны кылгылаан.

Чамдык чижектерден көрээлицер. Башкы В. И. Коловскийниң удуртулгазы-биле филиалга кылган тараа арыглаар машинаның будурукчулуу тускай сериялыг машинадан алды катап бедик. Ону ажылдадырынга чугле үш ажылчын херек, сериялыг үндүрүлге машинаынга 18-20 кижи ажылдаар болгай. Шак ындыг машинаны бистиң республиканың 20 совхозунда ажыглап турар. Ам-даа 20 машинаны кылырының чагыы кирген.

Тарааны комбайн-биле кестирип турда, 8 хуу хире чидириглиг болуп турар. Ону бүгү чүрт хемчээли-биле алыр болза, кончуг хой. Тарааны чидириг чок ажаап алырының технологиязын көдээ ажыл-агый академиязының эртемденнери ажылдап кылып турар. Ук технологияны ёзугаар алыр болза, сыпта тарааны дазылының үстүнден кезер, ооң арыг тараа болгаш саваң ылгалыр, өске чидириг болбас. Ындыг-даа болза амгы турун турар көдээ ажыл-агый машиналарының чаңгызы-даа үстүнде массаны эки ылган шыдавас. База-ла бистиң филиалдың башкыларының (удуртукчузу Г. Я. Эпп) сепаратор машиназы бо ажылга чогумчалыг болуп турар. ВАСХНИЛ-дың Сибирь салбыры-биле керээни чаргаш, ук машина Новосибирск областа шенелде эртип турар.

Бистиң башкыларывыста чогаадыкчы отчугаш бар, олар студентилерни сонуургадып, эвилелдеп шыдаарлар. Бо ажылга шупту башкылар идепкейлиг киржири эң чугула. Ынчанмас болза бистиң доозукчуларывыс будурулгениң чаартыкчылары болуп шыдавастар. Келир үениң инженерлериниң ажылдап барган будурулге коллективтериниң инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш ажылчыннары боттары чаартыкчы чоруктун нептередикчилери болуру чугула. Ынчангаш будурулге, албан чери бүрүзүнге техниктиг чогаадылгаже онза кичээнгей салыры — кол сорулга.

МОСКВАДАН ААЛЧЫЛАР

Бистиң республикада Москонцерттиң эстрада артистери аалдап кээп, солун программалыг концертин чонга бараалгадып чоруп турар. В. Петров удурткан ыры - хөгжүм ансамблиниң уделгези-биле солистер РСФСР-ниң алдарлыг артизи, эстрада ырларының делегей конкурстарының лауреады Светлана Резанова болгаш Вадим Аникейчик олар совет композиторларның ырларын күүседип турар.

Тываның хөгжүм-шин театрынга оларның концертинге көрүкчүлер хос олут чок кылдыр олургулапканнар. Көжеге ажыттынары билек артистерни изиг адыш часкаашкыннары уткуп алган. Концерттиң программазында ырлар күүселделериндeн ангыда танцычылар, жонглёрлар, чугаа жанрының күүседикчилери солун оюннарын бараалгадып турар.

РСФСР-ниң алдарлыг артизи Светлана Резанованы бистиң көрүкчүлер төп теледамчыдылгалардан, ооң грампластинкаларындан таныырлар. Ынчангаш ооң-биле ужуражылга чылыг, сеткил хайныышкынның байдалынга эрткен. Ооң күүсеткени чаа-даа, эрги, билдингир апарган-даа ырларын көрүкчүлер өөрүшкү-биле хүлээп ап турганнар. Хөйге билдингир апарган база Светлана Резанованың күүселдези-биле сурагжаан «Белый танец» деп ырны артист күүсетпишаан, көрүкчүлерни сцена кырынга вальсче чалап, олар-биле аянныг уделгениң адаанга танцылааны көрүкчүлер-биле артисти улам чоокшулаштырып, оларның сеткилин хайныктырган. Артистиң күүсеткени Арбат дугайында ыр, ол ышкаш В. Высоцкийниң «Аъттарны дүргедедиңер» деп ырларын кижи магадавас арга чок. Көрүкчүлер артисти сценаже катап-катап чалап, демниг адыш часкаашкыннары-биле үдеп турганнар.

С. БАЛЧЫР.

Чайгы спартакиада чоруп тур

ДЕЛГЕМ АЯҢДА СТАРТТАР

Совет Эвилелиниң акыдуңма улуг бүлезинге Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл оюнга тураскааткан кышкы спартакиада доозулган болгаш күш-ажылчы коллективтерге, албан организацияларга база школаларга, дээди, ортумак өөредилге черлеринге апрельден октябрь айга чедир уламчылаар чайгы спартакиада эгелеп турар.

«Спартак» спорт ниитилели болгаш ооң Кызыл хоорай чөвүлели чайгы спартакиаданың программазынга кииришттир часкы кросс маргылдааларын организастап эрттиргилээн.

Кызылдың «Сайлык» кафезиниң дужунда делгем аяңга «Спартак» спорт ниитилелиниң бирги чери дээш часкы кросска республика маргылдаазы болган. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң студентилери болгаш сургуулдары, будурулгениң ажылчыннары, албан-хаакчылар болгаш школачылар ол маргылдаага идепкейлин-биле киришкеннер.

1500 метр дистанцияның стартынче уруглар мурнай үнгеннер. Маңаа хоорайның школачылар аразынга мооң мурнунда болгулаан ындыг маргылдааларның тиилекчизи Ирина Кудря финишке өскелерни мурнай келген. Хову-Аксының аныяк спортчузу Татьяна Иргит биле № 2 школаның төлээзи Сайзана Монгуш олар каш-ла секунда мурнадыпканнар.

Металлургтарның ажылчын сууру — Хову-Аксының төлээлери Мария Хувискаал, Аня Коряева болгаш Рада Түлүш олар 1000 метрниң дистанциязынга мурнунче кымны-даа киирбээннер.

Кызылдың башкы училищезиниң сургуулу Татьяна Тебенькова эрткен кышкы спартакиаданың хаак маргылдааларынга идепкейлиг киришкеш, каш удаа тиилекчи болган. Спортчу чедиишкиннерге ол улам хей-аът кирип, кросска 2000 метрниң дистанциязынга тиилээн. Педагогика институдунуң спортчулары Серенмаа Сарыглар биле Татьяна Базыр олар ийиги, үшкү черде.

Оолдар аразынга баштайгы стартче (2000 метр) шилиндек 20 спортчу үнгеннер. Хову-Аксының төлээзи Радомир Лапаа дистанцияның баштайгы долгандырынга шоолуг күш үндүрбейн маңнап чорааш, сөөлгү шиитпирлиг секундаларда № 4 школаның төлээзи Ф. Никифоровту мурнааш, ийи дугаарында келген. Александр Михайлов (школа-интернат) маңаа бирги черни эзлээн.

Аныяк спортчу Шолбан Санчайның ады мооң мурнунда чүгле Хову-Аксынга билдингир турган болза, ол ам «Спартактың» республика тиилекчизи апарган. 3000 метрниң дистанциязын ол 10 минута 19,6 секундада эрткен. Ол ышкаш Эдуард Давааның (школа-интернат) көргүзүү база багай эвес болган.

Эр улус аразынга 2000 метрниң дистанциязынга күш-ажылчы коллективтериниң, албан организацияларының спортчулары маңнашканнар. Тываның электри четкилериниң ажылчыны Владимир Илкин старттан үнгеш, ол хевээрле мурнунче өскелерни киирбейн финишке келген. «Востоксантехмонтаж» эргелелдиң көжүп чоруур механизастаттынган колонназының ажылчыны Валерий Бурхинов биле Кызылдың үлетпүр барааннар садыының «Саян» универмагында ажылчын Хураган-оол Саая олар шаңналдыг черлерни эзлээннер.

Кросстуң солун кезээниң бирээзи — 5000 метрниң дистанциязынга чарыш. Маңаа Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың энергия цегиниң ажылчыны Александр Гуляев мурнап чорааш, финиш чоокшулап турда, дуржулгалыг спортчулар Алексей Осипов (педагогика институду) биле уругларның спорт школазының тренери Станислав Лямин оларга мурнаткаш, үшкү черни эзлээр аргалыг болган.

«Спартак» ниитилелиниң Кызыл хоорай чөвүлели команда талазы-биле бирги черни эзлээш, шилчиир кубок, вымпел болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаткан. Хову-аксыжылар базала шаңналдарга төлептиг болуп, ийиги черни эзлээн.

Будурулге коллективтериниң аразынга Кызылдың үлетпүр барааннар садыының төлээлери тиилекчи болган. Автоорук техникумунуң командазы өөредилге черлериниң аразынга мурнаан.

Ак-довуракчылар бо маргылдаага киришпээн.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: чарыш үези. Авторнуң фотозу.

Шыдыраа

ХООЧУННАРДАН ДУДАК ЧОК

«Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң чемпиону ат дээш хоочуннар-биле чергелештир талантылыг аныяк шыдыраачылар ойнап турар. Оларга школачы оолдар Б. Кульбистеев, О. Монгуш, архитектор О. Донгак болгаш өскелер-даа хамааржыр.

№ 2 школаның өөреникчизи О. Монгуш маргылдааны аштырыышкын чок, чедиишкинниг эгелээннериниң бирээзи. Ылаңгыя ол бешки салыгда ажык баштыг артык оолдуг арткаш, республика чемпиону чораан М. Адыг-оолду девидедипкен. Ооң-биле чергелештир Орлан маргылдааны баштап турарларның одуруунда хевээр.

Орлан Донгак дөртку, бешки салыгларда ук чемпионаттың шыырак шыдыраачылары Ч. Оюн биле А. Болдыновту улаштыр уткан.

Аныяк шыдыраачылар ортузунга республика чемпиону Б. Кульбистеев хөлүн эрттир далашкаш, дуржулгалыг шыдыраачыларның «дузаанга» туттуруп, аргажок удар ужурлуг туруштарын оскунгулаан. Бешки салыгда М. Хомушкута удур ойнааш, халдаашкыны тергини эки турза-даа, далажып салгаш ол уттурган.

Ч. Оюн Хову-Аксының төлээзи К. Донгакты уткаш, маргылдааның өске артканнарын мурнай берген. Ам ооң саны беш салыг соонда 3,5 апарган.

Д. САЛЧАК.

◆ *Улусчу чогаадылга фестивалы* ◆

КАТАПТАВАЗЫ КҮЗЕНЧИГ

Чоокта чаа республиканың район бүрүзүнден 48 ажыг ыраажы Кызылдың уран чүүл училищезиниң концерт залынга конкурска киришкеннер. Ыраажы бүрүзү бодунуң ырлаар талантызын Совет Тываның 40 чылынга база Ада-чурттун Улуг дайынынга тиилелгениң 40 чылы байырлалдарга тураскааткан ийи аңгы характерлиг ырларны күүсеткен. Конкурстуң кол сорулгазы — эткир, чараш үнүг, салым-чаяанныг ыраажыларны дилеп тывары. Бо чылын Москвага болуп эртер Тыва АССР-ниң литература болгаш уран чүүлүнүн хүннеринге шилиндек ыраажыларны кииришттирер сорулга-биле ук конкурсту организастап эрттирген. Аңаа тиилээн ыраажыларга тустузунда бирги, ийиги, үшкү черлерни тывыскан.

Бирги черни Улуг-Хем райондан ыраажы Любовь Сехага тывыскан. Ыраажының сцена чурумун сагып билирин, хостуг, өткүт, дыңзыг үнү-биле ырлааның чон магадаан. Л. Сеханың күүседикчи культуразын тускай эртемниг ыраажыларга деңнеп болур.

Бистиң республикада ырлаар эр улустуң саны ховар деп болур. Ынчалза-даа Өвүр, Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга районнарындан ыраажылар солун күүселделерин чонга бараалгаткан. Өвүрден ыраажы Сергей Дашоолдуң үнү ындыг кончуг өткүт, дыңзыг эвес-даа болза, хоюг, бедик баритон үнү-биле «Эглип келир күштарым» деп К. Баазаңоол. З. Намзырайның ырын чедиишкинниг күүсеткеш, ийиги шаңналды алган. Бай-Тайга райондан келген Байлаң-оол Казарыкпай ыраажыларның эң аныяа, ол — он алды харлыг. Ооң күштүг чараш, аянныг үнүн кижи магадавас арга чок. Ооң күүселдези түңнел концертке база кирген. Мөңгүн-Тайгадан бо удаада келген ыраажыларның күүселдезиниң шынары бедик болган. Түңнел концертке ук райондан келген үш ыраажы бүрүнү-биле киришкен.

Ыраажы бүрүзүнүн күүседир аяны база бодунга тааржыр чогаалды шилип алыры чугула. Сүт-Хөлден келген Виктор Сарыгларның күүселдези аажы-чаң талазы-биле өскелерден ылгалдыг болган. Ыраажының шилип алганы ырының бодунуң үнүнге, күүселдезинге таарышканың демдеглевес арга чок. Бай-Тайганың ыраажызы Виктор Иргитте ырлаарының бүгү аргазы бар, үнү четчир хиреде-ле, бодунга таарышпас репертуарлыг болганындан «Байырлалдың вальзының» бедик ноталарын ап шыдаваан. Уран чүүл удуртукчузу ыраажының кайы темага, кандыг характерлиг ырны шилип алырын, ону белеткеп турар үеде эскерип көрүп, сүмелээр ужурлуг турган.

Конкурска келген ыраажыларның уделгези чегей: ыраажыларның күүселдезинге дузалаар туржук, чамдык удекчилер оларга шаптыктап турар. Конкурстуң киржикчилери ооң аңгыда эргижирээн, чаңгыс аай ырлар шилип ап турары хомуданчыг. Чаа чараш аялгаларлыг тыва ырларның күүселдези эвээш.

Ынчангаш моон соңгаар ындыг конкурска киржирде үстүнде айыттынган четпестерже кичээнгейни угландырып, оларны катаптавазы күзенчиг.

Д. ХҮРЕШ-ООЛ.
жюри кежигүнү.

ТӨЛЕПТИГЛЕР ИЛЕРЭЭН

Культура министерствозунуң, Бүгү-россияның театр ниитилелиниң Тыва салбырының, республиканың эртем-методиктиг төвүнүң организастап эрттиргени улусчу театрларның бот-тывынгыр коллективтериниң шин чогаалынга конкурс-көрүлдези болуп эрткен.

Конкурска киржири-биле он дөрт коллектив. 170 ажыг киржикчи келген. Оларның репертуарында К. Кудажының «Дээрде кыс», «Долуманың хуулгаазыны», «Он бир» деп шиилерин көрүлдеге кииришттирген. Ол ышкаш В. Көк-оолдуң, С. Пюрбюнүң, С. Токаның, С. Сүрүн-оолдуң шиилери улусчу театрларның репертуарында кол черни эзлеп турар.

Каа-Хем районнуң бот-тывынгыр артистери улуг орус классик А. П. Чеховтуң рассказтарының сценажыткан көргүзүглерин орус дылга ойнап көргүскен.

Конкурска кииришттирген шиилерниң ниити утка-шынары, темазы Совет Тываның 40 чылынга база Ада-чурттун Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылынга дүгжүп турарын жюри кежигүннери онзалап демдеглээн.

Шин чогаалы өске чогаалдарга деңнээрге эң-не берге жанрларның бирээзи. Көрүлдеге, Москвадан келген, театр талазы-биле тускай мергежилдиг специалистерниң бодалы-биле алырга, тыва драматургияның кол четпес талазы — шинниң кол утказынга болгаш болуушкуннарның дес-дараалашкак сайзыралынга дүүшпейн турар артык чугааның хөйү. Шиилерниң кол чөрүлдээзи, ооң кижизидикчи утказы, идеязы билдинмейн баар болгаш сценага ойнаар чугааның кылдыныын чедир билбес, чугле литературлуг дылче тыртылар чорук сцена чугаазынга болгаш овур-хевир тургузарынга шаптыктай бээр таварылга база турар дээрзин олар тода айыткан. Театр уран чүүлү ылаңгыя шин чогаалы колдуунда чугаа аянныг болур дээрзин утпаза чогуур. Шинде маадырларның сөзү чугаа аянныг болур дээш-ле тыва чугааны «бокталдырар» чорукту болдурбас ужурлуг.

Чамдык улусчу театрларның коллективтери көрүлдеге кызымак белеткенген дээрзи илдеп. Оларның оюну профессионал артистер дег эвес-даа болза, шинниң кол утказын көрүкчүлерге чедирип, багай эвес овур-хевирлерни тургускулаан. Ындыг болзажок чамдык бот-тывынгыр артистер сценага үнүп келгеш, чугаалажып турда дыңнаарга, оларның чугаазы амыдыралчы эвес, аңгы тускай аян-биле чугаалап турары капчап-даа таарышпас. Сцена культуразын шимчээшкинин, чугаа-биле «ойнаарын» бот-тывынгыр артистер ам-даа чедир билбейн турар.

Режиссёрларның ажылындан Н. Оржактың тургускан шиизи (Ч. Ондар «Амыдыралдың агымында») эң-не чедимчелиг болган дээрзин жюри демдеглээн.

Кызыл хоорайның аныяк көрүкчүнүң театрының көргүскени «Өскүс-оол» деп тыва тоолдарга үндезилеп тургаш. Чаш-оол Кууларның сценажыткан шиизин онзагай арга-биле Айлаана Чадамбаның маскаларны ажыглап тургаш тургусканы солун болган. Бо шинни сценажытканы чедимче чок болган-даа болза, режиссёрнуң Японияда сайзырангай, театржыткан маскаларны ажыглааны онзагай болган.

С. Токаның «Дөңгүр-оол», В. Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиилерин Чөөн-Хемчиктин, Барыын-Хемчиктин коллективтери багай эвес ойнаан.

Үш хонук үргүлчүлээн көрүлдениң түңнелинде Тожу районнуң улусчу театрының коллективи Ч. Ондарның «Амыдыралдың агымында» деп шиизин ойнааш, бирги черни ап, көрүкчүлерниң сагыш-сеткилин хайныктырган. Кызыл хоорайның аныяк көрүкчүнүң театрының коллективинге база-ла бирги шаңналды тывыскан. Ийиги черниң шаңналын Чөөн-Хемчиктин улусчу театрынга С. Токаның «Дөңгүр-оол» деп шиизи, үшкү чергениң ийи шаңналын Сүт-Хөл районнуң улусчу театр коллективи К. Кудажының «Дээрде кыс», Өвүр районнуң улусчу театры С. Пюрбю биле В. Көк-оолдуң «Найырал» деп шиизи дээш алган.

Жюри режиссёрнуң эң эки ажылы дээш Улан-Удэ хоорайның культура институдунуң доозукчузу Николай Оржакка Ч. Ондарның «Амыдыралдың агымында» деп шиизин Тожу районнуң улусчу театрынга эки тургусканы дээш тускай шаңналды тывыскан. Кызылдың аныяк көрүкчүнүң театрының режиссёру А. Чадамбага, ол ышкаш Чөөн-Хемчиктен Светлана Сайынга «Дөңгүр-оол» деп шиидe Севилбааның ролюн, ол-ла шиидe Сандак ашактың ролюн эки ойнааны дээш Борис Сайынга тускай шаңналдарны тывыскан. Эң эки шин чогаалы дээш драматургтардан К.-Э. Кудажы, Ч. Ондар олар шаңнаткан.

Э. МОНГУШ.

КӨРҮКЧҮЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Совет Тываның 40 чылының байырлалының хүннеринде найысылал Москвага болуп эртер тыва литератураның болгаш уран чүүлдүн хүннеринде көргүзер шиилерниң шилилгезин РСФСР-ниң Культура министерствозунуң комиссиязы апрель 18-тен эгелээш республиканың хөгжүм-шин театрынга эрттирер.

Эргим көрүкчүлер! Апрель айның репертуарын кичээнгейлиг хайгаарап тургаш, дараазында шиилерни көөрүнче силерни чаладывыс.

22.04.84 Ч. АЙТМАТОВ
«ХҮННҮҢ ДУРТУ ЧҮС ЧЫЛ АЖЫГ»
(Романга үндезилээн ийи кезектиг шин).

23.04.84 Л. ГАВРИЛОВА.
«АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК»
(Тоол).

24.04.84 О. ПЕРЕКАЛИН.
«ХАЙНЫЫШКЫННЫГ ШУГУМ»
(2 көжегелиг шин).

25.04.84 В. КӨК-ООЛ.
«ХАЙЫРААН БОТ»
(2 кезектиг шин).

26.04.84 **«ТЕАТРЖЫТКАН КОНЦЕРТ»**.

28.04.84 Н. ГОГОЛЬ.
«КАДАЙЛАНЫЫШКЫН»
(2 көжегелиг комедия).

29.04.84. Г. ХУГАЕВ
«СЕТКИЛ-САГЫШ КВАРТЕДИ»
(лириктиг комедия).

Шиилерниң эгелээри кежээкиниң 19.30 шакта.

РСФСР-ниң Номга хандыкшылдыгларның эки-тура ниитилелиниң Тыва республика организациязының баштаар чери Кызыл хоорайның Бай-Хаак кудумчузунуң № 2 бажыңда «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының чаа бажыңынче көшкен.

ТЫВАНЫҢ КҮРҮНЕ ФИЛАРМОНИЯЗЫНЫҢ «ТООЛДАР ТЕАТРЫНЫҢ» АПРЕЛЬДЕ ОЮН КӨРГҮЗЕР ЧЕРЛЕРИ:

Апрель 17-ден 21-ге чедир — Эрзин район:
Апрель 20-де — Нарын.
Апрель 21-де — Эрзин.
Апрель 22-ден 25-ке чедир — Тес-Хем район:
Апрель 22-де Чодураа.
Апрель 23-те — Ак-Эрик.
Апрель 24-те — Берт-Даг.
Апрель 25-те — Самагалдай.
Коллектив ийи шинни бараалгадып турар.

Уруглар садтарынга болгаш школачыларга, а ол ышкаш үстүкү класстың өөреникчилеринге болгаш улуг кижилерге «Сказка о великане и ведьме», «Одноглазый Дев».

ДИРЕКЦИЯ.

Кызылдың үлетпүр бараанларының садыынга ажылдаары-биле садыгжыларны, садыгжылар өөреникчилерин, ажыл-агый эргелекчизин, бызаңчыны чалап тур.

АДРЕЗИ: Кызыл, Октябрьская кудумчу, бажың № 29, кадрлар килдизи. Телефон № 2-42-49.

ТВ

АПРЕЛЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Лениндеи өөренир». 3-кү дамчыдылга. 9.25 — «Ырлавайн барып шыдавас мен». Концерт. 10.00 — «Дилевээн ынакшыл» деп уран-чечен фильм. 11.30 — Телемедээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг телефильм. 15.00 — Орус чугаа. 15.30 — Концерт. 17.30 — Бистиң сад. 18.00 — «Ийи океанның аразында». Документалдыг телефильм. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чагаалардан манаңар». Уран-чечен фильм. 20.30 — «Ye». 20.55 — В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл болганынга тураскааткан байырлыг хурал болгаш концерт. Кремльдиң съездилер ордузундан дамчыдылга. 00.30 — 00.40 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ыяштар улуг кылдыр өзер болзун». Телефильм. 8.35 — 9.35 — Музыка. 1-ги класс. 1-ги дамчыдылга. Инструменталдыг симфония оркестри. 8.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 9.05: 13.20 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.55 — «Кичээпинер — водород». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. Эстетика кижизидилгези. Театр — уран чүүлдүн бир хевири. 10.35 — 11.40 — Б. Полевой — «Езулуг кижи дугайында тоожу». 5-ки класс. 11.05 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.10 — Физика. 8-ки класс. 12.40 — Томас Мюнцер. 13.50 — Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга — «Билир болгаш кылып бил». 14.35 — Даштыкының чурулга уран чүүлү. Дрезден галереязының ховар чурук-тары. 15.05 — «Дамырактар». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустун артизи, Н. Мешко чорудар. 15.40 — Николай Тихоновтун шулуктери. 16.15 — Телемедээлер. 16.20 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — «Чогаалчы болгаш уе». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Улустун аялгалары. 20.30 — «Ye». 20.55 — Концерт. 22.05 — 23.20 — «Мээң аалымның кижилери» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 10—15 метр. Дүне агаарның температуразы 6—12, чамдык черлерге 18 градус чедир соор. Хүндүс 6—11 градус чылыыр, чамдык черлерге 5 градус соор.

Автооруктарга көстүрү эки.

Кызылга чуга булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 7—9 градус, соор, хүндүс 6—8 градус чылыг болур.

КИНО

АПРЕЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночыынды № 124 9.30, **«На перевале не стрелять»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Пограничный пес «Алый» 9.30, 13.20, **«Солёный пес»** 11.00, **Киноклуб «Найди себя в жизни»** 15.00, **«Люблю. Жду. Лена»** 17.00, 18.50, 20.40 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Третий принц» 11.00, 13.30, 15.00, **«Одиноким предоставляется общежитие»** 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Не покидай меня, Амира» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Водоворот» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2103.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00912

ЛЕНИНЧИ ОРУКТАП БҮЗҮРЕЛДИГ БАР ЧОРУУР СОВЕТ УЛУСКА АЛДАР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 94 (12484) | 1984 чылдың апрель 21, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 кеп.

КРЕМЛЬГЕ БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Владимир Ильич Ленининиң өлүм чок ады делегейин революстуг ёзу-биле чаартырының демдээ кылдыр кижи төрелгетенниң төөгүзүнге кирген. Эргим үнелиг хүнну — ооң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл оюн совет улус, делегейниң депшилгелиг бүгү кижилери демдеглевишаан, бодалчы болгаш революсчу, Улуг Октябрьның сорук кинрикчизи, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиниң үндезилекчизи В. И. Ленинге кызыгаар чок ынаан болгаш аңаа ханы хүндүткелин база катап илергейлеп турар.

Партия болгаш совет улус боттарының ажыл-херектерин база планнарын Ленининиң чагыын ёзугаар ылавылап корбүшаан, коммунистиг нииттилелдиг тургузуушкунуның кайгамчык улуг тургузукчу сорулгаларын шиитпирлеп турар. Башкыңчызының чагыгларынга шынчы чорук СЭКП-ниин, ооң Төп Комитединиң бүгү ажыл-чорудулгазында сиңниккен. Партияның XXVI съездизининиң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин совет кижилер амыдыралга боттандырбышаан, Төрээн чуртунуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн шалыпчы күш-ажылы-биле быжыглаарынче, эң-не ажыктыг кылдыр, бүгү күжүн болгаш энергиязын берип ажылдаарынче чүткүп турар. Массаларның медерелдиг чогаадылгазы болур социализм болгаш коммунизм дугайында ленинчи идея Ильичиниң төрүттүнген хүнүн, Май Бириң байырлалын чаа-чаа чедишкиннер-биле үткүп турар бистиң чонувустуң политиктиг болгаш күш-ажылчы кайгамчык бедик көдүрүлүшкүнүнде чайыннандыр илергейлеттинип турар.

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хурал апрель 20-де Москвага Кремльдиң Съездилер ордузунга болган. Найысылалдың болгаш Москва чоогунуң будурулге мурнакчылары, СЭКП-ниң хоочуннары, партия, совет болгаш хөй-нинити организацияларының төлээлекчилери, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчылары аңаа чыылган. Даштыкы чурттарның дипломаттары, даштыкыдан келген аалчылар база олурушкан.

17 шак. Эштер К. У. Черненко, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков оларны байырлыг хуралдың киржикчилери бут кырынга тура, диңмяттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Президиумга ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Дараалаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының дараалары, ССРЭ-ниң министрлери, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң болгаш обкомунуң секретарылары, ленинчи партияның хоочуннары, будурулге мурнакчылары, көскү эртемденнер, культура ажылдакчылары, шериг начальниктери, хөй-нинити организацияларының төлээлекчилери олурган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. В. Гришин байырлыг хуралды ажыткан.

Совет Эвилелиниң Гимнизи Ордуга байырланчыг ёзу-биле дыңналып турган.

«Ленининиң өөредии болгаш херээ — миллионнарның революстуг чогаадылгазында» деп илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих кылган.

Илеткелди улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары чаңгыс эвес удаа үзе кирип турган.

Байырлыг хуралдың киржикчилери туруп келгеш, «Интернационалды» сорук кириишкиннинг ырлап күүседеннер.

Ооң дараазында байырладың улуг концерти болган.

(СЭТА).

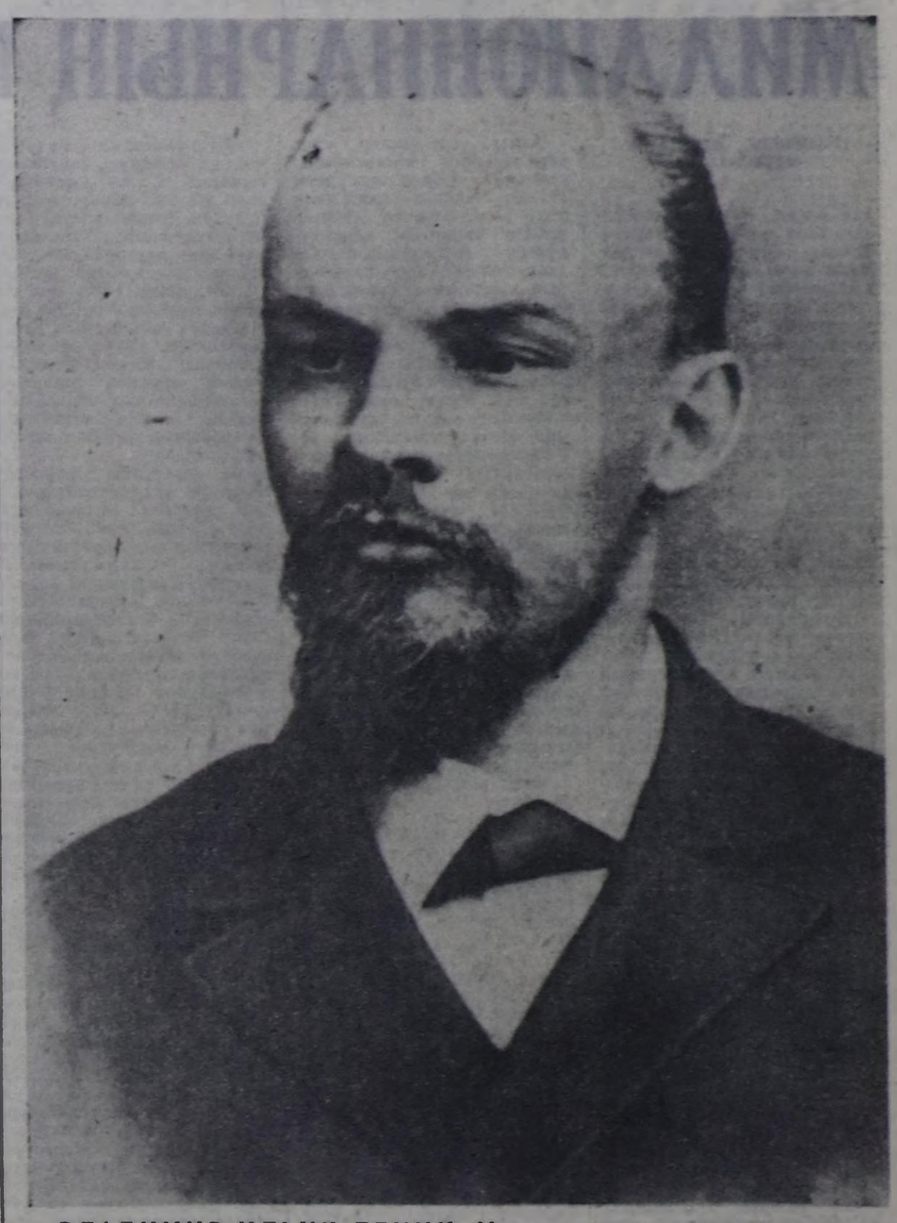

ВЛАДИМИР ИЛЬИЧ ЛЕНИН. Москва. 1900 чылдың февральда.

ЛЕНИНИҢ ӨӨРЕДИИ БОЛГАШ ХЕРЭЭ— МИЛЛИОННАРНЫҢ РЕВОЛЮСТУГ ЧОГААДЫЛГАЗЫНДА

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл оюнга тураскааткан Москвага байырлыг хуралга эш В. И. ДОЛГИХТИҢ илеткели

Эштер!

Күш-ажыл кижилериниң чаагай чоруунга бараалгаткан буянныг идеялары болгаш революстуг ажыл-херектери чүс-чүс чылдарда артып калган кижилер кижи төрелгетенниң төөгүзүнде бар. Ындыг бодалчыларның келир үеже өттүр көрүүшкүну оларны салгакчыларга чоок болгаш билдингир болдуруп турар. Олар чүгле сагыш-сеткилге эвес, харындаа улус массаларның ажыл-херектеринге өлүм чок болуп турар. Владимир Ильич Ленин ындыг болган, кезээде ындыг болуп артар болгаш, ооң ады социал чөптүг чорук болгаш ажылчы чоннарның аас-кежии дээш демиселдиң тугу болган.

Ленин — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи, делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнеиниң организакчызы, бистиң үениң шылгарангай политиктиг ажылдакчызы, кижи төрелгетенниң эң улуг шылгараан утаанныг кижизи.

Ленин — массалар-биле кедергей сырый холбаалыг баштыңчының бедик үлегери. Владимир Ильичиниң кайгамчык улуг идей-теоретиктиг болгаш организакчы ажыл-чорудулгазы, ооң ёзулуг маадырлыг амыдыралы ажылчын аңгыга, бүгү ажылчы чоннарга, амгы үеге болгаш келир үеге бүрүнү-биле бараан болган.

Эртем ёзуузу-биле өттүр көрүнүң кайгамчыктыг күжү чок турган болза, өртемчейге ленинизмниң тиилелгелиг нептерээшкини болдунмас турган яйык. Ленин бодуунуң үезинде кымдан-даа артык ынчаар өттүр көөр кижи чораан. Ооң ажылдарын амгы үеде номчуп, кылган бүгү чүүлдерин үнелевишаан, социал амыдыралдың хемчээл чок делгемнерин чаңгыс аай кылдыр хаара тудуп көөр талазы-биле Ленининиң кайгамчык аргалыг чораанынга, хөй он чылдар бурунгаар өттүр көрүп келгенинге магадап турар бис. Ооң өттүр көөрү, теоретиктиг түнелдериниң болгаш политиктиг шиитпирлериниң шынныы нииттилел депшилгезиниң хоойлуларын ханызы-биле билиринге, ооң бүгү тала-биле сайзыраткыны Маркстың болгаш Энгельстиң революстуг эртемниге, угаанның дидим чаартыкчы чоруу-биле каттышкан ылаптыг реализмге үндезилеттинген.

Ленинизм — белен харыыларның чыылдазы эвес-тир. Ол дээрге — мөңге дириг теория, нииттилел амыдыралын билип алырының болгаш чаартырының, массаларның демиселиниң болгаш тургузукчу ажыл-чорудулгазының дуржулгазын чогаадакчы ёзу-биле бодап билириниң күчүлүг методу, ажыл-чорудулгага солуттунмас удуртулга-дыр. Ленининиң өөредии үениң шылгалдазын чайыннанчак кылдыр туткан, делегейниң хосталгалыг шимчээшкининиң эртинезинге кезээде кирген.

Улуг Октябрьның оруу-биле бистер бурунгаарлаан тудум-на, өлүм чок ленинчи идеяларның өндүр чаагайы улам тодаргай көстүп турар. Ол идеялар коммунистиг тургузуушкунуң эң чүгүле сорулгаларын чедишкиннит шиитпирлээринге тодаргай орукту ажыдып берип турар. Бодуунуң шылгараан утаанныг үндезилекчизиниң чагыгларын бистиң партиявыс күүсетпишаан, шилип алган угланыышкыны-биле бүзүредиг бар чоруур. Бистиң амыдыралывыста чаа болгаш үре-түңнелдиг бүгү чүүлдерни чогаадыкчы ёзуу-биле байыдып, совет кижилерни сырый каттыштырып, оларның коллективтиг утаанбодалын болгаш энергиязын шиитпирлеттинмээн сорулгаларже, амгы болгаш келир үениң эң чүгүлә айтырыгларынче партия угландырбышаан, совет улусту бүрунгаар башкарар дээн ооң тура-соруу чайгылыш чок!

Ол тура-соруктуң, партияның болгаш чоннуң бүзүлбас чаңгыс эвин СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнары, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар, ооң бирги сессиязының ажылы тодаргай бадыткаан. Чогумчалыг чорудулгаларны сайзырадырынга, бүгү тала-биле хынаттыган болгаш боттуг утланыышкынны — бышкан социализмни сайзыраңгайжыдарынче утланыышкынны амыдыралга чайгылыш чок чорударынга партияның быжыг шиитпирлин бир эпсеткилдиг деткиттинген. Шылгараңгай партия болгаш күрүне ажылдакчызы, ленининэминиң тиилелгези дээш чалбыыштыг демиселчи Константин Устинович Черненкону СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгаанын коммунистер, бүгү совет улус ынзы-биле чүүлдүгүнген.

Совет чурттуң ажылчы чоннары Константин Устинович амыдыралдың улуг школазын эрткен ленинчи ёзунуң удуртукчузу, бистиң улуг чонувустуң шынчы ослу деп билир. Төп Комитет эш Черненкону кайнаар-даа чорударга, ол каяа-даа партияга бердинген чоруктуң, принципиалдыг болгаш быжыг туруштуг чоруктуң, кижизиг болгаш эш ёзунуң үлегери болуп келген.

Константин Устинович Черненконуң СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарынга, соңгукчулар-биле март 2-де үжуражылгазынга чугааларында иштики болгаш даштыкы политикага СЭКП-ниң шугумунуң үргүлчүлелдиг онзалап демдеглеттинген, партияның XXVI съездизининиң шиитпирлерин, Ленининиң салган сорулгаларын күүседир талазы-биле бистиң ажылывыстың тодаргай программазы айыттынган.

Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылын демдеглеп тура, совет кижилер бистиң Төрээн чуртувусту, кижи төрелгетенге бүгү-ле кыянак чүүлдерни дээш Владимир Ильичке эң ханы хүндүткелин болгаш өөрүп четтиришкинии илергейлеп турардар. Ленининиң арттырып кааны идейлиг болгаш политиктиг номналы шуут эгээртинмес. Ооң-биле кады бис шимчээшкинивистиң утланыышкынын ооң өөредии-биле катап, катап шылгап, чедип алган чүүлдеривисти ленинчи ёзуу-биле үнелеп, ленинчи ёзуу-биле амгы херектеривисти удам долу билип, келир үени хандыр көрүп турар бис. Бисмону быжыг билир бис: ленинчи орук-биле чораан, бистиң чонувус төөгүлүг чаваа тиилелгелерни чедип алыр!

Экономиктиг политика — сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдарының кол звенозу

Эштер! Тургуступган сорулгаларны шиитпирлээрге тудуп алыр кол звенону ленинчи стратегия айтып турар. Ленин ол уран аргаларны тергиин эки билир чораан. Октябрь сооңдагы баштайгы чылдарны сактып көрзөл. Советтер чуртунуң мурнунга иштики-даа, делегей-даа талазы-биле кедергей чидиг хөй айтырыглар тургустунуп келген. Бир-ле дугаарында боо-чепсекти холга алгаш, ажылчын-тараачын күрүпени камгалап алыр үжурлуг турган. Чаа хевирикң армиязы, ёзулуг-да улусчу армия херек турган. Ынчан коммунистерниң партиязы алдарлыг Кызыл Шеригни тургускан болгаш бистиң революциявыс камгаланып шыдаар дээрзин шыызыдып көргүскен.

Аныяк Совет Республика эрги тургузугдан хожудаңгай, империалистиг дайынга хоозураан ажыл-агыйны сал-

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдлечглиг хуралынга партия Төп Комитединиң апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң күүседилгези организастаарыбиле холбашкан чамдык айтырыгларны чугаалажып көргеи.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыылының бирги сессиязының шиитпирлерин совет кижилер бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам ынай быжыглаарынче, социалистиг күрүнеии болгаш демократияны, чуртту аныяк салгакчыларының коммунистиг кижизидилгезин сайзыраңгайжыдарынче угланган ажылдың узун хуусаалыг программазы кылдыр хүлээп алган деп. хуралга демдеглээн. Апрель Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненконуң чугаазында айыткан чүүлдерни болгаш түңнелдерни боттандырар талазы-биле бирги эдлчегде чорудар организастполитиктиг болгаш пропагандистиг хемчеглериниң планын Политбюро бадылаан. Улус депутаттарының Советтериниң ажылын шиитпирлиг акижидери-биле, партийни болгаш совет кадрларның харыысалгазын бедидери-биле, нииттилиг болгаш профессионал школаның реформазын чайгылыш чок чорудары-биле холбашкан практиктиг базымнарта кол күжениишкиннерни моонизээринің эргежок чугулазынче бүгү партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының кичээнгейин угландырган.

Чуртта калбарган часкы хөвү ажылдарының чоруп турарының дугайында болгаш часкы тарылга айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-ның шиитпирлерин күүседириичге угландыр ап чорудуп турар хемчеглериниң дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының оралакчызы З. Н. Нуриевтиң дыннадыын чугаалашкан. Хамаарышкан министерстволарның ведомстволарының удуртукчуларынга, партия болгаш совет органнаога айтыышкынынарны берген. Келир дүжүттүң идегелдиг үндезинин тургузар талазы-биле ажылдарның бүгү комплекизии боттандырарынга контрольду күштелдиреринге, бригадаларга, звеноларга, механизаторлар болгаш амгы үеде шөлде ажылдап турар бүгү кижилер ортузунга партийни-политиктиг ажылдың дээштиин бедидеринииң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Украин ССР-ниң колхозтарынга тараапы болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларын будурериинг быжыг туруштуун улам ынай бедидери-биле холбашкан хемчеглериниң дугайында Украинаның Компартиязының ТК-зының болгаш Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң, чамдык эвилел министерстволарының болгаш ведомстволарының саналдарын чүүлдүг деп көргеи. Ол хемчеглер республиканың аграр секторунуң шапкын хөгжүлдезин хандырар сорулгалыг болгаш курлавырларны база мурнакчы дүржулганың чедишкиннерин эки ажылдаарыбиле, көдээ ажыл-агыйтехниказын болгаш чеминчидилгелерни будурерии калбарыптыры-биле, суттатгыг чер ажылын хөгжүдери-биле, көдээниң социал чаартылгазын дүргедедири-биле сырый холбаалыг болуп турар.

Он бирги беш чылдың эң чүгүлә чамдык көргүзүглер талазы-биле даалгаларын стахановчу шимчээшкиннир бежеен чылынга чедир күүседир дээш социалистиг чарыштың калбарткан хөмүрдаш, металлургия болгаш улус ажыл-агыйының өскеда адырларының күш-ажылчы коллективтериниң инициативазын СЭКП ТК-ның Политбюрозу деткээн, ооң бежеен чылын 1985 чылдың августа демдеглээр. Ол инициативаны чуртка калбаба-биле нептередир, бедик будурулге көргүзүглерин чедип алырынга болгаш ажылчы чоннарны ниижизидеринге стахановчу чанчылдарны идепкейлиг ажыглаар талазы-биле эргежок чүгүлә ажылды чорударын партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга дээскен.

Кинофильмнерниң идейлиг уран-чеченг деңнелин улам ынай бедидер болгаш совет кинематографияның материал-техниктиг баазазын быжыглаар дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көргеи. Совет амыдыралды, нииттилелдиг экономиктиг, социал болгаш угаан-бодал амыдыралында чедишкиннерни тодаргай көргүзер чогаадылганы тургузар талазы-биле кино ажылдакчыларының чогаадыкчы күштерин идепкейлиринче угланган хемчеглериниң комплекизин СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң 60 айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында айыткан. Айыткан хемчеглерни боттандырары партияның идеологтуг ажылынга кино уран чүүлүнүң ролюн күштелдирер, чонуң кино хандырылгазын дыка экижидер, киностудияларны болгаш киноның өске-даа будурулгелерин чаартырының база техника-биле эде деримрининг, чаа кивотеатрларны тударының күсели-биле кинематографияның материал-техниктиг баазазын быжыглаар арганы бээр.

Эртем болгаш техника, литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле шылгарангай чедишкиннери дээш 1984 чылдың Ленинчи шаңналдарын тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң чанында Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеттерниң саналдарын Политбюро чүүлдүг деп санаан. Шаңналдарны тыпсыр дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң доктаалдарын парлалгага паралаар.

Чурттуң иштики амыдыралының болгаш СЭКП-ниң база Совет күрүнеиниң даштыкы политиктиг утланыышкынын боттандырарының чамдык оске-даа айтырыгларының талазы-биле шиитпирлерни СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга хүлээп алган.

1984 ЧЫЛДЫҢ ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛЫН ТЫПСЫРЫ-БИЛЕ

МОСКВА. «Хамааты дайынның болгаш 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларынга» Тураскаал комплекизин Новороссийск хоорайда тургусканы дээш скульптор В. Е. Цигальга болгаш архитекторлар Р. Г. Кананин, В. И. Хавин оларга 1984 чылдың Ленинчи шаңналын тыпсырын саналдаан.

ЧУРУКТА: Новороссийскиде Тураскаал комплекизинин бөлүк тургузукчулары (солагай талазындан оң талазынче) скульптор В. Е. Цигаль, архитекторлар В. И. Хавин болгаш Р. Г Кананин олар.

В. Кузьмин биле А Коньковтуң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

Делегейниң ажылчы чоннарының баштыңчызы болгаш башкызы, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиниң үндезилекчизи база тургузукчузу Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл болган оюнга тураскааткан Кызыл хоорайның партия, совет, хөй-нинити организацияларының толчулгелиг чыылгынын байырлыг хуралдаууп Кызылга хөмүмшиң театрынга болган.

Байырлыг хуралды улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Ш. Д. Куулар ажыткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Эрэ Константинович Черненконуң баштыр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын бойынга хуралдың хүндүлүг президиумунга оон киржикчилер [illegible] олурушкунуп бергеннер.

Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл болган оюнуң дугайында илеткелди СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свищов ыллган. Хурал соңгуңде ооң киржикчилери байырлал концертин корген.

• • •

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл болган оюнга тураскааткан шын байырлыг хуралдар Шагаан-Арыг, Чадаана, Ак-Дуруг, Туран хоорайларда, Хөл-Аксы, Кызыл-Мажалык суурларга, районнар үлегеринге болган.

ЛЕНИННИҢ ӨӨРЕДИИ БОЛГАШ ХЕРЭЭ— МИЛЛИОННАРНЫҢ РЕВОЛЮСЧУ ЧОГААДЫЛГАЗЫНДА

(Удаачызы. Эгези 1-ги арыда).

гап алган. Хамааты дайынның база даштыкы интервенциязының уржуудан байдал улам марыдаан. Заводтар ажылдавайн турган, транспорт сандыраан, одаар чүүл чедишпейн турган. Күш-ажылчы чоннуң ядаранган чорук болгаш аш хилинчектеп турган. Ол бүгү Совет эргечагырганы недергей берге байдалга тургускан болгаш революциянның түңнелин материализастаар арганы бербейн турган, харын-даа ооң бодунуң үндезинин чидирерге кыжаныг болу берген.

Тиндээн революцияның программазын боттандырып, бодунуң мергежилдиг кадрларын кижизиткен, эртем болгаш техниканың хөгжүлдезинге делгем оруктарны ажыткан. Чүүлүң экономиктиг байдалы үндезини-биле өскерилгеп. Бистиң Төрээн чуртувус амгы үеним, кодээ ажыл-агыйлыг, мурнакчы культуралыг, индустриалдыг күчүлүү күрүне апарган. Дайын мурнунуң чылдарында-ла Совет Эвилели үлетпүр будүрүлгезинниң хемчээлиниң талазы-биле делегейде ййнги болгаш Европада бирги черже үне берген.

Амгы үеде ССРЭ-де сайзырангай социалистиг нийтилелдиң материал-техниктиг базазы тургустунган. 1940 чылдың дүргүзүнде будүргени хире хемчээлдиг национал орулганы чүүлүң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекиин чаңгыс, айдан овээш үеде, ол хире үлетпүр продукциязын 15-ле хонук иштинде будүрүп үндүрүп чүүлер. Ооң дыка хөй эң чүүлге хевирлериниң талазы-биле делегейде бирги, черни будүрелдиг эвлел турар бис.

Совет улустуң кызымаккай күш-ажылы-биле тургускан экономиктиг күчүлүг по-ттенциал социал айтырыгларны шиитпирлээринин, чүүлүң камгаланыр арганы быжыглаарының, даштыкы политиканың үгланышкынын идепкейлиг чорударының быжыг үндезини болуп турар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүделиниң шүүмүжиле кады ажылдажылганы хөгжүдеринге болгаш ханылдырыга совет салыышкының демделевейн барып болбас.

Бистиң экономикавыс партияның болгаш чоннуң тургузукчу күш-ажылынның кол адыры болуп турган болгаш болуп артар-даа ужурлуг, сайзырангай социализмниң хөгжүдеринге кол роль ажаа онаалыыр. Чогум-на ынчангаш партия ажыл-агыйның эң чүгүле айтырыгларыңче кичээнгейни мөөнүүп, ону шиитпирлээринин оруктарын тып ап турар. Бо хүннерде ол чаа күш-биле идерер-дир.

СЭКП бодунуң XXVI съездизинге, СЭКП ТК-ныи ооң соонда болган Пленумнарынга чүүлүң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң калбак программазын айыткан. Партияның болгаш чоннуң кол күжениишкини ону амыдыралга боттандырарынче мөөнүүттинген. Ленинниң чүгаалаавы-биле алыр болза, бистиң ажылывыстың, бистиң политикавыстың кол өзээ ында болуп турар-дыр.

Амгы үеде бистер улус ажыл-агыйын интенсификациязының оруу-биле хөгжүдерии ышкаш ындыг кайгамчык улуг ажыл-керекти боттандырып турар бис. «Бистер дүрген бурунгаарлап шыдаар болгаш бурунгаарлаарын күзеп-даа турар бис. Экономиканы интенсивтиг хөгжүдеринниң айтырыын улам-на улуг күжениишкинин шиитпирлеп шыдаар болгаш шиитпирлээр-даа үжүрдүт бис. Үүлге аңаа үндезилээш, улустуң материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин улам-на дөлдүр хандырары боттанып болгай» деп, эш К. У. Черненко соңгулда мурнунда чугаалынга демдеглээн. Ол дээрге социал-политиктиг, экономиктиг, организастастаарыныг шиитпирлээринге, харын-даа ооң бодунуң үндезинерии чидирерине кыжаныг болу берген.

Тиндээн революцияның программазын боттандырарынче, ССРЭ-ниң Коммунистиг партиязының Ленинниң сыныш чок тура-соруу, организаторлуг талантызы херек турган. Чогум-на тарыи социалистиг экономиканы тургузарының эң чүгүле айтырыгларының ылгырбезинде кол звено ол деп чүвеин Владимир Ильич өттүүр көргеи. «Амгы үеде бистиң кол политиказыс болза күрүненің экономиктиг тургузуушкуну болур» деп, ол медеглеген (ЧДЧ, т. 41, ар. 307).

1918 чылдың чалыныңдала Ленин социализм тургузуушкунунуң планын тодаргай ыылып киирипкеи. Ол партияның экономиктиг стратегиязын, ажыл-агыйны социалистиг үндезинге чорударының эң чүгүле принциптерия теория талазы-биле кедертей ханы кылдыр тодаргайлаан. «Пролетарнат диктатуразының үезинде экономика болгаш политика», «Совет эрге-чагырганың валчегліг сорулгалары», «Улуг эгелээшкин», «Кооперация дугайында» деп классиктиг ажылдарында болгаш өскеда хөй-хөй чүүлдеринге ол чылдарның ылгг тыныжын тоже дамчыгышаан, узуп хүүсаада экономиктиг угланышкынны айыткан.

Ленинниң тодаратаан программазын боттандырбышаан, большевиктер партияның амгы бүгү совет улус төөгү талазы-биле кыска хуусаада чүртүүн индустриализациязын, кодээ ажыл-агыйның социалистиг эде тургузуушкунун культураа революциязын боттандырып, бодунуң мергежилдиг кадрларын кижизиткен, эртем болгаш техниканың хөгжүлдезинге делгем оруктарны ажыткан. Чүртүүн экономиктиг байдалы үндезини-биле өскерилгеп. Бистиң Төрээн чуртувус амгы үеним, кодээ ажыл-агыйлыг, мурнакчы культуралыг, индустриалдыг күчүлүг күрүне апарган. Дайын мурнунуң чылдарында-ла Совет Эвилели үлетпүр будүрүлгезинниң хемчээлиниң талазы-биле делегейде ййнги болгаш Европада бирги черже үне берген.

Амгы үеде ССРЭ-де сайзырангай социалистиг нийтилелдиң материал-техниктиг базазы тургустунган. 1940 чылдың дүргүзүнде будүргени хире хемчээлдиг национал орулганы чүртүүн чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекиин чаңгыс, айдан овээш үеде, ол хире үлетпүр продукциязын 15-ле хонук иштинде будүрүп үндүрүп чүүлер. Ооң дыка хөй эң чүгүле хевирлериниң талазы-биле делегейде бирги, черни будүрелдиг эвлел турар бис.

Совет улустуң кызымаккай күш-ажылы-биле тургускан экономиктиг күчүлүг по-ттенциал социал айтырыгларны шиитпирлээринин, чүүлүң камгаланыр арганы быжыглаарының, даштыкы политиканың үгланышкынын идепкейлиг чорударының быжыг үндезини болуп турар. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүделиниң шүүмүжиле кады ажылдажылганы хөгжүдеринге болгаш ханылдырыга совет салыышкының демделевейн барып болбас.

Бистиң экономикавыс партияның болгаш чоннуң тургузукчу күш-ажылынның кол адыры болуп турган болгаш болуп артар-даа үжүрлуг, сайзырангай социализмниң хөгжүдеринге кол роль ажаа онаалыыр. Чогум-на ынчангаш партия ажыл-агыйның эң чүгүле айтырыгларыңче кичээнгейни мөөнүүп, ону шиитпирлээринин оруктарын тып ап турар. Бо хүннерде ол чаа күш-биле идерер-дир.

СЭКП бодунуң XXVI съездизинге, СЭКП ТК-ныи ооң соонда болган Пленумнарынга чүүлүң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң калбак программазын айыткан. Партияның болгаш чоннуң кол күжениишкини ону амыдыралга боттандырарынче мөөнүүттинген. Ленинниң чүгаалаавы-биле алыр болза, бистиң ажылывыстың, бистиң политиказыстың кол өзээ ында болуп турар-дыр.

Амгы үеде бистер улус ажыл-агыйын интенсификациязының оруу-биле хөгжүдерии ышкаш ындыг кайгамчык улуг ажыл-керекти боттандырып турар бис. «Бистер дүрген бурунгаарлап шыдаар болгаш бурунгаарлаарын күзеп-даа турар бис. Экономиканы интенсивтиг хөгжүдеринниң айтырыын улам-на улуг күжениишкинин шиитпирлеп шыдаар болгаш шиитпирлээр-даа үжүрдүт бис. Үүлге аңаа үндезилээш, улустуң материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин улам-на дөлдүр хандырары боттанып болгай» деп, эш К. У. Черненко соңгулда мурнунда чугаалынга демдеглээн. Ол дээрге бистиң дүргүзүүнүң артык аргаларын артем-техниктиг революциязының чедишкиннери-биле улам долу каттыштырары, чүртүүн будүрүлгезиниң күштерин улам ынай хөгжүдеринге улам таарымчалыг байдалдарны тургузары ол болуур.

Экономикада ханы чаартыгаларны партия ажыл-агый механизминиң болгаш планнаашкыныы эргелеп башкарарының хөгжүлдезий-биле сырый холбап турар. Мындыг байдалда социалистиг будүрүлге бот-оруга-чарыга даянып деп ленинчи айтышкынкарны удуртулга болдүрүп турар бис. Үүлге бот-оруга-чарыга улус ажыл-агыйының бүгү участоктарынга чарыгдал-биле ажылдың түңнелиниң дүүшкек болуурун, планныг онаалдарны күүседириниң ылаптыг оруктарын бүзүрелдиг хайдырын шыдаар. Экономиктиг, билдилиг санаашкының үжүр-дүзалын бедидип, өртек, бот-үне, оруга ышкаш быраларның ролюн улгаттырар болза эки. Чаңгыс сөс-биле, бот-оруга чарыганы чер болганга идепкейлиг нептередир, анаа шаптыктаар бүгүле чүүлдерің чайладыр керек деп партия бөгүн айтырыгны ынчаар тургузуп турар.

Бо бүгү чаңылдарга улус ажыл-агыйының чамдык ажыктыын күштелдиреринге, организастастаарыныг хемчеглериң бүгү талаларын хаара тудуп турар комплекстиг сорулга-дыр. Ону боттандырары дээрге бистиң тургузугуңның артык аргаларын артем-техниктиг революциязының чедишкиннери-биле улам долу каттыштырары, чүртүүн будүрүлгезиниң күштерин улам ынай хөгжүдеринге улам таарымчалыг байдалдарны тургузары ол болуур.

Экономикада ханы чаартыгаларны партия ажыл-агый механизминиң болгаш планнаашкыныы эргелеп башкарарының хөгжүлдезий-биле сырый холбап турар. Мындыг байдалда социалистиг будүрүлге бот-оруга-чарыга даянып деп ленинчи айтышкынкарны удуртулга болдүрүп турар бис. Үүлге бот-оруга-чарыга улус ажыл-агыйының бүгү участоктарынга чарыгдал-биле ажылдың түңнелиниң дүүшкек болуурун, планныг онаалдарны күүседириниң ылаптыг оруктарын бүзүрелдиг хайдырын шыдаар. Экономиктиг, билдилиг санаашкының үжүр-дүзалын бедидип, өртек, бот-үне, оруга ышкаш быраларның ролюн улгаттырар болза эки. Чаңгыс сөс-биле, бот-оруга чарыганы чер болганга идепкейлиг нептередир, анаа шаптыктаар бүгүле чүүлдерің чайладыр керек деп партия бөгүн айтырыгны ынчаар тургузуп турар.

Бо бүгү чаңылдарга улус ажыл-агыйының чамдык ажыктыын күштелдиреринге, организастастаарыныг хемчеглериң бүгү талаларын хаара тудуп турар комплекстиг сорулга-дыр. Ону боттандырары дээрге бистиң тургузугуңның артык аргаларын артем-техниктиг революциязының чедишкиннери-биле улам долу каттыштырары, чүртүүн будүрүлгезиниң күштерин улам ынай хөгжүдеринге улам таарымчалыг байдалдарны тургузары ол болуур.

Планнаашкыныың болгаш эргелеп башкарарының ажыл-херээниң дээштии, үндезилелдин будүрүлгеде байдалдың, курлавырларның болгаш ооң хувааллазының дугайында шын болгаш үезинде информациядан хамаарыжыр. Ленинниң үчёт биле контрольга берип турган үнелели кончуг улуг үжүр-дүзалыг. Олар чоктаучасток бүрүзүнде ажыл-керектерге шын үнелел бээри, шиитпирлериниң чогум канчаар күүсеттиниң турарын хынаары берге. Амгы электроныг саналга техниказы, девискээр болгаш адырлар аайы-биле информация төптери, башкарылганың автоматтыг системалары бо ажылды эң бедик деңнелге кодүрүп шыдаар. Ажыл-агый кадрлары ону башкарарын шиңгээдип алырынче сагыш салыр болза эки. Улусчу контроль органнарының ажылын моон-даа соңгаар экижидери, ооң ажылынга ажылчы чоннарның киржилгезин доктаамал калбарты кургулга.

Улус ажыл-агыйының ажыктыын күштелдиреринге, партия бүгү адырларның техниктиг эде дерилгезинге чугула салдарны чедирип турар ада-чүртүүн машина тудуушкунуң сайзырангайжыдарынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Инженерлериң, конструкторларның, ажылчыннарның салыышкынары, оларның чаартыкчы бодалы амгы үеним негелделеринге дүүшкен, кижилериң күш-ажылын камнап база чиигедип турар улам будүрүкчүлүг чаа машиналарның системаларын, идегелдиг дерилгеларни, робототехниканы болгаш аппаратураны тургузарынче утланган болуру чугула. Чогаадып кылырынга болгаш төлевилээшкиниң дурлулгалыг, мергежилдиг, талантылыг кадрлар быжыглаттынган турарынче сагыш салыры кеззээде бистиң хүлээлгевис.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүү-даа, будүрүлгениң ажыктыын бедидери-даа эртеминиң болгаш техниканың сайзыралы-биле сырый холбаалыг. Чурт бодунуң эртеменнериниң чедишкинкеринге чоргаарланып турар. Совет эртем хөй-хөй кол угланышкынныар талазы-биле сөөлгү чылдарда киирген будүрүлге күүдерии өй-шаанда шиңгээдири улуг үжүр-дүзалыг.

Үүлге бөгүнгү хүнүүн сагыш човаашкынынары-биле чүрттап шыдавас бис. Ынчангаш экономика депшилгезинниң чайлаш чок негелдези болза эртеминиң болгаш техниканың амгы үедеги чедишкиннеринге үндезилээш, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга будүрүлге фондуларын доктаамал чаартыры деп, партия көрүп турар. Будүрүлгелерни чаарты деринрин болгаш чаартырын улам идепкейлиг чорударар. ол сорулгаларга дериг-херекселдерни болгаш капитал салыышкынарны бирги ээлчегге бээр. тудугжуларның планнарынга база оларны бирги черсенин кылдыр саанаар.

1983 чылда инвестиция практиказынга көстүп келген таарымчалыг бурунгаарлаашкыннарны быжыглаар болгаш улам ыңай хөгжүдер апаар. Бүгү тудуг ажыл-херээн үндезини-биле экижидер, күштерни болгаш акша, хөрекгилерии ажыглалга киирер эң чугула объектилерже мөөнүүр, капитал салыышкыннарның ажыктыы үргүлүү өскен турар төлээде, оларны тударының хуусааларын кызырар дээш хөй чүүлдерни кылыр.

Материалдыг курлавырларны чөп ажыглаары ёзулуг бүгү улустуң херээ болуп турар. Сөөлгү чылдарда ол талазы-биле чедип алдынган чүүлдер эвээш эвес, ынчалзажок ында аргалар улуг. Чижээлээрге, бистиң ажыл-агыйыысыстың амгы үедеги байдалдарын барымдаалап алырга, шиитилел продуктуүнүң рубль бүрүзүнге материалдыг чарыгдалдарыны чаңгыс көпеекке-даа чингедирип ңемей 13 миллиард рубль национал орулганы алыр арганы бээр. Ындыг турбүже продукциязының чаңгыс чижек-хемчээнге чиг-зат, одаар чүүл, энергия болгаш материалдар хереглеи күзенчиг темплерби-ле кызырыдбайн турар. Төлевилээшкин үезинде ол айтырыгларны чамдыкта хандыр ажылдап кылбайн турар, курлавыр-камналга чорудулгаларын ооржум нептередип турарының фактылары ховар эвес. Күш-ажылчы чамдык коллективтер олең шоодай киржилгези ажыглаарын күжениишкининден хөңүбиле хамаарыжыр. Олар чер болгаш мал ажылының продукциязын будүрерин улам көөрүдедир үжүрлүг. Бистиң индустриявыска база хөй чүүлдер онаажып турар. Колхозтарны болгаш совхозтарны эки шынарлыг техниканың, чемиишчидилгелер болгаш өскө-даа материал-техниктиг курлавырлар-биле индустриязы өй-шаанда хандырар үжүрлүг.

Будүрүлгениң ажыктыг чорууң бедидери дээш демиселди организаставышаан, партия бүгү адырларның техниктиг эде дерилгезинге чугула салдарны чедирип турар ада-чүрттүң машина тудуушкунуң сайзырангайжыдарынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Инженерлериң, конструкторларның, ажылчыннарның салыышкынары, оларның чаартыкчы бодалы амгы үеним негелделеринге дүүшкен, кижилериң күш-ажылын камнап база чиигедип турар улам будүрүкчүлүг чаа машиналарның системаларын, идегелдиг дерилгеларни, робототехниканы болгаш аппаратураны тургузарынче утланган болуру чугула. Чогаадып кылырынга болгаш төлевилээшкиниң дурлулгалыг, мергежилдиг, талантылыг кадрлар быжыглаттынган турарынче сагыш салыры кеззээде бистиң хүлээлгевис.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүү-даа, будүрүлгениң ажыктыын бедидери-даа эртеминиң болгаш техниканың сайзыралы-биле сырый холбаалыг. Чурт бодунуң эртеменнериниң чедишкинкеринге чоргаарланып турар. Совет эртем хөй-хөй кол угланышкынныар талазы-биле сөөлгү чылдарда киирген будүрүлге күүдерии өй-шаанда шиңгээдири улуг үжүр-дүзалыг.

Үүлге бөгүнгү хүнүүн сагыш човаашкынынары-биле чүрттап шыдавас бис. Ынчангаш экономика депшилгезинниң чайлаш чок негелдези болза эртеминиң болгаш техниканың амгы үедеги чедишкиннеринге үндезилээш, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга будүрүлге фондуларын доктаамал чаартыры деп, партия көрүп турар. Будүрүлгелерни чаарты деринрин болгаш чаартырын улам идепкейлиг чорударар. ол сорулгаларга дериг-херекселдерни болгаш капитал салыышкынарны бирги ээлчегге бээр. тудугжуларның планнарынга база оларны бирги черсенин кылдыр саанаар.

1983 чылда инвестиция практиказынга көстүп келген таарымчалыг бурунгаарлаашкыннарны быжыглаар болгаш улам ыңай хөгжүдер апаар. Бүгү тудуг ажыл-херээн үндезини-биле экижидер, күштерни болгаш акша, хөрекгилерии ажыглалга киирер эң чугула объектилерже мөөнүүр, капитал салыышкын

ЛЕНИННИҢ ӨӨРЕДИИ БОЛГАШ ХЕРЭЭ— МИЛЛИОННАРНЫҢ РЕВОЛЮСЧУ ЧОГААДЫЛГАЗЫНДА

(Төнчүзү. Эгези 1, 2-ги арында).

Акы-дүмма социалистиг чурттар-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдерин партия бирги чергенин сорулгазы деп санап турар. Социализм делегей системазы апарган соонда, тайбыңны камгалаар аргалар дыка көвүдээн. Акы-дүмма чурттарның сырый каттыжыышкыны, даштыкы политиктиг базымнарны, а ол ышкаш камгалал хемчеглерин, оларның ханы дүүштүрүп турары, делегей болуушкуннарының чорудуунга социалистиг дем каттыжылгазының салдарын улам бедидип турар. Социалистиг чурттарның айыыл чок чоруунуң идегелдиг камгалалы Варшава Керээзинин Организациязы болуп турар. Эрткен чылын Прагага болгаш Москвага болган дээди деңнелге ужуражыышкыннарга ССРЭ болгаш ооң эвилелчилерин тайбыңны быжыглаар болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин кынчыктырбазының талазы-биле улуг инициативаларны идип үндүрген, олар ам улам хөгжээн болгаш тодаргайжаан.

Бистин экономиктиг кады ажылдажылгавыс — социализмнин туруштарын быжыглаарынга бирги чергенин чугула ужур-дузалыг факторудур. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлели тургустунганындан бээр эрткен үжен ажыг чылдарның дургузунда ЭДЧ кежигүннери чурттар улуг чединшкиннерлиг болган. Принципиалдыг чаа эгелерге— социалистиг эгелерге үндезилеттиндир күш-ажылдың делегей хуваалдазы болгаш кооперастаашкыны аңаа улуг идигни берген. Бүрүн дең эргелин, эки туразын барымдаалааны, хамаарышпас чорук, иштики херектеринге холгаарлашпазы, бот-боттарынга ажыктыы болгаш бот-боттарынга дузалажылга — социалистиг интеграцияның принциптери болгаш боттуг практиказы-дыр, ынчаарга социалистиг интеграция ооң киржикчи бүрүзүнге улуг ажыктыг чүүлдерин берип турар. ЭДЧ чурттарының улус ажыл-агыйының эн чугула адырларының техника-экономиктиг деңнелинге идепкейлиг салдарны социалистиг интеграция амгы үеде чедирип турар.

Хүн айтырыында — социалистиг дем каттыжылгазының экономиктиг хөгжүлдезинин кады боттандырар стратегиязын, келир үеде күш-ажылдың социалистиг делегей хуваалдазын ханыладырын ажылдап кылыры. Эртем-техниктиг депшилгенин, интенсивтиг бүдүрүлге кооперациязының кол участоктарынга бистиң күштеривисти улам ынай мөөңнээринин сорулгазы туруп турар. Эн чугула ол айтырыгларны шиитпирлээринин боттуг аргаларын ЭДЧ кежигүннери күрүнелериниң дээди деңнелге болур экономиктиг чөвүлел хуралынга чугаалажып көөр.

Социал болгаш экономиктиг депшилге дээш демисежип турар улустарны Совет Эвилели кезээде деткип, колониалдыг болгаш чартык колониалдыг хамаарылгадан хосталган чурттар-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы калбартып турар. Капиталистиг күрүнелер-биле садыг-экономиктиг болгаш өске-даа харылзаалар бот-боттарынга ажыктыг болур болза, ол харылзааларны улам-на калбартыр дээш туржуп турар бис. Улустар аразынга идегежир чорукту быжыглаарынга ындыг харылзаалар идигни берип турар, ол чорук амгы байдалдарда онза чугула ужур-дузалыг.

Эштер! Бистер болгаш бистиң өңнүктеривис бодувустуң делегей херектеринге угланыышкынывысты делегейниң нарын, дыка айыылдыг байдалынга чорудар ужурга таварышкан бис. Делегей байдалының шынгыы чидигленгенинин дөзү — НАТО-нуң империалистиг бөлүктериниң, бирги эвлчегде АКШ-тың агрессии политиказы. Капитализмниң ниити кризизи ханылаанда оортан уштуун унер арганы чагырыкчы буржуазияның чамдык кезин чүгле бодунуң чуртунун ажылчы чонар массаларының эрге-ажыктарының күсели-биле эвес, харын-даа бодунуң адаашнажыкчыларын базар азы кызагдаар, ооң эртсе — даштыкы политиктиг айыылдыг өнчүк-чөнгээлерин кылыр оралдажыышкыннардан дилеп турар дугайында ленинчи бодал база катап бадыткаттынып турар. Ол чорук бистиң үевисте социализм делегейниге болгаш депшилгелиг өске-даа күштерге удур туржурукун политиказында илереп турар.

Ак бажыңның амгы администрациязы коммунизм-биле демиселдиң тугунуң адаа-биле бүгү-ле черлерде хосталгага болгаш депшилгеге удур хөделип турар. Делегейге тергиндээринче оралдажыышкынын ол ажыы-биле медеглеп, чепсегленишкинин эндере бүдүрерин соксаал чокка чорудуп, ядролуг конфликтинин онза айыылын өөскүдүп турар. Бөмбүрзектиң чаа-чаа девискээрлерин АКШ бодунуң «амыдыралчы эргеажыктарының» навызы кылдыр чарлап, дайынның болгаш күчүлээшкинниң одагларын өөскүдүп, бүдүн-бүдүн улустарның эргелеринге калчаалыы-биле кыжанып турар. Нүгүлдээшкиннер болгаш кыжаныышкыннар, бүрүн эргелиг күрүнелериниң херектеринге каржы холгаарлаашкыннар-биле кызыгаарланмайн, Вашингтон шуут ажелекчи чорукче шилчип турар. Гренадаже ооң дээрбечи халдаашкынын. Ливанда америк шериглериниң араатанзыг үүлгедиглерин. Никарагуага хамаарыштыр күрүне терроризмин соксаал чокка өөскүдүп, чарлаттынмаан дайынны ол күрүнеге удур херек кырында чорудуп турарын чугаалаарга-ла четчир.

Ынчалза-даа дүшкүүрлүг чорукту империалистер өөскүткен тудум-на, кижи төрелгетениниң догуннаарынга ооң тургузуп турар айыылы улам тодаргай апар чыдар болгаш тайбыңны камгалаар база быжыглаар дээш демиселчилер улам шиитпирлин-биле демисежип, боттарының хүрээлеңин көвүдедип, сырый каттыштырып турар.

Тайбыңның кол, эн идегелдиг болгаш быжыг баганазы — социалистиг дем каттыштырылгазы болуп турар. Бүгү диптерде коммунистер ол буянныг-чаагай херек дээш карак-кызыл болгаш тодаргай угланыышкынныг демисежип турарлар. Чүгле дарлал болгаш мелчүлгеге удур демиселди эвес, харын чер кырынга цивилизацияны камгалаары дээш, кижинин амыдырап-чурттаар эргези дээш демисежирин бистиң үевисте олар боттарының ажыл-чорудулгазының кол утка-шынары кылдыр көрүп турарлар. Капиталистиг чурттарда чоннуң эн янзы-бүрү кезектериниң төлээлекчилери дайынга удур, ракеталарга удур көстүп көрбээн калбак, массалыг шимчээшкиннерге киржип турар. Каяа-даа каттышпастың шимчээшкининиң үнү тайбың дээш демиселге улам шиитпирлин болгаш ат-алдарлыы-биле чангыланып турар. Дайын айыылының өскенинге дүвүрээшкин, а чамдыкта харын Вашингтоннуң дайынзырак угланыышкынынга шугумчүлээшкин Европада-даа, Каттышкан Штаттарның бодунда-даа — барыын чүк чурттарының күрүне, хөйнинти ажылдакчыларының ортузунда-даа өзүп турар.

Чавырлыышкынның үнер дөстериниң кайы хире ханызын бо бүгү көргүзүп, болуушкуннарның амгы айыылдыг чорудулгазын алызында барып тайбыңны быжыглаарынче, чепсегленишкинин эндере бүдүрер чорукту кызыгаарлаарынче болгаш улустар аразының кады ажылдажылгазын хөгжүдеринче угландыр катап эргилдирип шыдаптарынга идегээр арганы берип турар. Тайбыңның айтырыгларын харыысалгалыы-биле көрүп турарын Совет Эвилели делегейге базым бүрүзүнде көргүзүп келген. Совет политика —идепкейлиг. Принципиалдыы-биле шиитпирлээри негеттинип турар чаңгыс-даа чугула делегей айтырыгларын ол кичээнгейден дашкаар арттырбайн турар. Ол — болза совет улустуң-даа, өске-даа бүгү улустарның үндезин эргеажыктарын харылап турар.

Шыны-биле алырга — Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылганың өске-даа чурттарының тайбыңга ынакшылдыг политиказынга кым таарзынмайн турар деп ынчаш? Бистиң чаңгыс талалыг хүлээп алганывыс, ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас талазы-биле хүлээлгелерин маңаа ап көрээлиңер. Азы — кайызы-даа шериг күжүн ажыглавас болгаш Варшава Керээзинин болгаш НАТО күрүнелериниң аразынга тайбың байдалды тургузар дугайында керээни чарары, азы — шериг чарыгдалдарын көвүдетпес болгаш кызырар база өске-даа хөй айтырыглар талазы-биле чугаалажыышкыннарны эгелээри. Күштүн политиказын дегеп, делегейге тергиндээрин оралдажып турар чүгле ындыг кижилер ол саналдарга таарзынмайн турарлар.

Тургузукчу тайбың сорулгаларны шиитпирлевишаан, ССРЭ удур туржуушкунну күзевейн, шериг талазы-биле артык күштүг болурунуң аргазын дилевейн турар. Ынчалза-даа чедип алдынган шериг-стратегтиг дең байдалды үрээрин болдурбас, ол болза тайбыңны камгалаарынга боттуг чугула чүүл болуп турар. Ындыг дең байдалды империализмге ажыктыг кылдыр үрээр чорук дайын айыылын улам өөскүдер ийик. Европага америк ракеталарны тургусканынга харыы кылдыр ССРЭ-ниң болгаш ооң эвилелчилериниң алган эргежок чугула хемчеглери ынчангаш бүрүн барымдаалыг бооп турар.

Кандыг-даа дайын одунун кыпсыкчызы бисти хепхенертен сегирип ап шыдавас, кандыг-даа эжелекчи өлүмнүг харыы согугдан чайлап шыдавас деп Совет Эвилели каш удаа медеглеп келген. Тайбың тургузуушкун үезинде ажылдап тура, Совет күрүнениң камгаланыр аргазын доктаамал хандырар херек деп Ленинниң чагыгларын кезээде үтпайн чоруур бис. Маңаа «...бо талазы-биле сулараашкынны бистер секунда дургузунда-даа болдурбас ужурлуг бис» деп—ол демдеглээн. (т. 44, арын 300). Бодунуң тускай хамаарышпас чоруун, бодунуң тургузуун камгалап шыдаар аргалыын совет улус каш удаа бадыткаан. Ынчангаш бистиң алдарлыг Чепсектиг Күштеривис Октябрының чаалан алыышкыннарын кезээде идегелдиг камгалап турар!

Делегей айтырыының талазы-биле совет туруш — тодаргай, ажык болгаш шынчы. Маргылдаалыг бүгү айтырыгларны бистер чугаалажыышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээри дээш, бодавыже, ындыг айтырыгларны дең эргенин, бир дөмей айыыл чок чоруктуң болгаш бот-боттарының иштики херектеринге холгаарлашпазының үндезининге шиитпирлээри дээш туржуп турар бис. Бистер улустар аразынга бүзүрежилге дээш туржуп турар бис, ынчангаш Стокгольм конференциязынга совет делегацияның киргени шериг-техниктиг чугумну барымдаалап көрген улуг хемчээлдиг саналдары-даа олче угланган.

Вашингтоннуң чагырыкчы бөлүктериниден чамдыкта ССРЭ-ге кичээнгейин угландырган дээрзиниң, тайбыңга ынакшыл, Совет Эвилели-биле чугаалажыышкыннар кылырынче чүткүл дугайында медээлер дыңналып кээп турар. Ынчалза-даа ол шуугаазында кандыг-даа боттуг саналдарның чогу, а мурнундагы-ла күш дөгээриниң политиказының илдең бооп турары тодаргай. Тайбыңны быжыглаарынче кандыг-даа тодаргай базымнарны кылбайн, тайбың дугайында чугаа-соот кылырынга ынакшарга хамаарыштыр Лениннин: «бо болгаш бо хевирлиг өске-даа айтырыгларга хамаарыштыр бистер ниити медеглелдер, байырлыг аазаашкыннар, кояаргак формулалар кылырын эвээжеткеш, ёзулуг тайбыңны хандырып болур эн бөдүүн, эн тодаргай шиитпирлерин болгаш хемчеглерин алырын күзеп турар бис» деп, онзалап демдеглээнин база катап сагындырып каары артык эвес. (т. 45, арын 241).

Чугаалажыышкыннар кылырынга болгаш харылзааларны херек кырынга чогумчударынга хамаарыштыр АКШ-тың болгаш ооң НАТО талазы-биле эвилелчилериниң беленинин дугайын бистиң чуртувус чогум-на оларның практиктиг ажыл-чорудулгазындан көөр апаар. Америк тала ССРЭ-биле чарган керээлерин бадылаар, ядролуг чепсекти бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруурунуң дугайында АКШ-тың үснен чугаалажыышкыннарын катап эгелээр ужурлуг. Чугаа болза ол талазы-биле бистиң саналдап киргенивис өске-даа айтырыгларның: совет болгаш америк ядролуг чепсекти моон ынай бүдүрерин соксадырының дугайында, кижи төрелгетенин химиктиг чепсектиң айыылындан чайладырының дугайында, космоска чепсегленишкинин тургуспазының дугайында бооп турар. Бо айтырыгларга хамаарыштыр Ак бажыңның сөөлгү үеде кылын турар базымнары база-ла онза дүвүрээзиниг. Бо бүгү айтырыглар талазы-биле бурунгаар базымны кылырынга Каттышкан Штаттар моондактап турар.

Совет Эвилелиниң инициативалары делегей харылзааларын кадыкшыдарының ыракшыл көрүштүг болгаш бүгү чүүлдерин хаара туткан практиктиг программазы болуп турар. Мында кол айтырыг— ядролуг боо-чепсектерин эндере бүдүрерин болдурбазы болур. ССРЭ-ниң принципиалдыг туружу өскерлиш чок: ол чепсектиң бүгү хевирлерин хоруур болгаш чок кылыр дээр бис.

Европаны ядролуг чепсектен — ортумак ыракшылдыг болгаш тактиктиг ядролуг чепсектен хостаар дээш СЭКП, Совет чазак мурнуку хевээр туржуп турар. Стратегтиг ядролуг чепсектиң талазы-биле чугаалажыышкыннарның оруунга ышкаш, бо-даа орукка моондактарны АКШ өш-биле тургузуп. Европаның чамдык чурттарында бодунуң баштайгы согуушкун таварыштырар ракеталарын эккеп сайгара тургузуп алган. Ындыг моондактарны чайладыры чугаалажыышкынга боттуг перспективаны ажыдар ийик. Каттышкан Штаттар болгаш НАТО-нуң ооң-биле кады туржуп турары өске-даа чурттар Барыын Европага чаа америк ракеталарны сайгара тургузуп эгелээнинге чедир турган байдалды катап тургузарынче угланган хемчеглерин алыры билен-ле. Совет Эвилели база шан-ла ындыг хемчегни олла дораан алыр.

Делегейге байдалды экижидеринге ядролуг чепсектиг күрүнелериниң аразынга харылзааларның талазы-биле Совет Эвилелиниң чоокта чаа саналдааны норма-чижектерин хүлээп алыры идиг бээр ийик, кижи төрелгетениниң мурнунга онза харыысалга ол күрүнелериниң политиказынга онаажыр болгай. Ындыг янзының норма-чижектерин кады хүлээп көөр болгаш ыяап-ла характерлиг болдурар дугайын дугуржуп алырынга бистиң чуртувус белен. Сагындырттынган айтырыглар талазы-биле дугуржуушкуннар чедип алыры бүгү делегей амыдыралынга-даа, совет-америк харылзааларга-даа ёзулуг эргилдениң эгези болган туруп болур ийик.

Делегей ареназында амгы байдалдың кол айтырыгларын дугайты Совет Эвилелиниң бодалы «Правда» солунга К. У. Черненкобуң апрель 9-та парлаттынган харыыларында бүрүн тода болгаш билдингири-биле чугаалаттынган. Байдалды таарыштыр чогумчудар, чавырылдырыышкынче эзп кирер, улустар аразынга айыыл чок чорукту болгаш бүзүрежилгени быжыглаар — бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң чедип алырының күүрүнде ленинчи ёзу-биле хөделбишаан, күштерин харамнанмайн турар бедик болгаш буянныг сорулгалары ол-дур!

* * *

Эштер! Чаа инитилел тургузуушкунунуң бүгү он-он чылдарының дургузунда Лениннин өөредии тиилелгелиг революсчу ажыл-чорудулганың эртеми болуп келген болгаш болур-даа. Владимир Ильич Лениннин чагыгларын амыдыралга чайгылыш чок боттандырбышаан, чоргаарлаашкын-биле бөгүн мынчалдыр чугаалап болур бис: бистиң чуртувуста боттуг социализм — ленинизмниң амыдыралда боттанышкыны, Лениннин, ленинчи партияның, совет ажылчын ангының, бистиң бүгү улузувустуң херек кырында чаяап тургускан чүүлү-дүр. Ынчангаш Лениннин айыткан бүгү-ле чүүлдерин боттаныр дээрзинде чигзинишкиннер чок.

Революсчу демиселдиң интернационалчы тугу, тайбыңның болгаш тургузуушкунуң тугу — ленинизм делгерезин!

Бистиң үевистиң угааны, алдары болгаш арын-нүүрү — Совет Эвилелиниң ленинчи Коммунистиг партиязы делгерезин!

Ленинчи оруктап бүзүрелдиг бир чоруур совет улуска алдар!

* * *

(Идеткелди улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары, хөй удаа үзе кирип турган).

СӨС БИЛЕ АЖЫЛ-ИШ КАРЫШПАС

«Чыраа-Бажы» совхозтуң чер ажылдыглары он бирги беш чылдың дөртку чылының часкы хову ажылдарынче организастыг, багай эвес белеткелдиг кирген. Ажыл-агыйның механизаторлары чугула бо ажылче кириптериниң мурнунда чыглып келгеш, кылыр ажылдарын тодарадып, социалистиг хүлээлгелерин бригада аайы-биле тус-туста алгылаан. Бригада бүрүзүнүң бөгүнгү ажыл-ижи Совет Тываның 40 чылынга тураскааттынган болгаш «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыг-биле чоруп турар. Бригадалар аразында социалистиг чарыштыг, ооң негелделери ажылдап кылдынган. Ооң түңнелин чеди хонуктап үндүрүп турар.

Совхозтуң улуг агроному Б. Ч. Куулар ажыл-агыйның механизаторларының ажыл-ижин мынчаар чугаалады.

— Бүдүрүлгениң кайыдаа адырында Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан социалистиг чарыш калбарган болгай. Совхозтуң чер ажылдыглары бо чылдың часкы-куску хову ажылдарын база ол юбилейге тураскааткан. Ажылды бот-орулга-чарылгалыг арга-биле организастаары совхозта сөөлгү чылдарда калбак нептерелди алган. Ол талазы-биле дуржулга мөөңнеттинип эгелээн дизе хөөредиг болбас боор. Совхозка эрткен чылын бир бригада, бир звено бот-орулга-чарылга-биле ажылдап турган болза, бо чылын ол арга-биле ийи бригада, алды звено ажылдап турар. Бригадаларда күш-ажылды организастааны эки, ынчангаш ажылдың бүдүрүкчүлүү элээн бедээн, шынары эки. Эрткен чылдың көргүзүглери ону бадыткаан. Часкы хову ажылдарынга ажылдап турар ол бригадаларны, звеноларны дуржулгалыг механизаторлар удуртуп турар.

Депшилгелиг арга — бот-орулга-чарылга-биле ажылдап турар бригадаларның түңнелдери эки, көргүзүглериниң бедик болурун амыдырал бадыткаан. Ам оларның ажыл-ижи-биле каксы-даа бол, таныжып көрээлинер.

У. С. Монгуш удурткан бот-орулга-чарылгалыг он дөрт кижи кежигүннүг бригада бо хүннерде Шанчы-Белде ажылдап турар. Көктараа шөлдеринге минералдыг чемишчидилге чаштырылгазын организастыг чорудуп турарлар.

Бригаданың мурнунда сорулгалар улуг. Бот-орулга-чарылгалыг бригаданың кежигүннери бо чазын 750 гектар шөлге кызыл-тас, 400 гектар черге арбай чаштырып, 700 тонна чайгаар үнген сигенин өстүрерин шиитпирлээннер. Чаңгыс чылдыг сигенниң гектардан 18 центнер ногаан массаны алыры бригаданың социалистиг хүлээлгезинде айыттынган. Ол — бригаданың алган социалистиг хүлээлгелеринде бижиттинген негелделеринден чамдык көргүзүглер-дир. Салдынган ол сорулгаларны күүседир дээш бригада демниг ажылдап эгелээн болгаш часкы-хову ажылдарын көрдүнген хүүсаазында эки шынарлыг чорударынче улуг кичээнгейин угландырып турар. Сөс биле ажыл-херек карышпас ужурлуг дээрзин олар кончуг эки билирлер.

Улуг-Ховуда М. Ч. Кууларга удурткан бот-орулга-чарылгалыг бригада бо хүннерде шык базырыышкынын, чер ажылдарын чорудуп турар. 17 кижи составтыг бо бригада үстүнде бригада-биле чарыштыг.

Бот-орулга-чарылгалыг звенолар база аразында чарыштыг. Д. Х. Сат удурткан звено эрткен чылдың түңнели-биле эки көргүзүглерлиг болган. Эрткен чылын звено 120 гектар шөлдүң бир гектарындан 25 центнер зюцерна алырын планнааш, хүлээлгезин ажырып, 48 центнерни алгаш, мурнакчыларның санында кирген. Ол көргүзүгүг бо чылын улам быжыглаарын звено шиитпирлээш, часкы ажылдарны хынамчалыг, эки шынарлыг чорудуп турарлар. Шөлдерге минералдыг чемишчидилге чаштырылгазын звено дооскан, суггарылгаже киреринин белеткел ажылдары адакталган. Салдынган сорулга бо чылын база эки күүсеттинер дээрзинге олар бүзүрелдиг.

Мурнакчы бо бригаданың үлегери-биле ажылдап эгелээн звенолар совхозта бар. Чижээ, Д. М. Ооржактың звенозу бот-орулга-чарылгалыг арга-биле ажылдаарынче бо чылдың марттан эгелеп шилчээн. Ында 7 кижи ажылдап турар. Звено суггатче киреринге бүрүн белен.

Эзир-оол Күжүгетке удурткан үш кижи составтыг звено часкы хову ажылдары эгелээр бетинде алган социалистиг хүлээлгезин эки күүседип эгелээн. Бо звено он гектар черге картофельди, 160 гектар шөлге чаңгыс чылдың сигенин тарып өстүрер. Олар бо хүннерге чедир хову-шөлдерже 600 тонна минералдыг чемишчидилгени сөөрткен, даш аштаалгазын дооскан.

Ажыл-агыйның хову-шөлдеринде часкы хову ажылдары хайныышкынныг. Механизаторлар бөгүнгү ажылын Тываның 40 чылынга тураскааткан. Ынчангаш бот-орулга-чарылгалыг бригада, звено бүрүзү алган хүлээлгезин бүрүн күүседир дээш кызымак ажылдап турар.

В. КУУЛАР,
«Шынның» корр.
Чөөн-Хемчик район.

Ооң кол онзагай талазы чүл дизе, кажан дуза херек дээн болдур, черле ойталавас болгаш бодундан хамааржыр бүгү чүүлдерин кылыры. Владимир Васильевич Распопов тускай өөредилге дооскан дег, кандыг-даа машинаның тургузуун билир, практик кижи. Ынчангаш ооң холунга септедири-биле чүгле моторларны эвес, өске-даа нарын кезектерин, агрегаттарны дагзып турар. Дарый септээр ужурлуг апарганда ол үешагын-даа, үйгу-дыжын-даа уттуптар. Чогум-на ынчангаш Хову-Аксы АТБ-зинде хүндүткелдиг кижилериниң бирээзи. Ол Хову-Аксы АТБ-зинде он ажыг чыл чолаачылап, сөөлгү үш чылда кадыының байдалы-биле септекчилер бригадазынче шилчээн. Каяа-даа: Бай-Тайгага МТС-ке, «Тээли» совхозка, өске-даа черлерге, Хову-Аксы АТБ-зинге дег, ол мурнакчыларның одуруунга чоруп, хөй удаа шаңнадын-мактадып келген.

ЧУРУКТА: Хову-Аксы АТБ-зинде моторист-септекчи В. Распопов.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

КИЧЭЭНГЕЙЛИГ БОЛУР

Республикада электри болгаш чылыг энергиязын бүдүрүп турар Тываның электри четкилери көдээ ажыл-агыйны электри-биле хандырарынче улуг кичээнгейин салып турар. Бо ажылды экижидеринге электри шугумнарының ажаалдазы, ону чөптүг ажыглаары чугула болур. Электри дамчыдар шугумнарның айыылдыг байдалы шуурган болгаш динмирээшкин чергелиг чүүлдерден ангыда чагыны буза үстүргенинден ийикпе азы кичээнгей чок чоруктуң түңнелинде тургустунуп турар.

Электриктер айыылдыг байдалды дарый чайладыр талазы-биле хемчеглерин ап турар. Шугумнар чүс-чүс километр узун дурттуг. Ында үрелиишкиннерни тывары ынчангаш аажок берге.

Харыысалга чок чоруктуң чамдык чижектерин борта киирип көрейн. Эрткен чылдың июль айда «Саян» совхозтуң девискээринге 10 киловольтулуг электри шугумунуң чагызын машина-биле үстүрүпкен. Чолаачы ол дугайын кымга-даа дамчыт-пайн, карак ажыт дезипкен. Үзүлген удазынны базыпкан аът өлген.

Эзирик чолаачылар чагылар буза үстүрер таварылгалар эвээш эвес. Чамдык бичин ролдар электри дериг херекселдерин үрегдеп каапталар чоруктар бар. Материалдыг каражаны чедирбишаан, олар боттарының амы-тынын база өлүмче чыгап турарлар.

Айыыл-халапты болдурбас дээш баш бурунгаар хөй талалыг ажылдарны электри четкилериниң ажылдакчылары чорудуп турар. Часкы, куску хову ажылдарының эгезинде ажыл-агый удуртукчуларынче тускай бижиктерни чорудуп электри дамчыдар шугумнар чоогунда турар шөлдерде ажылдап турарларның айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле алдынар ужурлуг хемчеглерин ап турар бис. Кандыг ажылдарны кылып чорударын оларга сүмелеп турар бис.

Чагыларның болгаш удазыннарның үрелиишкининдеп фермаларже, кыштагларже болгаш суурларже чырык бээри бергедээр. Ынчангаш үрелиишкиннерни баш бурунгаар чайладыр талазы-биле хемчеглерин чер-черлерге дарый алыры негеттинип турар.

С. БЕЛОВ.

Көдээ тудугларда

СУУРЛАРДА ЧАА БАЖЫҢНАР

Хемчик хемниң кыдыында турар Суг-Аксы суурже автобус чоокшулап орда көөрге, чаа туттунган бажыңнар каракка илдиге бээр. Таваан салып эгелээннери база эвээш эвес. Чаа тургустунган район төвүнде албан, организация черлеринден ангыда, чурттарга бажыңнарының тудуу калбарган.

Районда дөрт тудуг организациялары бар. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг эргелелиниң шугумубиле чер-чер Советтери 987 дөрбелчин метр шөлдүг чурттарга бажыңнарын тудар. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң акшаландырыышкыны-биле совхозтарда он чеди ийи аал чурттаар бажыңнар тудуун эгелей берген. Карл Маркс аттыг совхозта беш бажыңның ийизин, «Октябрь 30 чылы» совхозта дөрт бажыңның ийизин, «Сүт-Хөлде» алдының ийизин ажыглалга киирген, «Алдан-Маадыр» совхозта ийи бажың туттунуп турар.

Районда быжыглаттынган тудуг организациялары бо чылын пландан ажыр 30 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Хол-биле кылыр ажылдарны эвээжеткеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу, тудуг материалдарының камналга-кадагалалын чедип алгаш, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин 0,5 хуу немей кызырарын көдээ тудугжулар шиитпирлээн. Бо чылын чүгле район төвүнге безин чээрби ажыг ийи аал чурттаар чурттарга бажыңнары туттунар азы дөртен ажыг өг-буле чаа бажыңнарже көжер.

Суг-Аксынга чаа школаны тудар. Септелге-тудуг участогунуң, көжүп чоруур механизастаттынган колонианың, районнуң сельхозтехника каттыжыышкынының бажыңнарын, районо, суд, прокуратура контораларын, 15 орунлуг аалчылар бажыңын борта тудары көрдүнген.

Районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге орук тудуу чугула черни эвлээри билдингир. Ишкин дужунда паромну майда, Баян-Тала баар орукта Чадаана хемни кежир көвүрүгнү пюньда тудуп эгелээр. Сүт-Хөл — Баян-Тала аразында оруктун 12,8 километрин бо чылын кылыр.

Социал - культура объектилериниң, албан, организация болгаш чурттарга бажыңнарының тудуу-биле чергелештир мында суурлар чаагайжыдылгазынче, ногаанчыдылгаже улуг кичээнгейин салган. Чамдык суурларда кудумчу штакетниктерин, херимнерин тудуп, чаа туттунган бажыңнар чанынга мыштарны олуртуп турар. Суг-Аксында төп — Алдан-Маадыр кудумчузун асфальтылаар.

Көдээ тудугну шапкынчыдарынга тудугжу бригадалар, звенолар аразында чарыш улуг салдарлыг. Социалистиг хүлээлгелер күүселдезин контрольдаар, чарыштың дээштинин бедидер, ооң кижизидинчи ролюн улгаттырар ажылче сагыш салыры негеттинип турар. Районда тудуг ажылын харыылап турар харыысалгалыг эштер тудуг материалдарыбиле үезинде хандырарын чедип алыры күзенчиг. Бо ажылдарны районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының хайгааралынче шилчиткен-даа болза, РАУК-түң удуртукчулары ам-даа тудуг ажылынче улуг сагыш салбайн турар деп, болур.

Тудуг ажылдарының шынарын экижидер херекке күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын ажыглаары чугула. Тудугжуларның 60 хуузун аккорд-шаңналдыг төлевир системазынче шилчидери көрдүнген. Чамдык бригадалар бот-орулга-чарылгалыг аргаже шилчээн. Дужаан турар объектилериниң 80 хуузун «эки», «тергини эки» деп демдектерге дужаар хүлээлгени алган-даа болза, эде кылыышкыннар хөй болганындан ажыглалга кирер тудуглар саадап турар.

Бо чылын тудугжунуң мергежилинге 40 кижини белеткээр, 20 кижиниң мергежилин бедидер сорулга салдынган. Ынчалза-даа бо хүннерде өөреникчилеп киргеннерден ангы тускай белеткээн тудугжулар чок. Чадаананың профтехучилищезинге өөренир аныяктарның даңзызын эрткен күзүн тургузуп алган-даа бол, херек кырында өөредилгени организаставаан. Бо ажылга ВЛКСМ Сүт-Хөл райкому эгелеңчи чоруун көргүзер болза эки. Көдээ тудугларны комсомолчулар чүге шефке ап болбазыл.

Тудуглар эрткен чылын туттунуп эгелээн. Инитизибиле 1983 чылда 2446 дөрбелчин метр шөлдүг чурттарга бажыңы туттунар турган. Чыл төнчүзүнге чедир оларның колдуу дужааттынган. 177 дөрбелчин метрин бо чылын дужааган. Көдээ Советтер 247 дөрбелчин метр шөлдү 931 кылдыр күүсеткен. Совхозтар 2 муң ажыг дөрбелчин метр чурттарга шөлүн дужаар планының чартыын боттандырган.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741, № 463 КМК-лары, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 3 КМК-зы. Чадаананың септелге-тудуг участогу инитизи-биле 20 ажыг ийи аал чурттаар чурттарга бажыңнарын ажыглалга киирген.

№ 741 КМК март айда керээлиг ажылдар планын 114,8, бодунуң күжү-биле кылыр ажылдарның планын 110,9 хуу күүсеткен. Керээ ёзугаар чурттарга тудуун тударын коллектив мартта 170,5 хуу боттандырган, а квартал планы 163 хуу күүсеттинген. КМК-ның Сүт-Хөлде быжыглаттынган бригадазы бетондан кылган 3 бажыңны туткан. Ам бир бажыңның таваан салып турар.

Ол-ла трестиң № 463 КМК-зының бригадазы СЭКП райкомунуң болгаш райкүүсномнуң ийи-ийи бажыңнарын, совхозтар төптеринде бажыңнарны тудуп турар. Шупту чеди бажың дужааттынган.

Чадаананың септелге участогунуң тудугжулары Суг-Аксы, Ак-Даш суурларда башкылар чурттаар ийи бажыңны доозушаан. Ам бир бажыңның тудуун эгелээн. № 3 КМК ийи бажыңның бирээзин комиссияга хүлээткен.

Тудугжу бригадалар аразында «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы эзлчегге идепкейлиг киржип турарлар. № 741 КМК-ның Шагдыр-оол Санчатович Күжүгетке удурткан бригадазы чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген. Бригада квартал планын 129,8 хуу күүсеткен. Бир кижи-ле үш ай дургузунда 4 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Тудугжулар Ленин орденниң эдилекчизи К. Б. Ооржак, Х. Д. Ооржак, Х. Д. Шыырап олар кызымак ажылдаан.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Аъш-чем программазын амыдыралга чедишкинниг боттандырар дээш көдээ тудугжулар күженишкинниг ажылдап турарлар.

А. ХОВАЛЫГ.

Аяк шайны аартап ора...

АЧЫЛЫГ АЙ

Апрель, апрель — ачылыг ай.
Алдын хүн дег авыралдыг ай.
Ада-башы Ленинин
Арат чонга хайырлаан ай.
Апрель ай чайыннап кээр —
Амыдырал хайнып үнер.
Арга-сынга, хемнер санай
Айлаң куштар ырлажы бээр.
Даңның башкы хаяазындан,
Дагаа кый дээн үнү-биле
Тайбың чаяан субботникче
Далажыылы, өңнүктерим!
Ынак төрээн Совет чуртта,
Ыдык бедик ажыл-ишчи
Ыры-хөгжүм чаңгыланган
Ырак-чоокче ужугуп тур.
Хоорай, суурда,
хову-шөлде
Хоор чоннуң күчү-түрлүүн!
Коммунистиг ажыл-иште
Холдар дыңзыг,
дарган-даа-дыр!
Тугу кинскээн ажыл-иште —
Тургузукчу Кызыл хүнде
Дужувуста чаа тудуг
Туруг ышкаш бедин бар чор.
Башы Ленин боду баштаан
Бажың тутчуп тууйбу салган
Коммунистиг чаяалганың
Хөйнүң ырын башкарган тур.
Баштыңчывыс чарлыы-биле
Совет Тыва чолу чогаан —
Чогаадыкчы субботникте
Сорук кирген чаяап туру!

Л. ЧАДАМБА.

БАШТЫҢЧЫНЫҢ ЛАМПАЗЫ

Шушьта суурну караңгы дүн
Шугланларга, улус удуур.
Ында-мында хире-хире
Ыттар зэрер, шуурган улуур.
Элеш кыннар чүве-даа чок,
Эзизиргейн аажок ышкаш.
Мындыг дүне Ленин одуг,
Мырыңай-ла чайжок орар.
Шак-ла ынчан өрээл иштин
Кывар-суглуг орус лампа,
Шаа төнүп, чалгаараан дег,
Кыйбаңайнып чырыдып
турар...
Он-он чылдар оон бээр эрткен.
Ол-ла дүннер уттундурбаан —
Баштыңчының лампазы
Бажыңында хевээр арткан.
Шушьта суурже улус шуужар —
Шуптузу-ла музейге кээр.
Кым-даа демги лампаны
Кыйыы-биле көрүп эртер.
Кывар-суглуг лампадан
Красноярск ГЭС-ке чедир
Кадыг-берге эрткен үе
Кажанда-даа уттундурбас.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

АНКЕТАГА ХАРЫЫЛАРДАН

Баш мээзи шинчилээр институт 1935 чылда В. И. Ленинниң дугайында анкетаны долдурган. Аңаа харыыларның чамдык кезини мооң адаанда киирдивис.

В. И. Ленин кошкак эвес турган, ынчалза-даа онза күштүг база турбаан. Селгүүстээшкиннерге чораанда туруучал эвес. Шимченгир. Кылаштаарынга хандыкшылдыг. Бажыңынга бир азыгдан бир азыгже чамдыкта бут баштап кылаштап, бирле чүвени боданган турар. Чүге бут баштап? Чүге дизе яанында өске кижилерге дааш болбазын дээш, ол ышкаш даштыкы өрээл хөлезилеп чурттап тургаш, квартира эзлерин хөлзедип, дүвүретпес дээш, бут баштап дүрген болгаш дааш чок кылаштаарга улам кичээнгейлиг болуп, бодалдар мөөңнеттинер турган чадавас.

Хөлестеп чыдарынга ол ынак эвес турган.

Кылаштаары дүрген. Кылаштап чорааш чайганмас, холдарын дыка чайбас турган.

Кандай, шүшпең эвес, аваангыр, кашпагай.

Кеттинери дүрген.

Ооң чаңчыккан шимчээшкиннери — чугаалап тура оң холун бурунгаар азы оң талаже шимчедири. Чудуруу-биле стол шанчар азы салаа-биле кыжанганын илередир дээн ышкаш шимчээшкиннер кажан-даа кылбас турган. Ооң шимчээшкиннеринде адыыргаар, ёзуургаар, элдептиг, чиктиг, театржыткан чүве чок. Арын болгаш хол шимчээшкиннери кезээде ооң сагыш-сеткилин тода илередир турган. Болганчок хүлүмзүрүүр. Ооң хүлүмзүрүү кыжыраан азы авыяастаан эвес, а чазык, эки турган.

Каттыра бергенде, карааның чажы төгүлгүже, ойталап-ойталап каттырар. Ооң хүлүмзүрүү-даа, каткызы-даа кажан-даа «хоозун» хей черге эвес, а бүгү-ле сагыш-сеткилинден болур.

Үнү ыыткыр, ынчалза-даа алгыжы эвес. Ырлаар ырлары: «Нас венчали не в церкви», «Я вас люблю, люблю безмерно», «Замучен в тяжелой неволе», «Варшавянка», «Вставай, подымайся, рабочий народ», «Смело, товарищи, в ногу», «День настал веселый мая», «Беснуйтесь, тираны»...

Чугаалаары дүрген. Стенографистер чамдыкта четтикпейн баар. Чугаазы аянчыткан, театржыткан эвес. Домактарының тургузуу латин аянныг берге-даа болза, чугаазы бодүүн, билдингир. Ильич мурнунда латип дылды сонуургап чораан.

Кончуг сергек, чүткүлдүг болгаш бодун ап билир кижи турган. Оптимист.

Ырлагылап, сыгыргылаарынга ынак.

Кысказы-биле кол-колун допчулап, аажок дүрген бижиир турган. Ону онза дүвүредип азы сонуургадып турар чүүлдерин бижээн одуругларын (чижээлээрге, чагааларын) билдингир, тода хол ужүү-биле бижип каан болур. Эдилгелер кончуг эвээш.

Кажан-даа, канчаар-даа, чүнү-даа чурувас чораан.

Номчууру кончуг дүрген.

Көрген чүвезин сактып алыычал. Кижилерни, ном арыннарын, одуругларын кончуг эки сактып алыр. Көрген чүүлүн үр-ле утпас.

Бойдуска кончуг ынак: дагларга, арга-арыгга болгаш кызыл хүнге.

Бодунуң идик-хевинче шоолуг кичээнгей салбас. Кандыг өңнүг галстук баглап алыры аңаа улуг-ла хамаан чок. Галстук баглаарындан анчыгзынар.

Ол музыкага кончуг ынак, ынчалза-даа музыка дыңнаанда аажок туруптар.

Операга балеттен артык ынак.

«Патетическая» болгаш «Аппассионата» деп сонаталарны дыңнаарынга ынак. Театрга база кончуг ынак.

Чугаалажып ора бижип шыдавас (ынак эвес) турган, мырыңай шыпшыңда бижиттинер.

Кандыг-даа чемни чиир. Аныяк чылдарында хоруг-далга оргаш, ижин-шөйүндү аарыындан аарып турган. Ооң соонда чемненирде-ле «Менээ мону чиири ажырбас бе?» деп айтырар.

Сибирьге болгаш Францияга ооң нервизи кошкак, шугул турган. Уйгузу келбес. Орай удуур. Сибирьге шөлүлгезиниң сөөлгү үезинде «катап база узадып каапталар ирги бе» деп бодалдан дүвүреп, кылыктанып турган.

Ол кончуг сагыш-сеткил хайныышкынныг кижи.

Хөглүг болгаш баштак.

Сеткил-хөөнү дүрген өскерлиичел эвес. Ол өскерлиишкиннер ыяап-ла бир-ле чүвеге үндезилеттинген болур.

Кижилер-биле чугаалажырда кончуг эптиг, эвилең.

Дүвүрээнде арны агара бээр.

Кандыг-даа илеткел мурнунда кончуг дүвүрээр: чугааланмас, өске темаларга улус-биле чугаалашпас, боданып, дүвүреп турары арнындан-на илдең. Чугаазының планын ыяап тургузуп алыр.

Кандыг-даа айтырыгларны ханы, шинчилекчи ёзу-биле көөрүн кызар.

Бодунга кончуг шыңгыы, бот-шүгүмчүлекчи ёзулуг чораан. Ынчалза-даа сагыш-сеткилин хөй-ле кастынып, муңчулуп анализтээрин көөр хөңнү чок.

(«Воспоминания о В. И. Ленине» деп номнуң бирги томундан).

ЧЕЧЕН СӨСТЕР

Шалынчыда — крупчат,
Чалгаапайда — куруг аас.
Чалгаа кижи «бажым» дээр,
Чазый кижи «суксадым» дээр.
Ажылдаанда,
Аъш-чем амданныг.
Ажылдан дескен — түрээр,
Билигден дескен — чазар.
Хол шимчээрге,
Хырын тодар.
Кежээниң мурнунда — хүндү,
Чалгааның мурнунда — кочу.
Чиир эъттиң чаглыы херек,
Кылыр иштиң деги херек.
Эки дарган эргээн какпас,
Уран кыс удазынга ораашпас.
Эки кылган ажыл —
Элен читпес алдар.
Дус чокта — амдан чок,
Тура чокта — күш чок.
Олутта олча чок,
Чыдында чыргал чок.
Оттулбаска — хайынмас,
Олурарга — бүтпес.
Ажыл хуваарга — «арыг»,
Ажык хуваарга — куруг.
Чадаг кижээ чер ырак,
Чалгаа кижээ чем ырак.
Шапты бижек эътке дыынмас,
Чалгаа кижи ишке дыынмас.
Биче чалгаа улуунга чедер.
Чалгаа кижи часка четпес,
Чарык доскаар күске четпес.
Дүн дүжерге — дүктүг хап,
Хүн үнерге — оңгар аяк,
Чалгаадан сөс үнер,
Чазыйдан оор үнер.
Ажыл-даа саадады,
Аскак хой ырады.

ТВ

АПРЕЛЬ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 9.10 — «Спортлотонуң» 16-гы тиражы. 9.20 — «Айыыл чок шимчээшкин». 9.50 — «Лениниана». И. А. Андреевтиң скульптуразы. 10.05 — ССРЭ-ниң улустарының ырылары болгаш танцылары. 10.35 — «Өг-бүле болгаш школа». 11.05 — «Үнүштер дугайында». 11.50 — Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 12.20 «Өңнүктерниң арыннары» деп дамчыдылга. 13.05 — «Дем каттыжыышкыны». 13.35 — Бөгүн делегейде. 13.50 — 14.05 — Чапсар. 14.05 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 15.05 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 15.35 — Мультфильм. 15.55 — Коммунистиг субботниктиң хүн демдеглелдери. 16.10 — ССРЭ-ниң спортчу гимнастикага чемпионады. 17.25 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктерниң клуву. 2-ги Агаар армиязының хоочуннарының ужуражыышкыны. 18.55 — Коммунистиг субботниктиң хүн демдеглели. 19.10 — Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.40 — «Ульяновтарның өг-бүлези». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Концерт. 21.10 — 00.30 — «Ийистер». Музыкалыг телефильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 8.30 — Документалдыг фильмнер. 9.05 — «Эртенги почта». 9.35 — «Документалдыг телефильм. 10.25 — В. Кожевников «Март — апрель». 10.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10 — Украин телевидениениң программазы. 12.10 А. Арбузов — «Иркутск төөгүзү». 15.35 — «Макаровтар». Документалдыг телефильм. 16.45 — «Өскениң хоорайында час». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 19.00 — «Кадыкшыл». 19.45 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Коммунистиг субботниктиң хүн демдеглели. 20.30 — «Музыка киоскузу». 21.00 — «Ye». 21.35 — Г. Фере, Б. Спитковский — «Мээн ак-көк ортулуум», Фильм-шин. 23.05 — «Парус болгаш далай». Документалдыг телефильм. 23.15 — 00.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Рига) — «Химик».

Редакториуң оралакчызы К. К. САТ.

Кызыл субботникке пионерлерден эгелээш пенсионерлерге чедир шупту улус киржир.

ЧУРУКТА: ада-пелер чаш уругларын ясли-садикке эккен кааш, бөгүн кажангызындан-даа бүдүрүкчүлүг ажылдаары-биле коммунистиг субботникче үнүпкен.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

«БИСТИҢ МАРЕСЬЕВ»

Замошье деп белорус суурнуң чурттакчызы Павел Игнатьевич Конопличиниң маадырлыг чоруу бүгү амыдыралында уламчылап турар.

Колхозтуң трактору-биле дайын мурнунда ооң тараа тарып турганы шөлүнге фашист мина чазылганындан солдат аар балыгланган. Полктуң хайгыылчылары дайзынның ханы тылынче рейд кылгаш дедир чоруп орда ол ынчаар таварышкан. Эмчилер аар, муңгаранчыг шиитпирни үндүрген — буттарны кезер.

Солдат төрээн черинге эзп келген. Бажыңынче кирип келгеш, ыглап турган авазын куспактааш, чугаалаан: «Ажырбас. Чурттаар, ажылдаар бис». Күш-ажылчы одуругже дедир кирер дугайында фронтучу боду бодунга сөзүн операция сөөлүнде баштайгы хүннерде-ле берген.

Трактор дугайында бодал Павелдиң сеткилинден черле үнмейн-не турган. Ынчалза-даа машинаны канчап башкарарыл?

«Шыдажыр апаар» — деп, Конопличиниң эки тура башкызы, дүржулгалыг тракторист Владимир Богданович өөреникчизин сеткилинде кээргеп-даа, чоргаарланып-даа хайгаарап турган. Кижиниң күжү-биле өстүргени чаагай тараа чалгып, аңаа могейип турар хүн база катап келген.

Павел Игнатьевич тракторга хөй чыл ажылдап келген. «Бистиң Маресьев» — деп чаңгыс чер чурттуглары ону чоргаарал-биле ынчаар адаар. Эрес-маадырлыг чоруу дээш фронтучуну Ленин орден-биле болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырының Алдын Сылдызы-биле Төрээн чурт шаңнаан.

Кадыг-берге болгаш аас-кежиктиг салым-чолдуг кижи Полесьеде чурттап орар. Ооң амыдыралының оруу аар-берге. Ынчалза-даа дорт болгаш өңдүр буянныг. Ол оруктарда алдын тараа чалгып турар. Жито (рожь) — ынчаар адаар. Ол дээрге (жизнь) амыдырал дээн сөстен үнген. Ону бодунуң амыдыралы-биле солдат-тараажы бадыткаан.

В. КАЧИРАШВИЛИ, СЭТА-ның корр.

ДУС ЧОКТА АМДАН ЧОК...

Чурт бүрүзүнде, дип бүрүзүнде улус чемге аңгыаңгы продуктуларны ажыглап турар. Оларның аразында чүгле дусту — амыдыралга аңаа-ла дус, химияга — хлорлуг натрий, минералогияга — галит, техникага — чемге хереглээр дижир дузувусту кайы-даа черниң чону калбаа-биле ажыглап турар.

Дусту чем бүрүзүнге хереглээр, чигирлиг пирожноелер безин дустуг. Дус четпесте, амдан чок, ынчангаш стол кырынга дус үргүлчү турар ужурлуг.

Дус кижиниң-даа, өске дириг амытаннарның-даа организминге чугула. Ол чараада, ижин чулуунда, шыңганда — бүгү организмде бар. Ханда дус судалды дыңзыг тургузарынга, чүректиң ажылын таарыштырарынга болгаш шыңганның херлирнинге ажыктыг. Кижиниң организминге 200 грамм хире дус үргүлчү чоруур, ынчангаш хүннүң-не 20—25 грамм дусту шиңгээдири албан. Амыдыралда дус дег эвээш хереглеттинер, ынчалза-даа ол хире улуг ажыктыг чем чок.

Дустуң тывылбазынга болгаш улуг үнелиг болганынга ядыы улус бергедеп турган. 1646 чылда дус үндүрүүн аартатканындан Москва, Псков, Новгород хоорайларга, Сибирьге тура халыышкын үнген. Ол тура халыышкын каржызы-биле бастынган. Үндүрүгнү чүгле 1862 чылда чиигеткен, ынчалза-даа байдал ындыг-ла кончуг экиживээн.

Чүгле Совет чазак бодунуң декреди-биле дусту чоннуу кылып каан. Чээрби чылдар үезинден бээр дусту хол-биле эвес, техника-биле үштүр апарган. Ам бир чылда хаанныг Россияның 10—12 чылда үштүп турган дузу хирени белеткеп турар бис.

Даш дус эң-не «кырган», ол бурун шагдагы далайлар азы хөлдер орнундан тыптып турар. Ол минерал хөй черде чаптылган. Урал, Донбасс, Каспий чоогунуң оргулаажы ооң-биле байлак. Ооң соонда ол Белоруссияга, Закарпатьеге, Ортаакы Азияга, Польшага, Францияга тывылган.

Делегейде чылдың-на 30 миллион тонна дус белеткеттинип турар. Чылда АКШ беш миллион, Кыдат, алды, Англия болгаш ГФР үш-үш миллион тонна даш дусту белеткеп турар.

Дустуг хөлдер, нургулайында, чаашкын эвээш болгаш бусталыышкын хөй черлерде турар. Академик И. И. Лепехинниң шинчилелин ёзугаар алырга, даглыг черлерниң даш дузун чер адааның суу эзилдиргеш, хөлдерже киргенинден хөл дузу тыптып турар. Чаъс чок болгаш бусталыышкын үезинде чамдык ындыг хөлдерниң чүгле дузу артар. Оларның бирээзинге Америкада Бонневиль хамааржыр. Ол машина чарыштырарынга делегейде эң-не таарымчалыг чер. Кайгамчык дески ол черге тускай машиналар шакта муң ажыг километрни эрте халып турар. А чаъс чаарга-ла ол дус катап-ла хөл болу бээр.

Даш дус чер адаанда хөй. Оларның бажы чер кырында, а дөзү чер адаанче сес километр безин чедир ханылааны бар. Таджикистанда Ходжа-Мумын дээр дустан бүткен даг бар. Ооң бедин 900 метр, хүн караанга, чаа чагган хар ышкаш, кылаңайнып чыдар.

Баскунчак хөлдү билбес кижи ховар. Ол хөл кылыны бир километр ажыг, долгандыр хемчээли чүс хире километр даш дустуң кырында чыдар болгаш чүс дорбелчин километр черни эжелеп турар. Чогум хөлдүң ханызы чазын дискек караандан эртпес, а чайын чүгле дузу агарып чыдар. Хөлдүң 98 хуузу дус.

Дуска негелде амгы үеде бүгү чурттарда, барык-ла, шупту хандыртынган. Ынчалза-даа дус бүдүрери улам-на көвүдеп турар.

Кижиниң организминин дуска негелдези улгатпаан, биеэги хевээр арткан. Делегейде чонга чылдың-на 25—30 миллион тонна дус четчир. Ол хирезинде-ле чүс миллион тонна бүдүртүнүп турар. Ол хире дус — 70—75 миллион тонна — кайнаар чарыгдаттынып турарыл?

Дус үлетпүрүн шупту адырларынга херек. Эът болгаш балык консервалаары, алгы эттээри, эм болгаш савац кылыры ол чокта болдунмас. Ону металлургия үлетпүрү база ажыглап турар.

Дус — химия үлетпүрүнге сода кылыр кол материал. Дус шил кылырынга база херек. Пөс-таавы, нефть дээш, үлетпүрүнүң өске-даа адырлары ону ап турар. Ылаңгыя химия үлетпүрүнге кончуг чугула. Аңаа чүгле дус боду эвес, а ону тургузуп турар натрий хлор база херек. Дустуг сугну электролиз-биле аңгылаптарга, түннелинде хлор, ажыг натр болгаш водород үнүп келир. Оларны аңгы-аңгыдаа ажыглап болур. Чижээлээрге, хлор биле водородту холааш, соляная кислота үндүрүп алыр, а ооң хереглеттинер черлери кончуг хөй. Ажыг натр хөм болбаазырадырынга, кылымал волокно бүдүрүлгезинге, пөс-таавы будуурунга чугула. Ажыг натр чокта алюминий бүдүртүнмес.

Дусту тургузуп турар бүдүмелдерден ток эртпес материалдар, соокка шыдамык пластмасстар, будуктар, клеёнка, плащ, грампластинкалар кылыр. Көдээ ажылагый культураларының болгаш үнүштерниң аарыгларын болгаш хоралакчыларын хораннаарынга, дезинфекциялаарынга база хереглеп турар. Хлорну титап, тантал, ниобий, цирконий деп металлдар бүдүреринге калбаа-биле ажыглап турар. Ол металлдар быжыг, хайлыычал эвес болганындан атомнуг шимчедикчилер, космос корабльдери кылырынга таарымчалыг. Натрийни ракетага кывар чүүл кылырынга ажыглап турар.

Дусту болгаш дустуң тургустунган кезектериниң хереглеттинип турар хензиг кезинин допчулай чугаалаарга мындыг-дыр. Биеэде чүгле чемге ажыглап турган дустуң ам хереглеттинип турар черлери муңчок.

Б. СКИРСТЫМОНСКАЯ, химия эртемнериниң кандидады.

М. СОФЕР, география эртемнериниң кандидады.

(«Наука и жизнь» журналдан).

ХАРЫЫЛАП КӨРҮҢЕРЕМ

1. Бир физик пат-ла могап турупкаш, будильнигин ону даартагы хүннүн 12 шакта оттурар кылдыр дыңзыткаш, кежээкиниң он шакта удуп чыдып алган. Будильниги ону оттургуже чедир ол каш шак удуп четтигерил?

2. Чылдың каш айларында 30 хонук барыл?

3. — Бо үш таблетканы чартык шак болгаш-ла чаңгыстап ижер силер — дээш эмчи эм бээрге, силер чөпшүлү-биле ап алыр силер. А ол үш эмни ижеринге силерге каш шак негеттинерил?

4. Он салаалыг дугуйнуң салааларының аразында хос черлери чежел?

5. Алды стаканны чурукта көргүскени ышкаш кылдыр тургузуп алыңар. Баштайгы үш стаканда долдур суг куткан, а сөөлгү үжү куруг. Суглуг болгаш куруг стаканнар аралаштыр турар кылдыр салырда, чүнү кылырыл? Чүгле чаңгыс (кайызын-даа) стаканны шимчедир.

6. Ийи кыс уруг чаңгыс өг-бүледен чаңгыс чылдың чаңгыс айының чаңгыс хүнүнде төрүттүнген, ынчалза-даа олар ийис эвес. Тайылбырлап көрүңерем, чүге ындыг болганыл?

7. Бир кижи чеди борбак далган садып алгаш, үжүнден өскезин чип алган. Ол кижиде ам каш далган артканыл?

8. Балыктың деңзизи сес килограммга ооң бодунуң деңзизиниң чартыын катканынга дең. Балыктың деңзизи чежел?

9. Беженни 1/2-ге үлептинер. Ооң соонда үшту кадыптынар. Каш болур-дур?

СОНУУРГАКТАРГА

КАРАНДАШТЫҢ УЗУНУ...

Барыын-герман Висбаден хоорайда карандаш кылыр фабрика делегейде эң узун карандашты кылып бүдүрген. Ооң узуну — 518 метр. Ынчалзажок ооң чоону аңаа карандаштарныы-биле домей. Онзагай чүвези чүл дээрге ону ыяштан эвес, а чымчак пластмасстан кылган. Школачыларга херекселдер магазининде ону аргамчыгылаштыр дүрүп каан чыдар. Садып алыкчының күзээни-биле садыгжы ооң кайы хире-даа узуину кезип бээр.

ЭҢ УЛУГ АЛДЫННАР

Бразил Амазонкалында сураглыг Сьерра-Пелада деп алдын тывыштыг черде 32,9 болгаш 25,9 килограмм деңзилиг ийи алдын тывылган. Оларның өртээн бир миллион бир чүс муң доллар кылдыр үнелээн. Оларның бирээзи бо чүс чылда тывылган бүдүн алдыннарның эң улуу болур. Ол ооң мурнунда Австралияның Виктория можудан тывылган бүдүн алдындан 5,8 килограмм ажып турар. Делегейде эң улуг дээн бүдүн алдын Австралияның Хилл Энд деп алдын уургайындан эрткен чүс чылда тывылганы билдингир. Ону «Алдын Геркулес» деп адаан болгаш деңзизи 214,3 килограмм болган.

БУЛАН

Донецк хоорайның Ленин районунуң дежурный милиционери В. Руденко кудумчу чурумунуң үрекчилерни көрүп кааш, шоолуг элдепсинмээн. Чүге дээрге ол бызаалыг булан болган. А ындыг аңнар ногаан сесерликтерлиг болгаш садтарлыг хоорайга бо-ла келир. Хоорай иштиниң аърга-ыяжы чээрби муң гектар четкен.

ТУРА-СОРУКТУҢ КҮШТҮҮ

Калинин аттыг колхозтуң алдарлыг механизатору Иван Дмитриевич Пискаревтиң төрүттүнген хүнүн Александро-Невский суурнуң чурттакчылары байырлыг байдалга демдеглеп эрттиргеннер. Ук трактористиң дугайында «Маадырлыг чорук» деп кинону колхозтуң клубтарынга болгаш Культура бажыңнарынга, хову турлагларынга үндүрген.

Пискарев Ада-чурттуң Улуг дайынының мурнундала трактористеп турган. Ооң соонда — фронт, кадыг-дошкун тулчуушкуннар, ооң ийи будун ийилдирзин чок кылган балыгланыышкын.

Ол ам-даа чедиишкинниг ажылдап турар. Ооң ажылының дугайын кинода көргүскен.

Районда ооң ады-биле адаан тускай шаңнал база бар. Чоокта чаа ол шаңналды «Чаагай идегел» совхозтуң механизатору Виктор Игнатов чаалап алган.

А. ПОНОМАРЕНКО, Рязань область.

АРХЕОЛОГТАРНЫҢ ТЫВЫЗЫЫ

Александр Македонскийни кайда орнукшутканыл? Бо айтырыгны шиитпирлээрин археологтар элээн каш салгалдар дургузунда оралдажып келген. Төөгүнүң кайгамчыктыг полководчузунуң хөөрүн дыка хөй чурттарның девискээринден дилээн. Эртемденнер ажыдыышкынның кырында келген-дир бис деп чаңгыс эвес удаа бодаанпар... Македонскийниң хөөрүн ооң үндезилээни Александрия хоорайның девискээринде хөөржүткен дээрзин хөй-хөй бижимел барымдаалар бадыткап турар.

Ам Калифорния университединиң археологтары боттарының аас-кежиин шенээр дээнин «Аль-Ахрам» солун дыңнадып турар. Олар ол элдептиг чажыт хөөрүү сураглыг александрий парыгының девискээринден дилээр деп шиитпирлээннер.

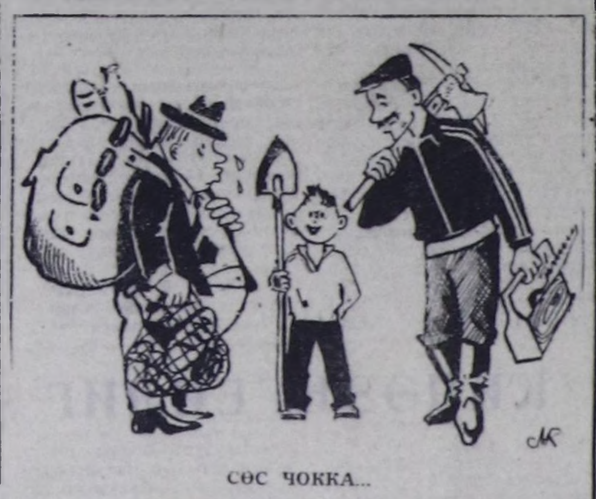

СӨС ЧОККА...

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык районнарга өл хар чаар. Соңгу-барыын түктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр.

Дүне 2—7 градус, чамдык черлерге 12 градус чедир соор. Хүндүс 6—11 градус чылыыр, чамдык черлерге 2 градус сооктан 3 градус чедир чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас, хаттың дүргени 7—12 метр.

Дүне 4—6 градус соор. Хүндүс 6—8 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «На перевале не стрелять» 9.30, 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 21.00. «Предупреждение об опасности» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Пограничный пес «Алый» 9.30, 11.00, 13.20, 15.00. «Люблю. Жду. Лена» 16.30, 18.20 (узаткан), 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Третий принц» 15.00. «Одиноким предоставляется общежитие» 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Лгунья» 15.00. «Случай в квадрате 36-80» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакториуң 2-24-63, редакториуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2104.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1; ТС—00914

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 95 (12485) | 1984 чылдың апрель 22, воскресенье | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 коп.

БӨГҮН – ВЛАДИМИР ИЛЬИЧ ЛЕНИННИҢ ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮНДЕН БЭЭР 114 ЧЫЛ ОЮ

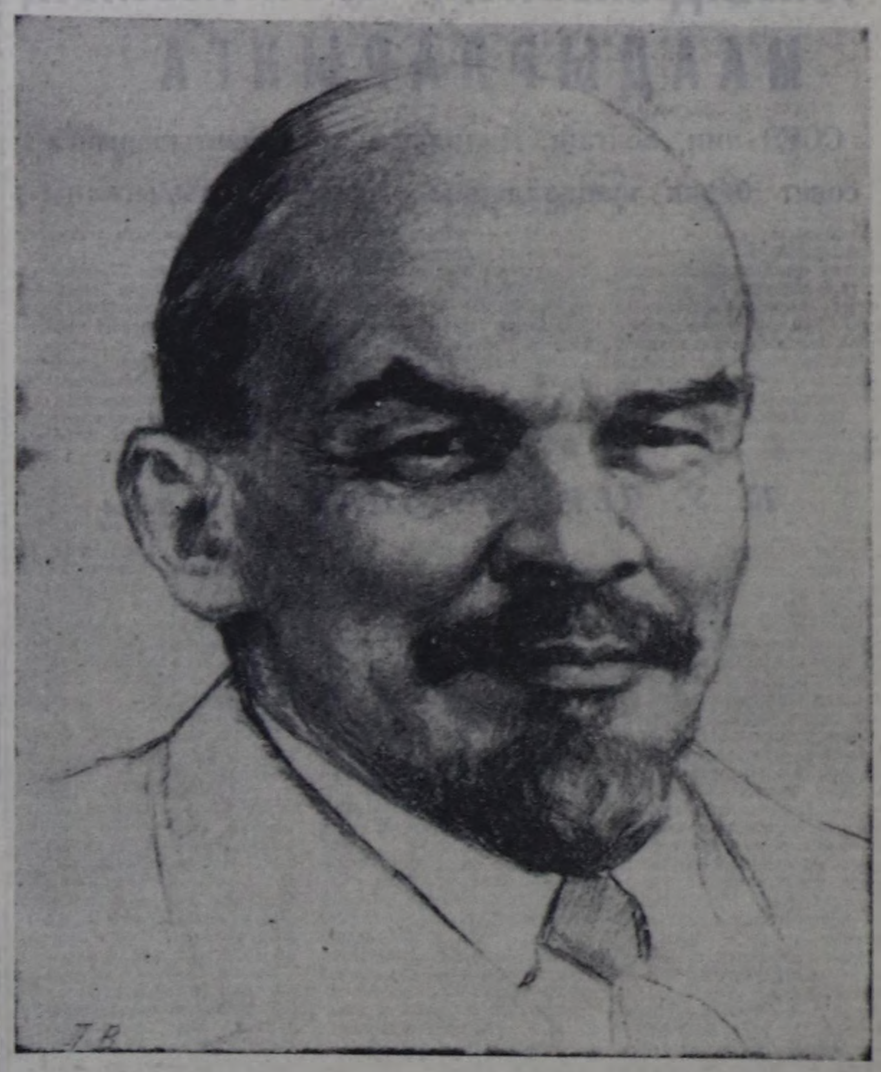

ЭРТЕМ БОЛГАШ ТЕХНИКА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ 1984 ЧЫЛДЫҢ ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛДАРЫН ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Эртем болгаш техника талазы-биле ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитединиң саналдарын чугаалажып көргеш, СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаадыры болза.

Эртем болгаш техника талазы-биле 1984 чылдың Ленинчи шаңналдарын дараазында ажылдарга тыпсыр:

1. Физика-математика эртемнериниң доктору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының химиктиг физика институдунуң лаборатория эргелекчизи Герман Константинович **Васильевке**, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, ол-ла институттуң директорунуң оралакчызы Виктор Львович **Тальрозеге**, физика-математика эртемнериниң доктору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының П. Н. Лебедев аттыг физика институдунуң килдис эргелекчизи Анатолий Николаевич **Ораевскийге**, физика-математика эртемнериниң кандидады, ол-ла институттуң улуг эртем ажылдакчызы Евгений Павлович **Маркинге** — 1963 — 1978 чылдарда парлаттынган «Улашкак реакцияларлыг химиктиг лазерлериң үндезин шинчилелдери» деп бөлүк ажылдары дээш.

2. Академик, атомнуг энергияның И. В. Курчатов аттыг институдунуң салбыр директору Борис Борисович **Кадомцевке**, ол-ла институттуң ажылдакчылары, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, килдис начальниги Виталий Дмитриевич **Шафрановка**, физика-математика эртемнериниң доктору, лаборатория начальниги Олег Павлович **Погуцеге**, академик, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының космос шинчилелдеринге институдунуң директору Роальд Зинурович **Сагдеевке**, физика-математика эртемнериниң доктору, ол-ла институттуң килдис эргелекчизи Альберт Абубакирович **Галеевке**, физика-математика эртемнериниң доктору. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чинти физика институдунуң лаборатория эргелекчизи Лев Михайлович **Коврижныхка** — 1959—1980 чылдарда парлаттынган «Термоядролуг торнодалдыг плазманың теориязы» деп бөлүк ажылдары дээш.

3. Академик, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының нефтехимиктиг синтезтин А. В. Топчиев аттыг институдунуң лаборатория эргелекчизи Борис Александрович **Долговлоскуга**, химия эртемнериниң доктору, ол-ла институттуң улуг эртем ажылдакчызы Елена Ивановна **Тиняковага** — 1969—1982 чылдарда парлаттынган «Полимеризация чорудунга металлоорганиктиг катализ» деп бөлүк ажылдар дээш.

4. Академик, Москваның М. В. Ломоносов аттыг күрүне университединиң кафедра эргелекчизи Олег Александрович **Реутовка** — 1953—1982 чылдарда парлаттынган «Шилчивес металлдарның металлоорганиктиг химия талазы-биле шинчилелдери» деп бөлүк ажылдары дээш.

5. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының химиктиг физика институдунуң килдис эргелекчизи Иосиф Абрамович **Рапопортка** — «Химиктиг мутагенез болуушкуну болгаш ону генетиктиг шинчилээри» деп бөлүк ажылдары дээш.

6. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, Москваның М. В. Ломоносов аттыг күрүне университединиң кафедра эргелекчизи Валентин Лаврентьевич **Яниге**, төөгү эртемнериниң доктору Борис Александрович **Колчинге** — 1978—1982 чылдарда парлаттынган «Новгородтуң төөгү-археологтуг шинчилелдери» деп бөлүк ажылдары дээш.

7. Техниктиг эртемнериниң доктору, Москваның К. Э. Циолковский аттыг ужар чүүлдүң технозогия

СЭКП Төп Комитединиң секретары
К. ЧЕРНЕНКО

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы
Н. ТИХОНОВ

БАЙКАЛ-АМУР ДЕМИР-ОРУК МАГИСТРАЛЫНЫҢ ЧӨӨН УЧАСТОГУНУҢ ТУДУУНУҢ ШЕРИГ-ДЕМИР-ОРУКЧУЛАРЫНГА, БҮГҮ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Эргим эштер!

Байкал-Амур демир-орук магистралының Тында — Амурда Комсомольск участогунда кол оруктуң туңуун болгаш демир-оруктарның дургаар шимээшкинин хуусаа бетинде доозар талазы-биле социалистиг хүлээлгелеринерна чедиишкинин күүседиккениңер — силерниң кайгамчыктыг чедиишкиниңер дугайында дыңнадыгны СЭКП Төп Комитединде улуг сеткил ханыышкын-биле хүлээп алдым.

Капитал салыышкынарының ажыктыын бедидер, чурттуң демир-орук транспортунуң хаалгүлдезин шапкычыдар дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга силерниң күшажылчы чедиишкиниңер тодаргай салыышкын болуп турар.

Төрээн чурттуң экономиктиг күчүзүн бижиглаарынга боттарының үлүүн киирип турар шерии-демир - орукчуларының, эвазелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның болгаш хоорайларның шефтеп турар организацияларының, комсомолдуң кыйгырыы-биле ол улуг тудугда келген ооллар болгаш кыстарның кызымаккай күш-ажылының ачызында күш-ажылчы ол улуг тилелеге чедип алдыгаанын демдеглээри көрүнүүр-дүр. Ол дээрге командирлериниң, политорганнарының, штабтарының, инженерно-техниктиг кадрларның, партия, профсоюзтар болгаш комсомол организацияларының организацыкчы болгаш масса-политиктиг ишкейлиг ажылының түңнелиг-дир.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) болгаш февраль (1984 ч.) Пленумнарының айтыышкыннарын күүседиккээн, шерии-демир-орукчулар, ажылчынар болгаш албан-хакчылар Байкал-Амур демир-орук магистралының туңуунуң двустурунуң үе-чадазында чаа-чаа чедиишкиниерин чедип ап, 1984 чылдың болгаш пятилээ-биле он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга моон-даа соңгаар турлуглар дээрзинге бүзүреликтиг-дер бис.

Бистиң улус Төрээн чурттувустуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруңарны, быжыг кадыкшылды силерге күзедиваа, эргим эштер!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

ЛИТЕРАТУРА, УРАН ЧҮҮЛ БОЛГАШ АРХИТЕКТУРА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ 1984 ЧЫЛДЫҢ ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛДАРЫН ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеттиң саналын чугаалажып көргеш, 1984 чылдың Ленинчи шаңналдарын тыпсырын доктаатканы болза:

1. ССРЭ-ниң улустуң артизи, режиссер Сергей Апполинариевич **Герасимовка** — сөөлгү чылдарда киинофильмнери дээш.

2. ССРЭ-ниң улустуң архитектору, ажылдың удуртукчузу Виктор Дмитриевич **Елизаровка**, скульпторлар ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Василий Захарович **Бородайга**, Армян ССР-ниң алдарлыг чурукчузу Фридриг Мкртичевич **Согоянга** — «1941—1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнүң украин күрүне музейи» деп Киев хоорайда тураскаал комплекс дээш.

3. Башкирияның улустуң шүлүкчүзү Мустай **Каримге** (Мустаф Сафич Каримовка)— «Шаг-ла Солган чаш назын» деп тоожузу болгаш «От октава, Прометей!» деп трагедиязы дээш.

4. ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Андрей Андреевич **Мыльниковка** — «Испанский триптих» («Коррида», «Распятие», «Смерть Гарсиа Лорки») деп чурууктары дээш.

5. ССРЭ-ниң улустуң артизи Сергей Владимирович **Образцовка** — сөөлгү чылдарда пландери болгаш фильмнери дээш. (Ургларга литературна болгаш уран чүүл чогаалдары дээш шаңнал).

6. ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу, скульптор Владимир Ефимович **Цигальга**, архитекторлар Роман Григорьевич **Канаинниге**, Владимир Иосифович **Хавните** — «Хамааты дайының болгаш 1941—1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларынга» деп Новороссийск хоорайда тураскаал комплекс дээш.

7. ССРЭ-ниң улустуң артизи, композитор Родион Константинович **Щедринге** — сөөлгү чылдарда чогаалдары: «Өлүг суиелиниер» деп операзы, «Пугачёвту олуруп шаажылааны» деп хорга шулутлели, симфониялыг оркестрге «Байырлалдыг увертюразы» дээш.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы
Н. ТИХОНОВ

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИННИҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

«Кызыл суббота». «Ленинчи коммунистиг субботник». Бо сөстер бистиң кижи бүрүзүнге билдингир болгаш чоок. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында ужукталып тывылган күш-ажылды чаа ёзу-биле көөрүнүү — кандыг-даа албадал чок, кижилериниң боттарының сеткил-сагыжындан тургузукчу, чогаадыкчы күш-ажылга киржилгезиниң бо хевирии Москва-Сортировочная демир-орук станциязында эгелээн. «Улуг эгелээшкин» деп улуг баштыңчы Ленинниң адааны ол шимчээшкин бистиң чурттуң төөгүзүнде кире бижиттинип, чыл бүрүде улам ханы уткалып боол чанчылчың келген. Коммунистиг субботниктерни чурттуң улуг байырлалдыг, тураскаалдыг хүнериниге холбаштыр эрттирери эң чаагай патриотчу чаңчыл. Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгеи хүнүнден бээр 114 чылынга уткуштур ленинчи коммунистиг субботниктерни эрттирер дугайында эгелээшкинии Москваның мурнакчы бүдүрүлгелери бо чылын база катап идип үндүрген.

Ол эгелээшкинии бистиң республикага бир-ле дугаарында Кызылдың мурнакчы бүдүрүлгелери — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинин № 1 АТБ-пин № 48 тудуг эргелеениң коллективтери деткээн. Республиканың бүгү бүдүрүлгелериниге, совхозтарынга, тудуг, транспорт болгаш улус ажыл-агыйының өскедаа адырларының организацияларынга, албан черлеринге, культура, чыры-дыышкын, кадык камгалал черлеринге бир үниүг деткээн болгаш тус-тус субботник штабтарынга кылыр ажылдарны тодарадып, кыминың каяа, кандыг ажылдарга хаара туттунарын планнап, баш удур улуг хемчээлдиг белеткел ажылдары кылдынган. Республиканың ажылчы чоннары дүүн — «кызыл суббота» хүнүнде күш-ажылдың байырлалынче бедик көдүрлүүшкүнүүр, ажыл-ишчи соруктуг, боттарының күш-ажылын Төрээн чурттуңуң чечектелиишкиниге, ооң камгаланыр күчү-шыдалын улам быжыглаарынга тураскаадын үнген.

Ол-ла үеде Кызылда «тудуг кезектери» комбинаттың ажылчыннары кыска митинг соонда, боттарының ажылдаар черлеринге турупкан. Стаиоктарның, дериг-херекселдериниң дааш-шимээнин чаңгыланып үнүп-даа, бөгүн ол бир-ле хөгжүм аянныг ышкаш сагындырып, кижилерии улам сорук кирип турган. Митингиге боттарының эштерин бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче кыйгырган Д. Сегбенин, Л. Петрусеваның, А. Цисолетинниң бригадалары шалып тудуптур ажылдап, Петрусеваның бригадазындан келген бетон хоюдуун. Цисолетинниң каннакчыларының бергеи арматураның. Сегбенин болгаш хептектелериниң өскедаа бригадалары хүлээп ап, тудугларга баар демир бетон, бүдүн панель ханалар кылдыр хуулдуруп турган.

Субботник хүнүнде комбинатка 250 кубометр демир-бетон кылгларны, 100 хире дөрбелчин метр соңга болгаш ажык блоктарын эки шынарлыг кылып белеткээн. 100 ажыг кижилиг ол улус коллективтиң 350 хире ажылчынары боттарының ажылдаар туруштарынга ажылдаан болгаш бедик организастыг, сагылга-чуруумут чоруктуу үлегерин көргүскен.

Комбинаттың белен продукция шилүүге «Тыва тудуг» трестиң автобазазының чолаачызы Валентин Блиновка ужуражы бердивис. Ол улуг панельдер чүдүрер тускай машинаның башкарыкчызы. Көвүрүглеңчек кран бүдүн хана кылдыр, сойгаларын эптеп, дайтыкы талазын каастап кылган ийи улуг панельди экеп салып бээрге, «кайнаар баарыл!» деп айтырыывыска. «Магистральная кудум, чунуң мурнуу талазында чаа тудутлар...» деп чолаачы харылап чорда, машиназының даажы үзе кирип, дингирээн соонда, көп ыжы дайлып чыдып калды.

Магистральная кудумчузуның мурнуу талазында чаа бажыңнар тудуу Кызылда бөгүн эң улуг тудут шолу. Мында бөгүн дашчыларның, монтажниктерниң, шеверлекчилериниң, бызаңчыларның өлүзи каш бригадаларынга шалыпчы ажыл-иш шагда эгелээн турда келдивис. А. Иродовтуң монтажник-эптекчилер бригадазы улуг панельдиг ийи бажыңның бирээзинниң бешки каъдын шуут доозупкан, дээвир шыпын салып турар болду, өскелиниң үшкү болгаш дөрткү каттарының арадында шыпыынга блоктарны кран-биле кодүрткеп тур. Н. Панининиң дашчылар бригадазының кежигүннери 160 квартираглыг болур хөлчок улуг, артында ыргак бажыңның ийиги каъдында туйбу салып, чай чок, бачым ажылдап тур. «Тыва тудуг» трестиң тудуг эргелелдериниң бригадалары ажыглалга кирер кол тудугларга дүүн 112,1 мун рубльдиг тудут-монтаж ажылдарын кылган. Оларның ажылының бедик бүдүрүктүлүг, шалыпчы болганын дараазында саннар көргүзүп турар. А. Иродовтуң бригадазы 30 ажыг кубометр демир бетон блоктарны эптээн, ол дээрге хүн үлүүнден 15 хуу хөй. В. Борбак-ооллуң, Е. Бизяеваның болгаш өске-даа шеверлекчилер бригадалары 250—280 дөрбелчин метр хананы шеверлеп кылып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 12—15 хуу ажыртан.

Кызылдың туйбу заводунуң коллективи субботник хүнүнде 38 мун туйбуну хептеп, суугуларже чыып, орттеткен туйбуну база ол хирени ужулган.

(Уланчызы 3-ау арында).

Күш-ажыл байырлалы — коммунистиг субботник эгелээриниң мурнуу чарыында Ленин аттыг шолде В. И. Ленинге тураскаалга чечектер салыышкынының үези.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Ийи орденниг Совет Тываның найысылалы Кызыл хоорайның ажылчы чоннары ленинчи коммунистиг субботниктерже ажылдаар черлеринче — бүдүрүлгелерже, тудут шолдеринче байырлыг шинчилиг эрткен митингилер соонда үнген.

Кызылдың Ленин шолу. Эртенгиниң 8 шак четпээнде маңаа Кызылдың дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң студентилериниң тудугжу отрядтарының дайынчылары чыскаалыпкан. Оларның кырында транспарантылар, лозунгнар, холдарында хүүректер, хирээлер, шырбыштер. Олар бо чылгы бешки семестрже үнериниң мурнунуң бир дугаар күш-ажылчы эвлүүнче моон аъттанып турары бо. Митингиге ВЛКСМ обкомунуң ийиги секретары В. А. Кочергин чүве чугаалаан. Совет улустуң чаагай күш-ажылчы чаңчылдарынга шыйчы аныяктар «кызыл суббота» хүнүнде боттарының билигмергежил чедип ап турарыынак хоорайының алдарын, каас-шинник аян-шинчилиг болуру дээш, ону Совет Тываның 40 чылынга төлептиг белеткээри дээш ажылдаар дээрзин митингиге чүве чугаалаапкан бүзүреткен. 84 чылдың студент отрядтарының дайынчылары — 960 ажыг кижи ол-ла чыскаалыбиле хоорай чаагайжыдыл-газынче, дыштанылганың болгаш культураның И. Гастелло аттыг парыгын аштап арыглаарынче чорупкан.

Ол-ла үеде Кызылда «тудуг кезектери» комбинаттың ажылчыннары кыска митинг соонда, боттарының ажылдаар черлеринге турупкан. Стаиоктарның, дериг-херекселдериниң дааш-шимээнин чаңгыланып үнүп-даа, бөгүн ол бир-ле хөгжүм аянныг ышкаш сагындырып, кижилерии улам сорук кирип турган. Митингиге боттарының эштерин бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче кыйгырган Д. Сегбенин, Л. Петрусеваның, А. Цисолетинниң бригадалары шалып тудуптур ажылдап, Петрусеваның бригадазындан келген бетон хоюдуун. Цисолетинниң каннакчыларының бергеи арматураның. Сегбенин болгаш хептектелериниң өскедаа бригадалары хүлээп ап, тудугларга баар демир бе-

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ОРБИТАЗЫНЫҢ МААДЫРЛАРЫНГА

ССРЭ-ниң болгаш Индияның космонавтыларынга совет бедик шаңналдарны Кремльге тывысканы

Гагаринниң сылдыс оруун уламчылавышаан, совет черден чурттар аразының каттышкан оң бир экипажтары, ооң иштинде космос орбитазындан чоокта чаа эзп келген совет-индий экипаж ужудуп үнген. ССРЭ-ниң болгаш Индияның төлээлекчилери эң чугула өртем программазын чедиишкинниг күүсеткеш, боттарының быжыг найыралы-биле, ёзулуг кады ажылдажылганың ёзузу-биле Чер — бистиң ниити бажыңывыс деп чүвени кижи төрелгетенге база катап сагындырган. Улустарның найыралы быжыг болган тудум кандыг-даа нарын техника оларга чагыртыр, чурттарның кады ажылдажылгазы улам ажыктыг болур.

Ю. В. Малышев, Г. М. Стрекалов, Ракеш Шарма болгаш ооң солукчузу — Равиш Мальхотра олар боттарының күрүнелериниң идегелин алдарлыы-биле бадыткаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко космостуң эрес-маадырлыг шинчилекчилеринге Совет Эвилелиниң бедик шаңналдарын апрель 20-де Кремльге тывыскан.

Эш К. У. Черненко шаңналдарны тыпсып тура, чүве чугаалаан.

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим өңнүктер!

Силерге маңаа, Кремльге, бо залга байыр чедирери биске өөрүнчүг-дүр.

Берге болгаш харыысалгалыг даалганы күүсеттиңер. Силерниң космоска кайы хире эрес-дидим болгаш маадырлыг ажылдап турганыңарны шупту улус көрген болгай.

Совет Эвилелиниң болгаш Индияның тоөгүзүнде кажан-даа балалбас хүннер бар. 1961 чылдың апрель 12-де Юрий Гагарин Черден дашкаар бир дугаар шураашкынны кылган. Оон бээр апрель ай биске «космосчу» ай апарган. Ынчангаш бирги индий космонавт Ракеш Шарма бодунун ужудуушкунун апрельде кылганында онза утка бар.

Юрий Гагаринниң тоолчургу ужудуушкунундан бээр 23 чыл эрткен. Бистиң космонавтикавыстың чедиишкиннери маргыш чок. Ол, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айытканы дег, улус ажылагыйының адыры бооп улам шилчип, ооң хөгжүлдезинге көскү салыышкынны киирип турар.

Ындыг болбас ужур-даа чок, чүге дээрге Черге-даа, космоска-даа бистиң бүгү кылып, бүдүрүп турар чүүлдеривис совет кижиниң чаагай чоруу дээш, кижи төрелгетенниң депшилгезинге кылдыпып турар.

Силер, эргим «юпитерлер», космос орбитазында күш-ажылчы эзлчээн уламчылап турар силерниң эштериңер Леонид Кизим, Владимир Соловьев, Олег Атьков — «маяктар» космонавтиканың хөгжүлдезинге чаа салыышкынны киирген силер. Космоска сорук киринишкинниг, ажыктыг, коллективтиг ажылдың үлегерин көргүскен силер. Совет-индий найыралдың чаагай үре-түңнелин бүгү делегейге көргүскен силер.

Бистиң ийи улуг улустарывыстың найыралы шаг-шаандан ханы дөстүг, найырал, кады ажылдажылга дугайында совет-индий керээниң үндезининге ол амгы үеде чедиишкинниг хөгжүп, быжыгып турар. Совет Эвилелин болгаш Индияны экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культура кады ажылдажылгазының быжыг харылзаалары тудуштуруп турар. Бистиң чурттарывыстың аразында сырый харылзаа тургустуңмаан ындыг адыр чок боор.

Совет космодромдан Индияның баштайгы спутниги база ужудуп үнген. Индияның бирги космонавтызы орбитаже Байконурдан ужуткан. Бодунун космос чедиишкиннери-биле Совет Эвилели бүгү улустар-биле харам чокка үлежип турар.

Бистиң национал-даа, улустар аразының-даа космос программавыс тайбын уткашынарлыг. «Шуптувус кады, сүмележип тура космосту кижилериң аас-кежин дээш, келир салгалдарның улам эки амыдырал-чурттаалгазы дээш шиңгээдилиңер» — деп, бөмбүрзектиң улустарын бис катап-катап кыйгырып турар бис.

Ужудуушкунну белеткээринге, боттандырарынга киришкен бүгү кижилерге программаның күүсеттингени-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедирин тур мен.

Ужудуушкунну чедиишкинниг боттандырганы дээш база эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң «Президиумунун Чарлыы-биле ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры Малышев Юрий Васильевич болгаш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры Стрекалов Геннадий Михайлович олар Ленин орден болгаш ийиги «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнаткан.

Индий космонавт Ракеш Шармага ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Совет Эвилелиниң Маадыры атты Ленин орден болгаш «Алдын Сылдыс» медаль-биле кады тывыскан. Ужудуушкунну белеткээринге болгаш боттандырарынга киржилгези дээш шинчилекчи-космонавтының солукчузу Индия Республиканың хамаатызы Равиш Мальхотра Улустарның найыралы орден-биле шаңнаткан.

Эргим өңнүктер! Совет күрүнениң ол бедик шаңналдары-биле силерге чүректиң ханызындан байыр чедирдим. Быжыг кадыкшылды болгаш аас-кежикти, бистиң улустарывыстың, бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруу болгаш чечектелиишкиниң дээш күш-ажылга чаа чедиишкиннерни күзедим.

* * *

Ю. В. Малышев чүве чугаалааш, мынча дээн:

Коммунистиг партияның Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы ханы хүндүткелдиг эргим эш Константин Устинович! Совет-индий каттышкан космос ужудуушкунунуң түңнелдерин бедик-биле үнелээни дээш СЭКП Төп Комитединге, Дээди Советтиң Президиумунга, Министрлер Чөвүлелинге ханы өөрүп четтириишкинни илередирин чөпшээреп көрүңер.

Бистиң шаңналдарывыс — ол дээрге совет болгаш индий улустарга, оларның күш-ажылчы чүткүлүнге, тургузукчу күш-ажылынга, чаа билиглерже, ажыдыышкыннарже чүткүлүнге, тайбын болгаш кады ажылдажылга дээш кады демиселинге шаңнал-дыр.

Совет космонавтылар боттарының бүгү күжүн, билинн, угаан-бодалын болгаш энергиязын космос делгемин улам ыңай шиңгээдиринге болгаш шинчилээринге, тайбын дээш, космоска чаа-чаа бедиктерни кады шиңгээдири болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганы, найыралды быжыглаары дээш моон соңгаар-даа бараалгадырын Силерге бүзүредип тур мен.

Каттышкан экипажтың күш-ажылын бедик-биле үнелээни дээш Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткеш, **Г. М. Стрекалов** совет космонавтика бистиң партияның съездилериниң айыткан оруу-биле хөгжүп турар деп демдеглээн. Ол дээрге Ада-чурттуң экономиказын улам ыңай хөгжүдериниң эрге-ажыынга космоска ажылдарның ажыктыын бедидериниң оруу-дур деп, ол чугаалаан. Ол дээрге — тайбын космос шинчилелдеринге бүгү күрүнелер-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганың оруу-дур.

Совет-индий космос ужудуушкунунуң доозулганының соонда бо бедик шаңналды алыр ат-алдар меңээ онаашканынга кайгамчык аас-кежиктиг-дир мен деп, **Р. Шарма** чугаалаан.

Бистиң экипажывыстың ужудуушкун үезинде ажылынга дузалап келген найыралдың болгаш кады ажылдажылганың ёзузунун демдээ, а ол ышкаш ийи чурттарның болгаш улустарның быжыг найыралының херечизи кылдыр бо шаңналдарны болгаш оларны тывыскан шакты кеззэ мөңгеде утпас мен.

Индияның Премьер-Министри И. Ганди бо болуушкунну бистиң найыралывыстың болгаш кады ажылдажылгавыстың чайыннанчак херечизи деп шын-на чугаалаан. Ол өндүр улуг болуушкун-биле — индий космос шинчилелдериниң төөгүзүнде эргилделиг бо үе-чада-биле холбашкан болур аас-кежик дээш чоргаарланып турар мен.

Совет удуртулгага, боттарының күш-ажылы-биле бо ужудуушкунну боттандырар арганы берген бүгү кижилерге ханы хүндүткелди, чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни илередикседим. Космос ужудуушкунунуң үезинде кылдынган шенелделер болгаш эртем-шинчилел ажылдары ийи күрүнеге ажыктыг болур деп чүвеге бүзүреп турар бис.

Бистиң совет өңнүктеривис дег, бис база космос кижи төрелгетенниң бүгү-ниити байлаа, ооң шинчилелдери чүгле тайбың сорулгаларга чоруттунар ужурлуг деп бүзүреп турар бис. Каттышкан совет-индий ужудуушкун бистиң улустарывыстың бүгү-ниити ол бүзүрелиниң демдээ болган. Бо талазы-биле бистиң ийи чурттарывыстың кады ажылдажылгазы, өске-даа бүгү адырларга дег, ийи күрүнениң улустарының бүгү делегейге тайбыңның херээнге эрге-ажыктарынга дүүштүр чедиишкинниг хөгжүүр боор дээрзинге чигзинмейн тур мен.

Шаңналды тывысканы дээш ханызы-биле өөрүп тур мен деп, **Р. Мальхотра** чугаалаан. Ол меңээ кеззэде эргим, чүге дээрге ийи чурттуң найыралының демдээ болуп турар. Каттышкан совет-индий космос ужудуушкуну-биле холбашкан ажылым дээш кайгамчык өөрүп база чоргаарланып турар мен.

Бо ужудуушкун бистиң күрүнелеривистиң эртем-техника талазы-биле кады ажылдажылгазының чайыннанчак чижээ болган. Космос чүгле тайбың сорулгаларга ажыглаттынар ужурлуг деп чүвеге бүзүреп турар мен, чүге дээрге чүгле тайбың депшилгеге орук бээр аргалыг.

Бистиң ийи чурттарывыстың удуртулгазынга, космоска бо болуушкунну кайгамчык чедиишкин болдурган бүгү кижилерге ханы хүндүткелди илередип, өөрүп четтириишкинниң сөстерин сөглексээн ийик мен.

Чугаалаарны кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Ийи чурттарның космонавтылары К. У. Черненкога В. И. Ленинниң космоска четкен портредин болгаш каттышкан экипажтың бүгү кежигүннериниң ат салганы «Салют-7» — «Союз Т-10» — «Союз Т-11» орбита комплекизинге ужудуушкун дугайында херечилелди хүлээдип берген.

Космостуң маадырларынга шаңнал тыпсырынга киришкен СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи И. Ф. Дмитриев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Т. Н. Ментешашвили, космонавтылар белеткелиниң удуртукчузу, ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы В. А. Шаталов, Индияның ССРЭ-де элчини С. Нурул Хасан, албанның өске-даа кижилери чылыы-биле байыр чедирген.

(СЭТА).

ЛЕНИННИҢ АЙЫТКАН ОРУУ-БИЛЕ

ЧОРГААРЛАНЫР БИС

Шаанда тываларның «сиир даш» деп адап чорааны, чеченчидип чугаалаарга, даг торгузунуң удазыны — даг-дүгү бурунгудан бээр Кара-Даштың дагларынга хөй-хөй чылдар иштинде үүжелеттинип чыдып келген. Ол эртинени ажыглалга киирериңге, чоннуң байлаа кылдыр кижилериниң чаагай чоруунга ажыглаарынга республикавыстың аар үлетпүрүнүң чоргааралы В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатты болгаш чалыы назынның хоорайы — Ак-Довуракты тудуп тургузарынга бүгү чурт киришкен ол улуг үүлени күчүлүг бузулбас улуг өг-бүле — совет чоннуң хөй националдарының төлээлери кылышкан.

Биске хостуг эргени, аас-кежиннин шаңнаан улуг баштыңчывыс В. И. Ленинниң адын эдилээн «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бүдүрген продукциязы ам бүгү чоннуу болу бергенинге, чалыы назынның хоорайының хүн бүрү өзүп, немей туттунуп, чаагайжып, улам аян-шинчи кирип турарынга ооң хоочун-даа, аныяк-даа чурттакчылары чоргаарланып турар бис. Ол бүгү улуг үүле-херекте тудугжу эш-өөрүмнүң, мээң бодумнуң-даа эвээш-биче-даа бол үлүүвүс бар. Элээди оол тургаш-ла ажылдап эгелээн кижи мен. Сураглыг тудугжу Василий Карпович Цукановтуң дузазы-биле тудугжунуң нарын, харыысалгалыг, ынчалза-даа буянныг мергежилин чедип алдым. Баштай Кызылдың тудугларынга 23 чыл хире ажылдаан мен. Ол чылдарның күш-ажылдары бедик шаңнал-биле демдеглеттинген. Мени чазак Ленин орден-биле шаңнааны меңээ улуг өөрүшкү, аас-кежик.

Бодумнуң өскен черим бо-ла районнуң Кара-Даш дагларынга Бүгү-эвилелдиң комсомолчу-шалыпчы тудуу калбарып эгелеп турар үеде СЭКП Кызыл хооркомунуң бөже чорутканы хоочун тудугжу коммунистер-биле кады маңаа келгеш, ам чээрби ажыг чыл иштинде Ак-Довурактың янзы-бүрү тудугларын тутчур аас-кежиктиг болдум.

Ам хар-назыным дөгүй берген-даа болза, тудугда ажылдавышаан мен. Бригадавыс хоорайның мурнакчы ажылдыг коллективтериниң санында. Планныг даалгаларывысты багай эвес күүседип тур бис. Марттың планын ажыр күүсеттивис.

Кижи бүрүзү бригадавыстың ат-алдары дээш, ооң улам чедиишкинниг ажылдаары дээш сагыш салыры — бистиң тудугжуларывыстың чаңчылы апарган. Ындыг болурга ажыл-даа бүдүнгүр, кижилер хей-аъттыг, амыдырал-даа хөглүг болур-дур. Бригадавыстың ажылының амгы темпизин алыр болза, коллектив боттарының планныг даалгаларын-даа, социалистиг хүлээлгелерин-даа Тываның 40 чыл оюнга уткуштур чыл планын күүседип болурунуң аргазы бар. Бригада кежигүннери база ол дугайын бедик медерелдии-биле билип, бо хүннерде күжениишкинниг ажылдап турар.

Ленинчи улуг номналдың ачызында бистиң улуг Төрээн чуртувустуң кайы-даа булуңунга ажылдаарга, чурттаарга амыдырал бай-шыырак, аас-кежиктиг деп чүвени совет кижилер эки билир. Ону Ак-Довурак хоорайда ажылдап турар акыдуңмашкы хөй национал чоннуң хүн бүрү улам экижип орар байлак чаагай амыдыралы көскүзү-биле бадыткап турар. Ол бүгү дээш чоргаарланыр бис.

О. КОМБУЙ-ООЛ.
«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде дашчы, Ленин база Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи.

АЛДЫН МЕДАЛЬ

1921 чылда Волга хемнин унунга улуг каңдаашкын болганындан чуртка аш-чут болган. Эң ылаңгыя бичии уругларга кончут берге турган. Ада-иезинден чарылган, өскүс, кадагалаар-карактаар кижилери чок арткан чүс-чүс бичии кижилер улуг хоорайларның кудумчуларын дола берген турган. Оларны чемгерер, хепкерер, чылыглаар апаар. Ынчангаш комсомолчулар бичиилерге чемненилге пунктуларын ажыткылаан.

Ол үеде чуртка хлеб чедишпес болганындан Совет күрүне хлебти болгаш өскедаа аъш-чем аймаан даштыкы капиталистиг чурттардан садып алыр ужурга тагаржып турган. А капиталистерге өскениң түрегдели, өскениң карааның чажы бичии-даа хамаан чок. Ынчангаш олар хлеб орнунга бистен чүгле алдын азы мөңгүн негээн. Ынчангаш бүгү чуртка алдын, мөңгүн чыылдазы эгелээн. Ону аштап турарларга дузалаарының комитеди чорудуп турган.

Чондан келген алдын билектер, сыргалар, алдын шактар корпустары болгаш хамык-ла алдын, мөңгүн эдилелдер ол комитетти дамчыштыр чоруп турган. Оларны алдын азы мөңгүн кылдыр эзилдиргеш даштыкы чурттарже үндүр сөөртүп, оортан дедир тараа, далган, үс дээш өске-даа чем аймаан эккеп турган.

Ленинниң өг-бүлези базала бодунуң эдилелдеринден комитетче дузаламчы кылдыр чамдык чүүлдерни чоруткан болган. Оларның аразында Владимир Ильичиниң Сибирь гимназиязын 1887 чылда дооскаш алганы алдын медаль база бар болган.

Ол чыл Ульяновтарның өг-бүлезинге аар-берге чыл турган. Владимир Ульянов доозарының экзаменнеринге белеткенип турда, Россия империязының найысылалы Петербургтан Симбирскиге ооң акызы Александр хаанның амы-тынынга чедер деп турган бөлүкке киришкен дээш кара-бажыңнаткан деп медээ келген.

Удаваанда Александр Ульяновту шииткен.

Владимир Ильич ынак акызының өлүрткенин дыңнааш аажок качыгдаан, ынчалза-даа экзаменнерин дужаарын уламчылап чоруп турган болгаш тергиин кылдыр дужаап дооскаш, алдын медаль-биле шаңнаткан. Ол медальды ам аштап турарларга дузалаар комитетче чорутканы ол.

Комитеттиң ажылдакчылары медальды эзилдирериниң мурнунда үр-ле топтап көрүп, чугаалажып турганнар.

— Деңзизи каш-тыр? — деп, оларның бирээзи айтырган. Өскези квитанцияже дүрген көре каапкаш:

— Үжен грамм-дыр — деп харыылаан.

— Ол хире медальды ыяап-ла дүрген тывар херек! — Комитеттиң ажылдакчылары чугаалашкаш, дораан-на бажыңнар кезип чорупканнар. Олар Ленинниң медалындан оранчок хөй медальды дораан чыып тыпканнар. Аштап турган уругларга даштыкыдан далган, тараа, үс дээш аъш-чемни медаль-биле садып эккелген.

Е. МАР.

БАШТЫҢЧЫНЫҢ ЧАГЫЫ-БИЛЕ

Кашир оруу-биле тутсуп орган экскурсия автобузу Москвадан улам ырап орган. Дөртен хире минута болгаш Төрээн чуртувустуң ыдыктыг черлериниң бирээн — Горкилерге чеде халдып келдивис. Маңаа Владимир Ильич Ленин чурттап, ажылдап турган. Крышаларының кырында телеантена дээр шаар дүндүүштелген шевергин, чараш бажыңнар кудумчулай чыскаалыпкан. Оларның бирээзиниң чанында автобус доктаай дүштү. «1921 чылдың январь 9-та бо бажыңга болган хуралга В. И. Ленин Совет республиканың иштики болгаш даштыкы байдалының дугайында илеткелди Горкиниң тараачыннарынга номчаан» деп бижээн мемориалдыг постаментини ол бажыңның баарында кылган. Ам ол бажында В. И. Ленинге тураскааткан музейни кылып тургускан. Музей көңгүс аныяк — ону чыл бурунгаар ажыткан. Музей турар бажыңның иштики дериин ынчангы үеге таарыштыр катап эде кылган: эң улуг өрээлде — лёндан кылган скатерть-биле шып каан стол. Ооң кырында керосин лампазы. Столду долгандыр табуреткалар салган. Ханада шак. Ыяш орун, аптара — тараачын өг-бүлениң эт-херексели... А алдан үш чыл бурунгаар январьның 9-та бо бажыңга чүү болуп турганын музейнин экспонаттары апарган документилер төөгүп турар.

...Баштыңчының оларның чоогунда дыштанып турарын билип кааш, Горкинин тараачыннары хурал кылып бээрин дилеп, олче элчилер чоруткан. Оларны Ильич оваарымчалыг дыңнааш, январь 9-та, кежээ алды шакта чеде бээрин аазаан. Улуг, делгем бажыңныг боорга, Василий Александрович Шульгиннинге чыглырын тараачыннар дугуржуп алганнар.

Ол хүн эртенден эгелээш хаттыг дуву саарлып келгеш, кежээликтей намдай берген. Шульгиннерде кижилер чай чок. Ленин-биле ужуражыышкынга белеткенип турганнар. Өрээл хостуг болзун дээш ыяш орунну, аптараны үндүрүп каан. Столду, беш сандайны арттыргаш, немей манзадан кылган узун сандайлар эккеп алганнар.

Айыткан шакта шанактыг аът бажың даштынга турупкан. Оон дүшсе-ле Владимир Ильич биле Надежда Константиновна. Бажыңга кирип кээп, тараачыннар-биле мендилешкеш, тоннарын уштуп, столга чедип келгеннер. «Кижи бажы кизирт, бут салыр чер чок» — деп, сөөлүнде Надежда Константиновна сактып бижээн. Хурал эгелээн. Ильичиниң чугаазын, илеткелин тараачыннар улуг сонуургал-биле дыңнаан. Бүдүн чартык шак дургузунда үеде ол делегей байдалының, каш-ла хонук бурунгаар болган Советтерниң XIII Бүгү-россия съездизинин, коллективизация болгаш чуртту электрижидериниң дугайын чугаалаан. Ол бүгү тараачыннарга, дүште дег, кайгамчык солун болган. Ооң соонда ниити беседа эгелээн. «Бистиң-биле беседалажып ора, Ильич үргүлчү демдеглелдер кылып ап орду...» — деп, бажың ээзи М. Ф. Шульгина сөөлүнде сактып чугаалаан.

Дакпыш өрээлге кижи хөй болгаш изинчии хөлчок апарган. Керосин төнгеш, деп өзээ ышталып эгелээн. Тараачыннарның бирээзи ора: «Суурда керосин чок, тоң багай-дыр. Ол электри деп чүвени бажыңнарга дүрген киирипсе, тоолда дег апаар боор бис!» — дээн. «Ону дыңнааш, Ильич өреге бурузу сайгылгаанныг турзун дээш билдириишкинни канчаар, кайнаар бижиирин сүмелеп база-ла бодунга демдеглей шаап алган» — деп, бажың ээзи Шульгина сөөлүнде сактып чугаалаан.

Чагаа-билдириишкинни хурал соонда дораан эмеглежип чогаады шаап алганнар. Аңаа немей Ильич мынчаар бижээн: «Электрификация дугайында хоойлуну хүлээп алганынга база кандыг-бир чырыткы чок боон турарынга үндезилээш, боттарының бажыңнарынга электрижидилге киирип бээрин тараачыннар дилеп тур»... Хурал болган соонда ийи хонганда, Владимир Ильич Совнаркомнуң херек эңмелекчизи И. П. Горбуновче бижик чоруткан: «Губсовнархозче (Москваның), электроотделче дүрген долган көр. Бо херекти төнчүзүнге чедир дарый кылзыннар. Кандыг-бир саададылга болу берзе меңээ дыңнатсыннар».

Ол бижик база тараачыннарның чагаа-билдириишкини музейниң экспонаттары боон делгиирде шыгжаттынган.

Ол чазын, чайын Горкиге тараачыннар олут, чыдын чок ажылдаанар: чагы тургузар оңгарлар казып, чагы ыяжы белеткеп, ону тургузуп шаг болганнар. Москвадан электромонтёрлар келгеш, оларга дузалашкан. Демир удазыннар шөйдүнген. 1921 чылдың июль 20-ниң кежээзинде Горкиниң тараачыннарының бажыңнарынга Ильичиниң сайгылгааны чайнай берген...

Кандыг-даа бергени коллективтиг күш тиилээр деп хуралга баштыңчының чагыын ёзугаар 1924 чылдың чазынында Горкиниң тараачыннары чер ажылынга эштежилгени организастаан, а беш чыл болгаш Владимир Ильич аттыг колхоз тургусканнар. Горкиде ол ажылагый — Подмосковьеде мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ол чылда 4,5 миллион рубльдиң продукциязын берип турар. Ооң чылда орулгазы 2 миллион ажыг рубль болуп турар.

А. АШМАРИН.

ЛЕНИНЧИ КИЧЭЭЛ

«Тудуг механизация» трестиң он дөртку механизация эргелелиниң кызылбулуңунга чоокта чаа экономиктиг өөредилгениң эзлчеглиг кичээлин арттирген. Ону В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга алдар болдурган коммунистиг субботникке болгаш баштыңчының тураскаалдыг хүнүнге холбаштыр ленинчи кичээл кылдыр эрттирген. Кичээлдиң онзагай болганы — «Күш-ажылчы коллектив болгаш сагылга-чурум» деп теманы коллективтиң ажыл-амыдыралы-биле сырый холбап, бүдүрүлгениң бирги кварталда түңнелдери-биле дыңнакчыларны таныштырган.

Чаа теманы сайгарар мурнунда пропагандист Н. В. Оленец ленинчи коммунистиг субботникке, баштыңчының төрүттүнген хүнүнге чедир каш-ла хонук артканын сагындырып, бистиң чуртувустуң төөгүзүнде чырыткылыг ол хүннер дугайында солун медээни кылган.

— Коммунистиг субботниктерниң төөгүлүг улуг ужур-дузалыг болуп турарының ужуру болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хөгжүдеринге, күш-ажылдың чаа сагылга-чурумунче шилчилгеге ажыл-агыйның болгаш амыдыралдың социалистиг байдалдарын тургузарынга ажылчыннарның медерелдиг болгаш эки турачы эгелээшкинин оларның биске көргүзүп турары болур. Ол дээрге Ильичиниң чагыгларын ажыл-херек кырынга боттандырып турарывыстың бир херечизи-дир — деп, Наталья Викторовна чугаалааш, улуг эгелээшкинниң эстафетазындан чамдык сонуурганчыг саннарны, фактыларны адагылады.

Кызыл-булуңну ленинчи кичээлге баш бурунгаар белеткээн: социалистиг сагылга-чурум, кижизидилге болгаш күш-ажыл дугайында Ильичиниң чагыг сөстерин чараштыр бижээш, ханаларда азып каан. «Ленинден өөрениилиңер!» деп темага ном делгелгезин база кылган.

Чаа темага холбаштыр илеткелди пропагандист Наталья Матюшкина кылган. Илеткел кыска, тодаргай чижектерлиг. Күш-ажылчы коллектив дугайында чугаалап тура, эргелелдиң тус-тус участоктарының аразында социалистиг чарыш түңнели-биле бо чылдың бирги кварталының тиилекчилерин адаан: бирги черже үнген Ак-Довурак участогу I кварталдың планныг онаалдазын 120 хуу, ийиги черни эзлээн Кызыл участогу — 118,7 хуу күүсеткен. Эргелелде күш-ажылдың социалистиг сагылга-чуруму көскүзү-биле экижээн. Эрткен чылдың бирги кварталында 100 кижи-хүнү прогул чылдагаан-биле үстүнген турган болза, бо чылдың бирги кварталында ол сан 85-ке чедир кызырылган.

Кичээлдиң үшкү кезээ: чаа теманы быжыглаары. Аңаа кичээлге олурушкан чээрби дыңнакчының барык деп кезин киришкен. Мурнакчы арга-дуржулга, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайында дыңнакчыларның сапал-оналын, бодалдарын, күзелдерин дыңнап ора, пропагандист «Чүге?..», «Деңнеп көрүңерем», «Ылап ындыг деп бүзүредиңер» — дээн сөстер-биле үзе кирип каап олурду. Чамдык чижээлээрге, техника туруушкуну дээн чижектиг айтырыгларга маргыжып шаг болганнар.

Түңнел — кичээлдиң дөртку кезээ. Эргелелде партия организациязының секретары Н. В. Кузина кичээлге олурушкан болгаш «кичээл бедик деңнелге эрткен» деп үнелелди берген.

В. САТ.

В. И. Ленин Шушенское суурга шөлүлгеге турган үезинде Сибирьниң чаражын болгаш күчүзүн магадап, кажан хосталган улус ооң кайгамчык байлак энергетика курлавырларын шиңгээдип ап эгелээр үениң дугайында күзеп чораан.

Совет эрге-чагырганың чылдарында экономиктиг кайгамчык улуг күчү Сибирьге тургустунган болгаш улам улгадып турар. Шушенское суур Краснояркс крайның девискээринде турар. Саянның девискээр бүдүрүлге комплекизи ында тургустунган. Ол комплекс моон соңгаар чүгле Сибирьге эвес, харын-даа бүгү чуртка эң улуг болур. Саян-Шушенск ГЭС. Чыл бүрүде 24 миллиард хире киловатт-шак электроэнергияны ол ажылдап үндүрер.

Саян-Шушенск ГЭС-тин тудугжулары болгаш ажыглакчылары бо чылын чедиги болгаш сески агрегаттарны хуусаа бетинде ажыглалга киирерин хүлээнген.

Владимир Ильич Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышты тудугжулар калбартнышаан. ГЭС тудуунуң темпилерин дүргедедир талазы-биле улуг чедиишкинниг болган: гидробелдирниң объектилерин ажыглалга киирерин хынамчалыг белеткеп алган.

ЧУРУКТА: Саян-Шушенск ГЭС-тиң плотиназы.
Ю. БАРМИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

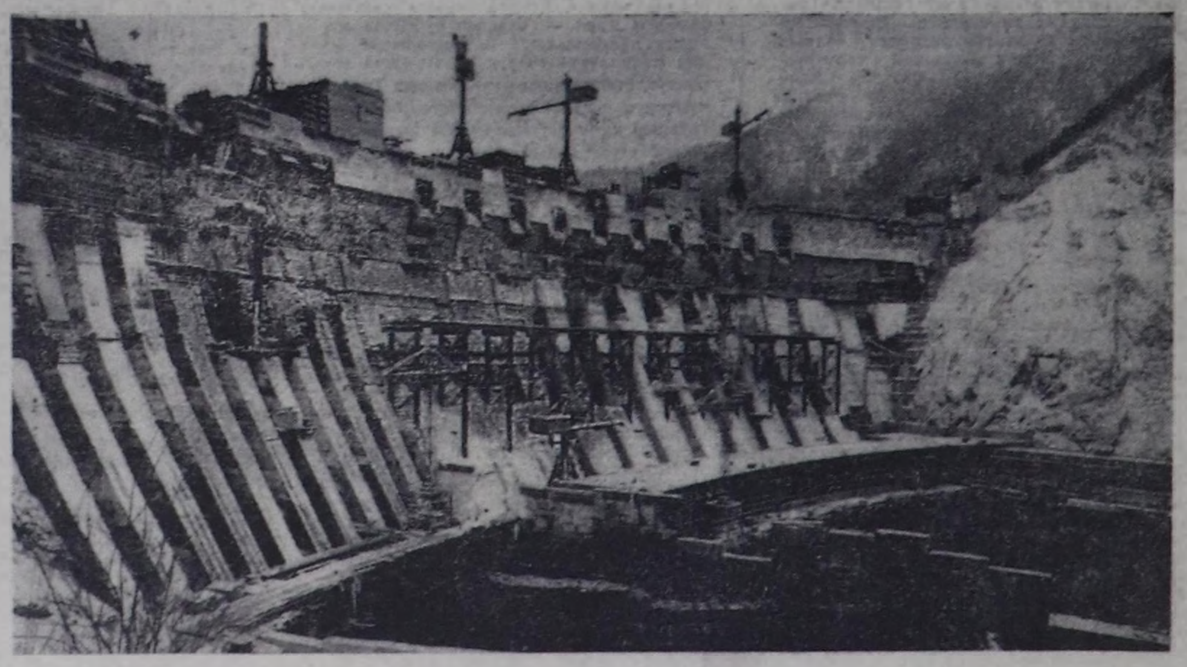

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БРИГАДАЗЫ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың руднигинден Николай Михайлович Рудниктиң удуртканы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы эрткен 3 айларда пландан ажыр 98 муң тонна даг-массазын чудүрген, 3 айда 5 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алган. Бирги кварталда продукцияның бот-үнезин планда көрдүнгенинден 0,6 хуу чингедирин олар чедип алган.

Н. М. Рудниктиң мурнакчы экипажынга коммунистиг күш-ажылдың коллективи аттыг 1983 чылдың түңнелдери-биле бедик көргүзүглерин чедип алганы дээш тывысканы ол. 8 кижи составтыг интернационалчы, найыралдыг бригада шалыпчы ёзу-биле ажылдап келген. Эрткен чылын бригада даг-массазы чудүрер планын 128,5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 128 хуу күүсеткен болгаш экипаж 29 муң квт-шак электри энергиязын камнап алган.

Мурнакчы экипажтың кежигүннери күш-ажылчы чедиишкиннерин Совет Тываның 40 чылынга турааскадыр дээш, шиитпирлиг ажылдап турар.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИННИҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда).

Кызылда районнар арасынын «Сельхозтехника» «каттыжышкынының коллективи субботник хүнүнде клш дакпар • ауженишкинис ажылдап, часкы ховү ажылдарышга киржир техниканы эки шынарлыг, шалыпчы ёзуу-биле кылып хүнээн. Шимчедикчилерин, бүдүн-бүдүн агрегаттарны септээн цехтерде, валдар, өске-даа кезектер чондурган станоктарда ажылдаан кижи бүрүзү бегүи норма-үлүүн ажыр күүседир дээш кыпытkан. Дизель шимчедикчилериниң септекчилери. будурүлгениң мурнакчылары Станислав Луцевич, Боданин Даржай олар бедик будурукчулуг күш-ажылдың үлегерин көргүскен. Вал чондурукчулары коммунист Виталий Пикалов, Даш-оол Чалама, Валерий Писарев олар станоктарында турупкан, кыдаанаан чаштанчыларже, чондурган кезектерни сооду аттыккан сугже-даа сагыш салбайн, өй-ойлеп кезектерни хемчээп каап, ажылдап турдулар.

Каттыжышкынының коллективинден 205 кижи боттарының ажылдаар черлерине ажылдап. 7,6 мүн рубльдиң продукциязын будурген. Коллектив ол хүн ажылдап алган акшазындан 950 рубльди беш чыл фондузунче шилчидерин шинтпирлээн.

Субботникти хамыкты мурнап эгелээнner — автотранспортчулар. Аңаа киништир рейстерин баш удур кылыры — оларның чаагай чанчылы апарган. Кызылдың № 3 АТБ-зинің чолаачызы, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң кежигүнү Василий Алексеевич Жбанов камнап алган кывар-чаар материалдары-биле Абаканче субботник рейизин бир дугаар эгелээн. Хоорайның автобудурулгелериниң коллективтери субботникке киништир рейстеринге улус ажыл-агыйының 19 мүң ажыг янзы-бүрү чүүктерин сөөрткен. 290 чолаачылар камнап алган кывар-чаар материалдарынга ажылдаан.

Нинтизи-биле хоорайның будурулгелериняге 12,8 мүң хире кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаан. Нинтизи-биле ол хүн 9 мүң ажыг рубльдиң ажылдарын субботник киржикчилери кылган. 4497 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

Дыка эвй бригадалар ол хүн ёң будурукчулуг ажылдаан. камналганы чедип алган. 101 кижи камнап алганы чиг-эт-биле ажылдаан. Суур чаагайжыдылгазыныче 465 кижини хаара туткан.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК

Коммунистиг субботникке Барыын-Хемчик районуң будурулге, албан черлериниң, ажыл-агыйларның коллективтери бедик кодурлүүшкүнүг ажылдаан. Күш-ажылчы байырлалга нинтизи-биле 18 мүң ажыг кижи киришкен, оларның аразындан 6500-зү боттарының ажылдаар черлеринге ажылдааннар. Үлетпүр, транспорт, тудуг болгаш кодээ ажыл-агый ажылдакчылары дүүн 100 тонна дагдүгүн, 20 мүң түүйбүнү, 5 тонна этти, 1,5 тонна колбаса кылыгларын, 4 тонна сүттү, 3 тонна хлеб-булочка кылыгларын будурүп үндүрген болгаш улус ажыл-агыйының янзы-бүрү чүүктерин сөөрткен.

Совхозтарның ажыл-ишчилери ол хүн 800 баш өшкүнү кыргаш. 480 килограмм дүктү алган. Механизаторлар 130 гектар тарылга шөлүн болбазырадып, аңдаргаң.

Районуң малчымнары ол хүн хой кадарып, хураганнар ажаары-биле кызыгаарлаттынмаан. Олар 22 кажаанның көрженин коптарып, оон алдынган 440 тонна өдекти шөлдерге чемнишчидилге кылыры-биле белеткээн.

Районнуң агроүлетиүр каттыжышкынының кежигүнү организациялариның коллективтери демир-дес чыылдазын чоруткан. Школачылар болгаш чурттакчы чон суурлар чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржип. 1500 дес мяштарны олурткан.

Күш-ажылчы байырлалда районуң ажыл-ишчилери ажылдап алганы акшазындан 23 мүң 800 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чылыга тураскаатkан коммунистиг субботник хүнүн Чөөн-Хемчик районуңу ажылчы чонлары бедик кодурлүүшкүнүг эрттирген. Чер-черге күш-ажыл байырлалынга тураскаатkан митингилер, хуралдар өрткилээн. Райондан ол хүн нинтизи-биле 13 мүң ажыг кижи ангы-ангы участоктарга ажылдаан. Оларның аразындан 2196 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап эртинген.

Район төвү Чадаана хоорайның болгаш чурттакчылыг өске-даа суурларның чаагайжыдылгазынга 3,5 мүң кижи киришкен. Олар хоорай, суурлар көрүштүр, чараш аян-шинчилиг болдуң дээш хой ажылдарны кылганнар.

Коммунистиг субботник хүнүнде нинтизи-биле 13 мүң рубльдиң бараанныг продукциязын будурген. 300 гектар черни суггарган. 100 тонна чеминшчидилгени төккен. Механизаторлар ажыл-агыйлар аймыбиле шык базырыышкынын база чоруткан. Чөөн-хемчикчилер беш чыл фондузунче 11958 рубльди шилчидер.

Районнуң ажыл-агыйларынга, үлетпүр будурулге черлеринге — каяа-даа ажылдап турганнар ол хүн бедик будурукчулуг ажылдап, тураскоруктут чоруун көргүскеннер.

КЫЗЫЛ РАЙОН

Күш-ажылдың байырлалы — коммунистиг субботник хүнүн районнуң бүгү ажылчы чону бедик кодурлүүшкүнүг уткаан. Түс-түс ажыл-агыйлар болгаш будурулге коллективтеря кылыр ажылдарыны баш удур санап корүп, чамдыктарын харын эрте-ле кылып алгылаан. Субботниктиң киржикчилери ол хүн нинтизи-биле 1200 рубльдиң бараанныг продукциязын будурген. Райондан тос мүң чыгам кижи аңгы-аңгы участоктарга ажылдаан.

Ажыл-агыйларга болгаш чамдык будурулгелерге элээн хой кижи ол хүн боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаан. 74 центнер сүттү саап, 116 центнер семиртилге денизин алган, 80 мүң борбак дагаа чуургазын будурген.

Кодээ ажыл-агый ажылдакчылары 3730 гектар черге тарылга мурнунуң ажылдарын чоруткан. Мал кажаларын септээринге база хой кижи киришкен. Тудуг-монтаж ажылдарын нинтизи-биле 14,3 мүң рубльге чоруткан. Ол шыкаш чаагайжыдылгага суурлардан хой кижи киржип, ажыктыг ажылдарны кылгыдаан.

Коммунистиг субботник хүнүнде районнан нинтизи-биле 57 кижи камнап алган материалдарын ажыглап, күш-ажылчы байырлал хүнүнде бедик будурукчулуг ажылдааннар. Кызыл районнуң ажылишчилери субботник хүнүнде ажылдаап, беш чыл фондузунче 8698 рубльди шилчидер.

БИИ-ХЕМ

Бии-Хем районнуң будурулгелериниң, албан организацияларының, совхозтарының ажылишчилери субботник хүнүнде эртенгиниң сес шакта кыска митингилерге киришкен, будурулгелериниң мурнакчылары анаа чүве чүтаалаан тура, ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде бедик будурукчулуг күш-ажыл-биле Төрээн чурттуң чечектелиишкинине үлүүн киниерин кыйгырганнар.

Күш-ажылдың байырлалынга 6300 хире кижи киришкен. Оларның чартыынан хой ксзин боттарының ажылдаар туруштарынга ажылдаан.

Будурулгелериниң чамдык коллективтери боттарының камнап алган материалдарыбиле ажылдаан. 16 мүң рубльдиң үлетпүр продукциязы, 17 мүң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынган. Чонуң хереглел барааннарын будурген. оттулар ыяшты, дилиг материалдарын, оруктарны белеткээн.

Районнуң совхозтары ол хүн он беш мүң рубльдиң продукциязын будурүп, фермаларга, бригадаларга, ховуларга ажылишти хайыктырган. Саваң пресстээринге, үрезин арыглап белеткээрinге, ховуларже чеминшчидилгелер сөөртүрүнге, часкы тарылгага өске-даа белеткел ажылдарынга хой кижи ажылдаан.

Туран хоорайга, суурларга чон чаагайжыдылгага киржип, субботникти организастыг, бедик будурукчулуг күш-ажыл-биле демдеглээннер.

КАА-ХЕМ

Каа-хемчилер ленинчи субботниктерге онза идепкейлиг болгаш улуг кодурлүүшкүнүг киржир чанчылдырган. Дүүн олар нинтизи-биле 16800 рубльдиң янзы-бүрү ажылдарын кылганнар.

Участок бүрүзүнге күш-ажылчы байырлал кыскэ-кыска митингилер-биле өгелээн. Районда СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтуң механизаторлары 11 гектар черни шөлүнүң суггарылгазын чоруткан. «Улуг Октябрь» совхозтан «кызыл субботага» 260 кижи киришкеш. 2500 рубльдиң ажылын кылган. Бурунгаар-жылардан 340 кижи ол хүн ангы-аңгы черлеринге ажылдап, 1100 рубльдиң ажылын будурген. Совхоз бүрүзүнден 4—5 чолаачы боттарының камнап алган кывар-чаар чүүлүбиле ажылдаан.

Күш-ажылчы байырлалга районнуң өске-даа ажылагыйларының ажылчы чону, будурулге, организация черлериниң ажылчыларын, школа коллективтери сорук киришкинниг, эң будурукчулуг ажылдаан.

ТАҢДЫ

Районнуң ажыл-ишчилери, чурттакчы чону В. И. Ленининиң төрүттүнгениниден бээр 114 чыл болганын бедик будурукчулуг күш-ажыл-биле демдеглээр дээш ленинчи «кызыл субботага» хүнүнде кодурлүүшкүнүг ажылдааннар.

Күш-ажылчы байырлалга шүүтү 11350 кижи киришкен. Олардан 3678 кижи боттарының түс-түс ажылдаар черлеринге ажылдаан. Районнуң ажыл-агыйлары нинтизи-биле 1125 гектар шөлге минералдыг чемиишчидилгелерни төккеп. 490 тонна үрезинни хоранаан, 16,5 тонна сүттү саап алган. Ол хүн районга 12300 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынган. Ажыглалга киирер тудуглларга 156 кижи киришкен. Боттарының камнап алган электроэнергиязы-биле 101 кижи ажылдаан. Район «кызыл суббота» хүнүнде ажылдап алган акшазындан 18015 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

УЛУГ-ХЕМ

Улуг-Хем районуң ажылишчилери, бүгү совет кижилерbиле бир дөмей, апрель 21-де бедик кодурлүүшкүнүг ажылдаан. «Кызыл суббота» хүнүнде 14 мүң ажыг кижи «Шуңту — коммунистиг субботникче!» деп лозуңуң адаа-биле күш-ажыл байырлалынче үнген, 21,7 мүң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып, дөрт мүң тос чүс рубльдиң бараанныг продукциязын будурген. Чүгле тудугга безин ол хүн 800 ажыг кижи ажылдаан.

Районуң ажыл-агыйлары планнаан ажылдарын ол хүн түс-түзүнде долдур күүседеннер. Чижээ. «УТКА 25 чылы» совхозтан 740 кижи ол хүн будурукчулуг долу күш-биле ажылдаан. 2800 рубльдиң бараанныг продукциязын кылган. 17 центнер сүттү будурген. Хову. шөлдерже 12 тонна минералдыг чеминшчидилгелерни төккеп. 17 тонна тараа үрезинин хораниаан. үш улуг кажааның көрженин коптаргаң.

Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде ажылдап алган акшазындан улут-хемчилер он бирги беш чылдың фондузунче 13 мүң ажыг рубльди шилчидер.

БАЙ-ТАЙГА

Бай-Тайганың суурларынга, ферма, хову-турлагларынга, тудуг организацияларынга болгаш бүгү-ле чурттакчылыг черлеринге ажыл-иш эртелее эгелээн. Субботникке нинтизи-биле 5740 кижи киришкен. Оларның хой кезии боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаап, ажылдап алган акшазын беш чылдың фондузунче шилчидер. Дыка хой кижилер чаагайжыдылгага ажылдаан.

Совхоттарның ажыл-ишчилери часкы хову ажылдарыга белеткел ажылдарын чорудуп, буга-сумун уну аштап, тарылга шөлдерии арыглап, чеминшчидилге төп, суггарылга ажылдарын чоруткан. Кодээ ажылагыйның часкы хову ажылының белеткелинче нинтизи-биле 2900 кижи үүп, түс-түс совхозтарның экономиктиг хөгжүлдезиниң хереэнге эң идепкейлиг киришкеннер. Кодээнин тудугжулары база-ла чанчыл болган күш-ажылчы эгелээшкинининге боттарының үлүг-хуузун киргеп. Тээлининг 200 кижи олуттуг клуб тудуунга, түүйбу заводунуң тудуунга, Бай-Талдың чурттагга бажыңнарының тудуунга нинтизи-биле 251 тудугжу ажылдаан. Олар ажылдап алган акшазындан 350 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Районнуң суурларының, чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазынга база хой санныг кижи киржип, суурларның квартталдарын, кудумчуларын, ажылдаар черлериниң девискээрлерин кышкы бокта арыглап аштап, аян-шинчи киирип, ногаанчыдыгга ажылын чорутканнар. Нинтизи-биле ол хүн районуңу ажыл-ишчилери субботникче, чангыс кижи дег, идепкейлиг үнүп, бедик будурукчулуг ажылдаан.

СҮТ-ХӨЛ

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл оюнга тураскаатkан коммунистиг субботникке Сүт-Хөл районуңун ажыл-ишчилери бедик кодурлүүшкүнүнүг киришкен.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери ол хүн 2800 рубльдиң ажылдарын кылып будурген болгаш 900 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер. 1,4 километр орукту экижидип кылган. 23 га тарылга шөлүн суггарган. Ол хүн кыштагларга 3 хой кажаазын тудуп дооскан.

Ол ышкаш «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтарның шөлдерииге шык базырыышкынын чоруткан, буга. сумуиарын аштап арыглаан.

«Сүт-Хөл» совхозтан коммунистиг субботникке 755 кижи киришкен болгаш нинтизи-биле 2405 рубльдин ажылдарын будурген болгаш беш чылдың фондузунче 1000 рубльди шилчидер.

Кызыл-Тайга салбырынга хой чылдыг сиген тарван 42 га черии, Ишкин салбырында сиген шөлдериндe 15 гектарны суггарган.

Үстүү-Ишкинде өшкү коданнарынга өшкүлерни кыргаан.

Карл Маркс аттыг совхозгун ажыл-ишчилери кыштагларны септээринге, ховушөлдерге база ажылдаан. Ол хүн коданнарда 2000 хире өшкүнү кыргаан. Сесегеде хойжу бригада төвүнге чунар-бажыңны тутkан.

Район төвү Суг-Аксы суурнуң алган организацияя черлериниң, ортумак школаның башкылар. өөреникчилер коллективтери суурнуң чаагайжыдылгазынга ажылдаан. Аңаа 1218 кижи коммунистиг субботникке киришкен болгаш 3260 рубльдиң ажылдарын кылган. Сүт-Хөл суурда скверии, танцы шөлүн ол хүн кылган: аңаа ыяштарны тарып олуртkан, ында аллеяларны, оруктарны чаартып кылган.

Коммунистиг субботникке районуңун совхозтарынга, будурулге, организация черлеринге күш-ажылчы байырлалдың хүнү кылдыр эртkен.

ТЕС-ХЕМ

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнге тураскаатkан коммунистиг субботникке районуңун ажылчы чону идепкейлиг киржип, ажылдың участок бүрүзүнге бедик будурукчулуг ажылдаан. «Кызыл суббота» эгелээр мурнунда будурулге черлеринге, ажыл-агыйларга, албан организация черлеринге аңаа тураскаатkан митингилер эрткилээн.

Коммунистиг субботникке райондан 4420 кижи ажылдаан, 1916 кижи ол хүн боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап хүнээн. Ажыглалга киреп чоокшулаан тудуг объектилериниге 81 кижи ажылдаан.

Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар үлүг ажылдар план ёзугаар кылдынган. Чаагайжыдылгага ол хүн 2580 кижи киришкен. «Сельхозтехника» каттыжышкынындан, «Чодураа», «Тес-Хем» совхозтардан 48 кижи субботник хүнүнде камнап алган материалдары-биле ажылдаан. «Чодураа» совхозтуң ажылчымнары «кызыл субботада» 40 га черте огород кажаазын тургузуп, үш кыштагга септелге ажылдарын чоруткан.

Районуңун ажылчы чону «кызыл суббота» хүнүнде бедик будурукчулуг ажылдаан. 4200 рубльди •беш чылдың фондузунче шилчидер.

ТОЖУ

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнге тураскаатkан коммунистиг субботник ыраккы Тожуга күш-ажылдың ёзулуг байырлалы кылдыр эртkен «Кызыл суббота» хүнүнде күш-ажылчы коллектив, бригада бүрүзү бедик будурукчулуг ажылдаан.

Коммунистиг субботникке райондан нинтизи-биле 2208 кижи киришкен.

Субботник мурнунда планнаттынган ажылдар шупту кылдынган. Ол хүн субботниктиң киржикчилериниң күжү-биле 2449 кубометр одаар ыяш, 127,4 кубометр дилиг материалдары белеткеттинген. Чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазынга суурларның чурттакчылары идепкейлиг киришкен.

Районуңун ажыл-агыйларының ишчилери ол хүн базала бедик будурукчулуг ажылдаан. «Май 1», «Тоора-Хем» совхозтарның саанчылары «кызыл суббота» хүнүнде 960 литр сүт саап дээш хүлээлгезин күүсетkен. Ол хүн районга 1228 тонна чүүктү сөөрткен.

Районуңун ажылчы чону субботник хүнүнде ажылдаан акшазындан 8248 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

ЭРЗИН

Улуг баштыңчы болгаш башкы В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнге тураскаатkан коммунистиг субботник хүнүн районуңун ажылчы чону политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кодурлүүшкүн-биле уткаан. Коммунистиг субботник хүнү — апрель 21-де районуңун бүгү девискээринге барык үш мүң хире кижи түс-түс участоктарга ажылдаан. Оон ангыда районуңун школаларының өөреникчилери база чаагайжыдылга дээш өске-даа ажылдарга идепкейлиг киришкеннер.

Районнуң ажыл-агыйларындан, будурулге коллективтеринден барык мүң чыгыы кижи боттарының ажылдаар черлеринге будурукчу күш-ажылга хаара туттунган. Нинтизи-биле тудугмонтаж ажылдарын 2550 рубльге будурген. 95 кубометр ыяшты дилдирген. Седен кубометр тудуг ыяжы белеткээп. одаар ыяш белеткелинге база хой кижи киришкен.

Районуңун совхозтарының ажыл-ишчилери боттарының хамаарышкан участоктарына ажылдап. кажаа. пунктулар септелгезинге киришкеннер. Келир кышка белеткел кылдыр 80 тонна өдекти база бөлген. Ажыл-агыйлар шык базырыышкының база чоруткан.

Ол хүн чаагайжыдылга талазы-биле ажылдап кылдынган. 900 погон-метр полисадниктерни кылган. 2,5 мүң рубль түүнүт чаагайжыдылга ажылдарын чоруткан. Эрзинчилер беш чыл фондузунче 5715 рубльди шилчидер.

ӨВҮР

Частың чанчыл болган күш-ажылчы байырлалы — коммунистиг субботникче өвүрүлер бир демнег үнүп, ол хүн бедик кодурлүүшкүнүг ажылдааннар. Нинтизи-биле ол хүн субботникке 3815 кижи ажылдап хүнээн. Машина-техниканы болгаш өске-даа хереэселдерни четчири-биле хувааган. Боттарының ажылдаар черлеринге 755 кижи үлүүн киирген.

Субботник хүнүнде тос хире организацияның коллективи тайгага 700 кубометр токпак ыяш белеткээн. Ол ышкаш бажың тударыга болгаш кажаалар кыдырыга хереглээр чудуктар кескен. Совхозтарның малчымнары субботникке база идепкейлиг киришкен. Олар 21 хой кажаазын септээринге киржип. өске-даа аар-саар ажылдарны кылышкан. Чунар-бажыңны үшүү туткан.

Суур чаагайжыдылгазынга ажыл-иш хайыышкынның болган. Кудумчуларның штакетниктерии чаартkан, чугайлаан болгаш арыглал ажылдарын чоруткан. Торгалыг—Саглы аразының оруун кылган. Оон ангыда Саглыда бир көвүрүнү туткан. Хандагайтының көдээ Совет күүскомунуң бажыңының таваанын онгарларын казып белеткээн.

Коммунистиг субботник хүнүн районуң септелге-тудуг. орук-тудуг участоктарының Түметей Куулар, Николай Өдеккей удурткан коллективтер мурнакчы ажылижи-биле уткаан. Ол хүн нинтизи-биле 1248 рубльдиң ажылы кылдынган. Оон 4741 рубльди тайбың фондузунче шилчидерии көргүнген.

МӨҢГҮН-ТАЙГА

Мөңгүн-Тайга районнуң мүң ажыг ажыл-ишчилери коммунистиг субботникче үнген. Боттарының ажылдаар черлеринге 440 кижи ажылдаан. Нинтизи-биле 13 мүң рубльдиң ажылдары кылдынган, оон 4 мүңүн беш чыл фондузунче шилчиткен. Субботник хүнүнде 27 машина, 8 трактор ажылдаан

«Кызыл суббота» хүнүнде кыштагдаашкынны организастыг доозарында шеф дузазын көргүскен. Апрель 21-де 300 баш киреп мал кажаазы туттунган, 15 кажаалардың септелгезин чоруткан. Хой кыргымр 6 пунктулар белеткеттинген.

Тудуг болгаш одаар мяш белеткелинге хой кижи ажылдаан. Мугур-Аксы школазының коллектиии 150 кубометр оттулар мяшты белеткээн. Кызыл-Хаяның албан, организация черлери база оттулар мяш белеткелинге киришкен.

Чаагайжыдылга талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган. Район төвүнде 500 дес мяшты олурткан болгаш штакетниктерии септээн. Хуу болгаш албан, организация бажыңнарының девискээрии, кудумчуларны ол хүн аштап арыглаан. Субботниктиң киржикчилеря тараа шөлүнүң даштарын аштаарынга киришкен. Олар 7 километр даг-оруун ашташкан, 1428 өөреникчилер субботникке ажылдап хүнээн. Оларның күжү-биле 12 тонна демир-дес чыгдынган.

ЧУРУКТАРДА: күш-ажыл байырлалы — коммунистиг субботникке Кызылдың ажылчы чонларының киржилгези.

ДЕЛЕГЕЙДЕ КАЛБАА-БИЛЕ ҮНЕЛЕП КӨРБҮШААН

СЭКП ТК-ның апрель (1964 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң он бирги чыыжының бирги сессиязының, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң хуралының түңнелдеринге үнелээшкиннер делегейниң янзы-бүрү чурттарындан ам-даа кээп турар.

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының кол сорулгалары — делегейниң бүгү улустарынга айыыл чок чорукту идегелдиг хандырары, амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга тайбыңны камгалап бээридир деп. Чехословакияның «Руде право» солуну бижээн. Өндүр чаагай ол сорулгаларны «Правда» солунуңун айтырыгларынга К. У. Черненконуң харыыларында. оон сөөлгү үеде чугааларында тодаргай айыткан. АКШ-тың администрациязының сарыыл чок хөделиишкиниериниң түңнелинде делегейде байдал дыка айыылдыг болуп артпышаан түрүп турар. Делегей байдалын эжижидер төлээде. бүгү күүгүнелер. хамыктың мурнунда ядролуг чепсектиг күүгүнелер дайын айыылын чайладырыче. тайбыңны быжыглаарынче боттарының күжениишкиниерии угландырар ужурлуг деп, солун демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары К. У. Черненконуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыылары болгаш делегей айтырыгларынга хамаарыштыр оон чугааларыныц бистиң үениң эң чугула айтырыынга — тайбыңны хандырарынга. боочепсектиң әндере будурүшкүнүн кынчыктырбаавынга тураскааттынган деп, капитализмниң амгы үеде айтырыгларын шинчилээриниң Польшада институдунуң директору А. Лавровский мелеглээн.

Партияның болгаш чонның чаңгыс эвин. СЭКП ТК-ны. оон Политбюрозун долгандыр хөй националдыг Совет Эвилелиниң ажылчы чонпарының сырый каттышканын, тайбыңның херээ дээш чайгылыш чок болгаш шинтпирлиг демисежиринге Совет күрүнеиниң бүрүн шинтпирлиин СЭКП ТКның чоокта чаа болган Пленуму болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң сессиязы тодаргай бадытkап коргүскен деп. Моолдуң «Үиэнэ» солуну айтkан. К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң сессиязынга чугаалары — термоядролуг дайынны болдурбас дээш Советтер чуртунуң могаг-шылаг чок демиселиниң тодаргай бадытkаашкыны-дыр деп. солун бижээн. Совет удуртукчунуң бүзүрелдиг болгаш шинтпирлиг медеглелдери совет улустуң күзел-соруун иле-гейлеп, тайбыңны камгалап болур дээринге бүзүрелди кижи төрелгетенге берип турар.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары К. У. Черненконуң ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Дартазынга сонгааны — СЭКП-ниң кайгамчык улуг авторитединиң. ССРЭ-ниң ажылчы чоннар массаларының аңаа улуг идегелиниң болгаш бүзүрелиниң ылаптыг хереченидир деп. Барыын Германияның «Унзере цайт» солуну демдеглээн. Ядролуг дайынны болдурбазынче, чер кырынга тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче угланган СЭКПниң болгаш Совет күрүнеиниң ленинчи даштыкы политиказының чайгылыш чогун совет удуртукчунуң чугааларында база катап бадытkаан-дыр.

ССРЭ-ниң тайбыңга ынак даштыкы политиказын СЭКП ТК-ның Пленумунга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң сессиязынга бадытkаан деп. Италияның «Унита» солуну бижээн. Америка ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелетиже чедир турган байдалды катап тургусиан чүгле ындыг таварылгада Европада ядролуг боо-чепсектиң айтырыының талазыбиле чугаалажышкынныңның катап эгелеп болуру амтодаргай билдингир апарган деп. солун демдеглээн. Делегей байдалын эжижидерии чедип алырынга белеткиш Совет Эвилели сөөлгү үеде чаңгыс эвес удаа бадытkап келген.

ССРЭ-ниң даштыкы политиказы быжыг тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырарын чедип алырынче. делегейниң кады ажылдажылгазын калбартырынче углаган деп, Киприниң «Хаврги» солуну бижии турар. Делегейниң душкүүрлүг чоруун чавырылыырар, дайын айыылыңнан кижи төрелгетенин камгалаар дээш Совет Эвилелиниң моғаг чок демисежии турар.

(СЭТА).

БЕРНЧЕ БААР ОРУККА

Ол 1914 чылдың сентябрь 5-те болган. Швейцар кызыгаарның Букс пунктузунга Австро-Венгриядан поезд чедип келген. Европада дайын ийи дугаар ай чалбыштаалып, кедереп турган. Кызыгаарлар хагдынган. Бир чүрттан өске чүртче демир-оруктап баарын кызыгаарлап каан.

Кызыгаар албаны эт-септи, документилерни хынап эгелээн. Пассажирлер паспорттарын үштүп көргүзүп турган. Одарның аразында Владимир Ильич Ульянов (Ленин) кадайы Надежда Константиновна база оон авазы Елизавета Васильевна олар-биле кады чораан. Хамык чүве өршээлдиг болур ирги бе деп, олар дүвүреп турганнар.

В. И. Ленин Венадан келген, ол ада нейтралдыг Швейцарияның найысылалы — Берниче бар чорааш, бир хүн доктаагаан. А оон мурнунда Владимир Ильич Чаа Таргыда (Польша) кара-бажыңга 12 хонган, оон ол арай деп үнген. Ону кара-бажыңга Россияга ажыктыг кылдыр шившкинээн деп шүүлдүг бурузадалышкынбиле хорутдаан турган. Дайын Владимир Ильич биле Надежда Константиновна Поронинге (Краков чоогунда) турда эгелээн, а август 7-де оларныңга чидиншкин кылган, даартазында оны кара-бажыңнап каан. Шериг судунга шиттирер хире апарган. База бир нарын байдал база тыптып невежип келген: хаанның полициязының холунга кире берип база болур, түге дээрге бурунгаарлаан орус шериг Краковтан ырак эвесте келген. Мурнуу-Барыын фронтунуң командылакчызы тускай айтыышкын алган, ында иштики херектер министерствозунуң медээзи-биле алырга, Краковта кара-бажында чыдар Ленин деп фамилиялыг революсчуну «Петроградтың хоорай чагыргазының» эргезинге дамчыдып бэр деп бижээн.

В. И. Ленинни тудуп хоруг-даны эллээн каш чүрттарның хой-ниитизиниң удурлашкынның болдурган. Поронииге. Чаа Таргыга, Краковка чагаалар, телеграммалар, негелделер кээп турган. Владимир Ильичини хостаарын поляк социал-демократтар, сураглыг чогаалчылар болган политиктер негээннер. Надежда Константиновна австри парламентиниң депутаттары Виктор Адлер биле Герман Диамандыдан дуза дилээн. Хой-ниитиниң негелдезиниң түннелинде Ленинни август 19-та кара-бажыңдан үндүрген болган ол удатпаанда өг-бүлези-биле Швейцарияже чоруп болур дугайында чөпшээрелди алган. Ынаар үнүп чоруур дугайында янзы-бүрү дилеглер бүткен соонда база бир бергедээшкин тыптып келген, ол дээрге оруккa хелек акша-хөреңги дутайында айтырыг. Россиядан Ленинче чоруткан акша шилчидилгезин Поронининиң жандармериязы тудуп алган. Владимир Ильичиниң дилээн слугаар Швейцариядан олче чоруткан акша база аңаа четпээн.

Ындыг-даа болза удатпаанда акша айтырыы шиттирлеттинген.

Ам чоруп болур. Краковтан үнгеш, Венага келгеш, Владимир Ильич Адлерге ажурашкан болгаш оон дузалы дээш өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Совөлүнде, дуңмазы Дмитрий Ильич-биле чугаалажып сргаш, Ленин оңу кара-бажыңдан хостаарынга Адлерниң киржилгезиниң дутайын сагынган. Ук херекти шиттирлээри хамааржыр турган министрге Адлер барып кораан. Дилекчиниң чугаазын дыңнап алгаш, министр мынча деп айтырган: «Ол орус хаан чазааның шынапза ындыг ылап болгаш эптеш чок дайынны бе, силер бодунар бүзүрээр силер бе?» «Шүүт бүзүрээр мен, мындаагылар, ол дээрге силер ышкаштарны бодаарга, оон дыка-ла айылдыг дайзыны» — деп, Адлер харыылаан.

А. С. Кудрявцевтиң болгаш -өске-даа авторларның бижээнин «Лениҥ Бериде болгаш Цюрихте» деп номдан.

ЛЕНИН-ДИР

Бүүрүл баштыг кырган ирей
Баскактанып олурупкан,
Бир-ле номну кончуг
топтаан.
Бодамчалыг ажып олур.
Баарында бичии оолак,
База оожум топтуу кончуг.
Бижинин, чуруун карак
салбайн.
Бирден бир чок шинчилээн
ор.
Кырган-ачай! Ленин-дир
«Ленинни таныыр мен» дээш,
Хензиг оолак чоргаарланып,
Номче улам сиңнигип ор.
«Мерген шоваа оглужуум!
Ону билир эр-кей-дир сен.
Удавас ам школага
Номчуп, бижип өөренир сен.
Кырганның мээң, сээң база
Кежик-чолун айтып берген.
Ортемчейде бодүүн чоннуң
Ондүр улуг башкызы-дыр».
Оолдуң-даа, кырганның-даа
Шырай-арны чырый берген...
Чолу чаагай салгалдарның
Өөрүшкүзү чажыртпас.

В. СААРЫМБУУ.

ТУРАСКААЛ ЧАНЫНГА БОДАЛ

Ие-черим чараш каазым,
Ишчи чонум эрге соруум
Келир ойже аъзелдерни
Кезээ шагда чырыткылаан
Маны дашта тураскаал-даа
Байырлаанзыг үткүп алыр.
Ильичиниң тураскаалын
Имнеме улус чону
Сагыжын дег үнелээрлер —
Сагыштарын чүгле аарлар.
Субботник баар дээнмер
Сула-сула базып орлар.
Кымда — ширбиил, кымда —
түүрек.
Кылын маңзы, машиналар.
Тыртар күжү — «Чаан моге»
Тракторлар хөөмейлеп тур.
Холдар дыңзыг
маргышканнар
Хомус үнү кыңгырай-дыр.
Ильичиниң дириг бодуу
Ие-чүртче, ишчи чонче
Хумагалыг, чымчак көргеш.
Хуудус номчуп турганзыг-
дыр.
Оон шыныг чугаазындан
Оттуг сестер ужукканзыг:
— Дайзыннар черде, дээрде
Секунд-минут бүрүзүнде
Серемчилиг болуп көргер!
Бөмбүрзекке тайбын
дээштиң
Мөөң туржуп, тинлээр
херек!

М. ДОРЖУ.

БҮГҮ ЧОННУҢ ХЕРЭЭ

ВИЛЬНЮС. (СЭТА). «Партияның херээ — бүгү чоинуң херээ» деп темалыг чаңгыс аай политхүннүг чоокта чаа Литвага организастап эрттирген. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязының айыткан сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринге удус депутаттарының ролюнүң дугайында айтырыгны политхүннүң үезинде күш-ажылчы коллективтерге чугаалажып көрген. Литвада амгы үеде 29 мүң улус депутаттары ажылдап турар.

Бистиң календарывыс

ВАДИМ КОЖЕВНИКОВ: ааc-кежик — күш-ажылда

— Кижиниң амыдыралчы оруунуң кол чүүлдери мындыг хүннер эвес, а ажыл-херектери болдур ийин — деп, 75 харлыы-биле бажыр чедирген СЭТА-ның корреспондентизинге Вадим Кожевников харыылаан. Чогаалчы ынча дээр бүрүн эргелиг. Сөстүң ол мастерииниң ажыл-херектерин бүтү улус билир, үнелээр. Ол — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, хөй орденнериң эдилекчизи, ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутады.

Юбилейге үткүштүр оон чогаалдарының тос тому үнер. Ында — оон амыдыралчы дружулгазы, үе дугайында, чаа делегейниң бодарадыкчызы — совет кижи дугайында бодаалдары. Ол ышкаш чогаалчының делегейде туружунуң дугайында.

Кезээде — баштайгы беш чылдарда-даа, Ада-чүрттүң Улуг дайынының чылдарында-даа, дайын соондагы тайбың тургузуушкун үезинде-даа — В. Кожевников мурнуку одуругга туруп келген.

— Чүртүм-биле, чонумбиле кады билип алганым, денге үлешкеним түүлдерим комнарымда кирген — деп, чогаалчы чугаалады.

Ол Сибирьде Нарын хоорайга В. И. Ленинниң соратниктери, шөлүткен революсчуларның өг-бүлезинге чоруттунген. оон ада-нези Москвага Лесная кудумчуунга чажыт типография организастааны дээш шиттирген улус турган. Коммунист ленинчилерниң демиселиниң утказын, оон буянныын амыдырал оолга ажыткан, келир үедеги оон чогаалдарының темазын бергеи.

— Коммунистер— бистиң үениң ёзулуг маадырлары, олар кедергей ак сеткилдиг, гуманнпиалдыг, амыдыралга ынак, чырык күзел-соруктуг кижилер-дир. Ындыг кижилер меңээ эргим, оларны бистиң үениң мөзү-шынар үлегери деп көөр мен, оларның дугайында төөгүүрүн орадлажып чор мен.

Номчукчу олар-биле хайгыылчыларның маадырлыг чоруун көргүскен «Камгалал болгаш хылыш» деп номга. Ада-чүрттүң Улуг дайының үезинде совет улустуң күш-ажылчы маадырлыг чоруунга тураскаатткан «Хүн паэректиг черге дүшш» деп романга ужуражыр. Чогаалчының чогаадыкчы нам-арында «Таныжыңар. Бачуев» деп роман, «Бачым үүн», «Пётр Рабинкин», «Степан Буков» болгаш өске-даа тоожулар онзагай черии ээлеп турар, оларда күш-ажыл кижилериниң сөөр-хевири амыдыралдан тывылган, кижиниң үгаанбодалының болгаш дружулгазының тыпкапы чаа түүлдер сиинниккен.

«Дазылдар болгаш чиир, бойлер» деп романда база чаа түүл кол «маадырларның» бирээзи, ында «Бригада керээзи» деп атты алган шимчээшкиниң эге үндезинин шинчилээн. Чогаалдың темазы тергиин чүгүле болгаш өйүнде болган, чамдыкта ол ном дугайында чугаа амгы үении ажылчын коллективиниң дугайында, кижи бүрүзүнүң эштериниң мурнунга харыысалгазының дугайында улуг чүгааже болганчок шилчий бээр апарган. Чогаалчының ажылчын календарында ам болур ужуражылталар — Москваның, Ленинградтың, Уралдың заводтарында диспуттар дугайында демдеглелдер бар болду. Кожевников ындыг ужуражылталарга ынак. Аңаа кижиниң иштики сеткил-хөөнү, сонуургалдарыдерээр деп, ол санаар, оон ангыда чаа темалар база тыптыр.

Кылын папкаларда чаа чогаалга кирер арыннар чыгдынып турар. Ол күш-ажылчы коллектив дугайында чугааның, кижи бүрүзүнүң иштии херекке үлүүнүң дугайында чугааның уламчылалы болур.

— Чаа романның маадырлары инженерлер, ажылчынар, партия ажылдакчылары, эртемденнер болур — деп, Вадим Михайлович чугаалады. —Оларның салымчолун, ажыл-херектерин, сагыш човаашкынарын, үзелдерин дамчыштыр бистиң амыдыралывысты долу база хөй талалыг кылдыр көргүзерин күмөп турар мен.

Е. ХОРЕВА.
СЭТА-ның корр.
Москва.

ЧУРУКТА: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады В. М. Кожевников. СЭТА-ның фотохроникazы.

Уран чүүлдүң кижилери

КӨРҮКЧҮЛЕРНИ ӨӨРТҮП...

Кижи ынак шүлүкчүзүүрүң чаңгыс одуруун, ынак композиторунуң бир аялгазын дыңнааш-ла дораан танып каар. А ынак артизин кижи танывайн барып болур. Түге дизе ойнап турар ролюнуң аайы-биле олар көңгүс өске кижилер апаарлар. Артист кижи шак ынчаар сагыш-сеткилинден бердикип ойнаар. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Екатерина Седип-ооловна Кенденбиль ындыгларның бирээзи. Ынчалдыр өскерлири дээрге-ле таныттынмас кылдыр бүдүттүнүп, чаа парик кедип, өскээр кеттинип алыры эвес. Ол дээрге сценада ойнап турары амыдыралга бүрүнү-биле бердинип, шынзыы, ханызы-биле ол персонажтың аажы-чаңын көргүзүп билири болур.

Шүлүкчү ажылдаары-биле шаптык чок чер дилээр, хөгжүмчү чаасказан-даа рояль баарынга оргаш, кандыг-бир аялганы ойнаш, оон таалалды алыр, а артист кижиге доктаамал харылзажылга херек: көрүкчүлер-биле, кады ажылдап турары кижилер-биле Екатерина Седип-ооловна-биле танывазы кижилер мендилежип, оон уран талантызы оларга кайы хире өөрүшкү экпеп турарын чугаалап, сценага ам-даа катаг-катап көрүксээн күзелин илередип турарлар.

Екатерина Кенденбиль бир-ле дугаарында 1944 чылда С. Токаның «Дөңгүр-оол» деп шинзинге ойнаан. Оон бээр он-он чылдар арткен. Оон ойнааны роль бүрүзү, артистиң сагыш-сеткилиниң хайныышкыны көрүкчүлерни үргүлчү хөлзедип, бодандырып чоруур. Ол тыва шинилерге хөй-хөй чаагай сеткилдиг херээженнериниң ролюн ойнаан. К. Кудажының «Далай дүвүнде дангына» деп шинзинде Минчимаа, В. Кок-оолдуң «Хайыраан бөстта» Караның авазы, А. Лауранчюкастың «Өжээниң өнүнде» сагыл четтирген лама херээжен болгаш оон-даа өскелер. М. Ворфомолеевтиң «Кожегелер» деп шинзинде көңгүс өске база-бир онзагай роль — арагачы Мотряны ойнаан. Белен эвес сагыш-чолдуг херээженниң амыдыралын хандыр билип, шын орукче катап киреринге дузалаар ужурлуг бис дээрзин артист көрүкчүлерге сүмелеп, билиндирип турар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Екатерина Кенденбильдиң репертуарында оғус, классиктиг, даштыкы болгаш хөй националдыг совет драматургияның шинилери бар. Чоннуң хүндүткелин база байлак дуржулганы оң дораан-на чедип албаан. Үр болгаш кызымаккай ажылдың түнелинде ол чедип алдыгган.

Артист болур мен деп, ол безин бодавайн-даа чораан. Сес харлыында-ла ава чок алткан бичии уруг ол дугайын кайын бодаар. Ачазыбиле Хемчик кыдыынга самдар өгге чүртгап турганнар. Ачазы база авазы ышкаш үргүлчү аарып-ла тургаш, соонда мырыңай туруп шыдавас апарган болгаш үр болбаанда чок апарган. Ынчалдыр бичии Катя чаасказан арткан. Эрги феодалдыг тыва турган болза, ол кайы бир бай азы ноянның хөлечиги болур турган. Ынчалза-даа Тывага Октябрьның социалистиг улуг революциязының ачызында чаа амыдырал тургустуунуп, өскүсчаңгыс арткан уругларның кижи болурунга улуг дузалы чедирген.

Баштай-ла Катяны Сүт-Хөл районнуң Кара-Чыраа школазынга интернатка тургузуп каан. Чаңгыс чыл иштинде Катя үш класстың өөредилге программазын доозупкан болгаш ону эки өөредилгезин дээш пионер лагеринче база дыштандырып чоруткан. Оон соонда ону Кызылдың № 2 ортумак школазынче өөредип чоруткан. Аңаа Катя база-ла эки өөренип, бот-тывынгыр уран

чүүлге идепкейлиг киржип турган. Чедиги классты доозкан соонда театр студиязынга өөрени берген.

— Баштайгы башкым С. И. Булатов уран чүүлге бердинери дээрге — хүн бүрүде, могаг чок ажылдаарыдыр дээрзинге өөреткен. Баштайгы ролюмну он сес харлап турган, ойнадым. Дерген чыл театрга ажылдааш чүс ажыг рольдарны ойнадым. Тывада мээң барбаан-четпээн булунум-даа чок. 40-45 градус соокта-даа сумуларже шин-концерт үнүүлге идепкейлиг киржип турган. Чедиги классты доозкан соонда театр студиязынга өөрени берген.

— Баштайгы башкым С. И. Булатов уран чүүлге бердинери дээрге — хүн бүрүде, могаг чок ажылдаарыдыр дээрзинге өөреткен. Баштайгы ролюмну он сес харлап турган, ойнадым. Дерген чыл театрга ажылдааш чүс ажыг рольдарны ойнадым. Тывада мээң барбаан-четпээн булунум-даа чок. 40-45 градус соокта-даа сумуларже шин-концерт үнкол-ла темам — Төрээн чуртка ынакшыл. Мен төрээн Тывам-биле денге өзүп келдим, ынчангаш оон сайзыралы дээш бүгү-ле күжүмнү, дуржулгамны бээр мен — деп, ол чугаалап орар.

Екатерина Седип-ооловна ам-даа чиик-сергек, шимченгир олчаан. Пенсия назыны четкен-даа болза, ам-даа театрда чай чок ажылдап, аныяк артистерге дузалажып чоруур. Орус педагог С. И. Булатов ырлап, танцылаарынга өөреткен болза, театр уран чүүлүнге өөреткен башкызы М. М. Мунзук дээрзин Е. С. Кенденбиль чоргаарал-биле чугаалаар. Ол ам-даа башкызындан өөренип, оон талантызын магадап чоруур.

Артист дээрге-ле чырык делгем залда изиг адыш часкаашкыннары, чечектер, көрүкчүлериң байыр чедирген чылыг-чымчак сөстери сагышка кирер. А херек кырында ол өөрүнчүг үеге чедир артистиң эртер орүү нарын. Тываның хөтжүмүшүн театрының директору Х. О. Ширин-оол мынчаар чугаалаар:

— Екатерина Седип-ооловна кезээде-ле чогаадыкчы дизээшкинде чоруур кижи. Оон ойнаанны хөй санныг рольдары, характер бүрүзү оон чүрээн дамчып эрткендизе частырыг болбас. Оон ацгыда Екатерина Седип-ооловна аныяк артистериниң театр сценазынче үнеринге улуг дузазын чедирип келген. Оон өөреникчилери Тываның комсомол шаңналының лауреады Дарый Монгуш, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Люндуп Солун-оол, артис Тамара Ондар олар театрның билдингир артистери апарганнаан, кол-кол рольдарда ойнап турар. Черле ынчаш тыва театрның сайзырап, хөгжүүрүнге оон киирип келген үлүг улуг.

А Кенденбильдериниң эгбүлезинде база-ла шупту уран чүүлдүң кижилери — артистер, музыкантылар, чуруккучулар. Өөнүң эзэн Р. Д. Кенденбиль — Тыва АССР-ниң улустуң артизи, ССРЭниң Композиторлар эвилелиниң кежигүнү, оглу Вячеслав — симфония оркестриниң хөгжүмчүзү, уруу Римма — театрда чуруккучу. Ол Ленинградтың театр уран чүүл институдун дооскан. Кенденбильдериниң уруунуң уруу Катя ам безин пианинога ажок ойнаар. Кепи Галя музыка школазының башкызы, күдээзи Володя база театрда чуруккучу.

Е. С. Кенденбиль театрга хөй чыл дургузунда партия эге организациязының секретарынга ажылдап келген, ам ол — профэвилел организациязының даргазы, улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү. Ол театрның бүгү-ле ажыл-херээ дээш сагыш аарып чоруурларның бирээзи.

Ленинградтың болгаш Свердловскиниң киностудияларынга Екатерина Кенденбиль кинога тырттыргылаан. Ол ышкаш Бурятияның, Якутияның, Киргизияның, Моолдуң болгаш Москваның сценаларынга ойнап чораан. А төрээн Тывазының булуң бүрүзүнде Екатерина Кенденбильдиң болгаш театрының өске-даа артистерин өөрүшкү-биле манап турар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Екатерина Кенденбильдиң ажыл хүнү аажок чай чок: телестудияга дамчыдылга, театрга шии белеткели, аныяктар-биле беседа, партия, профэвилел ажылы.

— Амгы үеде талантылыг драматургтар хөй, олар бот-тарының шинилериңде чидиг социал айтырыгларны тургузуп турар. Меңээ база эвээш эвес рольдарны сүмелеп турар. Мен аңгы-аңгы жанрларга, чаа солун характерлерни ойнаксаар мен. Чогаадыкчы планымга чаңгыс аай дөмейлешкек рольдар албазын кызыдар мен. Сагыш-сеткилде бар бүгү-ле чүүлду көрүкчүнүң сеткилиннге киир ойнаары берге херек, оны чедип алыры-биле могаг чок ажылдаар апаар — деп, Екатерина Седип-ооловна чугаалаар.

Е. С. Кенденбиль ам-даа чаа-чаа ажылдары-биле көрүкчүлерни өөртүп, олар-биле ужуражыр.

В. ПИВОВАРОВ.
ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Е. С. Кенденбиль.
Авторнуң фотозу.

БӨГҮН КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүм-шии театрынга

Ч. Айтматовтуң «Хүниң дүрту түс чыл ажыг» деп шимзи. (2 кезектиг). Эгелээри 19.30 шакта.

«ЕНИСЕЙ» Культура бажыңы

Дискотека. Эгелээри 19.30 шакта.

Культураның болгаш дыштаныгаанның Н. ГАСТЕЛЛО аттыг парыгынга

Стол теннизинге ажык маргылдаа. Эгелээри 12.00 шакта.

«Херел» спорт залынга

Бокска «Спартак» спорт шнитилелиниң бирги чери дээш маргылдаа. Эгелээри 10.00 шакта.

Автоорук техникумунуң спорт залынга

Баскетболга күш-культура коллективтериниң аразынга бирги чер дээш маргылдаа. Эгелээри 10.00 шакта.

«Сайлык» кафезиниң чоогунга

Чиик атлетикага хоорайның бирги чери дээш кросс. Эгелээри 11.00 шакта.

Шыдыраа клубунга

Шыдыраага команда талазы-биле бирги чер дээш хоорай маргылдаазы. Эгелээри 15.00 шакта.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 22-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—Куба Республика дугайынга телеочерк. 9.25— «Оттуруктуу». 9.55 —«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 10.55 —«Кадыкшыл». 11.40 —«Эртенги почта». 12.10— Совет черге ужуражышкынар. 12.25 —Кодзэнин шагы. 13.25 —«Музыка киноскузу». 13.55 — 14.10 — Чапсар 14.10 — Уругларга фильм. 15.10 —«Пионержи салгалларның ырылары». 16.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.00 — Балаково Атомнут... тудугда... 18.00 — «Делегей панорамалы» 18.45 — Мультфильм. 19.20 — Спортчу гимнастикага СССРЭ чемпионады. 20.00 — «Амыдыралдың кужу». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Тайбың болгаш аныяктар. 22.10 — Концерт. 23.00 —23.10 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —Концерт. 8.35— Документалдыг телефильм. 9.00 —Орус чугаа. 9.30 — «Улус чогаадылгалары». 10.15 — Документалдыг фильм. 10.35 — Концерт. 11.00 — Стол теннизинге Европа чемпионады. 11.35 — Ульяновскиниң телестудиязының программазы. 12.35 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 13.35 — Бистиң корреспондентилериивис чугаалап тур. 14.05 — Концерт. 14.55 — «Билир сен ыйнаан, ээ...» 15.55 — «Бопивурнуң чүрээ». Дөрт сериялыг ураң-чечен телефильм. 1-ги серия. 17.00— Фильм-концерт. 17.15 —Бүгүдеге стадион. 17.45 — Москваның музыка бажыңнары. 1-ги дамчыдылга. 19.00 — Күрүненин Орус музейи. «Орус скульптура». 19.30 — Эртем-нептерелдиг фильмнер. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чээрби тостуң чазы» деп ураң-чечен телефильм. 23.10 — Документалдыг телефильм. 23.30—00.40 — Стол теннизинге Европа чемпионадындаң.

АПРЕЛЬ 23-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Натан Рыбактың делегейин» деп документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 9.15 — Уругларга фильм. «Травкаиың ужуралдары». 10.25 — «Биладнигир-даа болза, алдептиг». 11.25 — «Мөңгүн алаак». Фильм-концерт. 11.55 — Сөөлгү медээлер. 12.00 — 14.15— Чапсар. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер: «Бригаданың тургустуганы», «Бир чада бедик». 15.15 — «Звездочет». Тележурнал. 15.50 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 16.00 — Буратино делгелгези. 16.30 — Танцы көргүзүлгези. 16.55 — «Төрээн чүрттүң камгалакчызы болур». 17.45 —«Авамның школазы». 18.15— «Чурук бүрүзүнде — хүн». 18.30— И.С. Бах. Чакона. И. Епес (Испания) гитарага ойнаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ажыл-иш болгаш кижилер». Кузбасс шахталарын чаартканының дружулгазы. 19.35 — ССР Эвилелиниң Күрүнеиниң академиктит Биче театрының «Ретро» деп фильм-шинзинииң баштайгы көргүзүү. Автор —А. Галин. 21.00 — «Ye» 21.35 —«Ретро» деп фильмшинииң уламчылаашкыны. 22.35 —«Збигнев Водецкий студияда». Польшадан дамчыдылга. 23.00 — Документалдыг фильмнер: «Буянныг чорукту дамчыштыр —тайбынче», «Бо дээрге бистиң келир үевистир». 23.30 — 23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —«Дуруяның алгызы». Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35; 9.35 —Төөгү. 8 класс. XIX чүс чылдың 70—80 чылдарында ажылчын шимчээшкини болгаш марксизмниң Россияга нептерээни. 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — Астрономия. 10 класс. Хүн. 10.35; 11.40 — А. Н. Толстой. «Орус характер». 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Ботаника. Чечектер болгаш кат-чимис. 12.30 — Башкыга—хөгжүм кичээли. 2 класс. Дөртку дамчыдылга. 13.30 — «Сээң ленинчи библиотекаң». В. И. Ленин —«Бистиң хүннерявистиң кол сорулгазы». 14.05 — «Самарканд хоорайның ак-көк сүүгулалары». Эртем-нептерелдиг фильм. 14.20 — Ю. Тынянов. Бодалдар. Ужуражышкынынар. 15.25 — Сөөлгү медээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Волгадан аялгалар». Фильм-концерт. 18.35 — «Өөнүктериң чарыжы». Кызыл хоорайның өртке удур аныяк дайынчыларының чарыжы. 19.15 — Телемедээлер. 19.25—«Алия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ийи ыт дугайында». Мультфильм. 20.15 — Делегейде болуушкуннар дугайында. 21.00 — «Ye». 21.35—23.10 —«Көжүп чоруур фронт». Ураң-чечен фильм.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

АПРЕЛЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Арабские приключения» 9.30, «Послесловие» 13.10, «На перевале не стрелять» 11.20, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Пограничный рёс «Алый» 9.00, 12.20, 13.50, «Семья Ульяновых» 10.30, «Люблю. Жду. Лена» 15.20, 17.10, 19.20, 20.50 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Меня не касается» 11.00, «Сердце матери» 12.40, «Одиноким предоставляется общежитие» 14.20, 15.40, 17.20, 19.10 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Остров сокровищ» 10.00, 12.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Миклухо-Маклай» 14.00, «Смерть на взлёте» 15.50, 17.20 шактарда.

АПРЕЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ» «Месть и закон» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Уроки на завтра» 10.00, 11.30, Киноклуб» «в мире приключений» 15.00, «На перевале не стрелять» 13.20, 16.50, 18.30 (узаткан), 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Люблю. Жду. Лена» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Одиноким предоставляется общежитие» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Легенда о дикой природе» 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27 информация киллдизиниң 2-20-60 культура киллдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериязың 2-12-45, солун келбейн баргалда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2105.

Тыва АССР-вин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном сатылыгын керектериниң ишлелбиг бирлик комитединиң типографиязы. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 00917.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 96 (12486) | 1984 чылдың апрель 24, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер, продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле планны ажыр күүседир дээш чүткүлдүг демисежиңер!

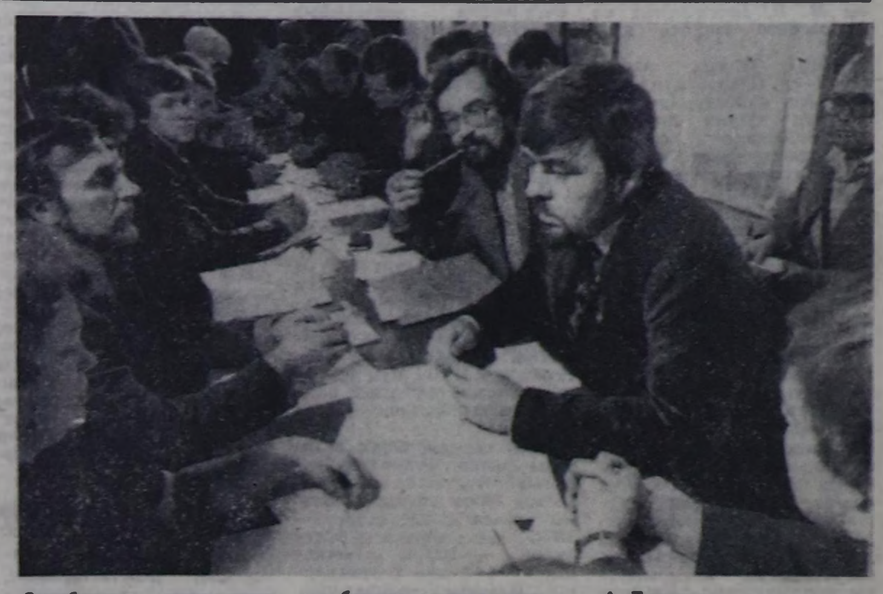

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга БАМ-ның тудуг-жулары хынамчалыг белеткенип турар. Чита областа демир-орук тудуун олар хуусаа бетинде доозун турар.

ЧУРУКТА: ВЛКСМ ТК-ның «Комсомольская правда» деп агитпоездизи. Солагай талазындан — И. Варшавский, оң талазындан — А. Бондарь.

Э. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

НЕГЕЛДЕ, КОНТРОЛЬ—КОЛ ЧҮҮЛ

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының материалдарын бистиң районнуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары улуг сонуургал-биле таныжып, ону партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, күш-ажылчы коллективтерниң бүгү ажыл-чорудулгазының үндезини кылдыр хүлээп алганнар.

Ам бис он бирги беш чылдың шуут айлап санажыр эң харыысалгалыг үечадазында келгенивисте партия бистиң мурнувуста улуг сорулганы салган. Ылаңгыя күрүне планының күүселдези дээш сагыш човаашкынны минутада-даа соксадып болбас ужурлуг бис дээрзин СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга чугаазынга эш К. У. Черненко айыткан.

Партияның айтыышкыннары планныг онаалдаларны күүседир дээш бистиң харыысалгавысты шыңгыызы-биле бедидип турар. Районнуң көдээ ажыл-агыйының ишчилери бо чылын көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур шалыпчы күш-ажылчы эзлчегде туржуп турар. Олар күрүнеге 2680 тонна эътти, 5860 тонна сүттү, 142 тонна дүктү садар, чер ажылының талазы-биле сорулгалар база улуг. Планнарны күүседири хамыктың мурнунда харыысалганы бедидеринден, ажыл-агыйжы эвес болгаш сагылга-чурум чок чоруктуң кандыг-даа илерээшкиннеринге удур демиселди күштелдиреринден шыңгыы хамааржыр. Ынчангаш күш-ажылдың болгаш технологтуг сагылга-чурумну сагыыры бо хүннерде шинтпирлиг чүүл болуп турар.

Амгы үеде мал ажылында харыысалгалыг үе — кыштаглаашкынны хүр-чаагай доозар дээш демисел ажыл-агыйларда хайныккан. Ону эрттиреринде тургустунган бергелер турзажок район бирги кварталда күрүнеге эът, сүт садарының планнарын ажыр күүсеткеш, эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге малдың баш санын элээн өстүрген. Планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге төлептиг салыышкыннарны киирген күш-ажылчы коллективтер бар. Чижээ, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз күрүнеге эът, сүт садар планнарын база ажыр күүсеткеннер. Ол ышкаш «Коммунизмниң херели» совхозта В. К. Оюн бригадирлээн № 2 хойжу бригада мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садар, оон баш санын менди камгалап алыр талазы-биле эки түңнелдерлиг ажылдаан. Бригада төрүүр чүс хойдан 90 хураганны менди камгалап алган. Дуржулга станциязының хой фермазы төрүүр чүс хойдан 87 хураганны менди алган.

Мал ажылында организакчы, ажыл-агыйжы чорукту экижидер, малга быжыг чем баазаны тургузар, ооң продуктулуун бедидеп, мал ажылын кадрлар-биле хандырар талазы-биле ажылды экижидеринче угланган хемчеглерни партия райкому, парткомнар, партия организациялары ап чорудуп келген. Коммунист удуртукчулардан, специалистерден негелдени шыңгыырадып турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чорук-биле демиселди күштелдирип, күш-ажылды тодаргай организастап, ооң технологиязын шыңгыы сагыырын хандырып турар партия организациялары, ажыл-агый удуртукчулары бисте бар. Малдың ажаалда-чемгерилгезин, кададын эки организастап, мал ажылын хөгжүдериниң технологиязын сагып, ажылга харыысалганы бедиткенинден бисте он чеди хойжу төрүүр чүс хойдан 100 болгаш оон-даа хөй хураганнарны камгалап алган. «Революцияның чалбыыжы» совхозта хоочун хойжу, коммунист И. П. Сафонов, Н. С. Виноградов, Тока аттыг совхозта О. Дүкүл-оол, Т. Тортуй-оол, «Коммунизмниң херели» совхозта Д. Куулар, Х-Б. Ооржак, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта К. Ооржак, О. Калдар-оол олар болгаш өскелер-даа хойларны күш-деңгели шыырак, хүр-чаагай кыш ажырар дээш бүгү арга-дуржулгазын, күжүн харамнанмайн келгеннер. Чаш төлдү кыжын алыры эң-не таарымчалыг дээрзин үстүнде малчыннарның практиказы көргүскен.

Партия райкому, парткомнар, партия организациялары фермаларда байдалды чогуур деңнелге тургузарынга дузаны чедирип, ында ажылды контрольдап келген. Харыысалгалыг участоктарга ажыл-херекти эки организастап шыдаар, кижилер-биле ажылдап билир специалистерни сүмелээн. Ооң түңнелинде сүт-бараан фермаларында мурнакчылар көвүдээн. Чижээ, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта коммунист Е. Д. Монгуш, В. Т. Ахаева, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында коммунистер З. Д. Оюн, Н. Н. Куулар, «Революцияның чалбыыжы» совхозта Д. И. Эрикситмаа, Тока аттыг совхозта О. У. Монгуш, өскелер-даа чыл бүрүде эки түңнелдерни чедип ап келген.

Партия райкому кыштаглаашкынны эрттирип турарының байдалын райкомнуң бюрозунга, парткомнарга чугаалажып тура, ында бар четпестерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп көрген. Фермаларга, бригадаларга организакчы, идей-кижизидилгелиг ажылдың дээштиниң чавызындан бирги кварталда районда малдың бүгү чүзүн аайы-биле чидирип 5 муң хире баш болган. Малдан чаш төл алыр талазы-биле бүгү ажыл-агыйларның чидирип эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден хой. Ылаңгыя Тока аттыг совхозта бо ажыл багай тургустунган. Чидириглерниң бир чылдагааны күш-ажылдың сагылга-чурумун кошкак тургузуп, малчыннарның күш-ажылын багай организастаанында, ажыл-агыйлар удуртукчуларының, специалистерниң талазындан контрольдуң кошкак тургустунганында, олардан негелдени парторганизация шыңгыы тургуспайн келгенинде.

Ам ниитиниң малының кыштаглаашкынының эң-не нарын болгаш харыысалгалыг үези келген. Ынчангаш малдың чидириин болдурбас, чаш төлдү чидириг чокка камгалап алыры, ооң чемгерилгезин экижидери, күш-деңгели кошкак малдарны эки ажаап, карактаары, чылыг сут-биле суггарары, мал эмчилериниң хайгааралын күштелдирери чугула ажыл болуп турар. Малдың ветеринария-профилактиктиг хайгааралын бо хүннерде чорудуп турар. Саргылар болгаш аза огу-биле демисел, малдың часкы, чайгы одарладыышкынының үезинде коданнарга ветеринар-санитарлыг байдалды чогуур деңнелге тургузары, кажааларның көржеңнерип арыглап аштаары, дезинфекциялаары, өскедаа ажылдарже күштү мөөңнээн. Бо бүгү ажылдар партия организацияларының контролюнда туруп турар.

Бо чылын районнуң ажыл-ишчилери бедиткен социалистиг хүлээлгелерни болгаш уткуштур планнарны хүлээп алганнар. Хүлээп алдынган уткуштур планнарны ёзугаар көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1,1 хуу бедидер, бүдүрүп турар продукцияның бот-үнезин 0,9 хуу чиигедир сорулгалыг бис. Ону чедип алыры ниитизи-биле 165 муң рубльдиң продукциязын алыр, 173 муң рубльди немей алыр арганы бээр. Ооң күсели-биле район күрүнеге 30 тонна эътти, 157 тонна сүттү, 0,4 тонна дүктү немей садар аргалыг.

Социалистиг хүлээлгелерни, уткуштур планнарны хүлээп алыры партияның салган сорулгаларын күүседиринде күш-ажылчы коллективтерни мобилизастаар талазы-биле ажылдың чугле эгези болуп турар. Ажылдың чедиишкиниг болуру партия организацияларының, Советтер болгаш ажыл-агый органнарының хүн бүрүде тодаргай, организакчы ажылындан кол хамааржыр. Планныг даалгаларны хуусаа бетинде күүседир, Совет Тываның 40 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш ажыл-агыйларда чаа күш-биле хайныккан. Ажыл-агыйлар аразында чарышты квартал санында, хой бригадаларының, сүт-бараан фермаларының аразында чарышты он хонуктап түңнеп турар. Тиилекчилерни тодарадырда шыңгыы көөр. Күш-ажылчы коллективтерниң ажылын үнелеп көөрде, чүгле олар мал ажылының продукциязын канчаар көвүдедип турарын эвес, харын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кайы хире бедидип, продукцияның бот-үнезин чиигедип турарын, оларның орулгалыг чоруу кайы хире болуп турарын база барымдаалаар бис. Ынчангаш бо көргүзүглер талазы-биле партияның берген немелде даалгаларын күш-ажылчы коллективтерниң кайы хире чедиишкиниг күүседип турарын онзагайы-биле көөр ужурлуг бис.

Мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш салдынган сорулгаларны шинтпирлээринге башкарыкчы күш көдээде партия организациялары болуп турар. Организастыг, сагылга-чурумнуг чоруктуң, үре-түңнелдиг күш-ажылдың, ажыл-агыйжы чедиишкиннерниң деңнели оларның ажыл-чорудулгазындан кол хамааржыр апаар.

В. КУРКУТОВ,
СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары.

ПЛАННЫ ХАЖЫК ЧОККА

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының бүгү ажылдакчылары СЭКП ТК-ның Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының материалдарын онза кичээнгей болгаш сонуургал-биле таныжып, эш К. У. Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгаанын улуг сорук кириишкин-биле уткаан бис. СЭКП ТК-ның Чиңгине Секретары К. У. Черненко Пленумга чугаазынга планныг онаалдаларны хажык чок күүседириниң чугулазын онзалап демдеглээн болду. Бистиң коллективтиң кежигүннери база боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны долдур болгаш ажыр күүседиринче код кичээнгейни салып турар. Эрткен бирги кварталда 850 центнер сүт садар планывысты хуусаа бетинде, март 1-ге чедир күүсеткеш, квартал төнчүзүнге чедир ниитизи-биле 1353 центнерни дужаадывыс. Саанчылар бүдүрген продукциязының чүгле хемчээлинче эвес, харын пынарынче улуг кичээнгейни салган.

Социалистиг чарыштың түңнелдерни неделялап үндүрүп, тиилекчилерни мактап, шаңнап турар бис. Социалистиг чарышка хоочун саанчы Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Дүктүг Ондар идепкейлиг киржип, эки шынарлыг хөй сүттү саап ап келген. Коллективтиң аныяк комсомолчу саанчылары Мөнгүн-оол Монгуш, Нелля Сат болгаш Надежда Куулар дагдыныкчылардан улуг-ла чыда калбайн турары бисти өөртүп турар.

Кандыг-даа ажылга деңдески чедиишкиниг ажылдаары кылып турар ажылының системазының баш удур хандыр бодап тургустунганындан, ында ажылчын бүрүзүнүң идепкейинден болгаш кызымаандан код хамааржыр дээрзин билдингир. Биске база чедиишкиннерже орукка шаптараазыннар бо-ла туруп келир, оларга чылдагаанналайн, оларны ажып эртер чаңчылдыг бис.

Бо юбилейлиг чылда күш-ажылчы чедиишкиннеривисти улам бедидер сорулга-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2 хуу бедиткеш, күрүнеге сүт садар планывыска немей 30 тонна сүттү садып, бүдүрген продукциязын бот-үнезин чиигеткенивистен 11 муң рубльди немей алырын хүлээнген бис. Ол сорулгавысты бүрүн күүседиривистиң үндезиннери тургустунган, ам ону боттандырары бистерниң боттарывыстан хамааржыр.

А. МОНГУШ,
ферманың эргелекчизи, Ленин болгаш Кызыл Тук орденнерниң эдилекчизи.
Чөөн-Хемчик район.

ХҮЛЭЭНГЕНДЕ КҮҮСЕДИР

«Совет Тываның 40 чыл оюнга — шалыпчы 40 неделя» девизтиг чарышка «Улуг-Хал» совхозтуң сүт-бараан фермалары киришкеш, юбилейлиг чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт садарының планын чедиишкиниг күүсеткеннер. Ук ажыл-агыйның Алдыы-Шынаа болгаш Арыг-Бажы сүт-бараан фермалары аразында чарыштыг. Күш-ажылчы чарышка Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы мурнап турар. Ында ферма эргелекчизи Херлишпен Түлүшович Севек-Хуурак фермада чээрби чеди чыл ажылдап келген. Ниитиниң малын ажаап өстүрер талазы-биле ооң арга-дуржулгазы эвээш эвес. Хой чылдарда инек малды ажаап карактап келген дуржулгалыг малчыннарның ачызында инектерниң күш-деңгели эки, сүттүң хемчээли көвүдеп, планныг даалгалар күүсеттинип келген.

Фермада 274 баш инек бар. Амгы үеде 150 ажыг инекти саап турар. Саар инектерге болгаш чаш бызааларга курлавырлаан мал чеми ам-даа бар. Ажаалда-хайгааралды малдың чемгерилгезин экижиткенинден ферма коллективи бо чылдың бирги кварталында 51 тонна сүттү күрүнеге садар даалгазын чедиишкиниг боттандырган.

— Ферманың коллективи СЭКП Төп Комитединиң апрель (1984 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин база аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң чугаазын изинбиле деткип, чүүлдүгзүнүп турар. Ферма коллективи сүт бүдүрерин улам көвүдедир дээш кызымак ажылдап турар. Кышты турлагны келир чылдың кыштаглаашкынынга белеткеп, септээрин удавас эгелээр бис — деп, Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазының эргелекчизи Х. Севек-Хуурак чугаалаан.

Ук фермада 17 саанчы, 12 кадарчы, 6 бызаа ажаакчызы бар. Олар чаңгыс кижи дег демин кадып, инек малдың баш санын өстүрер, оон алыр продуктуларны күрүнеге дужаарының даалгаларын ажыр күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар.

Мурнакчы саанчылар А. Монгуш, М. Дондуп, Д. Хуурак болгаш оон-даа өскелер кварталда сүт саарының социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүсеткеннер.

М. ОНДАР.

ӨШКҮ ООЛДААШКЫНЫ АДАКТАЛГАН

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң өшкү коданнары Хемчик-Бажы болгаш Элезинниг Хову-Аксында кыштагларда хүр-менди кыштап турар. 22 коданда 7265 баш бар. Өшкү оолдаашкыны адакталып, чаш анайлар хорамча чок доругуп турар. Эки көргүзүглерлиг кадарчылар 100 башка онааштыр Иргит Дамбый 94 анайны, Б. Бараат 88, Д. Ногаан-оол 87, Э. Маңнай 75 анайны өстүрүп доруктурган. Өшкү кыргылдазын эгелей берген. Бригада 5220 кг өшкү чөөгүн кыргып алыр планныг. Ону күүседип алыр арга бар деп өшкү бригадазының бригадири Эрес-оол Дамбый санап турар.

Совхозтуң өшкү бригадазының кадарчылары Совет Тываның 40 чыл оюн күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш чайлаглаашкынга организастыг белеткенир, сагылга-чурумну быжыглаарын хүлээнип турарлар. Совхозта кыргылда пунктузунуң септелгезин кылган болгаш хачылар четчир. Электрик С. Эрес-оол электрилиг хачыларын ында азып белеткээн. Кыргылдага ажылдаар кижилерни тодараткан. Кыргылданың графигин тургускан. Кыргылда пунктузунда лозун, плакатты аскан.

Х. КАРА-ООЛ.

4 МУҢ АШКАН

«Сүт-Хол» совхозта хой оолдаашкыны адакталып турар. Бо хүннерде 100 хойдан 70 хураган камгалап алдынган. Өлең Чес-Булуң бригадазында 1 муң ажыг чаш хураган онча-менди доругуп турар. Чес-Булуң хойжу бригадазының малчыны Аңгыр Монгуш 100 хойдан 91 хураганны камгалап алган. Ол-ла бригададан Арбай-оол Ондар, Сертен-оол Монгуш, Өлең бригадазындан — Таан-оол Ондар олар 67 чедир хураганнарны алган.

Өшкү оолдаашкыны чаа эгелээн. Амгы үеде 1400 ажыг чаш анайлар доругуп турар. Мурнакчы өшкү кадарчылары Дамбый-оол Ондар, Төмүр-оол Монгуш, Оттук-оол Ондар, Маңнай-оол Түлүш чаш төлдү менди ажаап ап турар.

Ниитизи-биле бо кыштаглаашкын үезинде 112 сакманчыларны тус-тус коданнарга быжыглаан. Малчыннарга шеф дузазын база экижиткен. Алдыы, Үстүү Ишкиннерже мал чемин четчири-биле сөөрткен. Суур-биле аргыжары берге, кадыр-берт кыштагларда малчыннарның хандырылгазын экижидер сорулга-биле Өртең-Арыг, Чаңгыс-Шиви деп черлерде магазиннерни тургускан.

Бригадалар ортузунда болгаш хууда чарыштың тиилекчилери илерээн. Үш чыл улаштыр чүс хойдан 115 124 хураган ап келген Таан-оол Ондар бо чылын база эки көргүзүглерлиг болган. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчилери Сертен-оол Монгуш, Дажы Ондар оларның малы хүр кыш ашкан. Хоочун малчыннарның салгакчылары чаа ажылдаан аныяк хойжулар Эрес-оол Монгуш, Григорий Ховалыг, Сергей Донгак бо чылын кызымак ажылдаан. Ажыл-агыйның малчыннары бо айның эгезинге чедир 4 муң ажыг чаш анай-хураганнарны азырап, доруктуруп алганнар.

А. БАГЫР.

УТКУШТУР ПЛАННЫ 13 ХОНУК ЭРТЕ...

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказы 4 айларның күрүне планын чогуур хуусаазындан 13 хонук эрте, апрель 18-те күүседиккенин рапорттаан.

Фабриканың коллективиниң социалистиг хүлээлгезинде 4 айлар планын В. И. Лениннин төрүттүнген хүнүнге уткуштур күүседир турган болза, херек кырында социалистиг хүлээлгезин база хуусаа бетинде күүсеткени ол. Хүлээлгезинге киириштир даг-дүгүнүн сөөлгу тонналарын бөдүүп руда болбаазырадыр цехтен Валентина Ипатованың № 5, бедик сорттуг руда арыглаар цехтен Галина Лопаткинаның ээлчеглери савалааннар.

Фабриканың күш-ажылчы чедиишкининде төлептиг улүүн бедик сорттуг руда болбаазырадыр цехтен Деспи Кужугетович Дүктен-оолдуң удуртканы технологтуг № 2 ээлчегниң коллективи киирген. Мурнакчы ээлчег бодунуң уткуштур планын апрельдиң баштайгы он хонуунда күүсеткен. Д. К. Дүктен-оолдуң ээлчээ 4 айларның күрүне планын февраль төнчүзүнде-ле күүседипкен.

В. СЕРГИЕНКО.

ШӨЛДЕРНИ АРЫГЛАП ТУРАР

«Сүт-Хол» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында часкы хову ажылдары хайныышкынныг чоруп турар. Салбырда бот-орулга-чарылгалыг звенолар тараа шөлдеринде хараганнарны, талдарны туруп, буга-сумуннарын аштап-арыглап турар. Бапай-оол Кууларның звенозу Үстүү-Сарый деп черде 22 гектар кур черниң хараганын тура тырткаш, даш, бокту аштап, тарылга шөлдерин улам алгыдып, кур черни шиңгээдип ап турары ол.

Ол ышкаш Серго Свердловтуң звенозу га кукуруза шөлүн суггарарынга Акта 3 километр дурттуг сумуннарны аштап белеткээннер. Ажыл ам-даа уламчылап турар.

Ол-ла салбырда трактористер Океров Ондар, Сергей Монгуш олар «Беларусь» тракторлар-биле шөлдерже минералдыг чемишчидилгелер сөөртүп төгерин үргүлчүлеп турар. Олар 420 гектар черде 8400 тонна чемишчидилгелерни сөөртүп төккеннер. Чемишчидилгелерни шөлдерже сөөртүрү үзүктелиишкин чок чоруп турар.

Бистиң корр.

Черниң кежиин четтирер дизе

БЕЛЕТКЕЛДИ МАГАДЫЛААР

Час — чер ажылының ажылдакчыларынга кеззэ шагда улуг өөрүшкү, бачым иш болгаш бедик дүжүтке идегел. Бистиң республикада часкы чер ажылынга белеткел эрткен чылын чайгы чер андарылгазындан-на эгелээн. Бо хүннерде белеткел кол нургуланында доозулган машина-техника септеттинген, үрезин четчелеттинген болгаш арыглаттынган, ажыл планнары тургустунган болгаш механизаторлар хову турлагларында чеде берген. Механизаторлар кожуг машиналарын эдиктирип, өйлеп-таарыштырып, үзеп-чаап турар. Үрезин хорапнаашкыны доостур чоокшулаан. Хөрзүнү эрий берген черлерде шык базырыышкыны чоруп турар. Минералдыг чемишчидилге болгаш часкы суггарылга хүн келген тудум-на калбарып турар.

Он бирги беш чылдың дортку чылында республиканың ажыл-ишчилери, Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, гектардан-на 11 центнер тарааны, 92,4 центнер картофельди, 153,6 центнер ногаа аймаан алырын шинтпирлээн, 185 муң тонна тарааны бүдүрер болгаш 30 муң тоннаны күрүне шыгжамырынга киирер, 26,9 муң тонна картофельди, 12,6 муң тонна ногааны садар. Ниитиниң малынга 216 муң тонна чем единицазынга дең мал чемнерин белеткээр. Бо сорулганы амыдыралга боттандырары — чер ажылдакчыларының хүндүлүг хүлээлгези.

Беш чылдың эрткен үш чылдарында барык-ла бир чүс муң тонна тараа күрүнеге чедир бердинмээн. Моон шыңгыы түңнелди үнзүрер, арткан ийи чылда ол эрени толээр талазы-биле бүгү хемчеглерни алыр херек. Маңаа кол рольду чер ажылының эртемге үндезилеттинген системазын шиңгээдири, гектар чер бүрүзүн беримчелиг кылдыр ажыглаары, чер ажылының культуразын үндезини-биле бедидери улуг рольду ойнаар. Бүгү агротехниктиг хемчеглерни каяа канчаар ажыглаары тус черниң — районнуң совхозтуң, бригаданың болгаш шөлдүң байдалындан база хамааржыр дээрзин барымдаалаары чугула. Эртем-техниктиг чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы ажыглап тура, чаа зона системазының болгаш хөрзүн үрелдирбес агротехниканың кол негелделерин черле хажыдып болбас.

Хөрзүннүң шык болуру — бистиң байдалывыска бедик дүжүттү алырының бир магадылалы ол. Ынчангаш шык базырарын чогуур үезинде бедик шынарлыг чорудар херек. Бо чазын ол ажылды 197 муң гектар черге кылыр. Аңаа ажыглаар илиирлер бүгү ажыл агыйларда четчир. Ажылды эки организастаар болза шык базырыышкыны үш дөрт хүн иштинде доостур. Оон узамдыктырып болбас.

Дыка хөй ажыл-агыйларның тарылга шөлдерин бок үнүштер үглээн, ындыг шөлдерге шык болгаш чемиш чедишпес. Ынчангаш бок үнүштерни агротехниканың болгаш химиктиг бүдүмелдерниң дузазы-биле дүрген чок кылыры чугула. Үрезин чаштырылгазын хөрзүнүн болбаазыраткан соон дарый чорудар.

Тарылганың хуусаазындан дүжүттүн байдалы улуг хамаарылгалыг. Сөөлгү чылдарның дуржулгазындан ап көөрге, кургаг хову болгаш хову зоналарынга орай чаштырган үрезин бедик дүжүттү бээр болган. Чүге дээрге ол үрезин чайның ийиги чартыының шыгынга таваржы бээр. Ынчалза-даа маңаа хөрзүнде шыктың болгаш бок үнүштерниң хемчээлин, тарыыр культураның болгаш сорттуң онзагай талаларын өөренип көөрү чугула.

Күзүн тарыыр көк-тарааны болгаш хөй чылдыг сигенни өстүреринче кичээнгейни база улгаттырары негеттинип турар. Ол культураларны минералдыг чемишчидилгелер-биле чемгерер болгаш хөрзүнүн үлдүредир ужурлуг. Черле ынчаш бо хүннерде чер ажылдакчыларының кылыр ажылы хөй.

Чер ажылынга эң-не чугула негелде — ажылдың шынары. Ылаңгыя агротехниканы, чаа зона системазын сагыыры чугула. Ынчанмас болза планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседири берге. Кылган ажыл бүрүзүнүң шынарын хынаары чугула. Көдээ ажыл-агый машиналарын канчаар таарыштырганын көөр херек. Үрезиннерниң кайы хире чаштынын турарын, оон ханызын болгаш өскедаа агротехниктиг негелделерниң сагыттынын турарын агрономнар, улусчу контроль бөлүктериниң кежигүннери хынаар ужурлуг.

Ажылче үнүптериниң мурнунда хамык белеткелди шүүп көөр апаар. Ажыл планнарын тургузар, кымның каяа ажылдаарын тодарадыр, машина-техниканың турар черлерин илередир. Кывар-чаар материалдарны баш бурунгаар сөөртүп алыр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хову турлагларындан эгелээш ажыл төлевиринге чедир хамык ажыл-херектерни бо хүннерде шинтпирлеп алган турар херек.

Он бирги беш чылдың часкы ажылдары, Совет Тываның 40 чыл ою-биле холбашкан болганда, эң-не бедик деңнелге эрттирери чугула. Ынчангаш бүгү кичээнгейни, арга-дуржулганы болгаш курлавырларны часкы тарылгаже углаар херек. Амгы үеде көдээниң партия, совет, ажыл-агый болгаш өске-даа организацияларның кол сорулгазы ол.

Г. ТУЛУСОЕВ,
СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизиниң оралакчызы.

Советтерде отчёттар

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИН ЁЗУГААР

(Улус депутаттарының Кызыл район Совединиң сессиязындан)

Район Совединиң сессиязының киржикчилери күүскомнуң эрткен чылда ажылының түңнелдерин чугаалашкан. Райкүүском даргазы М. П. Бессмертных ол талазы-биле илеткел кылган.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин районнуң ажылчы чонунуң чугула документ кылдыр, моон соңгаргы ажыл-ижинге дайынчы программа кылдыр хүлээп алганын илеткелчи болгаш сессияга санал берген депутаттар онзалап демдеглээн. Эш К. У. Черненконуң Пленумга чугаазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының шиитпирлери Советтерниң ажыл-чорудулгазынга чаа, улуг сорулгаларны тодараткан. Ол айтыышкынарны боттандырар талазы-биле районнуң чер-чер Советтериниң мурнунда кандыг сорулгалар салдының турарының дугайында хавы чугаа сессияга болган. Сессияга санал берген депутаттар отчёттуг үеде кылдынган ажылдарны демдеглевишаан, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларны шугумчүлекчи ёзу-биле көрүп, бөгүнгү ажылды партия, чазактың Советтерниң мурнунда салып турар негелделеринге дүүштүр тургузарынче улуг кичээнгейни угландырганнар.

БЫЖЫГЛАП, ЧАА АРГА-КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДИЛЭЭР

Районнуң ажылчы чону Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышты калбартпышаан, эрткен ажыл-агый чылында бүдүрүлгечи чамдык көргүзүглерни чедип алганын илеткелчи эгезинде демдеглээн. Ону сан-түнге көргүзерге мындыг. Күрүнеге мал продукциязы садарының планы бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеттинген. Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында ажыл-агыйлар арыг орулгалыг ажылдаан. Районнуң үлетпүр, амыдырал хандырылга, коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелериниң садыгның ажылдакчылары эрткен чылын база чамдык эки көргүзүглерни чедип алган. Капитал тудугда көргүзүглер багай эвес. 1983 ажыл-агый чылының түңнели-биле Бүгү-россия социалистиг чарыжынга район тиилекчи болган. «Тиилелге» совхоз Бүгү-эвилел, улус депутаттарының Каа-Хем суур Соведи Бүгү-россия чарыжының тиилекчизинге санаткан.

Районнуң ажыл-ишчилери эрткен ажыл-агый чылында чедип алган көргүзүглерин быжыглавышаан, 1984 чылды бүзүрелдиг күш-ажылчы базым-биле эгелеп, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни, уткуштур планнарны алган. Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг хүлээлгелерни ап тура, районнуң ажыл-ишчилери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаттынганындан 1 хуу улгаттырып, 312 муң рубльдиң продукциязын немей бүдүрерин, продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиитеткениндеп 109 муң рубльдиң немелде орулгазын алырын шиитпирлээн. План улуг.

1984 чылдың бирги кварталы төнген. Түңнелдер кандыгыл? Күрүнеге эът садарының бирги кварталда планын район 134,1, сүттү — 107,7, дагаа чуургазы бүдүрерин — 103,4, ногааны — 147 хуу боттандырган. Планныг онаалда күүселдезин хандырарынга «Көк-Тей», «Тиилелге», «Шамбалыг» совхозтарның, Кызылдың күш фабриказының ажыл-ишчилери боттуг үлүүн киириштирип турарын сессия демдеглээн. «Кара-Хаак», «Тере-Хөл», «Х Улуг хурал» совхозтарда чамдык көргүзүглер талазы-биле чедир көөр, шиитпирлээр айтырыглар бар. Сессияның киржикчилери районнуң көдээ ажыл-агыйын чугаалажып тура, бо чугула адырда чедир тургустунмайн турар айтырыгларже кичээнгейни угландырган. Ажыл-агыйларда янзы-бүрү чылдагаанардан ниитиниң малының баш санының чидириглери бар. Уксаажыдылга ажылын тургусканы негелдеге дүүшпес, зооветеринарлыг, профилактиктиг хемчеглер чогуур үезинде чоруттунмайн турар. Чедир шиитпирлеттинмейн турар ол чүүлдериниң салдары бөгүнгү ажылда көстүп турарын илеткелчи тодаргай чижектерге көргүскен.

Отчёттуг үеде районнуң чурттакчы чонунуң садыг, амыдырал хандырылгазын экижидеринче угланган боттуг хемчеглер ап чоруттунган. Садыг бүдүрүлгелери садыглаашкынның бедик культуразын чедип алыр дээш ажылдап, депшилгелиг арга-хевирлерни дилеп тып турар. Ындыг-даа болза магазиннерниң ажылында чамдык четпестер бар.

Онгу беш чылга деңнээрге, бо беш чылдың үш чылында амыдырал хандырылгазының ачы-дузазы 2 катап өскен, ындыг-даа болза, чонунуң амыдырал хандырылгазында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар, хандырылганың культуразы негелдеге амдаа дүүшпес. Чондан киргеи чагыгларның күүселдезин саадады бээр чоруктар бар. Ажыл-агыйлар төптеринде комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларының ажылында чедир көөр чүүлдер хөй. Черби, Кур-Чер, Кунгуртуг, Кара-Хаак, Элегес-Аксы суурларда көдээ чонунуң амыдырал хандырылгазын организастааны кошкак. Чугула бо айтырыгже чамдык көдээ Советтер чогуур кичээнгей угландырбайн турар.

Районнуң ажыл-агыйга чамдык эки түңнелдерлиг болганынга чер-чер Советтериниң, депутаттарының, депутаттар бөлүктериниң, доктаамал комиссияларның киржилгези биче эвес.

Ол көргүзүглерни быжыглап, бар четпестерни чайладып, улам бедик бүдүрүкчүлүг ажылды участок бүрүзүнге хандырары бирги чергениң айтырыы кылдыр тургустунган.

ДЕПУТАТТАР—УЛУГ КҮШ

Районнуң партия организациязының удуртулгазы-биле чер-чер Советтериниң күүскомнары организастыг ажылының деңнелин элээн бедиткен болгаш организасмассалыг ажылдың арга-хевирин сайзырангайжыдарынче улуг кичээнгейни угландырган. Оон түңнелинде сессияларга депутаттарның киржилгези идепкейжээн. Оларны белеткээринче доктаамал комиссиялар, депутаттар бот-башкарылгалыг, хөй-ниити организациялар идепкейлиг киржип, ажыктыг арга-сүмени берип келген.

Чоннуң бүзүрелин төлептиг ажыл-иш-биле бадыткап чоруур бүдүрүлгениң мурнакчылары депутаттар мында хөй. Оларга саанчы С. Х. Арандол, хойжу А. Б-К. Содунам, чолаачы-комбайнер С. А. Ермолов, бызаа ажаакчызы Л. В. Войткевич, сиген белеткээр бригаданың бригадири В. К. Оюн болгаш оон-даа өскелер хамаар жыр.

Район Совединиң депутаттары соңгукчуларга отчёдун доктаамал берип, Советтиң шиитпирин, оон күүселдезин, ажыл-агый социал-культура талазы-биле дыңнадыгларны чонга чедирип турарлар.

Чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазын улам ынай сайзырангайжыдар сорулга-биле Советтериниң доктаамал комиссияларының ажылынче улуг кичээнгей угланган.

Доктаамал комиссияларның ажылын идепкейжидип, оларның ап чорудуп турары хемчеглериниң дээштинн чедип алырын Советтериниң күүскомнары чугулалап келген. Оон түңнелинде чамдык Советтериниң доктаамал комиссияларының ажыл-чорудулгазы хөй талалыг, солун кылдыр тургустунган болгаш ажыл-агый, культура айтырыгларын шиитпирлээринге оларның киржилгези идепкейжээн. Олар боттарының хуралдарынга көдээ ажыл-агыйның, амыдырал хандырылгазының, культура тургузуушкунунуң эн чугула айтырыгларын чугаалажып турар. Район Совединиң көдээ ажыл-агый болгаш бойдус камгалалының, улус өөредилгезиниң болгаш культура талазы-биле доктаамал комиссияларның ажылы эки. Каа-Хем суур, Элегес-Аксы, Баян-Кол, Шамбалыг көдээ Советтериниң доктаамал комиссияларының ажылы сөөлгү үеде идепкейжээн. Оларның киржилгези-биле бүдүрүлгениң янзы-бүрү участоктарынга хыналдалар доктаамал эртип турар. Чугула бо айтырыг Кур-Чер, Сукпак, Черби, Шынаа көдээ Советтеринде кошкак тургустунган. Ук Советтиң доктаамал комиссиялары хыналда-рейдилерге эвээш киржип турар, хуралдарын эрттирип турары эреңгей. Хөй-ниити организациялар-биле оларның харылзаазы кошкак. Ынчангаш оларның ажылының дээштин чавыс дээрзин сессияга айыткан.

Соңгукчуларның чагыглары-биле ажыл — Советтериниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазында чугула айтырыгларның бирээзи. Ол — Советтерде канчаар тургустунганыл? Соңгукчуларның чагыглары-биле кылдынган ажылдар, ажыглалга киргеи объектилер эвээш эвес. Оларның чамдыктары бо. Соңгукчуларның район Совединиң депутаттарынга берген чагыгларын ёзугаар Кара-Хаак суурда 320 олуттуг школа туттунган. Шамбалыгда Королев кудумчузунда чуртталга бажыңнарынга электри шугумун киирген, Терлиг-Хаяда магазинниң, столоваяның капитал септелгезин чоруткан. Баян-Кол суурда пекарняны ажыткан. Мындыг чижектерни улай адап болур, күүселдеде чагыглар база бар. Баян-Кол, Элегес-Аксы, Шамбалыг көдээ Советтерде чагыглар күүселдези эки тургустунган. Ындыг-даа болза чагыглар күүселдезин саадады бээр чоруктар база бар. Чижээ, «Шамбалыг», «Көк-Тей», «Тиилелге» совхозтарда чуртталга бажыңнарының септелгезиниң, оларны электрижидериниң айтырыы оожум шиитпирлеттинип турар, чаагайжыдылга негелдеге ам-даа дүүшпес. Чамдык Советтериниң күүскомнары соңгукчуларның чагыгларының күүселдези дээш удуртукчулардан кошкак негелде, айтырыг тургузуп турар.

Ажылдың участоктарында четпестерни, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны илередип, чайладырынга депутаттар бөлүктериниң, постуларның киржилгези улуг. Районнуң бүдүрүлгелеринде 34 депутат бөлүү, 11 пост тургустунган Баян-Кол, Шамбалыг, Черби көдээ Советтериниң ажылдың участоктарында постуларның, бөлүктериниң ажылының дуржулгазы байлак, өскелерге үлегерлиг. А Кур-Чер, Сукпак, Кара-Хаак көдээ Советтериниң депутаттар бөлүктериниң, постуларының ажылы, ажыл-агый айтырыглары шиитпирлежиринге киржилгези кошкак дээрзин сессия айыткан.

Отчёттуг үеде Советтиң күүскомунуң ажылын чугаалажып тура, депутаттар херек эмгелели, хамаатыларның чагаа, билдириишкиннери-биле ажылда бар четпестерни айтып, ону чайладырының арга-хевирлерни тодаратканнар.

Сессия чугаалашкан айтырыг талазы-биле делгереңгей шиитпирлерни хүлээп алган.

В. КУУЛАР.

«Тиилелге» совхоз — бистиң республикада эң-не тараалаң ажыл-агый. Ында дүжүттүң бедик болун турарының бир чылдагааны — райончуттунган болгаш бедик шынарлыг үрезинде. Совхоз тарылганы чүгле бодунун өстүрген сорттуг үрезини-биле чорудуп турар.

Совхозта үрезин ажылын кол агроном Павел Кара-Салдан эгелээш чер ажылының бүгү тускай эртемниглери кады чорудуп турар. Ынчалза-даа улуг харыысалга — үрезин ажылының талазы-биле агроном Алекмаа Моңгушта. Оон удуртулгазы-биле бүгү үрезинниң арыглаашкыны шагда-ла доозулган болгаш лабораторияга шынары хынаттынган.

Шаңда үрезин хораннаашкыны бо хүннерде дооступ турар. Ында ажылдап турар ажылчыннар шупту эмчи шинчилгезин эрткен, камгалал хеп-биле бүрүн хандыртынган болгаш тускай өөредилгени эрткен.

ЧУРУКТА: үрезин хораннаашкынында мурнакчы ажылчыннар Седип-оол Ужар-оол биле Донгак Барымзаа.

К. ЧООДУ.

Кезээде мурнуку одуругда

1. ЭРЕСТИГ ХООЧУННАР

Ынчан декабрының бирги чартыы турган. «Тоора-Хем» совхозтуң чамдык хойжу коданнарынга чаш хураганнар ийи-бирлеп көстүп эгелээн. Алдан ажыг харлыг ийи пенсионер — Чараш Лузу биле Чамыкай Бараан сакманчылап чоруур дээн деп чугаа Адыр-Кежиг суурга дыңналы берген. Оларның ооң мурнунда-даа чылдарда сакманчылап чораанын чаңгыс чер чурттуглары эки билир. Ажыл дээнде бо ийи кырган кончуг кызымак, сагыжы амыравас улус болган. Мурнунда иви-даа, хой-даа малдап чорда, база ындыг турган.

Ам түңнели чүү болганыл? Оон бээр, үш ай ашкан. Олар Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Даш-оол Колдуң Калбак-Сигенде кыштаанга барып ажылдааш, хүлээнген хураганнарын онча-менди доруктуруп өстүрген. Ийи эжишки ында сакманчылар бажыңынга чурттап, хонуктуң хөй кезиин дүне-даа, хүндүс-даа хой, хураган аразынга эрттирип келген. Эжишкилерниң эки ажылын, могапшылавазын улус кайгаар. Эрестиг-ле ажылдаан хоочуннар ийии!

Шыны херек, чамдык коданнарга сакманчылап барган хып дээн аныяктар безин ажылын ара каап, бирле чылдагаан-биле дезип чана бээр турган. А бо кырганнар сөглээн сөзүнге ээ болганнар.

2. ШАЛЫП КИЖИ

Хойжу Кол Мырзыңнай өске черге барганда, аалынче, ажылынче далашкан чоруур кижи. Совхоз төвүнге келгенде, херээн дүрген бүдүре шаап алыр, бажыңнарга таваар шайлап орбас, улус-биле узун чугаа кылбас, аъттангаш азы шанактангаш халдып чаныптар. Ол далаш чорук бир талазында ооң эки ажылын херечилеп турар. Малчын кижиниң кылыр-тудар ажылыла эмгежок болур болгай. Мырзыңнай Колдуң Ээн-Суг-Аксы кыштаанга барган кижи ооң эртенден дүнеге чедир олут-чыдын чок ажылдап кээрин көөр. Ол ындыг чүткүлдүг болгаш, хой оолдаашкынынга ыяк белеткенген. Совхозта өдекыштаан эң эки белеткээн хойжуларның бирээзи ол болган. Эрткен чылдарда ышкаш, бо мурнакчы хойжу хүлээнген малындан чаш төл алыр талазы-биле «Тоора-Хем» совхозтуң хойжуларының социалистиг чарыжынга мурнап турарларның бирээзи.

3. «ОНЧАЛАП БИЛИР ХЕРЕК»

«Тоора-Хем» совхозтуң ивижизи Кушкаш Чигжит «Ивижи кижи чаңгыс аай ак-куу хөй ивизин улуг, биче аайы-биле ончалап билир ужурлуг. Оон башка ышкынып, чидиргени ол» деп чугаалаар. Ол черле шын. Ынчангаш бо мурнакчы ивижи малының соондан чыда калбас. Инек ышкаш кажаалавас, даады-ла чер одары оъттаар иви малын ол удаадараа хайгаарап, аалга-даа, черге-даа санап, демдектей көрүп ап, турлаанче хавырып сүрүп ап турар. Чамдыкта бөрү, адыг дээн ышкаш араатаннар аал коданынче кирип кээп-даа болур. Ындыг таварылгада, алызындан ажыл кижи болгаш, Кушкаш Чигжит оларга удур демисежип билир.

Эрткен чылдың түңнели-биле Кушкаш Чигжит республиканың ивижилерниң иштинден социалистиг чарышка тиилекчи болган: төрүүр чүс мындыга онааштыр 92 анайны камгалап алган. «Бо чылын мээн социалистиг хүлээлгем — чүс мындыдан. 95-тен эвээш эвес анайны алыры, улуг малдың баш санын 98 хуудан кудулатпайн, камгалаары деп, ол чугаалап турар.

А. НУГУУРАК.
Тожу район.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюнга турасказтаан ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, бирги кварталда күрүнеге пландан ажыр 37 тонна эътти, 4 тонна сүттү саткан.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи эвээш эвес үлүүн киирип, планныг онаалдазын хуусаадан эрте күүсеткен. Саанчылар Татьяна Кенден, Алевтина Чимит, Эремаа Мандыкпаа болгаш оондаа өскелер кызымак ажылдап турарлар.

В. СҮРҮН.

ХҮЛЭЭЛГЕНИ КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатай хойжу бригадазының хойжузу Айыжы Донгак юбилейлиг чылда чүс хойга онааштыр 96 хураганны камгалап алыр, бир хойдан 1 кг 600 грамм дүктү кыргыыр, 10 тонна сигенни белеткээр, 15 тонна өдекти кургадып алыр планныг. Хой оолдаашкынының үезинде ол кызымак ажылдаан. Төрүүр 296 хоюндан ам 260 ажыг төрээн, хураганнары онча-менди доругуп турар.

Сакманчылар Күнзенмаа Моңгуш 130 хураганны, Чодураа Моңгуш 65 хураганны, кадарчының өөнүң ээзи Дочун Донгак 44 хураганны доруктурган. Мурнакчы хойжу амгы үеде арткан хойларын онча-менди оолдадып алыр сорулганы салган, улам күженишкинниг ажылдап турар.

К. ХОВАЛЫГ.
Өвүр район.

Канчаар эрттирзе экил?

СЕТКИЛ-САГЫШКА АРТАР КЫЛДЫР

Бо чылдың март 20-де үнген «Шында» «Канчаар эрттирзе экил?» деп эгебиле куда эрттиреринге хамаарыштыр А. Нарадынын бижээн чүүлүн номчааш, чамдык бодалдарга келдим.

Куда-дой — аныяк оол биле кыстың өг-бүле тутканының ёзулуг байырлалы. Шак ол хүн өг-бүлениң төөгүзүнге уттундурбас болуп эртер болгай. Ынчангаш ону арыг-чаагай, солун, оон бээр каш-даа чыл эртее, сактып чугаалажып болгу дег, кандыг-бир исти арттырар кылдыр эрттирери күзенчиг. Аныяктарның аданези, дөргүл-төрелдери уругдарының кудазының эки эртерин бодаар болгай. Анаа хамаарыштыр кындыг чугаа турар боор! Куда эрттиреринге улуг шүүдел үндүрери албан эвес деп бодаар мен. Чижээ, Өвүр районда «Торгалыг» совхозта ышкаш аан. Чаңгыс кудага эмгежок мал-маган үндүрген, автомашина салган деп чүвени бодап көрүнер даан.

Оолдун, уругнун талазындан оларның ада-иези, дөргүл-төрелдери аразында «чижи»-даа бээр таварылгалар бар. Ынчангаш «Бис чоонган бис» дээн хевирлиг удурланышкак хөөн тургустунуп келир. Оон ажыы чүл? Уруг-дарыгның сеткил-сагыжы таарыжып, өг-бүле тудар деп турда, ындыг чүүлдер оларга эпчок-даа болгу дег. Кол-ла чүве — аныяк өг-бүлениң эп-найыралдыг, аас-кежиктиг чурттаары болгай. Бодап-даа көрүнер даан. Куда мурнундала ийи тала «чижип» эгелээр чүве болза, уругларның оон соңгаргы найырзынга оон багай салдар чедирип болурун утпазы чогуур.

«Чыраа-Бажы» — улуг ажыл-агый. Совхоз бүдүрүлгезинде аныяктар хөй. Ынчангаш чаа өг-бүлелер немежип, куда-дой эртип турар.

Өг-бүле тудар дээн оол биле уруг көдээ Советке кээп, куда эрттирер хүнүн үе-шагын дугуржур. Аныяк оолдар, кыстарның кудазы колдуунда комсомолчу куда кылдыр эртип турар. Куда болуп эртер хүн суурнун хөй-ниити организацияларының кичээнгейн чок артпас. Дружинниктер хайгааралга туруптар. Куда эртер агитквартадың активи база ол кежээ дежурныйлаашкынче үнер.

Мооң мурнунда эртип турган кудаларга бодаарга, амгы кудалар «чиик» эртип турар. Чалалга чок кижилер келбестээн. Солун, организастыг арткен куда аныяк өг-бүлеге хамаанчок, өске бүгү кижилерге безин сагышка чаагай болуп эртып каар чорду. Анаа хамаарыштыр чүгле ийи чижекти көргүзүп көрейн.

Любовь биле Геннадий Канчыыр-оолдарның өг-бүле тутканының дугайында херечилел бижини суурнун Культура бажыңынга байырлыг байдалга, музыка-хөгжүм ойнап турда, чаңгыс чер чурттугларының мурнунга тывыскан. Уругларның байырлалының ийиги кезээ оюн-тоглаа, шайлаашкын-биле эрткен. Кудага чалатканнар бижээш, бажыңның ханаларында аскылаан йөрээл сөстерни сонуургал-биле номчуп турганнар. Дөргүл-төрелдериниң, чоок кижилериниң, эш-өөрүнүң эки күзээшкиннери, чылыг сөстери, чагыг-сүмези аныяк өг-бүлени сорук киирип турганы чугаажок. Чалатканнар белек-селээн аныяктарга тывыскан. Ыршоор, ылаңгыя куда ыры, танцы-сам байырлалды улам-на утка-шынарлыг болдуруп турган.

База бир комсомолчу куда. Шала күскээр совхозтуң мал эмчизи Чечек биле чолаачы Юрий оларның өг-бүле тутканының байырлалы кудага төрелдери, эш-өөрү чыглып келген. Көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы аныяктарга байыр чедиргеш, оларның өг-бүле тудуп бадылашкынының дугайында херечилел бижини тывыскан. Уруглар ацаа чаңчыл ёзугаар алдын билзектери-биле солушканнар. Бо куда база солун «чиик» эрткен. Оолдун, уругнун төрелдери уругларының кудазын эмеглежип эрттиргеннер.

Үстүнде ийи кудага база оон соонда-даа эрткен кудаларга улуг шүүдел-чарыгдал үнген деп чүве дыңналбастаан. Суурга кудалар колдуунда чүгле күзүн эртип турар болганда, куда столунга ногаа, ногаадан кылган чем, салат арбын-на болур. Күскү дүжүт ажаалдазының соонда, көдээ черге ажыл-иш безин хостуг апаар болгай.

Куда ёзулалын эрттирери бистиң суурда элээн чурумчаан деп чугаалап болур. Куда үезинде байыыргаар, күш-шыдалын көөргедиксээр, уругларга аалчыларның берген белээн даңзылаар ындыг чоруктар барык читкен дел болур. Ындыг-даа болза бисте шупту чүве эки деп чугаалавас бис. Улуг чарыгдал-шүүделдиг ийи чаңгыс кудалар бар, эртип-даа турар. Оон ынай куда эрткен бажыңга баарга, улуг аалчыларны бир, аныяктарны өске өрээлге ийи чара олуртуп каан болгулаар. Ынчанган херээ чүү боор. Аныяктарны улуг кижилерден аңгылаан херээ бар бе?

Куданы хөй чарыгдал үндүрүп, байыыргап эрттирери — кол чүве ол эвес-ле болгай. Уругларның даартагы чуртталгазы кандыг болурул, кол айтырыг ол болгу дег. Ол шүүдел кайыын үнерил? Ада-иениң карманындан болбайн аан. Оон үнезип билбейн баарлары база бар болгай. Өг-бүле тудуп турар уругларны баштайгы дээрезинде деткип, белек-селек черле бээр болгай бис. Машина-балгат берип, оларны бүгү тала-биле дерип каарга болур деп бе? Бодунун күш-ажылы-биле алган акша-хөрөнгизи-биле эт-сеп садып алырга чүүден үнелиг болгу дег.

Д. АЙЫР-САНАА.
суурда херээженнер чөвүлеликиң даргазы.

Чер-чер Советтеринде

ЧАМДЫК ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛГАН

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр чон ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер талазы-биле Кур-Чер көдээ Совединиң күүскому элээн ажылдарны кылып чоруткан. Оон уламында ында хөй-ниити организацияларының ажылы экижээн.

Суурда Культура бажыңының ажылын көрээлиңер. Оон директорунга хөй-ниитичи, идепкейлиг Мара Чигжитти томуйлаан соонда ында байдал көскүзү-биле экижээн. Айтырыглар, харыылар кежээлери, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгалар доктаамал болуп турар апарган.

Кур-Чер суурнун херээженнер чөвүлели Совет Тываның 40 чылынга уткуштур бот-тывынгыр! уран чүүл көрүлдезин организастап турар. Оон планын болгаш графигин көдээ Советтиң күүскомунга бадылаан. Ында депутаттар болгаш өске-даа активтер идепкейлиг киржип турар.

Чамдык үелерде суурнун хөй-ниити организациялары темалыг кежээлерни база организастап турар. Ылаңгыя шагаа байырлалының болгаш тыва улустуң шаандакы оюннарының дугайында кежээлер дыка солун болган. Депутаттар Салчак Чудур, Вера Ооржак, Анчимаа Монгуш, Валентина Ооржак болгаш өскелер-даа ацаа дыка идепкейлиг киржип турарлар.

Ындыг-даа болза, көдээ Советтиң чорудуп турары организас-массалыг ажылдарында чамдык четпестер бар дээрзин айтыры чугула. Чамдык депутаттарның бот-идепкейн чавыс, хурал-суглааларга келбес. Үстүкү албан черлериниң болгаш көдээ Советтиң бодунун үндүргени доктаал-шиитпирлериниң күүселдезиниң контролю чавыс деңнелде. Ол ышкаш күүскомда херек эмгелели чогуур негелдеге четпес.

Бо четпестерни чайладып, организас-массалыг ажылды негелде ёзугаар тургузар болза, Совет Тываның 40 чыл оюн кур-чержилер эвээш эвес чедиишкиннерлиг уткуур дээрзинге идегеп болур.

Д. ЧЫМБА.

ОНЧА-МЕНДИ

Сергей Күжүгет мал ажылынга 18 чыл ажылдап турар. Ол үениң иштинде төрүүр хой-даа, хураган-даа кадарып келген. Ол «Кара-Хөл» совхозтуң база бир бедик көргүзүглүг мурнакчы малчыны боор турар.

Ооң коданында төрүүр 256 баш хой шупту оолдапкан, 250 хураган семис-шыырак доругуп турар. Хойларның деңгели эки. Мал чеми ам-даа бар.

Кадарчының чедиишкинниг ажылынга ооң өөнүң ээзи Тамара Санчаповнаның болгаш сакманчызы Зоя Белек-оолдун киирген үлүг-хуузу улуг.

Бо кадарчылар бедик турасоруктуг ажылдап турар. Чамдык бот-харыысалганы чедир үнелевес кижилер болза, совхозтуң талазындан, бригадирден, мал эмчизиндеп бо-ла ындыг-мындыг дуза четпес болду дээр хөөнүг боор болгай. Күжүгеттерде ындыг чүве черле чок.

Кызымак, мурнакчы малчын өг-бүлениң чеди уругларының бежи школада өөренип турар. Оларны аданези суурда бажыңында тургузуп алган, өйлеп-өйлеп номнарын, кыдыраажын четчелеп берип, уругларының өөредилгезин чурумун хайгаарап, школа коллективи-биле харылзажып турарлар.

Х. САМДАНЧАП.

КЫШТАГДА ЧЫРЫК

Бора-Тайга салбырның хойжу коданнарын электрижидери берге. Олар кадырберт черлерде туруп турарлар. Сөкен-оол Ондарның кыштаа Сайыр-Аксында. Суурдан ол көстүп турар. Малчын мотоциклин мунупкаш, салбырда ажыл-херээн кылып алгаш, шак-даа четпейн дедир халдып чана бээр. Имир дүжери билек белге чырык көстүп кээр. Ол дээрге мурнакчы малчынның кыштаанда сайгылгаан чырыы-дыр. Чырыкты кажаалар иштинде база киирген. Чырык, чылыг кажаага турган хойлар баскылашпас-даа. Ылаңгыя хой оолдап турда, чырык аажок дузалыг.

Коданда 357 төрүүр хой бар. Апрель ай эгезинге чедир оларның 320-зи оолдапкан. Хорамча чок. Чаш хураганнарның деңгилдези эки. Малчынның чурттап олурар бажыңында туйбудан кылган печканы туткан. Коданда чунар-бажын база бар. Сугну, мал чемин, хөмүр-дашты сөөртүп эккеп берип турар.

Дуржулгалыг хойжу «чайын шанаан септе, кыжын терген септе» деп үлегер чугааның утказын эки билир. Ол кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенген. Бодунун күжү-биле 18 тонна сигенни кезип белеткеп алган. Мал кажааларын эки чылыглаан. Хойларның чайгы семиртилгези база багай эвес болган.

100 хойдан 100 хураган камгалап алыр социалистиг хүлээлге күүсеттинер чоокшулаан. Апрель, май айның хураганнары-биле катай харын ажыр күүсеттинер арга бар. Хой оолдаашкынының үезинде дузалакчы кадарчы Барбалдай Ондар, сакманчылар Орлан Ондар, Александр Ховалыг оларның кызымак ажылдаанын улуг кадарчы мактап чугаалады. Олар тус-тузунда чеден ажыг хураганнарны доруктурганнар.

— Сиген, чарба бар. Чаш хураганнарга сенаж, витаминниг сиген далганы берген болза эки деп бодаар мен. Бо мал чемнери бистиинде чок. Ону Бора-Тайга салбырга болбаазырадып кылырының аргалары кандыг чүве ирги? Сөөлгү үеде дус чок бергедеп тур бис. Черле дус-биле хандырылгада үзүктелиишкиннер туруп келир-дир. Кижи эмчилери малчыннарга ховар келир боор-дур — деп, малчын чугаалады.

Малчыннарның бо негелдезин Сүт-Хөлдүн район эмнелгези, совхозтуң удуртукчулары өөренип көөр болза эки. Чаңгыс-даа коданга автолавка барбайн турар. Чогум кыштагларже машина чоруп болур. Ол хирезинде Сүт-Хөл рабкоову бо айтырыгже шоолуг кичээнгей салбайн турар. Өйлеп-өйлеп Бора-Тайга садыының садыгжылары аъшчем аймаан эккеп садыглап турар. Садыгжылар А. К. Монгуш, В. Ч. Сарыглар оларның кызымак ажылын борта демдеглээрн чугула.

Улуг хой одарда. Чаш хураганнарның сергээ аажок, одекте дешкилешкен тур. Оларның алгы-кышкызы Мешпек даанга барып чаңгыланып турар. База бир кыш эрткен. Күрүнеге чартык муң хире чаш хураганнарны малчын чыл санында өстүржүп берип турар. Ол хойжулаа-ла ам чээрби чыл чедип турар. Бо үенин дургузунда ооң азыраан малын кижи санап четпес. Хойлуг кижи каас дижир. Ооң өстүргени хойнун дүгүнден кандыг хепти кылбас дээрил. Сөкен-оол Ондар ышкаш ак сеткилдиг, мергежилинге бердинген хойжу кижи чонунга ынчангаш хүндүткелдиг. Ону ужуражыышкыннарже бо-ла чалай бээр. Чүгле күш-ажыл кижини каастаар, кижини хейаът киирер деп, ол өөреникчилерге, аныяк өскенге чагып чоруур.

Малчын мал-маган арыл-доруптайина, аарып-аржый бээрийне дээш сагыжы амыравас. Анай-хураганнарны чаш уруглар-биле дөмей ажаар. Бистин-биле чугаа аразында безин кажаада чаш хураганнарынче каш удаа соңгадан баккылап көрдү. Өөнүн ишти Маас Ондар база эрес-кежээ малчын. Мурнакчы хойжулар чаш хураганнары-биле ажаанзыраар дээш хүн батканын безин эскербестер. Олар удавас Ак-Саякта чазаанче көжерлер. Бо чылдың чаш хураганнарын Чечектигниң сериин чайлагларынга семиртип чайлаарлар.

А. ХОВАЛЫГ.

Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазын шиңгээдиңер!

КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРЭЭ

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеривче угланган хемчеглериниң аразындан кол черни ажыл төлевирин болгаш күш-ажылды организастаарын сайзырадырының айтырыгларыы ээлээр дээрзин СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленуму чугулаган айыткан. «Эң-не кол чүве— кылган ажыл биле алган акшаның аразында дорт харылзааны ажылчын бүрүзүнүң көргеп, билгеп турарыл» деп. Пленум тайылбырлаан. Пленумуун шиитпиринге бригада керээзи болгаш күш-ажылдың аккорд-шаңналдыг төлевир системазы дүгжүп турар. Ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчү-үүн болгаш курлавырларыңа камналгазын бедидер бо депшилгелиг арганы чер болганга шиңгээдири кордүнгеп.

Бригада керээзин шиңгээдирде дараазында негелдерни хажык чок күүседири албан:

—күш-ажылчы коллективти тургузарда, чүгле эки турачыларны хүлээп алыр болгаш оларга бүгү айтырыгларыны боттары шиитпирлээр өргени тыыскыр;

—керээлиг коллективке тарылга ээлчештирилгезин, техниканы болгаш өске-даа херек чүүлдерин ажылчын бүрүзү чыл дургузунда чайхос чок турар кылдыр таарыштыр хүлээдир;

— бот-орулга-чарылгалыг онаалданы технологтуг картага үндезилеп тургузар болгаш учёт-отчёттуу шыгыырадыр;

— ажыд төлевирин алээн каш чылда доктаамал, азы бедиткен, азы өзүлделиг расценка ёзугаар ажылдың түнелин барымдаалап бээр;

—дүжүт чавыс чылдарда, кылдыңган ажылдың хемчээлин барымдаалап, чагадыралдыг төлевирин тургузар;

—ажылчының ажылдан алган акшаның алыс продукция дээш немелде төлевирин болгаш шаңналды доктаатказ чүүлүн ёзугаар тыыскыр.

Аккорд-шаңналдыг төлевир бистиң республиканыы ажыл-агыйларында элээн иептерээн. Ылаңгыя хой ажылының ажылдакчылары нургуйаймында ону ажыглаар апарган. Бо арганы «Кара-Хаак» совхоз —ногаа өстүрериңе, «О. Шынаа» — мал чемнерп белеткээриңе, «Тыва» совхоз — суггаттыг черге ажыглап турар. Ындыг коллективтер кайда-даа көвүдеп турар.

Күш-ажылды эргелеп башкарарының депшилгелиг аргазының коллективке «ижик-пейн» барганының чижектерии база эвээш эвес. Керээлиг хүлээлгелер күүсеттинмейн баар, коллективтиң кежигүнү өөрүн каапкаш баар, ажылчыннарны болгаш техниканы оскээр чардыктырар, ук арганың негелделерин хажыдар тааырылгалар хөй. Ындыг коллективтер үр болбайн «бустун» турар. Бо чорук агроүлетпүр каттыжышкыннарының чөвүлелдериндеп, көдээ ажыл-агый эргеледдеринден, ажыл-агыйның удуртукчуларындан болгаш тускай эртемнигленрилеп чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын негеп турар.

Бригада керээзин шиңгээдиринің аргаларын чедир билбейн турар ажылчыннар туржук удуртукчулар, тускай эртемнигler бисте ховар эвес. Тус черниң байдалынга таарышкан методиктиг литература база чок. Ынчангаш Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының Тыва төвүүп болгаш Сибирьниң көдээ ажыл-агый эртем-шинчилел институдунуң Тыва секторунуң ажылдан кылганы «Чер ажылынга бригада керээзи» деп методиктиг удуртулганы бөгүн парлап эгелеливис. Методиктиг удуртулганы Көдээ ажыл-агый министерствозунуң эртем-техниктиг човулели бадылаан.

Апрель 24 – Делегей аныяктарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү

ХҮРЭЭЛЕҢИН СЫРЫЙ КАТТЫШТЫРЫП ТУРАР

Аразында быжыг тудушкан холдар—ол байырлалдың, планетаның депшилгелиг аныяктарының чаңгыс эриниң демдээ, тайбың дээш база улустарның аас-кежиин дээш, милитаризиге болгаш реакциянын күштериге удур демиселге хүрээлеңнии быжыглавышаам, ону бүгү диптерде уткуп турар.

Бо хүнерде СЭТА-ның телетайтарынга хөй-хөй медээлер келгилээн, олар аныяктарның чаагай ажыл-херектериниң болгаш эгелээшкиннериниң дугайын чугаалап турар.

Эп-сеткил каттыштырылгазының хрониказы: Москваның Патрис Лумумба аттыг Улустарның найыралы университединге «тайбың», «чаңгыс эп» деп сөстер чер кырының улустарының янзы-бүрү дылдарынга чаңгыланып турган. Делегейнин аныяктарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүнге тураскаатkан найырал фестивалы аңаа ынчаар ажыттынган. Ооң хемчеглериниң аразында — политиктиг ырлар болгаш плакаттар конкурстары, тайбыңны камгалаары дээш митингилер.

Тайылбыр: совет аныяктарга «эп-сеткил» деп сөс эргим болгаш сорук кыришкинниг дыңналыр. «Тайбың дээш база чепсегленнишкинни дужүрери дээш, ядролуг кыжаныышкыга удур аныяктарның бүгү-делегей шимчээшкинни» деп калбак кампанияга идепкейлиг киржилгеге, совет аныяктарның тайбың марыжыңга хей-аътты ол үлам-на көдүрүп, чамгыс эпче аныяк чүректерии кыйгырар. Бүгү-авилелдиң ол шимчээшкинни ёзулуг массалыг болу берген болгаш быжыг тайбыңны хандырарыңче, найыралче база улустар аразынга бот-боттарын билчир чоруккче аныяк салгалдың чүткүлүүнүн күчүлүг чыскаалы апарган.

Бистиң чүртүвүстүн аныяк оолдар, кыстары боттарының хостагаже болгаш хамаарышпас чоруккче эргелери дээш туржуп турар улустар база аныяктар-биле аку-дуима эп-сеткил каттыжышкынын бир үн-биле медеглеп турар. Аныяктар коллективтеринде шалыпчы күш-ажылдың хүннери эртип турар, комсомол хуралдарынга, чыскаалдарга аныяктар «НАТО-нуң стратегтериниң милитаристи планнары бууразын!» деп шиитпирлини-биле чугаалап, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеңиң тайбыкка ынакшылдыг политиказын бүрүнбиле деткип турар.

Эп-сеткил каттыштырылгазының хрониказы: ВЛКСМ ТК-ның белээн — спорт, музыка эт-херекселдерии, комикарны Аддис-Абебада революсчу Эфиопияның аныяктар ассоциязынга тывыскан. Советтер чүртүнүң комсомолчуларының субботниктерге болгаш воскресниктерге ажылдап алган акша-төреңизи-биле ол бүгүнү саткан.

Тайылбыр: совет аныяктар Вьетнамдан болгаш Камбучиядан, Анголадан болгаш Эфиопиядан, Афганистандан болгаш Никарагуадан келген үе-чергелерине дузаазын база детким-чезии боттарының чүгула интернационалчы күзээлегени кылдыр көрүп турарлар. Аныяктарның коммунистиг киижизидилгезиниң талазы-биле ВЛКСМ-ниң байлак дружкулгазын оларга дамчыдары, студентилериңиң тудугжу отрядтарын чорудары, өөредиге пособиелерии тыптының алырынга акша-көрекпиин чыыры — бо бүгү ол дузаның түңге чамдык чижектери-дир.

Делегейниң 140 чурттарындан аныяктарның болгаш студентилерниң янзы-бүрү 1350 эвилелдери-биле совет оолдар, кыстар интернационалчы калбак харылзаалары тудун турар. ССРЭ-ниң аныяктары Демократтыг аныяктарның бүгү-делегей федерациязының болгаш Делегейниң студентилер эвилелиниң акыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржин, аныяктарның янзы-бүрү политиктиг, философчу болгаш шажыңчүдүлгелиг утланышкынарлыг организацияларыңе харылзаалары калбартып турар.

Эп-сеткил каттыштырылгазының хрониказы: Ю. В. Андропов аттыг «Ростсельмаш» каттыжышкынның комсомолчу - аныяктарның мурнакчы бригадазының бирээзи, А. Ханкаров удуртkан бригадазы бо чылын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өнаалдадан үш хуу бедидеп болгаш продукциязының бот-үнезин бүдүн чартык хуу немей чигедир хүлээлгеп алган. Аныяк ажылчыннар ол чедишкининиң Аныяктарның болгаш студентилериңиң XII бүгү-делегей фестивалынга тураскаадып турар.

Тайылбыр: бо хүнериң бир онзагай чүүлү — аныяктарның ээлчегliг ол шуулганынга белеткээ, комсомол организацияларында болгаш аныяктар коллективтеринде аңаа белеткеп ажылдары казбарган, ону эрттирер дутайында инициативаны Ленинчи комсомол үндүрген.

Фестивалдың кол хемчеглериниң аразында Тиилелгенниң 40 чыл ою-биле холбаштыр массалыг чыскаалдар, ажыг уеде делегейге, ююк төрелгетеңниң чаагай идеалдары дээш демиселге аныяктарның турушкуун база ролюүн дутайында маргылдаалыг дискуссиялар бар. Күш-ажылды болгаш өөредилге коллективтериңе ужуражылгалар, культура болгаш спорт талазы-биле янзы-бүрү хемчегler болуп эрткилээр.

Шуулганга белеткел Ленинчи комсомолдуң өзүп орар салгалдың коммунистиг киижилдилгезин сайзырангайындырыкче угланган ажыл-чорудулгазынга чүгула чаа уе-чага болур. Күш-ажылга өөредилгеге болгаш хөй-иитп ажыл-херектерге чедип алган чедишкиннерин аныяктарның фестивалынга тураскаадыр дээш шиитпирлеп алган аныяк-өскенниң энтузиазминиң ээлээн эвес чижээн ам бээнп үзегер кылдыр киирип болур. Ылаңгыя хөй-хөй үлетпүр бүдүрүлгелер аныяктары беш чылдың онаалдазын фестивалдың ажыттынар хүнүнде күүседирии алган ажылдан турар.

В. КУЛИКОВ,
СЭТА-ның корр.

1. УТКА-ШЫНАРЫ БОЛГАШ КОЛ ЧҮҮЛДЕРИ

Үнүш ажылында коллективтиг керээ дээрге бот-орулга-чарылгалыг кезекбиле (бригада, звено) бүдүрүлге администрациязының (совхоз дирекциязының) аразында тодаргай хемчээлдиг болгаш шынарлыг продукцияны бүдүрериниң дугайында чарган керээ болур, ону коллективке бижыглаан черге администрацияның тускайлап берген көдээ ажыл-агый техниказын болгаш бүдүрүлгениң өске-даа кол болгаш саарылга чепсек-херекселдерин ажыглап тургаш боттандырар, продукция дээш коллективтиг аккорд расценказын ёзугаар төлээр, а ону алгыже чедир ажылдаан үе барымдаалап ап аванс бээр.

Бригадаларга болгаш звеноларга черни, техниканы база бүдүрүлгениң өске-даа чепсек-херекселдерин бижыглаарындан аңгыда, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын чарыгдаарының лимиттерин база тодаргайлап бээрге, ол ышкаш оларның камналгазы дээш шаңнал-мактаарга коллективтиг керээниң дээштии улам бедик болур. Коллектив биле бүдүрүлгениң администрациязының бот-боттарының аразында харылзааларының үндезини керээ болур, ол дугуржуп турар ийи таланың эргелерин болгаш хүлээлгелерин тодаргай айтып, иштики амыдыралының талазы-биле бот-тускайлап чоруктуу коллективтерге берип турар.

Коллективтиг керээ экономиктиг ажыктан аңгыда улуг социал үжүр-дүзалыг. Үүге дээрге ажылдакчыларны коллективчи болурунга, бот-боттарынга дузалажырынга база бот-боттарындан негелделиг болурунга, чаңгыс эптиг база эгелекчи болурунга өөредип чаңчыктырар. Коллективтерге социал-психологтуг байдал экижир, бригадалар (звеноолар) турумчуур.

Коллективтиг керээниң юридиктиг үндезини болза демги керээ болур болгаш ацаа үстүнде айыткан чүүлдерден аңгыда талаларның аразында санажыышкынар харылзааларын айтыр, керээни хажыткан дээш экономиктиг санкцияларны доктаадыр.

Коллективтиг керээни чарып база бот-орулга-чарылгалыг онаалдаиы (ол дээрге керээге капсырылга-дыр) ажылдап кылып турда, күженишкинниг, ынчалза-даа боттуг планнарны, дүжүткүр чоруктуң нормалаттынган деңнелин болгаш продукция бүдүрериниң нормазын, чарыгдаларының, күш-ажыл төлевириниң база материалдыг шаңналдың хемчээлин доктаадыр.

Бригадаларның (звеноларның) составы ындыг кончуг хөй эвес болгаш албан турум болур, а түр үеде хаара тудар ажылдакчыларның саны эң-не эвээш болур ужурлуг. Коллективтерии чүгле эки тураны барымдаалап тургузар, удуртукчулар кылдыр бедик авторитеттиг кижилерни депшидер. Ажылдарның хемчээли болгаш материал-техниктиг хандырылга коллективтиң бүгү кежигүннери үргүлчү ажылдаан турарын хандырар ужурлуг. Коллективти бүдүн тарылга ээлчештирилгезинге ооң бүгү ротациязының дургузунда бижыглаары эң-не чогумчалыг.

Бригада (звено) керээзин ажыглаарының эң чугула негелделериниң бирээзи болза күш-ажыл дээш ооң алыс түнелдерин барымдаалап төлээри база ук төлевирии, ниити ажылдап алган акшаны коллективтиң тус-тус кежигүннериңе. ажылдаан кижи бүрүзүнүң хуузда салыышкынынга дүүштүр хуваары болур, ону ажылдаан үеии. күш-ажылчы киржилгениң коэффициентизин (ККК) болгаш өске-даа чүүлдерии көрүп тодарадыр.

Коллективтиг керээниң база бир чугула чүүлү болза акколдтуг расценкалар болур. Оларны 5 чыл чедир үе иштинде доктаамал тургузарын совхозтар директорларынга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый будурулгелериниң удуртукчуларынга чөпшээрээн.

Совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый будурулгелериниң ажылчыннарының ажыл төлевириниң дугайында 1981 чылда ССРЭ-ниң Госкомтрудтуң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын ёзугаар бадылааны Чаңгыс аай дүрүм ёзугаар расценкаларны санаарда дужуткүрүнүң планнаанын эвес, а нормалаттынган деңнелин база продукция будурериниң нормазын барымдаалап ажыттаарын сүмелээп оларны будурулгениң технологиязын база байдалдарын, ол ышкаш ооң мурнунда эрткен 5 чылларда чедип алган ортумак деңнелди барымдаалап санаар. Бо тавариллгада ажыл-херекти ак сеткилдиг кылыр болза, даалгалар чедишкининг күүсеттинерииге коллектив бүзурелдиг.

Технологтуг карта ёзугаар санаттынган күш-ажыл төлевириниң тарифтиг фондузу агротехниктиг ажылдарны бедик шынарлыг кылганындан хөрүн болбаазырадырының база өске-даа ажылдың чамдык хевирлери кызырылган болза, дөмейле ол хевээр артар.

Коллективтиг керээниң база бир чугула чүүлү болза дүжүт чок чылдарда алы бойдус халавы болганда технологтуг карта ёзугаар көрдүнген ажылдарны херек кырында күүсеткени дээш тарифтиг ставка деңнелинге магадылап төлеп бээри болур.

Алыс түнелл дээш материалдыг шаңналдың системазы бөдүүн болгаш ажылдакчы бүрүзүнге билдингир болур ужурлуг. Немелде төлевирлер болгаш шаңналдар коллективтиң ниити ажыл төлевириңе улуг улуг болуп киргеп турар.

Керээлиг бригадаларның болгаш звеноларның чедишкининг ажылдаарынга оларга будурулге талазы-биле тускайлап чоруктуу бээри, көдээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң технологиязын сагыыры дээш коллективтиг харыысалганы бедидери улуг ужур-дүзалыг.

Керээлиг ажылдап турар күш-ажылчы коллективтиң ажыл-чорудулгазы Коллективтиг керээлиг механизаторлар звенозунун дугайында дүрүмге, а звено удуртукчузунун — Коллективтиг керээлиг механизаторлар коллективиниң звено удуртукчузунун албан-хүлээлге саавырынга (**ук капсырылгаларны дараазында парлаар**) үндезилеп боттанып.

Керээлиг күш-ажылчы коллективтиң ниити хуралынга бригада (звено) чөвүлелин сонгуур, ол коллективтиң ажыл-чорудулгазын удуртур, администрациябиле продукция будурериниң дугайында керээни чарар болгаш ооң күүселдезии дээш харыысалгалыг болур; технологтуг карталарны, бот-орудга - чарылгалыг даалгаларны ажылдап кылырынга идепкейлиг киржир, коллектив кежигүннерииге бөөр авансының, немелде төлевирлерии болгаш шаңналдарның хемчээлии, кижи бүрүзүнүң күш-ажылга киржилгезин барымдаалап тодарадыр; кылдыпып турар ажылдарның технологтуг картага дүүштүр шынарын болгаш өйшаандазын контрольдаар, техниканы болгаш будурулгениң өске чепсек-херекселдерин ажыктыг ажыглаар талазы-биле хемчеглерни алыр, ажылды организастаарының депшилгелиг методтарын неп-тередир, коллектив кежигүннерии холушкан мергежилдерге өөредир, оларның мергежилин бедидер, күш-ажылдың болгаш технологияның сагыыра-чурумун быжыглаарының дугайында айтырыгларны чугаалажыр, шиитпирлээр, коллективтиң кежигүннерин күш-ажылды коммунистиг ёзубиле коргүнге кижизидер.

Бодунуң авангардын—Национал хосталганың Сандиножу фронтузун (НХСФ) долгандыр сырый каттышкан Никарагуаның чоңу революстуг чаалап алышкынынарын контрреволюциянын болгаш АКШ-тың империализминиң халаашкынынарындан камгалаарынга кезээде белеп.

ЧУРУКТА: Манагуада Революция шолүүне болган митингиниң үезинде тырттырган чуруку «Боэмия» журналга парлаан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА ХЕРЕКСЕЛ

СОФИЯ. Нефть химиязының Бургаста комбинадынга чаа херекселди хуусаа бетинде ажыглалга киирген. Нефть артынчыларындан бедик шынарлыг бензинии болгаш дизель одаар чүүлүн ол херексел будурүп, химия үлетпүрүнге чиг-этти берип шыдаар аргалыг.

Чаа херекселди ажыглалга кииргени-биле холбаштыр, комбинатка чаартылга ажылдары доозулган. Немей тудуушкуннарны болгаш чаартылга ажылдарын 1982 чылдың августа эгелээн турган. Немей тудуушкуннарның болгаш чаартылга ажылдарының төлевилелии совет инженерлер чогаатkан болгаш Болгарияның тускай эртемниглеринге практиктиг улуг дузаны чедирген.

Чаа херекселди хуусаазындан ийи ай бүрүнгаар ажыглалга киирген. Советболгар сырый кады ажылдажыглаңың ачызында күш-ажылчы бо улуг тиилелге чедип алдынган деп, комбинаттың чиңгине директоруңуң оралакчызы Найден Найденов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Совет специалистер-биле комбинаттың инженерлериниң техниктиг кады ажылдажылгазы 20 чыл бурунгаар эгелээн. Ол үемин дургузунда ССРЭ-ниң янзы-бүрү хоорайларындан комбинатка 850 ажыг совет специалистер кээп чораан. Олар боттарының байлак дуржулгазын болгар өңнүктеринге амгы уеде база дамчыдып берип турар.

РУМЫН БАЛЫКЧЫЛАРЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

БУХАРЕСТ. Будурулге даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен дугайында Румыниянын океан балык ажыл-агыйының судноларр экипажтары плетксзон. Атлантика болгаш Индия океанларта балык тывыжын боттандырып турар балыкчылар чыл эгезинден бээр 7.000 тонна балыкты планнан ажыр тутканнар. Олардың кылган ажылының баазашкынынарындан камгалаарынга кезээде белеп.

ЧУРУКТА: Манагуада Революция шолүүне болган митингиниң үезинде тырттырган чуруку «Боэмия» журналга парлаан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ КАМГАЛАЛЫНДА

МАНАГУА. (СЭТА). Сандиножу революцияга удур АКШ-тың империализминиң болгаш контрреволюстуг дээрбечилерниң чепсектиг халдаашкыннары улам-на калбарган болгаш күштелген амгы уеде никарагуа улус «Төп разведка эргелелиниң халдаашкынынарынга удур демиселге бүгү чурт көдүрлүп үнгеп!», «Шупту улус —революцияны камгалаарыңче!» деп лозунналрың адаа-биле демнсежип турар.

Никарагуажке база катап халдап келген сомосажы дээрбечилерге удур демиселге санаашкынынарындан камгалаарынга кезээде белеп.

ЧУРУКТА: Манагуада Революция шолүүне болган митингиниң үезинде тырттырган чуруку «Боэмия» журналга парлаан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ КАМГАЛАЛЫНДА

МАНАГУА. (СЭТА). Сандиножу революцияга удур АКШ-тың империализминиң болгаш контрреволюстуг дээрбечилерниң чепсектиг халдаашкыннары улам-на калбарган болгаш күштелген амгы уеде никарагуа улус «Төп разведка эргелелиниң халдаашкынынарынга удур демиселге бүгү чурт көдүрлүп үнгеп!», «Шупту улус —революцияны камгалаарыңче!» деп лозунналрың адаа-биле демнсежип турар.

Никарагуажке база катап халдап келген сомосажы дээрбечилерге удур демиселге санаашкынынарындан камгалаарынга кезээде белеп.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

КОММУНИСТЕРНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сонгулда мурнунуң кампаниязынга чугула тиилелгени америк коммунистер чедип алган. АКШ-тың президентизиниң албан-дужаалынга бодунуң кандидады — Коммунистиг партияның чиңгине секретары Г. Холлду болгаш оралакчы президентиниң албан-дужаалынга кандидат кылдыр Компартияның Төп Комитединиң кежигүнү А. Дэвисти чурттуң штаттарының кол нуруузунга бүрүткеднирии америк коммунистер чедип алырынче чүткүп турар. Коммунистерниң депшитиен кандидаттарының фамилиязарын сонгулда бюллетеньнеринге киирерин негеан Компартияның түс черде активчилериниң бижиин Юта штаттың сонгулдалар талазыбиле комиссиязы болгаш ол штаттың секретары күштүг деп санаан болгаш хүлээп алган.

Негелде бижиктиг адаанга четчир ат салыышкынарын Коммунистиг партияның чедип алганы баштайгы штат — Юта болган. Сонгулда мурнунуң ол штатка кампаниязының чугула үе-чадазын америк коммунистер ынчаар чедишкининг дооскан. Бо чылын ниитизи-биле америк сонгучуларның миллион ажыг ат салыышкынарын чыып алырын болгаш боттарының кандидаттарын 30 штаттарга депшидерин чедип алырын АКШ-тың Коммунистиг партиязы планнап турар. Мичиган, Пенсильвания ышкаш, АКШ-тың үлетпүрүүр штаттарынга Коммунистиг партияның сонгулда мурнунуң кампаниязы база чедишкининг болуп турар. Ынчаарга америк коммунистер сонгулда мурнунуң кампаниязын Рейганиның администрациязының дерзии политиказының нарын байдалдарында чорудуп турар.

ПЛЕНУМ БОЛГАН

РАБАТ. (СЭТА). Марокконуң депшилге болгаш социализм партиязының ТК-ның ээлчеглиг пленуму Касабланка хоорайга болган. «Аль-Баян» солунуңн бижээнии ёзугаар алырга, чүртта иштики байдалдың дугайында партияның Чиигине секретары Али Ята илеткел кылган.

Бо чылдың январьда Марокконга болган хөлээшкиннериниң сөөлүнде чүрттүң депшилгелиг күштериге удур каржы истеп, сүрүшкүннериниң кампаниязының үезинде Марокконуң депшилге болгаш социалнам партиязының ажылдакчыларын болгаш активчилерин массалыбиле хорудган турарын пленумнуң киржикчилери буруу шапкан. Ол дугайында пленумга хүлээп алдынган реформаларны ажыглаарынга камгалаарынга кезээде белеп.

Нүүлдээшкинниг буруудадыышкынынар Марокконуң партиюттарын түдүп хорудаарынга, оларны каржызы-биле шиидеринге «юридиктиг» чылдак болуп турарын резолюцияда демдеглээн. Ындыг каржы хемчеглер чоңнуң демократтыг чаалап алышкынынарынче болган хамаатыларның конституциядa айыткан эргелеринче дерзии халдаашкын болуп турар.

Кара-бажыңнарда хорудаттырган активчилер-биле болган чүрттүң өске-даа демократтары-биле эп-сеткил каттыштырылгазын пленумнуң киржикчилери илергейлээн. Хорудаттырганнарны хостаары дээш демиселди үргүлчүлээринге Марокконуң депшилге болгаш социализм партиязы бүрүн шиитпирлиг.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Сөөлгү хүннерде 1180 километр узун дурттуг иран-ирак фронтуга дайын чорудулгалары үргүлчүлээн. Ирактың самолеттары болгаш вертолеттары Басрадан Төөн талада болгаш Майсан секторда дайзынның шеригleриниң туруштарын база мөөнелген черлерии ракета-бомбалыг согуушкуннарга таварыштырган, ооң дириг күжүн, техниказын узуткаан.

НИКОСИЯ. (СЭТА). ИРНА (Иран) информация агентилелиниң дыжаткаңы-биле алырга, иран үгер-бооларының база мөөнелген черлерии ракета-бомбалыг согуушкуннарга таварыштырган, ооң дириг күжүн, техниказын узуткаан.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ТУҢНЕЛЯН

АФИНЫ. (СЭТА). Тайбыны, чавырлыышкынын бижыглаарынче болгаш камгалаарынче угланган бүгү инициативаларны Грециянын Коммунистиг партиязының болгаш Югославияның Коммунистер эвилелиниң деткип турарын ийи партияларның делегацияларының чугаалажыышкынарыы доозулган сөөлүүде ГКП ТК-ның парлалга бюрозунуң медеглелинге айыткан.

Делегей байдалының чидиглеңгени-биле холбаштыр ханы сагыш дувурээшкинин ийи талалар илергейлээн болгаш чүгле чугаалажыышкынынарның аргазы-биле делегей байдалын экижидип болуруи демдеглээн. Чугаалажыышкынынарны кылырда янзы-бүрү социал-политиктиг күрүнелернай тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының делегей харылзааларына күштү ажыглаарындан азы ону ажыглаар деп кыйгыышкынынан ойталаарының принциптерин сагыырының эргежок чугулазын чугаалажыышкынынарның үезинде айыткан.

КНО-нуң шиитпирлеринге, эжелеткен араб девискээрлерден израиль шеригlерин үндүрерииге, хамаарышпас бүрүн эргелиг күрүнезин тургузар Палестинаның араб чонунуң дүрүм ёзугаар эргелерин хүлээп көөрүнге үндезилээш, Чоокку Чөөн чүктүм айтырыгын шиитпирлеп болур деп, ГКП болгаш ЮКЭ саавын турар.

Э. ПАПАНОАННУНУҢ МЕДЕГЛЕЛЯН

НИКОСИЯ. (СЭТА). Делегейде дүшкүүрлүг чоруктуу америк империализм болгаш реаксылыг өске-даа күштериниң чавырлыышкынны үзер дээн оралдажыышкынарны өөскүткен деп, Кипрниң Күш-ажылчы чонунуң депшилгелиг партиязының чиңгине секретары Э. Папаноанну медеглээн. Империализм болгаш реакция делегейниң тайбыкка ынак чүрттарынга хамаарыштыр өжээтен, дайынчырак политиканы чорудуп, ядролуг боо-бепсекти улам-на эндере бүдүрерии оралдажып турар деп, ол чугаалаан. Американың Каттышкан Штаттары сарымдыг үгааның үүгй дыңнаар болгаш Совет Эвилелиниң база социалистиг өске-даа чүрттарның тайбыкка ынак санаалдарын хүлээп алыр ужурлуг деп, Э. Папаноанну медеглээн.

ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. А. Лебедев совет театрга хөй он чылдар дургузунда ажылдап келген. Бодунуң уран талантызын ол совет улуска бараалгадыр турар. Нарын болгаш солун хөй рольдарны ол ойнап күүсеткен. М. Горький аттыг Улуг шин театры-биле ооң бүгү амыдыралы холбашкан.

ЧУРУКТА: Е. А. Лебедев (оң талазында) болгаш театрның кол режиссёру, ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. А. Товстоногов.

Ю. БЕЛИНСКИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БИР ДЕМНИГ КИЖИЗИДЕР

Ада-ие бүрүзү өг-бүледе уругларының кижизидилгезинче доктаамал кичээнгейни салып турар. Ылаңгыя уруу алы оглу школага өөренип эгелей бергенде, олар хүн чурумун шыңгыы сагызын, бажыңга онаалгазын доктаамал кылзын дээш сагыш салып, хыналдага алыр. Ынчалза-даа оларның идей-политиктиг кижизидилгезинге кичээнгей салдынмайн баары хаая эвес. Ону өг-бүледе уруглар школа назыны четпээнде-ле эгелээр үжурлуг. Чамдык ада-иелер олче кайы хире сагыш салып турарыл? Каш чижектен ап көрээли.

Байырлал хүнүнде беш харлыг Эрес ада-иези-биле кады кудумчуже үнүп келгеш, ловун, туктар, янзы-бүрү чуруктар болгаш чечектер туткан, чыскаал-биле ыр-шооорлуг эртип турган хөй чонну, школачыларны аажок сонуургап көрген. Эрес ол улус-биле кады чыскаалдың алгаш эртип-сээн. Ынчалза-даа ава-ачазы чөпшөреевээн, боттары база кыдыындан харап турганнар.

Ада-иези кежээликтей аъш-чем ыяштап, аяк-сава белеткеп эгелээннер. Эрес база ада-иезинге дузалашкан. Удаваанда аалчылар стол артын хос олут чок кылдыр эзилеткеннер. Олар амаа чугаалажып-хөөрежип, каттыжып-ырлажып шаг болган. Аалчылар орай-кежээ чанганнар.

Ол хүн Эрес ыр-шоорлуг чыскаалган чонну, ава-ачалының эш-өөрү-биле хөглеп турганын көргеш, боду база сагыжында өөрүшкүлүг хүннеле-даа, чогум чүү боон турарыл. чүү байырладыл дээрзин, ооң үжүр-дузазын, утказын билбээн.

Школаның үстүкү классчарының бирээзи социалистиг чарышка үнилекчи болгаш Кызыл хоорайже экскурсиялаар эргени чаалап алган. Олар аңаа келгеш хоорайның төөгүлүг черлерин, театрларын, бүдүүлгелерин эргий кезип көргеннер. Ооң соонда республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейин көөр дишкеш бар чорда, уругларның бирээзи садыг-магазиннер кезиринге эвээш үе арткан-дыр дээш, садыглар кезип чорупкан. Экскурсиядан эрт келгеш, класс башкызы демги өөренүкчиниң ада-иезинге ол дутайын барып чугаалаан.

— Мээң уругларым шын на кылган-дыр. Ынчан ол садыгже барбаан болза, аянныг чараш чайгы идиктерни, бодумга тааржыр тоону тыппас бис. Биче-ле болза хөй акшазын дедир экжел часкан-дыр — деп дүште чок харылаан.

Чамдык ада-иелер уругларының идей-политиктиг кижизидилгезинче сагыш салбайн турар дээрзин бо чижектер тодартай көргүзүп турар-дыр. Байырлал бүрүзү уругларның утаан-бодалынга бир-ле үүвени арттырып каан, билдингей турар үжүрлүг. Ону шыңгыы сагып, байырладыр дугайында уругларга тайылбырлап чоруур ада-иелер база бар.

Тиилелге хүнү ийнги классчы Буянга уттуидурбас арткан. Ол байырлал хүнүнде оларның бажыңынга Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, пенсионер кырган, тыва эки-турачылларның бирээзи — Салчак Амыр-Сатович Серен-Донду келген. Ооң солун чугаазын, хөй орден, медальдарын ол сонуургаан. Фронттуң кырган-ачазы-биле кады телевизорга болган дайыныг киноны база көргеннер. Тиилелге хүнүн кажандан эгелеп байырлап эгелээнин ачазы бала Буянга чугаалап берген. Оон бээр-ле бичии Буянга Тиилелге хүнү дээрге, бистиң чуртувусту эжелеп алыр дээш халдаан дайынарны чылча шапканың демдеглээн байырлал деп, чүве ыяк билдинген. Өзүп келгеш шериг херээн эрттирип. Төрээн чуртувусту дайыннардан камгалажыр мен деп медереп билген.

Шынап-ла, уругларның идей-политиктиг кижизидилгезин ада-ие, төрелдер чорудуп билбези, олче сагыш салбазы хомудаичыг. Ынчангаш ол ажылды чорударынга башкыларның арга-сүмезин, практиктиг дузазы эргежок чугула.

Чамдык ада-иелер школачы чылдарының, пионер, комсомолга кирген чылдарының, шериг эрттирип турган үезинің чуруктарын, галстугун, пионер комсомол значоктарын, эмблемаларын бажында тускай шыгжап, кадагалап чоруур. Олар хостуг үезинде уругларынга чурттап эрткен чылдарының дугайында чугаалап берип, чуруктарын сонуургадыр. Уруглар ада-иелериниң бичии, алээди, аныяк чораан чылдарын аажок сонуургаар. Ынчан олар ада-иезиниң овур-хевирин бир янзы көрүп, бодунуң тура-соруу, күш-ажылы-биле нинтилелге, күрүнеге бердинген хамааты хүлээлгезин ыдыктыы-биле күүседип чоруур кижилер деп бүзүрээрлер. Ынчангаш ада-иезин дөзеп-салгаар, оларга дөмейлежип, ажылчыг болур күзел оларга тыптыр.

Ылаңгыя амгы үеде республиканың ажылчы чоннары Совет Тыванның 40 чыл ооң төлептиг уткуур дээш кыымакгай ажылдап турар үеде, ада-ие урутларынга Тываның ССР Эвилелинге каттышканының дугайында болган ооң чедишкиннериниң дугайында чугаалап берип, ол байырладың ужуруткалын хамыыы-биле тайылбырлап берген турар үжүрлүг.

Идей-политиктиг кижизидилге ажылын чорудары белен эвес айтырыг. Ындыг болганда ада-иениң башкылар-биле хүн бүрү харылзаалары, олардан арга-сүмезин доктаамал алыры эргежок чугула. Педагогика, психология айтырыгларының дугайында лекция, беседаларны доктаамал дыкнап, «Өг-бүле болгаш школа» деп журналдың номчукчузу болуру төрелдерге оныа ажыктыг.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму өзүп орар салгалдың идей-политиктиг кижизидилгезин улам күштелдирер талазы-биле айтырыгны бирги черге-нин кылдыр тургузуп, башкыларның болгаш төрелдерниң мурнунга чаа чугула сорулгаларны салган болгай. Ону амыдыралга боттандырар, бистиң социалистиг нинтилеливистиң келир үезинге бүзүрелдиг, коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарынга бүрүн бердинген салгалды кижизидип өстүрер дээш ада-иелер-биле башкылар бир демниг ажылдаар үжүрлүг.

Б. БАРБА.

Ада-иелерге

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

24. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Буратино делгелгези. 9.25 — А. Галин. «Ретро». Фильмшин. 11.45 — Телемедээлер. 11.50—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.15— Фильм-концерт. 15.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.05 — А. Мицкевич. Сонеттер. 16.40 — «Харыылаңар, горнистер!». 17.10 — Бүгүдеге стадион. 17.40 — Документалдыг телефильм. 18.30 — Белгородтуң витамин комбинадының Культура ордузуның орус улусчу хорунуң концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Мультфильмнер. 19.30 — «Эртем болгаш амыдырал». Эртем болгаш техника талазы-биле 1984 чылда Ленинчи шанналдың лауреаттары. 20.15 — Улусчу хорларның ийнги Бүгү-россия көрүлдезиг. Волганың улусчу орус Күрүне хорунуң концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Үү? Кайа? Кажан?» Телевикторина. 23.15 —23.35— Бөгүн делегейде.

ИЙНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35. 9.35 — Төөгү. 5-ки класс. Буруңгу Индияның культуразы. 9.05. 12.40 — Француз дыл. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.35. 11.40 — Физика. 8-ки класс. Механиканың хөй-лулары. 11.00 — «Шыдыраа школазы». 12.10 —Совет күрүнениң болгаш эргенің үндезиннери. 13.10 — Декабристер дугайында чугаа. И. Пущин. 14.10 — Эртем-нептерелдиг фильм. 14.30 —В. Шекспир. 15.15 — Телемедээлер. 15.20 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Мультфильм. 18.35 — «Чоннуң уран чүүлү». Ыраажыларның болгаш номчукчуларның республика көрүүдезиниң киржикчилериниң концерти. 19.00 — Телефильм. 19.15— «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Уткуштер амыдыралы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кукла». Беш серийлыг уран-чечен фильмниң бирги сериязы. (Польша). 22.55 — «Ыры, романс, вальс». 23.30 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Трактор».

25. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 — Документалдыг телефильм. 9.45 — Ырак, чоокка ыры. 10.25 — «Аян-чоруукчулар клубу». 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг фильмнер. 15.00 — Черге, дээрге болгаш далайга. 15.40 — К. Тренев. «Любовь Яровая». 16.30 — Н. Паганини. Оркестрлиг скрипкага № 1 концерт. 17.10 — «Он алды хардан өрү». 17.55 — Документалдыг фильм. 18.30 — Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Неделя дургузунда спорт. 19.30 — Улустуң аялгалары. 19.45 — «Вера». Телешин. Авторлары — Г. Никитин, О. Пыжова. 21.00 — «Ye». 21.30 —«Бүгүдеге музыка». 22.25 —Документалдыг телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00— 00.50 — Футболга Олимпий турнириниң шилилге матчызы. ССРЭ-ниң болгаш Венгриянның чыынды командалары ойнаар. Чапсар аразында — Кадык болур дыныгже.

ИЙНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35. 9.45 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Дириг амытаннар частыы канчаар үткүүрүл. 8.55 — Документалдыг фильм. 9.15. 12.40 — Немец дыл. 10.05 — «Игорь шеринниң дугайында сес болгаш орус культура». 10.35. 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. Коллективизация угланышшкыны. 11.05 — «Өг-бүле болгаш школа». 12.10 — Музыка. М. П. Мусоргский. 13.10 — И. С. Тургенев. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннарындан. 13.55 —Эртем-нептерелдиг фильм. 14.20— В. Шекспир. 15.10 — Телемедээлер. 15.15 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.25 — «Сонуургактарга». Тываның хөгжүм-шин театрының артизи Анзат Куулар-биле ужуражышкын. 18.45 — Уругларга фильм. 19.05 — «Делегей байдалының допчулаазы». 19.20— «Азия төвү». 19.50 — Телемедээлер

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Тудуг болгаш архитектура». 20.25 — Тайбың болгаш аныяктар. 21.00 — «Ye». 21.30 —«Кукла». Фильмниң 2-ги сериязы.

26. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 — «Кармен. Партитура арынары». 10.20 — «Территория». Уран-чечен фильм. 11.55— Телемедээлер. 12.00 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильм. 14.50 — Орус чугаа. 15.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор Е. Рахмадиевтиң чогаалдарындан концерт. 16.05 — «Таңзания». Киноочерк. 16.30 —«Совет чурулга уран чүүлүиде коммунистерниң овур-хевири». 17.00 — Чалыыларның чогаадылгазы. 17.25 — Москва болгаш москвачылар. 17.55 — Миллионнарныц ленинчи университеди. «Күш-ажыл — нинтилел — кижи». 18.30 — «Кижилер болгаш ойнаактар» ансамбльдиң концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Амгы делегей болгаш ажылчың шинчээшкини. 19.35 — Фильм-шин. 21.00 — «Ye». 21.30 — Шыдыраага делегей маргылдаазы. Г. Каспаров — В. Смыслов. 22.05 — «Концертию» ансамбльдиң концерти. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35. 9.35— Нинти биология. 10-гу класс. Биосфера болгаш кижи. 9.05; 13.05 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. В. В. Маяковский. «Владимир Ильич Ленин». Поэма. 10.35. 11.40 —Зоология. 7-ги класс. Дириг амытаннарның үжүр-дузазы болгаш оларның камгаланы. 11.00 — Авалар школазы. 11.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 12.05 — Физика. 7-ги класс. Он бирги беш чылда ССРЭ-де электрижидилге. 12.35 — Төөгү. 4-кү класс. «Мен — Совет Эвилелиниң хамаатызы мен». 13.35 — Даштыкы чурулга уран чүүлү. Томас Гейнсборо. 14.20— «Птицы над городом». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.35 —Телемедээлер. 15.40 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Школа амыдыралы». 18.30 — Мультфильм. 18.35 — «Азия төвү». 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — « Композитор болгаш үе». РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Тыва АССР-ниң Күрүне шаналының лауреады, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, композитор Алексей Чыргал-оолдуң чогаадыкчы ажылы.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Өөнүктериниң арны. 21.00 — «Ye». 21.40 — «Кукла». Фильмниң үшкү сериязы. 22.50 — Белоруссияның «Хорошки» ансамблиниң концерти. 23.30 — 01.00— Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Сокол».

27. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Харыылаңар, горнистер!». 9.25 — Орус улустуң хөгжүм хереклеринин ансамблиниң концерти. 9.45 — Фильм-шин. 11.10 — В. А. Моцарт. № 41 симфония. 11.45 —Телемедээлер. 11.50 — 14.15 — Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.25 — Документалдыг телефильмнер. 15.35 — Хөглүг старттар. 16.20— Документалдыг телефильм. 16.50 — Грузин ССР-ниң уран чүүл коллективтериниң концерти. 17.30 — Мультфильм. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». ССРЭ-ниң Дээди судунуң 60 чылынга. 19.30 — Цыган улустуң ырларын болгаш романстарын Л. Деметер күүседир. 19.50 — «Нам здесь жить». Үш сериядыг уран-чечен фильмниң бирги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ырлаалыдар, оңуктер!». 23.30 — Бөгүн делегейде. 23.45 —00.20 — Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. ССРЭ-ниң болгаш Бразилияның чыынды командалары ойнаар.

ИЙНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35. 9.35 —Музыка. 1-ги класс. Симфония оркестриниң хөгжүм херекселдери. 9.05. 12.45 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Астрономия. Сыдыстар. 10.35. 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. М. В. Ломоносов. 11.00 — «Шыдыраа школазы». 11.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 12.05 —Н. Асеевтиң шүлүк чогаалы. 13.10 — Совет графика уран чүүлү. Б. И. Пророков. 13.45 — «Билиг — күш». Эртем-нептерелдиг фильм. 14.30 — Н. Г. Гарин-Михайловский. 15.10 — Телемедээлер. 15.15 —18.00 — Чапсар. 18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —Уругларга фильм. 19.20 — «Азия төвү». 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Лундстремниң удуртканы эстрада оркестриниң концерти. 20.50 — Эртем-нептерелдиг фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 —23.20 — «Кукла». Фильмниң дөртку сериязы.

28. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Хөглүг старттар. 9.40 —Дедегей конкурстарының лауреады А. Фоменко фортепианого ойнаар. 10.05 — «Спортлотонуң» 17-ги тиражы. 10.15 —«Весна двадцать девятого». Уран-чечен телефильм. 11.50 —Телемедээлер. 11.55— 14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильм. 14.50 — С. Смирновтуң шүлүк чогаалы. 15.45 —Шыдыраа школазы. 16.15 — Документалдыг телефильм. 16.45 — Объектив. 17.20 — Уран-шевер холдар. 17.50 — «Чырык болгаш хөлеге». Телетайылбыр. 18.30 —Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Р. Леневен-Элегия секстеди. 19.20— Бистиң садывыс. 19.50 — «Нам здесь жить». Фильмниң ийнги сериязы. 21.00— «Ye». 21.30 —Хөстүг хүрешке Европа чемпионады. Швециядан дамчыдылга. 22.00—23.45 — Футболга ССРЭ кубогу. «Факел» (Воронеж) —«Спартак» (Москва). Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35. 9.35 — Физика. 7-ги класс. Он бирги беш чылда ССРЭ-де электрижидилге. 9.05 —Орус чугаа. 10.05 —Эстетиктиг кижизидилге. Театр — уран чүүлүнүң бир хевири. 10.35. 11.45 —Төөгү. 6-гы класс. Катап тургузуушкун эпохазының уран чүүлү. 11.00 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 —География. 5-ки класс. Чер карты. 12.40 — Нинти биология. 10-гу класс. Экологтуг системалар. 13.10 —Совет күрүнениң болгаш эргенги үндезиннери. 8-ки класс. 13.40 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Колхозта час. 14.00 —Сээң ленинчи библиотекаң. «Совет эргечагырга деп чүл?». 14.30— Н. Гайди. 15.15 — Телемедээлер. 15.20 —18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —Уругларга фильм. 19.15 —«Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.10 —Концерт. 21.00 —«Ye». 21.30 «Кукла» фильмниң бешки сериязы. 23.05 —23.40 — Польша эстрада артистериниң концерти.

29. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Уругларның уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.25 — Документалдыг фильм. 9.55 —Фильм-концерт. 10.25 — Уругларга фильм. 11.45 — Телемедээлер. 11.50 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Төрелдешкен хоорайларның делегей хүнүнге 15.05 — Уругларга уран-чечен фильм. 17.20 —Чурулга уран чүүлү. 18.00 —Аар атлетикага Европа чемпионады. 18.30— «Ленииана». Н. А. Андреевтиң скульптуразы. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ромео биле Юлия». Г. Берлиозтуң музыказынга балет. 19.20 —«Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 19.50 — «Нам здесь жить» Фильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.30 —«Киноапонарама». 23.05 — Документалдыг телефильм. 23.15 — 23.35 —Бөгүн делегейде.

ИЙНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — О. Бертольтуң шүлүк чогаалы. 9.00 — Шимчээшкинниң айыыл чок чоруу. 9.30 —ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел көрүлдезиниң түңелдери. 10.20 — Документалдыг телефильм. 10.40 — Совет ырының концерти. 11.15 — Хостуг күрешке Европа чемпионады. 11.40— Француз документалдыг фильм. 12.10 — Элээди уругларга музыкалыг дамчыдылга. 14.20 —Чаңдырынга делегей маргылдаазы. 14.50 —П. И. Чайковский аттыг делегей конкурсуунуң лауреады, Грузин ССР-ниң алдарлыг артизи Л. Бурчуладзе биле П. Доноху (Великобритания) оларның концерти. 15.50 — Телемедээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Фильм-концерт. 18.35 —«Азия төвү». 19.05 —Телемедээлер. 19.15 — Чарлалдар. 19.25 —«Хөглүг ог»

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.30 —Фильм-концерт. 22.45 —01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады «Динамо» (Москва) —«Спартак».

Аэлаар

Республикага чуга булуттаар, чамдык районнарга биче чаъстаар. Хаттың дургени секундада 7—12, хүндүс 15—20 метр чедир күштелир.

Дүне 4—9 градус соор. Хүндүс 15—20 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар. Хаттың дургени секундада 7—12, хүндүс 15—20 метр чедер.

Дүне 0—2 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Месть и завон» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Уроки на завтра» 9.30, 14.40. «На перевале не стрелять» 11.00, 18.00, 19.40 (узаткан). «Последняя реликвия» 12.50, 16.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Люблю. Жду. Лена» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Ураган» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Подтесовонуң № 5 профессионал-техниктиг училищези 1984-1985 өөредилге чылында дараазында мергежилдерге аныяктарны белеткээр.

8-ки класстың базазында өөренирин күзээннер 7 янзы мергежилге өөренип ап болур:

1-3 болуктериниң судноларының механигимниң штурман-дузалакчызы. Өөренириниң хуусаазы 4 чыл 4 ай.

слесарь-сантехник
моторист-башкарыкчы
электрик-радиооператор
бызанчы-бетонщиктер
септекчи
шеверлекчи

Штурман-дузалакчы д а н ангыда мергежилдерге 3 чыл өөренир.

Өөренип кирип алганнарны тускай хеп-биле, нияти чуртталга бажыңы-биле хандырар, чемнеринр халас.

10-гу класс базазынга:
хем флодунуң моторизи;
1-3 болуктериниң судно башкарар механиктери;
слесарь-сантехниктер;
электрик-радиооперат о р лар
бызанчы-бетонщиктер
флот поварлары
шеверлекчилер
каннакчылар.

Судно башкарар механиктер 1 чыл, артканнары 10 ай өөренир.

Бо салбырга 17 хардан өрү назылыг оолдар, кыстарны хүлээп алыр. Айда 75 рублей стипендияны төлээр. Борта өөренип турган, үшкү класстың чолаачызы мергежилди база шингээдип ап болур.

Училище Енисей хемнин эриниде турар. Өөредилге кабинеттери болгаш будурулге мастерскаялары-биле дериг-хереклер-биле четчелеттингеп. Өөредилгеден хостуг шакта сургуулдар бот-тывынгыр уран чүүл болгаш техниктиг чогаадылга белгүмнериге киржир. Лыжага, волейболга, баскетболга, боксха, теннисче, хостуг күрешче, шыдыраага, дзю-дога спортчу секциялар ажылдаар. Училищениң базазынга Енисей пароходствозунуң күчүлүг судноларын кирип турар. Олар Карскы далайга чедир эжиндиришкиннерни кылып турлар.

Училищеге өөренген чылдарын ажыл стажынга кирер санаар. Киреринге чугула херек документилер: паспорт, азы төрүттүнгенииниң дугайында хереченилел; шериг документизи;

билиниң дугайында документ (боду-биле);

өг-бүлезиниң дугайында шынзылга;

чурттап турар черинден шынзылга;

№ 286, № 6 майыктың шынзылгалары;

школадан характеристика;

3Х4 чемнээлдиг 8 чурук.

Экзаменнер чокка хүлээп алыр. Өөредилге сентябрь 1-ден эгелээр. Училищениң адрези: Индекс 663134, Красноярск край, Енисей район, Подтесово суур, № 5 кодээ профессионал-техниктиг училище. Бландиришкинниң директориуң адынга чорудар.

АРААЛЫГ БООЛАР БӨЛЕРИНГЕ

Тыва АССР-ниң Иштики хептерер министерствозу 1984 чылдың январь 1-ден май 1-ге чедир хамаатыларның хууда ажыглалында араалыг бооларны патап дамылаар.

Ажыттыган бооларын патап дамылаттаан хамаатыларның оларны эдилээр эргезин катыыр.

Араалыг бооларны патап дамылалдыр талазы-биле айтырыг тургузар черниң адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчуунуң № 18 бажыңы, ИХМ-ниң нинтиинин көрүм-шеруниң камгалаар кылдыс, кабинет № 317, паспортту, боолу болгаш ону ажыктаар чөпшөреди алгаш келир.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ХАМААТЫЛАРЫНГА

РСФСР-ниң Чуртталга шолунуң кодекизинге дүүштүп улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң бо чылдың март 14-те үндүрген шиитпирин ёзугаар чуртталга шолу алыр хамаатыларның бурутселия чорудуп турар. Ук бурутселди хоорайның Кочетов кудумчузунда 29 дугаардыг бажыңда, № 13 кабинетте кылып турар.

Ана келир хамаатылар дараазында документилерни алыр: паспорттар, назы четпээн уругларының төрүттүнгеи дугайында хереченилели, күш-ажыл дептери, ажылдан турар черинден, техниктиг инвентаризация бюрозундан, ол ышкаш чурттап турар черинден адрезин, өг-бүлезиниң составын болгаш эзлеп орар шолунуң хемчээлин айыткан шынзылгалар, бажын депгери, хыналда карточка.

Дараазында хамаатылар бамсыяны биргү эзлчегде алыр эргелиглер:

— Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтери болгаш киржикчилери, дайынга өлүттеген азы яс чок читкеи дайынчыларның өг-бүлелери;

— Совет Эвилелиниң Маадырлары болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары;

— күрүне болгаш хөй-ниити албан-хүлээлгезин күүседир чорааш өлген кижилериниң өг-бүлелери;

Маадыр-иелер, хөй уругларлыг өг-бүлелер болгаш бот-иелер;

Ийис уругларлыг өг-бүлелер.

Бо хамаатылар бадыткал документилериэ эккээр ужурлуглар. Ол ышкаш ССР Эвилелиниң Хоойлузунда көрдүнген дапзыда киргеи аарыгдардан хоочураан кижилер эмчи комиссиязының түңелии эккээр.

Пенсионерлер бурутселдиг-биле хүнүнүң 8 шак 30 минутадан 17 шакка чедир кээп болуур, а ажылдап турарлар 17 шактан 20 шакка чедир, субботала 9 шактан 15 шакка чедир келир.

Ажыл төлевири кылганын болгаш ажылдаан шагын барымдаалаар, шаанаа чурумун ёзугаар хөй чылда ажылдааны дээш немелде төлевирии. 13-кү шалыкны, 30 хүү район коэффициентизин бээр. Ажылдаар черге тускай автобус чедирер.

Айтырыг тодарадыр телефоннар №№ 99-11-25, 99-11-26. Эртенгинии 8-тен кежээкиниң 17 шакка чедер.

Тываның күрүне филармониязынга кол бухгалтер, электрик, сантехник, штаттан дашкаар администраторлар. I болгаш II класстың чолаачылары хереглеттинип турар. Филармонияның адреси: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 58.

Редакциянын адреси: 667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карыысалгадың секретарының 2-23-35, секретариатының 2-23-35, партийжи ажыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, провагапда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2106.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00371.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 97 (12487) | 1984 чылдың апрель 25, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуул

Часкы хову ажылдары

ДЕМ-БИЛЕ ЭГЕЛЭЭН

Час дүжүп, он бирги беш чылдың дөртку чылының бедик дүжүду дээш демиселдиң өйу келген. Чөөн-Хемчик районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының чөвүлелиниң даргазы Д. Б. Кара-Сал биле районнуң ажыл-агыйларының, механизаторларының часкы хову ажылдарынга канчаар белеткенгениниң дугайында интервьюну бистиң корреспондентивис Л. Монгуш кылган.

— Тараа культураларын бүдүрериниң талазы-биле 1984 чылда планнарынар дугайын чугаалап көрүнерем, Дамдын Бадыевич?

— Планнарывысты боттандырып болурувустуң магадылалы бар. Район тараа культураларын ниитизи-биле 12510 гектар черге тарыыр: кызыл-тасты 6220, арбайны — 1710, суланы — 4100, чиңге-тарааны — 400 гектарга. А 8525 гектар черге чаңгыс чылдыг сиген, кукуруза картофель болгаш ногаа аймаа тарыыр бис. Гектар чер бүрүзүнден эки дүжүттү алыр дээш кижи күжүн четчелээн болгаш техника аймаан өй-шаанда септеп дооскан.

Ажыл-агыйларның шөлдеринде 1140 гектар күзүн чашкан көк-тараа бар. Бо кыжын хар чуга, соок болган, ынчангаш чамдык чашкан үрезин үнмейн барып болур. Ындыг черлерге катап тарыышкыннарны чорудар бис.

Бистиң механизаторларывыс тракторларның, көдээ ажыл-агый машиналарының бүдүрүкчүлүүн бедидер, оларны ажыглаарының чарыгдалдарын эвээжедир, кывар-чаар чүүлдерге камналгалыг болур, бедик дүжүттү өстүрер дээш социалистиг чарышты калбарткан.

— Кандыг-кандыг организастыг хемчеглер чорудуп тур силер?

— Март төнчүзүнде тускай комиссияны тургускаш, совхозтарның бригада бүрүзүнге чедип, хыналдаларны кылдывыс. Ажыл-агыйларның часкы хову ажылдарынга канчаар белеткелдиин ук хыналдалар көскүзү-биле илереткен. Хову ажылдарынга СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз (директору Х. С. Дамба-Даржаа) багай эвес белеткенген, техника септелгезин база өске ажыл-агыйлардан эрте дооскан. Совхозтуң Бора-Хөл хову бригадазы депшилгелиг аргаже шилчип, совхоз дирекциязы-биле керээни чаргаш, ажылдап кирипкей. Бригада кежигүннери илиир-тээшкинни кыска хуусаада чоруткаш, бо хүннерде дооскан.

Эрткен чылын мынчан шык базырыышкынынче кирбээн турган бис. Бо чылын черниң шыгын чидирбейн камгалап алыр дээш апрель 10-дан эгелеп шенелде шык базырыышкынын эгеледивис.

Районнуң ажыл-агыйлары тарылга үезинде чажар үрезиннерин бүрүн сөөртүп алган. Бисте аңгы-аңгы маркапың шупту 195 трактор бар. Олар белениниң шугумунда чыскааттынган. Ам немей чаа 18 сеялканы алыр бис. Ол часкы тарылганы шалыпкын доозарывыска дузалаар. Бригадалар төптеринде юбилейлиг чылда бедик дүжүттү ажаап алырынче, камналгалыг болурунче кыйгырган лозунплакаттарны аскан, механизаторларның дыштаныр, чурттаар черлерин, кызылбулуңнарны белен кылдыр дерээн. Механизаторлар апрель эгезинде-ле тус-тус бригадаларында чеде берген ажылдап кирипкен. Бригадалар кывар-чаар чүүлдерниң курлавырларын тургузуп алган. Сеялкаларны, илиирлерни, культиваторларны часкы тарылга ажылдарынга белеткээн тургускан.

— Дамдын Бадыевич, хову ажылдарын эки шынарлыг чорудар дээш чүнү кылыры чугулал?

— Тараа культураларын тарып өстүрериниң технологтуг аргаларын чогуур өйүнде, шын чорудары кончуг чугула. Бедик болгаш эки шынарлыг дүжүттү алыры оон кол хамааржыр. Ол дээрге, бир-ле дугаарында, чер ажылының агротехниказын сагыыры-дыр. Ол ышкаш эки шынарлыг үрезиннер-биле тарыыры, машиналарны билдилиг ажыглаары-дыр. Ажылдың технологтуг аргаларын шын сагыыры механизатор бүрүзүнден шынгыы негеттинер. Ынчайгаш механизаторлар-биле хуралдарны эрттиргилээн.

Бригада бүрүзүнге техниканың азы үрелиринден сула ажылды организастаанындан техниканың анаа турарын болдурбазының хемчеглерин алган. Чижээлээрге, сельхозтехниканың техниктиг хандырылга мастерскаязы хову ажылдарының үезинде бригада бүрүзүн эргип, кезиир болгаш тракторларның, көдээ ажыл-агый машиналарының үрелиишкиннерин боттарында ап чоруур артык кезектер-биле ол-ла черинге кылып бээр. Тарылга үезинде тракторларга кывар-чаар чүүлдерни хүннүн-не чедирерин организастаан. Бригадалар төптеринде кызылбулуңнарга социалистиг чарыштың түннелдерин көргүскен көскү агитацияны доктаамал тургузар. Часкы тарылга үезинде механизаторлар ийи ээлчег-биле ажылдаар, оларга бүгү таарымчалыг байдалдарны тургускан. Районнуң көдээ ажыл-ишчилери часкы хову ажылдарын бедик көдүрлүүшкүннүг, бир демниг эгелээн. Аъш-чем программазын боттандырарынга болдунар шаа-биле улуг салыышкынны киирер дээш күженишкинниг ажылдап турарлар.

Хову-Аксының автотранспорт бүдүрүлгезинде боттарының ажыл-херээнге бердинген, коллективиниң мурнунда салдынган сорулгаларны күүседиринге күжүн, билини, мергежилин харам чокка бараалгадын турар ак сеткилдиг чолаачылар болгаш ажылчыннар хөй. Оларның бирээзинге септекчи-чазанынчы Виктор Васильевич Спиринин хамаарыштырын болур. Күш-ажылдың хоочуну бодунга дааскан ажылды чогуур хуусаазында болгаш чүгле эки шынарлыг кылдыр күүседип келген. Ол ай планын доктаамал 120-130 хуу чедирин турар.

ЧУРУКТА: Хову-Аксы АТБ-зинде чазанынчы В. Спирин.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

«КОММУНИСТ» ЖУРНАЛ 60 ХАРЛААН

СЭКП ТК-ның теоретиктиг болгаш политиктиг журналы «Коммунист» марксизм-ленинизмниң, эртемниг коммунизмниң идеяларын массаларга алдап чылдар дургузунда нептередип келген.

Партияның революсчу чаартыкчы ажыл-чорудулгазынга оон шылгаттынган дайынчы дузалакчызы болбушаан, бо журнал коммунистиг тургузуушкуннуң, делегейде революстуг чорудулганың айтырыгларын ажылдап кылырынга идепкейлиг киржип, өшээнниг идеологияга удур, боттуг социализмче халдаашкынларга удур могаг чок демиселди чорудуп турар.

Кайгамчыктыг хүнге холбаштыр Москвага, Эвилелдер бажыңының колониалыг залынга, бурунгу хүн байырлыг хурал болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв, СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, төп солуннарның болгаш журналдарның редакторлары, көскү эртемденнер, культура ажылдакчылары, даштыкы аалчылар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хүндүлүг президиумга сорук кириишкин-биле соңгаан.

«Коммунист» журналга СЭКП ТК-ның чедирген байырын СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин номчаан, ону чыылганнар чылыы-биле уткаан.

«Коммунист» журналдың кол редактору Р. И. Косолапов харыы сөс чугаалаан. Журналдың чедиишкиннерин бедик-биле үнелеп көргени дээш партияның Төп Комитединге ханы өөрүп четтириишкинни илергейлээш, ол партийжи документини редакцияның коллективи ажыл-чорудулгазының сорук киирикчи программазы кылдыр хүлээп ап турарын ол онзалап демдеглээн. 60 чылдар дургузунда журналдың ажыл-чорудулгазын тодаргайлап көргүскеш, «Коммунист» — марксисчи-ленинчи бодалдың индири, партияның революстуг теориязының болгаш политиказының чүткүлдүг пропагандизи дээрзин оратор демдеглээн. Чаа ниитилел тургузуушкунунга Коммунистиг партияның удуртур ролюн бедидери-биле холбаалыг айтырыгларны ханы чырыдарын редакцияның коллективи кол сорулгаларының бирээзи кылдыр көрүп турар.

«Коммунист» пролетаржы, социалистиг интернационализмниң идеяларын массаларга чедирип, делегейде революстуг чорудулганың, тайбың, демократия болгаш социал депшилге дээш улустарның демиселиниң янзы-бүрү талаларын чырыдып турар.

Делегейниң чидигленген байдалында «Коммунист» совет кижилерин серемчилелдиг болурунче соксаал чок кыйгырып, кижи төрелгетенни термоядролуг дайынның одунче чыгап турар бистиң аңгы дайзыннарывыстың ёзулуг арнын көргүзүп, амыдыралдың буржуаз хевирин сойгалап, социализмниң капитализмдеп төөгүлүг артык күштерлиин барымдаалыг үндезилеп турар.

Журналдың ат-алдары оон авторларының хөй-хөй салгалдары-биле тургустунуп келген, оларның аразында партияның, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң көскү ажылдакчылары, эртемденнер болгаш публицистер, культура мастерлери, бүдүрүлге мурнакчылары болгаш чаартыкчылары бар. К. У. Черненко «Коммунистиң» шагдан бээрги автору болуп турар, оон чүүлдери политиктиг аажок улуг сонуургалды болдуруп турар.

«Коммунистиң» алдан чылы партияның, чоннуң, чурттуң амыдыралынга аажок улуг чаартылгаларның, өскерлиишкиннериниң үезидир. «Коммунист» идей-теоретиктиг ажылдың болгаш идеологтуг демиселдиң кезээде мурнуу одуруунга чоруп, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин боттандырарынга улуг салыышкынын киирип турар деп, оратор түннелинде чугаалаан.

СЭКП Төп Комитединге, эш К. У. Черненкога байырлыг чагааны хуралдың киржикчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

ЧУГУЛА ПРОГРАММА

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының түннелдери, оларның хүлээп алган шиитпирлери — улустуң чаагай чоруунуң болгаш тайбың амыдыралының, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш социал депшилгезин дүргедедир дугайында партияның сагыш салыышкынының бүзүрелдиг бадыткалы болган.

Канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг документилерни совет улус ажылдаарының үр хуусаалыг программазы кылдыр хүлээп алган. Партияның болгаш улустуң ажыл-херектериниң болгаш күзел-бодалдарының чаңгыс аайының дугайында үнелээшкинни, бистиң кижи бүрүзүн хей-аът киирип турар үнелээшкинни СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралынга берген.

Ол чаңгыс эптиң, ажылчы чоннарның өскен политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейиниң дугайында, чайыннанчак херечилел болза, СЭТА-га кээп турар хөй санныг чагааларда база ук информация агентилелиниң журналистери-биле беседалар болгаш ужуражыышкыннар үезинде оларның чугааларында илергейлеттинген бодалдар болур.

«Салдынчак чоруктуң кандыг-даа илерээшкиннерин болдурбас дугайында эш К. У. Черненконуң сөстери меңээ дыка таарышты — деп. Курск областың Кореневск районунуң «Коммунизмниң херели» колхозта механизастаан отрядтың начальниги ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады В. Марченко бижип турар. — Күрүне планы дээш сагыш човаашкын, харын-даа дүвүрел биске үргүлчү турар ужурлуг. Бистер бо чылын чигир свёклазының рекордчу дүжүдүн — гектардан-на 600 центнерин алыр дээн бис. Сорулга берге деп билир бис. Ынчалза-даа шөлдериниң тергини мастерлериниң, оон-биле кады бодувустуң-даа дуржулгавыс — эрткен чылын гектардан-на 564 центнер дүжүттү алдывыс — чедиишкинге ынанып болурунга бүзүрелди берип турар».

Арменияда Ахавнадзор деп суурдап келген чагаа бо: «Совхозта барык чээрби чыл саанчылап тур мен — деп, мал ажылының мастери Армян ССР-ниң Дээди Совединиң депутады Р. Амбарцумян бижээн. — Шаанда бүгү ажылды хол-биле кылыр, мал чеми чедишпес турда кайы хире берге турганын сактыр-дыр мен. Ам фермада бүгү кол ажылдарны механизастаан, мал чеми хөй. Сөөлгү чылдарда сүт саалдазы бүдүн-чартын катап өскен, эът бүдүрери база көвүдээн. Маңаа депутаттар эвээш эвес үлүүн киирип турар. Ынчалза-даа, СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга демдеглээни ышкаш, экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээринге депутаттарның инициативазын ам-даа ажыктыг кылдыр ажыглаар херек».

Совет кижилер экономиктиг күчүнү улам өстүрери-биле чергелештир ам барын ажыктыг ажыглаарының чугулазын онзалап демдеглеп турар.

«Улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга бистиң металлывыстың кайы хире эргежок чугулазын бис шуптувус эки билир бис — деп. Волгоградта алюминий заводунуң бригадири Г. Андреев демдеглеп турар. — Ынчангаш бригада бүрүзү алюминий бүдүрериниң планнарын хемчээл-даа, шынар-даа талазы-биле күүседири-биле бүгү чүүлдерни кылып турар. Оон-биле кады улуг өртектиг электри энергиязын камнап ап турар бис».

Партияның XXVII съездизинге белеткел дээргс чедип алдынган чүүлдерни түнээриниң үези, оон-биле кады боттушүмчүлекчи анализтиң, чаа улуг сорулгаларны шиитпирлээриниң аргаларын тодарадырының үези деп, эш К. У. Черненконуң чугаазында чүүлдү чурттуң ажыл-ишчилери программныг айтыышкын деп хүлээп алган. Азербайджан ССР-ниң ЭА-ның Чер дугайында эртемнер салбырының академик-секретары М. Абасов мынчаар бижээн.

«Бистиң геолог эртемденнеривистиң бөгүнгү кол-ла сорулгазы республиканың одаар чүүл-энергетика комплекизин шапкын хөгжүдери. Бойдуста одаар чүүлдү дилээриниң тодаргай перспективазын практиктерге айтыр, улус ажыл-агыйын энергия-биле чепсеглээрин бедидериниң чаа аргаларын оларга сүмелээр — СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирлериниң бистиң мурнувуска салган сорулгазы ындыг».

СЭТА-га кээп турар чагааларынга совет улус лениничи партияның шылгаттынган удуртулгазының адаа-биле бистиң улузувус чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурунга бүзүрелди илергейлеп турар.

Д. СМИРНОВ,
СЭТА-ның корр.

ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

Дүүн Кызылга Тываның, Бурятияның, Хакасияның, Красноярск крайның, Иркутск болгаш Чита областарының мал ажылының ажылдакчыларының төлээлериниң зона хуралы болган. Аңаа көдээ ажыл-агыйның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери малдың чайгы семиртилгезин организастаарының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң Чөөн-Сибирь кол бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Н. Н. Облагков хуралды ажыткан болгаш оон ажылын удуртканы. Чыылганнарның мурнунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы М. Е. Абрамов чүве чугаалаан. Бодунун дөртен чыл оюнче чоруп орар бистиң республиканың төөгүзүн ол аалчыларга таныштырган болгаш көдээ ишчилериниң чедиишкиннерин болгаш сорулгаларын чугаалап берген.

Хуралдың киржикчилери ажыл-херекчи болгаш ажык чугаа үезинде ниитиниң малының продуктулуун бедидериниң, одарларны камнаг ажыглаарының, мал бажын өстүрериниң, уксаажыдылга ажылын экижидериниң айтырыгларынга ханы доктааганнар. Бо ажыл-агый чылы Чөөн Сибирьниң бүгү районнарынга ындыг кончуг таарымчалыг эвес болуп турар. Чамдык черлерде мал чемнери чедишпестеп, мал бажының өзүлдези божумнап, адырның көргүзүглери бедивейн, күрүнеге эът, сүт болгаш өске-даа продуктулар садар планнар улуг күш-биле боттанып турар. Мындыг байдалда бот-боттарының санал-оналдарын солчуру, чедир кылдыңмаан чүүлдерни сайгарып көөрү, четпестерин чайладырының аргаларын тывары хуралдың кол сорулгазы болган.

Тываның көдээ ишчилери бо чылын күрүнеге 24,5 муң тонна эътти, 28,5 муң тонна сүттү, 1320 тонна дүктү болгаш 26 миллион чуурганы садар. Ол сорулганы күүседири күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазын, эртем-техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы шиңгээтпээнде болдунмас. Ынчангаш бүгү ажылды ынаар углаары чугула. Маңаа кожаларның дуржулгазы улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Хуралдың киржикчилери «Сукпак» болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның ажылы-биле танышкан.

Бистиң корр.

АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРА

«Коммунизмниң херели» совхозтуң ажыл-ишчилери «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп эгелээшкинни деткивишаан, Таңдының күш-ажылчы коллективтериниң аразында калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Ниитиниң малының кыштаглаашкыны-биле чергелештир, совхоз — часкы хову ажылдарынга белеткелди эки чоруткан.

Бо чылын совхоз 4500 гектар черге тараа культураларын, оон иштинде кызыл-тасты 2550 гектарга, суланы 1250, көк-тарааны 2000 гектарга чаштырар. Мал чеминиң культураларын 3435 гектарга тарыыр. Оон 1440 тонна силосту, 3430 тонна сенажты, 450 тонна дазыл чемиштиг үнүштү, 3580 тонна чайгаар үнген сигенни белеткээр. Оон-биле чергелештир 15 гектар черге картофельди, 5 гектар черге ногаа аймаан олуртур.

Бедик дүжүттү алыры шынарлыг белеткелден хамааржыр. Совхозтуң партия комитеди бо талазы-биле масса-политиктиг ажылдың база часкы тарылганы эц-не дээре агротехниктиг хуусааларда чорударының планнарын бадылаан. Амгы үеде тарылгаже кирер тракторларның болгаш тараа чаштырар агрегаттарның колдуу белен. Чаштырар үрезинниң 524 тонназы бирги, 325 тонназы ийиги класстыы. Агрегаттарны баш бурунгаар четчелээн, оларны механизаторларга быжыглаан. Үрезин хораннаашкыны уламчылавышаан. Ол ышкаш аңдарган черниң шыгын базырарын эц-не кыска хуусаада чорудар.

Оңгар-Ховуда тараа бүдүрер № 1 бригада бо чылын дээре белеткелдиг болган. Бригадир Александр Оюннуң удуртканы бо бригадада Дыртык-оол Оюн, Владимир Мунзек, Виктор Артыккай олар эки ажылдап турар. Амгы үеде хову турлагларының септелгези доозулган. Турлагларга столоваялар, чунар-бажың, дыштаныр өрээлдер, хостуг шагында көөр телевизор бар. Кино, концерт болгаш өске-даа чүүлдерни организастап чорудары көрдүнген. Оон-биле чергелештир лекция, беседаны чорударының графигин кылып, көжер библиотеканы база организастаар.

Механизаторлар аразынга социалистиг чарышты нептередип, оон негелделерни барымдаалап мурнакчыларны илередип, күш-ажылчы алдар тугун неделя санында көдүрер. Партком хуралынга бригадаларда ийи партия бөлүүн, улусчу контрольдуң ийи постузун быжыглаан. Бо чылын мал чеми белеткээр бригада база бригада керээзи-биле ажылдаар. Бо чорук биске багай эвес түннелдерни берген. Ылаңгыя картофель ажаар звено (звено башкарыкчызы Николай Новиков) багай эвес көргүзүглерни чедип ап; эрткен чылын 130 центнер картофельди бир гектардан алган. Бригада керээзи-биле бо чылын витаминниг сиген далганы, кукуруза, сиген белеткээр звенолар ажылдаар. Олар техника болгаш кижи күжү-биле хандыртынган.

Совхозтуң бүгү хову ажылдакчылары бар аргаларны ажыглап турган, часкы хову ажылдарын чедиишкинниг чорудуп, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш күженишкинниг ажылдаар сорулганы салган.

К. ХЕРТЕК,
партком секретары.
Таңды район.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирери, Совет Тываның 40 чыл оюнга төлептиг ужуражыры, малдың чаш төлүн менди камгалап алыры дээш малчыннар аразында социалистиг чарыштың түннелин «Бай-Тал» совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери болгаш комсомол комитеди үндүргеш, эки ажылдаан тиилекчи хойжу бригадаларны болгаш малчыннарны мактал-шаңналдарга киирген. Мешкеп-Хөлдүң хойжу бригадазы (бригадири Дмитров Байыр, мал эмчизи Вера Калааран) 100 башка онааштыр чаш хураганнарны 84 хуу камгалап алганы дээш тиилекчи деп санаткан. Малчыннардан С. Таар-оол 100 баштан 102 хураганны, С. Делгер-оол 97, М. Өзер-оол 95, К. Калдар-оол 96, С. Данов 94, И. Лаа 92, А. Борбаан 93 чаш хураганнарны доруктуруп, кызымак ажылдааннар. Ол ышкаш коданнарже суг сөөртүрүнге чолаачылардан бирги черни Ч. Эрес-оол, ийиги черни В. Наажан олар алганнар. Малчыннар амгы үеде чазагларынче көжүн эгелей берген.

Х. КАРА-ООЛ.

ЧЕРГЕ, КОСМОСКА НАЙЫРАЛЧЫ ХОЛ ТУТЧУУШКУНУ

Космоска совет-индий ужудуушкуннуң түннелдеринге тураскааткан парлалга конференциязы

Космосчу, гагаринчи апрель ай Чер чоогунуң орбитазынга чайыннанчак болуушкун-биле демдеглеттинген, «Салют-7» орбита станциязынга совет-индий экспедиция — совет космос корабльдеринге болгаш станцияга каттышкан он бирги экспедиция чедиишкинниг доозулган. ССРЭ-ниң ИХМ-ниң парлалга төвүнге апрель 23-те болган совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы оон түннелдеринге тураскааттынган.

Корреспондентилер-биле ужуражыышкынга сураглыг совет эртемденнер, космонавтылар белеткелиниң, ужудуушкун башкарар төптүн удуртукчулары, он бирги каттышкан экипажтың кежигүннери, оларның солукчулары келген.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы-президентизи, «Интеркосмос» чөвүлелиниң даргазы академик **В. А. Котельников** бодунун эге созунге ССРЭ-ниң болгаш Индияның эртемденнериниң болгаш специалистериниң мурнундан экипажка орбитага тергини эки ажылдааны-биле база бедик шаңналдар-биле холбаштыр байыр чедирген. Совет Эвилелиниң болгаш Индияның космос делгемин шиңгээдир талазы-биле кады ажылдажылгазы 20 ажыг чылдар мурнунда эгелээн болгаш ол бүгү угланыышкыннарга чедиишкинниг сайзырап турар деп, ол демдеглээн. Ам Индияның бодунун чедирикчи ракеталары-биле космосче спутникти салып болур чедиги чурт болуп турар. Космосчу чурт бооп Индияның ат-алдарының алгыырынга орбитага оон бирги космонавтызының ажылы садарлыг болуру чигзиниг чок.

Совет-индий экипажтың ужудуушкуну бистиң чурттарывыстың космоска хөй чылда кады ажылдажылгазының түннели болган деп, түннелинде эртемден медеглээн.

Экипаж командири **Ю. Малышев** чүве чугаалаан. Экспедицияның барып чедип ажылдаар хуусаазы эвээш болза-даа, хөй чүүл болгаш янзы-бүрү утка-шынарлыг шенелделерниң программазын чедиишкинниг күүсеткен. Оларны совет болгаш индий эртемденнер ажылдап кылган болгаш Совет Эвилелиниң база Индияның эртемниниң болгаш улус ажыл-агыйының эргеажыктарынга дүүштүр чоруткан. Социалистиг чурттарның специалистериниң ажылдап кылганы, оон мурнунда эгелээн чамдык шинчилелдерни уламчылаан.

Ужудуушкуннуң бүгү үези чаагай сеткил-сагыштың болгаш бот-боттарынга дузалажылганың байдалынга эрткен деп, командир демдеглээн.

Индирде — совет-индий экипажтың шинчилекчи-космонавтызы **Ракеш Шарма**. Бистиң ужудуушкунувустуң хонуктары болгаш минуталары меңээ кажан-даа уттундурбас деп, ол орустап чугаалаан. Бо ужудуушкун ССРЭ-биле Индияның хөй чылдарда үре-түннелдиг кады ажылдажылгазының эң бедик болган, мээн Төрээн чуртумнуң тугун ол Чер кырындан бедик көдүрген. Сылдыс хоорайынга эш-өөрүмден космос дугайын хөйнү дыңнаан турган мен, ынчалзажок хамык чүве манап турганымдан усчок артык болган. Ракетаның ужудуп үнгени, орбитаже четкени, деңзи чок байдалдың тыптын келгени кончуг кайгаткан. Ынчалзажок «Салют-7» станция-биле ужуражып, тутчулга кандыг-даа деңнел чок. Черниң чараш магалыын канчап чугаалап шыдаар боор, оон кыдыг-кызыгаар чок, чаңгыс бүдүн организм ышкаш болуп турары амдаа сагыжымда хевээр.

«Терра» деп программа өзугаар геофизиктиг шинчилелдер үезинде Индияның болгаш роң чоогунда океан кавызының талазы-биле хөй ажылдар кылдынган. Индияның кижи чедери берге Гималайлар, куруг ховулар ышкаш девискээрлерни шинчилээринче онза кичээнгейни угландырган турган.

Мээн кады ужуткан эштерим тергини улус. Оларның бедик билиг-мергежили, бөдүүнү, кандыг-даа таварылгада сүмелеп, херек кырында дузалап келиринге белени магалыг. Ол чорук Черге болгаш космоска улустарының найыралчы хол тудуушкуннуң бөгүнгү болгаш келир салгалдарның аас-кежии дээш кады ажылдажылганың боттуг аргаларын херечилеп турар.

Экипажтың бортинженери **Г. Стрекалов** бодунун чугаазын техника канчаар ажылдаан дугайында кыска отчёт-биле эгелээн. Бис «Союз Т-11» корабльге ужудуп үнген болгай бис деп, ол сагындырган. Бо серияның корабльдеринге мен ам үш удаа ужудуп үнүп тур мен. Олар Чер болгаш орбитада эртем лабораториязының аразында идегелдиг транспорт көвүрүү апарган. Ужудуп үнерде бир корабльге, чанып кээрде өскезинге келдивис. Ынчаар планнаан-даа турган.

Шинчилекчи-космонавт Ракеш Шармага бодумнуң дуржулгамны дамчыдып, дыка хөй шинчилелдерни чорударынга дузалаштым. Бистиң барган үевисте алды өңге Черниң чуруун 1000-1000 шупту 6000 хире катап кылды, кара өңге 300 чурукту база тырттырган. Оларның барык чартыы Индияның болгаш оон кавызының сугларынче угланган.

Оон соонда эртемденнер болгаш космонавтылар журналистериниң айтырыгларынга харыылаан.

(СЭТА).

Партийжи амыдырал

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының материалдарын «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырының коммунистери бо хүннерде ханызы-биле өөренирин уламчылап турар. Салбырда партия организациязы ажылчы чон ортузунга идеологтуг, масса-политиктиг ажылды улам идепкейжидеринче кичээнгейни шыңгыы угландырган. СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш К. У. Черненко чүве чугаалаашы, ажылдың бүгү угланыышкының хамыктың мурнунда ажылчын ангының угаан-бодалы-биле, оон социал-политиктиг болгаш аңгы талазы-биле аажок улуг билдилиг чоруу-биле шүүштүрери — коммунистер партиязының хүлээлгези деп айыткан. Ынчангаш чон-биле, кижилер-биле сүмележири, оларның инициативазын деткиири бистиң партия организациязының ажылының кол угланыышкыны ындыг.

Идеология ажылынга улуг рольду пропагандистер ойнап турар. Партия, комсомол чырыдыышкынының болгаш экономиктиг өөредилгениң талазы-биле бо өөредилге чылының эгезинден эгелеп күш-ажылчы коллективтерде, организацияларда, албан черлеринде ажылдап турар коммунистериң, комсомолчуларның ажылчынарның өөредилгезин партия организациялары шыңгыы контрольга алган. Салбырның коммунистериниң өөренип турары «Политиктиг билиглериниң үндезиннери» (пропагандизи А. Монгуш), комсомолчуларның «Коммунистиг мөзү-шынарның үндезиннери» (пропагандизи С. Ооржак) курстар база Ортаа-Тал сүт-бараан фермазында экономиктиг өөредилге школаларының кичээлдери бедик организастыг байдалда эртип турар.

Партия өөредилгезинде 20 коммунист, комсомол чырыдыышкынында 38 кижи, экономиктиг өөредилгеде 96 дыңнакчы хаара туттунган. Политиктиг, экономиктиг өөредилгелериниң ажыктыын билип, кичээлдерге ак сеткилдиг белеткенип, идепкейлиин көргүзүп турар дыңнакчылар эвээш эвес. Ындыгларга Галина Ховалыг, Манай-оол Монгуш, Ашак Удуп-оол болгаш оон-даа өскелер хамаарджыр. Олар боттарының билиин ажыл-херектеринге чогумчалыг ажыглап, практиктиг амыдырал-биле холбап турар.

Салбырда «Билиг» ниитилелиниң эге организациязының болгаш идеология активиниң ажылынга удуртулганы совхозтуң парткому күштелдирген. Лекторларның, политинформаторларның, агитаторларның ажылы бо хүннерде чай чок. Олар СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленумунуң база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының материалдары-биле чонну калбак таныштырып чоруп турар. Чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле культура-массалыг ажылдарны бедик деңнелге чорударын, оларның кижизидикчи утказын бедидерин партия негеп турар болганда, дыштаныр хүннерде клубка темалыг кежээлерни организациялар болгаш агитквартиралар күжү-биле организастап эрттирери биске чаңчыл апарган. Херээжеңнер чөвүлели чоокта чаа чогаалчы эмчи В. Блиновтуң «Бир аарыгның төөгүзү» деп номунга номчулга конференциязы, «Ада кижиниң уруглар кижизидилгезинге ролю» деп темалыг кежээ кижизидикчи бедик утка-шынарлыг, сонуурганчыг кылдыр эрткен. Ол ышкаш комсомол организациязының организастааны «Спорт бистиң амыдыралывыста» деп кежээзинге чон хөй чыылган.

Лекцияларны, темалыг болгаш дыштанылга кежээлерин, делгелгелерин, уран чүүл көрүлделерин, конкурстарны чүгле план дужунда көзенек долдуруп турар эвес, кижилерге оларның дээштин, кижизидикчи салдары дээш эрттирип турзувуссадаа, даанган ажылынга харыысалгазы кошкак, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, ниитилелге ажыктыг ажыл кылырындан оспаксыраар ийи, чаңгыс кижилерниң бисте ам-даа бары чон ортузунга полит-кижизидилге ажылын дээштиг чорударын негеп турар. Идеологтуг, масса-политиктиг ажылдарны чорударынга, оларны сайзыраңгайжыдарынга партия ТК-ның айтыышкыннарын удуртулга болдургаш, бедик харыысалгалыг ажылдаары коммунист бүрүзүнүң хүлээлгези.

Д. ООРЖАК.
«Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырында партия эге организациязының секретары.

Кызылдың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезинде үеин мурнаан шалыпчылар хөй. Олар боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседир дээш чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Ындыгларга Очур-оол Пирингилеге удуртаан автобус чолаачыларының бригадазының ажыл-ишчилери хамаарджыр. Бригадир О. Пирингиле бо бүдүрүлгеде он ажыг чыл ажылдап турар. Ажылынга кызымак чолаачы пассажирлер аргыштырарының планын 130 хуу чедир күүседип турар.

ЧУРУКТА: чолаачылар бригадазының бригадири Очур-оол Пирингиле.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КӨСКҮ АГИТАЦИЯ

ЧААРТЫНЫП ТУРАР

Чөөн-Хемчик районнуң албан черлери, организациялары, бүдүрүлге коллективтери, ажыл-агыйлары көскү агитацияны СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр база Совет Тываның 40 чылының байырлалынга тураскаадып кылыр дээш боттуг хемчеглерни ап эгелээн. 1983 чылдың декабрь 2-де үнген «Шынга» «Кырый берген плакаттар» деп эгелиг чүүл парлаттынган. Ук айтырыгны СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозунга чугаалажып көргеш, көскү агитацияга хамаарыштыр дээштиг хемчег алырын тус-тус коллективтерге дааскан.

Совет чуртувустуң, республиканың, районнуң, ажыл-агыйның, азы күш-ажылчы коллективтиң бурунгаар хөгжүлдезинге чедиишкиннерин көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлериниң дузазы-биле кыска, тода, билдингир кылдыр көргүзери, амыдыралда доктаамал чаартынып турар болуушкуннарны анализтеп көөрү, ону масса чонга чедирери — көскү агитацияның сорулгазы.

Чадаананың орук септелге-тудуг участогунуң девискээринде көскү агитацияны чаартып, лозун, плакаттарны көскү черлерде азып эгелээн. «Крокодил», «Тен» деп аттыг, шоодуглуг хана солуннарны доктаамал үндүрүп, ажыл шагы үзер, прогулдаар чоруктарны чидинбиле шүгүмчүлеп, социалистиг чарыштың тиилекчилерин мактап, оларның күш-ажылчы чедиишкиннериниң үнер дөзү — мурнакчы аргадуржулганы өскелерге үлегер кылдыр хана парлалгазында чырыдып турар.

Коммунал ажыл-агый эргелелинге, АТБ-ге, хлеб заводунга тургулаан эрги самбыраларны, шиттерни, плакаттарны дүжүрүп, оларның орнунда чаарткан болгаш эде кылган плакаттарны, көргүзүг самбыраларын аскылаан. Ол ышкаш районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң Совет Тываның байырлалынга уткуштур көскү агитацияны чорудуп турары үениң негелдезинге дүгжүп турар.

Районнуң хереглекчилер ниитилели, ниитиниң чемненилге черинин коллективтери боттарының девискээринге болгаш участоктарынга көскү агитацияны планнаанын ёзугаар чаарты кылып эгелээн. Ындыг болза-даа хоорайның төп кудумчуларында, магазиннер, столоваялар девискээринде эде кылыр, чаартыр ажылдар ам-даа хөй. Хоорайның мырыңай төвүнде парк херимибиле кожа турар улуг панноплакаттар бар. Ленинчи комсомолга тураскааткан ол плакаттар каш чыл улай чаартынмаан-даа, солуттунмаан-даа хевээр турбушаан. Бо бүгү ажылдарны кичээнгейге ап, көскү агитацияның чаа чараш, бүгүдениң кичээнгейни хаара тудар хевирлери-биле хоорай, суурувус аян-шинчи киирер үе келген.

К. МОНГУШ.

КИЧЭЭНГЕЙ САЛЗА

Эрткен чылын Кызыл хоорайның Хову-Аксының болгаш Шекпээр көдээ Совединиң ажылчы чоннары чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле эгелээшкин үндүргенин «Шын» солундан сеткил өөрүп номчаан мен. Бо эгелээшкинни республиканың чамдык ажыл-агый черлери изинбиле деткивишаан, суурун чараш, көрүштүг болдурарынче сагыш салып, чаагайжыдып, ногаанчыдып келгенин бижикчилер бижээнин сонуургап номчаан мен.

Бистиң Бии-Хемде Хадың суур улуг ажыл-агыйлыг черлерниң бирээзи. Өске суурлар ышкаш янзы-бүрү мергежилдиң кижилери чурттап орар. Ынчалзажок ук ажыл-агыйның удуртукчулары суурнун көрүштүг болурунче кошкак кичээнгей салып келген. Ында ыяштар олурткан өг-бүлелер санныг. Контора, ясли-сад болгаш өске-даа албан черлериниң чанында шевер херимнээш, олурткан ыяштар чок.

Суурда эмнелге пунктузун ап көрээлиңер. Шагдагы-ла туткан, эргилеп калган ийи өрээл бажың. Кыш боорга соок. Херим кажаалары ирип дүшкүлээн. Даштында чаңгыс дөс-даа ыяш олуртпаан. Эмнелгениң аарыг кижи чыттырар чери тар. Чүгле 20 хире орун кирер. Аъш-чем кылыр чери кызыы. Аарыг кижилер хүлээп алыр чери коридорунда. Эмнелгениң даштыкы девискээринде аарыг кижилер агаарлаар, дыштаныр черлери таарымчалыг кылдыр тургустунмаан. Чаагайжыдылга шуут чок. Шак мындыг четпестерни дарый чайладыры-биле херээженнер чөвүлели, профэвилел комитеди. Аржаан болгаш Хадың көдээ Советтери холга алыр үези келбээн бе?

С. ДАҢГАА.

Советтер амыдыралы

БӨЛҮКТЕР, ПОСТУЛАР КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

Он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкиниг күүседир талазы-биле суурларның болгаш көдээ Советтерниң социалистиг чарыжынга Бора-Тайга көдээ Соведи (күүском даргазы Д. Н. Ондар) эки көргүзүглерлиг болуп, эрткен чылдың түңнели-биле республикага бирги черни алгаш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база профэвилелдериниң область чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун акша шанналы-биле катай чаалап алган. Ол дээрге Бора-Тайга көдээ Совединиң күүскомунуң ында хөй-ниити организациялары-биле кады чорудуп турары организас-массалыг ажылының эки түңнели-дир. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбыры бо көдээ Советтиң девискээринде. Мал ажылынга аажок таарымчалыг чер, ол ышкаш суггаттыг шөлдер база бар. Бо салбырда боттарының кызымак күш-ажылы-биле чүгле Сүт-Хөл районда эвес, харын республикада сураглыг малчыннар тараажылар хөй. Элбекшил дээш демиселдиң мурнуку одуруунда көдээ Советтиң депутаттары чоруп турар. Тракторист Т. Монгуш, хойжулар М. Ондар, С. Ондар, хову ажылдакчызы В. Бүрбү боттарының онаашкан ажылынга кызымак болгаш планныг даалгаларын база социалистиг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип келген. Көдээ Советтиң социалистиг хоойлужудулга база хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы М. Хертек) ында чогуур организациялар-биле кады боттуг ажылды чорудуп турарындан салбырның девискээринде корум-чурум үлегерлиг. Ол ышкаш мал чеми белеткелинге, янзы-бүрү шефтерге Советтиң депутаттары эң-не идепкейлиг киржип келген. Салбырның девискээринде амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелери. Культура бажыңы, библиотека, школа, уруглар сады, сүт-бараан фермазы, магазин ажылдап турар.

Көдээ Совет эрткен чылын 6 сессияны чыылдырган, күүскомунуң хуралын 12 катап эрттирген, аңаа ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң айтырыгларын чугаалажып көрген. Доктаал, шиитпир хүлээп алыры дээрге, ол чүгле ажылдың эгези-дир. Ынчангаш Бора-Тайга көдээ Совединиң күүскому үндүрген шиитпирлерниң күүселдезинче улуг кичээнгейни салып турар. Бо ажылга доктаамал комиссияларны, депутаттар постуларын болгаш бөлүктерин идепкейлиинбиле киириштирип келген. Советтиң доктаамал комиссиялары шуптузу күн бүрүнүң болгаш перспективтиг план-биле ажылдап турар.

Сессияларны база күүском хуралдарын белеткээринге депутаттарны киириштирип келген. Чижээ, эрткен чылдың дургузунда доктаамал комиссияларның киржилгези-биле сессияларга база күүском хуралдарынга 23 айтырыгны белеткеп чугаалашкан. Көдээ Советтиң чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга база көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиялары боттуг ажылдап турар.

Салбырда депутаттарның үш бөлүү база беш постузу бар. Олар күүском база Советтиң доктаамал комиссиялары-биле холбаалыг. Депутат постулары хуралдарга киржип, чер-черлерде байдалдың дугайын күүскомга дыңнадып, четпестерни чайладырынче угланган айтырыгларны чугаалажыры-биле киирип турар.

Көдээ Советтиң күүскомунуң, доктаамал комиссияларның база депутаттарның шак ындыг тодаргай ажылчорудулгазы көдээ ажылишчилерниң мурнунда сорулгаларны чедиишкиниг күүседиринге улуг идиг болуп келген. Беш чылдың даалгаларының талазы-биле салбыр мал продуктуларын бүдүрер база ону күрүнеге садар-даа талазы-биле планнарын ажыр күүсеткилээн. Малдың баш санын өстүрериниң планын база-ла ажыр боттандырган. 1983 чылда план ёзугаар 26 дөрбелчин метр чуртталга бажыңын суурда тудуп, ажыглалга киирген, ол ышкаш 22 бажыңда газ киирген, капитал тудугга чарыгдаар акша-хөреңгини шуптузун шиңгээткен.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышты дээштиг организастап турган, бо чылдың бирги кварталында боратайгажылар эки түңнелдерлиг ажылдаан. Салбыр күрүнеге 15 т. эът садарын 20 тонна кылдыр күүсеткен, ол ышкаш пландан ажыр 13 тонна сүттү саткан. Салбырда 2157 хойнуң 1675-и төрээн, хураганнары шуптуу онча-менди. Кыштаглаашкынны база мал болдаашкынын организастыг эрттиреринин айтырыгларын сессияга база күүскомга чугаалажып, депутаттарны, күүском кежигүннерин коданнарга быжыглаан.

Чурттун Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле көдээ Советтиң күүскому боттуг ажылды чорудуп турар. Суурда «Эң эки турлаг дээш» деп социалистиг чарышты чарлаан, оон негелдезин чурттакчыларга таныштырган, түңнелин чонга чарлап дыңнадып турар. Салбырда өг-бүлелерниң кол нуруузу дузалал ажыл-агыйлыг. Хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйында чеди чүс хире мыйыстыг бода мал, 1700 ажыг шээр мал, 153 хаван бар.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкун айтырыгларын шиитпирлээрде күүском депутаттарны хөйү-биле киириштирип, Советтерниң ажылынга оларны киириштиреринин янзы-бүрү аргаларын чедиишкиниг ажыглап турар. Ынчангаш оларның өөредилгезинче база улуг кичээнгейни салган. Ында округтарда соңгукчуларның санын, кандыг чагыглар киргенин, оон боттанышкынын, доктаамал комиссияларын ажылынга, сессияларга киржилгезин база кандыг-кандыг айтырыгларны чугаалажыры-биле оларның белеткешкенин демдеглеп турар.

Мындыг эки чүүлдер-биле чергелештир Бора-Тайга көдээ Совединиң күүскомунуң ажылында четпестер ам-даа бар. Эң ылаңгыя чер ажылының ажыктыын бедидер талазы-биле улуг хемчеглерни алыры негеттинип турар. Тараанын, ногаанын, картофельдиң дүжүдү чавыс болуп артпышаан. Ынчангаш беш ындың даалгалары оранчок чедир күүсеттинмейн турар. Оон бир кол чылдагааны болза, суггаттыг черлерни чөп ажыглавайн турарында. Оон ангыда бараан саарылгазының, чонга ачы-дуза көргүзериниң планы күүсеттинмейн турар.

Бир кол четпес чүүл болза, суурнуң чурттакчылары ногаа, картофельди кижи бүрүзү тарывайн турар. Ону чедип алырының оргалары хөй. Бажың чанында участоктарны суггарар арга бар, ынчалза-даа чамдык бажыңнарның кодан девискээри куруг турары хомуданчыг.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга «Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам ыңай экижидер дугайында» доктаалды хүлээп алганы дээрге, партия болза улусчу эргечагырганың ол органының ажыл-чорудулгазын бедиябиле үнелеп турарының тодаргай херечизи болур.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко Төп Комитеттиң Пленумунга чугаазынга ССРЭ-ниң политиктиг үндезини, социалистиг тургузуушкунунуң күчүлүг чепсаэ — Советтерниң ажыл-чорудулгазын бедиябиле үнелевишаан, оларның мурнунга чаа-чаа сорулгаларны салган.

Бора-Тайга көдээ Совединиң девискээринде бүгү-ле ажыл-ишчилер, депутаттар, күүском апрель Пленумунуң материалдарын улуг сонуургал-биле танышып, оон шиитпирлеринге дүүштүр боттарының ажыл-чорудулгазын сайгарып, чугаа-сөс ажыл-херек-биле карышпазын чедип алыр дээш организастыг хемчеглерни ап эгелээн.

Хүннүн чугула айтырыглары часкы тарылгага белеткелди, мал кыштаглаашкынын организастыг доозар, малдың баш санын хоратпас, оон продуктулуг чоруун улам бедидер дээш, көдээ Советтиң күүскому, депутаттар күжениишкиниг ажылдап турар.

С. ХЕРТЕК.

ГЭС-ТИҢ БАШТАЙГЫ АГРЕГАДЫН ДЕКАБРЬДА АЖЫЛДАДЫП КИИРЕР

КРАСНОЯРСК КРАЙ. Енисей хемде, Саян-Шушенск плотиназының адаа талазында, Майнск ГЭС туттунуп турар. Саян гигантызынга деңнээрге, ол хензиг кылдыр көстүр, оон күчүзү — 321 муң киловатт. Ынчалза-даа ол бичин хемчээлдиг ГЭС-тиң ужур-утказы улуг болур. Хемниң адаккы агымынга сугнун күштүг чалгыгларын оожургадыр, таарыкчы болбушаан, ол судноларның эртерин эптиг болдурар болгаш Енисейниң эрини чүй шаварын эвээжедир, сугнун режимин таарыштырар база балык эдержилгезинге чогумчалыг байдалды тургузар.

Бо чылдың септябрь айда Енисейни бооп моондактаар, а декабрьда ГЭС-тиң бирги агрегадын ажыглалга киирер.

Бо хүннерде бетон-биле кылыр ажылдар кидин түлүк чоруп, бирги турбинаның статорун тургузун турар.

Турбиналарның ажылчын дугуйларын Енисейже Харьковтуң С. М. Киров аттыг турбина заводу, генераторларны — Ленинградтың «Электросила» заводу чорудуп турар.

ЧУРУКТА: борта ГЭС-тиң үш агрегаттарын таарыштыр тургузар.

Ю. БАРМИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Черниң кежиин четтирер дизе

АГРЕГАТТАРНЫ ШЫН КОЖАР

СЭКП-ниң XXVI съездизи он бирги беш чыл дургузунда ажыл-агыйларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң ортумак деңнелин бедидериниң сорулгазын салган. Ону чедиишкиниг боттандырарының хемчеглери алдынып турар. Республиканың ажыл-агыйлары күчүлүг К-700, К-701, Т-150 болгаш өскедаа тракторлар-биле багай эвес хандыртынган болгаш бо чылын немей Т-150 марканың чүс хире тракторун алыр.

Ол күчүлүг тракторлар ажыл-биле долу хандыртынганда экономика талазы-биле ажыктыг болур. Чаа, нарын техника агрегаттарны бүдүрүкчүлүг ажыглаарын негээр. Дугуйлуг К-700, К-701 болгаш Т-150 тракторлар хары угда улуг хемчээлдиг чер болбаазырадыр агрегаттар кожарынга таарыштыр кылдынган. Республиканың чамдык ажыл-агыйларында ол тракторларны долу күчүзү-биле ажыглавайн турары кылып чоруткан хыналдалардан илерээн. «Енисей» совхозтуң механизаторлары К-700 тракторга, СПЗ-3, 6 дээр ийи сеялканы кожуп турган, өскээр чугаалаарга күчүлүг К-700 тракторну ДТ-75 азы МТЗ-82 дээр тракторларга деңней ажыглап турган таварылгалар тургулаан. Шак ындыг чижектерин хөйну киирип болур. Республиканың хөй-хөй ажыл-агыйларының трактористери К-700 тракторларга 2-3 агрегат кожар турган, чүгле чаңгысты кожуп, хүн нормазын 20 гектардан ажыр күүсетпейн турган таварылгалар бар. Ук ажыл-агыйларның удуртулгазы-биле чугаалажырга, олар трактор күш четпес-тир деп чылдак кагарлар.

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозта тарылга агрегаттарын кожар талазы-биле ажыл багай эвес тургустунган. Ында механизаторлар каш чыл улаштыр К-700 тракторларга хары угда беш сеялканы кожуп алгаш ажылдап турарлар. 1982 чылда шак ындыг арга-биле 110 кижи-хүнүнүн дургузунда 3914 гектар шөлду тараан азы бир агрегаттың хүнде ажылдап кылганы ортумаа-биле 35,6 гектар болган. К-700 тракторларга СЗС-2,1 дээр дөрт сеялканы кошканының түңнелинде бир агрегаттың хүнде ажылдап кылыры 32,4 гектар бооп турган, а Т-150 тракторга СЗС-2,1 дээр үш сеялканы кожуп турар. Ук совхозтуң кожазы, оон-биле дөмей хөрзүн, климат байдалдарлыг ажыл-агыйлар үстүнде айыттынган тракторларны эвээш кожугларлыг ажыглап турган. Чижээлээрге, эрткен чылын «Сукпак» совхоз ДТ-75, Т-150 болгаш К-701 тракторларга чүгле үш-үш сеялкаларны кожуп турган. Ол ажыл-агыйлар күчүлүг тракторларны ДТ-75 ышкаш ажыглаар дээш садып ап турарлар бе?

Машина-трактор агрегаттарының ажыктыг ажыглалы бир-ле дугаарында оларны шын кошканындан хамаарджыр. Ажылдап кылыр шөлдериниң хемчээлин, хөрзүннүң механиктиг составын болгаш технологтуг чорудулганын байдалын барымдаалап тракторну таарыштыр шилип алыр.

Тракторларның тыртар күжүнүн дугайында көргүзүглерге болгаш санаашкыннарга үндезилээш, көдээ ажыл-агыйны механизастаар болгаш электрификастаар талазы-биле Сибирьниң эртем-шинчилел институду Сибирьниң хову болгаш аргахову зоназынга ажылдаарда К-700, Т-150 болгаш МТЗ тракторларга хөрзүн үрелдирбейн чардырар дараазында техникаларны кожарын сүмелеп турар. Чижээ, хөрзүнну ханы үлдүредирде К-700 болгаш К-701 тракторларга чаңгыс КПГ-2-150-ни азы ийи КПГ-2,2-ни немей кожар, а Т-150 болгаш ДТ-75 тракторларга чаңгыс КПГ-250 азы чаңгыс КПГ-2,2 сеялканы кожар ужурлуг.

Шык базырыышкынын чорударда «Кировец» бүрүзүнге СП-16 болгаш СП-20 сцепкаларны ажыглап турган «БИГ-3» дээр 5-6 илиирни кожар, Т-150 болгаш ДТ-75 тракторларга 3-4 илиир кожуп алырга, олар бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар, а МТЗ-80-ге чүгле ийи илиирни кожары таарымчалыг.

БИГ-3 илиирлерни кожуп тура, агрегаттарның шын коштунганын болгаш бот-боттарының аразында быжыг тудуштурганын ылавылап көөрү чугула, «Кировец» маркалыг тракторларга чаңгыс ИПШ-9-ту, чок болза дөрт-беш КПП-2,2-ни кожуп ажыглаары ажыктыг, а Т-150 болгаш ДТ-75 тракторларга КПШ-5 азы үш КПП-2,2-ни кожар херек. Оон аңгыда Т-150-ге хары угда 6,3 метр калбак черни ажылдап кылыр КПШ-9 культиваторну кыдыгларында согун ышкаш ийи даванын адырып каапкаш кожуп алыры таарымчалыг, МТЗ тракторларның бүгү хевирлеринге чаңгыс КПП-2,2 культиватор-плоскорезти кожар. Агрегаттарны кожуп тургузарда, кожуг машиналарының санынче кол кичээнгейни салыры чугула. Тракторга чеже машиналарны кожары тракторнуң бодунун хевиринден, ажылдап кылыр шөлдүң хемчээлинден болгаш узунундан база хажаарджыр. Бичин хемчээлдиг шөлдерге МТЗ тракторнуң кандыг-даа хевирлери-биле ажылдап тура, чаңгыс сеялкалыг агрегатты ажыглаар ужурлуг. А бир эвес шөлдүң узуну 500 метрден хөй болза, Т-150 болгаш ДТ-75 тракторларга хары угда калбак черни ажылдап кылыр тарылга агрегаттарын ажыглаары ажыктыг. Чаштырылга болгаш хөрзүн ажылдап кылыр агрегаттарны четчелээнинин соонда, оларның үрезинин кайы-хире ханы чаштырарын болгаш хөрзүнну ажылдап кылырының ханызын таарыштырар херек.

Дыка хөй удуртукчулар ажыл шагын ажыктыг ажыглаарының айтырыгларынче чогуур кичээнгейни салбайн турар. Чамдык ажыл-агыйларга эрттирген хыналдалар хөй-хөй механизаторлар боттарының онаашкан ажылын кылырынга хүнде 7—10 шак ажылдаар турган, чүгле 4—5 шак ажылдап турарын бадыткаан. Эртенги хуваалда болгаш оон-даа өске чылдагааннар-биле хөй үе-шакты ажык чок чарыгдап турары илерээн. Чижээлээрге, «Тиилелге», «Хадың», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Шамбалыг», «Өөк» совхозтарда болгаш Дуржулга станциязында часкы тарылганың азы дүжүт ажаалдазының кончуг чай чок өйүнде-даа механизаторлар ажылче эртенгинин 10 шактан эрте эвес үнүп турар болган. Тарылга үезинде механизаторларга үрезинин өйүнде соөртүп бербес азы техниканың үүрмен үрелиишкиннери болу бээр таварылгалар бо-ла тургулаар. Ол таварылгаларның түңнелинде агрегаттарның ээлчегде ажылдап кылыры, ылаңгыя үрезин чаштырылгазының үезинде, чавызаар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң талазы-биле Күрүне комитединиң чанында күш-ажылдың эртем-шинчилел институдунуң ажылдап кылганы методика ёзугаар механизастаттынган хову бригадаларында ажылдап турар механизаторларга дараазында нормативтерни доктааткан: наряд ёзугаар даалга алыры — 4 минута, К-700, К-701 тракторларның хүн бүрүдеги техниктиг ажаалда-хайгааралынга — 30 минута, Т-150, ДТ-75-ке 24, МТЗ-80-ге 20, МТЗ-50-ге 18 минута. А көдээ ажыл-агый машиналарының хүн бүрүдеги ажаалда-хайгааралынга мындыг: СЗС-2,1-ге 10 минута, КТИ-9-ка минута, КПГ-2-ге, КПЭ-3,8-ке болгаш КПШ-5-терге 7-7 минута. Дыштаныр үени ажылдап турар кижилериниң туруптарының янзы-бүрү чылдагааннарынга хамаарыштыр 10-дан 23 минута чедир узадыр, а чүнүп, дыранып, суг ижип алыры ол чылдагааннардан хамаан чокка чүгле 10 минута болур.

Ынчангаш республиканың ажыл-агыйлары тракторист кижиниң күш-ажылчы ээлчег бүрүзүн ажыктыг болдурары-биле хову ажылдарының бачым үезинде ажылды эң организастыг чорудуп, үстүнде айыттынган хемчеглерни соңгаарладып чылыспайн, кичээнгейге алыр болгаш ажыл-херек кырында ажыглаары негеттинип турар.

В. ТУТЫНИН.
Чөөн-Сибирь зоназының нормативтиг шинчилел станциязының Тывада норма-чижек пунктузунуң эргелекчизи.

Ленинчи зачёт

ЧАГЫГЛАРГА ШЫНЧЫ

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга» деп Ленинчи зачёт Чөөн-Хемчик районда комсомол организацияларынга организастыг эрткен.

Ленинчи зачёттуң ниитилел-политиктиг аттестациязынга белеткелди комсомол райкому баш бурунгаар план ёзугаар чоруткан. Комсомол комитеттериниң, эге организацияларның секретарыларының аттестация комиссияларының даргаларының семинарын организастап эрттирген. Ленинчи зачёттуң сорулгаларын негелделерин аңаа чугаалажып, ниитилел-политиктиг аттестацияны эрттиреринин хевирлери-биле олар танышкан.

Ниитилел-политиктиг аттестацияны эрттирер комиссияларның составынга күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннары, партия организацияларының секретарылары кирип, бо чугула ажылды организастыг эрттиреринге улуг дузаны чедирген.

«Чыраа-Бажы», «Искра», «Большевик» совхозтарга, районнуң кижи эмнелгезинге, Чадаананың хөмүр-даш разрезинге, райсан килдизинге, «Ленинчи орук» солуннуң редакциязынга аттестация кижизидикчи утказынарлыг, организастыг эрткен.

Аттестация эртип турган үеде комсомолчулар болгаш аныяктар эрткен чылын боттарының комплекстиг планнарын канчаар күүсеткенин сайгарып, 1984 чылда чаа хүлээлгелерни ап, планнарны тургусканнар. Күш-ажылдың хөй мурнакчылары бо чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде күүседирин хүлээнген.

Чижээ, саанчылардан СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн СБФ-де Мөңгүн-оол Монгуш, Елизавета Сат, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы фермазында Марина Донгак, Сельхозтехкүркомнуң Чадаана салбырының чолаачызы Андрей Монгуш олар чыл планнарын Совет Тываның 40 чыл болур оюнга чедир күүседирин хүлээнгеннер. «Совет Тываның 40 чыл оюнга — шалыпчы 40 неделя» деп шимчээшкинни районнуң комсомолчулары болгаш аныяктары улам калбартып турар.

Ленинчи зачёттуң ниитилел-политиктиг аттестациязын районнуң бүгү комсомол эге организацияларынга чоруткан. Ниитизи-биле 1270 комсомолчу аттестацияны эрткен.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга» деп Ленинчи зачёттуң ниитилел-политиктиг аттестациязы партия организацияларының удуртулгазы-биле эртип, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге улуг ужур-дузалыг болган.

В. ЯНДАЙ-ООЛ.
ВЛКСМ Чөөн-Хемчик райкомунуң ийиги секретары.

Капсырылга № 1

КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРЭЭ

2. Механизаторларның доктаамал коллективиниң дугайында

1. Механизаторларның үнүш ажыл-агыйында доктаамал коллективи (бригада, звено) — ол дээрге, боттарының күжү-биле болгаш механизацияның быжыглаттынган чепсек-херекселдери-биле продуктуларының таңгыс азы элээн каш хевирлерин бүдүрер база ажылдың алыс түңнелдери дээш харыысалгалыг ажылдакчыларның улуг эвес коллективи-дир.

2. Механизаторларның доктаамал ажылдаар коллективиниң соруглазы чүдел дизе, чер ажылының продуктулуун бедидеринде, черни, техниканы, тускайлаан чемишчидилерни ыяклыг кылдыр ажыглаарынга, чер ажылының зона системазының комплекстиг хемчегелерин күүседиринге үдезилээши, эвээш акша-материалдыг чарыгдалдарыбиле көдээ ажыл-агый продукциязын көвүдедир бүдүрерин хандырарында.

3. Механизаторлар коллективи (бригада, звено) совхоз директиязының бадылааны технологтуг картага болгаш иштики бот-оруга-чарылгага үдезилээш, бодуңуң ажыл-чорудулгазын чорудар ужурлуг. Бригада (звено) кежигүннериниң күш-ажылының төлевирин баш бүрүүгаар көрдүнген потегелделер болгаш расценкалар ёзугаар эчис продукция дээш бээр.

4. Шилип алдынган көдээ ажыл-агый культураларының айы-биле тарылга эвлешчилдирилгезин механизаторларның бот-оруга-чарылгалыг салбырынга быжыглаары чугула.

5. Ажылдарның хевирлеринге болгаш тракторларның маркаларынга хамаарыштыр бот-боттарын солуурун хандырар чаңгыс ай мергежилдиг механизаторларның доктаамал составы-биле эки туразын барымдаалавышаан, күш-ажылчы коллективти четчелеп тургузар.

6. Механизаторлар коллективиниң сан составы, тускайлаан тракторларның, комбайннарның, көдээ ажыл-агыйының өске-даа техниказының саны хүлээнген бүдүрүлге программазының күүселдезин, бригада (звено) кежигүннерин чыл дургузунда (азы хову ажылдарының үезинде) ажыл-биле дең-дескн хандырар болгаш хову ажылдарының чымыштыг үезинде өскээртен ажылчын күжүн эвээш ажыглаар арганы бээр ужурлуг.

7. Механизаторлар коллективи ажыл-агыйның удуртукчулары-биле бот-оруга-чарылгалыг даалганы, быжыглаан көдээ ажылагый культураларын өстүрериниң технологтуг карталарын, а ол ышкаш специальстериниң айтыышкынарын бодуңуң ажылынга удуртулга болдурар.

II. Механизаторлар коллективиниң болгаш ооң кежигүннериниң хүлээлгелери

1. Быжыглаттынган шөлдериңе көдээ ажыл-агый культураларын өстүрер болгаш дүжүдүң ажаап алыр талазы-биле ажылдарның бүгү комплексизин керээге капсырылга кылдыр киирген технологтуг карталарга, бот-оруга-чарылгалыг бүдүрүлге даалгазынга дүүштүр доктааттынган агротехниктиг хуусааларда бедик шынарлыг кылдыр бодуңуң күжү-биле күүседир.

2. Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң үүлдүт деп көргени чер ажылының зона системазынга дүүштүр чер ажылының продуктулуун бедидер талазы-биле хемчегелерни боттандырар.

3. Бүдүрүп турар продукциязының бот-үнезин чиигедирии чедип албышаан, акша-хөреңгилерни камналгалыг чарыгдаар.

4. Быжыглаттынган тракторларның болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин чогуур үезинде шынарлыг чорудар, оларны үргүлүг ажыглаттынар байдалга тургузар, хову ажылдары доозулган сеөлүнде септеттинген техниканы кадагалалга тургузар.

5. Механизаторларның коллективиниң быжыглаан шөлдерге ажылдап келгенкерниң күүседип турар ажылдарының шынарын хайгаараар, оларның кылган ажылының төлевирин бодуңуң күш-ажыл төлевириниң фондузундан бээр.

6. Бодуңуң бүдүрүлге салбырынга күүсеттингеп ажылдарның хемчээлиниң болгаш ооң кежигүн бүрүзүнүң ажылдаан шагының үчёдун кылыр.

7. Ажаап алдынган продукцияның кадагалалын организастаар, ажылга айыл-чок чоруктуң чурумнарын болгаш өртке удур хемчегелерни сагыыр.

8. Быжыглаттынган культураларны өстүрер талазы-биле ажылдардан хостуг үеде ажыл-агыйның удуртулгазының айтыышкынын ёзугаар даалгаларны күүседир.

9. Механизаторлар звенозунуң кежигүн бүрүзүнүң хүлээлгелери:

— даандыргап ажылды ак сетиилдиг күүседир, күш-ажылга бедик шынарлыг түңнелдерни чедип алыр, ажылга үрей кылдыышкынларны болдурбас, бүгү ажыл шагын бедик бүдүрүмчүлүг ажыглаар, күш-ажылдың болгаш ажылды кылырының чурумуи сагыыр, бодуңуң мергежилин доктаамал бедидер, ажылдың мурнакчы методтарын болгаш өргаларын шингээдип алыр;

— быжыглаттынган техниказын камныг эдилээр, тракторларның болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының техниктиг ажаалдамын чогуур үезинде шынарлыг кылыр, үрелгениңден агрегаттарның анаа турарын болдурбас, кывар, чаар материалдарны болгаш артык кезектерин камналгалыг ажыглаар;

— айыыл чок чоруктуң чогуур инструкцияларда көрдүнген чурумнарын болгаш өртке удур хемчегелерни шыңгыы сагыыр;

— күш-ажылга эш ёзузуның болгаш бот-боттарынга дузалажылганың сагыш-сеткилин быжыглаар болгаш хөгжүдер, бүдүрүлге дуржулгазын болгаш билиин ажыл талазы-биле эш-өөрүнге дамчыдар;

— акша-хөреңгиниң эвээш чарыгдалдарын үндүрүп тургаш, шөлдүң гектар бүрүзүнден шынарлыг продукцияны хөйну бүдүрүп алыр кылдыр ажылдаарыче чүүдүүр:

III. Механизаторлар коллективиниң кежигүннериниң эргелери

1. Быжыглаан көдээ ажыл-агый культураларын өстүрер талазы-биле технологтуг карталарны тургузарынга, коллективке бот-оруга-чарылгалыг бүдүрүлге даалгазын ажылдап кылырынга киржир. Ажыл-агыйның специалистери-биле дугурушканын ёзугаар өскерилгелерин бүдүрүлгениң хүлээп алдынган технологиязынга болгаш организастаашкынынга тодаргай байдалдарга дүүштүр киирер.

2. Бодуңуң коллективиниң иштики бүгү бүдүрүлге айтырыгларын шиитпирлээр: иштики чурумнуң негелделерииге дүүштүр ажылдарны агелээриниң болгаш доозарының үезии доктаадыр, ажылдарны шынарлыг күүсетканде звено (бригада) бодуңуң хуралыкка айтырыгны чугаалажып, бүрүлүг кижиге дараазында хемчегелериң кайы-бирээзин хүлээдир дугайында ажыл-агыйның администрациязынга саналдарны киирер:

а) доңгулда;

б) шыңгыы доңгулда;

в) шаннадарны тыпсырын болгаш ай санының саназылгазында немелде төлевирни бээрии күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун үрээн таварылга бүрүзүнде соксадыры.

Хуралдың протоколун ажыл-агыйның администрациязынга киирер.

4. Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумуи үргүлүг үрээни дээш чамдык механизаторларны бодуңуң коллективиниң составындан үндүрер дугайында айтырыгны механизаторларның коллективи бригадириниң мурнунга тургузар эргелиг. Ынчаарга үндүртикен механизатор продукция дээш немелде төлевирлерниң болгаш шаннадарның бүгү-ле хевирлерин ап шыдавас болур. Бот-оруга-чарылгалыг даалга ёзугаар көрдүнген ажылдар доозулгуже чедир чөптүт чылдагаан чокка механизаторларның звенозундан үнген кижи ол немелде төлевирлериниң болгаш шаннадарының гандыг-даа хевирин база ап шыдавас.

5. Ажыл-агыйның удуртулгазы-биле дугурушканын ёзугаар бүдүрүлгениң өске адырларының кежигүннерии бодуңуң коллективиниге ажылга хуузуида инициативазы-биле кириштирер. Ажылга кириштиргенниң кылган ажылы дээш санажылганы звеноның төлевир фондузунуң күселибиле кылганын барымдаалаар расценкалар ёзугаар, а коллективтиг керээде өскеэвеноларның кежигүннерибиле санажылганы — оларның чөпшээрешкении ёзугаар — ук звеноңуң үе-үелеп бээр төлевирии ёзугаар чорудар.

6. Звено удуртукчузун соңгуур болгаш эргежок чугула болган таварылгада катап соңгулда чорудар, ону үстүнде турар удуртулга чери бадылаар.

7. Күш-ажылдың сагылга-чурумуи быжыглаарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, техниканы чөп ажыглаарыиче угланган иштики болгаш амыхуунуң айтырыгларын дүрген чугаалажып көөр база шиитпирлээр бригада (звено) чөвүлелии тургузар.

ЛЕНИННИҢ АДЫ БОЛГАШ ХЕРЭЭ ӨЛҮМ ЧОК

Улуг Октябрьның сорук киприкчизи, Коммунистиг партиниңң үндезилекчизи болгаш Совет күрүнеиниң удуртукчузу Владимир Ильич Ленининиң төрүттүүген хүнүнден бээр 114 чыл оюн дең-шилгелиг кижи төрелгетеп калбна-биле дең-дегээн. Ээ улуг бодалчыга болгаш революсчуга делегейниң улустары чүректиң хамыдыдан өөрүп четтиргенин илергейлеп турар.

СОФИЯ. Капитализмден социализмче кижи төрелгетеннің шилчиишкини В. И. Ленининиң амыдыралы-биле болгаш херээ-биле тудуш хөлбашкан деп. Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. Ленининиң ады эрги делегейни буза шаварының демдээ болган.

1944 чылда Болгарияга сентябрьның социалистиг революциязы ленинчи идеяларның төөгүлүг тиилелгези болган. Пролетаржы улуг өөредигге — марксизм-ленинизмге шынчы чорук —болгар улустуң чаагай хөгжүлдезиниң магадылалы болуп турар.

Ленининиң тургускаиы Совет күрүне кижи төрелгетенниң төөгүзүнде ээ-нс баштай тайбыңы болгаш улустар арасынга найырадыл чарлаан. Социал дешилгеге оруктуг улуг Ленин ажыткан.

БУДАПЕШТ. В. И. Ленининиң өлүм чок идеялары — ол дээрге, хөй миллион ажылчы чоннарның болгаш оларның дайынчы авангарды —коммунистиг болгаш ажылчын партияларның тургузуучу ажыл-чорудулгазының чогаадыкчы күүзүдүр деп, Вентрияның «Несава» солуну демделгээн. Кижи төрелгетеннің ногшулдезиниң оруун марксизм-ленинизм тодаргайлап, чер кырынга тайбың дээш улустарның демнселин башкарып турар. Ленинчи принциптер Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының бүгү чурттарының тайбыңга ынак дашгыкы политиказының үндезини болган. Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуунаашкыны дээш, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылга дээш социалистиг чурттар туралуп турар.

ХАНОЙ. Бүгү делегейниң ажылчын ангызының болгаш улустарының ышлгараан уганыыг башкызы болгаш баштыңчызы В. И. Ленин тайбың болгаш национал хамаарышпас чорук дээш улустарның демнселин чырыдып берген деп. Вьетнамның «Нян зан» солуну бижээн.

Дайын болгаш тайбың дугайында ленинчи өөредиг делегейниң амгы нарын байдалында оңза чугула ужурдузалыг болуп турар. АКШ баштаан империализмниң болгаш реакцияның күштери боттарының бозаннаан туруштарын катап эгидеринче, боо-чепсекти әндере будуреринче чүткүп турар. Рейганның администрациязының дайынзырак политиказы тайбыңның херээже дыка айыылдыг болуп турар.

Советтер чурту тайбыкны камгалаарының херээнге, империализмниң агрессивиг планнарын сый шаварыга көл рольду ойнап турар. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының тайбыңга ынак дашгыкы политиказын делегейниң чаагай сеткилдиг бүгү кижилери деткип турар.

ПХЕНЬЯН. Совет улустуң бүгү тиилелгелери, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шинчээшкинииниң чедишкиниери делегей пролетариадының улуг баштыңчызы, Коммунистиг партиниңң болгаш Совет күрүнеиниң үндезилекчизи В. И. Ленининиң ады-биле сырый холбаалыг деп, Көрейниң Күш-ажыл партиязының Төп Комитединиң органы «Нодон синмун» солуи бижээн.

В. И. Ленининиң болгаш большевик партиниңң удуртулгазы-биле Россияның ажылчын ангызы, күш-ажылчы чону Октябрьның социалистиг Улуг революциязын боттандырган. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы капитализмден социализмче революстуг шилчиишкинииң үе-чадазын ажыктан. Ленинизм — ол дээрге, бүгү делегейниң улустарның тиилелгелиг тугу. Национал хөсталга болгаш хамаарышпас чорук дээш улустарның демнселин девиизи болуп турар. АКШ баштаан империализмниң болгаш реакцияның күштери боттарының бозаннаан туруштарын катап эгидеринче, боо-чепсекти әндере будуреринче чүткүп турар. Рейганның администрациязының дайынзырак политиказы тайбыңның херээже дыка айыылдыг болуп турар.

Улуг Ленин чүгле шылгараан уганыыг бодалчы эвес, а ээ улуг демнселчи кижи чораан. Россияга социалистиг революция дугайында бодуңуң идеязын ол боттандырган деп, Индияның күрүне министри **Шиврадж Патил** медеглээн. Улуг Октябрь малчуткен улустарның хөсталгаже оруун ажыткан болгаш колониалдыг дарлалды узуткаарының аргазын улустарга айтып берген. Амгы үеде Совет Эвилели тайбың болгаш социал дешилге дээш демнселдиг баштыңчызы болуп турар.

В. И. Ленининиң удуртулгазы-биле 1917 чылда Октябрь революциязы тиилээнииң ачызында баштайгы индий кижи космосче төөгүлүг ужуудуушкуну кылыр аргалыг болган. Национал айтырыгны шиитпирлээрииге В. И. Ленин кайгамчык улуг салыышкынын киирген деп, Совет Эвилелиниң өөлүктери нниилелдиң чиигине секретары **К. Р. Ганеш** чугаадаан. Россияга социалистиг нииилелди тургускаиы — бүгү кижи төрелгетеннің ээ улуг байлаа болган.

АДДИС-АБЕБА. В. И. Ленинге Африка диптеэ ээ баштайгы тураскаалдың байырлыг ажыдыышкыны социалистиг Эфиопияның найысылалынга болган. Эфиопияның Ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле (КОПТЭ) комиссияның ТК-зының кежигүннери, эфиопи-совет найырал комитединиң удуртукчулары тураскаалдың байырлыг ажыдыышкыныга киришкен.

Африканың хөй чурттары хөгжүлдезиниң социалистиг оруун шилип алган деп, «Эфиопиан геральд» солуи бижээн. Ол дээрге —өлүм чок Ленинчи идеяларның тиилеттирбес улуг күжүүнү тодаргай хереглиг-дир.

УЛАН-БАТОР. В. И. Ленининиң төрүттүүген хүнүнден бээр 114 чыл оюн улусчу Моод коммунистиг күш-ажылдың хүүү-биле дең-дегээн. Хөй чүс мүн ажылчыннар болгаш тараачыннар күш-ажылдың чаңчыл болган байырлыгына киришкеннер. Бо чылдың баштайгы дөрт айларының планныг даалганарын хуусаа бетинде күүсеткен дугайында күш-ажылчы хөй коллективтер илетккен.

МАР-ның социалистиг индустриязының ээ чүгүлээ адырларын тургузар талазыбиле моол өөнүктеринге дузалаашкын турар совет специалистер моол ажылчы чоннар-биле кады ажылдан хүүзээн. Оларның дем каттыштырган күш-ажылы Ленининиң чаганы пролетарлың интернационализмниң тодаргай нергүүү болган.

Ленининиң улуг өөредиг хөй миллион ажылчы чоннарның түрекгеринге болган угаан сарыылынга сиңиишкен деп, Моодуң «Үнэн» солуну бижээн. Ленининиң номалын ёзугаар тургустунган социалистиг дем каттыжылгазы — тайбыңның болгаш бүгү кижи төрелгетеннің идегелдиг чаланнгизи болган. Совет Эвилели баштаан делегейниң социалистиг системазы улуг Ленининиң оруу-биле бүгүреллиг бурунгаарлал турар.

КАПРИ. «Капри — Ленинге» деп бижимелдиг тураскаалды Италияның Капри ортулуунга тургускан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи Владимир Ильич Ленин ол ортулуунга барып чораан. В. И. Ленининиң төрүттүүген хүнүнден бээр 114 чыл оюнга хозбаштыр тураскаалга чечектерни салган. Италияның хөй-нинтизиниң, тус чер эрге-чагыргаларының төлөөлекчилери, ССРЭ-ниң Италияда элчиң черинең ажылдакчылары чечектер салыышкынынга киришкен.

Капри хоорайның мэри Саверино Валекте чечектер салыышкынының үезинде чүве чугаалаан болгаш кижи төрелгетеннің ээ улуг ниилизинге тураскаал ыыдыр чыл бүрүде чечектерни салып турар бис деп демделгээн.

В. И. Ленинге тураскаал болдурган хөй муң кижи кириишкилиг митингилер болгаш чыскаалдар Италияның хөй хоорайларынга болуп эртеп. Италияның найысылалы Рим хоорайның кудумчуларының бирээзин В. И. Ленининиң ады-биле адаар дугайында тус чер эрге-чагыргаларынга делегация илергейлээнмер.

(СЭТА).

Англия чыл бүрүде эволюстуг хаанче кирип бар чыдыр. Ынчаарга хаанның бойдуска болгаш кижилериниң амы-тынынга багай үүрүктары дыка улуг болуп. Бойдус канчалаар айтырыгларны шиитпирлеп турар хөй-нинти организациязының «Футлуз» деп журналы ынчаарга дуурээшкинии чоокта чаа корлуурген.

Ол журналдың медээни ёзугаар алырга, амгы үеде Шотландияның чурумалдыг 120 шыналары болгаш соңгу девиискээрниң 11 хөөлбектери кислота-биле хоранналган болуп турар. Үлетүрүнүң хоралыг артыынчызарын агаарже хөнген түңнелинде ол черлер хораннангап болуп турар. Хөлдерде болган хемчерде балыктар өлүп турар. Фермерлериниң ажыл-агыйынга улуг иогаралды таварыштырган.

Үлетүрүнүң хоралыг артыышкынарын арыглаар талазы-биле дүрген хемчегелерни алырын Британияның хөй-нинтизи Англияның чазаннан иеген турар.

ЧУРУКТА: «кислоталыг часталышкынарга» удур демиселди күштелдиреин иегээн плакатты Унгерворг хоорайның заводтарының бирээзинге нарлаан.

АП — СЭТА-ның телефотозу.

ГДР. Соңгу Заскиң хоорай-ортээлдиң төөгүлүг болгаш онзагай тураскаалдыг чери бар, ооң чурттакчылары ажаа дүрүм ёзугаар чоргаарлаары турар. В. И. Ленининиң тураскаалы-биле холбашкан төөгү-революстуг мемориал шиңа туруп турар.

1917 чылдың апрельде,—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының мурнуу чарыында Владимир Ильич Балтиканың Рюген ортулуунга доктаваан. Швециядан үнгеш, Стокгольмну таварты ол шончаарда Россияже бар чораан. Делегей пролетариадының башкызының амыдыралының база ажыл-чорудулгазының дугайында көргүскен музейниң кол чүүлдерии ол шагның эргн вассажир вагонунда делген салган.

И. ШАХВАЗЯННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЖ. ХАУНУҢ ПЕКИНГЕ ЧОРААНЫ

Великобританияның дашгыкы херектер министри Дж. Хау Кыдат Улус Республикага барып чораан. КУРниуң дашгыкы херектер министри У. Сюецянь-биле ол Пекинге чугаалажыышкынар кылган болгаш КУРниуң Күрүне чөвүлелиниң премьери Чжао Цзыянь-биле болгаш ККП-ниң чөвүлекчилериниң төп комиссиязының даргазы Дэн Сяопинбиле ужурашкан. Англияның премьер-министри М. Тэтчер 1982 чылдың сентябрьда Пекинге барып чораанының соңгуде амгы кыдат-англи чугаалажыышкынар бедик деңнелге болган. Гонконг дугайында айтырыг ол чугаалажыышкыннарның кол темазы болганын КУР-ниуң даштыкы херектер министерствозунуң төлөөлекчизи медеглээн. Ийи чуртка соңуургалдыг өске-даа айтырыгларны база чугаалажып көргенин төлөөлекчи айтыкан.

Чуртталгы чоннуң саны 5,3 миллион кижилиг Гонконгту Англияның колонезип алган хуусаазы 1997 чылда доозугур. Гонконгтуң чурттакчыларының 98 хуузу кыдаттар болуп турар .Амгы үеге чедир кыдат-англи чугаалажыышкынар он ийи удаа болган. Ийи чурттарның түскай төлөөлекчилери болгаш Гонконгтуң колониалдыг администрациязының ажылдакчылары чугаалажыышкынарга кириишкен. Хау баштаан англи делегациняның төлөөлекчилери амгы чугаалажыышкынарга «пайырадыг, үре-түңнелдиг» деп адаан. «Гардиан» солуиуң демделгээнии ёзугаар алырга, Гонконгтуң келир үезинииң дугайында чугула айтырыглар талазы-биле Великобритания болгаш Кыдат дутуржулганы чедип алган. Айтырыгны дүрген шиитпирлээрииге Лондон чөпшээрешкиен, а кыдаттар 1997 чылдың соңгуде Гонконга амыдыралдың амгы хевирии хевээр арттырарынга белеини илергейлээнмер.

Гонконг амгы үеде капиталистиг делегейниң кол санхөө төптеринииң бирээзи болгаш Кыдаттың экономиказынга улуг ужур-дузалыг болуп турар. Гонконгту дамчыштыр дериг-херекселдерни Кыдат ап турар. Гонконгту дамчыштыр хөй кыдат барааларны болгаш чиг-этти дашгыкы чурттарга садыглап турар. 1997 чылдың соңгуде Гонконгка бүрүн эргеии катап тургузар дугайында КУР-ниуң чазаа медеглээн. Гонконгту дамчыштыр ап турар хөй орулгазын чидиреринден Кыдат корткан болгаш КУР-ниуң составынга Гонконгту киирген соңгуде 50 чыл дургузунда ол «капиталистиг» болуп хевээр артарын айткан. Ол дугайында Дэн Сяопин Англияның дашгыкы херектер министрииге медеглээн. Гонконгту хостуг хоорай болдурарын, ооң акшазын хевээр арттырарын, Гонконгтуң камгалалы дээш харыысалгалыг болурун Кыдат медеглээн. Кыдат ажылдакчылар ындыг медеглелдер-биле Гонконгтуң улуг байларын көгүдерии оралдажып турар. Англиябиле дугуржулганы келир чылдың сентябрьдан орай эвесте кылырын Кыдат негеп турар.

Гонконгтуң бүгү девиискээрии Кыдатка дамчыдып бээрииге Англия чөпшээрежикен-дир деп, «Файнэншл таймс» солуи бижээн. Гонконгтуң капиталистиг системазы хевээр артарын Англия күзеп турар. Гонконгту башкарарынга консультативтиг рольду алырын Англия база негеп турар. Англия парлалганың бижээнии ёзугаар алырга, Гонконг дугайында айтырыгны эчизиигге чедир шиитпирлээрияге эвээш эвес айтырыгларны шиитпирлээрии негеттиниг турар.

О. ШИРОКОВ.
(СЭТА).

ИВИЖИЛЕРГЕ ЧАА БАЖЫҢНАР

Кыдыкы Соңгу чүктүң ивижилериңе, аңчыларынга, балыкчыларынга таарыштыр кылган көжүрүп чоруур бажыңнарның делгелгези чоокта чаа Якутскиге болуп эртикен, ону Якут автономнуг республиканың Көдээ ажылагый министерствозу организастаан.

Якутскиниң кудумчуларының бирээзинге делгээн экспонаттарның аразында ивижилерге таарыштыр кылган «Север-3» деп эптеп-адырып алыр бажың көрүкчүлериниң кичээнгейин хаара туда берген. Ону апыяк якут конструкторларның төлевилелин ёзугаар кылып тургускан.

— «Север-3» деп бажыңны чогаадып кылып тургаш, ийи принципти: бөдүүн болгаш таарымчалыг болурун барымдаалаан бис. Өртээшоолуг эвес «Север-3» деп бажың Кыдыкы Соңгу чүктүң тундралыг болгаш аргаяш-тундралыг зоналарында ивн ажылының хоиаштарлыг баазаларынга, көжүп чоруур семиртилге пунктуларынга, балык болгаш аңныыр ажылының түр баазаларынга түр када чурттаарынга херек. Ол бажың ийи кезектен — чем кылыр болгаш чурттаар өрээлдерден турустунган. Оларны аңгы-аңгы чиик панельдерден эптеп алыр. Пенопласт-биле чылыглаар, панельдерии эптээш, даштындан алюминий биле шыптар. Алды кожа чурттаар кылдыр кылган ол бажыңны оон-биле кады ас чоруур улуг эвес электростанциняның дузазы-биле чылыдар болгаш чырыдар. 1800 килограмм дең-зилиг бажыңның кезектерии трактор, автомобиль-вездеход, самолёт, вертолёт-биле да кыглап болур. Дөрт кижи шыг бригада бажыңны бир чак дургузунда эптеп алыр — дея. Якутнияның көдээ ажыл-агый эртем шинчилел институдунуң Соңгу чүк эртем-конструктор килдизиниң эргелекчизи Виталий Степанов ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

Институттуң ажылдакчылары делгелгеге боттарының чаа 160 килограмм дең-зилиг «Северянка» деп майгын бажыңын база көргүскен. Ону каш-ла минуталар дургузунда эптеп алыр. ивн-биле азы «Буран» деп снегоход-биле көжүрүп ап болур.

«Якутскгражданпроект» институттуң конструкторлары ивижиниң көжүрүп чоруур «Томпо-1» деп бажыңын көргүскен. ооң эң баштайгы үлегерлери ивн ажылдыг «Томпонский» совхозка шелделерии чедишкиниин чүткен. Специалистериң болган турары-биле алырга. «Томпо-1» —Якутскиге делгелеге көргүскен бажыңнарның арасындан эң-не таарымчалыы ол болган. «Томпо-1» деп бажында элээн хөй чурттарга өрээлдерииген ангыда эки дериттингеп душевая, улут кухия, эт-хереклер шыгжаар өрээлдер бар болгаш аңаа үр үеде чурттап болур.

Төлевилекчилериң Соңгу чүк улустарының шагдан бээр чурттап келген орнсаваларын — чадырларын, ыглерин, алаж-ааларын —өөренип көргенинге үндезилээш, кылып тургускаиы көжүрүп чоруур бажыңнардан аңгыда көжүрүп ап чоруур ивн кажааларын болгаш шанактарын делгелгеге садып көргүскен.

— Ам якут конструкторларның мурнуида ивн ажылын эң чаа техниктиг чепсек-херекселдер-биле кыска хуусаада хандырар деп иэрын сорулга салдынып турар. Тундрага чурттаарының болгаш ажылдаарының элээн таарымчалыг байдалдарын тургузарының дугайында чүве чоруп турар. Биске ынээп турар чаагаларны болгаш чагыгларны ёзугаар алырга, бистиң кылган ажылдарывысты чүгле Соңгу чүктүң ивижилери, балыкчылары болгаш аңчылары эвес, харын Барыыл Сибирьниң геологтары база сонуургап турар, олар ыанчыгыя бистия «Север-3» деп бажыңывыстың төлевилелин аажок сонуургаан. Ону барымдаалаш, көжүрүп чоруур бажыңнарның чаа-чаа төлевилелдерия тургузар дээш институт ам-даа ажылдаар апаар, оларның чамдыкызын чоокшу келир үеде көвүдедир бодуруп үндүрер кылдыр саналдаарын планнап турар бис — деп. Якутияның көдээ ажыл-агый эртем-шинчилел институдунуң дирекциязыиың Сергей Соловьев чугаалаан.

Валерий КОНЬКОВ.
(ПМА).

ИНДИЯГА УДУР СУЛЧЭЭ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индиякы национал чаңгыс эвин божаиидыр дээн иштики болгаш даштыкы реакцияның планнары бар болуп турарын Индияның премьер-министри Индира Ганди айткан. Химачал-Прадеш штатка болган массалыг митингиге ол чүве чугаалаан болгаш даштыкының айтыышкыны-биле хөделип турар дерии күштер Пенджаб штатта байдалды чидиглендирерин оралдажып турар. Пенджаб штатта амгы үеде болуушкуннар Индияга удур углашган сулчаадыр деп, премьер-министр айтыкан.

АКШ-та, Англияда болгаш Барыыл чүктүң өске-даа чурттарында хоргаадал алган күштер АКШ-тың тускай албан чергери-биле сырый холбаалыг болуп турарын Индияның парлалганы бижээн. АКШ-тың төп разведка эргелели Индияга удур күштерге чепсекти болгаш аиилары берии, Пакистанда шериг лагерьлериниде америк конструкторлар шпиоинарны белеткеп, өредип турар.

ЛЕНИНЧИ ТЕМАГА

Партиянын хоочуну, Москва чурттуг И. Фролов башкыдыкшыл ажыл-амыдыралынга тураскаатканы кинофильмнерни тыртыпкан болгаш ол ажылдарны В. И. Ленининг төп шүлеймиче дамчыдып берген. Киноленталар-биле ажылга ол кинофильмнер тыртпырарынга ынак кижи чэрби ажыг чылдарны бараалгаткан.

— Ильичиниң дугайында фильмнер тургузар бодал мейлэ шагда-ла төрүттүпген—деп, Иван Григорьевич чугаалап турар. —Ленининг биографиязын хандыкшылдыг өөрединдир, ооң үжелеринниң сактыышкыннарын, оларның документилерни чыып чордум. Оларга үндезилеп, Подмосковьеде Кашино суурга, 1920 чылдың ноябрьда баштайгы электростанция ажыдыышкынынга баштыкчының чедип келгенин чонга көргүзер деп шинтпирлеп алган мен...

«Ленин Кашино суурда» деп баштайгы фильм ынчаар төрүттүнген. Автор ховар фото-чуруктарны кинохроника кадрларын болгаш ол болуушкунуң киржикчилеринниң сактыышкынын чедиичелиг ажыглаан.

Коммунистиг партиянын болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл болганынга тураскаатканы фильмнер тыртпырарынга ынактарның Бүгү-эвилел конкурузунга «Ленин Кашино суурда» деп кинолента алдын медаль-биле шаңнаткан.

Ол фильмниң уланчызы «Кашино суурнуң хүн бүрү ыдыктары» деп чаа фильм болзур. Ол Подмосковьеде суурнуң бөгүнгү делгем панорамазын көргүзүп, Ленининг адын эдилээн, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинниң сайзыралынга улуг чедиишкиннери дээш Ленин орденнерге шаңнаткан колхозтуң алдарлыг ажыл-херектерин көргүзүп турар.

Владимир Ильичиниң ажыдыралынып сөөлгү хүнүнерин, ооң ажыл-херектериниң өлүм-чогун «Вечность» деп кино-чурук төөгүп турар. Автор Кашинога болган интегниң киржикчилерин дилеп тышкан. Оларның сактыышкынары фильмниң өзээн тургускан. Экрандан баштыңчының дириг үнү дыңналып кээр: ооң «Совет эрге-чагырга деп чүл?» деп кайгамчык чугаазын дыңнаар бис.

И. Фролов ленинчи темага шынчы бооп артып, дараазында фильмнер тайбың дугайында декретке база Крымны ажылчы чон эмнелгезинге ажыглаарының дугайында декретке тураскаатыпкан.

А. СИВЦОВ.
СЭТА-ның корр.

ШЕФТЕКЧИЛЕРИ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг Кызылдың № 7 школазының шефтекчилериниң бирээзи республика типографиязының ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары — школа коллективиниң доктаамал аалчылары. Бо удаада уругларбиле ужуражыышкынга хоочун коллективте дайынның болгаш күш-ажылдың хооччуннары келген.

Типография директору И. М. Кара-оол, дайын хоочуну А. М. Ткачёв, күш-ажылдың хооччуннары А. Н. Михалёва, В. Б. Рачковский олар ужуражыышкын үезинде бүдүрүлгеде ажыл-херектер болгаш күш-ажылчы алдарының ыйгылаарының дугайында декретке тураскаатыпкан.

А. СИВЦОВ.
СЭТА-ның корр.

ЧААРТКАН

Хемчик-Бажының тайгалары сарлык, өшкү малдаарынга кончуг таарымчадыг. кадыр-берт, чалым-хаялар-лыг, арга-өзимнерлиг. Чинге-Хем, Чоон-Хем деп ийи хемнерни кежип чораан. «Бай-Тал» совхозтуң малчыннары өт-сигенниг тайгаларга малын одарладып семиртип келген.

Совхозтуң дирекциязы чайгы, кышкы үелерде малчыннарның аргыжылгазын экижидери-биле кадыр-берт структарның асталгазын чорудары-биле 2 тракторлуг 20 ажыг кижилиг бригадазы тургускан. Олар Чоон-Хем көвүрүүнүң тудуунга ажылдап киргеш, эрги көвүрүүнүң ирээн ыяштарын арыглап аштааш, көвүрүүнү кыска хуусаада таарты кылганнар. Ол ышкаш көвүрүүнүң адаанда, үстүиде оруктарның асталгазын база кылган. Ам Хемчик-Бажы тайгаларже чайлаглаар малчыннарга орук ажыттынган.

Х. КАРА-ООЛ.
Бай-Тайга район.

СПОРТ

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ДОПЧУЛАЛЫ

Спортчу час улам-на күш кирген. Чурттуң стадионнарынга мячилерни кыңгырткайдыр хамнан он-он муң спортка хандыкшылдыглар бүгү-эвилелдиң футбол чемпионадын эгелеп турар. Улуг Тиилелгениң оюнга тураскаатканы «Правданың» шаңналы дээш кросс чуртта чоруп турар. Финалы апрель төнчүзүнде Карагандага доостур бо маргылдааның стартынче хөй муң маңнакчылар үнүпкен. Кумертау болгаш Маргилана (Узбекистан) хоорайларның стадионнарынга ребгиге чемпионаттың бирги чадазы эрткен. База бир узбек хоорай Наманганда ча адарынга ССРЭ-ниң күбогу дээш маргылдаа чоруп турар.

Чемпионаттың алдыгы оюнун дооскан үстүкү лиганың футболистеринде «Спартак» оюнну баштап турар. Москвачылар Харьков хоорайга эдлчеглиг оюнга «Металлист» 2:0 санга уткаш, 6 оюнуң соонда 10 санны алган.

Сөөлгү чылдарда чурттуң хөй удаа чемпионнары Киевтиң динаможулары чедиишкинниг ойнап турар. Бурая, Блохин ышкаш чурттуң шилиндек командазының улуг дуржулгалыг хоочунналарының бедик мергежилги таланттылыг аныяктарның оюну-биле чедимчелиг каттыжып турар. Ереванга «Арарат»-биле 1:1 санныг хаймынашкан киевчилер ийнги черни (9 санныг) эвлеп турар.

Чурттуң экс-чемпионнары — Минскиниң динаможулары Москвага автозаводчуларны тиилээн, Халдакчы Соколовтуң (Минск) киргген саны «Торпедочуң» камгалакчыларын мырыңай-ла аймааратканы болгаш чараш комбинацияны чедиишкинбиле доосканы ол. Ниити сан 2:0 — Минскиниң футболистери артык күштүүн көргүскен. А специалистериң саналы-биле алырга торпедожулар база багай эвес ойнап турар.

ГФР-ге болган Европа чемпионадынга бистиң хоккейжилеривис —аныяк ооллар аразынга (18 харга чедир)—тиилээннер. ССРЭ-ниң шилиндек командазы (составында Москваның, Киевтиң, Усть-Каменогорскиниң, Саратовтуң, Уфаның, Горькийниң, Новосибирскиниң, Воскресенскиниң клубтары киргген) шупту оюннарга тиилээн, а шинтпирлиг түңнел оюннарга Чехословакиядан чажыттарын 4:2 санга удуп алган. Бистиң аныяк хоккейжилеривис Европа чемпионадынга бирги шаңналды он дугаар улаштыр албышаан. Олимпий оюннарының болгаш делегей чемпионнары хоккейге бистиң тергиин мастерлерге төлептиг салгал бар дээрзин бадыткааннар.

«Советская женщина» журналдың шаңналы дээш ураң гимнастикага чаңчыл болган делегей оюннарынга составында ССРЭ-ниң шилиндек командаларындан «коллегалар» маргыжып турганнар: ЦСКА болгаш СКА (Минск) чурттуң көд командазынга шырак ойнакчыларны берип турар болгай. ЦСКА-ның Москвада улуг спорт залын көрүкчүлер чык долдур олурупкан турган.

Чемпионатка херээжен гандболистер командаларындан алдын медальды «Спартактың» (Киев) спортчулары он алды удаа чаалап алган. Дуржулгалыг мастерлериниң мергежилинге адаарган болур. Ынчалза-даа херээжен еске командаларның аразында киевчилерге төлептиг удурланыкчылар кажан «өзүп» келирил деп айтырыг туртустунуп турар.

БОКСТУ НЕПТЕРЕДИР ДЭЭШ

Бокс бистиң республикага 1956 чылдан эгелеп сайзыралды алганын моон мурнунда үнген «Чаңгыс талалап болбас» деп эгеден номчаан болгай бис. Бо спортту сонуургаар болганымда, Тывада спорттуң бо хевири кандыг байдалдыг сайзырап турарының дугайында бодумнуң бодалымны бижикседим.

Бокс дидимнериң болгаш эрес-кашпагайларның оюну. Бо кайгамчык солун спорт бистиң чуртувуста ёзулуг сайзыралды алган.

Тывага бокс 1970 чылдарда нептереп эгелээн. Кызыл хоорайга бо спортта сонуургалдыг хөй-нинитичи тренерлер: Ю. Чихачёв, А. Бархонов, Г. Ананкин, В. Иванов, В. Байыр-оол, Н. Ширидүүн олар бокстуң хөгжүдеринге үлүг-хуузун киргеннер. Ооң-биле чергелештир бокс Тываның районнарында база сайзырап эгелээн. Ылаңгыя Самагалдай, Ак-Тал, Ак-Довурак, Ховү-Аксы суурларда бокска хандыкшылдыглар көвүдээн. Ак-Довуракчың боксёрлары 1975 чылда команда талазыбиле республикага бирги черни ап, шилчиир кубокту чаалап алганнар. Тес-Хем районнуң боксёрлары Тыва АССР-ниң 1978—80 чылдарда үш дакпыр тиилекчилери болуп, шилчиир кубокту бодунга кезээде арттырар эргени чаалап алганнар. Самагалдайга бокстуң 1971 чылдан эгелеп, Кызылдың башкы училищезинииң доозукчузу Александр Биче-оол бокстуң сонуургаар аныяктарны хаара тудуп өөредип турган. Ол боду Кызылдың ПАТБ-ге Юрий Чихачёвтуң бөлүүнге бокстуң өөренип ап, республиканың база бир шыырак спортчуларының одуруунга кирген. 1974 чылда Улан-Удэ хоорайга Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң зона маргылдаазынга А. Биче-оол үшкү черни эвлеп, тураскаадлыг медальбиле шаңнаткан. Амгы үеде Тыва АССР-ниң шилиндек командазында, ындыг маргылдааларга шаңналдыг чер аптар хире спортчулар чогу хомудынчыг. Самагалдай суурнуң боксёрларының аразындан спорт мастеринге кандидаттар Д. Чиктол, В. Оюн, И. Шивит-Хуурак, А. Шыырап олар республикадан дашкаар янзы-бүрү спорт нинитилелдериниң адын камгалап, чедиишкиннерни кылганнар. Ол ышкаш Ак-Тал суурнуң спортчуларынан В. Белек, В. Саая олар бокска аныяктарны өөредип турганнар.

1977 чылда, Улан-Удэ хоорайга болган «Байкал» журналдың шаңналы дээш бүгү-эвилел маргылдаазынга тыва спортчулар киришкеннер. Совет Эвилелиниң база бир шыырак боксёру РСФСР-ниң чемпиону чораан боксёр Дорж Зориктуевке сан талазы-биле ойнадып, бо маргылдаага үшкү черни бүзүрелдии-биле чаалап ап турган спортчулар бөзин турган. Бир эвес бистиң спортчуларывыс улуг маргылдааларга үргүлчү киржип турган болза, бо спортчуларның чедиишкиннери бедик болур турган нийик. Тыва боксёрларны эки белеткээр болза, чиик дензилерге шыырак спортчулар үнер дээрзин ССРЭ-ниң алдарлыг тренери А. Лясота бөзин чугаалаан болгай.

Ынчалза-даа сөөлгү чылдарда бокс спортунуң сайзыралы оожум, спортчу нинити дөнгел элээн кудулаан.

Үстүнде үүлдерни сайгарып көөрге, бокстуң хоорайга-даа, кодээ суурларгада сайзырадып болур аргалар бар. Ийи-чаңгыс тренерлерниң бодунуң күжү-биле кылып турар ажылы хөйдээ болза, эки тура спорт нинитилелиниң дузазы чокка ол ажыл чедимче чок болуру хомунданчыг-дыр. Районнарда спорт нинитилелдери, республиканың спорт комитеди, бокс федерациязы дузаны чедирип, бокстуң сайзырадыры-биле ажылды чорудар болза эки дээрзи күзенчиг. Тываның районнарында ооң мурнунда бокска хандыкшып чораан спортчулар бар, оларны тренер ажылынга хаара тудуп, дузаны чедирер болза, ажыл черле халас барбас ужурлуг. Амгы үеде республикада бокс спортунуң федерациязының ажылы көзүлбезин хараадангчыг бооп турар.

Ак-Довурак хоорайның спортчулары сөөлгү чылдарда бокс маргылдааларынга киришшеттээн, хоорайдаа солун маргылдаалар болбастаан. Хоорайның спорт комитеди бо спортту сайзырадырынче кичээнгей салбайн турары моон-на илдең. Ак-Довурак дээрге аныяктар хоорайы болгай. Бо спортту сонуургаар аныяктар хоорайда хөй. Ак-Тал, Самагалдай суурнуң спортчулары маргылдаалырга эвээш санныг киржип турзадаа, белеткели база куду деннелде бооп турар.

Нинитизи-биле бокс спорту республикада үүге сайзыравайн турарыл? Бо айтырыгны республиканың спорткомитединден база бокс федерациязындан айтырар үе келген боор.

Дециелге кылдыр Тываның хүреш федерациязының ажылын сонуургап көрээлиер. Хүреш федерациязы 1950 чылдардан эгелеп бо хүннерге чедир кызымак, чүткулдуг ажылдап турарын көргүзүп, түңнели мөстүп кээп турары билдингир. Амгы үеде хостуг хүрешке, самбога ССРЭ-ниң спорт мастерлериниң саны көвүдээн. Александр Доржу 1983 чылда ССРЭ-ниң чемпиону, делегей чемпионадының мөңгүн шаңналының эдилекчизи бооп турар. Александрдың улуг спортче кылган чедиишкиннери биске өөрүшкү болгаш чоргаарал бооп турар. Тываның спорт федерациязының ажылын катап хынамчалыг тургускаш, чаа-чаа планмарлыг ажылдап эгелээр болза, тыва спортчулардан база шырак боксёрлар үнери чугаажок. Бокс спортунга сонуургалды улгаттырып, чылда ийи-чаңгыс эвес, а янзы-бүрү маргылдааларны эрттирип болур болгай. Кожа хоорайларже эш хуу ужуражышкыннар кылып, маргылдааларга киржип, судьяларның семинарларын эрттирип, мергежилдиг судьяларны маргылдаалар үезинде чалап ап турар болза, дыка-ла эки болур ийик.

Амгы үеде ажылдап турар хөй-нинитичи тренерлер боттарының өөреникчилериннге тайылбыр беседаларны эрттирип, боксёр кижиниң бодун канчаар ап чоруурунуң культуразын, ажыл-чанының дугайында чугаалап, чурум үрээн спортчуларны сайгарары чугула. Тренер кижиниң бодунуң билинн бедидип, методиктиг номнарны номчуп, өөреникчилеринге тайыштырар ужурлуг. Спорт залын бодунуң күжүбиле дерип, чогаадыкчы бүү-биле янзы-бүрү хереклерни кылып ап, кичээлдерни солун эрттирер болза эки.

Тывада бокс спортунуң дугайында ам дээрезинде кыска бодалдарымны номчукчу эш-өөрге бараалгаттым. Бокс спортун сонуургаар эш-өөр болгаш номчукчулар бо бодалды уламчылап, бодунуң бодалдарын солун арнынга илередип бижиир боор дээрзинге идегедим.

О. ОМЗААР.
Ак-Довурак хоорай.

ООҢ АЖЫЛЫ—ЧОН АРАЗЫНДА

Күрстрахование

— Галина Ивановна келди, ким ону айтырып туржук? — деп, «Тыва кобальт» комбинаттың транспорт цехининг бир ажылчыны өөрүнден айтырган.

— Мен сураглап турдум, кайда барды?

— Цех начальнигиниң өрээлинче кире берди. Канчаарың ол?

— Бажың-балгат иштин камгаладып алыр дээш. Ооң ажык-дузазының дугайында мындаа чаа чугаалап турган чүве ийин. Камгаладып алыр деп шинтпирледим.

— Ынчаарга, дүрген халы, чоруй баар чадавас.

— Чо-ок, ол дек чорбас, кижи бүрүзү-биле хөөрежи каапгар болбазыкпе.

Ол дээрге Хово-Аксы суурда күрстрахование инспекциязының агентизи Г. И. Семыкинаның дугайында чугаа-дыр. Бодунуң хамаарышкан участогунга ол күзенчиг аалчы дээрзи ооп илдең. Шынап-ла Галина Ивановна чедип келгеш, чаңгыс чер чурттугларының сеткилин хайныктырар. бирле үүлдү чугаалаар кижи. Аңаа чүгле страхование керээзи чарып алыр дээш кижилер келбес, ажыл-агыйда, амыдырал-чуртталгада чамдык түүлдерни чугаалажыр, сүмележир дээш база келир. Амыдыралчы дуржулгазы улуг болганындан ол чаңгыс чер чурттугларынга, ылаңгыя аныяктарга идегелдиг сүмелекчи.

Эң баштай ужурашкашла Галина Ивановнаның чузакырын, кижизиин, байлак дуржулгалыын кым-даа эскерип каар. Ол күрстрахование инспекциязынга ажылдаан он чылының дургузунда хову-аксыжыларның амыдырал-чуртталгазы- б и л е улам чоок эки танышкан. Ындыг болбас арга чок. Ол кижи бүрүзү-биле чугаалажыр, ооң ажылдап турар черинге, чурттап орар орансавазынга кирер ажылдыг. Галина Ивановна • кестүп келирге, өг-бүлениң ээлери өөрүшкү-биле уткуур, дөрже чалаар, хүндүткелдиң чемин салыр. Ол бүгүнүң дугайында Г. И. Семыкина сеткил ханыышкын-биле чугаалап, бодунуң ажылының кижилерге чугулазын онзалап демдеглээр болду.

— Күрстрахование инспекциязынга ажылдаар күзел кайыын төрүттүнүп келген ирги? —деп, Галина Ивановнадан айтырган мен.

Баштай аңаа тодаргай харыы бербээн кижи. Бодунуң ажылының дугайында таныштырды. Хамаарышкан участогунуң комбинаттың транспорт болгаш септелгетудут цехтеринде күш-ажылчы байдалды безин кысказыбиле чугаалай каапкан. Агент кижиниң ажылы база нарын. Страхованиениң ажык-дузазын чонга тайылбырлаары, оларны эки тура камгаладылгазынче хаара тудары болур.

Бир мындыг таварылганы ол сактып келди. Элээп каш чыл мурнунда аныяк өг-бүле чаа бажың алган. Оргулаан черде турар бажың-дыр ийин. Эт-септи олар

элээн саттыын алганнар. Хевис-даа бар, стол, сандайдаа кестүп келген. Бир хүн оларга Галина Ивановна чеде бергеш, эт-херекселди камгаладып алырының чугулазын чугаалаан: оор-даа ап болуур, өрт-халап-даа үнүп болур.

Аныяктар ону кичээнгейге албаан. «Хову-Аксында оор чок, а өрт үндүрүшкү дег чаштар бисте амдыызында төрүттүнмээн» дишкеш, агентиден адырлып аарып бодай бергеннер. Галина Ивановна улуг тынгап чоруткан. Чамдык «берге» кижилерниң санынга оларны кадып алган.

Элээн каш ай эрткен. Г. И. Семыкина ажылдааш чаныт орда бир аныяк кижи ону мендилээн. Бир черге көргени-даа ышкаш оол.

— Танывайн-дыр силер бе, Галина Ивановна? — дээш, ол кижи адын адаан.

Бажыңнар иштинде эт-херекселди камгаладып алынар деп кээрингге ынаваан улустуң бирээзи-дир мен...

Галина Ивановна ам-на сактып келген.

— Страхование керээзи чарар дээш бе? Бараалыңар че.

— Озалдап калган бис, утбам. Ынчан силерниң сөзүңерни дыңнаваанывыс бүрүү болган-дыр. Ынчалза-даа ооң чугулазын ам-на билдивис.

— Чүү болду?

— Шөлээлеп чораан келириивисте бажыңывысты үер ап турган болган. Бажың иштинче суг киргеш, бүгүле чүвени чадыгларны, хевистерни өттүрүп каапкан, сандан үнүп үелягенперидаа бар. Камгаладып алган болза, күрүче ооң өртээн чандырып бээр ийик, ам чүгле бистиң каражавыс болган-дыр —деп, ол кижи хомудан чугаалаан.

Ындыг чижектиг таварыл. галар Галина Ивановнаның ажыл-амыдыралынга чаңгыс эвес удаа таварышкылаан. Ынчангаш өг-бүлелерге, ылангыя аныяктарга күрстрахованиенің ажык-дузазының дугайында ол билдилии-биле тайылбырлап чоруур.

Страхование агентизи болуп канчап ажылдай бергенинин дугайында мээн айтырыымга ол сөөлүнде, бир чай аразында, харыылаан.

Агент болуп ол душ болуп кирген кижи-дир. Ынчан бичии оглу чаш турган. Ону азырап, ажыл чок олурар дээрге, кадык кижиге аңаа олуртунмас. Ынчан суурга ясли-садик оруннары база чедишпес. Оода чартык хүн ажылдаар, кежээ орай, азы эрте кылыр ажыл диленген.

Бир-ле кижи страхование агентизи болурун аңаа сүмелээн. Таажыр-ла ажыл ол. Ажыл шагының соонда бажыңнарга чедип, чурттакчылар-биле чугаалажыр. Ынчан ашаа-даа ажылдааш чедип келген турар, улуг оглу Олег-даа бажыңынга олурар.

Галина Ивановна чөпшээрежиккеп. Чаа ажылга сестти-сесты чеде берген. Оглу бичии өөрүп, садик оочуру чеде бээрге, эрги ажылынче катап чоруй баар болдаан. Кажан ол ажылдың ажыктыын, чонга чугулазын билип каапкаш, Г. И. Семыкина «салдыммайн» барган. Чылдар эрткил-ле турган, ол агентилевишаан...

Ооң харыылап турар участогунда үш үүе ажыг кижи бар. Оларның шупту-зу күрстрахование керээзин чарып алган. Чамдык кижилерде 2—3-даа хевирикп бар. Ол дээрге, Галина Ивановнаның шудургу ажылының түлкили-дир.

Д. ЧЫДЫМ.
ЧУРУКТА: Г. И. Семыкина.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

АРААЛЫГ БООЛАР ЭЭЛЕРИНГЕ

Тыва АССР-ниң Иштики хереглер министерствозу 1984 чылдың январь 1-ден май 1-ге чедир хамаатыларның хууда ажыглалыында араалыг бооларны катап данзылаар.

Айыттынган бооларын катап данзылатпаан хамаатыларның оларны эдилээр эргезин казыыр.

Араалыг бооларны катап данзыладыр талазы-биле айтырыг тургузар черниң адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң № 18 бажың, ИХМ-ниң пинтинин корум-чурумун камгалаар кылдыс, кабинет № 317, паспортту, боопу болгаш ону ажыглаар чөпшөөрелди алган келир.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 — Документалдыг телефильм. 9.45 — Ырак, чоокка ыры. 10.25 — «Аян-чоруукчулар клуву». 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг фильмнер. 15.00 — Черге, дээрге болгаш далайга. 15.40 — К. Тренев. «Любовь Яровая». 16.30 — Н. Паганиин. Оркестрлиг сиримпкага № 1 концерт. 17.10 — «Он алды хардан өрү». 17.55 — Документалдыг фильм. 18.30 — Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Неделя дургузунда спорт. 19.30 — Улустуң аялгалары. 19.45 — «Вера». Телешиин. Авторлары — Г. Никитин, О. Пыжова. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Бүгүдеге музыка». 22.25 — Документалдыг телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.50 — Футболга Олимпий турниринин шилиилге матчызы. ССРЭ-ниң болгаш Венгрияның чыында командалары ойнаар. Чапсар аразында — Кадык болур дээниээ.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35, 9.45 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Дириг амытаннар часты камчаар уткуурул. 8.55 — Документалдыг фильм. 9.15, 12.40 — Немец дыл. 10.05 — «Игорь шерниниң дугайында сөс болгаш орус культура». 10.35, 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. Коллективизация утланыышкыны. 11.05 — «Отбуле болгаш школа». 12.10 — Музыка. М. П. Мусоргский. 13.10 — И. С. Тургенев. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыпларындан. 13.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 14.20— В. Шекспир. 15.10 — Телемедээлер. 15.15 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.25 — «Сонуургактарга». Тываның хөгжүм-шин театрының артизи Аңзат Куулар-биле ужуражышкын. 18.45 — Уругларга фильм. 19.05 — «Делегей байдалының допчулалы». 19.20 — «Азия төвү». 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар!». 20.15 — «Тудуг болгаш архитектура». 20.25 — Тайбың болгаш аныяктар. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Кукла». Фильмниң 2-ги серизы.

(Солуның дараазында номери апрель 27-де үнер).

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага шөкар булуттаар, чамдык черлерге биче чаар. Хаттың күжү секундада 9—14 метр, күштелгенде 20—25 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 2—3 градус чылыг, чамдык черлерге 7—12 градус, хүндүс 2—7 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

«НАНЫРАЛ»: «Месть и закон» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Уроки на завтра» 9.30. «В зоне особого внимания» 11.00, 12.50, 16.10. «На перевале не стрелять» 14.40, 20.40 (узаткан), «Признать виновным» 18.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дело № 306» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Люблю. Жду. Лена» 15.00 (узаткан), 17.40, 19.40 (узаткан) шактарда.

Редакциянның адреези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторлуг 2-24-63, редакторлуг оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн баргавы 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2107.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00371.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 98 (12488) | 1984 чылдың апрель 27, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

СЭКП ТК-ДА

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин белеткээр талазы-биле СЭКП ТК-ның Комиссиязының хуралы апрель 25-те болган.

Комиссияның даргазы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненко хуралга чүве чугаалаан. Партияның идей-теоретиктиг болгаш политиктиг эң чугула документизиниң дугайында чугаа болуп турарын ол онзалап демдеглээн. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр тодаргай ажылдың кылдынганын К. У. Черненко демдеглевишаан. Программаның чаа эдилгезиниң характери-биле болгаш уткашынары-биле холбашкан кол айтырыгларга доктаагаан.

Кол чүүл — чаа ниитилелдиң социал-экономиктиг бышкан чоруунуң бистиң чедип алганывыс үе-чадазын тодаргай билип алырын барымдаалап көөрү болур. Сайзырацгай социализмниң үе-чадазының — төөгү талазы-биле узун хуусаалыг үе-чаданың эгезинде туруп турарывыстың дугайында принципиалдыг чугула түңнел партияның сөөлгү чылдарда документилеринге кылдынган. Партияның болгаш чоннуң чоокку үеде база перспективтиг сорулгаларының утказы ооң-биле тодаргайлаттынып турар. Амгы байдалдарда бистиң Программавыс сайзырацгай социализмни болбаазырацгайжыдарының программазы болур ужурлуг, ооң хемчээли-биле коммунизмче чоорту буруңгаарлаашкын боттанып турар.

Херектиң байдалын ынчаар көөр чорук амыдыралдың база массаларның мөөңнеттинген дуржулгазының илереткени амгы күштүг болуп турар Программаның чамдык чүүлдериниң болгаш ниитилел хөгжүлдезиниң боттуг чорудулгазының аразында карышкак чүүлдерин чайладыр, коммунизмниң дээди чадазынче шилчиишкиннин оруктарының болгаш хуусаалаарының дугайында чамдык үеде тыптып келген чиик билиишкинни эчизинге чедир ажып эртер арганы биске берип турар. Политика талазы-биле эң чугула ол айтырыгны шиитпирлээрин Программаның чаа эдилгези хандырар ужурлуг.

«Деңнелге талазы-биле ап көөрге, ырак, чаагай болгаш өөрүнчүг келир үеже» кичээнгейни угландырып туруп бээр болза, ол келир үеже тодаргай-ла берге шилчиишкинниң болгаш чедериниң чоокку сорулгалары уттундура берип болур дугайында В. И. Ленинниң бодалын эш К. У. Черненко сагындырып чугаалаан.

Сайзырацгай социализмниң боттуг, бүгү тала-биле бодап көрдүнген характеристиказын Программага айтыры чугула. Бистиң чедишкиннеривис болгаш улуг күштеривис, төөгүлүг чаа үе-чадада социализмниң ажыдып берип турары кайгамчык улуг аргаларывыс аңаа илергейлеттинген турар ужурлуг. Ооң-биле чергелештир ниитилелдиң мурнунда туруп турар нарын айтырыгларны база көргүзер херек. Биргээр чугаалаарга, тургустунган боттуг чүүлдерни, ниитилел практиказының көргүскен чүүлдерин барымдаалап көөр херек деп, К. У. Черненко чугаалаан. Программалыг айтыышкыннарның чогум-на боттуг чүүлүн Ленин кайгамчык улуг ужурдузалыг деп санап көрген болгаш «бистиң Программавыстың өндүр чаагай күжү ында, чүгле ында болур» деп айыткан.

Перспективаларны, бистиң олче бар чоруурувус эчис сорулгаларны Программага тодаргай айтыры база чугула. Программа болганда, келир үеже орукту аңаа айтыр, социал чаа сорулгаларны ажыдар апаар. Ынчаарга, төөгү талазы-биле чедип алдынар келир үеже, амгы салгакчыларның чедип алыр сорулгаларынче кол кичээнгей угланган турар ужурлуг деп, К. У. Черненко онзалап демдеглээн. Ол сорулгаларның дугайында тодаргай билиишкинни Программаның чаа эдилгезинге айтыр болгаш коммунистиг идеалче орукка социалистиг идеалды бүрүнү-биле боттандырар ужурлуг болуп турарывысты көргүзер апаар. Ооң амыдыралчы кайгамчык улуг күжүн болгаш өндүр чаагайын, ооң социал чөптүг чоруун бүзүренчиг кылдыр айтыры чугула.

Социализмни сайзырацгайжыдар талазы-биле бедик күжениишкинни негээр улуг ажылче, тодаргайлаарга, бистиң амыдыралывыстан тывылган хөй янзы болгаш нарын айтырыгларны — бодунуң характериниң болгаш алыс утказының талазы-биле коммунистиг формацияның баштайгы үе-чадазының кайы-даа деңнелдеринге хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээриниң тодаргай оруктарын тыварынче Программа угландырар ужурлуг. Ол ажылдың үезинде бистиң ниитилеливис, бистиң чонувус коммунизмче орукка чаа-чаа сорулгаларны чедип алыр.

Сан көргүзүглериниң болгаш хуусаалар дугайында айтырыгны оон ыңай тодаргайлап айыткан. Партияның Программазы ышкаш, ындыг документиге саннарны болгаш тайылбырларны эңдере киирип болбас ужурлуг. Тайылбыр кезектерин аңаа эмин эрттир хөйү-биле киирери күзенчиг эвес. Кол чүүл үүрмек чүүлдерге шымнып, көзүлбейн баарын болдурбазы, хөгжүлдениң кол шугуму тодаргай айыттынган турары чугула.

Бистиң шапкын хөгжүлделиг ниитилеливистиң сан талазы-биле эвес, а шынар талазы-биле эң-не боттуг характеристикалары Программаның чаа эдилгезинге ооң кол утказы болган турар ужурлуг. Сан көргүзүглери экономиктиг болгаш социал хөгжүлде талазы-биле биске угланыышкыннар болуп шыдаары, болуп-даа турары черле билдингир. Сан көргүзүглер бистиң беш чыл планнарывыска, узун хуусаалыг тодаргай сорулгалыг программаларывыска тодаргайлап доктаадып турар. Ындыг программаларның бирээзин — 1986 — 2005 чылдарда СССР-ниң Эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазын ажылдап кылырын — шагда-ла эгелээн. Ону партияның Программазын эртем ёзузу-биле үндезилээринге, аңаа киирип турар чүүлдерни эртемниң эң чаа түңнелдери-биле, тодаргай эртем-техниктиг, экономиктиг болгаш социал санап көрүүшкүннер-биле шүүштүреринге эки ажыглаары чугула.

Партийжи программа допчу, билдингир болгаш тодаргай болур, ону коммунист бүрүзү болгаш совет кижи бүрүзү чиңги-биле шиңгээдип, билип алган, бодунуң амыдыралының идейлиг орук айтыкчызы болдурган турар ужурлуг. Ол чорук партияга чаа киргеи аныяк кижилерге онза чугула болур.

Амгы үениң марксисчи-ленинчи бодалының түңнелдерин, СЭКП-ниң болгаш акы-дуңма партияларның дуржулгазын, делегей болуушкуннарының боттуг чүүлдерин илергейлеп көргүскен тодаргай чаа хөй чүүлдер-биле Программаны байлак болдурары черле билдингир.

«Чаа эдилге» деп бодалга «чаа» деп сөстү онзалап демдеглээр бодаан ийик мен деп, К. У. Черненко чугаалаан. Өске программаны чогаатқан дугайында чугаа болбайн турары бистерни элдепсиниишкинге таварыштырбас ужурлуг. Коммунизмни тургузары-биле дорт холбаштыр амгы күштүг Программага айыткан стратегтиг сорулгалар амдаа күүсеттинмээн төлээде, өске программаның биске шынап-ла херээ чок. Ынчангаш партияның Үшкү программазының чүгле чаа эдилгезиниң дугайында деп чугаалап турар бис.

Белеткеттинип турар документ бистиң чүгле чаарткан амыдыралывысты эвес, харын-даа бистиң чаартынган политиктиг дылывысты — ажыл-ишчи, тодаргай тайылбырлаттынган дылывысты база илергейлеп көргүзер ужурлуг. Ниитизи-биле чугаалаарга, ол бүгү тала-биле амгы үениң Программазы болур ужурлуг.

Сайзырацгай совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларын, СЭКП-ниң стратегтиг эчис сорулгаларын СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинге айтыры эргежок чугула.

Чоннуң чаагай чоруун чайгылыш чок бедидери СЭКП-ниң өскерлиш чок программалыг негелдези болуп келген болгаш болуп артар-даа. Моон бирги чергелиг чугула сорулга үнүп турар, ол дээрге совет кижилериниң материалдыг болгаш угаан-бодал негелде-хереглелдерин улам-на долу хандырарының, бистиң күрүневистиң күчүзүнүң өзүлдезиниң үндезини болур бедик ажыктыг экономиканы тургузары болур. Программага эртемниң болгаш депшилгениң эң чаа чедишкиннерин бүдүрүлгеге бүгү тала-биле нептередиринче, эргелеп башкарарының хевирлерин сайзырацгайжыдарынче, массаларның инициативазын болгаш күш-ажылчы идепкейин калбартырынче партияның угланыышкынын улам тодаргай айтыр херек, ол бүгүден бистиң бүгү чедишкиннеривис шиитпирлиг-биле хамааржыр. Ийи революцияның — эртем-техниктиг болгаш социал революцияларның — каттыжыышкынының дугайында идея СЭКП-ниң Программазынга төлептиг черни эзлээр ужурлуг.

Программаның чаа эдилгезинге чаа ниитилел-экономиктиг формацияның хөгжүлдезинде эң чугула үе-чадаларның бирээзи — аңгылар чок социалистиг ниитилел дугайында чугаалаар апаар деп, К. У. Черненко демдеглээн. Ниитилелдиң аңгылар чок тургузуунуң тургустунарының кол күжү амгы үениң ажылчын аңгызы болуп турган болгаш ындыг болуп артар-даа деп аңаа онзалап айтыр.

Аңгылар чок социалистиг ниитилелдиң хевирлеттинип тургустунары социал долу чаңгыс аай чоруктун оруунга чугула үе-чада болур болгаш бүгү-ле надстройка тургузугларын көскү өскерилгелерге чедирери чугаажок. Ооң-биле холбаштыр Программага бистиң социалистиг демократиявыстың болгаш күрүнениң, чоннуң социалистиг ботбашкарылгазының бүгү хевирлериниң кандыг болурун партия канчаар көрүп турарын көргүзер апаар.

Бышкан социализм үезинде национал айтырыгның бүдүжүн, нацияларның келир үези кандыг болурун Программага айтыр, оларның келир үези ниитилел амыдыралының интернационалчыырының боттуг чорудулгазындан, оларның чоорту, ынчалза-даа чайгылыш чок чоокшулаашкынындан тодарап үндезилеңир.

Программаның чаа эдилгезиниң үндезин чугула айтырыгларының бирээзи — чаа кижини, бүгү тала-биле сайзырацгай кижини кижизидери болур. Бодавыже маңаа, өске-даа айтырыгларны көргүзеринге ышкаш, идеализастаар, өйү келбээн чүүлдерни элекке кылырын төлевилээр чорукту болдурбазының чугулазы билдингир.

Бүгү документиде сиңниккен эң кол тема болза, партия дугайында тема болур. СЭКП-ниң Программазы болза партияның стратегиязын болгаш тактиказын, ооң ажыл-чорудулгазының принциптерин, совет ниитилелдиң политиктиг системазында ооң эзлээр черин болгаш ролюн айтып турар программа болгай. Партияның ролюнуң өзүп турары болгаш социалистиг демократияның ханылап турары чаңгыс аай, бүдүн тудуш болгаш дүрүм ёзугаар чорудулга дээрзин көргүзери чугула.

Программаның текизиниң кол кезин чурттуң иштики хөгжүлдезиниң айтырыгларының дугайында болуру билдингир деп, К. У. Черненко уламчылаан. Оларны шиитпирлээринден даштыкы политикага, тайбың дээш демиселге бистиң чедишкиннеривис хамааржыр болгай. Капитализм-биле маргыжылганың чорудуу ниитизи-биле хамааржыр. Ол маргыжылгага социализм черле тиилээр дээрзинге бис бичин-даа дадагалзавайн турар бис. Амгы капитализмниң буурварының төөгү талазы-биле чайлаш чогун демдеглевишаан, бодунуң ниити кризизиниң байдалдарында ында хөгжүлдениң ам-даа эвээш эвес, ыракта-ла чедир ажыглаттынмаан курлавырлары бар дээрзин барымдаалап көөр ужурлуг.

Бистиң партиявыстың ам ажылдаар ужурлуг даштыкы талазы-биле байдалдары дыка нарын болгаш олар үргүлчү оскерлип турар. Ынчангаш, делегей байдалының хөгжүлдезиниң угланыышкыннарының дугайын чугаалап тура. Программаның чаа эдилгезинге киирер үнелээшкиннер болгаш туруштар баш бурунгаар идегелдиг, быжырымчалыг болурунуң дугайында сагыш салыр ужурлуг.

Программа тайбыңның херээнге бистиң кызыгаар чок бердингенивистиң, социалистиг дем каттыжылгазының акы-дуңма партиялары-биле кады ядролуг халапты чайладыр дээш бистиң чуткулувусту илергейлээр. Ол бир талазы-дыр. Өске талазында — дайын болгаш тайбың айтырыглары, өске-даа үндезин айтырыглар-биле бир дөмей, бот-тускайлаң айтырыглар эвезиниң дугайында бодалды тода сөглээр херек. Олар делегейниң социал чөрүлдээлеринден, аңгы демиселиниң хөгжүлдезинден чардынмас. Ындыг болганда, делегейниң социал хевирин чаартып турар чорудулгаларның ниити байдалын көргүзер апаар. Ону, делегейниң келир үедеги хөгжүлдезиниң үүрмек чүүлдерин баш бурунгаар көөрүн оралдашпайн, улгаттыр, тода кылдыр айтыр апаар.

Амгы үениң революстуг чорудулгазының калбарыышкынын ажылчын, национал-хосталгалыг болгаш өске-даа депшилгелиг шимчээшкиннер-биле бистиң өскерлиш чок эп-сеткил каттыштырылгавыстың туружу-биле көргүзери, пролетаржы интернационализмни бистиң канчаар көрүп, билип турарывысты тайылбырлаары чугула.

Бистиң партиявыс, социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының өске-даа марксисчи-ленинчи партиялары ышкаш, бодун делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чарылбас тудуш кезээ деп санап турарының дугайында тезисти улам хөгжүдер апаары чугаажок. Акы-дуңма партия бүрүзү ышкаш, СЭКП ооң иштинге идепкейлейлиг рольдуг болуруи, ооң өзүлдезинге, ооң чедишкиннеринге бүгү хемчеглер-биле дузалаарын күзеп турар. Ол марксисчи-ленинчи эртемге улам быжыг даянган, тиилээн социалистиг революцияның, боттуг социализмниң дуржулгазын улам ханы шиңгээдип алган турзун дээш бистиң сонуургалдыг болуп турарывыстың ужуру-даа ында. СЭКП-ниң сөс бүрүзү, оон-даа артык ооң программазының сөзү, делегейниң коммунистеринге улуг ат-алдарлыг. Ындыг болганда, ол сөстерни ыяк шилип алыр херек.

СЭКП-ниң программазының чаа эдилгези делегейге калбак сонуургалды болдурары чугаажок. Ооң дугайын чүгле бистиң өнүктеривис эвес, өскелер база чугаалай бээр. Ынчангаш эң чугула партийжи документиниң төлевилелин ажылдап кылып тура, ол төлевилел делегейде идеология демиселинге эвээш эвес рольдуг болурун база барымдаалап көөр ужурлуг бис.

Программаның чаа эдилгезин белеткээри дээрге бүгү-ле чүүлдериниң түңнелдерин үндүрери-дир деп, К. У. Черненко демдеглээн. Партияның коллективтиг угаан-бодалын, коллективтиг дуржулгазын мобилизастаары негеттинер. Ынчангаш төлевилел белен апаарга, ону ТК-ның эзлчеглиг Пленумунуң бирээзинге чугаалажыры-биле киирери, а ооң соонда партияга ону калбак-биле чугаалажып көөрүн хандырары чугула. Ону съезд мурнунуң отчёт-соңгуддалыг кампаниязының үезинде кылып болур, ол чорук ооң утка-шынарын дыка байлакшыдар.

Комиссияның хуралынга СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарёв, СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның килдистер эргелекчилери В. А. Медведев, Б. И. Стукалин, «Правда» солуннуң кол редактору В. Г. Афанасьев, «Коммунист» журналдың кол редактору Р. И. Косолапов, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизиниң оралакчызы П. Н. Федосеев олар чүве чугаалааннар.

Комиссия СЭКП Программазының чаа эдилгезин кылыр талазы-биле моон соңгаар ажылдың чурумун тодараткан.

РЕСПУБЛИКАГА КОММУНИСТИГ СУББОТНИКТИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 114 чыл оонга тураскаатқан коммунистиг субботник республиканың хоорайларынга, суурларынга болгаш фермаларга, малчын коданнарга болгаш хову-турлагларга ак сеткилдиг күш-ажылдың ёзулуг байырлалы болуп эртиен. Бүдүрүлгениң, тудугнуң, транспорттуң ажылчыннары, көдээниң ажыл-ишчилери совет чоннуң күш-ажылчы чанчылдарынга шынчы чоруун база катап көргүзүп. Төрээн чурттуң күчү-шыдалын бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы-биле бадыткааннар.

Субботник чер болганынга 8 шакта кыска митингилер-биле эгелээн, аңаа ооң киржикчилери СЭКП ТК-ның, Совет чазактың адрезинге чылыг сөстерин чугаалап, «кызыл субботниктиң» хүнүнде эң бүдүрүкчүлүг ажылдаарының кыйгырыглары чаңгыланып турган. Кызыл хоорайга митингиниң киржикчилери Владимир Ильич Ленинниң тураскаалынга боодал-боодал чечектер, гирляндылар салганнар.

Субботникке республикадан ниитизи-биле 148812 ажыг кижи киржип, ооң иштинден 45 муң 700 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаан, беш чылдың фондузунче 200 муң рубльди шилчидер. Үлетпүр бүдүрүлгелеринге ол хүн боттарының ажылдаар черлеринге 6200 кижи ажылдаан, олар 262 муң 300 рубльдиң продукциязын, ооң иштинде барык 100 муң рубльге чоннуң хереглел бараанларын бүдүрген. Баш удур санааны-биле алырга, субботник хүнүнде 1,3 муң тонна хөмүр-дашты, 96 муң кезек тууйбуну, 230 кубометр демир-бетон кылыгларын бүдүрүп үндүрген, 1089 кубометр тудуг ыяжын сөорткен, 400 кубометр дилиг материалдарын бүдүрген. Камнап алганы электроэнергия, чиг-эт, материалдар-биле ол хүн 2,1 муң кижи ажылдаан, олар 9,7 муң рубльдиң продукциязын кылып бүдүрген, 9,5 муң ажыг кижи тудуг объектилеринге ажылдаан, олар 257,0 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Республиканың чолаачылары субботник хүнүнде 3,2 муң тонна чүъкту сөорткен.

«Кызыл субботникке» 39,3 муң көдээ ишчилер болгаш бүдүрүлгечи эвес адырларда кижилер киришкен. Олар 62,4 кубометр хемчээлдиг суттарылга бугаларын, 141 кажааларны аштап, 16,6 муң дөрбелчия метр мал кажааларын чугайлап, 9 муң гектар черниң шыгын базырганнар.

СЭКП-ни долгандыр республиканың ажылчы чоннарының улам сырый каттышканын, оларның совет кижилериниң чаагай амыдыралы дээш партияның онза сагыш салыышкынынга харыы кылдыр чогаадыкчы күш-ажыл-биле, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соонда эрткен Пленумнарының шиитпирлерин чедишкиннинг күүседириниң херээнге улуг үлүүн киирер чүткүлдүүн эрткен субботник база катап тодаргай көргүскен.

ФИНЛЯНДИЯДАН КЕЛГЕН ААЛЧЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалаанын ёзугаар Финляндия Республиканың Президентизи Мауно Койвисто апрель 26-да Москвада чедип келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, албанның өске-даа кижилери ону вокзалга уткааннар.

(СЭТА).

БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕР

Оларның ажылын руданы шуут дорт казып тып, кобальтылыг концентратты бүдүрүп турар деп болбас-даа болза, олар планныг даалгаларын күүседиринге үлүүн киирип, комбинаттың деңнески ажылдаарынга салдарын чедирип турарлар. Шынап-ла Борис Попугаев биле Анатолий Васютаның ажылдаар чери рудник иштинде эвес, а кылып бүдүрген продукциязы рудникке эргежок херектиг. Оларның белеткеп каан чагыларын ажыглап, уургайларның дээвиирлерин быжыглаар, рудникке кижилериниң ажылдаарынга айыыл чок чорукту тургузуп турар. Быжыглаашкын чагыларының белеткелчилери ай планын доктаамал ажыр күүседип, эки шынарлыг продукцияны берип келген. Чагыларның шын кылдынганындан айыыл чок чорук улуг хамаарылгалыын олар медереп билип турар-даа.

А. Владимир Михайлович Кинжибаев ооң мурнунда өрүмнекчи-рудникке кол мергежилдиң кижилериниң бирээзи болуп ажылдап келген. Пенсияже үнзе-даа, ол бодунуң ажылдап келген участогун кагбаан. Ам рудник иштинден руданы болгаш куруг породаны үндүр сөөртүр база ынаар иштинге ажыглаар материалдарны дажыглаар бичин электровозтуң башкарыкчызында ажылдап турар. Руда болгаш порода үндүр сөөртүрүнге ооң эзлчээнде өзалдаашкыннар кажан-даа болуп көрбээн. Күш-ажылдың мурнакчызы хоочун ажылчын аныяктарга үлегер-чижекти көргүзүп, ажылынга харыысалгазын, бедик сагылга-чурумун кошкаш кылбайн ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: «Хову-Аксының «Тыва кобальт» комбинадының рудингиниң чагылар белеткелчилери Б. Попугаев биле А. Васюта; электровоз башкарыкчызы В. Кинжибаев.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

АМ-ДАА ЭКИ АЖЫЛДААР БИС

СЭКП Төп Комитединиң апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлери болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының түңнелдери партия биле чоннуң чаңгыс эки — совет ниитилелдиң күжүнүн болгаш күчү-шыдалының үнер дөзү дээрзин бүзүрелдиг бадыткап турар.

Совет кижилер СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш К. У. Черненкову ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгааның бир үн-биле чүүлдүгзүнүн уткуп хүлээп алган. СЭКП Төп Комитединиң апрель Пленумунга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга ооң чугааларында айыттынган сорулгаларны болгаш түңнелдерин бистиң тудугжу бригадавыстың кежигүннери партияның чагыы кылдыр хүлээп алган.

Партияның политиктиг угланыышкыны ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарынга бүрүн дугжүп, чоннуң бир эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүүшкүнүн болгаш деткимчезин ап турар. Чер болганга ажыл-шагын, бүдүрүлге күчүлерин долузу-биле ажыглаарын, материалдыг курлавырларны камналгалыг чарыгдаарын, продукцияның шынарын бедидерин чедип алыры эргежок чугула.

Планнаттынган даалгаларны болгаш хамыктың мурнунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хүү өстүрериниң база продукцияның бот-үнезин 0,5 хууга немей чингедириниң талазы-биле алган хүлээлгелерин күүседири — күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң бирги хүлээлгези деп бистиң тудугжуларывыс санап турар.

Мээн удуртуп турарым тудугжу бригаданың ажылишчилери бо хүннерде 280 олуттуг уруглар садының тудуунда ажылдап турар. Бо 1984 чыл бүгү Тываның ажылчы чоннарынга улуг байырлалдың чылы. Совет Эвилелиниң улустарының найыралдыг өг-бүлезинге Тываның эки тура-биле каттыжып киргениндеи бээр 40 чылын демдеглеп эрттиреринге белеткенип турар болгай бис. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы эзлчегин эрттирер дугайында кыйгырыгны бригаданың тудугжулары улуг көдүрлүүшкүнүт уткаан.

«Тыва даг-дугу тудуг» эргелели чарыштың түңнелдерин чеди хонгаш-ла үндүрүп турар кылдыр доктааткан. Социалистиг чарышты мынчаар дээштиг кылдыр организастап, мурнакчыларны шаңнап, мактап турары ажылдаарынга улуг ядиг болуп турар. Бистиң бригадавыс бригада көрээзин ёзугаар ажылдап турар болгаш бригада кежигүннериниң ажыл төлевирин күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап төлеп турар.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы эзлчегиниң 14-ку неделязының түңнелдерин ёзугаар күш-ажылчы алдарның тугун бистиң бригадавыска тураскаадып көдүрген. Ол бистерин улам сорук киирген. Алдын-оол Күжүгеттиң дашчылар бригадазы-биле чарыштыг ажылдап турар бис. Олар эрткен үш айларның планныг даалгаларын база-ла чедишкиннинг боттандырган, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш чарыш «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелиниң тудугжу бригадаларының ортузунда улам калбарган. Төрээн чуртувустуң экономиказын болгаш камгаланыр күчүзүн улам быжыглаар дээш ам-даа шудургу ажылдаар бис.

К. САЛЧАК,

«Тыва даг-дугу тудуг» эргелелинде тудугжу бригаданың бригадири.

ОРТАА-ТАЛЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбыры он бирги беш чылдың дөртку чылының бирги кварталында мал продуктуларын күрүнеге садарының планнарын ажыр күүсеткен. Салбыр бирги кварталда күрүнеге 10 тонна эът дужаар планын 15 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Салбыр сүт планын ажыр күүседиринге Ортаа-Тал фермазы (эргелекчизи Ондар Хулер-оол, партболук удуртукчузу О. Мартис-оол) улуг үлүүн киирген.

Ферма бирги кварталда сүт бүдүрерин эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 20 хүү көвүдеткен. Эрткен үш айларда ферманың ишчилери 43 тонна сүт бүдүрер тургаш, 63 тонна кылдыр ажыр бүдүрген.

Ферманың ажыл-ишчилериниң бо чедишкиннери аңаа-ла чедип келбээн. Бора-тайгажылар эрткен чылдың чайынында ниитиниң малының чемгерилгезинге сигенни, сенажты кезип, сизосту четчир кылдыр белеткеп алганнар. Бедик шынарлыг фураж салбырның шөлдеринден хөйү-биле белеткеттинген турган. Ынчангаш малга быжыг чем-суурну тургусканындан база саанчылар, кадарчылар ортузунга социалистиг чарышты эки организастаанындан күш-ажылчы чедишкиннер чедип алдынган.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы эзлчегде фермада кижи бүрүзү хаара туттунган. Күш-ажылчы неделя санында чарыштың түңнелин үндүрүп, тиилекчилерин шаңнап-мактап турар. Хоочун саанчы Чокпак Сарыглар 14 дугаар күш-ажылчы неделяның тиилекчизи болган. Саанчы Дензивая Ондар, лаборант Лариса Ховалыг хүлээнген ажылынга харыысалгалыг чоруун көргүзүп, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар.

Б. КҮЖҮГЕТ.

Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң 1984 чылдың бирги кварталында күрүне планын күүсеткениниң дугайында Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң

ДЫҢНАДЫЫ

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш чарышпышаан, үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары үлетпүр бүдүрүлгезин хөгжүдер талазы-биле бирги кварталда чамдык чедиишкиннерин чедип алган.

Продукцияның ниити хемчээлиниң талазы-биле күрүне планы күүсеттинген.

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли кол-кол адырлар аайы-биле мындыг болган:

	1983 чылдың I кварталынга деңнээрге үлетпүрүнүң 1984 чылдың I кварталында хемчээли (хуу-биле).
Электроэнергетика	152
Одалга үлетпүрү	108
Өнүг металлургия	100.7
Металл болбаазырадылгазы	104
Ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүр	103
Тудуг материалдарының үлетпүрү	104
Чиик үлетпүр	119
Аъш-чем үлетпүрү	101
Далган-крупа болгаш комбикорм үлетпүрү	101
Полиграфия үлетпүрү	101

Продукция сайгарарының, бүдүрүлгениң өзүлдезиниң темпизиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле чамдык министерстволарның болгаш бүдүрүлгелериниң квартал планының күүселдези мындыг болган:

	продукция сайгарарының планының күүселдезиниң хуузу	1983 чылдың I кварталынга деңнээрге 1984 чылдың I кварталда хуу-биле: бүдүрүлгениң хемчээлиниң талазы-биле	1983 чылдың I кварталынга деңнээрге 1984 чылдың I кварталда хуу-биле: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле
«Тыва даг-дүгү» комбинат	105	110	111
«Каа-Хем» разрез	117	108	108
Тываның электри четкилери	103	152	149
«Тыва кобальт» комбинат	102	100.7	100.9
«Тудуг кезектери» комбинат	82	85	92
«Шагонартяжстрой» трестиң УБК-зы	67	72	75
Кызылдың эът комбинады	100.8	98	94
Кызыл-Мажалыктың эът комбинады	155	117	93
Сүт комбинады	104	103	103
Тараа продуктулар эргелели	101	101	100.6
Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу	104	100.5	92
Дааранылга фабриказы	112	128	109
Алгы заводу	85	106	105
БДН-ниң өөредилге-бүдүрүлге чери	111	115	115
БКН-ниң өөредилге-бүдүрүлге чери	103	98	102
«Тыва тудуг материалдары» каттыжышкын	104	108	118
«Тыва суг тудугнуң» ДБК заводу	103	104	117
«Тыва көдээ тудуг» трест	102	100.9	100.6
Ыяш ажыл-агый министерствозу	102	105	109
Тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводу	102	100.8	107
Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агыйы	104	105	107
Чурт үлетпүрүнүң министерствозу	104	102	105
Автосептелге заводу	100.6	105	105
Сельхозтехкүрком	100.3	103	104
Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрком	102	101	103

Тус чер (ийн) чагыргалыг үлетпүр продукция сайгарарының хемчээлиниң талазы-биле квартал планын күүседипкен. Продукция бүдүрериниң хемчээлиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле эрткен чылдан өзүлде улгаткан.

Үлетпүр продукциязының кол көргүзүглер талазы-биле бүдүрүүшкүнү 1984 чылдың бирги кварталында мындыг болган:

	1984 чылдың I кварталында бүдүрүлгени	1983 чылдың I кварталындаазындан 1984 чылдың I кварталында (хуу-биле)
Хөмүр-даш — муң тонна	331	108
Электроэнергия — миллион квт-шак	33	104
Чылыдылга энергиязы — муң Г/кал	315	168
Эзилдирген шой — тонна	170	133
Ыяш сөөртүлгези — муң кубометр	125	99
ооң иштинде тудуг ыяжы	109	97
Дилиг материалдары — муң кубометр	33	92
Мебель — муң рубль	393	99.5
Культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйга хереглээр барааннар — муң рубль	696	108
Тудуг чугайы — тонна	735	110
Тудуг тууйбузу — миллион кезек	5.4	97
Чыылда демир-бетон конструкциялар болгаш кезектер — муң кубометр	11	81
Сорттуг даг-дүгү — муң тонна	25	118
Хөм идик — муң эжеш	24	117
Кидис идик — муң эжеш	20	92
Дааранылга үлетпүрүнүң продукциязы БНӨ ёзугаар — муң рубль	478	118
Эът, I категорияның субпродуктулары-биле катай — тонна	1708	107
Колбаса кылыглары — тонна	398	103
Чалаң сүт продукциязы — муң тонна	4.8	102
Мал саржаа — тонна	83	106
Далган — муң тонна	8.7	102
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары — муң тонна	5.0	98
Кондитер кылыглары — тонна	261	91
Эзиртпес суксуннар — муң дал	33	114

1984 чылдың бирги кварталында 41 муң тонна хөмүр-даш, 2 миллион киловат-шак электри энергиязы, 5 муң Г/калорий чылыдылга энергиязы, 3 муң тонна сорттуг даг-дүгү, 1.9 муң кубометр дилиг материалдары, болбаазырарылганың нормативтиг өртээ ёзугаар 4.7 муң рубльдиң дааранылга кылыглары, 40.3 муң рубльдиң культура-амыдырал болгаш ажыл-агый барааннары, 168 тонна эът, 28 тонна колбаса кылыглары, 35 тонна чалаң сүт продукциязы, 23 тонна мал саржаа, 11 муң тонна кондитер кылыглары пландан ажыр бүдүртүнген.

Үлетпүрүнүң квартал планының күүселдезиниң үезинде чамдык бүдүрүлгелер доктааттынган даалгаларын күүсеттээннер: 7 бүдүрүлге продукция сайгарарының планын күүсеттээн, 15-и үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлин эвээжеткен, 13 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планнаттынган деңнелинге четпээн.

Чугай, тууйбу, чыылда демир-бетон конструкциялар болгаш кезектер бүдүрер, ыяш сөөртүр, кидис идик, мебель, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары кылыр план күүсеттинмээн.

Бараанныг продукцияның бот-үнезиниң талазы-биле квартал планы күүсеттинген.

Тыва АССР-ниң Статистика эргелели

ЧИТА ОБЛАСТЬ. «БАМстройнуть» эргелелде Иван Варшавскийниң бригадазының тудугжулары чыл эгезинден бээр күш-ажылчы бедик түңнелдерни чедип ап келген. И. Варшавскийниң болгаш А. Бондарының бригадалары 1984 чылды күш-ажылчы бедик көргүзүглер-биле алдаржыдып турар. Тос ай эрткен сөөлүнде ол бригадаларның кежигүннери БАМ тудуунга уткужуп келир. Байкалдан Амурга чедир кол орук тудуу ынчаарда доостур.

Эрткен чылын Иван Варшавскийге болгаш ооң эштеринге күш-ажылчы рекордтарның чылы болган. 143 километр демир-орукту олар салган. Иван Варшавскийниң бригадазының кежигүннери Икабья станцияның мурнунга 4500 метр рельс четкилерин салган. Ооң иштинде 300 метрин Икабья хемни кежилдир көвүрүгге салган.

ЧУРУКТА: рельс четкилерин салып турары. И. Варшавскийниң бригадазы хүн бүрүде бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Л. СВЕРДЛОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТЕМПИНИ БЕДИТКЕН

Чадаанада № 463 көжүп чоруур механизастаан колонианың тудугжулары Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышты калбарткан. Юбилейге уткуштур КМК-ның тудугжулары бригада бүрүзү бедиткен хүлээлгелерин алган, ооң күүселдези дээш кызымак ажылдап турар. Бо чылдың бирги кварталында социалистиг чарышка № 1 участоктуң К. Ооржак биле Д. Донгактың бригадалары тиилекчи болган.

Кызыл-оол Ооржактың удуртуп турар коллективи он бирги беш чылдың дөрткү чылында «Чыраа-Бажы», «Большевик» совхозтарга 300 баш хой кирер 2, «Алдан-Маадыр» совхозка 500 баш хой кирер 1 кажааны болгаш чуртталга бажыңын ажыглалга киирерин хүлээнген. Бригаданың кежигүн бүрүзү ак сетинлдиг ажылдаанындан бирги кварталда тудуг-монтаж ажылдарының планы 106 хуу күүсеттинген.

«Чыраа-Бажы» совхозта ажылдап турар Дуран-оол Донгактың бригадазы ийи аал чурттаар 2 бажыңны тудуп, ажыглалга киирген. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, район Совединиң депутады Сүүр-оол Ховалыгга удурткан бот-орулга-чарылгалыг бригаданың тудугжулары «Сүт-Хөл» совхозта 500 баш хой кирер кажааның тудуун дооскаш, амгы үеде Сут-Аксы суурда чуртталга бажыңнарының тудуунда ажылдап турар. Бригада бүрүзү күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу бедидер, продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу чиигедир хүлээлгени ажыр боттандырар сорулганы салган.

К. МОНГУШ.

ӨДЕК СӨӨРТҮЛГЕЗИ

«Ак-Туруг» совхозтуң Ак-Туруг салбырында ногаажылар звенозун Светлана Конгарак удуртуп турар. 8 кижи составтыг звено шөлдү чемишчидип, 39 тонна өдекти трактор-биле шөлде чедирген.

Звенонуң кежигүннери Мачын Сержиңмаа, Болат Бичин-Уруг, Дондай-оол Күске, тракторист Комбайн Дартай-оол болгаш өскелердаа кызымаккай ажылдап турар.

К. КОМБУ.

«Сүт-Хөл» совхозта бот-орулга-чарылгалыг арганы шиңгээдип ажылдап турар

САЛБЫР БҮДҮНҮ-БИЛЕ ЧАА АРГАЖЕ ШИЛЧЭЭН

Бедик хөгжүлделиг, улуг ажыктыг агроүлетпүр комплекизи чоннуң материалдыг чаагай чоруун улам бедидериниң чурттуң бүгү улус ажыл-агыйының ажыктыг чоруун өстүрериниң эргежок чугула негелдези болуп турар.

...Төлевилеттинген чүүлдү чедип алырының кол оруу — көдээ ажыл-агыйны хөгжүлдениң интенсивтиг орууниче шилчидерин дүргедедири, колхозтарда болгаш совхозтарда тургустунган күчүлериниң беримчезин дыка бедидери болур. Ол чорук экономиктиг бүгү ажылдың деңнелин бедидерин, бот-орулга-чарылганы, коллективтиг керээни калбаа-биле шиңгээдип алырын, өске-даа экономиктиг бырларны ажыглаарын негеп турар.

(Агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң экономиктиг чөвүлел хуралынга эш К. У. Черненконуң чугаазындан).

Бот-орулга-чарылгалыг арга-биле ажылдаарының баштайгы базымын эрткен 1983 чылда эгеледивис. Бистиң совхозтуң Кызыл-Тайга салбырында бот-орулга-чарылга-биле ажылдаар 5 кижи составтыг суггатчы звенону тургускан чүве.

Совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери бистиң суггатчы звенонуң ажылының түңнелин сайгарып көргеш, ону улгаттырып, бригада кылдыр эде организастаарын шиитпирлээн.

Бо чылын Кызыл-Тайга салбырының бүгү чер ажыл-агыйын харыылап турар хову-трактор бригадазын депшилгелиг чаа арга — бот-орулга-чарылгалыг ажылдаарынче шилчиткен. Инек-Даштың бот-орулга-чарылгалыг 16 кижи составтыг бригадазын ынчаар организастаан. Бистиң бригада совхозтуң дирекциязы-биле керээни чарып алган. Ында ийи таланың бот-боттарының хүлээлгелерин, кылыр ужурлуг бүгү-ле ажылдарның долу даңзызын киирген.

Бригада кежигүнү бүрүзү айда 120 рубль шалыңныг ажылдааш, а бүдүрген продукция дээш күзүп немей санажылганы база кылыры көрдүнген. Бригадавыста 3 комбайнер, 6 тракторист, 7 суггатчы хаара туттунган. Олардан 7 механизатор бирги, ийиги класстын, 6 суггатчы база бирги, ийиги класстың бооп турар. Айда алыр аванс шалыңывыска немей бирги, ийиги класс дээш немелде төлевирни база ап турар бис. Бригада кежигүннери ажыл-ишке төлептиг, мурнувуста салдынган сорулгаларны шын медереп билип турарлар. Оларның аразында О. Чындыр, М. Опаан-оол, Т. Шугуу, О. Чарык-оол, О. Дамдынчап болгаш оон-даа өскелер бар.

Керээлиг ажылдаар аргаже шилчээнде кижилерниң аажы-чаңы өскерлип турар деп болур. Ниитиниң ажылында бодунуң ажыктыг ажылды кылып турарын ажылчын бүрүзү тодазы-биле көрүп, коллективтиң планынга киржилгезин дорт билип турар апарган. Бо аргаже шилчээнивис эгезинде бригада чөвүлелиниң хуралдарынга күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн таварылгаларны сайгарып, чугаалажып турган болза, ам ол талазы-биле байдал экижээн. Хуралдарның утказы өскерилген. Ажыл-агыйжы айтырыгларны, машина-техниканың техниктиг ажаалдазынга, ол-бо ажылдарны механизастаарынга азы бригада кежигүннериниң дыштанылгазынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге хамаарыштыр хуралдарга дугуржуп чугаалажып турар апарган бис.

Керээлиг арга-биле ажылдап турган, ажылды организастаарынга, машина-техниканы эки ажыглаарынга база ажылдың төнчү түңнели дээш кижилерниң сонуургалдыг болурунга ажылчыннар боттары чоорту өөренип, чаңчыгып калган. Ынчангаш, эвээш, биче-даа бол чамдык дуржулга бисте бар апарган.

Бригада ниитизи-биле 431 гектарга тараа культураларын, 100 гектарга кукурузаны, 87 га черге люцернаны тарып өстүрер болгаш 100 га черде сиген шөлүн суггарып, ооң сигенин кезип ажаар. Планнап турарывыс болза, 1 га черден-не 17 центнер тарааны, кукурузаның 180 центнер ногаан массазын, 26 центнер люцернаны, 18 центнер сигенин ажаап алыры. Ниитизи-биле сигенин 340 тоннаны кезип, белеткээр хүлээлгелиг бис.

Часкы хову ажылдарынга белеткелди хынамчалыг чоруттувус. Техника бүрүн септеттинген.

Шөлдерни суггарарынга, тарыырынга белеткелди баш бурунгаар дооскан бис. Суггарылга бугаларының дөстерин чалдап, дескилеп кылган. Кур черлерни немей шиңгээдип алыры-биле талдарны туруп, даштарны аштап турар. Бригада төвү долузу-биле белеткеттинген.

Хову-шөлде ажыл ам бо хүннерде хайныышкынныг чоруп турар. Часкы, чайгы ажылдарны чогуур үезинде, эки шынарлыг чорудуп, төнчү продукцияны хөйнү алыры дээш бистиң бригада күженишкининг ажылдап турар.

О. ЛАКПА,
Кызыл-Тайга салбырының бот-орулга-чарылгалыг бригадазының бригадири.

ХОЙЖУ БРИГАДА

Бистиң совхозтуң хойжу бригадаларынга бот-орулга-чарылгалыг арганың ужур-утказының база ону канчаар шиңгээдип алырының дугайында тайылбырны чоруткан бис. Аңаа бригадирлер, кадарчылар боттарының санал-оналын берип, сонуургалдыы-биле киришкеннер.

Өлеңниң хойжу бригадазының кадарчыларының саналын барымдаалааш, бригадири аныяк коммунист Эрес-оол Ондар оларның бригадазын бот-орулга-чарылгалыг ажылдаарынче бо чылын шилчидерин дилээн. Ынчангаш совхозтуң специалистериниң дузазы-биле хой ажылының технологтуг картазын база ажыдып алган бис. Өлеңниң хойжу бригадазы керээлиг ажылдаар арганы шиңгээдип алыр талазы-биле баштайгы базымны кылып, ол чаа аргаже кирипкени ол. Ук бригадага 6 кыштаг хамааржыр. Бо бригаданы шилип алганы база таварылга эвес. Орук, аргыжылга талазы-биле Өлеңниң бригадазы таарымчалыг черде турар. Чаа арганы шиңгээдип албышаан, боттарының планныг онаалдазын, социалистиг хүлээлгезин күүседири дээш бригада кызымак ажылдап турар.

Бригаданың мурнакчы хойжузу Таан-оол Үрүлеевич Ондар бо чылгы кыштаглаашкынны эки эрттирип турар. Ол төрээн 100 хоюндан 100 хураганны камгалап алган. Ол эрткен чылын база эки түңнелдиг болуп, 100 хойга онааштыр 103 хураганны алгаш, хойдан-на 1,7 килограмм дүктү кыргааш, совхозтуң хойжуларының аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болгаш, эзерлиг аът-биле шаңнаткан.

Өлеңниң хойжу бригадазы Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышка киришпишаан, боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны күүседир дээш бүгү күжүн берип ажылдаарлар.

С. МОНГУШ,
«Сүт-Хөл» совхозтуң профэвилел комитединиң даргазы.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының хову-трактор бригадазында ниитизи-биле 2113 га шөлдү быжыглаан. Ооң иштинде тарылга шөлү 1249 гектар суггаттыг черде. Бригадавыста илчирбелиг 7, дугуйлуг 15 трактор бар. Эрткен 1983 ажыл-агый чылында хову-трактор бригадазы эки түңнелдерлиг ажылдааның демдеглээр апаар. Ылаңгыя Бапай-оол Кууларның бот-орулга-чарылгалыг звенозу эвээш эвес улуг-хуузун киирген. Звено ниитизи-биле 1983 ажыл-агый чылында 165 га черге тараа культуразын тарааш, ооң 12 ц. дүжүттү алыр турган, 16 ц. дүжүттү алган. Бот-орулга-чарылгалыг звено совхоз-биле чарып алган керээ ёзугаар ай санында-ла кижи бүрүзүнге 120 рубль шалыңны ап турган, а төнчү продукцияның хемчээли-биле санаашкынның түңнелинде бир кижиге онааштыр 500 — 680 рубль чедир алган. Класстыг механизаторларга, суггатчыларга оларның клазын ёзугаар немелде төлевирни база төлеп турган. Звено чыл планын 130 хуу күүсеткен, звено кежигүннеринге совхозтуң профэвилел комитединиң мурнундан шаңнал-макталды база тывыскан Комбайнерлер Бавуу Ондар, Михаил Монгуш олар Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге баар халас путёвка-биле шаңнаткылаан. Социалистиг чарышка чыл түңнели-биле Б. Кууларның бот-орулга-чарылгалыг звенозу шилчиир вымпелди алган. Юбилейлиг чылда звено бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар.

Чурттуң Аъш-чем программазын күүседиринге улуг-хуувусту киириштирип, чер ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедиринче кичээнгейни угландырган бис.

Ынчалза-даа бо талазы-биле бистиниде четпестер, чедир кылдынмайн турар ажылдар ам-даа хөй. 410 гектар черге мал чеми культуралар тараан турган. Суггаттыг черден план ёзугаар 170 центнер ногаан массаны алыр турган, ооң чүгле 76 центнер дүжүттү алдывыс. Ооң кол чылдагааны — чер ажылынга агротехниктиг аргаларны, машина-техника чедир ажыглаваанында база суггарылганы багай чорутканында болган. Азы бистер, чер ажылының кижилери четпес ажылдаанывыс-тыр. Түңнелинде черден алыр продукция чедир алдынмаан, эвээш болган.

Ынчангаш эрткен чылын эки ажылдаан бот-орулга-чарылгалыг звенонуң үлегерин, мурнакчы дуржулгазын хову ажыл-ишчилериниң ортузунга нептередир сорулга-биле салбырга бо чылын бот-орулга-чагылгалыг 2 звенону немей тургускан. Олар бо хүннерде боттарының быжыглаан шөлдеринде часкы хову ажылдарын чорудуп турарлар.

Бирги звено — ооң удуртукчулары коммунистер аныяк механизаторлар Серго Свердлов база Жуков Сат оларга баштаткан 8 кижи составтыг кукуруза өстүрер звенону тургускан. Звенода 3 тракторну быжыглаан. Ниитизи-биле 310 гектар черге кукуруза тарыыры көрдүнген. Оларныында быжыглаан, ажылдаарынга берген шөлдери ийи аңгы черде, суг чедер, четпестиг берге шөлдер онаашкан. Ынчалза-даа звено аңаа ундараваан, черни дескилеп турган, эки суггаргаш ооң пландап ажыр дүжүттү алыр сорулга-биле ажылдап турар.

Ийигизи — мал чеми белеткээр звено. Дуржулгалыг суггатчы Монгуш Комбур-оол, Александр Ондар оларга баштаткан мал чеми хой чылдыг люцерна, чаңгыс чылдыг сигеннер өстүрер бот-орулга-чарылгалыг 8 кижи составтыг звенону ажылчыннарның күзели-биле тургускан. Оларда план, хүлээлге чиик эвес. Ол бот-орулга-чарылгалыг звенога Кара-Чыраа салбырының сиген планының 70 хуузу, азы 690 тоннаны, сенажты 770 тоннаны (100 хуу) белеткээри онаажып турар.

Звенонуң ажылының 50 хуузу механизастаттынган. 4 тракторну быжыглаан.

Олар шөлдерге минералдыг чемишчидилгени чажып дооскан. Аңаа трактористер Океров Ондар, Сергей Монгуш олар идепкейлиг ажылдааннар. Суггатчы звено баштайгы келген суг-биле шөлдерин суггарып эгелээн.

Бот-орулга-чарылгалыг звенолардан аңгыда Кара-Чыраа салбырының хову-трактор бригадазы 300 га черге тараа культураларын тарыыр, гектар бүрүзүнден 16 центнер дүжүттү алырын планнап турар. База 10 га черге картофельди, 7 гектарга ногааны тарып олуртур бис. Ногаа рассадазы өстүрер теплица белеткеттинген. Ында помидор рассадазын өстүрүп турар. Эрткен чылда картофельдиң багай эвес дүжүдүн алдывыс. Ногаа, картофель өстүреринге суурнуң херээжен чону төлептиг улуг-хуузун киириштирип келген.

Салбырда хову-трактор бригадазының төвүн часкы ажылдарга шагда-ла бүрүн белеткээн. Столоваяның, общежитиениң иштин, даштын чугайлап, арыглаан. Хову ажыл-ишчилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш хемчеглер алдынган.

М. ОНДАР.
Кара-Чыраа салбырының агроному.

ТАЙЫЛБЫР: Агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң экономиктиг чөвүлел хуралының материалдарын, аңаа эш К. У. Черненконуң чугаазын Сүт-Хөл совхозтуң ажыл-ишчилери ханы кичээнгей-биле өөренип, таныжып турар. «Экономиканың адыр бүрүзүн, ылаңгыя оларның хөгжүүрүнден социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээри дыка хамааржыр ооң ындыг секторларын интенсификастаары чугула. Бөгүн ындыг секторлар — көдээ ажыл-агый, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң чүүлдүг деп көргени чурттуң Аъш-чем программазын күүседиринче угланган бүгү агроүлетпүр комплекс ол бооп турар-дыр» — деп, ук хуралдың материалдарында бижээнин совхозтуң чер ажылының ажыл-ишчилери боттарының ажыл-херээнге удуртулга болдурган. Чер ажылының ажыктыын бедидери дээрге-ле — аңаа ундурген чарыгдалдарның единица бүрүзүнден продукцияны бүдүрүп ундурерин көвүдедири — ындыг негелде чер ажылдыгларның мурнунда салдынып турар. Ону чедип алырының оруктары депшилгелиг, мурнакчы аргаларны шиңгээдип алырындан, экономиктиг бүгү бырларны ажыглаарындан хамааржыр дээрзин Сүт-Хөлдүң тараажылары бот-орулга-чарылганы шиңгээдип ап эгелээн звеноларының ажылының эвээш, биче-даа бол дуржулгазындан көргеннер. 1983 чылда Кызыл-Тайга, Кара-Чыраа, Ишкин салбырының хову-трактор бригадаларында бот-орулга-чарылгалыг бир-бир звеноларны тургускан турган.

Совхозтуң дирекциязы, партия болгаш профэвилел комитеттери ук звеноларның ажылын анализтеп, түңнеп көргеш, ону эки деп санааш, бот-орулга-чарылгалыг арганы шиңгээдирин улам калбартыр деп шиитпирлээн. Кызыл-Тайга салбырының хову-трактор бригадазын бүдүнү-биле керээлиг ажылдаар аргаже шилчиткен. Кара-Чыраа салбырында ындыг бир звено турган болза, база 2 звенону — кукуруза өстүрер болгаш мал чеми белеткээр бот-орулга-чарылгалыг звеноларны немей организастаан.

Ындыг звеноларны, бригаданы тургузар мурнунда шөлдерниң технологтуг карталарын тургузуп кылган. Бригадаларны четчелээрде кижилериниң боттарының күзелин барымдаалап турган, оларның составын бадылаан.

Бот-орулга-чарылгалыг арга-биле ажылдаарынга кижилер сонуургалдыын илередип, санал-оналын берип турган. Бот-башкарылгалыг ажылдаары койчуг таарымчалыг дээрзин эрткен чылдың түңнелинден көргеннер. Ол быжыглаан машина-техниканы камныг болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглаарынга эптиг, үе-шакты камнап алырынга идиглиг болган. Звенонуң, бригаданың кежигүннери бөгүн, даарта каяа, кандыг ажылды кылырын билирлер. Төнчү продукция дээш ажылдап турары оларның сонуургалын көдүрген. Оларда быжыглаттынган машиналарның техниктиг ажаалдазының-даа, бригада кежигүннериниң дыштанылгазының-даа графигин боттары тургузуп алыр, шиитпирлээр.

Совхозтуң специалистери, экономистери, агрономнар бот-орулга-чарылгалыг арганың ужур-дузазын тайылбырлаар, пропагандалаар талазы-биле ажылды чорудуп келген. Технологтуг картаны тургузарының өөредилге кичээлдерин совхозтуң кол экономизи Барыңмаа Монгуш агрономнарның киржилгези-биле салбырларга эрттиргилээн.

Бот-орулга-чарылгалыг арганы шиңгээдип алыр талазы-биле темага Сүт-Хөл районнуң чер ажыл-агый ажылдакчыларынга өөредилге-семинарны «Сүт-Хөл» совхозтуң баазазынга эрттиргени таварылга эвес.

Ук совхозтуң механизаторларының, суггатчыларының, бригадирлериниң болгаш өске-даа хову ажылдакчыларының өөредилге хевирлиг слёдун Инек-Даштың бот-орулга-чарылгалыг хову-трактор бригадазының төвүнге март 25-26 хүннерде эрттирген. Аңаа совхозтуң чер ажыл-агыйының сорулгаларының болгаш суггарылга дугайында айтырыгларны кол агроном Дукур-оол Монгуш, гидротехник Базыр Ооржак чугаалааннар. Ол ышкаш часкы хову ажылдарының үезинде социалистиг чарыштың негелделерин совхозтуң профэвилел комитединиң даргазы Сулейман Монгуш таныштырган.

Бо ажыл-агыйның удуртукчулары, специалистери болгаш бот-орулга-чарылга-биле ажылдап турар бригадаларның, звеноларның кежигүннери депшилгелиг ол арганың ужур-дузазын билип, ажыл-херек кырынга ажыглап, шиңгээдип алырынга улуг сонуургалдыг, бир демниг ажылдап турар.

Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазын шиңгээдиңер!

КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРЭЭ

Капсырылга № 2

3. Звено удуртукчузунуң албан-хүлээлгези

Механизастаттынган звеноның удуртукчузу коллективтиг керээ-биле ажылдаанда:

— кол ажылынган хостаттынмаан болбуушаан, даандырган бүдүрүлге программазының организакчызы болгаш мүүседикчизи болур;

— ол трактор-хөөу азы мал чемнери белеткээр бригаданың бригадириге, ол бригадалар чок болза, — үжүш ажыл-агыйының азы мал чеми белеткээр адырның удуртукчузунга чагыртыр;

— звенозунуң ажылын кол сорулганы ёзугаар яланыг даалгаларны чогуур үезинде болгаш шынарлыг күүсеткен турарынче организастаар;

— звенонуң бүгү кежигүнериниң ниити хуралынга томуйлаттырар болгаш хостаттырар;

— ажылынга бүдүрүлгениң бот-орулга-чарылгалыг даалгазын, технологтуг картаны, хөөү ажылдарының үезинде — ажыл планнарын, бригадириниң болгаш специалистериниң айтыышкыннарын, ажыл-агыйның администрациязы-биле чарган бригада керээзин удуртулга кылыр;

— бригада керээлиг күш-ажылчы коллективтиг механизаторлары болгаш өскедаа ажылдакчылары звено удуртукчузунга дөрт чагыртыр;

— звено удуртукчузунуң айтыышкыннарың коллективтиг бүгү кежигүнериниң күүседиргө албан.

Звено удуртукчузунуң хүдээлгелери:

звенонуң ажылын организастаар; ооң ажылынга звенонуң бүгү кежигүнерибиле кады киржир болгаш бүдүрүлгениң бот-орулга-чарылгалыг даалгаларының күүсеттинерин хандырар;

звенога быжыглаан көдээ ажыл-агый культураларының шөлдерии ажылдап кылырының технологтуг картазын тургузарынга, чылдың бүдүрүлге бот-орулга-чарылгалыг даалгазын болгаш хөөү ажылдарының үелер аайыбиле ажыл планнарын тодаадырынга киржир;

агротехниканың муриакчы аргаларын ажыглаар, ажылдаар черлерге күш-ажылды организастаар болгаш ажылга айыыл чок чоруктуң аргаларының талазы-биле звено кежигүнериниң өөредилге кичээлдерин организастаар;

звено кежигүнериниң аразынга кылыр ажылдарның хевирлерии оларның мергежилиниң болгаш дүржулгазының аайы-биле тодаргай хуваар;

бригаданың бригадири, механигы-биле кады трактор агрегаттарын таарымчалыг кылдыр четчелээр;

механизаторларга агротехника болгаш ажылга айыыл чок чоруктуң талазы-биле инструктажты үргүлүг кылыр, ол ышкаш звено кежигүнериниң ажылдарының шынарын ботботтарының аразынга контрольдажырыы организастаар;

звено кежигүнериниң болгаш өскээртен хаара тутканы киижилериң ажылдаан шагын, кылдынган ажылдарының хемчээлин, хевирлерин болгаш культуралар аайы-биле база бүдүрген продукцияның санын хүнүнүне санаар;

звенога санаашкын талазы-биле документилерии доктаатты нган хуусаазында айда бир удаа бухгалтерияга киирер;

күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарыга болгаш социалистиг чарышты организастаарынга дузалаар, звенонуң ажылының түңнелдерин үндүреринге киржир;

бодунуң идейлиг деңнелии болгаш мергежилин үргүлүг бедидер.

Звено удуртукчузуунуң кыдыр эргелиг үүлдери:

хүлээп алдынган технология болгаш бүдүрүлгени организастаарынга өскерилгелерии ажыл-агыйның специалистери-биле дугуржуп турган, эртемниң болгаш муракчы дүракулганың чедиишкиннеринге дүүштүр, тодаргай байдалдарга таарыштыр кылыр;

звено кежигүнериниң болгаш өскээртен хаара тутканы механизаторларның ажылын багай кылдынганы дээш холуп, бракчаар болгаш оңу эде кылырын негээр, ол ышкаш күш-ажылдың сагылга-чурумун хандырбаан звено кежигүнерин болгаш өске-даа ажылдакчыларны ажылдан хостаар;

бүдүрген продукциязың самын болгаш шынарын тодарадырынга контрольду тургузар; чөрүлдээ туруп келзе, тускай экспертизахынала кылырын негээр;

бир эвес техниктиг байдалды механизаторларның ажылдаарынга айыылдыг болур болза, быжыглаттынган техниканы ажыглаарын хоруур.

тергиидээн механизаторларга мөрөйдүг болгаш материалдыг шаңналдар тыпсыры-биле ажыл-агыйның баштаар черниге болгаш хөй-ниити организациязынга негелдени киирер.

Моөң дараазында чүүлдер дээш звено удуртукчузу хууда харыысалганы чүктээр:

бүгү бүдүрүлге көргүзүгүлериниң талазы-биле бүдүрүлге даалгазын болгаш ажыл планнарын чогуур хуусаазында күүседир;

звенога ажылды бедик деңнелге организастаар, ишти-кичии корум-чурумну, күш-ажылчы болгаш технологтуг сагылга-чурумну сагыыр;

ажылга айыыл чок чоруктуг болгаш өртке удур айыыл чок болуурунуң дүрүмнерин звено кежигүниери сагыыр;

звенога быжыглаам черниң, тракторларның, көдээ ажыл-агый машиналарының, дерилгелериниң болгаш хереклелдерниң база материалдыг үнелиг чүүлдериниң бүрүнчетче болуур;

техниктиг хандырылгага ажыглаар материал-техниктиг чепсектериниң арттыр чарыгдалы, звенога быжыглаам тракторларның болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгези;

күш-ажылдың болгаш технологияның сагылга-чурумун үзээри, звенога ажылды шын эвес организастаанының түңнелиниде таварышкан материалдыг каржа.

АПРЕЛЬ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ АЛДЫ ЧЫЛЫ

Апрель 27 – Афганистан Демократтыг Республиканың национал байырлалы – Революция хүнү (1978 ч.)

Ол бүргет эртен АДР-ниң улусчу милициязының ийи батальоннуг отряды дең бажында Тангай-Лаландар шыбаазындан үнер орукту долузу-биле дугланнаан. Эртер арга чок кадыр-берт даглар-биле долгандыр курлаткан ол черде Пакистандан октаам бандиттер база катап көстүп келген деп, чурттакчылар дыңнаткан турган.

Майор Кадырның командылад пунктузу кылып алганы тейден чимистиг садтар болгаш чипара аргалары-биле хүрээлетиген бичекек суур көстүп турган. Дойдан кылган бедик хамаарлыг бажыңнар аразында мнда-мында мижилер чайжок, далаш чөрүп турары көзүлген, чамдык бажыңмардан ыш буруулаан, хемчигеш эриинде бөлүк херээжемнер хеп сыскан. Улусчу милициянның даймичылары, шериг техника чонну дувуретпээн. Тус черниң чурттакчылары, бис оларның ашыдыралын болгаш күш-ажылын камгалап турар бис дең чүвени билир деп, майор Кадыр биске чугаалады. Бо дээрге милициянның басмачыларга удур үш дугаарғы операциязы чүведир. Баштайгы ийигизинде 40 бандит туттурган. Оларның чүгле ийизи ол чер чурттут улус болган. Өскелери бээр кадыр-берт даглар ажыр Пакистандан келген.

Бандиттер суур ооргунда даргга оңгуланган. Тулчуушкун бүдүн чартык шак үргүлчүлээн. 50 хире басмачыны узуткаан, өскелери дагларже ойлай берген. Хөй миналар, хол гранаталары, гранатомёттар быдалары, америк автоматтар хоюг кирген.

Демократтыг Афганистанга удур чарлаттынмаан дайын беш чыл ажыр чоруп келген. Ол улус-демократтыг апрель революциязының соонда эгелээн. Революция феодалдарның тергиидээшкинии чок кылган, эрге-чагырганы ажылчыннарга болгаш тараачыннарга дамчыдып берген, ажылчы чоннарның эрге-аныктары дээш социал-экономиктиг чаартылгаларның үндезинии салган. Афган революция дүжүр октатпаан ажыглариың калчаараашкынын болдурган. Феодалдар, чиженнер, бай садыгжылар Пакистанда, Иранда болгаш өске-даа чамдык чурттарда хоргадаан. Контрреволюсчуларга чамдык империалистиг чурттарның түсгай албан черлери, бир-ле дугаарында АКШ-тың топ разведка эргелели, дузалажырынче далашкан, Пакистанның Афганистан-биле ыңгаарлашкан районнарынга террористер белеткээр тускай 100 ажыг дагерьлерии тургускан. Оларны өөредирии американ инструкторлар удуртуп турар. АКШ, Англия болгаш өске-даа чамдык чурттар басмачыларга чепсекти берип турар. Чүгле Вашингтон безин контрреволюцияга дузаламчы кылдыр миллиард ажыг долларны чарыгдаан.

Басмач бандиттер недертей дерзии ажылап турарлар. Чоожта чаа «Хаминге инжилабе саур» солуунга аныяк алышкы оолдарның чуруун парлаан. Ол ийи, Карим биле Зарифа, өг-бүленин 32 кежигүнүиден таварылга болуп дириг арткан. Өске 30 кижиниң, код нуруузунда хераженнерии болгаш бичии уругларны, бандиттер бажыңга хапташ, өртгедикненер. Ону ол өг-бүледе алды алышкы улусчу эрге-чагырга-га боо-чепсектиг удурланыырындан ойталаан дээш ынчанган.

Барыын тускай албан черлериниң даалгазын дузатаар басмачылар Улусчу-демократтыг партияның кежигүнерииче, хөй-ниити организацияларының активистеринче, контрреволюцияга бараан боорундан ойталаан партия кежигүнү эвес авторитеттиг ажылдакчыларже халдап турар. Болдунар хире черлерге олар оруктарга миңа салып, шөлдээлерии, эмнелгелерии, мөнгүүтлериң, электри чагыларын, чамдыкта харын-даа хүрээлерии өртгедип азы чаза тепсип турарлар. Херектиң үжүүру чүдел дээрге, хөй-хөй патриотчу, уягап-сарыыдыг шажынчылар өлүрүүчү чорукту бүрүү шаап турар. Ынчангаш оларның хүрээлерии бандиттер өртгедип, аргалыг болза, мулзаларны өлүрүп каарын оралдажып турарлары од. Албан ёзунуң медээлери-биле алырга, басмачылар шажынның 200 ажыг сураглыг ажылдакчыларын өлүргеп.

Ооң-биле кады даштыкыдан Афганистанга удур калчаараан пропаганданы чорудуп турар. АКШ-ка, Пакистанга болгаш өске-даа чурттарга хамаарыкыр 50 радиостанция ишкыта шиитизибиле 110 шак иштинде шүүтү биле дарм дылдарга (Афганистаннаң күүрүне дылдары) улусчу эрге-чагыргазы болгаш чурттар дешилгелиг чаартылгаларны хоштаан-нуулдеп дамчыдылгаларны кылып турар.

Контрреволюстуг бандаларның код ооргазы черии хавыртткан феодалдар, шажынчыларның реаксыдыг кезээ, шандагы хаанның офицерлери болгаш дүжүметтери, бай садыгжылар болуп турар. Олар феодал-капиталистиг чурумнарын катап тургузарын, хавыртткан ямбылыг эргелерин база акша-хөрөңгизии эгидип алырын көрдап турар. Бандаларда пушту аймактарның метелиттен кешкүүнери база бар. Олар революция муриунда сезон аайы-биле чылдың-на Афганистаннан Пакистанче, ооң дедир көжүп чоруп турган. Пакистан эрге-чагырганар тускай дужаал-биле кешкүн аймактарның афган черже ээп чанарын хоруп каан. Ону «оларның кежигүнериниң амы-тыыы база эт-севи» дээш сагыш товаашкы дээш хоюзун чылдак-биле кылган. Ооң түңнелиниде миллион ажыг кешкүн кижилер Пакистанда артып калган, оларны бармын пропаганда ам келгеш «афган дескенчилер» деп адап турар. Бо үеде ол «дескенчилериң» хөй кезии чалыысап турар, ынчалза-даа оларны американ зөлөрлериң айтыышкыны күүседип турар пакистан шериг чагыргалары чорутпайн турар.

Ынчалза-даа Афганистанда депшилгелиг чаартылгаларга контрреволюция шаптыктап шыдавас. Чер-суг реформазын ында боттандырын турар, а ол дээрге 80 ажыг хуузу көдээ чурттакчылыг чуртка онза ужур-дузалыг. Революция муриунда тарылга шөлдериниң 70 ажыг хуузу феодалдарның өөрүүзү турган. Улус-демократтыг партияга удуртканаң эрге-чагырга болгаш өске-даа объектилерии тударынга дузалап турар. Совөлгү ийи чылда ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле 16 улус будурулгени ажыглалга киирген.

Афганистанның чазаа чарлаваан дайынны, чурттуң ишкин херектериче империализмиң болгаш реакциямың чепсектиг болгаш өскээда кандыг-даа холгаарлаашкыны соксадырын шинтпирлээн болурунуң аргаларының барын көргүскен. Ынчалза-даа болуушкунарның ынчаар хөгжүүрү Вашингтонга таарымча чок, ол эвилелчилер-биле кады бо дивискээрге байдалды дүшкүүредирии уламчылавышаан.

Ынчалза-даа империалистериң, реакцияның, контрреволюцияның Афганистанга хамаарыштыр планнары буурап дижер. Ооң магадылал барымдаазы болза, Улусчу-демократтыг партияга удурткан афган улустуң апрель революциязының чаалап алышкыннарын камгалаар дээш, бодунуң төрээн чуртунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаар дээш шинтпирлиг турыыл турары болур.

В. ВОЛКОДАВ,
СЭТА-ның корр.
Кабул.

Чер чыры, үүн үнери-биле кежээ орайга чедир. Кабулдуң кудумчуларында (чурукта) хөй кижилер чоруп турар. Афган пайысылалда амыдырал хайыышкынныг чоруп турар. Албан черлери, бүдүрүлгелер, школалар, эмнелгелер, уруглар садыктери ажылдап турар.
ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

Б. КАРМАЛЬДЫҢ ЧУГААЗЫ

КАБУЛ. (СЭТА). Төп септелге мастерскааларының чаа будурулге коруустарын ажыглалга киргенибиле холбаштыр Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль массалыг митингиге чүве чугаалаан. Афган улус АУДП-ның болгаш АДР-ниң революстуг чазаан долганыдыр хүн бүрүде улам сырый каттыжып турар деп, ол медеглээн. Чуртка чаа ниитилелди тургузарынга моондактаар дээн контрреволюциячыл удур эттеш чөп демиселди афган улус чорудуп турар. Афганистанның чепсектиг күштери апрель революциязының чаалап алышкыннарын шинтпирлиг камгалап турар. Чепсектиг күштериң составы патриоттуг болгаш революстуг сорук киришкинниг, эргежок чүүдә чепсен-биле хандыртынган болгаш эки өөредилгелиг болуп турар.

Даштыкының агрессиязын ойтур шаварынга болгаш чурттуң экономиктиг база социал хөгжүлдезиите улуг дузаны Совет Эвилели Афганистанга чедирип турар.

ДАЙЫНГА УДУР МАССАЛЫГ ЧЫСКААЛДАР

БРЮССЕЛЬ. Ортумак ыракшылдың ракета-ядролуг америк чепсээн Бельгияга тургузарынга удурланган марштың киржикчилери чурттуң соңгу девискээринде Гент хоорайның демир-орук вонзалындан боттарының чыскаалын эгелээннер. Олар Зоттегем, Эри, Роикьер, Госли хоорайларга баар болгаш боттарының походун апрель 28-те Флореннеге доозар. Америк чалгынныг 48 ракеталарны аңаа тургузарын планнап турар. Дайынга удур массалыг ийи организацияларның инициативазы-биле удурланыышкынның походун организастаан. Бельгияның партияларындан Европа парламентиниң депутаттарының кандидаттарынга чагааны ол ийи организация чоруткан болгаш хөй-ниитиниң ракеталарга удур дезиселии детпиринче оларны кыйгырган.

Флореннеде шериг ужар чүүл баазазынга америк ракеталарны тургузар дугайында чазактың тускай шиитпири чок-даа болза, ракеталар хүлээп алырынга белеткел ажылдары ында калбарган болуп турар. Америк ракеталарны тургузарынга 7 миллиард франк акшаны чондан үндүрүг кылдыр хавырар деп турар. Америк чалгынныг ракеталарны тургузары Бельгияның чонунуң ийыыл чок чүрүүга улуг кыжаныышкыл болур.

ЛОНДОН. Тайбың дээш демиселдиң неделязы — «часкы тайбың шавар халдаашкын» Великобританияга улуг чедиишкинниг болган. Ядролуг чепсекти дүжүрер дээш шимчээшкин деп дайынга удур улуг организациянның ыйгырыын ёзугаар 50 муң (англи) ажылчы чоннар тайбың дээш демиселдиң неделязында киришкен. Тайбың талалакчыларының чыскаалдары болгаш митингилери чурттуң янзы-бүрү районнарынга болуп эрткен. Америк шериг баазаларын, ыланғыя америк чалгынныг ракеталарны тургузуп эгелээн Гринэм-Коммон баазазы тайбың талалакчыларының бүдээлээшкинниге таварышкан турган. Дайынга удур чыскаалдар Шотландияда 10 америк шериг баазаларының чапында болган.

Тайбың талалакчыларының демиселии полицейии каржы хемчеглер-биле базарын эрге-чагыргалар орал-дажып турар. Гринэм-Коммон шериг баазазының чапында «тайбыңның майгын лагериңге» 5 херээжемнерни түдүп хорутдаан. «Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээн» деп оларны буруудадып турар.

БОНН. Биштайгы соғуушкун кылырының америк ракета-ядролуг чепсээнин салып үндүрер шөлүг кылдыр чурттуң девискээрлеринге удур Барыын Германияның хөй-ниитизииң массалыг демисели дөрт хүн дургузунда үргүлчүлеп турар. Тайбыңның часкы маршталарынга ГФР-ниң он-он муң хамаатылары киржип турар. Тайбың дээш массалыг чыскаалдар Барыын Германияның Ганновер, Дортмунд, Кельн, Мюнхен хоорайларынга болган.

РИМ. «Тайбың дээш, ядролуг боо-чепсекти эңдере будурериге удур» деп лозунгнуң адаа-биле массалыг чыскаал Италияның найысылалынга болган. Америк чалгынныг ракеталарны чурттуң девискээринге тургуспазын чыскаалдың киржикчилери негеп турганнар. Президент ордузунуң чанынга шелге Риминиң чурттакчылары «тайбың эстафетазының» киржикчилеринге байыр чедиргеннер. Тайбың дээш демисел комитединиң инициативазын ёзугаар эстафетаны организастаан. Ооң киржикчилери 420 километр орукту эрткен болгаш республиканың президентизинге Каталекко-дир-Рево хоорайның чурттакчыларының чагаазын Римге экжел бергенер. Тайбың дээш, боо-чепсекти эңдере будурериңге удур демиселдя идепкейжидериниң эргежок чугулазын ол документиде айыткан.

(СЭТА).

АМЕРИК ХОЛГААРЛААШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бүрүн эргелиг Никарагуага удур өлүрүүчү болгаш үредекчи үүлгедиглерге дөрт киржилгезин АКШ-тың төп разведка эргелели калбартып турар. «Нью-Йорк таймс» солуунуң дыңнаткаяның ёзугаар алырга, АКШ-тың төп разведка эргелели бодунуң агентилерин болгаш тускай белеткелди эрткен хөлезиленикчилерии Никарагуаже чорудуп турар. Никарагуаның далай өртээлдерииге миналар салганыымын харыысалгазы АКШ-тың төп разведка эргелелиңге онаажып турар. Төп разведка эргелели контрреволюстуг дээрбечилерге сөөлгү айлар дургузунда хөй тонна шериг чепсээн болгаш хөй чүс муң долларны дамчыдып бергенин солун бижээн.

Рейганның администрациязы Никарагуага удур чүгле өлүрүүчү болгаш үредекчи үүлгедиглерии кылып турар эвес, харыысаа «Сандинога удур түр чазакты» тургузарын оралдажып турар. Төп разведка эргелели ол сорулга-биле Никарагуаның кандыг-бир хоорайын азы девискээрин эжелеп алырын контрреволюстуг дээрбечилерден негээн. Никарагуаның девискээринге быжыглаттыр дээш социалистиг чарыштың эрге-ажыктары дээш социал-экономиктиг чаартылгаларның үндезинии салган. Революция дүжүр октатпаан ажыглариың калчаараашкынын болдурган. Феодалдар, чиженнер, бай садыгжылар Пакистанда, Иранда болгаш өске-даа чамдык чурттарда хоргадаан. Контрреволюсчуларга чамдык империалистиг чурттарның түсгай албан черлери, бир-ле дугаарында АКШ-тың топ разведка эргелели, дузалажырынче далашкан, Пакистанның Афганистан-биле ыңгаарлашкан районнарынга террористер белеткээр тускай 100 ажыг дагерьлерии тургускан. Оларны өөредирии американ инструкторлар удуртуп турар. АКШ, Англия болгаш өске-даа чамдык чурттар басмачыларга чепсекти берип турар. Чүгле Вашингтон безин контрреволюцияга дузаламчы кылдыр миллиард ажыг долларны чарыгдаан.

Басмач бандиттер недертей дерзии ажылап турарлар. Чоожта чаа «Хаминге инжилабе саур» солуунга аныяк алышкы оолдарның чуруун парлаан. Ол ийи, Карим биле Зарифа, өг-бүленин 32 кежигүнүиден таварылга болуп дириг арткан. Өске 30 кижиниң, код нуруузунда хераженнерии болгаш бичии уругларны, бандиттер бажыңга хапташ, өртгедикненер. Ону ол өг-бүледе алды алышкы улусчу эрге-чагырга-га боо-чепсектиг удурланыырындан ойталаан дээш ынчанган.

Барыын тускай албан черлериниң даалгазын дээтаар басмачылар Улусчу-демократтыг партияның кежигүнериниче, хөй-ниитии организацияларының активистеринче, контрреволюцияга бараан боорундан ойталаан партия кежигүнү эвес авторитеттиг ажылдакчыларже халдап турар. Болдунар хире черлерге олар оруктарга миңа салып, шөлдээлерии, эмнелгелерии, мөнгүүтлериң, электри чагыларын, чамдыкта харын-даа хүрээлерии өртгедип азы чаза тепсип турарлар. Херектиң үжүүру чүдел дээрге, хөй-хөй патриотчу, уягап-сарыыдыг шажынчылар өлүрүүчү чорукту бүрүү шаап турар. Ынчангаш оларның хүрээлерии бандиттер өртгедип, аргалыг болза, мулзаларны өлүрүп каарын оралдажып турарлары од. Албан ёзунуң медээлери-биле алырга, басмачылар шажынның 200 ажыг сураглыг ажылдакчыларын өлүргеп.

Ооң-биле кады даштыкыдан Афганистанга удур калчаараан пропаганданы чорудуп турар. АКШ-ка, Пакистанга болгаш өске-даа чурттарга хамаарыкыр 50 радиостанция ишкыта шиитизибиле 110 шак иштинде шүүтү биле дарм дылдарга (Афганистаннаң күүрүне дылдары) улусчу эрге-чагырганы болгаш чурттарга дешилгелиг чаартылгаларны хоштаан-нуулдеп дамчыдылгаларны кылып турар.

Контрреволюстуг бандаларның код ооргазы черии хавыртткан феодалдар, шажынчыларның реаксыдыг кезээ, шандагы хаанның офицерлери болгаш дүжүметтери, бай садыгжылар болуп турар. Олар феодал-капиталистиг чурумнарын катап тургузарын, хавыртткан ямбылыг эргелерин база акша-хөрөңгизии эгидип алырын көрдап турар. Бандаларда пушту аймактарның метелиттен кешкүүнери база бар. Олар революция муриунда сезон аайы-биле чылдың-на Афганистаннан Пакистанче, ооң дедир көжүп чоруп турган. Пакистан эрге-чагырганар тускай дужаал-биле кешкүн аймактарның афган черже ээп чанарын хоруп каан. Ону «оларның кежигүнериниң амы-тыыы база эт-севи» дээш сагыш товаашкы дээш хоюзун чылдак-биле кылган. Ооң түңнелиниде миллион ажыг кешкүн кижилер Пакистанда артып калган, оларны бармын пропаганда ам келгеш «афган дескенчилер» деп адап турар. Бо үеде ол «дескенчилериң» хөй кезии чалыысап турар, ынчалза-даа оларны американ зөлөрлериң айтыышкыны күүседип турар пакистан шериг чагыргалары чорутпайн турар.

Ынчалза-даа Афганистанда депшилгелиг чаартылгаларга контрреволюция шаптыктап шыдавас. Чер-суг реформазын ында боттандырын турар, а ол дээрге 80 ажыг хуузу көдээ чурттакчылыг чуртка онза ужур-дузалыг. Революция муриунда тарылга шөлдериниң 70 ажыг хуузу феодалдарның өөрүүзү турган. Улус-демократтыг партияга удуртканаң эрге-чагырга болгаш өске-даа объектилерии тударынга дузалап турар. Совөлгү ийи чылда ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле 16 улус будурулгени ажыглалга киирген.

Афганистанның чазаа чарлаваан дайынны, чурттуң ишкин херектериче империализмиң болгаш реакциямың чепсектиг болгаш өскээда кандыг-даа холгаарлаашкыны соксадырын шинтпирлээн болурунуң аргаларының барын көргүскен. Ынчалза-даа болуушкунарның ынчаар хөгжүүрү Вашингтонга таарымча чок, ол эвилелчилер-биле кады бо дивискээрге байдалды дүшкүүредирии уламчылавышаан.

Ынчалза-даа империалистериң, реакцияның, контрреволюцияның Афганистанга хамаарыштыр планнары буурап дижер. Ооң магадылал барымдаазы болза, Улусчу

Композитор Алексей Чыргал-оолдуң 60 харлаанынга

ЧОННУҢ ЫРААЖЫЗЫ

Шуй — чурумалдыг чараш оран. Артыы талазын Алдыы. Үстүү Кызыл-Дуругларның бизең баштыг даглары бүргээн. Мурнуу чүгүнде арга-арыглыг хемчигештер — Барлык биле Шуй агып баткан. Чараш-Даш. Шуй бажы дээш тайгаларның каас-шиник, агаар-бойдузунуң дугайында дыңнаваанар ховар.

1924 чылдың чазы, апрель ай. Бай-Тайганың Шуй сумузунуң Чодур-Арга деп черге Салчак Мызык биле Кара-Донгак Бокташтың өг-бүлезинден ийи дугаар оол төрүттүнген, дөргүл-төрелдери бичии чашка кадыкшырак, аас-кежиктиг өзүп доругарын күзевишаан, ону Чыргал деп адап алганнар.

Элээн каш чылдар эрткен, бичии Чыргал анай, хураган кадарып, ада-иезинге дузалажы берген. Удаваанда Шуйнуң Сарыг-Бел деп черге Алаак школазынга 12 харлыг элээди оол тургаш өөренип кирген. Ол 1936 чыл. Сарыг-Бел эге школазының өөреникчизи Чыргал өөредилгеге кызымаа-биле, улустуң хөгжүм херекселдеринге ойнаары-биле өске өөрүнден ылгалып үнүп келген. Үшкү болгаш дөрткү класстарны чаңгыс чыл иштинде өөренип дооскаш, 1940 чылда Кызылдың каттышкан школазынга өөренип кирген. 1941 чылдың күзүнүнде, Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун үезинде Тыва театр студиязынга уран чүүлге салымчаланнаг аныяктар-биле кады өөренип кирген. Театр студиязынга тыва национал шии болгаш ыры, музыка уран чүүлүнүң сайзыраарынга улуг ажылдарны кылган И. Исполнев, А. Аксенов, С. Булатов, Р. Мироновнч олар аңаа башкылап турганнар. Театрны үндезилеп тургузарынга киришкен артистер В. Ш. Көк-оол, М. М. Мунзук, талантылыг артистер О. Д. Намдараа, Х. Б. Конгар олар база аңаа турган.

Алексей Чыргал-оол театр студиязынга өөренип турган чылдарында актёрнуң чогаадыкчы арга-мергежилин шиңгээдип алырындан аңгыда, ырлаарынга база ыры чогаадырынга баштайгы базымнарны кылгылаан. 1944 чылда Степан Сарыг-оолдуң «Чымчак салгын» деп шүлүүнге баштайгы аялгазын чогааткан. Ырның чылыг, чымчак сеткилдерин доюлдуруп кээр, чараш аялгазын билбес кижи чок.

Театр студиязын чедиишкиннинг дооскан соонда, салым-чаланнаг аныяк шии артизи А. Чыргал-оол уттуидурбас овур-хевирлерин тургузуп, янзы-бүрү рольдарны чонга бараалгадып, чедиигирн-биле ойнап турган. В. Көк-оолдуң «Хайыраан ботта» Седиптин, С. Токаның «Дөңгүр-оол» деп шиизинде Семис-Ламаның, А. Фадеевтиң «Аныяк гвардиязында» Олег Кошевойнуң, Н. Островскийниң «Кац канчап катканыл?» деп чогаалында кол маадыры Павел Корчагинниң харыысалгалыг, берге овур-хевирлерин тургускан.

А. Чыргал-оолдуң шии артизи болганы чогаадыкчы ажылынга канчаар-даа аажок ужур-дузалыг болган. Эгелеп чоруур, ол шагда ады-сураа алгываан композитор кижиге, театр уран чүүлүн өөренмишаан, шии артизи болуп, янзы-бүрү мөзү-шынарларны тургусканы — оон, уран талантызын херечилеп турган.

А. Б. Чыргал-оолдуң баштайгы ырлары амгы бо хүннерде улам улуг үнелелди ап, чоннуң эң-не ынак, күүсеттингир ырларынга хамааржып турар. С. Сарыг-оолдуң сөстеринге бижээни «Чымчак салгын», «Кожай биле Торгалыг», «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен», К. Тоюннуң сөзүнге «Ыраажы кыс» дээш оон-даа өске чогаалдары чонга онза билдингир.

Композиторнуң адазы Кара-Донгак Бокташ төрээн чери — Шуйнуң девискээринде эргип кезивээн тайгалары чок, улуг анчы кижи чораан. Авазы Салчак Мызык ырлаарынга ынак чораан. Кара-Донгак Бокташтың өг-бүлезинге улуг угбазы Шыыраптан аңгыда, беш оол база бар. Улуг акызы Кара-Донгак Доржу база дуңмазы Адыг-оол кайызы-даа малчыннар. Кара-Донгак Мит-оол — Шуй ортумак школазының башкызы, Кара-Донгак Кертик-Ак «Мурнакчы» совхозтуң хову бригадазының учётчиги боол алдар-макталдыг ажылдап, чурттап чоруурлар.

Алексей Боктаевич Чыргал-оолдуң амыдырал-чуртталгазын, чогаадыкчы ажылижин таныжып, көрүп тургаш, оон чараш аянныг ырларын оон эртип каап шыдавас бис. Баштайгыларындан эгелээш, амгы бо хүннерге чедир 200 ажыг ыр бижиттинген. Композиторнуң чогаадылгазында ыр жанрындан эгелээш, кантата, оратория, симфония жанрынга чедир төрээн Тывазынга ынаа ханы уткабиле сиңниккен. Чоокта чаа үнген «Хүннүг Тывам» деп ырларының чыындызында Ленин, партия, Төрээн чурт дугайында чогаалдар колдап турар. Ыр бүрүзүнүң аяны — тыва улустуң хөгжүм аас чогаалының үндезин аялгаларындан боттанып үнген, харын-даа композиторнуң чамдык ырлары метр, ритм, аян, лад талазы-биле домейлешкек болганынын ужурундан чоннуң ынак чогаалдарынга хамааржыр. А. Чыргал-оолдуң лириктиг чогаалдарын алгаш көөрге, аянының аялгир-ээлдек, чылыг-чымчак, чаражы-биле ылгалдыг. Композиторнуң сөс-биле кайы хире ажылдап билирин эскерер бис, ынчангаш оон ырлары ырлаттынгыр, доктааттынгыр, чонга чоок, билдингир. Кижиниң иштики сагыш-сеткилин чуруп көргүзеринге аялгазының ыяңгылыын, сеткилдерин дүвүредип, чүректерин чүглендирип келир, кандыгла-бир көзүлбес күш — аянында. А. Чыргал-оолдуң лириктиг ырларының онзагай чүүлү — аялгазының делгем, узун суугунда «Чымчак салгын», «Кожай биле Торгалыг», «Ыраажы кыс», амгы чогаалдарындан «Ынак Тывам», «Хүннүг Тывам», «Кызыл — аныяк хоорайым» дээш өске-даа ырлар аңаа хамааржыр. Композиторнуң ырларын «Саян», «Аян» ансамбльдерде хөнү-биле күүседип, республиканың уран чүүл коллективтеринде ону ажыглавайн турарлар чок.

Алексей Боктаевич Чыргал-оолдуң «Саян» ансамбльди үндезилеп тургузарынга, оон программазын, хөгжүм-каасталгазын кылырынга ачы-дузазы улуг.

Оон шии артизи чорааны, баштайгы чогаадыкчы ажылижи аңаа хилис барбаан, С. Пюрбюнүн «Ынакшылды камнаар херек», С. Сарыг-оолдуң «Хүннүн ыраажызы» деп хөгжүмнүг комедиязынга база Сапык-оолдуң «Ыглаар-Турут» деп шиилеринге таарымчалыг эки хөгжүм-каасталгаларның автору. Оон ынай А. Чыргал-оол «Ак-көк хемниң кижилери» деп баштайгы тыва уран-чечен кинонуң музыказын бижээн.

Алексей Боктаевич 1957 чылда профессор А. С. Леманның удуртулгазы-биле Казань консерваториязын доозун тура бижээни «Алдан-Маадыр» деп симфониянпоэмазынга алдан-маадырларның хосталга дээш демиселин, оларның аар-берге амыдырал-чуртталгазын база Тываның бойдузунуң каас-чаражын делгеренгей кылдыр хөгжүмнүң «дылы»-биле бир-ле дугаарында көргүскен.

Ам оон ындыг улуг калбак, нарын хөгжүм чогаалдарының чүгле саны көвү дээн эвес, жанр талазы-биле бедик идейлиг болуп, уткашынары экижип, дээди чадага четкен. Орта «Өөрүшкүнүң поэмазы», «Мээн Тывам», «Челер-Ой» деп симфония поэмалары хамааржыр. «Өөрүшкүнүң поэмазы» деп хөгжүм чогаалы дээш Алексей Боктаевич Чыргал-оолга Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналын тывыскан.

Алексей Боктаевич Чыргал-оолдуң сөөлгү чылдарда бижээни «Симфониязы», үш кезектиг «Сюитазы» хемчээли, утка-шынары-биле тыва симфониялыг калбак чогаалда көскү черни эзлеп турар. Сюитазында тыва национал хөгжүм херекселдериниң болгаш сыгыт, каргыраа, хөөмейниң ховар аргаларын билдилин-биле ажыглап көргүскен. Композитор А. Чыргал-оолдуң ырдан симфонияга чедир кандыг-даа жанрга чогаал бижиирге ыяап-ла чедиишкинниг болуру — оон ёзулуг салым-чаланындан аңгыда, чогаадыкчы ажылынга негелделиннде, бодуп өрү көрдүнмес, бөдүүн сеткилдиннде.

А. Чыргал-оол — тыва хөгжүмнүң үндезилекчизи. Хор талазы-биле баштайгы улуг хемчээлдиг чогаалдар кантата, ораторияны бижээн. Бир эвес оркестрге чогаалдарын алыр болза «Алдан-Маадыр» деп поэмадан эгелээш, «Симфонияга» чедир оркестрниң калбак палитразын, оон янзы-бүрү тембр, ритминиң аайын тыва хөгжүмге чедингири-биле ажыткан А. Чыргал-оолдуң чогаадыкчы ажыдыышкыннары тыва хөгжүмнүң төөгүзүнде көскү черни эзлеп турар болгаш музыковедтерниң шинчилээр ажылынга ёзулуг улуг үүже болур. Кызымак, ажыл-ишчи бүдүштүг композитор бирдаа хүн аңаа орбас. «Чогаадыр дээрге-ле хүн бүрүде өөренир дээни ол-дур» деп бо-ла чагып сургаан олурар. Бистер профессионал-даа, бот-тывынгыр-даа композиторлар бичии ырдан эгелээш, улуг чогаалдарга чедир ажылдарывысты бо-ла көргүзүп, арга-сүме айтырып чеде бээр бис. Алексей Боктаевич кажан-даа чажам дивес, харын-даа күзелдии-биле хынап, дыңнааш, үнелеп көрген соонда, чедер-четпестерни демдеглеп айтыр.

Алексей Чыргал-оол Кызылдың уран чүүл училищезин үндезилеп тургузарынга бодунуң улуг улуг-хуузун киирген. Уран чүүл училищезинин баштайгы директору. Тывага композиторларны өстүрүп кижизидер талазы-биле баштайгы башкыларның бирээзи. Бот-тывынгыр авторлар Б. Чульдум-Сюрюн, Ю. Сундуй-биле чергелештир мен бодум-даа А. Чыргал-оолдан хөйнү өөренип алган бис. Бот-тывынгыр авторларны өөредип профессионал композиторларны деткин билир кижи. Ынчангаш ол чүгле композитор болурундан аңгыда, бистерниң шуптувустуң хүндүлүг дагдыныкчывыс.

Совет Тываның 40 чылының база Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилелгениң 40 чылының байырлалдарынга уткуштур «Чечектел-ле, Совет Тывам» деп солистерге, инити ырның бөлүүнге, симфониялыг улуг оркестрге кантатаны бижип турар. Оон аңгыда фортепианога чогаалын база чедиишкинниг кылып турарын композитор боду чугаалап орар.

Россия Федерациязының уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тываның Күрүне шаңналының лауреады композитор Алексей Боктаевич Чыргал-оол 60 харлаан. Ол дээрге чогаадыкчы кижиниң бижып чечектелгениниң үези, ол амдаа хөй чогаалдарны бижиир дээрзинге бүзүрел улуг.

Ч. ХУРЕШ-ООЛ,
композитор.

ЧУРУКТА: композитор А. Б. Чыргал-оол.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотозу.

Ажылчы чоннарның эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан байырлыг чыскаал дугайында

Кызыл хоорайның ажылишчилериниң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүнге тураскааткан байырлыг чыскаалы 1984 чылдың Май 1-де эртенгиниң 10 шакта болур.

Чыскаалга каттышкан колонналар-биле киржир.

№ 1 колонна — хоорайның бүгү школаларының өөреникчилери болгаш башкылары база школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң ажылдакчылары. Чыскаалыр чери: Ленин кудумчузунда Күрбаик чанынга. Харыылаар кижи — **А. В. Безьязыков.**

№ 2 колонна — Кызылдың педагогика институдунуң Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының болгаш техникумнарның коллективтери. Чыскаалыр чери: Ленин кудумчузу. Кадык камгалал министерствозунуң чанынга. № 1 колонналың соонга. Харыылаар кижи — **Х-Д. Н. Ооржак.**

№ 3 колонна — профессионал-техниктиг училищелер, профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң эргелелиниң коллективтери. Чыскаалыр чери: Каа-Хем кудумчузунда паркче кирер төп аксынга Кочетов кудумчузунга. № 2 колонналың соонга. Харыылаар кижи — **М. С. Ооржак.**

№ 4 колонна — коммунистиг күш-ажылдың, май мурнуу чарыының социалистиг чарыштың тиилекчилери: «Тыва септелге тудут» трезиниң № 48 тудут эргелелиниң. Кызылдың дааранылга фабриказының, улетпүр садыы, Ном садыының Тыва республика конторазының, республика типографиязының коллективтери. Чыскаалыр чери: Кочетов кудумчузунда «Мөңгүлек» гостиницаның чанынга. № 3 колонналың соонга. Харыылаар кижи — **В. К. Герман.**

№ 5 колонна — Тудут материалдары үлетпүр каттыжыышкынының. Одаар чүүл. Аъш-чем. Чурт үлетпүрүнүң министерстволарының. «Тудут кезектери» комбинадының. «Каа-Хем» разрезтиң, балык заводунуң, алгы заводунуң. Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының, даг-техниктиг инспекциязының, эът комбинадының, сүт комбинадының, Тываның электри четкилериниң коллективтери. Чыскаалыр чери: Кочетов кудумчузунда ТДЛТЭШИ-ниң бажыңының чаны. № 4 колонналың соонга. Харыылаар кижи — **В. Е. Щадринцев.**

№ 6 колонна — Тываның транспорт эргелелиниң, РСФСР-ниң нефть продуктуларының күрүне комитединиң Тыва эргелелиниң, Автомобиль оруктарын тударының болгаш ажыглаарының талазы-биле бүдүрүлге эргелелиниң, ОСВОД-туң, Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң, харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң, авиабүдүрүлгениң коллективтери. Чыскаалыр чери: Кочетов кудумчузунда профоблчөвүлелдиң бажыңының чаны. № 5 колонналың соонга. Харыылаар кижи — **Н. Б. Дьяков.**

№ 7 колонна — «Тыва тудут» трестиң база оон керээлиг организацияларының. «Тыва көдээ тудут» трестиң, «Красноярскгражданпроект» комплекстиң төлевилел институдунуң, Красноярскиниң инженер-техниктиг шинчилел экспедициязының, тудут болгаш архитектура эргелелиниң, «ЦЭСстрой» тудут эргелели, «Сельэлектрострой» тудут-монтаж эргелелиниң, «Тыва совхоз тудут» каттыжыышкынының коллективтери. Чыскаалыр чери: Кочетов кудумчузунда хооркүүскомнуң улус өөредилге килдизиниң бажыңының чаны. № 6 колонналың соонга. Харыылаар кижи — **Г. А. Медведев.**

№ 8 колонна — Кадык камгалал министерствозунуң болгаш аптека эргелелиниң коллективтери. Чыскаалыр чери: Кочетов кудумчузунда «Найырал» кинотеатр чаны. № 7 колонналың соонга. Харыылаар кижи — **Л. М. Меткина.**

№ 9 колонна — Чуртталга-коммунал ажыл-агый болгаш Чоннуң амыдырал хандырылга министерстволарының коллективтери. Чыскаалыр чери: Кочетов кудумчузунда харылзаа эргелелиниң бажыңының чаны. № 8 колонналың соонга. Харыылаар кижи — **Н. И. Зверков.**

№ 10 колонна — СЭКП обкомунуң, хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш хооркомунуң, профоблчөвүлелдиң, солуннар редакцияларының, ном үндүрер черниң, Ном үндүрер чер, полиграфия база ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң, «Билиг ниитилелиниң, ТДЛТЭШИ-ниң, Телерадиокүркомитединиң, Культура, Чырыдыышкын, Сан, Юстиция, Социал хандырылга министерстволарының, кинофикация күркомитединиң, кинопрокаттың, ажаалга кассаларының, банкыларның, статистика эргелелиниң, прокуратураның, күш-культура болгаш спорт комитединиң, ДОСААФ обкомунуң коллективтери. Чыскаалыр чери: Кочетов кудумчузунда Министрлер Чөвүлелиниң бажыңының чаны. № 9 колонналың соонга. Харыылаар кижи — **Н. Г. Потехин.**

№ 11 колонна — Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг хандырылга талазы-биле республика комитединиң, оон ведомствозунда бүдүрүлгелериниң, зооветхандырылганың, тараа продуктулары база аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелдериниң. Ыяш ажыл-агый министерствозунуң. Мелиорация болгаш сут ажыл-агый министерствозунуң коллективтери. Чыскаалыр чери: Кочетов кудумчузунда «Аялга» магазининиң чаны. № 10 колонналың соонга. Харыылаар кижи — **Б. Б. Бальчир.**

№ 12 колонна — Садыг министерствозу, Тываның хереглекчилер ниитилелиниң эвилелиниң, Күрсадыг инспекциязының, Стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрхайгаарал лабораториязының, хандырылга болгаш саарылга эргелелиниң, Материал-техниктиг хандырылга эргелелиниң коллективтери. Чыскаалыр чери: Кочетов кудумчузунда «Дельтаплап», деп уруглар клувунуң чаны, (Титов кудумчузунда азыгда). Харыылаар кижи — **И. П. Матюхин.**

Чыскаалыр черлеринге колонналар 9 шак 15 минута турда келир. Чыскаал болгаш каттышкан колонналар дээш база оларның чыскаал үезинде шимчээшкини дээш харыысалгалыг кижи — Кызыл хоорайның шериг комиссары **В. А. Озерский.**

Чыскаал үезинде корум-чурумну тудары дээш харыысалгалыг кижи — хоорайның иштики херектер килдизиниң начальниги **Е. С. Ключников.**

БАЙЫРЛАЛ КОМИССИЯЗЫ.

ТВ

АПРЕЛЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Харыылаңар, горнистер!». 9.25 — Орус улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамблиниң концерти. 9.45 — Фильм-шиң. 11.10 — В. А. Моцарт. № 41 симфония. 11.45 — Телемедээлер. 11.50 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.25 — Документалдыг телефильмнер. 15.35 — Хөглүг старттар. 16.20 — Документалдыг телефильм. 16.50 — Грузин ССР-ниң уран чүүл коллективтериниң концерти. 17.30 — Мультфильм. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». ССРЭ-ниң Дээди судунуң 60 чылынга. 19.30 — Цыган улустуң ырларын болгаш романстарын Л. Деметер күүседир. 19.50 — «Нам здесь жить». Үш сериялыг уран-чечен фильмниң бирги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ырлаалыңар, өөнүктер!». 23.30 — Бөгүн делегейде. 23.45 — 00.20 — Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. ССРЭ-ниң болгаш Бразилияның чыынды командалары ойнаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35, 9.35 — Музыка. 1-ги класс. Симфония оркестриниң хөгжүм херекселдери. 9.05, 12.45 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Астрономия. Сылдыстар. 10.35, 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. М. В. Ломоносов. 11.00 — «Шыдыраа школазы». 11.30 — Эртем-нептерелдиг фильм. 12.05 — Н. Асеевтиң шүлүк чогаалы. 13.10 — Совет графика уран чүүлү Б. И. Пророков. 13.45 — «Билиг — күш». Эртем-нептерелдиг фильм. 14.30 — П. Г. Гарин-Михайловский. 15.10 — Телемедээлер. 15.15 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 19.20 — «Азия төвү». 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Лундстремниң удуртканы эстрада оркестриниң концерти. 20.50 — Эртем-нептерелдиг фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.20 — «Кукла». Фильмниң дөрткү сериязы.

ЧАРЛАЛДАР

Кызылдың автомобиль-орук техникуму 1984 чылда хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга сургуулдарны хүлээп алырын чарлап тур.

Автомобиль оруктарын тудар болгаш ажыглаар талазы-биле техниктерни белеткээр. Өөренириниң хуусаазы 3 чыл 6 ай болур. 8 класс билиглиг аныяктар ол хуусаада өөренир, а 10 класс билиглиг аныяктарның өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай болур.

Үлетпүр болгаш хамааты тудуунуң талазы-биле техниктерни база белеткээр. 8 класс билиглиг аныяктарның өөренир хуусаазы 3 чыл 6 ай болур.

Бот-өөредилгелиг салбырлар автомобиль оруктарын тудар болгаш ажыглаар талазы-биле техниктерни белеткээр. 8 класс билиглиг кижилерниң өөренир хуусаазы 4 чыл 6 ай, 10 класс билиглиг аныяктарның — 2 чыл 7 ай болур.

Орук машиналарын болгаш дериг-херекселдерин ажыглаар база септээр талазы-биле техниктерни белеткээр. 8 класс билиглиг аныяктар 4 чыл 6 ай, 10 класс билиглиг кижилер — 2 чыл 10 ай өөренир.

Автомашиналарның техниктиг ажаалдазын хандырар болгаш септээр талазы-биле техниктерни белеткээр. 8 класс билиглиг аныяктар 4 чыл 6 ай, 10 класс билиглиг кижилер — 2 чыл 10 ай хуусаалыг өөренир.

Үлетпүр болгаш хамааты тудут талазы-биле техниктерни белеткээр. 10 класс билиглиг аныяктар 2 чыл 10 ай өөренир.

Хүндүскү салбырларның өөреникчилери автомашиналарны башкарарынга өөренир болгаш шынзылганы алыр.

Хүндүскү салбырларга хүлээп алыр дугайында билдириишкиннерни 8 класс билиглиг аныяктар бо чылдың июнь 1-ден июль 30-ге чедир. 10 класс билиглиг аныяктар июнь 1-ден август 13-ке чедир, бот-өөредилгелиг салбырларга киреринн күзээннер билдириишкиннерни май 3-тен август 10-га чедир киирер. Ортумак школаларны доосканнарны киреринниң шылгалдалары чокка хүлээп алыр.

Өөредилгезиниң дугайында «эки» болгаш «кончут эки» деп демдектер салган документилерлиг аныяктарны «Үлетпүр болгаш хамааты тудут», «Автомобиль оруктарының тудуу болгаш ажыглалы», «Орук машиналары болгаш дериг-херекселдери» деп салбырларга киреринниң шылгалдазы чокка база хүлээп алыр.

8 класс билиглиг аныяктар математикага аас-биле, орус дылга бижимел-биле, 10 класс билиглиг аныяктар математикага аас-биле, орус дылга бижимел-биле киреринниң шылгалдазын дужаар.

Хүлээп алыр дугайында билдириишкиннерни техникум директорунуң адынга чорудар болгаш дараазында документилерни кожар: билиниң дугайында херечилелдиң азы аттестаттың бодун, № 286 майык ёзугаар амчи шынзылгазы, 3х4 хемчээлдиг дөрт фото-чуруктарны бөрт чокка тырттырган болур, күш-ажыл стажтыг кижилер күш-ажыл дептеринден үшта бижиишкинни чорудар, төрүттүнген дугайында херечилелди азы паспортун хүлээп алыышкын комиссиязынга дужаар.

Өске хоорайдан келгеннерни ниити чуртталга бажыңы-биле хандырар. Өөредилге сентябрь 1-де эгелээр.

Техникумнуң телефоннары: 2-27-80, 2-48-38, **техникумнуң адрези:** 667003, Кызыл хоорай, Кечил-оол кудумчузу, бажың дугаары 415, хоорайдан 6, 15 дугаар автобустар-биле чедер.

ШЫДЫРААГА ХАНДЫКШЫЛДЫГЛАРГА

I эзлчег.

№ 1 бодалга

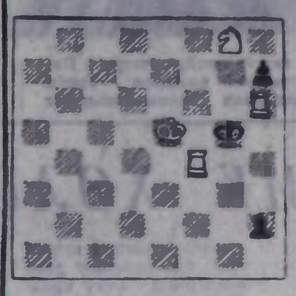

Үш көштен мат (3 сан)

№ 2 бодалга

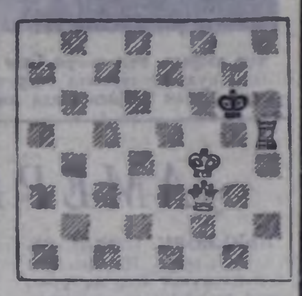

Ийи көштен мат (2 сан)

Н. ШИШИГИН тургускан.

Апрель 25-те № 97 «Шында» үнген «Шыдыраага хандыкшылдыгларга» деп материалда № 1 болгаш № 2 шыдыраа бодалгаларының тайылбыры солушканы-биле ону катап парладывыс. Ынчангаш бо үндүргенни ёзугаар эде номчуурун диледивис.

АРААЛЫГ БООЛАР ЭЭЛЕРИНГЕ

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозу 1984 чылдың январь 1-ден май 1-ге чедир хамаатыларның хуудо ажыглалында араалыг бооларны катап даңзылаар.

Айыттынган бооларын катап даңзылатпаан хамаатыларның оларны эдилээр эргезин казыыр.

Араалыг бооларны катап даңзыладыр талазы-биле айтырыг тургузар черниң адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң № 18 бажың, ИХМ-ниң ниитиниң корум-чурумун камгалаар килдис, кабинет № 317, паспортту, боону болгаш ону ажыглаар чөпшээрелди алгаш келир.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сказка странствий» 9.30, «Месть и закон» (2 сериялыг) 11.10, 13.30, 16.30, 19.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночыынды» 9.40, «Ответный ход» 11.00, 12.50, 14.40, 16.30, «Служебный роман» (2 сериялыг) 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Уроки на завтра» 11.00, 13.30, «На перевале не стрелять» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Дело № 308» 15.00, 18.40, «Смерть на взлете» 16.50, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Влюблён по собственному желанию» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

агаар

Республикага чуга булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 10—15 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 3—8 градус чылыыр, чамдык черлерге 2 градус чылыгдан 3 градус чедир соор.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 7—9 градус соор, хүндүс 6—8 градус чылыыр.

Профэвилелдериниң Тыва облчөвүлели 1984 чылда турисчи бөлүктерни четчелээш, дараазында чурттарже чорудар деп турар: Моол Арат Республика (немелде ийиги бөлүк) июнь 17-ден июль 1-ге чедир, путёвканың чижек өртээ 100 рубль, Болгария Улус Республикаже июль 23-тен август 13-ке чедир, путевка өртээ 290 рубль, Финляндияже ноябрь 9-тан 18-ке чедир, путевка өртээ 520 рубль.

Турисчи бөлүктерге киржирин күзээннер билдириишкинин болгаш доңчу намдарын, турисчиниң анкетазын, бүдүрүлге характеристиказын, профкомнуң дилег бижини, 4Х5 хемчээлдиг дөрт фото-чуруктарны, эмнелге шынзылгазын профкомнарга болгаш профэвилелдериниң адырлар обкомнарынга киирер.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары ажылчыннарның болгаш мастерлериниң путевкалар өртээ чингелделиг болур.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2108.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00377

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 99 (12489) | 1984 чылдың апрель 28, суббота | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 кеп.

Планетаның кижилери! Империализмниң агрессчи күштеринге удур, ядролуг дайынның кыжаныын чайладыр дээш демиселди калбаа-биле нептерединер! Ядролуг, химиктиг болгаш массалыг узуткаашкынның чепсээниң өске-даа хевирлерин хоруурун негенер!

Боо-чепсекти эңдере бүдүрер чорукту болдурбаал, чавырлыышкынны болгаш тайбыңны камгалаал!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыглаарындан).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга ажыл-агый тургулуушкунуңуң болгаш экономиканы эргелеп башкарарын сайзырааңгайжыдарының, а ол ышкаш ССРЭ-ниң даштыкы политикасының чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга айытканын ёзугаар, чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарын бо чылдың бирги кварталында ажылдың түңнелдерин барымдаалап, Политбюро аналитэп көрген.

Массаларның күш-ажылчы идепкейлин бедээниниг, корум-чурумну болгаш организастыг чорукту улам ыцай быжыглаанының, партия, совет, ажыл-агый органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының тодаргай сорулгалыг ажылының түңнелинде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планының күүселдези бо чылдың бирги кварталында - алээп чедиишкиниг болганын демдеглээн. Экономиктиг өзүлдениң болгаш совет кижилериңиң чаагай чоруун бедиреринниң темпилери бедээн. Бүдүргенниң ажыктыының көргүзүглери экижээн. Көдээ ажыл-агыйда мал ажылының продуктуларын бүдүрери болгаш садыл алыры көвүдээн. Улетпүрнүң болгаш демир-орук транспортунуң ажыл-ишчилери партияга берген сөөлүн бадыткап күүсеткен — күш-ажылдың бүдүргүкчүлүүн пландан ажыр бир хуу бедиреринниң болгаш продукциянын бот-үнезин планда көрүлгенниден чартык хуу чингедиринң чедип алганнар.

Ооң-биле чергелештир, ажыл-агыйның чугула чамдык участоктарында четпес байдал чамдык таварылгаларда иниити эки көргүзүглериниң артында ам-даа чаштынып турарын СЭКП ТК-ның Политбюрозу айыткан. Бар күүлер чедир ажыглаттынмайн турар. Ажыл шагының чидирин улуг, одаар түүлдү. чиг-этти болгаш өске-даа курлавырларны камнаар талазы-биле даалгалар чамдык черлерде хандыртынмайн турар. Планын чеднишкинниг күүседип турар адырларда безин хожуңгай ажылдыг эвээш эвес бүдүргелер бар. Хандырылга күүселдезиниң сагыылга-чурумун сагыыр талазы-биле үндезин экижилге чедип алдынмаан.

Бирги кварталда ажылдың байдалындан чогуур түңнелдерни үндүрер, бүдүргүге бүргүзүңүн ажыл-чорудулгазын ханызы-биле көөр, ооң түңнелдерин шыгыны негелде ёзугаар үнелээр, хожуңгай участоктарны мурнакчы болдурарынче кичээнгейни утландырар, ажылга күжениишкинни кошкатпайн. 1984 чылдың планныг даалгаларын болгаш совет кижилериң чаагай чоруун бедиреринниң темпилери бедээн. Бүдүргүлгениң ажыктыының көргүзүглерин экижээн. Көдээ ажыл-агыйда мал ажылының продуктуларын бүдүрери болгаш садыл алыры көвүдээн. Улетпүрнүң болгаш демир-орук транспортунуң ажыл-ишчилери партияга берген сөөлүн бадыткап күүсеткен — күш-ажылдың бүдүргүкчүлүүн пландан ажыр бир хуу бедиреринниң болгаш продукциянын бот-үнезин планда көрүлгенниден чартык хуу чингедиринң чедип алганнар.

Ферманың кадарчылары, мал чемгеригчилери база улут байырлалга уткуштур кызымак ажылдааш, макталга толептиг болганнар. Ындыгларга Михаил Дагба, Мария Касимова, Алдын-оол Политик, Павел Щведов, Данзы-Белек Сарыглар хамааржыр.

Социалистиг чарыштың организакчылары ооң негелдеринге дүүштүр күш-ажылчы чедиишкиннерден аңгыда, кижилериң хөй-ниитичи идепкейин, күш-ажылдың сагыылга-чурумунга хамаарылгазын база чугулалап көрүп турар. Тудугжулар Иван Беззубов, Петр Марачёв, Сергей Соломенников, саанчы Галина Неволина, слесарь К. Тунай, кадарчылар Дииң-Кара Саан, Алексей Оюн олар күш-ажылдың сагыылга-чурумун чөвүлел хуралының түңнелдери-биле холбаштыр СЭКП ТК эвилелдешиен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, чогуур министерстволарының база ведомстволарының удуртукчуларынга Аъш-чем программаның күүселдезиниң байдалын сайгарып көрүп, көдээ ажыл-агый будүргүлгениң шапкынчыларын бедиреринниң, колхозтарга болгаш совхозтарга экономиктиг ажылды экижидеринниң, агроүлетпүр комплексиниң бүгү адырларының ажыл-агый механизмин болгаш эргелеп башкарылгазын сайзырааңгайжыдарының талазы-биле тодаргай хемчеглерни төлевилээрин даасканын.

Эштер К. У. Черненко болгаш Д. Ф. Устинов оларның ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнүүнге кандидат. Польша Улус Республиканың националь камгалал министри Ф. Синицкий-биле ужуражышкынарының база беседалаарының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу чүүлдүг деп көрген.

Варшава Керээзиниң киржикчилери Күрүнелерниң Даштыкы херектер министрлериниң комитединиң Будапештиге хуралының түңнелдериниң дугайында эш А. А. Громыконуң дыңнадылын, а ол ышкаш эш А. А. Громыконуң Венгрия Улус Республикага чорааныышкы дугайын чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга бистиң чуртувустуң иштики болгаш даштыкы политикалыңның чөвүлел хуралының түңнелдерин, партия крайкомнарының, обкомнарының, республикаларның компартияларының ТК-ларының, краевой, областной, Москваның, Ленинградтың, Киевтиң, Минскиниң, Таллиннин, Риганың, Вильнюстуң, Кишиневтиң, Тбилисиниң, Ереванның, Баку, Фрунзе, Душанбе, Ташкент, Алма-Ата, Ашхабад, Тарту, Елгава, Клайпеда, Шяуляй, Паневежис, Кустанай, Петропавловск, Целиноград, Семипалатинск, Павлодар, Өскемен, Жезказган, Караганда, Талдыкорган, Жамбыл, Чимкент, Актюбинск, Гурьев, Ленинск, Кызыл-Орда, Ош, Жалал-Абад, Нарын, Ысык-Көл, Фергана, Самарканд, Бухара, Карши, Термез, Навои, Ургенч, Нукус, Чарджоу, Мары, Ашхабад, Красноводск, Туркменбашы, Ленинабад, Худжанд, Курган-Тюбе, Хорог, Душанбе, Кулябтың, Ленинабадтың, Кургантюбетиң, Горно-Бадахшанның, Ташкенттиң, Самаркандтың, Бухаратың, Кашкадарьятың, Сурхандарьятың, Хорезмниң, Наманганның, Андижанның, Фергананың, Джизактың, Сырдарьятың, Навоиниң

Советтерде отчёттар

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА, ЭЭ ЁЗУ—НЕГЕЛДЕ ОЛ

(Улус депутаттарының Бии-Хем район Совединиң сессиязындан)

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш эрткен отчёттуг чылда улус депутаттарының Бии-Хем район Совединиң күүскомунуң, ооң активиниң кылып чоруткан ажылын отчёттуг сессияга илеткел кылган райкүүскомнарызы М. К. Дамчай болгаш аңаа санал берген депутаттар ханы анализтеп, четпестерге болгаш чедир шиитпирлеттинмейн турар чамдык айтырыгларга доктааганнар.

Он бирги беш чылдың үшкү чылында болгаш бо чылдың эрткен айларында районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери, албан черлери болгаш организациялары боттарының мурнунда салган сорулгаларын чедишкинниг күүседир дээш шудургу ажылдаан дээрзин сессияга демдеглээн. Чер-чер Советтери, ооң күүскомнары, доктаамал комиссиялары болгаш депутаттары күш-ажылчы коллективтерниң планныг онаалдаларын күүседиринге, социалистиг хүлээлгелерин боттандырарынга биче эвес салыышкынны киирип келген. Ооң уламындан районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери, эрткен чылын продукция сайгарарының планын 104,2 хуу күүсеткен. Көдээ ажыл-агыйның ишчилери күрүнеге сүт садарын 106,5 хуу боттандырган, ол ышкаш хойнуң, чылгы малдың болгаш хаванның баш саны өскен, эътти бурунгу чылдаазындан хөйнү дужааган.

Мындыг чедишкиннерге мурнакчы ажылдыг коллективтер улуг идиглиг болган дээрзин илеткелчи-даа, санал берген депутаттар-даа демдеглээннер. Ылаңгыя Туранның ыяш белеткээр пунктузунуң, септелге-тудуг участогунуң, чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң, «Саян» совхозтуң ажылы өскелерге үлегерлиг. Хойжулар Е. Дүмен, Д. Дотпаа, саанчылар К. Кара-кыс, Г. Фисенко, бызаңчы И. Неделин, кадарчы С. Кымыскаяк, механизатор М. Сауленко болгаш өске-даа он-он мурнакчыларны сессияның киржикчилери демдеглээннер.

Ынчалза-даа күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш ажылды организастап турарында көскү четпестер бар. Ону боттандырарынче чер-чер Советтериниң күүскомнары депутаттарның, доктаамал комиссияларның күженишкиннерин кошкак угландырып турарындан бүдүрүлгениң ажыктыы болгаш ажылдың шынарлыы чогууру-биле чедип алдынмайн турар.

Көдээ ишчилериниң мурнунда салдынган кол сорулга — мал продуктуларының шынары, ону экижидери болур. Бо талазы-биле чидиг айтырыгларга база депутаттар доктааганнар. Эрткен чылын районнуң совхозтарының күрүнеге дужааган сүдүнден бирги сортка чүгле 52 хуузу кирген, ооң иштинде «Кызыл тараачынның» сүдүнүң 38-ле хуузу бирги сорттуу болган дээрзин депутаттар шүгүмчүлээннер. Ол ышкаш бүгү мыйыстыг бода малдың 14-ле хуузу, шээр малдың 24 хуузу ортумактан куду шынарлыг кылдыр хүлээп алдынган.

Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, кадрларның харыысалга чогу, ажыл-агыйын ээ ёзу-биле көрбейн турарындан аңгыда уксаажыдылга ажылынче кичээнгейниң кошкак болуп турары болур. Ооң уламындан малдың чаш төлү эвээш, продуктулуу чавыс. Эрткен чылын бир башка онааштыр алыр дүк 3,56 кг турзажок, 2,7кг алдынган. Төрүүр чүс баш малга онааштыр 59 бызаа, 60 хураган алдынган.

Чер ажылының культуразын болгаш ажыктыын бедидер, тарылга шөлдериниң структуразын сайзыраңгайжыдар, малга чем белеткелин көвүдедир, хөрзүн болбаазырадыр технологияже сагыш салыр, машина-трактор парыгын ажыктыг ажыглаар талазы-биле айтырыгларга депутаттар доктааганнар.

Бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының чоокта чаа чугаалажып доосканы база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга хүлээп алганы СЭКП ТК-ның школа реформазының дугайында чугаа база сессияга болган. Ук реформага хамаарыштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга «Мында кол чүүл—школаны эде тургузар талазы-биле бүгү ажылды материалдыг болгаш организакчы быжыг баазага тургузары болур. Хөй-ле чүүлдерниң дугайында — өөредилге чорудулгазын эде тургузарындан болгаш школачыларның күш-ажылын таарыштырарындан, уруглар бажыңнарының болгаш интернаттар ажылынга корум-чурумну экижидеринден эгелээш... сагыш салза чогуур» деп демдеглээн. Ону ажылга удуртулга болдуруп, чаа-чаа сорулгаларны тодарадырда, эрткен үеде кылдынган чүүлдерин анализтээри чугула. Ынчангаш депутаттар бо өөредилге чылында байдалга доктааганнар.

Районнуң улус өөредилге килдизи, педагогика коллективтери «Бүгү-ниити ортумак өөредилге дугайында Хоойлуну» кошкак күүседип турар. Өөредилгеже хаара туттунган школачыларның саны планга четпес. Чамдык бүдүрүлгелерде болгаш совхозтарда ажылчын аныяктарның кежээки школазынче сагыш салбайн турар. Ол ышкаш башкылар-биле, хөй-ниити организациялар-биле быжыг харылзаа чок ажылдап турар школалар база бар. Ындыг черлерниң чижээнге депутаттар Ээрбек, Өөк, Аржаан ортумак школаларын адааннар.

Чамдык интернаттарга идик-хеп чедишпейн баар таварылгалар барын депутаттар ук школаларның удуртукчуларының четпес ажылы деп шүгүмчүлээннер. Чаштарны аъш-чем-биле чогуур үезинде хандырбайн баргылаар таварылгалар база бар. Интернаттарның санитарлыг байдалы куду деңнелде, өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнери хажыттынып турар.

Туранның № 2 школазының директору З. О. Белек-оол сессияга саналынга ооң ажылдап турар школазында ниити байдалды кысказы-биле чугаалаан. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының шиитпирлери ук школаның ажылдакчыларынга улуг көдүрлүүшкүнүг болдурган дээрзин ол чугаалаан. Чаштар кижизидилгезин чүгле улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының хүлээлгези кылдыр көрбес, өг-бүле бүрүзү, күш-ажылчы коллектив бүрүзү школаже сагыш салыр ужурлуг. Келир үениң төлептиг кадрларын чүгле бир демниг күш-ажылбиле белеткеп ап болур.

Ындыг турбуже, школа-биле быжыг харылзаалыг ажылдаар хамаан чок боттарының уругларынче кичээнгей салбас, оларның кажан-даа, каяа-даа чорааның сонуургавас ада-иелер бар деп. З. О. Белек-оол чугаалаан, чижектерин киирген.

Школачыларны күш-ажылга кижизидери — үениң негелдези. Аңаа күш-ажылчы коллективтерниң удуртукчулары идепкейлиг киржир ужурлуг. Өөредилге чылының дургузунда, чайгы дыштанылгалар үезинде школачыларны бүдүрүлгелерже, ажыл-агыйларже хаара тудар талазы-биле боттуг ажылдарны чорудары бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негеттинип турар. Бо айтырыгны чер-чер Советтери, улус өөредилге килдизи, РАУК-түң удуртукчулары бир демниг шиитпирлээр хүлээлгелиг деп депутаттар демдеглээннер.

Совет Тываның 40 чылын демдеглээринге чедир эвээш үе арткан. Бо бүгү четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни дарый алырын, күш-ажылчы коллектив бүрүзү, кижи бүрүзү бодунуң хамаарышкан участогунга тус-тус шүгдүнерин үе негеп келгенин сессияның киржикчилери айтып, чаа-чаа сорулгаларны салганнар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме ук сессияга киришкен болгаш чүве чугаалаан. Районнуң депутаттары эрткен үеде кылып чоруткан ажылын төөгүлүг үеде, бүгү совет кижилер СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш К. У. Черненконуң чугаазында кирген сорулгаларны болгаш айтыышкынарны деткип турар үеде эртип турар дээрзин ол чугаалаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының материалдары-биле бүгү совет кижилер, ылаңгыя чоннуң төлээлекчилери — депутаттар улуг сеткил ханыышкын-биле таныжып турар.

Советтерниң мурнунга биче эвес сорулгалар салдынган дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко демдеглээн. Ол көдээ-даа, район-даа Совединиң депутадының ээ-харыысалгазын күштелдирерин негеп турар.

М. К. Мендуме Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларында байдалды анализтээн болгаш Совет Тываның 40 чылынга уткуштур районнуң ишчилериниң мурнунда сорулгаларга доктааган. Чамдык четпестерни ол чидин-биле шүгүмчүлээн болгаш ону чайладыр талазы-биле хемчеглерни алырын ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелерниң удуртукчуларындан негээн. Республиканың юбилейинге уткуштур чүгле планныг онаалдаларны күүседири эвес, хоорай, суурларны чаагайжыдары, ногаанчыдары, үлегерлиг корум-чурумну чер бүрүзүнге тургузары чугула дээрзин ол айыткан. Ол бүгүнү депутаттар, хөй-ниити организациялары бир демниг чорудар ужурлуг. Ону чер-чер Советтериниң күүскомнарының кичээнгейинге доктаамал тургузары чугула.

Д. ЧЫДЫМ.

Черниң кежиин четтирер дизе

Репортаж

ШӨЛДЕ ТРАКТОРЛАР

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Бора-Хөл хову-трактор бригадазының турлаа. Хову ажылдарының чай чок, чугула өйү ында эгелээн.

— Бригада сезонну чаа депшилгелиг арга-биле, бригада керээзи-биле ажылдап эгелеп турар — деп, совхозтуң директору Х. С. Дамба-Даржаа чугаалады.— Бригада кежигүннери боттарынга быжыглаттынган 2750 гектар шөлүнүң гектар бүрүзүнден 10 центнер дүжүттү алыр хүлээлгелиг.

Бригаданың удуртукчузу, дуржулгалыг механизатор Алексей Арагачыевич Монгуштун кичээнгей салыр ажылы, наряд чок аргаже шилчээни-биле улам көвүдээн. Оларны өйүнде, шын шиитпирлээринден бригаданың алган хүлээлгелериниң канчаар күүсеттинери дорт хамааржыр. Бригада керээзи-биле ажылдаары онаашкан ажылы дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидип, ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырар, бүдүрген продукцияның бот-үнезин чингедир. Ону чаа арга-биле ажылдап турар өске бригадаларның, звеноларның дуржулгазы көргүзүп турар. Мооң мурнунда ээлчегже озалдап үнер, харын-даа ажыл хүнү үзер таварылгалар бригаданың кежигүннеринде турган болза, ам ол чорук читкен. Ажыл төлевири ооң ниити түңнелинден хамааржыр апарганда, коллективтиң кижи бүрүзү кылып турар ажылының бүдүрүкчүлүү, эки түңнелдиг болуру дээш ажылдап турар. Чалгаа, ак сеткилдиг эвес кижилерден негелдени бирле дугаарында бригадир-даа, инженер-даа эвес, а чанында кады ажылдап турар өөрү кылыр апарган.

Бо бригада шык базырыышкынынче районда мурнай киргеннериниң бирээзи. Кызыл-сарыг «Кировец» тракторлар Бора-Хөлдүң 500 гектар шөлүн узун дургаар илииртеп чоруп турдулар. Биске чоокшулап келген ини тракторнуң башкарыкчылары Александр Монгуш болгаш Сергей Донгак комсомолчу трактористер болду. Олар дораан-на дедир эггеш, улаштыр илииртеп чоруптулар.

— Бо трактористер ээлчег нормазын ажыр күүседип, кызымак ажылдап турар. Агротехниктиг аргаларны база шын сагып турар. Кайызы-даа тракторларынга 5—5 «Биг-3»-терни кожуп алган илииртеп турар. Бо шөлдү илииртеп доосказ, Чаңгыс-Хадында 600 гектар шөлдүң шыгын базырып кириптер дээш, ажылды эң кыска хуусаада чорудар ужурлуг бис — деп, бригадир чугаалады.

Бригадада шупту 16 механизатор бир демниг ажылдап турар. Часкы тарылга үезинде бригада 1750 гектар кызыл-тасты, 500 гектар суланы, 500 гектар арбайны тарыыр болгаш 1200 гектар шөлдүң чайгы аңдарылгазын чорударлар. Бригадада 7 трактор быжыглаттынган: дөрт К-700 болгаш үш Т-150. Тарылганы бирги класстың үрезини-биле чорудар. Кывар-чаар чүүлдүң курлавырын тургузуп алган. Тоску болгаш онгу беш чылдарның тиилекчизи деп хөрек демдектериниң эдилекчизи, коммунист А. Монгуштун удуртканы бо бригада часкы тарылгага шөлдерни шынарлыг белеткеп турары оларның ажылындан-на илден.

Юбилейлиг чылдың бедик дүжүдүн өстүрүп, планныг онаалдаларның долу күүседезин чедип алыр дээш, бригада кежигүннери агротехниктиг хемчеглерин сагып, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

Л. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: тракторист А. Монгуш.

Ч. ТҮЛҮШТҮҢ фотозу.

КАНЧАП ЧЕДИП АЛГАНЫЛ?

Он бирги беш чылдың дөртку чылының бирги кварталында мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының даалгаларын «Күш-ажылдың хостуу» совхоз чедишкинниг боттандыргаш, Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп шылгараан болгаш СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугу болгаш 200 рубль-биле шаңнаткан. Кышкы үеде малдың продуктулуг чоруунуң өзүлдези чем-суурнуң курлавырындан база ажаалда-хайгааралды эки тургусканындан кончуг хамааржыр. Ол талазы-биле байдал ук ажыл-агыйда чогумчалыг болганын бо чылдың кыштаглаашкынының түңнелдери бадыткаан.

Район төвү-биле совхозту судалдаштырган оруктун олбо талаларында ам-даа бустунмаан «үүжелер» — чүм хевээр, сараатар кожа-кожа тургулаар.

Чамдык ажыл-агыйлар артыкшылдыг мал чемин үезинде белеткеп албайн, кыш орту безин кирбейн турда, ол-бо совхозтардан дуза дилеп, сиген-ширбиил сөөртүр ужурга бо-ла таваржы бээр. Диленип алган сигенниң алыс дөзү үзүк чүве болганда, ол мал ажылдыгларны эки түңнелдерге чедирбес. А бо совхозта байдал ындыг эвес. Азыралда турар мал ээлчеглиг кыштаглаашкынны эки эртип, оларның күш-деңгели шыырак болуп артпышаан. Бо бүгү чедишкиннериниң дөзү чүдел?

«Малдың сүткүрү — дылында» дижири бадыткалдыг чугаа. Ниитиниң малының баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чоруун улам элбедири-биле хөй хемчээлдиг мал чемнерин белеткээри чугула. Бо чугула айтырыгны совхозтуң удуртулгазы, ында көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери сигенчи, суггатчы звеноларның бригадирлери кол кичээнгейге алгаш, мал чеми белеткээр механизастаттынган бригаданы тускайлай тургускан. Ону каш чыл улаштыр Лаахын Көк-оол удуртуп келген.

— Ажыл - агыйывыстың экономиказының кол адыры — мал ажылы. Четчир хемчээлдиг мал чемнерин хөйнү белеткеп алганындан ол адыр чогуур сайзыралды ап турар. Ынчангаш мал чеминиң белеткекчилериниң кылган ажылдарының түңнелдери-биле шаңнал акша төлевирин бригаданың кежигүннеринге 1973 чылдан эгелеп тыпсып келген — деп, бригадир Л. Көк-оол чугаалады.

Ажыл-агый-биле механизастаттынган сигенчи бригада керээ-дугуржулганы 1983 чылда чарып алгаш, бот-орулга-чарылгаже бүрүн шилчээн. Оларның холунда машина-техника четчир кылдыр быжыглаттынган. Ону билдилиг ажыглаанындан ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик. Бригаданың кежигүн бүрүзүнден улуг күженишкинниг ажылдаары негеттинер. Ынчангаш оларның ажылын бедик деңнелдиг организастаары чугула.

Механизаторлар сиген белеткелиниң үезинде ажылдаар, черинге турлагжый бээрлер. Ажыл эртен эрте эгелээш, орай кежээге чедир үргулчүлээр. Машина-техниканың ажыглалынга белен-селен туруушкун болбас. Бот-орулга-чарылгалыг бригада эрткен чылын 1460 га черден хөй чылдыг сигенниң бедик дүжүдүн алган. Гектар бүрүзүнден-не 42 центнер эки шынарлыг мал чемин белеткээн. Чайгаар үнген сигенниң бир гектарындан-на 25 центнерни ажаап алган. Керээлиг арга-биле ажылдап турар Лаахын Көк-оолдуң удурткан бригадазы ортумаа-биле бир кижиге онааштыр 90 тонна мал чемин белеткээн. Бо көргүзүг болза ол-ла совхозтуң Эйлиг-Хемге сиген белеткеп турган бригаданың бир кижиге онааштыр кылган ажылындан 2 катап хөй болуп турар.

Мал чеминиң белеткелиниң үезинде социалистиг чарышты звенолар аразында организастап турар. Ооң түңнелдерин 7 хонуктап үндүрер. Мал чеминиң белеткелиниң планын чедишкинниг күүсеткен бригадага 1500 рубльдиң, а звеноларга 500—700 рубль түңнүг акша шаңналдарын тус-тузунда тыпсыр. Тиилекчи болган звенону Москвада Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинче чорудар. Эрткен чылын Лаахын Көк-оол-биле кады он кижи делгелгени сонуургап көргеш келгеннер.

Кылдынган ажылдарның эчис түңнелдерин барымдаалап алган төлевири база бедик. Эрткен чылын ай санында-ла 120 рубльдиң авансызын кижи бүрүзү албышаан, ортумаа-биле бир кижи-ле 900-тен 1018 рубльди күш-ажылга киржилгениң төлевиринге алган. Кылдынган ажыл-биле моральдыг болгаш материалдыг сонуургал дүгжүп турда, керээдугуржулганың чедишкинниг боттанып турары ол.

М. ОНДАР.

ЛЕНИНГРАД. Ховар барааннарның делгелге-садының «Ломоносов аттыг заводтуң фарфору» деп магазинге ажыткан. Аңаа хөй санныг көрүкчүлер кээп, делгелге-садыгны сонуурган турар.

Ленинградтың М. В. Ломоносов аттыг фарфор заводу тургустунгандан бээр бо чылын 240 чыл болур. Ооң кылыгларының шынары бедик болуп турар.

ЧУРУКТА: «Соңгу чүкте чай» деп самоварлар болүү.

Н. АДАМОВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭКИ АЖЫЛДААШ

«О. Шынаа» совхоз Тес-Хем районда хой ажыл-агыйлыг совхозтарның бирээзи. Ниитиниң малының баш санын өстүрер, ооң продуктулуун көвүдедир дээш совхозтуң ажыл-ишчилери 1983—1984 чылдарның кыжынында багай эвес ажылдаан.

Бо хүннерде Деспен салбырында № 1 хойжу бригада (бригадири эш Биче-оол Лаа) төрүүр чүс хойга онааштыр 94,5 хураганны камгалап алгаш, бирги кварталдың түңнели-биле бирги черни алгаш, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. База № 2 хойжу бригада чүс төрүүр хойга онааштыр 86 хураганны камгалап алгаш, бригадалар аразында ийиги черни эзлээн.

Совхозта төрүүр хойлуг 32 малчыннарның 25-и социалистиг хүлээлгезин күүсеткеш, бирги кварталдың түңнели-биле шаңнал-макталды алганнар. Оларның иштинде Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыннары Василий Аракчаа, Чаанмай Санаа, Комбу-Сүрүн Достак-оол олар кирип турар. Социалистиг чарыштың түңнелин үндүргеш, малчыннарга, сахманчыларга бирги кварталдың түңнелинде 3000 акшаның өртектиг шаңналдарын тывыскан.

Совхоз мал продуктуларын күрүнеге садарының планнарын бирги кварталда ажыр күүсеткен. Сүт садарын 100 хуу, эът садарының чартык чылдың планын бирги кварталда-ла ажыр күүсединнген. Төрүүр чүс хойга онааштыр 81 хураганны камгалап алган. Сиген болгаш өске-даа мал чеми четчир. Суг-биле хандырылганы четчири-биле тургускан.

Совхозтуң улуг мал эмчизи Ээдем Шилимаага баштаткан мал эмчилери чаш малдың янзы-бүрү аарыгларга удур тарылгазын долузу-биле кылып чоруткан. Чаа төрүттүнген хураганнар долу эмчи дузазын алган. База часкы сартыга удур эмнээшкин чорудар звеноларны тургускан. Черле ынчаш эрткен-даа чылдарда совхозтуң бедик көргүзүглерин ап келгени тускай эртемниглерниң кызымак күш-ажылының, чогаадыкчы мергежилиниң база оларның малчын азы мал ажылында ажылдап турар кижи бүрүзү-биле доктаамал негелделиг, сагыш човангыр ажылдаанының түңнели. Кижиниң ажылын үнелеп көөрү дээрге-ле ажылга кижилерниң бот-харыысалгазын бедидери, кижиниң ажылынга кол деткимчени бээри болур. Аргамергежили өзүп орар, аныяк кадрлар бистиң совхозта база бар. Чижээлээрге, № 1 хойжу бригаданың мал эмчизи С. Доржу, бригадир-зоотехник 1982 чылда техникум доосканы Б. Чооду олар малчыннарның хүндүткелин чаалап алган.

Тес-Хем райкому болгаш райкүүскому бирги кварталдың түңнелдерин үндүрген. Аңаа ажыл-агыйлар аразындан «О. Шынаа» совхоз тиилекчи бооп, шилчиир Кызыл тукту чаалап алган.

Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгезин күүседиринге о. шынаажылар хей-аът кирген, тура-соруктуг ажылдап турарлар.

С. АРТЫНА.

МУРНУНДА — СААНЧЫЛАР

Тожу районнуң ажылишчилери он бирги беш чылдың баштайгы үш айында чедишкинниг ажылдаан. Район күрүнеге сүт садарының планын 123, эъттиин 117 хуу күүседип, эртиен чылдың бо үедеги байдалындан оранчок ажырган. Ажыл-агыйлардан «Май 1» совхозтуң малчыннары бирги кварталда эът, сүт дужаалдазы дээш шудургу ажылдаанар. Олар күрүнеге сүт садар планын 154, эъттиин 120,6 хуу күүседип, эрткен чылдың бо үезинге бодаарга 5,5 тонна сүттү, 38,1 тонна эътти хөйнү сатканнар. Ол болза саанчы бүрүзүнүң бир инектен эрткен чылгы түңнелден 41 килограмм сүттү немей саап алганы ол.

Саанчылар аразында калбарган социалистиг чарышка Зинаида Обузай, Чечек Лопсаң («Тоора-Хем» совхоз), Екатерина Кол, Хожуңнай Даржаа («Май 1» совхоз) тиилекчилер болуп, чедишкинниг ажылдап турарлар.

Районнуң саанчылары «Совет Тываның 40 чылынга—шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыг ёзугаар калбарган чарышка идепкейлиг киржип, чеди хонуктуң хүн бүрүзү шалыпчы күш-ажылдың хүнү болзун дээш турасоруктуг ажылдап турарлар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

ЧАМДЫК ТҮҢНЕЛДЕР

«Ак-Туруг» хой ажыл-агыйлыг совхоз. Совхозта 13 муң 100 баш төрүүр хой бар. Хой оолдаашкыны барык-ла доозулган. Ынчангаш моон тодаргай түңнелди кылып болур. Совхоз ниитизи-биле 6919 баш хураганны камгалап алган. План ёзугаар 9560 баш хураган алыр турган. 2641 баш хураган планга чедир алдынмайн барган. Ооң чылдагааны чүдел?

1983 чылда совхозта мал чеми четчири-биле кылдынган. Эрткен чылын оът-сиген чаагай үнген. Мал чеми бар. Ам чүгле чамдык малчыннарның онаашкан ажылижинге харыысалга чок, чалгаа чоруундан мындыг түңнелге келгенин тайылбырлап болур.

Бригадалар аайы-биле көргүзүглери мындыг.

Бирги хойжу бригадада (бригадири Данзын Маадыр) төрүүр 365 өшкү бар. Чаш анайны камгалап алганы 47 хуу.

Ийиги хойжу бригада (бригадири Седен Эрес-оол) ында төрүүр 5472 баш хой бар. Ам бригаданың хойжулары 2947 хураган камгалап алган азы 53 хуу болган.

Үшкү хойжу бригада (бригадири Александра Сүүр-оол). Бригадада төрүүр 5245 баш хой бар. Ам 3802 хураган алдынган азы 72 хуу.

К. КОМБУ.

МАЛ КЕЖИН ҮНЕЛЭЭР

Тес-Хем районнуң улусчу контроль комитеди хереглекчилер ниитилелиниң Тес-Хем белеткел конторазының мал кежин күрүнеге дужаар талазы-биле ажылының дугайын хуралга чугаалашкан.

Он бирги беш чылдың эрткен 3 чылында белеткел конторазы (директору Н. Аракчаа) хөм аймаан болгаш дүгү кыргыттынмаан хой-өшкү кежи хүлээп алыр планын 62,2 хуу күүсеткен. Белеткел конторазы чыл санында тус-тус ажыл-агыйлар аайы-биле керээлерин чарып алган ажылдап турар.

1983 чылда ажыл-агыйларга мыйыстыг бода мал, чылгы болгаш хой-өшкү янзы-бүрү чылдагааннардан 7886 баш чедир өлүп хораан. Оларның иштинден бода малдың 43, а хой-өшкүнүң 73,2 хуузунуң кежин белеткел конторазынга киирген болган. 1984 чылдың бирги кварталында хораан бода мал кештериниң 8,5 хуузун, а хой-өшкү кежиниң 32,3 хуузун белеткел конторазынга киирген.

Ажыл-агыйлардан кирип турар алгы-кештериниң шынары кончуг куду. 1983 чылда күрүнеге дужааттынган бода мал кежиниң хөй кезииниң шынары 3-кү болгаш 4-кү сорттуу болган. Совхозтардан кирген хой-өшкү кежиниң база-ла дыка хөйү чавыс сорттуг, а 63,8 хуузу стандарт чокка хүлээп алдынган.

Районнуң ол ажыл талазы-биле харыысалгалыг ажылдакчыларынга мал кежин үнелеп, ук ажылче кичээнгейни күштелдирерин комитет дааскан. Ол ышкаш четпестерни чайлаткаш, чардынган керээлериниң күүселдезин шыңгыы контрольга алырын хүлээндирген.

М. ТИРЧИН.

Чурттуң Аъш-чем программазы — боттаныышкында

СИБИРЬНИҢ НЕФТЕХИМИКТЕРИНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

Сибирьниң тарылга шөлү бо чылын минералдыг чемишчидилгелерин хөйнү алган. «Ангарскнефтеоргсинтез» бүдүрүлге каттыжыышкынында чылда-ла 330 муң тонна борбаандылаан карбамид бээр комплекс ажылдап эгелээн. Ол комплексти чылдың үшкү кварталында ажыглалга киирери көрдүнген турган. Ынчалзажок ажылды дүргедеткениниң ачызында ол хуусаа оранчок кызырылган.

Ангарскиниң нефтехимиктериниң чогум кылыр ажылы чемишчидилге бүдүрери эвес-даа болза, ону чурттуң чөөн районнарының ажыл-агыйларынга шагдан бээр берип турар апарган — деп, каттыжыышкынның чиңгине директору Б. Блудов чугаалаан.

Каттыжыышкында минералдыг чемишчидилге бүдүрер завод чээрби ажыг чыл ажылдап турар. Чылда 450 муң тонна азот бүдүрер чаа комплекс болгаш карбамид бүдүрер чер күчүзүнүң талазы-биле амгы ажылдап турар цехтерден ылгалбас. А күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле ол автоматчыттынган агрегаттар цехтерден чеди-сес катан улуг. Электроэнергияны болгаш чылыгны эвээшти хереглээри, чиг-этти бүрүн ажыглаары ону ажыктыг болдуруп турар. Чылыгны тургузуглар боттары бүдүрүп, өскээр берип турар. Ону агаар-биле соодар кылдыр таарыштырган чорук Ангарскиниң арыг суун камнап алырынга дузалыг болган.

Минералдыг чемишчидилге бүдүрер заводту тудуп турар улус аммиак бүдүрер тургузугну ийи-ле неделя дургузунда бодунуң күчүзүнге чедир ажылдадыткан. Аңаа аммиак бүдүрериниге бойдус газын эвес, а нефть тиккенинден арткан чүүлдү ажыглап турар. Бо чорук чуртта чаа эгелээшкин болуп турар.

— Ол дуржулганы бис база шиңгээдир бодап турар бис — деп, карбамид бүдүрүлгезиниң начальниги З. Шамсудинов чугаага киришти.— Март айда-ла баштайгы продукцияны бүдүрерин шенедивис. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң амыдыралга боттанып турары ол. Ында чаартыкчыларның тывыкчы ажылын улуг үнелээн болгай. Ам комплекс эдиктирилгени бүрүн эртип турар.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чонун аъш-чем-биле хандырарын, нургулайында, тус черниң курлавырын ажыглаарының күсели-биле боттандырар дээрзин чурттуң Аъш-чем программазында айыткан. Ынчаарга борбаандылаан карбамид, аммиак суу болгаш селитра — чер ажылының дыка хөй культураларын өстүреринге солуттунмас дузалакчылар. Бо бүдүмелдер миллион-миллион тонна чедишпейн турар. Ангарскиниң нефтехимиктериниң чаа бүдүрүлгелерин тударыбиле чергелештир эрги бүдүрүлгелерин эде дерип турар ужуру ол. Моон чыл эгезинден бээр хереглекчилерге пландан ажыр он муң хире тонна чемишчидилге чоруттунган.

Көдээ ишчилериниң минералдыг чемишчидилгеге негелдезин өөренип көргеш, каттыжыышкын Ангара чоогунуң эң тараалаң району болур Туланда суук аммиак складын тудуп эгелээн. Ол күженишкин бедик дүжүт-биле төлеттинер ужурлуг.

В. ХОДИЙ.

СЭТА-ның корр.

Ангарск. Иркутск область.

Депшилгелиг арганы шиңгээдиңер!

КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРЭЭ

4. Организастыг айтырыглары

Коллективтиг керээни иептерединге улуг белеткел негеттинер. Үйүш ажылының продукциязын көвүдединринге коллективтиг керээниң ужур-дузазының болгаш ролюнуң дугайында тайылбыр ажылын чорудары маңаа кол черни эзлээр. Оиу ажыл-агыйның тодаргай фактыларынга үндезилеп бүзүредип тайылбырлаар херек. А күш-ажылды организастаарының болгаш кылган ажылдың түннелин барымдаалап күш-ажыл төлевириниң чаа хевириниче шилчиирде организастыг, экономиктиг, технологтуг болгаш юридиктиг негелдерии оиза билген турарын ажыл-агыйларның удуртукчуларындан болгаш специалистериниден негеп турар.

Керээ ёзугаар ажылдаар коллективтиг организастаары бүдүрүлгени планнаарын болгаш ооң үчёдум бедик деңнелге чорударын негеп турар. Моиу кылырда технологтуг карталарны тургузуп, янзы-бүрү чижек хемчээлдерии болгаш нормативтерни тодарадып, материал-техниктиг хандырылганы хандыр бодап көөр ужурлуг. Бир эвес администрация чери бодунуң керээде көрдүнген хүлээлгелерин күүсетпес, бүдүрүлгеге таарымчалыг байдалдарны тургуспас, кылган ажылдың өртек-үнезин кайы-хамаан чок чигедип, ажылчын күжүн болгаш быжыглаттынган техниканы болганчок-ла ынай-бээр октап туруп бээр болза, коллективтиг керээ кандыг-даа ажыкты бербес.

Ажылдакчыларның агрономия болгаш ниити тускай белеткели бедик деңнелдиг болуруи, бригадага болгаш звенога быжыглаан ажылдарның кандыызын-даа ажылдакчы бүрүзү кылып билирин коллективтиг керээ негеп турар. Чогум-на ынчангаш механизаторларны болгаш өске-даа ажылдакчыларны холумак мергежилдерге өөредири, оларның мергежилин бедидери эргежок чугула бооп турар.

Коллективтиг керээни дараазында чуруи ёзугаар иептередир:

— иептередир черни шилип алыр (хову ажылы, мал чеми бүдүрери, ногаа өстүрери, картофель ажылы);

— ажылдап турар күш-ажылчы коллективтиң будүрүлгечи ажыл-чорудулгазының, күш-ажылды организастап турарының болгаш ооң төлевириниң анализин кылыр;

технологтуг карталарны, бот-орулга-чарылга- б и д е ажылдаар онаалдаларны болгаш аккордтуг төлевирии ажылдап кылыр болгаш ону учётка дүүштүр чорудар;

— күш-ажылчы коллективтиң (звенонуң, бригаданың) үдүг нормазын болгаш күш-ажылчы коллективтиң кежигүннериин шилип алыр база ону организастап тургузар. Звено (бригада) төвүлелин болгаш ооң удуртукчузун соңгуур;

— бот-орулга-чарылгалыг онаалда-биле, технологтуг карта-биле коллективти таныштырып, черни, техниканы болгаш будүрүлгениң өске-даа чепсек-хереклерии оларга быжыглаар;

— күш-ажыл төлевирин аккорд-шаннадыг система ёзугаар продукция будүрген дээш үе-үелеп аванс берип турар кылдыр администрация биле звено (бригада) арасынга керээни чарар;

— продукция будүрериниң программазын боттандырып чорударынга керээлиг звенога (бригадага) хүн бүрүкүү практиктиг дузазын чедирер талазы-биле кол специалистериниң болгаш өскеларыны кайгаар кижи-дир мен. Бо таварылга Чадаана хоорайга болган. Бир-тээ Чадаана хоорайның дугайын чугаалай берген болганымда, мындыг үүлдүң дугайын бижип көрейн.

Хоорайның кудумчуларынга ажыл шагында бөлүк эзирик кижилерни шынаала бо-ла эскерип болур. Оларның аразында аныяк оолдар база бар. Ажыл үезинде арагалап чоруурун

Өвүр район.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозта Ч. Монгуштуң бо чылдың март 1-де үйген «Шын» солунга «Коргуушкун бе, тоомча чок чорук бе?» деп эге-биле бижээн чагаазынга хамаарыштыр чамдык бодалдарымны бижиир бодай-дыр мен.

Албан черинге хөй-ниитиниң корум-чурумун үреп тӧргән кижилерни көрүп, билип олура-ла ону соксадыр хемчег албаан ол ажылдакчыдаа албанның ажылын ажыл-агыйның администрациязы организастаар болгаш контрольдап хынаар.

Коллективтиг керээни иептередир талазы-биле удуртулга болдур ужурлуг иол документилер:

1. Ажыл-агыйның иштики санажылгазының дугайында дүүм.

2. Коллективтиг керээ-биле ажылдаар бригада (звено) дугайында дүүм.

3. Бригаданың (звеноиуң) технологтуг картазы.

4. Бот-орулга-чарылгалыг будүрүлге онаалдазы.

5. Керээлиг ажылдаар дугайында администрация-биле чаргап керээ.

6. Удуртукчуиуң, керээлиг ажылдап турар коллективтиң кежигүннериниң болгаш ол коллективтиң хандырып турар ажылдакчыларның албан-хүлээлгезиниң дугайында саавыр.

Бригадаларны, звеноларны керээлиг ажылдаарынче шилчидер мурнакчы дүржулганы өөренирии база ону механизаторлар ортузуига пропагандалаары-биле холбашкан ажылдарны чорудары эртежок чугула. ССРЭ-ниң Көдээ ажылагый министерствозуиуң бадылааны «Үйүш ажыл-агыйынга ажылдаар аккорд шаңнал төлевирлиг болгаш үе-үелеп аванс берип турар бот-орулга-чарылгалыг бригаданы (звеноларны) организастап тургузар талазы-биле сүмелерии», а ол ышкаш Тыва АССР-ниң Көдээ ажылагый министерствозуиуң эртем-техниктиг төвүлелиниң бадылааны «Үйүш ажыл-агыйынга коллективтиг керээни иептередир талазы-биле методиктиг удуртулгазын» хынамчалыг ажыглаары эргежок чугула.

Коллективтиг керээни иептередиринге, коллективтиң чогаадыкчы аргаларын көдурериигне экономиктиг бараларны долузу-биле ажыглаар база керээ ёзугаар ажылдаарын иептередир талазы-биле практиктиг ажылдарны чорударынга совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистерии моон адаанда хүлээлгелерни удуртулга болдурар ужурлуг:

Директорның хүлээлгези: коллективтиг керээни иептередир дугайында шиитпирии техчөвүлелге хүлээп алыр; күш-ажылды организастаарының болгаш күш-ажыл төлевириниң чаа хевириичe шилчилгеии белеткээр талазы-биле кол специалистериниң хүлээлгелерин хуваар: кылыр ажылдарны чорударының тодаргай хуусаларын күүседикчилерге доктаадып бээр, керээлиг ажылдаарынче шилчидип турар күш-ажылчы коллективтиң хуралынга киржир; керээлиг ажылдаарының дугайында керээге ат салыр; керээни иептередиринге дуза чедирер база контрольду боттандырар доктаамал комиссияларны тургузар; керээниң негелдерии шыңгыы сагыыр.

Кол агрономның хүлээлгези: коллективтиг керээни ажыл-агыйга иептередирии организастаар; бригаданы (звенону) керээлиг ажылдаарынче шилчидериниң эргежок чугула бүгү документилерии белеткээр болгаш администрацияга көөрү-биле кирии келир; өске албанар-биле кады технологтуг карталарны болгаш керээлиг ажылдаар бригадаларның (звеноларның) бот-орулга-чарылгалыг онаалдаларын ажылдап кылыр; ону механизаторларның хуралынга чугаалажып көөр; доктаамал ажылдаар механизатор кадрларны шилип алырын болгаш черни, техниканы болгаш будүрүлгениң өскедаа чепсек-хереклерии доктаамал ажыглаар кылдыр оларга быжыглап бээрии боттандырар; администрация-биле продукция будүрер талазы-биле керээ чараарынга киржир болгаш күш-ажылчы коллективтиң хуралынга ону чугаалажып көөр; керээ ёзугаар кылыр ажылдарның керээнин тургузарынга киржир; күш-ажылдың аккорд шаңналдыг төлевирин үе-үелеп авансалап төлээрии база механизаторларны материалдыг шаңнап, мактаарының хемчегларии чогаадып кылыр болгаш иептередир; ону күүседикчилерге дыңнаткан турарын хандырар; чарыгдалдарның анализин ай санында чорудар болгаш бригаданың (звеноиуң) ажылының түннелин үнелеп көөр; күш-ажылдың эртемге үндезилээн нормаларын салбырга доктаатказ турар талазы-биле хемчегларии ап, будүрүлгениң өскерлип турар байдалдарынга дүүштүр оларны доктаамал эде көөр; өөредилге планын тургузар болгаш коллективтиг керээ ёзугаар ажыл чорудар талазы-биле специалистериниң болгаш өске-даа ажылдакчыларның өөредилгезин организастаар.

Улуг бухгалтериың хүлээлгези: керээ-биле шаңнап турар бригадага (звенога) эге учёттуң системазын ажылдап кылыр болгаш учёттуң эртежок чугула майыктарынга хереглелди хандырар; эге учёттуң майыктарын чорудар талазы-биле керээлиг ажылдап турар салбырның удуртукчузунга тайылбыр бээр; документилерии бухгалтериягa дужаарының графигин доктаадыр. салбырның чарыгдалдарының анги учёдун төпчүткен бухгалтериягa организастаар; бригаданың (звеноиуң) учёттуу шын тургузуп турарын доктаамал контрольдаар.

Кол инженериң хүлээлгези: технологтуг карталы болгаш бот-орулга-чарылгалыг онаалданы чогаадып кылырынга киржир; будүрүлгениң технологизязынга дүүштүр бригадага (звенога) техниканы четчелээрии хандырар болгаш кол-кол чепсек-хереклерии доктаамал ажыглаары-биле механизаторларга быжыглаар; быжыглап каан техниканы ажылагыйның өске хереглелдерииге чардыктырып ажыглаарын болдурбас; техника кадагалаары-биле тускайлап каан черге оларны кадагалаарын организастаар. Бригаданың (звеноиуң) бодунуң күжүбиле кылып шыдавазы капитал септелгени болгаш үүрмек сейтелгени кылырын хандырар. Ажылга озал-ондак болдурбазының база машиналарны ажыглаарының дүрүмнерин механизаторларның сагып турарын контрольдаар. Механизаторларның мергежилий бедидерии болгаш мурнакчы технологияны өөренирии өске албаннар-биле кады кыщкы үеде организастап чорудар.

СҮМЕЗИ-БИЛЕ УЛУГЛАРНЫҢ

Ак-Хая ховузунуң бажында Хемчиктиң шынааларын харап чыдар бедик дагның баарында кыштаг. Эртенги одарже үнген кодан хой «чүм оттуг черге дүргеи-не четсе» дээнгир, кедээр шатче углай, бөлүү-биле шуужуп бар чорлар. Чолдаксымаар дурт-сынныг, хүрең шырайлыг аныяк хереэжен кижи бажыңындан үнүп келгеш, далаштыг бар чораан хойларның бажын доза дайгыргылаап, баглаашта аътка баргаш дүргени кончуг аттангаш, одарда хойже углай челзи варак ынай болду.

Машинавыс кыштагның өдээнге кээп доктаай берди. Үр-даа болбаанда, аътты киижи биске чеде чүгүртүп келгеш, бистиң-биле амырменди солушту. Хүнге дадыккан хүрең шырайлыг, каттырымзаан кара карактарлыг бо аныяк хереэжен малчынны «Чыраа-Бажы» совхозта таныпас кижи чок деп болур. Ол — совхозта аныяк хойжуларның бирээзи. Чечек Ооржаковна Монгуш район Соведининиң депутады, СЭКП райкомунуң кежигүнү.

Чечек Ооржаковнаның күш-ажылчы намдары 1979 чылда ада-иезиниң кадарып турган хоюн хүлээп алганынган эгелээн. Өг-бүле туткан эжи Оолак Монгушбиле совхозтуң Хорум-Даг салбырынга бир кодан төрүүр хойну хүлээп алгаш, оон бээр малчыннай бергенер.

Мал ажылынга алызындан салым-чаяанныг аныяктар хойжулап эгелээнин башгайгы чылдарындан-на ажылы бағай эвес диртип келгеннер. Маңаа мал ажылынга улуг дуржулгалыг ада-иезиниң арга-сүмезин, ачы-дузазы, үлегери идиглиг болганы чугаажок. Улуг улус ыңдыг болгай, арга-сүмелиг. Ам Монгуштарның көргүзүглерии көрүп көрээлинер. Он бирги беш чылдың эрткен үш чылында олар төрүүр 100 баш хойга онааштыр 90-дан 110 чедир баш хураганы камгалап. бир хойдан 1,9—2 килограмм дүктү кыргып ап келгеннер. Эки ажыл макталга чедирер болгай. Чечек Ооржаковна Монгуштуң ады — совхозтуң мурнакчы хойжуларының аразында, күш-ажылчы маргылдаага чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. ВЛКСМ Төп Комитединиң «Беш чылдың аныяк шалыпчызы» хөрек демдээниң эдилекчизи.

Өгнүң хереэжен ээзи аъш-чем белеткеп турар аразында, Оолак Өм-Шыыраповичбиле чугаалажы бердивис.

— Кыштагларашкын багай эвес эртип турар деп чугаалап болур. Малдың чаш төлүн чидириг чокка онча-менди, камгалап алыр дээш өг-бүлевис кызымак ажылдап турар. Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгевистиң күүсединиңиң аргалары бар — деп, ол чугаалады.

Чечек биле Оолак Монгуштар кызымак ажыл-ажыбиле чаңгыс чер чурттуларынга мактадып чоруурлар.

О. КАРА-САЛ.

Чөөн-Хемчик район. «Чыраа-Бажы» совхоз.

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

СЭКП ТК-ниң апрель (1984 ч.) Пленумуиуң шиитпирлери, СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары К. У. Черненконуң аиаа чугазы, ССРЭ-ниң Дээди Соведииниң он бирги чыылының бирги сессиязының түнелдери, «Правда» солумнуң айтырыгларынга бистиң партиявыстың удуртукчузуиуң харыылары партияның айтышкынынарын күүседир талазы-биле бүгү улустуң чогаадыкчы ажылынга чаа идигии берген. Ол документилер — ажылчорудулганың сорук киирикчи программазы-дыр деп, совет кижилерии СЭПА-да кээп турар үнелел чагааларында онзалап демделеп турар. Ажылчыннар болгаш колхозчулар, эртем болгаш культура ажылдакчылары ССРЭ-ниң Дээди Соведииниң Президиумунуң Даргазынга Константин Устинович Черненкону соңгааныи кээ-биле түүлдүгзүнүп турар.

Улусчу инициативаны иептеретпейн, Советтерииң ролюи бедитпейн тура бөгүн коммунистиг тургузуушкунуң соруглаарын шиитпирлээри болдунмас деп. Ташкент — Пассажирская станцияның слесары, хоорай Соведииниң депутады Ш. Пазылов бижээн. Амыдыралдың түүл-бүрү талаларынга Советтериииң салдар чедирериниң аргалары аажок улуг-дур дээрзинге депутат ажылыминың чылдарында ылап бүзүредим.

Бистиң төрээн Ташкентивис сөөлгү чылдарда ийи миллион чурттакчы чоиуут эң улуг индустриалдыг болгаш культурлуг төптериин бирээзи апарган. Бистер — чоига соңуттурганнар — оиу улам чагайжыдарынче түзүл салып турар бис. Аразында мээң база кирип турарым болуп депутаттар аэропорт районунга шиитпириниң транспортуиуң ажылын эжиидериниң айтырыглары-биле чоокта чаа ажылдаан. Соңгукчуларның чагааларын болгаш хомудалдарын өөренип, тодарадып көргеш, маршруттарны уздырып, автобустар доктаар черлерни немей ажыдарын, таксилер ажылын эжиидерии хоорайның транспорт организацияларының удуртулгазына сүмелээн бис. Чурттакчы чоиуң нүселдерии барымдаалаап, хоорайны чаагайжыдар, иогаанчыдар талазы-биле база эвээш эвес чүүдер кылдынган.

Ынчалзажок эш К. У. Черненконуң чугааларында кодурүлген негелделер-биле боттарывыстың ажылывысты деиештирип көргеш, ылаңгыя социал айтырыглары шиитпирлеп турарында ыыдынган түүлдерии ам-даа эвээжик билип турар бис. Ол чорук улам дидим, инициативалыг болурун улус депутаттарынга хүлээдип турар.

Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын сайзырадгайжыдарының, күш-ажылчы курлавырларны улам ажыктыг кылдыр ажыглаарының, будүрүлгеде болгаш эргелелде ажылдап турар ажылдакчыларның санының эң-не таарыикан турарын тодаргай сагыырының айтырыгларынче СЭКП ТК-ның Пленуму улуг кичээнгейии угландырган деп, Житомириің «Промавтоматика» заводунуң инженер-конструктору Ж. Березуи демделээн. Ол чугула сорулгаларны шиитпирлээринге ажыл-херекти эргелеп башкарарының техниктиг дериглезиниң аиты үедеги чепсектерии кылып үндүрер кылдыр специализастап турар бистиң заводтуң коллективи шуут хамаржыр.

Дүрген ходелдирер микропроцесстер-биле дериттиген телемеханика комплекстери, командоаппараттар энергетикада, металлургияда, машина тудуушкунунда калбаа-биле ажыглаттынып турар. Ол аппаратураны ажыглааны-биле хандырылга ажылдакчыларының санын үш-беш катап кыысырган, эргелел аппарадындан чүс-чүс ажылдакчыларыны хостаан турун болур. Амгы үениң техниказы-биле кодээ ажыл-агыйны база хандырып турар бис. Телемеханика комплекстериниң баштайгы комплектилерии чурттуң ий улут дээш күш фабрикаларынга бергизээн. Технологтуг бүгү дериг-хереселдерии хайгааралга тудар арганы олар берип турар.

Эргелеп башкарарының күш-ажылын организастаарын болгаш дерип чепсегларын сайзырадгайжыдарының айтырыглары-биле ажылдап турар эртемденнер-биле харылзаалары бистиң заводтуң коллективи быжыглаан турар. Автоматикадың чаа чепсектерии чогаадып тургузар болгаш бүдүрүлгеге иептередир талазы-биле беш чылдың онзалдазы моөң ачызында хуусаа бетинде күүсеттиигеи. Ынчалзажок чедип алдыган түүлге оожурган болбас. Житомириің прибор кылыкчылары партия ТК Пленумуиуң шиитпирлериие харыы кылдыр эки ажылдаарда кижилерге дузалар апаар чаа, улам болбаазыраидгай аппаратураларны болгаш техниканы тургузар дээш боттарывыңың иүжениишкиннерии үлгаттырып турар.

Бистер, улус депутаттарывыңың чер-чер Советтериниң ажылдакчылары, партияжи Пленумга эш К. У. Черненконуң чугаазында киргеи түүлдерии болгаш түннелдерии оиза соңуургал-биле өөренип турар бис деп. Якутияның Мирный районунуң улус депутаттарывыңың Удачнииск суур Соведииниң күүскомунуң даргазы В. Литвиченко онзалап демделээн. Советтериниң ажылында үй чугаада демделеттиигеи четпестер бисие база хамааржыр. Чиизээзерге, социал-амыдырал болгаш культура угланышкынныг объектилерии хуусааларындан орайтады, чедир кылдыиаан түүлдерлиг дужаан тургулаам. Ындыг таварылгаларны болдурбазынче чүткүл салып турар бис. Чиижек кылдыр алырга, сметада четпир түүнүг акша-хөреигилер көрдүнген турбуже, чаа бажыңнар чаңыкчы девискээрии чаагайжыдарының айтырыгларынче тудугжудар чогуур кичээнгей салбаай турар. Объектилерии ёзулуг бедик шыпырлыг кылдыр дужаазын дээш, тудугларга контрольдаар ажылча депутаттар постуларын, суур Соведииниң антивчилерии киириштире берген бис. Мурааида чедир кыдыынмайн турган түүлдер, четпестер соң ачызында чайлаттынган. Ойнаар шөлдерии чок, девискээри чаагайжыттынмаан, иогаанчыттынмаан чурттала башкынарын ам хүлээп албастаан бис. Ам бистиң суурувус чаагайжыдыла талазы-биле Якутияда эң дээрелериің бирээзи.

Тайбыңның салым-хуузу дээш, киижи төрелгетеннің келир үези дээш эш К. У. Черненконуң «Правда» солунга бодуиуң харыыларынга илергейдээн ханы сагыышсыралы совет кижи бүрүзүиүң бодалын, сагыш-сеткилин көргүзүп турар дээн. Ленинградтың Адмиралтейство каттыжыылышкынының партномуиуң секретары П. Солуиов онзалап демделээн. Болуушкуннарның кандыг янзылыг болуп бар чыдарын дуурааи сетиил-биле хайгаарал. Рейган администрациязының дайзынзырак дерзии угланыышкынын киидем-биле буруу шаап турар бис.

(СЭТА).

Бомбүрзектиң судалы

ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

ХАНОЙ. (СЭТА). Социалистиг Вьетнамга чугула политиктиг кампания — улусчу эрге-чагырганың чер-чер органнарынга соңгулдалар эгелээн. Республиканың конституциязынга дүүштүр соңгулдаларны үе-чадалар аайы-биле чорудуп турар. Чурттуң улуг дөрт можуларынга — Хоанглыеншонга, Ханамниньге, Биньчитхьенге болгаш мурнуу девискээрде онзагай Вунгтау-Кондао районга соңгулдалар болган.

Вьетнамда амгы соңгулдаларны онза чугула үжүр-дузалыг деп санап турар. Вьетнам Социалистиг Республиканың национал хуралының эрткен чылын хүлээп алганы чаа хоойлуга дүүштүр амгы соңгулдаларны чорудуп турар. Чоннуң төлөэлекчилеринге калбак эргелерии хандырган, чурттуң ниитилел болгаш экономиктиг амыдыралынга Советтериің идепкейлиг киришилгезин чедип алган. Ол хоойлуу чоннуң ёзулуг эрге-чагырганың хандырарынче, социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдеринче база быжыглаарынче уйанган.

Социалистиг ниитилелдиң үндезиннерии тургузарынче Коммунистиг партияның улаиыышкынын калбак улус массаларның бүрүи детиип турарын соңгулдалар тодаргай бадыткаан. Чоннуң соңгаан депутаттарының араазында — мурнакчы ажылчыннар болгаш тераачыннар, иөсү эртемденнер, республиканың чогаадыкчы интеллигенциязының төлөэлекчилерии бар.

Улусчу эрге-чагырганың чер-чер органнарының мурнунда амгы үеде харыысалгалыг улуг соруглалар турун турар. Олар соңгукчуларның чагырларын идепкейлиг күүседип, хоойлуларны боттандырарынга чугула рольду ойнап турар.

ИМПЕРИАЛИЗМНИҢ ПЛАННАРЫН ҮЗЕР

АЛЖИР. (СЭТА). Африка дипти эчизиигге чедир хостаар дээш ооң улустарының демнелии базарын делегей империализми оралдажып, Мурнуу Африка Республиканың расисчи ёзу-чурумунга даянып турар деп, Конгонуң даштыкы хереглер министри Пьер Нзе чоокта чаа алжир журналистерге интервьюзунга медеглээн.

Преторияның ёзу-чуруму болгаш ооң империалистиг кожайлары «фронт чоогуның» африк күрүнелерии кошкадырын, оларның хамаарышпас экономиктиг хөгжүлдезин моондактаарын, ук күрүнелерниң чаңгыс эвин божаннадырын оралдажып турар деп, министр чугаалаан. Империалистиг күштер Чоокку Чөөн чүкке сионисчи Израильге даянышпаан, Африканың улустарынга удур өжээтен политиказын база чорудуп турар деп, Пьер Нзе айтыкан.

Араб чурттарның лигазыи болгаш Африканың чангыс эви организацииязы божаннадыр дээш империалистиг бөлүктер болгаш оларның сионисчи база расисчи чалчаларыи шериг-политиктиг үүлгедиглерии кылып турар. Империализмниң дерзии планнарын үзеринче Африка диптиң болгаш Чоокку Чөөн чүктүң депшилгелиг чурттарын ол кыйгырган.

ЛОНДОН. Сөөлгү үеде хоорайның кудумчуларынга чадаг-терге мунган хөй кижилер чоруп турар апарган. Лондоннуң чурттакчылары транспорттуң эвээш чарыгдалдыг өд хевирии ажыглаан, ажылдаар черлериие чедип алырын күзээрлер.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КАПИТОЛИЙНИ СИЛГИПКЕН ЧАСТЫЫШКЫННАР

Оң үүлгедиглериың планын дээрбечи ёзу-биле бодүүн кылган. Кырында тугу чок судно дүнекииңің карангызында Никарагуаның чогуида сугларга якорун салып киирипкен. Сугга дүрген чоруур эзээн каш катерлерии суднодан салып чорудукан. Далай өртээлдеринче баар суг оруктарынга частыр хөй миналарны ол катерлерге чораан кижилер дүргени-биле салып каан сөөлүнде дедир ээп келгенер. Чаа миналарны катерлер чүдүрүп алгаш, өске өртээлдериің чоогунче база салып турган. Дээрбечи дугайында албан кижилери сөөлгү үеде ажыы-биле чугаалап турар апарган. АКШ-тың төп разведка эргелелиниң директору У. Кейси ол дугайында ажыы-биле медеглээн. Сандиножу революцияга удур кем-буруулуг үүлгедиглерни, «чарлаттынмаан» дайыиы АКШ-тың администрациязы моөм соңгаар-даа үргүлчүлээр болгаш калбартыр деп турарын ТРЭ-ниң директору чугаалаан.

АКШ-тың президентизи Рейган баштаан администрация Никарагуага удур өлүрүкчү дээрбечилерии деткип турарын америк хөйниитии шагда-ла буруу шаапкан. Америк администрациязының хөделишкиниери Никарагуаның дүрүм ёзугаар чазаан дүжүрениче үгланган. Никарагуаның далай өртээлдерии долгандыр миналарны садыырына, элээн каш чурттарның судноларының, оларның араазында Совет Эвилелиниң суднозуиуң мина частыышкынынга таварышкаиынга АКШ-тың конгреэи база килеңнеп турар апарган. Ынчангаш Никарагуаның девискээрииге чазыларган миналар америк конгрестиң турар чери Капитолийии силгипкен. Никарагуаның далай өртээлдерии долгандыр миналарны салып турарын шыңгыы буруу шаапкан резолюциязы конгресстиң ийи палаталары хүлээп алган.

(СЭТА).

АКШ-тың улут хоорайларында чурттала бажыңнарының чедишпези Каттыышкан Штаттарның чонунга улут хилинчек болуп турар. Кудумчуларда толанчылаи чоруур кижилер америк шинтилелдя шуут-ла буруу шаап, ону кылеңнеп турар, ында хөй миллион кижилер кол эргелериниң бирээзии — ажылдаар эргезии осхунган болуп турар.

ЧУРУКТА: Нью-Йорк хоорайның бажың чок хөй шуд чурттакчыларының бирээзи. Ону өске кижилер херекке алдайн турар.

И. ИГНАТЬЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЯК ШАЙНЫ ААРТАП ОРА...

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

МАЙ БИРДЕ

Херелдиг хүн черже
көргеш
Хүлүмзүрүп чассыдарга
Кремльдиң сылдыстары
Хүнге байыр чедирип тур.
Майның Бири, Тайбың ийи
Четтинчиикен чедип
келди,
Май-оол биле Чаймаа олар
Чечектерлиг уткуп турлар.
Хоорай, суурда кызыл
туктар
Хөлбеңнедир чалгып
турда,
Ховуларда тракторлар
Хөөмейлежип, чаржып
турлар.
Часкы ажыл Тайбың ийи
Кады базып чедип келди.
Чаймаа биле Май-оол олар
Каткы-хөглүг уткуп
турлар.

КАТАПТАНМАС ЧАРАШ

Авам ышкаш катаптанмас чараш кижи
Айның, хүннүң адаан орта тыппас-тыр мен.
Амыдырал алдын чечээн тарып берген,
Аксым-кежинин бодум оортан көрүп тыптым.
Төлүн көргеш, хүлүмзүрээн шырай арны,
Төрээн чуртка эртенги хүн херели дег,
Чүрек согуу база катап дыңзып келир,
Чүгүрүкче адактапкан ышкаш болур.
Авам ышкаш катаптанмас чараш кижи
Амыдырал шаңнап берген — чолдуум ында.
Ажыл-биле улуг чонга бараан болган,
Аян тудуп ырлап чоруур оглу-дур мен.

Артем БОРБАК-ООЛ.

ТӨӨГҮНҮҢ ОДУРУГЛАРЫНДАН

Май 1-ни Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү кылдыр II Интернационалдың Париж конгрези (Чикагонуң ажылчыннарының 1886 чылда май 1-де чыскаалын Американың эрге-чагыргазы араатанзыы-биле басканынга сактыышкын кылдыр) 1889 чылда чарлаан.

1889 чылдың июль 14-те эртенгиниң 9 шакта II Интернационалдың делегей конгрези Парижтиң Петрелль залынга ажыттынган. Аңаа 21 чурттан 391 делегат келген. Эң-не хөй санныы Францияның делегациязы: департаментилерден 127, Парижтен 80 делегат болган.

Делегейниң сураглыг социалистери марксисчи конгрессти үнелеп, шилип алгаш, аңаа келгеннери ол. Хамыктың мурнунда, Германияның 81 делегады аңаа хамааржыр. Оларның аразында Бебель болгаш Либкнехт, Бернштейн, Германияның профэвилелдериниң келир үедеги удуртукчузу Легин, Клара Цеткин дээн ышкаш ат-алдарлыг кижилер киржип турган. Конгрессче хөй кижилиг, шыырак делегацияны чорутканы сөөлүнде байдалды нарыыдадып болур турган. Немецтерни кандыг-бир делегей организацияларынга киирерин, Германияга ынчангы хоойлу ёзугаар хораан турган. Ынчангаш оон келген делегаттарның даңзызынга кымны кайы организация чорутканын айытпаан, бир эвес истеп-сүрүп эгелээн таварылгаларда олар конгресске хууда сонуургалы-биле келген бис дээр турган.

Австралиядан 9 делегат, Бельгиядан 14 делегат, Россиядан 3 делегат — Лавров, Плеханов болгаш Бек.

...Гаага конференциязынга белеткээни хүн айтырыгларын II Интернационалдың конгрезинге чугаалажып дооскан соонда Францияның делегациязындан Лавинь конгресстиң шинтпирлерин деткиир сорулга-биле массалыг манифестация эрттирер дугайында саналды киирген. Ол саналдың текизи мындыг.

1890 чылдың май 1-де делегей манифестациязы.

«Доктааттынган хүнде улуг манифестацияны делегейге эрттирер. Ооң кол сорулгазы — ажыл хүнүнүң дургузун сес шак чедир кызырар болгаш Парижтиң делегей конгрезиниң өске-даа шинтпирлерин боттандырар дугайында негелдени бүгү чурттарның болгаш бүгү хоорайларның ажылчы чоннары эрге-чагырга черлеринге тургузары болур.

Ындыг манифестацияны 1890 чылдың май 1-де эрттирер шинтпирин Американың күш-ажыл федерациязы 1888 чылдың декабрьда Сент-Луис хоорайга болган бодунуң конгрезинге хүлээн алганын барымдаалааш, ол хуусаа бадылаттынган.

Аңгы-аңгы чурттарның ажылчы чоннары ук манифестацияны бодунуң чуртунуң онзагай байдалдарынга таарыштыр эрттирер ужурлуг».

Бельгияның делегаттарының саналын ёзугаар бадылаашкынны делегациялар аайы-биле эрттирген. Резолюцияны шупту делегациялар деткээн (Бельгияның болгаш Россияныындан аңгыда). Бельгияның делегациязы бодунуң шинтпирин сөөлүнде дыңнадыр болган. А ийигизи — ындыг манифестацияны Россияга эрттирери болдунмазы-биле тайылбырлаан.

Май 1-ни делегейниң пролетарийлери 1890 чылда эң баштай демдеглээн. Барыын Европаның болгаш Американың чүс-чүс мүн ажылчыннары «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозуңнуң адаа-биле чыскаалдарже үнүп, чаңгыс хүннүн ажыл соксадыышкыннарынга киржип турган. Лондонга Май 1-ниң байырлалынга Ф. Энгельс киришкен.

Россияга Май 1-ниң төөгүзү — бистиң чуртка революсчу ажылчын шимчээшкининиң хөгжүлдезиниң бир чугула талазы болур. Россияның пролетариадының демиселиниң көдүрлүүшкүнүн, ооң аңгы талазы-биле медерелиниң, дайынчы шинээзиниң өзүлдезин ол көргүзүп турган. База өске талазындан, ындыг чыскаалдар Россияның ажылчын аңгызының интернационалчы чоруун быжыглаарынга дузалап турган.

Петербургтуң мурнакчы ажылчыннарының 200 төлээлекчилери 1891 чылда чажыт байдалга хуралды, маевканы «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозуңнуң адаа-биле хаанныг чазакка удур, ону дүжүрери дээш демиселче кыйгырыглыг эрттирген.

1895 чылда Май 1-ниң баштайгы хуралын Москваның мурнакчы ажылчыннарының 300 төлээлекчилери ажылчын аңгының «Рабочий союз» деп политиктиг революсчу организациязының удуртулгазы-биле эрттирген. Ындыг хуралдар Россияның өске-даа хоорайларынга эрткилээн. Оларны марксисчи организациялар белеткеп, эрттиргилээн.

1896—1899 чылдарда Май 1-де хуралдарны, стачкаларны эрттирери, угуулгалар тарадыры Россияның үлетпүр төптеринге болуп турган. Маёвкалар массалыг политиктиг характерлиг апарган...

(Андре РОССЕЛЬДИҢ «Май 1. Делегейниң ажылчы чоннарының демиселиниң 90 чылы» деп номундан очулдурган).

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур

ДЭЭР ОГЛУ

«Ады Кидиспей.
Фамилиязы Чооду.
Адазының ады Дагба.
Төрээн чылы 1908.
Эртеми — ортумак, шериг ужудукчузу — лейтенант».

ЭҢ БАШТАЙГЫ тыва ужудукчунуң ужудулга дептеринде ындыг одуруглар кирген. Сураглыг бо кижиниң дугайында архивтерде кадагалаттынган материалдар кончуг ховар. Ынчангаш ол дугайында очеркти ооң өөреникчилери чораан, баштайгы тыва ужудукчулар Чили Сачыкович Чимиттиң, Ховалыг Догдугашович Хопуяның сактыышкыннарынга үндезилеп бижиирин оралдаштым.

Чили Сачыкович ам бистиң аравыста чок. Ынчалзажок бодунуң болгаш ужудукчу өөрүнүң дугайында ооң чугааларын ужурашкан санывыста-ла улуг сонуургал-биле дыңнап, шыдаар шаам-биле демдеглеп ап чораан мен. Бир катап хөөрежип олурувуста ол:

— Эң баштайгы тыва эзир — Чооду Дагбаевич Кидиспейниң дугайын билир силер бе? — дээш, элээн хандыр бодангылааш, эргижирей берген кылын блокнотту карманындан ужулгаш, чугаалаан чүве:

— Ол дээрге, баштайгы ужудукчуларны, бистерни ак-кок дээрниң делгемнериниче көдүрлүп үнеринге, ужударынга эң-не баштай өөреткен, кончуг угаанныг, төлептиг кижи чүве. Ооң бодунуң чугаазы-биле алырга, ол Тес-Хемниң Хараалыг-Хемниң эриинге арат Дагбаның өг-бүлезинге төрүттүнген. Ада-иези аажок ядыы улус, Берт-Даг, Чыргалаңды, Шуурмак ынчаар чурттап, шаанда шагда бай, дүжүметтерге хөлечиктеп, мырыңай бергедеп кээрге, хөй ажы-төлүн Таңдының аң-меңин аңнап, арганың тооруу, катчимизи-биле азырап, аргаланып чораан.

Ынчап кээрде өг-бүлениң ажы-төлүнүң улуглары Чөмбүрүк, Кидиспей олар бичин элээди чылдарында-ла кадыр-каскак таңдыларга аңнаар, тооруктаар дээш кадыг-бергеге чаңчыкканнар. Дагба ирей шак-шагы-биле шайлааш олуруптар боорга, ол черниң улузу ону «Шайлаарбай» дээр турган.

ТЫВАГА улусчу революция өөскээн соонда чылдарда аныяк Кидиспей чаа амыдыралдың хайымныг агымынче дораанна кирген. Чээрби чылдарның ортаа үезинде, ол он сес харлыг турда, чер болганда кегээрелге өөренир, кежегени кестирер, залуучутка (арэвеге) кирер дээн чугаалар нептереп турган. Аныяктар болган чок-ла:

Кежегениң херээ-ле чок
Кежигүнге кирээлиңер.
Кежигүнге кирип алгаш,
Кегээрелге өөренилли

деп ырлажыр турган. Чогум-на ынчан Шуурмакка арэвеге баштай киргеннерниң бирээзи Кидиспей болган болгаш 1928 чылга чедир сумуга ол арэве үүрүн даргалаан.

«Ол-ла чылын Кызылга араттың аъттыг шериннге албан эрттирип келгеним — мээң амыдыралымга эргилделиг үе болган» — деп, бодунуң баштайгы өөреникчилери — ужудукчуларга чугаалап-даа чораан. Ол аңаа келгеш, шериг техникаазын-даа, үжүк-бижиктидаа, политиканы-даа шиңгээдип алырынга өскелерден ылгалып турган. Шериг албаны эрттирер хуусаазы доостурга, ону штаб секретарынга ажылдадып арттырып каан ужуру-даа ында боор магат чок.

Чооду Дагбаевичиниң амыдыралынга ооң соондагы үелер, ылаңгыя 1929 чылда ТАРН-ның кежигүнүнге киргени — уттундурбас болуушкун болуп демдеглеттинген. ТАР-ның нам, чазааның дилээ-биле 1934 чылда ССРЭ-же шериг ужар чүүлүнүн сургуулунче чорудар дээш дыка хөй эң кадык, шыырак, ол үениң-биле шору артем-билиглиг, аныяк оолдарны комиссия шыңгыы шилип, шылгаан. А олардан шилгедек дурт-сынныг, эът-ханын дыгып каан чүве дег, сиреш мага-боттуг, чазык шырайлыг шериг эрни — Чооду Кидиспейни шилип алганы ынчан таварылга эвес болган.

Оглунуң Үстүү оранче үнер, ужудар сургуулче баарын дыңнааш, ооң иези Чооду Күзүм коргуп, девидеп-даа турган. Оглу өөренип чоруур мурнунда төрээн черинге, төрелдеринге чедип келген. Тес-Хемниң ламалары «Тоолда кирген «Хаан-Херети куш» эвес-тир сен, Үстүү оранче холуң сунуп, дээр эзэн Улу хайыраканче семеп чүң боор, оол. Ынчаар болзуңза, чилиглериң кадып, эът-ханың шупту кургап каар» деп, ону төөредип, коргударын оралдашканнар. Ынчалзажок оларның оозун революцияның херээнге бердинген аңыяк эр тоомчага-даа албаан.

ОРЕНБУРГКА ооң шериг ужар чүүлүнүн школазынга өөренип эрттирген үш чылдары нарындаа, берге-даа болган. Орус дылды кошкак билир, ниити билиг школазынга өөренмээн кижи математика болгаш өске-даа эртемнерни, самолёттуң нарын кезектерип өөренип кириптерге, баштайгы үеде кадыг хаяга үскени-биле дөмей болган. Башкыларның болгаш орус, украин, казах база өске-даа эш-өөрүнүң буянныг дузазы, ачылыг холу-биле Кидиспей чоорту чүвениң ужурун тып, ооң өөредилгези-даа шору бурунгаарлап турган. Ийи чыл эрткен соонда ужудукчу-инструктор-биле кады «Р-5», «ПО-2» самолёттарга ол өөредилгелиг ужудуушкуннарны кылып эгелей берген. А инструктору чамдыкта:

— Че, ам бодуң башкарып кор, Чооду. Чүгле кайы хамаан чок дүвүреп, девидеп болбас эвес бе — дээш, самолёттуң башкарар системазын аңаа дамчыдып бээр апарган. Ужудуп үнерде, черге хондурарда баштайгы үеде инструктор ону боду башкарар. Чоорту ол база аңаа чаңчыга берген. Ынчалзажок самолётту дескиндирери, ийлендирери, эзп алыры элээн нарын болган. Айлар эрткен тудум-на ужударының чаа-чаа нарын аргаларынче шилчип турган. Бир катап инструктор:

— Моон соңгаар улам нарын ужудуушкуннар кылыр бис — дээн. Ооң соонда олар дээрниң ханы бедниче ужуп үнгеш, самолётту эргиштелдир ужуткулаан, ынчан чүгле чер, дээр агараңнаар, чамдыкта тыныш бачыдаксаар, өкпе-баар сөктүп бадып турган дег-даа апаар. Кортук кижи болза, уштунуп чаштай-даа берги дег. Ынчалзажок Кидиспей ужударынга элээн чаңчыгып, инструкторнуң болгаш звено командириниң бүгү даалгаларын ылаптыг күүседир апарган. А 1937 чылдың чайынында күрүне комиссиязынга экзаменин кончуг эки дужаагаш, школаны дооскаш, ол эң баштайгы тыва ужудукчу болган.

Ынчан Тывага аэропорт-даа, самолёт-даа чок турган. Ынчангаш школа дооскан соонда ол ужударының стажировка - дадыгыышкынын Абакан хоорайның аэропортунга дуржулгалыг инструктор Терехов-биле эрттирген. Бедик тайга, таңдыларның кырынга, агаарның берге оруктарынга ужударының ылаптыг дадыгыышкынын ол аңаа алган.

ТЫВАНЫҢ амыдыралынга база бир улуг болуушкун — 1938 чылдың сентябрь төнчүзүнде болган. Ынчан Совет Эвилелиниң Тывага бергени — «ПО-2» деп ийи самолётту ТАР-ның чазааның Алексей Ширипеевич Байыр (ам персоналдыг пенсионер) баштаан делегациязы ынчангы ССРЭ-ниң Тывага элчини Милюкинден байырлалдыг ёзу-биле Абакан хоорайга хүлээп алган. Ужудукчулар Кидиспей, Терехов олар ол самолёттар-биле Абакандан өндүр Саян сыннарын ажыр ужуткаш, Кызыл үстүнге белеткээн шөлге хондурупканнар.

Чили Сачыковичиниң сактыышкыны-биле алырга, оларның ужудуп келгени улуг байырлал-биле дөмей болган. Эртенден эгелээш, ону манаан кижилер Кызылдың эрги аэропорту турган черге имилээр. Кажан Дөгээ дааның кырындан чалгыннарын херип алган эзирлер дег, ужар-хемелер чоорту көстүп, даажы күштелип, чоокшулап кээрге:

— Аэроплан, ужар-хеме келди-ле! — дижип, чыылган чон алгыржып, адыш часкап, хайныгып-ла үнген. Ынчан тывалар самолётту ужар хеме дээр турган. Олар хоорай кырын долгандыр мендилежип ужуткаш, хонупканнар. Чоннуң өөрүшкү, маңнайын чүге деңнээр боор!

Будуктуг ыяштың кыры-биле
Булуттуг дээрниң ортузу-биле
Каан хүннүң херелинде
«Хаан-Херети куш»
моорлан келди

— деп ынчангы солуннарга чогаалчылар бижип-даа тургулаан.

С. ШОЙГУ,
журналист.

(Уланчылыг).

ОРГААДАЙ

Оргаадай төвүт медицинага 5000 чылдар дургузунда билдингир болуп турар. Ооң эм күжүн чоннуң дамчыыр чугаазының аажок улгаттырып турганы хаая эвес. Ынчалза-даа ол үнүш ылап-ла тергини эм шынарларлыг дээрзин амгы үениң шинчилелдери көргүскен. Совет Эвилели европа чурттарның аразындан бир-ле дугаарында оргаадайның эм шынарын албан ёзузу-биле хүлээп көрген.

Оргаадай — бурунгунуң мурнунда туруп турган үнүш-бойдустуң дириг тураскаалы. Ол болза хөй чылдыг аралия аймаанга хамааржыр сиген янзылыг үнүш, чиңге унунуң бедин 70 сантиметр чедип турар. Мешпек дазылы адырланып үнер. Үнүштүң бүгү кезектери эм шынарлыг болза-даа, дазылы черле онзагай. Ооң кылган ханды кижиниң угаанының болгаш мага-бодунуң ажылдаар шинээн бедидер. Дыка хөй аарыгларга удур эм. Ооң ужурунда ону чон амыдырал дазылы деп адай берген.

Бойдуста черлик оргаадай Ыраккы Чөөн чүктүң Приморьеде, Көрей чартык ортулуктуң соңгу талазында база Соңгу-Чөөн Кыдаттын үш можуларында таваржып турар. Черлик оргаадай зэн, чедери берге черлерде тургулаар. Тайгадан ону тып алыры — эртине дилеп тывары-биле дөмей. Оргаадай тывыкчыларының мергежили эрте-бурунгудан бээр туруп келген, ындыг тывыкчылар боттарының дуржулгазын салгалдан салгалче дамчыдып келгеннер.

Тайга оргаадайының дазылының ортумак деңзизи 25—30 грамм, кырган дазылдар 100—200 грамм чедип турар. Оларның назыны 350 чыл болгаш оон-даа хөй. Оргаадайның назыны улуг болган тудум-на, ооң эм шынары бедик болуп турар.

Бистиң чуртувуста оргаадайны тускай ажыл-агыйлар өстүрүп турар: Ыраккы Чөөн чүкте — «Женьшень» («Оргаадай») совхоз, Соңгу Кавказта Теберда заповедниктиң дуржулга плантациязы болгаш үш ыяш ажыл-агыйы. Мурнуу-Чөөн Азияның чамдык чурттары база тарып турар. Теберда заповеднигинде өстүрүп турар оргаадай дөртку чылындан ыңай беримчелиг апаар. Ооң дазылдарының деңзизи 10—15 чыл назылыг үезинде 275—280 грамм чеде бээр. Ыраккы Чөөн чүк тайгазында ооң черлик аймаа чүгле 15—20 чыл назылыг үезинде беримчелиг апаар. Кандыг-даа назын үезинде черлик дазылдың деңзизи өстүрген дазылдыындан 20 хире катап эвээш. Теберданың оргаадайы дээштининиң талазы-биле делегейде бүгү оргаадайларны ажып турар.

Амыдырал дазылын өстүрериниң болгаш казып алырының бергезин барымдаалааш, аралия аймактыг үнүштериниң аразындан оргаадайны солуптар үнүшту эртемденнер дилеп, шинчилеп келгеннер. Олардан элеутерококк элээн кедилиг болган. Ол үнүш Чөөн чүктүң улусчу медициназынга билдинмес турган. Оргаадай биле элеутерококк чаңгыс девискээрде үнүп турар-даа болза, кажан-даа кожа үнместер.

Элеутерококк — 2-3 метр чедир, кончуг хаая 5—7 метр дорт бедип үнер сыптыг чадаң үнүш. Бисте черлик элеутерококктуң курлавыры улуг. Ону үрезинин-даа, будуктарын дазылдандырып тургаш-даа өстүрүп болур. Ол оргаадайдан дүрген өзер болгаш ооң эвээш ажаалга хереглээр.

Элеутерококктуң хандызы кижиниң организминиң янзы-бүрү хоралыг дээшкиннерге, аарыгларга удурланыр шинээн бедидер. Альпинистер, ужудукчулар, Соңгу чүкте ажылдап турар кижилер, шугулданчыг-дүвүренчиг черде ажылдап турар кижилер ол хандыны күзелдин-биле ажыглап турарлар. Элеутерококкту чамдыкта кадык кижилер эми-даа деп адап турар. Ол көңгүс хора чок, ону чемге-даа холуп болур. Деңгел киирер суксуннарга база элеутерококкту холуур.

Ол үнүштен кылган эмнерни хан базыышкыны чавызаанда, диабетти, атеросклерозту, нерв системазының чамдык аарыгларын болгаш өске-даа аарыгларны эмнээринге хереглеп турар. Грипп болгаш өске-даа челбик аарыгларын болдурбас камгалал эм кылдыр база ажыглап болур.

Бо эм үнүштер организмниң бодунуң удурланыр шынарын камгалап, катап тургузуп турарлар. Организмниң удурланыр чоруу — кадык кижиниң кол эртинези.

Н. ДУБАКИНА.
(ПМА).

БОДАЛГАЛАРНЫ БОДААНЫ

№ 94 «Шынга» үнген «Харыылап көрүңерем» деп чүүлге парлаттынган айтырыгларга харыылар хөй келген. Самагалдай суурнуң чурттакчызы А. Сагаан-оолдуң болгаш Эрзин суурнуң чурттакчызы Ч. Намзырайның чоруткан харыылары колдуунда шын болган.

ХАРЫЫЛАР: 1. Ийи шак (оттурар шагы дүнекиниң 12 шакта алгыра бээр). 2. Февральдан өске шупту айларда. 3. Чаңгыс шак. 4. Базала он. 5. Ийиги стаканда сугну бешки стаканче кудупкаш, ийиги стаканны орнунга дедир тургузуп каар. 6. Хары угда төрүттүнген үш уруг. 7. Үш далган арткан. 8. 16 килограмм. 9. 103 болур.

ТЫВА ДУГАЙЫНДА

Бистиң чуртувуста «Советский писатель» деп ном үндүрер чер бо чылын 50 чыл болур оюн демдеглээр.

Москваның ном үндүрүкчүлери боттарының юбилейин рекордчу сан-биле демдеглээр деп шиитпирлээннер, чыл төнчүзүнге чедир эвилелдешкен республикаларда болгаш Россия Федерациязының аңгы-аңгы хоорайларында чогаалчыларның 450 ажыг янзы-бүрү чогаалдарын чырыкче үндүрерин шиитпирлээн.

Ук ном үндүрер чер С. К. Токаның, С. А. Сарыг-оолдуң, шүлүкчү А. А. Даржайның болгаш өске-даа тыва чогаалчыларның номнарын номчукчуларга бараалгадып келген.

Совет Тываның дугайында чаа болук номнарны бо чылын база үндүреринге белеткеп турар.

Н. КОСЕНКОВА.

Москва.

Швеция чурттуг Лео Бирчер шак мындыг байдалга 40 километрин эрткен. Элдептиг аян-чоруун Цюрихке болган маргылдааларга белеткенири-биле ооң эрттиргени ол. Ындыг хевириниң ол маргылдааларынга Барыын Европаның чурттарындан хөй санныг төлээлекчилер киришкен.

КЕЙСТОННУҢ фотозу — СЭТА.

ТВ

АПРЕЛЬ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Хөглүг старттар. 9.40 — Делегей конкурстарының лауреады А. Фоменко фортепианога ойнаар. 10.05 — «Спортлотонуң» 17-ги тиражы. 10.15 — «Весна двадцать девятого» Уран-чечен телефильм. 11.50 — Телемедээлер. 11.55 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильм. 14.50 — С. Смирновтуң шүлүк чогаалы. 15.45 — Шыдыраа школазы. 16.15 — Документалдыг телефильм. 16.45 — Объектив. 17.20 — Уран-шевер холдар. 17.50 — «Чырык болгаш хөлеге». Телетайылбыр. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Р. Леденев-Элегия секстеди. 19.20 — Бистиң садывыс. 19.50 — «Нам здесь жить». Фильмниң ийиги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.30 — Хостуг хүрешке Европа чемпионады, Швециядан дамчыдылга. 22.00 — 23.45 — Футболга ССРЭ кубогу. «Факел» (Воронеж) — «Спартак» (Москва). Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35; 9.35 — Физика. 7-ги класс. Он бирги беш чылда ССРЭ-де электрижидилге. 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — Эстетиктиг кижизидилге. Театр — уран чүүлдүң бир хевири. 10.35; 11.45 — Төөгү. 6-гы класс. Катап тургузуушкун эпохазының уран чүүлү. 11.00 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — География. 5-ки класс. Чер карты. 12.40 — Ниити биология. 10-гу класс. Экологтуг системалар. 13.10 — Совет күрүнениң болгаш эргениң үндезиннери. 8-ки класс. 13.40 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Колхозта час. 14.00 — Сээн ленинчи библиотекаң. «Совет эргечагырга деп чүл?». 14.30 — И. Гайди. 15.15 — Телемедээлер. 15.20 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.10 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.30 «Кукла» фильмниң бешки сериязы. 23.05 — 23.40 — Польша эстрада артистериниң концерти.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге биче чаъстаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 5—10 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 9—14 градус, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр. Дүне 5—7 градус соор, хүндүс 9—11 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Месть и закон» (2 сериялыг). 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.30. **«Ответный ход»** 10.50, 14.30. **«Человек в железной маске»** 12.40, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Уроки на завтра» 13.30. **«Сладкая женщина»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «На перевале не стрелять» 14.30, 16.10, 17.50, 19.30 (узаткан) шактарда.

Машинакчы-секретарьларның, сонуургалдыг чолаачыларның болгаш I, II, III класстарның чолаачыларының, мотоцикл башкарыкчыларының курстарынга өөренирин күзээннерин ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг школазы чалап тур. Кичээлдер 1984 чылдың май 3-те эгелээр.

Школаның адрези: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчу, бажың № 49, телефону 2-25-28.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2109.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1: ТС—00379

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 100 (12490) | 1984 чылдың апрель 29, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ! ОРГАНИЗАСТЫГ ЧОРУКТУ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ САГЫЛГА-ЧУРУМУН БҮГҮ ХЕМЧЕГ-БИЛЕ БЕДИДИҢЕР!

БИСТИҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТУҢ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ КАМГАЛАЛ КҮЧҮЗҮН ШАЛЫПЧЫ, ПАТРИОТЧУ КҮШ-АЖЫЛ-БИЛЕ БЫЖЫГЛААЛ!

(СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН).

Дуржулга станциязында мал чеми белеткээр талазы-биле килдистиң эргелекчизи Владимир Матвеевич Сахаровский баштаан ажылдакчылар эвээш эвес хемчээлдиг шинчилел ажылдарын чорудун турар. Оларның ол ажыл-чорудулгазының чедиишкиннериниң ачызында Дуржулга станциязының «Сосновка» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы чылдыңа мал чемин четчири-биле белеткен ап келген болгаш өске ажыл-агыйларга база дузаламчыны чедирип турар.

ЧУРУКТА: (солагай талаан) улуг техник А. П. Космогорова, улуг лаборант А. Д. Чаш-оол, килдис эргелекчизи В. М. Сахаровский, улуг эртем ажылдакчызы Л. И. Кондрашёва, техник А. В. Ошлакова.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Удуртукчуга сөс

КУРЛАВЫРЛАРНЫ БҮРҮН АЖЫГЛААР БИС

Тываның автосептелге заводунуң коллективи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бир хуу өстүрер, продукцияның бот-үнезин 0,8 хуу чиигедир деп уткуштур планны чыл эгезинде алган. Ол немелде хүлээлгелерин боттандыргаш, коллектив 14 муң рубльдиң продукциязын пландан ажыр бээр, 10 муң хире рубль түңнүг материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын камнап алыр.

Алдынган хүлээлгелер боттанып турарын чылдың эрткен кварталының түңнелдери көргүзүп турар. Бараанныг продукция бүдүрериниң планы 103,6 хуу күүсеттинген, ооң ачызында 2 муң рубльдиң продукциязын немей сайгарган. Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнезин чиигеткенинден 1,7 муң рубльдиң материалдыг курлавырлары камнаттынган.

Ол ышкаш коллектив бодунуң мурнунга чаа-чаа сорулгаларны үениң негелдезинге дүүштүр тургузуп турар. Каманың автомобиль заводунуң хөй чүък алыр машиналарының саны республикада улам көвүдеп турары билдингир. Ынчангаш оларның техниктиг ажаалдазының, агрегаттарының база ниити капитал септелгезиниң айтырыын шиитцирлээр үези келген. Бо талазы-биле коллектив КамАЗ марканың автомобильдериниң шимчедикчилерин болгаш өске-даа кезектерин септээр сорулганы салган. Ол бөдүүн эвес херек. Ооң мурнунда кылып турган ажылдарның хемчээлин, продукция бүдүрерин эвээжетпейн чаа технологияны шиңгээдир апаар. Бо талазы-биле чүү кылдынып турарыл? КамАЗ шимчедикчилерин чазып, эптээр, дериг-херекселдерин ажылдап кылып тургузар тускай шенелде бөлүүн тургускан. Аңгыаңгы кезектерин база агрегаттарны хынаар, шенээр стендилерни тургузарының документилерин дилеп тып турар. Маңаа хамаарыштыр шенелде станциязын шуут чаартыры чугула болуп турар. Ооң-биле чергелештир КамАЗ-тарның кезектерин септеп, катап эгидериниң, заводка бүдүрүп кылырының шенелде ажылдары кылдынып турар. Мурнуку болгаш соңгу өзектериниң кол дамчыдыкчыларын септээри шиңгээттинген. Ол ышкаш бөдүүн-даа болза, үрелгенде тывылбас ындыг кезектерни маңаа кылырын шиңгээдип турар бис.

Бистиң байдалдарывыска хамаарыштыр бүдүн болгаш чартык кожугларны септеп кылырын шиңгээдири база чугула айтырыг. Кожуглар септээр шөдерин алгыдарыбиле база оон улаштыр ЛиАЗ, ЛАЗ марканың автобустарын септээринге тускай цехти тудары-биле 250 муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылыры көрдүнген. Бо бүгү эде дерилге, чаа шиңгээдилге ажылдарыбиле кады бараанныг продукцияны бүдүрериниң планныг даалгаларын ажыр күүседири бистиң чогаадыкчы ажыл-ишчилеривистен, күш-ажылдың дадыккан хоочуннарындан улуг хамаарылгалыг болуп турары билдингир. Чижээ, кожуглар кылырын шиңгээткен Сергей Дрыгин, Алексей Попов оларның ажылы черле макталдыг. КамАЗ-тарның кабиназының капитал септелгезин Евгений Кундельский биле Александр Глазырын, Петр Попов олар шиңгээдип, ол ажылды шуудаткан. Ол болгаш бүдүрүлгениң өске-даа энтузиастары бүгү чаа чүүлдериниң эгелекчилери-дир.

Чедиишкиннер болгаш бурунгаар депшилге-биле кады заводта четпестер ам-даа долу узуткаттынмайн турар. Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияда үрей кылыышкыннар ам-даа бар. Бүдүн болгаш чартык кожугларны септеп каанынга хөй хомудалдар кирип турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр таварылгалар бар, олче кичээнгей салдынмайн баары канчап-даа таарышпас. Ынчангаш заводтуң дирекциязы партия, профэвилел, хөй-ниити организациялары-биле улам дээштиг хемчеглерин алыры негеттинип турар.

Үрей кылыышкыннар-биле демиселди улам күштелдирер хемчеглер сөөлгү үеде идепкейжээн. Бо херекке улуг үлүүн бүдүрүлгениң хоочуну Валентин Иванович Сомовтуң удуртканы техниктиг контроль килдизи киирип турар. Ол килдистиң саналы-биле үрей кылыкчыларга моральдыг болгаш материалдыг салдар чедирериниң хемчеглери боттанып эгелээн.

Күш-ажылды шын болгаш депшилгелиг аргаларны ажыглап организастаары ооң бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, чарыгдалдарны эвээжедиринге, материалдыг база күш-ажыл курлавырларын камнаарынга улуг салдарлыг. Ынчангаш бо чылын хептээр цехтиң коллективин долузу-биле бригада керээзинче шилчидерин планнаан. Ооң дуржулгазынга даянгаш заводтуң өске цехтерин, бригадаларын депшилгелиг ол аргаже шилчидерин бодап турар бис.

Тываның автосептелге заводунуң коллективи СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязының материалдарын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгаанын сеткил ханыышкын-биле уткуп хүлээп алган болгаш оларны совет кижилериниң чаагай чоруу дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының база бир чаа илерели кылдыр көрүп турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң Пленумга база сессияга чугаалары бистиң практиктиг ажыл-чорудулгавыска дайынчы программа болурун медереп билип, планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур база ажыр күүседир дээш күженишкинниг ажылдаарын хүлээнип турар бис.

В. ПАЛАМАРЧУК,
Кызылдың автосептелге заводунуң директору.

А. П. Көшкендейни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет органнарга хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 60 харлааны-биле холбаштыр улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының оралакчызы Александр Падеолович Көшкендейни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың апрель 28.

Черниң кежиин четтирер дизе

5 МУҢ АЖЫГ ГЕКТАР ЧЕРГЕ

«Искра» совхозтуң тараажылары, ногаажылары бо чылдың часкы хову ажылдарынга хынамчалыг белеткенген. Оларның мурнунда сорулга: 3883 га черниң шыгын базырып, 1336 га черни удур болбаазырадыр.

Эрткен чылын 2483 га черге чайгы чер аңдарылгазын чоруткан. Ооң сөөлүнде улаштыр-ла куску чер аңдарылгазынче киргеш, бо ажылдың хемчээлин 1400 га чедирген. Ол-ла черлерге бо чылын шык базырыышкынын чорудар. Илииртээшкинни бо хүннерде эгелей берген. Баштайгы хүннүң медээзин ёзугаар алырга, 100 ажыг га черниң шыгы базыртынган. Ында хаара туттунган механизаторлар аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Валерий Ховалыг, Серен Куулар, Шериг-оол Иргит болгаш Угуй-оол Ооржак олар чоруп турар.

Ажыл-агыйның ол болгаш өске-даа механизаторлары часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг, кыска хуусааның иштинде чоруткаш, тараа болгаш мал чеми культураларны 5 муң ажыг гектар черге тарыыр. Аңаа чаштырары-биле төп шаңда тараа культураларының 710 тонна үрезини урдунган. Ооң иштинден кызыл-тастың 370 тонна, суланың 200 тонна, арбайның 100 ажыг тонна бедик шынарлыг үрезини бар. Урдунган үрезин бүрүзү шуптузу хораннаттынган. Арыг-Бажында ийи теплицада ногаа культураларының рассадазын олурткан. Ону Энчек-Кулак Ооржакка удуртканногаажылар звенозу ажаап турар. Рассададан алдынган дөстерин 7 га черге тарай олурткан. А картофельди 10 гектар черге тарыыры планнаттынган. Ооң- үрезини бар.

— Чүгле ол ажылдар-биле кызыгаарлаттынмас болдур бис ийин. Чер ажылында кол чүве — чемишчидилге, ынчангаш бо чылын тараа, мал чеми болгаш ногаа культураларының бедик дүжүдүн өстүрүп алыр дээш, ол тарылга шөлдеринге ниитизи-биле 4 муң тонна органиктиг чемишчидилгени чажар бис. Ногаа шөлүнге 42 центнер, картофельге — 600 центнер, хөй чылдыг сиген шөлүнүң 250 га черинге 358 центнер, 428 га кызыл-тас шөлүнге 300 центнер, Кара-Талда эрткен күзүн тарып каанывыс куску көк-тараа шөлүнге 200 центнер минералдыг чемишчидилгени тус-тузунда төгер ужурлуг. Орта Чадаананың районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжыышкынының ажыл-ишчилери боттарының боттуг дузазын көргүзер апаар. Ол дугайында чогуур керээ чардынган чүве — деп, кол агроном Александр Борбак-Дашевич Ондар чугаалады.

Ам часкы хову ажылдарынче ниитизи-биле дугуйлуг болгаш илчирбелиг 33 трактор кирипкен, 30 ажыг хөрзүн болбаазырадыр болгаш үрезин чажар кожуг машиналары белеткеттинген.

А кывар-чаар чүүл сөөртүлгезинге 3 чүък машиналарын быжыглаан: бирээзи ажыл-агыйның төп нефтебаазазынче Чадаана хоорайдан кывар-чаар чүүлдер сөөртүп турар, оон өскелери нефтебааза-биле агрегаттар аразында ажылда хаара туттунган. Кывар-чаар чүүлдер сөөртүкчүлеринден Ойнаар-оол Ховалыг биле Кодур-оол Монгуш олар эрес, шудургу ажылдап турарлар.

А. МОНГУШ.

ЧАА ТУДУГЛАР НЕМЕЖИР

Көдээ тудугларда

Көдээ черлерге тудугну сайзырадырынче Коммунистиг партия болгаш Совет чазак онза кичээнгейни салып турар. Капитал тудугну чорударынга болгаш чуртталга бажыңнарын, школаларны, школа назыны четпээн уруглар албан черлерин, социал, культура-амыдырал черлерин тударынга, көдээ суурларны электрижидеринге база көдээниң ажыл-ишчилеринге ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузарынга хөй акша-хөреңгини чылдың-на үндүрүп берип турары моон тодаргай херечизи.

Барыын-Хемчик районнуң совхозтарынга капитал тудугну чорудары-биле чылдын-на 2 млн. чедир рубльди үндүрүп берип турар. Бо акша-хөреңгини мал ажылының комплексилерин, мастерскаяларны, гаражтарны, көдээ ажыл-агый продуктуларын кадагалаар черлерин болгаш чуртталга тудуун тударынга чарыгдап турар. Районнуң совхозтар төптеринге чылдың-на чаа-чаа бажыңнар туттунуп, көдээ суурларны улам аян-шинчи киирип турары өөрүнчүг.

Он бирги беш чылдың эрткен үш чылдарында болгаш бо чылдың үш айларында районнуң көдээ тудугжулары дыка хөй объектилерни туткаш, ажыглалга киирген. Кайызынга-даа 500 баш хой кирер 4 хой кажаазын, малчыннар чурттаар чуртталга бажыңнарын, чунар-бажыңнарны совхоз бүрүзүнде туткан. «Барлык» совхозта 200 баш кирер инек кажаазын туткан. «Хемчик» болгаш «Дөң-Терезин» совхозтарда машина кадагалаар черлерин туткулаан. «Дөң-Терезин» совхозта спорт залы. «Барлык» совхозта 400 олуттуг Культура бажыңы. «Шекпээр» совхозта комбайннар септээр черни, кайызынга-даа 300 баш хой кирер 15 санныг кажааны болгаш дузалал тудугларлыг дөрт муң дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнарын туткан. Районнуң ажыл-агый бүрүзүнге чылдың-на 20 чыгам бажыңнарга газ дамчыдылгазын киирип турар.

Районнуң көдээ суурларында чуртталга бажыңнарының болгаш социал культура-амыдыралдың өске-даа тудугларын «Тыва көдээ тудуг» трестин № 741 КМК-ның тудугжулары тудуп турар. Тываның 40 чыл юбилейин демдеглеп эрттиреривис бо 1984 чылда районнуң көдээ тудугжуларының мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Он бирги беш чылдың төнчүзүнге чедир малчыннарның 56 коданнарын электрижидери, а ол ышкаш «Шекпээр» совхозка 640 өөреникчи өөренир школаның, «Барлык» совхозка 140 орунныг уруглар садының, «Дөң-Терезин» совхозка 200 баш кирер инек кажаазының болгаш өске-даа объектилерниң тудуун эгелээн.

Күш-ажылды участок бүрүзүнге шын организастаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, ажылдың шынарын экижидер, бүдүрүкчүлүүн бедидер база тудугнуң бот-үнезин чиигедир талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудар дээш ажылды тудугжу бригадалар ортузунда калбарткан.

Планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни амыдыралга чедиишкининг боттандырар. Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты тудугжулар ортузунга чыл эгезинден эгелеп калбарткан. Районнуң көдээ тудугжулары «Совет Тываның 40 чылынга — 40 шалыпчы неделя» деп күш-ажылчы эзлчегде идепкейлиг киржип, республиканың байырлалын күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш шудургу ажылдап турар. Тудугжуларның социалистиг чарыжының түңнелдерин неделя санында үндүрүп, мурнакчы бригадаларны, звеноларны болгаш тудугжуларны шаңнап, мактап турар.

Көдээ тудугжуларның ажылында чамдык чедиишкиннер бар-даа болза, ажылда бар болуп турар четпестерни демдеглевес арга чок. «Тыва көдээ тудуг» трест районнуң көдээ тудугжуларын тудуг материалдары-биле чогуур үезинде четче хандырбайн турарындан олар чамдык үелерде кылыр ажыл чок, аңаа олуруп бээр таварылгалар база тургулаар. Шак мындыг чылдагаанларның түңнелинде ажыглалга кирер ужурлуг тудуглар чогуур хуусаазында ажыглалга кирбейн баар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү болгаш ажылдың шынары-даа баксыраар чоруктар моон үнер. Бир эвес тудуг материалдары-биле чогуур үезинде хандырып, тудугжуларның негелделерин үешаанда хандырып берип турар чүве болза ажылдың темпизи-даа бедик болур ийик. Чамдык сөөртүп эккеп турар тудуг материалдарының шынары база багай болгулаар. Ону эде-хере тудуп турда база-ла хөй үешак чарыгдаттынар. «Тыва көдээ тудуг» трестиң удуртукчулары бо айтырыгны черле өөренип көрзе чогуур.

Бо чылын 1410 дорбелчин метр чуртталга шөлүн, көдээниң ажыл-ишчилериниң 60 бажыңнарынга «ак-көк» отту киирери. «Дөң-Терезин» совхозка 200 баш инек кирер кажааны. «Барлык» совхозка 240 баш бызаа кирер кажааны болгаш өске-даа объектилерин тудуп, ажыглалга киирер сорулга районнуң көдээ тудугжуларының мурнунда туруп турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, социалистиг чарышты тудугжулар ортузунга улам калбартып тургаш, салдынган сорулгаларны чедиишкининг боттандырарының бүгү аргалары бистиң тудугжуларывыста бар. Бо юбилейлиг чылда ажыглалга кирер ужурлуг тудугларны эки шынарлыг тудуп доозар дээш шудургу ажылдаар.

З. ГАЛИАХМЕТОВ.
Барыын-Хемчик районда тудуг талазы-биле теххайгааракчы.

АЖЫГЛАЗА КАНДЫГЫЛ?

Эрзин районнуң девискээринде Тал, Сарыг-Булуң деп черлерден багай эвес дүжүттү ажаап ап турган. Ам ол черлерни орта суггарбас, чемишчидип ажыглавас ап-арганы харааданчыг-дыр. Бичии-даа черни шын ажаап, ажыглаар болза, оон эки дүжүттү ап болур. Ооң чижээнге кожавыс Тес-Хем районда «Чодураа» совхозта байдалды киирип болур. Ажыл-агыйның Хараал-Тей сүт-бараан фермазы бодунуң чанында улуг эвес хемчээлдиг черни суггарып, чөп ажыглааш, чылда оон сигенни ийи катап кезип ап, чоок черден чиик өртектиг, эвээш шүүделдиг мал чемин хөйнү ап турар.

Бистиң районда Тарлашкын Аксы, Тал, Сарыг-Булуң дээн ышкаш черлер бар. Бир эвес черни аа көрүп, машина-техниканы чөп ажыглаар болзувусса, ол черлерден чүге хөй сигенни ап болбас деп бис?

Амгы үеде черни сайзырадыр, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгени хөйү-биле ажыглаар деп турар болгай. Бо чугула хемчегни бистиң районда чогуур өйүнде, негелдеге чедир чорутпайн турар. Ол ышкаш амгы үениң аныяктары чер суггарып билбес болур-дур. Ынчангаш бо чугула ажылга улуг назылыг хоочуннарның арга-дуржулгазын ажыглап, буганы кандыг черден казарын, арык сумуннарын канчаар тырттарын аныяк суггатчыларга өөредири чугула деп бодаар мен. Оон ыңай бо черлерге школаларның бүдүрүлге бригадаларын быжыглааш, оларга дуржулгалыг пенсионерлерни-даа хаара туткаш, картофельди болгаш мал чемин тарыза деп саналдыг мен.

К. ЛАМАЖАП,
пенсионер.

КЕРЭЭ ЁЗУГААР

«Сүт-Хөл» совхозтуң парткому болгаш дирекциязы бо чылын бригада керээзи-биле ажылдаар звеноларны организастап тургускан. Аңаа ажылдаар звеноларның, бригадаларның ол арга-биле ажылдап болурунуң бүгү магадылалдарын санап көргеш, эрткен чылын бригада керээзи-биле ажылдап турган Чалбак-Саарыгның ховутрактор звенозунуң дуржулгазынга даянып ажыл-агыйның чер ажылдыг бир бригадазын, үш звенозун бригада керээзинче шилчиткен.

Кызыл-Тайга салбырында Лаппаа Оюн-оолга удурткан суггатчылар бригадазы Ишкин салбырында Сат Чечен-оолга удурткан суггатчы звено, Кара-Чыраа салбырының мал чеми белеткээр ийи звено бо чылын депшилгелиг арга-биле ажылдаарлар.

Бот-орулга - чарылгалыг бригада, звенолар быжыглаттынган шөлдеринден продукцияны өстүргеш, совхозка ону дужаагыже чедир өске доора ажылдарга хаара туттунмас ужурлуг. Олар чүгле хөй продукция бүдүрер дээш, дирекция чери-биле чарган керээзин ёзугаар ажылдаар апаар.

Б. МОНГУШ.

ЧОН ТУРУШТУУН, ДЕМНИИН КӨРГҮСКЕН

ШАЛЫПКЫН

Эрткен вторникте республиканың девискээрлеринге болган улуг хаттың күжү чамдык черлерге секундада дөртен метр чоокшулап турган. Ол шуурган Кызыл районда «Кок-Тей» совхозка эвээш эвес үрелиишкиннерни, чидириглерни болдуруп, когаралды чедирген. Ынчалза-даа көк-тейжилер шалыпкын, туруштуг чоруун көргүскеннер.

Совхозтуң удуртулгазы үрелиишкин болган черлерни илередир болгаш катап тургузар ажылдарны доп-дораан, организастыг ёзу-биле чоруткан. Хат үезинде хаван комплекизиниң крышазы үрелген болгаш чуртталга бажыңнарынга-даа үрелиишкиннер болгулаан. Ажыл-агыйның тудуг прорабы П. Т. Елисеевтиң удуртканы бөлүк кижилер үрелиишкиннерни тодараткаш, шалыпкын эткилээн.

Кол агроном А. И. Сырчин баштаан комиссия ховушөлдерде чеде бергеш, күзүн тараан көк-тарааны болгаш чаа төккен минералдыг чемишчидилгелерни хат кайы хире хадып каапканын хемчээп турар. Ол чидириглерни база-ла бо хүннерде дарый чайладыр.

З. СОЯН,
совхозта партком секретары.

ДООЗУП ТУРАР

— Шуурган Тес-Хем районнуң девискээринге кончуг күштүг болган. Ындыг халапты хоочуннар безин сагынмайн турар — деп, СЭКП райкомунуң бирги секретары С. С. Куулар «Шынның» корреспондентизи-биле телефон дамчыштыр чугаазынга демдеглээн. — Малдың хөй кезин одарга чорда, шуурган келген. Ол харлыг хат чамдык деңгели баксыраан малдарны ужур шаап турда, кадарчылар арын-бажын доңура-доңура, оларны чандырып, кажаалап турганнар.

Малчыннарның серемчилелдини, шыдамыын болгаш тывыңгырын ынчан көрдүм шуурган кээри-биле суугуларда оттуг кезектерни өглеринден үндүр октагылапкаш, уруг-дарыын шуглакка ораап, чогуур хемчегни кончуг шалыпкын алганнар. Өглерни даштар болгаш ыяштар-биле базырып, өртеп турда-ла шуурган чамдыктарын чуура шапкылап каапкан болгаш бош чыткан идик-хепти, эт-септи алгаш чорупкан — деп. Сереңмаа Сайын-ооловна чугаалаан. — Чамдык өглериниң ыяжы углуп калгылаан. Ынчангаш районнуң чурттакчы суурларының бүгү чону малчыннарга дузалашкан болгаш шуурганның уржуктары, нургулайында чайлаттынган. Ажыл-иш бо хүннерде бодунуң чогуур агымынче киргеп, телефон болгаш электри чагыларын тургузуп, бажың болгаш кажаа дээвиирлерин кылып доозуп турар. Өшкү кыргылдазы болгаш шык базырыышкыны түлүк.

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

Бистиң Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары чоокта болган хат-шуурганның уржуундан чамдык материалдыг когаралга таварышкан.

Ынчалза-даа күш-ажылчы кижилер малды болгаш ниитиниң өнчү-хөреңгизин камгалап алыр дээш кызымак, туруштуг демисешкен. Ындыг чамдык чижектерни «Ак-Туруг» совхозтан база көргүзүп болур. Хойжулар Чаш-оол Сарыг-оол, Арапчор Дажы-Нама олар кайызы-даа күштүг хат эгелээнде хоюн одарладып чораан, ынчалза-даа кадарчылар малын дарыызы-биле аал коданынче чоокшуладып, кажаазынга онча-менди чедирген. Мыдын-оол Олчанмай кадарып чорааны 78 баш бызааларын чаңгызын-даа оскунмайн, кыштагда кажаага чедирип, камгалап алган.

Районнуң партия, совет органнары, көдээ ажыл-агый организациялары тускай комиссияларны тургускан. Комиссиялар ажыл-агыйларга хаттың уржуундан болган үрелиишкиннерни эдери-биле хемчеглерни ап, чер-черде ажылды чорудуп турар. Ушкан чагыларны ажыл-агыйларда чоннуң күжү-биле тургузуп эткенинден электри дамчыдылгазы, радио, харылзаазы хөй кезиинде ажылдай берген. Малчыннарның өглерин септеп, тургузар талазы-биле дузаны дарый чедирген.

А. Д. КАРА-САЛ

Улуг-Хем район

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ АРНЫ

1984 чыл апрель № 4 (122)

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ: үүрмек чүүлдер турбас

Хову-шөлдерге часкы ишудавас улам хайныгын, Аътчем программазын боттандырарынга төлептиг үлүүн киирер дээш демиселди тараажылар ағелээр. Бо чугула кампанияны кыска хуусаада, агротехниктиг бедик деннелге чорударынга белеткеп ажылдарынче Бии-Хемнин тараажылары күштү мөөнээн. Техниканы эки септеп, сорттуг үрезинии белеткээр, кыварчаар материалдарны ажылагылларже ой-шаанда соортур, ховударже чемиштчидилге соортур — бедик дүжүттү остүрериниң бүгү магадылалын белеткеп тургузарынга улусчу контролёрлар идепкейлиг киржип турар.

Часкы хову ажылынга белеминиң бүгү айтырыглары оларның хайгааралында. Хөрзүнүң дүжүдүн белидери-биле ховударже чемиштчидилге соортулгезин районнуң улусчу контроль комитези, болуктер болгаш постулар шынгыы контрольга алган.

Бо ажылды совхозтарда организастаанының массалыг хыналдазын күзүп чорудуп, адаа ажылагылларда, көдээ ажылагый-биле холбаалыг будүрүлгелерде контролёрларны киириштирген. Оон түнелдерин комитетке сайгарган. Ол эки түнелдерни берген. Органиктиг чемиштчидилгелер соортулгезин шапкынчыдарының хемчеглери алдынган, район эрткен чылын оон планын ажыр күүсеткен. Шинчаагаш ажылагылдар ховуларга органиктиг чемиштчидилгени мөөнеп ап, тараа культураларының дүжүдүн ковудиринче чүүлда базымны кылган.

Органиктиг чемиштчидилгелерни чоп ажыглаар талазы-биле ажыл — комитетниң болгаш болуктерниң хайгааралында. Оны хөрзүнге ой-шаанда, ден-дескии токпес фактыларны шынгыазы-биле көрүп турар бис.

Тараа дүжүдүн белидери — үрезинниң шынарындан хамаарыжыр. Шинчаагаш үрезин материалдарын белеткеп, кадагалап, арыглап турарының технологизазын канчаар сагаалың чер-черге хынаан.

Бо ажылды «Кызыл тараачын», «Сали» совхозтарда контролёрлар эки тургускан. Үрезин материалынга контрольду олар тараа ажаалдалының үезинде-ле ағелээннер. 1984 чылдың ағезинден бээр чоруткан элээн каш хынаалдар база үре-түнелдиг болган. Шаңгыы үрезинни арыглап, кадагалап турарының технологизазында хажыдыгыскыннарны чайладырынче хынаалдаларны угландырган.

Бистин районга ниитизи-биле 5565 тонна үрезинни часка белеткээр. Апрельдиң өгезинде байдал-биле алырга, уруг аңган үрезинниң 85 хуузун тарыыр кондициязынга чедирген. Часкы хову ажылдары ағелээр чоокшулаан. Болуктер болгаш постулар контрольду уламчылап, үрезин чогуур хуусаада белеп түрзүн дээш ажылдап турар.

Хову ажылдарының бүгү комплекстерни агротехниктиг негелде ёзугаар чорударынга техниканы ой-шаанда, шынарлыг септеп, белеткеп алганын контролёрлар доктаамал хынап келген. Чер-черде болуктер, постулар эрткен чылдың дөртку болгаш бо чылдың бирги кварталдарында массалыг хынаалдаларны кылгылаан. Аңаа чүс бежен ажыг хайгыылчы болгаш профавилел, комсомол активчилери кирипкен. Оон түнелинде илерээн четпестерни чайладырының хемчээн ап, хыналда материалдарын түс черинин радиозунга дамчыдып, партия, совет, ажылагый органнарынга дыннадып, улусчу контроль комитединге чугаалашкан.

Шаңгыы ноябрь, декабрь айларда техника септелгезинин, оон кышкы калагалалының массалыг хынаалдазын чоруткаш, оон түнелдерин комитетке чугаалашкан. Ол талазы-биле илерээн четпестерге буруулугларга шынгыы хазылыг-чыдарын, ыңнарлыг септеп, белеткеп алганын контролёрлар доктаамал хынап келген. Чер-черде болуктер, постулар эрткен чылдың дөртку болгаш бо чылдың бирги кварталдарында массалыг хынаалдаларны кылгылаан. Аңаа чүс бежен ажыг хайгыылчы болгаш профавилел, комсомол активчилери кирипкен. Оон түнелинде илерээн четпестерни чайладырының хемчээн ап, хына

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ҮЛҮҮ

Чоокта чаа Тайбың камгалалыңың тыва комитединиң президиумунуң болгаш Тайбыңның совет фондузунуң тыва салбырының бюрозунуң каттышкан зөлчеглиг хуралы болуп эрткен. Ядролуг чепсекти нептередиринге удур улустарның демиселиниң болгаш совет тайбың шимчээшкинииниң талалакчыларының соруглазының дугайын чугаалашкан. Тайбың камгалалыңың Тывада комитединиң даргазы Д. А. Монгуш ол дугаында илеткелдя кылган.

«Першингилерни» болгаш чалгынныг ракеталарны АКШ-тың Европага сайгара тургузуп эгелээни тайбың дээш шимчээшкинии кошкадып шыдаваан, а харын тайбыңга ыпак кижилерниң шинтирлиг чоруун улам күштелдиргеп. Ракета шимчээшкинииниге удур демиселди кошкадырын чедип алыр дээш оларның планы бүүрал дүшкеп. Тайбың шимчээшкинииниң киржикчилери кара чаңгыс шын түңнел тайбың күзелиндэ — ол дээш шыдаар шаан-биле демисеш деп түңнелди үндүргеинер. Дайынга удур демисел улам калбарып, тайбың дээш демиселчилериниң одуруунда чаа-чаа социал болгаш политиктиг күштер немежип турар.

Тайбың камгалалыңың совет комитединиң пленуму СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга түткүлдүг ленинчи политиказын долузу-биле деткээн. Каттышкан Нациялар Организациязының чарлааны чепсегленишкинии дүжүрер дээш делегей кампаниязың идепкейлии-биле деткивишаан, совет тайбың талалакчылары дараазында болуушкунарга хамаарыштыр массалыг хемчегларни эрттирерин пленуум шинтирлээн. Европага айыыл чок чоруг болгаш кады ажылдажылга дээш шимчээшкин неделязы (май 3—9), ядролуг чепсекти хоруурунуң шимчээшкин неделязы (август 6—13), Бүгү-делегейниң тайбың хүнү (сентябрь 1), КНО-нуң чавырлыышкын дээш неделязы (октябрь 24—31).

Оон аңгыда үк хуралга Совет тайбың фондузунче Тываның ажылчы чоннарының кирип турар үлүг улам өзүп турар дээрзин демдеглээн. 1984 чылдың бирги кварталында ийи түс ажыг коллектив боттарының ажылдап алган акшаларын тайбың фондузунче шилчиткеннер. Оларга «Тувкомунэнерго», Красноярскиниң хамааты төлевилел институдунуң Тывада филиалы, Торгалыг ортумак школазы, Дөң-Терезинде, Чаа-Суурда херээженнер төвүлели, «Моңгүн-Тайгада «Челээш» агитквартира, Чербиде ясли-садтыг, Саглыда эмнелгениң, Балгазында сельпо коллективтери болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Элээн хөй түңнүг акшаны шилчиткен коллективтерге Кодээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазы, Ак-Довуракты АТБ-зи, Кызылдың телефон-телеграф станциязы, Тываның геология-шинчилел лабораториязы, «Торгалыг» совхоз, «Тыва кобальт» комбинат, Кызылдың № 14 ортумак школазы, Тандыда № 7 КМК, республиканың туберкулёзка удур диспансери хамааржыр.

Совет кижи бүрүзү бодуунуң кызымаккай күш-ажылы-биле делегейге тайбыңны камгалаарынга болгаш быжыглаарынга улуг үлүүн кирип турар. «Тыва сут тудут» трестиң автобаазазының аныяк чолаачызы Николай Бабкин Совет тайбың фондузунуң киржикчизи болуру-биле ажылдап алган акшазының он хуузун ай санында тайбың фондузунче киир шилчидер дугайында бижимел дилегин киргеп. Оон аңгы-даа хөй-хөй ажылчыннар, малчыннар, пенсионерлер, дайыныңның болгаш күш-ажылдың хоочуннары делегейге быжыг тайбың турузун дээш боттарының хууда өөрүү-хөреңгизин Тайбың фондузунче шилчидип турарлар. Ындыгларга Кызыл хоорайдан Ф. А. Курбатская, Н. Ф. Галацевич, М. Тамба-Сюрюн, Е. А. Чепрасова, П. А. Бушуев, И. М. Васильев, Таңдыдан И. Ф. Акпа, Каа-Хемден А. И. Скосырева, Бии-Хемден П. П. Петров болгаш өскелерни-даа адап болуур. Тайбың камгалалыңың фондузунче шилчидилге үзүктел чок уламчылап турар.

Болуп эрткен хурал Тайбың камгалалыңың тыва комитединиң болгаш Совет тайбың фондузунуң салбырының ажылының планын чутаалажып көрген болгаш хүндээп алган. Демделеп эрттирер массалыг хемчегларниң аразында часкы тарылганың эге хүнүнде тайбының күш-ажылчы зөлчээн, май 3—9 хүннеринде сактыышкын зөлчээн, дайынның болгаш тайбының хоочуннары-биле ужуражылгаларны, митинг, хуралдарны организастап эрттирери көрдүүген. Оон аңгыда Тываның авиаотрядынга болгаш автобаазаларга тайбың рейстерин чорудар.

С. СИЗЕНЕВ.

Апрель 30 — Вьетнам Социалистиг Республикага Тиилелгениң хүнү, Мурнуу Вьетнамның бүрүн хосталганының 9 чыл ою (1975 ч.)

УЛУГ ЧААРТЫЛГАЛАР

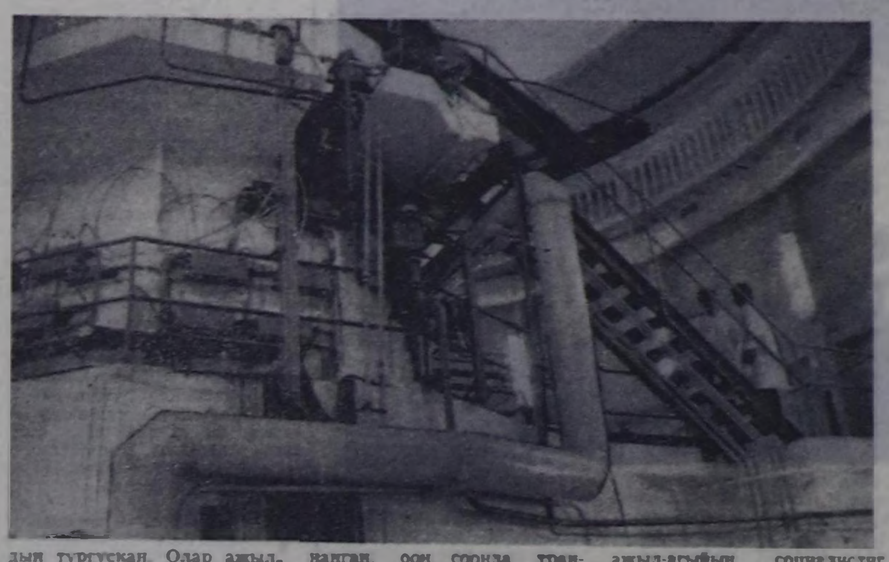

Хошимин-Бьен-Хоа автооруктап чоруп олура. тос чыл мурнуунда чорааным черлерни пат боорда таныдым. Бетон чалдар кыдыын-га төнчү чогу-биле чыскаалдыр ыяан октагылапкан «джиптер» болгаш «виллистер» ам чогулу. Мурнуу Вьетнамның улусчу-патриотчу күштериниң болгаш улусчу армиязының соггуушкунунга шыдашпайн, аткаарлаан сайгон чалча шериглерниң каапканы америк танкылар-даа көзүлбеди. Америк шериглер дажыглаар кылдыр туткан чазаглыг ол орук ам тургузуушкунунуң тайбың сорулгаларынга бараан болуп турар.

Мурнуу Вьетнамның пөстаавының эң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи болур сайгон «Сиковинаның» бажыңнарын удаткан чок көрүп каапкан. Оон адын ам «Фонгфу» («Элбекшил») дээр. Оон ол чаа адын кол корпустуң кырында улгаттыр бижип каан—кайы ырактан көстүп келир.

Мооң мурнунда турган Сайгондан чөөн түкче шөйлүп чоруткан Тхудык үлетпүр зоназын сөөлүүредир Хошимин хоорай кылдыр эде адаан, ук зона 60 чылдарда тургустунган. Анаа туткан үлетпүр бүдүрүлгелери хамыктың мурнунда америк болгаш сайгон чалча шериглернин хандырып турган. Сайгон ёзу-чурумнуң чажыт айтыышкыннарын ёзутаар алырга, ол айтыышкыннарны ажылдап кылырынга АКШ-тың төп разведка эргелели чаа амыдырал дээш демиселчилериниң болгаш реаксылыг ёзу-чурумнуң хосталгага артып калган өмээржикчилериниң аразынга кадыг-дошкун демисел калбарган. Партияның чоруткан бүдүрүлгениң чаа удуртукчуларынче халдаашкын-биле ол демисел кызыгаарлаттынмаан. 1976 чылдың май 5-те барык муң хире амылчынар столовая-га аъш-чемден аар хоранган, оон соонда трансформатор подстанциязынга частыышкын болган деп, комбинаттың директорунуң орлакчызы Доан Нгуен мөнөө чугаалады.

Ам ол бүгү ажып эртинген. Партия контрреволюцияның үзүмү чаза шалкан. Өрт болгаш өске-даа үүлгедиглер болбастаан. Комбинаттың партия организациязында 150 кижи бактаап турар. хоорайда эң быжыг болгаш дайынчы организацияларның бирээзи ол. Бүдүрүлге быжыккан. Эрткен чылын сес миллион метр пөс-таавының бүдүрүп үмдүрген, тодаргайлаарга, планнаттынган онаалдалардан ол ушчок ажыг.

ССРЭ-ден керээ ёзутаар дужаалдаларның ачызында ук комбинат чиг-эт-биле хандыртынган. Ынчалзажок бүдүрүлге күүлери ам-даа долузу-биле ажыглаттынмайн турар. электроэнергия чүдүлбес деп, Доан Нгуен чугаалады.

Мурнуу Вьетнамның улус ажыл-агыйын социалистиг аргага эде тургузары — нарын болгаш үр үедеги чорудулга. Ынчалзажок чыл бүрүде-ле чаа-чаа чедишкинер немежип турар. Хошимин хоорайның улус комитединиң даргазының оралакчызы. Москваның Г. В. Плеханов аттыг улус ажылагый институдунуң кижизаттирикчизи Фан Ван Кхай доктаамал бурунгаарлаашкының дугайын бүзүрелдиг херечилеп турар сан-чурагайларны-даа адады. Хошимин эрткен чылын 93 млрд. доңг-акшаның бараанын бүдүрген. Ол дээрге — бүгү чүрттүң үлетпүр продукциязының үштүг бир кезин-дир. Күрүне сектору бүдүрүшкүнүүң өзүлдезиниң таласы-биле ус-тывыш болгаш хуу бүдүрүлгезерни ажып турар.

«Республиканың мастерскаязы» дээр адын шынгыттышаан, Хошимин кодээ биле кады ажылдажылгазын идепкейлиг калбартып турар. Хоорай биле кодээниң аразында эмнелдежилге надээде коллективизациялыг ачызынга улам баяжыгып турар деп. ВКП Хошимин хоорюмунуң кодээ ажыл-агый нилдизиниң удуртукчузу То Зунг демделеп чугаалады. Кодээ ажыл-агыйның мурнуу зонзалының тараачынарының ам барык 40 хуузу черан коллективтин-биле болбазырадып киринкен. Бүдүрүшкүнүүң өзүлдези-биле сырый холбап тургаш, коллективизацияны далаш чон, ынчалзажок чайгылыш чонка чорудар деп ВКП-ниң политиказы ындыг.

Тос чыл мурнунда Сайгонуңун «Хамаарыышпас чорук ордузунуң» кырында тинзелгениң кииский берген кызыл туғу боттарының чаагай күзел-соруун боттандырары дээш, бүгү чүрттүң девискээрнинге социалистиг нинтилелди тургузары дээш вьетнам улустуң демиселинге чаа үе-чадының эгелээнинии демдээ болгаш. Социал-экономиктиг чаартылгаларның фронтузунда болгаш кижилериң утаалбадалында, улус ажыл-агыйын хөгжүдеринде ол демисел уламчылап турар.

Вьетнамга оон иштинде мурнуу районнарынга, улуг дузаны Совет Эвилели көргүзүп турар.

1975 чылдың майда каттышкан Вьетнам социалистиг нинтилелди чедишкин, нит тургузуп турар.

А. МИНЕЕВ.
СЭТА-ның корр.
Хошимин.

Вьетнамның мурнуу талазында, Далат хоорайда, ядролуг шинчилелдер институдунуң атомнуг реакторуу ажылгалга кирген. Совет специалистериниң дузазыбиле ийи чыл мурнунда реакторнуң катап тургузуушкуну эгелээн. Вьетнамга америк агрессияның үезинде ол үрелеген турган.

ЧУРУКТА: реактор тургускан залда.

Авторнуң фотозу.

Апрель 29 — Төрелдешкек хоорайларның бүгү делегей хүнү

БҮЗҮРЕЖИЛГЕНИҢ ДЕМДЭЭ

Чер бөмбүрзээниң ак-көк чартык борбактарының тудушкан черинге ак дүлүүр — Төрелдешкен хоорайларның бүгү-делегей федерациязының (ТХБДФ-тиң) эмблемазы. Делегейниң ол аталдарлыг организациязы делегейниң дыка хөй чүрттарының үш муң беш чүс хире төрелдешкен хоорайларын каттыштырып турар. Оон шинтирлерин ёзугаар апрель 29-та Төрелдешкен хоорайларның бүгү делегей хүнүн демделеп турар аварган.

— Бо чылын од Хүн «Төрелдешкен хоорайлар — социал экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң херхерексели, тайбыңның херхерексели» деп девизтиң адаа-биле эртер. Федерацияның 1984 чылдың күзүнүнде Монреальга болур эзелчеглиг, XI конгрезиниң темазы база ындыг. Чаңгыс чылдың дургузунда ТХБДФ-тиң ийи чүгүла хемчегларииниң дакпырлажып турары безин ол темаларның онза чугулазының дугайын, муниципалдыг шимчээшкин деп, бир эвес ынчаар чугаалап болур болза, ындыг шимчээшкининиң тайбың дээш шимчээшкин-биле аразында холбазының амгы үеде аажок чугулазының дугайын черечилеп турар — деп, Төрелдешкен хоорайларның бүгү делегей федерациязында бактаап турар Совет болгаш даштыкы хоорайларның харылзааларының талазы-биле каттыжыышкыының харыысалгалыг секретары **Вадим Галушко чугаалаан.**

Сөөлгү чылдарда НАТО чүрттарының, хамыктың мурнунда АКШ-тың эжелекчи болуктериниң буруузубиле делегей байдалы дыка чидигленген болгай. «Сооң дайыының» хаттары чер кырында база катап хадып эгелээн, ол дайын кижи төрелгетениң хөй чүс чылдыг төөгүзүнде көрүп көрбээн ындыг эң-не коргунчуг «изиг» дайынче белени-биле өөскүй берип болур. Мындыг байдалдарда барыын чүктүң дыка хөй хоорайларының муниципалитеттери (эрге-чагырга органнары) тайбың камгалалыңче боттарының ажыл-чорудулгазын идепкейжидип, ядролуг дайыының айыылыңга удур кады ходелимишкиннерни кылыр дээш совет хоорайлар-биле элээн быжыг болгаш ханы харылзааларны тудуп турар апарган.

Мындыг эң сөөлгү фактылар бар: эрткен чылын англи Уотфорд хоорай биле Новгород аразында найралдыг харылзааларны тургускан. Төрелдежириниң дугайында саналдар ГФР-ниң, Канаданың, Португалияның болгаш оон-даа өске чүрттарының элээн хөй хоорайларындан алдынган. Ам курорт-хоорай Кисловодск биле Филиппинерде Багио курорттуң аразында, Ленинград биле Барселонаның аразында төрелдежириниң дугайында чугаалажышкынныар болуп турар.

Капиталистиг болгаш хөгжүп орар 60 ажыг күрүнелериниң 325 хоорайы-биле база социалистиг дем каттыштырылганың чүрттарында оон-даа хөй санныг хоорайлар-биле төрелдешкен ССРЭ-ниң 140 хоорайын ам Совет болгаш даштыкы хоорайларның харылзааларының талазы-биле каттыжыышкыы каттыштырып турар. Олар Төрелдешкен хоорайларның бүгү делегей федерациязының бүгү хөделишкиннериниге идепкейлиг кириишпишаан, оон ажылынга чугула салыышкынны киирип турарлар. Ол салыышкынныриың хемчээл талазыбиле эң улуу болза дайын чепсектерин дүжүрериниң, чавырлыышкынының, айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле Европа диптиң найысылалдарының болгаш улуг хоорайларының мэрилериниң эрткен чылын Мадридке болуп эрткен конференциязы болган дээрзи маргыш чок. Аңаа федерацияның камгалалының ачызы-биле болуп турган оон-даа өске бүгү ужуражышкынарга ышкаш, совет төрелдешкен хоорайлар, оон иштинде Москва, Киев болгаш Минск база киришкен.

Хоорайлар найыралының Хүннерин болгаш Неделяларын эрттирерин база улуг ужур-дузалыг деп санап турар бис, олар хоорайларның бот-боттарын эки таныжып алырынга, бот-боттарын билчир болгаш бүзүрежир чоруун быжыглаарынга дөгүм болур. Чижээ, эрткен чылын Гаврның хүннери Ленинградка, Хельсинкиниң неделязы Москвага, Бакунуң хүннери Неапольга болгаш Ереванның хүннери Антананариву-га (Мадагаскар) болгулаан. Олар культура харылзаалары-ын улам экижиттеп, чавырлыышкынны болгаш тайбыны деткииринии дугайында кады кылган документилерни хүлээп алыр арганы берген. Совет болгаш фин хоорайларның, совет Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Японияның Барыын эриниң хоорайларының төлөэлекчилериниң ам чаңчыл апарган ужуражышкыннары база ол чылын болган. Ол ужуражышкынарга ядролуг дайының айыылыңга удур демиселди, дайын чепсектерин дүжүрери болгаш тайбың дээш демиселди деткииринии-биле кады кылган кыйгырыгларны база хүлээп алган.

— Хоорайлар аразында найыралдыг харылзааларның хөгжүлдези практиктиг үреттүнелдиг болуп турар. Муниципалдыг эрге-чагыргалар хоорай тудуу, кадык камгалалының болгаш культураның хөгжүлдези, санитария болгаш гигиена албаннарының ажылы дээн ышкаш оон-даа өске ындыг чугула чүүлдерниң талазы-биле дүжүлга солчур аргалыг болу бээр-дир. Бо талазы-биле бис ТХБДФ-тиң камгалалының ачызы-биле бо чылдың чайынында Совет Эстонияның найысылалы Таллинге чыылдырар деп турар «Архитектура болгаш хоорай түдүүн чөмга бараалгадыры» деп делегей конференциязынга аажок ынанып турар бис. Бүгү делегейниң хоорайларынга ол хире чугула айтырыг талазы-биле саналдарны калбаа-биле солчуру шупгузунга ажыктыг болуру чиганнг чок — деп, түңнелинде Вадим Галушко чугаалаан.

Юрий КАЦНЕЛЬСОН,
ПМА-ның корреспондентизи.

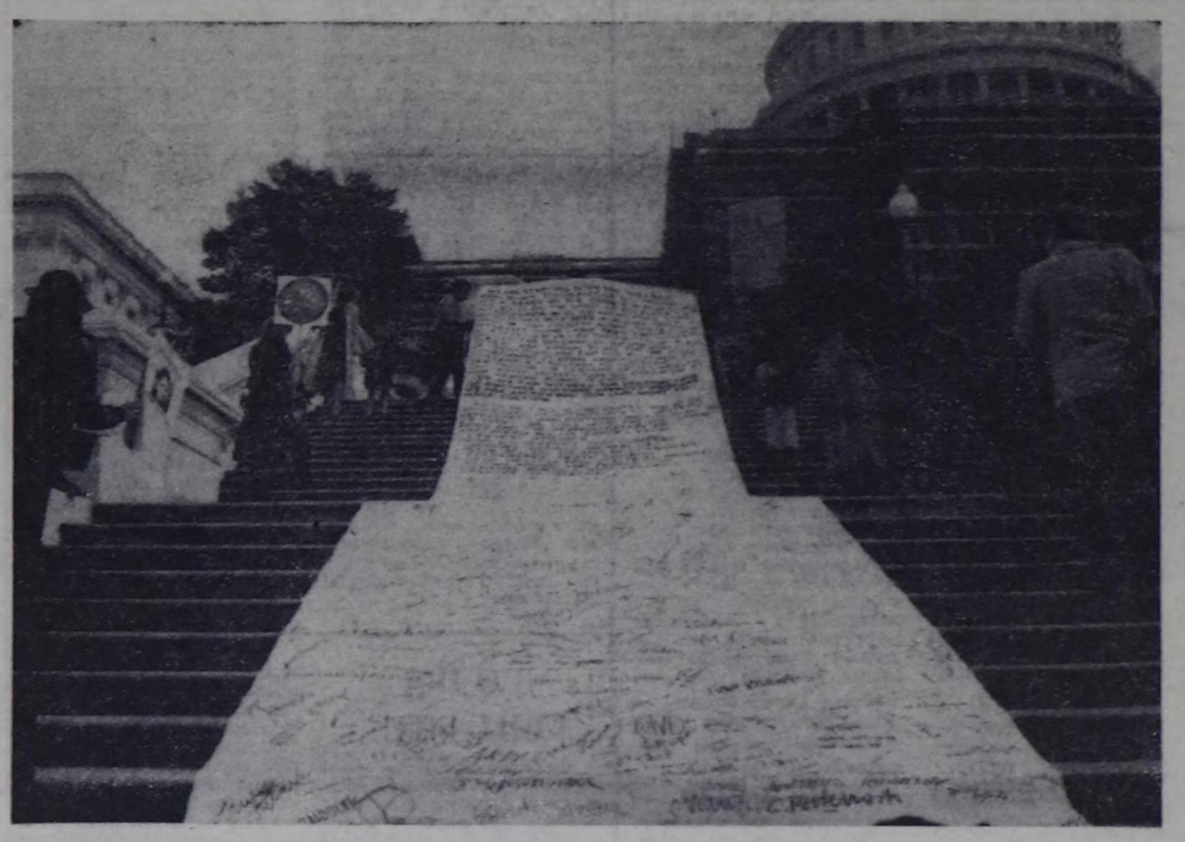

Амгы администрацияның агрессчи даштыкы политиказый Американың Каттышкан Штаттарының хөй-нинтизи шинтирлиг буруу шаан тудар. Америк администрация Төп Америкага АКШ-тың шериглериниң санын көвүдедип, ында шаажылакчы реаксылыг ёзу-чурумнарны деткиир турар.

ЧУРУКТА: Төп Америкага америк шериглериниң санын улам-на көвүдедип турарынга удурланыышкынның чысказалы Вашингтонда конгресс бажыдының чанында болган.

Р. ШАЛЬНЕВАНЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ПОЛИТИКТИГ БАЗА БИР БУЖАР ҮҮЛГЕДИГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вашингтонга болган политиктиг база бир үүлгедиглиг Рейганның администрациязы киришкен. Америк «Бектел инкорпорейтед» деп улуг корпорация даштыкы чурттарга керээлерни болгаш чагырларны сайгарар дээш 1978 чылдан 1980 чылга чедир америк хоойлуларны каржызы-биле үреп, албан-дужаалдыг кижилерге хээлилер берип келген. АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц болгаш камгалал министри К. Уайнбергер ол үеде корпорацияга харыысалгалыг албан-дужаалдарны эдилеп турган болгаш хээли алыр кем-херек үүлгедиглериңе киришкинии америк парлалга дыңнаткан.

Мурнуу Көрейге атомнуг электростанцияларны тудуп, ооң аайыңда Николай Бабкин Совет тайбың фондузунуң киржикчизи болуру-биле ажылдап алган акшазының он хуузун ай санында тайбың фондузунче киир шилчидер дугайында бижимел дилегин киргеп. Оон аңгы-даа хөй-хөй ажылчыннар, малчыннар, пенсионерлер, дайыныңның болгаш күш-ажылдың хоочуннары делегейге быжыг тайбың турузун дээш боттарының хууда өөрүү-хөреңгизин Тайбың фондузунче шилчидип турарлар. Ындыгларга Кызыл хоорайдан Ф. А. Курбатская, Н. Ф. Галацевич, М. Тамба-Сюрюн, Е. А. Чепрасова, П. А. Бушуев, И. М. Васильев, Таңдыдан И. Ф. Акпа, Каа-Хемден А. И. Скосырева, Бии-Хемден П. П. Петров болгаш өскелерни-даа адап болуур. Тайбың камгалалының фондузунче шилчидилге үзүктел чок уламчылап турар.

Америк чиг-эт дузазы-биле ажылдап турган «Сиковина» бүдүрүлгеге шагдаа аппаратуг өнчүк-чөңгээ кылырынга ажыглаар деп турары-биле холбаштыр Грецияның хөй-нинтизи Киленнээшкинин илергейлел турар.

Олимпиада оюннарының одунуң эстафетазын кончаа алырынга ажыглаар деэн АКШ-тың ораалдажышкынарын грек чазак, чүрттүң спорт болгаш хөй-нинти организациялары бүрүү шаап турар. Олимпиада оюннарының ыдыктыг демдээн — Олимпиада одун садыглаарынын болгаш садып алырының чүүлү болдурар деэн американнарның ораалдажышкынарынга киленнейн турар чаңгыс-даа кижи ол оюннарның тывылган чүрттүнда чок.

Информация агентилерниң дыңнатканы ёзугаар алырга, Олимпиада оюннарының одунуң эстафетазынга киржириндеи ойталаарынче Грецияның чазаа кыйгырыг үндүрген сөөлүнде чүрттүң национал олимпиада комитеди түскай шинтирлиг хүлээп алган. XXIII Олимпиада оюннарының одун бо чылдың май 3-те кыпсырының ёзулалынга белеткелди сонсадырын шинтирлиг айыткан.

ЧАҢГЫС ЭПТИ БЫЖЫГЛААР ДЭЭШ

ПАРИЖ. (СЭТА). 1984 чылдың Май 1-те холбаштыр кады кылган недегледи француз профсоюзилдери парлаан. Ажылчы чонларның эргелеринче барыын үзелдиг күштериң халдаашкыны күштелген амгы үеде Францияның деппилгелиг бүгү күштериниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынны быжыглаарының эргежок чугулазын недегледе онзалап айыткан.

Будурүлге эзлери фабрикаларны болгаш заводтарны «чаартыр» деп чылдак-биле хаап турар. Оон түңнелинде хөй муң француз ажылчынар ажылдан үндурткен. Бо чылдың чүгле мартта безин 50 муң кижи ажыл чок артканн. Социал талазы-биле чөптүт эвес чорукка, инфляцияга болгаш ажыл чок чорукка удур демиселдиң дозунуңуң адаа-биле болур Май 1-нии чыскаалдарынга идепкейлиг киржириниче бүгү ажылчы чонларны француз профсоюзилдер кыйгырган.

НИГЕРИЯДА АКША РЕФОРМАЗЫ

АККРА. (СЭТА). Нигерияга акша реформазын чорудар дугайында чарлаан. Чүрттүң хамаатылары боттарында бар акшаны чаа акшага бо чылдың апрель 25-тен май 6-га чедир орнап алыр ужурлуг. Акша реформазы доозулугже чедир чүрттүң кургаг чер кызыгаарлары хагдынган, далай өртээлерниңе болгаш аэропорттарга каайлы хыналадазын күштелдирген.

Нигерияның хамааты бүрүзү беш муң найр-акшадан хөй эвести чаа акшага орнап алыр ужурлуг деп, Нигерияның Дээди шериг төвүлелиниң даргазының оралакчызы Т. Идиагбон медегледи. Беш муң найр-акша 6,5 муң долларга дең-ежикир.

Нигерияның дүжүрткен чагырыкчылары күрүне кассазындан хөй муң акшазы самчыгдап алган турган. Сан-хөө чурумун үрээни дээш 500 хире дүжүметтерни болгаш байларны чаа эрге-чагыргалар тудуп хоругдаан. Оларның херектериниң талазы-биле истелге доозулган сөөлүнде буруулуг кижилерни шерээт трибуналының суду шиидер деп турар.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ВАРШАВА. Польша Улус Республиканың сеймниң эзлчеглиг сессиязы ажыттынган. ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрдер Төвүлелиниң Даргазы Войцех Ярузельский болгаш республиканың өске-даа удуртукчулары сеймниң сессиязының ажылынга киржип турар. Улус Советтериниң ажыл-чорудулгазының дугайында ПУР-нуң Күрүне төвүлелиниң илеткелии сессия дыңнаан болгаш чамдык өскедаа айтырыгларны чугаалажып турар.

БОНН. Америк ракеталдролуг чепсекти ГФР-ниң болгаш Барыын Европаның чамдык өске-даа чүрттарының девискээринге тургузуп турарынга удурланыышкынының чысказалы Гамбург хоорайга болган. Атомнуг бомбага удур хоорайда чаштынар үлүг черлериниң бирээзии чысказалдың киржикчилери ээлепкен турган.

БЕЙРУТ. Ливаниың патроттары израиль эжелекчилерге согуушкуннарны таварыштырарын чүрттүң мурнуу девискээринде үргүлүчүлеп турар. Набатия хоорайның районунга израиль механизастаттынган шериглерни партизаннар гратомёттарбиле болгаш автоматтыг чепсек-биле боолаан түңнелинде элээн каш израиль шериглер балыгланган. Оларның бир бронетранспортерун чысказалдан үндүрген.

ЛИМА. Перунуң Коммунистиг партиязының ТК-зының пленуму Лимага болуп эрткен. Перунуң иштики политиктиг болгаш экономиктиг байдалын, а ол ышкаш делегей байдалының чамдык айтырыгларын пленумга чугаалажып көрген. Перунуң Компартиязының Чиңгине секретары Хорхе Дель Прадо пленумга илеткел кылган болгаш Рейганның администрациязының Никарагуага база Төп Американың өске-даа чүрттарынга удур агрессчи хөделишкиннерин шыңгыы буруу шапкан.

АКШ-тың бүрүн контролюнда турар Делегейниң акша фондузу Латин Америкапың чүрттарынга удур албадаашкынныг политиканы чорудуп турарын Перунуң коммунистериниң удуртукчузу база буруу шапкан.

(СЭТА).

ГРЕЦИЯДА КИЛЕҢНЭЭШКИН

АФИНЫ. (СЭТА). АКШтың чагырыкчы болуктери болгаш оларның төлөэлекчилери Лос-Анджелеске 1984 чылдың чайынында болур Олимпиада оюннарын кончаа алырынга, политик-

БИЧЕ ТЕАТРНЫҢ ШИИЗИ

МОСКВА. «Кандыг-даа угаанныг кижиге бөдүүн чорук четчир» деп шиини ССРЭ-ниң Күрүнениң академиктиг биче театрының сценазынга көргүскен. Москваның чурттакчылары барык дөртен чыл чапсарның сөөлүнде А. Островскийниң өлүм чок шоодуглуг шиизиниң маадырлары-биле база катап ужурашкан.

ССРЭ-ниң улустуң артизи, ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады И. В. Ильинский шиини тургузарын боттандырган. Кол рольдарның бирээзин — генерал Крутицкийниң ролюн ол күүседип турар. Шиниң режиссёру В. Я. Мартенс, чурукчузу С. М. Бархин, композитор Э. В. Мунтаннол.

ЧУРУКТА: шиини ойнап турган үеде. Мурнуку планда (солагай талазындан оң талазынче): Крутицкий — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. В. Ильинский, Клеопатра Львовна Мамаева — РСФСР-ниң улустуң артизи Т. А. Ермемеева, Софья Игнатьевна Турусина — РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Я. Евстратова, Нил Федосеевич Мамаев — ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. А. Анненков.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЭЭР ОГЛУ

ЧАМДЫК архив материалдарындан көөрге, ооң ийи чыл мурнунда, 1936 чылда ТАР-ның 15 чыл оюнуң байырлалында, Тываның чазааның дилээ-биле ССРЭ-ден Гусевке баштаткан ужудукчулар: Борис Онищенко, Иосиф Еверсиков, Федор Бугоров олар составтыг эскадрилья «П-5» деп үш самолёт-биле Кызылга келген. Бажында ногаан, а кудуруунда кызыл оттарлыг, динмирээн дааш-шимээнниг кончуг улуг ак хеме дег чувелер Тожунуң кыры-биле эрте бээрге, ол черниң тайгатаскыл чурттуг чону «Улу хайыраканның килеңнеп, дошкуурааны ол-дур, ам бирээ болур-дур» деп коргуп чугаалажып турганнар. Иркутскиден үнгеш, тофалар районунда Нижний-Дудинск таварыштыр Тожулааш. Сыстыг баштап ажып келген самолёттар ол болган. Олар тускай белеткээн шөлге июль 5-те хонуптарга, чон база-ла аажок улуг көдүрлүүшкүнүг уткаан. Байырлал хүннеринде ужудукчулар Кызылдың чурттакчыларын, эң идепкейлиг 80 хире араттарны самолёттарга селгүүстеткеш, июль 11-де ужуп чаныпкан...

ЧАА СУРГУУЛ дооскан аныяк ужудукчу-лейтенант Кидиспейниң төрээн Тывазынга келгеш, сагыш салыр чүүлдери-де хөй болган. Хамыктың мурнунда ревшеригниң командирлериниң, дайынчыларының болгаш хоорай чурттакчыларының дузазы-биле улуг эвес аэропортту, чоорту самолёттар тургузар анкарны (бажыңны) туттуруп алган.

Баштайгы үеде самолётту ужударынга белеткээр тускай эртемниг техниктиг ажылдакчы-даа, дузалакчы-даа база кожууннар төптеринге ону хондурар шөл чок. Ол черлерде агаар-бойдус кандыгыл дээрзин кым-даа медээлеп дамчытпас турган. Ынчалзажок Чооду Дагбаевич самолёдун боду белеткээш, Улуг-Хем ышкаш, чоок кожууннарже ужудуп эгелээн.

Удаваанда бодунуң төрээн чери — Самагалдайже ужуткаш, элээди чылдарында адазы база акызы-биле кады аңнап чорааны карагаан тайгаларның кырынга кезек доктаап туруксаазы кээп, сеткил-сагыжы дыкала хайныккан. Самагалдай кедээзинде ховуга самолёдун хондуруптарга, ооң чаңгыс чер чурттуглары кызыл туктуг уткувушаан, аъттыг, чадаг үглеп-ле келген. Үстүү орандан, дээрден дужуп келген «Хаан-Херети куш дег» оглувус бо-дур» деп магадап турганнар. Аңаа бодунуң чаңгыс чер чурттугларын самолётка селгүүстеткен-даа. А ол чанар дээш ужудуп үнүптерге, хоочун кижилер: «Дээр оглу, Үстүү оранга чоруун-на чогузун!» деп йөрээп, ак сүдүн чажып, чалбарып туруп калган. Кидиспей ол чылын Барыын-Хемчикче, а ооң соонда дараазында чылдарда Тожуже, Тере-Хөлче болгаш өске-даа черлерже агаар оруун ажыткан.

БИСТИҢ башкывыс Чооду Дагбаевичиниң кандыг-даа чувени кылырда, ооң кедизин бодаар, угаангыр, сагынгыры черле онзагай чораан, кижиниң экизи оон черле эртпес турган деп, ооң өске бир өөреникчизи хоочун ужудукчу Ховалыг Догдугашович Хопуя чугаалап турар.

Болур-чогуур аргаларны ажыглап тургаш, баштайгы тыва ужудукчуларны, техниктерни, мотористерни Кызылга белеткээрин ол бажыы-биле шиитпирлеп алган. Ооң өөредилге программазын ынчан ССРЭ-ден чаладып келген ужудукчу-инженер Николай Васильевич Прохоров-биле кады ылаптыг бодап кылгаш, намның Төп Комитединге, чазак черинге киирген.

— Ооң ол төлевилелии бүрүн деткээн, 1939 чылдың төнчүзүнде ужудукчу болур беш, техник — үш, моторист — үш, кывар-чаар чүүл таарыштырар бир кижини белеткээри-биле оларны шеригниң дайынчыларындан кончуг шыңгыы шилип ап эгелээн. Ужудар бөлүкке мен, Чимит, Ензак, Хунан-оол, Очур-оол кирген бис — деп, Х. Хопуя сактып чугаалаар. Өөредилгениң программазында ужудар техника өөрениринден ангыда, иинти эртемнерни база киирген. Ынчангаш программа кончуг шыырак, хостуг үе барык чок. Ынчаар өөренип тургаш, башкылар, Кидиспей биле Прохоровтуң кызымак шудургу ажылдааны-биле курсантылар 1941 чылда ону доозупкан. Олар ужударының стажировка-дадыгыышкынын Абакан аэропортунга эрттирген болгаш ооң соонда база-ла Тываның ыраккы, чоокку кожууннарынче ужудуп эгелээн. Х. Д. Хопуя биле А. Б. Ензак олар Ада-чурттуң Улуг дайынынын сөөлгү чылдарында фронтуга чораан, а ооң соонда милитарисчи Японияны чылча шаварынга база киришкеш, 1946 чылда ээп келгеннер. Бодунуң өөреникчилериниң ындыг дидим чоруунга Кидиспей ажок чоргаарланып чораан.

АДА-ЧУРТТУҢ Улуг дайыны эгелээнинин баштайгы хүннеринде-ле Чооду Дагбаевич фронтуже чорудар дугайында дилег билдириишкинин киирген кижилериниң бирээзи. Ужар чүүл школазын кады дооскан эш-өөрүм шуптузу немец-фашистерге удур эрес-маадырлыг тулчуп турардыр. Ынчангаш мени база фронтуже чорудуп көрүнер. Ленинниң Төрээн чурту дээш амы-тынымны харам чокка бээринге белен мен дээрзин ында айыткан.

Ооң сөөлүнде чылдарда ол элээн аар аарып чорзадаа, ужударын үргүлчүлевишаан турган. Бичии «ПО-2» деп самолёт-биле Кидиспей хөй чылдарда ужудуушкуннарының үезинде кандыг бергелерге, шорулгактарга, хат-шуурганга таварышпаан дээр! — Мындыг бир таварылганы сактып олур мен — дээш. Ховалыг Хопуя чугаалаар. — Бир катап кускээр кыжын Тере-Хөлге ужуп чедип чорда, хенертен келген шуурганныг хат ооң самолёдун хөртүкче кадай шаапкан, ынчанмыже үрелбээн. Ол черниң чонунуң дузазы-биле ону оон адырып алгаш, агаар багай турда-ла, ол Каа-Хемниң үнүн куду ужудуп бады келген... Кандыг-даа берге таварылгаларны хоочун ужудукчу бодунуң бедик мергежили, аваангыр, кашпагай, эрес-дидим чоруу-биле ажып эртип чораан.

Эң баштайгы тыва ужудукчу сөөлүнде майор апарган. Чооду Кидиспейниң эрес-маадырлыг үүле-херээн төрээн чону бедик-биле үнелээн. Ону ТАР чазааның кежигүнүнге чон соңгуп чораан. Республика база Куш-ажыл орденнери-биле болгаш «1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Германияны ашкан тиилелгеге эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле шаңнаан.

Элээн үр аарып чорза-даа, «улам-на бедик ужудар», деп күзел-сорук ооң бодалынга сиңниккен чораан, ажыл кайы-даа хире нарын, бачым болза ол аар аараан кадайының, чаш уругларының дугайында үргүлчү сагыш салып, а кажан бичии чаштарның иезн чок апаарга, ооң сеткилиниң буянныын, чүрээниң чылыын ава деп солуп шыдаан. Ынчалзажок ооң аарыы хоочурап кедерей бергенде, ол төрээн черинге баргаш, аңаа 1946 чылда мөчээн. Ооң улуг акызы Чөмбүрүктүн дилээ-биле ону Кызылдың эрги чевээнге эккеп орнукшуткан. Чооду Дагбаевичиниң адын мөңгежидери-биле Каа-Хем суурнуң кудумчузун ооң ады-биле адаан. Бичии чаш тургаш-ла өскүс калган уруглары — Алдын-кыс биле Кертик-кыс ам эртем-сургуулдуг, улуг кижилер апарган. Алдын-кыс адазының эдилеп чораан хууда документилерин чоокта чаа ТДЛТЭШ институдунга кадагалаары-биле дужаап берген.

...Баштайгы ужудукчу, бо сураглыг кижиниң Тываның ак-көк дээринге иззээн оруун, ооң эгелээн чаагай херээн хөй салгалдар уламчылап келген болгаш уламчылап-даа турар. Ам Кызыл аэропортундан «ТУ-154», «ИЛ-18», «ИЛ-76» деп күчүлүг кончуг улуг самолёттар, «НИ-6» күчүтен вертолёт болгаш өскелер-даа чурттуң улуг, биче хоорайларынче ужуп үнүп, Тываның бодунуң агаар делгемнеринде «ЯК-40», «АН-24», «Л-40», «АН-2» деп самолёттар болгаш вертолёттар эжиндирип, чус-чус пассажирлерин аргыштырып, он-он тонна чүъктерин дажыглап турар. Ол дээрге Улуг Октябрьның чырык херелиниң, башкы Лениниң мерген күштүг номналының ачызында бистиң Совет Тывавыстың Улуг-Хемниң шапкыны дег дурген сайзыралының база бир херечизи-дир.

С. ШОЙГУ,
журналист.

(Эгези № 99 «Шында»).

Улусчу чогаадылга фестивалы

ТҮҢНЕЛ КАНДЫГ БОЛГАНЫЛ?

Совет Тываның 40 чыл болур оюнга тураскааткан улусчу чогаадылга фестивалының үшкү зэлчээ чоруп турарын билир бис. Фестиваль танцы уран чүүлүнүң көрүлдези-биле эгелээн. Танцы соонда ыраажылар, шүлүк номчукчуларының, а чоокта чаа улусчу театрлар болгаш шии бөлүктериниң көрүлделери болгулаан. Көрүлделерге районнарның төлээлери шупту киржип, организастыг чоруун көргүскен. Бо удаада улусчу театрлар биле шии бөлүктериниң көрүлдезиниң дугайында тодаргайлап көрээли.

Көрүлдеге ниитизи-биле 14 коллектив киришкен. Оларның иштинде катаптап турар шиилер чүгле ийи болган: С. Токаның «Дөңгүр-оол» деп шиизин Мугур-Аксының улусчу театры-биле Чыраа-Бажының шии бөлүү күүсеткен. Ынчанмыже көрүлдениң жюризи бо ийи шииге ханы сайгарылга кылып, шиилерни тургусканының деңнелгезин кылган. Ооң түңнелинде Чыраа-Бажы көдээ Культура бажыңының ажылдакчылары Куулар Мокур-оол биле Борис Сайын «Дөңгүр-оолду» амты үе-биле дүүштүр тургусканының чедимчелиин илередип, ол шии бөлүүнге ийиги чергениң шаңналын тывыскан. Бодунуң дааскан ажылынга кызымак, улусчу театрның ажылын бичии-даа соксатпайн, солун ажылдарны кылып турар Мугур-Аксының улусчу театрының режиссёру Ульяна Хертек болгаш ооң артистери Алексей Мандараа, Намгай-оол Адыг-оол тус-тузунда шаңнатканнар.

Бирги черниң дипломнарын Кызылдың аныяк көрүкчүнүң театры (режиссёру Айлаана Чадамба) тыва улустуң тоолдарынга үндезилеп тургускан «Өскүс-оол» деп шии дээш, Тоора-Хемниң улусчу театры аныяк драматург Ч. Ондарның «Ээп келиишкин» (режиссёру Николай Ооржак) деп шиини эки тургусканы дээш алган. Үшкү чергениң дипломнарын Хандагайтының Саая Арат-оол режиссёрлаан улусчу театры С. Пюрбюнуң «Найырал», Бора-Тайганың шии бөлүү К. Кудажының «Дээрде кыс» (тургузукчузу Семён Сарыглар) деп шиилерин багай эвес ойнааны дээш алганнар.

Ниитизи-биле улусчу театрлар-биле шии бөлүктериниң репертуарында онза чүве чок болуп, колдуундала эрги шиилерни салып турары база катап илереттинген. Самагалдайның улусчу театры К. Кудажының «Он бир» деп шиизиниң чингеткен вариантызын (режиссёру Николай Дондувай), Эрги-Барлыктың улусчу театры В. Көк-оолдуң «Самбажык» (режиссёру Куулар Чашоол), К. Кудажының «Долуманың хуулгаазынын» Нарынның көдээ Культура бажыңының бөлүү (режиссёру Роза Кылгыдай), Тээлиниң улусчу театры С. Сүрүн-оолдуң «Ол дугайында соонда» (режиссёру Б. Х. Чүлдүм-Сүрүң) деп шиилерни ойнаан. Репертуарда чаа аттарны Сарыг-Септиң улусчу театры (режиссёру Надежда Носова) А. Чеховтуң чечен чугааларынга үндезилээн шиини Туранның улусчу театры С. Рыжованың «Мэрниң хүнү» (режиссёру Л. Шерина) эккелгеннер. Ынчалза-даа оларның шиилериниң ниити тургузуу болгаш оюн талазы-биле чедимче чок болганын жюри демдеглээн. Ак-Туругнуң шии бөлүү Ч. Ондарның «Бышпаан хан» деп чаңгыс көжегелиг шиизин Мария Ондарның тургусканы-биле бир-ле дугаарында ойнаанар. Киржикчилериниң иштинден «Ак-Туруг» совхозтуң чазаныкчызы Хенен Сарыг-оолду көдээ малчын Хертектиң ролюн эки ойнааны дээш шаңнаан.

Көрүлдениң жюри кежигүннери бо удаада коллективтерниң чүгле оюнунуң шынарын эвес, а хөй кезиинде материалдың идейлиг утказынче, режиссёрнуң үк материалды чаа ёзу-биле көргенинче, сценага хамаарышкан чаа аргалар, тывыгларны ажыглаанынче угландырган. Ол-ла «Дөңгүр-оол», «Самбажык», «Долуманың хуулгаазыны», «Он бир» деп шиилер биеэги бижип каан хевээр артып-даа турза, бистериниң угаан-медереливис чаңгыс черге турбайн өзүп, сайзырап турар болгай, ынчангаш шиилерни тургузарда бо үе-биле таарыштыр бодап, режиссёрнуң солун шиитпирлерин үндүрери негеттинип турарын жюри кежигүннери база катап демдеглээн. Кол кичээнгейни артистерниң оюнунче салыры чугула, режиссёрларның оларның-биле канчаар ажылдааны оон көстүр. Оон ыңай шии бөлгүмнериниң оюну чер-черде театрлардан чамдыкта харын-даа эки болуп турары театрларның ажылының кошкаан бадыткап турар-дыр. Улусчу театрларның режиссёрлары бот-өөредилге-биле, ол ышкаш хөгжүм-шии театрының чанында ажыттынган лабораторияга өөренип, боттарының билини моон-даа соңгаар бедидери негеттинип турар. Жюриге олурушкан специалистер улусчу театрларга тыва дылга ойнаар шиилер, ажыы-биле чугаалаарга, шуут чогун четпес деп демдеглээн. Тыва драматургия бистиң национал уран чүүлүвүстүң арны болган төлээде, тыва чогаалчылар бо талазы-биле ажылды база идепкейжитсе чогуур.

Д. МОНГУШ,
республиканың эртем-методиктиг төвүнүң улусчу чогаадылга килдизиниң эргелекчизи, жюри кежигүнү.

ЧАА ШИИ

Республиканың хөгжүм-шии театры Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр Москва хоорайга эртер культура хүннеринге белеткелинге сураглыг кыргыс чогаалчы Ч. Айтматовтуң «Хүннүң дурту чүс чыл ажыг» деп романын Л. Валованың шиижиткени база театрның кол режиссёру С. Петренконуң тургусканы-биле көрүкчүлерге бараалгаткан.

Шииде театрның тыва артистери шупту киржип турар. Үениң негелдези-биле алыр болза, ук романда бистиң ада-өгбелеривистиң эрткен амыдыралын эртем-техникалыг үе-биле чергелештир көргүскен.

Романның автору чөп негелдени кылган. Бо үениң кижилери ниитилелге төлептиг кылдыр өөренир, ажылдаар, чурттаар ужурлуг. Шиини театрның уран чүүл чөвүлели (даргазы театрның директору Х. Ширини-оол) ханы сайгарып көргеш, чонга көргүзүп болур деп санаан. Баштайгы көргүзүглер эрткен, чогум кайы хире, кандыг ажылды кылганы-высты ам көрүкчүлер, критиктер үнелээр.

Д. МОНГУШ.

ҮДЕЛГЕ

Мугур-Аксы Культура бажыңынга Совет Армияның хүрээлеңинче баар оолдарның, оларның ада-нелериниң каттышкан кежээзи болган. ВЛКСМ Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары Х. Д. Демдек кежээни ажыткан. Шеригже баар оолдарга курлавырда офицерлер, шериг албаныглар, ада-нелер чагыг сөзүн берип, чаагай күзээшкиннерни кылганнар.

Кежээниң түңнелинде Мугур-Аксы Культура бажыңының «Дембилдей» деп ырыхөгжүм ансамбли үдедип турар оолдарга тураскаадып, дайынчы, шериг-патриотчу ырларны күүсеткен.

А. МАНДАРАА.
Мөңгүн-Тайга район.

ЗОНА ААЙЫ-БИЛЕ

Кызыл-Мажалыктың бот-өөредилгелиг ортумак школазының баазазынга республиканың башкылар билин бедидер институдунуң планын ёзугаар Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школа директорларының, өөредилге-консультация пунктуларының эргелекчилериниң, башкыларының семинары эрткен. Семинарның киржикчилери боттарының ажылынга хамаарышкан янзы-бүрү темаларлыг лекцияларны дыңнаанар. Түңнелинде дуржулга солчулгазы болган.

О. МОНГУШ.
Барыын-Хемчик район.

Апрель 29-30-де, май 1-2-де

КАЯА ЧҮҮ БОЛУРУЛ

Хөгжүм-шии театрынга

Апрель 29-та 19.30 «Сеткил квартеди» шии.

Май 1-де 19.30 концерт.

Май 2-де 17.00 «Өскүс-оол». (аныяк көрүкчүлер театрының шиизи).

Театр шөлүнге

Май 1-де 12.00 Хоорайның ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти.

«Енисей» Культура бажыңынга

Апрель 30-де 19.30 Дискотека.

Май 1-де 14.00 Школачылар аразынга шыдыраа, шашки турнири.

19.30 Дискотека «Май бөмбүрзекти эргип чор».

Май 2-де 14.00 Ойнаар-кыс театрының шиизи.

19.30 Дыштанылга кежээзи.

«Енисей» Культура бажыңының агитшөлчүгежинге

Май 2-де 14.00 агитколлективтиң концерти.

«Колос» Культура бажыңынга

Апрель 30-де 19.30 Дыштанылга кежээзи.

Май 1-де 14.00 «Тайбың, күш-ажыл, Май» темалыг асфальтыга чураан чуруктар конкурузу.

19.30 Аныяктарга дыштанылга кежээзи.

Май 2-де 19.30 Дыштанылга кежээзи.

Дыштанылганың болгаш культураның Н. Гастелло аттыг парыгынга

Апрель 30-де 12.00. Уруглар хоорайжыгажынга оюннар, аттракционнар.

Май 1-де Паркка чайгы сезоп ажыдыышкыны.

11.00 Уруглар хоорайжыгажы. Парктың шаңналы дээш оюннар, аттракционнар, викториналар.

14.00. Төп кирер эжиинге. Спортчуларның үлегерлиг көргүзүглери.

15.00. Ногаан театрга концерт.

17.00. Парктың төп шөлүнге концерт.

Май 2-де 10.00. Городки ойнаарынга парктың шаңналы дээш маргылдаа.

14.00. Уруглар хоорайжыгажы. «Тайбың, күш-ажыл, Май» темазынга асфальтыга чураан чуруктар конкурузу.

Апрель 30.

Май 1—2-де 10.00—22.00. Паркка теннис, биллиард залдары, шыдыраа орээли ажылдап турар.

11.00—18.00 Ойнаар автоматтар залы.

Май 1—2-де 10.00—20.00 Уругларга аттракционнар.

«Сайлык» кафениң чоогунга

Апрель 30-де Чиик атлетикага «Правданың» шаңналы дээш республика крозу.

«Херел» спорт залынга

Апрель 29-та. 10.00. Хостуг хүрешке аныяк оолдар аразынга республика бирги чери дээш маргылдаа.

Май 2-де 10.00. Стол теннизинге хоорайның бирги чери дээш маргылдаа.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга

Май 1-де 14.00

Май 2-де 10.00. Ча адарынга хоорайның бирги чери дээш маргылдаа.

Парктың спорт шөлдеринге

Май 1-де 14.00

Май 2-де 10.00. Ча адарынга хоорайның бирги чери дээш маргылдаа.

Парктың спорт шөлдеринге

Май 1-де 14.00 Волейболга блиц-турнир.

Совет Тываның 5 чылы аттыг болгаш «Хүреш» стадионнар септелгеде турары-биле холбаштыр Май 1-де хүреш болбас.

ЧАРЛАЛДАР

Үрер хөгжүм херекселдериниң улусчу оркестринге киреринн күзээннерни хүлээп алырын **Кызыл хооркүүскомнуң культура килдизи** чарлап турар. Киреринн күзээннерни бүрүткээрин 1984 чылдың май 3-тен эгелээр, эртенгиниң 9 шактан кежээкиниң 19 шакка чедир чорудар.

Культура килдизиниң адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 2 «а», телефону 2-46-07.

Машинакчы-секретарьларның, сонуургалдыг чолаачыларның болгаш I, II, III класстарның чолаачыларының, мотоцикл башкарыкчыларының курстарынга өөренирин күзээннерни **ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг школазы** чалап тур. Кичээлдер 1984 чылдың май 3-те эгелээр.

Школаның адрези: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчу, бажың № 49, телефону 2-25-28.

Тула филармониязының концертинге келиринче Кызыл хоорайның чурттакчыларын болгаш аалчыларын чалап тур бис. Концерт хөгжүм-шии театрынга май 10-да болгаш 11-де 18.30, 20.30 шактарда эгелээр.

Концертти **Игорь Поляков** болгаш **Вячеслав Остапенко** башкарар. Хөгжүм удуртукчузу — джаз фестивальдарының лауреады **Александр Куценко.**

Концерт көөрүнүң коллективтиг чагыгларын апрель 30-те чедир Тываның күрүне филармониязының кассазынга хүлээп алыр. Касса апрель 30-ден эгелээш хөгжүм-шии театрынга ажылдаар.

1980 чылдың март 26-да Николай Биче-оолович Дуюгбанның адынга тывыскан II класстың ААЖ сериялыг № 868817 читкен шынзылгазын болгаш ААЛ сериялыг № 628817 сагындырыг талонун күш чок деп санаар.

Профэвилелдериниң Тыва облчөвүлели 1984 чылда турисчи бөлүктерни четчелээш, дараазында чурттарже чорудар деп турар: Моол Арат Республика (немелде ийиги бөлүк) июнь 17-ден июль 1-ге чедир, путёвканың чижек өртээ 100 рубль. Болгария Улус Республикаже июль 23-тен август 13-ке чедир, путевка өртээ 290 рубль, Финляндияже ноябрь 9-тан 18-ке чедир, путевка өртээ 520 рубль.

Турисчи бөлүктерге киржирин күзээннер билдириишкинин болгаш допчу намдарын, турисчиниң анкетазын, бүдүрүлге характеристиказын, профкомнуң дилег бижиин, 4Х5 хемчээлдиг дөрт фото-чуруктарны, эмнелге шынзылгазын профкомнарга болгаш профэвилелдериниң адырлар обкомнарынга киирер.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары ажылчыннарның болгаш мастерлериниң путевкалар өртээ чингелделиг болур.

Бин-Хемниң «Өөк», Каа-Хемниң «Красное знамя», «Улуг Октябрь», «Енисей», «Бурунгаар», «Совет Тыва», Кызыл районнуң «Тиилелге», «Шамбалыг», «Кара-Хаак», Таңдының «Коммунизмниң херели», С. К. Тока аттыг совхозтары Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл болгаш Улуг-Хем районнардан хойжуларны, механизаторларны, инек кадарчыларын ажылдап чедип кээри-биле чалап турарын Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди дыңнадып тур. Айыткан совхозтарга өг-бүлези-биле кады ажылдап чедип кээр кижилерге Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күркомитеди хары угда акша пособиезин тыпсыр. Оларны ажылга хүлээп алыр совхозтар баштайгы ийи чылда чогуур чингелделерни тыпсыр: квартира хөлезини халас болур, хөмүрдашты, одаар ыяшты, электри одалгазын, электри чырыдылгазын, тус черлерге доктааттынган нормалар ёзугаар газты халас бээр болгаш өске-даа чүүлдер-биле база хандырар. **Билдинмээн айтырыгларны дараазында адрестен айтырып алыр:** Кызыл хоорай, В. И. Ленин шолу, Советтер бажыңы, кабинет № 422. Күш-ажыл талазы-биле күркомитет. **Телефоннары** 2-34-42, 2-41-03. Оон ангыда Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем райкүүскомнарның күш-ажыл талазы-биле килдистериндеи болгаш үстүнде айыткан совхозтарның кадрлар килдистериндеи база айтырып ап болур.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Уругларның уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.25 — Документалдыг фильм. 9.55 — Фильм-концерт. 10.25 — Уругларга фильм. 11.45 — Телемедээлер. 11.50 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Төрелдешкек хоорайларның делегей хүнүнге 15.05 — Уругларга уран-чечен фильм. 17.20 — Чурулга уран чүүлү. 18.00 — Аар атлетикага Европа чемпионады. 18.30 — «Лениниана». Н. А. Андреевтиң скульптуразы. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ромео биле Юлия». Г. Берлиозтуң музыказынга балет. 19.20 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 19.50 — «Нам здесь жить». Фильмниң 3-ку сериязы. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Кинопанорама». 23.05 — Документалдыг телефильм. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — О. Берггольцтуң шулук чогаалы. 9.00 — Шимчээшкиниң айыыл чок чоруу. 9.30 — ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел көрүлдезиниң түңнелдери. 10.20 — Документалдыг телефильм. 10.40 — Совет ырының концерти. 11.15 — Хостуг хүрешке Европа чемпионады. 11.40 — Француз документалдыг фильм. 12.10 — Элээди уругларга музыкалыг дамчыдылга. 14.20 — Ча адарынга делегей маргылдаазы. 14.50 — П. И. Чайковский аттыг делегей конкурузунуң лауреады, Грузия ССР-ниң алдарлыг артизи П. Бурчуладзе биле П. Доноху (Великобритания) оларның концерти. 15.50 — Телемедээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Фильм-концерт. 18.35 — «Азия төву». 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — Чарлалдар. 19.25 — «Хөглүг өг».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.30 — Фильм-концерт. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Спартак».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага чуга булуттаар. Чагбас. Хаттың дүргени секундада 2—7 метр, хүндүс 9—14 метр чедер.

Дүне 0—5 градус соор. Хүндүс 17—22 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада дүне 2—7 метр, хүндүс 9—14 метр.

Дүне 0—2 градус соор, хүндүс 19—21 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Остров сокровищ» 9.30, **«Месть и закон»** (2 сериялыг) 11.00 13.50, 16.30, 19.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыыды 9.00, **«Сыщик»** (2 сериялыг) 10.20, 14.50, **«Человек в железной маске»** 13.00 17.30, 19.20, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: В зоне особого внимания» 13.30, **«Экипаж»** (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киночыыды» 14.00, **«Люблю. Жду. Лена»** 15.10, 17.00 (узаткан) шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакториуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75, телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2109.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС — 00363.

Тувин. респ. научн. - исслед. ин-т
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Суркова

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 101 (12491) | 1984 чылдың апрель 30, понедельник | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 3 коп.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер, продукцияның бот-үнезин чиигедир талазыбиле планны ажыр күүседир дээш чүткүлдүг демисежиңер!

Москваның „Кадыыр болгаш Маска“ металлургия заводунуң ажылчыннары-биле ЭШ К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ УЖУРАЖЫШКЫНЫ

Москваның «Кадыыр болгаш Маска» металлургия заводу— социалистиг индустрияның мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Оон чүс чыл бурунгаар эгелээн төөгүзү алдарлыг. Найыралдыг улуг коллективтиң бөгүнгү ажылхеректери база алдарлыг. Бүдүрүлгениң амгы техниктиг деңнели, ажылчын мергежил планныг даалгаланы болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседирин чедип алырынга арганы заводтуң ажыл-ишчилеринге берип турар.

Күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннер-биле «Кадыыр болгаш Масканың» коллективи Май Бирил уткуп турар.

Чедип келген байырлал Москваның металлургтарынга оңза байырланчыг болгаш өөрүнчүг: СЭКП ТКниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко заводтуң ажылчыннарынга апрель 29-та чедип келген.

Заводтуң ажылчыннарыбиле Константин Устинович Черненконуң сагыш-сеткилиниң ханызындан ажыл-ишчи беседазы болган, анаа СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорайындыг бирги секретары В. В. Гришин, СЭКП ТКниң Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ниң секретары В. И. Долгих база кириштикен.

Бүдүрүлгениң чаартылгазының чоруп турарын, социалистиг чарыштыг организастааның, металлургтарның күш-ажылының болгаш амыдырал-чүртталгазының байдалдарын, партия организациязының ажылын эш К. У. Черненко сонуургап көргеш.

Бүдүрүлгениң партком секретары И. В. Грубков ужуражышкынны ажыттыкан.

Үш дакпыр орденниг «Кадыыр болгаш Маска» заводтуң революстуг болгаш күш-ажылчы байлак чанчылдарының дугайында оон директору В. А. Исаев чугаалаан. Хөй янзы болгаш бедик шынарлыг металл продукциязын завод амгы үеде бүдүрүп турар. Заводтуң продукциязын улус ажыл-агыйының бүгү адырларынче чоорудуп, делегейниң хөй чүрттарынче ундүр садыглап турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга социүткаңы-биле холбаштыр Константин Устинович Черненкога чүректиң ханызындан изиг байырыны кан эзилдирикчизи В. М. Курбаков чедиргеп. Оон политиктиг шылгараңгай таныжы, амыдыралының байлак дүржүлгазын, партийжи принципиалдыын болгаш кижилерге бүянныг чоруун ажылгынаар бединиишкинниг-биле үнелеп турарын мурнакчы кан эзилдиригчизин чугаалаан болгаш күш-ажыл нижилериниң дугайынга доктаамал сагыш салышкыны дээш Константин Устиновичиге ажылчыннарның өөрүл четтиргенин илергейлеп, анаа бижиг кадышылды болгаш Төрээн чүрттүң чаагай чоруунга, хөй талалыг партийжи база күүседе ажыл-чорудулгазынга улуг чедиишкиннерни күзээнин дамчыткан.

Бистиң кырывыста тайбың дээрниң турары дээш партияга өөрүп четтирип турар бис деп, кан эзилдирер ажылчын чугаалаан. Ону чедип алырынга кайы хире улуг күжениишкиннерни негеттингенин эки билир бис. Совет кижилерге тайбың амыдыралды хандырып бээр дээш ТК-ныҢ Политбюрозунуң, партияның болгаш күрүнениң удуртукчузу Силерниң кайы хире улуг күжениишкиннерни кылып турарыңарны кончуг эки билир бис. Чүрттүң күүзүн быжыглаар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар ажылчын аңгыра партия бүрүү-биле бүдүреп болур. Бо чылдың социалистиг хүлээлгелерин В. М. Курбаковтуң бригадазы үүлээп алыышаан, плаидан ажыр 150 тонна каңны эзилдиреринге ол чугаалаан. Металлургтар ботгарының сөзүн эрлеп шыдаар. Бүдүрүлгениң шинтирлиг бүгү участоктарында коммунистер ажылдап турар деп, эш Курбаков дыңнаткан, боттарының аван гардчы ролюн одар алдарлыы-биле күүседип турар. Металлург кижиниң профессиязының дугайында ол чоргаарал-биле чугаалаан. ол профессияны эки кезээде хүндүлеп келген болгаш хүндүлеп-даа турар. Ол профессия амгы үеде бедик билигден болгаш культурадан чарылбас тудуш.

Эргим Константин Устинович, деп Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры улуг мастер Б. В. Чукаков эш К. У. Черненкого чугаалаан. Бүдүрүлгечилерни бистерни дүвүредип турар чамдык бодаалдарны болгаш сагыш-човаашкыннарны Силерниң-биле ужуражышкынны — өөрүшкүлүг бо болуушкунну ажыглавышаан, илергейлээр бодаан мен деп, улуг мастер чугаалаан. Чижээ, күш-ажылды организастаарының бригада хевирип ап көрээлп. Оон ажыктың металлургтар ханызы-биле медереп билген. Аргалар болгаш байдалдар бер чергелерге бригадаларның ортаавыга чугула деп, эш Чукашов оон ынай чугаалаан.

Заводтуң аныяктарының мөңгүзээнинден валыцовщик А. П. Моисеевтиң чугааланы болза, Силерниң, Константин Устинович, чаа делегейниң түрүп турган үезинде, чаа делегейниң кижизин хевирлээри дээш мозаң чок сагыш салышкындыр дээн сестерниңерни аныяк Металлургтар изиг-биле хүлээп алдыгар. Ону аныяктар бодунга бедик идейлиг мөзүг-шынарны, коммунизмниң херээнге шынчы зоруктуг кижизидер деп партияның даалгазы кылдыр хүлээп көрүп турар. Бистеге үлегер алыр-даа, өөренирдээ кижилер бар. Ол дээрге заводтуң кадржаан ажылчыннары — партияның, күш-ажылдың, Ада-чүрттүң Улуг дайынының хоочунналарыдыр. Силерниң, Константин Устинович, амыдыралынарның чырыткылыг оруу болза биске үлегер-чижек болур.

Бистиң ниитилелиивис күш-ажылчы, чоптуг ниитилел болур. Бистеге ажыы-биле чугаалаарга, кылган ажылынга тура чок, а ол хирезинде акшаны ап сеткилдиг ажылчыннар дег, харын-даа олардан хөйүг алыксаар чамдык кижилер, оларның аразында аныяктар безин бар болдур ийин. Күш-

омунээзинден валыцовщик А. П. Моисеевтиң чугааланы болза. Силерниң, Константин Устинович, чаа делегейниң түрүп турган үезинде, чаа делегейниң кижизин хевирлээри дээш мозаң чок сагыш салышкындыр дээн сестерниңерни аныяк Металлургтар изиг-биле хүлээп алдыгар. Ону аныяктар бодунга бедик идейлиг мөзүг-шынарны, коммунизмниң херээнге шынчы зоруктуг кижизидер деп партияның даалгазы кылдыр хүлээп көрүп турар. Бистеге үлегер алыр-даа, өөренирдээ кижилер бар. Ол дээрге заводтуң кадржаан ажылчыннары — партияның, күш-ажылдың, Ада-чүрттүң Улуг дайынының хоочунналарыдыр. Силерниң, Константин Устинович, амыдыралынарның чырыткылыг оруу болза биске үлегер-чижек болур.

Бистиң ниитилелиивис күш-ажылчы, чоптуг ниитилел болур. Бистеге ажыы-биле чугаалаарга, кылган ажылынга тура чок, а ол хирезинде акшаны ап сеткилдиг ажылчыннар дег, харын-даа олардан хөйүг алыксаар чамдык кижилер, оларның аразында аныяктар безин бар болдур ийин. Күш-

Бистиң чүртүвүста чүртталга айтырыын кайы хире чедиишкиниг шинтирлел турарын бистиң заводувустуң чижээнден безин көрүп турар бис деп, эш Моисеев уламчылаан. Заводта чаа-чаа ат-буделер немежип турар, чоокку үеде чүртталга түүүнүң талазы-биле кандыг планнар барын олар сонуургап турарлар.

Хоочун салгалдың революсчу чанчылдарын комсомолчулар болгаш эныяктар төлептин-биле сайзырадыр, оларның байлак дуржулгазын боттарының ажылхерээнге ажыглавар дээрин ол эш К. У. Черненкого бүзүреткен. Боттарывыстың патриотчу хүлээлгевисти тергиин эки билир бис, төрээн ынак Ада-чүртүвүсту камгалаарынга кажан-даа белен бис деп, вальцовщик чугаалаан. Төрээн черивисти, түшкүүрлүг 30 чылдарда Силерниң, Константин Устинович, кызыгаар заставазының парторгу турган, камгалап турганыңар дег, камгалаар бис.

Мөңгүзээнинден валыцовщик А. П. Моисеевтиң чугааланы болза. Силерниң, Константин Устинович, чаа делегейниң түрүп турган үезинде, чаа делегейниң кижизин хевирлээри дээш мозаң чок сагыш салышкындыр дээн сестерниңерни аныяк Металлургтар изиг-биле хүлээп алдыгар. Ону аныяктар бодунга бедик идейлиг мөзүг-шынарны, коммунизмниң херээнге шынчы зоруктуг кижизидер деп партияның даалгазы кылдыр хүлээп көрүп турар. Бистеге үлегер алыр-даа, өөренирдээ кижилер бар. Ол дээрге заводтуң кадржаан ажылчыннары — партияның, күш-ажылдың, Ада-чүрттүң Улуг дайынының хоочунналарыдыр. Силерниң, Константин Устинович, амыдыралынарның чырыткылыг оруу болза биске үлегер-чижек болур.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

(Төлүүзү. Эгези 1-ги арыында).

чүге ынчаар төлевейн турарыл?» деп айтырыгны салдынганы черле чүүлдүр.

Күрешкүтке бо айтырыг талазы-биле амгы үеде шенелделиг — чорудуп турар. Ынчалзажок байдалдар бар черлерге шенелде түнелдерин маңаан херээ чок, а аныяктарга суме-лоотпас эргежок чугула хемчеглерни алыры чугула. Ынчаарга күш-ажылды болгаш будурүлгени организастаары дээш харысалганы, мастер кажан бригаданың составына кирзе-даа, бортан кым-даа чайлатпас дээрзин утпас херек.

Кадржаан ажылчын деп тодаргай болгаш дорт сөглеттинген билиишкинни завод ажылчыннарының аразынга сагынмайн барып болбас. Аңгы-биле чугаалаарга, ол билиишкинни бистиң чамдык черлерде утпаан-дыр. А кажан ол сөстерни чугаалавтарга, бүлүг ажыл-ишчиннің, дүржүлгалыг мастерниң, аныяк салгалдың кижизидикпишиниң, хөй-ниитиниң херээнге могаг-шылаг чок берзинген, будурүлгенің патриотиг, принципиалдыг кижиниң овур-хевири каракка көстүп келир.

Кадржаан ажылчыннар — будурүлгенің чүге, кемге эвес-тер. Олар дээрге, бистиң ажылчын ангыбыстың чоргаараалы-дыр. Оларны үнелээри, оларга даянары чугула. Мергежилдиг күш-ажылдың авторитединг, шынарлыг ажылдың авторитединг кодүрер херек, ындыг ажыл ийи чүе чыг уттунгурбес деп оон дугайында чугаалажыр турар.

1919 чылда Москва-Сортировочная депонуң ажылчын-большевиктери инитиптиң эрге-ажыы дээш халас шалыпчы ажылдың үзегер-чижээн көргүскеннер. Оон соңгаа алдан беш чыл эртеринде, бо чылын Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботникинге 157 млн. кижи киришкен. Бистиң амыдыралывыста коллективтиг принциптерниң кайы хире калбарып, байыжаалының тодаргай херечизин ол-дур.

Москвачылар бо субботникте бедик кодурүлүшкүнүүт оның хөөн-биле болгаш стахановчу Егу-биле ажылдаанын Виктор Васильевич Гришин мөзүн чугаалаан кижи. Бүгү чүртке база ынчалзажок бедик кодурүлүшкүн-биле ажылдаан. Боттарының кылыг-чоруун ажыглаан, он алдыг харылзаа оргаларынга, а чазрын беш хар үезинде цех начальнигинге ажылдап чораан боор-дур. Ындыг школа чүүл-биле-даа солуттунмас.

Күш-ажылдың школазы, амыдыралдың школазы, массалар оргузуңга политиктиг ажылдың школазы — ол-не идегелдиг школа.

Большевиктер партиязының келир үениң партиязы деп адаптаан, ону Ленин бистиң партиявыстың хүрээлеки аныяк болгаш эрге-гидилиг кижилер-биле дожтаамал өскер дээрзин-биле холбап чораан. Амгы үеде партияга кирип турар кижилериң барык үштүң бир хүүлү комсомолду дамчыштыр кирип турар.

Ажылчы чоннарың кайбак ыяс-тарының келгей чорүүн чаңгыдаа — Коммунистиг партияның чиңгине угланышкыны-бл бо бүрүткей чайлавас-даа.

70 чылдарның эгезинден бээр чоннуң ботгуу оруглазы кижи бүрүзүнде онаалтыр алырга бүдүн чартык ажыг катап өскен. Улус ажыл-агыныңда ажылдап турар миниерниң — айда алыр ортумак ажыл төлевири 1983 чылда 182 рубль болган. Бедик мергежилдиг ажылчыннарның ажыл төлевири оон-даа улуг, олар 250—300 болгаш оон-даа хөй рубльди бир айда ап турардар.

Амгы үеде биете дөрт чыл дургузунда-ла дайын мурнунда түрүлгеннеринден бүгү чүдүүлдерден хөй чүртталга бажыңнарлыг түдүп турар. Беш чыл санында-ла 50 мың ажыл-кижи чүртталга байдалын экижидип турар.

Чоннуң хереглеп барааннарын бүдүрери көвүдеп, оларга ачы-дуза көргүзериниң хемчээли улгадып турар.

Көдээжик ажыл-ишчилериниң оруглагы база-ла улгадып турар. Көдээде эки шыналыг болгаш чараш чүртталга бажыңнары, школалар, медицина албан черлери, клубтар түзүлүп, амгы үениң оруктары кылдынып турар.

Улуг төөгүлүг сорулгалооруу биле көдээниң ажезынга палеонтология өскерилип турар. Ынчаарга ажыл-ишчилер, инженер-техниктер, студентилер, школаларның оскуучулары, пионерлер, комсомолдар, партияның эртем-билиг организастаттыгнары, ажыл-ишчи чонга лекциялар, доктаалдар, чогаалдар, кижизидикпишиниң, хөй-ниитиниң херээнге могаг-шылаг чок берзинген, будурүлгенің патриотиг, принциптиг кижиниң овур-хевири каракка көстүп келир.

Кадржаан ажылчыннар — будурүлгенің чүге, кемге эвес-тер. Олар дээрге, бистиң ажылчын ангыбыстың чоргаараалы-дыр. Оларны үнелээри, оларга даянары чугула. Мергежилдиг күш-ажылдың авторитединг, шынарлыг ажылдың авторитединг кодүрер херек, ындыг ажыл ийи чүе чыг уттунгурбес деп оон дугайында чугаалажыр турар.

1919 чылда Москва-Сортировочная депонуң ажылчын-большевиктери инитиптиң эрге-ажыы дээш халас шалыпчы ажылдың үзегер-чижээн көргүскеннер. Оон соңгаа алдан беш чыл эртеринде, бо чылын Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботникинге 157 млн. кижи киришкен. Бистиң амыдыралывыста коллективтиг принциптерниң кайы хире калбарып, байыжаалының тодаргай херечизин ол-дур.

Москвачылар бо субботникте бедик кодурүлүшкүнүүт оның хөөн-биле болгаш стахановчу Егу-биле ажылдаанын Виктор Васильевич Гришин мөзүн чугаалаан кижи. Бүгү чүртке база ынчалзажок бедик кодурүлүшкүн-биле ажылдаан. Боттарының кылыг-чоруун ажыглаан, он алдыг харылзаа оргаларынга, а чазрын беш хар үезинде цех начальнигинге ажылдап чораан боор-дур. Ындыг школа чүүл-биле-даа солуттунмас.

Күш-ажылдың школазы, амыдыралдың школазы, массалар оргузуңга политиктиг ажылдың школазы — ол-не идегелдиг школа.

Большевиктер партиязының келир үениң партиязы деп адаптаан, ону Ленин бистиң партиявыстың хүрээлеки аныяк болгаш эрге-гидилиг кижилер-биле холбап чораан. Амгы үеде партияга кирип турар кижилериң барык үштүң бир хүүлү комсомолду дамчыштыр кирип турар.

Ол дээрге төлептиг хүлээп алышкын. Комсомол — партияның идегелдиг күрлавыры, оон дайынга дузалакчызы. Аныяк эргинчилерниң эвилелинге партия харысалгалыг ажылды даацыдырып келгем болгаш даандырып-даа турар. Комсомолга идеген болур дээрзинге партия бүзүрээр-дээ.

Эштер! 70—80 чылдарның үезинде биске таварышкан экономика хөгжүлдезиниң шарын айтырыгларының дугайын чугаалап турган мен. ТК бистиң партиявыс бүгү улус ындыг бергелерин эчизинге чедир ажып артер, чаа бүрүнгаар базымнарны кылыр дээш ажылдап турер.

Ону чедип алырынга бедик будурүккүдүг күш-ажыл, будурүлгенің хөгжүлдези дээш кижи бүрүзүнүң бот харысалгазын бедидери негеттинер. Чүгле ындыг үндезинге чоннуң чаагай чорууп бедидип болур.

Ажылчы чоннарның кайбак ыяс-тарының келгей чорүүн чаңгыдаа — Коммунистиг партияның чиңгине угланышкыны-бл бо бүрүткей чайлавас-даа.

70 чылдарның эгезинден бээр чоннуң ботгуу оруглазы кижи бүрүзүнде онаалтыр алырга бүдүн чартык ажыг катап өскен. Улус ажыл-агыныңда ажылдап турар миниерниң — айда алыр ортумак ажыл төлевири 1983 чылда 182 рубль болган. Бедик мергежилдиг ажылчыннарның ажыл төлевири оон-даа улуг, олар 250—300 болгаш оон-даа хөй рубльди бир айда ап турардар.

Амгы үеде биете дөрт чыл дургузунда-ла дайын мурнунда түрүлгеннеринден бүгү чүдүүлдерден хөй чүртталга бажыңнарлыг түдүп турар. Беш чыл санында-ла 50 мың ажыл-кижи чүртталга байдалын экижидип турар.

Чоннуң хереглеп барааннарын бүдүрери көвүдеп, оларга ачы-дуза көргүзериниң хемчээли улгадып турар.

Көдээжик ажыл-ишчилериниң оруглагы база-ла улгадып турар. Көдээде эки шыналыг болгаш чараш чүртталга бажыңнары, школалар, медицина албан черлери, клубтар түзүлүп, амгы үениң оруктары кылдынып турар.

Улуг төөгүлүг сорулгалооруу биле көдээниң ажезынга палеонтология өскерилип турар. Ынчаарга ажыл-ишчилер, инженер-техниктер, студентилер, школаларның оскуучулары, пионерлер, комсомолдар, партияның эртем-билиг организастаттыгнары, ажыл-ишчи чонга лекциялар, доктаалдар, чогаалдар, кижизидикпишиниң, хөй-ниитиниң херээнге могаг-шылаг чок берзинген, будурүлгенің патриотиг, принциптиг кижиниң овур-хевири каракка көстүп келир.

Кадржаан ажылчыннар — будурүлгенің чүге, кемге эвес-тер. Олар дээрге, бистиң ажылчын ангыбыстың чоргаараалы-дыр. Оларны үнелээри, оларга даянары чугула. Мергежилдиг күш-ажылдың авторитединг, шынарлыг ажылдың авторитединг кодүрер херек, ындыг ажыл ийи чүе чыг уттунгурбес деп оон дугайында чугаалажыр турар.

1919 чылда Москва-Сортировочная депонуң ажылчын-большевиктери инитиптиң эрге-ажыы дээш халас шалыпчы ажылдың үзегер-чижээн көргүскеннер. Оон соңгаа алдан беш чыл эртеринде, бо чылын Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботникинге 157 млн. кижи киришкен. Бистиң амыдыралывыста коллективтиг принциптерниң кайы хире калбарып, байыжаалының тодаргай херечизин ол-дур.

Москвачылар бо субботникте бедик кодурүлүшкүнүүт оның хөөн-биле болгаш стахановчу Егу-биле ажылдаанын Виктор Васильевич Гришин мөзүн чугаалаан кижи. Бүгү чүртке база ынчалзажок бедик кодурүлүшкүн-биле ажылдаан. Боттарының кылыг-чоруун ажыглаан, он алдыг харылзаа оргаларынга, а чазрын беш хар үезинде цех начальнигинге ажылдап чораан боор-дур. Ындыг школа чүүл-биле-даа солуттунмас.

Күш-ажылдың школазы, амыдыралдың школазы, массалар оргузуңга политиктиг ажылдың школазы — ол-не идегелдиг школа.

Большевиктер партиязының келир үениң партиязы деп адаптаан, ону Ленин бистиң партиявыстың хүрээлеки аныяк болгаш эрге-гидилиг кижилер-биле холбап чораан. Амгы үеде партияга кирип турар кижилериң барык үштүң бир хүүлү комсомолду дамчыштыр кирип турар.

Ол дээрге төлептиг хүлээп алышкын. Комсомол — партияның идегелдиг күрлавыры, оон дайынга дузалакчызы. Аныяк эргинчилерниң эвилелинге партия харысалгалыг ажылды даацыдырып келгем болгаш даандырып-даа турар. Комсомолга идеген болур дээрзинге партия бүзүрээр-дээ.

Эштер! 70—80 чылдарның үезинде биске таварышкан экономика хөгжүлдезиниң шарын айтырыгларының дугайын чугаалап турган мен. ТК бистиң партиявыс бүгү улус ындыг бергелерин эчизинге чедир ажып артер, чаа бүрүнгаар базымнарны кылыр дээш ажылдап турер.

Ону чедип алырынга бедик будурүккүдүг күш-ажыл, будурүлгенің хөгжүлдези дээш кижи бүрүзүнүң бот харысалгазын бедидери негеттинер. Чүгле ындыг үндезинге чоннуң чаагай чорууп бедидип болур.

Ажылчы чоннарның кайбак ыяс-тарының келгей чорүүн чаңгыдаа — Коммунистиг партияның чиңгине угланышкыны-бл бо бүрүткей чайлавас-даа.

70 чылдарның эгезинден бээр чоннуң ботгуу оруглазы кижи бүрүзүнде онаалтыр алырга бүдүн чартык ажыг катап өскен. Улус ажыл-агыныңда ажылдап турар миниерниң — айда алыр ортумак ажыл төлевири 1983 чылда 182 рубль болган. Бедик мергежилдиг ажылчыннарның ажыл төлевири оон-даа улуг, олар 250—300 болгаш оон-даа хөй рубльди бир айда ап турардар.

Амгы үеде биете дөрт чыл дургузунда-ла дайын мурнунда түрүлгеннеринден бүгү чүдүүлдерден хөй чүртталга бажыңнарлыг түдүп турар. Беш чыл санында-ла 50 мың ажыл-кижи чүртталга байдалын экижидип турар.

Чоннуң хереглеп барааннарын бүдүрери көвүдеп, оларга ачы-дуза көргүзериниң хемчээли улгадып турар.

Көдээжик ажыл-ишчилериниң оруглагы база-ла улгадып турар. Көдээде эки шыналыг болгаш чараш чүртталга бажыңнары, школалар, медицина албан черлери, клубтар түзүлүп, амгы үениң оруктары кылдынып турар.

Улуг төөгүлүг сорулгалооруу биле көдээниң ажезынга палеонтология өскерилип турар. Ынчаарга ажыл-ишчилер, инженер-техниктер, студентилер, школаларның оскуучулары, пионерлер, комсомолдар, партияның эртем-билиг организастаттыгнары, ажыл-ишчи чонга лекциялар, доктаалдар, чогаалдар, кижизидикпишиниң, хөй-ниитиниң херээнге могаг-шылаг чок берзинген, будурүлгенің патриотиг, принциптиг кижиниң овур-хевири каракка көстүп келир.

Кадржаан ажылчыннар — будурүлгенің чүге, кемге эвес-тер. Олар дээрге, бистиң ажылчын ангыбыстың чоргаараалы-дыр. Оларны үнелээри, оларга даянары чугула. Мергежилдиг күш-ажылдың авторитединг, шынарлыг ажылдың авторитединг кодүрер херек, ындыг ажыл ийи чүе чыг уттунгурбес деп оон дугайында чугаалажыр турар.

1919 чылда Москва-Сортировочная депонуң ажылчын-большевиктери инитиптиң эрге-ажыы дээш халас шалыпчы ажылдың үзегер-чижээн көргүскеннер. Оон соңгаа алдан беш чыл эртеринде, бо чылын Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботникинге 157 млн. кижи киришкен. Бистиң амыдыралывыста коллективтиг принциптерниң кайы хире калбарып, байыжаалының тодаргай херечизин ол-дур.

Москвачылар бо субботникте бедик кодурүлүшкүнүүт оның хөөн-биле болгаш стахановчу Егу-биле ажылдаанын Виктор Васильевич Гришин мөзүн чугаалаан кижи. Бүгү чүртке база ынчалзажок бедик кодурүлүшкүн-биле ажылдаан. Боттарының кылыг-чоруун ажыглаан, он алдыг харылзаа оргаларынга, а чазрын беш хар үезинде цех начальнигинге ажылдап чораан боор-дур. Ындыг школа чүүл-биле-даа солуттунмас.

Күш-ажылдың школазы, амыдыралдың школазы, массалар оргузуңга политиктиг ажылдың школазы — ол-не идегелдиг школа.

Большевиктер партиязының келир үениң партиязы деп адаптаан, ону Ленин бистиң партиявыстың хүрээлеки аныяк болгаш эрге-гидилиг кижилер-биле холбап чораан. Амгы үеде партияга кирип турар кижилериң барык үштүң бир хүүлү комсомолду дамчыштыр кирип турар.

Ол дээрге төлептиг хүлээп алышкын. Комсомол — партияның идегелдиг күрлавыры, оон дайынга дузалакчызы. Аныяк эргинчилерниң эвилелинге партия харысалгалыг ажылды даацыдырып келгем болгаш даандырып-даа турар. Комсомолга идеген болур дээрзинге партия бүзүрээр-дээ.

Эштер! Силерниң заводуңарда бүгү чүртүүн бүгү черлеринде дог. нарын. харысалгалыг херектерни бирлээ дугаарында коммунистер сегирип алыр. Чогумнең ол оларның аттаарын калбак массаларның мурнунга быжыглап турар.

Коммунистиг партия бүгү улустуң авангарды болуп турар. Бодунуң аңгы талазы-биле утка-шынарының, программалыг сорулгаларының идеологизиязының болгаш политиказының талазы-биле. СЭКП-де ажылчынарының эдлеп турар ролюнуң талазы-биле ол большевизминиң алдарлыг чаңчылдавырынга шынчы ажылчын аңгыбыс партиязы болуп келген болгаш ындыг боон артпышаан.

Ол чорук оон ажыл-чорудулгазының революсчу салгажылгалыын хандырып, иштики болгаш даштыкы политиканы аңгы талазы-биле шыңгыы түдүп эрткенин тодарадып турар. Ол дээрге сайзырангай социализмни улам ыңай сайзырангайжыдары деп чугаалап турарывыс канчаар-даа ажок улуг ажылдың чедишкининиң магадылалы.

Социалистиг туругзуушкүнүүң чылдарында партия массаларның чогум-на башкы-ңы болур ындыг кайгамчык удуртукчу кадрларны кижизиткен. Оларның ажылы нарын. харысалгазы бедик. Ындыг эштер дугаяында кижилер шынаа-ла улуг хүндүткел-биле чугаалап турар.

Ынчалзажок чамдык ажылдакчыларның бүдүрүллеге болгаш амыдыралга шын эвес ажыы-чаңының дугайында чугаа үнүп келген таварылгада, чөптүг шүүгүмчүлелди база дыннаар апаар-дыр. Ындыг чүүлдерге эптеш чок болур-даа ужурлуг бис. Салдынчак ажылдап турарлардан, хоойлуну сагывастардан, СЭКП Уставын үреп турарлардан ТК шыңгыы негелдени салып турар болгаш салырдаа апаар. Ол дугайында бис СЭКП ТК-ның Февраль Пленумунга шыңгыызыбыле чугаалаан бис. Бистиң негелдевивис болгаш принципиалдыг чоруувус кажандаа — бүгүн-даа, даартадаа, келир үеде-даа кошкаш дивес деп бала катап сагындырыксап тур мен.

Вальцовщик Александр Павлович Моисеевтиң бодалынга каттыжып тур мен. Ол бодунуң чугаазынга инитилел мурнунга хамаатыны бүрүзүнүң, бодунуң хүлээлгезинин хажык чок күүседирин ышкаш чугула социал чөптүг чоруктуң талазын кончуг ажыы-биле илереттир. Александр Павлович, Силерниң черле чөптүг. Бодунга хамаарыжыр-даа, хамаарышпас-даа мүүлдерни — шүптүзүн бодунга алыксаар кижилер бар. Ап турары-даа ховар эвес. А ынчаарга инитилел мурнунга бодунуң хүлээлгезинин дугайында чугаалап турарывыс канчаар-даа ажок улуг ажылдың чедишкининиң магадылалы.

Социалистиг туругзуушкүнүүң чылдарында партия массаларның чогум-на башкы-ңы болур ындыг кайгамчык удуртукчу кадрларны кижизиткен. Оларның ажылы нарын. харысалгалыг ажылды даацыдырып келгем болгаш даандырып-даа турар. Комсомолга идеген болур дээрзинге партия бүзүрээр-дээ.

Эштер! Силерниң заводуңарда бүгү чүртүүн бүгү черлеринде дог. нарын. харысалгалыг херектерни бирлээ дугаарында коммунистер сегирип алыр. Чогумнең ол оларның аттаарын калбак массаларның мурнунга быжыглап турар.

Коммунистиг партия бүгү улустуң авангарды болуп турар. Бодунуң аңгы талазы-биле утка-шынарының, программалыг сорулгалооруу биле идеологизиязының болгаш политиказының талазы-биле. СЭКП-де ажылчынарының эдлеп турар ролюнуң талазы-биле ол большевизминиң алдарлыг чаңчылдавырынга шынчы ажылчын аңгыбыс партиязы болуп келген болгаш ындыг боон артпышаан.

Ол чорук оон ажыл-чорудулгазының революсчу салгажылгалыын хандырып, иштики болгаш даштыкы политиканы аңгы талазы-биле шыңгыы түдүп эрткенин тодарадып турар. Ол дээрге сайзырангай социализмни улам ыңай сайзырангайжыдары деп чугаалап турарывыс канчаар-даа ажок улуг ажылдың чедишкининиң магадылалы.

Социалистиг туругзуушкүнүүң чылдарында партия массаларның чогум-на башкы-ңы болур ындыг кайгамчык удуртукчу кадрларны кижизиткен. Оларның ажылы нарын. харысалгалыг ажылды даацыдырып келгем болгаш даандырып-даа турар. Комсомолга идеген болур дээрзинге партия бүзүрээр-дээ.

Эштер! Силерниң заводуңарда бүгү чүртүүн бүгү черлеринде дог. нарын. харысалгалыг херектерни бирлээ дугаарында коммунистер сегирип алыр. Чогумнең ол оларның аттаарын калбак массаларның мурнунга быжыглап турар.

Коммунистиг партия бүгү улустуң авангарды болуп турар. Бодунуң аңгы талазы-биле утка-шынарының, программалыг сорулгалооруу биле идеологизиязының болгаш политиказының талазы-биле. СЭКП-де ажылчынарының эдлеп турар ролюнуң талазы-биле ол большевизминиң алдарлыг чаңчылдавырынга шынчы ажылчын аңгыбыс партиязы болуп келген болгаш ындыг боон артпышаан.

Ол чорук оон ажыл-чорудулгазының революсчу салгажылгалыын хандырып, иштики болгаш даштыкы политиканы аңгы талазы-биле шыңгыы түдүп эрткенин тодарадып турар. Ол дээрге сайзырангай социализмни улам ыңай сайзырангайжыдары деп чугаалап турарывыс канчаар-даа ажок улуг ажылдың чедишкининиң магадылалы.

Чүү-даа чүве бодунуң өйүнде боорулээ. Уругларга садыгы, аныяктарга чурттаалга бажыңы, цехте эки сөөлөвая, сүүрда клуб — бистиң амыдыралывыстың хевиринге ол-на кескү ажыттаңгылаңнаңгылаңнаңгылаңн

Депшилгелиг арганы шиңгээдиңер!

КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРЭЭ

5. Күш-ажыл төлевири

Коллективтиң керээ-биле ажылдап турар бригадаларда, звеноларда, отрядтарда ажылдап турарларның күш-ажылының төлевирин аккорд-шаңналарды системага оттурлаар үе-үеден бир (наряд чок) аванстылаашкын биле норудар. Аванс базырын ажылдап үнген дөмей тарифтиг разряк (III—VI) бүгаар саналар — тракторист-машинистерге, а ол ышкаш звеноларга ажылдап турар ажыл-ишкерлерге III—V разрядтар-биле, — механизастатынмаан ажылдарда ажылчыннарга технологтуг карталарда тодаратпан орта-зак разрядтан хамаарылгаяыг ёзулээр.

Аванс базар авансының хемчээлин ол технологтуг карталарда норудуген ажыл төлевиринiң түңүнден хамаарышпайтыр бала тодаратынган төрүп болур. Коллективтиң керээ-биле ажылдап турар бригадаларның, звеноларның ажылчыннарының күш-ажылын төлээринге ажыл төлевирiнiң планнаттынган тариф фондузун барымдаалап, кодээ амыр-ачыг культуралыңның дугаатырүнүң деңнелинге хамаарыштыр 15 хуу чедир улгатырган продукция дээш расценканы доктаалыр эртем сотрудник директорларынга тыпсып турар. Моон-биле кады төке адырларның аңы нийи зохаптың ышкыр көргүзүлериниң дугаат-тазазы-биле бедиер көргүзүлериниң чедир илгат коллективтерге расценкалар саналгаларынга ажыл төлевирiнiң планнаттынган тариф фондузун улуг чертеми-биле бедидер.

Продукция дээш нөкөй төлевирiнiң тариф фондузуның алтадырыкшыл тодаргай хемчээли үстүнде турар организация-биле бригаш профбилек комитеди-биле дугурушкаан сүлээр үстүнде турар организация бадыткаар.

Продукция будуреринiң нормазын доктаадып турда, бир домей будурүлге бай-даалдарда турар совхозтарның болгаш адырларның нормазының деңнелинге ылгалдар болдурбазын дээш, үстүвле түвар организацияларлар контрольду хандырар үжурулуг.

Аванс алышкынга болгаш осте-даа ажылдарга ажылдарны чогуур үезинде болгаш шиңгээлиг чурттанны, мал чемиерин болгаш бир дай саныырда база сүтгырылгамыи мастери» база «Сүтгырылгамыи мастери» деп аттар дээш немелде төлевирлер. эдикчи-мастерлериң ажыл төлевири шуптузу 11663,7 рубль. Оон иштинде: тракторист-машинистерге — 7566,2 рубль; аътхоз ажылдарының ажылчыннарынга — 2722,5 рубль. бригадирнiң доктаа сезонунда ажыл төлевири — 1371 рубль. Чижектен алырга, продукцияның 100 рубль бот-үнезинiң сайын үндүрер расценкалы 12 рубль 15 копеек болур: 11663,7 рубль: (120000 100).

ХЕРЕК КЫРЫНДА АЛГАН ПРОДУКЦИЯ ДЭЭШ АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИН САНАП ҮНДУРЕРИНИҢ ЧИЖЭЭ

Күш-ажылды наряд чон төлевирiнiң хевирiнiң үезинде бригаданың ажылчыннарынга чыл дургузунда ажылдаан үези дээш 11240,3 рубльди бригада чөвүлелиниң шиитпири-биле аванска бергеи (классты дээш немелде болгаш төлевирни аванска ай саныында киирип турган). Алдынган продукции дээш бригаданың ажылчыннарынга расценка ёзулээр 15746,4 рубль саналтыган (11229: 100х12 рубль 15 копеек).

Алдынган продукция дээш бригаданың ажылчыннарынга 4506,1 рубльди (15746,4 рубль — 11240,3 рубль) азы 40—40 копеекти (4506,1 рубль: 11240,3 рубль) ажылчыннарга төлеп бергеи ажыл төлевирiнiң рубль бурузунге чедир төлээр-дир.

ДӨРТ ЧАРЫГДАЛДАРГА КАМНАЛГА ДЭЭШ ШАҢНАЛДЫ САНАП ҮНДУРЕРИНИҢ ЧИЖЭЭ

Бригада, звено 1 центнер продукцияга дөрт чарыгдалдарны 52 копеекке камнап алган. Оон иштинде кызылтаска 15, силостаар кукурузага — 10, чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннерге 27 копеек болган дийик. Бо чижекте нииги продукцияга 5265 рубльдиң камналгазы алдынган. Дөрт чарыгдалдарны камнап алганы дээш шаңналды алдынган камналганың артазынга 25 хуузу хемчээлге чоруткан, ынчангаш 1316 рубль айлыкке аванс кылдыр алган ажыл төлевирiнiң рубль бурузүйге 11,7 копеек болган.

Ынаннан ажыр продукция дээш база төрт чарыгдалдарны тамнаш алганы дээш шаңналдарны ажылчыннарга продукция дээш немелде төлевирiнiң киирiштир чылда санап бергеiниң 6 айларда ажыл төлевириннен хөй аас хемчээлге төлеп бээр.

Бригада (звено) чөвүлели шаңналдарны бригада кежигүннерiнге хувааргыга дөрт киржир болгаш будуулгеге алдагадалдарны күш-ажыл чурумун үрээни (ажылдан оралдаары азы келбээни, ээзирик келгени, звено, бригада удуртукчузунуң азы специалистиң айтырыкшыл-ның күүседиринден өйтелаары дээш) бара оске-даа чылдагааннар дээш чамдык ажылдакчыларның шаңналын коллективтиң саналын ёзулаар бүрүнү-биле азы чамдыкшын кавыр эргелиг.

ҮЕ БОЛГАШ КИЖИЛЕР

Чеден харың бедиинче үнүп орташ, төрээн черим Элегес. Межегейге келген санымда-ла амгы аас-кежиктиг ажыдырал-чурттал-гамның эгезин салган Тывага улусчу революциянның өскүүр үнген хайныышкынның үези — чээрби чылдарны сеткил-сагыштың ханы чоргаарады-биле саптып велир мен.

Анай-Кара чаа чорааш, тыва чонумнуң үлегерлеп чугаалаары ышкаш, өзер дергизиндең туттунуптар шору элээди оол апаргам үем чогум-на од чылдарга хамаарыжыр чүве.

Элегес биле Межегейниң үзүн баткан хемнериниң үнүнга кежүп. Көк-Булуцга чурттап чораан ядыы арат-тың оглу мен. Бистиң өг-булевиске беш оол, үш кыс алдыны өзүп келген бис. Мен оларның эң бичези болгаш мен.

Байларның оглери аяк-а ядыы араттарның ыштыг кара өгдер болгудаар үүве. Ажыкай байның каш муңнап санаар чылгы малы Межегейниң делгем шыналыңга безин сыңмас ышкаш турганын билир мен. Ол өөр чылгы дешкилежип. Межегейниң суун ине бээрге, бой кылаң арыг суу безин сыгай, кара малгаш шалбаа апарган, арай боорда сыстып агып бадып чыдар чүве.

Ачам Мөгенчик — ядыы арат кижи чораан. Миннип келиримге-ле аваң, ачам бир байның малын кадарып, хөлечиктиң кадыг ажыг-шүжүүн көрүп, амыдыран чорааннар. Ынчан Россияга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының салдары-биле Тывага улусчу революция өскүүр үнген ада-иезинiң ажылынга, дузалажып эгелээн. Революция өскүүр эгелээри билек, ачам, улуг акыларым аңгы демиселиннге идепкейлиг киржип, байлар-биле демисежип турганнар. Ачам, өзөң улуг акым, оглу-биле кады кызыл партизаннарга чугула медээ чедирер дээш Чиңге-Дагга Догаан деп черге чоруп олурда, ол үеде аңаа чоруп турган актар олуруп каан.

Тывага Улусчу революция тиилээн соонда араттарның аас-кежиктиг чаа амыдыралы эгелээн. Мээң улуг акыларым, үгбаларым ол чаа амыдыралдың өөскүүр, догуннаарынга боттарының үлүг-хуузун хире-шаа-биле киргилээн. Улуг акыларым Янчар Данзын-оол баштайгы үеле партизан, сөөлзүредир МЧАЭ органнастажыл, биржик өөредилгезинге киржип чораан идепкейлиг аревэчилөр чүве. Сөөлзүредир олар партия, совет ажылдарга киржип ажылдап чорааннар.

1941 чылда Тываның Араттың Революстуг Намының хүрээлеңнинге киргеним мээң амыдыралымга кажандаа уттундурбас.

Төрээн республикамның экономика, социал, культура хөгжүлдезиниң ажыг Кочетово суурнуң хөгжүлдезинден-не дораан көскү. Кочетово. Тывага сураган партизан командирi Сергей Кузьмичниң адын эдилээн, оон төрээн суурга Тандыва «Коммунизмниң херели» совхозтуң төвү. Тывалер амгы ол суур турар черни шаанда бээр Сүт-Бажы дээр.

Сүт-Бажыңга бүгү Тываның чонунуң төлөөлери чыылгаш, үзел-соруун илергейлээн. Маңаа чаа, хостуг күрүне тывылган.

Бо чер чурттуг эки тураачы алышкылар Оюн Ойдуп-ааларны бүгү Тыва билир. Сураган артист Кара-кыс Мунчук. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг хойлу Монгуш Алдай-оол. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Бавуи-оол Уни-оол олар бапы бо черниң кижилери.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң ажыл-ишчилери совет улустуң революшчу, дайынчы, күш-ажылтыг чанчылдарынга шыйчы. Оларның төрээн суурунда Тывареволюстуг мемориалды тургускан. Овар оон тудуунга эң идепкейлиг киришкенцер. Мемориалда Тыва Арат Республиканы чарлаан Үндезилекчи хурал болган база Кызыл партизаннарның штабы турган бажыңнар, 1918-1921 чылдарда хаматы дайынының үезинде тус-чуушкуннарга ыыдырылыбыле амыр-тының берген партизаннарга тураскаал болташ төөгү-революстуг музейниң ийи залы хамаарыжыр.

Чээрби ажыг сантиметр чоон чудуктардан тутканы ол ийи-ийи өрээл бажыңнарда ол үениң аяны сиңимнин артып калган. Олар Сүт-Бажы суур Советиниң баштайгы даргазы А. Синяткинни, совет төлээ В. Сафьяновту, орес-дидиң партизаннар С. Кочетовту, М. Турковту, И. Пахомовту, В. Тупицынны киргеп, дыңнаан. Моон чонуң шүшүнган изин читтес.

Ол төөгү-революстуг мемориал ажылчы чонуң коммунистиг кижизидилгезинге баразы болур.

Тыванның амгы хөгжүлдезин үлетпүр будурүлгениң олуулдериден көрүп болур. Бир ыес 1944 чылда улус ажыл-агыйынга оон үлүг чүге 19 хуузу өзөп турган болза, амгы үеде бүгү ишти продукцияның чартыынган хөйүн өзөп турар. Оң-он улуг будурүлгелерни ажыл-дазында киргеп. Оон иштинден «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттары, хомүр-даш разрези, тудуг индустриалдыг, аъш-чемниң будурүлгелери, бедик вольтулуг электри шуткуу, автомобиль оруктары ажылдазында киргеп. аът өртээр өрген турбаан черлерде хоорайлар, суурлар тудуттунгулаан.

Төрээн республикамның, од улуг чедишкиниерингe кылыгаар чок өөрүп, чоргаарланып чоруур мен. Тыва республикам ам каш ай болган ССРЭ-те каттышканының 40 чыл оюн демдеглеп эрттирер.

Уругларым өскеш, школа, өөредилге черлерн доозуп, чонунга ажыктыг кижилер апартылаан. Улуг уруум Тамара башкы, оон бичелери — үш угбашкылар, мен ышкаш бистиң алдарлыг Ленинчи Коммунистиг партивыстың кежигүнiери: Александра — инженер-экономист, Клара — Тыва АССРниң алдарлыг артизи, цирк. Анатолий — реепубликаның Иштики хереклер министерствозунда офицер, Маргарита — тудуг инженери.

О. ДАҢЧАЙ-ООЛ.

Төрээн чуртувуста

БҮГҮ-ЛЕ ЧҮВЕНИ — КҮШ-АЖЫЛ КИЖИЛЕРИНГЕ

Ажылчын кижи дугайында сагыш салыышкын — партияның политиказының үзүл сорулгазы. Ол дугайын СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумуң база ыңгай демдеглээн. Салдыгаа сорулганы боттандыралыга профвиилел организацияларны чугула рольду ойнаар. Совет кижилериниң ажылдаар, чурттаар болгаш дыштанып байдалдарын экижидериниң база ажыл-ишчилериң хүн бүрүде негелде-дерегледеринi хандырар талыны-биле оларның ажыл-кежиниң дугайында СЭТА-ның корреспондентилеминiң дыңнадыгдарында айыткан.

ҮЗҮКТЕП ТӨЛӨЭЭР БАЖЫҢ

Несвиж районда «Чаа ажыдырыг» колхозтуң профвиилел комизединде тургустуктуган чурттарга-тудуг кооперативының кежигүнiери Минск областың Онышки суурда чаа квартираларның ээлерi болганнар.

Ажылчыгай балаң тудуп алырын күзээнiнге бажыңнаттырынга үнер чарыгдалдың чартыын төлевиннаан үр хуусаалыг чээлиг берген. Арткан чарыгдалды чаа бажыңнарже көжүп киргеннер чээрби чылдарның дургузунда төлээр. Бажыңнарны аңнап болгаш хөй уруглардыг өг-бүле бүрүүнге түс-түста таарымчалыг кылдыр тутказа.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢНЫҢ, СОЦИАЛИЗМНИҢ ШЫНЧЫЗЫ

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин белеткээр талазы-биле СЭКП ТК-ның Комиссиязының хуралы болган СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң аңаа чугаазы бүгү делегейге бедик үнелээшкинни болдурган. Сайзырагай социализмнин болбазырагайгажыдарының болгаш коммунизмче чоорту бурунгаараларының кайгамчык улуг сорулгаларын. Совет Эвилели шиитпирлевишаан, тайбыңның херээнге кызыгаар чок бердингенин көргүзүп турар деп, дайтыкы чурттарның массалыг информация черсектери онзалап демдеглеп турар.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинiң харакчеринге болгаш утка-шынарыга хамаарышкан үндезини идеяларны СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненко болуунуң чугаазынга тодаргай айтырыкшыл-дыр деп, Германи Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуунуң бижээн. Ол Программа амгы үениң байдалдарында сайзырагай социализмни болбазырагайгажыдарының программазы болган турар үзүүлгө деп, совет удуртукчу онзалап демдеглээн. Социализмниң амыдыралчы кайгамчык улуг күжүн болгаш ондуу-чаагайын, оон социал чедиит ыорууң бүзүреңнiг кылдыр көргүзериниче од ыыгырган деп, солуун демдеглээн. Тайбыңның херээнге ССРЭ-ниң кызыгаар чок бердингенин, социалистиг дем каттыжылгазының акы дуңма партиялары-биле демнежип алган, ядролуг халапты болдурбазыныче СЭКП-ниң шиитпирлиг чүткүлүн оон программазының чаа эдилгезинге илергейлээр деп, «Нойес дойчланд» бижээн. Социалистиг дем каттыжылгазының марксисчи-ленинчи партиялары ышкаш, СЭКП бодун делегейниң коммунистиг шимчээшкинниниң түдуш кезээ кылдыр санап турар.

Эш К. У. Черненконуң чугаазы — политиктиг чүгула документ-тир, сайзырагай социализмниң улуг сорулгаларын ында айтыкан деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну демдеглээн. Социализмни улам-на сайзырангайжыдар талазы-биле улуг күжениишкинни негээр улуг ажылче, амыдыралдың тывылдырганы хөй янзы болгаш нарын айтырыгларны шиитпирлээриниң тодаргай арганын тыварынче СЭКП-ниң Программазы утландырар үжурлуг деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары айыткан. Ол улуг ажылдың үезинде совет министрлер, совет улус коммунизмче оруукка чаа-чаа тиилелгелерни чедип алырынга чигзиннишкин чок деп, солуун бижий турар, СЭКП-ниң программалыг өскерлиш чок негелдеш — чоонуң чаагай чорууун бедидери болуп келген болгаш болуп-даа турар. Ынчангаш бедик ажыктыг экономиканы тургузары — бирги чергенин чугула үжурдузалыг сорулгазы. Шапкын хөгжүлделиг ындыг экономика совет кижилериң материалдыг болгаш угаандобал негелделерин бүрүн хандырарының үндезини болур.

Совет чурттуң даштыкы политиказынга, тайбың дээш демиселинге чедишкиниерин киргеп, дыңнаан. Моон чонуң шүшүнган изин читтес.

Ол төөгү-революстуг мемориал ажылчы чонуң коммунистиг кижизидилгезинге баразы болур.

Тыванның амгы хөгжүлдезин үлетпүр будурүлгениң олуулдериден көрүп болур. Бир ыес 1944 чылда улус ажыл-агыйынга оон үлүг чүге 19 хуузу өзөп турган болза, амгы үеде бүгү ишти продукцияның чартыынган хөйүн өзөп турар. Оң-он улуг будурүлгелерни ажылдазында киргеп. Оон иштинден «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттары, хомүр-даш разрези, тудуг индустриалдыг, аъш-чемниң будурүлгелери, бедик вольтулуг электри шуткуу, автомобиль оруктары ажылдазында киргеп. аът өртээр өрген турбаан черлерде хоорайлар, суурлар тудуттунгулаан.

Төрээн республикамның, од улуг чедишкиниерингe кылыгаар чок өөрүп, чоргаарланып чоруур мен. Тыва республикам ам каш ай болган ССРЭ-те каттышканының 40 чыл оюн демдеглеп эрттирер.

Уругларым өскеш, школа, өөредилге черлерн доозуп, чонунга ажыктыг кижилер апартылаан. Улуг уруум Тамара башкы, оон бичелери — үш угбашкылар, мен ышкаш бистиң алдарлыг Ленинчи Коммунистиг партивыстың кежигүнiери: Александра — инженер-экономист, Клара — Тыва АССРниң алдарлыг артизи, цирк. Анатолий — реепубликаның Иштики хереклер министерствозунда офицер, Маргарита — тудуг инженери.

О. ДАҢЧАЙ-ООЛ.

Төрээн чуртувуста

БҮГҮ-ЛЕ ЧҮВЕНИ — КҮШ-АЖЫЛ КИЖИЛЕРИНГЕ

Ажылчын кижи дугайында сагыш салыышкын — партияның политиказының үзүл сорулгазы. Ол дугайын СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумуң база ыңгай демдеглээн. Салдыгаа сорулганы боттандыралыга профвиилел организацияларны чугула рольду ойнаар. Совет кижилериниң ажылдаар, чурттаар болгаш дыштанып байдалдарын экижидериниң база ажыл-ишчилериң хүн бүрүде негелде-дерегледеринi хандырар талыны-биле оларның ажыл-кежиниң дугайында СЭТА-ның корреспондентилеминiң дыңнадыгдарында айыткан.

ҮЗҮКТЕП ТӨЛӨЭЭР БАЖЫҢ

Несвиж районда «Чаа ажыдырыг» колхозтуң профвиилел комизединде тургустуктуган чурттарга-тудуг кооперативының кежигүнiери Минск областың Онышки суурда чаа квартираларның ээлерi болганнар.

Ажылчыгай балаң тудуп алырын күзээнiнге бажыңнаттырынга үнер чарыгдалдың чартыын төлевиннаан үр хуусаалыг чээлиг берген. Арткан чарыгдалды чаа бажыңнарже көжүп киргеннер чээрби чылдарның дургузунда төлээр. Бажыңнарны аңнап болгаш хөй уруглардыг өг-бүле бүрүүнге түс-түста таарымчалыг кылдыр тутказа.

(СЭТА).

ФРАНЦИЯДА ПАРЛААН

ПАРИЖ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң теоретиктиг ажылдарын, үүндерни болгаш чугааларын «Тайбыңның болгаш социализмниң оруу-биле» деп аттыг ном кылдыр Парижтың «Нерганмоп пресс франс» деп ном үндүрер черни француз дыл дырынга парлаан. Бистиң чуртувутка сайзыранган социалистиг шиитилелдя чүгүскенның төрүүлүн болгаш практиказының, делегейниң экономиктиг кадыг ажылдажылганының болгаш социалистиг интеграциянның чугула айтырыгларын теоретиктиг ол ажылдарда, үүндерде, чугаалдарда көдүрген болгаш совет дашты-кы политиканың тайбың угланышкынын көргүзүп турар.

«Марксизм-ленинизм» деп сериязыг парлап үндүрүшкүнү хөй тираждыг бо номбиле доозуп турар бис деп, ном үндүрер черниң президентизи Р. Максвелл СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

СЕССИЯ АЖЫЛЫН ДООСКАН

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың сеймниң сессизязы ажылын доозкан. Польшаның Каттыжылган ажылдың партиязының ТК-зының Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский болгаш республиканың оске-даа удуртукчулары сессияның ажылынга киришкен.

Отчёттуг үеде улус Советтериниң ажыл-чорудулгазының дугайында болгаш улусчу эрге-чагырганың чер-чер органнарынга соңгулдаларга белеткел дугайында ПУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Г. Яблоньский сессияга илеткел кылган. Улус Советтери сөөлгү чылдарда чидиг политиктиг демиселдиг төөгү болуп келгенни ол демдеглээн. Контрреволюстуг күштериниң чуртка өөскүткени чөрүлдээлер болгаш ворум-чурум чок чоруктар, күрүне албан чергеринче оларның халдаашкыннары эрге-чагырганың чер-чер органнарының ажылынга таарымча чок салдарны чедирген. Ынчалзажок улусчу эрге-чагырганың чер-чер органнарының хөй нуруузу берге шылгалдаларны шыдажыт эртикен болгаш нарын байдалдар үезинде ажылдаарынга өөренип, нуруненин, ажылчы чонларның эрге-ажыктарын кантылап шыдаваннар. Улус Советтеринге соңгулдалар бо чылдың июньда болур.

ПРАГАГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

ПРАГА. (СЭТА). Албанның пайыралчы аян-чоруун кылып. Чехословакияда чедип келген Национал хосталга фронтузу партияның Чиңгине секретары, Алжир Улус Демократтыг Республиканың президентизи Ш. Бенджедид-биле Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ЧССР-ниң президентизи Г. Гусак ужурашкан.

АКШ-тың болгаш НАТО-ның милитаристчи политиказы делегейниң амгы дүшкүүрлүг байдалының чылдагаанын болуп турарын саналгалдар солуунакүнүнүң төөнде Г. Гусак демдеглээн. АКШ болгаш НАТО-ның чамдык чурттары өскө-даа уруунелериниң ишкинчи херектеринге холгаарлап, күштериниң дең төөгү болуп келгенни ол демдеглээн. Контрреволюстуг күштериниң чуртка өөскүткени чөрүлдээлер болгаш ворум-чурум чок чоруктар, күрүне албан чергеринче оларның халдаашкыннары эрге-чагырганың чер-чер органнарының ажылынга таарымча чок салдарны чедирген. Ынчалзажок улусчу эрге-чагырганың чер-чер органнарының хөй нуруузу берге шылгалдаларны шыдажыт эртикен болгаш нарын байдалдар үезинде ажылдаарынга өөренип, нуруненин, ажылчы чонларның эрге-ажыктарын кантылап шыдаваннар. Улус Советтеринге соңгулдалар бо чылдың июньда болур.

ПРАГАГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

ПРАГА. (СЭТА). Албанның пайыралчы аян-чоруун кылып. Чехословакияда чедип келген Национал хосталга фронтузу партияның Чиңгине секретары, Алжир Улус Демократтыг Республиканың президентизи Ш. Бенджедид-биле Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ЧССР-ниң президентизи Г. Гусак ужурашкан.

АКШ-тың болгаш НАТО-ның милитаристчи политиказы делегейниң амгы дүшкүүрлүг байдалының чылдагаанын болуп турарын саналгалдар солуунакүнүнүң төөнде Г. Гусак демдеглээн. АКШ болгаш НАТО-ның чамдык чурттары өскө-даа уруунелериниң ишкинчи херектеринге холгаарлап, күштериниң дең байдалын боттарынга ажыктыг кылдыр үжурлерин ораладжып, Барыын Европаның чамдык чурттарынга америк ядролуг чаа ракеталарны тургузуп турар. Тайбыңны быжыглаарынга болгаш кады ажылдажыгамы калбартырынга Европада байдалды үндезинин биле ажыжидерн. Азияда, Латин Америкада болгаш Африкада дүшкүүрлүг чоруктуң одаглаарын уулгаары арганын чугула деп ол демдеглээн.

Колониализмниң артышкыннарын коргун үзе үүткаары, айыыл чок чоруктуң системазыл болгаш экономиктыг чаа чуруумну тургузары ажыгын Ш. Бенджедид демдеглээн.

Объективте — социализмниң акы-дуңма чурттары

КУБА РЕСПУБЛИКА. Чигир тростингининң дүжүдүн ажаар 3,5 чуң комбайнмар чурттуң шөлдеримде ажылдап турар. Ол машиналар-биле чигир тростингининң бүгү дүжүдүнүн 60 хуузун ажаан алыр.

ЧУРУКТА: «КТП-1» деп комбайн. Ону совет болгаш куба специалистер дем-биле чогаадыкшы телевилээнiер.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧССР. Москваның болгаш Праганың аразынга үргулчүнүн рейстерин «Ил-86» деп улуг авиалайнер кылып турар. Оон түңнелинде ийи нийысылалдың аразынга пассажирлерни аргыштырарын болгаш чуък соөртулгелиг ковүдеткеи.

ЧУРУКТА: совет аэробус Праганың аэропортунда.

ЧТК — СЭТА-ның телефотозу.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ АЯЛГАЗЫ-БИЛЕ

Хамааты С. И. Звездогладтың тыпкан чагаа хавыкың иштинге чоруун үүлдер дыка солун болган. Бузулган бажың орнуна чыылган бичии ооллар эрги фото-чуруктар көрүп турганнар. Ол чуруктарны БССР-ниң Литература болгаш уран үүлдүң Күрүне архив-музейинге дамчыдып берген.

Сураглыг англи чогаалчы, театр болгаш хөгжүм критиги Бернард Шоуну (1856—1950) 73 фото-чуруктарда тырттырган болган. Тос чуруктарда Шоуның бодунуң портреттери, артканнарында — Японияга, Египетке, Америкага, Гредияга ооң аян-чоруунуң үезинде тырттырган чуруктар бар. Бернард Шоу бодунуң үезиниң алдарлыг кино ажылдакчылары Альберт Эйнштейн-биле, Чарли Чаплин болгаш оске-даа өөнүктерия-биле кады чурукта тырттырган турган. Совет Эвилелиниң улуг өөнүү. Бернард Шоу Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга изиг байыр чедиргеп. Ол Совет Эвилелиниге Белоруссияны таварты кээп чоруун.

ЧУРУКТА: Бернард Шоу леди Астор-биле, Чарли Чаплин болгаш Элен Джонсон-биле кады.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Ак-Довурак хоорай дагторээнде болгаш, ол ыраатан-на көстүп кээр. Ында чараш дээн бажыңнарның бирээзи — Культура ордузу. Ону түдүп кылган уран аян-шинчизинден-не, бо-даа культураның төп чери-дир деп кижи дораан-на эскерер. Ол улуг будурулге черинің күжү-биле тургустунган болгаш ооң иштики дериилге шынары онзагай. Ооң будуруккуу күш-ажылда хөй националдыг кижилерниң найыралының ырылы чаңгыланып, өнери чырып турар. Ол Культура ордузу бодунуң уран чүүлү-биле күш-ажылда кижилерни уран-чечен ырларының аялгазы-биле, чараш таңцыларының эвлээ-биле өөртүп, магададып, сагыш-сеткилин хөгледип, найыралын улам-на ханылаадып, кижизидип келген.

Ак-Довурак хоорайның Культура ордузунуң ажылы экизинче сайзырап-даа, ооң-биле чергелештир чамдык чылдарда кошкал-даа тургудаан. Ол дээрге, анаа ажылдап келген кижилерниң ажылдап турган деңнелиниден — организакчы чоруудан, эртем-биливинден хамаарылгалыг болур. Культура ажылы дээрге берге ажылдарның бирээзи.

Сөөлгү үеде Ак-Довуракның Культура ордузунуң ажылы элээн сайгарылган. Уран чүүл удуртукчуларында мергежилдиг специалистер ажылдап турар. Ында бүгү ажылдарның кол углавышкынын Культура ордузунуң директору Вилорий Николаевич Цой удуртуп турар. Ол ажылдап келгенин эвээш хугуузаның иштинде кижилерни эвилелдеп билири болгаш организакчы чоруу-биле элээн чүүлдерни кылып четтигипкен.

Культура ордузунда 3 агитбригада тургустунган ажылдап турар. Тыва национал уран чүүлүнүн агитбригадазы тургустунган ажылдап турар. Тыва национал уран чүүлдүң агитбригадазы (удуртукчузу Раиса Монгушевна Сат) хоорайның албан будурулгелериниге, цехтерге, хлеб заводунуң ажылчыннарынга доктаамал барып, ооң-концерттерни көргүзер хүзээлелиг. Ол ышкаш оске агитбригада (удуртукчузу Клара Николаевна Опёкина) мурнакчылар, чогаадыкчылар болгаш депутаттар-биле кады аас журналы чоруудун турар. «Азия төвү» дээр ыры-музыказының ансамбли (удуртукчузу Олег Сарыглар) бүгүлеге концерттерге киржип турар. Ында мергежилдиг музыкантылар болгаш ыраажылар идепкейлиг киржип турар.

Культура ордузунда уран чүүлдүң агитбригадаларындан ангыда, үрер хөгжүмнүң улуг улустуң болгаш үргуларның 2 бөлүү бар. Оларның кайызында-даа 12 кижи киржип турар. Ону хөгжүмчү В. А. Норенко удуртуп турар. Ооң-биле чергелештирлер тыва национал хөгжүм керекселериниге ойнаар талантылыг кижилерни база организастаан бир бөлүк концерттерге киржип турар.

Шиниң болгаш таңцының бөлгүмнери ажылдап келген. Шин бөлгүмүн (орус бөлүк) дуржулгалыг хоочун артист Тамара Леонтьевна Житова удуртуп турар. Ол бөлгүм «Малиновкага болган куда» болгаш оске-даа шилерни белеткеп тургускан. Тыва шин бөлүүн Раиса Сат удуртуп турар. Олар В. Кок-оолдуң «Самбажык» деп шинизинден үзүндүлерни болгаш оске-даа чаңгыс көжеге шилерни тургусканнар. Ол-ла бөлгүмнериң чанында бичии үргуларның шин бөлгүмнерин база тургускан. Олар база үргулларга таашпакан шилерни, сценкаларны ойнап көргүзүп турар. Культура ордузунуң ажылында таңцы кежээлери кеску черии ап турар. Таңцы болгумнериниң ажылын Бүгү-эвилелдиң эстрада артистериниң конкурузунуң лауреады Ю. В. Акатов удуртуп эгелээн. Оларның ажылы солуы эгелээн болгаш планнары улуг. Таңцының тыва бөлүүнде «Тыва үүлзалар» деп чаа таңцыны белеткеп турар.

Бистиң республикада кайда-даа будурулге, көдээ ажыл-агый болгаш культура албан черлериниге Совет Тыванының 40 чыл ооңга уткуштур белеткелдер эгелээн. Ак-Довуракның Культура ордузунда бо талазы-биле улуг белеткел чоруп турар. Тыванының эң улуг будурулге черииниң культуразының төвү болганда ол ындыг болбастың аргазы чок.

Чурук каасталгазын амдыгаастан кылып эгелээн. Чуруккуу Людмила Давыдова бо ажылды изиг күзел-биле эки кылып турар. Ооң ажылдап турарын-даа сонуургадым.

— Ийи-чаңгыстың ыры бөлгүмү эки ажылдап турар. Ону В. В. Бобровин удурткан. Бодунуң тывалап ырлаарын канчаар силер — деп, ында улус чугаалап турду.

Бир улуг залдың ажыгы ажык, ында чиик кылдыр кеттинген үргулар-ла долу. Олар цирк бөлгүмүнүң киржикчилери чүве-дир. Ону Г. В. Петриченко удуртуп турар. Чүгле үргулярның безин 3 бөлүү ында өөренип турар. Ооң ангыда улус-туң цирк болуу база бар.

Бөлгүм бүрүзүнде түс-түста берге кижизидилгелиг 40 ажыг үргулярны хаара түсканы элээн чедимчелиг болуп турар.

Культура ордузунга таңцы кежээлерин доктаамал организастап, анаа хөй амыктарны хаара түдүп турар. Анаа Кызыл-Мажалыктан, Дөң-Терезинден аныяктар база кээп турар. Ниити көрүм-чүрүм, кижизидилге ажылының талазы-биле чорудуп турар ажылдар-ла хөй. Бир кеску черии кинолекторий эвилел турар. Москвадан лекторлар база келгилеэн. Бо бүгү ажылдарны партком-ның доктаамал удуртулгазы-биле чорудуп турар.

А. АРАПЧОР,
«Шынның» корр.

ОРТУНМАА

Садикке удуур өй
Шагы төнген, ынчангаш
Хензиг чаштар тургулап,
Хевин кедип эгелээн.

Орлан-шоваа уруглар
Орта саадан муңчулбаан.
Ынчалза-даа Карамаа
Ыглаар чыгыы чадашкан.

Өөрү оозун билбес-даа,
Өскээр ойнап алаакан.
Ортунмаа-ла харын
Ону дораан эскерген.
Маннап баргаш эжиниң

Майка, платье хептерин
Боду билир шаанче
Бодап, сактып хепкерген.
Идиктерин эң соонда

Ийи аай салгылаан,
Канчаар кедер эвин
Карамаага өөреткен.
Ээлдек көрген башкызы
Эрес кыстың мактаан:
«Эжим кагбас дузалаар.
Эр-хей-дир сен, Ортунмаа!»

М. ДУЮНГАР.

ЧАПТАНЧЫЫН АА!

Тергиин тени мунуптум
Дегийт дүрген ушкажыңар

Хүннээректээн хөглүг частың
Хүлүмзүрүүм чалап иээл.

В. ТАНОВТУҢ фотозу.

КОЙГУН ХОЙНУ КАНЧАП КАМГАЛААНЫЛ

Тоол

Шаг шаанда улуг бора хой чурттап чораан чүвен иргин. Ол бир катап богда бурганга барып тейлээр деп шиттирлээн. Ол ийи хураганын эдерткеш чоруп каан.

Ховулап чоруп орда, бөрү уткуштур бо келген.

— Бодуну болгаш хураганнарыны ам чиийн дөш — деп бо-ла.

— Кезек маңаа көр, бөрү, богда бурганга тейлээш келийн. Дедир ээп чанып орумда, чигей сен аан.

— Ындыг-дыр. Ээп орун да, чиир мен. Бурганга дөмей-ле чааскаан баар сен. Хураганнарым мээң чанымга турзун. Үш хонуктан келбес болзунда, оларны чиир мен! — деп, бөрү чугаалаган.

Хой чүнү-даа канчаар аайын тыппайн баргаш, ооларын арттырып каан.

Үш хонгаада хой ээп чанып орган. Муңгарааны-даа хөлчок. Хураганнарын бөрүден канчап адырып алырыл? Ынчап чорда койгун бо уткуй келген.

— Чоп кончуг мунгаргай сен, хой, кайа чордуң? — деп, койгун сонуургаан.

— Бурганга тейлеп чордум. Орукка бөрү уткужуп келген. Ол мени чиир деп турду. Ийи хураганымны бөрү ап алган. Үш хонуктан келбес болзунза, оларны чиир мен дээн. Хуусаа четкен — ээп, орарым бо. Ынчангаш мүнгарап чор мен.

— Бөрүнү мегелеп кааптар бис — деп, койгун саналдаан.

— Ону канчаар мегелээрил? — деп, хой айтырган.

— Бижиктиг саазындан тып келзиңээ-ле ажырбас — деп, койгун дидимненген.

Хой көшкен аал орнундан даштында бижиктиг шай саазыны тып алган. Өөрүшкүзү-даа кончут, Койгунга бо-ла келген.

— Бээр дыңна, бо саазынны мыйыстарыңга шарып каайн, богда бурганның бодунуң чарлыын эккелдим деп бөрүге чугаалаар сен. «Баштай чарлыкты номчуп ал, ооң соонда меня чиир сен!» деп дыңнат.

— Богда бурганның чарлыын эккелдим. Бөрү сен, баштай ону номчуп ал, ооң соонда мени чиир сен — деп, койгун сөглеп-тир.

Бөрү саазынның ол-бо талаларындан көргеш, чүвениң ужурун билип чадаа каан. Ооң койгундан дилээн:

— Моңу номчуп берем, өөнүк. Ооң соонда хойну чиир бис! — деп алгырган.

Койгун саазынны алгаш хойже-даа көрүп, бөртже-даа көргеп... Ооң шала келдирлей аарак номчаан: «Чарлык. Бөрүнүң кежии тон кылыр. Дилги кежинден бөрт даараар...»

Бөрү ындыг коргунчуг сөстер дыңнаш, салып ыпай болган.

Койгун каттырыш-ла бадырган хой хураганнары-биле чазый бөрүден шак ыңчаар адырып алган. Ооң бээр-ле хойдар бистиң ховуларывыска элбеп ягелээн.

ДАМЫРАК

Сени, мени чундуруп,
Суга, чөмпүр талдарын
Суксуннадып ажааган.

Чымчак ногаан шыгында
Чечен баштаан арыяар.
Шерии, аспан, ховаган
Чылыг хүнге сеягүүстээн.

Х. СЕРЗЭ.

Кылаң суглуг дамыран
Кызаа, сайлыг савазын
Чаягыы-биле дүрбүп, чуп
Чаштар ышнаш чулчураан.

Сергек, далаш чүгүрүп

«ӨДҮГЕНДЕ»

Ыраккы Тожунуң төвүнде «Өдүген» чечен чогаал каттыжышкынны тургустунгала чыл ажа берген. Ооң кежигүннери колдуунда-ла чечен чогаалга сундуулуглар, сөөлгү кичээлди каттыжышкынның кежигүннери ажык кылдыр арттырерин планнаанар. Ындыг кичээл чечен чогаалга сундуулугларның, бот-тывынгыр композиторларның, солун-сеткүүлге чаа бижии чоруурларның, комсомол, совет активтериниң кежигүннериниң аразынга болуп эрткен. Эвилелиг кичээл СЭКП Тожу райкомунуң секретары Аяна Шараевна Шыырантың удуртулгазы-биле эрткен.

Үк кичээлге удаваа Тожуга эртер тыва чогаалдың хүнеринге белеткел дугайында илеткелди каттыжышкынның удуртукчузу, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы В. С. Тамдын-оол кылып, планнар-биле таныштырып, каттыжышкынның мурнунда сорулгаларны тодараткан. Дараазында каттыжышкынның чамдык киржикчилериниң шүлүктеринге сайгарылгаларны кылган.

Кичээлдиң төнчүзүүде каттыжышкынның чамдык киржикчилериниң чаа чогаалдарын авторлар нөмчаанар. Тожуда бот-тывынгыр композиторлар база элбек дээрзин кичээл көргүскен. Кичээлге боттарының чогааткан аялгаларын дыңнакчыларга Василий Самыя, Валерий Самбыккай, Булатов Кол бараалгатканнар. Үргулярның музыка школазының директору, бот-тывынгыр композитор Сергей Бадыраа аялга чогаадырының талазы-биле, бодунуң арга-дужулгазы-биле таныштырылганы кылган. Кичээлдиң түңнелинде ооң киржикчилери сайгал-оналыын солушканнар.

Чечен чогаал каттыжышкынының киржикчилериң ооң соңгаар кичээлдерни доктаамал чорударын, ол ышкаш суурларга, школаларга чоокку үелерде аалдан чедерии дугурушканнар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

ДЫҢНАЛБАЙН ТУРАР

Ыры сагыш-сеткилдиң чажыдын, өөрүшкүнү, мунгаралды илередириндеп ангыда, төөгүлүг онза болуушкуннар-биле холбашкан болур. Чижээлээрге, Адачурт, тиилелге найырал дугайында хөй ырлар бар болгай. Ыры — кижиниң чарылбас өөнүү.

Төп телевиденне, радио «Ыры кижи-биле артар», «Ырак болгаш чоок ыры», «Бир ырының төөгүзү», «Фронтучу чылдарның ырызы», «Эрги вальс» дээн чижектиг ыры дугайында солун дамчыдылгаларны кылып турар. Бо талазы-биле тыва телевиденне, радио эвээш ажыл чорудуп турар дизе частырыг болбас.

Тыванның улустуң болган үжен, дөртен чылдарда бижиттинген авторлуг ырларда чамдык эки ырлар бо хүнерде дыңналбайн турар. Олар-биле аныяктар эки таныш эвес. Эрги ырларның сөөнүүн, аялгазының бижиттинген төөгүзүнүң дугайын телевиденнеге, радиога дамчыдары күзенчиг.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.
Бай-Тайга район.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Күш-дамыр сайзырадырынче, турунар! 8.55 — «Будильник». 9.25 — «Совет Эвилелиниң бараан болуп тур мен!». 10.25 — Хөгжүмнүг дамчыдылга. «Эртенги почта». 10.55 — Литература. уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле 1984 чылда Ленинчи шаңналдың лауреаттары. 11.55 — Кодээниң үе-шагы. 12.55 — «Хөгжүмнүг киоск». 13.25 — «Кино аян-чоруккулариның клубу». 14.25 — Польшаның культуразының ССРЭ-ге хүннериниң хагдыныышкыны. Татеуш Сыгетиньский аттыг ырның болгаш таңцының Күрүнеин улусчуу ансамблиниң концерти. 15.55 — «Магнитканың школазы». Дуржулга дугайында дамчыдылга. 16.40 — Демиселдың ырлары. 17.35 — Аар атлетика талазы-биле Европаның чемпионады. Испаниядан дамчыдылга. 18.05 — Делегейде болуушкуннар дугайында. 18.50 — «Винни-Пух аалдап чорупкан». Мультфильм. 19.05 — «Кижикчилерни көвүдедир» деп эстрада концерти. 21.00. «Үе». 21.35 — Таңдың болгаш аныяктар. 22.10 — «Чыадың үелери». Час. Хөгжүмнүг эстрада дамчыдылгазы. 23.15 — Волейбол талазы-биле делегей маргылдаазы. Эр улус ойнаар. ССРЭ-ниң болгаш Бразилиямың шилиндек командалары. 23.45 — 23.55 — Сөөлгү медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Күш-дамыр сайзырадырынче, турунар! 8.20 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Бүгү-россий болгаш Бүгү-эвилел конкурстарының лауреады Ш. Амиров дошпулуур-биле ойнаар. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Кижи — черниң өзүн. Кур черлерии шиңгээдип эгелээниин 30 чылына. 10.20 — Белоруссияның телевиденне программазы. 11.35 — «Тоолга аалдаашкын». «Балыкчы болгаш балыкчыгаш дугайында тоол». Мультфильм. 12.35 — «Бистиң-биле кады чоруур үе» деп документалдыг телефильмиң баштайгы көргүзүү. 12.50 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. СКА (Донда Ростов) — «Динамо» (Минск). Маргылдааның ийиги үезин көргүзер. 13.35 — Бистиң корреспондентилернис чугаалап тур. 14.05 — Ханага боодалга талазы-биле делегей маргылдаазы. «Москваның улуг шаңналыы». 14.35 — «Биляшкыр-даа болза — алдептиг». 15.35 — «Бонивурнуң чүрээ». Дөрт сериялыг уран-чечен кинофильм. 2-ги серия. 16.40 — «Малыш болгаш Карлсон». Мультфильм. 17.00 — «Орус шөл. Оол дуңмазы». Документалдыг фильм. 18.00 — Шылгарақгай совет күүседикчилер — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. Дирижер Евгений Светланов. 2-ги дамчыдылга. 18.50 — Орустуң Күрүне музейи. 19.15 — «Кино көрүкчүзүнүң спутниги». РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Леньков дамчыдылганы чорудар. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Оны кылып шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.55 — «Адышта яблоко». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Республикага булуттаар, чамдык черлерге өө хар чаар, шуургаанаар. Хүндүс 14-19 дуне 4-9 градус чылыг болур.

Кызылга булуттаар, биче дар чаар. Сонгу-барыын сүктен хат 23 метр чедер. Дуне 6-8, хүндүс 16-18 градус чылыг болур.

КИНО

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Месть и закон» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Королевство кривых зеркал» 9.30, 15.00. «Пираты XX века» 11.10, 13.10, 18.40. «Человек в железной маске» 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Служебный роман» (2 сериялыг) 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ» «Соленый вес» 11.00. «На гранатовых островах» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дело № 306» 17.00, 19.00 шактарда.

Орт кыптыгып болгу дег часкы үе келгени-биле холбаштыр арга-зымнерге боттарының туразы-биле баар чоруктуу хораанын Тыва АССР-ниң Ылаң ажыл-агый министерствозу дыңнадып тур. Арга-зымнерге боттарының туразы-биле барганы дээш буруулуг кижилерни 30 рубль чедир торгаар апаарын дыңнадып тур.

АЖААЛДА КАССАЛАРЫНДА ОЙНААШКЫННЫГ ШЫГЖАМЫРЛАРНЫҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬ 7-ДЕ ОРЕЛ ХООРАЙГА БОЛГАН ОЙНААШКЫН ТИРАЖЫНЫҢ ТУСКАЙ ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү ажаалда кассаларында акша-бараан ойнаашкыннарлыг шыгжамырлар талазы-биле агар-саннарының дараазында дугаарлары ойнаашкыннарга таварышкан:

Агар-саннар дугаарлары	Шыгжамырның ортумак түңүнге хамаарыштыр ойнап алганының хемчээлин хуу-биле айыткан
А 23	чээрби беш
А 48	чээрби беш
А 105	чээрби беш
А 155	чээрби беш
А 198	ийи чүс
А 227	чээрби беш
А 277	чээрби беш
А 305	чээрби беш
А 343	чээрби беш
А 381	чээрби беш
А 411	чээрби беш
А 461	чээрби беш
А 515	чээрби беш
А 542	чээрби беш
А 588	бежен
А 620	чээрби беш
А 663	чээрби беш
А 694	чээрби беш
А 722	бежен
А 797	чээрби беш
А 835	чээрби беш
А 867	чүс
А 905	чээрби беш
А 924	чүс
А 996	чээрби беш

Агар-саннар 1000-дан ажыг ажаалда кассаларында дараазында бүгү мунналыг агар-саннарның ол-ла дугаарлары ойнаашкыннарга таварышкан. Чижээ, №№ А 1023, А 2023, А 3023; А 1048, А 2048, А 3048 болгаш оон-даа оске.

Тираж чорудар талазы-биле комиссияның даргазы — улус депутаттарының Орёл хоорай Советиниң күүскомунун даргазының оралакчызы **А. Лебедев.** Комиссияның харыысалгалыг секретары **В. КАРЧЕВСКИЙ.**

АКША-БАРААН ОЙНААШКЫННАРЛЫГ ШЫГЖАМЫРЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ТИРАЖТЫҢ ТУСКАЙ ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү ажаалда кассаларында ойнаашкыннарлыг шыгжамырларның талазы-биле агар-саннарының дараазында дугаарлары ойнап алышкынналарга таварышкан:

Агар-саннар дугаарлары	Шыгжамырның ортумак хемчээлинге хамаарыштыр ойнап алганының хуу-биле айыткан хемчээли
В 7	чээрби беш
В 67	чээрби беш
В 83	чүс
В 130	чээрби беш
В 168	ийи чүс
В 212	чээрби беш
В 272	чээрби беш
В 296	чээрби беш
В 341	бежен
В 370	чээрби беш
В 416	чээрби беш
В 441	чээрби беш
В 509	чээрби беш
В 531	чээрби беш
В 566	чээрби беш
В 619	чээрби беш
В 675	чээрби беш
В 714	чээрби беш
В 739	чүс
В 777	чээрби беш
В 819	чээрби беш
В 842	чээрби беш
В 905	чээрби беш
В 921	чээрби беш
В 968	бежен

Агар-саннарның саны 1000-дан хөй бүгү ажаалда кассаларында бүгү агар-саннар баштайгы мун дугаардан эгелээш дараазында мун санныг дугаарлар ойнаашкынга таварышкан, чижээ, № В 1007, В 2007, В 3007, В 1067, В 2067, В 3067 дээш оон-даа оске.

Тираж чорудар комиссияның даргазы — улус депутаттарының Орёл хоорай Советиниң күүскомунун даргазының оралакчызы **А. ЛЕБЕДЕВ.**

Комиссияның харыысалгалыг секретары **В. КАРЧЕВСКИЙ.**

Редакцияның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2110.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС — 00386.